

تہ فسیری قورٹانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی بیست و پینتجہم
سورہ تہ کانی
(فصلت) و (الشوری) و (الزخرف)

عہ لی باپیر

تەفسیری سووربە تەکانی

مُحَمَّدٌ وَآلِهِ وَالرَّحْمَنُ

تەفسیری سوورەتەکانی

فَصَلَّتْ وَ الشُّورَى وَ الزُّخْرَفِ

نوسینی: عەلی پاپیر

دیزاینی ناوهوه: زەرەشەشت کاوانی

چاپی یەکەم ١٤٤٣ھ - ٢٠٢١ز

٩٠٢ لاپەرە

٢٤ ٢١٧ سە

بایەت: ئایینی

له بهرئوده به رایه تی گشتی کتێبخانه گهشیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (٧) ی سالی ٢٠١٢ پێدراوه

تہ فیسری سووړه ته کانی

فَصِيلَتٌ وَ الشُّوْرَى

الزُّخْرَفِ

نووسینی: علی بایر

پیشه‌کی ئەم تەفسیره به‌گشتیی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ، وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَطَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (٧٠) ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (٧١) (الأحزاب).

أَمَّا بَعْدُ: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِذَعَةٍ، وَكُلُّ بِذَعَةٍ ضَالَّةٌ، وَكُلُّ ضَالَّةٍ فِي النَّارِ^(١).

خۆنەره به‌پێزو خۆشه‌ویسته‌کان!

هیچ گومانی تێدانییه - بۆ مرووفی بروادار - که ئەو تەمەنە‌ی له خزمەت دوا‌یین کتییی خوا (قورئان) دا به‌سه‌رده‌بری، جا به‌هەر شێوه‌یه‌ک له شێوه‌کانی له خزمه‌ت‌دابووندا بێ؛ خۆ‌ئێنده‌وه، تێفکرین و پامان، فێرکردن، کار‌پێکردن ... هتد، به‌باشترین جێ‌گرتن جێ‌گا ده‌گه‌ری و، خاوه‌نه‌که‌ی له دنیاو دوا‌روژدا لێ‌ی به‌هه‌رمه‌نده.

(١) ئەوه پێی ده‌گوتری: (خطبة الحاجة) که پێغه‌مبه‌ر ﷺ هاوه‌لانی به‌ڕێزی فێرده‌کرد، پێش هه‌ر قسه‌یه‌کی گه‌نج، بێ‌لێن، وه‌ک وتاری جومعه‌و داخواز‌پیکردن (خطبة) و... هتدو، ئەم وتاره، هه‌رکام له: الترمذی: (١١٠٥)، النسائي: (١١٠٤)، ابن‌ماجه: (١٨٩٢) أحمد: (٣٧٢٠)، الطبرانی: (٢٤١٤) هینا‌ویانه‌و (مسلم) یش به‌شێکی هیناوه.

منیش - که وهك باسکردنی چاکه‌ی خوا (التَّحَدَّثُ بِنِعْمَةِ اللَّهِ) ده‌یخه‌مه‌پوو- له‌وه‌قی فامم کردۆته‌وه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشی به‌رزو بئ وینه‌ی خۆیه‌وه سه‌رگه‌رمی کردوومو، به‌ر له‌ته‌مه‌نی بیست سالی یه‌وه هیدایه‌قی داوم، که قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆپندنه‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و تێوه‌پامانی ئایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لێوردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تێکپرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌سه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دابوون، که دیاره‌ هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سروشتیه؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌قی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، که ئه‌ویش هه‌ر پوونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌قی، شتیکی دیکه‌یه؟! بێگومان نه‌خێر.

ئج‌ا له‌میژ سالی‌ش بوو، که براو خوشکانێکی دڵسوژی نزیک و ناشام، داوایان لێده‌کردم که ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨) دا هاته‌ دڵمه‌وه، که ناوی خوای لێبه‌یتم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بوارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندێکی لێ نه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌په‌خسێ که بتوانم خێرای تێدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (متفرغ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بئ ته‌واوی بکه‌م، ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ مابێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێپرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیرانه‌ی که باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشته‌وه، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندێکی هه‌ندێکی پوون ده‌کاته‌وه: (الْقُرْآنُ يُفْسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، پاشان سوننه‌قی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ری خواش پوونکه‌ره‌وه‌ (مُبَيِّنٌ) ی قورئانه‌، وه‌ك خوا ﷻ فه‌رموویه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ إِنبِئَنَّا لِلنَّاسِ مَا نَزَّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ (١١) النحل.

واته: ههروهها زیكرمان بۆ لای تۆ ناردۆته خوار، تاكو ئهوهی بۆ خه لکی
نێراوه ته خوار، بۆیان روون بکه یهوه، وه به لکو خۆشیان بیر بکه نهوه.

ئومێدیشم وایه - به یارمه تی خوای به خشه ر ﷻ - شایسته یی ئه وه م هه بێ
ته فسیرو ئیکدان هه یه کی وا بۆ قورئان پێشکەش به مسولمانانی کوردستان بکه م،
که له قورئان بوه شیته وهو، مایه ی به هرهو سوودی خوێنه ران بێ، به تایبه تیش
که زیاتر له سی (٣٠) سآله له گه ل قورئانی به رزو مه زن و ته فسیره کانی و کتیبه کانی
سوننه تدا خه ریکم و، ده یان کتیب و به ره مه ی جوړاوجوړم له زۆربه ی بواره کانی
زانسته کانی شه ریه تدا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشه که ئه و بیست و دوو مانگ زیندانی کرانه م له لایه ن ئه مریکاوه
- له (٢٠٠٣/٧/١٠ تاكو: ٢٠٠٥/٤/٢٨) - ده رفه تێکی گه وره و گرنگ بوو، بۆ زیاتر
پیدا قوولبوونه وه ی کتیبی خوا (تبارک و تعالی) و، بۆ په یدا بوونی تیه گه یشتنی
تایبه ت له باره ی زۆرێک له ئایه ته کانی یه وه، ئه م راستیه ش له مه وسووعه ی:
(الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک دره وشاوه ته وه^(١)، به لآم
هه لبه ته نآییم و هه چکه سه یش بو ی نه بلێ: که ئه م ته فسیره ی من تیروته واوه،
چونکه وێرای سنووردار بوونی تواناو پرستم، له به رانبه ر کتیبی له هه موو
روویکه وه ره ها (مطلق) و بێسنوور (لا محدود) ی خوا دا، نه شمویستوه که زۆر
به ملاولادا بچم و بچمه ئێو هه ندێک ورده کارییه وه، که یان من تیه دا پسه پۆرو

(١) ئه و مه وسووعه یه که ئێستا چاپ کراوه، که وتۆته به رده ستی خوێنه ران و، سه ره جم
هه شت به رگ و ده وری سێ هه زارو پینچ سه د (٣٥٠٠) لاپه ریه یه، هه لمداوه به گشتی
تیه دا باسی سه ره جم لایه نه کانی ئیسلام بکه م و، تا که سه ره چاوه شم قورئان بووه، وێرای
ده قه کانی سوننه ت، که له هۆش (ذاکرة) دا بووون.

شایانی باسه ئه و مه وسووعه یه له چاپی دووه می دا، کراوه به دوازه (١٢) کتیبی سه ره به خۆ،
به مه به ستی ئاسانه تر سوود لێ بیه رانی.

شارەزا نيم، يان خوئنه‌ر پټويستی پټی نيه، له کاتيکدا ده‌يه‌وی له قورئان تيبگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) پاسته‌وخۆ چی پټی فه‌رمووه‌؟!

ئنجاه‌ر لټره‌شه‌وه به پټويستی ده‌زانم پر به دڵ سوپاسی ئه‌و برا گه‌نجه‌ر پووح سووک و گورج و گوڵ و دلسۆزه‌ بکه‌م (حه‌زی نه‌کرد ناوی به‌يئم)، که هه‌لسا به نووسينه‌وه‌و هه‌يئانه‌ سه‌ر کاغه‌زو، پاشان تايپکردن و دوايی پټداچوونه‌وه‌و هه‌له‌گيری، سه‌رحه‌م ئه‌م زنجيره‌ ده‌سه، که له ئه‌سلدا له شيوه‌ی وتار (محاضرة)دا پيشکesh کراون، هه‌روه‌ها هه‌لسا به (تخريج)ی سه‌رحه‌م ده‌قه‌کانی سونته‌، له سه‌رحاوه‌ متمانه‌ پټکراوه‌کانه‌وه‌و، زه‌حمه‌ت و ماندوووبوونێکی زۆری به سه‌رحه‌م به‌رگه‌کانی ئه‌م ته‌فسيره‌وه‌ کيشاوه، خوا به باشتري‌ن شيوه‌ پاداشتی بداته‌وه‌و، هه‌ر صالح و ساغ و سه‌لامه‌ت و سه‌ربه‌رزب^(۱)، له‌ خواي به‌رزو بټهاوتاش داواکارم ئه‌و جوړه‌ گه‌نج و لاوانه‌ له‌ کوپان و کچان، له‌ئێو گه‌له‌که‌ماندا، زۆر بکات .

شایانی باسیشه‌ که ئيمه‌ له‌م ته‌فسيره‌ماندا، باسی به‌ش (جزء)ه‌کانی قورئان و دابه‌شکردنه‌کانی دیکه‌ی وه‌ک: - (حزب) - ناکه‌ين، چونکه‌ هه‌ر سووره‌تیک بو‌خو‌ی شتيکی سه‌ربه‌خو‌يه‌و، سه‌رحه‌م ئايه‌ته‌کانی وه‌ک ئالقه‌کانی زنجيریک پټکه‌وه‌ په‌يوه‌ستن و، ئاشکراشه‌ که دابه‌شکرانی سه‌رحه‌م قورئان بو‌سی (۳۰) به‌ش (جزء) و شه‌ست (۶۰) (حزب)، شتيکه‌ له‌لایه‌ن زانایانه‌وه‌ کراوه، بو‌ ئاسانکاری خوئندنێ قورئان، دياره‌ ئيمه‌ له‌ دابه‌شکردنێ به‌رگه‌کانی ئه‌م ته‌فسيره‌شدا، دیسان حيساب بو‌ به‌شه‌کان (أجزاء)ی ناکه‌ين و، به‌ گوێره‌ی سووره‌ته‌کان، به‌رگه‌کانی دیاریی ده‌که‌ين.

(۱) ئه‌و برا دلسۆزه‌ ئيتستاش پاش ته‌واوکردنێ زۆربه‌ی قورئان، لټپراوانه‌ به‌رده‌وامه‌ و عه‌زميشی جه‌زم کردوه، که ئه‌گه‌ر ته‌مه‌ئمان به‌رده‌وام بټ، هه‌تا کۆتایی ئه‌م ته‌فسيره‌ سه‌رگه‌رمی کاره‌که‌ی بټ .

دوا قسەشم ئەوەیە کە:

ئەم تەفسیرە - وەک پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپێی پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام تێمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان لاڤردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة) یە لە سەرەتای ئەم پێشەکییەو هاتووە، لە جیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رەجەب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هەولێر

بەرچاۋ پوۋنىيەكى گىرگ لەبارەى ئەم تەفسىرەۋە

خوتنەرى بەرىز !

ھەرچەندە لە (پىشەكى گىشتى) ئەم تەفسىرەدا باسما كىردۈە كە بۇ نوۋسىنى ئەم تەفسىرە، لە ھەموو ئەو تەفسىرە باۋانەى دەستم پىيان گەيشتۈە، بەھرەمەندىبووم، ھەرۋەھا لە كۆتايى ھەر بەرگىكى ئەم تەفسىرەدا، سەرچەم ئەو تەفسىرانەى كەم و زۆر لىيان سوۋدەمەندىبووم، ناۋەكانىيانە بە رىز نوۋسىون، بەلەم لىرەش ۋەك جەختكردنەۋەى زىياترو بەرچاۋپوۋنىي باشتىر بۇ ئىۋەى بەرىز دەلىتم :

مادام ناۋى تەفسىرەكانەم نوۋسىۋە، نە پىۋىست دەكات و نەدەشگۈنچى، بۇ ھەر تىگەپىشتن و بىرۋكەبەك، كە زۆرەى تەفسىرەكان لەبارەى تايبەتىكەۋە، يان رستەۋ بىرگەبەكى تايبەتىكەۋە، دەپىننن، ئىمە ھەموو جارى ناۋى ئەو تەفسىرانە بىننن، بەلەم بىگومان ھەر كات بىرۋكەۋ تىگەپىشتىكى تايبەتىكەۋە ئەم تەفسىرەكان ھەبى و بگەۋىتە بەرچاۋم، نىجا چ پەسندى بگەم، چ دەفرى بگەم، ھەر كات بە پىۋىستى بزانم، بە تايبەت ناماژەى پىدەكەم، تەگەرنا بە ناماژەى گىشتى و بە نوۋسىنى ناۋى تەفسىرەكان لە كۆتايى ھەر بەرگىكا دا، نىكتىفا دەكەم و، زۆرىش لە ئەمانەتى زانستى (الأمانة العلمية) دەخەفتىم و ھەبەستەم پەچاۋى بگەم، چۈنكە ئەمىنىي و ئەمانەت پارىزىي، پەۋشتىكى گەۋرەۋ بەرزى مەسۇلمانەتپىە .

شاياي باسپشە جارى ۋا ھەبە بىرۋكەۋ تىگەپىشتىكى تايبەتىي خۇم، دەربارەى كۆمەلە تايبەتىك يان تايبەتىك يان رستەۋ بىرگەبەكى تايبەتىك، بۇ دروست دەپى، ۋەك تىگەپىشتن و بۇچوۋنى خۇم دەنىۋوسم، كەچى پەنگە لە تەفسىرەكانى

دیکهش - یه کیکیان یان زیاتر - دا هه بی، ئه ویش به هۆی ئه وه وه یه که من
ئهو ته فیسیرم نه که وتوتنه بهر دیده، یان دیتوو مه وه له بادم نه ماوه.

پېنشەكى ئەم بەرگە

الحمد لله وحده والصلاة والسلام والبركات على من النبي بعده، محمد وآله
الملتزمين بهديه: صحباً وأزواجاً وقرابة وذرية والتابعين بإحسان.

خوتنەره بەرئز و خۆشەوېستەكانم !

سوپاس و ستایشی شایسته بۆ خوای کاربە جیی میهرەبان، ئەمە بەرگی بیست و
پېنجمە لە تەفسیری قورئانی بەرز و بەپێزو، لەم بەرگەدا سى سۈرەت لە ھەوت
سۈرەتە ھامیمەکان تەفسیرکراون:

۱- فصلت

۲- الشورى

۳- الزخرف

شاوی گوتنیشە کە ئەم بەرگەش لە ھەر ھەمان میتۆدی بەرگەکانی پېنشووویەتی
و، بە ھەوت قۇناغ ھەولمانداوھ تیشکێک بخەینە سەر چەمک و واتای ئایەتەکانی
ھەرکام لەو سى سۈرەتە موبارەکەى قورئانى مەزن، ئنجای وێرای تەفسیرکردنى
سەرچەم ئایەتەکانی ئەو سى سۈرەتە لە ھەر کاتکیشیاندا چەند کورتە باسیکمان
کردوون، بەم شێوەیەى خوارەوھ:

یەكەم : فصلت

۱- پێناسەى قورئان بە ئۆ سیفەتى سەرەکیی.

۲- کورتەباسیك لەبارەى درووست بوونی گەردوونەوھ.

۳- کورتەباسیك لەبارەى شایەدیی لەسەردانی مرقۇقەوھ لە قیامەت دا.

۴- کورتەباسیك لەبارەى ھاوھاتی فریشتان بۆ پرواداران و، شەیتانەکان بۆ بیپروایانەوھ.

۵- کورتەباسیك لەبارەى خەسلەتە بنەرەتییهکانی بانگەوازکارانەوھ.

۶- كورتەباسىڭ لەبارەى دەرکەوتنى بەردەوامى نیشانەکانى خواوہ لە ئاسۆیەکان و لە خودى مرۆڤانىشدا.

دووهم: الشورى

- ۱- كورتەباسىڭ: چوار سەرنج لەبارەى خوا و پەيوەندىي لەگەل دروستكراوہەكانى دا.
- ۲- كورتەباسىڭ لەبارەى بەپاككرتى خواوہ، لە وىكچوونى بەدروستكراوہەكان.
- ۳- كورتەباسىڭ لەبارەى بزيودانى خواو زۆر و كەمكرديەوہ.
- ۴- كورتەباسىڭ لەبارەى مانای (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى) وە.
- ۵- پوونكرديەوہیەك لەسەر: ھەبوونی پیرۆ (دابە) لە ئاسمان دا.
- ۶- كورتەباسىڭ لەبارەى پاوژەوہ.
- ۷- كورتەباسىڭ لەبارەى فەرمايشتكردى خواوہ.
- ۸- كورتەباسىڭ لەبارەى فەرمايشتى خوا: (مَا كُنْتُ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ).

سێهەم: الزخرف

- ۱- كورتەباسىڭ لەبارەى عەرەبىي بوونی قورئانەوہ.
- ۲- كورتەباسىڭ لەبارەى ئارەوايى شوێنكەوتنى كوێرانەى پيشنانەوہ.
- ۳- شەش كورتە سەرنج لەبارەى دنياو دواپۆژەوہ.
- ۴- ھەنديك وردەكارىي مانای (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا).
- ۵- نازو نيعمەتەكانى بەھەشت و سەرنجىك لەسەر قسەيەكى رازى.

ھىوادارىشم ئەم بەرگەش كاتى پتيوستى لەگەل بەسەربري لەلايەن خوێنەرانى شەيدا و عھوددالى قوول و راست و دروست تىگەيشتنى قورئانى بەرز و بەپزەوہ.

تہ فیسیری سوورہ تی

فَصِيلَت

دهمینیك

به پزان!

خواه پشٹیوان بئ ته مړو كه (۱۸/ ربيع الثاني / سالی ۱۴۴۱) كڅچیه، به رانبه ر
 (۲۰۱۹/۱۲/۱۵) ی زایینی، ده ست ده كه پن به ته فیسیری سووره تی (فصلت)، یان
 سووره تی (حم) ی (فصلت).

پیناسه ی سووره تی (فصلت) و باب ته کانی

یه که م: ناوی:

ته م سووره ته چه ند نلویکی بو به کارهاتوون:

۱- حم السجدة

۲- سورة السجدة

۳- سورة فصلت

۴- سورة المصابيح

۵- سورة الأقوات

۶- سجدة المؤمن.

هه موو تهو ناوانه ی بو به کارهاتوون، به لام تهو ناوه ی زیاتر پتی ناسراوه،
 بریتیه له: (سورة فصلت)، له بهر تهوه ی ته م وشه یه یه که م وشه یه له
 سووره ته که دا.

دووم: شوینی دابەزینی:

ئەم سوورەتە بە یەكدەنگی ھەموو زانیان سوورەتییکی مەككەییەو، ھیچ زانیەك، ھیچ ئایەتییکی لای ھەلنەواردو، بلی: ئەو ئایەتە، یان ئەو چەند ئایەتە مەدینەیین.

سییەم: ریزبەندیی لە موصحف و دابەزیندا:

لە ریزبەندیی سوورەتەکانی موصحفدا، ئەم سوورەتە ژمارە (۴۱)ە، واتە: لە پیش ئەم سوورەتەدا کە لە سوورەتی فاتیحەو پێ دادی، چل سوورەتی دیکە ھەن و، ئەمەیان (۴۱)ەمین سوورەتەو، لە ریزبەندیی دابەزیندا ئەم سوورەتە ژمارە (۶۱)ە، لە دواى سوورەتی (غافر) و، پیش سوورەتی (الزخرف) ھاوتە خوا.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانی:

زانیان لەو بابەتەدا یەكدەنگ نین، ھەندیکیان ژمارەى ئایەتەکانی سوورەتی (فصلت)یان بە (۵۲) ئایەتە داناوو، ھەندیکیان بە (۵۳) ئایەت، ھەندیکى دیکەیشیان گوتووایە: (۵۴) ئایەتە، زانیانی مەككەو مەدینە بە (۵۲)یان داناوو، زانیانی شام و بەصرە بە (۵۳) یان داناوو، بەلام زانیانی کووفە بە (۵۴) ئایەتیان داناوو، زۆربەى ئەو موصحفانەى کە لەبەر دەستی تێمەدا ھەن، ژمارە (۵۴) یان تەبەننسی کردو. پیتشتیش گوتوومانە: جیاوازیی لە ژمارەى ئایەتەکانی سوورەتیکدا دەگەرتەو بە درژیى و کورتیی پستەکان، ھەندیک لە زانیان پستەیکیان کردۆتە دوو ئایەت، بەلام ھەندیکى دیکەیان ھەمان پستەیان کردۆتە یەك ئایەت.

پىنجەم: نىۋەزۇكى:

ئەم سوۋرەتە ھەممان نىۋەزۇكى سوۋرەتە مەككەيەكانى ھەيە، بەلەم پانتايەكى زۇرى ئەم سوۋرەتە بۇ باسى قورئان تەرخانكراۋە، لە پىنج شۇئاندا باسى قورئان كراۋە، بە ھەر سىك ناۋى (كەتاب) و (قرآن) و (ذكر) ھاتو، سى جار ناۋى (قرآن) ھاتو، دوو جار ناۋى (كەتاب) ھاتو، جارنگىش ناۋى (ذكر) ھاتو.

لە دواى باسى قورئان، پانتايەكى زۇرى ئەم سوۋرەتە، بۇ باسى پۇزى دواى تەرخانكراۋە، سزى خوا لە پۇزى دواى دا، پاداشتى خوا لە پۇزى دواى دا، سزى خوا بۇ تاۋانباران و لادەران، پاداشتى خوا بۇ بىرواداران و چاكەكاران.

دواى نەۋەش پانتايەكى باش بۇ خستە پروى نىشانەكانى خوا (آيات الله) تەرخانكراۋە، ئامازەيەكىش بە بەسەرھاتى ھەردوۋ گەلى عاد و سەموود كراۋە، ھەلەتە ھەر بە كورتىيى ئامازەيان پىكراۋە، لە سىاقى باسكردنى ملھورىي و عىنادىي كافرەكانى سەردەمى پىغەمبەردا ﷺ، باسى عىنادىي و ملھورىي بىپروايانى گەلى عاد و سەموودىش كراۋە، كە سەرەنجام چىيان لىھاتو؟ كەواتە: تىۋەش پەند ۋەربىگرن، با بە مەرەدى ئەۋان نەچن!

شەشەم: تايبەتمەندىيەكانى:

ئەم سوۋرەتە موبارەكە كۆمەللىك تايبەتمەندىيى ھەن، ئىمە لىرەدا ھەوت تايبەتمەندىيى دەخەينەروو:

۱- لەم سوۋرەتەدا لە ئايەتەكانى: (۹ - ۱۲)دا، باسى درىژەي دروستكرانى ئاسمان و زەۋى كراۋە، لىرەدا چوار ئايەت بۇ ئەۋ باسە تەرخانكراۋە، لە ھىچ شۇئىكى دىكەي قورئاندا ئاۋا باس نەكراۋە، كە خوا ﷻ چۆن زەۋى بە دوو قۇناغ ھىتاۋەتە دى، دوايش

بە دوو قۇناغ پێکهاڵەکانی زەوی و، هەم چیاپەکانی تێدا داکوێوان و، هەم بژێوەکانی تێدا داناون، دواتریش بە دوو قۇناغ خوا ﷻ، ئاسمان (واتە: گەردوون) ی دروستکردووە، پێش ئەوەی بە شیوەی ھەوت ئاسمانان بیانھێنێتە دی و، ئاسمانی نێزیک تێمە بە چرایان برازێنێتەو (کە مەبەست پێی ئەستێرەکان و کەھکەشەکان)، پێش ئەوە ئاسمان لە شیوەی دوو کەڵێکدا بوو، یان لە شیوەی گازێکدا بوو.

ئەو وردەکارییە بەو شیوازە لە قورئاندا، تەنھا لەم چوار ئایەتە ی سوورەتی (فصلت) دا بەم شیوازە خراوەتە ڕوو.

۲- لەم سوورەتەدا ئەو بێپروایانەی دوو چاری دۆزەخ دەبن، داوا لە خوا ﷻ دەکەن: ئەو دووانەی لە جندو مڕۆف کە گومریان کردوون، پێشانیان بدات، تاکو بیانخەنە ژێر پێیان! ئەم تەعبیرە تەنھا لێرەدا لە ئایەتی (۲۹) دا ھاتووە.

۳- باسی دابەزینی فریشتان بۆ سەر پرواداران ی ڕاوەستاوو دامەزراوو ئیلهام بۆ کردنیان، ئەویش تەنھا لەم سوورەتەدا بەو شیوەیە ھاتووە، لە ئایەتەکانی: (۳۰ - ۳۲) دا، ئەم راستییە خراوەتە ڕوو، مەبەستمان بەم شیوەیە، ئەگەرنا لە زۆر شوێنی قورئاندا باسی ھاو دەمی و ھاو ڕازی فریشتەکان بۆ پرواداران کراوە.

۴- باسی ئەوە کە بانگەوازکار بۆ لای خوا ﷻ، قسەکەی باشترین قسەییە، ئەویش تەنھا لەم سوورەتە، لە ئایەتی ژمارە (۲۳) دا، ئەو تەعبیرە ھاتووە.

۵- باسی ئەوە کە قورئان لە هیچ لایەکەوە ھەڵو ناھەقیی تێدانە، ناریکیی و لاچوون و لادان ڕووی تێناکات، ئەو ھەش لە ئایەتەکانی: (۴۱ - ۴۲) دا ھاتووە.

۶- باسی ئەوە کە ئەگەر قورئان بە عەجەمی بووایە، واتە: بە غەیری زمانی عەرەبی بووایە، بێپروایەکانی سەردەمی پێغەمبەر ﷺ پەخنیان لێدەگرت، کە چۆن پێغەمبەر ﷺ عەرەبەو، قورئان غەیری زمانی عەرەبی (ئەعجەمی)؟ ئەو ھەش لە ئایەتی ژمارە (۴۴) دا ئاماژە ی پێکراوە، کە لە ھەموو قورئاندا تەنھا لێرەدا باس کراوە.

۷- باسی ئەوه که خوا ﷺ بەردەوام نیشانەکانی راستییەتی قورئان، یان نیشانەکانی راستییەتی خوا ﷺ، یان نیشانەکانی راستییەتی پێغەمبەر ﷺ، یان هەرسێکیان بەیەکەوه، لە ناسۆیەکان و لە خودی خوشیاندا پێشانی مەرووفەکان دەدات، واتە: بەردەوام ئەو بەلگەو نیشانە دەردەکەون که زیاتر راستییی قورئان نیشان دەدەن، یاخود هەقانییەتی پەرورەدگارێتی خوا ﷺ، یاخود هەقانییەتی پێغەمبەر ﷺ، که قورئانی وەك بەرنامەو بەیام لە خواوە بۆ بەندەکانی خوا ﷺ هێناوه.

هەوتەم: دابەشکردنی ئایەتەکان بۆ چەند دەرسیك:

ئیمە ئەو (۵۴) ئایەتە ی نەم سووڤەتە، بۆ شەش دەرسان دابەش دەکەین، بەمجۆرە ی خوارووە:

دەرسی یەكەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۱۲)، واتە: دوازدە (۱۲) ئایەتی سەرەتای سووڤەتە که دەگریته خۆی، خوا ﷺ باسی قورئان دەکات، پاشان باسی پێغەمبەر ﷺ دەکات، پاشان باسی یەکتایی خوا ﷺ، دواتریش باسی چۆنیەتی دروستکردنی خوا بۆ گەردوون، پیشی باسی زەویی و پێکھاتەکانی زەوی، دواتریش باسی پێکھاتەکانی ئاسمان، دەکات.

دەرسی دووهم: ئایەتەکانی: (۱۳ - ۱۸)، واتە: شەش (۶) ئایەت دەگریته خۆی، باسی هەردوو گەلی عادو سەموود دەکات، هەروەها چۆنیەتی فەوتێرانیان دەخاتە ڕوو، که گەلی عاد پێغەمبەرەکیان هود ﷺ بوو و، گەلی سەموود پێغەمبەرەکیان صالح ﷺ بوو.

دەرسی سێیەم: ئایەتەکانی: (۱۹ - ۲۹)، واتە: یازدە (۱۱) ئایەت دەگریته خۆی، باسی سەرەنجامی شوومی بیروایان لە ڕۆژی دوایی دا، که چۆن پیست و ئەندامەکانیان شایەدیان لەسەر دەدەن و، فریشتەکان سەرزەشت و سەر کۆنەیان دەکەن، هەروەها باسی چەند هەلۆستێکی بیروایان لە دژایەتی قورئان و دژایەتی پێغەمبەردا ﷺ، دواتریش چۆنیەتی پەشیمان بوونەویان لە

دۆزەخ دا، که داوا له خوا ﷺ دەکەن ئەوەی بۆتە ھۆی گومراکردنیان له مەرۆف و له جند، پێشانیان بەدن تاکو بیانخەنە ژێر پێیان.

دەرسی چوارەم: نایەتەکانی: (۳۰ - ۳۹)، واتە: دە (۱۰) نایەت دەگریتە خۆی، باسی بەندە چاک و دامەزراوەکانی خوا، که فریشتەکان دادەبەزەنە سەریان و، باسی بانگەوازکردن بۆ لای خوا ﷺ که چ پلەو پایەکی گرنکی ھەیە، ھەروەھا پەوشتەکانی بانگەوازکاران، دواتر باسی ھەندیک له نیشانەکانی خوا ﷺ، وەك: شەو، پۆژ، مانگ، خۆر، زەوی کاتیک که باران دادەباریتە سەری، چۆن زیندوو دەبێتەووە بەرز دەبێتەووە، پڕ دەبێت له ژیان و جموجۆڵ.

دەرسی پێنجەم: نایەتەکانی: (۴۰ - ۴۵)، واتە: شەش (۶) نایەت دەگریتە خۆی، خوا جارێکی دیکە باسی قورئان دەکات، ھەروەھا باسی ئەو خێرو بەرەکەتە ی لە قورئاندا ھەیە، ھەروەھا ئەو بەدبەختییە ی بێپروایەکان که چۆن له بەرانبەر قورئاندا کوێرو کەن! له جیاتی ئەوەی پێشوازیی لەو نوور و بەرەکەتە ی خوا ﷺ بکەن، پشتی تێدەکەن!.

دەرسی شەشەم و کۆتایی: نایەتەکانی: (۴۶ - ۵۴)، واتە: نۆ (۹) نایەت دەگریتە خۆی، باسی سەردەنجامی بێپروایان، که چۆن له پۆژی دوایی دا تووشی پەشیمانیی دەبن و تووشی بەدبەختیی دین، ھاوکات له گەڵ ئەوەشدا چەند باس و بابەتێکی دیکە تێکەڵی ئەوە کراون.

کۆتا باس: جارێکی دیکە باسی قورئانە، که خوا ﷺ جارێکی دیکە ڕایدەگەیەنێ له مەودوا، واتە: تاكو ژيانى دنیا بەردەوام بێ، بەردەوام تێمە نیشانەکانی خۆمان له ناسۆیەکان و، له خوشیاندا پێشان دەدەین، تاكو زیاتر بۆیان دەرکەوێ که قورئان ھەقە، یاخود خوا ﷺ ھەقە، ئەوەش شتیکی چاوەڕوانکراوە، چونکە قورئان فەرماشتی دابەزێناوی زاتیکە، که ئاگاداری ھەموو شتیکی و دەوری ھەموو شتیکی داوە.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان له دوازده (۱۲) نایه‌تی سهره‌تای نهم سووره‌ته پیکدی، واته: نایه‌ته‌کانی: (۱ - ۱۲)، لهو نایه‌تانه‌دا باسی دوو بابته‌تی گرنگ کراوه:

یه‌که‌م: باسی قورئان و، سهره‌نجامی خرابی بیتیروایان به قورئان، هه‌روه‌ها سهره‌نجامی باشی پرواداران به قورئان.

دووهم: باسی یه‌کتایی خوا ﷻ، و، چۆنیه‌تی دروستکردنی گه‌ردوون له لایهن خواوه، که سهره‌تا باسی زه‌وی ده‌کات، له‌بهر گرنگیی به‌نسبه‌ت تیمه‌وه، دواتر باسی دروستکردنی ناسمان و گه‌ردوون به‌گشتیی ده‌کات، که له‌راستیی زه‌وی تیمه‌به‌شیکی به‌جووکی گه‌ردوونه، به‌لام له‌بهر گرنگیی زه‌وی بۆ تیمه، خوا ﷻ سهره‌تا باسی قوئاغه‌کانی دروستکردنی زه‌وی ده‌کات به‌چوار قوئاغ، دوو قوئاغ بۆ دروستکردنی زه‌وی و، دوو قوئاغیش بۆ تیییدا داکوتانی چیا‌یه‌کان و، تیدا نه‌ندازه‌گیری کردنی بژیه‌ده‌کان، هه‌روه‌ها خوا ﷻ به‌دوو قوئاغ باسی دروستکردنی ناسمان ده‌کات، که سهره‌نجام هه‌مووی به‌یه‌که‌وه‌ده‌بنه‌شه‌ش قوئاغ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٢﴾ كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ، قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ فِيهِ آذَانًا وَفَرْقٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنَكَ حِجَابٌ فَاغْمِلْ لَنَا عِمْلُونَ ﴿٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۚ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ

بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ
مَمْنُونٍ ﴿٨﴾ قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ كُفْرُوكَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا
ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٩﴾ وَجَعَلَ فِيهَا رُوسٍ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي
أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلنَّاسِ لِيَوْمَئِذٍ ﴿١٠﴾ ثُمَّ أَسْرَوْنَاهُ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِنَا
طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ﴿١١﴾ فَفَضَّسْنَهُنَّ سَجَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ
سَّمَاءٍ أَمْرَهَا وَرَبَّنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

(به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، حامیم ﴿١﴾ (دابهبه زاندنی قوربان)
دابهبه زاندنه له (خوای) به بهزهیی بهخشندهوه ﴿٢﴾ کتیییکه نایه تهکانی
پوونکراونهوه، قورتاتیکه به (زمانی) عه بهیی، بۆ کۆمه لیک که بزانی ﴿٣﴾
موژدهدهرو ترسیتهره (بۆ خه لکی) که چی زۆربهیان پشتیان هه لکرد، بۆیه نابییست
﴿٤﴾ گوتیشیان: له بهرانبهر تهوهدا که تیمهی بۆ بانگ ده کهی، دل (و عه قل)
هه کامان له کیفان دان (په رده پۆش کراون) و، قورسایی له گوپییه کامادایه و، له نیوان
تیمه و توڊا (ههر له تیمه وه تاکو دهگاته تو) په رده و نیوان هه یه، دهجا تو
کاری خوڤ بکهو، تیمه شه نه نجامدهر (ی کاری خوڤمان) یں ﴿٥﴾ (نه ی موحه ممه دا)
بلن: من ته نیا مروڤیککی وه ک نیوهم، سروشم بۆ لا ده کری که په رستراوتان یه ک
په رستراوه، دهجا به ریک و راستیی به ره و لای بچن و، دلاوی لیئوردنی لی بکهن
و، سزای سهخت بۆ هاوبه شه دانهران ﴿٦﴾ نهوانه ی زه کاتی نادهن و، نهوانه ی
به مه نزلگای کۆتاییش بیپروان ﴿٧﴾ بیگومان نهوانه ی بپروایان هیناوه کردهوه
باشهکان ده کهن، پاداشتی نه پراوهیان هه یه (له پۆژی دوا یی دا) ﴿٨﴾ بلن: نایا

تیوه بهو کهسه بپیروان که زهوی له ماوهی دوو پۆژاندا (به دوو قۆناغان) دروستکردهو هاوتایانی بو دادهنین؟ نا نهوه (خوای) پهروهردگاری جیهانیانه (چیا) ^٩ چهسپاوهکانیشی لهسهر داناون و پیت و پیزی تێخستوهو، بژیوهکانی تیدا نهندازهگیری کردوون، له ماوهی چوار پۆژاندا (به چوار قۆناغ) بهکسان (په به پست لهگهڵ داخوازی) داواکاراندا ^{١٠} دوایی ویستی ناسمان دروست بکات، که لهو کاتهدا دووکهڵ بوو (خوا) به وی (به ناسمان) و به زهوی فهرموو: چارو ناچار وهرن (پهیدابن)، گوتمان: فهروانهههاتین (پهیدابووین) ^{١١} نجا (خوا) له شتیهی ههوت ناسماندا له ماوهی دوو پۆژ(قۆناغ)ان دا پهیدای کردن (پێکێخستن) سروشیشی کرد به نهجامدانی کاروباری ههر ناسمانیک و، ناسمانی نیزیکترین (له تیوه) مان به چریان (ههستیرهکان) پازاندهوهو، بو پاراستنیش (له گوێ گرتنی شهیتانهکان، پریشک و بلیسهکانیان به کاردینین) نهوه نهندازهگیری (خوای) زالی زانیه ^{١٢}.

شیکردنهوهی ههندی له وشهکان

(فُصِّلَتْ): (الْقَصْلُ: إِبَانَةُ أَحَدِ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْآخَرِ حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فَرْجٌ)، (فُصِّلَتْ أَيْ: بُيِّنَتْ وَوَضَّحَتْ)، (قَصْلُ: بَرِيَّةٌ لِهَوِّهِ كَهَ دَوِّ شَتِّ لِهَ يَهْ كَ جِيَابَكْرِتِهَوِّهِ تَا كَه لَبَنِيكِيان دَه كهویتی).

كهواته: لیره كه دهفهرموی: (فُصِّلَتْ أَيْ: بَيَّنَّتْ، وَاتَه: ئایهتهکانی قورئان، روونکراونهوهو رۆشنکراونهوه، كه مه بهست نهوهیه ئایهتهکان له خودی خۆیاندا، مانا پۆشنن.

(أَكِنَّةٌ): (الْكِنُ: مَا يُعْقَظُ فِيهِ الشَّيْءُ، كَتَنَنْتُ الشَّيْءَ كُنًّا، وَالْجَمْعُ: أَكْنَانٌ، وَالْكِنَانُ: الْغَطَاءُ وَالْجَمْعُ: أَكْنَةٌ)، (كِنُ: ههه شویتیک كه شتیک تیدا په نهان

ده كرى، ده گوترى: (كُنْتُ الشَّيْءَ كُنَّا) واته: نهو شتہم پهنانكرد، كوى (كُنْ) يش (اُكْتَنان) ه، وهك دهفه رموى: (مِنَ الْجِبَالِ اُكْتَنَّا) النحل، واته: له چياكاندا كون و په ناگه مان په خساندوون، به لَام (اُكْتَنَ) كوى (كُنَان) ه، (كُنَان) به مانای (غَطَاء) واته: په رده، يان كيف، يان هر شتک، شتيكى تيبكرى، دى.

(وَقُرْ): (الْوَقْرُ: الثَّقْلُ فِي الْأُذُنِ)، قورساييهك كه له گوندا بن، دياره گوى نه گهر شتيكى قورسى تيبكرى، نابيستى، به لَام (الْوَقْرُ: الْحِمْلُ)، (وَقُرْ): به مانای بار دى، باريك كه هه لده گيرى، به لَام (وَقُرْ) به مانای قورسايى دى.

(حَجَابٌ): (الْحَجَبُ وَالْحِجَابُ: الْمَنْعُ مِنَ الْوُضُوءِ)، وشهى (حَجَب، حِجَاب): بريتيه له ږكرتن له گه يشتنى شتيك، واته: په رده و نيوان و سيوان.

(غَيْرَ مَمْنُونٍ): (مَنْ) به مانای (قَطْع) دى و به مانای قورساييش دى، (غَيْرَ مَمْنُونٍ) يانى: (غَيْرَ مَعْنُودٍ) واته: نه ژمير راوه، يان (غَيْرَ مَقْطُوعٍ) نه پراوه، يان (غَيْرَ مَقْشُوصٍ) واته: هيچ كه م و كورپى تيدانيه.

(أَنْدَادًا): (أَنْدَادُ جَمْعُ نَدٍ، نَدٍ الشَّيْءُ: مُشَارِكَةُ فِي جَوْهَرِهِ، وَذَلِكَ صَرْبٌ مِنَ الْمُثَالَةِ)، (نَدٍ) به (أَنْدَادُ) كودده كړي ته وه، بريتيه له هاو به شى شتيك له جهوه رو چيه تيدا، ده گوترى: (هَذَا نَدٍ هَذَا) واته: ږك وهك نه وه له جهوه رو چيه تيدا، كه دياره به شدارى شتيك له جهوه ره كه يدا، جوړيكه له ويكچوون و وهك يهك بوون.

(رَوَاسِي): (رَسَا الشَّيْءُ يَرْسُو رَسًا: أَيِ ثَبَتَ، وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ: ثَبَّتَهُ، وَالرَّوَاسِي: أَيِ الْجِبَالِ الثَّابِتَاتِ)، (رَسَا الشَّيْءُ يَرْسُو رَسًا) واته: نهو شته چه سپا، ده چه سپى، چه سپان، به لَام (أَرْسَاهُ)، يانى: چه سپاندى (ثَبَّتَهُ)، (رَوَاسِي) واته: چه سپاوه كان، كه بيگومان نه وه سيفه تى وه سفكراو (موصوف) يكى قرتير او، يانى: (الْجِبَالِ الرَّوَّاسِي) واته: چيايه چه سپاوه كان.

(وَبَرَكْ فِيهَا): پیت و پیزی تیخست، (الْبَرَكَه: بُرُوكُ الْخَيْرِ، وَالْمُبَارَكُ مَا فِيهِ ذَلِكَ الْخَيْرُ)، (بَرَكَه): بریتیه له چه سپانی خێرو چاکه له شتیکدا، (مُبَارَك): نهوهیه که نهو خێرو چاکهیهی تیدابیی، واته: بهرهمدار، به پیز.

(أَقْوَاتًا): (الْقُوَّةُ: مَا يُمَسِّكُ الرِّمَقُ، قَاتَهُ يَقُوُّهُ قُوًّا أَيْ: أَطْعَمَهُ قُوَّتَهُ، وَأَقَاتَهُ يَقِيَّتُهُ: جَعَلَ لَهُ مَا يَقُوُّهُ، (أَقْوَات) كَوَى (قُوْتُ) ه، (قُوْتُ): ههه شتیکه که مروڤ پیتی بژی و پستی رابگری، دهگوتری: (قَاتَهُ يَقُوُّهُ قُوًّا أَيْ: أَطْعَمَهُ قُوَّتَهُ) واته: بژیوهکهی پیندا، به لām (أَقَاتَهُ يَقِيَّتُهُ) واته: بژیوهکهی بو دانا، شتیک که پیتی دهژی بوی تهرخانکرد.

(أَسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ): پرووی کرده ناسمان، ویستی ناسمان بیتیته دی، (إِسْتَوَى إِذَا عَزَدِي بِـ «إِلَى» افْتَضَى مَعْنَى الْإِنْتِهَاءِ إِلَيْهِ) وشهی (إِسْتَوَى) نهگهر بهرکار به هوئی (إِلَى) وه بغوازی، نهوه مانای بیکه یشتن دهگهیه نی، به لām نهگهر به (عَلَى) بهرکار بغوازی (أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) نهوه مانای بهرزبوونه وه، یاخود چوونه سهه، نیشته جن بوون له سههه دهگهیه نی.

(دُخَانَ): (الدُّخَانُ: الْعُغَانُ الْمُسْتَضَعِبُ لِلْهَيْبِ، (دُخَانَ): نهو دووکه لهیه که له گهل گرو بلیسه دایه، به کوردیی ههه ده لێین: دووکه ل.

(طَوَعًا): (الطَّوْعُ: الْإِنْقِيَادُ وَيَضَادُهُ: الْكَرْهُ، (طَوَعَ) واته: ملکه چیی، ملکه چیه کی خۆشحالانه، پیچه وانه کهی بریتیه له (كَرْه) ناخۆشحالی، پیناخۆش بوون.

(كَرْهًا): (قِيلَ: الْكَرْهُ وَالْكَرْهُ وَاحِدٌ، نَحْوُ الْمُغْفِ وَالْمُغْفِ، وَقِيلَ: الْكَرْهُ: الْمَشَقَّةُ الْغَارِبِيَّةُ، وَالْكَرْهُ: الْمَشَقَّةُ الدَّاحِلِيَّةُ)، هه نندیک گوتوو یانه: (كَرْه، كَرْه) وانا که یان ههه به که وهك (مُغْف، مُغْف) ههه دووکی به مانای بیهیزین، (كَرْه، وَكَرْه) یش یانی: ناخۆشی و پیناخۆش بوون، هه نندیکیش گوتوو یانه: (كَرْه): بریتیه لهو نارههه تییهی تووشی مروڤ دی، به هوئی هوکار یکی دهه کییه وه، به لām (كَرْه): بریتیه لهو پیناخۆش بوونهی به هوئی هوکار یکی نیوخییه وه تووشی مروڤ دی.

(فَقَصَّصْنَاهُ): تېكىپەپاندن، دروستىكردن (الْقَصَّاءُ: قُصِّلَ الْأَمْرُ قَوْلًا ذَلِكَ كَانَ أَوْ فِعْلًا)، (قَصَّاءُ): بريتە لە تېكىپەپاندنى كارىك، ئنجا بە قسە بى (قسەكە بكرى)، ياخود كارىك بى ئەنجام بدرى.

(الَّذِي): (الْأَقْرَبُ، مُؤْنَّثُ الْأَذْنَى مِثْلُ: الْأَقْصَى وَالْقُصْوَى)، (ذُنْيَا) يانى: (أَقْرَبُ) نيزىكتر، كە مېنەى مەجازىي (أَذْنَى) يە، (الأذنى) يانى: نيزىكتر، ئنجا ئەگەر حالەتى مېنەى لى بكرى دەلىلى: (الذُّنْيَا)، (الْحَيَاءُ الذُّنْيَا) يانى: زىانى نيزىكتر لە تېمە، (الْآخِرَةُ) ش بۆيە وای پى دەگوترى، لەبەر ئەوەى لە دواىي دىت، وەك (أَقْصَى) واتە: دوورتر، (قُصْوَى) ھەر بە مانای دوورتر، بەلام (أَقْصَى) بۆ حالەتى نېرنەى مەجازىيە، (قُصْوَى) بۆ حالەتى مېنەى مەجازىيە.

(بِمَصْبِیحٍ): (مَصَابِيحُ جَمْعُ مَصْبَاحٍ، وَهُوَ السَّرَاجُ، وَالْمَقْصُودُ بِالْمَصَابِيحِ: الْكَوَاكِبُ وَالنُّجُومُ)، (مَصْبَاحٍ) بە (مَصَابِيحٍ) كۆدەكرىتەوہ واتە: چرا، كە خوا دەفەرموى: ﴿وَرَبَّنَا أَسْمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِیحٍ﴾، واتە: ئاسمانى نيزىكتر لە ئىوہمان بە چرایان رازاندۆتەوہ، مەبەست پى ئەستېرەكانن كە تېشك دەدەن.

مانای گشتیى نایەتەكان

خوا ﷻ لەم سوورەتەدا ھەروەك لە پێناسەكەیدا باسمان كرد، زۆر باسى قورئان دەكات، ھەروەھا ھەلۆیستى بېیروایەكان لە بەرانبەر قورئانداو، چەند راستىيەكى دىكەشى تیدا خراونەروو:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿يَسْمِعُ اللَّهُ الرَّخِيمَ الرَّخِيمَ﴾، بە ناوى خواى بە بەزەيى بەخشنە، يانى: دەستپېكردنم بە ناوى خواى بە بەزەيى بەخشنە، ياخود دەستپېدەكەم بە ناوى خواى بە بەزەيى بەخشنە، زۆر جار ئەمەمان گوتوہ، بەلام لېرەش دووبارەى دەكەينەوہ:

ئەوئەندە ھەبە خوا ﷺ ئەو سوورەتەنەي بەو پیتانە دەستپێکردوون، کە ھەموو جوۆرە بیتەکانیان تێدان، زیاتر مەبەست یێی ئەوئەبە: ئەي مەروؤفەکان!

ښه جند! ښه قورڼانه ی له بهر دهستی ټیوه دا هه به، هه ر لهو پیت و دهنگانه پټکها توه، که ټیوه قسه یان پټده که ن و، پټیان ده نووسن و، به کاریان دټین، واته: که ره سته که له بهر دهستی ټیوه شدا هه به، ټنجا ته گهر نه اتانوانی قورڼانیکي وا بټین، یاخود ده (۱۰) سوږه ت، یان ته نها سوږه ټیک بټین، که واته: دلنیا بن: خوا ﷺ نه و قورڼانه ی هه ر لهو که ره سته به هینا و ته دی، که له بهر دهستی ټیوه شدا هه به، و، بزائن که بیژره ری ښه و فرمایشته (قورڼان) ته نها خوا ﷺ څو به تی، نه موحه ممه د ﷺ څاوه نه تی و، نه هیچ که سیك فیږی کرده، به لکو بیژره ری ښه و فرمایشته بی وینه به، ته نیا څوا به ﷺ.

هه روه ک چوڼ خوا ﷺ له مادده ی بی ژیان، ښه و هه موو جوړه زینده وه ر و ژياندارانه دروست ده کات، ښه و هه موو دروستکراوانه ی ژيانیان هه به، به لام ټیوه ته نها ده توان لهو مادده به که ل و په لی بی ژیان دروست بکه ن، به هه مان شیوه ش خوا لهو پیت و دهنگانه، ښه و فرمایشته ی هینا و ته دی، که ټیوه ناتوان نه ک وینه ی وه ک قورڼان، به لکو هی ده (۱۰) سوږه تی، یاخود هی سوږه ټیکي سی ټابه تییش بټین، که واته: بزائن ښه و فرمایشته څوا به.

﴿تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، دابه زتراوه له لایه ن (څوا ی) به به زه یی به څشنده وه، لیره دا (تنزیل)، ده بیته گوزاره (خیر) بو (الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ)، واته: ده بیته: (هَذَا تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ)، یان هه مووی به به که وه ده بیته نه هاد (مبتداً) بو دوا ی څوی.

﴿كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، کټیټیکه ټابه ته کانی روښن کراونه وه، واته: که دابه زتراوه ټابه ته کانی به روښنی دابه زیون، نه ک پټشی ټابه ته کانی ناروښن بوو بن و، دوا یی خوا ﷺ روونی کردبڼه وه، یانی: خوا ټابه ته کانی به روښنی دابه زان دوون، ﴿قُرْءَانًا عَرَبِيًّا﴾، قورڼانیکه به زمانی عه په بیی، ټنجا زمانی عه په بیی ناوونیشانیکه بو زمانی که لی عه په ب که قسه ی پټده که ن، به لام وټیرای

نهو هوش وشه ی عه ره بیی به مانای پۆشنیش دئی، ده گوتری: (أَعْرَبَ عَنْ رَأْيِهِ) واته: رایه که ی خوئی ده رخست.

وهك له فه رمایشی پیغه مبه ر ﷺ هاتوه: {وَالثَّيْبُ يُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا^(۱)، واته: نافره تی بیوه ژن خوئی قسه ی خوئی ده کات، له بهر نهوه ی تاراده بهك شه رمی شکاوه، خوئی ده توانی بلی رازییه، یاخود رازی نیه، بهو پیاهو، (تُعْرِب) واته: رای خوئی به پوونی راده گه یه نی.

{لَقَوْمٍ يَعْلَمُونَ}، نهم قورئانه بو کۆمه لیک هاتوه، که بزانی، وهك پیشینان ده ئین: (قه دری زیپر له لای زیپرنگه ره)، که واته: کئی لهم قورئانه بههره مند ده بی؟ که سیک که زانا بی و زانستی له لای بی، له راستیدا مروؤف به ئەندازدی نهوه ی زانیاریی له لایه، له قورئان تی ده کات، نهو ههموو نه ئینیانه ی له قورئاندا ههن، نهو ههموو حیکمهت و سوودانه ی له قورئاندا ههن، نهو ههموو نوور و پیت و بهره که ته ی له قورئاندا هه یه، بو که سیک زیاتر زانراو ده بی، زانیاریی زیاتری له لای بی.

{بَشِيرًا وَنَذِيرًا}، موژده ره و ترسینه ره، یاخود دلخۆشکه رو وریاکه ره وه یه، بو کئی؟ بو خه لک هاتوه که موژده یان پییدات، نه گهر شوینی بکه ون و برپای پی بئین، موژده ی خیر و خوشیی دنیاو سه رفرازی دواپۆزیان پیده دات، به پیچه وانه شه وه: نه وانه ی پشتی تیده کهن، ده یانترسیتی و وریایان ده کاته وه، که ههم له دنیا دا تووشی ناره حه تی و په شیمانی دین، ههم له پۆژی دوایشدا تووشی سزاو نازاری خوا ﷻ دین، **{فَاعْرَضَ أَكْثَرَهُمْ فَبَهُمُ لَا يَسْمَعُونَ}**، زۆربه یان پشتیان هه لکرد، بۆیه نابیستی، به زۆری وایه که مروؤف پشتی له شتیک کرد، نابییستی، مه به ست لیره دا بیبروایه کانی پۆزگاری پیغه مبه ره ﷺ.

(۱) {عَنْ عَبْدِ بْنِ عَمْرٍو الْكِنْدِيِّ}، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الثَّيْبُ يُعْرِبُ عَنْ نَفْسِهَا، وَالْبَكْرُ رِضَاهَا الصَّمْتُ { أخرجه ابن ماجه: ۱۸۷۲، وأحمد: ۱۷۷۵۸، والطبرانی: ۲۶۴.

دەشگونجی مەبەست پیتی بەس ئەوان نەبێ، بەلکو کۆی مەروفاپەتیی بێ، کە لە راستیدا مەروفاپەتیی زۆربەیی پشتی لێ هەڵدەکات و نابێستی.

﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ﴾ کافرەکانی رۆژگاری پیغمبەر ﷺ گوتیان: دلەکانی تیمە لە کیفاندان، پێشتریش باسما کرد، **﴿أَكِنَّةٌ﴾** کۆی (کنان)، واتە: (غطاء)، پەردە، یانی: پەردە پۆش کراون و لە کیف و توورەکان دان، **﴿مِمَّا نَدْعُونَا إِلَيْهِ﴾** لە بەرانبەر ئەوەدا کە تیمەیی بۆ بانگ دەکەیت، دلما لە کیفداپە، عەقلمان داخراوە و، پەردە پۆش کراوە، **﴿وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ﴾** گوئیەکانیشمان قورسایێ تێداپە، **﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾** لە نێوان تیمە و تۆدا، پەردەو نێوان هەبە، دیوار هەبە، نەجا وەک زانایانی رەوانبێژی دەلێن، لێرەدا کە دەفەرموی: **﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾** ئەم (من) بریتیه لە (من)ی دەستپێکردن (ابتدائية)، یانی: هەر لە لای تیمەو تاکو دەگاتە تۆ، هەمووی پەردەو نێوانە، واتە: پەردەو نێوانتکی زۆر نەستووور هەبە، **﴿فَاعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ﴾** تۆ کاری غۆت بکە، تیمەش ئەنجامدەری ئەوەین کە بە باشی دەزانین، واتە: گویت بۆ ناگرین و، پەيامەکەت لێ وەرناگرین.

خو! ﷺ بە پیغمبەر ﷺ دەفەرموی: **﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾** تۆ بلی: من تەنیا مەروفاپەتیکم وەک تێو، واتە: لەو رۆووەی کە مەروفاپەت، منیش وەک تێو، **﴿يُوحَىٰ إِلَيَّ﴾**، سروشم بۆ لا دەکری و، پەيامم بۆ لا دەنێردی، **﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَاحِدٌ﴾**، کە پەرستراوی تێو یەک پەرستراوە، واتە: جیاوازییەکەم لەگەڵ تێو هەر ئەوەیە، کە من وەحییم بۆ دێ و، خوای پەروردگار بە شێوەی پەنامەکی دەمدوینێ و سروشم بۆ دەکات، ئەگەرنا من لافی هیچ ئیمتیازیێک بەسەر تێویدا لێناوە، بلیتم من فریشتەم، یان من لە تێو چاکترم یان ... هتد، بەلام من رەوانەکراری خوا، خو! ﷺ سروشم بۆ دەکات، نێوەرۆکی ئەو سروش و پەيامەش ئەوەیە کە پەرستراوی تێو یەک پەرستراوە، **﴿فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ﴾**، نەجا بەرەو لای وی خۆتان راست بکەن، **﴿وَأَسْتَغْفِرُوا﴾**، هەرودەها

داوای لیبور دنی لیبکه‌ن، ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ﴾، هاواریش، یاخود سزای سه‌ختیش
بو هاوبه‌شدانه‌ران.

﴿الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ﴾، نه‌وانه‌ی زه‌کات ناده‌ن، واته: له مائی خوْیان
نابه‌خشن به هه‌زارو نه‌داران، نه‌وه واتابه‌کی، واتابه‌کی دیکه‌ی، واته: خوْیان پاک
و چاک ناکه‌ن، خوْیان ته‌زکیه ناکه‌ن، ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفَرُونَ﴾، نه‌وانیش
به‌رانبه‌ر به روژی دوایی بی‌پروان.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، به دلتیایی نه‌وانه‌ی بروایان هیناوه، به هه‌موو
نه‌و شتانه‌ی پیویسته بروایان پی بهینزی، ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، کرده‌وه
چاکه‌کانیشیان نه‌نجام داو، چ په‌یوه‌ندیان به دل و ده‌روونیانه‌وه هه‌بی
و، چ په‌یوه‌ندیان به ده‌رو زمانیانه‌وه هه‌بی، چ په‌یوه‌ندیان به کرده‌وه‌ی
نه‌ندامه‌کانیانه‌وه هه‌بی، کرده‌وه باشه‌کانیان نه‌نجام داو به دل و زمان و
لاشه‌یان، ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، نه‌وانه پاداشتیکی نه‌پراوه‌یان بو هه‌یه،
یاخود پاداشتیکی بی کوتایی، یاخود پاداشتیکی بی که‌م و کوپی.

ننجا خوا ﴿لَهُ﴾ له دوای بابه‌تی یه‌که‌م، که په‌یوه‌ندی به قورئانه‌وه هه‌بوو،
دیته سه‌ر بابه‌تی دوهم که دروستکردنی گه‌ردوونه، ده‌فه‌رموی:

﴿قُلْ إِنِّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ﴾، (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﴿!﴾
بلی: تایا ئیوه بیپروا ده‌بن به‌وه‌ی که زه‌وی له ماوه‌ی دوو روژاندا هیناوه‌ته دی؟!
واته: به دوو قوئاغ زه‌وی دروستکردوه، ﴿وَيَعْمَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا﴾، تایا هاوتایانی
بو داده‌نین؟! ﴿ذَٰلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾، نا نه‌وه په‌روه‌دگاری جیهانیانه، واته: نه‌و
شایسته‌ی نه‌وه نیه که‌سی دیکه، وه‌ک وی ته‌ماشا بکه‌ن و، بیکه‌ن به هاوتای،
خوا زه‌وی به دوو قوئاغان هیناوه‌ته دی.

ننجا باسی پیکهاته‌کانی زه‌وی ده‌کات، باسی گرنه‌ترین پیکهاته‌کانی ده‌کات که
چایه‌کان و، پیت و پیژ تیدا دانران و، بژیو تیدا دانرانیه‌تی: ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رُوسًّٰی

مِنْ قَوْفَهَا ﴿۱﴾، ھەروەھا چیاھە چەسپاوەکانی لە سەر ووی داناون، ﴿وَبَرَكَ فِيهَا﴾، پیت و پیزی خستۆتە نیو زەوی، ﴿وَقَدَّرَ فِيهَا أَمُوتَهَا﴾، ھەروەھا بژیووەکانی تێدا ئەندازەگیری کردوون، ھەموو ئەمانە لە ماوەی چەند رۆژدا؟ ﴿فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ﴾، لە ماوەی چوار رۆژاندا، واتە: بە چوار قۇناغ، ﴿سَوَاءٌ لِّلسَّالِفِينَ﴾، ئەو پیت و پیزی تێدا دايناو، ئەو بژیووەی تێدا ھێناوێتە دی، رێک پر بە پێستە لەگەڵ داوای داواکاراندا، واتە: پتووستییەکانی ھەموو ئەو خەلکە ی کە بە زمانی حَال داوا لە خوا دەکەن، ھەموو ئەو پتووستییانە ی تێدا داناون.

لێرەدا مەبەست لەو نێە کە خوا ﷻ بە دوو رۆژان زەوی دروست کردبێ و، ھەروەھا بە چوار رۆژانیش پێکھاتەکانی، بە لکو مەبەست پتێ ئەو یە کە خوا ﷻ بە دوو قۇناغ زەوی ھێناوێتە دی، دواتر بە دوو قۇناغ پێکھاتەکانی دروستکردوون، کەواتە: ھەمووی بە یە کەوھە دەکاتە چوار قۇناغ، دوو کۆ دوو دەکاتە چوار (۲+۲= ۴)، واتە: زەوی پێکھاتەکانی لە ماوەی چوار رۆژاندا ھاتوونە دی.

زانایان لەو ھەدا گوتوو یانە: وەك تَوَّ بَلَّتِي: بە دوو سەعاتان لە ھەولێرەوھە چوومە سلیمانی، داوی بە چوار سەعاتان چوومە کەلار، واتە: لەگەڵ ئەو دوو سەعاتەش کە لە ھەولێرەوھە پتێ چووی بۆ سلیمانی، ئەک بە چوار سەعاتان لە سلیمانیەوھە چووبی بۆ کەلار، یانی: کۆی گشتیی دەکات چوار سەعات، لە ھەولێرەوھە بۆ سلیمانی دوو سەعات، لە سلیمانیەوھە بۆ کەلار دوو سەعات.

کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ کە دەفەر موی: چیاھە کاھان تێدا دانان و، پیت و پتیزمان تیخست و، بژیووە کاھان تێدا دانان، لە ماوەی چوار رۆژاندا، واتە: بەو دوو قۇناغەش کە زەوی تێدا ھێناوێتە دی، بە ھەموو یانەوھە چوار قۇناغ، بۆیەش لێرەدا ئەوھە باس دەکەین، چونکە دواتر خوا ﷻ باسی دروستبوونی ئاسمانیش دەکات بە دوو رۆژان، کەواتە: ئەگەر لێرەدا ئاوا لێکبدرێتەوھە: دروستکردنی زەوی بە دوو رۆژ، دواتر دروستکردنی پێکھاتەکانی بە چوار رۆژ، دروستکردنی ئاسمانیش

به دوو ږوژ، که واته: به پټی ټو لیکدانه وه بن هه مووی ده کاته هه شت ږوژ، که ټه مه ش لیکدانه وه به کی هه ټه به، چونکه ټه گهر دیقته بده بن خوا ټه له هه موو قوړنانه له باسی دروستکردنی زهوی و ټاسمانه کاند، باسی شه ش ږوژ ده کات، ټه که هه شت ږوژ!

﴿ثُمَّ أَسْرَوْنَاهُ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾، دواپی خوا ټه ږووی کرده ټاسمان له کاتیکدا که دوو که ټ بوو، واته: له شټوهی دوو که ټ و گازیکدا بوو، ږووی ټیکرد ټاکو دروستی بکات، ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ آئِثْيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾، خوا به وانی فهرموو: (واته: به ټاسمان و به زهوی): وهرن به پټخو ش بوون و پټناخو ش بوون، ﴿قَالَتَا أَئِنَّا لَطَائِعِينَ﴾، گوتیان: ټټمه به پټخو ش بوون و به ملکه چیه وه هاتین، واته: دروست بووین.

﴿فَقَضَيْنَهُنَّ مِمَّا سَمَّيْنَ﴾، ټنجا خوا ټه هوت ټاسمانی هیانه دی، ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، له دوو ږوژاندا، واته: به دوو قو ټاغ، که واته: هه موو زهوی به چوار قو ټاغ و، ټاسمانیش به دوو قو ټاغ هاتوونه دی، ﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾، هه روه ها له هه ټاسمانیکدا فهرمانه که ی ټیدا دانا، واته: سروشیکرد له هه ټاسمانیکدا کاری ټو ټاسمانه چیه، ﴿وَرَبَّنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْنُوعٍ﴾، ټاسمانی نیزی که له ټیوه دشمان به چرایان رازانده وه، واته: به ټه سټیره کان، ﴿وَحَفَظًا﴾، هه روه ها بو پاراستنی ټاسمانه کان، له وهی که شه یانه کان گو ی بگرن، بو قسه ی فریشته کان، پریشک و بلیسه ی ټه سټیره کان بو ټه وهش به کاردی، هه روه که له شو ټنه کانی دیکه به ږوونیی باسکراوه، ﴿ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ﴾، ټه وهش ټه ندازه گیری خوی بالاده ستی زانایه.

هه ټه ته لیړه دا خوا ټه ده فهرمو ی: دواپی ویستی ټاسمان دروست بکات که دوو که ټ بوو، دواپی به ټاسمان و زهوی فهرموو: وهرن به پټخو ش بوون و پټناخو ش بوونه وه، واته: خوا ویستی بیان هی ټټته دی و، ویستی خو ی ټاراسته کردن، ټه وانی ش

گوتيان: ئەو ھاتىن بە ملکہچىيى و پىخۇشېوونەو، واتە: دروستېووين، لىرەدا ئەمە وئنا کردنە بەوھى کہ خوا کاتىک ويستى گەردوون بخولقيئى، بە ئاسانترين شېوہ کہ ئىمە لە مېشکماندا تىيدەگەين، ھاتۆتە دى.

لىرەدا پىشتىر باسى دروستېوونى زەوى دەکات، دواتر باسى دروستېوونى ئاسمان دەکات، بە دلئايىي زەوى ئىمە شىتکى بچووکە لە نىو گەردوون دا، زەوى يەكکە لە نو خړۆکە کەي کۆمەلەي خۆر، خۆر مليوئىک و سېسە دەزار (۱,۳۰۰,۰۰۰) جار ھىندەي زەويە، ھەروەھا ھەندىک لە خړۆکەکانى کۆمەلەي خۆر، زۆر لە زەوى گەرەترن، خۆريش خۆي يەكکە لەو يەك تریليۆن (واتە: يەك ھەزار مليار) ئەستېرەيەي کہ لە کەھکەشانی کاکيشاندا ھەن، زانابان دەلېن: يەك تریليۆن کەھکەشان مەزەندە کراوہ لە ھەموو گەردوون دا، ئەو ھش ھەمووي لە سنووری ئاسمانى يەكەمە! کەواتە: زەوى ئىمە زۆر بچووکە، بەلەم لەبەر ئەوھى بە نىسبەت ئىمەو، زەوى زۆر گرنگە، خوا ﷻ دروستکردنى زەوى پىشخستو، دوايى باسى دروستکردنى گەردوونى کردو، ئەگەرنا پىش گەردوون بە دوو قۇناغ دروستکراو، دوايى زەوى بە دوو قۇناغ دروستکراو، بە دوو قۇناغى دیکە وای لىکراو، کہ بە کەلکى ژيانى مروؤف يىت لەسەرى.

هوئی هاتنه خواره وهی نایه ته کان

له باره‌ی هوکاری هاتنه خواری نهم چه‌ند نایه‌ته‌ی سه‌ره‌تای نهم سووره‌ته‌وه، (القرطبی) له (الجامع لأحكام القرآن) دا^(۱)، دوو به‌سه‌ره‌ات باس ده‌کات، به‌لام نه‌ک به‌و واتایه‌ی نایه‌ته‌کان به‌و بۆنه‌یه هاتنه خوار، به‌لکو پی‌یغه‌مبه‌ر ﷺ له رووداو ی‌کدا نهم چه‌ند نایه‌ته ده‌خوینتیه‌وه، به‌سه‌ر نوینه‌ری قوهره‌یشیه‌کاندا: عوتبه‌ی کوری په‌بیعه، هه‌ر بۆیه‌ش تیمه کاتی خووی له هوئی هاتنه خواره‌وه‌که‌یدا نه‌مان هیتان، به‌لام تیس‌تا به‌ر له‌وه‌ی به‌چینه سه‌ر مه‌سه‌له گرنگه‌کان، بو تیشک خستنه سه‌ر نیوه‌پوکی نه‌و دواژه نایه‌ته موباره‌که، باسیان ده‌که‌ین:

(۱) - (القرطبی) ده‌لێ: (وَرَوَى أَنَّ الرَّيَّانَ بْنَ حَرَمَلَةَ قَالَ: قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قُرَيْشٍ وَأَبُو جَهْلٍ: قَدْ تَبَسَّ عَلَيْنَا أَمْرُ مُحَمَّدٍ، قَلَوِ التَّمَسُّمُ رَجُلًا عَالِمًا بِالشَّعْرِ وَالْكِبَانَةِ وَالسَّحْرِ فَكَلَّمَهُ ثُمَّ آتَانَا بَيِّنَاتٍ مِنْ أَمْرِهِ، فَقَالَ عَتَبَةُ بْنُ رَبِيعَةَ: وَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ الْكِبَانَةَ وَالشَّعْرَ وَالسَّحَرَ، وَعَلِمْتُ مِنْ ذَلِكَ عِلْمًا لَا يَخْفَى عَلَيَّ إِنْ كَانَ كَذَلِكَ. فَقَالُوا: إِنِّيهِ فَحَدِّثْهُ. فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ لَهُ: يَا مُحَمَّدُ! أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ قُصَيُّ بْنُ كِلَابٍ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ هَاشِمٌ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ؟ أَنْتَ خَيْرٌ أَمْ عَبْدُ اللَّهِ؟ فِيمَ تَشْتُمُ إِلَهَتَنَا، وَتُضِلُّ آبَاءَنَا، وَتُسَفِّهُ أَعْلَامَنَا، وَتَذُمُّ دِينَنَا؟ فَإِنْ كُنْتَ إِذَا تُرِيدُ الرِّيَاسَةَ، عَقَدْنَا إِلَيْكَ الْوَيْتَةَ فَكُنْتَ رَئِيسَنَا مَا بَقِيتَ، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْبَاءَةَ، وَوَجَدْنَاكَ عَشْرَ نِسَاءٍ مِنْ أَيِّ بَنَاتِ قُرَيْشٍ شِئْتَ، وَإِنْ كُنْتَ تُرِيدُ الْمَالَ، جَمَعْنَا لَكَ مَا تَسْتَعِينِي بِهِ أَنْتَ وَعَقَبُكَ مِنْ بَعْدِكَ، وَإِنْ كَانَ هَذَا الَّذِي يَأْتِيكَ رِئَاً مِنَ الْجِنِّ، قَدْ غَلَبَ عَلَيْكَ، بَدَّلْنَا لَكَ أَمْوَالَنَا فِي طَلَبِ مَا تَتَدَاوَى بِهِ أَوْ نُلْغَبُ فِيكَ. وَالنَّبِيُّ ﷺ سَاكَبٌ، فَلَمَّا فَرَغَ قَالَ: «قَدْ فَرَعْتُ يَا أَبَا الْوَلِيدِ» قَالَ: نَعَمْ. (قَالَ: فَاسْمَعْ مِنِّي)، قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي أَسْمَعْ. قَالَ: «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. حَم. تَنْزِيلُ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. كِتَابٌ فَضَّلْتُ آيَاتُهُ فُرَاتًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» إِلَى قَوْلِهِ: «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ

أَنذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ^(۱)، فَوُتِبَ عَلَيْهِ وَوَضَعَ يَدُهُ عَلَىٰ قِمِّ النَّبِيِّ ﷺ، وَنَاشَدَهُ اللَّهُ وَالرَّحِمَ لَيْسَكُنَّ، وَرَجَعَ إِلَىٰ أَهْلِهِ وَلَمْ يَخْرُجْ إِلَىٰ قُرَيْشٍ فَجَاءَهُ أَبُو جَهْلٍ، فَقَالَ: صَبَوْتَ إِلَىٰ مُحَمَّدٍ؟ أَمْ أَغْجَبَكَ طَعَامُهُ؟ فَغَضِبَ عَلَيْهِ وَأَقْسَمَ أَلَّا يَكَلِّمَ مُحَمَّدًا أَبَدًا، ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي مِنْ أَكْثَرِ قُرَيْشٍ مَالًا، وَلَكِنِّي لَمَّا قَصَصْتُ عَلَيْهِ الْقِصَّةَ أَجَابَنِي بِشَيْءٍ وَاللَّهِ مَا هُوَ بِشِعْرٍ، وَلَا كِهَانَةٍ، وَلَا سِحْرِ، ثُمَّ تَلَا عَلَيْهِمْ مَا سَمِعَ مِنْهُ إِلَىٰ قَوْلِهِ: (مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ)^(۲)، وَأَمْسَكَتْ بِفِيهِ وَنَاشَدْتُهُ بِالرَّحِمِ أَنْ يَكْفُ، وَقَدْ عَلِمْتُمْ أَنَّ مُحَمَّدًا، إِذَا قَالَ شَيْئًا لَمْ يَكْذِبْ، فَوَاللَّهِ لَقَدْ خُفْتُ أَنْ يَنْزِلَ بِكُمْ الْعَذَابُ، يَغْنِي: الصَّاعِقَةُ (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ: ۳۰۲، مَوْصُولًا، وَقَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي الْمَجْمَعِ الزَّوَالِد: ج ۶، ص ۲۰، رَوَاهُ أَبُو يَعْلَى).

واتە: رەببىيانى كۆرى ھەممە لە دەلى: گەورە گەورەكانى قورەيش، لە نىوياندا ئەبوو جەھل، پۇزىك كۆبوونەو، گوتيان: كارى موھەممەد ﷺ لە ئىمە تىكەل بوو، ئەگەر پياويكى شارەزا بە شيعرو كەھانەو جادوو بدۆزنەو، قسەى لەكەل بكاو، دوايى بىتەو بە لاما و كارەكەى بو ئىمە پوون بكانەو، عوتبەى كۆرى رەببە گوتى: من گويم لە قسەى كەھانەو كاهينان بوو، ھەرودھا شيعريشم زۆر بىستو، جادووشم زۆر بىستو (واتە: لىيان دەزانم)، لەو بارەو شتىك دەزانم كە ھىچ شتىكى كەھانەو جادوو و شيعر، لە من شىرداوە نى، ئەگەر ئەوەى موھەممەد يەككى لەو سىيانە بى، (واتە: كاهين بى، يان شاعير بى، يان جادوگەر بى).

گوتيان: بچۆ بو لای بيدۆتە، ئەویش ھات بو لای پىغەمبەر ﷺ و گوتى: ئەى موھەممەد! ئايا تۆ باشتى، يان قوصەى كۆرى كىلاب؟ (باپىرە گەورەى قورەيش)، ئايا تۆ گەورەترى ياخود ھاشىم؟ (باپىرە گەورەى بەنى ھاشىم)، ئايا تۆ گەورەترى يان عەبدولموتەلىب؟ (باپىرى پىغەمبەر ﷺ)، ئايا تۆ گەورەترى يان عەبدوللا؟ (بابى پىغەمبەر ﷺ، مەبەستى ئەو بوو ئەوانە لەسەر ئەو ئايىنە

(۱) فصلت: ۱۳.

(۲) فصلت: ۱۳.

بوون كە ئىمە لەسەرى دەپۆين، كە بىرىتە لە بىپەرستىي!، كەواتە: بۇچى قسە بە پەرستراوە کاھان دەلتىي؟ باب و باپىراغان بە گومرا دەزانى؟ عەقلە كانى ئىمە بە سووك دەزانى؟ ھەرۋەھا تايىن و بەرنامە كەمان بە سووك دەزانى و رەخنەى لى دەگرى؟ ئەگەر تۆ سەرۋكايەتت دەوت، ئىمە ئالاكائانت بۆ دەبەستىن، تاكو ھىنى سەرۋكمان بە، ئەگەر نارەزووى جىنسىيت ھەيە، دە ژنانت بۆ دىتىن، لە كچانى قورەيش، ھەر كەسىك تۆ بىتەوت، ئەگەر مالى و سامانت دەوت، ھىندەت مالى و سامان بۆ كۆ دەكەينەو، كە خۆت و وەچەكەشت پىي دەولەمەندو بىي نياز بن، ئەگەر ئەوانەشت نىە، بەلكو شەيتانىك لە جندان دى بۆ لات و، بەسەرتدا زال بوو، ئىمە مالى و سامانى خۆمانت بۆ سەرف دەكەين، تاكو چاكت دەكەينەو، ياخود ئىعلانى دەكەين كە بۆمان چاك نابىەو، لە چاككردنەو ەي تۆدا تىك دەشكىتىن!

پىغەمبەرىش ﷺ بىي دەنگ بوو، تاكو ئەو قسەكانى دەكردن، كە لە قسەكانى بۆو، فەرمووى: ئەبوو وەلىد تەواو بووى؟ گوتى: بەلى، فەرمووى: گوتى بگرە! گوتى: ئەي برازام گوتى دەگرم، پىغەمبەرىش ﷺ ئەو دوازە ئايەتەي سەرەتاي سوورەتى (فصلت) ەي ھەموو بەسەردا خويندەو، ھەتا گەيشتە ئەو ئايەتە: **﴿إِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ﴾** ۱۳، واتە: ئەگەر ھەر پشتيان ھەلكرد، بلى: دەتانتسىتم لە ھارژن و چرىكەيەك كە ناگرى لەگەلدا بى، وەك نەو ەي گەلى عادو سەموودى پىي فەوتان.

كە گەيشتە ئەوت، عوتبە يەكسەر ھەلبەزىەو دەستى لەسەر زارى پىغەمبەر ﷺ داناو، خوا و خزمایەتیی بە گژدا كردن، كە بىدەنگ بى، (گوتى: لەبەر خاترى خواو لەبەر خاترى خزمایەتیی بى دەنگبە، پىغەمبەرىش ﷺ تەو ەي دىكەي نەخويندو داوايەكەي گرتەو، عوتبەي كوپى رەبىعەش گەپايەو بۆ مالى خۆي و، نەچۆو بۆ لای سەرانى قورەيش، ئەبوو جەھل ھات بۆ لای و، گوتى: ئايا ھەلگەپايەو بۆ لای موھەممەد؟ ياخود بە خواردنەكەي سەرسام بووى؟ عوتبە

تووړه بوو، سویندی خوارد، که هرگز قسه له گال موحه ممه ددا نه کاته وه، دوايي گوتی: به خوا ده زانن که من له هه موو قوړه یش ده و له مهنترم، به لām نه و قسه یه ی که بریار بوو بوی بکه م، دواي نه وه ی بۆم کرد، و له لمی دامه وه به شتيك که نه شیعو نه که هانه و، نه جادوو بوو، دوايي نه وه ی که له پیغه مبه ری ﷺ بیستبوو، {دیاره هه ر یه کسه ر له به ری کردوه، نه و کاته نه وان له به ر نه وه ی زیاتر پشتیان به له به ر کردن به ستوه، دهرخ و له به ر کردیان زوړ به هیز بووه}، هه مووی بو خوینده وه، تاكو ده گاته نه و شوتنه: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾ ۱۳، عوبته گوتی: {موحه ممه د ﷺ} نه وه ی خوینده وه، منیش زارم گرت و، داوام لیکرد به خزمایه تی که بیده نگ بی و چیدیکه نه خوینته وه، چونکه خوتان ده زانن که موحه ممه د، نه گه ر شتيك بلای، درو ناکات! به خوا ترسام نه و سزایه که هه ر شه تان پتی لی ده کات، یه کسه ر دابه زیته سه رتان، {بویه گوتم: با نه و قسه یه ی دیکه ی ته واو نه کات}.

(۲) - (وَقَدْ رَوَى هَذَا الْعَبْرِيُّ أَبُو بَكْرٍ الْتُبَارِيُّ فِي كِتَابِ الرُّدِّ لَهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرْظِيِّ، وَأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَرَأَ: «حَم. فَصَلَّتْ» حَتَّى انْتَهَى إِلَى السُّجْدَةِ فَسَجَدَ وَعُتْبَةُ مُضِعٌ يَسْتَمِعُ، قَدْ اعْتَمَدَ عَلَى يَدَيْهِ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ. فَلَمَّا قَطَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْقِرَاءَةَ قَالَ لَهُ: «يَا أَبَا الْوَلِيدِ قَدْ سَمِعْتَ الَّذِي قَرَأْتَ عَلَيْكَ فَأَنْتَ وَذَلِكَ»، فَأَنْصَرَفَ عُتْبَةُ إِلَى قُرَيْشٍ فِي نَادِيهَا فَقَالُوا: وَاللَّهِ لَقَدْ جَاءَكُمْ أَبُو الْوَلِيدِ بِغَيْرِ الْوَجْهِ الَّذِي مَضَى بِهِ مِنْ عِنْدِكُمْ. لُمْ قَالُوا: مَا وَرَاءَكَ يَا الْوَلِيدُ؟ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ سَمِعْتُ كَلَامًا مِنْ مُحَمَّدٍ، مَا سَمِعْتُ مِثْلَهُ قَطُّ، وَاللَّهِ مَا هُوَ بِالشَّعْرِ، وَلَا بِالْكِبَانَةِ، فَأَطِيعُونِي فِي هَذِهِ وَأَنْزِلُونَهَا بِي، خَلُّوا مُحَمَّدًا وَشَأْنَهُ وَاعْتَزِّلُونَهُ، فَوَاللَّهِ لَيَكُونَنَّ لَهَا سَمِعٌ مِنْ كَلَامِهِ نَبَأٌ، فَإِنْ أَصَابَتْهُ الْعَرَبُ كَفَيْتُمُوهُ بِأَيْدِي غَيْرِكُمْ، وَإِنْ كَانَ مَلِكًا أَوْ نَبِيًّا كُنْتُمْ أَسْعَدَ النَّاسِ بِهِ، لِأَنَّ مُلْكَهُ مُلْكُكُمْ وَشَرْفُهُ شَرْفُكُمْ. فَقَالُوا: هِيَ هَاتِ سَحَرَكَ مُحَمَّدٌ يَا أَبَا الْوَلِيدِ! وَقَالَ: هَذَا رَأْيِي لَكُمْ فَاصْنَعُوا مَا شِئْتُمْ). (الجامع لأحكام القرآن: ج ۱۵، ص ۲۷۱ و ۲۷۲).

واته: نه م هه واته نه بوو به کری نه نباری له کتبی: (الرُّدُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرْظِيِّ) دا به م شیوه یه هتیاویه تی، که پیغه مبه ر ﷺ حا میمی (فصلت) ی به سه ردا

خویندۆتەو، تاكو گەشتۆتە شوینی سەجدە، ئیدی پىغەمبەر ﷺ سەجدەى بردو،
عوتبەش ھەر گوئی گرتو (گوئی ھەلخستو) و دەستەکانى لە پشتیو دەداون،
کاتیک پىغەمبەر ﷺ خویندەوئەكەى تەواو کردو، فەرموویەتى: ئەى ئەبوو وەلید!
ئەوئەى بۆم خویندەوئەى بیست؟ ئیدی خۆت سەرپشك بە (ئەو وەلامەكەبەتى،)
عوتبەش دەچیتەو بۆ لای قورەیش، کە لە کۆرۆ مەجلیسى خۆیاندا دانىشتوون،
قورەیشیەکان دەلین: بە خوا ئەبوو وەلید (واتە: عوتبەى کورى پەبیعە) بە
روونکەو ھاتۆتەو بۆ لاتان، جگە لەو رووئەى کە پىی چوو بوو لای موحمەد
ﷺ (واتە: رووی و دەم و چاوی گۆراو)، دواىى گوتیان: ئەبوو وەلید چیت پىئە؟
(چ ھەوالئیکت پىئە؟) ئەوئیش گوئی: بە خوا قسەبەکم لە موحمەد بیست، کە
ھەرگیز شتى وام نەبیستو! بە خوا ئەو نەشیعرەو، نە کەھانەبە، جا بە قسەى
من بکەن و، ئەو بەخەنە سەر ئەستۆى من، لە موحمەدو لە کارەكەى بگەرین
و، لىئى کەنار بگرن، بە خوا ئەو قسەبەى من لىم بیست، ھەوالئیکى مەزنى دەبى،
ئىجا ئەگەر عەرەبەکان زەبریان لىداو لە نىویان برد، ئەو ئىو بە دەستى غەبرى
خۆتان ئەو کابرایەتان لە کۆل بۆتەو، بەلام ئەگەر بوو بە حوکمران، یان پىغەمبەر
بى، ئەو ئىو بەختەوئەرتىن کەس دەبن بە موحمەد، چونکە حوکمرانىیەكەى
حوکمرانىى ئىو دەبى و، بەرزىبەكەى بەرزى ئىو دەبى، ئەوانیش گوتیان: ئەو
زۆر دوورە! ئەى ئەبوو وەلید! موحمەد جادووی لىکردووی، ئەوئیش گوئی: ئەو
بۆچوونى منە، خۆتان چىتان پى چاکە ئەو بکەن.

دەلیم: بە تەئکید ئەگەر بە قسەیان کردبا، زۆر قازانجیان دەکرد، بەلام ئەو
زەلزەلەئەى قورەیش تەماع و بەرژەوئەندىی ناشەرعى، کە بەسەرەبەكەوئەیان نابوو،
پى لىگرتن لەوئەى بە قسەى عوتبەى کورى پەبیعە بکەن، کە لە ھەمووشیان
زاناتر و عاقلتر و شارەزاتر بوو.

ئەم دوو گىرداوئەى تیشكى زیاترمان بۆ دەخەنە سەر واتای ئەم ئایەتە،
ھەر بۆیە لىرەدا ھىئامان.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

پیتاسه ی قورنانه به وه که له لایهن خوی به بهزه یی به خشنده وه ده به زیوه و،
 نایه ته گانی پروونن و خوێتراهه یه کی به زمانی عه ره بیه، بۆ که سائیک که زانان
 و، موژده ده رو ترسته ره، پاشان خسته پرووی هه لۆیستی نه رێنیانه ی بیروایان
 له به رانه ریدا، که نه دلپیان تیی ده گات، نه گوینان ده ییستی، نه چاویشیان
 ده ییسن:

خوا ده فه رموی: ﴿حَمَّ ١﴾ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ٢﴾ كُنْتُ فُصِّلَتْ
 عَيْنُهُ، قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ٣﴾ بَشِيرًا وَنَذِيرًا فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لَا
 يَسْمَعُونَ ٤﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ فِي أَذَانِنَا وَقَدْ مِمَّنْ بَيْنَا
 وَبَيْنَكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْنَا عَمَلُونَ ٥﴾

شیکردنه وه ی ئەم نایه تانه، له سیزده برگه دا:

- (١) - ﴿يَسْمَعُونَ﴾ الله الرحمن الرحيم، به ناوی خوی به بهزه یی به خشنده.
- (٢) - ﴿حَمَّ﴾، نه وه دوو پیته (ح، م)، پێشتر قسه مان له باره وه کردوون، که نه و جوړه
 پیتانه به پیته پچر پچره کان (الحروف المقطعة) ناسراون و له پیش (٢٩) سووره ته وه
 هاتوون.
- (٣) - ﴿تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، دابه زێتراهه له لایهن خوی به بهزه یی به خشنده وه،
 وشه ی: (تَنْزِيلٌ)، واته: (مَنْزِلٌ) دابه زێتراهه، وشه ی: (تَنْزِيلٌ)، چاوکه، به لām به مانای ناوی
 به رکار (اسم مفعول) ه، یانی: (مَنْزِلٌ) واته: دابه زێتراهه.

ئىنجا بە پىنى پىزىمانى عەزەبى: (تَنْزِيلٌ)، دەبى بە نىهاد (مبتدأ) و، **مَنْ** **الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، لە شوئى (رفع) دایەو، دەبى بە گوزارە (حَبَر).

دەشگونجى بگوتى: (تَنْزِيلٌ)، گوزارەو نىهادەكەى قرتىتراو، كە برىتە لە (هَذَا)، بەم شىوئە: (هَذَا تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ).

ئىنجا خوا ﷻ كە بە قورئان دەفەرموى: (تَنْزِيلٌ)، واتە: لەسەر تۆو لەلایەن خواو، كە خوا ﷻ لە سەر ووى دروستكراوەكانى خۆئەتى، بەو شىوئە كە بۆ خوا شایستە، لەوئەو ئەو قورئانە دابەزىتراو، كەواتە: بزەن سەرچاوەكەى سەرئەو، لەلایەن خواى خواو بەزەبى و بەخسەندەوئە.

٤- ﴿كَتَبَ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، كىتەبىكە ئایەتەكانى پروونكرانەو، (الكتاب: إسمُ مُجْمُوعِ حُرُوفٍ دَالَةٍ عَلَى أَلْفَاظٍ مُفِيدَةٍ)، (كَتَبَ) واتە: (جَمَعَ)، هەر وەك (قَرَأَ) ش بە ماناى (جَمَعَ) یە، ئىنجا (كتاب) یانى: ئەو پىتانەى نووسراو و، كۆكرانەو دەلالەت دەكەن لەسەر هەندىك بىژەى سوودبەخش، ماناگەيەن، قورئانىش دىسان برىتە لەو پىت و دەنگانەى كۆكرانەتەو، بەلام بىژراو و ماناىك بە دەستەو دەدەن.

(فُصِّلَتْ)، یانى: (أَيُّ بُيُوتٍ وَوُضِعَتْ)، پروونكرانەو، پىشتىش لە لىكدانەوئە و شەكاندا باسەن كە، كە: (فُصِّلَ) واتە: لىك جیاكردنەوئە دوو شتان، بە شىوئەكە كەلێنیا ن بگەوئى، دوو شت ئەگەر پىكەو ئەوئە بن، بۆت لىك ناكەتەو، بەلام كە لىك جیاكردنەوئە كەلێنیا كەوتى، دەلێ: ئەمە ئەوئەو، ئەوئەو ئەوئەو، بۆئە قەش ئەگەر بگوتى: قەبەكى پروون، جیاى لەوئە كەسەك قەسەكانى تىكەل پىكەل بكات و، كۆتایى رستەو سەرەتای رستە ديار نەبى، ئىنجا ئایا رستەى پرسىار كەن؟ یان رستەى هەوآلدانە؟ ئەگەر بە پى نەغمەو ئاوازەكەى ديار نەبى، زۆر جیاى لەوئە كە بە پروونى قەبە بكرى، یاخود كىتەبىك بە پروونى سەرەتەو كۆتایى رستەكانى و، شىوئەى داڕشتنى برگەكانى پروون بى.

(۵) - ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾، (ئەو دابەزێنراوە، وێرای ئەوەی کتێبه نووسراوەتەوه)، خوێنراوەیەکی عەرەببێشە، (قرآن) واتە: خوێنراوە، چاوەکو دەشکونجێ ناو بێ، واتە: خوێنراوەیەکی بە زمانی عەرەبیی.

(قُرْآنًا) (کە مەنصوب کراوە لێرەدا:

أ- یان ئەوەتا حالە، ئەو خوێنراوەیە کە کتێبیکە نایەتەکانی دابەزێنراون و پوونکراونەوه، لە حالیکدا کە دەشخوێنرێتەوه بە زمانی عەرەبیی.

ب- یاخود: ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾، لەسەر حالەتی مەدح (منصوب)ە، لە زمانی عەرەبیبیدا شتیک کە مەدح و ستایش بکری، حالەتی (نصب) وەرەدەگری.

وشە: (عَرَبِيًّا)یش وێرای ئەوەی زمانیکی گەلێکی دیارییکراو دەگرتەوه، کە گەلی عەرەبە، بەلام لە زمانی عەرەبیبیدا و لە بەرکارهێنانی قورئان و سوننەتیش دا، بە واتای قسەی پۆشنیش دێ، دەگووترێ: (أَعْرَبَ عَنْ رَأْيِهِ)، واتە: رای خۆی دەرخواست، پێخەمبەریش ﷺ فەرموویەتی: (وَاللَّيْلُ تُعْرَبُ عَنْ نَفْسِهَا^(۱))، واتە: ئافرەتی بێتوژن خۆی قسەی خۆی بە پوونیی دەکات، لەبەر ئەوەی هەندیک شەرمی شکاوه، خۆی دەتوانێ بلی رازییە، یاخود رازی نیە، بەو پیاو، (تُعْرَب) واتە: رای خۆی بە پوونیی پادەگەینێ.

(۶) - ﴿لَقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾، ئەم دابەزێنراوە کە لەلایەن خوای خاوەن بەزەیی بەخشندهوه هاتوه، کتێبیکە نایەتەکانی پوون کراونەوه، هەروەها قورئانیکی پۆشنە بە زمانی عەرەبیبی، بۆ کۆمەلێک بزائن.

لێرەدا بۆ (يَعْلَمُونَ) دەزانن، توێژەرەوان دوو واتایان داناون:

أ- زمانی عەرەبیی بزائن.

(۱) (عَنْ عَبْدِ بْنِ عَمْرٍو الْكَنْدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: اللَّيْلُ تُعْرَبُ عَنْ نَفْسِهَا، وَالْبَكْرُ رَضَاهَا صَمْتَهَا) أخرجه ابن ماجه: ۱۸۷۲، وأحمد: ۱۷۷۵۸، والطبراني: ۲۶۴.

ب- ياخود کتیبه ناسمانیه کان بزانی، نهو کاته ده زانی که نه مهش کتیبکی ناسمانیه، که ده فهرموئ: (يَعْلَمُونَ) بهرکاری (يَعْلَمُونَ)، قرئت زاوه، چونکه زانراوه: (يَعْلَمُونَ الْبِشَانَ الْعَرَبِيَّ)، يان: (يَعْلَمُونَ الْكُتُبَ السَّمَاوِيَّةَ).

به لام من پيم وايه نه گهر بگوترئ: (يَعْلَمُونَ)، واته: زانباريان هه يه، يانی: ليره دا (يَعْلَمُونَ)، وهك تپه پكار (مُعْذِي) مامه لهی له گه ل نه كراوه تاكو بهركار بخوازی، به لكو وهك كرداری لازيم به كارها توه وهك (هُوَ يَعْلَمُ) نهو ده زانی، ليره ش (لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) واته: كه سائيك كه خاوهن زانباريي بن ده زانی.

وهك پيشنان گوتوو يانه: «قه دري زير له لای زيرنگه ره»، كه سيك زانا نه بی، قه دري قورنان نازانی، به لكو كه سيك تاكو پتر زانا بی و، توانای ده رك كردن و تپكه يشتنی شتی هه بی و، قوول و ورد بی، زياتر له قورنان به هره مه ند ده بی و ده زانی كه قورنان چيه؟ به لام بابای نه زان و نه شاره زای كه وده ن، به دلتياي قه دري قورنان نازانی و، لئی تيناگات، بويه ده لئ: هيج نيه! هه روهك چو ن كه سيك كوئر بی، خو ر به نيوه راستی ناسمانه وه نابینئ! مه گهر هه ست به كه رميه كه ی بکات، نه گهرنا، نابینئ، به هه مان شيوه ش كه سيك نه زان بی، قه دري قورنان نازانی، به هوئ نه زانیه كه يه وه.

(٧) - (بَشِيرًا وَنَذِيرًا)، قورنان هه موژده ده ره، هه ترسینه ر و وريا كه ره ده يه.

(بَشِيرًا وَنَذِيرًا)، يان ا- حالئ دووه مه بو: (كَتَابَ)، واته: نهو کتیبه نايه ته کانی روون كراونه وه، له حالئ كدا كه خوئراوه يه كي عه ره بيه، له هه مان كاتيشدا، موژده ده ر و ترسینه ريشه.

ب- ده شكونجئ: (بَشِيرًا وَنَذِيرًا)، سيفه ت بی بو: (قُرْءَانًا عَرَبِيًّا)، واته: قورنان يكي عه ره بيه، كه موژده ده ر و ترسینه ره.

كه ده فهرموئ: (بَشِيرًا وَنَذِيرًا)، ليره دا به بيتی (و) گيردراوه ته وه، بو ناگادار كرده و ی نه وه كه موژده ده ره بو كومه لئك و ترسینه ريشه بو كومه لئكي

دىكە، واتە: ئەوانەي كە لىتى بەھەرەمەند دەبن، موژدەيان پى دەدات بە سەر بەرزىي و سەرفرازىي دىياو دواړوژ، ئەوانەش كە پشتى تىدەكەن، دەيانترسىتى و وريايان دەكاتەو، بە مەينەتسى و سزاو پەشمانىي لە دىياو دواړوژدا.

(۸) - ﴿فَاعْرَضَ أَكْثَرَهُمْ﴾، زۆربەيان پشتيان ھەلکەرد، (عَرْض) بە مانای لامل دى، (أَعْرَضَ) واتە: لاملى تىکرد، كە سىك بىھوئى گوئ لە شتىك نەگرئ، لاملى تىدەكات، ياخود كە بىھوئى پشتى تىيكات، پىشى لاملى تىدەكات، دوايى وەردەسوورئ.

لىرەدا: ﴿فَاعْرَضَ أَكْثَرَهُمْ﴾، واتە: زۆربەيان پشتيان ھەلکەرد لە زانبارىيەكانى قورئان، لە موژدە و ترساندەكانى قورئان.

(۹) - ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾، بۆيە نابىستئ! بە تەئكىد كە سىك پشت لە شتىك بكات و، لاملى تىيكات و لىي دوور بكەوئتەو، دەنگەكەي نابىستئ، ئەوانەش لە نەنجامى پشتەھلەكەردىيان لە قورئان، دەنگ و سەداي زوئالى قورئان نەبىستئ، بۆيە لىي تىناگەن.

زۆر كەسى مولحیدو بئ دىن ھەيە، دەلتئ: كوا قورئان چى تىدایە؟! كاتى خۆئ لە سەرەتای كارو بانگەوازي تىسلامىمىدا، لە زۆر كۆر و مەجلىسدا ھى وا ھەبوو، گوئوئىەتى: كوا فلان سوورەتە، چ سوودىكى ھەيە؟! كە تىستا كەمتر واىە، خەلك بەو شتوھ ئاشكرایە، ئەو جوړە پەخنانە لە كۆر و مەجلىسان دا بگرئ^(۱)، ھەرچەندە پىم خۆشە خەلك چى لە دلىدایە، بە پوونىي و بە ئاشكرایى بىلتئ، نەك پرو دەرپاسى و پروپامابى بكات، دواتر لە پاشملە شتى دىكە بلىئ؟! بىگومانىش ھەر سوورەتتىك و ھەر كۆمەلە ئايەتتىك دەگونجئ دەيان حىكمەت و پەندى لىوھەر بگرئ، بەلام وەك گوتراو: (باباى نەخۆش ئاوى شىرىنى بەزار تالە)، باباى نەخۆش كە مىزاجى تىكچووئ، ئاوى سازگارىش بخواتەو بەزارى تالە، بەلكو ئەگەر شتى شىرىنىش بخوات ھەر بەزارى تالە، مروئى كە مىزاجى رووح و عەقلى تىكچوو، شتەكان وەك خۆئ نابىنئ!

(۱) ناشلىم تىستاش ئەوھ نىە، بەلام پەنگە ھەل و مەرج و واقعىي كۆمەلایەتسى و سياسىي بەندە بە جوړىك بئ، ئەو قسانە نەبىستم

ئنجا خوا ھەلۆیستی بیروایە کامان بو بەرجەستە دەکات، کە لە ھەلۆمدا جیان گوتوھ:

(۱۰) ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِيْ أَكْثَرِ مِمَّا نَدْعُوْنَ إِلَيْهِ﴾، گوتیان: دلمان لە کێفاندایە، بەرانبەر ئەوێ تۆ ئیمەى بو بانگ دەکەى، وشەى: (أَكْثَرُ) کۆى (کِنَانٌ) ھ، (الکِنَانُ: مِثْلُ الْغِطَاءِ وَزُنًا وَمَعْنَى)، (کنان) یانى: (غِطَاء) واتە: پۆشەر، یانى: دلەکانى ئیمە پەردەپۆش کراون و لە ئیو کێف و توورەکان دان.

کە دەفەرموى: ﴿مِمَّا نَدْعُوْنَ إِلَيْهِ﴾، واتە: (عَمَّا نَدْعُوْنَ إِلَيْهِ)، لە بەرانبەر ئەویدا کە تۆ ئیمەى بو بانگ دەکەى، ئیمە دلمان لە کێف و توورەکاندا، واتە: ئەو شتەى تۆ ئیمەى بو بانگ دەکەى، ناچیتە ئیو دلمانەو، چونکە دلمان پەردەپۆش کراو.

(۱۱) ﴿وَفِيْءًا ذَانِنًا وَقَرًّا﴾، {جگە لەوێ عەقل و دلمان داپۆشراو، لەوێ ئیمەى بو بانگ دەکەى}، ھەروەھا لە گوتیەکانیشماندا قورسایى ھەبە.

وشەى (وَقَرًّا)، بە مانای (صَمَم) دى، واتە: کەپى، ھەروەھا بە مانای (ثَقُل) یش دى، واتە: قورسایى، ئنجا بێگومان کەسێک قورسایى لە گوتى کرابى، گوتیستی ئەو قسانە نابى کە بوى دەکرین.

(۱۲) ﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾، لە ئیوان ئیمەو تۆدا پەردەو ئیوان ھەبە، دەلئ: (الحِجَابُ: السَاتِرُ لِلْمَرْءِ مِنْ حَائِطٍ أَوْ ثَوْبٍ)، (حِجَاب): بریتىە لە پەردەو ئیوانتێک دى بگرى لەوێ تۆ ئەو شتە بێزراو بێن، ئنجا پەردەبەک بى، دیوارێک بى، ھەر شتێک بى.

ئێرەدا جیى سەرئەجە کە دەلئ: ﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾، بە ھۆى ئەو (مِنْ) ھەو ماناکە بەم شێوەیە لى دى، دەلئ: (الحِجَابُ ابْتَدَأَ مِنَّا وَابْتَدَأَ مِنْكَ، فَأَمْسَافَةُ الْمُتَوَسُّطَةِ بَيْنَ جَهَنَّمَ وَجَهَنَّمَ، مُسْتَوْعَبَةٌ بِالْحِجَابِ لَا فَرَاغَ فِيْهَا)، کە دەفەرموى: ﴿وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾، واتە: لە لای ئیمەو دەست پێدەکات،

تاكو لای تۆ، ھەمووی پەردەو ئىوانە، واتە: ئەو پەردەو ئىوانە لە تۆۋە دەست پىدەكات، ھەروەھا لە ئىمەشەو دەست پىدەكات، ئەوۋى ئىۋەراستىشمان ھەمووی پەردە و ئىوانەو، ھىچ بۆشايى تىدانىە، بۆ وئە: تۆ كەسىك لە بەرانبەرتە، لە لای تۆۋە دىۋارتك دەست پىيكات، تا دەگاتە لای ۋى، مانای ۋايە ئەو دىۋارە زۆر ئەستورە، ئەۋانىش دەلەين: پەردەو ئىۋانىكى زۆر ئەستورمان لە بەندايە، بۆيە ھىچ نابىستىن.

ئەمە (الشوكاني) لە (فتح القدیر) دا^(۱) ھىتاۋىەتى، ئەۋىش لە (الزمخشرى) ۋەرى گرتۈە، كە لە (كشاف) دا ھىتاۋىەتى، زەمەخشەرى زۆرجار لە تەفسىرەكەيدا ئەو نۆكتە رەۋانئىزىيانە دىئى، بە ھەمان شىۋە (البضاوي وفخرالدين الرازي) ش، بەلام زۆرىك لە شىكەرەۋانى قورئان، لە (الكشاف) ۋە زياتر ئەو سەرنجە رەۋانئىزىيانە دىئى.

۱۳- ﴿فَاعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَ﴾، دەجا تۆ كار بكە، ئىمەش كارى خۇمان دەكەين، واتە: تۆ لەسەر كارى خۆت بەردەوام بە، ئىمە گوئىت پى نادەين، ئىمەش لەسەر كارى خۇمان بەردەوام دەبين.

دىارە بەركارى (فَاعْمَلْ)، ھەروەھا: (عَامِلُونَ)، ھەردووكيان قرتىراۋن، بۆچى؟ بۆ ئەۋى زەين بە لای ھەموو شتىكدا بچى، واتە: تۆ كار بكەو، ھەرچى پىت چاكە، ئەنجامى بدە، ئىمەش ئەنجامدەرى ھەركارىك دەبين كە پىمان چاكە.

ئىرەدا جىۋازىي ھەيە لە ۋەشەى كىردەۋى پىغەمبەر ﷺ و ھى خۇيان، ھى پىغەمبەريان ﷺ بە كىردار كارھىناۋە (فَاعْمَلْ)، واتە: كار بكە، بەلام ھى خۇيان بە ناۋى بكەر (اسم فاعل) ھىناۋە (عَامِلُونَ)، ئەمەش يانى: ھەر بەردەوام دەبين لەسەر كىردەۋى رابردوومان.

شایانی باسە: کە خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿لَقَرَمَ يَعْلَمُونَ﴾، وەك پێشتەر
ئاماژەمان پێدا:

۱- هەندێك گوتووایانە، وە: شارەزایی بە زمانی عەرەبیان هەبێ.

۲ هەندێکی دیکە گوتووایانە: ئاگایان لە کتێبە ئاسمانییەکانی دیکە هەبێ، چونکە
ئەوێ شارەزای کتێبە ئاسمانییەکان بێ، کە تێک سەیری قورئان دەکات، دەزانێ ئەویش
وەك ئەوانەو، کتێبێکی ئاسمانییەو، قسە ی بە شەر نیە.

۳ منیش وام ئێکدا یەو کە مەبەستی پێ ئەوێ، هەر کەسێک زانیاری هەبێ بە
پەهای، واتە: زانابێ و شارەزایی، ئێجا ئەوێ گرنگە ئاماژە ی پێ بکەین لێرەدا ئەوێ پە:
ئەو سێ واتە تێک ناگیرێ، واتە: کەسێک شرەزای زمانی عەرەبی بێ و، کەسێک ئاگای
لە کتێبە ئاسمانییەکان بێ و، کەسێک زانیاری هەبێ بە گشتیی و، ئامادەییشی هەبێ
زانیاری وەرگری، کە واتە: قورئان بۆ ئەو جۆرە کەسانە بە سوودە.

پېناسەى قورئان بە نۆ سيفەتى سەرەكىى

لېرەدا خوا ﷻ لەم چەند ئايەتەدا، پېناسەى قورئانى بە نۆ (۹) سيفەتى سەرەكىى کردو، کە ئەم سيفەتەن:

۱- ﴿تَنْزِيلٌ﴾، کەواتە: ئەم قورئانە دابەز ئىراو، نە ھەلبەستراو و نە گوتراو و نە نووسراو و نە فیکراو، بە لکو لەسەر ئۆ، لە لایەن خوايەك کە لەسەر ووی دروستکراو کانیەتى، بەو شێوەیە کە بۆ خوا شایستەى، لەو ئۆ دابەز ئىراو.

۲- ﴿مِنَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾، دابەز ئىراو لە لایەن خوايەكى ئۆپەرى بە بەزەبى و بەخشندەو مېرەبانو، ياخود بە بەزەبى بە گشتى بۆ مروق و، جندو، فریشتەو ھەموو دروستکراوگان، بەخشندەش بە تايبەت بۆ بڕواداران لە پۆزى دوايى دا، ياخود واتە: خوا ﷻ خواوێنى سيفەتى بەخشندەبى و بەزەبى، بە بەردەوامى بەزەبى بە کار دىتى، بەزەبى کە تازە دەبىتو، ھەر و ھا خواوێنى بەزەبى، واتە: بەزەبى کەى جەسپاو، چونکە صیغەى (فعلان) و (فعليل)، (الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ) بەو دوو مانایە دىن.

۳- ﴿كَتَبَ﴾، قورئان نووسراو، لە شوئىكى دیکە باسماں کردو، ھیکمەتى خواى پەرورەدگار و ایخواستو، ئەم قورئانە بە دوو شێو بگات بە تېمە: ھەم بە شێو نووسراو، ھەم بە شێو گوتراو، تېمە بە تەواتور قورئانمان پێکەیشتو، ھەزاران کەس قورئانمان لەبەر کردو، دواتر بە ھەزارانى دیکەيان گوتو، ئەوانىش بە ھەزارانى دیکەو ... ھتد، کە تىستا ملیۆنان کەس ھەموو قورئانمان لەبەر، و پراى گوتران و لەبەر کران لە عەقل و سىنەکان دا، کاتى خۆى لە سەردەمى پىغەمبەرىش دا ﷺ نووسراو تەو لە لایەن چەند نووسەر ئیکو، لەسەر چەرم و پەپۆ بەرد و ئەو شانەى لەسەریان نووسیون، چەند نووسەر ئیک ھەبوون، ئىشان ئەو بوو کە قورئان بنووسنەو، کاتیک سوورەتیک، يان چەند ئايەتیک دابەزیو تە سەر پىغەمبەر، ئەوان راستەو خۆ نووسیویانە تەو^(۱).

(۱) نووسەرەوانى و ھىبى دەورى (۴۳) کەس بوون و (۲۸) يان ھەمیشەبى و پىپۆز بوون، پراوئە:

بۆيە قورئان پتي ده گوتري: ﴿كِتَابٌ﴾، چونكه نووسراوه، پيشي ده گوتري: ﴿قُرْآنًا﴾، چونكه گوتراو و بيژراوه.

۴- ﴿فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، ثابته کانی پروونکراونهوه، واته: پروون، نهك پيشي پروون نه بووين، دواتر پروونکراونهوه، واته: ثابته کانی که دابه زيترون، پروون، به لام خوا ﴿لَا يَرِدُهَا نَمٌّ تَغْيِبُ عَنْهَا﴾، نه گه رنا له شويني دیکه دا ده فهرموي: ﴿آيَاتٍ مُّفَصَّلَةٍ﴾ (۱۳۳) ﴿الْأَعْرَافِ﴾، به لام بو موعجيزه کان، واته: ثابته روشنه کان، به لام ليرده دا ده فهرموي: ﴿فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، و له شويني دیکه دا ده فهرموي: ﴿كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ﴾ (۱) ﴿هُودِ﴾، واته: ده يخته حاله تي کرده بيه وهو به شيوه ي کرده ي هيتاويه تي، ثابته کانی روشن کراونه وهو، ثابته کانی مه حکم و قايم و توندو تول کراون.

۵- ﴿قُرْآنًا﴾، خويزاوه يه، له شويني دیکه دا خوا ﴿لَا يَرِدُهَا نَمٌّ تَغْيِبُ عَنْهَا﴾، ده فهرموي: ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَالْيَقِ قُرْآنَهُ﴾ (۱۸) ﴿الْقِيَامَةِ﴾، قورئان له ويدا ده گونجي چاوگ بي، واته: (قراءة) خویندنه وه، ده شگونجي ناو بي، واته: خويزاوه، قورئان هه خویندنه وه يه، هه خویندراوه يه.

۶- ﴿عَرَبِيًّا﴾، قورئاتيکی عه ربييه، واته: به زماي عه ربييه، وشه ي عه ربي ي ويرا ي زماي عه ربي ي به واتي پوشنيش دي، بويه ش نه ته وه ي عه ربه زماي خويان ناوانوه عه ربي ي، له بهر نه وه ي زماي خويان پي روشن بووه، باش له يه ک تيگه يشتوون، به لام زماي گه لاني دیکه يان پي ناروشن بووه، بويه ناويان لي ناوه: عه جه مي يان نه عه جه مي، عه جه ميش زماي خويان پي روشنوه، زماي عه ربي يان پي ناروشنه، که واته: نه مه شتيکی ريزه ي ي و گوزره ييه، بو وينه: بابايه کی کورد زماي خوي پي روشنوه، به لام زماي به رانه ري خوي پي ناروشنه، هه روه ها به رانه ره که شي به هه مان شيوه.

۷- ﴿لَقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾، بو کومه ليک که بزائن:

أ- زماي عه ربي ي بزائن.

ب- شاره‌زای کتیبه ئاسمانیه‌کان بن.

ج- ئاماده‌بن بزائن و فیر بن.

د- یاخود (يَعْلَمُونَ)، نه‌گەر کردارێکی لازیم بن، وه‌ك: (عَلِمَ، يَعْلَمُ) واته: زانی، ده‌زانێ، نه‌ك ته‌نها قَلان شته ده‌زانێ، به‌لكو نه‌وانه‌ی زانیارییان هه‌یه به‌په‌هایی.

۸- ﴿بَشِيرًا﴾، قورئان د‌ل‌خۆشكه‌رو موژده‌ده‌ره، بۆ كه‌سانێك كه‌ شوینی ده‌كه‌ون، شوین په‌روه‌ردگار ده‌كه‌ون، شوین پ‌ن‌غه‌مه‌به‌ره‌كه‌ی ﴿﴾ ده‌كه‌ون، قورئان هه‌م له‌ دنیادا د‌ل‌خۆشیان ده‌كات، له‌سه‌ر ئاستی تاك، ئاسووده‌یی و سه‌ره‌به‌رزیی و ئارامیی و به‌رچاووونیان ده‌بێ، له‌سه‌ر ئاستی كۆمه‌لگاش توندو تۆل‌یی و، ته‌بابی و، داد‌گه‌رییان ده‌بێ، بۆ رۆژی دوا‌ییش موژده‌یان پ‌ده‌ده‌ات، كه‌ خوا ﴿﴾ ل‌یان پ‌ازی ده‌بێ و ده‌یان‌خاته به‌هه‌شته‌كانیه‌وه‌.

۹- ﴿وَنَذِيرًا﴾، ترس‌نه‌رو وریا كه‌ره‌وه، ئه‌مه‌ش سیفه‌تی نۆیه‌م و كۆتاییه، كه‌ ل‌یه‌ده‌ا قورئانیان پ‌ن وه‌سف‌كه‌راوه، (الْإِنذَارُ: إِعْلَامٌ مَعَ تَخْوِيفٍ)، (إِنْذَارُ): بریتیه له‌ ئاگادار‌ك‌رده‌وه له‌گه‌ڵ ترساندن دا، واته: هۆشداریی پ‌یدان و وریا ك‌رده‌وه‌و ترساندن، به‌ د‌ن‌یایی قورئان ترس‌نه‌رو وریا‌كه‌ره‌وه‌و هۆشداریی ده‌ره بۆ كه‌سانێك كه‌ پ‌شتی ت‌یده‌كه‌ن، ده‌یان‌ترس‌ینێ كه‌ ئیوه له‌ دنیا‌شدا تووشی باجدان ده‌بن، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی پ‌شتان له‌ قورئان ك‌رده‌وه، له‌ رۆژی دوا‌ییشدا تووشی جه‌زه‌به‌و سزای خوا ﴿﴾ د‌ین.

ل‌یه‌ده‌ا ج‌یی خۆیه‌تی باسی ئه‌وه‌ش بکه‌ین، د‌وای ئه‌وه‌ی خوا ﴿﴾ ل‌یه‌ده‌ا باسی ئه‌و نۆ سیفه‌ته‌ی قورئان ده‌كات، ئنجا د‌یته سه‌ر باسی هه‌ل‌و‌یستی نه‌ر‌ی‌نیانه‌ی ب‌ی‌روایان، واته: قورئانێك كه‌ خاوه‌نی ئه‌و نۆ سیفه‌تانه‌یه، ده‌بوو زۆر پ‌ن‌شوازی ل‌ی ب‌كر‌ی و شوكرانه‌ی له‌سه‌ر ب‌كر‌ی، ده‌بوو باوه‌شی گه‌رمی بۆ ب‌كر‌یته‌وه، هه‌ل‌به‌ته خاوه‌نی عه‌ق‌ل و و‌یژدانه‌كان به‌و شی‌وه‌یه‌ن، ئه‌وانه‌ی خوا ﴿﴾ چا‌كه‌ی بۆیان بو‌ی، شایسته‌ی چا‌كه‌و خ‌ی‌رو به‌ره‌كه‌تی قورئان بن.

لېرەدا خوا ﷻ دېتە سەر باسى ھەلۈستى نەزىنىيەنەي بېرۋايان لە شەش ھەلۈستاندا:

۱- ﴿فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ﴾ زۆربەيان پشتيان ھەلکرد، لە قورئاندا بە زۆرى: (اَكْثَرُهُمْ)، يان: (كثير)، بەكار دەھيتى، بۇچى؟ چونكە ھەموويان پشتيان تېنەكردو، ئەوانەي پېغەمبەر ﷺ بە يامى ئىسلام و قورئانى بە گوڭ دا داو، ھەندىكيان شوئى پېغەمبەر ﷺ كەوتوون، بۇيە لە قورئاندا زۆر بە دەگمەن شۆھى رەھاييت بەرچاو دەكەوئ، خوا ﷻ باسى ھەر قەومك بکات، دەفەرموئ: زۆرىنەيان، ئەك ھەموويان، ﴿وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ﴾ زۆرىك لە خەلکى لە ئايەتەکاھان لە بېتياگانين، خوا ﷻ دەفەرموئ: زۆرىك، نافەرموئ: ھەموو، چونكە بېگومان خەلکائىك ھەن، كە بېتياگانين لە ئايەتەکانى خوا، لېرەشدا ھەموويان پشتيان تى نەكردو، لاملان لە قورئان نەكردو، بۇيە خوا ﷻ دەفەرموئ: ﴿فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ﴾.

۲- ﴿فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ﴾ ئەوانە نايىست، نايىست بە واتاي ئەودەيە كە وەریناگرن و قېوۆلى ناکەن، بەلام لېرەدا ھالەتى ئەوان چواندو، بە ھالەتى كەستىك كە بانگى بکەي و نەيىست.

۳- ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا نَدْعُونَ إِلَيْهِ﴾ گوتيان دلمان لە ئىو بەرگ و پۆشەرو كېفاندایە، بەرانبەر بەوئى تۆ ئىمەي بۆ بانگ دەكەي، بۇيە ئەو قسەبەي تۆ دەيكەي ناچىتە ئىو ەقل و دلمانەو.

۴- ﴿وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ﴾ گوتیەکانیشمان قورسايان تىدايە، ئنجا گوتیەك قورساي تىداي، بېگومان نايىست.

۵- ﴿وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ﴾ لە ئىوان ئىمەو تۆدا، پەردەو ئىوان ھەيە، واتە: لە ئىمەو تەكو دەگاتە تۆ، پەردەو ئىوان ھەيە، بۇيە نايىنين.

۶- ﴿فَاعْمَلْ إِنَّا عَمِلُونَا﴾ تۆ (ئەي موحەممەد ﷺ) كاری خۆت بکەو، ئىمەش ئەنجامدەرى كاری خۆمانين، واتە: ئىمە چۆمان كەردو، ھەروا دەكەين، تۆش لەسەر كاری خۆت بەردەوام بەو، ئىمەش گوتى پىئادەين! ئەوئەش ئەوپەرى ملھورىي و ياخیي بوونی ئەوان دەردەخات.

مه سه له ی دووه م:

فه رمانکردنی خوا ﴿۱﴾ به پیغه مبه ره که ی موحه مبه د ﴿۲﴾ که رایگه یه نی، نه ویش ته نیا مروفتیکی وه ک خویانه، به لام سروش ی بو کراوه، که ته نیا یه ک په رستراوی هه قیان هه یه، ئنجا با به راستی رووی تیکه ن و، داوای لیبوردن ی لیکه ن، هه روه ها نامازه یه کیش به خه سه له ته بنه رته تیه کانی هه ریه ک له هاوبه ش بو خوا دانه ران و، برواداران:

خوا ده فه رموی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ فَاَسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُوهُ ۚ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ ﴿٦﴾ الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفِرُونَ ﴿٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٨﴾﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له ده برکه دا:

۱- ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، بلی: من ته نیا مروفتیکم وه ک تیه، ئه م رسته یه و دوو رسته ی دواتری ئه م ئایه ته، له ئایه تی (۱۱۰) ی سووره تی (الکھف) یشد ا هاتوه، به هه مان شیوه: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَاحِدٌ ...﴾.

لیره دا که ده فه رموی: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، وشه ی (إِنَّمَا): ئامرازی کورته له ئیمان و چه سپاندنه، واته: (إِنَّمَا: أَنَا مَقْصُورٌ فِي الْبَشَرِيَّةِ دُونَ التَّصَرُّفِ فِي قُلُوبِ النَّاسِ)، واته: من کورته له ئیمان و له مروفت بووندا، نه ک بتوانم ده ستکاری دلی خه لک بکه م، دلی تیه و وه ریکتریم بو ئیمان، من مروفتیکم وه ک تیه، له و پوه وه که بتوانم تیه بیتمه سه ر ڕینگای هیدایه ت، ناتوانم!

ده توانم ڕینماییتان بکه م، ده توانم هیدایه تتان بده م به واتای ڕینمایی و واتا گشتیه که ی هیدایه ت، به لام ناتوانم هیدایه تتان بده م به واتا تایه تیه که ی

ھیدایەت، بەو مانایەى بئانخەمە سەر راستە ڕێ، ئەگەر ئینسان وریا نەبێ لە جیاکردنەوێ واتای گشتیی ھیدایەت و، واتای تایبەتیی ھیدایەت، وەك ھەندێك لە تۆزێەرەوانی قورئان تووشی ئەو ھەلەیه بوون، ئەو كەسەش ئەگەر لێکیان جیانە کاتەو، بێگومان تووشی ھەلە دەبێ.

با سەرنج بدەین! خوا ﷻ لە سوورەتی (القصص) دەفەرموێ: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ﴾ ٥٨، واتە: تۆ ناتوانی ھیدایەتی ئەوانە بدەى كە خوشت دەوێن. لە ھەمان كاتدا لە سوورەتی (الشورى) دەفەرموێ: ﴿وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ٥٩، واتە: بە دنیایی تۆ ھیدایەتی خەلك دەدەى بۆ سەر ڕێگای راست، ئنجا كە دەفەرموێ: تۆ ھیدایەتیان دەدەى، بە مانای ڕێنماییە، واتە: تۆ ڕێنماییان دەكەى، بەلام كە دەفەرموێ: ناتوانی ھیدایەتیان بدەى، واتە: ڕێی راستیان پێ بگرى و، بیانخەیه سەر راستە شەقام.

كەواتە: ھیدایەتێك ھەیه، بە مانای ڕێنمایی، ھیدایەتێكیش ھەیه بە مانای خستە سەر ڕێگا، ئنجا خستە سەر ڕێگا، تەنھا بە خوا ﷻ دەكرێ، تەنھا خوا دەتوانێ خەلك بخاتە سەر راستە شەقام، لێرەش خوا ﷻ بە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، بۆ: من تەنھا مرۆفێكم وەك تێو، واتە: ئەگەر چاوەڕێی ئەوێن، بە تۆزێی ئیمانەتان بخەمە ئێو دل، بێگومان ناتوانم و ئەو كارى من نیە، چونكە من مرۆفێكى وەك خۆتانم.

(٢) ﴿يُوحَىٰ إِلَى﴾، سروشم بۆ لا دەكرێ، واتە: قسەى پەنھانم بۆلا دەنێردرێ، ئەوێ پێش بەرپەرچدانەوێ ئەو دەبوو، ئەوان بە پێغەمبەر یان دەگوت، تۆ مرۆفێكى وەك تێمەى، خوا ﷻ بە پێغەمبەرى ﷺ دەفەرموێ: بۆ: بەلێ منیش مرۆفێكى وەك تێو، ئەو راستە، من لەو قسەیدا پشتگیرییان دەكەم و بەرپەرچتان نادەمەو، بەلام ئەمە بەو واتایە نا، كە من لە ھەموو شتێكدا مرۆفێكى وەك تێو، من لە مرۆف بووندا وەك تێو، لەو شانەدا كە بە مرۆف ناكړن و، تەنھا بە خوا ﷻ دەكرێن، لەو شتەدا راستە وەك تێو.

بەلەم جىاوازييەكم ھەيە لەگەل ئىو، ئەوئش ئەوئە: ﴿يُوحَىٰ إِلَىٰ﴾، سەوشم بۆلا دەكرى، ئەمەش بەرپەرچدانەوئ ئەوئەيە كە دەيانگوت: تۆ مەوئىكى وەك ئىمەي، واتە: مەوئ شايستەي ئەوئەيە، خوا ﴿﴾ وەحىي بۆ بئىرى، نەخىر! پىغەمبەر ﴿﴾ دەفەرمەي: مە مەوئىكى وەك ئىوئەم لە مەوئەيەيەيە، بەلەم لە ھەمان كاتدا مەوئىكىم شايستەم سەوشم بۆ بكرى، لە ئىو مەوئەكاندا كەسانىك ھەبوون شايستەي ئەوئە بوون خوا بەشەيەي تايبەت و پەنھان فەرمائىشتان بۆ بئىرى و، بىياندوئىنى، كە پىنى دەگوتى: وەحىي.

شايانى باسە: ئىمە لە (الكتاب السادس) لە مەسووعەي: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، لە ئىر ناوونىشانى: (بَحْثُ حَوْلِ الْوَحْيِ)، باسنىكى تىرە تەسەلمان لە بارەي وەحىيەو كەروە، لەبەر رۆشنائى قورئان و سونئەتدا، ھەروەھا لە سەوئەتى (يونس) يىشدا ئەو باسەمان بە تىرە تەسەلىي دۇوبارە خستۆتەو ھەرباس و پوختەكەيمان بە كوردىي ھىئاو.

وەحىي لە بىنچىنەدا بە ماناي قسەي پەنھان و، ئىلھام و خورپە دى و، بە ماناي غەريزەو ئامازە دى و، بە ماناي فەرمانكردنى خوا دى، ھەروەھا بە ماناي ئەو وەحىيە زانراوئەش دى، كە خوا ﴿﴾ بە ھۆي فرىشتەكانەو پەيامى تايبەت بۆ پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) دەئىرى.

(۳) - ﴿أَمَّا إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَحْدٌ﴾، كە پەرسەراوى ئىوئە تەنيا يەك پەرسەراو، ئىرەدا خواي پەروەردگار جەوھەر و كاكلى ئەو سەوشى بۆ لاي موحەممەدى ﴿﴾ كەروە، لەوئەدا دەخاتەروو، كە برىتيە لە خوا بە يەككەرتن و، تەنيا خواپەرستى، ئەگەرنا ئەوئەي خوا بۆ پىغەمبەرى خاتەمى سەوشكەروە، جگە لە خوا بە يەككەرتن و تەنيا خواپەرستى، زۆر شتى دىكەشى تىدایە، بەلەم ئەوئە جەوھەر و كاكەكەيەتى و، ئەو ھەناو ھەوئەيە كە شتەكانى دىكە ھەموويان لەخزمەت ئەو كاكەل و جەوھەرەدان.

ئىجا ھەروەك چۆن وشەي: (إِنَّمَا) ئامرازى كورت ھەلئەنئان و چەسپاندنە، بە ھەمان شەيئەش وشەي (أَمَّا) ھەمان مانا دەگەيەنى، وشەي (أَمَّا) ش

ھەر دەستە خوشكى (إِمَّا) يە، بەلام (إِمَّا) لە سەرەتای پستەدا دى و (أَمَّا) لە نێوەراستى پستەدا دى، (أَمَّا) و (إِمَّا) ش ھەردووکیان پێکھاتوون لە: (إِنَّ) کە بۆ تەئکید کردنەووەو جەختکردنەووەیە، لەگەڵ (ما) کە (ما الکافّة) ی پێ دەلێن، ئەویش زیاد کراوە، ئەمەش بۆچی؟ بۆ ئەوێ مانای (ما) و (إِلَّا) بگەیهنن، واتە: (مَا هُنَاكَ إِلَّا إِلَهٌ وَاحِدٌ)، واتە: وشەى (أَمَّا) ھەم مانای (ما) بۆ لابردن (نفي) و، ھەم مانای (إِلَّا) بۆ ھەلاواردن (إستثناء) دەگرتەووە، واتە: ھیچ پەرستراویەک نیە جگە لە یەك پەرستراوی تاک.

(۴) - ﴿فَاسْتَقِمْوْا إِلَيْهِ﴾، ننجای تێوە خۆتان بەرەو ئەو پەیام و وەحییە راست بکەن، لێرەدا دەگونجێ مەبەست لە: ﴿فَاسْتَقِمْوْا إِلَيْهِ﴾، بریتی بێ لە (فَاسْتَقِمْوْا لَهُ)، خۆتانى بۆ راست بکەن، چونکە دەگوێری: (ذَهَبْتُ إِلَيْهِ وَذَهَبْتُ لَهُ)، واتە: لە زمانی ەرەبیدا جارى وا ھەیە (ل) لە شوێنى (إلى) دا دادەنیشێ و، جارى واش ھەیە (إلى) لە شوێنى (ل) دا دادەنیشێ.

ياخود ﴿فَاسْتَقِمْوْا إِلَيْهِ﴾، وشەى (استقيموا) بۆیە بە (إلى) بەرکاری خواستو، چونکە مانای (تَوَجَّهوا) یان (أَنِيبوا) ی خراوەتە نێو، واتە: پڕوی تێیکەن، یاخود بۆ لای بگەڕێنەووە، کەواتە: (إِستَقِمْوا)، ھەم مانای خۆی دەگەیهنن، کە بریتىە لە ڕێک وەستان، لە ھەمان کاتیشدا بە مانای بە ڕێکى پڕوی تێیکەن، یان بە ڕێکى بۆ لای بگەڕێنەووە، دى.

(۵) - ﴿وَأَسْتَقِرُّوْهُ﴾، داواى لێبوردنیشى لێیکەن.

(۶) - ﴿وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ﴾، سزای سەختیش بۆ ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن.

کەواتە: مانایەکی بەم شێوەیە لى دێتەووە: تێوە بەندایەتیی خۆتان بۆ لای خوا ساغ بکەنەووە، ھاوبەشى بۆ دامەنێن، واتە: جگە لەوێ مەکەنە ھاوبەشى و، لەوێش کە رابردووە ھاوبەشتان بۆ داناو، داواى لێبوردن و چاوپۆشیى لى بکەن.

(٧) - **الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ**، لێرهدا خوا ﷻ وهسفیکی دیکه‌ی هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌رده‌کان ده‌کات: ئەوانه‌ی که زه‌کات ناده‌ن، لێره‌دا زه‌کات به‌ دڵنیا‌یی مه‌به‌ستی پێ سه‌ده‌ده‌وه‌و مال به‌خشینه، به‌ به‌لکه‌ی ئەوه‌ی که (يُؤْتُونَ) له‌که‌ل هاته‌وه‌، (يُؤْتُونَ أَي: يَذْفَعُونَ أَوْ يُعْطُونَ)، ده‌یده‌ن یان ده‌به‌خشن، که‌واته‌: **الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ**، واته‌: (لا يَذْفَعُونَ الزَّكَاةَ، أَوْ لَا يُعْطُونَ الزَّكَاةَ)، واته‌: زه‌کات ناده‌ن، یان نایه‌خشن.

وه‌ك گومان به‌هۆی هه‌بوونی کرداری (يُؤْتُونَ)، لێره‌دا (الزَّكَاةَ) به‌ مانای مال به‌خشین دێ، ئەگه‌رنا ده‌شگونجا (الزَّكَاةَ) به‌ مانای خو پاک‌کردنه‌وه‌ش هاتبا‌یه‌.

لێره‌دا پرسیارێك دێته‌ ئاراوه‌:

ئهم سوورپه‌ته‌ مه‌كه‌كه‌یه‌، له‌ مه‌كه‌كه‌ش زه‌کات فه‌رز نه‌كرا‌بوو له‌سه‌ر مسوڵمانان، ئەه‌دی چۆن لێره‌دا خوا ﷻ باسی زه‌کات ده‌کات و، سه‌ره‌زنه‌شتی کافران ده‌کات له‌سه‌ر ئەوه‌ی زه‌کات ناده‌ن؟!

وه‌لامه‌كه‌ی ئەوه‌یه‌:

چ نوێژو، چ زه‌کات و، چ پۆژوو، ... هتد، ئەمانه‌ له‌ قۆناغی مه‌كه‌كه‌شدا هه‌بوون، به‌لام وه‌ك ئەسه‌له‌كه‌یان هه‌بوون، نه‌وه‌ك دوا قۆناغیان، بۆ وێنه‌: نوێژ هه‌ر بووه‌، به‌لام دوا‌یی پێنج نوێژه‌كان فه‌رز كراون، هه‌روه‌ها نوێژی هه‌ینی و جه‌ژنه‌كان و نوێژه‌كانی دیکه‌، هه‌روه‌ها پۆژووگرتن هه‌ر بووه‌، به‌لام دوا‌یی له‌ سالی دووه‌می كۆچیدا گرتنی پۆژوو په‌مه‌زان فه‌رز كرا، هه‌روه‌ها زه‌كاتیش هه‌ر بووه‌، به‌لام دوا‌یی له‌ سالی هه‌شت یان نۆی كۆچی له‌ سوورپه‌تی (التوبة) دا فه‌رز كراوه‌، دیاریكراوه‌ بدرێ به‌ كێ و چۆن بێ و، چۆن نه‌بێ؟ به‌لام له‌ مه‌كه‌كه‌ ئەصلی ئەو کارانه‌ هه‌ر بووه‌، مال به‌خشین هه‌ر بووه‌و، مسوڵمانانی بۆ هاندراون، كه‌سیكیش مالی خۆی نه‌به‌خشیبێ، به‌ كه‌سانی ئاتاج و نه‌دار، سه‌ر زه‌نشتكراوه‌، هه‌روه‌ك سه‌ره‌زنه‌شتی كه‌سانێكیش كراوه‌ كه‌ نوێژ ناكه‌ن، بۆ وێنه‌: له‌ سوورپه‌تی (القیامة) دا، خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: **فَلَا صَلَاقَ وَلَا مَنَی** **وَلَكِنْ كَذِبَ وَتَوَلَّى** (٣٣) ،

سهرزه نشیان ده کات له بهر نه وهی نوږځان نه کړوه، ههروه ها له سووره تی (المدر) دا دده رموی: ﴿قَالُوا لَرَّكَ مِنْ الْمُصْلِينَ﴾ ۱۳ ﴿وَلَرَّكَ نَطْمُ الْيَسِينِ﴾ ۱۱ سووره تی (المدر) یش لهو سووره تانه به که هه ر له سهره تای قوناغی مه که ده ها توونه خوار، مانای وایه له قوناغی مه که شدا نوږ کړدن هه ر بووه، به لام نه که نهو پتینج نوږه کاته کانیاں بهو شیوازه دیاریبکراښ، که دواتر دیاریبکراون.

۸- ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَفَرُونَ﴾، ههروه ها نهوان به مهزلگای کۆتایی بې پروان، لیره دا ﴿وَهُمْ بِالْآخِرَةِ﴾، (الآخرة) سیفه تی وه سفرکراویکی قرتیراو (مَحْذُوف)، واته: ﴿وَهُمْ بِالْحَيَاةِ الْآخِرَةِ، أَوْ بِالْآخِرَةِ﴾، نهوان به ژیاڼی دواتر، یان به مهزلگای دواتر.

﴿هُمْ كَفَرُونَ﴾، لیره دا: ﴿هُمْ﴾، راناوی لیک جیا کړدنه وه (حَمِيرُ الْفَصْلِ)، بو جه ختکړدنه وهو تو ختکړدنه وهی مانایه که به تی.

دواتر خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دیته سهر باسی پرواداران:

۹- ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، به دنیایی نهوانه ی پروایان هیناوهو، کړدوه باشه کانیاں نه انجامداون، وه که زور جاری دیکه گوتوومانه: (آمَنُوا)، هه میشه به کاره که ی قرتیراو، واته: (آمَنُوا بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ) بِالْقَدَرِ خَيْرِهِ وَشَرِّهِ، واته: پروایان هیناوه به هه موو نهو شتانه ی که پیوسته پروایان پې بهیږی.

(عَمِلُوا)، یانی: نه انجامیان داوه، (الصَّالِحَاتِ) دیسان سیفه تی وه سفرکراویکی قرتیراو، یانی: (عَمِلُوا الْخَيْرَاتِ الصَّالِحَاتِ، أَوْ عَمِلُوا الْأَعْمَالَ الصَّالِحَاتِ)، خه سلته باشه کان، یان کړدوه باشه کانیاں نه انجام داون، نهوانه ی وان:

۱۰- ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾، پاداشتیکی نه پرواهیان هه به، له حاله قی ناسایی دا ده بووایه فهرمووای: (أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ لَهُمْ)، به لام بویه (الْجَارُ وَالْمَجْرُورُ) پتیشخراوه، له بهر گرنکی پیدان، وه (إِيَّاكَ نَعْبُدُ).

وَشَهِی (أَجْرٌ) یَش: بریتیه له فەرەبوویەکی بە کەڵک، پاداشتیکیە خواوەنەکی
لێی بەهرەمەند بێ.

وَشَهِی (مَمْنُونٌ): زانیان بە دوو واتایان لێکیان داوەتەو:

١- هەندێکیان گوتووینە: (مَمْنُونٌ مَفْعُولٌ مِّنَ الْمَنْ، وَهُوَ ذِكْرُ النِّعْمَةِ لِلْمُنْعَمِ عَلَيْهِ بِهَا
أَي: غَيْرُ مَمْنُونٍ بِهِ عَلَيْهِ)، واتە: (مَمْنُونٌ) بەرکارە لە (مَنْ)، ئەویش بریتیه لە باسکردنی
چاکە بۆ کەسێک کە چاکەکی لەگەڵدا کراوە، واتە: منەتیان لەسەر ناکرێ، ئەم واتایە
(محمد الطاهر بن عاشور) هیناویەتی، بەلام پێم بەهێز نیە، بەلکو ئەو واتایە زۆرینهی
توێژەرەوانم بێ بەهێزترە کە لە خالی دووهم دا دەیهێنین.

ب- ﴿لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ﴾ ٨، ﴿أَي غَيْرُ مَقْطُوعٍ﴾، چونکە (مَنْهُ أَيْ قَطْعُهُ)، یاخود
(غَيْرُ مَقْطُوعٍ) پاداشتیکی نەپراوەیان هەیە، یاخود پاداشتیکیان هەیە کە ناتەواویی
تێدانیە، بەلکو تێرو تەواوەو، بەردەوامە و نەپراوەیە.

مه سه لهی سییه م:

فه رمانکردنی خوا ۱۰ به نکو و نیی کردنی پیغه مبه ۱۱ له بیروایان، که به ران بهر به و زاته بیروایان، که زه مین و ینکها ته کانی له ماوه ی چوار پوژاندا (واته: به چوار قوناغ) و، ئاسمانیشی به دوو قوناغ دروست کردوه و که رهسته که یشی دوو کهل بووه، پاشان ئاسمانی نیزیکتر له تیمه ی خه لکی سه ر زهوی، به نه ستیان رازاندوته وه، هه م بو جوانی، هه م بو پاراستنی له شه ی تانه کان، به هو ی تیر باران کرانیان به پریشک و بلتسه کانیان، تا کو گو ی له قسه ی فریشته کان نه گرن:

خوا ده فه رمو ی: ﴿قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝۱۰ وَجَعَلَ فِيهَا رَواسٍ مِنْ فَوْقِهَا وَبَرَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتًا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلنَّاسِ لِيَأْتِيَهُمْ ۝۱۱ ثُمَّ أَسْوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ أَنْتِمَا طَوَعَا أَوْ كَرِهَا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ۝۱۲ فَفَضَّلَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْنُوعٍ وَحَفِظْنَا ذَلِكَ بِتَغْيِيرِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝۱۳﴾

شی کردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له بیست بر گه دا:

۱- ﴿قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ﴾ (ئه ی موحه ممه د ۱۰!) بل ی: ئایا تیوه بیروان به و که سه ی زهوی دروست کردوه، هه مزه (أ ی) ﴿قُلْ أَنتُمْ﴾ بو پرسیار کردنی سه رزه نشت کردنه (الِاسْتِفْهَام التَّوْبِيخِي).

پسپوران گوتوو یانه: (وَفِي الْإِفْتِاحِ بِالِاسْتِفْهَامِ وَحَرْفِي التَّأَكِيدِ، دِلَالَةٌ عَلَى أَنَّ أَمْرًا مُهِمًّا سَيُلْقَى إِلَيْهِمْ)، که ده فه رمو ی: ﴿قُلْ أَنتُمْ لَتَكْفُرُونَ﴾، لی ره دا له سه ره تا دا که هه م به پرسیار یکی سه رزه نشت که رانه و، به (إ ن) و به (ل ت) جه ختی لی کراره ته وه، نه وه ده گه به ن ی که قسه و با سیکی گرنگیان پ ی راده گه به ن ی.

(۲) - ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾. لە دوو پۇژان دا، واتە: لە دوو قۇناغاندا، دواتر باسى دەكەين، وشەى (يۈم) بە ماناى ماوہىەك لە كات دى، بۇيە: تەعبىرى (يَوْمَيْنِ) يانى: {لە ماوہى دوو ئەندازە لە كات دا}، واتە: بە دوو قۇناغ، زەوى ھىتراوہ تە دى.

كە دەفەرمۇ: ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾:

۱- ھەندىك لە زانايان گوتوويانە، واتە: دوو پۇژى وەك پۇژى خۇمان، نىجا ھەندىكيان پۇژەكانىشيان ديارىيىكدوون، بۇ وىنە: پۇژى شەممەو يەك شەممە، ياخود پۇژى دووشەممەو سى شەممە! كە بە راستىى ئەوہ زۆر سەركىئ و سادە تىگەيشتنە لە قورئان!.

۲- ھەندىكيشيان گوتوويانە: مەرج نىە پۇژانى وەك: دووشەممەو سى شەممە بن، چونكە تاكو زەوى نەبووتى و، زەوى بە دەورى خۇيداو لە بەرانبەر خۇردا نەخولايىتەوہ، پۇژو ھەفتەو مانگ و سال دروست نەبوون، بەلام ئەو دوو ماوہىە لە كات، بە قەدەر دوو پۇژى ئىستاي تىمە بوون، كە برىتيە لە چل و ھەشت (۴۸) سەعات.

ماناى دووہميان تۇزىك عەقل دەيگرى، بەلام لە راستىيدا ئەويش ھەم لەگەل واقىعى دروست بوونى گەردوون و، ھەم لەگەل چەمك و واتاي ئايەتەكاندا ناگونجى، وەك دوايى لە كورنە باسىكدا دىخەينە روو، كەواتە: ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، واتە: لە دوو قۇناغ و ماوہى كاتىيدا، بەلام نايائەو دوو قۇناغە چەند بوون؟ نازانىن.

(۳) - ﴿وَجَعَلُونَ لَهُ أَنْدَادًا﴾. ئابا ھاوتايانى بۇ دادەئىن؟! (أَنْدَاد) كۆى (نَد)، (وَهُوَ الْمِثْلُ وَالْكَفَّة)، واتە: وىنەو ھاوتا.

(۴) - ﴿ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾. ئا ئەوہ {ئەو زاتەى زەوى بە دوو قۇناغان دروستكردوہ}، پەرورەدگارى جىھانىيانە، بۇيە بە ناوى ئاماژەى دوور ھىتاوہىتى، چونكە ئاماژەيە بەوہى مەقامى ئەو زاتە زۆر بەرزە، ياخود لەبەر ئەوہى لە عەقلى ئەوانەوہ زۆر دوورە، كە تەنيا ئەو بپەرستى و ھاوبەشى بۇ دادەئەئىن.

(۵) - ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوْسِيًّ مِّنْ فَوْقَهَا﴾، لەسەر وویە و دەش چەسپاوە کانی داناون، واتە: چیا چەسپاوە کانی تێدا داناون، چونکە: ﴿رَوْسِيًّ﴾: (صَفَةُ مَوْصُوفٍ مَّحْذُوفٍ)، واتە: (وَجَعَلَ فِيهَا الْجِبَالَ الرَّوَّاسِيَّ)، چیا چەسپاوە کانی تێدا داناون، (الرَّوَّاسِيَّ صَفَةُ الْجِبَالِ مِثْلُ: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ﴾، (آي: السُّنُنُ الْجَوَّارِي)، وشەي ﴿رَوْسِيًّ﴾، سێفەتی چیا یە کانه، بە لām چونکە دە زانۆی مە بە ست لە چەسپاوە کان شاخە کانه، بۆیە خوا ﷻ بە پێویستی نە زانیوە، وشەي (جبال) بە ئێنی، هەر وەک لە سوورەتی (الشوری) دا خوا ﷻ دە فەرموێ: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾ ٣٣، واتە: لە نیشانە کانی خوا رۆیشتوووە کانی بە دەریادا، وەک چیا ی بەرز، رۆیشتوووە کان، واتە: (السُّنُنُ الْجَوَّارِي)، کە شتی یە رۆیشتوووە کان.

بۆچی لێرە دا خوا ﷻ دە فەرموێ: ﴿وَجَعَلَ فِيهَا رَوْسِيًّ مِّنْ فَوْقَهَا﴾، چیا یە چەسپاوە کانی لە سەر وویە و دە داناون؟ لە حَالِیک دا کە چیا یە کان هەر لە سەر پرووی زەوین؟ لێرە دا خوا ﷻ ئاماژە بە زەوی دە کات، بۆ ئامادە کردنی وێنە و دیمەنی سەر نەجراکتیشی چیا یە کان لە بەر چاومان.

هەلبەتە تێمە لە شوێنی دیکە دا باسی چیا یە کا ئمان کردووە، وەک سوورەتی (الرعد) و شوێنی دیکە ش^(١)، کە چیا یە کان وەک پەیکەری تیسک وان بۆ زەوی و توێکلی زەوییان زۆر مەحکەم کردووە، هەر وەها لە شوێنی دیکە دا باسی سوودە کانی چیا یە کا ئمان کردووە، کە هەم سەر چاوەی کۆکردنە وە ی ئاون، هەم سەر چاوەی کۆکردنە وە ی کانی و پووبارو جوگا و جو بارە کانی، هەر وەها سەر چاوەی دا هاتی گە لێک لە میووە دارو درەختن، هەر وەها زۆر جار تە و ژمی بایە کان دە گێر نە وەو، کاریگەری زۆریان هە یە بۆ پاراستنی زەوی کە لە کاتی ئاگر پرژێنە کان و بوومە لەر زە کاند، لێک هە لئە وە شتی و، وەک چۆن پەیکەری تیسکی جەستە ی مروۆ دە گری، چیا یە کانی ش ئاوا هە موویان بە یە کە وە ئالقه بەندن، بە یە کە وە توێکلی زەوییان مەحکەم کردووە.

(١) بۆ وێنە: تەفسیری سوورەتی (النبا)، نایەتی: (والجبال أو تادا).

بەر زترین لووتكەى چىا لەسەر پرووى زەوى، لووتكەى (تېئىرىست - Everest) ه، لە زنجىره چىاى ھىمالايە، كە (۸۸۴۹) مەتر بەرزە لە ئاستى پرووى دەرياوە، واتە: نىزىكەى نۆ كىلۆمەتر لە ئاستى پرووى دەرياوە بەرزە، زانايانى جىۋلۇجىي دەلّىن: ھەر چىايەك چەندەى بە دەروەيە، دە (۱۰) تاكو پازدە (۱۵) ھىندەى بە ناخى زەويدا چۆتە خوارى، بەو پىيەش بى، چىاى ھىمالايە كە لووتكە بەرزەكەى دەورى (۹) كىلۆمەترە، نۆ جارانى دە بكە (۹ x ۱۰ = ۹۰)، بەلای كەمەوہ (۱۰۰) كىلۆمەتر لەو چىايە لە ناخىي زەويدايە، ھەر بۆيەش خوا ﷻ ناوى لە چىايەكان ناوہ (أوتاد)، كە كۆى (وَتَد)، واتە: گۆلمىخ و سىنگ، نەو گۆلمىخ و سىنگەى چادرو تاۋلى پى رادەگىرى، ياخود ولاخىكى پى دەبەستىتەوہ، كە عادەت واىە بەشى زۆرى دادەكوترى لە زەويدا، بەشىكى كەمى بە دەروہ دەمىنيتەوہ، خواى بەرزىش چىايەكانى بە گۆلمىخ وەسف كردوون، وەك چۆن گۆلمىخ كەنارى چادرو پەشمالى پى رادەگىرى، بە ھەمان شىوہ نەو چىايانەش زەوييان پى راگىر كراوہ، دواى ئەوہى زانستى زەوينايسى (جىۋلۇجىا) بەرەو پىشچو، ئىجا زانىيان كە ھەر چىايەك چەندەى بە دەروەيە، دە تاكو پازدە ھىندەى بە ناخىي زەويدا چۆتە خوارى، ئەوہش خۆى ئىعجازىكى عىلمىيە.

(۶) - ﴿وَبَرَكْ فِيهَا﴾، ھەروەھا خوا ﷻ پىزى تىخست، پىزى خستە زەوى، يانى: ﴿جَعَلَ فِيهَا الْبَرَكَةَ﴾، وشەى (بَرَكَة): بىرىتە لە خىرىكى بەردەوام و چەسپا، ھەروەھا (بَرَكَة) واتە: گۆما، بۆيە پى دەكوترى: (بَرَكَة)، چونكە ئاوەكەى تىدا داوہستاوہ و ماوہتەوہ، كەواتە: (بَرَكَة)، واتە: خىرىكى بەردەوام.

﴿وَبَرَكْ فِيهَا﴾، خوا ﷻ پىت و پىزى تىخستوہ لە زەوى، ئەو ھەموو نەوتەى خستۆتە ئىو زەوى، ئەو ھەموو خەلووزى بەردەى خستۆتە ئىوى، ئەو ھەموو غازەى تىخستۆتە، ھەر خوا خۆى دەزانى چى دىكەشى تىدايەو، ئىستا مرقابەتەى پەى پىنەبردوہ، دواتر بە بەرەو پىش چوونى زانست، دەزانىن خوا ﷻ چى دىكەى لە ناخى زەويدا بۆ ھەلگرتووين؟!

(٧) - ﴿وَقَدَرْنَا فِيْهَا اَقْوَاتَهَا﴾، ههروهه (خوا) بژیوهه کانی له زهویدا نه دازه گیری کردن، (قَدَرْنَا: جَعَلَ قَدْرًا اَي مَقْدَارًا، وَالْمُقَدَّارُ: النِّصَابُ الْمَحْدُودُ بِالنُّوعِ وَالْكَمِّيَّةُ)، (قَدَرْنَا) واته: نه دازه ی بۆ دانا، که بریتیه لهو نه دازه دیارییکراوه به چه ندیتیی، یاخود به چۆنیه تیی.

﴿وَقَدَرْنَا فِيْهَا اَقْوَاتَهَا﴾، (أَي: تَقْدِيرُ كُلِّ نَوْعٍ مِنَ الْقُوْتِ مِمَّا يَصْلُحُ لَهُ مِنَ الْأَوْقَاتِ)، واته: نه دازه گیری کردنی هه ر کام له بژیوهه کان، به پیتی نهوه ی بۆی ده گونجی له گه ل کاته که دا، زۆر له دانه وێله کان له که شی پایزو زستاندا ده چێژین، به لām دواتر له که شی به هارو هاویندا هه لده گیرینهوه، ههروهه ها هه ندیک له میوه کان له که شی هاویندا پێده گهن، هه ندیکیان له که شی پایزو زستاندا پێده گهن، هه ندیکی دیکه یان له به هاردا پێده گهن، ئنجا نه گهر هه رچی میوه یه له یه که که شدا پتی گه یشتایه، به که لک نه ده هات.

دیسان له پووی پێگه یشتیانوهه جیاوازی هه یه: دانه وێله یه کجار به ره که ی دهرده کات و، یه کجار دهرده ورتیهوه، وه که نیسک و گهنم و جۆ و نوک و هه رزن و ماش و برنج، به لām ته ره کارو میوه و سه وه کان، چین چین به ره هم دهرده که ن، جارێک ده چرتی، دوا ی ماوه یه که دیسانه وه به ره هم دهرده کات و ده چرتیه وه، هه یانه هه وت جارو بگه زیاتریش بهر دهرده کات، بۆ نه وه ی هه موو پێکه وه نه بی و خه سار بی (سبحان الله) له کاری خوا!

پسپۆران کوتوو یانه: (جَمْعُ الْأَقْوَاتِ مُضَافًا إِلَى صَمِيرِ الْأَرْضِ، يُفِيدُ الْعُمُومَ)، یانی: وشه ی (أَقْوَات) که کو ی (قوت) ده و پالدراره ته لای راناوی زهوی، (أَقْوَاتَهَا) نه مه مانای گشتانن ده گه یه نن، واته: تیکرای بژیوهه کانی زهوی تیدا دانان، بۆ تیکرای نه وانه ی پێویستیان به بژیوهه یه، واته: نه که ته نه ها مروف، به لکو درنده و بالنده و ناژۆل و خشۆکه کان و زینده وه ره کان به تیکرای، ههروهه ها له نپویشاندا مروف و جند، چونکه نه وانیش هه ر به وه ده ژین که له سه ر زهوی هه یه.

(٨) - ﴿فِيْ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ﴾، له چوار پۆژاندا، واته: به چوار قوناغ، که ده فهرمو ی: ﴿فِيْ اَرْبَعَةِ اَيَّامٍ﴾، (فَذَلِكَ لِمَجْمُوعِ مَدَّةِ خَلْقِ الْأَرْضِ: جُزْمُهَا وَمَا عَلَيْهَا مِنْ رَّوَابِي، وَمَا فِيْهَا

مِنَ الْبَرَكَاتِ وَالْأَفْوَاتِ) كە دەفەرموی: لە ماوەی چوار پۆژاندا، واتە: بە چوار قۇناغ، ئەمە کۆکەرەوێ کۆی دروستبوونی زەوییە، خودی زەوی و پێکھاتەکانی زەوی، کە تێدا جەسپترانی چیا، یەكە و، پیت و پیز تێخستنی و، تێدا دانانی بژێوەکانە، هەر کامێکیان لە کاتی خۆیدا بە ئەندازەی خۆی.

کەواتە: خودی زەوی بە دوو قۇناغ دروستبووە، پێکھاتەکانیشی بە دوو قۇناغی دیکە تێدا هێزانە دی، یانی: کۆی دروستبوونی و زەوی و پێکھاتەکانی، لە چوار قۇناغاندا بوو، ئنجا بۆ ئەوێ لێمان تێکەنە چۆ: دواتر خوا پوو دەکاتە ئاسمان کە دوو کەڵ بوو و ئەویشی لە دوو پۆژاندا دروستکرد، کەواتە: چوار پۆژە کە دروستبوونی زەویی و پێکھاتەکانی لە گەڵ دوو پۆژە کە دروستبوونی ئاسماندا کە خایاندوویانە، هەمووی دەکاتە شەش پۆژ (شەش قۇناغ)، کە خوا ﷻ لە چەندان شوێنی قورئاندا باسی شەش قۇناغ دەکات بۆ دروستبوونی زەوی و ئاسمان، بە لām کە سێک ورد نەبێتەووە نەزانی، وای دادەنێ کە زەوی بە دوو پۆژان دروست بوو، دوا یی پێکھاتەکانی بە چوار پۆژان و، ئاسمانیش بە دوو پۆژان، کەواتە: دەکاتە هەشت پۆژ! بە لām وەك گۆتم: لە ئەنجامی هەلە حیساب کردنە کەدا ئەو کەسە بە هەلەدا چوو، ئەگەر نا یەتە کە وا نافەرموی.

۹- ﴿سَوَاءٌ لِّلْسَائِلِينَ﴾، وشە: (سَوَاءٌ)، خوێنراویشەتەو: (سَوَاءٌ)، واتە: بە چوار قۇناغی یەكسان، ئەو قۇناغانە، وەك یەك بوون، هەروەها خوێنراویشەتەو: (سَوَاءٌ) بە هەر سێ جۆرە خوێندنەو کە هاتو.

کە دەفەرموی: ﴿سَوَاءٌ لِّلْسَائِلِينَ﴾، لێرەدا: (لِّلْسَائِلِينَ)، دەگۆنچێ بە واتای پرسیار کەران بێ، واتە: ئەو چوار قۇناغە بە ئەندازەی یەك بوون، بۆیە خوا ﷻ ئەوێ پوونکردۆتەو، بۆ کەسانێک کە بپرسن: ئایا ئەندازەکیان چەند بوو؟ ئەندازەی ئەو چوار قۇناغە زەوی و پێکھاتەکانی پێ دروستکران، بە قەدەر یەك بوون و یەكسان بوون، دەشگۆنچێ: (لِّلْسَائِلِينَ)، بە مانای داواکەرانی بێ،

واته: ﴿وَمَقَرَّ فِيهَا أَقْوَمَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ﴾، بڑیوہ کانی تیدا نہ اندازہ گیری کردن له چوار قوناغاندا، ﴿سَوَاءٌ لِّلْسَائِلِينَ﴾، پر به پیستی داواکاران، ریک و تہاو لہ گہل نہوہی کہ داواکاران به زمانی حال داویان کردوہ، ہرچی نہوان پیوستیان پیوہ، به تہاوی خوا ﴿لَہ سَہَر زَہَوٰی دَا دَاہِنَاوِہ﴾، بڑیوہ کانی تیدا نہ اندازہ گیری کردوون.

(۱۰) - ﴿ثُمَّ أَسْتَوٰی اِلَی السَّمَاءِ﴾، دواہی خوا رووی کردہ ناسمان، وشہی: (اَسْتَوٰی)، نہ گہر به (عَلٰی) بہرکار بخوازی، واتہ: چوہہ سہری و نیشتہ جن بوو و بہرز بوؤہ، بہ لَام نہ گہر: (اَسْتَوٰی)، به (اِلٰی) بہرکار بخوازی، (يَغْنٰی: قَضَد نَحَوَهَا قَضَدًا سَوِيًّا)، به ریکی رووی تیکردو ویستی، کہ واتہ: ﴿ثُمَّ أَسْتَوٰی اِلَی السَّمَاءِ﴾، (أَيَّ عَمَدٍ اِلَی السَّمَاءِ، وَقَضَدَ السَّمَاءَ قَضَدًا سَوِيًّا)، ریک رووی لہ ناسمان کردو ویستی بہیتیتہ دی.

کہ دہ فہرموی: ﴿ثُمَّ أَسْتَوٰی اِلَی السَّمَاءِ﴾، لہو بارہوہ ہندیک لہ زانایان دہ لَین: (اَسْتَوٰی اِلَی مَکَانَ کَذَا، أَيْ تَوَجَّہَ اِلَیْہِ تَوَجُّہًا لَا یَلْتَفِتُ اِلَی سَوَاءٍ)، واتہ: رووی کردہ فلان شوین، بہ شیوہیک کہ ناوری لہ ہیچ شوینی دیکہ نہ دایہوہ.

لیرہدا وشہی: (ثُمَّ)، بو ریزبہندی کاتی نیہ، بہ لکو بو ریزبہندی باسکردن و پلہو پایہو پیگہیہ، واتہ: دواہی تہوہی باسی دروستکرانی زہوی کرا، ئنجا... چونکہ زہوی شتیکی بچووکہو، بہ شیکہ لہ ناسمان و ہموو گہردوون، کہ واتہ: لیرہدا مہبہست پت ریزبہندی دروستکردن نیہ، چونکہ وک دواہی باسی دہکہین، زہوی بہ شیکہ بچووکہی گہردوونہ.

(۱۱) - ﴿وَهٰی دُخَانَ﴾، لہو کاتہدا ناسمان دوو کہل بوو، (دُخَانَ): تہوہیکہ لہ بلتسہی ناگر بہرز دہبتہوہ، واتہ: ماددہی ناسمان (گہردوون) شتہوی گازیک بوو کہ خواہی بالادہست دووکہلی بو بہ کارہیناوہ.

(۱۲) - ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْاَرْضِ اٰتِيَا﴾، خوا ﴿لَهَا﴾ بہ ناسمان و بہ زہوشی گوت: بین، وہرن، (أَيَّ: تَکُونَا، اِسْتَجِیْبَا لِلْخَلْقِ)، دروست بین، وہ لَامبہدہوہ بو دروستکران.

وشەي: ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ اُنْتِ يَا﴾، ئىبنو عەبباس (خو لە خوئ و بابى پازى بى) خوئىدوو يەتەو: (أنتِ، يانى: بدەن.

۱۳- ﴿طَوَّعًا أَوْ كَرِهًا﴾، چار و ناچار، بە پتخۆش بوون و پت ناخۆش بوونەو، (طَوَّعًا و كَرِهًا: مَمْدَرَانِ فِي مَوْضِعِ الْحَالِ، أَي طَائِعَتَيْنِ أَوْ مُكْرَهَتَيْنِ، (طَوَّعًا) و (كَرِهًا) چاوگن و لە شوئى حالدا دانىشتوون، واتە: ملکە چانە و پتخۆشەالە، ياخود پت ناخۆشەالانە، ياخود چارو ناچار.

هەلبەتە لێرەدا کە دەفەر مۆي: ﴿فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ اُنْتِ يَا طَوَّعًا أَوْ كَرِهًا﴾، بە ویش و بە زەویشی فەر مۆو: وەرن، دروست بن چارو ناچار، بە پتخۆش بوون و پت ناخۆش بوونەو، ئەمە بە لگەبە لەسەر ئەو کە زەویش هەر لە نێو ئاسماندا دروستبوو، کەواتە: ئەو کە پتشی خوا ﷻ باسی دروستبوونی زەوی دەکات بە دوو قوناغ و، دوایی دروستبوونی پتکەهاتەکانی بە دوو قوناغ و کوئ زەوی و پتکەهاتەکانی بە چوار قوناغ، لەبەر ئەوەیە کە زەوی بە نەبەت تێمەى مرقفەو، گرنگی و باهەخی زیاتر، نشینگەى تێمەى، هەموو زىامان لەسەر یەتە، بۆیە پتشی باسی دروستکردنى زەوی کردو، ئەگەر نا لە راستییدا دروستبوونی زەویش هەر لە نێو دروستبوونی ئاسماندا یەو، ئەو دوو قوناغەى ئاسمانیان پت دروستبوو، هاو کات زەویشیان پت دروستبوو، کەواتە: زەوی و ئاسمانەکان لە یەك کاتدا، بەبە کەو دروستبوون، چونکە دوایی کە دەفەر مۆي: ﴿فَقَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾، خوا تیکبە راندن لە شێوەى حەوت ئاسماناندا، لێرەدا بۆیە باسی زەوی نەکردۆتەو، چونکە زەویش هەر لە نێو ئاسمانەکاندا یە، بۆیە کە حەوت ئاسمانەکان دروست بوون بە دوو قوناغ، مانای وایە هاو کات لەگەڵ ئەواندا، زەویش دروست بوو.

بەلام وەك دوایی باسی دەکەین، زەوی سەر بەخۆ دروست نەبوو، بە لگەو بە شێك بوو لە خۆر، دوایی لە خۆر جیا بۆتەو، کە بە مەزەندەى زانایانى

فیزیای ئیستا، خۆر ئەستێرەیه که له نیوان یەك تریلیۆن (۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ئەستێرەدا، که وەك خۆرن، یاخود گەرەترن، یاخود بچووترن، ئنجا خۆری ئیمە یەکیکە لەو ئەستێرانە، زەوی ئیمەش لە خۆر جیاپۆتەو و خۆر یەکیکە لە یەك تریلیۆن ئەستێرەى دیکەى ناو یەك کههکەشان، که به مەزەندەى زانیان دەلێن: دوو سەد ملیار کههکشان دۆزاراونەو له گەردوونداو، هەندیکیش دەلێن: یەك تریلیۆن! هەلبەتە هەموو ئەوانەش مەزەندەو نیزیک خستنهو، نەك به پێکی و كت و مت و وردیی بێ، گرنگ ئەوەیە ژمارەى کههکەشانهكان له گەردووندا زۆر زۆر، هەر كام لەم کههکەشانانەش وەك ئەو کههکەشانهى ئیمە كەمتر یان زیاتر ئەستێرەى تێدان.

(۱۴)- **قَالَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ**، گوتهان: ملکه چیمان به خشی، یاخود ئەوێ پیمان گوتراوه جیه جی بکهین، ئەو جیه جیمان کرد، ئەو فرمانبەریمان به خشی.

کهواته: (آتیا)، ئەمە له (مؤاتة)ه، واته: به گوێ کردن و به قسه کردن، ئەوانیش گوتوو یانه: (آتینا)، هاتین، یان: به خشیمان و دامان.

(۱۵)- **فَقَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ**، ئنجا خوا تیکپه راندن له شیوێ حەوت ئاسماناندا، (أَي: خَلَقَهُنَّ، أَوْ أَحْكَمَهُنَّ، أَوْ فَرَعَهُنَّ)، واته: هینانیه دی، یاخود قایم و توندو تۆلی کردن، یاخود لیان بۆوه.

که دهفه رموی: (فَقَضَّاهُنَّ)، راناوه کهى دهچتهوه سه ر ئاسمان، که ئاسمان مئ (مؤنث)ه و یه که، به لām بۆیه به کو (جمع) هاتوه، له سه ر مانای ئەو که دواى ده بئ به حەوت ئاسمان، یاخود لهو ڕووهوه که: **السَّمَاءِ**، ناپوون (مبهم)ه، به لām دواى به: **سَبْعَ سَمَوَاتٍ**، ڕوون ده کرپتهوه.

ئنجا **سَبْعَ سَمَوَاتٍ**، (منصوب)ه، چونکه تهفسیره بۆ: (فَقَضَّاهُنَّ)، یاخود جیگرهوه (بذل)یه بۆ راناوی (هُنَّ)، یاخود به رکاری دوومه بۆ: (فَقَضَّاهُنَّ)، که (هُنَّ) ده بپته به رکاری یه کهم و، **سَبْعَ سَمَوَاتٍ**، ده بپته به رکاری دووهم،

لەبەر ئەوەی (قَضا)، مانای (صَی) خراوەتە ئێو، (أَي صَیْهُنْ)، وایلیکردن، یاخود: ﴿سَبَّحَ سَمَوَاتٍ﴾، دەبێتە حال، واتە: دروستی کردن و تێکپەراندن، لە حالیکدا کە حەوت ئاسمان بوون، یاخود: ﴿سَبَّحَ سَمَوَاتٍ﴾، تەمیزە، ھەموو ئەو حالەتەش لە ڕووی ڕیزمانی عەرەبییەوه دروستن.

۱۶- ﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾، لە دوو قووناغدا، حەوت ئاسمانەکە یەنانی دی، واتە: لە دوو ماوەی کاتییدا.

۱۷- ﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾، لە ھەر ئاسمانیکیشدا فەرمانەکە یەنای، ڕوش و پەيامەکە یەنای، (أَي: أَمَرَ فِي كُلِّ سَمَاءٍ بِقَرِيبٍ أَمْرَهَا وَشُؤْنَهَا)، واتە: فەرمانی کرد لە ھەر ئاسمانیکدا کە کاروبارەکانی ڕێک بخرێن.

ھەندیکیشان گوتووین: (الْوَحْيُ فِي السَّمَاءِ: تَقْدِيرُ نَظْمِهَا وَتَقْدِيرُ جَاذِبَتِهَا وَسَيَرُ نُجُومِهَا وَكَوَاكِبِهَا، وَخَلَقَ الْمَلَائِكَةَ فِيهَا، وَمَا يَقُومُونَ بِهِ مِنْ أُمُورٍ، أَمْرَهَا: شَأْنُهَا وَهُوَ يَصْدُقُ بِكُلِّ مَا هُوَ مِنْ مَلَائِكَتِهَا وَأَخْوَالِهَا، وَانْتَصَبَ (أَمْرَهَا) عَلَى نَزْعِ الْخَافِضِ أَيْ بِأَمْرِهَا، أَوْ عَلَى تَضْمِينِ أَوْحَى مَعْنَى قَدَّرَ وَأَوْدَعَ).

کە دەفەرموێ: ﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾، دەلی: مەبەست لە وەحیی لە ھەر ئاسمانیکدا، ئەندازەگیری کردن و ڕێک و پێککردنی سیستمەکە یەتی و، ئەندازەگیری کردن یەتی ڕاکێشانیەتی و، ڕێکخستنی جوولەی ئەستێرەو خڕۆکەکانیەتی، ھەروەھا ئەو فریشتانەی تێیدا دانراون لە ھەر ئاسمانیک داو، ئەو کاروبارانەی پێیان ھەڵدەستن، ھەروەھا کە دەفەرموێ: (أَمْرَهَا)، واتە: کاروبارەکە، ئەویش ھەموو ئەو شتە دەگرتەو، کە پەيوەندییان بەو ئاسمانەو، کە ئامارەمان بە ھەندیکیان دا، ھەروەھا: (أَمْرَهَا)، مەنصوبەو حالەتی نەصبی وەرگرتو، لەبەر ئەوەی (وَأَوْحَى)، مانای (قَدَّرَ) یاخود (أَوْدَعَ) خراوەتە ئێو، یانی: تێیدا ئەندازەگیری کرد، یاخود کاروباری ھەر ئاسمانیکی خستە ئێو ئەو ئاسمانەو ڕێکخست.

(۱۸) ﴿وَرَبَّنَا السَّمَاءُ أَلْذِيَا يَمُصِّبُ﴾، آسمانی نیز یکتریشمان به چرایان جوانکردوه،
رازاندووهه.

(۱۹) ﴿وَحِفْظًا﴾ ههروههها بو پاراستنیش، یانی: پاراستنی آسمانهکان له گوئ
تیداگرتنی شهیتانهکان، به پارچهو پریشکی ئهستیرهو خرۆکهکان.

(۲۰) ﴿ذَٰلِكَ تَقْبِئُ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾، ئهوهش ئهندازهگیری کردنی (خوای) زالی زانابه،
یانی: دروستکردنی ههوت آسمانهکان و زهوی و ییکهاتهکانی و رازاندووهی آسمان و
پاراستنی به هوئی ئهستیرانهوه، تیکرایی به نهخشه و بهنامه و ئهندازهگیری خوای بالا
دهستی زانابه.

کورتہ باسیک له باره‌ی دروستبوونی گهردوونه‌وه

نهو چوار نایه‌ته‌ی له ده‌رسی پیشوودا قسه‌مان له باره‌وه کردن، که ده‌فرمودی: ﴿قُلْ أَنتُمْ لَكُمْ تَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَندَادًا ذَلِكَ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝١ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ قَوِّهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءً لِلنَّاسِ لِيَوْمٍ ۝٢ ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ ۝٣ فَفَضَّلَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ۝٤﴾، نه‌م چوار نایه‌ته‌موباره‌که که پیشتر شی‌مان کردنه‌وه، قسه له باره‌ی دروستبوونی زه‌ویی و تاسمانه‌وه ده‌کن، بویه به باشم زانی که کورتہ باسیک له باره‌ی دروستبوونی گهردوونه‌وه بکه‌ین.

گهردوون (الکون) یان بوونه‌وه‌ر، مه‌به‌ستمان پی‌ی هه‌موو نهو شتانه‌یه که خوا دروستی کردوون، که تا‌کو راده‌یه‌ک بو ئیمه زانراون، که زاراوی (تاسمان و زه‌وی)، یان (تاسمانه‌کان و زه‌وی)، یان (حه‌وت تاسمانه‌کان و زه‌وی)، به‌کارده‌هینری بو ته‌عیرکردن له کو‌ی دروستکراوه‌کانی خوا ﷻ جگه له عه‌رش و دره‌ختی کو‌تایی (سِدْرَةُ الْمُتَنَهِّی)و، هه‌ر دروستکراویکی دیکه‌ی خوا ﷻ که له سنووری بوونه‌وه‌ردا نیه‌و، له ده‌ره‌وه‌ی چوارچی‌وه‌ی بوونه‌وه‌ره.

نهو کورتہ باسه‌ش له نو برگه‌دا شی ده‌که‌ینه‌وه:

١)- ته‌عیری تاسمانه‌کان و زه‌وی: (السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضُ)، یاخود تاسمان و زه‌وی: (السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ)، یان حه‌وت تاسمانه‌کان و زه‌وی: (وَالسَّمَاوَاتِ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ)، نه‌م ته‌عیریه مه‌به‌ست پی‌ی گهردوونه به سه‌رو خواریه‌وه.

ئىنجا لەو چوار ئايەتەي سوۋرەتى (فُصِّلَتْ) دا، خوا ﷻ سەرەتا باسى چۆنىەتتى دروستکردنى زەۋى دەكات، ھەم وەك پەيداۋونى زەۋى، ھەم وەك پىكھاتەكانى زەۋى و چىيەكان و، ئەو پىت و پىزەي خوا خستۋىيەتە نىۋ زەۋى و، ئەو بژىوانەي لە زەۋىدا دايانۋن، دوايى خوا ﷻ باسى دروستکردنى ئاسمان دەكات، كە دەفەرمۇي: پىش ئەۋەي خوا لە شىۋەي ئاسمان، يان ھەوت ئاسماناندا بىھىتتە دى، دوو كەل بوو، بەلام بۆ زەۋى خوا ﷻ باسى ماددەكەي ناكات كە لە چىي بوو، بەس بۆ ئاسمان باس دەكات كە دەفەرمۇي: **﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا﴾**، واتە: دوايى (خوا ﷻ) بەرەو ئاسمان چوو (ويستى دروستى بكات)، كە لە شىۋەي دوۋكەل دا بوو، (واتە: گاز) بوو، بە ويش و زەۋىشى گوت وەرن پەيدا بىن، چارو ناچار، بە پىخۇشبوون و پىناخۇش بوونەۋە، **﴿قَالَتَا أَئِنَّا لَطَائِعِينَ﴾**، ھەردوۋىيان (ئاسمان و زەۋى)، گوتيان: ملکہ چانە دروستبوۋىن، ياخود: ھاتىن بە پىنى فەرمانى تۆ.

جىي سەرنج ئەۋدەيە كە خوا ﷻ راناۋى كۆي نىرىنەي بۆ ئاسمان و زەۋى بەكارھىناۋە، **﴿قَالَتَا أَئِنَّا لَطَائِعِينَ﴾**، واتە: نىمە ملکہ چانە ھاتىن، وەك خاۋەن نىرادەو شعۋورو عەقلىك قسە دەكەن، بۆيەش خوا ﷻ ئەو راناۋەي بۆ بەكارھىناۋن، چونكە مامەلەيان لەگەل فەرمانى خوادا، مامەلەيەك بوۋە وەك ھى خاۋەن عەقل و شعۋورك بوۋە كە فەرمانبەرۋ ملکہ چە بۆ خوا، دوايى خوا ﷻ دەفەرمۇي: **﴿فَقَضَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ﴾**، واتە: خوا ﷻ تىكىپەراندن، ھىنانىيە دى ھەوت ئاسمان، واتە: ئەو دوۋكەلەي كە كەرەسەي خاۋى لى دروستكرانى ئاسمان بوو، خوا لە شىۋەي ھەوت ئاسماناندا، ھىنايە دى، **﴿فِي يَوْمَيْنِ﴾**، واتە: لە دوو رۆژاندا، يانى: بە دوو قۇناغ، دوايى دەفەرمۇي: **﴿وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾**، واتە: لە ھەر ئاسمانىكىدا فەرمانەكەي دانا، سروشى خۆي لەۋىدا دانا، واتە: ئەۋەي كە دەبى لە ھەر ئاسمانىكىدا ئەنجام بدرى، خوا ﷻ لەۋىي دانا، يانى: ئەو سىستم (نظام) ەي پىي بەرپۆدەدەچى، **﴿وَرَبَّنَا السَّمَاءَ**

الدُّنْيَا بِمَصْنُوعٍ، واتە: ئاسمانی نیزیکیشمان، (واتە: نیزیك له تێوه‌مان ئەوی خەلکی زەوی!) بە چرایان پازاندەو، ئەم تەعبیرە وەك جاری دیکەش باسمان کردو، ئەو دەگەیه‌نی که هەرچی ئەستێرەبو، هەرچی کههکه‌شانهو، هەرچی که له کههکه‌شانه، هەمووی دەکەوتە سنووری ئاسمانی یەکه‌مه‌و، چونکه خوا دەفەرموی: ئاسمانی نیزیکت له تێوه‌مان، پازاندەو، چونکه وشە (دُنیا) (مُؤنث) ی (أُذنی) یه، واتە: نیزیکت، (دُنیا) ش هەر واتە: نیزیکت، بە‌لام بە باری مێینه‌دا.

که‌واتە: هەرچی خڕۆکه‌و ئەستێرەو کههکه‌شانه که وەك چرایان دەبیزێن، هەموویان له سنووری ئاسمانی یەکه‌مدان، چونکه خوا دەفەرموی: ئاسمانی نیزیکتمان، واتە: نیزیکت له زویمان بە چرایان پازاندەو، مانای وایه له سه‌رووی ئەو کههکه‌شان و، ئەستێرانه‌و که له سنووری ئاسمانی یەکه‌مدان، ئەویش هەر خوا دەزانێ سنوورەکی له کوێ کۆتایی دێ! له سه‌رووی ئەووه شه‌ش ئاسمانی دیکه هەن، ئنجا له سه‌رووی ئەویشه‌و عەرش هه‌یه‌و، (سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى) هه‌یه‌، وەك خوا ﷻ له سوورەتی (النَّجْم) دا باسی کردو.

لێره‌دا خوا ﷻ که پیشتر باسی زەوی دەکات، له‌بەر ئەوه‌یه که زەوی به‌ نسبت تێمه‌و، زیاتر جێی بایه‌خ و گرنگیه‌و نشینگه‌ی تێمه‌یه، نه‌گه‌رنا له راستییدا زەوی هەر ده‌کەوتە‌وه‌ نێو ئاسمان، واتە: نێو گه‌ردوون، به‌‌لکو شتیکی زۆر بچووکه له نێو گه‌ردووندا، به‌‌ه‌لگه‌ی ئەوه‌ش که خوا ﷻ دوا‌یی له‌ دروستکردنی ئاسماندا، ده‌فەرموی: **فَقَالَ هَا وَلِلْأَرْضِ آتِيَا طَرَعًا أَوْ كَرِهًا**، واتە: به‌ ئاسمان و به‌ زویشی فەرموو، چارو ناچار وەرن، په‌یدا‌بن، که‌واتە: زەوی هەر له نێو ئاسماندا دروست بووه، به‌‌لام نه‌ك به‌ شێوه‌ی زەوی، به‌‌لکو وەك بێردۆزه‌ فیزیایی و گه‌ردوونیه‌کانی تێستا ده‌‌لێن: زەوی تێمه‌ پارچه‌یه‌ك بووه له‌ خۆر جیا‌بۆته‌وه، هه‌روه‌ها هه‌شت خڕۆکه‌کی دیکه‌ش و به‌ هەموویان کۆمه‌‌له‌ی خۆر پێک‌دێن، چونکه هەموویان له‌ خۆر جیا‌بۆونه‌وه، که‌واتە: زویش هەر له‌‌نێو ئاسمانه‌کاندا بووه، به‌‌لام دوا‌یی جیا‌بۆته‌وه، ئنجا جیا‌بۆونه‌وه‌ی زەوی له‌

خۇر، دوو قۇناغى ويستوون و، پىككاته كانى زەوئش كە برىتىن لە چىايەكان و
 نەو پىت و پىزەي كە تىيخراو، بۇيەكان كە تىيدا دانراون، واتە: دروستوونى
 نەو تۈيكلەي زەوي، ئەوئش دوو قۇناغى خاياندوون، كەواتە: سەرجم زەوي چ
 وەك پەيدابوون و، چ وەك تىدا دانرانى پىككاته كانى، بە چوار قۇناغ تەواو بوو،
 ئاسمانىش ھەمووي، واتە: گەردوون ھەمووي و لە ئۆيوشيدا زەوي كە بەشەك
 بوو لە خۇر، ئەوئش ھەمووي بە دوو قۇناغ، كەواتە: دەبىتە شەش قۇناغ،
 نەمە وەك پىناسەيەكى ئاسمانەكان و زەوي و، يەكانگىربوونى نەو زاراوئە لەگەل
 زاراوئە گەردووندا كە ئىستا بەگاردەھىئى.

(۲) - ئىستا پەيدابوونى گەردوون بۇتە شتىكى مش و مې ھەلنەگر، لە پۇژگارى ئىستاماندا،
 ئەو كە گەردوون سەرەتايەكى ھەيەو پەيدابوو، بۇتە شتىكى مش و مې ھەلنەگر،
 ئەگەر پىشتەر كەسانىكى مولعيد توانىيان قسەيەكى وا بكن كە ئەم دنيا، ئەم گەردوونە
 بى سەرەتايەو، ھەر بوو، بۇيە پىئوستى بە پەيدا كەرو بەدەيئەنرو رىكخەرىك ئاكات، كە
 ئەگەر گرېمان ھەر ھەبووش بوو، كە واش نى، دىسان ھەر پىئوستى بە رىكخەرىك
 و بە پەيدا كەرىك دەكات، بەلام بە ھەر حال ئىستا بىرۈكەي بى سەرەتاو ئەزەلىي بوونى
 گەردوون، دروست نەبوونى گەردوون لە كاتىكى ديارىيكرادا، بۇتە شتىكى ئەفسانەيى،
 ئىستا پروادارو بىپروا لەسەر ئەو بەكدەنگن و رىككەوتوون كە گەردوون لە نەبوونەو
 ھاتو، ئەوئش باسكى دوورو درىز ھەلدەگرى، كە تىمە لە مەسووعەي: (تىمان و ئىلحاد)،
 واتە: (درەوشاويى تىمان و پوۋچەلى ئىلحاد لەبەر رۇشنايى زگماك و عەقل و زانست
 و دەھىي دا)، كە سوپاس بۇ خوا چاپى يەكەمى تەواو بوو، چاپى دووئەمىش كراوئەو،
 لەوئدا خستوومانەتە روو و، لەو بارەو، دوازە بەلگەي زانستىي و عەقلىيمان ھىئان^(۱).

(۳) - گەردوون لە چىيەو ھاتو؟

نۆتتىن بىردۆزەو بۇ چوونى فىزىيى لەو بارەو كە گەردوون لە چىيەو
 ھاتو؟ برىتە لە بىردۆزەيەك كە بە (بىگ بانگ) (big bang)، ياخود (تەقىنەوئى

مەزن)، (الْإِنْفِجَارُ الْعَظِيم) ناسراوه، كە بە پێی ئەو بېردۆزەیه دەلێ: سێزدە ملیارو ھەوتسەد ملیۆن (۱۳,۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰) سأل، یاخود ھەشتسەد ملیۆن سأل، ھەندیکیش دەلێن: پازدە ملیار سأل لەمەوبەر ئەم گەردوونە بوونی نەبووه، واتە: ئەم ئاسمان و زەویە كە ئیمە دەیبینین بوونی نەبووه، لە ئەنجامی تەقینەوێ تەنکی زۆر بچووك، كە پێی دەگوترێ: تَاك (مُفْرَدَةً)، ئنجا ھەندیکیان ھێلكەي گەردوون (بَيَضَةُ الْكُون)، ھەندیکیان تۆوی گەردوون (بَذْرَةُ الْكُون)، بە ئینگلیزی (singularity - سینگولاریتی) پێی دەلێن، لە ئەنجامی تەقینەوێ ئەو (singularity) یەدا، واتە: ئەو تاكە گەردوونییەدا، ئەم گەردوونەي ئیستا دەیبینین بەسەر و خوار یەو، بە ئاسمانەكان و زەویەو ھاتۆتە دی.

ئنجا (singularity) یش لە پروی قەبارەو گەرمیی و کاتەو، دەبێ بە پێی نەگۆری بلانك (فایث بلانك) تەماشای بکری، كە نەگۆری بلانك دەلێ: لەو بچووكترو، لەو گەرمتر، لەو خێراتر لە پروی کاتەو نیە:

۱- (singularity) بە پێی پێوھری (كالقن) دە توان سی و دوو پلەي (كالقن) گەرم بووه، واتە ژمارە دە، سی و دوو سفری بۆ دابەری، ئەوھندە پلەي (كالقن) گەرم بووه (۱۰^{۳۲}).

۲- لە پروی کاتەو، دە توان چل و سێ سالیی چركە یەكی پێچوو، واتە ژمارە دە چل و سێ سفری ھەب (۱۰^{۳۲})، ئنجا یەك بەشی ئەو ژمارە یە ئەو کاتە بووه كە (singularity) تیدا تەقیو تەو، واتە: چركە یەك دابەش بکەي بۆ ژمارە یەك كە ژمارە دە چل و سێ سفری ھەب، یەك بەشی ئەو، ئەو کاتە بووه كە پێی چوو بۆ تەقینەوێ ئەو تاكە گەردوونییە.

۳- لە پروی قەبارەو، ھێندە بچووك بووه، دە توان سی و پێنج سالیی مەترێك بووه، واتە: ژمارە دە سی و پێنج سفری ھەب (۱۰^{۳۵})، یەك لەسەر ئەو ژمارە یە ئەو قەبارەي ئەو تاكە گەردوونییە بووه، واتە: ئەو پەری گەرم و، ئەو پەری بچووك، لە کاتێکی ئەو پەری كەمدا، كە نەسلەن ھیچ کامیان مروّف ناتوانی بە خەیاڵی خوشیاندا بھێتی.

۴- ئایا ئەمە چی دەگە یەن؟

ئەمەش ئەو دەگەيەنى كە گەردوون لە نەبوونەو هاتو، چونكە لە راستیدا ئەو ئەندازەيە لە رووی كاتەو پى چوو، يەكجار يەكجار كەمەو، قەبارەكەى يەكجار يەكجار بچووكە، زۆر زۆر لە ئەليكترونىش بچووكترە، كە ئەليكترون ھىندە گچكەيە: ئەگەر گەرديلەيەك ھىندە قەبارەى زەوى گەورە بكرى، ئەو كاتە ئەليكترونەكە بە ئەندازەى تۆپكى پى ديارە، بەلام ئەو (sin-gularity) يە لە ئەليكترونىش زۆر بچووكترە.

لە رووی گەرمىشەو لەو گەرمتر، لە خەيالىدا جى نايىتەو، بۆيە ئەگەر بگوترى: ئەم گەردوونە لە نەبوونەو هاتو، شتىكى زۆر زانستىيە، چونكە ئەو قەبارە بچووكە، بەو ھەموو گەرمىيە، لەو ھەموو كاتە چركراوہەدا، لە راستیدا تەعبىرىكى دىكەيە لە نەبوون (عدم).

٥- قورئان چۆن باسى دروستبوونى گەردوون دەكات؟

ئەو بىردۆزە تازەيە كە باسماں كرد، لەگەل ئاماژەكانى قورئاندا زۆر تىكدەكاتەو، ھەلبەتە تىمە ھەرگىز قورئان لەگەل ھىچ بىردۆزەكدا بەراورد ناكەين. چونكە ئەو ھى خوا دەيفەرموى، راستىي رەھايە، بۆيە ھەمىشە بىچىنە لە لاى تىمە فەرمايشتى خوايە، بەلام ئەگەر زانستىش بگاتە دەركردننى حەقىقەتيك كە ئەو حەقىقەتە قورئان ئاماژەى پىكردبى، دەگونجى ئەو ئايەتە مەبەست پى ئەو حەقىقەتەيە بى، كە زانست ئىستا بۆى كەشف بوو:

لە سوورەتى (الأنبياء) دا، خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أَوَلَمْ يَرِ الْآلِينَ كَفَرُوا أِنَّ السَّوْرَتِ وَالْأَرْضِ كَانَا رَتْقًا فَفَنَقْنَهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ٣٠﴾، واتە: ئايا ئەوانەى بىيروان نازانن كە ئاسمانەكان و زەوى پىكەو ھەسپاو بوون، ئنجا لەبەكمان جياكردنەو؟ ﴿كَانَا رَتْقًا﴾، (أَي: مُلْتَصِقَيْنِ)، ھەك لە سوورەتى (الأنبياء) دا، بە درئزى باسماں كردو، واتە: پىكەو جوئشدارو (لكاو) بوون، ﴿فَفَنَقْنَهُمَا﴾، واتە: لىكمان جياكردنەو.

وشەي (فَتَق)، واتە: لىك جىابونەوۋى دوو شتان كە لىك نەپچرىن، زەوئىش لەگەل ناسمان لىك دانەبىراون، چونكە زەوى بە دەورى خۆردا دەخولیتەوۋە، كاتى خۆى ھەر لە خۆر جىابۆتەوۋە، لەگەل ھەشت خړۆكەكەى دىكەدا بە ھەموویان كۆمەلەى خۆر پىكدىن، خۆرىش بە دەورى دالى راوہستاوۋا دەخولیتەوۋە، ئەوئىش ھەر ئەستىرەكە لە يەك تریلیون ئەستىرەى ئىو كەھكەشانى كاكتىشان، كەھكەشانى كاكتىشانىش ديسان لەگەل كەھكەشانەكانى دىكە پىكەوہى، كەواتە: زەوى كە لە ناسمان جىابۆتەوۋە لىى دانەبىراو، لىى دوور نەكەوتۆتەوۋە، ﴿فَفَقَّعْنَاهَا﴾، واتە: لىكمان جىاكرنەوۋە بى ئەوۋى لىك بىچرىن و لىك دابىرىن، ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾، ھەموو زىندەوۋەرىكىشمان لە ناو دروستكردو، ﴿أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾، واتە: تايابىرا ناھىن؟! واتە: تايابىرا ناھىن بە خۆى بەرز كە لە يەك تايەتدا تاماژە دەكات بە سەرەتاي دروستبوونى گەردوون و ژيان، كە زانست ھەرچەندە لىى بكوئیتەوۋە بىروا، ھەر دەگات بەوۋى خوا فەرموۋىتى؟! بۆيە زانايانى ئىسلام گوتوۋىانە: كۆتايى زانست سەرەتاي وەحييە، وەحيى چى فەرموۋ بى، زانست دواى ئەوۋى لىى دەكوئیتەوۋە دەپروا دەپشكنى، دىتەوۋە سەر ئەوۋى وەحيى فەرموۋىتى، ئەگەر راستى زانستى بى، ئەمما بىردۆزەكەى خەيالىۋى وەك بىردۆزەى (داروئىن)، يان ھەر بىردۆزەكەى دىكە ئەگەر لەگەل راستىيەكانى وەحييدا نەگونجا، ئەو بىردۆزەيە نەبۆتە ھەقىقەتتىكى زانستى و ھەر خەيالىكەو كەسكەردوۋىتى.

لە سوورەتى (فُصِّلَتْ)دا، كە دەفەرموۋى: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا إِلَى الْأُمَمِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾، واتە: دوايى خوا ﷻ ويستى ناسمان دروست بىكات، لەو كاتەدا دووكەل بوو، ئەمە لەگەل ئەوۋى كە زانستى تازەو بىردۆزەى (بىگ بانگ - Big Bang) دەيلى، كە ھەر لە زىمنى بىردۆزەى (بىگ بانگ)دا زانايان دەلتن: دواى تەقىنەوۋى (singularity) جوړىك لە ماددە دروست بوو كە لە شىۋەى دووكەلدا بوو، بەردەوام

ھەر لایىككشاوۋو، ۋەك ھۋايى باسى دەكەين، دۋاي ملىۋنان سأل، ئنجا كەھكەشان و ئەستېرەكان دروست بوون، يانی: دۋاي ئەۋەي ئەندازەيەك سارد بۆتەۋە، ئنجا رېگە دراۋە كە گەردىلەكان دروست بن و، ئەلىكتروڭ و نيۇتروڭ و پىروٹۇنەكان گەردىلە پىك بېتىن، دۋايى ئەۋانىش كەھكەشانەكان پىكېتىن، لە نىو كەھكەشانەكاندا ئەستېرەكان و خړۆكەكان دروست بېن، ئنجا زانايانىش ھەر زارۋەي دوۋكەلىان بەكارھېناۋە، ياخود پىتى دەلىن: شۆرباي گەردوونىي (الحساء الكوفي)، ماددەيەكى شل بوۋە، ماددەيەكى شىكراۋە (مُخلَصَل) بوۋە، كە پىشتەر يەكجار چىر بوۋە، ئەمەش زۆر بە زەحمەت لە عەقْل و خەيالىدا جىي دەبېتەۋە، ئەم گەردوونە فراۋانە بەو ھەموو ترىليۋنان ئەستېرە خړۆكە، بەو ھەموو مىلياران كەھكەشانانەۋە، ھەموۋى لە تاكىكى گەردوونىي كە زۆر زۆر لەۋە بچوۋكتەر كە بەچاۋ بىئىرى، پەيداۋوبىن، لە راستىيدا ئەۋە لە خەيالىۋە نىزىكتەر تاكو لە عەقْل، بەلام تەگەر زانست شتىكى ۋاي سەلمان، ديارە لە ھەقى ئاۋ رادەۋەستى!

ئنجا كە خوا دەفەر مۋى: ﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ﴾، كەۋاتە: ئەۋ گەردوونەي ئىمە بەر لەۋەي بە شىۋەي ھەۋت ئاسمانەكان دروست بى، لە شىۋەي گازىكى پىرژو بىلاۋدا بوۋە، ۋەك دوۋكەل.

لە سورەتى (الأنبياء) لە ئايەتى (۱۰۴)دا لەۋىشدا ئاماژەيەك ھەيە، خوا دەفەر مۋى: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَغَيِّ السَّجِلِّ لَكُنَّ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ يُمِيدُهُ، وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فَعَلِينَ﴾، ۋاتە: ئەۋ رۆژەي كە ئاسمان ۋەك پىچرانەۋەي تۆمار دەپىچىنەۋە، ﴿السَّجِلِّ﴾، ئەۋ فايلىە كە خەلك شتى لەسەر دەنوۋسى، بەۋ شىۋەيە دەپىچىنەۋە، ۋەك چۆن يەكەمجار دروستمان كىردۋە، بەۋ شىۋەيە دەيگىرىنەۋە.

كەۋاتە: گەردوون، بەر لەۋەي ئاۋا بىلاۋبېتەۋە، پىچراۋە بوۋە، ئەمەش دىسان ئاماژەيە بۆ ئەۋە كە لە تەنىكى بچوۋكەۋە ھاتە، ھەموۋى لەۋىدا جىي

کراوەتەو، بەلەم دوایی خۆی کاربەجی بڵاوی کردۆتەو، ئنجا دەفەرموێ یتەم
 نەو پۆژە کە پۆژی دواییە، ئاسمان واتە: گەردوون دەپیچینەو، دەیخەینەو
 یتو یەك، وەك چۆن تۆمارێکی نووسین دەخێتە یتو یەك، پێشی بڵاوکراوەتەو،
 دوایی دەپیچریتەو، دوایی دەفەرموێ: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ﴾، واتە: وەك
 چۆن یەكەمجار دروستمان کردو، ئاوا دەیکترینەو بۆ حالەتی سەرەتا، ﴿وَعَدَّا
 عَلَيْنَا﴾، واتە: ئەوەش بەئێتیکە یتەم داومانە، ﴿إِنَّا كُنَّا فَعَلِينَ﴾، واتە: بە
 دنیایی یتەم ئەنجامدەری ئەوین.

هەرۆهە لە سوورەتی (ھود) لە ئایەتی ھوتەم دا خۆی بانۆست
 ئاماژە بەك دەكات کە ئەم گەردوونە کەرەستەکی ماددەکی وەك یەك بوو،
 دەفەرموێ: ﴿وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ﴾، واتە: بارەگای خۆ، عەرشی
 خوا لەسەر ئاو بوو، ئاو کە پەرمزە کیمیاییەکی (H_2O) یە، واتە: گەردیلەکی
 ھایدروجین لەگەڵ دوو گەردیلە ئۆکسجیندا یەك دەگرن، مۆلکۆلیك، (گەردێك)
 ی ئاو پێکدێنن، زانایان دەڵێن: ئیستاش لەگەڵدابی (۷۵٪)ی ماددە گەردوون،
 ھایدروجینەو، (۲۵٪)یشی ھیلیۆم و توخمەکانی دیکە، کەواتە: دەگونجی ئەمە
 ئاماژە بۆ بەو کە خوا بەرلەوێ ئەم گەردوونە بخولقیێ، ئەو ماددەییە
 کە مولکی خوا، ھوکمرانی خۆی پێك دەھێنا، کە تەبیری لێدەكات بە ئاو،
 خولقاندوویەتی، لەبەر ئەوەی کە زۆربەي ماددەي گەردوون ئیستاش لەگەڵدابی
 گازی ھایدروجین پێکی دێنن! لە سوورەتی (النازعات) لە ئایەتەکانی: (۲۷ - ۲۳)
 دا، خوا ﷻ ئاوا باسی گەردوون بەسەر و خوارەو، واتە: بە ئاسمان و زەویەو
 دەكات، دەفەرموێ: ﴿عَالَمٌ أَسْفَدُ خَلْقًا أَرْأَسَاءُ﴾، ئایا دروستکرانی ئیو بەزەحمەتترە،
 یاخود ھی ئاسمان، واتە: گەردوون؟! ﴿بَنَاهَا﴾ ۲۷، خوا ئاسمانی بیناکردو
 (دروستکردو)، ﴿رَفَعَ سَنَاهَا﴾، واتە: بەرزبەرز کردو، (سَمَكُ) واتە:
 ئەستوربەییەکی، ﴿مَسَوْنَهَا﴾ ۲۸، پێکیخست، ﴿وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ صُحُفَهَا﴾،
 شەوێکی زۆر تاریك کردو، رووناکیەکی شەوێکی، ﴿وَالْأَرْضُ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا﴾

۱۳۰. زهویشی دواى شهوه پان پاخت، واته: دواى شهوى خواى بهرز ناسمانى بهرز کردهوو، دروستیکردو، ریکییخست و، تاریکییبه کهى تیدا زور تاریک و خست کردو، پروناکییبه کهى لى دهرهینا، نجا دواى شهوه زهویشی پان پاخت، **أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَهَا** ۳۱. ناوه کهیشی لى دهرهینا (له زهوى) و، له وه پگا کانیشى لى دهرهینان، **وَالْجِبَالَ أَرْسَهَا** ۳۲. چایه کانیشى تیدا چه سپاندن، **لَكُمْ وَلِأَنفُسِكُمْ** ۳۳. ههم بو رابواردن و گوزه رانی خوتان و، بو ناژه له کانیستان، کهواته: نهم نایه ته زور به روونی دهق له سهر شهوه ده کات که زهوى له دواى ناسمان دروست بووه، **وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا** ۳۰. واته: له دواى شهوه خوا زهوى پان پاخت، دواى زیاتر تیشک ده خهینه سهر شهوه بابه ته.

(۶) - به ماوهی چند گهر دوون دروست بووه؟

گهر دوون ناسانی هاوچه رخ ده لئین: گهر دوون به چند قوناغیک دروست بووه، که من له مهوسووعه (نیمان و ئیلحاد)^(۱)، به وه رگرتن له زانایانی فیزیکزان به تاییه تی (زَعْلُول النَجَار)، که باسی گهر دوون ده کات، قسه کانی شهوم کورت کردوونهوه، که نهم گهر دوونه به چند قوناغیک دروست بووه، شهویش دواى هزار تریلیون (۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) چرکه، که ده کاته سی و دوو ملیون سال، که هکه شانه کان دروست بوون، واته: له دواى ته قینه وهی (Singularity)، سی و دوو ملیون سالی پتچوووه که ده کاته هزار تریلیون چرکه، نجا گونجاوه که که هکه شانه کان دروست بین.

هه لبه ته له سهراوهی ناوبراودا شهوه به زیاتری هینان، به لام من کردوومن به ههشت قوناغ و له ویدا خستوومنه روو.

خواى بهر زیش له قورئاندا ده فهرموی: به شهش قوناغ دروست بوون، واته: کوی دروستکراوه کانی گهر دوون، خوا **لَهُ** له سووره تی (السُّجْدَة) تایه تی چوار

(۴)دا، دەفەرموی: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾، واتە: خوا ئەو کەسە یە کە ئاسمانەکان و زەوی، ئەوێ دەکەوێتە ئیوانیانەو بە شەش پۆژان، واتە: بە شەش قۇناغان دروستکردوون، دوایی خوا چوو دەره عەرش، ئنجا لە حەوت شوینی قوژاندا، ئەو راستییە دووبارە بۆتەو کە خوا ئاسمانەکان و زەوی، واتە: گەردوونی بە شەش قۇناغ دروستکردوون.

لە سوورەتی (فُصِّلَتْ)دا، ئەو شەش قۇناغە بەو شێوەیە دانیاروون:

قۇناغی یە کەم و دووهم: ئاسمان، واتە: گەردوون ھەمووی، لە ئیویشیدا زەوی بە دوو قۇناغ دروست بوو، کە دەگونجی ئەمە ئامارە بێ بە قۇناغی (رُتْقُ)و، (فُتْقُ)، واتە: پێکەو لکاوایی و لێک جیاپوونەو، زەویش ھەر لە ئیو گەردووندا بوو، یانی: ماددەکە ی لە ئیو گەردووندا بوو، ئەمە قۇناغی یە کەم و دووهمە کە خۆی پەرورەدگاریش دەفەرموی: ﴿ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ ۱۱ فَقَصَّهِنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ، یانی: حەوت ئاسمانەکان، واتە: گەردوون بە دوو قۇناغ دروست بوون، لە ئیویشیاندا زەوی، کە زەوی بۆ خۆی پارچەبەک بوو لە خۆ، خۆریش یەکیک لە ئەستێرەکانی کەھکەشانی کاکیشانەو، کەھکەشانی کاکیشانیش ھەر بەشیک بوو لە گەردوون، دوایی زەوی بە چوار قۇناغ دروست بوو، واتە: زەوی خۆی بە دوو قۇناغ دروست بوو، پاشان بە دوو قۇناغیش پێکەتەکانی دروست بوون، قۇناغی یە کەم و دووهمی دروستکرانی زەوی و، جیاپوونەو ی لە خۆ، واتە: قۇناغی پەیدا بوون (مَرَحَلَةُ الْإِبْجَاد)، ئەویش دیسان ھەر حالەتی (رُتْقُ)و، (فُتْقُ)ی بوو، پێشی لە ئیو خۆردا بوو، دوایی جیاپۆتەو.

قۇناغی سێیەم و چوارەمی دروستبوونی زەویش بریتیە لە دروستکرانی پێکەتەکانی زەوی، یانی: (مَرَحَلَةُ الْإِعْدَاد)، قۇناغی ئامادەکردن.

كەواتە: دوو قۇئاغ بۇ دروستكرانى ئاسمان، واتە: گەردوون و، دوو قۇئاغ بۇ دروستكرانى زەوى و، دوو قۇئاغ بۇ دروستكرانى يېكھاتەكانى زەوى، ھەمووى دەكاتە شەش قۇئاغ، $(۲ + ۲ + ۲ = ۶)$.

ئىنجا نەو شەش پۇژى كە خوا لە چەند شوئېئىك لە قورئاندا باسى كرددوون، بېگومان مەبەست پېيان نەو شەش قۇئاغەيە، چونكە مەبەست لە (يُؤْمِنُ) و، (أَرْبَعَةَ أَيْامٍ) و، (سِتَّةَ أَيْامٍ)، بېگومان چەند ماوہيەكى كاتىين، نەك شەو و پۇژى ئاسايى (۲۴) سەعاتىي، بۇچى؟ لەبەر سى بەلگە:

يەكەم: نەو جۇرە پۇژە كە پۇژى (۲۴) سەعاتىيە، دوايى پەيدا بوو، دواي نەوہى كە زەوى پەيدا بوو، بە دەورى خۇيدا خولادەتەوہ لە بەرانبەر خۇردا، ئىنجا شەو و پۇژ پەيدا بوون، ھەر (۲۴) سەعات جارېك زەوى خولېك بە دەورى خۇيدا دەخوا، لە بەرانبەر خۇردا، نەو ديوہى دەكەوتتە لاي خۇر دەبېتە پۇژو، ديوہكەي دېكەش كە پشتى لە خۇرە دەبېتە شەو، كەواتە: ھەتا زەوى دروست نەبوو، شەو پۇژ ھەر نەبوون، شەو پۇژى (۲۴) سەعاتىي ھەر بوونيان نەبووہ.

دووەم: خوا وشەي (يَوْم) پۇژى، بە ماناي جۇراو جۇرى بەكارھىتاوہ لە قورئاندا، بۇ وېتە:

(أ) - لە سوورەتى (المعارج) دا، خوا فەرموويەتى: ﴿تَفْرُجُ الْمَلِكُ وَالرُّوحُ إِتْعَافِ يَوْمَ كَانَ مُقْدَرُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ﴾، واتە: فريشتەكان و رووح، (واتە: جىبرىل) بۇ لاي وى (خوا) بەرز دەبنەوہ لە پۇژېكدا، (واتە: لە ماوہيەكدا) كە ئەندازەكەي پەنجا ھەزار سالە، كەواتە: خوا ﴿يَوْمَ﴾ پۇژ (يَوْم) بەكارھىتاوہ بە ماوہيەكى پەنجا ھەزار سالىي.

(ب) - لە سوورەتى (الحج) دا دەفەرموى: ﴿وَلَا يَكُنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ﴾، واتە: پۇژېك لە لاي پەروەردگارت بە ئەندازەي ھەزار سالە، كە تېوہ دەيژمىن، واتە: پۇژى ھەزار سالىش ھەيە.

(ج) - لە سوورەتی (ال عمران) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَكَ الْآيَاتُ نَذَاوِلَهَا بَيْنَ النَّاسِ﴾، واتە: ئەو پۆژانە لە نێو خەڵکدا دەستاو دەستیان پێ دەکەین، واتە: پۆژانی سەرکەوتن و بردنەوهو، پۆژانی تێکشکان و دۆران، کە بە تەنکێد نە سەرکەوتنە، نە دۆرانە، مەرچ نیه لە یەک پۆژی دیاریکراودا بێ، لەوانەیە چەند مانگیکی پێ چوو، تاکو لایەکی تێکشکاندو، یان دەوڵەتێک بەسەر دەوڵەتێکدا زāl بوو.

(د) - لە سوورەتی (إبراهيم) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿وَذَكِّرْهُمْ بِأَيِّنِ اللَّهِ﴾، واتە: پۆژەکانی خوایان بیربێنەوه، واتە: ئەو کاتانەی کە خوا چاکە ی تێدا لگەڵ مرووفە کاندە کردوون، یاخود سەری خستوون، یاخود دەربازی کردوون، یان نێعمەتی پێداون.

(هـ) - لە سوورەتی (غافر) دا، دەفەرموێ: ﴿إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ﴾، واتە: من مەترسێم لێتان هەیه، وەك پۆژی حیزبەکان، پۆژی ئەو کۆمەڵانەی کە خوا فەوتاندنی.

(و) - لە سوورەتی (الفرقان) دا، دەفەرموێ: ﴿وَكَانَ يَوْمًا عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيرًا﴾، واتە: ئەو پۆژە، (واتە: پۆژی دوايی) لەسەر کافرەکان زۆر قورس و زەحمەتە.

سێهەم: لە زمانی عەرەبیدا وشە (يَوْم) بە مانای ماوێهە کات (مُدَّة زَمَانِيَّة) دێ، ئەو فەرھەنگەکانی زمان: (يَوْم)، واتە: ماوێهە کات، بەلام مانا عورفیی باوەکە بۆ تێمە، واتە: پۆژێکی (۲۴) سەعاتیی، جاری واش هەیه (يَوْم) مەبەست پێی (نهار)، واتە: ئەو کاتە کە پۆژ بە دەروەیه، (لێل) یش لە بەرانبەر (نهار) دا دادەنێن، جاری واش هەیه (يَوْم) بە کۆی (لێل) و (نهار) دەگوترێ، واتە: (۲۴) سەعات، واتە: دیسان لە زاراوەی تێمەدا جاری وایە پۆژ بۆ (۱۲) سەعاتە کە بەکاردێ، ئەو کاتە کە خۆر بە دەروەیهو دنیا پووناکە، جاری واش هەیه بە مانای (۲۴) سەعاتە، واتە: کۆی شەوو پۆژ بەکاردێ، لە زمانی عەرەبیدا (يَوْم) واتە: ماوێهە کات، چ کورت بێ چ درێژ.

(۷) - پاش و پێش پێکرانی باسی دروستکرانی ئاسمان و زەوی، بە پێی سیاق و مەقامە: هەندێک لە زانایان ئەوەیان لێ بۆتە تیشکال و، هەندێک لە ئەوانەی لە پشت پەرەدی

له سووره تي (البقرة) شدا دهه رموى: **هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَافِ الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ أَسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** ﴿١٩﴾

دیسان خوا سهره تا باسی دروستکردنی زهوی دهکات، له بهر نه وهی به نسبت
 ټیمه وه گرنګره، دواپی که دهفه رموی: ﴿ثُمَّ أَسْرَوْنِي إِلَى السَّمَاءِ﴾، دیسان
 وهک نایه ته که ی سووپرتی (فُصِّلْتُ)، (ثُمَّ) بو ریزبه ندیی پله و پاییه، نه ک بو
 ریزبه ندیی کاتی، به لآم له سووپرتی (النَّازِعَات) دا زور به روونیی دیاره که
 دروستکرانی زهوی دواي دروستکرانی ناسمانه، دهفه رموی: ﴿أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمِ السَّمَاءُ
 بَنَاهَا ۚ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّاهَا ۚ ۲۷﴾ وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ۚ ۲۸﴾ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ
 دَحَاهَا ۚ ۲۹﴾، نهمه زور روونه، ﴿بَعْدَ ذَلِكَ﴾، نهمه دهقه لهو بابته داو، هیچ
 نه گهریک هه لئاګری، جگه له ریزبه ندیی کاتی، جیاواز له وشه ی (ثُمَّ)، که
 جاری وایه بو ریزبه ندیی کاتی، جاری وایه بو ریزبه ندیی پله پاییه، به لآم:
 ﴿وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحَاهَا ۚ ۳۰﴾، دواي ته وهش زهوی پان راخست، دروستکردنی
 زهوی به ته نکید له دواي ناسمانه وه بووه، نهم نایه ته لهو باره وه دهقه و هیچ
 نه گهری دیکه هه لئاګری.

(۸) - هه رچی زانست ده یلئ له باره ی گهر دوونه وه، هه مووی هه ر نه گهره چونکه خوا
 ۱۱﴾ فَرَمَوْوِيه تِي: ﴿مَا أَشْهَدُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ
 مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ۚ ۳۱﴾، واته: من ناماده م نه کردوون له کاتی دروستکرانی
 ناسمانه کان و زهویدا، هه روه ها دروستکرانی خوشیاندا، یاخود ناگادارم نه کردوون
 و نه مکردوونه شایه، که واته: هه رچی ده گوتری لهو باره وه، هه مووی بیردو زه وه،
 بوچوونه، ده گونجی بییکن و، ده شگونجی نه بییکن، به لآم راستی په هاو تیرو ته واو،
 ته نیا نه وه یه که خوا ۱۲﴾ ده یفه رموی.

(۹) - نه وه دهقانه ی سونه ت که لهو باره وه هاتوون، هه موویان له نیسرانیلیاته وه هاتوون،
 که من وهک بهرچاو روونیی خوینه رانی به ریز، ناماژیه ک به هه ندیکیان ده که م، یه کیک
 له وانه نه وه یه:

أ- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ اللَّهَ ابْتَدَأَ الْخَلْقَ يَوْمَ السَّبْتِ^(۱))، گوايه ته بوو هوږه يږه ﷺ له پيغه مبه ره وه ﷺ گيږاويه ته وه، فهرموويه تي: خوا دروستکراوه کاني له رږږي شه ممه دا ده ست پيکر دن! به لام ييگومان شه ممه و يه ک شه ممه و دوو شه ممه تا کو پينج شه ممه و هيني، کاتيک دروست بوون که زه وي دروست بووه و، به ده وري خويدا خولاوه ته وه و، به ده وري خوردا خولاوه ته وه، بويه نه وه هيچ پشي پي نابه سترې.

هرچه نده نه وه له (صحيح مسلم) دا هاتوه، به لام بوخاري و عه لي کورې مه ديني که دوو فهرمووده ناسي رږر مه شه ورن، نه مه ده قه يان له ږوي س نه ده وه به بپهيزر داناوه وگوتو يانه: نه وه قسه ي که عبي نه حبار، که يه کيک بووه له زاناياني جووله که و مسولمان بووه و بږ نه بوو هوږه يږه ي باسکر دوه، به لام هه نديک له راوييه کان وایان زانيوه، نه بوو هوږه يږه پالي داوه ته لاي پيغه مبه ر ﷺ بويه موسليميش له وه دا نه پيکاو وه به فهرمووده ي داناوه، که له راستيدا فهرمووده نيه.

تنجا جووله که کان ده لين: خوا دروستکراوه کاني له رږږي يه ک شه ممه دا ده ست پيکر دوه و، له رږږي شه ممه دا خوا پشووي دا! له (په يمانی کون) دا هاتوه تيسرا حه تي کرد، خوي به رزيش له سوورده تي (ق) دا ده فهرموئ: وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ^{۳۸} واته: تيمه به دروستکراني گه ردوونه وه، ماندوو نه بووين، هه روه ها هه موو نه وه ده قانه ي که له و باره وه هاتون، هه موويان،

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه (٤٤٢٧)، بهذا اللفظ: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه، قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِيَدِي، فَقَالَ: «خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ، وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ، وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثَّلَاثِ، وَخَلَقَ النَّورَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ، وَبَنَى فِيهَا الدُّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي آخِرِ الْخَلْقِ، وَفِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ»)، وقد ضعفه البخاري وابن المديني بأنه من كلام كعب الأبحار حدث به أبنا هريرة رضي الله عنه وإنما اشتبه على بعض الرواة سنده، فظنه مرفوعاً.

يان ھەلبەستراون، يان سەنەدەكەيان زۆر بېھيزەو ھى پشت پىن بەستراون نىن، ئەوھە كە پۆژەكانى ھەفتە ديارىي كراون، كە گوايە: لە پۆژى شەممەدا خوا فلان شتى دروستكردوھ، گلى دروستكردوھو لە پۆژى يەك شەممەدا، بالئەدى دروستكردوھ، لە پۆژى سى شەممەدا دارو درەختى دروستكردوھو....ھتد.

ب- كە (الطبري) بە ژمارە: (۲۰۴۲۹) دەفتكى لەو بارەوھ ھىناو، كە پۆژەكانى ھەفتەى ديارىيكردون بۆ دروستكردنى شتەكان، پىشەوا حاكىمىش بە صەحيحى داناو^(۱)، بەلام لە راستيدا ئەوھ بە ھەلبەستراو يان بە بېھيز دانراو.

ج- ھەروھە ئەم دەقەش: **إِنَّ اللَّهَ فَرَعَ مِنْ خَلْقِهِ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ** (أخرجه أبو الشيخ في العظمة، برقم: ۸۹۵)، واتە: خوا لە دروستكردنى دروستكراوھكانى بۆوھ لە ماوھى شەش پۆژان دا، كە ئەمەش جىي پشت پىن بەستى نىھ.

بەلام لە فەرموودەى راست (صحيح)دا ھاتوھ كە خوا ئادەمى **آدَمَ** لە پۆژى جومعەدا خولقاندوھ، ئەمە لە صەحيحى بوخارىي و موسليمدە ھاتوھ، خوا **آدَمَ** كاتىك ئادەمى خولقاندوھ، كە زەوى ھەبووھ، پۆژەكانى ھەفتە ھەبوون و ئەوھيان ھىچ ئىشكالىكى تىدانىھ.

بەلام ئەوانى دىكە لە رووى سەنەدەوھ، پشتيان پىن نابەستى، لە رووى واقيعى و زانستى گەردوونناسىشەوھ بە كەلك نايەن و، ھەرگىزىش فەرمايشتى پىغەمبەرى خوا لەگەل عەقل و زانست و واقع دا تىك ناگىرى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووۋەم

پیناسهی نهم دهرسه

نهم دهرسه له شهش (٦) نایهت پێك هاتوه، نایهتەکانی: (١٣ - ١٨)، لهو شهش نایهتەدا، خوای بهرزی مهزن ناماژهیهکی کورت به بهسه رهاتی ههردوو گهلی عاد، که پێغه مبه ره که یان هوود عليه السلام بووهو، گهلی ئه موود، که پێغه مبه ره که یان صالح عليه السلام بووه دهکات، به بۆنه ی پشتگوێ خستو و، پشت هه لکردن و یاخیی بوونی بپهروایانی رۆژگاری پێغه مبه ری خواوه عليه السلام خوا عليه السلام باسی نهو دوو گه له سه رکهش و یاخییهو، نهو سه ره نجامه شووم و دژواره یان دهکات، که به سه ریان هاتوه، واته: نه گهر نهوانیش له سه ر نهو حاله یان به رده وام بن، سزایه کی لهو شتیه یه که نهو دوو گه له سه رکهش و یاخییه پێی فهو تیتراون، چاوه رپێانه، که بریتی بووه له (صَاعِقَة)، واته: دهنگ و هارژنیککی گه وره و بپه رزا، که ناگرو بپێسه ی لێ په دبایبێ و، بپێته هۆی ویرانکردن و خاپوورکردن.

﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ ۚ إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ۝ ١١ ۚ فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنْنا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَحْحَدُونَ ۝ ١٢ ۚ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَبْلَهُمْ عَذَابَ الْآخِرَةِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْعَذَابَ الْآخِرَ ۚ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ۝ ١٣ ۚ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ۝ ١٤ ۚ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَنْقُونَ ۝ ١٥﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه ته کان

{(ئەه‌ی موحه‌مه‌د!) ئەگەر خە‌لکە‌کە‌ت پش‌تیان هە‌ل‌ک‌رد لە‌ ب‌رواه‌ی‌تان، پ‌ن‌یان ب‌ئ‌ی: دە‌ت‌ان‌ر‌س‌ی‌ن‌م و ه‌ۆ‌ش‌دار‌ی‌ی‌تان پ‌ی دە‌د‌ە‌م لە‌ ه‌ار‌ژ‌ن‌ی‌کی ب‌ل‌ی‌س‌ە‌ی ناگ‌رد‌ار، وە‌ک ه‌ار‌ژ‌نی پ‌ی فە‌وت‌ی‌زان‌ی ه‌ە‌رد‌وو گە‌لی ع‌اد‌و ئە‌موود ^{١٣} ک‌ات‌یک پ‌ی‌غە‌م‌ب‌ە‌ران لە‌ پ‌ی‌ش دە‌س‌ت‌پ‌انە‌وه‌و، لە‌ د‌واب‌انە‌وه‌ ه‌ات‌نە‌ لا‌یان، (ه‌ە‌م‌وو ش‌ی‌واز‌ی‌کیان لە‌ گە‌ل بە‌کار‌ه‌ی‌تان و، ژ‌ۆ‌ر سو‌ور ب‌و‌ون لە‌ س‌ەر پ‌ی‌ی ر‌اس‌ت‌گ‌رت‌یان‌! و، پ‌ی‌یان ر‌اگە‌یان‌د‌ن کە‌ جگە‌ لە‌ خوا مە‌پ‌ەر‌س‌ت، ئە‌وان‌یش گ‌وت‌یان: ئە‌گەر پ‌ەر‌و‌ە‌رد‌گار‌مان و‌ی‌س‌ت‌ب‌ای پ‌ی‌غە‌م‌ب‌ەر‌مان ب‌ۆ ب‌ئ‌ی‌ر‌ی، ف‌ری‌ش‌تە‌ی دادە‌ب‌ە‌زان‌د‌ن، ب‌ۆ‌یە ئ‌یمە‌ بە‌وه‌ی پ‌ی‌ی ر‌ە‌وان‌ک‌را‌ون، ب‌ی‌پ‌رو‌ا‌ین، (پ‌ی‌مان و‌ان‌یە‌ خوا ئ‌ی‌وه‌ی نار‌د‌ب‌ی) ^{١٤} ئ‌ن‌جا گە‌لی ع‌اد بە‌ نا‌ه‌ە‌ق لە‌ زە‌و‌ی‌دا خ‌ۆ‌یان بە‌ ز‌ل‌گ‌رت و گ‌وت‌یان: ک‌ی لە‌ ئ‌یمە‌ ه‌ی‌زی ت‌وند‌تر‌ە‌؟ ئ‌ایا نە‌یان‌د‌ی‌وو (بە‌ چ‌ا‌وی ع‌ە‌ق‌ل و د‌ل) کە‌ نە‌و خ‌وا‌ی‌ە‌ی د‌رو‌س‌تی ک‌رد‌و‌ون، ه‌ی‌زی لە‌وان ت‌وند‌تر‌ە‌! و‌ی‌ر‌ای ئە‌وه‌ ن‌کو‌و‌ل‌ی‌ش‌یان لە‌ ن‌ی‌شانە‌کا‌مان دە‌ک‌رد ^{١٥} ئ‌ن‌جا ئ‌یمە‌ش ب‌ایە‌کی س‌ارد‌و بە‌ه‌ی‌ز‌مان لە‌ ر‌ۆ‌ژ‌ان‌ی‌کی نە‌گ‌بە‌ت و ب‌ی خ‌ی‌ردا نار‌دە‌ س‌ەر‌یان، تا‌کو نا‌ز‌اری زە‌بو‌ون‌ی‌یان لە‌ ژ‌یانی د‌نی‌ادا پ‌ی ب‌چ‌ی‌ژ‌ی‌ن و، نا‌ز‌اری ژ‌یانی ک‌ۆ‌ت‌ای‌ش زە‌بو‌ون‌کە‌رت‌ر‌ی‌ش‌ە‌و، ئە‌وان ی‌اری‌دە‌ش ن‌ادر‌ی‌ن، د‌ە‌رب‌از‌ی‌ش نا‌ک‌ری‌ن ^{١٦} بە‌لام گە‌لی ئە‌موود ر‌ی‌ن‌مای‌یمان ک‌رد‌ن، کە‌ چ‌ی ک‌ۆ‌ی‌ری‌یان بە‌ س‌ەر ر‌ی‌ن‌مای‌یدا ه‌ە‌ل‌ب‌ژ‌ارد، ب‌ۆ‌یە س‌ەر‌دە‌ن‌جام بە‌ ه‌ۆ‌ی ئە‌وه‌وه‌ کە‌ دە‌یان‌ک‌رد، ه‌ار‌ژ‌نی نا‌ز‌اری ر‌ی‌سو‌ایی گ‌رت‌نی ^{١٧} ئە‌وان‌ە‌ش کە‌ ب‌رو‌ا‌یان ه‌ی‌تاب‌وو و پ‌ار‌ژ‌ی‌ان دە‌ک‌رد، ق‌وت‌ار‌مان ک‌رد‌ن ^{١٨}!.

شیکردنه‌وی هه‌ندیک له وشه‌کان

(أَعْرَضُوا): (أَعْرَضَ: أي أَظْهَرَ عَرَضَهُ: أي نَاجَيْتَهُ، أَعْرَضَ عَنِّي: وَلِي مُبْدِئاً عَرَضَهُ)، پشتیان هه‌لکرد، لاملیان تیکرد، چونکه (أَعْرَضَ) واته: لاملی یاخود لاتە‌نیشتی ده‌رخست، (أَعْرَضَ عَنِّي) پشتی تیکردم و لاتە‌نیشتی خۆی کرده من، نینسان نه‌گه‌ر رووبه‌رووی که‌سیک بی، کاتیک ده‌یه‌وی پشتی تیکات، پتشی وه‌رده‌سووری و لاتە‌نیشتی ده‌یکه‌ویتتی، دواپی پشتی تیده‌کات.

(صَاعِقَةٌ): (الصَّاعِقَةُ وَالصَّاعِقَةُ يَتَقَارَبَانِ وَهُمَا: الْهَدَّةُ الْكَبِيرَةُ، وَالصَّاعِقَةُ: الصَّوْتُ الشَّدِيدُ فِي الْجَوِّ، ثُمَّ يَكُونُ مِنْهَا نَارٌ فَقَطْ، أَوْ عَذَابٌ أَوْ مَوْتُ)، (صَاعِقَةٌ) له‌گه‌ل (صَاعِقَةٌ): واتایان لیک نیزیکه که بریتیه له: ده‌نگیکی گه‌وره، به کوردیی ده‌لین: هارژن، چریکه، هاپه، (صَاعِقَةٌ): ده‌نگیکی به‌هیزه له ناسمان دی، دواپی یان ناگری له‌گه‌ل‌دایه به تهنی، یاخود نازاریش، یاخود مردنیشی پتوده‌یه.

ده‌لیم: هه‌بوونی ناگرو نازارو مردن شوینه‌واره‌کانی نه‌و هارژنه‌ن که (صَاعِقَةٌ)یه.

(صَرَصَرًا): (رِيحًا صَرَصَرًا: أي شَدِيدَةً) واته: بایه‌کی به‌هیز، (صَرَصَرًا): به مانای بایه‌کی زۆر ساردو، زۆر توندو به‌هیز.

(نَحْسَاتٍ): کووی (نَحْسَاتٍ)، که به (نَحْسَاتٍ)یش خوینراوده‌ته‌وه، (نَحْسَاتٍ: أي مَشْؤُمَاتٍ) واته: پۆزانیکی بیخیر، هه‌له‌به‌ته پۆزه‌کان هه‌ر وه‌ک خۆیان، به‌لام کرده‌وه‌ی مرۆفه‌کانه که کاته‌کانی خیردار ده‌کات، یاخود بیخیر ده‌کات، بو‌گه‌لی عاد نه‌و پۆزانه‌ی که تیدا فه‌وتیخاون، پۆزانیکی نه‌گه‌ت و بیخیر بوون، به‌نسبه‌ت نه‌وانه‌وه.

(الْخَزْيِ): (خَزْيِ الرُّجُلِ: لِحَقَّةُ انْكِسَارٍ)، ده‌گوتری: (خَزْيِ الرُّجُلِ) واته: به‌خۆدا شکایه‌وه، یان شه‌رم گرتی، شه‌رمه‌زار بوو.

(فَاسْتَحَبُّوا): هه لیا ئیوارد، (تَعِدُّ بَعْهْ بِ) «عَلَى» يُفِيدُ الْإِثَارَةَ، وَحَقِيقَةُ الْإِسْتِحْبَابِ تَحَرِّي
الْإِنْسَانِ فِي الشَّيْءِ أَنْ يُحِبَّهُ، وَهِيَ (اسْتَحَبُّوا): كه به (عَلَى) بهرکاری خواستوه،
مانای هه لیا ئیاردن دهگه یه نن، وهی (اسْتَحَبُّوا): له ئه صلدا بریتیه له وهی مروؤف
له شتیک به خفتی خوشییوی، (سْتَحَبُّوا) به (س و ت) مانابه که ی به هتیزکراوه،
ئه گهرنا یانی: (أَحَبُّوا)، ئیجا که به (عَلَى) بهرکاری خواستوه: ﴿فَاسْتَحَبُّوا أَلْعَمَى
عَلَى أَلْمَدَى﴾، کویریان به سه ر پئیماییدا هه لیا ئیوارد، ئه مه مانای هه لیا ئیاردن
دهگه یه نن.

(أَلْعَمَى): (إِفْتِقَادُ الْبَصَرِ وَالْبَصِيرَةِ) (عَمَى): بریتیه نه بوونی چاو و نه بوونی
عه قل و دل.

(أَهْوَانُ): (الْهَوَانُ: التَّذَلُّلُ فِي نَفْسِهِ، لِمَا لَا يُلْحِقُ بِهِ غَضَاةٌ، فَيُمْدَحُ، أَوْ مِنْ جِهَةِ
مُتَسَلِّطٍ مُسْتَخَفٍّ بِهِ، فَيُذَمُّ)، (هَوَانُ): ئه گهر مروؤف له خودی خویدا خوؤی به
که م بگری، خوؤی نه رم و نیان بن، ئه وه به نو قسانیی بوؤی له قه له م نادری،
بوئه له سه ری ستایش ده کری، ده گوئری: فَلَا لَكَ سِوَايَ هَيْدِي وَمَهْدِي،
به لأم ئه گهر به هوؤی که سیکه وه بن که به سه ریدا زال بووه به که می ته ماها
ده کت، له وه حانه ته دا ئه وه نه رمیی و زه بوونیه به نو قسانیی له قه له م ده دری و،
له سه ری زه م ده کری.

لټړېدا خوا ﷻ هـر به بڼه‌ی سره‌کشیی و یاخیی بوون و له خوا عاسی
 بوونی کافرانی رږډگاری پیغه‌مبه‌ره‌وه، ږو له پیغه‌مبه‌ری خاتهم ﷻ ده‌کات و
 ده‌فرموی: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، نجا نه‌گه‌ر هـر پشتیان هـه‌ل‌کرد، واته: به‌رده‌وام
 بوون له‌سـر پشته‌ل‌کردن و به‌ده‌نگه‌وه نه‌هاتن، ﴿فَقُلْ أَذَرْتُمْ صَعِقَةً مِّثْلَ
 صَعِقَةِ عَادٍ وَثَمُودَ﴾، پټیان بلای: ده‌تاتر سیتم و هو‌شداریتان پتی ده‌دم له
 (صاعقة) به‌ک وڼه‌ی (صاعقة) ی‌گه‌لی عادو ته‌موود، واته: نه‌و (صاعقة) به‌ی
 که‌گه‌لی عادو ته‌موودی پتی فه‌وتی‌زاون، وه‌ک پش‌ت‌ریش گو‌مان (صاعقة) زیاتر
 به‌هاړژتیک، ده‌نکیکی گه‌وره ده‌گوتړی، که‌جاری وایه‌ ناگړیکی به‌بلایسه‌ی
 له‌گه‌ل‌دایه، وه‌ک له‌سوورده‌ی (الرعد) دا خوا ده‌فرموی: ﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ
 فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ﴾، واته: خوا (صاعقة) ده‌تیری، هـر که‌سیکی بیه‌وی،
 نه‌و (صاعقة) انه‌ لئی ده‌دن، که‌مه‌به‌ست پتی برووسکه‌یه، نه‌و برووسکه‌ی له
 نه‌نجامی ساردو گه‌رمی نیوان هـه‌ورو زه‌وی به‌یداده‌بی، (صاعقة) له‌نه‌ل‌دا

﴿إِذْ جَاءَتْهُمْ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾، کاتیک که پیغمبران هاتن بۆ لایان له پیش دهستیانهوه و له دوایانهوه، واته پیغمبرانیک (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) له پیش وانداهاتوون، ئەو پیغمبرانهی بۆ باب و باپیرانیان هاتوون و، ئەو پیغمبرانهشی که له دوایانهوه هاتن، واته له رۆژگاری خۆیاندا، ئەوه و اتایهکی، یاخود مەبەست ئەوهیه که پیغمبرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) له هه موو لایانرا بۆیان دههاتن تاکو قهناعتیان پتی بێنن، ﴿مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾، یانی: هه موو شیوازیکیان له گهڵ بهکاردههێنان، وهک چۆن که سێک که قسه له گهڵ که سێکدا دهکات، بۆ ئەوهی ئیقناعی بکات، جارێک لهولارا قسهی له گهڵ دهکات و، جارێک له لایهکی دیکهوهوه، جارێک له پیشهوه بۆ ئەوهی ئیقناعی بکات، لێره دا مەبەست ئەوهیه که هه موو شیوازیکیان له گهڵ ئەو گه لانهیاندا بهکارهێناون، که ئیقناعیان بکهن و بیانیهننه سه ر پتی راست، ﴿أَلَا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾، پێیان دهکوتن: که جگه له خوا مه پهرستن.

ئەو دوو گەلە، واتە: گەلی عەدو گەلی ئەمموود، وە ئەموی یەخەمبەرە کانیان
 ھوودو صالح عليه السلام یان دایەوہ: **﴿ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً ﴾**، گوئیان:
 ئەگەر پەرورەدگارمان ویستبای فریشتە ی دادەبەزاندن، یانی چی؟ یانی: ئەگەر
 پەرورەدگارمان ویستبای یەخەمبەرمان بۆ لا بنێرێ، فریشتە ی دادەبەزاندن،

مادام فریشتەى دانەبەزاندوون، کهواته: ئیوه پىغەمبەر نین، ﴿فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾، واته: بۆیه ئیمه ئەودى ئیوه پىی رەوانکراون، پىی بیرواین، مەبەستیان ئەوه نەبووه که بلین: ئیوه پىغەمبەر ن و ئیمەش برواتان پى ناکەبن، بەلکو مەبەستیان ئەوه بووه بلین: ئەوه که ئیوه لافى ئەوه لى دەدەن، پىی رەوان کراون، ئیمه پىی بیرواین و، پیمان وانیه ئیوه خوا ناردەنى، ئەگەر خوا ویستبای پىغەمبەر بنیری، فریشتەى دەناردن.

دوای ئەودى خوا ﷻ لەم دوو ئایەتە موبارەکەدا، بە کورتىی باسى هەردووکیانى کرد، ئنجا دیتە سەر باسى یەك یەکیان، پىشى باسى گەلى عاد دەکات، لە پرووی میژوویى و کاتیشەوه، گەلى عاد لە پىش گەلى ئەموودەوه بوودو، لەو شوئەى که ناماژمان پىدا لە سوورەتى ھوددا، ئیمه بە درێژى باسى گەلى عادو ھەلکەوتە جوگرافىیەکیان و، ئەو کاتە که تىیدا ژیاون و، تايەتمەندىیەکانیان و، شوئەوارەکانیان و، ئەو سزایەى که پىی فەوتىزانوون، ئەوانەمان بە درێژى باس کردوون، دەفەرموى: ﴿فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، ئنجا ھەرچى گەلى عاد بوو لە زەویدا، واتە: لەسەر زەمىنى خۆیاندا، (الأرض) (أل)کەى بۆ ناساندنە، بەلام بۆ (عهد)ە، واتە: لەسەر زەمىنەکەى خۆیاندا خۆیان بەزگرت، ﴿بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، بە ناھەق، ئنجا خۆبەزگرتن ھەر بە ناھەقەو خۆبەزگرتنى ھەق نى، بەلام ئەمە بۆ زیاتر قىزەون دەرخستنى خۆبەزگرىیەکەیانە، ئەگەرنا ھەر کەسک خۆى بەزگرتى بە ھەر ھۆیەکەو بى، خۆبەزگرىیەکەى ھەر بە ناھەقە، ئەگەر بەھۆى زانیارییەوه لە خۆى باى بى، یان بە ھۆى دەسلالت و سامانەوه، یان بەھۆى قەدەبالغى دەوریەوه، یان بە ھەر ھۆیەکەو، مەرووف لە خۆى باى بى و، لە کەولى خۆى دەرېچى، ھەر خراپە، بەلام ئەودى تیرە بۆ زیاتر ناشیرین دەرخستنى خو بەزگرىیەکەیانە.

﴿وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً﴾، گەلى عاد گوتیان: کى لە ئیمه ھىزى زیاترەو توندترە؟! ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً﴾، تايانەیانىنیووه

ئەو خواپەیی ھێناونییە دی، لەوان ھیزی زیاترەو توندترە؟! یانی: بەلای کەمەو
ئەو خواپەیی کە ئەوانی دروستکردووە، لەوان بەھیزترە، کەواتە: ئەدەبوو ئاوا لە
کەوڵی خۆیان دەرچن و، بڵین: کۆ لە ئیمە بەھیزترە؟

ھەلبەتە لە کتیبە مێژووییەکاندا باس دەکری، کە گەلی عاد لە ڕووی کەلەش
و جەستەو زۆر زل بوون، دەڵین: لە ڕووی عەقڵشەو زۆر ھۆشیار بوون و، لە
ڕووی ئاوەدانییەو شوێنەوارەکانیان دیارن، بۆیە زۆر بە خۆیان نازیووە، ئەو
ئیمکانیەت و توانایەیی خوا پێی داو، لە جیاتی ئەوێ بە کاری بێتن بۆ چاکەو،
بە چاکەیی خۆی بزانن و بۆ خێر بە کاری بێتن، پێی لە خۆبایی بوون و،
بۆ خراپەش بە کاریان ھێناو، وەک لەو شوێناندا کە خۆی پەرەوێدگار باسی
گەلی عاد دەکات، باسی دەکات کە پێگرییان کردووە، خراپە کارییان کردووە،
ستەمیان کردووە لە خەڵکی دیکە، ﴿وَكَانُوا يَتَنَبَّأُوا بِمَحْدُودٍ﴾، ھەرەھا بە
ئایەتەکانی ئیمەش بپێروا بوون و نکوولییان لە ئایەتەکانی ئیمە دەکرد، (آیات)
یش دەگونجی مەبەست پێیان فرمایشتی خوا بێ، کە لە دوو تۆی ئەو
رستانەدا، کە لە پەیام و کتیبەکانیدا دایەزاندوون و، بەرجەستە بوو، دەشگونجی
(آیات) مەبەست پێی ھەموو ئەو شتانەبن، کە دەبێ خوایان پێ بناسی، واتە:
دیاردەو دیمەنەکانی دەورووبەرو گەردوون، یاخود (آیات) مەبەست پێی ئەو
موعجیزانەن کە پێغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ السَّلَام) ھێناویان، کە پێغەمبەرەن
ھەر خۆی خۆیان موعجیزە بوون، بۆیەش وا دەڵێم، چونکە ئەگەر خۆی بەرز
بۆ گەلی ئەموود باسی ئەو حوشرە (ناقە) ناوازیە دەکات، کە لە بەردێک یان
لە چیاکە ھاتۆتە دەر، بەلام بۆ گەلی ھوود، کە عادن، باسی موعجیزەیکە
دیاریکراو ناکات، کە ھوود عليه السلام بۆی بردن و پێشانیان، بەلام پێغەمبەرەن
ھەر بۆ خۆیان موعجیزە بوون، بەپێی فرمایشتە کە پێغەمبەریش عليه السلام کە
زۆرجار ھێناومانەو لە صەحیحی بوخاریی و موسلیم دا، ھاتووە، ھیچ پێغەمبەرێک
نەبوو، بەلگەیکە وای پێ نەبێ کە خەڵک لەسەری ئیمانی پێ بێتن و،

قەناعەت يان بىي كە راست دەكات و، پىغەمبەرى خوايە، ئىنجا بە پىي ئەو ھەم ھوودىش، ھەم ھەموو پىغەمبەرانىش بەلگەو موغىزەيە كيەن بوو، با خۇاى موئەعالىش لە قورئاندا باسى نە كرديى، ھەر چەندە پىغەمبەران بۇ خۇشيان ھەر موغىزە بوون، ھەر كەسى تىيان رامابايە، دەيزانى ئەوانە كە سائىكى راستگۇن، چونكە پىغەمبەران پىش پىغەمبەرايە تىيش خاودنى پاكترىن مەعدەن و چاكترىن عەقلى و، پەوشت بەرزترىن كەس بوون و، ھىچ لەكەو پەلەيە كيەن بەسەرەو ھەبوو، خەلك ھەرگىز درؤو پەيمان شكىنى لى ئەيىستوون و، شتى نارىكى لى ئەبىيون، لەبەر ئەو ھەر كە گوتوويانە: ئىمە نوئىنەرى خواين، دەبووايە برؤاو متمانە يان پىي بكن، بەلام وئراي ئەو، ھىچ پىغەمبەرىكىش نەبوو موغىزەيە كي پىي نەبى، كە خەلكە كە قەناعەت يان پىي بىي، ئەو پىغەمبەرى خوايە، ئەگەر لە ھەقى بگەرىن.

يَجْعَلُونَ، واتە: نكووليان لە نىشانەكانى ئىمە دەكرد، نكوولىيكردن ئەودىيە تىنسان شتىك بزانى ھەقەو دانى پىندانە ھىنى.

ئىنجا خۇا **يَجْعَلُونَ** باسى چۆنىەتى سزادانى گەلى عاد دەكات، دەفەرموى: **يَا زَيْدُ عَلَيْنَا رَحْمَةً**، بايەكى بە ھىزى زؤر ساردمان لە پۇژاننىكى بىي خىردا ناردە سەريان، كە لە فەرمايىشتى پىغەمبەردا **يَا زَيْدُ** ھاتو، ئەو بايەى گەلى عادى پىي فەوتىنراو، پىي گوتراو: (دەبوور)، واتە: ئەو بايەى لە پىشتى كەعبەو دى، عەرەب بەپىي شۆنىەكانى خۇيان ناويان لە شتەكان ناو، كە لەپىشتى كەعبەو بىي، ماناى وايە لە پۇژناو ھاتو، ھەرەو ھا (صَرَصَر) بە ماناى توندو بەھىزىش دى، **يَا زَيْدُ**، واتە: لە پۇژاننىكى نەگەتدا، (نَجَسَات) كۆى (نَجَس) ھ، ھەرەو ھا خوتىراويشەتو: (فىي أَيْامِ نَجَسَاتٍ)، ئەويش كۆى (نَجَس) ھ، ئىنجا (نَجَس) يان (نَجَس) بە (نَجَسَات) يان بە (نَجَسَات) كۆدەكرىتەو واتە: پۇژاننىكى نەگەت و بىي خىرو پىر شەئامەت، ھەلەتە پۇژ لە زاتى خۇيدا ھەر پۇژ، بەلام بۇ ئەوان پۇژاننىكى بىي خىرو

نه گبهت و پیر مهینه تی بیوون، ﴿لَنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، تا کو سزای ریسواکه ریان له ژبانی دنیا دا پئی بچیزین، وه که نهو سزایه خوار دیتک بئی و، دهر خوار دیان بدری، ﴿عَذَابَ الْخِزْيِ﴾، نه مه پالدانی وه سفکراو (مَوْصُوف) ه بۆ لای (صِفَة)، که له نه صلدا (الْخِزْيِ الْعَذَابِ) ه، به لام (عَذَابِ الْخِزْيِ) بۆ زیاتر توخ کردنه وهی نازاره که یه، واته: نازاری ریسواکه رو زه بوون که ر، ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَى﴾، به دلنیا یی سزاو نازاری مه نزلگای کو تاییش ریسواکه رترو زه بوون که رترو شهرمه زار که رت ریشه، ﴿وَهُمْ لَا يُصْرُونَ﴾، نهوانیش سهر ناخرین، واته: نهو سزا ریسواکه ریان به ملدا دی، له پۆژی دواییدا، که له هی دنیا ریسواکه رترو، سهریش ناخرین و کهس نیه، قریایان بکهو و تکایان بۆ بکات و دهر بازیان بکات.

تنجا دیته سهر باسی گه لی ئه موود، ده فهرمو و: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ﴾، به لام گه لی ئه موود، ﴿فَهَدَيْتَهُمْ﴾، ریتنمایمان کردن، لیره دا: (هَدَيْنَاهُمْ)، واته: رپی راستمان پیشان دان، نه گه رنا (هَدَيْنَاهُمْ) به مانای (خستماننه سهر رپی) نیه، گهر خوا خستبانیه سهر رپگای راست، مانای وایه تووشی سزا نه ده بوون، به لام واته: رپیمان پیشاندان، چونکه وشه ی (هُدًى) له قورئاندا جاری وایه به مانای رپی پیشاندان و رپنمایمان کردنه و، جاری وایه به مانای خستنه سهر رپی راسته، زور جاریش نه وه مان گوتوه که هه ندیک له پوون که ره وانی قورئان، زور جار نه وانه ی وتاران ده دهن و باسی ئیسلام ده که ن، له نه نجامی نه وه دا که نازانن نهو وشه یه له سیاقیکدا واتایه کی هه یه و، له سیاقیکی دیکه دا، واتایه کی دیکه ی هه یه، تووشی تیکه یشتنی هه له ده بن له هه ندیک له تابه ته کانی قورئان، خوا ده فهرمو و: گه لی ئه موودیشمان رپنمایمان کرد بوون، رپی راستمان پیشاندابوون، ﴿فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدًى﴾، به لام کو رپریان به سهر رپنماییدا هه لبارد، کو رپریان خوشت ر ویت له رپنمایمان، ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ﴾، له نه نجامدا هارژنی نازار یکی ریسواکه رو شهرمه زار که ر گرتی، (صَاعِقَةُ) پیشتر باسمان کرد، واته: هارژنیک و

دەنگێکی گەورە، کە بلیسە ئاگری لە گەڵدا بن، خوا ﷻ لەو شوێنەدا کە باسی فەوتانی گەلی ئەموود دەکات، کە پیغمبەرەکیان (صَلِّح) بوو، وشە (صَافِقَة) یان بۆ بەکار دێنن، جاری واش هەیه وشە (وَلَزْلَة) یان بۆ بەکار دێنن، جاری واش هەیه وشە چریکە و هارژن (صَيْحَة) یان بۆ بەکار دێنن، کە ئەو کاتی تووژێنەوێ بە سەرھاتی گەلی ئەمووددا گوتوو مانە: ئەوانە ھەموویان ھەریەکە بە ئیعتیارێک تەعبیر لەو سزایە دەکەن کە ئەو گەلە یان فەوتێزاو، ئیچ تەعبیریکیان باسی دەنگەکی دەکات و، تەعبیریکیان باسی بلیسەکی دەکات و، تەعبیریکیان باسی شوێنەواری ئەو سزایە دەکات، کە پۆتە ھۆی زەمین لەرزە، باخود ئاگر بژین و ... ھتد، بەلام بۆچی خوا بەو جوو سزای دان؟ ﴿يَمَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾ بە ھۆی ئەووە کە وە دەستێن دەھێناو دەیانکرد.

﴿وَمَجِدَ الَّذِينَ آمَنُوا وَأَكَانُوا يَنْقُوتُونَ﴾ ئەوانەش کە پڕوایان ھێناو و پارێزیان دەکرد، دەر بازمان کردن، ئەوانە ی پڕوایان ھێناو و پارێزیان کردو، ئەوانە بوون کە لە گەڵ صَالِح الْكَافَّة بوون، کە ھەمیشە پیغمبەرەکان لە کاتی سزادانی گەل و کۆمەلگایەکانیان دا، دوور کەوتوونەو، چونکە خوا فەرمانی پێکردوون خۆتان و ئەوانە ی پڕوایان پێتان ھێناو، دوور بکەونەو، ئەوانیش پوشتوون و شارەکە و شوێنەکیان بە جێ ھێشتو، دوا ی ئەوان خوا سزای ناردو بۆ ئەو گەلە ملھوو یاخییە، کە دیارە ئەوان متمانەیان نەبوو بەوێ ئەو پیغمبەرە راست دەکات، ئەگەر ئەوانیش شارەکیان بە جێ دەھێشت بۆ ئەوێ بە سەریاندا کاوڵ نەبن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه کهم:

فرمانکردنی خوا ﷺ به پیغمبره که ی موحه مهده ﷺ، که له کاتی روو وەرگیران و پشت تیکردنی خه لکه که ی دا له په یامی خوا، به (صاعقه) یه کی وه که هی گه لی عاددو نه موود، که نه و دوو گه له سه ره که شعی پی فه و تیراون، بیان ترستین، که پیغمبره رانیان، واته: هوودو صالح ﷺ به هه موو شیوه یه که هه و لیان له گه لیاندا، که ته نیا خوابه رستن، به لام بیروا بوون پشیان، به بیانوی نه وه ی که نه گهر خوا و یستبای پیغمبره ران بنیری، فریشته ی داده به زاندن:

خوا ده فره رموی: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَتَمُودَ ۚ إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَنِي آدَمَ إِلَيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً فَإِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ۝۱۱﴾

شیکردنه وی ئهم، دوو ئایه ته، له جهوت برگه دا:

(۱) ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، واته: نجا نه گهر خه لکه که ت، کومه لگایه که ت (نه ی موحه مهده ﷺ)، پشتیان هه لکرد، لاملیان تیکردی، (أَي: اسْتَمَرُّوا فِي إِغْرَاضِهِمْ)، واته: به رده وام بوون له سه ره پشت تیکردن و وه لام نه دانه ووت، ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا﴾، (إِنْ: فِي الْأَصْلِ يَقَعُ فِي الْمَوْقِعِ الَّذِي لَا جَزْمَ فِيهِ بِحُصُولِ الشَّرْطِ)، واته: له نه صلدا (إِنْ) به کارده هتیری بو نه و شوینه ی که دنیایی تیدانیه، مهرجه که بیته دی، واته: عه قل و مه نثیق وا ده خوازی که نه وان پشت هه لته که ن، یاخود له سه ره پشته لکردن و پشت تیکردنیان به رده وام نه بن، به لام نه گهر له سه ره پشت تیکردنیان به رده وام بوون.

۲- ﴿فَقُلْ أُنذِرْكُمْ صَاعِقَةً﴾، پىيان بلى: تېۋەم ترساندو ھۆشدارىم پىدان لە (صاعقة) دىكە.

۳- ﴿مَثَلُ صَاعِقَةٍ عَادٍ وَمُعَدٍّ﴾، ۋەك (صاعقة) ەى گەلى عادو گەلى ئەموود، ﴿أُنذِرْكُمْ﴾، (الإنذار: التَّخْوِيفُ، وَهُوَ هُنَا تَخْوِيفٌ يَتَوَقَّعُ عِقَابُ، مَثَلُ عِقَابِ الَّذِينَ شَابَهُوهُمْ فِي الْإِعْرَاضِ، لِأَنَّ قُرَيْشًا لَمْ تُصْبِهِمْ صَاعِقَةٌ مِثْلُ صَاعِقَةِ عَادٍ وَمُعَدٍّ)، (إنذار): بىرىتە لە ئاگادار كىردنەۋە لە گەل ترساندنە، بەلەم لىرەدا مەبەست پىي ترساندەنە بەۋەى ئەگەرى ئەۋە ھەيە، خوا سزايان بۆ بىئىرى، ۋەك سزاي ئەۋانەى ۋەك ئەۋانىان كىردە، چونكە كافىرەكانى قورپىش (صاعقة) ى ۋەك ھى عادو ئەمووديان توش نەبوو، كەۋاتە: مەبەست ئەۋەيە ئەگەرى ھەيە تېۋەش سزا بىرىن، ۋەك سزاي ئەۋان، ئەك رىك كى و مى ئەۋ (صَاعِقَةً) ىيە ئەۋانى پى فەۋتاون، ئەۋ جۆرە (صَاعِقَةً) ىەش بۆ تېۋە پى.

(الصَّاعِقَةُ: نَارٌ تَخْرُجُ مَعَ الرِّيحِ تَحْرِقُ مَا تُصِيبُهُ)، (صَاعِقَةً): بلىسە ئاگرىكە لە ھەۋرە تىرىشقە دەر دەچى، ھەرچى لىيى بدات، دەيسوۋىتىن، ۋەك لە سوۋرەتى (الرُّعْد) دا دەفەرەمۆي: ﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْحَالِ﴾، ۱۳، ۋاتە: خوا صاعىقەكان دەتېرى، (بروۋسكەكان دەتېرى) ھەر كەسىكى بىھۆي لىيى دەدەن...

(الصَّاعِقَةُ: الْحَادِثَةُ الْمُبِيتَةُ السَّرِيعَةُ الْإِهْلَاكِ)، (صاعقة) پووداۋىكە بە خىرايى ئەۋ كەسە يان ئەۋ كۆمەلەيە دەفەۋىتىن كە لىيى دەدات، ئەۋ مانايەشى ھەيە.

۴- ﴿إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾، كاتىك پىغەمبەرەكانيان لە پىش دەستيانەۋە و، لە دوايانەۋە بۆيان ھاتن، لىرەدا خوا دەفەرەمۆي: ﴿إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ﴾، ۋاتە: كاتىك پىغەمبەرەكانيان بۆيان ھاتن، لە خالىكدا گەلى عاد بەس ھووديان بۆ چوودو، گەلى ئەموودىش، بەس صالحيان بۆ چوودو دوو پىغەمبەر بوون؟! لىرەدا (جَمْعُ الرُّسُلِ هُنَا مِنْ بَابِ إِطْلَاقِ صِغَةِ الْجَمْعِ عَلَى الْإِثْنَيْنِ، مِثْلُ قَوْلِهِ تَعَالَى: فَقَدْ صَفَتْ قُلُوبُكُمَا) ۱۴، (التَّحْرِيمِ)، ۋاتە: لىرەدا (رُسُل) كە كۆكراۋەتەۋە ئەمە لەسەر

شېۋازى بەكارھىتئانى كۆيە بۇ دوۋان، ۋەك لە سوۋرەتى (التَّحْرِيم) دا خوا ﷻ بە دوۋان لە ھاسەرانى پېغەمبەر ﷺ خوا لىيان رازى بى، دەفرموى: ﴿إِنْ نُوَبِّأُ إِلَىٰ آلِهَةٍ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، ﴿إِنْ نُوَبِّأُ﴾، پېشى بە (مُتْلَى) دەيھىتى، ﴿فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا﴾، بە دلىيى دله كانتان لايانداه، بە كۆ دەيھىتى.

كەۋاتە: بۆيە خوا ﷻ بە كۆ (جمع) ھىتاويەتى، چونكە جارى وايە (دوو) راناۋى كۆى بۇ بە كاردى و، ۋەك كۆ مامەلەى لەگەلدا دەكرى.

كە دەفرموى: ﴿مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾، پېغەمبەرانيان لە پېش دەستيانەۋە، لە دوايانەۋە بۆيان ھاتن، ئەمە دوو واتايان ھەلدەگرى:

يەكەم: ئەمە خستە پروۋى سوور بوۋنى پېغەمبەرى ھەر كام لەو دوو گەلەبە، لەسەر ئەۋە كە ھىدايەتى خوا ۋەرىگرن، واتە: ھەموو شېۋازىكيان لەگەلدا بەكارھىتان، ۋەك كەسەك بە كەسەكى دىكە دەلتى: لە ھەموو لايانەۋە بۆى چووم، يان ھەموو كەلەنم لىگرتن، يانى: ھەموو شېۋازىكەم لەگەلدا بەكارھىتا. دوۋەم: ياخود مەبەست پىنى ئەۋەيە: پېغەمبەرانتەك كە بۇ باب و باپيرانيان ھاتوون، لە پېش دەستيانەۋە ھاتوون و، پېغەمبەرانتەكىش كە لە دواى وان ھاتوون، لە پىشتيانەۋە ھاتوون.

ۋاتە: ئەۋ پېغەمبەرەنەى كە بۇ باب و باپيرانيان ھاتوون، خۋاى زاناۋ شارەزا دەفرموى: ﴿مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ﴾، لە پىشتيانەۋە، ئەۋ پېغەمبەرەنەى كە بۇ خۆيان ھاتوون، دەفرموى: ﴿وَمِنْ خَلْفِهِمْ﴾، لە دوايانەۋە.

ھەلبەتە ئەۋ پېغەمبەرەنەش كە لە پۇژگارى باب و باپيرانىشاندا بۆيان ھاتوون، بەسەرھات و باس و خۋاسى ئەۋانىشان ھەر زانىۋەۋە بىستۋە، كەۋاتە: ۋەك بۇ ۋانىش چوۋىن وايە.

لېرەدا پرسىيارىك دەكرى:

ئايا چۆن خوا ﷻ ناوى له سزاي گهلى هوود كه (عاد)ه ناوه (صَاعِقَة)؟ له
حاليكدا كه به بايهكى بههيزى توند فهوتيراون؟!

وه لاهمه كهى نه وهديه: كه وهك له ماناي (صَاعِقَة) شدا باسما ن كرد، (صَاعِقَة)
ههم به هارژن و بليسهى ناگر كه له ئاسمانه و دي، دهگوتري، ههم به نازاريكى
فهوتينهري خيرا ش دهگوتري، واته: نازاريك كه به خيرايبى خه لكيك بفهوتيتنى،
وشهى (صَاعِقَة) به ههردوو كيان دهگوتري، ننجا ئايا نه و پيغه مبه رانه كه چوونه
لاى گه له كانيان، چيان پيگوتن؟.

٥- ﴿إِلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ﴾، كه جگه له خوا نه په رستن، وشهى: (أَلَّا)، (تَقْسِرَ لِحُمْلَةٍ
جَانْتَهُمُ الرُّسُلَ)، (أَلَّا): (أَنْ لَا يَه)، ياني: پيغه مبه ركان كه چوون بو لايان، بو نه وه چوون
كه پتيان رايگه به نن، جگه له خوا نه په رستن و، به نديايه تيبى بو جگه له خوا ﷻ مه كه ن،
به ماناي فراوانى به نديايه تيبى، نهك ته نيا له پرووى نه نجامداني دروشمه كانه وه، به لكو له
پرووى وه رگرتى به رنامه كانيشه وه، ياني: له ههردوو بواري سه ره كيبى: پيشكه ش كردنى
دروشمه كان و، وه رگرتى به رنامه كان، (تَقْدِيمُ الشُّعَائِرِ) و (أَخْذُ الشُّرَائِعِ) دا، ته نيا به نديايه تيبى
بو خوا بكه ن، چونكه نه وه كه سه به راستيى به ندى خوايه، كه له ژياني تاكيى و، پروحيى
و، مه عنه يى خويدا، ته نيا دروشمه كان پيشكه شى خوا دهكات، پارانه وه، نه وه پرى لى
ترسان و، نه وه پرى خوشويست و، نه وه پرى پشت پى به ست و، نه وه پرى مل بو كه چ كردن
و، ركوع و سه جده و، قوربانى بو سه ربرين و، هاوار تيبه ست و هتدى ته نيا بو خوايه،
به لام هاو كات له كه ل نه وه ش دا، به رنامه كاني ريخستى ژياني تاكيى و، خيزانيى و،
كوومه لايه تيبى و، سياسييش ته نيا له خوا وه رده گري، له راستيدا به ههردوو كيان نه و جار
مروف ده گاته نه وهى به نديايه تيبه كى راست و ساغ و گشتگيرو راسته قينهى بو خوا بكات،
به لام كه سيك كه دروشمه كاني خوا په رستى ته نيا بو خوا نه نجام ددات، به لام له بواري
حه لال و حه رام و، چاكه و خراپه و، راست و چهوت و، ژياني سياسي و كوومه لايه تيبى و
ئابوورى دا، لا به لاي شهربه تدا ناكاته وه، نه وه له حه قيقه تدا به لى خواي په رسته و،
به لام به شيويه كى زور جوژيى و به چووك خواي په رسته وه، نه گهر له شته كاني ديكه دا

نەگەر پێتەوه بۆ شەریعەتی خوا ﷻ، پێی وابێ ئەو بەرنامانەی دیکە لە جێی خۆیان و، راست و بەجێن، ئەو ھاوبەشی بۆ خوا داناوە، لە پانتاییەکی کەمی ژيانیدا بەندایەتی بۆ خوا کردووە، لە پانتاییە گەورە کەدا بەندە ی خوا نەبوو، بە لکو کۆیلە ی ئەم و ئەو بوو، وەك خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾، واتە: ئایا ھاوبە شانتیکیان هەن، شتیکیان بۆ داناو لە ناوین، کە خوا مۆلەتی لەسەر نیه، واتە: کە سێک شتیک بۆ خەلک دابنێ لە بەرنامە ی ژيان، کە مۆلەتی خۆی لەسەر نەبێ، مانای وایە خۆی کردو بە ھاوبەشی خوا.

(٦) - ﴿قَالُوا لَوْ سَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً﴾، هەردوو گە لە کان (بە پێغمەبەرەکانی خۆیان گوتیان: ئەگەر پەرورە دگاران و یستبای فریشتە ی دادە بە زاندن، واتە: ئەگەر پەرورە دگاران و یستبای پێغمەبەرمان بۆ لا بنێرێ، فریشتە ی دادە بە زاندن و دەیناردن، وەك پێغمەبەر، کە واتە: کە فریشتە مان بۆ دانە بە زێتاون، ئێو کە دەلێن پێغمەبەری، راست ناکەن.

بۆیە سەرەنجامە کە ی دەلێن:

(٧) - ﴿فَإِنَّا إِنَّمَا أَرْسَلْنَا بِهِ كُرُورًا﴾، بۆیە ئێمە بەو دی ئێو دی پێ رەوانکراو، بێ پروا ی، واتە: بێنا لەسەر ئەو کە ئێو پێغمەبەری خوا نین، چونکە فریشتە نین، کە واتە: ئێمە بێ پروا ی بە خۆتان و بە پە یامە کەتان، بەو پە یامە ی کە ئێو لاف لێ دە دەن لە لایەن خواوە هێناو تانە، بە لām راست ناکەن، ئەگەر خوا و یستبای فریشتە ی دە کردە نوێنەر و رەوانە کراو ی خۆی و، پە یامی پێدا دە نارد، کە ئێو ش فریشتە نین و مرو ف، کە واتە: راست ناکەن، حاشا بۆ پێغمەبەران، کە بێگومان پێغمەبەران ی خوا هەرگیز لە گەل دروست کراوە کاندای خێلاف و درۆیان نەبوو، ئنجا چۆن بە ناو ی خۆی بەرزی بێ ھاو تاه، شتی ناراستیان گوتووە؟.

مه سه له ی دووه م:

باسی گه لی عاد که یتغه مبه ره که یان هوود بوو، به ناهه ق خویان به زلگرتبوو له زه ویداو، به هتیزو توانای خویانه وه ده نازیسی و، نکوولیسان له نیشانه کانی خوا ده کرد، سه ره نجام خوا بایه کی زور ساردو به هتیزی له پوژانتیکی نه گهت و بی خیردا ناردده سه ریان و، له بهینی بردن و، سزای ریسواکه رتری دواپوژیش سه رباره چاوه پریانیه:

خوا ده فهرموو: ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَحْحَدُونَ ١٥ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَابٍ لِّنُذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَىٰ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ١٦﴾

شیگردنه وه ی ئەم دوو ئایهته، له یازده برگه دا:

(١) ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، نجا هه رچی گه لی عاد بوو له زه ویدا به ناهه ق خویان به زلگرت، وشه ی (فَأَمَّا) (ف) که بو به دوا داهاتن (تَعْقِيب) ه، یان بوو نوو نوو نوو (تَفْصِيل) ه، یان بوو لق لیگردنه وه (تَفْرِيع) ه، به لأم (أَمَّا): حَرْفُ شَرْطٍ وَتَفْصِيلٍ، پیتیکه هه م نه ای مه رج ده گه به نی، هه م مانای بوو نوو نوو نوو ده گه به نی، که پیشی خوا ﷻ فهرموو: ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ ١٦﴾، نجا دوا ی نه وه ی به کورتیی باسی (عادو و ثمود) ی کرد، نجا دیته سه ر درژده ی به سه ره اته که یان، هه لبه ته درژده له قه دهر تیره، نه گه رنا لیره ش هه ر کورته، ﴿فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، به لأم گه لی عاد نه وه ی رپی لیگرتن به دوا ی ریتمای خوا بکه ون، خو به زلگرییان بوو، به ناهه ق، خو به زلگرییه که شیان، له به رانه ر به یامی خواو، یتغه مبه ری خوا (هود) دا بوو، ﴿الْأَرْضِ﴾، که (أل) ناساندنی له سه ره، واته: سه ر زه مینیک که دیاره و زانراوه، ناساندنه که بو (عَهْد) ه، واته: سه ر زه مینه که ی

خۇيان كه ئەوان تېيدا بالا دەست و ھوكمران بوون، ئنجا ھەموو خۇ بە زلگرتىك ھەر بە ناھەقە، بە لَام لېرەدا ئەو قەيدەى خراوەتە سەر: **بَغَيْرِ الْحَقِّ**، بۇجى؟ (زِيَادَةُ تَشْنِيعٍ لاسْتِكْبَارِهِمْ، إِذْ لَا مُزَرَ لِكَبْرِ أَبَدًا)، ئەمە بۇ زياتر ئاقولۇ درىو خستە بەرچاوى خۇ بە زلگرتەكەيانە، ئەگەرنا ھېچ كاتىك خۇ بە زلگرتن پاساوى نيەو ھەمىشە ھەر خراپەو، خۇ بە زلگرتن ھەردەم سيفەتتىكى خراپە، بە پېچەوانەى خۇ بە كەمگرتن (تواضع) ھەو كە سيفەتتىكى جوان و باشە، ھەمىشە خۇ بە زلگرتى و، لە كەولى خۇ دەرچوون و، بوغرا بوون، بە ھۆى ھەر شتېكەو بە، بە ھۆى مَال و سامانەو بە، يان بە ھۆى دەسەلەتەو بە، يان بە ھۆى زانباريەو بە، يان بە ھۆى زىدە عەقْل و ھۆشەو بە، يان بە ھۆى جەستەى بە ھىزەو بە، يان بە ھۆى قەلەلەلغى خزمان و شوئىكەوتووانەو بە، بە ھۆى ھەر شتېكەو بە، خۇ بە زلگرتى ھەر خراپە، بە لَام لېرە بۇ زياتر ناشىرىن پېشاندانى خۇ بە زلگرتىكەيانە، ئەم قەيدى **بَغَيْرِ الْحَقِّ**، (بە ناھەق) ى خراوەتە سەرى.

ئنجا ئەمە باسى چۆنىەتى خۇ بە زلگرتى و بوغرايەكەيانە:

(۲) - **وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً**، گوتيان: كى لە تېمە ھىزى توندترە؟ لە كىتېە مېژوويەكاندا، دەلن: گەلى عاد زۆر بە كەلەش و زل بوون، بۇيە بە ھىزى جەستەى خۇيانەو نازىو، ھەروەھا گوتراو: لە رووى عەقْل و تېكەبشتىشەو زۆر بە ھىز بوون، **قُوَّةً**، لە: **مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً**، (القُوَّةُ: حَالَةٌ فِي الْجِسْمِ يَتَأَيُّ بِهَا أَنْ يَفْعَلَ الْأَعْمَالَ الشَّاقَّةَ، وَيُطْلَقَ عَلَى لَازِمِ ذَلِكَ مِنَ الْقُدْرَةِ وَوَسَائِلِ الْأَعْمَالِ) (قُوَّةُ): حاله تېكە بۇ جەستە كە بە ھۆيەو دەتوانى كارە قورسەكان بىكات، بە لَام و نپراى ھىزى جەستە، بە كارىشە ھىزى بۇ شتېك كە بۇ ھىزى جەستە پىويستە، ھەك نامرازەكان و، ئەو شتانەى كە مروف بە كارىان دىنى، تىستاش شتېكى باو دەگوترى: ھىزى سياسى و ھىزى عەسكەرى و، ھىزى ئابوورى و، ھىزى ئەمنى و، موخابەرەتى.

خوای بەرزو بالادەست لە ۋەلامى ئەو قسەياندا دەفەرموى:

(۳) - **أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً**، ئايا نەيانىنىبوو كە ئەو خواپەى دروستىكرىدوون لەوان ھىزى توندترە؟! واتە: بە چاوى عەقْل و دل نەباندېو،

چونكى لىرەدا بىنن مەبەست پىتى زانىنە، (الرُّؤْيَةُ عِلْمِيَّةٌ، يانى: (أَلَمْ يَعْلَمُوا)، ئايا نەياندە زانى و دەركيان پىتى نەدەكرد، ئەو خوايەى دروستىكردوون، ئەو لە ئەوان بەھىزترە؟ (أَيُّ هُوَ أَوْسَعُ قُدْرَةً مِنْ قُدْرَتِهِمْ فَاطْلَاقُ الْقُوَّةِ عَلَى قُدْرَةِ اللَّهِ تَعَالَى مَعْنَى كَمَالِ الْقُدْرَةِ) لىرەدا خوا ﷻ وشەى (قُوَّة)ى بەكارھىتاوہ بۆ تواناى خۆى، (قُوَّة) يانى: ھىز، (قُدْرَةٌ) يانى: توانا، وشەى (قُوَّة) كە خوا لە جياتى توانا بە كارھىتاوہ، كە توانايى يەككىكە لە سىفەتەكانى خوا، ئەمە بۆ ئەوھى كە بزىرتى، تواناى خوا ﷻ ھەرچى ھىزى لە مېشكدا وىتا دەكرى، لىتى وەدى دى.

وہك گوتمان: لە بارەى ھىزو تواناى جەستەى گەلى عادەوہ، كىتىبە مېژووئىيەكان شىتان زۆر باس كردوہ، شوئىنەوارەكانىشىان ديارن، وہك خوا ﷻ لە تەفسىرى سوورەتى (الشُّعْرَاء)دا پېشتەر باسماں كردوہ، بەلام بالىرەش ھەروا بە خىرايى سەرنجىكى ئايەتەكان بدەينەوہ: گەلى عاد زۆر بەھىز بوون، بە بەلگەى ئەوہ كە ھوود ﷺ پىتان دەفەرموى: ﴿أَتَمْنُونَ بِكُلِّ رِيحٍ آيَةً يَقْبَلُونَ ۖ وَتَخْذِلُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلَدُونَ ۚ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ۚ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۚ وَأَتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ۚ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنَ ۚ وَجَنَّتْ وَعْيُونُ ۚ إِنَّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ۚ﴾، واتە: ئايا لە ھەر بەرزايەك كۆشكىك وہك نىشانە دروست دەكەن بە گالته جار (واتە: بى ئەوہى پىويستان پىتى ھەبى)، ھەر وہھا مەسنەعان^(۱) دروست دەكەن، بۆ ئەوہى پىننەوہ، (واتە: ناوو ئاوبانگىتان پىننەوہ) و، ئەگەر پەلامارى خەلكتاندا زۆر بە تىكشكىنەرانە پەلامارىان دەدەن، پارىز لە خوا بكەن و فەرمانبەرىى من بكەن، پارىزىش لەو كەسە بكەن كە ھاوكارىى ئىوہى كردوہ بەوہ كە دەزانن، ھاوكارىى كردوون

(۱) (مضانيع) كۆى (مضنعه)، يان بە بىنا دەگوترى، ياخود بە عەمبارى ئاو دەگوترى، (مضنغ) يانى: كارگە، لە زمانى عەرەبىيدا بە ھەر پرۆژەيەك دەگوترى، پەيوەندىي بە ئاوەوہ ھەبى، يان پەيوەندىي بە تىدا نىشتەجى بوونەوہ ھەبى، يان پەيوەندىي بە ھەر بەرزەوہندىيەكى دىكەوہ ھەبى.

بە ئاژەل و، بە کوپان و، بە باغ و باغات و کانیی و سەرچاوان، بێگومان من مەترسیی ئازاری پوژیکێ مەزەم لێتان هەیه.

کە ئیمە کاتی خۆی ئەو ئابەتانهان بە درێژی تەفسیر کردوون لە تەفسیری سووپرتی (الشُعراء)دا، هەروەها وەك پێشتریش گومان، لە تەفسیری سووپرتی (هود)یشدا، بە درێژی باسی هووود (هَود) و گەلەکە (عاد)مان کردووە، بەلام ئەوە کە گەلی عاد لە پووی جەستەو بەهیز بوون و، خاوەن هیزیکی جەستەیی یاسادار بوون، ئەمە ئەوە ناگەیەنێ کە هەرچی لە بارەیانەو بەگوتری هەر راستە.

بۆیە ئەوێ کە (الْقُرطبي) لە ئینو عەباسەو هێناوێتی خوا لە خۆی و بابی پازی بێ، دەلێ: (أَطْوَلُهُمْ مِثَّةَ ذِرَاعٍ، وَأَقْصَرُهُمْ سِتُونِ ذِرَاعًا). ئەوێ لە هەمووانیان کەلەگەتر بوو، سەد باسک بوو، ئەو شیان کە لە هەمووان کورتتر بوو، شەست باسک بوو، واتە: بالایان، بە دلنایی ئەو زێدەپۆیەکی زۆر، چونکە ئەگەر وابوایە، دەبوو لە پەیکەرە تێسکانەکانیان شتی و بەجێما بایە کە دەلالەت لەسەر ئەوە بکات، هەرچەندە لە هەندێک سەرچاوان دا باس دەکری، کە گواپە کە لەشی هەندێ کەسیان دۆزیووەتەو، هەر کەلە سەرەکە لە سێ چوار نەفەران گەورەتر، بەلام ئەوە پێویستی بە بەلگەیکەکی زانستی و، بەلگەیکەکی مێژوویی دلنیاکەر دەکات، پشتراستی بکاتەووە بێسەلمێنێ.

بەلام گرنگ ئەوەیە کە گەلی عاد لە پووی جەستەییەو بەهیز بوون و، شوێنەواری کانییان نیشانهی ئەوەن، بەلام ئەو شێوەیەش لە هەموو سنوورێک بچیتە دەری و لەگەڵ بەشەردا نەگونجێ.

٤- ﴿وَكَانُوا بِنَايَتِنَا يَحَدُّونَ﴾. ئەوان نکوولیان لە نیشانهکانی ئیمە دەکرد، پێشتریش گوتوویمان: (الجُود: إِنَّكَارَ مَا هُوَ مَعْلُومٌ)، (جُود): بریتیه لە نکوولیکردن لە شتێک کە زانراوە، واتە: مرووف شتێک بە عەقڵ و دڵ بە راستی دەزانێ، بەلام بە زمان

دانی پېداناھىتى و نکوولیی لى دەکات، بە بەلگەى ئەو ئایەتەى سۈرەتى (النمل) که خوا دەفەرموی: **وَجْعَدُوا بِهَا وَأَسْتَفْتَنَهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلُمًا وَعُلُوًّا**، واتە: نکوولییان کرد لەو نیشانانەى (که مووسا عليه السلام) ھىئابوونى، لە دلشياندا لیان دلنابوون، بەلام بەھۆى خو بەلگەرى و ستەمەوہ نکوولییان لى کردن و، واتە: دانیان پېدا نەھىتان.

(۵) - **فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا**، ئیمەش لە سزای ئەو دەدا بایەکی زۆر ساردی زۆر بەھیزمان ناردە سەریان، لە باردی (صَرْصَر) ھوہ زانایان زۆر قسەیان کردوہ، بەلام پەنگە راسترینیان ئەوہ بى کہ دەلئ: (الصَّرَصَرُ: الرِّيحُ الشَّدِيدَةُ الْهَبُوبِ شَدِيدَةُ الْبَرْدِ، مِنَ الصَّرَّةِ أَوْ الصَّرَّةِ أَوْ الصَّرِيرِ، وَتَضْعِيفُ عَيْنِهَا لِلْمَبَالَغَةِ مِثْلُ كَتَبْتُ لِمَبَالِغَةِ كَيْ،) واتە: (صَرْصَر) بایەکی زۆر توند ھەلکردووی زۆر سارد، کہ لە (صَرَّة) ھوہ ھاتوہ، (وہک خوا عليه السلام) لە باردی خیزانی ئیبراھیمەوہ عليه السلام دەفەرموی: **فَأَقْبَلَتْ أَمْرَأَتُهُ فِي صَرَفٍ**، (أي: فِي صَيْحَةٍ) کہواتە: (صَرَّة)، یانی: دەنگی بەرز، ھاوار کردن، یاخود لە (صَرَّة) ئەو پریسکەییە شتى تى دەکرى و دواى توند دەپچىرى، (أَو الصَّرِيرِ)، دەنگی دەرگا، جیردی دەرگا (صَرْصَر) لە یەکیک لەوانەوہ ھاتوہ، نجا کہ (عَيْنُ الْفِعْلِ) ھەکی دووبارە بوئەوہ (صَرْصَر)، ئەمە بو زیدەرزوییە، ھەک (کَتَبْتُ) بو زیدەرزوییە لە (کَتَبْتُ)، واتە: لە پەورو کەوت، ھەک لە سوورەتى (الشُّعْرَاء) دا دەفەرموی: **فَكُتِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُونَ**، واتە: خویان و بيمرادەکان لە پەورو کەوتنە نىو ناگرى دۆزەخەوہ.

(۶) - **فِي أَيَّامٍ نَّحْسَاتٍ**، لە رۆژانیکی نەگەتدا، (نَحْسَات) خۆتروايشەتەوہ: (نَحْسَات)، کہ (نَحْسَات) کۆى (نَحْس) ھ، (نَحْسَات) یش کۆى (نَحْس) ھ، دەگوترى: (نَحْسٌ إِذَا أَصَابَهُ النُّحْسُ)، ھەر کات نەگەتیی و بى خیرى تووشى کەسێک بوو، دەگوترى: (نَحْسٌ)، (نَحْسَات) یش، واتە: بى خىرو بى پىزو نەگەت.

ئایا بۆچى خوا ئەو بایەى بو ناردن بەو شتوہیە؟

(۷) - **لِنَذِيقَهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا**، تاكو تازارى ریسواکەریان لە ژيانى دنیادا پى بچىژین، (ل) ی **لِنَذِيقَهُمْ**، (لَمْ التَّعْلِيلِ) ھ، لامى ھۆکار دۆزىیە، واتە: بۆیە وامانکرد تاكو سزای ریسواکەریان پى بچىژین، لە ژيانى دنیادا.

لیتره دا سزایه که شو بهیتره به خوار دیتی که وه که بوئه و که سه ناماده کراوه، که ده فهرموئ: ﴿لَنْدِيْمَهُمْ﴾، نه مه جوریکه له توانج و گالته پیکردن، نه گه رنا سزا ناچیزئی وه که خواردن، به لأم وه که چون خوار دیتیک بو که سیک ساز ده کری و، لئی تام ده کات و لئی ده چیزئی، نه و سزایه ش ناوا بو نه وان ناماده کراوه.

۸- ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ وَهُمْ لَا يُصْرُونَ﴾، به دنیایی سزاو نازاری ژبانی کوتایی، یاخود مه نزلگای کوتایی، ریسوا که تریشه و یارمه تییش نادرین. ﴿الْآخِرَةِ﴾، وه که زور جار گوتو و مانه: (صِفَةُ لِمَوْصُوفٍ مَّخْذُوفٍ)، واته: ناوه ئناوی وه سفکراویکی قرتیزاوه، وه: ﴿وَلَعَذَابُ الْحَيَاةِ الْآخِرَةِ﴾، واته: سزای ژبانی دواوژ، یاخود: ﴿وَلَعَذَابُ الدَّارِ الْآخِرَةِ﴾، واته: سزاو نازاری مه نزلگای کوتایی، که دواپی دی، (أَخْزَى) ریسوا که رتره، ﴿وَهُمْ لَا يُصْرُونَ﴾، نه وان یارمه تییش نادرین و سه ریش ناخرین و، هیچ که سیکیش نیه ده رازبان بکات.

نه مه ش بو خو پاراستنه له وه که بیسه ران و نه زانن: پشک و بهشی ته وانه له سزادان، ته نیا سزای فه و تاندیان بووه، به بایه کی به هیزو سارد، بویه هه وائی ته وه که سزاو نازاری پوژی دواپی سه ختریشه، یان زیاتر مایه ی ریسوا کردن و شه رمه زار کردنیانه، نه وه شی بادراوه ته وه سه ری.

وشه ی: (أَخْزَى)، (إِسْمٌ تَفْضِيلٍ عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ) نه صلی خوئی (أَشَدُّ إِخْرَاءً)، واته: زیاتر مایه ی سه رشو پریه، به لأم لیتره دا به بی قیاس وه که حاله تیکسی هه لواردن هاتوه، وشه ی: (أَخْزَى)، له (خَزِي) وه کراوه، به ناوی هه لباردن (إِسْمٌ تَفْضِيلٍ).

له فه رمایشتی پیغه مبه ردا ﴿هَاتُوهُ﴾ هاتوه، فه رموویه تی: (نُصِرْتُ بِالضُّبَا، وَأُهْلِكْتُ عَادًا بِالدُّبُورِ) {أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۰۱۳، وَابْنُ خَرَّابٍ: ۹۸۸، وَمُسْلِمٌ: ۹۰۰}، واته: من به بای سه با سه رخروم و، گه لی عادی ش به بای ده بوور فه و تیزاون.

(الدُّبُورُ: الرِّيحُ الَّتِي مِنْ جِهَةِ دُبُرِ الْكَعْبَةِ، أَيْ: غَرْبِ الشَّمْسِ)، واته: نه و بایه یه که له لای پشتی که عبه وه هه لده کات، واته: له روژئاووه، به سه بت خه لکیک که له ده وری که عبه ن، نه و بایه ی له روژئاووه هه لده کات، پیتی ده گوتری ده بوور،

ئىنجا گەلى عاد بەو بايە فەوتىنارون، پېچەوانەكەي ئەو بايەش لە پۈژەھەلاتەو دە، پىي دەگوتىرى: صەبا، پېغەمبەر ﷺ دەفەرمۇي: مەن بەو سەرخراوم، واتە: ئەو بايە ھۆكارىك بوو دە پېغەمبەر ﷺ لە جەنگە كاندا سەرىكەو، كە دەفەرمۇي: **عَذَابُ الْآخِرَةِ**، ئەمە پالدرانى ۋە سەفكراو بۆ لای تاوہ لئاو، چونكە دوايى دەفەرمۇي: **وَلْعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَى**، سزاو نازارى مەنزىلگای كۆتايى، ياخود ژيانى كۆتايى، زياتر مايەي رىسوابوون و شەرمەزاربوونانە.

زانايان زۆر قەھيان كىردە لەباردەو كە خوا دەفەرمۇي: **فِي أَيَّامٍ مَّعْسَاتٍ**، لە پۈژانتيكى نەگبەت دا، كە خواي پەرۋەردگار لە سوورەتى (الْعَاقَةُ) دا دەفەرمۇي: **وَأَمَّا عَادُ فَأَمْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَلَيْهِمْ ۖ سَحَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَفَنِيْنَهُ أَيَّامٌ حُسُومًا فَفَرَّقَ الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازٌ مَّخْلٍ خَاوِيَةٌ** ۷، واتە: ھەرچى گەلى عاد بوو فەوتىنارن بە بايەكى زۆر توندى زۆر ساردى لە سنوور دەرچوو، خوا ئەو بايەي بەسەردا دەستەمۆ كردن، (واتە: واىكىرد، ۋەك سەربازىكى خواي پەرۋەردگار تىيان بەر بى)، ھەوت شەو ھەشت پۈژان بەردەوام بوو بىيرانەو، دوايى خەلكەكەت لەویدا دەبىنى كەوتىبون، ۋەك بىنكە دار خورماي كەوتوو، ۋەك چۆن دارخورما كەفەدەكەي دەشكىن و بىنكەكەي دەمىنىتەو، ئەوانىش بەو شىۋەيان لىھاتبوو.

ئىنجا زانايان لەو بارەو زۆر قەھيان كىردە، كە ئايا پۈژەكان نەگبەت بوون؟ چونكە **فِي أَيَّامٍ مَّعْسَاتٍ**، يانى: (مەشئومات)، پۈژانتيكى بى خىرو نەگبەت، ئايا بەختەوۋىي، كە ئەو يە ئىنسان شتەكەي باش بۆ بى، يان نەگبەتىي كە ئەو يە ئىنسان شتەكەي باش بۆ نەيەت، ئايا پەيوەندىيان بە پۈژگارەو ھەيە؟ ئايا كاتىك ھەيە بى خىربى بۆ مەرۋف و، كاتىكىش كە خىردارى بى بۆي؟

دەلىين: نەخىر، كاتەكان ھەمويان بۆ مەرۋفەكان ۋەك يەكن، بەلام بەھۆي كىردەو ھۆيانەو ھەيە، كە ئەو كاتە بۆ يەكىكىيان بەرەكەتدار دەبىن و، بۆ

يەككىيان بى خىرو نەگبەت دەبى، تىستا ھەر گەلى عاد، ئەو ھەوت شەو و ھەشت پۇژەي خوا ﷺ لە سوورەتى (الْحَاقَّةُ) دا دەفەرمۇي: بەردەوام ئەو بايە لە دۇيان ھەلىكەرد، ئەو ھەوت شەوو ھەشت پۇژە، بۇ ئەوان زۆر بى خىرو نەگبەت بوون، لەبەر كىردەو ھەلۆيستەكەي خۇيان، بەلام ھەر ئەو ھەوت شەوو ھەشت پۇژە، بۇ ھوود ﷺ، ئەوانەي پرويان لەگەل ھىتابوو، زۆر خىردار بوون، چونكە لەو خەلكە خراپە رىزگارىان بوو، خوا سەلامەتى كىردوون و پارىزراو بوون، ھەروەھا بۇ خەلكى دىكە ھەر ئەو ھەوت شەوو ھەشت پۇژەي، لەو كاتەدا گەلى عادى پى فەوتاو، لەبەر سەرکەشىي و ياغىي بوونيان، بۇ شوئەكانى دىكەي دىيا كە خەلكە ھەلۆيستى خراپ نەبووبى، پۇژان و شەوانى خىردار بوون.

كەواتە: ئەو مەرۇف و كىردەو كەيەتى كە كارىگەرى دەبى لەسەر تەمەنەكەي و، كاتەكانى كە بەسەرىدا دەپۇن، ئەگەرنا كاتەكان وەك توورەكەيەك وان، چىيان تى بکەي بەو شىوئەيەن، ھەر ئەو پۇژان و شەوان و ئەو سالانەي كە بۇ وئەنە ئەبوو ھامىدى غەزالىيان تىدا ژىاوە، ئەو پەنجار پىتەنج سالى، خەلكى دىكەشىيان تىدا ژىاوە، كە مولعید بوو، يان خراپەكار بوو، يان بى دىن بوو، يان رىگر بوو، ئەبوو ھامىدى غەزالىيش لەو سالانەدا ژىاوە، كە خەرىكى تاعەت و چاكە بوو، دوايى شوئەوارى باشى لە دواي خۇي بەجىھىشتو، ئەویش و پىشەوايان و زانايانى دىكەش رەزاو رەحمەتى خوا لە ھەموويان بى.

كەواتە: لە راستىيدا ئەو مەرۇف خۇيەتى و، كىردەو كەيەتى وادەكات كە تەمەنەكەي و، شەو و پۇژەكانى و، ھەفتەو سالىكانى، بەرەكەتدارىن، ياخود بى بەرەكەت و بى خىرو نەگبەت بىن.

مه سه له ی سیه م:

ننجا خوا ۱۱۷ باسی گه لی ته موود ده کات که چیان کردو، چۆن فه وتاندنی، که کویریان به سهر رینمایی دا هه لێژاردوهو، سه ره نجام هارژی نازاری زه بوونکه ر گرتوونی و، خوی مه ره بان پروادارانی پارێزکاری ده رباز کردوون:

خوا ده فه رموی: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْتَهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ١٧﴾ وَبَجَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَنْقُوتُونَ ١٨

شیکردنهوی ئه م، دوو ئایه ته، له پینچ برکه دا:

(١)- ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْتَهُمْ﴾ به لām هه رچی گه لی ته موود بوو، تیمه رینماییان کردن، (أَمَّا: حَرْفُ شَرْطٍ وَ تَفْصِيلٍ)، (أَمَّا) پیتیکه هه م مانای مه رچ ده گیه نی، هه م مانای روونکردنه وه ده گیه نی، (هَدَيْتَهُمْ أَي: أَرَيْنَاهُمْ الطَّرِيقَ)، واته: ریمان پێشاندان، (هَدَيْتَاهُمْ هِدَايَةً دَلَالَةً وَإِشَادًا)، واته: هیدایه تماندان به هیدایه تی ری پێشاندان و رینمایی کردن، وه ك خوا ۱۱۷ له سووره تی (الرّمْر) دا ده فه رموی: ﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُّضِلٍّ﴾ واته: هه ر که سیک خوا رینمایی بکات و بیخاته سه ر راسته ری، هیچ گوهر که ریکی نابێ، ﴿وَمَنْ يُضِلِّ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ واته: که سیکیش که خوا گوهرای بکات، هیچ رینمایی که ریکی نابێ، که واته: لێره دا ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْتَهُمْ﴾ واته: به لām ته موود ریمان پێشاندان، به و واتایه رینماییان کردن و گوتمان ته وه ری راسته.

(٢)- ﴿فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ به لām ته وان کویریان به سهر رینمایی دا هه لێژارد، وشه ی: ﴿الْعَمَىٰ﴾، خوا زراوه ته وه بو گوهرایی، واته: گوهراییان به سهر رینمایی دا هه لێژارد، وشه ی: (وَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ مَعْنَاهَا: أَحَبُّوا، وَضَمَّنَ اسْتَحَبُّوا مَعْنَى: فَضَّلُوا، وَهِيَ لِهَذَا التَّضْمِينِ اقْتِرَانُهُ بِالسَّيْنِ وَالتَّاءِ لِلْمُبَالَغَةِ لِأَنَّ الْمُبَالَغَةَ فِي الْحَبَّةِ تَسْتَلْزِمُ التَّفْصِيلَ عَلَى بَقِيَّةِ الْمُحْصَوَاتِ، فَلِذَلِكَ غَدًى اسْتَحَبُّوا بِحَرْفٍ عَلَى، أَي رَجَحُوا بِاخْتِيَارِهِمُ الضَّلَالَةَ عَلَى الْهُدَايَةِ) وشه ی (اسْتَحَبُّوا) واته:

خۆشیانویست، بەلام لێردەدا (إِسْتَحْبُوا) مانای هەلبژاردنی خراوەتە نێو، بەو دەش پێی خۆشکراوە بۆ ئەو خستە نێو کە (أَحْبُوا): (سین) و (تاء) ی بۆ زیادکراون، کراوە بە (إِسْتَحْبُوا)، ئەویش بۆ زێدەرۆییکردن لە زۆر خۆشویستی دا، چونکە زێدەرۆییکردن خوازیاری هەلبژاردنی ئەو شتە بە زياتر خۆش دەوێ بەسەر خۆشویستراوەکانی دیکەدا، هەر بۆیە بە پیتی (عَلَى) بەرکاری خواستو، کەواتە: (إِسْتَحْبُوا)، یانی: (آثروا)، یان (اخْشَرُوا)، واتە: هەلیانبژارد، پێیان چاکتر بوو، چی؟ کوێری بەسەر پێنماید.

وَهَكَذَا جَارِي دیکەش باسمانکردو، نابێ لێمان تێکبچێت کە وشە (هَدَى) لە قورئاندا جاری وایە بە مانا گشتییەکی بەکاردهێنێ، کە بە مانای پێنماید و پێی پێشاندان، جاری وایە بە مانا تایبەتیەکی کە بریتیه لە خستە سەر پاستە پێ، یان پاستە پێکردن، من ئەو تەعبیرە بەکاردهێنم (پاستە پێکردن)، بۆ روونکردنەوە دەلێن: کەسێک لە تۆ دەپرسێ: نەری فلان شارە یان فلان دێیە لە کوێیە؟ یان فلان گەرە کە لە کوێیە؟ تۆ دوو حالەتت لە پێش:

یەکەمیان: بە شێوەیەکی گشتی دەلێ: دەچی بۆ فلان شوێن، دوازی دەچی بۆ فلان شوێن، دوازی ناوا دەپۆی و، ناوا دەپۆی و دەچی بۆ جێی مەبەست، ئەوە پێی دەگوترێ: پێنماید، ئەوە هیدایەتە بە مانا گشتییەکی، واتە: پێنماید کردن و پێشاندان.

دووەمیان: کە مانای هیدایەتی تایبەتە، ئەوەیە دەستی بگری و لەگەڵ خۆتی بەی بۆ ئەو شوێنە کە مەبەستیەتی، ئەوە (پاستە پێکردن)، یان (خستەسەر پاستە پێ) ی پێ دەلێن.

خَواش ﷺ هەم پێغەمبەرانی ناردوون و، هەم کتیبەکانی دابەزاندوون بۆ پێنماید خەڵک، کەواتە: پێغەمبەرانی پێنمایدکار بوون، کتیبەکانی خوا پێی پێشاندەر بوون، بەلام ئەو هیدایەتیە مەرئۆف پاستە پێ بکات، ئەوە تەنیا بە دەست خوا کاربەجێیە، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي

مَنْ يَشَاءُ، واته: تو هەر که سێکت خوش بوی ناتوانی راسته پئی بکهی، به لām خوا هەر که سێکی بوی راسته پئی ده کات، پئغه مبه ر **رَئِمَائِي** ده کات، به لām خوا راسته پئی ده کات.

خوا **لَه** سووره‌تی (محمد) دا وشه‌ی هیدایه‌تی به هه‌ردوو واتابه‌که‌ی به کاره‌یناوه، که ده‌فه‌رموی: **وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآثَنَهُمْ فَرَقًا** ۱۷، واته: نه‌وانه‌ی رَئِمَائِي خویان وه‌رگرتوه، خوا هیدایه‌تیان بۆ زیاد ده‌کات، واته: زیاتر پئیان ده‌چه‌سپێتی و، راسته پئیان ده‌کات، پئشن خویا په‌روه‌ردگار رَئِمَائِي خوی ناروده، ده‌بن رَئِمَائِي خوا وه‌ربگری، ئنجا خوا **لَه** به‌رانبه‌ر نه‌وه‌دا که هیدایه‌ته‌که‌یت وه‌رگرتوه و قبوڵکردوه، راسته پئت ده‌کات، به‌لām لی‌ره‌دا که‌لی ته‌موود رَئِمَائیه‌که‌ی خویان هەر وه‌رنه‌گرتوه و قبوڵیان نه‌کردوه، به‌لکو کو‌یریان به‌سه‌ر رَئِمَائیدا هه‌لبژاردوه، بۆیه‌ شایسته‌ی سزادان بوون، وه‌ک چو‌ن که‌سێک رَئِمَائِي خوا وه‌ربگری، شایسته‌ی نه‌وه‌یه‌ هیدایه‌تی تایبه‌تی بدری، له‌به‌ر نه‌وه‌ی هیدایه‌تی گشتی خویا وه‌رگرتوه، خوا هیدایه‌تی تایبه‌تی شایسته‌ی پئ ده‌کات، به‌هه‌مان شیوه‌ش که‌سێک هیدایه‌ت و رَئِمَائِي گشتی خوا پ‌ت بکاته‌وه، شایسته‌ی نه‌وه‌ ده‌بن خوا سزای بدات.

۳- **فَاَخَذَهُمُ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ**، سه‌ره‌نجام (صَاعِقَةُ) ی نازاریکی ریسواکه‌ر گرتی، (صَاعِقَةُ) پئشتریش گوتمان: ناگریکه‌و بئێسه‌یه‌که، نه‌صله‌ مانایه‌که‌ی نه‌وه‌یه‌ که له‌ جه‌ودا دی، خوا **لَه** سووره‌تی (الرَّغْد) ئایه‌تی ژماره‌ (۱۳) دا ده‌فه‌رموی: **وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ**، واته: خوا برووسکه‌کان ده‌نێری، ئنجا هەر که‌سێک بیه‌وی، لی‌یان ده‌دا به‌و برووسکه‌یه، به‌لām دوا‌ی وشه‌ی (صَاعِقَةُ) خوازاو‌ه‌ته‌وه بۆ هه‌رژنێکی که‌وره، چریکه‌و ده‌نگێکی بێ‌ره‌زا، هه‌روه‌ها به‌کاریش هه‌ت‌راوه‌ بۆ سزاو نازاریک‌ت و پر پئ و، به‌ خیرایی نه‌و که‌سه، یان نه‌و کۆمه‌له‌، که‌ تووشیان ده‌بن له‌ به‌نیان به‌ری.

(الْهَوَانُ: الْهَوَانُ وَهُوَ الدَّلُّ)، (هون) زەبۈۋىنى و ملکہ چىيە، ئىنجا ملکہ چىيى ئەگەر مَرُوفْ لە زاتى خۇيدا ملکہ چ و نەرم و نىان بى، ئەو دە لەسەرى سوپاس و ستايش دەكرى، بەلەم ئەگەر بەھۇى ھىزىكى دەردەككىيەو ھى، بەبى وىستى خۇى، لەو ھالەتەدا شىتىكى خراپەو سەرزەنشتىكراو.

خو! ﴿فُضِّلَتْ﴾ ھونى دەكاتەو دەفەرمۇى:

۴- ﴿يَمَّا كَانُوا يَكْجُبُونَ﴾، (بۇيە (صَاعِقَةُ) ى سزاو ئازارى رىسواكەر گرتنى،) بە ھۇى ئەو ھو دەيانكرد.

۵- ﴿وَجَنَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَنْقُونَ﴾، ئەوانەى بىروايان ھىناۋو، پارىزىشيان دەكرد، ئەوانەمان دەرباز كرد، ﴿آمَنُوا﴾ ى بە كىدارى رابردو ھىناۋو، چۈنكە ئىمانەكە پىشى ھىناۋو، بەلەم (تَقْوَى) ى بە كىدارى رانەبردو (فعل المضارع) ھىناۋو.

﴿وَكَانُوا يَنْقُونَ﴾، چۈنكە تەقوا بەردەوام لە ئىمانەو پەيدا دەبى و، لە ھەموو ھالەتەكانى مَرُوفْدا پارىزكارى (تَقْوَى) تازە دەبىتەو دىتەو پىش، ئىنسان لە ھەموو ھەنگاۋىكىدا پىۋىستى بە پارىزكارى ھەيە، دۋاى ئەو ھى كە ئىمانى ھىناۋو، ئىمان چەسپاۋو، ھەلبەتە ئىمانىش كەم و زىاد دەكات بەلەم ئىمانەكە ھىناۋو لە رابردوودا، بەلەم ئىستائو، بۇ لە مەودو، تەقوا تازە دەبىتەو.

كە دەفەرمۇى: ﴿فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ﴾، (الْعَذَابُ: الَّذِي هُوَ سَبَبُ الْهَوَانِ، إِضَافَةُ الصَّغَةِ لِلْمَوْصُوفِ)، واتە: ئەو ئازاردى كە ھۆكارى رىسوايە.

ئەمە پالدىنى سىفەتە بۇ لاي ۋەسفىكراو، ئەو ھى پىشى پالدىنى ۋەسفىكراو بوو بۇ لاي ئاۋەلئائو، بەلەم ئەو ھى پالدىنى ئاۋەلئائو بۇ لاي ۋەسفىكراو، واتە: ھالەتى ئاسايى خۇيەتى.

ھەندىك لە تەفسىرە ھاۋچەر خەكان ۋشەى: (صَاعِقَةُ) دىان ئاۋا پىتناسە كىردو: (الصَّاعِقَةُ: الصَّيْحَةُ الَّتِي تَنْشَأُ فِي كَهْرِبَائِيَةِ السَّحَابِ الْحَامِلِ لِلْمَاءِ، فَتَنْقَدِحُ مِنْهَا نَارٌ تُهْلِكُ

ما تُصِیْهُ،) واته: نهو دهنگ و هارژنه به له هه ورزکی بارگاویی، کاره بادار په یداده بئ
که ناوی هه لگرتوه، ناگرزکی لی داده گیرسی هه رچی توووشی بی ده یفه ووتینی.

هه وره که بارگهی ساردی هه یه و زه ویش بارگه که ی گهرمه، له نه نجامی نه وه دا
بلنسه یه کی لی په یداده بئ، که پتی ده گوتری: برووسکه (برق)، ده نگه که شی
پتی ده گوتری: هه وره تریشقه (رعد).

لیرده له کوتایی باسی گه لی عادو ته مووددا - که پشتر گوتمان له سوورپه تی
(هود) دا به دریزی باسی به سه رهاتی گه لی عادمان کردوه، له سوورپه تی
(الجبر) یشدا، به دریزی باسی به سه رهاتی گه لی ته موودمان کردوه - نهم سی
سه رنجه ده خه ینه روو:

۱- خوا ﷻ سه رتا باسی گه لی عادو ته موودو، خالی هاوبه شیان کردوه، که ده فهرموئ:
﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِّثْلَ صَاعِقَةِ عَادٍ وَثُمُودَ﴾، باسی خالی هاوبه شیان
ده کات، هه روه ها باسی سزای هاوبه شیشیان ده کات، که هه ردوویان سزایه کانی ناو
ناون: (صَاعِقَةً)، نجا به نسبت گه لی ته موودوه، دیاره (صَاعِقَةً) بووه، به لام به نسبت
گه لی عادوه بایه کی توندو به هیزو زور سارد بووه، به لام خالی هاوبه شیان ته وه یه که
سزایه کی کتوپرو زور به هیزو فه ووتینه ر بووه.

۲- دواپی خوا ﷻ باسی تایه مه ندپی هه ر کامیکانی کردوه:

أ- به نسبت گه لی عادوه ده فهرموئ: **﴿فَأَسْتَكَرُوا فِي الْأَرْضِ يَغْيِرُ الْخَلْقَ﴾**، به
ناهق له زه ویدا خویمان به زلگرت، هه روه ها گوتوویانه: **﴿مَنْ أَشَدُّ مَتَاقَةً﴾**، کن له تیمه
به هیزتره، هه روه ها سیفه تیکی دیکه یان: **﴿وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ﴾**، واته: نکوولییان
له نایه ته کانی تیمه ده کرد، ته م سی سیفه ته ی خوی موته عال لی گتروانه وه له گه لی عاد.

به نسبت سزایه که شیانوه خوا ﷻ ده فهرموئ: **﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ مَحْسابٍ لِيَذِيقَهُمْ عَذَابَ الْحِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْرَىٰ وَهُمْ**

لَا يُصْرُونَ ۱. بايەكى زۆر بە ھىزى زۆر ساردمان لە پوژانتيكى نەگبەتدا ناردە سەريان، تاكو سزاي پيسواكەريان لە ژيانى دنيا پى بچيژين و، سزاي پوژى دواييش پيسواكەرتريشەو، كەسيش نابى پشتيوانيان بركات و، سەريش ناخريـن.

ب- بە نسيەت گەلى ئەموودەو، خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ئەوئى باسكردو: **وَأَمَّا لِمُودٍ فَعَدَّ بَيْنَهُمْ** ۲. پىنماييمان كردن، بەلام ئەوان چييان كرد؟ **فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ** ۳. كوزيريان بەسەر پىنماييدا ھەلبژارد، بۆ سزايەكەشيان: **فَاخَذْتَهُمْ صَوْعَةً الْعَذَابِ أَلْهَوْا** ۴. **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ۵. (صَوْعَةً) يەك و، بليئسەيەك، ھارژتيكى نازاري پيسواكەر گرتنى، بە ھوئى ئەوئو كە دەيانكرد.

۳- ئەوئى كە لە بەسەرھاتى عাদدا باسكراو، لە ھى ئەمووددا دووبارە نەكراوئەوئو، ئەوئى كە لە ھى ئەمووددا باسكراو، لە ھى عাদدا باس نەكراو، بۆ وئە:

أ- لە ھى گەلى عادا: **يَا أَيُّهَا الْمُحْسِنَاتُ** ۱. پوژانتيكى نەگبەت و بى خيەر، ئنجا وەك چوئ ئەو پوژانئى كە گەلى عاديان تيدا فەوتاو، نەگبەت و بى خيەر بوون بۆ ئەوان، ئەو پوژانئى كە گەلى ئەمووديشيان تيدا فەوتاو، ھەر وابوون، بەلام چونكە لە ھى گەلى عাদدا باسى كردو، بە پيويست نەزانراو لە ھى گەلى ئەمووددا باس بكري، لەبەر ئەوئەش كە گەلى عاد ديارە ھەوت شەو و ھەشت پوژ بايەكە لىي داون، بەلام ھى گەلى ئەموود بليئسەيەك بوو، ھارژتيكى گەورە بوو، ھيئەدى پى نەچوو فەوتاون.

ب- ھەروەھا بە نسيەت گەلى عادوئە خوا دەفەرئو: **وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَخْزَىٰ** ۱. نازاري مەنزلگاي كوئاي پيسواكەرتريشە، بەلام بۆ گەلى ئەموود ئەوئى بەكارنەھيئاو، چونكە كە لەوئى بەكارھاتو، ھى گەلى ئەمووديش ھەر وابوو، وەك چوئ لە دنيايدا خوا سزاي داون، لە دوورپوژيشدا سزايان دەدا.

ج- ھەروەھا بۆ گەلى عاد فەرئوئەتى: **وَهُمْ لَا يُصْرُونَ** ۱. ئەوان سەرخريـن، پشتيوانىي ناكرين، بۆ گەلى ئەمووديش بەھەمان شيو، بەلام كە لەوئى باسى كردو، لەوئى دووبارەي نەكردوئەو، واتە: بە نسيەت گەلى عادوئە خواي پەروەردگار سى شتى

باسكردوون، كه دوايى بۇ گەلى ئەموود دووبارەى نەكردوونەو، بۇ گەلى ئەموودىش بە ھەمان شېو:

أ- ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَهُمْ﴾، بەلام ئەموود رېمان پېشاندان، وەك چۆن خوا رېى پېشانى گەلى ئەموود داو، رېى پېشانى گەلى عادىش داو، بەلام كه لەوئ باسى كرده، لەوئ بە پېويست نەزانراو، باس بكرئ.

ب- بۇ گەلى ئەموود دەفەرموئ: ﴿فَاسْتَجَبُوا أَمْرِي عَلَىٰ هَٰذِهِ﴾، كوتيريان بەسەر رېنماييدا ھەلېژارد، كه لېرەدا ئەوئ بۇ گەلى ئەموود باسكردو، بۇ گەلى عاد بە پېويست نەزانراو، باس بكرئ.

ج- بۇ گەلى ئەموود دەفەرموئ: ﴿بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾، بە ھوئ ئەوئە كه وەدەستيان دەھتياو دەيانكرد، ديارە بۇ گەلى عادىش بە ھەمان شېو، بەلام كه بۇ گەلى ئەموود باسى كرده، بۇ گەلى عاد باسى نەكردو.

كەواتە: سى شت بۇ گەلى عاد باسكراون، سى شتىش بۇ گەلى ئەموود، كه لە راستييدا ھەردو گەلەكە، لەو شەش خالەدا ھاوبەشن، خوا ﷻ بۇ ھەر كامېكيان سى شتى باسكردوون، كه بۇ ئەوئ ديكە سى شتى ديكەى جياوازى باسكردوون، تاكو بزائرى، كه سەرجم ھەردو گەلەكە لەو شەش خالەدا ھاوبەش بوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسى سۆيەم ❖

پىناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسە مان لە (۱۱) يازدە ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۱۹ - ۲۹)، كە باسى سەرەنجامى شووم و بەدى بىپروايانى كىردو لە رۆژى دوايدا، كە بىستىن و دىتن و پىستيان لەسەريان دەبنە شايدە، پاشان باسى چەند حالەت و ھەلوستىكى بىپروايان كراو ەك:

- ۱- گومانىيان بەرانبەر بە خوا، كە زۆرىك لە كىردەوكانيان نازانى.
- ۲- پى نەدرانىيان كە بە ھۆى داواى لىبورىدن كىردنەو، كەلەيى خوا لەسەر خۇيان لاپەرن.
- ۳- بۆ پەخسىترانى چەند ھاوەلىكى خراپ، كە كىردەو خراپەكانيان بۆ دەپازىننەو، نىجا ھاوەلى خراپى چىن بىن، ياخود مەووف بىن.
- ۴- بە يەكدى گوتىيان كە قىسەى پووچ و غەلبەغەلب بىكەن لە دژى قوربان، بۆ نەوەى بەسەرىدا زالبىن.
- ۵- سزاي بىپروايان ناگرى دۆزەخەو، لەویدا پىساو شەرمەزار دەكرىن.
- ۶- لە دۆزەخدا بىپروايەكان داوا لە خوا دەكەن، ئەو دووانەى لە چىندو مەووف، گومرايان كىردوون، پىشانىيان بىدات تاكو بىيانخەنە ژىر پىيان و، لە خوارەو بىن.

وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَبُجُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا جُئِدُوا إِلَيْنَا سَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا

كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ يَصِيرُوا فَالنَّارُ مَنْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿٢٤﴾ وَفَضَّلْنَا لَهُمْ قُرْآنًا فَرَيْنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ حَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْغَيْنِ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْقَوَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْرًا الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ هُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ مَا كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِنَا يُحَدِّثُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرِنَا الَّذِينَ أَضَلَّانَا مِنَ الْغَيْنِ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿٢٩﴾

مانای ده قواو ده قی نایه ته کانی

{ههروهه (تهی موجهمهه) لهو پۆژدهش بیانترسیته که دوژماننی خوا به رهو لای ناگر (ای دۆزهخ) کو ده کرینه وهو په پچه ک ده درین، هی پیشیان راده گیری، تا کو هی دوا بیان پتیا ده گات ﴿٢٩﴾ ههتا کاتیک هاته لای دۆزهخ، بیستیان و، چاوه کانیان و، پیسته کانیان، شایه دیان له سهریان دا له باره ی نه وه وه که ده یانکرد ﴿٢٨﴾ نه وانیش به پیسته کانیان گوت: بۆچی شایه دیان له سهرداین؟ گوتیان: نهو خواجه هینانییه گۆ، که هه موو شتیک دینیته گۆ، (وه قسه دینن)، هه ره نه ویش به که مجار دروستی کردوون و، ته نیا بۆ لای ویش ده گپ درینه وه ﴿٢٧﴾ کاتی خویشی له ژبانی دنیادا، ئیوه بۆیه خو تانان هه شار نه ده دا، (خو تان نه ده شارده وه) که بیستتان و، چاوه کانتان و، پیسته کانتان، شایه دیان له سهر

بدەن، بەلكو پىتەن وابوو: خوا زۇرىك لەوۋى دەيكەن ئايزانى ﴿۲۲﴾ ئىجا ئەو
گومانەشتان كە بە پەرۋەردگار تاتقان بىرد، فەوتاندنى، (سەرى بە فەتارەت دان
و)، لە زىانباران بوون ﴿۲۳﴾ ئىجا ئە پۇژى دوايىدا ئەگەر خۇيان پايگىرن، (يان
خۇيان پانەگىرن)، لە ئىو ئاگىردا (يەكسانە)، شۇيىي حەوانەو دىان ھەر ئاگىرو،
ئەگەر داواش بىكەن گەلى پى لەسەر خۇيان لايەرن، لە گەلى لەسەر لايىراوان
نابىن، (بۇيان نادى پۇژى پىئىنەو، گەلى خوا لەسەر خۇيان لايەرن) ﴿۲۴﴾
ھەرۋەھا ھاونىشينا ئىكى خراپىمان بۇ رەخساندوون، ھەرچى لە پىشيانەو يە (لە
كاروبارى خراپى دنيا) و، ھەرچى لە دوايانەو يە (لە پىشت گۇيخستى پۇژى
دوايى)، بۇيان پاراندنەو، فەرمابىشت و بىريارى خويان لەسەر چەسپا، (كە
دەبى سزا بدرىن)، لە ئىو كۆمەلانىكىدا لە جىندو مەروۇ، كە زىانبارن ﴿۲۵﴾
ئەوانەش كە بىپىروان گوتيان: گوى بۇ ئەم فۇرئانە مەگىرن و، غەلبە غەلب و
قەسە پوۋچى لە كاتى خوتىرانى د ئىدا بىكەن، بەلكو بەسەرىدا زالىن ﴿۲۶﴾
بە دلىيى ئەوانەى بىپىرون، ئازارنىكى توندىان پى دەچىژىن و، مەوگەر سزى
خراپىرىن كىرەو دىان دەدەينەو كە دەيانكرد ﴿۲۷﴾ ئەو سزى دۇرمانى خوايە،
ئاگرى دۆزەخە، كە لەوئىدا مەزلىگى ھەمىشە يان ھەيە، بە ھۆى ئەو دىان
كە نكووليان لە نىشەنە كامان دەكرد ﴿۲۸﴾ ھەرۋەھا ئەوانەى بىپىروان گوتيان:
پەرۋەردگارمان! ئەو دىوانەمان پىشان بدە لە جىندو مەروۇ كە گومپايان كىردىن،
دەيانخەينە ژىر پىتەنەو، ئاكو لە ھەرە نىزمان بى ﴿۲۹﴾.

شىكرىدەنەۋەى ھەندىك لە وشەكان

(يُوزَعُونَ): (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا، أَي: كَفَفْتُهُ، يُوزَعُونَ، أَي: يُخْبَسُ أَوْلَاهُمْ عَلَى آخِرِهِمْ، أَوْزَعْنِي: أَلْهَمْنِي)، دەگوترى: (وَزَعْتُهُ عَنْ كَذَا) واتە: نەمەيشت، رېم ليگرت، گېرامەۋە، (يُوزَعُونَ) ھى پېشيان رادەگىرى، تاكو ھى دوايان پىدەگات، ھەموويان خىر دەكرىنەۋە سەر يەك، وشەى (أَوْزَعْنِي) لە قورئاندا بەكارھاتوۋە: ﴿رَبِّ أَوْزَعْنِي أَنْ أَشْكُرَ﴾ (۱۵) (الأحقاف، (أَي: أَلْهَمْنِي) واتە: مەھىلە سوپاسگوزارىي بۆ تۆنەكەم.

(أَرَدَاكُمُ): (أَي: أَهْلَكْتُكُمْ) فەوتاندى، (الرَّدى: الْهَلَاك، والرَّدَى: التَّعْرُضُ لِلْهَلَاك، أَرَدَاكُمُ: أَهْلَكْتُكُمْ، (رَدَى) بە ماناي فەوتانە، (تَرَدَّى) بىرىتتە لەۋەى ئىنسان خۆى بخاتە حالەتى فەوتانەۋە، كەواتە: (أَرَدَاكُمُ) واتە: فەوتاندى.

(وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا): نەگەر داۋا بىكەن گلەيى لەسەر خۇيان لاپەرن، (الْعَتَبُ: كُلُّ مَكَانٍ نَابٍ بِنَازِلِهِ، وَمِنْهُ عَتَبَةُ الدَّارِ، وَالْعَتَبُ وَالْمَعْتَبَةُ: غِلْظَةٌ يَجْذُهَا الْإِنْسَانُ فِي نَفْسِهِ، وَالْإِسْتِعْتَابُ أَنْ يَطْلُبَ مِنَ الْإِنْسَانِ أَنْ يَذْكَرَ عَتَبَةَ لِيَعْتَبَ)، (عَتَبُ): ھەر شوئىكە كە زەق بى بۆ كەسيك كە لىي دادەنىشتى، لە بنىدا بەرز بى، (عَتَبَةُ الْبَابِ) واتە: شىپانەى دەرگا، چوارچىۋەى دەرگا، (الْعَتَبُ وَالْمَعْتَبَةُ) زىرىيەكە مەروڧ لە نەفسى خۇيدا ھەستى پىدەگات، گلەيى، (إِسْتِعْتَابُ) ىش تەۋەيە كە داۋا لە مەروڧ بىكى گلەيەكەى خۆى باس بىكات، تاكو گلەيەكەى نەمىنى، كەواتە: (إِنْ يَسْتَعْتِبُوا)، (إِنْ يَسْتَغْلُوا الْعُتْبَى، وَالْعُتْبَى مَصْدَرُ الْإِعْتَابِ، وَهِيَ رُجُوعُ الْمَعْتُوبِ عَلَيْهِ إِلَى مَا يُرْضِي الْعَاتِبَ) نەگەر داۋاى (عُتْبَى) بىكەن، (عُتْبَى)ش ناۋى چاۋگە بۆ (إِعْتَابُ)، (إِعْتَابُ) ىش: بىرىتتە لەۋەى باباى لۆمەكراۋ، بىگەرتتەۋە بۆ حالەتتىك كە باباى لۆمەكەر رازى بى لىي، واتە: گلەيى گلەيىكەر لەسەر خۆى نەھىلى.

(فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِرِينَ): واتە: (إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْنِيهِمْ، أَي: لَا يَقْبَلُ مِنْهُمْ الْإِعْتِدَارَ وَرَفَعَ الْعِتَابَ عَلَيْهِم)، خوا پۈزۈش ھېتانه ۋە ديان لىن قېوۈل ناكات، يانى: گله يى و لۆمەى خۇيان لەسەر لانابات، لەۋى بۈريان پى نادات، گله يى خوا لەسەر خۇيان لابه رن.

(وَقِيضْنَا): (هَيْئَتُنَا، أَتَعْنَى لِيَسْتَوِيَ عَلَيْهِ اسْتِبْلَاءُ الْقَيْضِ عَلَى الْبَيْضِ، وَهُوَ الْقَشْرُ الْأَعْلَى)، (قِيضْنَا) بە ماناى نامادەمان كرد (أَعْدَدْنَا) واتە: پىمان پىدا كە بەسەرەدا زال بى، ۋەك چۈن (قَيْض) بەسەر (بَيْض) دا زال دەبى، (قَيْض) یش: بىرىتە لە ۋە تۈيكلەى لە سەرەۋەى ھىلكەى، تۈيكلە ۋە زەردىنەۋە سىپنەكەى ھىلكەكەى گرتۈتە تىو خۇى.

(قُرْنَاءَ): (جَمْعُ قَرِينٍ، الْقَرِينُ هُوَ الصَّاحِبُ الْمُلَازِمُ)، (قُرْنَاءَ) كۆى (قرين)ە، ھاۋەلىك كە پەبودەست بى بە مروڤەۋەۋ، ھەمىشە لەگەلى بى، بۆيە بە كوردىى بە (ھاۋنشىن) كە سىك كە ھەمىشە لەگەل كە سىكە، لەگەلى دادەنىشى و پىكەۋەن، مانامان كروە.

(وَالْقَوَائِيهِ): واتە: (لُغَوِي تَبْدَأُ بِكُنْ، (اللُّغَوِي مِنَ الْكَلَامِ مَا لَا يُعْتَدُّ بِهِ، وَهُوَ الَّذِي يُورَدُ لَا عَنْ رَوِيَّةٍ وَفَكْرٍ، فَيَجْرِي مَجْرَى اللَّغَا، وَهُوَ صَوْتُ الْعَصَافِيرِ)، (لُغَوِي) لە قسە، ئەۋەيە كە بايەخى پى نەدرى، ئەۋىش ئەۋەيە كە سىك قسەيەك بكات لە ۋەۋى بىر لىكرەنەۋەۋ تىۋەرامانەۋە ئەبى، بۆيە ھوكمى (لُغَا)ى دەبى، (لُغَا) ش: بىرىتە لە دەنگى پاسارى، دەنگى چۆلەكان كە بۆ تىمە سوۋدىكى نىۋە، تىيىناگەين، بەلام بىگومان تەيرو توال كە دەجىۋىنن و دەچرىكىنن، كەۋ كە دەقاسىپىنن، كۆتر كە دەگمىنن، قاز كە دەقېرىنن، مېشك كە دەكوركىنن، كەلەباب كە دەقوۋىنن، عەلەشيش كە دەۋوۋىنن، ئەۋانە ھەموۋىان بۆ خۇيان لىك تىدەگەن و بۆ ئەۋان قسەيەكى بە كەلكە، بەلام بۆ تىمە مانان كە لىيان تىيىناگەين، پوۋچ و بى سوۋدە.

ئىنجا بېيروايەكان گوتتويانە: كە قورئان دەخويندىرى، ئىيۈە قسەي پوۋچى تىدا بىكەن، كالتە گال و قسەي پوۋچ بىكەن، بۇ ئەۋدى ئەۋ ئابەتائەي دەخويندىن، نەگەنە گوئى بىسەرەن و، لىيان تىنەگەن.

(الْأَسْفَلِينَ): (السُّفْلُ ضِدُّ الْعُلُوِّ، وَاسْفَلَ فَهُوَ سَافِلٌ، وَأَسْفَلَ ضِدُّ أَعْلَى)، (سُفِّلَ): پىچەوانەي (عُلُو)، (سُفِّلَ) خوارى، (عُلُو) سەرى، (سَفَلَ فَهُوَ سَافِلٌ) واتە: چوۋە ژىرەۋە ئەۋ لە ژىرەۋەيە، (وَأَسْفَلَ ضِدُّ أَعْلَى)، (أَسْفَلَ) واتە: زۆر لە خوارى، (أَعْلَى) واتە: زۆر لە سەرى، (هَذَا أَسْفَلُ مِنْ هَذَا، وَهَذَا أَعْلَى مِنْ هَذَا) ئەمە لە خوار ئەمەيە، ئەمە لە سەرۋى ئەمەيە، ئەوانە پىچەوانەي يەكدين.

ماناي گىشتىي ئايەتەكان

دوای ئەۋدى خۋاي كاربەجى لە شەش ئايەتى پىشۋودا، سەرنجى خەلكى پاكىشا بۇ بەسەرھاتى ھەر كام لە گەلى عادو گەلى ئەمودو، ئەۋ سەرەنجامە شوومەي كە لەگەلىدا دەستەو يەخە بوون، بەھۋى ملھورىيان و، بەھۋى رەزكردىيانەۋە بۇ ھىدايەتى خۋا، ئىنجا خۋا ﷺ دەگوازىتەۋە بۇ باسى پۇژى دوايى، چەند دىمەنىك لە پۇژى دوايى دەخاتە بەرچاۋ، تاكو بزەنن كە پۇژى دوايىش چاۋەرتىيانە، وىراي ئەۋ سزا دىنبايە، كەۋاتە: ئەگەر سزايەكى دىنبايى ۋەك ھى گەلى عادو ئەمودىشيان بەملدا نەھات، با بزەنن ئەۋدى پۇژى دوايى ھەر مسۆگەرە، بە ملاندا دى.

خۋا ﷺ دەفرەمۋى: ﴿وَيَوْمَ يُحْشَرُ أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾، ئەۋ پۇژە كە دوژمنانى خۋا بەرەۋ ناگەر كۆ دەكرىتەۋە، ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾، واتە: دەگىرپرىتەۋە ناهىلىرى لىك بىرازىن، ھى پىشتىيان پادەگىرى، تاكو ھى دوايان پى دەگات، ياخود: ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾، يانى: (يُسَاقُونَ)، لىدەخوپرىن و پالپەۋە

دەنرین، رەپپەچەك دەدرین، وەك چۆن كەستىك كۆمەلە ئاژەلەك دەبات بۆ سەر ئاۋ، يان بۆ ئىيو ئاغەل، دەنكىيان دەداۋ، رەپپەچەكىيان دەداۋ، ھەلىاندەپپەچى، ئەوانىش بەۋ شىۋەيە، ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا﴾ ھەتا كاتىك كە ھاتنە لاي، تەۋ راناۋە (ھا) بۆ ئاگر دەچىتەۋە، كە پىشى ھاتوۋە، واتە: تاكو كاتىك كە گەپشتە لاي ئاگرى دۆزەخ، ﴿شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ بىستىيان و، چاۋەكانيان و، پىستەكانيان شايەدىيان لەسەردان بەۋەى دەيانكرد، واتە: لەسەريان بوونە شايەد، شايەدى كردهۋە خراپەكانيان.

﴿وَقَالُوا لَجُلُودُهُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا﴾ بە پىستەكانى خويانيان گوت: بۆچى شايەدىيمان لەسەر دەدەن، ئەوان ھەم بىستىيان و، ھەم بىنىيان، واتە: گوۋ و چاۋەكانىشان شايەتتيان لەسەر داۋن، بەلام لىرەدا تەنيا روى رەخنە دەكەنە پىستەكانيان، كە بۆچى شايەدىيمان لەسەر دەدەن؟ باسى گوۋ و چاۋەكانيان نەكراۋە، لەبەر ئەۋەى پىستەكانيان لەبەرەۋ روويانەۋ دەيىنن، واتە: پىستى ئەندامەكان، بەلام نە گوۋتيان دەيىنن، نە چاۋيشيان لەبەر چاۋيانە تاكو بىيىنن، كە دەلەين: بۆچى شايەدىيمان لەسەر دەدەن؟ ﴿قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ گوۋتيان: ئەۋ خوايە ھىنانىيە گوۋ، كە ھەموو شىتىكى ھىناۋەتە گوۋ، ئەۋ خوايە تىمەى ۋەقسە ھىناۋە، كە ھەموو شىتىكى ۋەقسە ھىناۋە، واتە: ھەر شىتىك بىيەۋى، خوا ﷻ ۋاى لىدەكات بدوۋى ۋ قسە بكات، ﴿وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾ ھەر ئەۋىش يەكەمجار دروستى كردن، ﴿وَالْيَٰهٖ تُرْجَعُونَ﴾ ھەر بۆ لاي وىش دەگىردنەۋە.

ئىنجا ئەمەى دى، دەگونجى ھەر قسەۋ ۋەلامى پىست و، چاۋو، گوۋتيەكانيان بىن، دەشگونجى ئەمە فەرمائىشتى خواى مۇتەعال بىن، نىواخنى كرده لەگەل ۋەلامى ئەۋ ئەندامانەى جەستەى مرۆفدا، دەفەرموۋى: ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرْوْنَ أَنَّ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ﴾، ئىۋە كاتى خۆى خۇتان پەنھان نە دەكرد، لە ترسى ئەۋەى بىستنتان و، چاۋەكانتان و، پىستەكانتان شايەدىيتان

لهسهر بدهن، واته: خوږه نهانکردنتان له ترسې شایه دبی لهسهر درانتان نه بوو، **وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ**، به لاهم پیتان و ابوو خوا زوړیک له وهی دهیکه، نایزانې، واته: نه گهر شتیکتان به په نهانسی دهکرد، له بهر شایه دبی لهسهر دانی بیستې و، چاوو، پیستتان نه بوو، به لکو پیتان و ابوو نه گهر شتی که به په نهانسی بکه، خوا زوړیک له کرده وه کانتان نازانې، یانې: نهو کرده وانه ی به په نهانسی دهیانکه، که واته: خو په نهانکردنه که تان لهسهر نهو بناغیه بوو، پیتان و ابوو نه گهر خو تان په نهان بکه، خوا کرده وه په نهان کانتان په ی پیتانبات و نازانې، یان نه گهر به چه قسه بکه، قسه که تان نایستې.

وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ، نا نهو گومانه شتان که به په روه ردگار تان برد، **أَزْدَبَكُمْ**، تپوهی فهوراند، **فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ**، سه ره نجام له زیانباران بوون، واته: نهو گومانه تان که پیتان و ابوو، خوا **وَزُورِك** له کرده وه کانتان نازانې و، پیتان و ابوو خوا لیتان ناپرسیته وهو، سزاو پاداشتتان ناداته وه، تهوه بوو وایلپکردن بغه ویتېن و، ری له بهردهم خو تاندا تهخت و تاچووخ ببین، که بیپرواین و، هاوبهش بو خوا دانه رین و، تاوانبارین و، خراپه کارین، چونکه پیتان و ابوو خوا زوړیک له کرده وه کانتان نایستې و، پیستان و ابوو، روژیک نایه ته پیش خوا **سزاتان بدات لهسهر خراپه کانتان.**

فَإِنْ يَصِرُوا فَالْنَّارُ مَوَىٰ لَهُمْ، تنجا نه گهر خو یان رابگرن، تهوه ناگر جیگای هه وانه وه یانه، واته: ناگری دوزه خ، لیره دهفه رموی: نه گهر خو یانی تیدا رابگرن، باسی به رانه به ره که ی نه کرده، به لاهم واته: نه گهر خو یان رابگرن، یان خو یان رانه گرن، سه ره نجام هه ر جیگایان ناگره، چونکه له قوړنندا زوړجاران خوا **وَزُورِك** له دوو شتان په کیکیان باس دهکات و، تهوی دیکه باس ناکات، له بهر تهوه ی نهو دوو شته پیکه وه و پیکه وه په یوه ست، زانایان زوړجاران وینه بهوه دپنمهوه که خوا **وَزُورِك** له سووړه تی (الْحُل) دا دهفه رموی: **سَرَّيْلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَسَرَّيْلَ تَقِيكُمْ بَأْسَكُمْ**، واته: پو شاکتیک دروست ده که ن که له که رما ده تانباریزی،

ساردی باس نه کردوه، یانی: (تَقِيكُمْ الْعَرْ وَالْبَرَّةَ)، واته: له گهرماو، له سه رماش ده تانپاریزی، هه روده ها: ﴿تَقِيكُمْ بِأَسْكُمْ﴾، له کاتی جهنگ ده تانپاریزی، کهواته: له کاتیک دا جهنگیش نه بی، نهو پوښاکه خوټانی پی داده پوښن.

ننجا ده فهرموئ: ﴿وَإِنْ يَسْتَعْتَبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ﴾، نه گهر داوا بکهن، گلهیی له سه ر خوټان لابه رن، گلهیی له سه ر لابر او نابن، نهو گلهیی له سه ر خو لابر دنه ش، به وه که داوای لیبوردن له خوا بکهن و، پوښ بهیننه وه، به لام وه لامی نهو داوایه یان نادریته وه، بویه گلهییان له سه ر لاناچی، نهو گلهیی و، په خنه یه ی خوا لیانی هه یه، هه ر ده میتی، بوچی؟ چونکه پوژی دواپی شوینی سزاو پاداشته، شوینی داوای لیبوردن کردن و، قهره بوو کردنه وه، چا کردنه وه ی خراپه کان نیه، خوټراویشته وه: ﴿وَإِنْ يُسْتَعْتَبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ﴾، نه گهر داوایان لی بکری، گلهیی له سه ر خو لابه رن، گلهیی له سه ر خو لابه ر نابن، (مُعْتَبٍ)، واته: که سیک که گلهیی له سه ر خوټی لاده بات.

﴿وَقِضْنَا لَهُمْ قُرْآنًا﴾، هاوونشینانیکمان بو په خساندن، بو ناماده کردن، (قُرْآنًا) کوټی (قَرِین)، ه، (قَرِین) به هاوهد و هاوهدم و هاوونشینیک ده گوتری، که هه میسه له گهل مروټ دابی، بویه زور له زانایان (قُرْآنًا) یان به هاوهدلانی جندو شه یان لیکداوهدته وه، هه رچه نده ده شگونجی هاوهدلانی مروټ بن، هاوهدلی خراپ، به لام وه که دواپی له مه سه له گرنگه کاند زياتر تیشکی ده خهینه سه ر، له چهند شوینیکی دیکه ی قورئاندا، خوا ﴿قُرْآنًا﴾ باسی (قَرِین) ی کردوه، باسی شه یانه کانی کردوه که ده بنه هاوهدم و هاوړازی بیروایه کان، بو وینه:

أ- له سووپرتی (الأعراف) دا ده فهرموئ: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، واته: ئیمه شه یانه کامان کردوه به دوست و نیزیکی نه وانه ی پروا نه یین.

ب- هه روده ها له سووپرتی (الأنعام) دا ده فهرموئ: ﴿شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا﴾، واته: شه یانه کانی مروټ و جند هه ندیکان

نجا خوا **﴿اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾** نهوانی بیروان گوتیان، به کیان گوت؟ دیاره له بهینی خویندا گوتیان، یاخود **﴿اَلَّذِيْنَ كَفَرُوْا﴾**، مه بهست پتی سه رانیانه، سه ران و حوکرمان و دهسترۆیشتوو ده کان، به دهست و پیوه ندو شوینکه وته هه لئه له تاوه گانیان گوت: **﴿لَا تَسْمَعُوْا هٰذَا الْقُرْآنَ﴾**، گوئ بو نه م قورئانه مه گرن، **﴿وَالنَّوٰفِیْہِ﴾**، له غووی تیدا بکهن، قسه ی پووچی تیدا بکهن، **﴿لَعَلَّکُمْ تَعْلَمُوْنَ﴾**، به لکو به سه ریدا زالب، نهوانی که فه رمانیان کرد ب به جگه له خوینان، که گوئ مه گرن بو قورئان و، قسه ی پووچی تیدا بکهن! ده بی که سانی ک بووبن نه مر و نه هیان به دهست بوو بی، که واته: نه مه قسه ی بهر پر سه کان و دهسترۆیشتوو ده کانه، که به شوینکه وتوو و به دهست و پیوه ندو، هه لکه هه لئه له تاوه که ی خوینان گوتوه، وشه ی (نغو) پیشتیش باس مان کرد، یانی: قسه ی پووچ، قسه یه ک که سوودی نه بی، واته: قسه ی پووچ بکهن له کاتیکدا که قورئان ده خوینری، بو نه وه ی له نه نجامی گوئ بیست بوونی بی سه راندا بو قسه پووچه کان، ناگیان له گوئ لیگرتنی قورئان نه مین، یاخود غه لبه غه لب و دهنگه دهنگ بکهن، بو نه وه ی نهو دهنگه دهنگ و غه لبه غه لبه، بیته په رده یه ک له نیوان قورئان و بیستنی نهو که سانه دا، که لهو کوو مه جلسه دا گوئ ده گرن، **﴿لَعَلَّکُمْ تَعْلَمُوْنَ﴾**، به لکو زالب، نه گهر وایکهن به سه ر قورئاندا زالب ده بن، واته: ناهیلن قورئان بگاته گوئی هه لک، نه مه چه کی به هیزی ناحه زانی پیغه مبه ران و په یامه کانی خوای موته عال بووه، به دریایی میزوو تاکو تیس تاو، له مه وداش هه روا ده بی، به هیزترین چه کیان نه وه بووه که نه هیلن نهو دهنگه زو لاله، نهو بانگه هه قه بگاته گوئی هه لک، زانیوانه نه گهر بگاته گوئی هه لک، هه لک هوشیار ده بیته وه، چونکه زگماکی ساغی مروقه کان و عه قلی سه لیمیان ناشنایه له گه ل په یامی خواو، به رنامه ی خواد **﴿عَلَّکُمْ﴾** که به پیغه مبه راندا ناردوو یه تی، چونکه نهو په یام و به رنامه ی خوا، وه لامگوئی هه موو داخوازییه ره واو خوا رسکه کانی زگماک و سرووشتیانن.

ئنجأ له به رانبهر نه وه دا، خوا ده فهرموئ: **فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا**، به دلتیایی و زۆر به جه ختکردنه وه وه: نه وانه ی بیپروا بوون، سزایه کی توندیان پئی ده چێژین، واته: وهك چۆن خۆراكێك ناماده ده كړئ و، ده رخواړدی كه سێك ده درئ، تیمهش ناوا نهو سزایه یان پئی ده چێژین، **وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْرَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ**، به دلتیایی سزایان ده ده یین، به پئی خراپترینی نه وه ی ده یان كړد، واته: سزای خراپترین كړده وه كانیان ده ده یینه وه، ئنجا (أَشْرًا)، لیره دا هه رچه نده ناوی هه لېژاردن (إِسْمٌ تَفْضِيلٌ) ه، به لأم مه به ست پئی هه لېژاردن نیه، به سه ر كړده وه كانی دیکه یان دا كه هینده خراپ نین، چونكه خوا به پئی هه موو كړده وه خراپه كانیان، سزای خراپه كاران ده دات، به لأم یانی: سزای خراپترین كړده وه یان ده ده یین، نهو كړده وانه یان كه هه ره خراپن، كه واته: (أَشْرًا) به رانبه ریکي نیه، خراپتر له چی؟ یانی: هه موو كړده وه كانیان خراپترن.

ذَٰلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ ٱلنَّارُ، ئا نه وه سزای دوژمنانی خوا به ناگه، ناگه ی دۆزه خه، **هَلُمَّ فِيهَا دَارُ ٱلْخُلْدِ**، له تپو نهو ناگه دا مه نزلگای هه میشه یان هه یه، واته: شوینیکیان هه یه كه هه میشه تپیدا ده میتنه وه، **جَزَاءُ ۤإِمَّا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَمْحَدُونَ**، نه وه ش سزای نه وه یه به نیشانه كانی تیمه بیپروا بوون، نكوو لیان لیان ده كړد.

هه لېه ته لیره دا (آیات) وهك زۆر جار گوتوو مانه: ده گونجئ مه به ست پئی رسته كانی قورتان بئ، ده شگونجئ مه به ست پئی موعجیزه كانی پتغه مبه ران بئ، ده شگونجئ مه به ست پئی دیارده و دیمه نه كانی كه ردوون بئ، واته: نیعمه ته كانی خوا ی په روه ردگار، كه نه وانه نكوو لپی بكه ن له وه ی نهو نیعمه تانه خوا په خساندوونی و، نكوو لپی بكه ن له موعجیزه كانی پتغه مبه ران، یاخود له و پستانه ی فه رمایشتی خوا، هه مووی ده گرته وه، به لأم زیاتر واینده چی (آیات) مه به ست پئی رسته كانی فه رمایشتی خوا ی به رزی بئ وینه بئ.

لە کۆتایی دا دەفەرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هەروەها ئەوانەى
 بێپروا بوون گوێب: ﴿رَبَّنَا آرِنَا الَّذِينَ أَصْلَلْنَا مِنْ آلِهِنِ وَالْإِنْسِ﴾، (لە دۆزەخدا
 وایانگۆتووە)، پەروەردگارمان! ئەو دوو نەمان پێشانبدە کە گومرايان کردین لە
 جندو مرۆف، ئەو دووانە، مەبەست دوو کەسى دیارییکراو نیە، یانى: ئەو دوو
 کۆمەلە لە شەیتانەکانی جندو، لە شەیتانەکانی مرۆف، کە گومرايان کردین،
 پێشامان بدە، ﴿جَعَلَهُمَا نَحْتِ أَقْدَامِنَا﴾، دەیانخەینە ژێر پێیەکانی خۆمانەو،
 ﴿لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْمَلِينَ﴾، تاكو ئەوانە لە خوارى بن، ئەمەش ئەوپەڕى ڕق
 هەلسانی ئەو شوێنکەوتوووە هەلخەنە تاوانە دەگەینى، بەرانبەر بە سەرکردەو،
 دەستڕۆشتوووەکان لە کوفرو شیرکدا، کە هەلیانخەنە تاندوون، دەلێن: پێشامان
 بدە، تاكو بیانخەینە ژێر پێمان، با لانی کەم تۆزێك داخى دلى خۆمانیان پى
 بڕێژین!

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی به کهم:

باسی کۆکردنه وه و په پێچه کدانی بپروایانی دوژمنانی خوا به ره و ناگر دۆزه خ
و، شایه دی له سهردانی بستی و چاو و پستیان و، په خنه گرتیان لیان له و
باره وه، وه لامدانه وه یان که خوا هیناویه گۆ، سه رزه نشت کرانیان له سه ر
ئه وه، که پتیان وابوو: خوا زۆریک له وه ی ده یکه ن، نایزان، که هه ر نه و
گومانه ش بوو به هۆی فه وتانیان و، له قیامه تیشدا جیگیان ناگره و، بواری
گله یی خوا له سه ر خو لابر دیشیان نه:

خوا ده فه رموی: ﴿وَبِیَوْمٍ یُّحْشَرُ اَعْدَاءُ اللّٰهِ اِلٰی النَّارِ فَمَنْ یُّرْعَوْنِ ۙ حَقَّ ۙ
اِذَا مَا جَاءَتْهُمْ شَهِدَ عَلَیْهِمْ سَمْعُهُمْ وَاَبْصَرُهُمْ وَاَجْلُوهُمْ بِمَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ ۚ﴾ وَقَالُوا
لِیَجْلُوْهُمْ لَمْ یَشْهَدْنٰمْ عَلَیْنَا قَالُوا اَنْطَقْنَا اللّٰهُ الَّذِیْ اَنْطَقَ کُلَّ شَیْءٍ وَهُوَ خَلَقَ کُمْ اَوَّلَ
مَرَّةٍ وَّالِیْهِ تُرْجَعُوْنَ ۝ وَاَمَّا کُنْتُمْ تُسْتَعْرَضُوْنَ اَنْ یَّشْهَدَ عَلَیْکُمْ سَمْعُکُمْ وَلَا اَبْصَرُکُمْ
وَلَا جُلُوْدُکُمْ وَلٰکِنْ ظَنَنْتُمْ اَنَّ اللّٰهَ لَا یَعْلَمُ کَثِیْرًا مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ۝ وَذَلِکُمْ ظَنُّکُمْ الَّذِیْ
ظَنَنْتُمْ بِرَبِّکُمْ اَوَدَّ کُمْ فَاَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخٰسِرِیْنَ ۝ فَاِنْ یَصْیُرُوا فَاَلَنَّا رُءُوسَیْ
لَهُمْ وَاِنْ یَسْتَغْنِبُوْا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُغْنٰییْنَ ۝

شیکر د نه وه ی ئه م ئایه تانه له نۆزه برکه دا:

۱- ﴿وَبِیَوْمٍ یُّحْشَرُ اَعْدَاءُ اللّٰهِ اِلٰی النَّارِ﴾، نه و رۆژه که دوژمنانی خوا به ره و ناگر
کۆده کرینه وه، وشه ی (حشر) واته: کۆکردنه وه و خر کردنه وه سه ریه ک، خوێنراویشه ته وه:
(وَبِیَوْمٍ نُحْشَرُ)، نه جا نه گه ر (نَحْشَرُ) بخوێنرینه وه، ده بن بگوترن: (اَعْدَاءُ اللّٰهِ)، نه و رۆژه که

دوژمنانی خوا كۆ دەكەينهوه، ئابا (أَعْدَاءُ اللَّهِ) دوژمنانی خوا كۆن؟ به تهكيد ئهوانه كه پىغه مبه رانی خوايان به درۆ داناوه، په يامی خوايان په تکر دوژتهوه، سه پىچيان له خوا ﷺ كرده، توژ ئه روهان گوتوو يانه: مه به ست پى بىروايانى رۆژگارى پىغه مبه ره ﷺ به لكو هه ندى كيان گوتوو يانه: مه به ست بىروايه قوربه شيه كانه، (محمد الطاهر بن عاشور) راي وايه.

به لام من پىموايه: هه موو ئه وانى خوان، چ له رۆژگارى پىغه مبه ردا ﷺ، چ پىش ئه و، چ دواى ئه و، چ له هۆزى قوربه يش و، چ له هۆزه كانى دىكه و، نه ته وه كانى دىكه، هه موويان ده گرت هوه و، هىچ پاساوىك نيه تايبه تى بكه ين به بىروايانى هۆزى قوربه يش هوه!، هه رچه نده (محمد الطاهر بن عاشور) له و باره وه هه ندىك پاساوى هتوان هوه، به لام پىم وايه ئيقناكه ر نين، بۆ ئه وه كه چه مك و واتاي (أَعْدَاءُ اللَّهِ) له م سياقه دا كه تىيدا ها ته و، تايبه ت بكه ين به كۆمه لىكى ديارى كراوو، كۆمه لكاو، كاتىكى ديارى كراوه وه.

(۲) - ﴿فَهُمْ يُوزَعُونَ﴾، ئنجا ئه وان ده وه ستى ترين، يانى: (يُكْفُونَ)، واته: هى پىشيان راده گى رى، تاكو هى دواى پىيان ده گاته وه، (يُحْبَسُ أُولَهُمْ عَلَىٰ آخِرِهِمْ)، واته: هى پىشيان راده گى رى، تاكو ئه وانى دواى پىيان ده گه نه وه، بۆ ئه وى هه موويان پىكه وه برۆن، ياخود: (يُوزَعُونَ)، به ماناي (يُذْفَعُونَ) دى، پالپى وه ده نرين و ردى پىچه ك ده درين، ياخود (يوزعون)، يانى: (يُسَاقُونَ)، لى ده خو ردرين.

(۳) - ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا﴾، هه تا كاتىك كه گه يشته لاي وى، رانا وه كه (ها) بۆ ناگر ده چى ته وه، ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا﴾، يانى: (جَاءُوا نَارَ جَهَنَّمَ)، (حَتَّىٰ) له زمانى عه ربه بيد، ده لى: (لِإِنْتِهَاءِ الْعَايَةِ)، واته: بۆ گه يشته به كۆتايى مه به ستىك، (إِذَا: طَرَفٌ لِّمُسْتَقْبَلٍ، مُتَّصِمٌ مَّعْنَى الشَّرْطِ)، (إِذَا: بۆ داها توويه، به لام لى رده دا ماناي مه رچى شى خرا وه ته نى و، (مَا) ش زىاد كراوه بۆ جه ختكر د نه وه.

(إِذَا) كه ده فه رموى: ﴿حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءُوهَا﴾، كه وه ك گوتم ماناي مه رچى خرا وه ته نى و، وه لاهه كه ي قرتى نرا وه، بۆ سامناك پىشان دان، واته: كاتىك كه ده گه نه لاي ئه و تاگره ئه وه ده بينن، يان ئه وه رووده دا، كه هه ر خوا ده زانى چۆنه؟!

۴ ﴿شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ کاتیک که ده گنه لای، شایه دیین له سهر ددهات، بیستین و چاوه کانیان و پیسته کانیان، له سهر نه وهی ده یانکرد، نه گهر وهلمی (إِذَا) قَرَّتْ رَأْبِیْ بُو زه به لاج و سامناک پیشاندان، نه م پرسته به: ﴿شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ...﴾، ده بیته پرسته به کی ده ست پیکردن، ده شگونجی نه مه وهلمی (إِذَا) بَیْ، وهلمی مه رج که بَیْ، واته: کاتیک که ده گنه لای، بیستین و، چاوه کانیان و، پیسته کانیان، له سهر یان دهنه به لگه و شایه، شایه دیین له سهر ددهان، هی چی؟ ﴿بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ به وهی کردوویانه، یاف: ﴿مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، به وهی که ده یانکرد، وشه (عَمَل) له به کارهتانی قورئاندا، ههر جوړه چالاکیه که ده گریته وه که مروف پی پی هه لده ست، چ په یوه ندی به عه قلییه وه هه بَیْ، واته: بیرو خولیا به کانی، چ په یوه ندی به دل و دهر و نییه وه هه بَیْ، واته: هه ست و نه سته کانی، چ په یوه ندی به زمانیه وه هه بَیْ، واته: دهر پرن و وشه و پرسته کانی، چ په یوه ندی به نه دنامه کانی دیکه یوه وه هه بَیْ، واته: نه و کارو چالاکیانه ی دیانکات، که واته: (عَمَل) له قورئاندا، چوار جوړه و تای هه، یاخود چوار جوړه چالاکی ده گریته وه:

۱- بیرو خولیا به کانی عه قل.

۲- هه ست و نه سته کانی دل.

۳- دهر پرنه کانی زمان.

۴- کرده وهی نه دنامه کان.

۵- ﴿وَقَالُوا لِبُلْغُورِهِمْ لَمْ يَشْهَدْنَاهُمْ عَيْنًا﴾ به پیسته کانی خوینیان گوت، بوچی شایه دیتان له سهر دین؟! لیړه دا جی پر سیه که نه وان هه م بیستین، هه م بینین، هه م پیستیان شایه دیین له سهر داون، به لام لیړه ته نیا گله یی له پیسته کانیان ده که ن؟ نه مه دوو وهلمی هه ن:

په که م: له بهر نه وهی پیست گشتگیره و، هه ستی بیستن و دیتن و، هه موو هه سته کانی دیکه ش ده گریته تپو خو.

دووهم: له بهر نهوډی نهوان لهو کاته دا ته نیا پیستیان ده بینن، تاكو پروی تی بکه و کله یی لی بکه، نه گهرنا چاوو گوئیان نابین، مروځ نه چاوی ده بینن و، نه گویشی ده بینن^(۱)، به لکو به چاو ده بینن و، به گوډی ده بیستی، به لأم له پیش چاوی نین تاكو قسه یان له که ل بکات و بیانلویتن!

نهوان که بهو شیوه به څخه ده گرن و ده لین: بوچی شایه دییمان له سه ر ده دن، نهی پیسته کان؟

(۶) - ﴿قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ﴾، گوئیان: نهو خوا به تیمه ی هتیا به قسه، که هه موو شتیک دینته قسه، واته: نه گهر بیهو ی هه ر شتیک قسه بکات، ده یهینته گو که قسه بکات.

(۷) - ﴿وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ﴾، هه ر نهویش به که مجار دروستی کردوون.

(۸) - ﴿وَالِيَهُ تَرْجِعُونَ﴾، هه ر بو لای ویش ده گيرد رینه وه.

نایا نهو قسه کردن و دواندنه ی پیست و گوډی و چاو، له روژی دوا پیدا چونه؟

هه ندیک له تونزه رهوان و یستوو یانه بیعه قلیتن و، به شیوه یه کی لی بکه ن بچینه عه قلی که سانی که وه که نکوولی ده که ن، یا خود پیان زه حمه ته ده ست و چاو گوډی قسه بکه ن!، به لأم له راستیدا نهو قسه به کی بی پاساوه، چونکه نهو هتیا نه گوډیه، له یاسا دره کانی خوا به که له روژی دوا پیدا زور یاسا در ی دیکه و، زور شتی دیکه که بو تیستامان زانراوین و، به پتودانگی تیمه شتی ناباون و نه زانراون، لهو ی په یدا ده بن، وه که له سووږه تی (الطَّارِق) دا خوا ځه ده فهرمو ی: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَوَّلُ﴾، واته: نهو روژه که نه تیبه کان ناشکرا ده بن، هه روه ها له سووږه تی (الزُّمَر) دا ده فهرمو ی: ﴿وَبَدَأَ لَهُمُ الْبُتْنَ﴾، الله ما لم یکنوا یحییون^(۱۷)، واته: له لایه ن خوا وه شتیکیان بو درکه ووت که حیسابیان بو نه کرد بو و، گومانیان بو ی نه ده چوو.

لېرەدا كە پېستەكان ئاوا وەلەم دەدەنەو، ئەو پۈزۈش ھېئانەو، لەلەيەن پېست و چا و گوۋ و ئەندامەكانەو، كە ئەو ھېئانە گوۋ، بە ويستی خۇيان نەبوو، بەبى ويستی خۇيان و بە ناچارىي ھېئانە قسەو، خوا ﷻ ئەو ھالەتەي بەسەردا ھېئاون.

كە دەفەرموۋ: ﴿وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، خوا يەكەمجار تېوھى ھېئايە دى و، ھەر بۆ لای ئەويش دەگېردىنەو، ئەمە دەگونجى تەواوكەرى قسەي ئەندامەكان بى، واتە: پېست و چا و گوۋ، دەشگونجى رستەيەك بى خواي مۇتەعال تېواخنى ئەو قسانەي ئەوانى كىردى، نەك لە پۈزى دوايىدا ئەو قسانە ھەمويان بىكەن.

(۹) ﴿وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَلَمْ تَشْهَدْ عَلَيْنَكُم سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَرُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ﴾، تېوھش خۇتان پەنھان نەدەكرد لە ترسى ئەوې بىستتان و چاوەكانتان و پېستەكانتان شاھەدەيتان لەسەر بىدن، لەبەر ئەو خۇتان نەدەشاردەو كە ئەندامەكانتان شاھەدەيتان لەسەر بىدن، ئەمەش ھەر قسەي خوايەو تېواخن كراو، ياخود: ئەو ھەر قسەي پېست و چا و گوۋەكانە، (ئى: مَا كُنْتُمْ تُخْفُونَ أَعْمَالَكُمْ أَلَمْ تَشْهَدْ بِهَا عَلَيْنَكُم جَوَارِجُكُمْ، بَلْ كُنْتُمْ تَجْهَرُونَ وَتَفْخَرُونَ بِهَا) واتە: تېوھ لە دىئادا خۇتان پەنھان نەدەكرد، لە ترسى ئەوې بىستق و چاوەكان و پېستەكانتان شاھەدەيتان لەسەر بىدن، (واتە: كىردەوكانتان لە دىئادا نەدەشاردەو، بەلكو شانازىيتان پېتو دەكردن و، كىردەوكانتان بە ئاشكرا ئەنجام دەدان.

(۱۰) ﴿وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِّمَّا تَعْمَلُونَ﴾، بەلەم گومانتان وابوو كە خوا زۆرىك لەوې دەيكەن، نايزانى، (وَلَكِنْ اسْتَبَارَكُمْ كَأَنَّ مِنْ أَجْلِ اعْتِقَادِكُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ الْأَعْمَالَ الْخَفِيَّةَ) واتە: كە خۇتان پەنھان دەكرد، (لەبەر ئەوې نەبوو كە مەترسىيە ئەوھتان بى، چا و گوۋ و پېستتان لەسەرتان بىنە شاھەد، بەلكو لەبەر ئەوې بوو پېتان وابوو: خوا كىردەو پەنھانەكان نازانى.

(۱۱) - **وَذَلِكُمْ طَنْكُ الْأَيِّ طَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ**، ئا ئەو گومانەشتان بوو، كه گومانتان به پەرودەگارتان برد، فەوتاندنى.

أَرَدْتُمْ، يانى: (أَهْلَكْتُمْ)، ئەو گومانە خراپەتان بوو بەرانبەر بە پەرودەگار، كه فەوتاندنى، چونكه (رَدِي أَي: هَلَكَ، مِثْلُ رَضِيَ، وَالْإِزْدَاءُ الْإِهْلَاكُ)، (رَدِي)، واتە: (هَلَكَ)، فەوت، وەك (رَضِيَ) واتە: رازیبوو، (الْإِزْدَاءُ: الْإِهْلَاكُ)، (إِرَادَاءُ) فەوتاندن، ئا ئەو گومانەتان بوو كه فەوتاندنى.

(۱۲) - **فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَائِرِينَ**، ئیستا لە زیانباران بوون، واتە: وەك بازەرگانیکتان لێ بەسەرھات، كه دەستخەڕۆ و زیانبار دەبن، ئەك ھەر قازانچ ناکات، بەلكو دەستمایەكەشی دەفەوتی.

(۱۳) - **فَإِنْ يَصِيرُوا فَإِنَّهُمْ قَوْمٌ لَّهُمْ**، ئنجا ئەگەر خۆراپگەرن لە ناگەردا، شویتیان ھەر ناگەر، واتە: ئەگەر خۆراپگەرن، یان خۆراپەگەرن، تازە شویتیان ھەر ناگەر، (أَي: حَاصِلُ أَمْرِهِمْ أَنَّهُمْ قَدْ رُجِّعَ بِهِمْ فِي النَّارِ، فَإِنْ صَبَرُوا وَاسْتَسْلَمُوا، فَهُمْ بِأَقْوَى فِي النَّارِ، وَإِنْ اعْتَذَرُوا لَمْ يَنْفَعَهُمُ الْعُذْرُ، وَلَمْ يُقْبَلْ مِنْهُمْ تَتَّصَلْ)، واتە: سەرەنجامی کارەكەیان ئەوھەیه كه ئیستا خراونە ئێو ناگەروە، ئنجا ئەگەر خۆراپگەرن و ملەكەچ بن، ئەوھ ھەر لە ئێو ناگەردا دەمیننەوھو، ئەگەر پۆرشیش بەیننەوھو، خو دزینەوھیان لێ وەرناگیرێ.

(۱۴) - **وَإِنْ يَسْتَعِيبُوا فَمَا لَهُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ**، ئەگەر داوا بكەن گلهیی لەسەر خۆشیان لابەرن، (واتە: پۆرش بەیننەوھو، داواى لێبوردن بكەن)، وەلامی ئەوھیان نادرتەوھو، لە گلهیی لەسەر لایراوان نابن، شایانی باسە: لێرەدا شاھەتییەدانى چا و گوێ و پێستەكان و، ئەندامەكانى دیکەش لەسەر مەروۇفە پێپروا تالوانبارەكان لە دۆزەخدا، ئەو شاھەدیدانە بو حوكمدان نیه، بەلكو بو سەرزنەشت و سەرکۆنەکردنە، ئەگەرنا پێشتر حوكم و بڕیاریان بەسەردا دراوھو، چوونەتە ئێو ناگرى دۆزەخ، واتە: لە ئێو ناگرى دۆزەخدا و پێشتر بڕیاردراوھ، بەلام ئەو ئەندامەیان كه شاھەدییان لەسەر دەدەن، رەنگە لە ئێو دۆزەخدا خۆیان بە مەغدوور بزانن، یان پرتەو بۆلە بكەن، كه چوون وا

بپاریان له سهر در، خواش ﷺ بو بئ دهنگ کردیان، نه ندامه کانیان دینته گۆ، تا کو
 بواری پرتهو بۆله یان نه مینئ، چونکه وهك گوتراوه: (الْغَرِيقُ يَتَشَبَّهُ بِكُلِّ حَاشِيَةٍ)، واته:
 بابای خنكاو ده ست بو چله پووشیش دریز دهكات، نه وانیش له ویدا به ته ئكید ده كه ونه
 درۆو ده له سه و پاساو هینانه وه، به لأم خوا ﷺ دواي نه وهی نه ندامه کانی خویانیان
 له سهر دهكات هابه ده، ده رفه تی نه و قسه یان نامینئ، وهك دوايی له فره مایشتیکی
 پیغه مبه ردا ﷺ ده یهینین.

کورته باسیک له باره‌ی

شایه‌دیی له‌سەر درانی مروقه‌وه له قیامت دا

له پوژی دوایی دا نه‌وانه‌ی شایه‌تیی ده‌ده‌ن له‌سەر مروّف، نه‌گەر ته‌ماشای قورن‌ان بکه‌ین، به‌لای که‌مه‌وه سه‌وت جوّره شایه‌د هه‌ن، شایه‌دیی ده‌ده‌ن له‌سەر مروّف، که نه‌و کرده‌وه خراپانه‌ی نه‌نجامداون:

یه‌که‌م: خوای به‌رزى مه‌زن:

وه‌ك له سووره‌تی (یونس) له نایه‌تی (٦١) دا، خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ﴾، واته: تو له هیچ حالێکدا نابێ و، هیچ کات هیچ قورناتی که ناخوێتی و، هیچ کرده‌وه‌یه‌ک ناکه‌ی، مه‌گەر تیمه به‌سه‌رتانه‌وه چاودێرین، کاتی که ده‌چنه‌ ئێو نه‌و کاره‌وه‌و، له په‌روه‌ردگارت په‌نه‌ان نیه، به‌ نه‌ندازه‌ی گرانیی گه‌ردێک نه‌ له ئاسمان و، نه له زه‌ویدا، نه له‌وه گه‌چکه‌ترو، نه له‌وه گه‌وره‌تریش، هه‌مووی سه‌رژمێرکراوه له کتیییکی رووندا، (که مه‌به‌ست پیتی زانیاریی په‌هاو بێ سنووری خوایه).

که‌واته: یه‌که‌م له شایه‌ده‌کان خوایه، خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَكُنْ بِاللَّهِ شَهِيدًا﴾، واته: خواش به‌سه شایه‌د بیت.

دووه‌م: پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام):

وه‌ك له سووره‌تی (النساء) له نایه‌تی (٤١) دا، خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا﴾، یومێز یوّد

الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿١٤﴾
 واته: چوَن ده بَن کاتیک که بُو هر کومه لیک شایه دیک دینین و، توشمان وه ک
 شایه د هینا به سهر نه مانه وه، (واته: به سهر کافره کانی نومه تی خوته وه)! له و
 روزه دا نه وانه ی بیرون، خورگه ده خوازن که له گه ل زهوی ته خت بن و، به کسان
 بن، (واته: زیندوو نه بنه وه)، هیچ قسه به کیش له خوی پهره درگار په نهان
 ناکه ن.

هه روه ها له سووړه تی (الخل) یشدا، خوا ﷻ دیسان باسی شایه دیدانی
 پیغه مبه ران به گشتی و، پیغه مبه ری خاتم له سهر نومه ته که ی به تاییه ت ده کات
 و ده فهرموئ: ﴿وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ
 شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
 وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ﴾، واته: نه و روزه که له هر کومه لیک شایه تیک دینین،
 به سهر یانه وه له خویان و، توشمان هینا به شایه ت له سهر نه وانه، (نه و بیرو یانه ی
 نومه تی خوت، چ له رورگاری خویداو، چ له رورگاری دوی خو ی دا)، کتیبشمان
 دابه زانده ته سهر تو، روونکه ره وه ی ههر شتیکه (که پتویست بکات، وه حیی خوا
 روونی بکاته وه) و، ریتمای ی و به زه یی و موژده یه بُو مسولمانان.

سپه م: زمان و، ده ست و، پی و، چاو و، گوئ:

به نسبت ده ست و پی و، زمانیان، له سووړه تی (النور) دا، خوا ده فهرموئ:
 ﴿يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، واته: نه و
 روزه که زمانه کانیان و، ده سته کانیان و، پییه کانیان، ده بنه شایه د به سهر یانه وه،
 به وه ی که کردوویانه.

به نسبت بیست و، دیت و، پیسته کانیان یانه وه، خوا له سووړه تی (فصلت)
 دا ده فهرموئ: ﴿شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَأَبْصَرُهُمْ وَجُلُودُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾،
 واته: بیستیان و چاو د کانیان و پیسته کانیان شایه دیان له سهر دان به وه ی ده یان کرد.

چوارهم: فریشته کان:

خوا له سووره تی (ق) دا دهفرموئ: ﴿وَحَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَائِقٌ وَنَازِقٌ﴾^(۱۰) واته: ههر كه سئك دئ، لیخوړئك و، چاودزئكی به سه ره وهیه، واته: ههم كه سئك كه وه پئش خوئ ده دات، به ره و دوزه، ههم شایه دئكیش به سه ریه وه، كه به دئنیایی هه ردووکیان فریشته ن، هه ره ها له سووره تی (الإنفطار) یشدا له و باره وه دهفرموئ: ﴿وَإِنَّ عَلَیْكُمْ لَحَافِظِیْنَ ۝۱۰ كِرَامًا كَافِیِّیْنَ ۝۱۱ یَعْمَلُونَ مَا تَفْعَلُونَ﴾^(۱۱) واته: به دئنیایی ئیوه چهند پاریزه رئكتان به سه ره وه ن، زور به ریزن، نوو سه رو تومار كهرن، نه وهی ده یكهن ده یزانن، (بو نه وهی دواپی له سه رتان بینه شایه د).

پینجه م: زه وی:

وهك خوا ﷺ له سووره تی (الزلزلة) دا، دهفرموئ: ﴿یَوْمَیْذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ۝۱۰ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا ۝۱۱﴾ واته: له و روزه دا زه وی دنگ و باسه كانی خوئ باس ده كات، (ههر كه سئك چی كردوه له سه ر ههر پارچه زه وییه ك، زه وی له سه ری ده بئته شایه دو به لگه و، راشیده گه یه ن كه په ره و ردگاری سروشی بو كردوه (كه به و جوړه هه و اله كانی خوئ بگئړیته وه و، شایه دیی خوئ بدات).

شه شه م: روزه گارو زه مان:

وهك له فه رمایشتی پئغه مبه ردا ﷺ هاتوه، نه كهر پالوئدرانی فه رمایشته كه بو لای پئغه مبه ر ﷺ راستب، دهفرموئ: ﴿لَیْسَ مِنْ یَوْمِ یَأْتِی عَلَی ابْنِ آدَمَ، إِلَّا یُنَادِیْ فِیْهِ: یَا ابْنَ آدَمَ! أَنَا خَلَقْتُ جَدِیدَ، وَأَنَا فِیْهَا تَعْمَلُ عَدَا عَلَیْكَ شَهِیدٌ، فَأَعْمَلُ فِیْ خَیْرٍ أَشْهَدُ لَكَ بِهِ عَدَا، فَإِنِّی لَوْ قَدْ مَضِیْتُ لَمْ تَرَنِ أَبَدًا، وَیَقُولُ اللَّیْلُ مِثْلَ ذَلِكَ﴾ (آخرجه الدیلمی: ۵۱۶۲، وأبو نعیم فی الحلیة (۳۰۳/۲)، وضعفه محقق تفسیر القرطبی).

واته: هیچ روزه ئك به سه ر روزه ی نادهم دا نایه ت، مه گهر بانكی ده كات، نه ی روزه ی نادهم! من دروستكراوئكی تازهم، نه وهی تو ئیستا ده یكه ی، به یانی

دەبەمە شاید بەسەر تەو، ئىنجا کردەوێ باشم تێدا بکە، تاکو بەیانى شایەدی چاکت بۆ بدەم، چونکە من کە بڕۆم تازە جارێکی دیکە هەرگیز نامبینەو، هەر وەها شەوگاریش بە هەمان شێوە (هەر شەوێک کە دێ، بانگی مەرۆف دەکات، هەلبەتە مەبەست پێی زمانی حالە).

کەواتە: ئەمە شەش جۆرە شایەد، بەلام ئێمە گوتمان: حەوت، کە دەگونجێ پێست بە جیا بێ، ئەندامەکان وەک دەست و پێ و زمان و چاو و گوێ بە جیا بن، ئەو کاتە دەبن بە حەوت جۆرە شایەد.

پرسیاریک دەکری: بۆچی لێرەدا خوا ﷻ ئەو ئەندامانەی تاییەت کردوون، بە شایە دیدانەو، بە تاییەت لێرە لە سوورەتی (فُصِّلَتْ) دا، واتە: بیست و چاوەکان و پێستەکان؟ وەلامە کە ی ئەو یە:

یە کەم: ئەوانە ئەو بیستەیان بەکارنەهێناوە بۆ گوێ بیست بوونی فەرمایشتی خوا ﷻ.

دووهم: لەبەر ئەوەی نیشانەکانی خۆیان بە چاوەکان نەبینوون.

سیەم: بە پێست و ئەندامەکانیشیان پابەند نەبوون بە شەریعەتی خۆی پەرەردگارەو.

چوارەم: بە زمانیشیان هەقیان نەگوتە.

پنجەم: بە دەستەکانیشیان ئەو کردەوانەیان ئەنجام نەداون، کە جێگای پەزنامەندیی خوان.

شەشەم: بە پێتەکانیشیان بۆ ئەو کارو چالاکیانە نەجوولاون کە مایە پەزنامەندیی خۆی پەرەردگارن.

لە بارەی ئەووە کە دەفەرموی: **وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ** (۲۳)، ئەوە ئەو گومانەتان بوو کە بەرانبەر بە پەرەردگارتان هەتانوو، سەرەنجام ئەو گومانەتان فەوتاندنی، لە زیانباران بوون.

پنجه مبه ر ﷺ له باره ی گومانی چاك به خوا بردنه وه فره موویه تی: (إِلَّا يَمُوتُنَّ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْيِي الظَّنَّ بِاللَّهِ، فَإِنْ قَوْمًا أَسَاءُوا الظَّنَّ بِرَبِّهِمْ فَأَهْلَكَهُمْ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: ﴿وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَصْبِحُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (۲۳)، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۲۸۷۷، وَالتَّيَالِسِيُّ: ۱۷۷۹، وَأَبُو دَاوُدَ: ۳۱۱۳، وَابْنُ مَاجَةَ: ۴۱۶۷، ابْنُ حَبَانَ: ۶۳۶، ۶۳۷)، واته: با هیچ کام له تیوه نه مرئ، مه گهر له حالیک دا که گومانی چاك به خوا ده بات، چونکه کومه لیک گومان خرایان به خوا بردو نه ویش فه وتاندنی، خوا ی بهرز فره موویه تی: ﴿وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَصْبِحُوا مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ (۲۳).

نه و پسته به ی ده فره موئ: ﴿وَإِنْ يَسْتَعْجِبُوا فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْجَبِينَ﴾ (۲۴):

زانایان زۆر قسه یان له سهر کردوه، چونکه نه م جوړه ده ر پرنه ده ر پرنیکی توژئ ده گمه نه، ههر چه نده چهند جار یک له قورئاندا هاتوه، له ته فسیری سوورته تی (النحل) یشدا قسه مان له باره وه کردوه، ههروه ها له ته فسیری سوورته تی (لقمان) یشدا ههر قسه مان له باره وه کردوه، ﴿وَإِنْ يَسْتَعْجِبُوا﴾ (۲۴)، (إِنْ يَسْأَلُوا الْعُتْبَىٰ وَهِيَ رُجُوعُ الْمُعْتُوبِ عَلَيْهِ إِلَى مَا يُزْفِي الْعَاتِبَ لَمْ يُعْطُوا حَقَّ رَفْعِ عِتَابٍ عَلَيْهِمْ وَاعْتِدَارًا)، واته: نه گهر داوا ی (عُتْبَى) بکه ن، که بریتیه له گه رانه وه ی بابای سه رزه نشکراو بو حاله تیک که بابای سه رزه نشکهر لئی رازیی، داوا کاریه که یان جیبه جئ ناکرئ و، مافی لابرندی لومه له سهر خو یان یان پئ نادری و، مافی پوزش هینانه وه و پاسا هینانه وه یان پئ نادری.

﴿وَإِنْ يَسْتَعْجِبُوا﴾، خو ئراو یشه ته وه: (وَإِنْ يَسْتَعْجِبُوا)، نه گهر داوا یان لئ بکرئ گله یی له سهر خو یان لابه رن، ههروه ها ﴿فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْجَبِينَ﴾ (۲۴)، له وانه نین که گله ییان له سهر لابه رن، خو ئراو یشه ته وه: (فَمَا هُمْ مِنَ الْمُعْجَبِينَ)، له و که سانه نابن که گله یی له سهر خو یان لابه رن، حه سه نی به صرایی و، نه بو عوبه یدو، نه بو لعالیه، وایان خو ئندو ته وه، (أَي: إِنْ أَقَالَهُمُ اللَّهُ وَرَدَّهُمْ إِلَى الدُّنْيَا لَمْ

يَعْمَلُوا بِطَاعَتِهِ كَمَا قَالَ تَعَالَى: ﴿لَوْ رُدُّوْا لَعَادُوْا لِمَا هُمْ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُوْنَ﴾ (۲۸)،
 واته: نه گهر خوا ۱۱ دواکه شیان بگریته وه، بیانگریته وه بو ژيانی دنیا، له ویش
 دیسان فه زمانه ریی خوا ناکه و، گله یی خوا له سهر خویان لانا بهن، وهک خوی
 بهرز فه رموویه قی: نه گهر بشگریته وه جاریکی دیکه ده گهرینه وه سهر نه وه ی
 لئی قه ده غه کراون و تهوان دروژنن.

له و باره وه تهو فه رمووده یه ی پیغه مبه ر ۱۱ دتینن، که چو ن نه ندامه کان
 شایه دیی له سهر مرو ف ده ده ن، که ده فه رمو ی: اَعَنْ اَنْسِ بْنِ مَالِكٍ ۱۱، قَالَ: كُنَّا
 عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ ۱۱ فَضَحِكَ، فَقَالَ: «هَلْ تَذُرُوْنَ مِنْ اَضْحَاكٍ؟» قَالَ قُلْنَا: اَللهُ وَرَسُولُهُ
 اَعْلَمُ، قَالَ: مِنْ مَخَاطِبَةِ الْعَبْدِ رَبِّهٖ، يَقُولُ: يَا رَبِّ اَلَمْ تُجْزِنِي مِنَ الظُّلُمِ؟ قَالَ: يَقُولُ:
 بَلَى، قَالَ: فَيَقُولُ: فَاِنِّي لَا اُجِيزُ عَلَى نَفْسِي اِلَّا شَاهِدًا مِنِّي، قَالَ: فَيَقُولُ: كَفَىٰ بِنَفْسِكَ
 الْيَوْمَ عَلَيْكَ شَهِيدًا، وَبِالْكَرَامِ الْكَاتِبِيْنَ شُھُوْدًا، قَالَ: فَيُخْتَمُ عَلٰى فِيْهِ، فَيَقَالُ لَا زَكَاهَ:
 اِنْطِقِي، قَالَ: فَتَنْطِقُ بِاَعْمَالِهٖ، قَالَ: ثُمَّ يُخَلٰى بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْكَلَامِ، قَالَ فَيَقُولُ: بُعْدًا لَكَ
 وَشُقْحًا، فَعَنْكَزُكَ كُنْتُ اَنْضِلُ (أخرجه مسلم: ۲۹۶۹).

واته: نه نه سی کوری مالیک ۱۱، ده لئ: ئیمه له خزمهت پیغه مبه ری خوا
 ۱۱ بووین، پیکه نیی، (زهرده خه نه یه کی هاتن)، دوا یی فه رمووی: ده زانن به چی
 پنده که نم؟ گو هان: خواو پیغه مبه ره که ی زاننن، فه رمووی: به وه پنده که نم که
 بهنده پهروه ردگاری ده دوتنی (له روژی دوا ییدا)، ده لئ: نه ی پهروه ردگار! نه دی
 تو منت په نا نه دا له ستم، که ستمم لی نه که ی، فه رمووی: خواش ده فه رمو ی:
 با، فه رمووی: نه ویش ده لئ: من ریگا ناده م هیچ که س به سه رمه وه به لگه بی
 مه گهر له خو م، فه رمووی: خواش ده فه رمو ی: باشه، نه مرو ههر خو ت به سه ر
 خو ته وه شایه ده بو، فریشته به ریزه تو مار که ره کان با به سه ر ته وه شایه تین، تنجا
 موری به سه ر دل وه ده نری، (واته: زاری قه پات ده بی و، قسه ی بو ناکری و)،
 فرمان ده کری به نه ندامه کانی قسه بکه ن، دینه گو و، شایه دیی کرده وه کانی
 له سه ر ده ده ن، دوا ی ته وه ی نه ندامه کان شایه دییه که یان ته واو ده که ن، تنجا

دووبارە جارىكى دىكە بواری دەدرى بە زمانى قسە بکات، ئىجا ئەویش پروو
 دەکاتە ئەندامە کالى و، دەلى: دوورسى بو ئىوھو، سزا بو ئىوھ، من بەرگىم
 لە ئىوھ دەکرد، ئەوانىش وەك لە ئايەتە کەد. ھاتوھ دەلىن: **﴿أَطَقْنَا اللَّهُ إِلَيْكَ**
أَنْطَقَ كُلُّ شَيْءٍ﴾ ئەو خوايە ئىمەى ھىئاوھتە گو، کە ھەموو شىئەك ئەگەر
 بىلەوى دەيھىتتە گو.

مهسه له ی دووه:

سازگرانی هاونشینانی خراب بۆ بیروایان، که کوفرو خراپه و تاوانیان بۆ پراژیننه ووه، سه ره نه جام بریاری دادگه رانه ی خویان له سه ره بچه سپن، له میانی کومه لاتیکی رابردوو له جندو مروقی زیانباردا، به وهی که ده چنه نیتو ناگری دوزه خه وه:

خو ده فه رموی: ﴿وَقِضْنَا لَهُمْ قُرْآنًا فَرَزْنُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمِّ قَدْ حَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾ (۱۵)

شیکردنه وهی ئه م، ئایه ته، له پینج برگه دا:

(۱) - ﴿وَقِضْنَا لَهُمْ قُرْآنًا﴾، چه ند هاونشینیکمان بۆیان ئاماده کردن، (قِضْنَا أَيْ: هَيَّئْنَا لَهُلَاءِ الْكُفَّارِ)، بۆ تهو بیروایانه ئاماده مان کرد، چی بۆ ئاماده کردن؟ ﴿قُرْآنًا﴾، کۆی (قَرِین) ه، (قَرِین) بریتیه له (الصَّاحِبِ الْمَلَازِمِ) هاوه لیکه له مروق جیانا بیته وه وه همیشه له گه لیدایه، به کوردیی: هاونشین، نجا تابا تهو هاونشین و هاوده م و هاوه لانه چین؟ زۆربه ی توژهره وان گوتوو یانه: شه یتانه کانن، (الْقُرْآنُ: شَیَاطِينِ يَلَازِمُونَهُمْ)، شه یتانه هاونشینه کانن که هه میشه له گه لیاندان.

(الطبري) لهو باره وه له تهفسیره که ی خۆیدا، ده لئ: (وَبَعَثْنَا لَهُمْ نُظَرَاءَ مِنَ الشَّيَاطِينِ، فَجَعَلْنَا لَهُمْ قُرْآنًا قُرْآنًا لَهُمْ، يُزَيِّنُونَ لَهُمْ قَبَائِحَ أَعْمَالِهِمْ) (۱)، واته: ناردمانه سه ریان چه ند هاوتاو هاوشیوه یه که له شه یتانه کان و، تهو امان کرده هاونشینان، له گه لیاندا جووتمان کردن که هه میشه پیکه وه بن، کرده وه خراپه کانیان بۆ ده رازیننه وه.

ئىنجا ئەو ھاونىشىنە شەيتانانە، كە وەك گۆتم زۆربەى تويژەرەوان دەلین: لە جىند، بەلەم دەگونجى مەروڧىش بىن، وەك لە سوورەتى (الناس) دا خوا دەفەرمۆي: **﴿الَّذِي يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ﴾** **﴿مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ﴾** (۱) واتە: ئەو ھەي خوتخوتە دەخاتە سىنەى خەلکەو، لە جىندو لە مەروڧ.

ھەرەو ھا لە شوینی دیکە دا خەوای پەرەردگار دەفەرمۆي: **﴿شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ﴾**، واتە: شەيتانەکانى مەروڧ و جىند.

ئىنجا ئایا ئەو ھاونىشيانە چى دەکەن؟

(۲) - **﴿فَرِيقَنَؤُا هُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾**، ئەو ھەي لە پيش دەستيانەو ھەي، ئەو ھەي لە دوایانەو ھەي بۆيان پازاندنەو، ئەو ھەي لە پيش دەستيانەو ھەي، ئەو ھەي لە دوایانەو ھەي، زانايان زۆر قەسيان لە بارەو کردوون، بەلەم دوو واتا زیاتر بە دلەو دەچەسپن:

يەكەم: **﴿مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾**، واتە: ھەرچى گوناھو تاوانە، لە پيشيان و لە دوایان، يان لە دەورو بەريان، بۆيان دەپازننەو، بەلەم بۆيە ئەو دوو لایەى باسکردوون، چونکە راست و چەپ و، سەر و خوارىش دەرگە نيو خۆيان، كە من ئەو واتايەم زیاتر بە دلە، واتە: ھەرچى گوناح و تاوانە، بکەوئیتە لای پيشيان يان لای دوایان بۆيان دەپازننەو.

دووەم: **﴿مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾**، واتە: لە کاروبارى دنیا (مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا)، **﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾**، واتە: لە کاروبارى پۆژى دواى (مِنْ أَمْرِ الْآخِرَةِ)، کاروبارى دنيايان بۆ جوان دەکەن و، بۆيان دەپازننەو: چۆن پيتان خۆشە واکەن، نە لىپرسىنەو ھەي، نە سزاو پاداشت ھەي، نە ھەلال و ھەرام، ھىچ واتايەکیان ھەي، چۆن چيز وەرەگرن و، چۆن لە پروی دنيايىو ھەي قازانچ دەکەن و، بەھرى ماددىی وەرەگرن، واکەن.

بە نىسبەت پشيانەو ھەي، واتە: بە نىسبەت ئەو کاتەو ھەي كە دى، كە پۆژى دوايە، ئەو پشيان واکەن بۆ دەپازننەو كە نە زىندووکرانەو ھەي، نە سزاو

پاداشت هه‌یه، نه‌ویشیان ئاوا بو دهرآزښنه‌وه. که ترسی پوژي دواييان نه‌بي، که له پشنيانه‌وه‌يه.

(۳) ﴿رَحَىٰ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ﴾. فەرمايشين له‌سەر هاته دى، واته: بريارى خوا ^{نښه} له‌سەريڼ چه‌سپا، که خوا فەرموويه‌تى: به پيى سيستم (نظام) پک که داپناوه، هەر که‌سپک ئاوا بکات و ئاوا بړى، سەرهنجامى بهو شيوه‌يه ده‌بي، نه‌و برياردیان له‌سەر چه‌سپا.

(۴) ﴿فِي أَمْرِ قَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ﴾. له نيو کومه‌لانيکدا که تيپه‌ريون له پيش وندا، له جند و له مروځ، واته: هەر ځويان نين و نه‌وانيش چوونه نيو نه‌و کومه‌ل و ناقمه يښروايانه‌وه له جندو مروځ، که له پيش وندا تيپه‌ريون و بريارى سزادرايان به‌سەر دا چه‌سيوه.

(۵) ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ﴾. به دلنبايى نه‌وان زيانبار بوون، (الطبري) له‌و باره‌وه ده‌لى: (إِنَّ تِلْكَ الْأُمَّةَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْعَذَابُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ، كَانُوا مَغْبُوتِينَ بَيْنَهُمْ رِضَا اللَّهِ وَرَحْمَتِهِ بِسَخَطِهِ وَعَذَابِهِ)، واته: نه‌و کومه‌لانه که ئازارو سزادانى ټيمه‌يان له‌سەر چه‌سيوه، له جند و له مروځ، زيانبر بوون، به‌وه که په‌زامه‌نديى خواو، به‌زه‌يى ځوايان فروشت و له به‌رانبه‌ردا تووړه‌يى و سزاي په‌روه‌ردگاريان وه‌رگرت.

مەسەلەى سىيەم:

بىيروايان ۋەك نەخشە و پىلاننىكى گلاۋ، گوتيان: گوئى بۇ قورئان مەگرن، واتە: بىيروايانى قسە رۇيشتوو، بە شۇنىكە وتووۋەكانى خۇيانيان گوت: گوئى بۇ قورئان مەگرن و، قسەى پووچ و غەلبە غەلب لە كاتى خۇيزانى قورئان دا بىكەن، بەلكو بەسەرىدا زالېن، خواش ھەردەشەى سزاو ئازارىكى سەختى لىكىردوون، ۋەك تۆلەيەك لە دوژمنانى نكووليكەر لە خواو نىشانەكانى:

خوادەفرموى: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۲۶) فَلْيُذَيِّقْ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْرَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ مَا كَانُوا يَأْبَيْنَا مُحَمَّدُونَ ﴿۲۸﴾

شىكىردنەۋى ئەم ئايەتانه، لە نۇ برگەدا:

۱- ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ ئەوانەى بىيروابوون، گوتيان: ئەوانەى بىيروابوون بە دلىيى مەبەست پى سەركردەكان و ھوكمران و قسە رۇيشتووۋەكانە، چونكە ئەوان تواناى فەرمان پىكىردن و، رى لىكرتنيان ھەبووۋە، ئەوان بە خەلكە رەش و پووت و ھەلخەلەتاو و گوئى لە مستەكانى خۇيانيان گوتوۋ: وابكەن و، وامەكەن.

ئايا چىيان گوت؟

۲- ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾ گوئى بۇ ئەم قورئانە مەگرن و، قسەى پووچى تېدا بىكەن، بەلكو بەسەرىدا زالېن، كەواتە: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئەۋە لە تەفسىرەكاندا نەمىنيۋە، بەلام بە تەنكىد بە سىياق و سەلىقە ديارە، كە مەبەست پى كافرانى ناساى نىيە كە لە نىتو خۇياندا، واياي گوتېن، بەلكو كافرە دەست رۇيشتوو و، قسە رۇيشتووۋەكان و، ھوكمران و بالادەستەكان بە شۇنىكە وتووۋەكانى خۇيانيان گوت: گوئى بۇ ئەم قورئانە مەگرن، زانيويانە كە ئەگەر گوئى بۇ بگرن و گوئى بۇ

هه لَبَخَن، پیتی کارتیکراو ده بن، ﴿وَالْعَوَافِي﴾، قسه ی پووچی تیدا بکه ن، ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾، به لکو به سه ریدا زالن، ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾، که: ﴿تَسْمَعُوا﴾، بهرکاری خواستوه به هوی لامه وه، دهن ده یتوانی به رموی: ﴿لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ﴾، گوئی بو نهم قورئانه مه گرن، به لام که ده فهرموی: ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾، ﴿عُدِّي﴾ «لَا تَسْمَعُوا» ب «ل»، لَتَضْمِينِهِ مَعْنَى الْإِطْمِئْنَانِ وَالرَّكُونِ، بویه: ﴿تَسْمَعُوا﴾، به (ل) بهرکاری خواستوه، تا کو مانای مهیل به لادا کردن و پی نارام بوون، بخریته نیو وشه ی: ﴿لَا تَسْمَعُوا﴾، یانی: ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾، ولا تَطْمَئِنُّوا إِلَيْهِ، ولا تَرْكَنُوا إِلَيْهِ، گوئی بو نهم قورئانه مه گرن و پیتی مه سهرون و به لایدا مه چن، ﴿وَالْعَوَافِي﴾، قسه ی پووچی تیدا بکه ن.

هه لَبَه ته که گوتوو یانه: ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾، نهمه له سه ر زمانى مسوولمانان گوتوو یانه، ته گهرنا ته وان بر وایان به وه نه بووه ته وه ناوی قورئانه وه، خوا دایبه زانده وه، واته: ته وه ی مسوولمانان پیتی ده لین قورئان و، پیمان وایه له لایه ن خوا وه به سه ر پیغه مبه ره که ی (موحه ممه د) ﴿لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ﴾، گوئی بو ته وه مه گرن، وشه ی (لَعُو)، وه ک پیشت با سمان کرد وه، (الْقَوْلُ الَّذِي لَا فَائِدَةَ مِنْهُ)، ته وه قسه یه ی که سوودی نه بی، وه ک گوتمان له (لَعَا) وه هاتوه، که دهنگی پاساری و جریوه جریوی چوله که وه بالنده یه وه بو تیمه بی سووده، چونکه تیی ناگه بن، به لام به ته نکید بو خویان سوود به خشه وه، لی حالى ده بن، بولبولیک که ده جریوتی، یان که ویک که ده قاسپیتی، یان کو تریک که ده کمیتی، ههروه ها مریشک که کورکه کورک ده کات و، که له باب که ده قووقیتی و، بالنده کانی دیکه، ته وه دهنگ و سه دایه ی خویان بو خویان سوود به خشه.

نجا که گوتوو یانه: ﴿وَالْعَوَافِي﴾، نهمه دوو واتایان ده گه یه نی:

یه که م: قسه یه کی تیدا بکه ن سوودی نه بی، واته: قسه ی پووچ و گالته وه جه فهنگ بکه ن و، دهنگ بهرز بکه نه وه له کاتیکدا قورئان ده خویتیته وه.

دووهەم: دەنگە دەنگ و غەلبە غەلبەك بکەن، کە دەنگى قورئان خوینە کە داپوشتیت، ئنجا ئەگەر پىغەمبەرە ﷺ، يان يەكەك لە هاوولانە، يانی: دەنگ هەلێن و، غەلبە غەلبەك بکەن، کە دەنگى پىغەمبەر ﷺ، يان دەنگى ئەو کەسەى کە قورئان دەخویتی، داپوشتی و، دەنگە کە ون بێ.

لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٧﴾، بەلکو زالب، يانی: (لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ مُحَمَّدًا)، يان (لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ الْقُرْآنَ)، بەلکو بەسەر موحمەددا، يان بەسەر قورئاندا زالب، بەو کە هەر کەس بیهوئى گوئیستی قورئان بێ، ئەتوانی گوئیست بێ، ئنجا کە ئیوه رێتان لیگرت گوئیستی قورئان بێ، مانای وایە بەسەریدا زالبوون، چونکە خەلک هەتا قورئان نەبیستی، پێی کارتیگراو نابێ.

ئنجا ئەمە وەنەبێ هەر ئەو کاتە وابوو، ئیستاش هەروایە و دوژمنان و ناحەزانی ئیسلام، هۆکاریك کە زۆر پشتی پێ دەبەست و، بە کارتیگەر و کاریگەری دادەئێن بۆ دژایەتیی ئیسلام و مسوڵمانان، ئەوێە کە شتی پووچ بۆ دەکەنەو، ئەو هەموو کەنالا ئەو بە پارەى نەوت و غازى دزراوى خەلک و، بە پارەى بودجەى دزراو و بەتالانراوى ئەم میللەتەو، بە سەرودت و سامانى بە حەرامیى لەسەر یەك کەلەكە کراوى ئەم خەلکە هەزار و پەش و پروتە کار دەکەن، ئەو کەنالا ئەو چیان لەسەر بۆ دەکرێتەو؟! بە دنیایى هەمووى لە چوارچێوەى ئەو دایە کە خوا دەفرموى: (لَعُو)، قسەى پووچ، نەك هەر ئەو، بەلکو قسەى حەرامیشەو لە (لَعُو)ش بەولاولەترە، چونکە (لَعُو) ئەوێە کە سوودى نەبێ، بەلام زۆرێك لەو قسەو چالاکیى و شتانەى کە لەو کەنالا ئەو بۆ دەکرێتەو، نەك هەر سوودى نیە، بەلکو زۆریش زیانى هەیه، بە تایبەت بۆ چینی گەنج و تازە پێگەشتوو، کە سەرگەرمیان دەکەن بە قسەو شتی پووچەو، بەلکو سەرگەرمیان دەکەن بەوێە کە وا هەست بکەن یەك تۆپەل غەریزەن: تەنیا غەریزەى جینسین، تەنیا غەریزەى خواردنەو خواردن و، سەرگەرمیان دەکەن بەوێە کە بەرگ و پۆشاکیان چۆن بێ؟ خواردنێان چۆن

بى؟ چۆن ئارەزووھە كانى خۇيان تېر بىكەن، لە ھەر رېيەكەوھە بۇيان ھەلگەوئى، بەبى ئەوھى كۆي بدەنە ھەلآل و ھەپام؟ ئەوھش كاتى خۇي پىلان و نەخشەي بېيروايان بووھ لە دژى قورئان، ئىستاش بە ھەمان شېوھ ھەموو ئەو ھەولانە دەھنە ئەو چوارچىوھەيەوھ، كە خەلگ بەشتى پووچ و بى ئامانچ و بى سوود سەرگەرم بىكرى، بۇ ئەوھى نەپەرژىتە سەر ئەوھى ھوكمى چ ھوكمراڭىكەو، ئەو دىنایە چىي لى دى و، كى ھوكمى دەكات و، خىرو بېرى ئەو ولاتە بۇ كۆي دەبىردى و، ئەو خەلگە پووى پى لە چى كراوھ؟ ھەمىشە ئەگەر خەلگ بە ناھەق و بەتالەوھ سەرقالگرا، ناپەرژىتە سەر ھەق.

(۳) - ﴿فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا﴾، بە دىنایى تېمە ئەوانەي بېيروان نازارىكى سەخت و توندىان پى دەچىژىن، كە دەفەرموئى: ﴿فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئەمە: ﴿إِطْعَامٌ فِي مَقَامِ الْإِضْمَارِ﴾، دەيتوانى بىفەرموئى: ﴿فَلَنَذِيقُنَّهُمْ﴾، چونكە پىشتر باسىكردوھ كە دەفەرموئى: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْفِ فِيهِ لَعَنَّكُمْ تَعْلُونَ﴾، بەلەم بۇيە دەفەرموئى: ﴿فَلَنَذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئەمە دەرخستەو ئاشكراكردەن لە شوىنى پەنھانكردن، بۇ ئەوھى بزانرئى كە بېيروايەكەيانە، ئەو شېوھ رەفتارەيان لى دەپشكوئىتتەوھ، بېيروايەكەشيانە وایان لىدەكات شایستەي سزای سەختى خوابن، پىشترىش گوتوو مانە: وشەي (ذوق) بە مانای چىشتنى خواردن دى، واتە: ئىنسان لە خواردن بچىژئى، بەلەم لىرەدا ئەمە خواراوه تەوھ بۇ سزا، یانى: ئەو سزاو نازارە كە خوا بۇ كافرانى نامادە كرده، وەك چىشت و خواردنىك بۇى نامادە كردهوون و، كە بە تۆبىزى پىيان بىخوات و، پىيان لەو نازارە بچىژئىتى.

(۴) - ﴿وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَشْرَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾، بە دىنایى بەپىي خراپترىنى ئەوھى دەیانكرد، سزایان دەدەين.

(ل) لى (لَنَجْزِيَنَّهُمْ) زەمىنە خوشكەرە بۇ سوئىد (مُهِدَّةٌ لِّلْقَسَمِ)، یاخود (ل) لى سوئىدە، یانى: سوئىد بە خوا، (ن) دەكەش بۇ جەختكردەنەوھە، واتە: سوئىد بە

خوا زور به جه ختکردنه وهوه، (أسوء) منصوب علی نَزَعَ الخافض أي: علی أسوأ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ، (أسوء) مه منصوبه به داریننی ژئردارکه، یانی: سزایان ده دهین له سه ر خراپترین کرده وه یان که ده یانکرد، (وأسوأ: اسم تفضیل مَسْلُوبُ الْمُفَاضَلَةِ، وَإِنَّمَا أُريدُ بِهِ الشَّيْءُ، فَصِيغَ بِصِيغَةِ التَّفْضِيلِ لِلْمُبَالَغَةِ فِي السُّوءِ)، که ده ده رموی: **﴿أَسْوَأَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾**، مه به ست نه وه نیه، که ته نیا به خراپترینی کرده وه که یان سزا ده درین، به لَام به کرده وه خراپه کانیان که خراپترین نین، سزا نادرین، **﴿أَسْوَأَ﴾** لیره دا ناوی هه لَبَّزاردنه، به لَام مه به ست پیتی هه لَبَّزاردن و به راورد پیکردن نیه، له گه لَ به رانبه ریکدا، به لَکو مه به ست پیتی کرده وهی خراپه، به لَام بویه به شیوهی (إِسْم التَّفْضِيل) هاتوه، تا کو زیده رویی بکری له خراپیی کرده وه که یاندا.

له راستییدا هه ر کرده وهیه کی خراپ له به رانبه ر خوا ی موته عالدا، به خراپترین له قه لَهَم ده دری، ته گه ر ته نیا خراپیش بی، هه ر خراپترینه.

(۵) - **﴿ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ الَّذِينَ كَانُوا يَكْفُرُونَ﴾**، تا نه وه سزای دوژمنانی خواجه که تا گره.

(۶) - **﴿كُلُّهُمْ فِيهَا دَارٌ مُّخْلَدٌ﴾**، له ویدا بویان ههیه مه نزلگای تیدامانه وه، واته: (لَهُمْ فِيهَا مَثَلُ الْبَقَاءِ الْأَبَدِيِّ)، مه نزلگای مانه وهی هه می شهیی بو ته وان له ویدا ههیه.

(۷) - **﴿جَزَاءُ مَا كَانُوا يَأْتِينَا يَمْجُدُونَ﴾**، سزای نه وه که نکوولییان له تابه ته کانی تیمه ده کرد، که واته: نهی بیروایانه! نیستا وه رن بروا به راستیتی قورئان بینن و، لئی وردبنه وهوه، نکوولیی لئ مه کهن، نه گه رنا دواپی نه وه سزاتانه.

ته مه ش نه وه ده گهیه نئی که نه و بیروایانه زانیویانه قورئان هه قه، به لَام دانیان پیدانه هیتاوه، چونکه: **﴿يَمْجُدُونَ﴾**، واته: نکوولیی ده کهن، نکوولیکردن نه وهیه مرووف به عقل و دل بزانی نه و شته راسته، به لَام به زمان دانی پیدانه هیتنی، وه ک خوا ی به رزی مه زن له سوو رتهی (الْمَل) دا له باره ی گه لی فیره ونه وه، که مووسا **﴿الْحَقُّ﴾** نیشانه کانی خوا ی پهروه ر دگاریان بو دینن، ده ده رموی: **﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ﴾**

مَا يَنْتَظِرُ مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّثَبِّتٌ ۚ وَحَمِّدُوا بِهَا وَأَسْتَقْبَلَتَهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلُمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَنِيبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝۱۱ ۚ، واته: كاتىك كه نىشانەكانى ئىمەيان زۆر پۇشن بوون، (يان زۆر پى بىنەر بوون، ھۆكارى ئەوہبوون مەروۇف پىيان بىنى)، بۇ ھاتىن گوتىان: ئەوہ جادوویكى ئاشكراو پرونەو، نكوولپىان ئىكردن، لە دەروونى خۇشياندا لىيان دلىابوون راستن، بەلام بە زمان نكوولپىان لى كرذن، بە ھۆى سىتەم و خۇ سەپاندەوہ، تاكو سىتەمكارى و خۇسەپاندنىان بۇ بەردەوام بى، نەچوونە ژىربارى ئەو موعىزانەوہ كە مووسا عليه السلام ھىتابوونى و، دانيان پىدا نەھىنان، چونكە ئەگەر دانيان بە راستى نىشانەكانىدا ھىتابايە، دەبووايە ئەگەر شوپن پەيامەكەشى كەوتبان، ئنجا ئەگەر شوپن پەيامەكەشى كەوتبان، فىرعەون و دارو دەستەكەى ئەو بەزم و بازارەى ھەيانبوو، لىيان تىكدەچوو، بۇيە ھەر لە سەردەتاوہ نكوولپىان لە نىشانەكانى مووسا عليه السلام كر، **فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَنِيبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۝۱۱ ۚ**، سەرنج ىدە! سەرنجامى تىكدەران چۆن بوو؟! ئنجا تىستاش ھەروايەو، تىستاش كەسانىكى زۆر لە ھوكمپانە خۇ سەپىنەكان، چ لە ھىزبە سىكوولارىستەكان، چ لە پۇژىمە سىكوولارىستەكان، چ لە پۇژىمە مىراتى و بنەمالەھىيەكان، چ لە پۇژىمە خۇسەپىنەكان بەھۆى كودەتاي سەربازى و، ھىزى سەربازى و، ھىزى موخابەراتى، چ بە ھۆى پەيوەندىيە سىياسىيە خۇ بەدەستەوہ دەرەكانىان، لەگەل زلھىزانى پۇژەلات و پۇژناوادا، ئەوانە نكوولپى دەكەن لە راستى نىسلام، ئەگەرنا دەزانن راستە، بۇچى نكوولپى دەكەن؟ چونكە ئەگەر بىنە ژىربارى نىسلام و پەيامى خواوہ، پەيامى خوا پىش ھەموو شىك پىيان دەلى: ھەمووتان بران، دەبى پىكەوہ تەبابن، ھەروەھا پىيان دەلى: ئەو خىرو بىرەى لەم ولاتەدايە، ھى ھەمووتانە، ھى مالىك و دوو مالان و چەند مالىك نىيە، ھى عەشىرەتىك و ھىزىك نىيە، ھى چەند كەسىك نىيە، ھى ھەمووتانە، دەبى تىيدا بەشداربن، نابى ھىچ كەس قۇرخكارى بكات لە نىعمەتەكانى خوادا.

ہمروہ دینی خواہیں لے دہگری لہ تہ زویرو فرت و فیل، لہ خوسہ پاندن،
 لہ زہبرو زہنگ، لہ چاو سوور کردنہ وہی نامہق لہ خہ لک، ئنجا ئاینیک پئی
 ئہ وانہ یان لے بگری ہہر لہ سہر تاوہ نکوولی لے دہکن و، ناچنہ ژیرباری.

مەسەلەی چوارەم و کۆتایی:

داواکردنی بێپروایان لە خواي پەرورەدگار کە ئەو دووانەي لە مەرۆف و جند گومرایان کردوون، پێشانیان بدات، تاكو بیانخەنە ژێر پێیان و، بکەونە ژێری ژێرەو:

خوادەفرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّوْنَا مِنَ الْإِنْسِ جَعَلَهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ﴾

شیکردنەوی ئەم ئایەتە، لە چوار بڕگەدا:

(١)- ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾: ئەوانەي بێپروان، گوتیان، ئەمە لێرەدا: بە هوکمران و شوێنکەوتوووە، بە سەرکردهو بنکردهو، ئەوانەي شت بەدەست بوون و، ئەوانەي شوێنکەوتوو و لاساییکەرەو بوون، هەموویان دەگریتهو.

(٢)- ئەوانەي بێپروان گوتیان: ﴿رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّوْنَا﴾: پەرورەدگارمان! ئەو دووانەي گومرایان کردین، پێشمان بە، توێژەرەوانی قورئان زۆربەیان بۆ وێنە: (الطبري) و زۆری دیکەش گوتویانە: ئەو دووانە (تیبلیس) و (قابیل)ن، تیبلیس لەبەر ئەوەي یەکەم کەس بوو سەرپێچی کرد لە ئاسمان، قابیلیش یەکەم کەس بوو لەسەر زەوی سەرپێچی لە فەرمانی خوا کردو، بڕایەکەي خۆي کە هابیلە کوشتی، ئەو دووانەمان پێشان بە کە پێی کوفرو تاوان و خراپەیان بۆ خەلک شکاندو، پەنگی سەرپێچیکردن لە فەرمانی خویان پشت.

بەلام من پێم وایە: ﴿الَّذِينَ ضَلَّوْنَا﴾: ئەو دووانەي گومرایان کردین، واتە: ئەو دوو جوهری گومرایان کردین لە جندو مەرۆف، نەك دوو کەس، کە تیبلیس و قابیل بن، بەلکو هەموو ئەوانەي کە لەو دوو جوهرە دروستکراوین، چ جند، چ مەرۆف، ئەوانەمان پێشانە، چونکە بە تەنکێد هەلخەلەتیانراو شوێنکەوتووکان زۆر زیاترن لە گومراکەرەکان، یانی: جاری وا هەیه کە سێک ئۆممەتیک گومرا

دەكات، كەسێك و دارو دەستەكەى كە كەمىنەيەكن، خەلگىكى زۆر گومرا دەكەن، كەواتە: گومرا كراوەكان زۆر زیاترن لە گومراكەرەكان، ئەگەر جندن، ئەگەر مەرووفن، كەواتە: چونكە گومراكراوەكان زۆربەن، بە ئاسانى لەهوى بەرەستیان دێن و^(۱) دەلێن: پێشاهان بەدە تاكو بیانخەینە ژێر پێمانەوه، هەر كۆمەلەيەك لە گومراكراوەكان، ئەوانەى گومرايان كردوون لە جندو مەرووف، بۆ ئەوهى لەهوى داخى دلى خۆيانيان پێ برێژن.

بەلگەشم لەو بارەوه كە ئەو دووانە دوو كەسى دیاریكراو نین، بەلكو دوو جۆرە دروستكارون، ئەودە كە خوا لە سوورەتى (الأنعام) دا، دەفەرموى: **وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَمِيٍّ عَدُوًّا شَاطِئِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ** ^(۱۱۳)، واتە: هەروا بە شێوەيە بۆ هەر پێخەمبەرێك دوژمنێكمان پەخساندووە، لە شەیتانەكانى مەرووف و جند، هەروەها لە سوورەتى (الناس) یشدا خوا دەفەرموى: **الَّذِي يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ** ^(۵) ^(۶)، واتە: ئەوكەسەى كە خوتخوتەو دندەدانى خراب دەخاتە سینهى خەلكەوه، لە جندو لە مەرووف.

(۳) - **جَعَلَهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا**، تاكو بیانخەینە ژێر پێیەكاهمانەوه.

(۴) - **لِيَكُونَا مِنَ الْأَسْفَلِينَ**، تاكو ئەو دوو جۆرە خەلك هەلخەلەتێنەرو گومراكەرە لە ژێرەوهبن، واتە: لە ژێر تێمەوهبن و، بیانخەینە ژێر پێمان.

ئەو گومراكراوانە كە دەزانن ئەو گومراكەرانە، تووشى چ پوژێكى بەش و پەر مەینەتیی و چ بەد بەختییەکیان كردوون، هیچیان بەدەست نامێنێ ئەوه نەبێ كە بلێن: خوايە! پێشاهان بەدە، بزانی كێ و كێ بوون؟ یان لە كوێن؟ تاكو بیانخەینە ژێر پێ، بەلام پێمانیە ئەو داوايەشیان وەرگیری، چونكە كارەكانى

خوایند **عَلَيْهِ** بۆ سزادانی کافرانیڭ هیچی فەوزاوا پاشاگەردانیی نیه، بەلکو هەر کەسە بۆ خووی سزای پەر بە پێستی خووی دەدری، ئەو نیه کە لەویدا بێتە گێژاوو، پاشاگەردانیی، بەلام گرنگ ئەوەیە ئەوان ئەو داوایە دەکەن و، ئەو قسەیه دەکەن، بۆ دەرخستنی توورەیی و، بیزاریی و، زۆر پەستی خۆیان لەوان، کە ئەگەر بە خستنه ژێر پێش بێ، با تۆزی تۆلەیان لێ بکەنەوهو، داخی دلی خۆیانیان پێ برێژن.

ئەمەش بۆ ئەوە خوایند **عَلَيْهِ** دەیخاتە ڕوو، کە ئەی ئەو خەلکەهی هەڵدەخەلەتێن و شوێن ئەو ستمکارانە دەکەون! ڕۆژیک دێ داوا لە خوا دەکەن ئەو سەرکردانەتان پێشانتان بدات، بیانخەنە ژێر پێ، کەواتە: حەیفەو عەیبە تێستا تێوە مەکەونە ژێر پێیان، کاتیک دێ هێندەتان ڕق لێیان هەڵدەستێ، تووشی وەزعیکتان دەکەن، کە تاوات بخوازن ئەوانە بخەنە ژێر پێی خۆتان، ئنجا تێستا تێوە مەکەونە ژێر پێی ئەوان، تاکو ئەو ڕۆژەش ئەو خۆزگەیه نەخوازن!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی چواره‌م ❖

پېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە دە (۱۰) ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۳۰ - ۳۹)، لەم ئايەتانهدا:

بەكەم: باسى بەندە بېوادارو پراوەستاو و دامەزراوەكانى خوا كراوە، كە فریشتەكان لە دنیاو، لە دواپۆژدا دادەبەزە سەریان و، موژدەیان پى دەدەن، ترس و خەم و پەژارەیان لە دڵدا دەپویننەو.

دووهم: هەر لەم دە (۱۰) ئايەتەدا، باسى بانگەوازكانانى پى خواو، خەسلەتە بنەپەتییەكانیان كراوە.

سێهەم: ژمارەیهك لە نیشانەكانى خوا، دیاردەو دیمەنە سەرنجپاكیش و دڵ بزوینەكانى دەورووبەرو گەردوون، خراونەپوو، وەك بەلگە لەسەر پەروەردگاریتیى و تەنیا پەستراویتیى خوا، كە بریتین لە: شەوگاری، پۆژگاری، خۆرو، مانگ و، دابەزینی ئاو بوو سەر زەوى و، زیندوووبوونەوى زەوى و، پازاندنەوى زەوى بە گۆل و گۆلزارو، پووەك و دارو درەخت و، هەموو ئەو شتانەى كە لەسەرى دەپوین.

إِنَّ الَّذِيْنَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾ تَحْنُ أُولِيَآؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهِي أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿٣١﴾ ثَلَاثًا مِّنْ عَفْوَيرَ رَّحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّى مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا تَسْتَوِى الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ أَدْفَعُ بِالْأَيْمِىِ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِى يَنْتَكُ وَيَنْتَعِدُوْهُ كَاللَّهِ وَلِىُّ حَمِيْمٍ ﴿٣٤﴾ وَمَا

يُلْقِنَهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِنَهَا إِلَّا دُو حَظِّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّمَا يَزَعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٦﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً إِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُجِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه‌تەکان

(بێگومان ئەوانەى گوتیان: پەرەزدگارمان خواىە، ئنجما پراوەستاوو دامەزراو بوون (لەسەر راستە شەقامى خوا)، فریشتەکان دادەبەزى سەریان (خورپەیان بوو دەکەن)، کە مەترسەن و خەمبار مەبن و، موژدەتان لى بى بەو بەهەشتەى کە پێشتر گەفتان پى دەدرا ﴿٣٥﴾ تێمە دۆست و پشتیوانتان لى ژيانى دىوا، لى ژيانى کۆتاییداو، لەویدا بۆتان هەيە هەرچى دەروونتان بىخوازى و، هەرچى داواى بکەن ﴿٣٦﴾ ئەو بەزىوێكى میواندارییە لى لایەن خواى لىبوردەى میهرەبانەو (ئامادە کراو) ﴿٣٧﴾ ئایا قسەى کى باشتەر لى هى کەسێک کە خەلک بوو لای خوا بانگ دەکات و، کردەوێ چاک دەکات و، دەلى: من لى مسوڵمانانم؟ ﴿٣٨﴾ چاکەو خراپەش یە کسان نین، (لە شیوازی بانگەوازدا)، بە خەسەلت و شیوازی باشتەر خراپەى بەزانەرەکەت بەرپەرچ بەدەو، لى ئەنجامى ئەویدا ئەو کەسەى لى تىوان توو ویدا دوژمنایەتیی هەيە، وەک دۆستیکى نزیک و دلسۆزى لى دى ﴿٣٩﴾ ئەو خەسەلتەش تەنیا بە کەسانیک دەدرى کە

خۇيان پادەگرن و، تەنیا بە کەسانیک دەدری که خاوەن بەشیکی مەزنن، (لە برەواو خواپەرستی و پەوشتی بەرز) ^{۳۵} ھەر کاتیکیش لە شەیتانەو دەندان و خوتخوتەبەکت پتی گەشت، پەنا بە خوا بگرە، بە دنیایی تەو بیسەری زانایە ^{۳۶} لە نیشانەکانیشی (بەلگەو نیشانەکانی پەرەردگارێتی و تەنیا پەرستراوێتی خوا)، شەوکارو پۆزگارو، خۆرو مانگن، ئنجا ئەگەر بە راستیی خوا دەپەرستی، کپنووش بۆ خۆرو بۆ مانگیش مەبەن و، کپنووش تەنیا بۆ ئەو خواپە بەرن کە ئەوانی دروستکردوون ^{۳۷} ئنجا ئەگەر خۆیانیان بە زلگرت، بێگومان ئەوانە ی لە لای پەرەردگارتن (لە فریشتەکان)، بە شەوو پۆز پاکیی بۆ دەردەبەرن، ئەوان ماندوو و شەگەتیش نابن ^{۳۸} ھەرودھا لە نیشانەکانی وی، تەودیه کە زەوی بە ملکەچی و پەژمورددو و شک دەبینی، بەلام ھەر کات ئاومان دابەزاندە سەری، جوولە جوولتی کردو زیادی کردو ھەلاوسا، بە دنیایی ئەو کەسە ی ژانددووبەتەو، ژینەرەوہی مردووانە، بێگومان ئەو لەسەر ھەموو شتیک توانایە ^{۳۹} .

شیکردنەوہی ھەندیک لە وشەکان

(أَسْتَقِمُوا): پێک وەستان، (إِسْتِقَامَةُ الْإِنْسَانِ: لَزُومُهُ الْمُنْتَهَجَ الْمُسْتَقِيمَ، الْإِقَامَةُ فِي الْمَكَانِ: الثَّبَاتُ وَالرُّسُوخُ)، نیستیقامەتی مەرۆف: بریتیه لەوہی پرتی راست بگری، (إِقَامَةُ) لە شوێنیک، بریتیه لەوہی لەو شوێنەدا بمانتەوہو چەسپاو بئ، کەواتە (إِسْتَقَامُوا) واتە: لەسەر ئەو پتییە خوا ^{۴۰} پراوەستاو بوون، لەسەر ئەو پتییە راستە ی خوا چەسپاو بوون.

(نَزَّلَا): (النُّزُلُ: مَا يُعَدُّ لِلنَّازِلِ مِنَ الرِّادِ)، (نُزُلُ): ئەوہیە بۆ بابای دابەزیو، میوانیک کە لەلای خانەخوێ دادەبەزی و دی بۆ لای، ئامادە دەکری لە خواردن و خۆراک.

(**حَمِيمٌ**): (الْحَمِيمُ: الْقَرِيبُ الْمَشْفِئُ، فَكَأَنَّهُ يَحْتَدُّ حِمَايَةً لِدَوِيهِ، وَقِيلَ: الْحَامَةُ وَالْعَامَةُ)، (حَمِيم): نيزىكىكى به په رۆش، ياخود خزمىكى به په رۆش، وهك ئەو خزمه، ئەو نيزىكه گهرم بى و تووړه بى، وهك پاراستنىك بۆ نيزىكه كانى، بۆ خزمه كانى، چونكه (حَمِيم) به مانای ناوى كولاوو داغىش دى، يانى: ئەو مروڤه ئەگەر زۆر دلسۆزو به په رۆش بى بۆ كه سىك، گهرم ده بى وهك پارىزگارى لىكردى لهو كه سهى به نيزىك و به دۆست و به خۆشه ويستى خۆى ده زانى، بۆيه له زمانى عه پهبيدا گوتراوه: (الْعَامَةُ وَالْعَامَةُ) واته: كه سانى تايهت به مروڤ و، كه سانى گشتى، (حَامَةُ) ئەوانه كه له سەر مروڤ هه لده ده نى و، تووړه ده بى و گهرم دادىن، (عامه) ش يانى: خه لك به گشتى.

(وَمَا يُلْقَنَّهَا): نايدىرتى و پى نا به خشرى (وَمَا يُؤْتَاهَا، وَمَا يُعْطَاهَا)، ده گوتى: (لَقَيْتُهُ بِكَذَا أَيْ اسْتَقْبَلْتُهُ بِهِ) واته: پيشوازييم كرد لهو كه سه بهو شته، واته: ئەو شته م پىدا، (وَمَا يُلْقَاهَا) يانى: (وَمَا يُعْطَاهَا) پى نادى و پى نابه خشرى ئەو سيفه ته.

(إِلَّا دُرُ حَظٍّ عَظِيمٍ): مه گەر كه سىك كه خاوهن پشك و به شىكى مه زن بن (الْحَظُّ: النَّصِيبُ الْمَقْدُرُ، حَظِظْتُ وَحُظِظْتُ فَأَنَا مَحْظُوظٌ)، (حَظٌّ): برىته له به شىكى ديارىكر، ده گوتى: (حَظِظْتُ) واته: ئەو شته م پى بر، (حَظِظْتُ) ئەو شته به من درا، (فَأَنَا مَحْظُوظٌ) من خاوهن پشك و به شم.

(بَرَزَعَكَ): (النَّزْعُ: دُخُولٌ فِي أَمْرِ لِفْسَادِهِ)، (نَزَعٌ): برىته له چوونه نىو كارىك بۆ تىكدانى، ئەگەر به دنه دان و، خوتخوته دان و، هاندان به رهو خراپه لىكبدىرتهوه.

(سَعَمُونَ): ماندوو نابن، (السَّامَةُ: الْمَلَالَةُ مِمَّا يَكُونُ لُبَّةً)، (سَامَةٌ): برىته له ماندوو بوون له شتىك كه زۆر ده مئىتهوه، واته: فرىشته كان ماندوو و بىتاهات و بىزار نابن، به هۆى ئەوه وه كه هه مىشه سه رگهرمى به پاكرتن و ستايش كردنى خواى به رزى مه زنن.

(خَشِيعَةً): زەوى دەبىنى بە (خَاشِعِى)، (الْغُشُوعُ: الضَّرَاعَةُ) پارانەو دە كپووزانەو دە، (الْأَرْضُ الْخَاشِعَةُ) زەوىە كى بى پووەك، زەوىە كى پووتەن، لەبەر ئەو دە ئىنسان كە هېچى نەبى دەلاىتەو دە دە كپووزىتەو دە، زەوىش كە هېچى لەسەر نەبى وەك بلىى حالەتى كپووزانەو دە پارانەو دە لالانەو دە هەيە، كە خوا ئاوىك دابەزىنىتە سەرى تاكو دووبارە كشتوكال و پووەكى لەسەر سەوز بى.

(أَهْرََّتْ): (الْهَرُّ: التَّخْرِيكُ الشَّدِيدُ، هَزَزْتُ الرُّمَحَ فَاهْتَزَّتْ)، (هَزَّ): برىتە لە جوولاندنىكى بەهەيز، دەگوترى: (هَزَزْتُ الرُّمَحَ فَاهْتَزَّتْ) پمە كەم پراوەشاند ئەوىش پراوەشا.

(وَرَيْتْ): زىادى كرد، (رَبَّى: أَيْ زَادَ وَعَلَى)، زەوى كە ئاو دادەبەزىتە سەرى، چ باران، چ بەفرو تەرزە، ئەو ئاوە تىكەل بەو زەوىە دەبى، بىگومان قەباردى زەوى هەلەدەستى و هەلەدەئاوسى، مەبەست پىى ئەو حالەتەيە.

مانای گىشتىي نايەتەكان

لەم دە (۱۰) نايەتەدا، وەك لە پىناسەكەيدا گومان: خوا ﷻ سىن بابەتى سەرهكىي باس دەكات:

۱- باسى ئەوانەى لەسەر راستە شەقامى خوا بەردەوامن، كە فرىشتهكان دەبنە هاو دەم و هاو پارزان، بە پىچەوانەى ئەوانەو دە كە بىپروا و خراپەكار بوون و، خوا شەيتانەكانيان دەكاتە هاو نشىن و هاو پارز، شەيتانى جندو مروؤف، بەلام ئەوان فرىشتهكان دەبنە هاو دەم و هاو پارزو هاو نشىيان.

۲- باسى بانگەوازە كە دەبى بە چ شىوہيەك بانگەواز بكړى و، خەسلەتە بنەردەتەكانى بانگەوازكارانى پىى خوا كامانەن؟

۳- باسی ھەندى لە نیشانەکانى خوايه، که ھاوکات نيعمهت و چاکه‌ی خوان به‌سه‌ر مرقّقه‌وه‌و، نيشانه‌ی ته‌نيا به‌ديه‌ته‌رايه‌تیی و، په‌روه‌ردگاريتیی و، په‌رستراويتیی خواى به‌رزو مه‌زنیشن.

خوای ده‌قه‌رموی: **إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا**، به‌ دلبایى نه‌وانه‌ی گوتیان: په‌روه‌ردگارمان خوايه‌و، دوايش راوه‌ستاو و دامه‌زراو بوون، نه‌ له‌خشاو بوون له‌سه‌ر نه‌و راسته شه‌قامه، که به‌ وشه‌ی: **رَبُّنَا اللَّهُ**، ته‌عبیریان لی‌کرد، چونکه: **رَبُّنَا اللَّهُ**، په‌روه‌ردگارمان خوايه، نه‌وه بو‌ خو‌ی رییازو به‌رنامه‌یه‌که له‌ ژيانداو، بوونناسیه‌که، که تو‌ خو‌ت به‌ په‌روه‌رده‌کراو، به‌خو‌یکراو، دروستکراوی خوايه‌که ده‌زانی که خاوه‌نی هه‌موو شتی‌که، **ثُمَّ اسْتَقَمُوا**، دوايی راوه‌ستاو و دامه‌زراویش بوون له‌سه‌ر نه‌وه، **تَتَزَلَّ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ**، فریشته‌کان داده‌به‌زنه سه‌ریان، چییان پی ده‌لین؟ **أَلَّا تَحْزَنُوا وَلَا تَحْزَنُوا**، (پییان ده‌لین:) مه‌ترسین بو‌ داهاتوو، په‌ژاره‌داریش مه‌بن بو‌ رابردوو، یاخود با ترس و خه‌م و په‌ژاره‌تان له‌ دلدا نه‌بن، **وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ**، دلخو‌شین و موژده‌شتان لی بی به‌و به‌هه‌شته‌ی پی‌شتر به‌لینتان پی‌ده‌درا، واته: له‌ دنیا‌دا به‌لینتان پی‌ده‌درا، یان پی‌شتر به‌لینتان پی‌دراوه.

نَحْنُ أُولَآئِكَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ، تیمه دۆست و پشتیوانی تیه‌وین له‌ ژيانی دنیا‌داو، له‌ ژيانی کو‌تاییشدا، **وَلَكُمْ فِيهَا مَا شِئْتُمْ**، بو‌ تیه‌و له‌و به‌هه‌شته‌دا هه‌یه، هه‌ر شتی‌که نه‌فستان ئاره‌زووی بکات و بی‌خوازی، هه‌رچی دل‌تان ئاره‌زووی بکات هه‌یه، **وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ**، هه‌ر شتی‌کیش که داوا بکه‌ن، له‌ویدا بو‌تان هه‌یه، **فَرُكَا مِنْ غَفَوِرِ رَحِيمٍ**، نه‌وه نازو نيعمه‌تیه‌که ئاماده‌ کراوه له‌لايه‌ن خواى لی‌بوردی به‌ به‌زه‌بیه‌وه، وه‌ که چو‌ن که‌سی‌ک، خانه‌خو‌تیه‌ک، میوانیکی زۆر عه‌زیزو خو‌شه‌ویست ده‌عوته ده‌کات، چی له‌ توانایدا هه‌یه له‌ پیدایستی و خواردنی جو‌راو جو‌ر،

بوئی ساز دهکات، نهو نازو نیعمه تهش که لهو بههشته دا ههیه، میوانداریی کردنی خوای لییوردهی به بهزهیهه بوئیوه.

ننجا دیتته سهر بابته تی دوو دم، خوا **لَا** دهفه رموی: **وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا**، قسهی کئی چاکتره له هی که سیک که خه لک بو لای خوا بانگ دهکات و، کرده وهی باشیش دهکات، واته: قسه کانی موری کرده وهیان پیوهیه، قسهی هه وایی نین، قسه بکات و کاری پینه کات، **وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ**، ده شلی: من له مسولمانانم، له بهر نه وهی خه لک بو لای خوا بانگ دهکات و، کرده وهی باش دهکات، بوغرا نابئی و له خوایی نابئی و، له که وئی خوئی ده رناچی، که خوئی له مسولمانان جیا بکاته وه، به لکو ده لئی: من له مسولمانانم و، من له ملکه چانم بو خوا، **وَلَا تَسْأَلِ الْحَسَنَةَ وَلَا السَّيِّئَةَ**، به دلتیایی چاکه کردن و خراپه کردنیش یه کسان نین، واته: به کاره یانی شیوازی چاک، له گه ل شیوازی خراپه دا، یه کسان نین، به لکو دوو شوینه واری زور پیچه وانهی یه کدیان ههیه، بویه: **أَدْفَعْ بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ**، تو به کام خه سلته تی چاکتره، قسه و ره فتاری خراپی به رانه ره که ت پالپیوه بنئی، له سوورده تی (المؤمنون) دا دهفه رموی: **أَدْفَعْ بِأَلَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ**، واته: خراپه به کام خه سلته و سیفه تی چاکتره، پالپیوه بنئی، به لام لیتره دهفه رموی: خراپه یه که له به رانه رتدا ده گوتری و ده کری، تو به کام ره وشت و کام خه سلته به رز ترو چاکتره، به وه نهو خراپه یه پالپیوه بنئی و، وابکه کاریگه ری نه میئنی، **فَإِذَا أَلَدَى بَيْتِكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ**، که تو واتکرد، ننجا ده بیئنی نه وهی له نیوان توو نه ودا دوژمنایه تی و نا کوکی و ناته بایی ههیه، **كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ**، وه که دوستیکی زور به په رووش و نیزیك و دلگه رمی لی دی بو خووت.

وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا، به لام نهو سیفه تهش که به چاکه، یان به چاکتر خراپه پالپیوه بنئی، نادری، مه گهر به که سانی که خوارگرن، **وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ذُرٌّ حَظٍ عَظِيمٍ**، هه روه ها نادری مه گهر به خاوه ن پشک و

بەشىكى مەزن، واتە: خاۋەن پىشك و بەشىكى مەزن لە ئيمان و خواپەرستىيدا،
لە چاكەكارىي و تەقۋاۋ خۇپاك و چاككردن دا، دەبى ئەۋانەت ھەبى، ئنجا ئەو
پەۋشەت و خەسلەتە بەرزە لە تۇدا پەيدا دەبى، كە تۆ لە بەرانبەر خراپەدا چاكە
بکەي، يان چاکتر بکەي.

ئنجا لەبەر ئەۋەدى ھالەتى بانگەۋازو وتوۋىز لەگەل خەلک و، دىالوگ و
مشتومپرکدن، ئەگەرى ئەۋەدى ھەيە بەرانبەرەكەت ھەلجى، يان تۆ ھەلجى
و، قسەيەكى توند بکرى، بۆيە دەفەرموى: ﴿وَأَمَّا يَظُنُّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزَّ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾، ئەگەر لە شەيتانەۋە دنەدانىك، خوتخوتەيەك بە تۆ گەشت،
پەنا بە خوا بگر، ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، بە دىلپايى ھەر ئەو بيسەرى
زانايە، قسەكان ھەموويان دەبيستى و، زاناشە بە نىو دل و دەروونپىستان.

ئنجا دىتە سەر بابەتى سىيەم، ئەم بابەتانەش ھەموويان ۋەك تالقهكانى
زنجيرىك تىكھەلگىشن، چونكە: ئەۋانە دەلئىن: پەرۋەردگارمان خوايەو راۋەستاو
دەبن، كەسنىك خوا بە پەرۋەردگارو خاۋەنى خۇي بزانى، بانگەۋاز دەكات بۆ لاي
و، رېبازى وي، ئايىنى خواي پەرۋەردگار، ھەرۋەھا بە شىۋاۋىكىش ئەو بانگەۋازە
دەكات كە شايستەي بەرزى ئەو رېبازە بى، ئنجا يەكەك لە شىۋاۋەكانى بانگەۋاز
ئەۋەيە، كە مەرۇف نىشانەو نىعمەتەكانى خوا بخاتە بەرچاۋى خەلک، ۋەك من
كاتى خۇي لە شىعريك دا گوتوۋمە:

سروشت ناۋىنەي تەجەللای خوايە ... باش سەرنجى بدە بزانه چى تيايە

لە رېي كرهۋە كردگار دەناسرى ... سروشت كرىكە كردگارى خوايە

يانى: ئىمە لە رېي دروستكراۋەكانى خواۋە، دەتوانىن زياتر خوا ﷻ بناسىن،
بۆيە دەفەرموى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾، لە
نىشانەكانى پەرۋەردگاريتىي خوا، شەۋگارو رۆزگارو خۆرو مانگن، كە خۆر لە
رۆزگاردا ديارەو، مانگىش لە شەۋگاردا، ﴿لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ﴾،

کړنووش مه بن نه بو خوړو، نه بو مانگیش، **وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ**، کړنووش بو نهو خوايه بهن، که نهوانه یتاوه ده دی، **إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ**، نه گهر یتاوه به پاستی خوا ده پهرستن، **فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا**، تنجا نه گهر خوږان به زلگرت، له وه که کړنووش بو خوا بهرن، **فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ**، نهوانه له لای په روه ردگارتن، که مه به ست پتی فریشته زور له خوا نیزیکه کانه، چی ده کهن؟ **يَسْجُدُونَ لَهُ بِالْأُتْلُ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْخَمُونَ**، به شه وو پوژ پاکیی بو خوا ده رده برن و، ماندووش نابن، بن تاقهت و وه پره زیش نابن.

هه لبه ته له کو تایی نه م نایه ته دا سه جده ی قورن ان خویندن هه یه، یتمه ش له کاتی قورن ان خویندنه که دا سه جده که مان برد^(۱)، وه عاده قی خو مان له سه رجه م شوینه کانی دیکه ی سه جده ی قورن ان خویندن بردن دا.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً، هه روه ها له نیشانه کانی خوا، نیشانه کانی ته نیا به دیته رايه تیی و، ته نیا په روه ردگارتیی و، ته نیا خاوه ندرارتیی و، پاشان ته نیا په رستراویتی خوا، نه ویه که: **أَنْتَ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً**، تو زه وی ده بینی ملکه چ و زه بوون، **فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ**، تنجا کاتیک ناومان دابه زانده سه ری، جوولو زیادی کردو هه لاوسا، واته: شیناوردی لی ده روی، جوړه کانی پروه کی لی ده پوین، له دارو دره خت، له میوه جات، له ته په کار، له سه وزه، له دانه ویله، له گزگیا، پیشی نهو زه وییه ملکه چه و، زه بوونه، وه ک چون که سیك هیچی نیه ده کروو زیته وه و، ده لایته وه شتیکی پن بدری، نهو زه وییه قاقرو دیمه کارو بی پروه کاش، هیچ سه وزایی له سه ر نیه و، هیچ ژیانی له سه ر نیه، به لام کاتیک ناومان دابه زانده سه ری، له شیوه ی باران و به فرو ته رزه دا، **اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ**، جوولو، زیادی کردو، هه لاوسا، **إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ**، به دنیایی نهو که سه ی زیندوی کردو ته وه، ژینته رده وی

(۱) مه به ست کاتی گوته وه ی ده سه که یه.

مردووانه، خوا ئەو زەوپیە مردووہ زیندوو دەکاتەوہ سالانە، لە کاتی خۆشیدا مردووانیش زیندوو دەکاتەوہ و، ژینەرەوہی مردووانە، **إِنَّهُ، عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**، بە دلنیاپی ئەو لەسەر ھەموو شتێک بە توانایە.

واتە: ئەی خەلکینە! لە پێی نیشانەکانی خواوہ، خۆی پەرەدگارتان بناسن و، لە پێی پێغەمبەرەکیەوہ **ﷺ** گوێ بۆ فەرماشتەکی بگرن و، پابەندبن بە بەرنامەکیەوہ، چونکە کاتیک دێ، دواي ئەوہی دەمرن، وەک چۆن خوا **ﷻ** سالانە زەوی زیندوو دەکاتەوہ، بەھۆی دابەزاندنی ئاوەوہ، کاتیکیش دێ کە تێوەش زیندوو دەکریئەوہو، کۆدەکریئەوہو، لیتان دەپرسیئەوہو، پووبەرپووی سزاو پاداشتی خوا دەبنەوہ.

کەواتە: خەلکینە! کارێک بکەن، خۆتان بۆ ئەو پۆژە ئامادە بکەن، کارێک بکەن وەلەمی ھەموو پرسیارەکان ئامادە بکەن، کە خوا فەرمووی: چۆن ژيان؟ بڵێن ئاوا ژيان، کە خوا فەرمووی: کیتان لە ھەموو کەس زیاتر خۆشویست و، کیتان لە ھەموو کەس لە لا بەرزتر و مەزنترو گەورەتر بوو، بۆ کێ زیاتر لە ھەموو کەس ملکہ چتر بوون، پشتتان بە کێ دەبەست، پووی نیاز و مەبەستتان لە کێ دەکرد، بەندایەتیتان بۆ کێ دەکرد؟ بڵێن ئەی خۆی پەرەدگار! بۆ تۆ و، شوێن پێغەمبەری تۆ کەوتین.

خوا **ﷻ** لەو کەسانەمان بکێرێ بە لوتف و کەپەمی خۆی، کە خوا لە دڵ و دەروونیاندا لە ھەموو کەس بەرزتر و، شیرینتر و، بەرێزتر و، گەورەتر بێ و، بە شوێن پێی پێغەمبەرەکیەیداو، بە گوێگرتن لە نایەتەکانی، کار دەکەن لەسەر پۆژ بە پۆژ زیاتر کاملتر کردن و، قۆلکردنەوہی ئیمانیا، تاکو ئەو ئیمانە بیتە داینەمۆیەک و، جووتینەر و بزوتنەرێکیان کە لە ژيانی دنیاياندا، پاستە شەقامی خوا بگرن و لێی لاندەن، تاکو ھەم لە دنیادا سەر بەرز و سەرفراز بن، ھەم لە دواپۆژیشدا پوو سووری بەر دەرگای خوا بن.

که ئەو مەرفاڤە جگە لە خوا، کەسی دیکە بە خاوەن و، پەروەردگاری، مشوورخۆرو، کەوێرو سەروەری خۆیان نازانن، وشە (ئُمّ)ش لێردا بۆ پەرزەندیی پەلەییە، ﴿ثُمَّ اَسْتَقَمُوا﴾، واتە: ئەو وشەییە دەلێن، بەلام گەرتو گەورەتر لەودش ئەوێه کە پەرەستاو، دامەزراون لەسەر ئێوەپۆکی ئەو قەسەیی کردیان، ئەک ئەنیا لەسەر گوێتەکە، چونکە ئەگەر هەزار جار بگوتری: (رَبِّيَ الله)، یان (رَبَّنَا الله)، بەلام لە ژبانی کردەیدا ئەو بەرجەستە نەکری، هیچ سوودێک بە خاوەنەکە ناگەینێت و، خۆی بەروەردگاریش هیچ نرخ و بەهائەکی بۆ دانانی.

بیّناسہ یہ کی (استقامۃ):

(إِسْتِقَامَةٌ) يَانِي جِي؟!

١- يه ټيک له زانايان ناوا پټناسی ددکات ددلی: (الإِسْتِقَامَةُ: هِيَ الثَّبَاتُ عَلَى شَرَايِطِ الْإِيمَانِ بِحُكْمِهَا، مِنْ غَيْرِ إِخْلَالٍ بَشْيٍ مِنْ أَقْسَامِهَا). (إِسْتِقَامَةُ): بريته له چه سپاوي له سر مهرجه کانی ټيمن به ټيکړای و، بټ ټوهی هيچ کام له به شه کانی بپريزيڼ، واته به کوی هل و مهرجه کانی ټيمنه وه يابه ندی بکړی، ټوه يی ددگوتړی: (إِسْتِقَامَةُ).

هه‌لّه‌ته وشه‌ی (إِسْتِقَام) له کرداری (قَام) هه‌هه‌هه‌هه، به‌لام (سین) و، (تاء) ی بو زیاد کراوه، (قَام) واته: پاوه‌ستا، (إِسْتِقَام) واته: باش پاوه‌ستا، چونکه بنچینه‌یه‌ک هه‌یه له زمانی عه‌ره‌بیدا ده‌لت: (زِيَادَةُ الْمُبْتَنَى، تَذُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمُعْتَنَى)، وشه‌یه‌ک که پته‌کانی زیاتربن، مانایه‌که‌شی به‌هێزتره، (قَام) واته: هه‌لسا، (إِسْتِقَام) باش پاوه‌ستاو هه‌لسا، نجا نه‌و پاوه‌ستان و هه‌لسانه، مه‌به‌ست پی‌ی پاوه‌ستانی ماددی و به‌ره‌هه‌ست نیه، به‌لکو مه‌به‌ست پی‌ی پاوه‌ستایی و نه‌له‌خشاویه له‌سه‌ر راسته‌شه‌قامه‌که‌ی خوا.

۲- هه‌ندیکێ دیکه له زاناو شاره‌زایان له پێناسه‌ی (إِسْقَامَة) دا گوتویانه: (الإِسْقَامَة: الإِفْرَارُ بِالرُّبُوبِيَّةِ وَالْقِيَامُ بِوَطَائِفِ الْعُبُودِيَّةِ)، واته: نێستقێماهت: دانپێداهێتانه به‌ په‌روه‌ردگاریتی خواداو، هه‌ڵسانه به‌ نه‌جامدانی ئه‌ركه‌كانی نه‌دانه‌تی بۆ خوا.

۳- هه ندیکی دیکه (إِسْتَقَامَةً) یان ئاوا لیکداوه تهوه: (الْعِلْمُ: الیقینی برُبوبیة الله، وَالْعَمَلُ بِمُقْتَضَى ذَلِكَ الْعِلْمِ)، (إِسْتَقَامَةً): بریتیه له زانیاری جیی دنیایی هه بوون به پهروه ردگاریتی خواو، کارکردنیش به پیتی داخوایی تهو زانیاریه.

شایانی گوتهیسه: **إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا**، به دنیایی نهوانه ی گوتهیان: پهروه ردگارمان خوایه، دوایش راوده ستاوو دامه زراو بوون، نه مه هه مووی ده بیته نههاد (مُبْتَدَأً) و، گوزاره (خَبَر) که ی دوایی دی، که ده فهرموئ: **تَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ**، فریشته کان داده به زنه سهریان.

تییستاش با سه رنجی چهند قسه یه کی عاریفیکی گه وره ی پسپوړ له بواری خوږ پاک و چاک کردن (تَزْكِيَةِ النَّفْسِ) دا بدهین:

(ابن عجيبة)، خاوه نی: (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْمَجِيدِ)^(۱)، چهند قسه یه کی جوان دینی، له باره ی چه مک و واتای (إِسْتَقَامَةً) دهو:

یه که م: (اسْتَقَامُوا عَلَى دَوَامِ الشُّهُودِ وَانْفِرَادِ الْقَلْبِ بِالْمَعْبُودِ)، واته: به رده دام بوون و، راوده ستاوو بوون له سه ر به رده دام بینینی خوا به دل و، دل یه کلابوونه وه بو په رستراو، که نهو دل ته نیا خو شه ویستی و سام و هه بیته و ته سلیم بوونی خوی پهروه ردگاری تیدابی.

دووه م: (اسْتَقَامُوا عَلَى تَصْفِيَةِ الْعَقْدِ، ثُمَّ فِي تَوْفِيَةِ الْعَهْدِ، ثُمَّ فِي دَوَامِ الْقَصْدِ، ثُمَّ فِي دَوَامِ الْوَجْدِ)، واته: راوده ستاوو بوون له سه ر نه وه ی نهو گر یبه سته ی له گه ل خوا دا کردوویانه ساف بکه نه وه، خلته ی پتوه نه هیلن، دوایی نهو په یمانه ی له گه ل خوا دا به ستوویانه، په یمانه که به تهوایی جیه جی بکه ن، دوایی نهو نیازو مه به سته که له دل یاندا هه یه (که بریتیه له خوا پښ مه به ست بوون)، له سه ر نهو نیازو مه به سته سارد نه به نه وه، به رده دامین، دوایش به رده دام نه م حال ته ی دل کوئین و، گهر م و گو په یان بو خوی پهروه ردگار به رده دام ی.

سَيِّئِهِم: (اِسْتَقَامُوا بِاَقْوَالِهِمْ، ثُمَّ بِاَعْمَالِهِمْ، ثُمَّ بِصَفَاءِ اَحْوَالِهِمْ فِي وَفْيِهِمْ وَفِي مَالِهِمْ)، واتہ: راوہ ستاو بوون بہ قسہ کانیان، دواپی بہ کردہ وہ کانیان، دواپی بہ بی خلتہ پی و سافی حالہ کانیان، ہم لہ کاتی تہستانیان داو، ہم لہ نائندہ شیاندا.

چوارہم: (دَامُوا عَلَى طَاعَتِهِ، وَاسْتَقَامُوا فِي مَعْرِفَتِهِ، وَهَامُوا فِي مَحَبَّتِهِ، وَقَامُوا بِشَرَايِطِ خِدْمَتِهِ)، واتہ: بہ ردہ وام بوون لہ سہر فہرمانبہریکردنی و، راوہ ستاو بوون لہ ناسینی داو، لہ خوشویستیدا سہراسیمہ بوون، (واتہ: ناگایان لہ دہورو بہریان نہماوہ) و بہ مہرجہ کانی خرمہ تکردنی و، جیبہ جیکردنی فہرمانہ کانی ہہ لساون.

(۳) - ﴿تَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ﴾، [بہ دنیایی ٹہوانہی گوتیان: پہرورہردگارمان خواہیہو، دواپیش راوہ ستاوو، دامہ زراو بوون لہ سہر ٹہوہ]، فریشتہ کان دادہ بہ زنہ سہریان.

(۴) - ﴿اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا﴾، کہ مہ ترسن و خہ مبارو پہ ژارہ دار مہ بن.

ٹہمہ (مَقُولٌ قَوْلٍ مَّحْذُوفٍ)، گوتراوی قسہ یہ کی قریتہ راوہ، یانی: (قَائِلِينَ لَهُمْ)، پییان دہ ٹین: ﴿اَلَّا تَخَافُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا﴾، مہ ترسین و، خہ مبارو پہ ژارہ داریش مہ بن، واتہ: بو داہاتوو مہ ترسین و، بو رابر دووش پہ ژارہ دار مہ بن.

(۵) - ﴿وَابْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾، دلخوشیش بن، موژدہ تان لی بی بہو بہ ہہ شتہی موژدہ تان پیڈہ درا، کہ پیشر لہ کیتی خوادا خویندو و تانہ تہوہو، گوئیستی بوون، موژدہ تان لی بی ٹہو بہ ہہ شتہ شان مسوگہرہ.

زانایان باسی ٹہوہیان کردوہ کہ نایا ٹہو دابہ زینی فریشتان بو سہر برواداران، چ وہ ختیکہ؟ ہہندیکیان گوتوو یانہ: لہ کاتی گیانہ لاو گیان کیشران و مردن دایہ، ہہروہا کاتی جہستہ دہ خریتہ ٹیو گوڑو، لہ کاتی زیندو و کرانہ وہ دایہ، واتہ: لہو سن حالہ تہ دایہ.

ہہندیکیش گوتوو یانہ: مہ بہست ٹہوہ نیہ: لہ کاتی مردن و، لہ کاتی خرانہ ٹیو گوڑو، لہ کاتی زیندو و کرانہ وہ دا، بہ لکو فریشتہ کان لہ گہل برواداران دان

لە ھەموو ھالەتەدا، ۋەك ئایەتەكەش ھەروا دەگەيەنئى و منیش ئەو پايەم پئى راستەو پۋالەق بىژەكانى ئايەتەكانیش ھەر نەو دەگەيەنئى.

٦- ﴿مَنْ أُولَئِكَ الَّذِينَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْأَخِرَةِ﴾، ئىمە دۆست و پشتیوانى تېوھىن لە ژيانى دنیاو، لە داوژۇشدا، واتە: خۋاى پەرۋەردگار فریشتەكان ئەو مەخلووقە پاك و بېگەردو چاكانەى تەرخانکردوون، كە سەرۋەرى كاروبارى مرقۇفەكان بكەن، ھەر كەسە بە پئى خۋى، چونكە كافرەكانیش ھەر فریشتەكان گيانیان دەكىشن و، ھەر ئەوانیش لە قۇناغى بەرزەخدا سزايان دەدەن، ھەرۋەك چۆن فریشتەكان گيانى برۋاداران دەكىشن و، لە قۇناغى بەرزەخدا نازو نىعمەتيان بۆ دېننە پئىش و، قسەى خوشيان لەگەل دەكەن، ھى بېرۋايانىش ھەر وایە، بەلەم بە پېچەوانەى ھالى برۋادارانەو.

كەواتە: فریشتەكان لەگەل برۋاداران دان، ۋەك دۆست و پشتیوان و نىزىك و مشوورخۆر، لە دنیاو، لە داوژۇدا، ئنجا ماناى وایە: كاتى مردنیش دەگریتەو، كاتى گيان كىشران و، كاتى خرانە نئو گۆریش دەگریتەو، كاتى زىندوكرانەودش دەگریتەو، بەلەم جگە لەو كاتانەش ھەر دەگریتەو.

كە دەلئىن: ﴿أَلَا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا﴾، (خوف) ئاوا پئىناسە كراو: (الْخَوْفُ: غَمٌّ فِي النَّفْسِ يَنْشَأُ عَنْ ظَنِّ حُضُولِ مَكْرُوهٍ شَدِيدٍ)، ترس (خوف) بریتىە لە گرىيەك كە لە دلدا پەيدا دەبئى، بەھۆى گومان بردن بە پەيدا بوونى خراپەيەك لە داھاتوودا.

(حُزْنٌ) یش ئاوا پئىناسە كراو: (الْحُزْنُ: غَمٌّ فِي النَّفْسِ يَنْشَأُ عَنْ وَقُوعِ مَكْرُوهٍ بِقَوَاتٍ تَفْعٍ، أَوْ حُضُولِ ضَرْ)، پەژارە (حُزْنٌ): بریتىە لە گرى و ناپەحەتییەك كە لە دلدا پەيدا دەبئى، بەھۆى چاوەرىكردنى ھاتنە دى شتىكى خراپ، كە سوودىكت لە دەست بېچئى، ياخود زىانىكت بەسەر بئى.

كەواتە: فریشتەكان كە دەبنە ھاوۋازو ھاوونشىنى برۋاداران، ترس و دلەراوكەيان بە نسبەت داھاتووەو لە دل و دەروون دەردېنن و، خەم و پەژارەو

مەراقیشیان بە نەسبەت ڕابردوووە لە دڵ دەرداوین، سەرەنجام دڵ و دەروونیان پاک دەکەنەووە لە ترس و لەرزو دڵەپاوکە، بە نەسبەت داهااتوووە، لە غەم و پەژارەش بە نەسبەت ڕابردوووە.

دوایی دەفەرموی: ﴿مَنْ أُولِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾، ئێمە دۆست و پشتیوانی ئێوەین لە ژیانی دنیا، لە دواڕۆژیشدا، واتە: لە هەردوو مەزلەلکاکاندا ئێمە مشوورخۆرتانین، کاروبارەکانتان بە ئێوە دەهێن.

(۷) - ﴿وَأَبَشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهُى أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ﴾، مۆژدەشتان لێ بێ بەو بەهەشتەى بەلێتنان پێدەدرا، بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا هەیە، هەر شتێک نەفستان ئارەزووی بکات، هەر شتێک دڵتان بۆی بچێ و، دەروونتان بیخوای، هەروەها هەر شتێکیش داوای بکەن.

﴿تَدْعُونَ﴾، (إِفْتِعَالٌ مِنَ الدُّعَاءِ)، (إِدْعَاءٌ) لەسەر وەزنی (إِفْتِعَال) ه، لە (دُعَاء) وەها تۆ، (دُعَاء) یانی: (طلب) داواکردن، (إِدْعَاء) کە حالەتی (إِفْتِعَال) هەکەیهتی، واتە: زۆر داواکردن، یانی: هەر شتێک ئێوە بە ئاواتی دەخوازن بۆتان دیتە دی، کەواتە: فریشتەکان مۆژدەیان پێدەدەن کە بۆ ئێوە لەو بەهەشتەدا هەیە، هەر شتێک هەستەو هەستەکانتان لەززدەتی لێ بکەن، چاوە لەزەت لە بینینی بکات و، گوێ لەزەت لە بیستنی دەنگی خوێی بکات، هەروەها هەستەکانی دیکە، هەستی نامکردن (ذوق) و، بۆنکردن (شم) و، دەست لێدان (لمس)، و یرای ئەوەش بۆ ئێوە هەیە، هەر شتێک کە بە دڵتاندا بێ و، بە ئاواتی بخوازن، یانی: هەرچێ کە لە دڵتاندا دی و دەچێ، بە لەبەرچاویشتان نەبێ، بەلام هەر بە دڵتان دا بێ، لەوێدا خۆی پەروەردگار بۆتان فەراھەم دێت و، دەستەبەری دەکات.

(۸) - ﴿تَرْكَا مِنْ عَفْوَ رَحِيمٍ﴾، ئا ئەو نازو نەعمەتە هەمووی میواندارییە، لەلایەن خۆی لێبوردەى بەبەزەییەو، چونکە وشەى (تَرْكَا) دەتێ: (وَالْتَرْكَا) ما ئێمە لایەن

الْقَرَى، وَهُوَ مُشْتَقٌّ مِنَ النَّزُولِ؛ لِأَنَّهُ كَرَامَةُ النَّزِيلِ، وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِمَا يُعْطَوْنَهُ مِنَ الرِّغَائِبِ سَوَاءٌ كَانَتْ رِزْقًا أَمْ غَيْرَهُ، وَاتَّه: (نَزَلَ) ئەوێه كه بۆ میوان ئاماده دهكړی و، خزمهتی میوانی پښ دهكړی، ئەم وشهیه له (نَزَلَ): دااشاراوه واتته: دابهزین، چونكه ئەوێه بۆ میوان ئاماده دهكړی، ئاكو خزمهتی میوانهكه ی پښ بكری، پښ لیکرته بۆ بابای دابهزیو، واتته: عادهت وابوووه ئەو كه سه ی میوان بووه سواری و لاخځك بووه، دواپی دابهزیو له لای خانه خوێه كه، بۆیه پښان گوتوه: (نَزَلَ) دابهزیو، به میوانیان گوتوه: (نَزَلَ) و، بهوێه كه بۆشی ئاماده كړوه، پښان گوتوه: (نَزَلَ)، لیرهدا (نَزَلَ) واتته: ئەو خواردنه ی بۆ میوان ئاماده دهكړی، خوازاوه تهوه بۆ هەر شتێك كه پښان بدری به بههه شتییهكان، لهوێه ئارهزووی دهكهن، شجا له خوردهن و خوراك پښ، یان بهرگ و پوښاك پښ، یاخود ئامپازی سواری پښ، یاخود هه موو ئەو شتانه ی مرؤف لهزته تیان لښ دهكات و، پښی خوښن، واتته: مه رج نیه، ته نیا مه بهست پښی خواردن و خواردنهوه پښ.

كورتە باسنىك لە بارەى

هاوەڵنەتیی فریشتان بۆ برواداران و، شەیتانەکان بۆ بێبروایان

لە سووپرەتی (الأعراف) یشداو، پەنگە لە شوێنی دیکەشدا کەم و زۆر، باسی ئەو بابەتەمان کردووە، کە فریشتەکان هاو دەم و هاو پارزو هاو نشین و، دۆست و نیزیکی بروادارانن و، شەیتانەکانیش هاو دەم و هاو پارزو هاو نشین و، دۆست و نیزیکی بێبروایەکانن، ئەم کورتە باسەش لە چوار بەرگەدا، دەخەینە روو:

۱- هەر دروستکراویک لە شیوەی خۆی و، بە گوێرەى سرووشتی خۆی، دروستکراوانی دیکە، بۆ لای خۆی پەلکێش دەکات و، بە لاشیاندا پەلکێش دەکری:

بۆ نموونە: گۆل بۆلبول پەلکێش دەکات، بۆلبول بە لای گۆلدا پەلکێش دەکری، هەمیشە بۆلبول و گۆل پێکەوێتە باس دەکری، بۆلبول کە بۆلبولەکی نەرم و ناسکە، زۆر دەنگخۆشە، مەگەر چۆن دەنا بۆلبول بۆ سەر گۆلەوێت نەبێت نانیشی، ئنجا لەسەر ئەو گۆلە ئاوازی خۆش دەخوێتی و، دەچریکێتی و، دەجریوێتی، شاعیریکی فارس دەڵی:

بُلْبُلُ أَزْفَیضُ کُلِّ أَمْوَغَتٍ سَخَنٌ وَرُبَّمَا نَبُودَ
إِنْ هَمَّ قَوْلٌ وَعَزَلَتْ تَعْبِیْهِ دَرِ مَنَاقِشَ

دەڵی: بۆلبول لە خۆشویستی گۆلەوێت قسەکردن بوو، ئەگەرنا ئەو هەموو شیعرە سروودە لە دەندووکی ویدا شیردراوە نەبوون، بەلام خۆشەویستی گۆل و جوانیی گۆل بۆلبولی هێناوە گۆ، کە هەمیشە دەجریوێتی و دەچریکێتی و، بە ئاوازی خۆش دەخوێتی!

ھەرۋەھا ھەنگ و شىلەي گولان، ھەنگ كە مەخلووقىكى چاكەو،
 سىروشتەكەي پاكە، دەگەرې لە كوئ شىلەي چىرۆي گوليك ھەبى، دەيمىزى و،
 دوايى ھەنگوينى لى دروست دەكات، واتە: ئەو دووانەش پىكەوھ سىروشتىان
 لىك نىزىكە، بەلام بە پىچەوانەو: مېشە رەشە بەسەر شتى پىسەوھ نەبى
 نانىشى، ئەو مېشە رەشەي كە مەروڧ بىزارو جازز دەكات، ھەر دەفرى و
 دىتەوھ، كە ھەندىك دەلن: (سَمِي الذَّبَابُ ذُبَابًا لَّأَنَّهُ كَلَمًا ذُبَّ آبَ)، مېش بۇيە
 پىي گوتراو: (ذَّبَاب) بە ەپرەبىي، چونكە ھەتا دەردەكرى ھەر دىتەوھ، (ذُبَّ)
 يانى: (طَرِدَ)، دەرگرا، (آب) يانى: (رَجَعَ)، گەرايەو، مېش نەگەر لە نىو گول و
 گولزارىك بەرھەلداي بكەي، بەسەر ھىچ گوليكەوھ نانىشىت، دەگەرې لە كوئ
 خالىكى پىسى رەش ھەبە، بە ئەوئوھ دەنىشى، سىروشتەكەي واىە، ئەوئش لە
 قەدەر سىروشتى خوى شت پەلكىش دەكات و، بە لاي شتەوھ پەلكىش دەبى.

ھەرۋەھا قالونچەو رىخ، يان شياكە، قالونچە رەشە، رىخ و شياكە دەكاتە
 گوللە، دەيكاتە توپ و، ھەپىش خوى دەدا، بە تايبەتى ئەوانەي لەلادى بوون
 ئەو دىمەنە زور شتىكى بەرچاوە، ئەوھ بە نىسبەت ژياندارانەو.

ھەرۋەھا بو بى ژيانانىش، موگناتىس ماددەي ناسن پەلكىش دەكات و، بە
 لاي ماددەي ناسندا پەلكىش دەبى، بەلام موگناتىس نە فافون، نە مس، نە
 زىپو، زىو، نە تەخە، ئەوانە بەلای خۇيدا پاناكىشى و، بەلاشياندا كىش ناكرى.

لەو بارەوھ پەندىش زورن، بو وئە:

پەندىكى ەپرەبىي ھەيە، دەلن: (الطُّيُورُ عَلَى أَشْكَالِهَا تَفْعُ)، واتە: بالندەكان
 لەگەل شىوھى خۇياندا دەگونجىن و، لەگەل شىوھى خۇياندا دەبن، كۆتر لەگەل
 كۆتر، كەو لەگەل كەو، ھەرگىز نەبىزاروھ كۆتر لەگەل كەو، يان مەراوىي لەگەل
 سىسارك، يان بولبول لەگەل لەقلەق، نەخىر، بەلكو بولبول لەگەل بولبول و،
 لەقلەق لەگەل لەقلەق و، كەو لەگەل كەوو، كۆتر لەگەل كۆتر.

پەندىكى دىكەي غەپەبىيى ھەيە، دەلى: (لا تَسْأَلُ عَنِ الْمَرْءِ وَسَلْ عَنْ قَرِينِهِ، فَكُلَّ قَرِينٍ بِالْمَقَارِنِ يَفْتَدِي)، واتە: لە مەرووف مەپرسە كىيە، لە ھاوھلەكانى بېرسە؟ چونكە ھەر كەسە چاۋ لە ھاوھلى خۆي دەكات، ياخود ھەر كەسە ھاوھلى لە قەدەر خۆي دەدۆزىتەوھ.

ھەرۋەھا پەندى كوردىيىشمان لەو بارەوھ ھەن، بۆ وىنە:

۱- دەلىن: (دیزە خلوربووھ دەرخۆنەي دىتەوھ)، دەرخۆنە شىك بووھ لەسەر دیزەيان داناوھ، سەرى دیزەكەيان پى گرتوھ.

۲- دەلىن: (كورتە كەزى لىك دەھەزى).

۳- دەلىن: (تەبرى گول عاشقى دارى ژەقنەمووتە).

كەواتە: نەوھ شىكى سەلمىتراوھ كە دروستكراوھكان، ھەر كامىكيان دەگەزى بۆ ھاوشىوھى خۆي، وەك گوتراوھ: (يُحْشَرُ الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدَكُمْ مَنْ يُغَالِبُ)، واتە: مەرووف لەسەر رىيازى دۆست و خۆشەويستەكەي خۆي كۆدەكرىتەوھو، بەرپى دەكرى (بەرەو بەھەشت، يان بەرەو دۆزەخ)، ئىنجا يەكەك لە تىوھ با جوان سەرنج بدات، لەگەل كىدا دۆستايەتتى دەگرى و، كىي خۆشەوئى و، بەرەو كى پەلكىش دەبى، ھەر كەسە لەگەل دۆست و رەفىق و نىزىكەكانى خۆيدا كۆ دەكرىتەوھ، تۆ كەسىكت خۆشبوئى و سەرسام بى بە رىبازەكەي و، بە شىوازەكەي و، بەوھى لەسەرى دەپراو، نەو شىوھ ژيانەي پىي دەزىي، تۆش لەگەل نەودا دەبى، ئىنجا نەگەر چاك بى، يان خراپ.

۲- برهادرانی پاریزکار له گهل فریشتاندا نیزیک و هاونشینن:

نهم راستیه له زۆر جیی قورئاندا خوای کارزان و میهره بان خستوو به ته ږوو، که ئینسانی برهادر، ههتا ئیمانه که ی باشریی و، ههتا زیاتر نه هلی ئیمان و پاریز بی، له گهل فریشته پاک و چاکه کانی خوای په رو درگاردا نیزیک تهره، فریشته کان زیاتر لئی نیزیک ده بن و، زیاتر ده توانن به هره ی پت بگه یه نن، چونکه مروّف هیچ به هره یه ک به فریشته کان ناگه یه نن، به لکو مروّف به هره وهرده گری له فریشتان، نجا به نه ندازه ی ئیمان و ته قوای، مروّف به هره له فریشته کان وهرده گری، لهو باره وهش به لکه زۆرن، بو ښوونه:

۱- له سووره تی (فصلت) دا خوای په رو درگار ده فره رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا سَتَرْنَا لَهُمْ أَلَمَهُمْ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۳۱﴾ تَحْنُ أُولِيَآؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا نَشْتَهُی أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ ﴿۳۲﴾ تَزَلَّ مِنْ غَفُورٍ رَحِيمٍ ﴿۳۳﴾، واته: به دنیایی نه وانه ی گوتیان: په رو درگارمان خواجه^(۱) و، دوایش راوه ستاوو، نه له خشاو بوون، نه وانه فریشته کان داده به زنه سهریان، پتیا ده لئین: ﴿أَلَّا تَخَافُوا﴾، پتیش ترس و دله راو که داهاتوویان له دلدا لاده بن، ﴿وَلَا تَحْزَنُوا﴾، نجا دلیان مش و مال ده کن و، پاکی ده که نه وه له غم و په ژاره ی را بردوو، دوایش هه به وهنده لئیان ناگه رین، ﴿وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۳۲﴾﴾، دلغو شیشیان ده که نن بهو به هه شته ی که پتیشتر به لئینان پندراوه، دوایش بویان ته نکید ده که نه وه، ﴿تَحْنُ أُولِيَآؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾، یمه دوست و نیزیک و پشویان تانین له ژبانی دنیاو، له دواړو ژبیدا.

(۱) نه وه ی کوتوویانه نهو حه قیقه ته له دلاندا هه بووه، نه کهرنا کوتنی به زمان هیچ نه، به لام دواي نه وه ی له دلدا چه سپاوه، نجا به زمانیان کوتراوه، نه کهرنا کوتراویک له دلدا چه سپاو نه بی، خاوه نه که ی لئی به هره مهنه ند نابیت.

بۆيە ئەوانەى وایان لیکداۋەتەۋە کہ تەنیا لە کاتى سەرەمەگدا فریشتەکان دادەبەزەنە سەر برۋاداران و، لە کاتى خزانە نیو گوږو، لە کاتى زیندووکراڤەۋەدا، لە راستیدا چەمک و واتای ئایەتەکیان زۆر بەرتەسک کردۆتەۋە، بەبێ بەلگە، چونکە خۆای پەرۋەردگار لەسەر زارى فریشتەکان دەفەرموى: ﴿لَنْ نَحْنُ أَوْلَىٰ بِكُمْ﴾ ئیمە دۆست و پشتیوانى ئیوەین، لە کو؟ ﴿فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، کەواتە: فریشتەکان ھەر لە سەرەتای ژيانى دنیاۋە تاكو کۆتایى دۆست و پشتیوانمان، ﴿وَفِي الْآخِرَةِ﴾، لە مەنزىگای کۆتاییشدا، لەویش فریشتەکان ھەر لەگەل برۋاداراندا، مشووریان لى دەخۆن و، سەرپەرشتیان دەکەن، لە دنیاۋە سینەیان گوشاد دەکەن و، دلایان خویش دەکەن و، شتى چاکیان فیر دەکەن و، لە خراپە دەبانگێرنەۋە، خراپەیان لەلا قیزەون دەکەن و، چاکەیان لەلا شیرین دەکەن و، تاعەتیان بۆ ئاسان دەکەن و، لە بەرانبەر دوژمندا دلایان بەھیز دەکەن، وەك دواىى باسى دەکەین.

۲- بەلگەھەکی دیکە لەو بارەۋە کە برۋادارانى پارێزکار لەگەل فریشتاندا نيزیک و ھاوئشین، ئەو ئایەتە موبارەکەھە کە خوا لە سوۋرەتى (الأنفال) دا، خوا دەفەرموى: ﴿إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْمَلِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَتَيَّأُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَضْرِبُوا قَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَأَضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ﴾ ﴿۱۲﴾ دَلِكْ بِأَنَّهُمْ سَأَلُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَاكْبَرُ اللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿۱۳﴾ واته: یاد بکەۋە کاتیک پەرۋەردگار تى سروشى دەکرد بۆ فریشتەکان، (واتە: بە شتێۋە پەنامەکی و پەنھان پى دەفەرموون و، پى پادەگیاندن)، کە من لەگەلئانم، ﴿فَتَيَّأُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئیۋەش، ئەوانەى برۋادارن بپانچەسپین، دلایان بچەسپین و، پنیان بچەسپین و، ورەیان بەرز بکەنەۋە، ﴿سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ﴾، بە دنیایى من ترس و بیم دەخەمە دلى ئەوانەى بپیروان، ئەویش ھەر لە پى فریشتەکانەۋە خوا ترس دەخاتە دلى بپیروایان و، دامەزراوى و نەلەخشاویش دەخاتە دلى برۋادارانەۋە.

۳- به لگه يه کى ديكه لهو بارهوه، تهوويه که خوا له سوورتي (غافر) دا، ده فهرموي:

﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبِعُوا سَبِيلَكَ وَفِيهِمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ﴾ ۷، واته: تهوانه ي که عهش هه لده گرن و، تهوانه ش که به دهوړى عهش هه وڼ، به ستايش کرده وه پهروه دگاريان به پاك ده گرن و، برواي پي دين و، داواي ليئوردن ده کهن بو تهوانه ي بروايان هيناوه، ده لين: پهروه دگاريان! زيانباري و به زه يي تو هم موو شتي کى گرتو ته وه، لهوانه بپوره که به رهو لاي تو که پاونه وه، شوين پي بازه که ت که وتوون، له سزاي کله ي دوزه خ چه پاله يان بده و بيانبارتزه.

که واته: به رده وام هه لگرن ي عهشي خواو، دهره ده راني عهشي خوا، که فريشته کانن، وپړاي به پاکگرتن و ستايش کردنيان بو خواو، بروا هينانيان به خوا، داواي ليئوردن يش بو پرواداران ده کهن.

۴- هه روه ها له سوورتي (الشوري) دا خوا ده فهرموي:

﴿لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ ۱، تگاد السَّمٰوٰتِ يَنْفَخُتْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْاَرْضِ اَلَا اِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ﴾ ۵، واته: حوکمراني ناسمانه کان و زهوي هي خوايهو، تهو به رزي مه زنه، ناسمانه کان نيزي که له لاي سه ريانه وه شق بين و، فريشته کان به ستايش کرده وه پهروه دگاريان به پاك ده گرن و، داواي ليئوردن يش بو تهوانه ده کهن که له سر زهويين، (تهوانه ي له سر زهويين مروفن و، جندن، به تايه ت تهوانه ي ته هلي ثيمانن)، ناگادارين! هر خوا زور ليئورده ي به به زه يه.

هه لته ده گونجي تايه تي ديكه ش لهو بارهوه بيتين، هه روه ها فهرمايشتي پيغه مبريش ﷺ به لام نه ونده به سن، بو نيسپاتي نه وه ي که فريشته کان له گه ل پرواداراندا هاو دهم و هاو رازو هاو نشينن.

۳- بیبروایان له گهل شهیتانه کاندانیزیک و گونجاوان:

شهیتانه کان واته: نهو چنده شهیتانانهی که خرابه کارو بیبروان، له گهل مروّقه بیبروایه کاندانوانیش هاوارزو هاونشین:

۱- وه له سووردهتی (فُصِّلَتْ) دا هاتوه، که پیشتر باسماں کرد له نایهتی ژماره (۲۵) دا خوا ددهرموی: ﴿وَقِصَّصْنَا لَهُمُ الْقُرْآنَ فَرِيقًا هُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، واته: چهند هاوارزو هاونشینیکمان بو ناماده کردن که گوناو هاوانه کانیاں، هی پیش دهستیان و هی دواپان، (یاخود هه موو جوړه گوناو هاوانه کانیاں، یان نهوانه ی که په یوه نندیان به دنیاوه هه به، یان په یوه نندیان به پوژنی دواپه ده هه به)، بو جوان کردن.

۲- هه روها له سووردهتی (الزخرف) دا، خوا ددهرموی: ﴿وَمَنْ يَعْلَمْ غَيْبَاتِ الْغَيْبِ فَلْيَخْشَ لِلَّهِ يَوْمَ يُفَصِّلُ الْوَعْدَ لَنْ يَسْتَنْصِفَ لَهُمْ شَيْطَانُ لَهُمْ قَرِينٌ ۝۳۰ وَلَهُمْ لِيُصْطَوُوا عَنْ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُوا أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ۝۳۱﴾، واته: هه که سیک له بهرانه ر یادی خوی خاوهن به زه ییدا، (یان له بهرانه ر قورنان و کتبی خوی خاوهن به زه ییدا)، کویر و نابینا بن، شهیتانیک ی که بو ناماده ده که یان ده بیتنه هاوارزو هاونشین و نیزیک ی و، ده بیتنه جووتی و، له گهل ی ده بن، به دلنای ی نهوان، [شهیتانه بیبروایه کان] مروّقه کان له ری لاده دن، که چی مروّقه بیبروایه کان واده زانن ری راستیان گرتوه!

تاوا شهیتانه کان کلاویان له سر ده نین و هه لیان ده خه له تینن.

۳- هه روها له سووردهتی (الأعراف) له نایهتی ژماره (۲۷) دا، خوا ددهرموی: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝۲۷﴾، واته: تیمه شهیتانه کامان کردوون به دوست و نیزیک ی نهوانه ی برو ناهیتن، نهمه زور پوونه که هه که سیک بیبروای شهیتان لی نیزیکه، شهیتانه کان ده ورو خویان ددهن و، لیان نیزیکن و، زیانیان پن ده گه یهنن.

۴- هه روها له سووردهتی (الأنعام) له نایهتی ژماره (۱۲۱) دا، خوا ددهرموی: ﴿وَالشَّيَاطِينُ لَكُمْ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَدِّدُواكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ۝۱۲۱﴾،

واتە: بە دۇنيایى شەيتانە كان سۈش دەكەن بۇ دۆستە كانى خۇيان، (بەيامى پەنامە كييان بۇ دەننر، واتە: بۇ مەۋقە كافىرە كان، ئەي مەسۇلماننە! تاكو ئەو كافىرە بېيروايانە)، شەپە قسە لەگەل ئىۋەدا بگەن، ئەگەر ئىۋەش فەرمانبەرييان بۇ بگەن، ئىۋەش دەبن بە ھابەش بۇ خوا دانەر.

ئىمە لە تەفسیری سوۋرەتى (الأنعام) دا، واتە: لە بەرگى پىنچەمى نەم تەفسىرە كوردىيەمان دا، بە دىزىيى لەو بارەۋە قسەمان كىردە، كە كافىرەكان لەگەل بىرواداران دا مۇناقشەيەن دەكىردە، ھۇي ھاتنە خوارەۋەكەيشمان باسكىردە، كە كافىرەكان شەپە قسەيەن دەكىردە لەگەل بىرواداراندا، دەيانگوت ئىۋە ئەو ئازەلەي بۇ خۇتان دەيكوژن و سەرى دەبىرن، گۆشتەكەي دەخۇن، بەلام ئەۋەي خوا دەيكوژى و مىردارە، گۆشتەكەي ناخۇن، ئىنجا خوا ﷺ ئەم شەپە قسەيە پال دەداتە لای شەيتانەكان، كە ئەۋان فىريان كىردوون، بە خوتخوتەو دىنانى شەيتانەكان فىرى ئەو قسەيە بوو بوون، كە قسەيەكى بى جىشە، چۈنكە لە راستىيدا ئەو ئازەلەي مەۋقىش سەرى دەبىرن، ھەر بە مۇلەتى خوا ژيانى تىدا نامىنى و، ئەۋەش كە مىردار دەبىتەۋە، ھەر بە مۇلەتى خوا ژيانى تىدا نامىنى، بەلام ئەۋەي سەرى دەبىردى، بەشېكى زۆرى خۇنەكەي كە لە جەستەي جىا دەبىتەۋە، ھەرچى شتى زىانبەخشە لە جەستەيدا، ۋەك كۆلستىرۆل لەگەل خۇنەكەي دەچىتەدەر، بەلام ئەۋەي كە مىردار دەبىتەۋە، ھەر لەنىۋ جەستەيدا دەمىتتەۋە، كەۋاتە: لە پىۋى پىزىشكىيەۋە، لە پىۋى تەندىرۋىستىيەۋە خۇاي پەروەردگار بە خۇپى زانىۋە، بۇيە قەدەغەي كىردە، بە تەئكىد خوا ھىچ شىتىكى قەدەغە نەكىردە، مەگەر زىانى بۇ مەۋقەكان ھەيە، ھەرۋەك ھىچ شىتىكى بۇ ھەلەل نەكىردوون، مەگەر پاك و چاكە، ۋەك خوا ﷺ لە سوۋرەتى (الأعراف) دا، دەفەرمۇي: **وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبِيثَاتِ** خوا شتە پاك و چاكەكانيان بۇ ھەلەل دەكات و، شتە پىس و زىانبەخشەكانيان لى قەدەغە دەكات.

۴- وىنەي فريشتهو، شەيتانان وەك وىنەي شەپۇلە دەنگىي و رەنگىيەكان:

فريشتهكان كە دروستكراوى پاك و چاك يىگەرەدو فەرمانبەرىيى خوان و، شەيتانەكان كە دروستكراوه خراپ و زيانبەخشەكان، ئەوانە وەك شەپۇلە دەنگىي و رەنگىيەكان وان، تىستا ئەو شوئىنەي تىمە تىيدايىن، پىرە لە شەپۇلى دەنگىي و رەنگىي، پادىۋىيەك لە شوئىنەك دابىنى بەپىيى ئەودى تۆ دەيسووړتى، سەرجهم ئەو شەپۇلە دەنگىيانەي لەو شوئىنەدا هەن، تىمە دەتوانىن كە گوئىستيان بىن، هەرودەها چەند تەلەفزيۇن لە ژوورىك دا دابىتى، بىخەبە سەر چەند شەپۇلى دەنگىي و رەنگىي، ئەو شەپۇلە دەنگىي و رەنگىيانە دىنن.

كەواتە: كارىگەرىيى فريشتهو شەيتانەكانىش هەر وەك ئەو شەپۇلانە وان، ئنجا وەك چۆن ئەو ئامىرە كە دادەنرى، بەپىيى سىرووشتى ئەو ئامىرە، ئەو شەپۇلە دەنگىي و رەنگىيانە دەتوانى بىننى، مەزۇقەكانىش بەپىيى سىرووشتى خۆيان، دەتوانن لە فريشتهكان بەهرەمەندىن، ياخود لە شەيتانەكان زەرەرمەندىن، فەرمايشتىكى پىغەمبەرىش ﷺ ئەو راستىيەمان زۆر جوان بۆ بەرجەستە دەكات، كە دەفەرمىوى: {إِنَّ لِلشَّيْطَانِ لَمَّةَ بِإِبْنِ آدَمَ وَلِلْمَلِكِ لَمَّةٌ، فَأَمَّا لَمَّةُ الشَّيْطَانِ، فَإِعَادُ الْبَشَرِ وَتَكْذِيبُ الْحَقِّ، وَأَمَّا لَمَّةُ الْمَلِكِ، فَإِعَادُ الْخَيْرِ وَتَصْدِيقُ الْحَقِّ، فَمَنْ وَجَدَ ذَلِكَ فَلْيَعْلَمْ، أَنَّهُ مِنَ اللَّهِ، فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ، وَمَنْ وَجَدَ الْأُخْرَى فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ} (أخرجه الترمذي: ۲۹۸۸، وقال: حسن غريب، والنسائي في الكبرى: ۱۱۰۵۱، والبيهقي في شعب الإيمان: ۴۵۰۶، وابن حبان: ۹۹۷).

وشەي: (لَمَّة: هَمَّةٌ وَخَطَرَةٌ فِي الْقَلْبِ)^(۱)، واتە: (لَمَّة) برىتيە لە دنەدان و هاندان لە دڵ دا.

پیغه مبهەر ۛ ده فەرموئ: بە دنیایی شەیتان هاندان و دڵدانی هەیه لە دلی مرووف دا، فریشتەش هاندان و دڵدانی هەیه لە دلی مرووفدا، ئیجا خۆتخوتە و دڵدانی شەیتان، بریتیە لەوە کە مرووف بترسێت لە خراپەو، وای لێبکات بپرو بە هەق نەکات و، بە درۆی دا بنێ و، هاندانی فریشتەش ئەوەیە بە لێنی چاک بە مرووف بدات و، دلی خۆش بکات بە چاکە، هانیشی بدات بۆ بەراست دانانی هەق، ئیجا هەر کە سێک هەستی کرد لە دلی خۆیدا بە کاریگەری فریشتە، کە هەڵی دەدات بۆ چاکەو، بپرو هێنان بە هەق، یا بزانی ئەوە لە خواوەیلەو، ستایشی خوای لەسەر بکات و، هەر کە سێک ئەوی دیکەشی بینی و هەستیکرد کە بەرەو شەڕ دەچێ و، بەرەو خراپەو گوناھو تاوان پەلکێش دەکری، یا بەنا بە خوا بگری، چونکە ئەوە لە شەیتانەوێە.

کەواتە: ئەو دڵ و دەروونە ی مرووف شوونی زۆرانگرتنی فریشتەو شەیتانە، شەیتان دەیهوێ مرووف بەرەو خراپە پلکێش بکات و، فریشتەش دەیهوێ مرووف بەرەو چاکە ی پەلکێش بکات، بە لێم بە دەست مرووفە کە ئایا بە لای فریشتە کەدا دەچێ، یا بە لای شەیتانە کەدا دەچێ، ئەگەر بە لای فریشتە کەدا بچێ، هەمیشە بیر لە شتی چاک دەکاتەوێو، بەرەو چاکە هەنگاو دەنێ، ئەگەر لە شەیتانە کەش نزیك بێ، هەمیشە بیر لە شتی خراپ دەکاتەوێو، بەرەو خراپە هەنگاو دەنێ، خوا پەنمان بدات.

مهسه لای دووه م:

بانگه واز کارانی پئی خوا خاوه نی باشتین قسه ن، به لام ده بی کرداری باشیان هه بی و، خو یان له ریزی مسولماناندا بژمیرن، پتویششه به شیوازی هه ره چاک، قسه و ره فتاری به رانیه ره کانیا ن به ره ره چ بده نه وه و، له کاتی دنه دران له لایه ن شه یتانیش ه وه، په نا به رنه بهر خوی بیسه ری زانا:

خوا ده فره موی: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ (۳۲) وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿۳۱﴾ وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا دُورٌ حَظِيظٌ ﴿۳۰﴾ وَإِنَّمَا يَرْتَعَنُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۲۹﴾

شیکردنه وهی ئه م، ئایه تانه، له یازده بر گه دا:

(۱) - ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ﴾، قسه ی کن چاکتره له هی که سیک به ره و لای خوا بانگ ده کات؟! واته: خه لک به ره و لای خوا بانگ ده کات، (الدُّعَاءُ إِلَى شَيْءٍ: أَمْرٌ غَيْرُكَ بِالْإِقْبَالِ عَلَى شَيْءٍ) (دعاء) ئه وه یه تو فره مان به غه یری خو ت بکه ی پرو بکاته ئه و شته.

که ده فره موی: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا﴾، یانی: (قَوْلٌ مِّنْ أَحْسَنُ مِنْ قَوْلٍ مِّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ)، واته: قسه ی کن چاکتره له قسه ی که سیک که خه لک بو لای خوا بانگ ده کات، بانگه واز بو لای خوا ده کات.

(۲) - ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾، کرده وهی باشیش بکات، ته نیا ئه وه ندنه نیه قسه ی هه بی، وه ستای قسان و کو له واری ده ستان ب، به لکو: ﴿وَعَمِلَ صَالِحًا﴾، کرده وهی باشیش ئه نجام دده ات، واته: پابه ندنه به وهی ده یل، ئه وه ی به خه لکی ده یل، پئیشی بو خو ی ده یکات.

(۳) ﴿وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ ده شلن، به دنیایی من له مسولمانانم، واته: خوئی جیا ناکاته وه له مسولمانان، له بهر نه وه دی بانگه واز بو لای خوا ده کات، خوئی پښ له خه لک زیاد نیهو، هیچ لافیک به سره خه لکدا لی نادات و، ددلی من په کیکم له مسولمانان، به لآم خه لک بو لای راسته شه قامی خواو، بو لای خواو، بو لای به ندایه تیږی کردن بو خوا بانگ ده کات.

دوایی خوا ﷺ باسی شیوازی بانگه وازمان بو ده کات، ده فهرموئ:

(۴) ﴿وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾ به دنیایی چاکه و خرابه په کسان نین، که ده فهرموئ: ﴿وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ﴾ وشه ی: (حَسَنَةً)، (نَعْمُ جَمِيعُ أَفْرَادٍ جِنْسِيهَا، وَالْمَقْصُودُ حَسَنَةُ الدُّعْوَةِ إِلَى اللَّهِ)، وشه ی: (الْحَسَنَةُ): که (آل) ی ناساندنی له سره، بو (جنس) ه، واته: تیکړا (جنس) ی چاکه به گشتی له گال تیکړا (جنس) ی خرابه دا، په کسان نین و پیکه وه ناچنه ته رازوویه که وه، به لآم به پتی سیاق ده زانین لیره دا مه به ست له چاکه، چاکه ی خه لک بانگکړنه بو لای خوا، واته: شیوازی چاکي خه لک بو لای خوا بانگکړدن، وه ک شیوازی خراب نیه.

(۵) ﴿إِذْ دَفَعَ يَآلَتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ به وه ی باشره پالپوه بنی، چی پالپوه بنی؟ واته: خه سلته و حالت و، کرده وه وه لویستی خرابی به رانه رده کت، به کام شیوازه و، کام حالت وه، کام خه سلته باشره، پالپوه بنی و، به رپه رچ بده وه، چونکه (آلتي) صِفَةُ مَوْصُوفٍ مَخْذُوفٍ، (آلتي) سیفه و ده سفکراویکی قرتیندراوه، یانی: (إِذْ دَفَعَ سَيِّئَةً غَيْرَكَ، بِالْخَصْلَةِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ، أَوْ بِالطَّرِيقَةِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ)، یانی: خرابه ی نه وی دیکه به باشرین خه سلته، یان باشرین ریتاز لایره وه پالی پوه بنی، وه خوی پوره دگار له سوږه تی (المؤمنون) دا، ده فهرموئ: ﴿إِذْ دَفَعَ يَآلَتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ﴾ ۱۱، واته: به کام سیفه و، کام خه سلته باشره، خرابه پالپوه بنی و، به رپه رچ بده وه، نیمه زاناترین به وه ی نه وان وه سفی ده که ن و ده یلین، یان خوی پوره دگاری پښ وه سف ده که ن به ناهق.

(۶) - **فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ**، ئەگەر تۆ واتکرد، دەبینى ئەو كەسەى لە نىوان تۆو ئەودا دژايەتتى و ناكوكتى هەيه، وەك دۆستىكى دلسۆزو بە پەرۆشە، (إِذَا: لِمُفَاعَلَةٍ، وَهِيَ كِتَابَةٌ عَنْ سُرْعَةِ ظُهُورِ أَثَرِ الدَّفْعِ بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ)، (إِذَا: لَيَزِيدُهَا بُوَ يَهْدَابُونِي شَتِيكَةً بَه كَت وَ پَرِي وَ، بَه خَيْرَاي، كە ليزەدا كيناياهە لە خيراى پەيدا بونى شوتە وارى پالپتوونانى خراپە بە چاكە، زۆر بە خيراى لە نىوان تۆو ئەو كەسەدا كە تۆ بە چاكەى خۆت خراپەى ئەو پالپتوودەتتى، بە شتيازى چاكى خۆت لەگەل شتيازى خراپى ئەودا مامەلە دەكەى و، لە نىوان تۆو ئەودا دژايەتتى هەيه، وەك دۆست و نيزىكىكى غزىمى لى دى، ياخود زۆر دلگەرمى لى دى، چونكە **وَلِيٌّ**، بە ماناى دۆست و نيزىك دى، (الْوَلِيُّ: اسْمٌ مُشْتَقٌّ مِنَ الْوَلَايَةِ بِفَتْحِ الْوَاوِ، وَالْوَلَاءُ، وَهُوَ: الْحَلِيفُ وَالنَّاصِرُ، وَهُوَ ضِدُّ الْعَدُوِّ، وَالْحَمِيمُ: الْقَرِيبُ وَالصَّدِيقُ، وَهُمَا خَصَلَتَا الْوَلَايَةِ وَالْقَرَابَةِ)، واته: (وَلِيٌّ) ناوكتە داتاشراوە لە (وَلَايَةِ)، بە سەر (فَتْحَةِ) ي (و) دەكە، (ئەك (وَلَايَةِ)، (وَلَايَةِ) واته: سەرپەرشتىيكردن، بەلەم (وَلَايَةِ)، واته: دۆستايەتتى و، سەرخست و، نيزىكى و، خۆشويست و، نيزىكى، (تەنجا (وَلِيٌّ) بە ماناى هاوپەيمان و، پشتىوان دى، هەرودەها بە ماناى كەسەك دى كە تۆى خۆشبوى، (وَلِيٌّ) دژى (عَدُوٌّ)، (عَدُوٌّ) واته: دوژمن و ناحەز، بەلەم (وَلِيٌّ) واته: دۆست و نيزىك، (الْحَمِيمُ: الْقَرِيبُ وَالصَّدِيقُ)، واته: (حَمِيم) بە ماناى دۆست و نيزىك، يان خزم و نيزىك، يان بە ماناى برادەرىك دلسۆزو گيانى بە گيانى دى.

(۷) - **وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا الَّذِينَ صَرُّوا**، ئەم سيفەتە بەرزە نادى، مەگەر بەوانەى خۆرايكرن و خۆيان راگرتى، (أَي: الْمُعَامِلَةُ وَالْمُدَافَعَةُ بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ)، **وَمَا يُلْقِيهَا**، ئەم راناوى (ها) دەچتەووە بۆ خەسلەت، يان ئەو موعامەلەيه، چونكە چاكەى رەها (مُطْلَقُ الْحَسَنَةِ)، بە گشتى دەدرى بە زۆر كەس، بەلەم مامەلەكردن بە شتووى بەرپەرچدانەووى خراپە بە چاكە، لە بەرانبەرى خراپەدا چاكە كردن، نادى بە هېچ كەس جگە لەوانەى خۆرايكرن، واته: خۆيان كۆنترۆل بكەن.

(۸) - **وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ**، هەرودەها ئەو نادى و نابەخشرى مەگەر بە كەسەك كە خاوەن پشك و بەشەكى زۆر بى، واته: خاوەن پشك و بەشەكى مەزن

بِئْ لَه چاکه داو، له ئیماندا، له ته قوادا، له ته زکیه ی نه فسد، (يُلْقَاهَا)، یانی چی؟ (يُلْقَاهَا يُجْعَلُ لَاقِيًا لَهَا، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِلْسُغِيِّ لِتَحْصِيلِهَا، لِأَنَّ التَّحْصِيلَ عَلَى الشَّيْءِ بَعْدَ الْمُعَالَجَةِ وَالتَّحْلُقِ، يُشَبِّهُ السُّغِيَّ لِمُلَاقَاةِ أَحَدٍ فَيُلْقَاهُ)، (يُلْقَاهَا)، واته: وا ده کړی که بیکاتی، (يُجْعَلُ لَاقِيًا لَهَا)، وا ده کات که پتی بکات، خوازاو ده ته وه بو هه ولدان بو په یداکردنی، چونکه په یداکردنی شتیک له دواى چاره سهر و خو ماندوو کړدنه، نه و د ش شتوه ی هه ولدانه بو گه یشتن بو دیداری که سیک، وشه ی: ﴿حَظٌّ﴾، که ده فهرموى: ﴿وَمَا يُلْقِيهَا إِلَّا دُورٌ حَظٌّ عَظِيمٌ﴾ (۲۵)، (الْحَظُّ: النَّصِيبُ مِنَ الشَّيْءِ مُطْلَقًا، أَوْ مِنَ الْغَيْرِ فَقَطُّ)، (حَظٌّ): بریتیه له پشک و بهش له ههر شتیک به گشتی، یاخود به تاییه تی له خیرو چاکه دا.

(۹) - ﴿وَأَمَّا يَرْغَبُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ﴾، له حالیکدا که له شهیتانه وه د نه دانتیک، خوتخوته یه که به تو ده کات.

(۱۰) - ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾، په نا به خوا بگره.

(۱۱) - ﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (۲۶)، به دلنیاى خوا زور بیسه ری زانایه.

وشه ی (نَزْعُ): (النَزْعُ النَّخْسُ، وَحَقِيقَتُهُ مَسَّ شَدِيدٍ لِلْجِلْدِ بِطَرَفِ غُوْدٍ، أَوْ إضْبَاعٍ، فَهُوَ مُضْدَرٌّ، وَهُوَ هُنَا مُسْتَعَارٌ لِاتِّصَالِ الْقُوَّةِ الشَّيْطَانِيَّةِ بِخَوَاطِرِ الْإِنْسَانِ)، (نَزْعُ): بریتیه له (نَخْسُ)، به عه ږه بیى (نَخْسُ) و، (نَزْعُ) واته: ټپوه ږه نیڼ، یان نقورچکه دان، که چیه تی (نَزْعُ) یش بریتیه له وه ی به شتیک به توندی پیستی ئینسان به سه ری داریک، یاخود به نیوکتیک بگه زری، یان نقورچکه ی لی بدری، که لیړه دا خوازاو ده ته وه بو په یوه ست بوونی شهیتان به میتشک و هوشی مروقه وه، که شتیکى خراب بخاته نیو میتشک و دلی، که ده فهرموى: ﴿وَأَمَّا يَرْغَبُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ﴾، (إِمَّا) نه صلی خو ی (إِنْ مَا) یه، به لام (إِنْ) و (مَا) تیکدا ده غم کراون، (إِنْ) ی (شَرْطِيَّةً) لیړه دا بو یه هیڼاوه، چونکه له ته صلدا (إِنْ) کاتیک ده هیڼری که مه رج نیه نه و شته روویدات و مه رج که بیته دی: (نه گهر هات و له شهیتانه وه د نه دانتیک گه یشته تو)، ته مه بو به زکړدنه وه ی پله و پایه ی

پیغمبره ﷺ، له‌وه که شه‌یتان بتوانی هانی بدات و، خوتخوته‌یه‌کی خراب بخاته نیو دلی، که ده‌فهرموئ: (إِذَا مَا) یه‌که‌ش زیاد کراوه بو جه ختکردنه‌وه و به‌یژکردنی په‌یوه‌ندی نیوان مهرج (شَرَط) و وه‌لام (جَوَاب)ه، نه‌ک زیاد کرابی بو جه ختکردنه‌وه له‌سهر نه‌وه‌ی وه‌لامه‌که‌ی، یاخود مهرجه‌که دیته دی.

که ده‌فهرموئ: ﴿فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ﴾، په‌نا به‌ خوا بگره (له شه‌یتانی دوور خراوه له به‌زه‌یی خوا)، تیمه شه‌یتان نابینن، بویه به‌یژترین چه‌کی تیمه له به‌رانبه‌ر شه‌یتاندا، په‌نا بردنه به‌ر خواجه، با له‌و باره‌وه چهند ده‌قیك بینن:

۱- خوا ﷻ له سوورده‌ی (الأعراف) دا ده‌فهرموئ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا وَإِذَا هُم مَّبْصُورُونَ ﴿۳۸﴾ وَخَوَّنُهُمْ يَمْدُونَهُمْ فِي الْغَى ثُمَّ لَا يَقْصِرُونَ ﴿۳۹﴾﴾، واته: به‌ دنیایی نه‌وانه‌ی پاریزیان کردوه، نه‌که‌ر له شه‌یتانه‌وه هه‌ستیکیان پښه‌یشت، یه‌کسهر خویان بیر دیته‌وه، به‌رچاو پوون ده‌بن و (په‌ی به‌ پیلان و فیلانی شه‌یتان ده‌بن)، به‌لام برابه‌کانیان شه‌یتانه‌کان له گومراییدا رستیان بو دریز ده‌که‌ن و، که‌مته‌رخه‌میش ناکه‌ن.

واته: بپیروایه‌کان به‌ ده‌ست شه‌یتانه‌کانه‌وه وه‌ک توپ و گلوله‌ وان، هه‌ر به‌ریان ده‌ده‌ن و دریزیان ده‌که‌نه‌وه، به‌لام نه‌هلی ته‌قوا، به‌لی شه‌یتان ده‌توانی ده‌ستیکیان بکه‌یه‌تیتی و، دنه‌یه‌کیان بدات، ده‌وروخولیان بدات، به‌لام یه‌کسهر خویان بیر دیته‌وه، ئیمانه‌کیان بیداریان ده‌کاته‌وه، به‌رچاویان پوون ده‌بی و، فیلانی شه‌یتان ده‌بینن.

۲- پیغمبره‌ی خواش ﷺ ده‌فهرموئ: ﴿إِنَّهُ لَيَعَانُ عَلَى قَلْبِي، وَإِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةً مَّرَّةً﴾، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۷۸۸۱، وَعَبْدُ بْنُ حَمِيدَ: ۳۶۴، وَمُسْلِمٌ: ۲۷۰۲، وَأَبُو دَاوُدَ: ۱۵۱۵، وَابْنُ حَبَانَ: ۹۳۱) واته: جاری وایه ته‌م و مزی بی‌ ناگایی به‌سهر دل‌م دا دی و، پوژی سه‌د جار داوای لییوردن له خوا ده‌که‌م.

نهك له وه كه گوناھی كردوه، بهو چه مك و واتایه ی ئیمه، بهلكو بههوی نهو جار جار خافلانه، كه پیغه مبه ر ﷺ بهسهر دل و دهروونیدا هاتوه.

۳- ههر لهو بارهوه نهو فه رمایشتهش دینین: (عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُرَدٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: اسْتَبَّ رَجُلَانِ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَاسْتَدَّ غَضَبُ أَحَدِهِمَا، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: «إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَوْ قَالَهَا لَذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»، فَقَالَ: الرَّجُلُ: أَمْجَنُونَ تَرَانِي؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿وَأَمَّا يَزْعَمُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (أخرجه البخاري: ۶۱۱۵، ومسلم: ۲۰۱۵).

واته: سوله یمانی کوری سوږد ﷺ، ده لئ: دوو پیاو له خرمهت پیغه مبه ردا ﷺ بوو به دمه قالییان و، قسه یان به یه کدی گوت، به کتکیان زور تووږد بوو، پیغه مبه ر ﷺ فه رمووی: من وشه بهك ده زانم نه گهر بیلئ، تورده یه که ی لاده چی، نه گهر بلئ: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)، (واته: په نا ده گرم به شه یتانی دوور خراوه له بهزه یی خوا)، پیاوه که گوتی: به شیتم یتده گه ی؟! (واته: من شیت نه بووم تا کو تهو وشه یه بلیم)، پیغه مبه ریش ﷺ تهو تایه ته ی خو یتده وه که ده فه رمووی: ﴿وَأَمَّا يَزْعَمُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ (n)

نهو که سه ههر نه وه که ناموژگاریه که ی پیغه مبه ری ودر نه گرتوه، له پاستیدا جوړیک بووه له شیتیی و عقل ټیکچوون، نه گهر نا نه گهر پیغه مبه ر ﷺ شتیک بفه رمووی، ده بی یه کسه ر لئی ودر بگیری، به لام نهو هاوه له لهو کاته دا هینده تووږد بووه، وهك گوتراوه: تووړه یی ره شه بایه که چرای عقل ده کوژیتته وه.

كۈرتە باسنىك لە بارەي

خەسلەتە بىنەرەتتەكانى بانگەوازكارانەوہ

۱ و ۲) ئىمانى مەھكەم و دامەزراوو، پارىزكارىي شايستە و تەواو:

خو سبجانە وتعالى لە سوورەتى (يونس) لە ئايەتى: (۶۲) و (۶۳) دا بۆمان باسى دۆستەكانى خۆى دەكات، بە تەكىد برا و خوشكانى بەرىز! كەستىك دۆستى خوا نەبن، ھەول نادات دۆستان بۆ خوا پەيدا بكات و، كەستىك لە خوا نزيك نەبن، ھاندەر و پالئەرىكى نابى، خەلك لە خوا نزيك بختەوہ، وشەى (أولياء) یش، كۆى (وليّ)ە، وشەى (وليّ) بە شەددە لە ئەسلىدا لە (وليّ)ەوہ ھاتوہ، يانى: (قُرب) نيزىكىي^(۱)، خوا ئاوا پىتناسەى دۆستەكانى خۆى دەكات، دەفەرمۆي:

﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (۶۲) الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿۶۳﴾ يونس.

واتە: ئاگادارىن! (خو ھۆشدارىيمان پىدەدات) دۆستانى خوا نە ترسيان لەسەرە، نە پەژارەش دادەگرن.

(يانى: نەترسيان لەسەرە بۆ داھاتوو، نە خەم و پەژارەش دادەگرن بۆ ئابردوو) ئەوانەى ئيمانىيان ھىتاوہ (بە ھەموو ئەو شتانەى پىويستە ئيمانىيان پى بھىرئى، ھەرۋەھا ئەوہش سىفەتتىكى پىشەداريان بوو كە) ھەمىشە پارىزيان دەکرد.

(۱) مفردات ألفاظ القرآن، ص ۵۶۶ - ۵۶۸، المكتبة العصرية / ۲۰۱۲ م.

ئیمانەكە بە كرداری پابردوو دینى، چونكه ئیمان تېبەریو، ئیمانان ھىناو، بەلام تەقوايەكە بە كرداری ئیستا دینى، چونكه تەقوا شتىكى بەردەوامە و، دووبارە دەبیتەو.

خوشك و برا بەرئزەكانم!

یەكەمین سیفەتى ئىنسانى بانگەوازكار بۆ لای خوا، ئەو یەكە (ئیمانىكى مەحكەم و دامەزراو) ى ھەبى، ئیمان بە خواى بەرزو مەزن، بە فریشتەكانى خوا، بە كىتبەكانى خوا، بە پىغەمبەرانى خوا، بە پۇژى دوايى، بە نەخشە و ئەندازەگیرى خوا سبحانە وتعالى.

ئیمان بناغەيە بۆ ھەموو شتەكانى دىكە، بۆیە خوا سبحانە وتعالى سیزدە سالى رەبەقى تەرخانكردن لە ژيانى موبارەكى پىغەمبەر ﷺ - كە ھەموو ژيانەكەى - ژيانى پىغەمبەرایەتیی - بیست و سى سالى بوو - سیزدە (۱۲) سالى رەبەقى تەرخانكردن بۆ داکوتان و سەقامگیر كردنى ئیمان و عەقیدە، لە دلى ھاوئلاندا خوا لىیان پازى بى، ئنجا دوايى دە (۱۰) سالىكەى دىكە، دواى ئەو ى ئیمانان پەیدابوو، ئنجا ئەحكامیان بۆ ھاتنە خوار، بۆ یەك جارىش خوا سبحانە وتعالى لە قورئانى مەككەیدا نەبفەرموو: (يا أيها الذين آمنوا)، بەلكو یان فەرموویەتى: (يا أيها الإنسان) یان (يا بني آدم) یان (يا أيها الناس)، بەلام لە قورئانى مەدینەیدا، خوا سبحانە وتعالى، دەستى كرد بە دواندنى ئەو كۆمەلەى ئیمانان لە دلدا دامەزراوو، ئىسلامیان فێركراوو، شایستەى ئەو ى پەیداكردو، شەریعەتى خوا پیادە بكەن، لە ژيانى تاكىی و، خیزانىی و، كۆمەلایەتیی و، سیاسیی خوێاندا.

ئنجا دوايى (پارێزكارىی شایستە و تەواو)، دیارە ئیمان و تەقوا لە قورئاندا، زۆرجار پێكەو ھاتوون، لێرەدا خواى تاك و پاك پێناسەى دۆستان (أولياء) ى خۆى كردو، ھەلبەتە دوايى بە سیفەتى دىكەش وەسفیان دەكات، بەلام ئەم

دوو سيفه ته، دوو سيفه تی بنچینه یین، بۆ پیناسه ی دۆستانی خوا، بۆیه زانایان گوتوو یانه: (مَنْ كَانَ مُؤْمِنًا تَقِيًّا، كَانَ لِلَّهِ وَلِيًّا) واته: ههر كه سێك بر وادار و پارێزكار بوو، دۆستی خوايه، به داخه وه له نێو كورد هه واریی خۆماندا، زۆرجار دۆستانی خوا (أولياء الله) به شیوه یهك و یناكراون و ته سه و و پر كراون، پێچه وانه ی ئه وه كه قورئان و سونه ت باسیان ده كات، له وانه: جاری وا هه بووه، كه سێك كه رهنگه شیت بووبی، یان عه قلی ته واو نه بی، یان گیل بووبی، گوتوو یانه: رهنگه ئه وه دۆستی خوا بی! نا، دۆسته كانی خوا، هه موویان له لوتكه ی عه قلدان، هه لبه ته هه موو به نده كان، به نده ی خوان، به لام دۆسته كانی خوا، عاقلن، زۆریش عاقلن، هه روه ها نه هلی عیلمن و، خاوه ن به صیره تن و، بلیمه تن، بۆیه ناگونجی ئینسانی شیت، یان كه سێك پاك و خاوی نیی بۆ نه كری، ناگونجی دۆستی خوا بی، ئه مه وهك راست كرده وه ی چه مكیكی باوی نێو خه لك، به لێ دۆسته كانی خوا عاقلن و له عه قله وه پێچراون و، له هه موو شت كدا تیر و ته واون.

٣ و ٤- خوا به رسته ییه کی گشتگیر و به تام، یادی خوا كردنیکی له

ناخه وه و به رده وام:

بێگومان كه سێك بیه وێ بانگه وازكار بی و، خه لك بۆ لای خوا بانگ بكات، ده بی خۆی خوا به رسته ییه کی هه بی، كه تامی لیكات چێژی لێ وهر بگری، با ته ماشای نه و فه رمایشته ی پێغه مبه ر ﷺ بکه یین، كه ده فه رموی: إِذَا قُطِعَ طَعْمُ الْإِيمَانِ: مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رَبًّا، وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا، وَبِحَمْدِ نَبِيٍّ وَرَسُولٍ^(١).

واته: تامی ئیمانی چێژتوه ههر كه سێك پازی بووبی خوا په وه ردگاری بی و، نیسلام به رنامه ی ژبانی بی و، موحه ممه دیش وهك پێغه مبه رو په وانه كراوی خوا قبوول بكات.

(١) أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقْم: ١٧٨١، وَمُسْلِمٌ بِرَقْم: ٣٤، وَالتِّرْمِذِيُّ بِرَقْم: ٣٦٢٣، عَنِ الْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ.

که واته: نیمانیس تام و چىزى ههیه، ئنجا که سىک ده توانى بانگه وازکار بن بۆ لای خوا، که چىز له نیمانه کهى خۆى وه بگرى، تام له خواپه رستى بکات، ههلبه ته هه رکه سىکیش تام له خواپه رستى بکات، هه میشه خواى له ياد ده بن، بۆیه دوايى گوتوو مه: (يادى خوا کردنىكى له ناخه وه و به رده وام).

يادى خوا کردنىس، ديسان ده بن چه مکه کهى پروون بکه ينه وه، زۆر که س و ده زانى يادى خوا کردن، ئه وه يه: که هه میشه ده بن ئنسان ئه و وشانه ي زىکريان پى ده گوتى: (سُبْحَانَ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ) به زارى گو (تلفظ) بکات، به لام مه رج نيه، يادى خوا هه ر به و شيوه يه بن، ئه صلى ياد (ذکر)، پىچه وانه ي له بيرچوون (نسيان) ه. يادى خوا کردن واته: خوا، له ياد بوون ئه صله کهى ئه وه يه، ئنجا جارى وا هه يه: وىراى ئه وه ي که له دل و زه نيدا هه يه، به زمانىس ئه و وشانه ده لى، به لام ئه سلى يادى خوا، ئه وه يه که له عه قل و دل و هوشدا بن، ئه گه ر ئه وه نه بىت، جووله ي زمان، هىچ سوودىک به مروف ناگه يه نى، خواى پهروه ردگار له و باره وه ده فهرموى:

﴿أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ﴾^{١٥} العنكبوت.

واته: ئه وه ي له کتیبى پهروه ردگار ت بو ت سروش کراوه، بىخوینه و، نوێز به رپا بکه، نوێز قه دهغه (ى خاوه نه کهى) ده کات له هه رچى کردار و قسه و په فتارى دزی و نا قولا و خراپ هه يه و، يادى خواش گه وهره تره، (واته: يادى خوا گه وهره تره له نوێزىش و له قوربان خوێندنیش) و، خوا ده زانى چى ده که ن!

ئنجا له راستیدا خواى میهره بان کتیب و فره مایشته کهى خویشى بۆیه ناردوه، که ئیمه خوامان له بیرى، ههروه ها نوێزىش بۆیه فه رز کراوه، خوامان له بیرى، وهك فره موویه تى:

﴿...وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾ ١١ ﴿طه.

واته: نوێژ به‌ریا بکه، بۆ یادکردنی من، قورئانیش بۆیه ناوی لێنراوه (زیکر)، چونکه خوات بیرده‌خاته‌وه.

به‌لێ سیفه‌تی سییه‌م و چواره‌می بانگه‌وازکاران نه‌وه‌یه: که هه‌رکامیان خواپه‌رسته‌یه‌کی گشتگیر و به‌تام و چێزی هه‌بی و، یادی خوا کردنیکی له‌ ناخه‌وه، له‌ ده‌وه‌وه، به‌رده‌وامی هه‌بی.

0 و ٦- زانیاریی قوول و فراوان به‌ دین و، به‌رچاو روونی و شاره‌زایی ده‌باره‌ی ژین:

پنشتیش باسمان کردوون، به‌ بۆنه‌ی دیکه‌وه‌وه، هه‌ر نه‌م نایه‌ته‌ موباره‌که‌شمان به‌به‌لگه‌ی هه‌ردووکیان هینایه‌وه:

﴿قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعِيَ وَسُحْنُ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ ١٨ ﴿یوسف.

به‌لێ به‌بی زانیاری و به‌رچاو روونی و شاره‌زایی، ئینسان بۆ خۆشی نازانی به‌رێگادا به‌وات، چ جای پتیش خه‌لکی بکه‌وئ، هه‌روه‌ها به‌بی شاره‌زابوونی وه‌ز و باردۆخ و پۆژگار، ئینسان، دۆست و دوژمنی لێ تیکه‌ل ده‌بن و، چاک و خراپی لێ تیکه‌ل ده‌بن و، فیلی لێ ده‌کړئ و، هه‌لده‌خه‌له‌تێرئ، که‌واته: که‌سانی وا ناتوانن خه‌لک له‌ خوا نزیک بخه‌نه‌وه و، خه‌لک وا لێکهن و، وا داربکه‌ن، که‌ پابه‌ند بن به‌ په‌یام و به‌رنامه‌ی خوای په‌روه‌ردگار هه‌وه.

۷ و ۸) - دَلْسُوزِی و بە تەنگەوہبوون بۆ ھەمووان و، ھیمینی و ئارامیی و نەلەخشان:

بە ئی کەسێک دەتوانی خەلک لە خوا نزیک بخاتەوہو، بۆ لای خوایان بانگ بکات، کە لە ناخەوہ بۆ ھەموو لایەک دَلْسُوزو، بە تەنگەوہ بێ، بێ جیاوازیی، ئەمەش زۆر جار جیتی تێدا بەھەلە داچوونە، کەسانێک وا دوزان دەبێ بەس بۆ مسوڵمانان، دَلْسُوز بێن! بەلام ئیمە پێغەمبەرەران دەبین (عليهم الصَّلَاة والسلام) بە خەلکە کافرەکەى خۆیانان گوتوہ:

﴿...وَأَنَّا لَكُنَّا نَجْعُ أَمِينٌ ۝ ٦٨﴾ الأعراف.

واتە: من بۆ ئیوہ بەتەنگەوہم، دَلْسُوزم، دل سووتام، بۆیە دەبێ ئەو چەمکەش راست بکریتەوہ، نجا لە راستیدا ئەگەر خەلک نەزانى بۆی دَلْسُوزی: نە متمانەت پێدەکات، نە گویت بۆ دەگری و، نە قەشت لێوہدەگری، ئایا ئیمە ناتوانین دَلْسُوزین بۆ ناموڵمانان؟ ئەک ھەر دەبێ بتوانین، بەلکو ئەوہ ئەرکیکەو فەرزە، پێغەمبەرەران (عليهم الصَّلَاة والسلام) وابوون، پێغەمبەری خۆمان (محمد) ﷺ سەروەری ھەموو پێغەمبەرەران، چەند بە شەفەقەت و بەرپەحم بوو؟ بە تەماشای بکەین: لەوبارەوہ، دَلْسُوزی خۆی چۆن وینا دەکات لەگەل کەسانیکدا کە دژایەتیشیان کردوہ: (كَانَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَحْيِي نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، فَرَبَّهُ قَوْمُهُ فَأَدْمُوهُ، وَهُوَ يَسْحُ الدَّمَ عَنْ وَجْهِهِ وَيَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِقَوْمِي فَإِنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ^(۱)).

واتە: پێغەمبەر (محمد) ﷺ باسی پێغەمبەریکی کرد بۆ ھاوہلانی، کە قەومەکەى بەردبارانیان دەکرد خۆتیان لێھێنا، (سەریان شکاندو بەدەنیان بە خۆیندا هێنا)، ئەویش خۆتەکەى دەسپری و دەیفەرموو: خوايە! لە گەلەکەم خۆشە، چونکە نازانن، لێیان بیوورە!

(۱) أخرجه البخاري برقم: ۳۲۹۰. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ.

مهبستم نهويه جاري وا كه سيك ملي حه ديسيك ده گري، پهنه گه له سياقيكي ديكه دا هاتبي و حاله تيكي تايهت بي، كه دروست نيه ئينسان هيج شهفه قهت و په حم و به تنه گه وه بوون و به زه يي هه بي به رانه به غه يري مسولمان! به لام نه وه به په هايي وانيه، نه وه تا نه و پيغه مبه رانه (عليهم الصلاة والسلام)، كه خوا هم له (نوح) وه ده يگيريته وه: ﴿وَأَنْصَحُكُمْ﴾ (الأعراف، ١٣٠) هم له (هود) وه ده يگيريته وه: ﴿وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ﴾ (الأعراف، ١٣٨) هه روه ها له صالحه وه ده يگيريته وه: ﴿وَنَصَحْتُكُمْ﴾ (الأعراف، ١٣٧) هه موويان باسي خويان به (ناصح) ي گه له كه يان ناساندوه، (نصح) ياني چي؟ (النصح: إرادة الخير للمنصوح)^(١)، (نصح) يان (نصيحة) بريته له وه نه و كه سه كه نه صيحه ته كه ي ناراسته ده كري، چي بو چا كه نه وهت بو ي بوئ.

جاري ديكه ش باسمان كرده، زوركه س وا ده زاني نه صيحه ت ياني: ناموژگاري، چونكه زورجار له كورديدا نه صيحه ت له جياتي ناموژگاري (موعظة) به كاردتيين، به لام له زماني عه په بييدا جيايه و، نه گه ر بلتين: (نصيحة) ياني: ناموژگاري، مه فهوومي زور تايهت و حه ديسمان لي تيكده چن، بو وينه:

پيغه مبه ر ﷺ ده فهرموئ: {الَّذِينَ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: «لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَآمَّتِهِمْ»} ^(٢).

واته: نه صيحه ت ناراسته ي پينج لايه نان ده كري: بو خوا، بو كتيبي خوا، بو پيغه مبه ري خوا، بو پيشه واياني مسولمان و بهرپرسانيان و، بو خه لكه كه به به گشتي.

(١) مفردات ألفاظ القرآن: ص ٥١٤، المطبعة العصرية، ٢٠١٢ م. {النصح: تعري فعل أو قول فيه صلاح صاحبه}.

(٢) أخرجه أحمد برقم: ١٦٩٨٢، ومسلم برقم: ٥٥، وأبو داود برقم: ٤٩٤٤، عن تميم الداري.

ئىنجا ئەگەر (نصيحة) بە ماناي (موعظة) بى، چۆن نامۇزگارىيى خوا و كىيى خوا دەكرى؟ نا (نصيحة) ئەو ەيە كە: دلسۆز بى بۆ خوا و ساغ بى لەگەل خوادا، دلسۆزى بۆ كىيى خوا، بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ، بۆ بەرپىسان و بۆ خەلک بە گشتى، (نصيحة) يانى دلسۆزى و بەتەنگەو ە بوون بۆ ەممووان.

پاشان (هيمنى و نارامى و نەلەخشان)، چونكە لە كاتى شىنەيى و بىگرفتىيى و بىكىشەيىدا، ەمموو كەس نازايە، بەلام ئەو ە گرنگە: نايان تۆ لە نارەحەتتىدا لە كاتىدا كە بە شىو ە ناشايست مامەلەت لەگەلدا دەكرى، خۇراگر دەبى يان نا؟ بۆيە خوا سېحانە و تعالى لە سوورەتى (البقرة) دا (صبر) مان لە سى حالاندا بۆ دەخاتە روو، دەفەرەمۆ:

﴿وَالصَّابِرِينَ فِي الْآسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾

واتە: خۇراگران لە كاتى ەزارىيى و نەدارىيى و بى ئىمكانىەتتىدا، ەروەھا لە كاتى نەخۇشىيى و ناخۇشىيى و، نارەحەتتىيى و، لە كاتى جەنگ و رووبەروو بوونەو ەدا.

لەو سى حالەتانەدا دەبى خۇراگر بىن، بىگومان باباي خەلک بانگكەر بۆ لاي خوا، ئەگەر بۇيان دلسۆز نەبى و، بە تەنگىانەو ە نەبى، كارەكەي پىت و پىزى نابى و بەرھەمدار نابى، جارى وايە كە سىك ەك ەزىفە، يان ەك ەك نەركىكى دىيى كارەكەي دەكات، ەندىك كەس ەن، كە لە ەزارەتى ئەوقافەو ە پادەسپىررىن و، ئىشكىيان پى دەسپىررى، ەك پىشەيەك، ئەنجامى دەدەن، بەلام ئەگەر لە دلەو ە بۆ خەلکەكە دلسۆز نەبىت، كارىگەريى نابى، ەلەبەتە كە بۇشان دلسۆز بوو، خۇراگرىش دەبى، ئەو سىفەتانە، ەممويان پىكەو ە پەيوەستن، ئىنسان ئەگەر بۆ خەلکەكە دلسۆز بىت، تەھممولىشان دەكات، نەزانىيى و نەفامىيشيان لى تەھممول دەكات، لەبەر رازى كردنى خوا.

٩ و ١٠- کراوهیی و مامەلەیی بەرێز و سەنگین، ڕووکەشیی و قسە و گەفت و لفتی شیرین:

خوای پەروەردگار لە سوورەتی (الفرقان) دا دەفەرموێ: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾

واتە: بەنده کانی (خوای) بەبەزەیی، بە ھێمی و ئارامیی ڕێگادا دەڕۆن، بە سەنگینی و ویقارەو و، کاتی ک نەفامانیش دەیانداوێن، قسە و سەلامەت دەکەن، یاخود دەڵێن: سەلامتان لێت.

چونکە ھەر کەس چی پێت، لەو دەبەخشی، دەڵێن: جارێک پێغەمبەر عیسا (علیه السلام) بە شونیکدا دەرواڵ لەگەڵ ھەواریەکانی خوا لێیان پازی بێ، خەڵکیکی نەفام، جێتوێ پێدەڵێن، یان قسە و ناخایست، نەویش دەست بەرز دەکاتەو، دوایان بۆ دەکات، ھەواریەکانی پێی دەڵێن: ئەو پێغەمبەری خوا! ئەوانە قسە و، جێتوێ پێدەڵێن! دەڵێ: دەزانم، بەلام ھەر کەس چی پێت، لەو دەبەخشی، ئەوان جێتوێیان پێت، منیش دوای خێر و قسە و خێرم پێت.

بەلێ (کراوهیی و مامەلەیی بەرێز و سەنگین)، خەسلەتێکی گەرم و ھەڵەبەری بانگەوازانانە، چونکە: بە گەرمی و داخراوی، ئێنسان ناتوانێ کارلێک لەگەڵ دەرووبەری خۆیدا بکات، دەبێ کراوە بێ، بەلام کرانەو بەبێ توانەو، کرانەو، واتە: تۆ داخراو نەبی، بە جۆرێک بوار نەدەو لەگەڵ ھیچ کەسدا کارلێک بکەو، لە بەرانبەریش دا: ھێندە کراوە و بڵاو نەبی، ھیچت پێتو بەند نەبی و ھیچت پێتو نەمێت، چونکە ھەندێک کەس بە بیانووی کرانەو، دەتوێتو بە کۆمەلگادا و دەبنە بەشێک لە واقعێکی خراپ!

ئەجا (ڕووکەشی و قسە و گەفت و لفتی شیرین) یە خەسلەتێکی دیکە و خەڵک بانگەوازانە بۆ لای خوا عز و جل.

برا و خوشکه خوشهويسته کانم!

دَلَسْوَزَانَه نامۆزگار ييتان ده کهم، هه ميشه تاكو بۆتان ده کړئ: با له گهَل خه لک دا، قسه و گفت و لفتتان شیرين بئ، پووتان خوش و گهش بئ، پرواتان بئ، زۆر کهس که ته ماشای ئيمه و مانان ده کات، ئيمه چۆن بينئ، دینه که شمان وا ده بينئ، بۆيه خوا سبحانه و تعالى که پيغه مبه رانی (عليهم الصلوة والسلام) نار دوون، له هه موو پوو يک هوه، له خه لکی پۆزگاری خۆيان ته ووتر بوون، له پووی جهسته يی و پووحیی و عه قلیی و دهروونی و ئاکاریی و له هه موو پوو يک هوه، بۆ ئه وهی هه ر که سيک ئه وانی بينئ، ديمه نيانی بينئ، هه لسو که و تيانى بينئ، نه خلاقيانى بينئ، سيفه ته به رزه کانيانى بينئ: تير و ته و اوی پيام و دینه که يان، له تير و ته و اوی نه واند! بينئ، ئيمه ده بئ وريا بين! نه م دینه نه گه ر به پوو خوشی خه لکی بۆ بانگ نه کړئ، به گرژيی و مۆن و مرجیي خه لکی بۆ بانگ ناکړئ، نه گه ر به قسه ی خوش و گفت و لفتی شیرين، خه لکی بۆ رانه کيشرئ، به ته ئکید به توانج و پلار و قسه ی زبر و ناخوش، خه لکی بۆ بانگ ناکړئ، خواى تاك و پاک به پيغه مبه رى خاتهم ﷺ ده فه رموئ: ﴿فَمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ إِنَّ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَا نَفُضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَأَعُفْ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَساوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ۝۱۹۹﴾

واته: تو به هو ی به زه یی خواوه، بۆيان نه رم بووی، نه گه ر قسه ره ق و دَل ره ق بووای، له ده ورت ده پېرژان... کئ له ده وری کئ ده پېرژا؟ نه و هاوه له به پېرژانه، که باشتري مړو فن له دواي پيغه مبه ران، له ده وری پيغه مبه ر (محمد) ﷺ که (رحمة للعالمين)، ده پېرژان، نه گه ر قسه ره ق و دَل ره ق بووايه.

ئنج! له سووړه تی (الأعراف) له نایه تی (۱۹۹) دا خوا ده فه رموئ: ﴿خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ۝۳۱﴾

ئیمام جەغفەری صادیق پەحمەتی خۆی لێی، گوتووێتی: ئەم ئایەتە پێشە و بنکی هەموو پەوشتە بەرزەکانی لە خۆیدا کۆکردوونەوه:

(١) - (حُذِ الْعَفْوَ) ئەوەی ئاسانە و ئاسان بە دەستەوه دێ، لە خەڵک وەری بگرە، واتە: چاوەڕوانی زۆرت لە خەڵکی نەبێ، بە زۆری ئەوانە ی هەمیشە پرتە و بۆلەیانە و گلەیی لە خەڵک دەکەن، لەبەر ئەوەیە، چاوەڕوانی زۆریان لێیان هەیە، کەواتە: چاوەڕوانی زۆرت لە خەڵکی نەبێ و، ئەوەی بە سێنایی بەدەستەوه دێ، تەنیا ئەوەیان لێ چاوەڕوان بکە.

(٢) - (وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ) واتە: بۆ خۆت چاکە بکە و، فەرمانیشی پێکە، هەرچی پەسند و چاکە بیکە پێشە ی خۆت و، فەرماشتی پێ بکە.

(٣) - (وَأَعْرِضْ عَنِ الْفُجْورِ) کەسێکیش کە نەفام بوو، پرووی لێ وەرگێرە و پشتی تێکە و وازی لێ بێتە.

ئیمام شافعی خۆی لێی رازی بێ، چەند جوان دەلێ، لە شیعە زیکیدا:

{لَوْ كَلَّ كَلْبٌ عَوَى الْقَمْنَةُ حَجَرًا ... لَأَصَحَّ الصُّخْرُ مَثْقَالاً بَدِيئًا}

واتە: ئەگەر هەر سەگێک وەپێ، من بەردێکی پێدا دەم

دەبێ مسقالی بەرد بە دیناریک پێداکەم.

جاری وایە کە سانیك قسە ی ناخۆشمان پێ دەلێن، هەندێک برا و خوشکمان زۆر سەغەلت دەبن و دەلێن: ماموستا! فلان شتیان نووسیوە، لە فلان بلاکراوەدا، یان لە فلان کەنال واگوتراوە! منیش زۆر جار گوتووومە: دیارە کە سانیك وامان دەبینن و وامان تەسەووێ دەکەن! دەلێن: ئاخر چۆن وەلامیان نەدەینەوه؟! بەلام ئایا وەختمان هەیە وەلامی ئەو شتانە بدەینەوه؟! نا، لە جیاتی وەلامدانەوه، دوایەکی خێریان بۆ بکە و بێ: خواپە! هیدایەتیان بدە و، بۆ خۆشت خەریکی کاری خۆتە.

(ئەبراھام لە ئىكۆلن)^(۱) قەيەكى جوانى ھەيە دەلى؛ كاتى خۆي ئەوانەي
 دەخەنەيان لیدەگرتەم. يان قەيەيان پیدەگوتەم، ئەمە ئەكەم چەندە، چوار ھەندەي
 دیکەنەم خستايە سەر، بەشى ئەودى نەدە کرد وەلامیان بدەمەود، بەلام ھەلەم
 کاری خۆم کرد و، سەرکەوتنەكەم، بوو بە وەلامى ھەموو ئەو قسانەكە لە دژم
 دەکران!

ئیمەش دەبى ئاوا بکەين و دینەكەشمان ھەر وای لیدەودەشیئەود، جارى وا
 بوو ەبراھەك ھاتو ەبۆ لام، قەيەكى پىگوتراو، لەلای بۆتە کۆتوویەتى:
 ەھام چوو، ئاوايان پىگوتووم! منیش زەردەخەنەبەكەم بۆ کردو، گوتوومە:
 نەخیر، تۆ لە مابەینى خۆت و خوادا چۆن بى، ھەر وای، قەيە خەلکى نە
 بەررت دەکاتەو و نە نزم دەکات، ھەر خۆتى كە بە چاکە خۆت بەررت
 دەکەي، يان بە خراپە خۆت نزم دەکەي، بە خوا خەلک ھەمووی مەدحت
 بکات، بەررت نابىەو، ئەگەر خوا بەررت نەکاتەو و، خەلک ھەمووی زەمت
 بکات، ئەگەر خوا نەتشکینتی، ناشکیتی، ھەرودەما خەلک ھەمووی لیت رازی بى،
 ناتوانن بقبەنە بەھەشتی و، ھەمووشیان لیت توورە بن، ناتوانن بقبەنە دۆزەخ،
 زالكەر و زەبوونکەر (مُعِزَّ وَ مُذِلَّ) ھەر خوايە، بىگومان ئەودەش ھەمووی ھەر
 بەرھەمی ئیمان و تەوحید، ئینسان ئەگەر بەراستىي خۆي ناسی و ئیمانی لە
 دلدا چەسپى، ئەو کاتە ئەو شتانە زۆر کاری تیناکەن و شلویي ناکەن.

(۱) ئەبراھام لە ئىكۆلن: ۱۸۰۹ - ۱۸۶۵ پەکیكە لە سەرەك كۆمارەكانى وپلايەتە پەكگرتووەكانى
 ئەمريكا.

II و II)- راستی و، دل و زمان و کرده و یه کبوت و، دادگری و
 نینصاف له گهل دوست و دوتن:

به ریزان!

نینسان ده بی راست (صادق) بی و، دلی و زمانی و کرده و یه ک بن و، چیت
 له دل دایه، با هر نه و هت به زماندا بی و، چی به زمانیش داهات، هه و لیده
 پراکتیزه ی بکه ی و به کرده و جینه جیتی بکه ی، چونکه خوانه خواسته پیچه وانه ی
 نه و: نیفاقه، نیردیواجیه ته و، خوی دادگریش به گه وره ترین گونا می داناوه:

﴿كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ﴾

نینسان ده بی زور له خوی وریا بی، نه گهر: دل و زمانمان و کرده و همان
 هه موویان پیکه وه جووت نه بن، زور خه ته ره، هه ندی که س قورنمان ده خوینی
 و، قورنمان له عنه تی لیده کات، کوا قورنمان له عنه ت له کی ده کات؟! با، بو وینه:
 که سی ک قورنمان ده خوینی و زالمیشه، له عنه ته که ی بو دی:

﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ هود.

هه روه ها (فسق، کفر، نیفاق)، قورنمان هه موویانی زهم کردوون، هی واش هه یه
 قورنمان ده خوینیته وه و نه و سیفه ته خراپانه شی تیدان و، زهم و نه فرین و هه ره شه که ی
 بهر ده که ون.

ننجا خوا ده فهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ﴾ التوبة.

واته: نه ی برودارینه! پاریز له خوا بکه ن و له گهل راستان دا بن.

هه روه ها ده فهرموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ﴾ النساء.

واته: شهی بر وادارینه! زور دادگهری به پیوه بهرن و شایدیی بۆ خوا (به ههق و راستیی) بدهن..

ئنبجا: (دادگهری و ئینصاف له گه‌ل دوست و دۆژمن) یشدا، زور گرنگه، که نه وهش شتیکی دیکهیه، ده‌بی راست بکریته‌ود: هه‌ندیك کهس وا ده‌زانن ئیمه ده‌بی ته‌نیا له نێو بازنه‌ی ئیسلامدا دادگهر و به ئینصاف بین و، ته‌نیا بۆ نه‌وان به په‌رۆش و دلسۆز بین! به‌لام نه‌خیر ئینسان ده‌بی بۆ هه‌موو مرۆفه‌کان دلسۆز بن و، له‌گه‌ل هه‌مووانیشدا دادگهر به ئینصاف بن، چونکه دادگهری و ئینصاف دوو خه‌سه‌له‌تی په‌سندن به‌رده‌هایی، نه‌ك به شیوه‌یه‌کی کاتیی و پێژدیی (موقت و نسبی) هه‌ر بۆیه‌ش خوا به ده‌قی نایه‌ت فره‌مانی پیکردووین که له‌گه‌ل دۆژمنانیش دا دادگهر بین.

وه‌ك خوا سبحانه وتعالی ده‌فرموی: ﴿وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَتَاؤُنَا قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْلَمُوا أَعْلَمُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ﴾ (المائدة).

واته: با رق هه‌لسانتان له کهسانیک واتان لینه‌کات که نادادگهرین، دادگهرین! نه‌وه له پارێزکاریه‌وه نزیکتره.

۱۳ و ۱۴)۔ خەلك بانگکردن تەنیا بۆ لای خوا و، بە شانازییه و
خە ئەژمارکردن لە ریزی مسوڵماناندا:

ئەم دوو هەردووکیان لەم ئابەتە موبارەكە وەرە گیرین: ﴿وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا
مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ ۳۲ فصلت.

واتە: قسە ی کێ لە هێ کە سێك باشترە کە بۆ لای خوا بانگەواز دەکات و،
کردهوه ی باش دەکات و، دەلێ: من لە مسوڵمانانم!

خوشک و براییانی بەرپر! زۆرجار ئێنسان ئەگەر لە خۆی وریا نەبێ، شەیتان
فێلی لێدەکات، بۆ وێنە: بە حیساب تۆ خەلك بۆ لای خوا بانگ دەکە ی: کەچی
تەماشای دەکە ی خۆت و خوات لێ تێکەل بوون، دین و دنیای لێ تێکەل
بوون، کە ئەو هەش نیشانە ی هەن، ئێنسان دەبێ ئەو شتانە یان پێ لە یەك جیا
بکاتەو، بۆ نموونە: ئەگەر کە سێك رقی لە تۆ بوو، یان قسە یەکی بە تۆ گوت،
بەلام تۆ دەتزان ی: ئەو کە سە بۆ خوا سولحاو، یان ئیسلامی خوێش دەو ی، ئەگەر
تۆ بە راستی خواناس بی، دەبێ خوێشت بو ی و، بڵێ ی: هەرچەندە تۆ رقت لە
منه و، قسە شەم پێ دەلێ ی، بەلام مادام دلسۆزی بۆ ئیسلام، هەر خوێشم دەو ی ی،
ئای ئەو هە راستە، بەلام ئەگەر خۆت لەگەل خوا لێ تێکەل بووب ی و، شەیتان فێلی
لێکریب ی، ئەو هە لە جیاتی خوا میحوە ربی، دەبیە خود میحوەر، یانی: لە جیاتی
تەماشای بکە ی: داخو ئەو کە سە بەینی لەگەل خوادا چۆنە!، تەماشای دەکە ی:
داخو بەینی لەگەل خۆت دا چۆنە!؟

قوله نه زیله یه ك:

جاریك لە مزگەوتێك نۆتزمان دەکرد، گوێم لە مامۆستایە کە بوو، باسی
کە سێکی دەکرد، دەمزانی باسی کە سێکە، بە شێو یەكە لە شێو هەکان ناسیاو و
نیزیکیه تی، دە یگوت: ئەو مونا فیه دێتە مزگەوتیش، بەلام مامۆستای مزگەوت

نه زیهت ددهات و... هتد، وتاره که ی هه مووی له گه ل که سیک بوو، منیش هه ر له حو جره که دا نوژم ده کرد، هات بۆ حو جره که و گوتم: مامۆستا! هه ستم کرد، که سیک توو پهی کردووی؟ گوئی: نه ری وه لآ دراوسیه کی مونا فیکم هه یه، دوایی سه ری هه لینا، گوئی: نه ها نه وه تا!

گوتم: هاتوه بۆ جو معه ش؟

گوئی: به لئ.

گوتم: ئنجا مونا فیکی وی له چی دایه؟ گوئی: رادیۆ به دهنگی بهرز پیده کات و، منداله کانی له گه ل منداله کانم ناکۆکن! گوتم: مامۆستا! ئنجا مادام هاتوه بۆ مالی خوا و، تۆش به ئیمام بزانی، چۆن نه و وشه و ته عبیره قورسانه ت پئ گوتن؟ پاشان به له باریی بچۆ ئامۆژگاری بکه، نه ک له سه ر مینه ر و، کات و سه ر و دلی نه و هه موو خه لکه ی پئ بگری!

به لئ به راستی ده بی وریا بین و، خه لک بۆ لای خوا بانگ بکه ین، نه ک بۆ لای خۆمان، پاشان: (به شانازییه وه خۆ نه ژمار کردن له ریزی مسو لماناندا) بئگومان به رنزان! شانازییه ئینسان مسو لمان بئ، شانازییه ئینسان به نده ی خوا بن و بانگه وازکاری رپی خوا بی: ﴿وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِيَدًا﴾ الجن.

واته: ههروه ها کاتیک به نده ی خوا (محمد) هه لسا لئی پارایه وه، نزیک بوو چنده کان له سه ری که له که بئ (هتنده قه له بالغیان له ده وره کرد).

با پیمان و! نه بی شتیکی دیکه له سه رووی مسو لمانه تیه وه هه یه، خوای پهروه ردگار به پتغه مبه ری خاتهم (محمد) ده فهرموئ: ﴿قُلْ إِن صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١١٢﴾ الأنعام.

واته: بَلَىٰ: به دَلنیایی نو یژم و پهرستشه کان (ی چهج و عومره)م و ژبان و مردنم بۆ خَوای پهرودردگاری جیهانیانه، هیچ هاوبه شیکی نیه و، ههر به ودهش فه رمانم پیکراوه و، من یه که می مسولمانانم. (یه که م که س که بۆ خوا ملکه چم له پرووی کاتییه وه: له سهر ناستی ئۆممه تی ئیسلام و، له پرووی پله وه: له سهر ناستی مرو فایه تی).

ههروه ها خَوای زانا و توانا له باره ی ئیبراهیم (علیه السلام) وه، دهفه رموئ:

﴿وَمَنْ يَرْغَبْ عَنْ رَحْمَةِ إِبْرَاهِيمَ إِذَا مِنْ سَفَىٰ نَفْسُهُ، وَلَقَدْ أَصْطَفَيْنَاهُ فِي الْآلِثَاءِ وَاتَّخَذَ فِي الْآخِرَةِ لِمَنْ أَصْلَحِينَ﴾ (۲۰) إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْمُ قَالَ أَسْمُتُ لِرَبِّ أَعْلَمِينَ ﴿۲۱﴾ البقرة.

واته: مه گهر که سیک خۆی نه فام بکات، نه گهر نا کی به رانه ر به پرسیازی ئیبراهیم نا ئاره زوومه ند ده بی! که به دَلنیایی له دنیا دا مه لمانبژارد و له دوا رپوژیش دا له به نده ژۆر به سنده کانه. یاد بکه وه! کاتیک پهرودردگاری پتی فه رموو: ملکه چ به! گو تی: بۆ پهرودردگاری جیهانیان ملکه چم.

مه به ستم نه وه یه مسولمانه تی شانازییه و، پتگه و پله یه کی ژۆر به رزه، ئنجا که سیک له نیتو مسولمانان دا هه ولبدات: خزمه تیان پشکات و کاری ختیر بکات، نه وه شانازییه کی گه وره تره، به لام به مهرجیک خۆی پتی له وان زیاد نه بی، له به رنه وه ی عیسی زیاتره، یان له به ر نه وه ی به رپرسیاریه تیه کی هه یه، یان... یان... هتد، مرو فقی مسولمان ده بین خۆی پتی له که س زیاد نه بی، له مسولمانان.

۱۵ و ۱۶)- حېكمهت و دانایی له قسه و هفتاردا و، كارلیكى ئهزینی
له گهل تیكرای تویره كانی خه لكدا:

پیشتریش باسی حېكمهتم كرده، كه ریتیازی گشتی بانگه واز كرده بو لای
خوا، خواى كار به جن دهفه رموى: ﴿ اَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ ۖ ﴾ النحل.

واته: به حېكمهت به ره و ریتیازی پهروه ردگارت بانگه واز بكه.

لیره دا، دهمه وئ تۆزیک چه مکی حېكمهت پروون بکه مه وه:

پروون كرده وى چه مکی حېكمهت له ههوت كورته خال دا^(۱):

به ریزان!

خه لك بانگ كردن بو لای خوا، به حېكمهت، زور شت ده گریته وه، كه پهنگه
نهم هه وته گرنكترینیان بن:

(۱)- پتویسته په چاوى پله پله یی (تدرج) بكرئ، له گهل بانگكراوان (مدعوین) دا.

(۲)- ده بن په چاوى له پیشتره كان (أولویات) بكرئ، چ شتن له پیش چ شتیكه وه یه، به پتی
پیوه و ته رازووی شه ریعت.

پیشتر به وردی قسه مان له باره ی ئه و دوو خاله وه كرد.

(۳)- حالیکردن و تیگه باندنی خه لك كه بانگه وازكار (داعي) دلسوزیانه و بویان به
په رۆشه و، هیچ ئامانجیکى دیکه ی نیه واته: هیچ نیشى خو ی به وان نیه، به لكو نیشى
خویانی پنیانه، خوا ی به خشنده ناوا باسی پیغه مبه ری خاتم (محمد) ﷺ ده كات:

(۱) نهم باسه مان له کتیبی یازدهمی مه و سووعی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) به
ناوونیشانی: (تطبيق المجتمع للشریعة) وه رگرتوه. پروانه: [الطبعة الثانية / ۲۰۲۰م].

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (١٢٨) التوبة

واته: پێغه‌مبه‌ریکتان له خۆتان بۆتان هاتوه، هه‌رشتێك ئێوه ئاره‌حه‌ت بكات، زۆر له‌سه‌ر دڵی قورسه‌ و، له‌سه‌ر هه‌دايه‌تی ئێوه زۆر سووره‌ و، به‌رانبه‌ر به‌ برۆداران زۆر ميه‌ربان و به‌به‌زه‌يه‌.

ئيمه‌ش ده‌بن هه‌ولبه‌دين پشك و به‌شمان هه‌بن له‌ سيفه‌ته‌كاني پێغه‌مبه‌ردا ﴿چونكه‌ خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾﴾ (الأحزاب).

واته: له‌ پێغه‌مبه‌ری خوادا باشترین سه‌ر مه‌شق (پیشره‌ و چاوساغ) هه‌يه‌. يانی: ده‌بن ئێوه‌ش وه‌ك وی بکه‌ن، بۆيه‌ من ده‌لیم: هه‌رکه‌سێك به‌ پێی پێغه‌مبه‌ردا ﴿بچێ، ده‌بن هه‌ولبه‌دا وه‌ك وی بچێ، ئه‌گه‌ر كه‌م و زۆر وه‌ك پێغه‌مبه‌ر﴾ نه‌چی، مانای وایه‌ به‌پێی ویدا نه‌چوو!

(٤)- جه‌ختکردنه‌وه‌ له‌سه‌ر ئه‌و راستیه‌ كه‌ ئه‌و بانگه‌وازاكاره‌، لافی ئه‌وه‌ لینادات هه‌رچی هه‌قه‌ له‌ لای ئه‌وه‌، بۆ زانیاریتان! هه‌موو مرو‌فه‌كان ڕقیان له‌ كه‌سێكه‌ خۆی له‌سه‌ره‌وه‌ی وان دابن و، بلێ: هه‌رچی هه‌قه‌ له‌ لای منه‌، كه‌ راستیش نیه‌، به‌ خوا، هه‌رچی هه‌قه‌ به‌س له‌ لای خوايه‌: ﴿وَقُلِ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ﴾﴾ (الكهف).

واته: بفه‌رموو: هه‌ق ته‌نیا له‌ په‌روه‌ردگارتانه‌وه‌يه‌. به‌لام ئه‌وه‌ی دیکه‌ پێزه‌يه‌ من هه‌ندیکم له‌ لایه‌، ئه‌و هه‌ندیکێ له‌ لایه‌، ئه‌وه‌ی دیکه‌ هه‌ندیکێ له‌ لایه‌.

ئنجما مه‌رجیش نیه‌ كه‌سێك كه‌ نامسو‌لمان بوو، هه‌یج هه‌قی له‌ لا نه‌بن، خواي كاربه‌جێ ده‌فه‌رموێ: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ﴾﴾ (آل عمران).

واته: ئه‌ی خاوه‌ن كتيبه‌كان! بۆچی هه‌ق و باطیل تێكه‌ڵ ده‌كهن؟! ئه‌مه‌ مانای وایه‌: نه‌ندازه‌یه‌ك هه‌قیان له‌ لایه‌، به‌لام گرفت ئه‌وه‌يه‌، هه‌قیكێ كه‌میان له‌ لایه‌ و له‌گه‌ڵ به‌تائیکێ زۆرا تێكه‌لی ده‌كهن. ئه‌م خاله‌شم له‌ و نایه‌ته‌

موباره که ی سووره تی (سبا)، وەرگرتوه که خوا دهقه رموت: ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ لِيَاكُمْ لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (٢٤)

واته: بَلَى کى پوزیتان دهدات له ناسمانه کان و زهوییه وه؟ بَلَى: خوا، نجا من یان ئیوه له سهر پرتنمایین، یاخود له گومراییه کی ناشکرا داین.

ته ماشا بکه ن: خوا ناوا پیغه مبه ر (محمد) ﷺ فیر دهکات که یه کسه ر به کافره کان نه لى: ئیوه له گومرایى دان و، من له سهر هیدایه تم، بیگومان پیغه مبه ر ﷺ ده زانى که له سهر هیدایه ته، به لام تۆ به وئ ئه و خه لکه بانگ بکه ی، بۆ لای په یامى خوا، ده بى به ران به ره که ت نه گه ریکى بۆ به ئیله وه که نه ویش حه قیکى له لایه، بۆ ئه وه ی گویت بۆ بگرئ، چونکه که تۆ گویت: تۆ له گومرایى دا نغرو بووى و، هه قیش هه مووى له لای منه! مانای وایه: تۆ پرده کانت هه موو پچران دوون، نا، تۆش وه ک پیغه مبه ره که ت ﷺ، بَلَى: یان من، یان ئیوه، یه کیکمان له سهر هیدایه تین و یه کیشمان له گومرایى داین.

(٥) - خۆپاراست له به کارهیتانى هه ر وشه و ته عبیر، یان په فتاریک، یان ناماژه یه کی ناجۆر و بریندارکه ر، نه مه شم هه ر له سووره تی (سبا) وەرگرتوه: ﴿قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنَا وَلَا شِئْلَ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (٢٥)

واته: بَلَى: ئیوه پرسپارتان لى ناکرئ ده رباره ی تاوانیک که ئیمه کردوو مانه و، ئیمه ش ده رباره ی کرده وه کانی ئیوه پرسپارمان لیتا کرئ، یانى: ئیوه له باره ی تاوانه کانی ئیمه وه، به ر پرسپارن و، ئیمه ش له باره ی کرده وه کانی ئیوه وه، به ر پرسپار نین، هى وان به کرده وه ناو ده بات و، هى خۆی به تاوان (جریمه) !!

نه ک بَلِی: تۆ له گوناح و تاواندا غه رق بووى و، منیش له کرده وه ی چاکدا گه یشتوو مه لووتکه، چونکه نه ویش ده لى: تۆ هینده بلند و من هینده نزم، هه ر ناتگه مئ! که به دلتیایى ئه وه راستیش نیه، چونکه هه رچۆن بى به شه ره کان هه له کارن و، که م و کوپیان هه ر هه یه.

(۶) - خۇ دوورگرتن لە ھەر جۆرە خۇ بەسەردا ھەلکەشەن و خۇ پېباشوونىك، تەماشە بکەن ھەر لە سوۋەتتى (سبأ)دا خوا فەرموۋىتتى: ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ﴾ (۵۹).

واتە: بلى: پەرۋەردگارمان كۆماندە كاتەۋە و، دوايى ئەو بە ھەق دادۋەرىمان لە بەين دەكات و، خوا باشتىن گرى كەرەۋىيە و زۆرىش زانايە.

سەرنج بەدن! سەرەنجامەكەي لىرە دەرەخستە، بلى: من لە بەھەشتىم و ئىۋەش لە جەھەندەمىن، ئىنجا ۋەرن با پىنكەۋە دىالۆگ بکەين، دەفەرمۆي: پەرۋەردگارمان كۆماندە كاتەۋە و، دوايى ئەو بە شىۋەيەكى ھەق دادۋەرىمان لە بەيندا دەكات و، خۋاي زانا و شارەزاش باشتىن دادۋەرە لە قىامەتتى.

ھەرۋەھا خوا دەفەرمۆي: ﴿إِنَّا إِنَّمَا آيَاهُمُ ﴿۵۵﴾ ثُمَّ إِنَّا عَلَيْنَا حِسَابُهُمُ ﴿۵۶﴾﴾ الغاشية
واتە: مەسۇگەر گەرەنەۋەيان تەنيا بۆ لاي ئىمەيە و، لىپرسىنەۋەشيان تەنيا لەسەر ئىمەيە.

(۷) - خستە پروۋى ئايىن و بەرنامەي خوا، ۋەك حالەتە سۈشتىي و ئاسانەكەي خۇي، كە ھىچ سەغلەتكردنكى تىدانىيە، ۋەك خۋاي كارزان فەرموۋىتتى:

ا- ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ (۷۸) البقرة.

واتە: خوا ئاسانىي بۆتان دەۋى و، زەھمەت و قورسىي بۆتان ناۋى.

ب- ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾ (۷۸) الحج.

واتە: خوا لە ئايىن دا ھىچ سەغلەتتەكى نەخستۋتە سەرتان.

رەنگە يەكتەك بلى: ئەدى بۇچى ئىنسان كە بەرۋۆۋ دەبى تىنوۋى دەبى؟
يان لە جەنگ و جىھادا برىندار دەبى، دەكوژرى، مال سەرف دەكات، كوچ دەكات و... ھتە؟!

دەلّیلین: راستە، بەلّام هه‌چی وا نیه که مەرۆف بۆی نه‌کړئ، له ههر شوئینک ههر نه‌رکیکت بۆ جی به‌جی نه‌کړا، خوا له‌سه‌رت لاده‌بات: له‌سه‌فهردا^(١) نوێزه‌کان کورت ده‌بنه‌وه، له‌سه‌فهریدا رۆژووی رهمه‌زان لاده‌چى، له‌کاتى نه‌خوشییدا شیوه‌ی نوێژکردن ده‌گۆرئ، زۆرێک له‌حوکمه‌کان له‌کاتى نا‌ناسیدا ده‌گۆرئ، چونکه‌خواى میهره‌بان ده‌زانى تۆ سه‌غله‌ت ده‌بى، بۆت ئاسان ده‌کات.

مه‌روه‌ها [کارێکی نه‌رتینى (التفاضل الإيجابي) له‌گه‌ڵ توێژه‌کانى خه‌ڵکدا] خه‌سه‌لته‌تیکى دیکه‌ی گه‌وره‌و گرنگى بانگه‌وازکارانه‌ بۆ لای خوا، بابى بانگه‌وازکار (داعی) ده‌بن وه‌ک پێشینه‌ان گوتویه‌نه: ئاردی گه‌نم بى، هه‌موو جوړه‌ نانیکی لى دروست بکړئ، ئنجا وه‌ک پێشتریش گومان: بانگه‌وازکار هه‌مان ئه‌ركى پێغه‌مبه‌رى خوا صلى الله عليه وسلم (محمد) نه‌نجام ده‌دات و، نه‌ویش بۆ تیکرای خه‌لك به‌هه‌موو توێژو پێکهاته‌کانیانه‌وه‌ تیرراوه، وه‌ک خوا عزوجل پێى فهرمووه:

﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ ﴿١٥٨﴾ الأعراف.

واته: بلى: ئه‌ی خه‌لكینه! من ره‌وانه‌ کراوى خوام بۆ لای تیکرایتان.

ئاشکراشه‌ قسه‌ کردن بۆ تیکرای خه‌لك و، کار له‌سه‌ر کردنیان بۆ نیزیک‌خستنه‌وه‌یان له‌ خواو په‌یام و به‌رنامه‌کەى، کارێکی گه‌وره‌و گرنگه‌ و خۆئاماده‌ کردن و ساغی و پاکى و دلسۆزى و کارامه‌یى و لیزانییه‌کى زۆر ده‌وئ.

(١) مه‌به‌ست سى نوێزه‌ چوار پکاتییه‌کان: نه‌وه‌رۆ و ئیواره (عصم) و خه‌وتان.

۱۷ ۋ ۱۸) - بە دلى پر بەزەيى و خوشەويستىي ئامۇژگارىيى كردن
و، لە كاتى ناچارىيدا: بەو پەرى شيوازي بەرز و پەسند شەرە قسە
(جدال) كردن:

براو خوشكە خوشەويستەكانم!

لە كاتىكدا دەمانەوئ خەلك بانگ بكەين بۆ لاي خوا و، خەلك لە ئايىنى
خوا نزيك بخەينەو، دەبى دلى خۆمان پر بكەين لە بەزەيى و پەرۇش و
خوشەويستىي، ئىستا دەروونناسەكان و كۆمەلناسەكان و، ئەوانەي لە گەشەي
بەشەريى (التنمية البشرية) دەكۆلنەو، دەلّين: ئەو حالەتە دەروونىيەي تۆ لە
خۆتدا دەيھتنيە دى، يەكسەر كاريگەريى ھەيە لەسەر بەرانبەرەكانت، ئەگەر
دلى خۆت پرېكەي لە خوشەويستىي و ريز و بەزەيى و پەرۇش، ئەو حالەتە
دەروونىيە كاريان تيدەكات و مونەكيس دەيئتەو لەسەريان و، بە پيچەوانەش
ئەگەر دلت پر بى لە كينە و بوغز و غەرەز و خۆ پى زۆربوون، ئەو ھەش ھەر
رەنگ دەداتەو و مونەكيس دەبى لەسەريان.

جارجار ھەندىك وردە بيرەوھەريى خۆم باس دەكەم، وەك دەرس لئوھەرگرتن:

لئەش دەلّيم: مەگەر چۆن دەنا لەگەل ھيچ كەستىكدا، قسە و وتوويژ يان
مشت و مرم نەكردو، مەگەر دوعام بۆ كرددو و، لە خوا پاراومەو: دلى
نەرم بكات و، ھىدايەتتى بدات، ھەروھەا خوا ھپاريزئى لەوھى شەيتان زەفەرم
پيئەرئى: قسەيەكى نارېك بكەم، كە شايسەي ئىسلام نەبى، چونكە كيشە
ھەر ئەو نىە بە ھۆي شيوازي نارېكى تۆو، ئەو كەسە دلى دەپنەيى و
لە ئىسلام دوور دەكەوتتەو، بەلكو كيشەي گەورە ئەوھەي، بە ھۆي تۆو
ئىسلام لەبەر چاوى دەبيزئى، ئەگەر قسەيەكى ناشيرين بكەي و شيوازيكى
نارېك بەكارپيئى.

جارێك له سه‌ر ئهو كه‌ نالانه، دوو كه‌س قسه‌یان ده‌كرد، مشتومریان بوو، به‌ شێوازی ناشایست و نارێك، ته‌له‌فۆنم بۆ به‌كێکیان كرد، گوتم: كاكه‌ گیان! به‌ خوا دیفاع كردن له‌ دینی خوا و نابێ، هه‌ر لێبکه‌رتی باشته‌، چونکه‌ به‌ هۆی شێواز و ته‌عیری نارێکی تۆوه‌، دین ناشیرین ده‌بێ و، به‌و جوژه‌ قازانجت سه‌ری مایه‌ت ده‌خوات!

به‌لێ به‌ دلی پر به‌زه‌یی و خۆشه‌ویستی نامۆزگاریی خه‌لك كردن كه‌: (الموعظة الحسنة) ش هه‌ر ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نن، نامۆزگاریی چاكت ده‌بێ به‌ دلی پر په‌روۆش و خۆشه‌ویستییه‌وه‌ بێ.

ئنجا (له‌ کاتی ناچاریدا، به‌وپه‌ری شێوازی به‌رز و په‌سند شه‌ره‌ قسه‌کردن)، ئه‌وه‌ش چه‌مکه‌که‌ی له‌ جه‌وت ورده‌ خالدا پوون ده‌که‌مه‌وه‌، چۆن موناقه‌شه‌ بکه‌ین؟ چونکه‌ مه‌گه‌ر چۆن، ده‌نا هه‌موو كه‌س تووشی موناقه‌شه‌ و شه‌ره‌ قسه‌ هه‌ر ده‌بێ، هه‌رچه‌نده‌ من نامۆزگارییتان ده‌که‌م، وه‌ك براهیه‌کی دڵسوۆزی خۆتان: خۆتان به‌بارێزن له‌ شه‌ره‌ قسه‌ و دمه‌دمبه‌، به‌لام جاری وایه‌ ئینسان كه‌ستیکی له‌ راسترا دێ، عیناده‌ و كه‌له‌له‌ په‌قه‌ و نه‌سه‌لمینه‌، یاخود ده‌یه‌وێ له‌ مه‌جلیسدا بتشکینن، یاخود دینه‌که‌ت و باخاته‌ به‌رچاو كه‌ له‌ ژێر نیشانه‌ی پرسیار دایه‌! ئه‌وه‌ ده‌بێ ده‌مکووی بکه‌ی و، له‌و حاڵه‌ته‌دا ناچاری.

جه‌وت کورته‌ خال له‌ باره‌ی شه‌ره‌ قسه‌ کردنه‌وه‌ به‌ باشترین شێواز^(١):

(١) - كه‌ خوا ده‌فه‌رموێ: ﴿وَجَدِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ النحل.

واته‌: مرۆفیی مسوولمان ده‌بێ باشترین وشه‌ و ته‌عیر هه‌لبێژرێ، یانی: وشه‌ و ته‌عیریك به‌کارنه‌هێنن دلی به‌رانبه‌ر برووشیتن، نه‌گه‌ر وشه‌یه‌کی ناشایست و ناجۆر بێ، په‌نگه‌ به‌رانبه‌ره‌که‌ی لێی بوه‌شینه‌وه‌، به‌لام ئهو نابن له‌ خۆی و له‌ ئایینه‌که‌ی بوه‌شینییه‌وه‌.

(١) نهم باسه‌شم هه‌ر له‌ سه‌ر چاوه‌ی پێشوو وهرگرتوه‌، هه‌مان کتێب.

(۲) - پىتويستە باش گۆى بۆ قسەى بەرانبەرەكەى بگرى و، بە رېز و حورمەتەو، بە گرنگى پىداندەو، ھەموو مروڤىك پىي خوشە رېزى لى بگرى، بەلام كەسك قسەت بۆ بکات و خۆت بە شتىكەو مەشغوول بکەى، يەكسەر دلى دەشتوى، دوايى ھەقىشت پىيى، لىت وەرنەگرى، بە زۆرىي خەلك خود و بابەت (ذات و موضوع) تىكەل دەكەن! بە زۆرىي وايە: مروڤ ئەگەر رېزت لە خوۋى نەگرت، ھەققەكەشت لىوەرناگرى.

(۳) - قسە پىنەبىر، ئەگەر قسەكەشى بە دل نەبى، لە ھەندىك كاسىت دا، گويم لە وتوويژىكى كاك (نامرى سوبحانىي) بوو، خوا پلەى بەرز بکات و لىي خوش بى، ئەدەبىكى زۆر جوانى پىو دەبىنم، لەگەل ماموستا (مەلا ئەحمەدى دەگا شىخان) وتوويژىك دەكات، كە ماموستا (مەلا ئەحمەد) قسەكانى بىھىزن و قسەى بىچى دەكات و، بەلگەكانى بىھىزن، بەلام كاك (ناصر) نە قسەى پى دەبىرى، نە تەعبىرىك بەكاردىتى دلى برووشىتى، زۆر بە حورمەت و رېزمە قسە دەكات!

(۴) - دەنگ بە سەردا بەرز نەکردنەو، ھەرچەندە ئەویش گالەگال بکات.

(۵) - گالتە نەکردن بە قسەكانى، ئەگەر بە جوولەى لىو و بە نامازى چاويش بى، چونكە جارى وايە كەسك لىو لە كەسك ھەلدەقرچىتى، يان بروى لى بەرز دەكاتەو.

(۶) - دانپىداھىنانى ئەو ھەقەى كە لە لايەتى، جارى وايە بەرانبەرەكەت، نامسولمانە، بەلام ھەقىكى لەلايە، دەبى بلىي: ئەو قسەبەت ھەقە، ئەودە راستە! كە ھەم پىي دلخوش دەبى، ھەم ھەقىشە.

(۷) - تىكەل نەکردنى كەسايەتتى باباي مشتومر و موجدەلەكەر، لەگەل بابەتەكەدا، ئەو دىفاع دەكات لە بابەتتىكى ناھەق، بەلام تۆ شەخسەكە لەگەل بابەتەكەدا تىكەل مەكە، بلى: جەنابت زۆر جىي رېز و حورمەتى، كە راستىش دەكەى، چونكە: خوا دەفەرەموى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ ۷ ﴿الْإِسْرَاءِ﴾.

واتە: بە دلىيى رېزمان لە وەجەى ئادەم گرتەو.

مرۆفەكان: كافران و مسولمانان، هه موويان به پێژن، بَلَى: تۆ له لای من زۆر به پێژى، به لām ئەو بابەتە غەلەتە، نەك تىكەلى بكەى، بَلَى: نە بۆ خۆت بە كەلك دى، نە قسەت بە كەلك دى، ئەویش گویت بۆ ناگرى و هىچت لىوهر ناگرى.

۱۹ و ۲۰)- دووربوون له خۆ به گهوره زانیی و، خاكیى بوون و لیبوردهی و نهرم و نیانیی:

به پێژان! ئەم دووانەش دوو خەسلەتی گهوره و گرنگیى كەسانىكن، كە دەیانەوێ خەلك بۆ لای خوا و ئایین، به رنامه كەى بانگ بكەن:

له باره ی: (خۆ به گهوره نه زانیی) یه وه: سه رنج به دن! پێغه مبه رى خاتەم ﷺ، له دوو شوێنى قورئاندا: له سوورەتى (الكهف) دا، ئایەتى (۱۱۰)، له سوورەتى (فصلت) دا، ئایەتى (۶)، خوا يەك ته عبیر بۆ پێغه مبه ر ﷺ دە نێرى كە بيفه رموى: ﴿قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾ (الكهف).

واته: بَلَى: من به س مرۆفێكم وهك تێوه!

ئىستا په نگه زۆر لهو به رپرسه دنیايانە، ئاماده نه بن شتىكى وا (به لām به دَل و به كرده وه) به خەلكى بَلَى، زۆر گرنگه مرۆف به راستى و له دلە وه و به كردار به خەلكى بَلَى: من به س مرۆفێكم وهك تێوه، هىچم له تێوه زياد نيه، زۆر گرنگه كە خۆت پى له خەلك زياد نه بى و، خەلك بزانی كە خۆت پى له وان زياد نيه، ئنجا با خەلك به كرده وه تۆ پى له خۆى زياد بى، نەك به ئیددیعا و لاف لێدانى خۆت، كە، به ته ئكيد ئەوهش زياتر زه مینه خۆش ده كات بۆ ئەوه ی خەلك قسەت لێوه ربگرى.

له باره ی:

(خاكىي بوون و ليئوردهيى و نهرم و نياني) يشهوه، ئەم ئايەتە بەيئەزە بە
 مۇونە دىئىنەوه، كە پىشتىش ھىئامان: ﴿فَمَا رَحِمَهُ مِنَ اللَّهِ إِنَّهُ لَمَّا وَلَوْ كُنْتَ
 فَطًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَأَنقَضُوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَسَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا
 عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ آل عمران.

واتە: بە ھۆى بەزەيى خواوہ بۇيان نەرم و نيان بووى و، ئەگەر قسە زېر و
 دلپەق بووای، لە دەورت دەپرزان. لىيان ببووہ و داوای ليئوردنيان (بۆ لە خوا)
 بکە و لە کاروباردا راوئزيان پىتکە...

۲۱ و ۲۲)- ئازايەتیی و فیداکاریی و بویریى و، بى تەماعیى و قەناعەت و بەرچاو تیریى:

بەرپـزان!

ئەم خەسلەتەش: (ئازايەتیی و فیداکاریی و بویریى) سیفەتکی دیکەى گەورە
 و گرنکی بابای بانگەوازکارە بۆ لای خوا و، دەبى ئازا بى و، بویر بى و، لە شوئى
 خۆیدا قسەى خۆى بکات، ھەر وہا دەبى فیداکاریش بى بۆ دینی خوا، بە
 خوا بە مەرجى سەلامەتیی، دینداریی و مسوڵمانەتیی ناکرئ، ھىچ پىغەمبەرئکم
 (عليهم الصلاة والسلام) نەبىنپوہ لە دەست و زمانى خەلکی سەلامەت بووبى،
 کاتى خۆى لەو سالانەدا کە ئىمە خەباتى چە کدارىيمان دەکرد، ئەگەر کە سىکمان
 لى برىندار يان شەھید دەبوو، يان تووشى نىسکۆ و نارەحەتییەك، گیرانیك،
 دەبووین، کە سانیك تانەيان لیدەداين، دەيانگوت: بى حیکمەتن، لى ئازانن!
 بەلام ئەگەر ئىمە لى نەزانين و لىمان نەزانين، بىگومان پىغەمبەرئان (عليهم
 الصلاة والسلام) لە لووتکەى لىزانى کارامەيى و شارەزايى و، بلىمەتییەدا بوون،
 کە چى نەشیان توانپوہ سەلامەت بن!

بۆیه دلتیاتان ده که مه وه: نه گهر ئینسان بیهوئ به راستیی مسولمان بئ و، به پئی خوا و پیغه مبهری خوادا ﷻ بروات، موسته حیل به توانئ هه موو خه لکی رازی کات، هه رگیز شتی وا نابئ، مه حاله کاریک بکهی، کهس لیت تووره نه بئ و هه موویان لیت رازی بن، مه گهر خۆت بکهی به گوئه به رۆژه، ههر جاره و پرووت له لایه ک بئ، نه گهرنا هه رگیز خه لکت هه مووی پئی رازی نا کرئ، بۆیه کاتیک موعاویه ی کوری نه بوو سوفیان، نامه یه که ده نیرئ بۆ دایکمان عایشه خوا لینی رازی بئ، وه که له فه رمووده ی (صحیح) دا هاتوه، ده لن: ئامۆژگاریم بکه، وه سیه تم بۆ بکه، به لام به کورتیی، ئه ویش بۆی ده نووسئ: {سمعت رسول الله يقول: مَنْ التَّمَسَ رِضَا اللَّهِ بِسَخَطِ النَّاسِ، كَفَاهُ اللَّهُ مُؤَنَّةَ النَّاسِ، وَمَنْ التَّمَسَ رِضَا النَّاسِ بِسَخَطِ اللَّهِ، وَكَلَهُ اللَّهُ إِلَى النَّاسِ} أخرجه الترمذي برقم: ۲۴۱۴، وابن جبان برقم: ۲۷۶، قال الألبانی: صحیح. واته: گویم له پیغه مبهری خوا ﷻ بووه ده یفه رموو: (ههر که ستیک بیهوئ خوا له خۆی رازی بکات، به تووره کردنی خه لکی، خوا کیشه ی خه لکی له کۆل ده کاته وه، به لام ههر که ستیک بیهوئ خه لک رازی بکات به تووره کردنی خوا، خوا هه واله ی خه لکی ده کات).

هیچ گومانئ یتدانیه که ئینسانئ ئیماندار ده بئ په زامه ندیی خوا، بکات به لووتکه ی ئاوات و هیوا به کانی خۆی و، هه موو شتیکی دیکه ی له پیناودا به خت بکات.

نهو ی دیکه: (بن ته ماعیی و قه ناعه ت و به رچاو تیری):

به پـێـزان!

برا و خوشکانتیک که له مهیدانی بانگه واز کردندان! بن ته ماعیی و قه ناعه ت هه بوون و، به رچاو تیری و، چاو له دهستی خه لک نه بوون، ئینسان زۆر به حورمه ت ده کات، ئینسان سه نگین و، به پێز ده کات، ههروه ها عه که سه که شی ههر راسته: چاوت له دهستی ههر که سن بئ، جوړیک له شه رمه زاریت به رانه بری ده بئ، به لام وه پیغه مبه ر ﷻ فه رموویه تی: {مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَقْوَى النَّاسِ، فَلْيَتَوَكَّلْ

عَلَى اللَّهِ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ أَكْرَمَ النَّاسِ، فَلْيَتَّقِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكُونَ
أَعْلَى النَّاسِ، فَلْيَتَّقِنْ مِمَّا فِي يَدِ اللَّهِ، أُوْتُقَ مِمَّا فِي يَدِهِ^(۱).

واته: هەر که سټیک دهیه وئ بهیترترین کهس بئ، با پشت به خوا بههستی
و، هەر که سټیک دهیه وئ بهرترترین خه لکی بئ، با پارێز له خواى زالى پایه دار
بکات و، هەر که سټیک دهیه وئ دهوله مهندترین کهس بئ، با نه وهی له لای خوایه،
متمانهی زیاتر پئ هه بئ، له وهی له دهستی خوئ دایه.

خواى پهروه رډگاریش دهفه رموئ: ﴿يَجْهَدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً
كَبِيرَةً﴾ المائدة.

واته: له پټی خوادا تیده کوئن و، له لومه ی لومه کاران ناترسئن.

پیشینیانی خۆمان هیندی پهن دی له تیان هه، وا مه زانن پهن دی پیشیان
هه موویان راستن، پهن دیک ده لئ: (لومه ی عهبدان له عهزایی قهبر ناخوشتیه!)،
به لām و نیه، به خوا لومه ی عهبدان هەر هیچ نیه له چاو عهزایی قهبر،
له بهرزه خ دا، دواى نه وهی ئینسان پووحن له جهسته ی جیاده بیتیه وه، بویهش
وا ده لئیم: چونکه خه لکی ولاتانی پۆژهه لاتى ناسیا و زۆر له ولاتانی دیکهش،
جهسته ی مردووه کان هەر دهسووتین و، ده بیتیه خو له میش و بلاوی ده که نه وه!
بۆ نه وهی لیتمان تیک نه چئ، مه رج نیه خه لک هه مووی بچیتیه نیو قهبر، بویه
ده بی بلین: عهزایی دواى مردن و جیابوونه وهی پووحن له جهسته له جیهانی
بهرزه خ دا، ئنجا نا نه وه له گه ل لومه ی عهبدان، له ته رازووئ ناهاویشترئ.

زۆربه ی خه لکی له ترسی زمانى خه لک و له بهر لومه ی خه لک، زۆرجار
ناتوانن هه ق بلن، ناتوانن پابه ند بئ به هه قه وه، به لām خواى زالى زانا باسی
جیهاد کردن له پټی خوادا و، نه ترسان له لومه ی خه لکی، پیکه وه هتیاون:
﴿يَجْهَدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةً كَبِيرَةً﴾ خوا حه کیمه، ده زانی چ

(۱) أخرجه الحاكم برقم: ۷۷۰۷، وقال: هذا حديث صحيح.

دەفەر مۆی، چونکه کاتیک دەتوانی جیهاد بکە و تێیکۆشی لە پێی خوادا. (کە بە کێک لە جوړه کانی جیهاد بریتیه له جهنگ و جیهاد هه مووی له جهنگ دا خولاصه نه بۆته وە)، کاتیک دەتوانی موjahید بی له پیناوی خوادا، له لۆمه ی لۆمه کاران نه ترسی، دیسان له باره ی قه ناعهت و بهرچاوتیری و چاو له دهستی خه لک نه بوونه وە، له سوورته ی (ص) دا، خوا ئاوا به پیغه مبه ر ﷺ ده فەر مۆی: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ (۸۱). واته: بێن: هیچ کرێتان لێ داوا ناکه م، (هیچ پاداشتان لێ داوا ناکه م) و، من هیچ ئه رکشان ناخه مه سه ر (یان هیچ لاف لێ ناده م).

به لێ زۆر گرنگه ئینسان ئه رک نه خاته سه ر خه لکی و، چاوی له دهستی خه لکی نه بێ و، ئێیان بێ نیاز بێ، هه ر کات مامۆستا و زانا و بانگه وازکار بۆ لای خوا، بێ نیازی ده ربهری له و دی له دهستی خه لکدا یه، خه لک زۆر ناتاجیبی ده رده بری، بۆ ئه و دی له لای مامۆستایه، که شاره زای دین و په یامی خوا ی پهروه ردگار، به لام ئه گه ر ئه و نیازمه ندیی ده ربهری بۆ ئه و دی له دهستی ئه واندایه، ئه وانیش له وانه یه بێ نیازی ده ربهری له به رانبه ر ئه و هه دا که له دهستی ئه و دایه، که ئایین و په یامی خوا ی به رز و مه زنه.

۲۳ و ۲۴) - بۆ بیرورای خۆ ده‌مارگیرنه‌بوون و، به‌رده‌وام که‌م کوریی و گوناھی خۆ دیتن و، به‌کول له‌خوا پارانه‌وه و، له‌خوتخوته و دنده‌دانی شه‌یتان په‌نا به‌خوا گرتن:

به‌ڕِ—زان!

ته‌ماشا بکه‌ن! یتغه‌مه‌ریکی پایه‌به‌رزی وه‌ک (یوسف) (عليه السلام) ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّيَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٥٣﴾ یوسف.

نایا چ گه‌نجیک و چ پیاوێک هینده‌ی (یوسف) پاک و چاک بووه، که‌چی ده‌لێ: پاکانه‌ بۆ نه‌فسی خۆم ناکه‌م، چونکه‌ نه‌فس زۆر فه‌رمان ده‌کات به‌ خراپه، مه‌گه‌ر په‌روه‌ردگار به‌زه‌یی (به‌رانبه‌ر به‌ مروّف) هه‌بن، بێگومان په‌روه‌ردگار لی‌بوردیه‌ میه‌ره‌بانه.

ئجا نه‌گه‌ر (یوسف) پاکانه‌ بۆ نه‌فسی خۆی نه‌کات، کێی دیکه‌ بۆی هه‌یه‌ بێ: من له‌ سه‌رووی ئاره‌زووان و گومانان (شه‌وات و شه‌هات) نم؟!

به‌لێ هه‌میشه‌ ده‌بی بابای بانگه‌واژکار بۆ بیرورای خۆی ده‌مارگیر نه‌بی و، که‌م و کوریه‌کانی خۆی بینن، گوناح و ناته‌واویه‌کانی خۆی بینن و، خۆی پێ له‌خه‌لکی چاکتر نه‌بن.

هه‌روه‌ها له‌و لاشه‌وه: هه‌میشه‌ له‌خوا به‌پارێته‌وه و، له‌ ترسی خوتخوته و دنده‌دانی شه‌یتان، په‌نا به‌خوا بگرێ، وه‌ک خوا به‌ یتغه‌مه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَمَّا يَنْزَغُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ٢٠٠﴾ الأعراف.

واته: نه‌گه‌ر له‌ شه‌یتانه‌وه دنده‌دانیکت بۆ هات، هاندانیکت بۆ هات، په‌نا به‌خوا بگره، بێگومان خوا بیسه‌ری زانایه.

شهیطان جاری وایه توانیویه تی زیان به پیغهمبهر (محمد)یش (صلی الله علیه وسلم) بگهی نن، به لام نهك له پرووی گهیاندنی وه حیی و په یامی خواوه، به لکو له پرووی دیکه وه، به به لگهی نه وه که خوی زانا و شاره زا له سووره تی (الانعام) دا ده فهرموی: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُبْسِتُكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾ (الانعام).

واته: نه گهر نه وانه ت ده بینى که ده پړنه نيو نایه ته کانی نیمه وه، (قسه ی خراپیان به رانه بر به نایه ته کانی نیمه ده کرد)، له گه لیان دامه نیشه، تا کو باسی باب ته تکی دیکه ده که ن و، هر کات شهیتان له بیرى بر دیه وه (خافلاى و هر له وى، له مه جلیسه که مایه وه)، دواى نه وهى وه بیرت هاتوته وه، له گه ل کومه لى سته مکاران دا دامه نیشه.

که واته: ده گونجنى شهیتان شت له بیرى پیغهمبهر یش (صلی الله علیه وسلم) به ریته وه، به لام جگه له گهیاندنی وه حیی، له وه دا پیغهمبهر ان (علیهم الصلاة والسلام) خوا پاراستوونى، به لام له شتی دیکه، نا، بو وینه: له صه حیى (بوخاریى و موسلیم) دا هاتوه، که لوبه یدی کورى نه عصمه یه هوودبى جادووی کرده له پیغهمبهر (صلی الله علیه وسلم) و کاریگه رى خراپیشى له سهرى هه بووه، هه تا خوی میهره بان (المعوذتین) ی به (جبریل) دا ناردوونه خوار، سووره تی (الفلق) و سووره تی (الناس) نه و یازده نایه ته و، به سهر پیغهمبهر یدا (صلی الله علیه وسلم) خویندوون و، جادووه که هه لوه شاوته وه^(۱).

(۱) (عن عائشة، قالت: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم سحر، حتى كان يرى أنه يأتي النساء ولا يأتيهن، قال سفيان (أحد رجال السند) وهذا أشد ما يكون من السحر إذا كان كذا، فقال: يا عائشة! أعلمت أن الله قد أفتاني فيما استفتيته فيه أناني رجلان فقعدهما عند رأسي، والآخر عند رجلي، فقال الذي عند رأسي للآخر: ما بال الرجل قال: مطبوع قال: ومن طبعه قال: ليت ابن أعصم، رجل من زريق، خليف لليهود، كان منافقا قال: وفيه قال: في مشط ومشاطة قال: وأين قال: في جف طلعة ذكر تحت زعوفة، في بشر ذروان قالت: فأني النبي صلى الله عليه وسلم البثر حتى استخرجه فقال: هذه البثر التي أريتها وكان ماءها

۲۵) بەپالەنەری ۱) زایی کردنی خۆای پهروهردگار، خستنه پرووی ئیسلام به زمانی حال و کردار:

ئەووە کۆتا سیفەتە و جاری دیکەش قسەمان لە بارەووە کردووە و، من یتیم وایە: گرنکترین خەسلەت کە دەبێت لە هەر مسوڵمانیکدا هەبێت، بە تاییبەتی لە کەسێک دا بیهوێ: بێیتە هوێ پێنمای خەلک و دەستگرتنی خەلک بەرەو پاستە شەقامی خوا، ئەووەیە: کە بە زمانی کردارو زمانی حال، ئیسلامیان لە ئاوتنەیی کردارو پەفتارەکانیدا بۆ دەربخات.

برایان و خوشکانی بەرێژ!

ئیمە ئەگەر هەر قسەمان لە خەلکی زیاد بێ، کاریگەرییمان لەسەر بیان نابێ، چونکە هەمیشە هەر کەسە لە چ روویکەووە زیادەیی لە خەلکی پێی، دەتوانی لەو پروووەو تەئسیریان تێبکات، ئەووەی عیلم و فیکریی لە خەلک زیاتر بێ، لە رووی عیلمیەووە، لە رووی فیکریەووە، هەروەها ئەووەی پاره و سامانی لە خەلک زیاتر بێ، دەتوانی بە مāl و سامان هاوکارییان بکات، هەروەها ئەگەر تەقوا و ئیخلاصی لە خەلک زیاتر بێ، لەو پروووەو، کاریگەریی لەسەر بیان دەبێ، بۆیە ئەساس خۆمانین، کە ئەمە زۆرجار وەک پەندێکم لیکردووە، دەلیم: (پاکسازی بە پاکان دەکرێ، چاکسازی بە چاکان دەکرێ، راستکردنەووە بە راستان دەکرێ) تاكو بۆ خۆمان هەول ئەدەین پاک و چاک و راست بین، چۆن دەتوانین گۆرانکاریی بەسەر دەورووبەری خۆماندا بێنین؟

ئەجا کە دەلیم: خستنه پرووی ئیسلام بە زمانی حال و کردار، ئەووە هەموو کایەکانی ژیان دەگرێتەووە، بۆ وێنە: جاری وایە ئینسان دەچی بۆ لای ئەخۆشیک،

تَقَاعَةُ الْحَيَاءِ، وَكَأَن نَخْلَهَا رُؤُوسَ الشَّيَاطِينِ قَالَ: فَاسْتَخْرِجْ قَالَتْ: فَقُلْتُ أَفَلَا تَتَشَرَّتْ؟ فَقَالَ: أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ شَفَّانِي، وَأَكْرَهَ أَنْ أَتِيرَ عَلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ شَرًّا! أَخْرَجَهُ الْبَغْدَادِيُّ فِي: ٧٦ كِتَابِ الطَّب: ٤٩ باب هل يستخرج السحر؟.

بە دىلسۆزى، دوغاي بۆ دەكات، دەستىكى پىدا دىنى، كە بېگومان ئەو مەۋفە
زۆر پىنى دىلخۆش دەبىن و بە دىلنایى لە لای خواش پاداشتىكى گەۋرەى دەبىن،
مەرۋەھا چوون بۆ تازىە، بە شدارىي كردن لە خۆشى و ناخۆشىي خەلەك دا،
كەسىك پىۋىستىي پىيە ھاۋكارىي بىكات و، كىشەى ھەيە بۆي چارەسەر بىكات.

ئىجا ئەم زمانى حال و كردارە، زۆر زمانىكى رەۋان (فەسىح) و پاراۋ و گۆيايە
و، ھەموو كەسىك چاك لىي تىدەگات و، بەراستىيىش ئەگەر ۋانە بىن، ماناي ۋايە
ھەر قەسمان لە خەلەك زياترە.

خو! بە لوتف و كەرەمى خۆي يارمەتسىمان بىدات، كە بە زمانى كردار و حال،
پىش زمانى وتار و مەقالە، ئايىنى خۋاي بەرۋەردگار بەخەينە بەر چاۋى خەلەك
و شىرىنى بگەين و، كارىك بگەين كە خەلەك و دەۋرۋەرمان لە ھەر ئاستىكدا
ھەبن، بە ھۆي ئىمەۋە شىرىنايەتپان بە ئايىنى خۋاي بەخەشەردا بېچى.

مەسەلەى سېيەم:

ھەر كام لە شەوگارىو پۈژگارو، خۆرو مانگ لە نىشانەو بەلگەكانى خواى پەرورەدگارن و، كەسك خواناتس بى و، بىەوتى بە راستى خوا پەرستى و، تەنيا بەندايەتتى بۆ ئەو بىكات، نابى بىجگە لە خوا كړنووش بۆ ھىچى دىكە بىات، ەك مانگ و خۆرو، ئەستېرەو خرۆكەكان، ھەرەھا دابەزىندرانى ئاو بەسەر زەمىنى وشك و زەبوونداو، پىژيانەو ھىشى لە نىشانەكانى خوايە، وىپراى ئەو ھش بەلگەى زىندووكرانەو ھى مردووانىشە لە پۈژى دوايىدا:

خو دەفەر موى: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا سَجْدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿٣٧﴾ فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿٣٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾﴾

شىكرەنەوى ئەم ئايەتانە، لە نۆزە بەرگەدا:

خو جارىكى دىكە دىتەو ھەسەر باسى خستە پووى نىشانەكانى بەدىيەنەرايەتتى و، پەرورەدگاريتتى و، خواەندارىتتى خۆى، كە تەنيا بەدىيەنەربوون و، تەنيا پەرورەدگاربوون و، تەنيا خواەنبوونى خوا ﷻ بۆ گەردوون، بەلگەى تەنيا پەرستراو بوونىشەتتى، لىرەدا خوا ﷻ چەند نىشانەيەك، چەند ديارەيەكى گەردوونى، كە بەلگەى ئەو ھەن تەنيا خوا ھەمەكارەى گەردوونەو، سەرەنجام ئەو ھەمەكارەبوونى خوا بۆ گەردوون، بەلگەى تەنيا پەرستراو بوونەتتى، دەخاتەرەو، دەفەر موى:

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾، ھەرەھا لە نىشانەكانى خوا، شەوو پۈژو خۆرو مانگن، پاناو كە بۆ خوا دەچىتەو، چونكە پىشى باسى خواى

به‌رزی مه‌زن کراوه، ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ﴾ له نیشانه‌کانی وی، ﴿الَّيْلُ وَالنَّهَارُ﴾ شه‌وگاری پۆڭگار، ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ﴾ خۆرو مانگ، یانی: (مِنْ دَلَائِلِ رُبُوبِيَّتِهِ وَوَحْدَانِيَّتِهِ فِي خَالِقَتِهِ وَرُبُوبِيَّتِهِ وَمَا لِكَيْتِهِ: اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَتَعَاقُبُهُمَا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ)، واته: له نیشانه‌و به‌لگه‌کانی په‌روه‌ردگاریتی خوا، ته‌نیایی خوا له په‌روه‌ردگاریتی و، به‌دییه‌نه‌رایه‌تی و، خاوه‌نداریتییدا، بریتین له شه‌وگاری پۆڭگارو، به‌دوایی به‌کدا هاتیان و، جیگۆرکه‌کردنیا، هه‌روه‌ها خۆرو مانگ.

تیمه له زۆر شویندا باسی شه‌وگاری پۆڭگارمان کردوه، هه‌روه‌ها باسی خۆرو مانگمان کردوه، به‌تایه‌ت له تەفسیری سوورەتی (یونس)^(۱) دا به‌درژیی باسی هه‌ر کام له خۆرو مانگ و زه‌وییمان کردوه، شه‌وگاری پۆڭگاریش له نه‌جامی خولانه‌وه‌ی زه‌وی به‌ده‌وری خۆیدا له به‌رانبه‌ر خۆدا په‌یداده‌بن، له‌وباره‌وه باسیکی تیرو ته‌سه‌لمان کردوه، بۆیه لیتره به‌خیرایی به‌سه‌ریدا رەت ده‌بین.

گرنگ نه‌وه‌یه بزانی که خۆر یه‌کجار زۆر گه‌وره‌تره له مانگ، هه‌روه‌ک زۆر گه‌وره‌تریشه له زه‌وی، زه‌ویش زۆر گه‌وره‌تره له مانگ، خۆر (۱،۳۰۰،۰۰۰) جار هیندی زه‌وییه، زه‌ویش چه‌ند به‌رانبه‌ری مانگ گه‌وره‌یه، به‌لام خوا ﷻ هه‌م خۆرو هه‌م مانگی وا خولقاندوون، که تیمه له‌سه‌ر زه‌وی ته‌ماشایان ده‌که‌بن، به‌ئه‌ندازه‌ی یه‌کن، وه‌ک ده‌لێن: به‌ئه‌ندازه‌ی که‌لله بژیڤڤڤڤ، یانی: خوا ﷻ له مه‌سافه‌یه‌کی وادا دایناون، که بۆ تیمه‌ی خه‌لکی زه‌وی به‌ئه‌ندازه‌ی یه‌ک دیارب‌ن، بۆیه خوا ﷻ له سوورەتی (الرحمن) دا ده‌فه‌رموی: ﴿الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ﴾، واته: تیمه خۆرو مانگمان به‌حیساب و به‌ئه‌ندازه‌ داناون، ئنجا هه‌م دوورییه‌که‌یان له زه‌وییه‌وه، هه‌م ده‌رکه‌وتنی قه‌باره‌که‌یان بۆ چاوی تیمه، هه‌روه‌ها هه‌موو کاروباره‌کانی دیکه‌یان، هه‌مووی ئه‌ندازه‌گیری کراره، زانیان ده‌لێن: ئه‌گه‌ر زه‌وی دوورتر بووایه له خۆر، یانی: نیوانی زه‌وی و خۆر له‌وه‌ی ئیستا دوورتر بووایه، یان نزیکت‌ر بووایه، ژیان له‌سه‌ر زه‌وی نه‌ده‌بوو،

(۱) هه‌روه‌ها له تەفسیری سوورەتی (الشمس) یش دا.

ئەگەر دوورتر بووایە سەر زەوی دەبوو بە بەستەلەك و، ئەگەر نزیكتر بووایە سەر زەوی دەسووتاو دەبوو بە خۆلەمیش، هەروەها دووری نێوان مانگ و زەوی، ئەگەر مانگ نزیكتر بووایە، ئەو کاتە هەلکشین و داکشین دەریایەکان زیاتر دەبوو، ئەگەر دوورتریش بووایە ئەو هەلکشین و داکشینە کەمتر دەبوو، هەروەها ئەو سیستم و شیوەیە کە تێستا ژیان لەسەر زەوی بە خۆیەووە گرتووە، تێك دەچوو، ئنجا زەوی کە لە خۆلەكێدا (٣٠) کیلۆمەتر دەپرێ لە خولانەووی بە دەوری خۆیدا، بەلام لە خولانەووی بە دەوری خۆردا لە چرکەیه کدا (٣٠) کیلۆمەتر دەپرێ، واتە: سوورپانەووی بە دەوری خۆردا، شەست هیندی خولانەووی بە دەوری خۆیدا خێرایە، کە لە ئەنجامی خولانەووی بە دەوری خۆیدا شەوو پۆژ پەیدادەبن، بەلام لە ئەنجامی خولانەووی بە دەوری خۆردا، چوار کەشەکانی سآل پەیدادەبن، واتە: زستان و هاوین و بەهار و پایز، کە هەر چواریان لە بەرانبەر یەکن، ئەو سوورپانەوانەش ئەگەر کەمتریان یان زیاتریان، هەر بە کەلەك نەدەهات، ئەگەر سوورپانەووی زەوی بە دەوری خۆیدا خێراتر بووایە، شەوو پۆژ لە جیاتی ئەووی بە هاوکۆیی (معدل) یەکی بۆ (١٢) سەعات دابەش بن، ئەو کاتە خێراتر دەبوون، هەروەها ئەگەر سوورپانەووەکە سستتر بووایە، شەوو پۆژ درێژتر دەبوون، لەو حالەتەشدا بۆ وێنە: ئەگەر شەو دوو ئەوەندە، یان سێ ئەوەندە تێستا بووایە، سەر زەوی دەبوو بە بەستەلەك لە شەودا، پۆزیش ئەگەر دوو ئەوەندە، یان سێ ئەوەندە تێستا بووایە، دنیا هەمووی دەسووتا، هەتا شەو دادەهاتەو، بەلام خوا ﷻ بەو شیوەیە دایناون، کە لەگەڵ ژیان و بەرژەوێکی کانی مروڤدا گونجاو بن.

بۆیە خوا دەفەرموێ:

(٢) - ﴿لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ﴾، کړنووش نه بۆ خور بهن و، نه بۆ مانگیش.

(٣) - ﴿وَأَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ﴾، **كُنْتُمْ آيَاهُ تَعْبُدُونَ**، کړنووش بۆ ئەو خوايە بهرن کە دروستی کردوون، ئەگەر بە راستی ئەو دەپەرستن، لێرەدا: ﴿إِنْ

كُنْزِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۴﴾. لە لای مالیک و شافعیي پەھمەتی خۆیان لێ بێ، تیرە شوئیی کړنوش بردنە، بەلام لە لای ئەبوو حەنیفە، کۆتایی ئایەتی دواتر شوئیی کړنوش بردنە، کە لای زۆربەي هەرەزۆری زانایان تیرە یەکیکە لەو پازدە، یان شازدە شوئەي کە فەرەزە، هەندیک لە زانایانیش دەلێن: پەسندەو سوننەتە، کړنوشیان تێدا بێردی، بۆ کەسێک کە ئەو ئایەتە دەخوئێ، هەلبەتە لە کاتی خوئندنی قورئاندا لە نوێژداو، جگە لە نوێژیشدا.

﴿۴﴾ **فَإِنْ أَسْتَكْبَرُوا** ﴿۴﴾. ئنجا ئەگەر خۆیان بەزەلگرت، ئەمە چوار واتایان هەڵدەگرێ، بەلام دوو واتایان سەرەکیین:

أ- خۆیان بەزەلگرت لە دانھێتان بەوھدا کە شەوگاری پۆژگارو، خۆرو مانگ، بەلگەن لەسەر یەکتایی خوا ﷻ، لە بەدیھێنەرایی و، پەرورەدگارێتی و، خواوەندارێتی و، پاشان تەنیا پەرستراوئیتیدا، ئەگەر خۆیان بەزەلگرت لە دانھێتان بەو راستیەدا.

ب- یاخود خۆیان بەزەلگرت لەوھدا کە شوئیی تۆ بکەون.

ج- یاخود ئەگەر خۆ بەزەلگربوون لە بەرانبەر ئەوھدا کە پابەندی قورئان بێ.

د- یاخود ئەگەر خۆیان بەزەلگرت لەوھدا کە کړنوش بۆ خوا ببەن و، سووربوون لەسەر ئەوھي کړنوش هەر بۆ مانگ و خۆرو، بت و صەنەمەکان ببەن، ئەو واتایانە هەموویان هەڵدەگرێ، بەلام دووی یەکیەکیان واتە: ئەگەر خۆ بەزەلگربوون لە دانھێتان بە بەلگەبوونی شەوگاری پۆژگارو، خۆرو مانگ لەسەر تەنیايی خوا، یەکتایی خوا لە بەدیھێنەرایی و، پەرورەدگارێتی و، خواوەندارێتی و، تەنیا پەرستراوئیتیدا، یاخود خۆ بەزەلگربوون لەوھدا کە شوئیی تۆ بکەون، کە ئەو دووانە شوئیکەوتیان بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ و پابەندی بە قورئانیشیان تێدايەو، خۆ دوورگرتن لە کړنوش بۆ غەیری خواشیان تێدايە.

﴿۵﴾ **فَالَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ** ﴿۵﴾، بە دنیایی ئەوانەي لە لای پەرورەدگارتن، بە شەوو پۆژ بە پاکی دەگرن و ئەوان ماندووش نابن.

(نیزیکی) مەبەست پێی نیزیکی مەعنەوییه، یان دەبێ بڵێن: نیزیکی له خوا ﷺ بهو شیوهی بۆ خوا شایستهیه، که به تەئکید مەبەست پێی ئەو فریشتانه که له فریشتەکانی دیکە بهرزترن، وەک له سوورەتی (النساء) له ئایەتی ژماره: (١٧٢) دا هاتوه، که خوا ﷻ دەفەرموی: **إِنَّمَا إِلَهُ الْكَافِرِينَ** واتە: فریشتە زۆر نیزیکخراوه‌کان، فریشتەکانیش پله پلهن، هه‌یانه زیاتر له خۆای به‌رزێ مه‌زنه‌وه نیزیکه، هه‌شایانه حاله‌تیکێ نیزیکی که‌متری هه‌یه، وەک خوا ﷻ له سوورەتی (النساء) دا، دەفەرموی: **لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَمَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِ، وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرْهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا** (١٧٢) واتە: مەسیح خۆی به‌ زل ناگرێ، پێی که‌میی نیه، که به‌نده‌ بێ بۆ خوا، هه‌روه‌ها فریشتە زۆر نیزیکخراوه‌کانیش، ئەوانیش خۆیان به‌ زل ناگرن، خۆیان به‌ دوور ناگرن، له‌وه‌دا که پێیان شه‌رم بێ به‌نده‌بن بۆ خوا ﷻ، هه‌ر که‌سیک پێی شه‌رم بێ، یاخود پێی که‌میی بێ که به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکات و، خۆی به‌ زل‌بگرێ، خوا هه‌موویان بۆ لای خۆی کۆ ده‌کاته‌وه.

ئج‌ا له‌ ئایه‌تی دوا‌ی‌ی دا ده‌فەرموی: **فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ. وَأَمَّا الَّذِينَ اسْتَنكَفُوا وَاسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا** (١٧٣) واتە: ئج‌ا ئەوانه‌یان که ب‌روایان ه‌یناوه‌و، کرده‌وه‌ باشه‌کانیان کردوون، پادا‌شتی ته‌وا‌وی کرده‌وه‌کانیان ده‌داته‌وه‌و، له‌ به‌خششی خۆی بۆش‌یان زیاد ده‌کات، به‌لام ئەوانه‌یان که پێیان شه‌رم بووه‌و، پێیان که‌میی بووه‌ به‌ندایه‌تی بۆ خوا بکه‌ن و، خۆیان به‌زل‌گرتوه‌، ئەوان س‌زایه‌کی به‌ تیش‌یان ده‌دات و، جگه‌ له‌ خواش ه‌یچ سه‌ره‌پرشتیارو یارمه‌تیده‌رو پشتیوانت‌کیان چ‌نگ نا‌که‌وێ.

که‌واته‌: ته‌نانه‌ت ئەو فریشتانه‌ش که زۆر له‌ خوا ن‌زیکن، نه‌گه‌ر ب‌ی‌پروایه‌کان خۆیان به‌زل‌گرت، ئەوانه‌ی له‌ خ‌زمه‌ت په‌روه‌ردگارتن و، زۆر له‌ په‌روه‌ردگارت

نیزىكىن، بە نىزىكىيەك كە بۆ خوا شايستەيە، ئەوانەش: **يُسَيِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ**، بە شەو بە پۆژ پاكىى بۆ دەردەبىر، ئەوان بىزارو ماندووش نابىن.

كە دەفەرمۇي: **يُسَيِّحُونَ لَهُ**، لە شوئىنى دىكەش ھاتوھ: **سَيِّحَ لَّهُ**، ھەرۈھە ئەگەر بىشەفەرمۇي: (سَبَّحَهُ)، واتە: بە پاكى گرت، ھەر دەبى، بە لام لىرەدا ئەمە ماناي وايە: زۆر بە شىۋەي تايبەت پاكىى بۆ خوا دەردەبىر، (التَّسْبِيحُ كُلُّ مَا يَذُلُّ عَلَى تَنْزِيهِهِ اللَّهُ تَعَالَى عَنْ مَا لَا يَلِيْقُ بِهِ)، واتە: (تَسْبِيح) بىرىتە لە ھەر جۆرە بە پاك گرئىك لە بە پاكگرئى خوا، لە ھەر شتىك بۆ خوا شايستە ئەبى.

وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ، ئەوان بىزارىش نابىن، دەلى: (السَّمَاةُ: الصَّجَرُ وَالْمَلَأُ مِنَ الْإِفْغَاءِ)، واتە: (سَمَاة) بىرىتە لە بىزارى و، ۋەزەزى لە ئەنجامى زۆر ماندو بووندا، واتە: بىزار نابىن و، ۋەزەز نابىن و، بىتاقەت نابىن، ھەرچەندە بە شەو پۆژ سەرگەرمى بە پاكگرئى خوان.

كە دەفەرمۇي: **يُسَيِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ**، بىگومان بە نىسبەت تىمەوھ شەوگارو پۆژگار دەزانىن چۆن، كە بە نىسبەت ئەستىرەكان و خړۆكەكانى دىكەوھ مەرج نىە ھەموويان بەو شىۋەي زەوى تىمە بن، لەۋى رەنگە ھەيانبى شەوھەكى مليۆنىك سالى بى و، پۆژەكەشى مليۆنىك سالى بى، ياخود مەرج نىە، ھەموو ھەلكەۋتەكەيان ۋەك زەوى بى، شەوھەكى بەو شىۋەيە تارىك بى و، پۆژەكەشى بەو شىۋەيە رووناك بى، گرنگ ئەوھە لىرەدا يالى: ئەۋەي بە نىسبەت تىمەۋو ئەۋەي بۆ تىمە شەو پۆژە، واتە: بە درىۋايى كات، چونكە گۆى زەوى يان شەو، يان پۆژە، واتە: بە درىۋايى كات، ئەوانە خەرىكى بە پاكگرئى پەرۋەردگار، بى ئەۋەي بىزار بىن، گوتراۋ: (وَالْمُقْصُودُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ اسْتِيعَابُ الزَّمَنِ كُلِّهِ إِذْ لَا زَمَنَ عِنْدَنَا إِلَّا اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ)، واتە: مەبەست لەۋە كە

ده فهرموئ: به شهوو به رۆژ، واته: تیکرای کات، چونکه له لای ئیمه کات کورت ههلاتوه له شهوو رۆژدا.

٦- ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً﴾ له نیشانه کانی وی، (واته: هه خا)، نهوهیه که تۆ زهوی به ملکهچ و زهبوون دهبینی، راناوی (أَنْتَ) بۆ که سێکی دیاریی نهکراوه، (أَنْتَ لَغَيْرِ مُعَيَّنٍ، فَهُوَ صَالِحٌ لِّكُلِّ شَيْءٍ)، ههر بیسه ریک، یان ههر که سیک که قورنانه دهخوینیتتهوه، ههر که سیک که دهگونجی بدوینری: زهوی دهبینی به گهردنکهچی و، زهبوونی، که مه بهست له گهردنکهچی و زهبوونییه کهی، واته: وشک و بێ پرووه که، (الْخُشُوعُ: التَّذَلُّلُ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ لِحَالِ الْأَرْضِ إِذَا كَانَتْ مُفْهِطَةً لَا تَبَاتُ عَلَيْهَا، لِأَنَّ حَالَهَا فِي بُلْكَ الْحَالَةِ كَحَالِ الْمَتَذَلِّلِ السَّائِلِ)، (خُشُوع) یانی: زهبوون، یان گهردنکهچ، که خوازاوه تهوه بۆ حالێ زهوی، که دیمه کارو قاقهرو، بێ پرووه کهو هیچ سهوزایی له سهر نیه، چونکه لهو حالهتهدا که زهوی دهپووتیتتهوه، هیچ پرووهکی له سهر نامین، دهشوپهتته حالێ بابایه که که داوای هاوکاری دهکات و، سواکهرو ئاتاج و ههژارد، واته: زهویش لهو حالهتهدا به زمانی حال داوا دهکات که ناوی دابه زیتته سهر، بۆ تهوهی جارێکی دیکه پرووهک و شیناوردی له سهر بروی.

٧- ﴿فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ أَخْرَجَتْ وَرَبَّتْ﴾، ههر کاتیک ناومان دابه زانده سهری، جوولۆ ناوسا، تهه (إِذَا) به (إِذَا) ی (فُجَائِيَّةٌ) به، یانی: کتوپر که ناوی دابه زیه سهر به خیرایی، دهجوولۆ و دهناوسی، (الْإِهْزَازُ: مُطَاوَعَةٌ هَزُّهُ، أَيْ: حَرَكَةٌ بَعْدَ سَكُونِهِ فَتَحَرَّكَ)، واته: (إِهْزَاز) موتاویعی (هَزُّ) به، (هَزُّهُ، يَهْزُهُ، فَاهْزَرُ)، واته: راپوه شاندا، راپهوه دهشینی، راپوه شیناوو جوولۆ، شتیک که راپوه ستا بێ و که سیک راپوه دهشینی، پیتی دهگوتری: (هَزُّهُ)، حالهتی جوولانه کهی پیتی دهگوتری: (إِهْزَاز)، (وَرَبَّتْ)، (أَيُّ: زَادَتْ وَقَمَتْ)، واته: زیادیکردو گهشی کرد، که مه بهست پیتی حالهتی ههلاوسانی زهوییه، کاتیک ناو له ناسمانهوه داده به زیتته سهری، به شیوهی باران و به فرو ته رزه، زهوی دهناوسی، قهباره کهی زیاد دهکات و، تۆ و نیوکی نهو شیناوردو، دارو درهخت و، دانهوێلهو .... هتهدی که له نیویدان، ورده ورده دهست دهکات به جوولۆ، چه که ره دهکات و، ههر کامیان له ناست خویهوه نهو زهوییه بهرز دهکاتهوهو دهیدری و، سهری لی دینیتتهوه.

(٨) - ﴿إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُحْيِ الْمَوْتِ﴾، بە دُنْیایی کەسێک کە ژياندووێههوه (ئهو زهوییه)، ژێنهرهوهی مردووانه.

(٩) - ﴿إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بە دُنْیایی ئهو لهسهر ههموو شتێک توانایه.

لێردها خوا ﷻ ژياندهوهی زهوی و، دووباره ڤووهك تیدا ڤوواندهوهی زهوی، ئاوێته كردوه لهگهڵ بهلگه هیتانهوه لهسهر زیندوو ڤوونهوهی مردووان، چونکه خوا ﷻ باسی زهوی دهكات له نیشانهکانی تهنیایی خوا له ڤهروهردگاریتی و، بهدیپتهرایهتی و، خاوهنداریتی و، پهراوتیید، تهویه که زهوییهکی قاقرو دیمهکاری وشك ههلاتوو، کاتیک که خوا ئاوی دادهبهزینته سهر، ڤادهوهشی و دهجوولتی و ههلهدهئاوسی، ههروهها ههموو جوړه شیناوردیک که دهنگ و تۆوهکانی تیدا هه، تیدا دهپوین، تنجا دهفهرموی: ئهوهکهسهی زیندووێ کردوه، زیندووکه رهوهی مردووانیشه، ژێنهرهوهی مردووانیشه، واته: زیندووکرانهوهی مردووان و، زیندووکردنهوهی ئهو زهوییه، یان ئهو دهنگه تۆ و دانهوێلانه که له زهویدا هه، ههروهك یهکهو یهك شیوهن.

﴿إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، بە دُنْیایی خوا لهسهر ههموو شتێک به توانایه، دهسهلاتی خوا سنوورو لهمپهریکێ له بهر نیه.

بێگومان لێردها له کۆی ئهو سێ ئایهته موبارهکهدا، که خوا باسی شهوگاری ڤۆژگاری، خۆرو مانگ و، زهوی و، پاشان دابهزێرانی ئاو ڤۆ سههر زهوییهکی وشکی قاقری بڤ ڤووهك دا دهكات، پاشان زیندووڤوونهوهی زهوی ... هتد.

خوا ﷻ نهوانه ههموو وهك بهلگه دینیتهوه، لهسهر ئهوه که بێگومان تهنیا خوا ئهو کارانه دهكات، کهواته: خوا که ههمهکارهی گهردوونهو، ههمهکارهی ئاسمان و زهوییه، شایستهیه تهنیا ئهویش بهندایهتی ڤۆ بکری و، تهنیا ئهویش پهراستری، که زهقترین و دیارترین شیوهی پهراستی و نیشانهی پهراستی، بریتیه له

کړنووش بردن، کهواته: ټه و کړنووش بردنه، ده بى ته نيا بو خواى بهرزی بى وینه بى.

خوا به لوتف و کهږمى خوې يارمه تى هه موو لايه کمان بدات، که به مانای فراوان و راسته قينه ي پرستن، ته نيا خوا به پرستين، له ژيانى تايه تى و تاکيى خو مانداو، له ژيانى خيزانييمان و، له ژيانى کو مه لايه تييمان و، له ژيانى سياسييماندا، هه روه ها له دهر وونى خو ماندا ته نيا خوا به پرستراو بزانيں، هه روه ها له پواله تى ژيان مانداو، له هه لسو که و ته کا ماندا وا بخو پندريته وه، که خوا له لای ټيمه له هه موو که س بهر زتره و مه زتره و، خو شه ويستره و، سام ليکراوتره و، مل بو که چکراوتره، هه موو ټه و چه مکانه ده چنه وه ټيو چه مک و واتاي پرستن، ده بى ټه و په پرى خوشويستنت و، به گه وره گرنتنت و، به بهر زگرنتنت و، ټه و په پرى مل بو که چکردنت و، ټه و په پرى سام و هه ييه ت ليکردنت و، ټه و په پرى پشت پى به ستنت، ته نيا بو خوا ﷺ بى، ټه و کاته مانای وايه ته نيا خوات پرستوه، خوا له و که سانه مان بگيرى که به مانای ته و او ي پرستن، خوا به پرستين، که بيگومان نه وه ش ده سته بهر نابى، به بى شوين پى هه لگرنتى پيغه مبه ر ﷺ و، په پرده ويى کردن له دوا کتيى خوا، دوا به رنامه ي خوا، که به پيغه مبه رى کو تايى خوې موحه ممه ددا نار دوويه تى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی پینجه‌م ❖

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە شەش (۶) ئايەت پىك دى، ئايەتەكانى: (۴۰ - ۴۵)، ھەر شەشيان لە بارەى ئايەتەكانى خواوەن، ئەو رستانەى كە فەرمايشتى خوا پىك دىنن، ھەرودھا لە بارەى پىغەمبەرانى خواوەن، بە تايبەت پىغەمبەرى خاتەم و، كىتەبەكەى (قورئان) و، ھەلوئىستى نەيارانىان، لە بەرانبەريان دا، ھەرودھا ئامازەيەكەش بە مووسا عليه السلام و كىتەبەكەى تەورات كراو، بەرپەرچدانەوھى ھەندىك لەو قسانەى لە بارەى قورئان و، لە بارەى موھەممەدەوھ ﷺ گوتراون و دەگوترىن، باسكراوھ:

﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَن يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتِي
 آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ اعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ
 لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَطُلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ
 مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ فِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرٍ
 وَدُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ أَأَعْجَمِيٌّ
 وَعَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ
 وَقُرْ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى
 الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ
 لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾﴾

مانای ده قاو ده قی نایه تهکان

{به دنیایی نهوانه‌ی لادان له نایه‌ته‌کاغاندا ده‌که‌ن (و به‌لاریاندا ده‌به‌ن)،
 لی‌مان په‌نه‌ان نین، نجا نایا که‌سیک که فری ده‌درتیه نیتو ناگری دۆزه‌خه‌وه،
 حالی باشته، یان که‌سیک که له پۆژی قیامه‌تدا به‌بی ترسی له سزای خوا
 دی؟! چیتان ده‌وی بیکه‌ن (ئه‌ی بی‌پرواینه!)، بیگومان نه‌و (خوا) بینهری نه‌ویه
 که ده‌یکه‌ن (٤٠) بیگومان نه‌و که‌سانه‌ی به‌قورئانی بیرخه‌روهه بی‌پروابوون
 کاتیک بۆیان هات، سزای سه‌خت ده‌درین، به‌راستی نه‌و قورئانه کتیکی
 زالی بالاده‌سته (٤١) نه‌ له‌پیش ده‌سته‌وه، نه‌ له‌دوايه‌وه ناهه‌قی و ناراستی
 بو نایه‌ت، له‌ لایه‌ن خوا کارزانی ستایش‌کراوه‌وه دابه‌زێراوه (٤٢) (ئه‌ی
 موحه‌مه‌د!) ته‌نیا نه‌وه‌ت پی ده‌گوتری، که له‌پیش تۆدا به‌په‌مه‌ره‌ان
 گوتراوه، بیگومان په‌روه‌ردگارت خاوه‌ن لی‌بوردنیکي تایه‌ت و، خاوه‌ن سزایه‌کی
 به‌ نیشه (٤٣) نه‌م قورئانه به‌ زمانی عه‌په‌بییه‌و، نه‌گه‌ر گێرا‌باشمان به‌قورئانیکي
 نه‌عه‌می، (به‌ زمانیکي جگه‌ له‌ عه‌په‌بی، بی‌پروایه‌کان) ده‌یانگوت: ده‌بوایه
 نایه‌ته‌کانی روونکرا‌بان‌ه‌وه، نایا چوون قورئانیکي نه‌عه‌مییه‌و، په‌مه‌ره‌یکي
 عه‌په‌بی (زمان)؟! بلێ: نه‌م قورئانه بو‌ پرواداران رێنمایی و چاره‌سه‌ره‌و، نه‌وانه‌ش
 که پروانا‌هێن قورسای له‌ گوێاندايه‌و، نه‌و قورئانه هوکاري کوێیه‌ بۆیان له
 سۆنکه‌ی بی‌پروابوونیا‌نه‌وه، نه‌وانه‌ وه‌ که‌سانیکن که له‌ شوێنیکي دووره‌وه بانگ
 ده‌کری‌ن (که‌ گوێیستی بانگ‌کرانه‌که‌ نابن) (٤٤) به‌ دنیایی کتیبه‌که‌ (ته‌ورات)
 یشمان به‌ مووسادا، که‌چی نا‌کوکی و، راجیایی تیدا کراو، نه‌گه‌ر له‌به‌ر نه‌وه
 نه‌بوایه‌ وشه‌یه‌ک (پیرایێک) له‌ په‌روه‌ردگارت‌ه‌وه تپه‌ریوه (که‌ دادوهری له
 ئێواندا کردیان بو‌ قیامه‌ت هه‌ل‌ب‌گری)، دادوهری‌ان له‌ ئێواندا ده‌کراو، بیگومان
 نه‌وانیش (بی‌پروایانی پۆژگاري په‌مه‌ره‌ی کو‌تایی) له‌ باره‌ی قورئانه‌وه له‌ دوو
 دێیه‌کی خه‌ست و خو‌ل‌دان (٤٥).

شیکردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(يَلْجِدُونَ): لاده‌دهن یا خود لادان ده‌که‌ن، (الْخُد: خُفْرَةٌ مَائِلَةٌ عَنِ الْوَسْطِ، لَحْدٌ وَأَلْحَدٌ فَلَانٌ: مَالٌ عَنِ الْحَقِّ)، (لُحْد): چالێکه له نیوه‌پراستی گۆڤدا، به لایه‌کیدا لاده‌دات، به کوردیی پتی ده‌لتین: لاگۆڤ، واته: دواى نه‌وهی گۆڤه‌که هه‌لده‌که‌نرێ، به ته‌نیشتیکیدا گۆڤیچه‌که‌یه‌ک ده‌ددرێ، بۆ نه‌وهی دواى جه‌نازه‌که به‌خړیته نه‌و ته‌نیشته‌وه، دواى گۆڤه‌که پر ده‌کریته‌وه، جارى واش هه‌یه نیوه‌پراستی گۆڤه‌که گۆڤیچه‌که‌یه‌کی دیکه‌ی (گۆڤه‌که ده‌بی به‌گه‌وره‌یی هه‌لکه‌نرێ) لیده‌درێ به‌ زۆری وایه، بۆ نه‌وهی جه‌نازه‌که به‌خړیته نیوی، دواى نه‌و به‌ردانه‌که پتی راده‌هێلدرێن، ده‌که‌ونه سه‌ر نه‌ولاو لای گۆڤه‌که تا‌کو به‌ ئاسانی جه‌نازه‌که دا‌په‌وشێ، ده‌گوترێ: (لَحْدٌ فَلَانٌ وَأَلْحَدٌ) واته: له‌ هه‌ق لایدا، (لَحْدٌ يَلْحَدُ، أَلْحَدٌ يُلْحَدُ) واته: هه‌م به‌ سیانی (ثلاثي) هاتوه، هه‌م به‌ چواریی (رباعي).

(ءَامِنًا): (أَصْلُ الْأَمْنِ: طُمَأْنِينَةُ النَّفْسِ وَزَوَالُ الْخَوْفِ)، (أَمِنَ): له‌ ته‌سلدا بریتیه له‌ ده‌روون نارام بوون و نه‌مانی ترس و بیم، که‌واته: (أَمِنَ) واته: بێ ترس، دل‌نیا.

(عَزِيزٌ): (الْعِزَّةُ: حَالَةٌ مَانِعَةٌ لِلْإِنْسَانِ مِنْ أَنْ يُغْلَبَ)، (عِزَّةٌ): بریتیه له‌ حاله‌تیک که‌ رێ بگرێ له‌وهی مرو‌وف تیشکاو بێ، ده‌گوترێ: (أَرْضٌ عَزَازٌ: أَيُّ صُلْبَةٍ) زه‌ویه‌کی سه‌خت، ره‌ق، (وَالْعَزِيزُ: الَّذِي يَقْهَرُ وَلَا يُقْهَرُ)، (عَزِيزٌ): نه‌وه‌یه‌که زāl ده‌بی و تیشکاو نابێ.

(الْعَجَمِيَّ): (الْعَجْمَةُ: خِلَافُ الْإِبَانَةِ، وَالْإِعْجَامُ: الْإِبْهَامُ، وَالْعَجَمُ: خِلَافُ الْعَرَبِ، وَالْعَجَمِيُّ مَنْسُوبٌ إِلَيْهِ)، (عَجْمَةٌ) پێچه‌وانه‌ی (إِبَانَةٌ) یه، (إِبَانَةٌ) واته: ڕوونکردنه‌وه، (عَجْمَةٌ) واته: نامو‌یی و ڕوون نه‌کردنه‌وهی شتیک، (إِعْجَامٌ) یانی: (إِبْهَامٌ) واته:

شَتِيك كه ديار نه بئى، پوون نه بئى، (عَجَم) پيچه وانلهي (عَرَب) ه، مرؤقه كان هه موويان دوو به شن: يان عه ره بن، يان عه جه من، كه واته: (عَجَم) ياني: غه يري عه ره پ، (عَجَمِي) ئه و كه سه ي پالده در ئته لاي (عَجَم) واته: غه يري عه ره پ، دياره به نسبت عه ره بانه وه مرؤقه كان، خه لكه كه دوو به ش پوون، عه ره پ و جكه له عه ره پ بوون، هه روهك بو كورديش، يان كوردن يان جكه له كوردن، ئه وه بو هه موو نه ته وه كان هه ر وابه، بو فارسيش خه لك يان فارسه يان جكه له فارسه، بو ئنگليزيش يان ئنگليز، يان جكه له ئنگليزه.

(عَمِي): (الْعَمَى: إِهْتِادُ الْبَصَرِ وَالْبَصِيرَةُ)، (عَمَى): بريته له نه مانى چاو، يا خود دل رۆشنى و عه قل رۆشنى، واته: نه ديتنى به ره هه ست كه به چاوه و، نه ديتنى مه عه وه يى كه به عه قل و دل، ده گوئري: (عَمِي عَلَيْهِ: إِشْتَبَهَ حَتَّى صَارَ بِالْإِضَافَةِ إِلَيْهِ كَالْعَمَى)، (عَمِي عَلَيْهِ) واته: ئه و شته لاي نامو بوو هه تا به نسبت ئه و، وهك كوئري ليها ت كه نه توانى بيينى، ﴿فَمَيِّتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ﴾ القصص، واته: له و رۆژه دا هه والّه كان له به رابه رياندا كوئر بوون، واته: نه يان توانى هه والّه كان بران، وهك بلانى هه والّه كان كوئر بن نه گنه ئه وان.

(مُرِيب): (الرُّيْبُ: الشُّكُّ)، (رَيْب): به ماناي دوو دلييه، (الرُّيْبُ: الْمَوْقِعُ فِي الرُّيْبِ)، (مُرِيب) واته: شَتِيك كه مرؤق بخاته ئيو دوو دلييه وه.

مانای گشتیی نایه ته کان

خوا ﴿۱﴾ هر له سیاقی باسی قورنن و پیغمبرایه تی و، له سیاقی خسته پرووی نایه ته کانیدا، که پیشی باسی نایه ته بیزاوه کانی کرد، له کتییی گهردوون دا، نجا باسی نایه ته خوینراوه کانی دهکات، له کتییی قورنن دا، یاخود له کتیه کانی دیکه ی خوای پهروه ردگارد، پیشی باسی نیشانه به رهسته کانی کرد، نجا باسی نیشانه مه عنه ویه کان دهکات، پیشی باسی نیشانه کانی کرد، که له پرووپه ره کانی کتییی گهردووندا درده کهون، نجا باسی نیشانه کانی خو ی دهکات، که له پرووپه ره کانی کتییی فهرماشتیدا درده کهون.

خوا ﴿۲﴾ ده فهرموئ: ﴿۱﴾ **إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا**، به دنیایی تهوانه ی له نایه ته کانی تیمه دا لادان دهکن، واته: له مامه له له گه ل نایه ته کاند لادان دهکن و، به ملاولادا ده چن و به لارید ابردن دهکن، ﴿۲﴾ **لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا**، لیمان په نهان نابن، بو تیمه دیارن، هم لادان و، به لاریدا بردنه کیان، هم مشتومرو شه ره قسه ی بی جیان، له باره ی نایه ته کانی تیمه وه دیارن و، له بهر چاومانن، هیچ شتیکیان له تیمه په نهان نابن، نه مه به ته نکید هه ره شه یه و، دوایش خوا ﴿۳﴾ هه ره شه که باس دهکات، نه گهر به که سیك بلئی: تو له من دیاری، یان لیم په نهان نی، یان ناگام لی بوو جیت ده کرد، یان ناگام لئیه چی ده که ی! نه وه هه ره شه به کی پیچراوه یه.

﴿۴﴾ **أَفَنُتْلَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ**، به پرسیار لیکردنی نکو و لیلی که رانه ده فهرموئ: نایا که سیك که فری دهریته تیو ناگروهه حال ی باشتره؟! ﴿۵﴾ **أَمْ مِّنْ يَّأْتِي ءِٰمَنًا يَّوْمَ الْقِيَمَةِ**، یاخود که سیك که به بی ترسی له پوژی هه لسانه وه دا دی؟! که واته: نهوانه ی لادان دهکن له نایه ته کانی خوا دا، چاره نووسیان بریتیه له سزا، یان

فېئىدراڭە نىۋو ئاڭر، ئىنجا ئايا ئەۋەى فېۋى دەدرىتە نىۋو ئاڭر، خالى باشترە، ياخود كەسىك كە بەبى ترس و، بە دلتىيى دىٰ لہ پۆزى ھەلسانەۋەدا؟! ﴿أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾، ھەرچى دەتانەۋى بېكەن، ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، ئەۋ بېنەرى ئەۋەىە كە دەىكەن، تىتەنەۋە پاماوە دەزانى چى دەكەن.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾، بە دلتىيى ئەۋانەى بېئىروابوون بە قورئانى بېرخەرەۋەو يادخەرەۋە، يادخەرەۋە بۆ ئەۋ راستىيەنى كە لہ زگماك و، لہ خواپسك و، ناخى مروڤدا ھەن، ﴿لَمَّا جَاءَهُمْ﴾، دواى ئەۋەى بۆيان ھات، كە چى پېى بېئىروابوون بەۋ كىتېبە بېرخەرەۋەىە، ﴿وَأَنَّهُ لَكَتَّابٌ عَزِيزٌ﴾، بە دلتىيى ئەۋ كىتېبىكى زال و بالا دەستە، لىرەدا ۋەلامەكەى ديار نىە، ئەۋانەى بېئىروابوون بە (ذُكِر) دواى ئەۋەى بۆيان ھات، لہ خالىكدا كە كىتېبىكى زال و بالا دەستە، كوا ۋەلامەكەى؟ ۋەلامەكەى بە سىاق و سەلىقە دەزانى، واتە: ئەۋانە سزايەكى سەخت چاۋەپىانە.

ئىنجا ھەر لەسەر ۋەسفىردنى قورئان بەردەۋام دەبى، دواى ئەۋەى بە كىتېبىكى عەزىز، كىتېبىك كە بالا دەستەۋ زالە ۋەسفى كرد، دەفەرەمۆى: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾، ناھەقى پىۋى تىناكات نە لہ پىشەىەۋە، نە لہ دواىەۋە، ياخود لہ ھىچ لايەكەۋە ناھەقى و، ھەلەۋ پەلە پى تى نابات و تىيدا نىە، ﴿تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾، دابەزىراۋە لەلايەن خواپەكى كارزانى ستايشكراۋەۋە.

ئىنجا دىتە سەر دلدانەۋەى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، دەفەرەمۆى: ﴿مَا يَقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ﴾، پىت ناگوتىرى جگە لەۋەى پىشتەر بە پىغەمبەران گوتراۋە، كە پىيان گوتوون: جادوۋگەرن، شىتېن، بۆ غۆيان ئەۋ نىددىعايە دەكەن بەبى بەلگە، ھەموو ئەۋ شتەنى بەۋان گوتراۋن، ھەر ئەۋەش بە تۆ دەگوتىرى، ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ﴾، بىگومان پەرۋەردگارت خاۋەنى لىئوردنە، لىئوردىكى

مەزن و تابىەت، بۇ كەسانىك كە شوئىن پىغەمبەرانى دەكەون و، پەيامەكانى خوا قىبۇل دەكەن، ﴿وَدُّ عِقَابَ أَلِيمٍ﴾، ھەرۈھەھا خاۋەنى تۆلەو سزاىەكى بەئىشەشە، بۇ كەسانىك كە ناھەقى دەكەن بەرانبەر بە پەيامەكانى خوا، سەتم دەكەن لە پىغەمبەرانى خوا، تۆمەتى خراپىان بۇ دەكەن و، درۆۋ دەلەسەيان بۇ دەكەن.

﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، يەكەك لەو رەخانەى كە كافرەكان لە پىغەمبەريان دەگرت، لە قورئانان دەگرت، دەيانگوت بۇچى قورئان بە زمانىكى جگە لە عەرەبىي دانەبەزىراۋە؟ با بە فارسىي بووايە، يان بە رۆمىي بووايە، يان بە زمانىكى دىكە بووايە، بە حىساب ئەوانىان پى خاۋەن دەولەت و شارستانىەتى و پىشكەوتووتر بوۋە لە خۇيان، گوتيان: بۇ بە زمانى ئەو گەلە پىشكەوتووانە، يان ئەو كۆمەلگا پىشكەوتووانە نەبوو؟

خوا ﷺ دەفەرمۇي: ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا﴾، ئەگەر قورئانمان گىرايە بە قورئانىك بە زمانى ئەعجەمىي، جگە لە عەرەبىي، ئەعجەمىي يانى: عەجەمىي، ﴿لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، ئەو كاتەش دەيانگوت: بۇچى ئايەتەكانى رۆشن نەكراۋنەو؟ واتە: بە زمانى خۇمان، ﴿أَعْجَمِي وَعَرَبِي﴾، چۆن دەبى قورئان ئەعجەمىي بى و، پىغەمبەرەكەش عەرەبىي بى؟! واتە: چۆن دەبى قورئانەكە بە زمانىكى جگە لەھى عەرەب بى، لە ھالىكدا كە پىغەمبەر عەرەبە؟! واتە: ئەو كاتە ئەو رەخنەيان دەگرت و، رەخنەى ئەو كاتيان بەجى دەبوو، بەلام رەخنەى تىستانيان بى جىيە، كە پىغەمبەرىك لە نىو گەلىكى عەرەبىي زماندا بى، دەبى ھەر بە زمانى ئەو گەل و نەتەۋەيەش ئەو فەرماشت و كەلامەى بۇبى، خوا ﷺ لە سۈرەتى (ابراھىم) لە ئايەتى ژمارە: (۴) دا، دەفەرمۇي: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾، واتە: ھىچ پىغەمبەرىكىمان نەناردو مەگەر بە زمانى خەلكەكەى، تاكو بۇيان رۈون بىكاتەو، ئىجا ئەگەر ۋەك ئەوان گوتيان، وامانكردبايە، ئەو كاتە بەلكەيەكيان بە دەستەۋە دەبوو، بەلام تىستا

هیچ به آنکه یه کیان به دهسته وه نیه، جگه له بیانووگرتن، بویه دهفه رموی: ﴿قُلْ هُوَ إِلَهُ الْمَلَائِكَةِ آمَنُوا بِحُدُودِ اللَّهِ وَبِحُدُودِ نَبِيِّهِ﴾، بلن: نهو قورئانه بو نهوانه ی پروایان هیناوه، رینماییهو چاره سهره، ﴿وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، به لام نهوانه ی پروانا هینن، قورسای له گوئیاندایه له بهرانبهر قورئاندا، نهو ههقه ی که له قورئاندا هه به نابییستن، ﴿عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، نهو قورئانه بو نهوان وهك کوئر بی وایه، وهك پریان تینه بات، که سیک کوئر بی، نازانی به رهو نامانج و مه بهسته که ی پروا، نهو قورئانه وهك کوئر بی بو نهوان وایه، یاخود نهوان له بهرانبهر قورئاندا کویرن، نهو تم تعبیره له مه سه له گرنگه کاندایا تر شی ده کهینه وه.

﴿أُولَئِكَ يَتَدَوَّرُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ﴾، نا نهوانه له شوئینکی دووره وه بانگ ده کرین، واته: حالیان وهك حالئ که سیکه له شوئینکی دووره وه بانگ بکری و، ته نیا دهنگ بیستی و، له دهنگه که حالئ نه بی، نیوه روکی نهو دهنگ و بانگ و قسه کردنه چیه؟!

له کوئییدا خوا ﷺ وهك نمونه یه کی زیندووی بهرجهسته له میژودا، ناماژه دهکات به موسا ﷺ، به کتیه که ی که ته وراته، دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾، به دنیاییش کتیه که مان به موسادا، (ال) ی سهر ﴿الْكِتَابَ﴾، بو ناساندنه، به لام مه بهست پی (عهده)، واته: کتیه که، کتیه که که به موسا ﷺ دراوه ته وراته، ﴿فَاخْتَلَفَ فِيهِ﴾، که چی راجیایی تیدا کرا، نا کوکیی تیدا کرا، هه ندیکیان پروایان پی هینا، هه ندیکیان پروایان پی نه هینا، به نوو نیسرا ئیل پروایان پی هینا، به لام قیتیه که کان پروایان پی نه هینا، یان که لانی دیکه که له گه ل به نوو نیسرا ئیل دا بوون، پروایان پی نه هینا، ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾، نه گهر وشه یه که له پهروه ردگارتیه وه تینه په ربیایه، واته: بریاریک له لایه ن پهروه ردگارتیه وه پیشتر نه درابایه، بریاره که ش ته وه یه که دادوه ریی کردن له تیوان بهنده کانییدا هه لده گری بو روژی دوایی، ﴿لَقَضَى

بَيْنَهُمْ ﴿٢٥٥﴾ ئەو دادوهرییەیان لە ئیواندا دەکرا، حیسابیان لە دنیادا لە ئیواندا دەکرا، بەلام خوا پێشتر بریاری داوهو بەپێی سیستمی خوا، دنیا جێی کردو کۆش و هەولێانەو، پۆژی دوازی شوێنی حاصەلات هەلگرشەوهو خەرمان کۆ کردنەوهو باداشت و سزایه، ﴿وَلَهُمْ فِي شَاكٍ مِنْهُ مُرِيبٌ﴾ بەدنیایی ئەوان، واتە: کافرەکانی پۆزگاری تۆ ئەو موحەممەد! لە بارەو قورئانەوه لە دوو دلییهکی خەست و خۆلەدان، واتە: بێپروایەکانی پۆزگاری تۆش، وهك چۆن بێپروایەکانی پۆزگاری مووسا لە بارەو کتێبهکەو مووساوه کەوتە راجیایی و، مشتومڕو دووبەرەکی، بێپروایەکانی پۆزگاری تۆش کەوتونە گومانئیکی خەست و خۆل، یانی: ئەوه هتیکێ چاوه‌ڕۆن کراوهو، یاسای خوا لە گەلە پێشووهکاندا هەر وابوووه، گەلە پێشووهکان هەر وابوون لە گەلە پێغمبەرانی خوادا، کەوتە: با زۆر لەسەر دلت فورس نەبێ، تەماشا بکە مووساش ﷺ چەند ئازاردراو، تەماشا بکە چ راجیایی و ناکوکییهکیان لە بارەو کتێبهکەو مووساوه، کە تەوراتە بەرپا کرد!!

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

به لارید به رانی نایه ته کانی خوا، له خوا په نهان و شیردراوه نین، بیگومان نه وانه ی فریده درینه ناگره وه، زور جیاوازن له وانه ی له و پوژده به هو ی تیمانه وه دلنیاو بترسن، به دلنیا یی بپروایان به قورنای بیرخه روه، سزابار ده بن، قورنایش کتییکی بالاده ستو، له هیچ لایه که وه هله و په له پرووی تی ناکات، چونکه دابه زینراوی خوا ی کارزانی ستایشکراوه:

خوا ده فره رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا أَفَن يُلْقَىٰ فِي النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَن يَأْتِي ءَامِنًا يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِنْتُ عَزِيْزٌ ﴿١١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبُطْلُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِن خَلْفِهِ تَنَزَّلُ مِن حَكِيمٍ حَمِيدٍ ﴿١٢﴾﴾

شیکردنه وه ی نهم نایه تانه، له یازده برگه دا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا﴾، به دلنیا یی نه وانه ی لادان ده که ن له نیشانه کانی تیمه دا، له تیمه په نهان نین، به واتیبه کی دیکه: نه وانه ی نایه ته کانی تیمه، نیشانه کانی تیمه به لارید ده بن، نه وانه له تیمه شیردراوه نین، وشه ی: ﴿يُلْحِدُونَ﴾ له (إلحاد) دوه هاتوه، (أَلْحَدٌ يُلْحِدُ) (وَالْإِلْحَادُ: الْمَيْلُ عَنِ الْإِسْقَامَةِ)، (إلحاد): بریتیه له لادان له راستی، له پتی راست، یان له راست وه ستاوی، پشتر باسما ن کرد: له زمانی کوردیدا (لُحِدَ) یان: لاگو، گوړ که هله دده قنری به شپوه ی (لُحِدَ)، له ته نیشتی گوړه که وه لایه کی ده در ی و، جه نازه که ی تی دهاویشتری، گوړ به دوو جوړ هله دده قنری:

أ- به (تُحَدِّثُ) و، ب- به (شَقِّ)، (تُحَدِّثُ) واتە: لاگۆر، (شَقِّ) واتە: لە نێوەراستی گۆرە کەدا گۆرپەچە یەك دروست دەکری، واتە: گۆرپەکی کچە ترو، جە نازە کە ی تێدەهاویشتری بۆ ئەوێ بەردەکانی پێراپەتڵدێن، کەواتە: (تُحَدِّثُونَ)، کە بە (تُحَدِّثُونَ) هەش دەخوێرتەو، (تُحَدِّثُ، يُلْحَدُّ، أَلْعَدُّ، يُلْحَدُّ)، هەردووکیان بە مانای: لایدا، لادەدات، (إِلْحَاد) لادان، مەبەست لە (آيَات) کە دەفەرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا﴾، هەرچەندە (آيَات) کە کۆی (آية) ه، بە مانای نیشانه کان دێ، بەلام وشە (آيَات) هەم بەکاردههێنێ بۆ پستهکانی فەرمايشتی خوا، واتە: نایەتە خوێنراوێ کان (الآيات المقروءة)، هەم بۆ دروستکراوێ بیندراوێ کان (آيَاتُ اللَّهِ الْمُرِيَّةُ)، هەروەها بۆ موعجیزدی پێغەمبەرانیشت بەکارهاتو، بەلکو هەندیکجار بۆ سزادانەکانی خوا بۆ خەلکی یاحیی و سەرکەشیش بەکارهاتو، (آيات) بە هەر کام لەو چوار مانایانە بەکار دێ، بەلام بەپێی سیاقە کە دەزانین کە مەبەست لە (آية) یان (آيَات) لەو سیاقەدا چیه، لێردەدا لەبەر ئەوێ رەوتە کە هەمووی باسی قورئانە، کەواتە: مەبەست لە (آيَات) فەرمايشتی خۆی پەرورەدگارو پرگەکانی فەرمايشتی خوايه.

خوا دەفەرموی: ئەوانە ی لە نایەتەکانی تێمەدا لادەدەن، یان لە نایەتەکانی تێمەدا لادان دەکەن، یاخود بە لاریاندا دەبن، ﴿لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا﴾، لێمان پەنھان نین، واتە: ئێلحادو لادانەکیان، یان بە لاریدا بردنەکیان لە تێمە پەنھان نیە، ئەمە بە دڵنیایی هەرەشە ی لە نێوخۆی وەرگرتو، واتە: سزایان دەدەین.

(۲) ﴿أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ﴾، نایا کەسێک کە فری دەدریتە نێو ناگرەو، حالی باشتره؟! بانی: ﴿أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ فَهُوَ خَالِفٌ أَفْضَلُ حَالًا﴾.

(۳) ﴿أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾، یان کەسێک کە لە پوژی دوایی دا بە دڵنیایی دێ؟ ﴿أَمْ مَنْ يَأْتِي آمِنًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ﴾، نایا ئەو کەسێ فری دەدریتە نێو ناگرەو، حالی باشتره، یاخود ئەو کەسێ کە بەبێ ترسی لە پوژی هەلسانەویدا دێ و دەچیتە بەهەشتەو؟ لە هەر کام لەو دوو پستهدا، ئەو بەسکراو، کە لەوێ بەرانبەریدا باس نەکراو، ﴿أَفَمَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ خَيْرٌ﴾، لێردەدا باسی ترس نەکراو، نایا ئەوێ فری

دەدرېتە تاگروە حالى باشتە؟! يان ئەو كەسەي كە بەئى ترسى دى، لە پۇژى قىامەتدا، لېرەشدا چۈنە بەھەشت باس نەكراۋە، لەبەر ئەۋەي ئەۋپەرى كورتىي و پوختىي لە فەرمابىشتى خوادا ھەبە، ﴿أَفَن يَلْقَى فِي النَّارِ خَيْرًا مِّن يَّاتِيءَ أَمَّا يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾ بە دۇنيايى ئەم پەرسىار لىكردنە، پەرسىار لىكردنى نكوۋلىيلكەرانەبە، واتە: (مَنْ يَلْقَى فِي النَّارِ لَيْسَ أَفْضَلَ خَالًا مِّنَ الَّذِي يَكُون أَمَّا يَوْمَ الْقِيَمَةِ)، گومانى تېدا نىە ئەو كەسەي كە فېرى دەدرېتە نىۋ تاگرى دۆۋەخەۋە، بە ترس و بېمەۋە دى، ۋەك ئەو كەسە نىە كە بە دۇنيايى و بە بى ترسى دى و، دەخريتە نىۋ بەھەشتەۋە، بىگومان لېرەدا خوا ﴿يَلْقَى﴾ لە كاتىكدا كە باسى لادان لە نايەتەكانىدا دەكات و، دەشفەرموۋى: لە نىمە شىردراۋە نىن، دوايى باسى فېردرانە نىۋ تاگر دەكات، كەۋاتە: ئەۋانەي لادان دەكەن لە نايەتەكانى خوادا، نايەتەكانى خوا بەلاپېدا دەبەن، ئەو سزايە چاۋەپېيانە، ھەرۋەك ئەۋانەي لادان لە نايەتەكانى خوادا ناكەن و، بە پىك و راستىي مەمەلە لەگەل نايەتەكانى خوادا دەكەن، بە ھەشت و بى ترسىي و دۇنيايى چاۋەپېيانە.

(۴) - ﴿أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ﴾ ھەرچى دەتائەۋى بېكەن، ئەمە بىگومان ھەرەشە كەردنەۋ، بى مەنەتكەردنە، واتە: چىيتان لە دەست دى، بېكەن.

(۵) - ﴿إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ بە دۇنيايى ئەۋ بېنەرى ئەۋەبە كە دەبەكەن، بېنەرى كەردەۋەكانتائە، (الطبري) دەلى: (إِنَّ اللَّهَ أَعْيُنُ النَّاسِ بِأَعْمَالِكُمُ الَّتِي تَعْمَلُونَهَا ذُو خَبْرَةٍ وَعِلْمٍ، لَا يَخْفَى عَلَيْهِ مِنْهَا، وَلَا مِنْ غَيْرِهَا شَيْءٌ)، واتە: ئەي خەلگىنە! بە دۇنيايى خوا بە كەردەۋەكانتان كە ئەنجاميان دەدەن، ھەرۋەھا بە جگە لەۋ كەردەۋانەش و ھەر شىتىكى دىكە خاۋەنى شارەزايىەۋ، خاۋەنى زانستەۋ، ھىچ شىتىكى لى شىردراۋەۋ پەنھان نىە.

ئەجا لېرەدا خوا ﴿يَلْقَى﴾ پېناسەي قورئان دەكات بە پېنج سىفەت، پېشى دەفەرموۋى:

(۶) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾ بە دۇنيايى ئەۋانەي بېپروابوون بە (ذِكْر) دواي ئەۋەي بۇيان ھات، بەكەك لە ناۋەكانى قورئان ۋەك لە كىتەبى پېنجەمى

مەوسووعە: (الإِسْلَامُ كَمَا يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ)، (الإِيمَانُ بِكُتُبِ اللَّهِ) دا باسەم کردو، که قورئان چوار ناوی سەرەکی هەن: (الکِتَاب، القرآن، الذِّکر، الفرقان)^(١)، بەلام کۆمەڵیکی زۆر سێفەتی هەن، تنجا بەکێک لە ناوەکانی قورئان بریتیه له (ذِکْر)، ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ﴾، ئەوانەى بێڕەو بوون بە (ذِکْر) دواى ئەوەى بۆیان هات.

وشەى (ذِکْر): أ- دەگونجێ بە مانای بیرخەرەوه بێ، قورئان بیرخەرەوهى راستییەکانە، که خوا لە زگماک و ناخى مروڤدا دایان.

ب- دەگونجێ بە مانای شەرەف و پایە بەرزى بێ، قورئان مایەى شەرەف و پایە بەرزیه. ج- دەشگونجێ بە مانای پەندو ئامۆزگارى بێ، قورئان پەندو ئامۆزگارىشە، ئەوه بەکەمین وهسفی قورئان که بریتیه له (ذِکْر) بیرخەرەوهى راستییەکان، یاخود شەرەف و ئاوبانگ و پایەى بەرز.

(٧)- ﴿وَلَنَنْزِلَنَّ لَكَ الْكِتَابَ عَزِيزٌ﴾، بە دڵنیاى ئەو (ذِکْر)ە، ئەو قورئانە که بیرخەرەوهیهو، شەرەف و ئاوبانگە، کتیبیکە، زāl و بالā دەست (عزیز)ە.

ئەمانەش سێفەتی دووهم و سێیهمنى: نووسراوه، ئەوه نیه هەر گوتراو یان خوێنراو (مَقْرُوء) بێ، بەلکو نووسراویشه.

هەر وهها قورئان (عَزِيز)ە، کتیبیکى زāl، (عَزِيز) بە مانای (غَالِب) دى، واتە: بالā دەست و بە مانای (عَدِيمُ النَّظَرِ) یش دى، واتە: بێ وێنە، واتە: شتێک که وێنەى نه بێ، و، دەگمەن بێ، بە دڵنیاى قورئان بێ وێنەیه.

سێفەتی چوارەم بریتیه له:

(٨)- ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبُطْلُ﴾، ناهەقی رووی تێ ناکات، ناهەقی و پووچی و هەلەو پەلە رووی تێ ناکات.

(١) هەر وهها (کلام الله) شى بۆ بەکارهێنراوهو، ئەمیش ناوی پێنجەمه.

(۹) ﴿مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾، نه له پيش دوو دهسته كانيه وهو، نه له دواشيه وهو، واته: له هيچ لايه كه وهو به هيچ جورتيك هه له و كه م و كورپي رپي نيه، بيته نيو قورپانه وهو و روو له قورپان ناكات.

سيفه تي پينجه مي برتبه له:

(۱۰) ﴿تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾، دابه زتراوه له لايه ن (خواهه كي) كارزان و كاربه جي و ستايشكراوه وهو.

نجا قورپان مادام له زاتيكي (حكيم) و، (حميد) وهو هاتبني، نهو سيفه تي (حكيم) و، (حميد) يه خوي موته عال له قورپاندا به رجه سته بوود، مروفيش به نه ندازه ي نه وه كه له گه ل قورپاندا كار ليك ده كات، سيفه تي حيكمه ت پهيدا ده كات، هه روه ها سيفه تي (حميد) يش پهيدا ده كات و ستايشكراو ده بي.

كه ده فهرموئ: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبُطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾، (الطبري) له ته فسيره كه ي خويدا^(۱) ناواي پيناسه ده كات: (لَا يَسْتَطِيعُ ذُو بَاطِلٍ بِكَيْدِهِ تَغْيِيرَهُ بِكَيْدِهِ، وَتَبْدِيلَ شَيْءٍ مِنْ مَعَانِيهِ عَمَّا هُوَ بِهِ، وَذَلِكَ هُوَ الْإِتْيَانُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ، وَلَا إلْحَاقَ مَا لَيْسَ مِنْهُ فِيهِ، وَذَلِكَ إِتْيَانُهُ مِنْ خَلْفِهِ)، واته: هيچ خاودن نامانجيكي پووچ، خاودن ناهه قيك به پيلاني خوئ ناتوانئ هيچ كام له و اتاكاني قورپان وهك خوئ هه به، بيگورئ، كه نه وه برتبه له رويشتن به رهو قورپان له پيش دوو دهسته كانيه وهو، هه روه ها هيچ خاودن فيل و پيلانيكيش ناتوانئ شتيكي بخاته نيو كه جيايي له قورپان، نه وهش ناهه قيي رويشتنه به رهو قورپان له پشتيه وهو، (الطبري) ناواي پيناسه كردوه وه و اتايه ش هه لده گري.

به لام نهو مانايه به هيزتره كه بكورتئ: ﴿لَا يَأْتِيهِ الْبُطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ﴾، واته: به هيچ جورتيك و له هيچ لايه كه وهو ناهه قيي و، هه له و په له

پوو له قورئان ناکات و، پووی تێ نه کردوه، هیچ جوړه هه لهو کهم و کوپیه کی تیدا نیه، چونکه به زۆری وایه نه گهر شتیک به رهو که سیک یان به رهو شتیک بچن، یان له پێشهوه بۆی دێ، یان له دواوه بۆی دێ، هه له به ته ده گونجی له لای راست و چه پشیهوه، یان له سه رو خواریشیهوه بۆی بێ، به لام به زۆری له پێشهوه له دواوه یه، بۆیه نهو دوو لایه نه باسکرون، به لام مه به ست پتی نهو دیه که له هیچ لایه که وه نا هه قیی پوو له قورئان ناکات.

که ده فهرموێ: ﴿تَنْزِيلٌ مِّنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ﴾، یانی: قورئان دابه زێراوه له لایه ن خواجه کی خاوه ن حکمه ته وه، که نه خشه و به رنامه بو به نده کانی داده نێ، ئه م قورئانه چی به رژه و نه دیی به نده کانی تیدا هه یه، له لایه ن خوا ی خاوه ن حکمه ت و کار به جی وه، گرتوویه ته خۆی، هه روه ها خوا که قورتانی دابه زانده وه (حمید) ه، ستایشکراوه له سه ر چاکه کانی، که واته: نهو کار زانیی و ستایشکراوییه ی خوا ی په روه ردگار له کتیه که شیدا ره نگ ده داته وه، بێگومان هه ر بێژه رێک سیفه ته کانی له بێژراوه که یدا ره نگ ده دانه وه.

(فخرالدین الرازی) له ته فسیره که ی خویدا^(١)، ده لێ: (وَأَعْلَمَ أَنَّ لِي مَسْلِمَ الْأَصْفَهَائِيَّ أَنْ يَخْتَجَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ عَلَى أَنَّهُ لَمْ يَوْجَدْ النَّسْخُ فِيهِ، لِأَنَّ النَّسْخَ يُبْطَلُ، فَلَوْ دَخَلَ النَّسْخُ فِيهِ لَكَانَ قَدْ آتَاهُ الْبَاطِلُ مِنْ خَلْفِهِ، وَإِنَّهُ عَلَى خِلَافِ هَذِهِ الْآيَةِ).

شایانی باسه: نه بوو موسلیمی نه صفه هانیی به کتیک بووه لهو زانایانه ی کو توویه تی: (نسخ) له قورئاندا نیه، هه له به ته زانایانی خه واری جیش هه ر وایان گو توه، زانایانی دیکه ش هه بوون و هی هاوچه ر خیش ئیستا زۆر هه ن واده لێن، من بو خۆشم هه ر رام وایه که به هیچ جوړیک نه وه که نایه تیک له قورئاندا هه بن بخوێژێته وه، به لام کاری پێ نه کری، له قورئاندا شتی وا نیه، که تیمه ئیستا له ته فسیر کردنی کو تایی جوژنی: (٢٤) ی قورئان داین، تا کو ئیستا

ئايەتلىكىمان نەھاتۆتە پېش ناچار بېن بلىتىن: ئەو ئايەتە نەسخ كراوۋتەو، واتە: دەخوئىزىتەو، بەلام كارى پى ناكرى! ھەلبەتە بە واتاى راستەقىنەي (نسخ)، كە برىتيە لە: (إِذَا لَكُمْ سَابِقُ الْيَوْمِ لَكُمْ)، واتە: ھوكمىكى پېشتەر بە ھوكمىكى دواتر لاپچى، بەلام ئەو كە ھەندىك لە زانايانى پېشىن گوتوويانە، ھەك لەو باسەدا كە لە تەفسىرى سوورەتى (البقرة) دا، گوتومە^(۱)، كە ھەندىك لە زانايان وشەي (نسخ) يان بەكارھىناوہ بۆ تايبەت كىردنى واتايەكى گشتىي (تخصيص عام)، ياخود بەندداركىردنى ھوكمىكى رەھا (تقييد مطلق)، يان پروونكردنەوھى ھوكمىك كە بە كورتىي باسكراوہ (تبين مجمل)، يان بۆ پلە پلەيى (تدرج)، ھەندىك لە زانايان بەلى وشەي (نسخ) يان بۆ ئەو ھالەتە بەكارھىناوہ، بەلام پېناسەي زاراوہي (نسخ) جىايە لەو ھالەتە، كە ئەو ھالەتە بىگومان لە قورئاندا ھەن، خوا ﷻ شىتك لە شوئىتك بە گشتىي دەرھەرمو، دوايى تايبەتى دەكات، يان فەرمايشىتك لە شوئىتك بە رەھايى دەرھەرمو، دوايى بەنددار (تقييد) ي دەكات، يان شىتكى لە شوئىتك بە كورتىي (إجمال) فەرھەرمو، دوايى درىزە (تفصيل) ي دەداتى، ھەرودەھا ھەندىك لە ھوكمەكان بە پلە پلە دابەزىون، بۆ وئە: قەدەغەكىردنى مەي (خمر) بە چوار قۇئاغدا تېپەرپو، ھەرودەھا سوودخوئىي بە چەند قۇئاغىكدا تېپەرپو، بەلام ئەوانە جىان لە نەسخ، ئەگەرنا ئەو ھالەتە لە قورئاندا ھەن.

واتە: ئەبوو موسلىمى ئەصفەھانىي بۆي ھەيە بەلگە بەم ئايەتە بېنىتەو كە نەسخ (واتە: لابرانى ھوكمىك) لە قورئاندا نيە، چونكە نەسخ برىتيە لە لابرەن و پوچەلكردنەو، نىجا ئەگەر نەسخ ھاتبايە نىسو قورئان، ماناى وايە پوچەلكردنەو لە پىشتەو بۆ قورئان دەھات و، ئەوھش پېچەوانەي ئەو ئايەتە موبارەكەيە.

(۱) ھەرودەھا لە بابەق (قورئان مەزەن لە نۆزدە تەوھردا).

مەسەلەى دووھم:

دلدانەوہى خوا ۛ بۆ یتغەمبەر ۛ، كە ھەرچى یتى دەگوترى لەلايەن ناھەزانىەوہ، بە یتغەمبەرانى یتشتیش گوتراوہ، ھەر وەھا بیانوو گرتیشیان كە بۆچى قورئان بە ئەعجەمىي نىە، قسەيەكى بى جىيە، چونكە ناگونجى یتغەمبەر ۛ عەرەبىيى زمان بى و، قورئانىش عەجەمىي بى:

خو دەفەرموى: ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ۝۱۳ وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَبًا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ ؕ أَعْجَبٌ وَعَرَبٌ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءٌ وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ۝۱۴﴾

شىكردنەوى ئەم دوو ئايەتە لە نۆ بەرگەدا:

(۱) - ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ۛ، ھىچت پى ناگوترى، مەگەر بە یتغەمبەرانى پىش تۆش گوتراوہ، وشەى (ما) لىرەدا دوو ھالەتى ھەن و دەگونجى بۆ دوو واتايان بەكاربى:

أ- بان بۆ لا بردن (نفي) يە، ۛ ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ ۛ، پىت ناگوترى، ۛ ﴿ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ۛ، مەگەر ئەوہى لە پىش تۆدا بە یتغەمبەران گوتراوہ.

ب- دەشگونجى (ما) لىرەدا (إِسْتِفْهَامِيَّة) بى، بۆ پرسیار بى، ۛ ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ۛ، يانى: چىت پى دەگوترى، جگە لەوہى كە بە یتغەمبەرانى پىش تۆش گوتراوہ؟! ھەلبەتە (ما)ى (نافية) و، (ما)ى (إِسْتِفْهَامِيَّة) لە ناوازی دەنگەكەدا ھەرقیان پىندەكرى، ئەگەر بكوترى: ۛ ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ۛ، ھىچت پىناگوترى، مەگەر ئەوہى بە یتغەمبەرانى پىش تۆ گوتراوہ، ئەوہ (ما)يەكە بۆ لا بردنە، بەلام ئەگەر بكوترى: ۛ ﴿ مَا يُقَالُ لَكَ ۛ، چىت پى دەگوترى، ۛ ﴿ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ

لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ ﴿۱﴾ مەگەر تەۋەى كە بە يىغەمبەرانى پېش تۆ گوتراۋە؟ يىگومان لە لاين بىپروايانەۋە، بىپروايان يىغەمبەرانى پېش موخەممەدىشيان تۆمەتبار كىردۈە بە شىتتى و، بە جادوۋگەرى و، بە كەھانەۋ، ئەۋ ناۋو ناتۆرانەيان لى ھەلداۋن.

ھەندىكىش واين لىكداۋەتەۋە: ﴿مَا يَقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ﴾، پىت ناگوتىرى، مەگەر ئەۋەى بە يىغەمبەرانى پېش تۆ گوتراۋە، لەلاين خاۋە، واتە: ئەۋ پەيامەى بۆ تۆ دەتيردرى، ھەر ھەمان پەيامە كە بۆ يىغەمبەرانى پېش تۆش تىردراۋە، ئىجا بەلى لەروۋى پىزمانى عەپدەبىيەۋە ئەم واتايەش ھەلدەگىرى، بەلام بەپىتى سىياق ھەر ماناي يەكەميان مەبەستە، ئەگەرنا لە روۋى پىزمانى عەپدەبىيەۋە ئەۋ واتايەش ھەلدەگىرى، ئىجا ھەندى لە تۆيزەروانى قورئان، ۋەك جارى دىكەش باسەم كىردۈە، ھەر مانايەك لە روۋى پىزمانى عەپدەبىيەۋە پىتى تىچوۋىتى، ھەلساۋن قورئانايان پىتى تەفسىر كىردۈە، بەلام يىگومان جارى ۋا ھەيە رىستەيەك لە روۋى پىزمانىيەۋە، واتايەك بەدەستەۋە دەدات، بەلام ئەگەر تەماشاي رەۋق ئايەتەكان بگەى و، تەماشاي نىۋەرۆك و مەبەستيان بگەى، ئەۋ واتايەى بەدەستىيەۋ دەدات، مەبەست نىە لەۋىدا، لىرەدا باس باسى قورئانەۋ، باسى ناۋو ناتۆرەيەكە، دوژمان و ناخەزانى قورئان و نىسلام لە قورئانايان ھەلداۋە، يان لە يىغەمبەرى خاويان ﴿۱﴾ ھەلداۋە.

(۲) - ﴿إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَعْفَرٍ﴾، بە دىئايى پەرۋەردگارى تۆ خاۋەنى لىيوردنە.

(۳) - ﴿وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ﴾، ھەرۋەھا خاۋەنى سزادىتىكى بە ئىشيشە.

خاۋەنى لىيوردنە بۆ كەسانىك كە شوپىت بگەۋن و، پەيامى خوا لە تۆ ۋەر بگىرن و، تەبەنىيى بگەن لە ژياناندا، بە پىچەۋانەشەۋە: خاۋەنى سزاي بە ئىشە بۆ كەسانىك شوپىت تۆ ناكەۋن و، پەيامى خوا بەسەر تۆدا رەت دەكەنەۋە.

شارەزاينى زمانى عەپەبىيى دەلىن: بۆچى خوا ﴿۱﴾ لىرەدا دەفەرمۇى: ﴿لَذُو مَعْفَرٍ﴾، ھەرۋەھا دەفەرمۇى: ﴿وَذُو عِقَابٍ﴾؟

ئەمە مانایەکی بەهێزترە لە وەدی بفرموو: (إِنَّ رَبَّكَ نَعْفُوْرٌ)، یاخود (يُعَافِيْهُمْ)، یان (مُعَافٍ)، چونکە دەفرموو: (إِنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرٍ)، بە دلبایی پەرورەدگاری تۆ خاوەنی لیبوردنە، واتە: هەرچی لیبوردنە لە لای وێ، هەرودەها (وَذُوْ عِقَابٍ أَلِيمٍ)، هەرچی سزای بە ئێشە لە لای ئەود، ئەمە مانایەکی بەهێزترە لە وەدی بفرموو: لیبوردەبو، سزادەدە.

٤- ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، ئەگەر گێڕاباشمان بە قورئانیکی ئەعجمیی، دەیانگوت: دەبوایە ئایەتەکانی پۆشن کرابانەو! (الْأَعْجَمُ: هُوَ الَّذِي لَا يُفْهَمُ فِي كَلَامِهِ، وَالْيَاءُ فِي الْأَعْجَمِيِّ لِلْمِثَالَةِ، وَالْعَجَمُ غَيْرُ الْعَرَبِ)، وشە (أَعْجَمَ) هەر کە سێکە قسەکی فام نەکرێ، (یاء) (أَعْجَمِيًّا) ش بو ژێدەپۆیی کردنە لە واتاکەیدا، (عَجَمَ) یش واتە: جگە لە نەتەوێ عەرەب، عەرەب بە جگە لە خۆیانیا گوتە: (عَجَمَ)، چونکە لە زمانەکیان حالی نەبوون، هەلبەتە عەرەبیش وەک گوتم بو هەر کام لە نەتەوێکانی دیکە، زمانەکیان بە (عَجَمِي) لە قەلەم دەدرێ، بەو واتایە زمانی ئەوانیش بو نەتەوێکانی دیکە فامکراو نیە، بەلام لەبەر ئەوێ قورئان بە زمانی عەرەبی هاتو، لێرەدا عەرەب واتە: ئەو نەتەوێ دیارییکراوێ کە قورئان بە زمانیان هاتوو، (عَجَمَ) واتە: هەموو نەتەوێکانی دیکە، ئنجا عەرەب زمانی نەتەوێکانی دیکەیان ناوناو: (عَجَمِي)، یان (أَعْجَمِي)، لەبەر ئەوێ لیان حالی نەبوون.

خوا دەفرموو: ئەگەر قورئانمان کردبایە بە زمانی جگە لە عەرەبی، واتە: بە زمانی (عَجَمِي)، یان (أَعْجَمِي)، ﴿لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾، ئەو کاتە دەیانگوت: دەبوایە ئایەتەکانی پۆشن بکێنەو.

٥- ﴿أَعْجَمِيٍّ وَعَرَبِيٍّ﴾، ئایا دەگونجێ قورئان (أَعْجَمِي) بێت و، پێغەمبەرە کەش عەرەبی بێ؟! ئەمە بە دوو شیوە دەخوێندرێتەو: ١- أَعْجَمِيٍّ وَعَرَبِيٍّ، ب- أَعْجَمِيٍّ، یانی: (أَفَرَأَنَّا أَعْجَمِيٍّ، وَ مُنْزَلٌ عَلَيْهِ عَرَبِيٍّ)، ئایا دەگونجێ قورئان (أَعْجَمِي) بێت و، بو سەر دابەزێنراو کەش عەرەب بێ؟! یانی: شتیکی سەیرە، ئنجا ئەو کاتە قسەکیان مەنتیقی

دەبوو و، رەخنەكەيان لە جێی خۆیدا دەبوو، بەلام ئیستا كە داوا دەكەن دەبووايە قورئان بە (عَجْمِي) بێ بۆ پێغەمبەریكى عەرەبیی، ئیستا رەخنەكەيان بێ جێی، بەلام ئەگەر گریمان وابوایە كە قورئان بە زمانىكى دىكەى جگە لە عەرەبیی بۆ پێغەمبەرى خاتەم موحەممەد ﷺ ھاتبايە، كە بە عەرەبیی دەدوێ، ئەو كاتە رەخنەكەيان بە جێ دەبوو.

ھەلبەتە كە دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَجَمِيًّا﴾، وایندە چۆ ئەوان رەخنەيان گرتبێ كە بۆچی قورئان بە زمانىكى دىكەى جگە لە عەرەبیی بۆ پێغەمبەر نەھاتووە؟ یان بۆچی قورئان دانەبەزێراووتە سەر كە سێكى دىكە جگە لە موحەممەد ﷺ؟ خواش ﷻ وەلامى ئەو دەداتووە كە دەبووايە پێغەمبەرى كۆتایی ھەر موحەممەد ﷺ بێ، وەك خوا ﷻ لە سوورەتى (الأنعام) لە ئایەتى ژمارە (۱۲۴) دا، دەفەرموێ: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾، كەواتە: ئەو كەسەى شایستەى ئەو بوو، خوا ﷻ دوا بە پامى خۆى پێدا بێتێ، ئەنیا موحەممەدى كورێ عەبدوللای كورێ عەبدولموتەللیب بوو (سەلات و سەلامى خۆای لى بێ)، دەبووايە قورئان ئەنیا بۆ ئەو دا بەزىبايە، زمانى ئەویش عەرەبیی بوو، تنجا ئایا شتىكى زۆر ئالۆژىكى و، پێچەوانەى عەقل و حىكمەت نەدەبوو كە بە زمانىكى دىكە قورئانى بۆ بێ، لە ئیو گەلیكىش دا كە عەرەبە، كە ئەگەر خۆای پەرورەدگار وەك موعجیزەش شارەزای كردبايە لەو زمانەى قورئانى پێ دێ، واتە: جگە لە زمانى عەرەبیی، ئایا ئەو خەلكە چۆن تێى دەگەشت؟! شتىكى نامەنتىقى دەبوو، ئەو كاتەش رەخنەكەيان بە جێ دەبوو، دەیانگوت: بۆچی ئایەتەكانى رۆشن نەكراونەو؟ بۆچی وانین لیان تێگەین؟ چۆن دەبێ قورئان ئەعجەمیی بیت و، قورئان بۆ سەر دا بەزێراووە كەش عەرەبیی بێ؟!.

٦- ﴿قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدًى وَشِفَاءً﴾، بلى ئەو، (ئەم قورئانە) بۆ كەسانى كە برۆیان ھێناو رێنمایى و، چارەسەرە، یانى: رێنمایە بۆ رۆالەتیا و، چارەسەرە بۆ پەنھانیا، یاخود ھەم رێیان پێشان دەدات و، ھەم چارەسەرى نەخۆشیی

و گرفت و كيشه كانيان ده كات، هم نه خوشيه ده روونيه كانيان، هم گرفت و كيشه كۆمه لايه تى و، نابورى و، سياسيه كانيان چاره سر ده كات.

(۷) - **وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ**، به لām نهوانى پروا ناهيئن، قورساى له گوياندا هه يه، **وَقْرٌ**، به ماناي (ثقل) دى، واته: قورسى، هه روه ها به ماناي (صَمَم) يش دى، واته: كه رى، كه سيك قورسا يه كه له گوىي دابى، به دلئايى هه رچه نده قسه بۆ بكرى، ناييستى، نهوانه ش وه كه سيك وان قورسا يه كه له گويان كرابى.

(۸) - **وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى**، نهو (قورئان) يش له سر نهوان كويره، **عَمًى**، خويتر او يشه ته وه: (عَم)، هه روه ها خويتر او يشه ته وه: (عَمِي)، به سى جور خويتر او شه ته وه:

أ- **وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى**

ب- **(وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَم)**

ج- **(وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمِي)**، به كردارى رابردوو، ئنجا ئه مه چه ند و اتايه كى هه ن:

أ- به واتاي نه وه دى كه قورئان رتيان تينابات، (أَي: لَا يَهْتَدِي إِلَيْهِمْ)، وه كه چۆن بابايه كى كوير ناتوانى بچى بۆ شوئيئك، قورئان يش ناتوانى بچى بۆ لايان.

ب- و اتايه كى ديكه ي: **وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى**، يان **(وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَم)**، يان **(وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمِي)**، يانى: قورئان هۆكارى كويرى نهوانه، چۆن؟ يانى: له نه نجامى نه وه دا كه يىي بپيرو بوون، حاله تى كويريان به سه ردا هاتوه، واته: كويرى مه عنه ويى، بۆيه لىي تيناگه ن، وه كه له سووره تى (القصص) دا، خوا ده فهرموى: **فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ** ٦٦، واته: لهو رۆژه دا هه واله كان كويرن، به نسه بت نهوانه وه، بۆيه له يه كدى ناپرسن، واته: هه واله كان وه كه كويرن ناگه نه نهوان و، رتيان تى نابه ن.

ج- مانايه كى ديكه ي: **وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى**، **(هُوَ صَمِيرُ الشَّانِ أَي: لَيْسَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرٌ فَحَسِبَ، بَلِ الشَّانُ أَنَّ عَلَيْهِمْ عَمًى كَذَلِكَ)**، واته: ته نيا حاليان وانيه كه گويان قورساى تيداى، به لكو حاليان وايه كه كويريشيان له سه ره، نه كه هه ر تووشى كه رى بوون،

بەلکو تووشى كۆيىش بوون، بۆيە قورئان نابىنن، واتە: لىرەدا (هُوَ) ناگەرپتەوۋە بۆ قورئان و دەگەرپتەوۋە بۆ راناۋى حال (شأن)، واتە: نەك ھەر گوئيان كەپرى تىدايە، بەلکو كۆيىشيان لەسەرەو چاۋىشيان نابىنن.

(۹) - ﴿أُولَٰئِكَ يُنَادَوْنَ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ﴾، ئەوانە لە شوئىكى دوورەوۋە بانگ دەكرىن، واتە: ئەوانە وەك كەسەك وان، لە شوئىكى دوورەوۋە بانگ بكرى، بىگومان كەسەك لە شوئىكى دوورەوۋە بانگ بكرى، نەگەر دەنگىكىش بىستى، لىتى تى ناگات، تاكو نىزىك دەكەوئتەوۋە، ئەوانەش لەبەر ئەوۋى ئەو بىپروايە و ھەستەوۋەركانى تىك داۋن، ھەستى بىستى و دىتى و، فامكردن، وەك كەسەك وان كە لە دوورەوۋە بانگ بكرى. كەواتە: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، سى واتايان ھەلدەگرى:

أ- قورئان بۆ ئەوان وەك كۆيىك وايە كە بەرپە نازانى و، نابىنن، بۆيە ناتوانى بچتە تىو ھەقل و دليان.

ب- قورئان بۆتە ھۆكارى كۆيىبوونيان، واتە: ئەوان كە بە قورئان بىپروا بوون لە نەنجامى ئەو بىپروايەدا كۆيىر بوون، بۆيە قورئان نابىنن، وەك لە سوورەتى (التوبة) لە تايەتى ژمارە ۱۲۵(۱۲۵) دەفەرموى: ﴿فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ﴾، واتە: سوورەتەك كە دادەبەزى ھەر پىسىي زىاد دەكات بۆ گەل پىسىيەكەى پىشيان، پىشى بىپروا بوون، سوورەتەكى دىكەش كە دى، بەويش بىپروا دەبن، بىپروايىش پىسىيە لە دەرۋون و، ھەقلى مەۋفدا، كەواتە: قورئان بەلى لە نەسلدا ھۆى ھىدايەت و پاكىيە، بەلام بۆ ئەوان كە كوفريان تىدا زىاد دەكات و، زىاتر پىي كافر دەبن، ھەر پىسيان تىدا زىاد دەكات.

ج- ياخود: ﴿وَهُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى﴾، (هُوَ) ناگەرپتەوۋە بۆ قورئان، بەلکو ئەوۋە راناۋى حال (صَمِير الشَّأْنُ) ى پىن دەلىن، واتە: راناۋىكە بەكاردى بۆ حالەتەكە، نەك بۆ قورئان، واتە: نەك تەنيا قورسايى لە گوئياندا ھەيە، بەلکو كۆيىشيان تووش بوۋە، سەرەنجام ئەوانە وەك كەسەك وان لە شوئىكى دوورەوۋە بانگ بكرى.

له بارہی ئەوہوہ کہ خوا فەرمووی: ﴿أَعْمَى وَعَرِيٌّ﴾. ئەگەر ئیمە
 فوڕئانمان کردبایە بە (عَجَمِي) دەیانگوت: ئایا چۆن دەبێ فوڕئان (أَعْمَى) بێ،
 واتە: بە زمانی جگە لە عەرەبیی بێ، و، پیغمبەرەش عەرەبیی بێ؟! هەندێک
 لە زانایان گوتووینە: واتە: ئەگەر هاتباو فوڕئانمان بە زمانیکی دیکە ی جگە
 لە عەرەبی ناردبایە، ئەوان دەیانگوت: چۆن دەبێ فوڕئان بە زمانیک بێ کہ
 ئیمە لێی تێ ناگەین، لە حالیکدا پیغمبەرەش بە زمانیک دەدوێ ئیمە لێی
 تێدەگەین؟! چونکە (أَعْمَى) کەسێکە زمانەکی فامکراو نەبێ، بەلام عەرەبیی
 کەسێکە زمانەکی، ئاخواوتەکی فامکراو بێ، یانی: چۆن دەبێ فوڕئانیک بێ
 کە فامکراو نیە بۆ ئیمە، بۆ سەر کەسێک کە زمانەکی فامکراو و زانراو بۆ
 ئیمە؟!.

مەسەلەى سىيەم و كۆتايى:

راگەيەنرانى ئەو پراستىيە كە خوا ﷻ تەۋراتىشى بە مووسا ﷺ دابوو، بە لام راجايى و، ناكۆكى تىدا پەيدا بوو، ئنجا ئەگەر لەبەر بىرارى يىشتى خوا نەبووايە، دادوهرى لە نىواندا دەگردن و، بىرپرايانىش لە بارەى قورئانەو، دوو دلىيەكى خەستيان ھەيە:

خوا دەفەر مووى: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ﴾ (۱۵)

شىكردنەھوى ئەم ئايەتە، لە چوار بىرگەدا:

(۱) - ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ﴾ بە دلىيى كىتىمان بە مووساش دابوو، ﴿الْكِتَابَ﴾ (أل)ى ناساندنى لەسەرەو بۆ (عھد)ە، واتە: كىتىبەكەمان بە مووسا دابوو، كە تەۋراتە، واتە: تۆ تەنيا پىغەمبەرئىك نى كىتیب تىدرا بى، مووساش ﷺ كە زۆر ناودارەو، بۆ گەلى عەردىش ناودار بوو، ھەرودەھا تەۋراتىش كە كىتىبەكەيەتە تەۋىش زۆر ناودار بوو، ئەو كىتىبە ناودارەشمان بە مووسا دابوو، كەواتە: تۆش شىكىت پەيدا نەكردو، دانەھىناو پىشىنەى نەبووبى.

(۲) - ﴿فَاخْتَلَفَ فِيهِ﴾ راجايى كرا تىيدا، لە كىتىبەكەى مووسادا، كەواتە: كە ھاۋچەرغانى تۆش، يان گەل و كۆمەلگايەكەى تۆش راجايى و، ناكۆكى دەكەن لە بارەى قورئانەو، ھەندىكىان بىرواى پى دىنن و، زۆربەيان بىرواى پى ناھىنن، ئەوھش دىسان پىشىنەى ھەيە، كىتىبەكەى مووساش ھەروا راجايى تىدا كرابوو، ھەندىكىان بىرواى پى ھىناو، زۆربەيان بىرواى پى نەھىنا.

(۳) - ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾، ئەگەر لەبەر وشەيەك نەبووايە كە لە پەرودەگارتەو تىپەرپو، پىشكەوتو، دادوهرىيان لە نىوان دا دەكرا.

واتە: بېرارىڭ كە لە دوو توټى وشەيەك دا خوا داوئەتى، كە بېرىتە لەوئى دادوهرى كردن لە نىوان بەندەكانىدا، بېرار لە بارەو، دانىان كە سزايان بدات، ياخود پاداشتيان بداتەو، لە دنيا دا تەو پروسەيە تەنجام نادى، بەلكو هەلەدەگرى بۆ قىامەت، ئەگەر لەبەر ئەو نەبووايە، ﴿لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ دادوهرىيان لە نىواندا دەكر، يانى: (لَوْلا قَرَارٌ سَابِقٌ صَدَرَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى لَحَكَمَ بَيْنَ مُصْذِقِيْ مِنْهُمْ وَمُكَذِّبِ)، واتە: ئەگەر لەبەر ئەو نەبووايە بېرارىڭ لە خواى بەرزەو تېپەريو، ئىستا لە نىوان بەراست دانەرو، بەدرۆ دانەرانى قورئاندا، دادوهرى دەكرد.

(٤) ﴿وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكِّ مِنْهُ مِرْبٍ﴾، بە دنيایى ئەوان لە بارەى قورئانەو لە دوو دليەكى بېزاركەردان، (وَإِنَّ قَوْمَكَ الْكَفَّارَ لَفِي شَكِّ مُرْعٍ، فَلَا تَسْتَغْظَمَ هَذَا الْمَوْقِفَ مِنْهُمْ)، واتە: خەلكە بېيروايەكەى گەلەكەى تۆش لە دوو دليەكى بېزاركەرو، جازكەردان، بۆيە ئەو هەلويستەى ئەوانت لەسەر دل قورس نەبن و، پێت شتىكى مەزن نەبن، ئەو بۆ پېغەمبەرانى پېشوووش - لە نىواندا موسا وەك مەوونەيەكى ديارو ئاشكراو زەق - هەمان حالەت هاتۆتە پېش.

لە كۆتابى ئەم دەرسەماندا جارىكى ديكە سەرنجى ئەو ئايەتە موبارەكە دەدەينەو كە دەفەرموى: قورئان كتيبيكى زالەو، ناھەقى پىروى تيناكات، نە لە پېش دەستەو، نە لە داوئەو، زانايان چوار واتايان بۆ ئەم رستەيە هيناون: **يەكەم:** ئەوئەيە كە من هەلمبژارد، واتە: لە هېچ لايەكەو هەلەو كەموكۆپى روو لە قورئان ناكات.

دووەم: نە لە كتيبە پېشوووەكاندا شتيك هەيە كە هەلەيەك بېنيتە سەر قورئان، نە هېچ كتيبيكىش لە دواى قورئان دى، كە هەلەيەكى بېنيتە سەر رەخنەيەكى لى بگرى.

سێيەم: ئەوئەى قورئان حوكمى پێكردو كە هەقە، هەرگيز نابيتە ناھەق و، ئەوئەى قورئان بېرارى داو كە ناھەقە، هەرگيز نابيتە هەق.

چۈرەم: قورئان نە لىي كەم دەكرى، نە لىي زياد دەكرى، دەگونجى كەسك يىنى
 موصحەفك دەستكرى بكت، بەلام ئەم قورئانە ئەگەر لىي كەم بكرى ديارەو، ئەگەر
 لىشى زياد بكرى ھەر ديارەو، وەك كىتەكانى ديكە نە.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأُثْبِتُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی شه‌شه‌م ❖

پيناسه‌ی نهم دهرسه

نهم ددهسه‌مان نو (۹) نابه‌تی کۆتایی سوورده‌تی (فصلت) ده‌گریته خو‌ی،
نابه‌ته‌کانی: (۴۶ - ۵۴)، ته‌وه‌ری سه‌ره‌کیی نه‌و نو (۹) نابه‌ته، باسی پۆژی دواییه‌و،
نه‌و مه‌ینه‌تیانه‌ی له‌و پۆژه‌دا چاوه‌پرسی مرۆفی بی‌پروا و تاوانبار ده‌که‌ن.

هه‌روه‌ها باسی بیرو بۆچوونی خه‌یاڵلوانه‌ی بابای بی‌پروا، زوو ناو‌مێد بوون
و، زوو بوغ‌رابوونی له‌ ده‌می خو‌شی و نیعمه‌ت دایه‌.

له‌ کۆتاییشدا: دوا‌ی کردنی پرسیاریکی هه‌ناو هه‌ژین له‌ کافره‌کان، خوا‌ی
په‌نه‌انزان پرایده‌گه‌یه‌نی که به‌رده‌وام نیشانه‌کانی خو‌ی له‌ ناسۆیه‌کان و، له
خودی مرۆفه‌کانیشدا پێشانی مرۆفه‌کان ده‌دات، تا‌کو زیاتر دڵنیابن له‌ راستیه‌تی
قورئان، هه‌رچه‌نده‌ کافره‌کان له‌ دوو دڵبیدان سه‌باره‌ت به‌ دیداری خوا‌ی
ده‌وره‌ده‌ری هه‌موو شتێک، که نه‌و هه‌لو‌سته‌یان هه‌لو‌ستێکی زۆر نه‌فامانه‌یه‌.

﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ. وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ﴾ (۱۶)
﴿إِلَيْهِ يُرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا
تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ. وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا أَدْنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ﴾
﴿وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظَنُوا مَا لَهُمْ مِنْ نَجْصٍ﴾ (۱۷)
﴿إِلَّا نَسْنُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَنْوَسْ قَوْلُ﴾ (۱۸)
﴿وَلَيْنَ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً
مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى
رَبِّ إِنْ لِي عِنْدَهُ لِلْحَسَنِ فَلَنُتَبِّحَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ
غَلِيظٍ﴾ (۱۹)
﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَسَا بِحَانِهِ. وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو

دُعَاءٍ عَرِضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ
 أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَرَّيْهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ
 حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا
 إِنَّهُمْ فِي مَرِيعٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ ءَلَا إِنَّهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطُونَ ﴿٥٤﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه‌ته‌کان

{هەر کەس کردەوێ باش بکات سوودەکە ی بۆ خۆیەتی و، هەر کە سیش
 خراپە بکات زیانەکە ی لەسەر خۆیەتی و، پەرورەدگاریشت هەرگیز بەرانبەر
 بە بەندەکان سەمکار نیە ﴿٥١﴾ زانیاری کاتەکە (ی هاتنی ئاخیر زەمان) بەس
 بۆ لای وی دەگەڕێتەو (و تەنیا خۆی دەیزانی) و، هیچ کام لە میوه‌کان لە
 کیفەکانیان نایەنە دەری و، هیچ مێینەیک تۆلدار نابێ و، داینانی، مەگەر بە
 زانیاری وی، ئەو پۆژەش کە بانگیان دەکات، (هی هاوبەش دانەرەکان)، کوان
 هاوبەشەکانم؟ دەڵێن: دانمان پێداھێناو، ناگادارمان کردیەو: هیچ کام لە تێمە
 شایەد نیە تۆ هاوبەشت هەبن ﴿٥٢﴾ تەوێ پێشتریش لێی دەپارانەو لێیان
 ونبوو و دڵنیابوو کە هیچ پەناگەیکیان نیە، (خۆی تێبکرن لە سزای خوا)
 ﴿٥٣﴾ مەرۆف لە پارانەوێ باش (داوای چاکە لە خوا کردن) بێزار نابێ و، ئەگەر
 خراپەو زیانێکیشی تووش بوو، زۆر تەمبەر و بێ هیوایە ﴿٥٤﴾ هەر کاتیش
 بەزەییەکی خۆمانی پێی بچێژین، دوا ی ناخۆشی و زیانیەک کە تووشیبوو، بە
 جەختکردنەو دەڵێ: ئەمە هی منە (شایستە ی خۆمە) و، گومان نابەم پۆژی
 دوازی بەرپا بێی و، ئەگەر گریمان بگەڕێمەو لای پەرورەدگاریشم، (قیامەت
 هەبێ)، بە دڵنیایی پاداشتی هەرەباشم لە لای خوا هەیە، بێگومان هەوایی
 ئەوێ کردوویانە بە بێروایان دەدەین و، بە دڵنیایی لە نازاریکی بێرەزاشیان

پێ دەچێژین ٥٠ هەر کاتیش چاکه مان له گه‌ڵ مرو‌فی بێسروادا کرد، پشت هه‌ڵده‌کات و، که‌له‌که‌ی دوور ده‌گرێ و، که خراپه‌و زیانی‌شی تووشبوو، خاوه‌نی پارانه‌وه‌یه‌کی به‌رین و زۆرو زه‌وه‌نده ٥١ بلی: ئایا ده‌بینن (ده‌زانن! هه‌واڵم پێ بده‌ن) ته‌گه‌ر قورئان له‌لایه‌ن خواوه‌ بێ، ئنجا ئیوه‌ش پێی بپێروابن، ئایا کێ له‌و که‌سه‌ گومراتره‌ که‌ له‌ دووبه‌ره‌کیه‌کی دووردايه‌؟! ٥٢ له‌مه‌ودا نیشانه‌کانی خۆمانیان له‌ ئاسۆیه‌کان و، له‌ خودی خۆشیاندا پێشان ده‌ده‌ین، تا‌کو بۆیان روونیته‌وه‌ که‌ (ته‌و قورئانه‌) چه‌سپاوو راسته‌ (که‌ خوا دا‌یبه‌زانده‌و)، ئایا به‌س نیه‌ که‌ په‌روه‌ردگارت چاودێرو ناگاداری هه‌موو شتی‌که‌؟! ٥٣ ته‌ها! (ناگادارب!) ته‌هوان (بپێروایان) له‌ دوو دلییدان له‌ باره‌ی دیداری په‌روه‌ردگاریانه‌وه‌، ته‌ها! (بزانن) بێگومان ته‌و، (خوا) ده‌وره‌ده‌ری هه‌موو شتی‌که‌ ٥٤.

ئشیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(أَكْمَامًا): (أَكْمَامٌ: جَمْعُ كِمٍّ وَكُمٍّ: مَا يُغْطِي الثَّمَرَةَ)، (أَكْمَامٌ) کۆی (کِمٍّ) و (کُمٍّ)ه، نه‌ویش نه‌وه‌یه‌ که‌ میوه‌ داده‌پۆشی واته‌: توێکڵ یان کیف، بۆ وینه‌: گۆیز که‌ به‌ توێکڵیکی سه‌وز ده‌وره‌ دراوه‌، هه‌روه‌ها هێشووه‌ خورما که‌ له‌ تێو کیفیکدايه‌، هه‌موو ته‌و شتانه‌ی دیکه‌ که‌ له‌ تێو کیف و به‌رگی‌کدان.

(أَدَانَّتْكَ): (الْإِذْنُ فِي الشَّيْءِ: إِعْلَامٌ بِإِجَازَتِهِ وَالرُّخْصَةِ فِيهِ، أَدَانَّتْهُ وَأَذَانَّتْهُ: أَعْلَمَتْهُ)، (الْإِذْنُ فِي الشَّيْءِ) ناگادار کردنه‌وه‌یه‌ به‌ مۆله‌تدران و، به‌ رێپێدرانی شتی‌که‌، ده‌گوتری: (أَدَانَّتْهُ وَأَذَانَّتْهُ) هه‌ردووکیان یانی: ناگادارم کرده‌وه‌و مۆله‌تمدا.

(مَحِيصٌ): (أَصْلُ الْمَحْصِ: تَخْلِيصُ الشَّيْءِ مِمَّا فِيهِ مِنْ غَيْبٍ كَالْفَخْصِ، حَاصٌّ عَنِ الْحَقِّ يَحْيِصُ: أَيُّ حَادٍ، وَالْمَحْيِصُ: الْمَخْلَصُ) وشه‌ی (مَحْيِصٌ) له‌ ته‌صلدا بریتیه‌ له‌ ده‌ربازکردنی شتی‌که‌ له‌ که‌م و کوڕیه‌ک که‌ تێیدا، (مَحْصٌ) و (فَحْصٌ) مانایه‌که‌ یان

لَيْكَ نِيزِيكَ، (فَهَقَصَهُ) يانی: بېشكنی كه چ خه له ل و كه م و كورپیه کی تېدا به لایه ری، به لَام (حَاصَ عَنِ الْحَقِّ يَحِيصُ: أَيَّ حَادَ) واته: له هه ق لایدا، لاری بوو، (مَحِيص) وهك چۆن به مانای دهر باز كردن دی، وهك چاوك به مانای ناوی شوێن (اسم مكان) یش دی، یانی: (المُخْلَص) په ناگه، نهو شوێنه ی مروؤف خو ی تیبگری و خو ی تیدا په نا بدات.

(لَا يَسْتَمُّ): بېزار نابن، (السَّامَةُ: الْمَلَأَةُ مِمَّا يَكْثُرُ لُبْنُهُ) شتیک كه زۆر بمیینه وهو مروؤف به هویه وه بېزارو وه پەس و چارس بېن.

(فَيُؤْسُ): (الْيَاسُ: إِنْقِصَاءُ الطَّمَعِ) (يَاس) نهو ده به نېسان ئومیدی به شتیک نه مینن، وهك خوا ده فه رموی: ﴿قَدْ يَسُؤُا مِنْ الْآخِرَةِ كَمَا يَسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ﴾ ١٣ الممتحنة، واته: نهوانه له پوژی دوا ی ئاومید بوون، وهك چۆن كافردگان له خاوهن گوړه كان ئاومید بوون، كه جاريکی ديكه بگه رینه وه بو ژيان.

(قُنُوطٌ): (القُنُوطُ: الْيَاسُ مِنَ الْخَيْرِ)، (يَاس): بریتیه له وه كه نېسان ئومیدی به شتیک نه مینن، به لَام (قُنُوطُ): بریتیه له ئاومید بوون له چا كه ، وهك خوا ده فه رموی: ﴿قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ﴾ ٥٦ الحجر، كئى له به زه یی په ره وردگاری ئاومید ده بن جگه له گومرایان، كه نه مه قسه ی نېراهمه (عليه السلام) له وه لامي فريشته كاندا، كه موژده ی كورنكيان پيدا كه نيسحاقه، نهویش گوتی: چۆن كورمان ده بن كه حالمان وایه؟ نهوانیش گوتیان: ئاومید مه به، نهویش گوتی: ئنجا كئى ئاومید ده بن له به زه یی خوا، جگه له سه رگهردان و گومرایان.

(غَلِظَ): بېرهزا، زېر، نه سته م، (الْغِلْظَةُ: ضِدُّ الرِّقَّةِ، غِلْظَةٌ وَغَلْظَةٌ، وَأَصْلُهُ أَنْ يُسْتَعْمَلَ فِي الْأَجْسَامِ، وَقَدْ يُسْتَعَارُ لِلْمَعَانِي الْكَبِيرِ وَالْكَثِيرِ)، (غِلْظَةٌ) بېچه وانه ی (رِقَّة) به، (رِقَّة) یانی: نه رمی و ناسکی، به لَام (غِلْظَةٌ) یانی: زېری و ته ستووری، هم

(غُلْظَةً) به کارده هینرئ، هم (غُلْظَةً)، نهویش له نهصلدا بو شته بهر ههسته کان به کارده هیندرئ، بو شتی ماددی، به لام جاری واش هه یه ده خوارزیته وهو بو واتاو مه بهسته کان، واته: گهوره و زور.

(وَنَآ): (نَآ نَثْبًا مِّثْلُ نَعَا: أَيْ أَعْرَضَ وَتَبَاعَدَ، نَآ بِجَانِبِهِ وَنَاءَ بِجَانِبِهِ) یانی: نه نیشتی خوئی دوور خسته وه، که له که ی خوئی دوور خسته وه، وه (نَآ) واته: مردنی که سیکي راگه یاند، یان به مانای پشتتیکردن و خوئی دوور گرتن دئ.

(عَرِضِي): (الْعَرَضُ: خِلَافُ الطَّوِيلِ، وَأَصْلُهُ فِي الْأَجْسَامِ لَمَّا اسْتَعْمَلُوهُ فِي غَيْرِهَا) (عَرَضُ) پیچه وانهی (طویل) ه، (عَرَضُ) یانی: پانی، به رینی، (طویل) یانی: دریزی، له نهصلدا بو شته بهر ههسته کان و ماددی به کارده هینرئ، به لام دواپی بو شتی مه عنهویش به کارده هینرئ و ده خوارزیته وه.

(شِقَاقٍ): (الشَّقَاقُ: الْمُخَالَفَةُ، وَكَوْنُكَ فِي شَيْءٍ غَيْرِ شَيْءٍ الْآخَرِ)، (شَقَاقٌ) یانی: دوو بهر هکی، نه وه که تو له لایه ک بی و بهر انبه ره که شت له لایه کی دیکه بی، یاخود (الشَّقَاقُ: مِنْ شَقِّ الْعَصَى بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ)، (شَقَاقٌ) نه وه یه گو چانتیک له مابهینی دوو که ساندا هه بی و بیشکینن، هه ر یه کی له تکیکیان بکه ویته دهست، یان بیه لیتشن هه ر یه کی لایه کیان بکه ویته دهست.

(الْأَفَاقِ): (جَمْعُ أَفُقٍ وَأَفُقٍ)، (أَفَاقٌ) کویه و تاکه که ی به (أَفُقٌ) به (سکون) زهنه به (أَفُقٌ) به (خَمَّةٌ) بور ده گوترئ، کویه که ی (أَفَاقٌ) ه، (الْأَفَاقُ: النُّوَاجِي) لایه کان، ئاسویه کان.

(مِرْيَةٍ): (الْمِرْيَةُ: التَّرَدُّدُ فِي الْأَمْرِ، وَهُوَ أَخْصُ مِنَ الشُّكِّ)، (مِرْيَةٌ): بریتیه له دل له دل دان له کار نکدا، دوو دل بوون که تابه تهره له (شُكٌّ): تابه تر بوونه که شی نه وه یه (شُكٌّ): نه وه یه شته که هه لگرئ تیدا دوو دل بی، به لام (مِرْيَةٌ): نه وه یه له شتیکدا دوو دل بی، هه لنگرئ و شایسته نه بی، (وَالْمُتَارَاةُ: الْمُحَاجَّةُ فِيمَا فِيهِ شُكٌّ)، (مُتَارَاةٌ) واته: شه ره قسه له شتیکدا که دوو دلی تیدا هه بی.

مانای گشتی نایه تەکان

لە کۆتایی نەم سوۋرەتە موبارە کەدا، خوا ﷻ چەند پاستییەکی زۆر گەوردو
مەزنی جوړاوجۆر رادەگەبنی، کە ھەر پەیوەست بە نۆھرۆکی سوۋرەتە کەو، بەو
نایەتەنەوہ کە رابردن، چونکە وەک ھەمیشە گوتوو مانە: نایەتەکانی قورئان وەک
ئالْقەکانی زنجیریک پیکەوہ پەیوەست، بەلام ھەندیک جار ئەگەر باش سەرنج
نەدری، چۆنیەتی پەیوەست بوونی نایەتەکان بە یەکدیہوہ نازانری، ھەر وہا
لە پیکەوہ پەیوەستکردنی نایەتەکان و پیکەوہ پەیوەست بوونیانەوہ، زۆر نھیتی
بۆ مروۆف دەردەکەون.

لیرەدا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ﴾
ھەر کەسێک چاکە بکات سوودەکی بۆ خۆیەتی و، ھەر کەسێک خراپە بکات،
زیانەکی بۆ سەر خۆیەتی، خۆی لێی زیانبارە، ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَمِيدِ﴾
بە دنیایی پەرورەدگارت ستەمکار نیە بۆ بەندەکان.

نەمە پەیوەست دەبێتەوہ بە ھەموو نایەتەکانی رابردووہوہ کە باسی قورئان
و، باسی پیغەمبەری خاتەم ﷺ و، باسی چۆنیەتی پیشوازیکردن لە نایەتەکانی
خوا، دەکەن، بە تایبەت نایەتە خۆتێراوہکانی، ھەر وہا چۆنیەتی پیشوازیکردن
لە چاکەو نیعمەتەکانی خوا، کە لە دەوروہەر و بوونەوہرو لە ژیاغاندا دیارن،
ھەر کەسێک چاکە بکات بەوہ کە بۆ خوا سوپاسگوزار بێ، بەوہ کە فەرماشتی
خوا قەدر بگری و، پیشوازی لێ بکات و، برۆای پێ بێتی، ھەر وہا برۆا بە
پیغەمبەری خاتەم بێتی، شوێن پێی ھەلبگری و، برۆا بە تاین و بەرنامەکی
خوا بینتی، ھەر وہا سوپاسگوزار بێ بۆ چاکەکانی خوا، ھەر کەسێک چاکە
بکات، خۆی لێی بەرھەمەندەو، ھەر کەسێک خراپە بکات، خۆی لێی زیانبارە،

﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ﴾، پهروەردگار یشت ستهمکار نیه بۆ بهندهکان، وشە ی (ظَلَامٌ) رۆژگە ی زیدەروۆی (صِغَةُ الْمُبَالَغَةِ) ی (ظَالِمٌ) ه، بهلام مانای ئەو ه نیه که خوا زۆر ستهم له بهندهکانی ناکات، چونکه کهمیکیش هەر ستهمیان لی ناکات، بهلکو لهبەر ئەو هیه که سیفهتهکانی خوا ههموویان لهو په پری دان و، ئەگەر گریمان ستهمکردن یهکتیک بووایه له سیفهتهکانی خوا، خوا ﷻ وەك چۆن (عَلَامُ الْغُيُوبِ) ه، (ظَلَامٌ) یش دەبوو، کهواته: خوا که زۆر ستهم ناکات، مانای وایه کهمیش هەر ستهم ناکات، چونکه سیفهتهکانی خوا ههموویان له لووتکه دان.

﴿إِلَيْهِ يُرْدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾، زانیاری کاته که (ساعة) - ی هاتنی ناخیر زه مان - بۆ لای وی دهگێردرێتهوه، (السَّاعَةُ)، ئەو کاتهیه که ئەم ژيانە ی تیدا دهپێچرێتهوه، به زۆری وشە ی: (السَّاعَةُ)، بۆ کۆتایی ژيانی دنیا یه، واته: ناخیر زه مان، بهلام جاری واش ههیه وشە ی: (السَّاعَةُ)، بۆ قیامهتیش به کاردی و، جاری واش ههیه: (السَّاعَةُ)، بۆ ههردوو قۆناغه که ی ناخیر زه مان و قیامهت (پۆژی دوا یی) به کاردی، ئەوهش به پیتی سیاق ده زانری، وشە ی: (السَّاعَةُ) ش، یانی: کاتیک ی دیارییکراو: کاتی دیارییکراوی کۆتایی هاتنی ئەم ژيانه، یاخود کاتی دیارییکراوی زیندوو کرانه وه ی مردووان، یاخود کاتی دیارییکراوی هه م کۆتایی هاتنی ژيانی دنیاو، هه م دهست پێکردنی ژيانی پۆژی دوا یی، به هەر سن واتایه که به کاردی، بهلام به زۆری بۆ ناخیر زه مان به کاردی، (قیامه) هه لسانه وهش بۆ قۆناغی زیندوو کرانه وهو، سزاو پاداشت، به کاردی.

﴿وَمَا تَخْرُجُ مِنْ مَّرَاتٍ مِّنْ أَكْثَامِهَا﴾، هەر لهو پروه وه، وەك چۆن زانیاری هاتنی ناخیر زه مان، یان هاتنی قیامهت و پۆژی دوا یی ته نیا له لای ئەوه، به هه مان شیوه هه یچ کام له میوه کان له کیفه کان یان نایه نه ده ری، ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى﴾، ههروه ها هه یچ مێینه یه که تۆلدار نابێ، که ئەگەر بۆ تاژە لان بێ، وشە ی (ناوس) به کاردی، هه لبه ته ده گونجی (ناوس) بۆ مرو ئیش به کاری، بهلام جاری وا هه یه هه ندیک وشه به عورف، مانایه کی خراپ به دهسته وه ده دن، بهلام له

ئەسلى زماندا ئەگەر بگوتىڭ ئافرىدە تىك ئاوس بوو، ياخود مانگايەك ئاوس بوو،
يان بىزىڭ، يان مەرىڭ، يان حوشىڭ، يان ماينىڭ، زۆر ئاسايە، بەلام جارى وايە
لە بەكارھىتئانى دا بە ھۆى عورفەو، وشەيەك مانايەكى خراپ ودرەدەگرى، بۆيە
لە كوردەوارىيدا زياتر دەلىن دووگيان، بەلام پىموايە دەگونجى وشەى تۆلدار
بەگشتى بەكارھىتئى، بۆمۇونە: ئەو ئافرىدە تۆلا تۆلە، يانى: سكى ھەيەو، دوو
گيانە، يانى: مندالى كۆرپەى لە سىكدا ھەيە، كەواتە: تۆلدار بۆ ھەموو مېنەكان
بەكاردەھىتئى، بۆيە من ئەو وشەيەم بەكارھىتئاو، ھەم بۆ مېنەى مرۆڭ كە
ئافرىدە، ھەم بۆ مېنەى ئازەلەكان، واتە: مېيەى حوشترو، مانگا، بىزى، مەر.

خو دەفرموى: ھىچ مېنەيەك تۆلدار نابى، **﴿وَلَا تَضُعْ﴾** ھەرودەھا
تۆلەكەشى دانانى، ئەوھى ئىبو سكى دانانى، كۆرپەكەى، ياخود بېچووەكەى،
﴿إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾ مەگەر بە زانبارىى خوا، خوا لە ھەمووى ئاگادارە، ھەم كاتى
تۆلداربوونى، ھەم كاتى تۆلدارنانى، **﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ﴾** ئەو
رۆزەش كە بانگيان دەكات، كوان ھاوبەشەكانم؟! واتە: بانگى ھاوبەش بۆ خوا
دانەرەكان دەكات، دەفرموى: كوان ھاوبەشەكانم، تەوانەى دەتانكردنە ھاوبەشى
من و، وەك من تەماشاتان دەكردن و مامەلەتان لەگەندا دەكردن؟ **﴿قَالُوا أَأَدْنٰكَ﴾**
﴿مَائِمًا مِّنْ شَيْءٍ﴾ گوتيان: ئاگادارمان كىدوويەو، پىشتىر رامانگەياندو، ھىچ
كامىك لە ئىمە شايدو چاودىرو، بەلگە نىە كە تۆ ھاوبەشت ھەبى.

﴿وَصَلِّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ﴾ ئەوھى پىشتىر لىنى دەپارانەو لىيان
ونبوو، پەنھان بوو، چونكە لە ئەسلىدا وەك ھاوبەشى خوا نەبوون، بەلكو وەك
دارىڭ، يان بەردىڭ، يان پەيكەرىڭ، يان مرۆڭىڭ، يان قەبرىڭ، يان تاغوتىڭ،
يان رۆڭمىڭ يان قىرغەونىكى زالم ھەبوون، بەلام نەك وەك ھاوبەشى خوا،
بەلكو وەك دروستكراوڭ لە دروستكراوكانى خوا، **﴿وَضَلُّوا مَا لَهُم مِّنْ حِصصٍ﴾**
پىشيان وابوو ھىچ پەناگەيەكيان نىە، وشەى (ظَنَ) لە قورئانداو، لە زمانى
ەرەبىيىدا كە خەلك وادەزانى بە زۆرىى بە ماناى گومان دى، بەلام وەك چۆن

بە مانای گومان دێ، بە مانای زانیاری جێی دڵنیايش دێ، ئەویش بە پێی سیاق دەزانرێ، لەبەر ئەوەی زانیاریش، ئەو زانیارییە مەرووف و دەستی دێت، پلە پلە، لە سەرەتاوە مەرووف جوورێک لە گومانی دەبێ، دەبێ ئەو شتە وابێ، یان وانەبێ؟ دواى وردە وردە گومانەکی بەهێز دەبێ، پێش ئەوەی ئەو شتە دەبێ بە دڵیدا دێ، دەبێ وابێ؟ دواى وردە وردە (شَكَّ)ی پەیدا دەبێ، واتە: دوو دَلَّ دەبێ، لە نێوەراستى دا دەووست، لە نێوان بوون و نەبووندا، دواى دەبێتە (ظَنَ)، کە بریتى لە گومانێکی زَال، واتە: لای بوونی ئەو شتە زَال بکە، یاخود لای نەبوونی زَال بکە، دواى دەبێتە عیلم، دواتریش دەبێتە یەقین، تنجا وشەى (ظَنَ) هەم بە سەرەتای زانیی شتەکان دەگوترێ و، هەم بە نێوەراستیان و، هەم بە کۆتاییەکیان، بەلام بە پێی سیاق دەزانرێ، کامیان مەبەستە.

لێرهەدا کە باسی پۆزى قیامەت و، زیندووکرانەووە هەڵسانەووە، دەزانین (ظَنَ) بە مانای دڵنیا، چونکە لەوێ کەس گومانی نامێت، ﴿وَوَطَّنُوا مَا لَهُمْ مِنْ نَجْصٍ﴾، یانی: دڵنیا بوون و، زانیان کە پەناگە یەکیان نیە، هیچ شوێنێ دەربازبوونیان نیە، لەوێ شوێنێ ئەو نیە، کە سێک بێت: دەبێ دەربازبم؟ کافر بووبێ لە دنیا، کە چى لە پۆزى هەڵسانەووە زیندووکرانەووەدا گومانی هەبێ، نەخێر، بۆیە دەزانین لێرهەدا (ظَنَ) بە مانای دڵنیا و، زانیارییەکی چەسپاو، هەروەها لە سوورەتی (البقرة) شدا کە خۆی کارزان باسی ئەو کۆمەلە کەمە دەکات، کە سەریان دەخات بەسەر کەسانێکی لە خۆیان زیاتردا، کە دەفرموێ: ﴿قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْكُوا اللَّهَ كَم مِّن فِتْنَةٍ قَالُوا قَلِيلٌ عَسَىٰ أَن يَكُونَ يَوْمَئِذٍ أَزْجًا مَّا زَالَمُوا﴾، واتە: ئەوانەى کە دەیانزانى بە دیداری خوا دەگەن، گوێیان: زۆر جارێان کۆمەلێکی کەم بەسەر کۆمەلێکی زۆردا زالبوون بە مۆلەتى خوا، خواش لەگەڵ خۆراگراندایە.

لێرهەدا دەزانین کە: ﴿يَظُنُّونَ﴾ بە مانای (گومان دەبەن) نیە، چونکە کەسێک کە لەگەڵ دۆژمندا رووبەروو بوتهو، پێویستی بە یەقینیەک هەبێ کە

دنیای خواسهری دهخات، کهواته لیره دا ﴿يُظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلتَمُواْ اللَّهَ﴾
 یانی: (يَعْلَمُونَ)، یاخود (يَسْتَقِينُونَ).

ههروه ها هه ره له سوپرتی (البقرة) دا خوی بهرزی مه زن له سیاقیکی دیکه دا
 باسی (ظَنَ) دهکات که مه بهست پنی یه قینه، که دهفه رموی: ﴿وَأَسْتَعِينُواْ بِالصَّبْرِ
 وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ﴾^{٥٥} الَّذِينَ يُظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلتَمُواْ رَبَّهُمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ
 رَاجِعُونَ^{٥٦}، واته: یارمه تیی وهر یگرن له خور اگری و، له نوئر، نویریش قورسه و
 گوره به، مه گهر له سهر بو خوا ملکه چان، نهوانه ی (ظَنَ) یان وایه که به دیداری
 پهروه دگاریان ده گهن، واته: یه قینیان وایه، (ظَنَ) لیره دا به مانای زانیاریه کی
 جتی دنیاییه، که به دیداری پهروه دگاریان ده گهن و، بو لای وی ده گه پینه وه،
 چونکه نه گهر مروّف بهس گومانی هه بی بچته وه خزمهت پهروه دگاری، مانای
 وایه جارّی هه ر نیمانی نه هیناوه، چ جای شایسته ی نه وه بی مه دح بکری!

کهواته: لیره دا که دهفه رموی: ﴿وَطَنُواْ مَا لَهُمْ مِنْ مَّحْصِنٍ﴾^{٥٧} یانی: یه قینیان
 هه بوو، دنیابوو که شوینی دهر بازوونیان نیه.

﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾^{٥٨}، مروّف له پارانه وه ی بو چاکه بیزار نابن.

لیره دا مه بهست له ینسان، که (أل) ی ناساندنی له سهره، به لام ناساندن
 (تعریف) ده که مه بهست پنی جینسی ینسان نیه، که هه موو مروّفه کان واین،
 به لکو مه بهست پنی مروّفانیکی تایه ته وه، ناساندنه که بو (عَهْدَ)، واته: نه و
 مروّفانه ی ناسراون و زانراون که بی پروان، بیزار نابن له داواکردنی شتی چاکه
 بو خوین، نه و مروّفه بی پروایه بیزار نابن له داواکردنی چاکه بو خوی، ﴿وَإِنْ
 مَسَّهُ الشَّرُّ﴾^{٥٩}، نه گهر خراپه و زیاتیکشی تووشبوو، ﴿فَيَتُوسُ قَتُوطٌ﴾^{٦٠} هه م
 ته مایراوه، هه م بی هیوایه له خیر و چاکه.

﴿وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّةٍ﴾^{٦١}، نه گهر له لایه ن خو مانه وه ش
 بهزه بیه کی پی بچیزین، دوی نه وه ی نه خو شیی و ناخوشییه کی تووش بووه،

يَانِي: ھەر كەمىك ناخۇشىي تووش بىتى، دۋاي ئەۋەدى بەزەيەكى خۇمان پىتى
 چىژتۈە، ئەۋ بەزەيەش لە چاكەۋ نىعمەت و خىرو خۇشەيەكاندا بەرجەستە
 دەبى، ﴿لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي﴾، زۆر بە جەختكردەۋە دەلتى: ئەمە ھى منە، واتە:
 من شايسەيمى، بۆيە خوا بە منى داۋە، ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾، پىشم
 ۋا نىە قىامەت رابىتى، (السَّاعَةُ)، ئەۋ كاتەى ژيانى دىنای تىدا كۆتايى دىتى، بەلام
 لىرەدا يانى: قىامەت، پۆژى ھەلسانەۋەۋ زىندوكرانەۋە، پىشم ۋانىە قىامەت
 رابىتى، يان پۆژى دۋايى بىتى، لىرەدا (ظَنُّ) بە مانای گومانە، ﴿وَلَكِنْ رُجِعْتُ
 إِلَىٰ رَبِّي﴾، ئەگەر گرىمان بشكىپر دىرمەۋە بۆ لای پەرۋەردگارم، ﴿إِنَّ لِي عِنْدَهُ
 لَلْحُسْنَىٰ﴾، بە دلىيى بۆ من لە لای ۋى پاداشتى ھەرە چاك ھەيە، (الحُسْنَىٰ)،
 سىفەتى ۋە سەفكراۋىكى قىرتىزاۋە، يانى: (لِلْحُسْنَىٰ الْحُسْنَىٰ)، سىفەتى ھەر باش
 ياخود (لِلْمُتَوَبَةِ الْحُسْنَىٰ)، پاداشتى ھەرە باش، ياخود (لِلْحَالَةِ الْحُسْنَىٰ)، حالەتى
 ھەرە باش، بۆ من ھەيە لە لای پەرۋەردگارم، واتە: زۆر لە خۇى پادەبىنىتى،
 بىتى ئەۋەدى بناغەيەكى دانابىتى، دىۋارى خەۋن و خەيالى زۆرى ھەلپنىۋە!
 بۆيە خوا دەفەرمۋى: ﴿فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا﴾، بە دلىيى ھەۋال
 دەدەين بەۋانەى بىپىروان بەۋەى دەيانكرد، ھەۋالىان پىدەدەين بە كردهۋەكانيان،
 ھەۋالىان پىتى دەدەين، واتە: دەلتىن: فلان شت و، فلان شت كرد، نىجا ئەۋەش
 سزايەكەيەتى، بۆيە دەفەرمۋى: ﴿وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾، لە نازارىكى
 ئەستۈۋرو زەبەلاح و پىرەزاين پىتى دەچىژىن.

نىجا دىتە سەر حالەتتىكى دىكەى مروڧى بىپىروا، مروڧى دوور لە خوا،
 دەفەرمۋى: ﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ﴾، ديسان: ﴿الْإِنْسَانِ﴾، مەبەست پىتى
 مروڧىكى تايبەتە، كە مروڧى بىپىروا، دوور لە خوايە، ھەر كات چاكەمان لەگەل
 مروڧدا كرد، ﴿أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ﴾، پشت ھەلدەكات و، تەنىشت و كەلەكەى
 خۇى دوور دەخاتەۋە، واتە: لە خوا دوور دەكەۋىتەۋە، لە بەندەكانى خواش
 دوور دەكەۋىتەۋە، بۆ ئەۋەى ھاۋكاريان نەكات، ﴿وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ﴾، ئەگەر

زیان و خرابیه کیشی تووشبوو، ﴿فَذُوْ دُعَاۃً عَرِیْضٍ﴾، خاوهن پارانه و دهیه کی پان و بهرینه، شتیک که پاناییه که ی زۆر بئی، مانای وایه درژاییه که شی زۆره، بویه خوا ﴿وَ﴾ جاری واهیه به باسی شتیک دهکات، بهس باسی پاناییه که ی دهکات، بۆ وینه: له سووره تی (آل عمران) له نایه تی ژماره: (۱۳۳) دا، باسی بهههشت دهکات، دهفه رموی: ﴿عَرَضَہَا السَّمَوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾، پاناییه کی ناسمانه کان و زهوییه، نجا نه گهر پاناییه که ی به قهدهر ناسمانه کان و زهوی بئی، مانای وایه درژاییه که شی زۆره.

لیره دا: ﴿فَذُوْ دُعَاۃً عَرِیْضٍ﴾، پارانه و دهیه کی پان و بهرینی ههیه، یانی: زۆرو زهوه ند.

نجا خوا دیته سه ر بابه تیکی دیکه، به لام هه ر له هه مان سیاقداو دهفه رموی: ﴿قُلْ اَرَاۤءَ یَسْمَعُ﴾، پینان بلئی: نایا ده زانن؟ نایا ده بینن؟ هه و آلم پی بدھن ﴿اِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾، نه گهر له لایه ن خواوه بوو، نه مه به پیتی رهوت ده زانری که مه به ست پیتی قورئانه، هه ره چهنده باسی قورئان نه کراوه، به لام پاناوه که ی که تیدا شیردراوه یه بۆ قورئان ده چیته وه، واته: ﴿اِنْ كَانَ الْقُرْاٰنُ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾، نه گهر نه و قورئانه له لایه ن خواوه بوو، نه و کتییبه له لایه ن خواوه بوو، ﴿ثُمَّ کَفَرْتُمْ بِهٖ﴾، دوایش تیه پیتی بیپروا بوون، ﴿مَنْ اَصْلُ مَنْ هُوَ فِی شِقَاقٍ بَعِیْدٍ﴾، کی له و که سه گومراتره، که له دووبه ره کییه کی دوور دایه! له بهر نه وه ی برپا به قورئان، به کتییی خوا ناهینن، یانی: نایا نه گهر قورئان له لایه ن خواوه بئی و تیه وه پیتی بیپروا بن، کی له تیه وه گومراتره؟! که خۆتان دوور ده گرن له قورئان و، دووبه ره کیی و، بهر به ره کاتییی له که لدا ده که ن و، له درژایه تیی کردنه که ی دا، زۆر دوور که وتونه وه.

له کوئایی دا خوا ﴿وَعَرَضَ﴾ دهفه رموی: ﴿سَرِّیْہُمْ اٰیٰتِنَا فِی الْاَفَاقِ وَفِیْ اَنْفُسِہِمۡ﴾، له مه و دوا له ناسویه کان و، له خودی خوشیاندان نیشانه کانی خۆمانیان

دہ خہینہ بہرچاو، پیشانیان دہدہین، ﴿حَتَّى يَبَيِّنَ لَهُمُ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾، تا کو بویان دہرکھوئی کہ ئەو ههقه، (أنه) ئەم راناوہ بہ پیتی سیاق دہ زانری کہ بۆ قورنآن دہ چیتہوہ، بہ لآم دہشگونجی بۆ پیغہمبہری خاتہمیش ﴿بِحَقِّهِ﴾ دہشگونجی بۆ خوای بہرزی مہزنیش بچیتہوہ، بہ لآم بہ پیتی سیاق لہ ہہموویان نیزیکتر ئەودیہ کہ بۆ قورنآن بچیتہوہ، چونکہ نایہتہکان ہہموویان باسی قورنآن، ہہتا نایہتی پیشتر کہ دہفہرموئی: پینان بلی: نایا دہبینن، نایا دہزانن، یاخوہ ہوا ئەم پنی بدہن؟ ئەگہر لہ لایہن خواوہ بن، دواي ئەوہش پیتی بیپروا بن، واتہ: قورنآن لہ لایہن خواوہ بن، دواي ئەوہش پیتی بیپروا بن، کئی گومارترہ لہ کہ سیک کہ لہ دووبہرہکییہ کی دووردایہ؟! ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، نایا بہس نیہ بۆ پەرورہدگارێ کہ چاودیرہ بہسەر ہہموو شتیکہوہ؟! پەرورہدگارێک چاودیر بن بہسەر ہہموو شتیکہوہ، کہواتہ: قورنآنیکیش کہ ناردووہتی ہہتا ئەو شتانہ زیاتر پەییان پنی ببردري لہ ئاسۆیہکان و، لہ خودی مروفہکانیشدا، ہہتا زانست زیاتر پەردہ لہسەر نہینییہکانی دروستکراوہکانی خوا ہەلداوہ، ئەو خوايہ کہ بہسەر ہہموو شتیکہوہ چاودیرہ، ئەو خوايہ کتیییک بنیری ہہتا ئەو شتانہ زیاتر پەردہیان لہسەر لابجی و، زانست زیاتر پینان ناشنا بن، کہواتہ: زیاتر ہەقانیہتیی کتیبی خوا دەرہدکھوی، چونکہ بیژہری قورنآن خوايہ ﴿يَعْلَمُ﴾، کہ بہدییہنہرو پەرورہدگاری ہہموو شتہکانہو، دروستکەری ہہموو شتہکانہ، کہواتہ: ہەتا کو پەردہ زیاتر لہسەر دروستکراوہکانی لابجی، ہەقانیہتیی فہرمایشتہکە ی زیاتر دەرہدکھوی، کہ ئەمہ ئیعجازیکی عیلمیی زۆر بہیزی تیدیہ، چونکہ خوای موتہعال بہ (س) فہرمووہتی، (س) و (سَوَفَ) بۆ داہاتوون، ئەگہر گوت: (سَأَرَاكَ) واتہ: لہ مہودوا دہتبینم، (سَوَفَ أَرَاكَ) واتہ: دوورتر لہ مہودوا دہتبینم، لیژہ کہ دہفہرموئی: ﴿سَرَّيْهُمْ﴾، لہ مہودوا پیشانیان دہدہین، چییان پیشان دہدہین؟ نیشانہکانی خۆمان، کہ بہ تہنکید لیژہدا مہبہست لہ (آیات) کہ کوئی (آیة)ہ، ئەو دیاردہو دیمہنانہی دہوروبہرو بوونہوہرن، چونکہ خوا

دەفەر مۆی: نیشانەکانی خۆمانیان لە ئاسۆیەکانیشدا پێشان دەدەین و، لە خودی خۆشیاندا، واتە: زانیاریی لە مەودوا زیاتر بەرەو پێشەو دەچێ، ھەم لە ڕووی پەیردنی زیاتر بە نەتییەکانی جەستە ی مۆڤ و ڕووح و ناخی مۆڤ، ھەم لە ڕووی پەیردنی زیاتر بە گەردوون و، ئاسمانەکان و زەوی، لە ئەنجامی ئەوەدا زیاتر بۆیان دەردەکەوێ کە قورئان ھەقە، چونکە تاكو زانست زیاتر بەرەو پێشەو دەچێ، ئەو ئامارانی لە قورئاندا ھەن، زیاتر پەردەیان لەسەر لادەچێ، چونکە خوا ﷻ لە قورئاندا باسی مۆڤ و، دروستبوونی مۆڤی کردووە، کە (سَلَاةٌ مِّن طِينٍ) ھو، (طُفَّةٌ يَهُو، عَلَقَةٌ يَهُو، مُضْغَةٌ يَهُو... ھتد، کە لە سەرەتای سووڕەتی (المؤمنون) دا باسیکی خەست و خۆلمان لەو بارەو کرد، لە قەدەر قەبارە ی ئەم تەفسیر، ھەر ھەھا لە شەرح و تەفسیرکردنی ئایەتەکانی: (٨ - ١٢) ی ئەم سووڕەتە موبارە کەشدا باسیکمان لە بارە ی دروستبوونی گەردوونەو کرد، کە چۆن ئایەتە موبارەکان ئامازە ی پێ دەکەن، زانیانی ش زۆر باسیان کردووە لەو کتێبانەدا کە باسی ئیجازی عیلمی دەکەن لە قورئاندا، کە سەرەتای وەحیی کۆتایی زانستەو زانست لە کوێ کۆتایی دێ، ئەوێ سەرەتای وەحییە، واتە: داوی ئەوێ زانست لێ دەکۆڵێتەووە شتەکانی بۆ دەردەکەون، وەك حەقیقەتی زانستی، ئنجا ئەوێ دەستپێکی وەحییە، لە کوێ زانست کۆتایی ھات، لەوێو وەحیی دەست پێدەکات.

﴿أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيعَةٍ مِّن لِّغَاءِ رَبِّهِمْ﴾، ئاگاداربە! ئەوان لە دوو دلیدان لە بارە ی دیداری پەرورەدگار یانەو، ﴿أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾، ئەھا! ئاگاداربە! بە دلیایی ئەو دەورەدەری ھەموو شتیکە، ئنجا مادام خوا دەورەدەری ھەموو شتیک بێ، کەواتە: کە دەفەر مۆی: ئە ی مۆڤەکان! ئێوەم بۆ تاقیکردنەو ھێناوەتە دی و لەم سەر زەوییەم داناون و، ئەرکی جێنشینیاتیی خۆم پێ سپاردوون و، ئەمانەتی خۆم بە ئێوە سپاردووە ھەلیگرن، کە بە ئاسمانەکان و زەوی و چیاھەکان ھەلنەگیراوە، ھەر ھەھا لە باشترین شێوە پێکھاتندا ئێوەم

خولفاندو، پۈتۈم لېكترىون، ھەروھە ئوھە دانگىرەنە ھەي سەر زھویم پى سپاردوون، كە ئەمانە ھەمويان چەمەك و وتای ئايەتە كانى قورئانن، ھەك لە جىنى دىكەدا بە درىژى باسما كىردو، كەواتە: خواو پەروەردگار پىكى ئاوا، كە دەورى ھەموو شىكى داو، ھەموو شىكى لە ژۇر ھەيمەنە ھەسەلاتى ئوھادى، دەستەوسان نابى كە دواى ئوھەي ئىوھ دەمرن و، دەبنەو ھاك، زىندووتان بكاھەو ھەو ئوھەي ئىتان بېچىتەو، پىرسىتەو داخو ئو ھەي ئايەتە دىنابىە تان چوون كوزەرانىو، چوون مامەلە تان كىرە كەل سپاردەي خوادا، ھەروھە چوون مامەلە تان كىرە كەل نىعمەتە كاندا كە خو بوى پەخساندېوون و، چوون ئەركى جىنشىنايەتتى خواتان جىئە جى كىردو، ئو پۈتۈم خورمەتەي خوا لىتى نابوون، تا چ پاددەيەك ئو پۈتۈم خورمەتە تان پاراست، بە ھوئى ئىمان و كىردارى چاكەو، يان تاكو چ پاددەيەك ئو خورمەت و پۈتۈم تان لە دەستە بە ھوئى بېرەيى و تاوان و خراپەو لادانەو؟ دەپى ئىتان بېچىتەو، ئىجا خاھەك دەورى ھەموو شىكى دابى و، چاودىر بى بەسەر ھەموو شىكەو، ھەموو شىكى دروستكراوى خوى بى، چوون زىندو كرەنەو، پاشان سزادان و پاداشت دانەو ئوھەي لى عاسى دەپى.

ھەلەتە ئىمە دوايى لە مەسەلە گىرەنگە كاندا، كورە باسكى تايەت دەكەين لە بارەي دەرگە وتتى بەردەوامى نىشانە كانى خوا ﷻ لە ئاسۆيە كان و، لە خودى مروفانىشدا، بۆيە ئىرە بەو ئامازە كورە لى گەين.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەى يەكەم:

ھەر كەس چاكە بكات، خۆى لىتى بەھرەمەندەو، لە خراپەشى خۆى زيانبارە، خواش ستم لە بەندەكانى ناكات و، زانبارى ھاتنى پوژى دوايش بەس لە لاى خوايە، بە ھەموو شتێك زانايەو، تەنانت ھىچ ميوەيەك لە بەرگ و كیفەكەى نايەتە دەرتى و، ھىچ مەينەيەك تۆلدار نابى و، تۆلەكەى دانانى، مەگەر خوا دەيزانى، لە پوژى دوايشدا كە بانگى ھاوبەشدانەرەكان دەكات، ھاوبەشەكانى لە كوێن كە لەگەڵ خوادا دەيانپەرستن؟ نكوويى لە بوونيان دەكەن و، لىيان بزر دەبن، لە قوتاربوونيش لە سزاي خوا ناوميد دەبن:

خوا دەفەرموى: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ
لِّلْعَصِيدِ ۝١٦ إِلَيْهِ يُرْدُّ عِلْمَ السَّاعَةِ ۚ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ
أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ ۚ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ قَالُوا ءَاذَنُكَ مَا مِنَّا مِنْ
شَهِيدٍ ۝١٧ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِن قَبْلُ ۚ وَظَنَّوْا مَا هُم مِّنْ عَاجِلٍ ۝١٨﴾

شىكردنەوى ئەم، ئايەتانه، لە نۆ برگەدا:

خوا ﷻ وەك ياسايەك كە لە چەند شوێنىكى قورئاندا دووبارە بۆتەو، چ بەو تەعبیرە، چ بە تەعبیری دیکە، رايدەگەيەنى، دەفەرموى:

(١)- ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ۚ﴾ ھەر كەسێك كردهوى باش ئەنجام بدات، سوودەكەى بۆ خۆيەتى و، ھەر كەسێكیش خراپە بكات، زیانەكەى لەسەر خۆيەتى، ھەر كام لە: ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا ۚ﴾ و، ﴿وَمَنْ أَسَاءَ ۚ﴾ مەرجن و،

وهلآمه كه شيان له گهل خوياندايه، ياني: (شَرَطَانِ وَجَوَانُهُمَا)، ﴿مَنْ عَمِلَ صَالِحًا﴾، (مَنْ: الشرطية) يه، ههر كه سيك چاكه بكات، وهلآمه كه ي بريتيه له: ﴿فَلِنَفْسِهِ﴾، سووده كه ي بو خويه تي، ﴿وَمَنْ أَسَاءَ﴾، ههر كه سيك خراپه بكات، ﴿فَعَلَيْهَا﴾، زيانه كه ي له سهر خويه تي، ليره دا خوا ﷻ ده يو ي به هه موو مروقه كان رابكه يه ني، كه بَي نيازه له چاكه ي چاكه كاران، بويه ههر كه سيك چاكه بكات پاداشته كه ي و، به هره كه ي بو خوي ده گه رته وه، هه روه ها خوا ﷻ بَي باكي شه له خراپه ي خراپه كاران، ههر كه سيك خراپه بكات، زيانه كه ي بو خويه تي، كه بريتيه له سزاي خوا له روي دواييداو، ده رهاويشته خراپه كان له ژياني دنيا دا، هه روه ها به نسه بت چاكه شه وه: وهك چو ن پاداشتي له لاي خوا هه يه له روي دواييدا، ده رهاويشته و به ره هه ي باشيشي هه يه له ژياني دنيا دا، نجا كر ده وي چاك و، كر ده وي خراپ چه مكه كه يان زور فراوانه، چ له مامه له له گهل خوا دا ﷻ، نينسان چاكه بكات، كه بريتيه له به ندايه تي بو خوا، چ له مامه له له گهل مروقه كاندا، كه بريتيه له سوود پيگه يان دنيا و، قسه ي خي ر بو كر دنيا و، دلسوزي بو نو ان دنيا و، هه موو نه وانه چ له نيوان مروف و خوا دا بكرين، چ له نيوان مروف و مروقه كاندا، به لكو چ له نيوان مروف و شته كاندا، ياني: نينسان نه گه ر نامر ازيكي هه بَن به كاري بي ني، تاكو له گه لي دا چاكه كار بَن، نه و نامر ازه ته مه ني زياتر ده بَن و، به ر ده و امتر ده بَن و، با شتر سوودي پَن ده گه يه ني، به لام نه گه ر به خراپه مامه له له گهل نه و نامر ازه دا بكات، نجا كتبه كه سه ياره يه، سه عاته، كو مپيو ته ره، .... هتد، نه و شته ته مه ني كورت ده بَن و، كه متر سوودي بو خا وه نه كه ي ده بَن.

(٢) - ﴿وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾، په روه ردگار ت سته مكار نيه بو به نده كان، وشه ي (ظلام) ريژگه ي زي ده روي (صِيغَةُ الْمُبَالَغَةِ) يه بو (ظالم)، ياني: سته مكار، به لام (ظلام) ياني: زور سته مكار، به لام كه خوا ﷻ ده فه رموي: په روه ردگار ت زور سته مكار نيه بو به نده كان، تا يا ماناي وا يه كه مي ك سته ميان لي ده كات؟

به دلنبا ي نه خير، چونكه خوا ﷻ له سوو رته ي (يونس) دا ده فه رموي: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾ ١١، به دلنبا ي خوا

ھېچ ئەندازىدەك سىتەم لە خەلك ناكات، بەلام خۆيان سىتەم لە خۆيان دەكەن، ھەروەھا لە فەرمايشتى پىتغەمبەردا ﷺ ھاتو، كە لە صەحىحى موسلىمدابە، خوا لە فەرمايشتىكى قودسىيدا دەفەرموى: {يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَّمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا فَلَا تَظَالُمُوا} (أخرجه مسلم: ۲۵۷۷، وابن حبان: ۶۱۹، والحاكم: ۷۱۰۶، وقال: صحيح على شرط الشيخين)، واتە: ئەي بەندەكانم! من سىتەم لە خۆم قەدەغە كردو، لە نىوان ئىوەشدا قەدەغەم كردو، ئنجا سىتەم لە يەكدى مەكەن.

ئەدى ھىكمەتى بەكارھىنانى ئەو تەعبىرە چىيە: {وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَالَمِينَ}

۱۶ ؟

ھىكمەتەكەى ئەوھىيە كە سىفەتەكانى خوا ھەموويان لە لووتكەدان، ئنجا ئەگەر گریمان سىتەمكردن يەككە بووايە لە سىفەتەكانى خوا، ئەو كاتە خوا ھەر (ظالم) نەدەبوو، بەلكو (ظالم) دەبوو، چونكە سىفەتەكانى خوا ھەموويان لە لووتكەدان، بەلام سىفەتەكانى خوا تەنیا سىفەتە باشەكان، ھەرچى تۆزقالتىك بە لای خراپەدايە، بە دلتىيى خواى پەرودەردگار لىتى دوورە، تىمە كە دەلتىين: (سُبْحَانَ اللَّهِ) يانى: خوا بە دوور دەگرم، بە پاك دەگرم، لە ھەرچى ھەلەو پەلەو، ناتەواويىيە، ئەگەر تۆزقالتىكىش بى، ھەروەھا كە دەلتىين: (الْحَمْدُ لِلَّهِ)، واتە: ستايش بۆ خوا، ستايشى خوا دەكەم، واتە: ھەرچى سىفەتى چاكەو، مەدح و سەنايە، ھەمووى ھى خواى پەرودەردگارە.

ئنجا خوا ﷻ دىتە سەر بابەتتىكى دىكە، دەفەرموى:

(۳) - {إِلَيْهِ يَرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ}، زانىارىي (السَّاعَةِ) بۆ لای وى دەگەریتەو، يانى: (إِلَيْهِ يَرْجِعُ عِلْمُ السَّاعَةِ)، بريتىيە لە ئەندازەيەك لە كات، كە لە قورئاندا كراو بە (عِلْم) ناوئىكى ناسیتەر بۆ ئاخىر زەمان، ھەندىك جارىش بۆ قىامەت و، ھەندىك جارىش بۆ رۆژى داوىي بە ھەردوو قۇناغى ئاخىر زەمان و، ھەلسانەو، وشەي (السَّاعَةِ)

مانابەكەي به پیتی سیاقه‌كان دیاریی ده‌کرتی، به‌لَام وشەي (السَّاعَة) له‌ خودی خویدا واتە: ماوه‌یه‌ك له‌ كات، چ‌ كه‌م بێت، چ‌ زۆر بێت، كاتێکی دیاریی‌كراو، كه‌ له‌ قورئاندا كراوه‌ به‌ ناوی ناسینه‌ر (عَلَم)، به‌ زۆریی بۆ ئەو كاته‌یه‌ كه‌ ئەم ژيانەي تێدا كۆتا دێ، به‌ كوردیی ده‌لێین: ناخیر زەمان، ده‌ش‌گوترتی: پۆژی په‌سلان، یانی: كۆتایی هاتنی ژيانی دنیا، جاری واش هه‌یه‌ (السَّاعَة) بۆ قیامه‌تیش به‌كارده‌هێرتی، واتە: هه‌ل‌سانه‌وه‌و، زیندووكرانه‌وه‌، جاری واش هه‌یه‌ بۆ هه‌ردووکیان به‌كار دێ، واتە: بۆ پۆژی دوايي به‌ هه‌ردوو قوناغی تێكچوونی دنیاو، زیندووكرانه‌وه‌ی مردووان، له‌ سوورەتی (الزمر) دا كه‌ بێشتر ته‌فسیرمان كرد، خوا ﷻ باسی هه‌ردووکیان بێكه‌وه‌ ده‌كات، ده‌فه‌رموی: **وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ** ٢٨، واتە: فوو به‌ سووردا كرا، هه‌رچی له‌ ناسمانه‌كان و زه‌ودیا هه‌بوو مرد، (یان له‌ هۆش خۆی چوو)، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی خوا بیه‌وێ نه‌مړی، (یان له‌ هۆش خۆی نه‌چێ)، دوايي فووێکی دیکه‌ی پێداكرا، (واته: بۆ جاری دووهم)، یه‌كسه‌ر كتوپر هه‌موویان هه‌ل‌سابوون، چاوه‌ڕێیان ده‌کرد، (كه‌ مه‌به‌ست پیتی قیامه‌ته‌).

زانباریی هاتنی (السَّاعَة) چ‌ مه‌به‌ست ناخیر زەمان بێ، یان مه‌به‌ست پیتی قیامه‌ت بێ، یان هه‌ردووکیان بێ، ته‌نیا بۆ لای خوا ده‌گێردرێته‌وه‌، واتە: كه‌سی دیکه‌ هه‌چی لێ نازانێ، وه‌ك له‌ فه‌رمایشته‌كه‌ی پێغه‌مبه‌ردا ﷺ كه‌ به‌ (خدیث جبریل) ناسراوه‌، كاتێك كه‌ جبریل له‌ شیوه‌ی پیاویکی نه‌ناسراودا پرسیار له‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌كات، له‌ باره‌ی ئیسلام و، ئیمان و، ئیحسانه‌وه‌، هه‌روه‌ها دوايي له‌ باره‌ی (ساعة)وه‌ پرسیار ده‌كات: **إِقَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ السَّاعَةِ. قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَا الْمَسْئُولُ عَنْهَا بِأَعْلَمَ مِنَ السَّائِلِ** (أخرجه مسلم: ٨، وأبو داود: ٤٦٩٥، والنسائي: ١١٧٢١، والترمذي: ٢٦١٠)، گوێ: هه‌والم پێده‌ ده‌رباره‌ی دنیا تێكچوون، پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فه‌رموی: پرسیار لێكراو له‌ پرسیاركه‌ر پیتی زانتر نیه‌، كه‌ هاوه‌لان نازانن نه‌وه‌ كێ بوو؟ دوايي پێغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌والبان پتی ده‌دات، ده‌فه‌رموی: **إِنَّهُ جَبْرِيلُ أَتَاكُمْ يَعْلَمُكُمْ دِينَكُمْ** واتە: ئەوه‌ جبریل بوو هاتبوو تاینه‌كه‌تانێ فێر ده‌کردن.

(۴) - ﴿وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرٍ مِنْ أَكْمَامِهَا﴾، ھېچ كام لە ميوەكان لە كیفەكانى خۇيان نايەنەدەر، (أَكْمَام) كۆى (كَم)، يان (كَمْ) ه، (أَي: الْأَوْعِيَّة)، يانى: كیفەكان، كیف و بەرگى ميوەكان، كە دەفەرئۆى: ﴿مِنْ ثَمَرٍ مِنْ أَكْمَامِهَا﴾، (مِنْ) ى يەكەم زیاد كراوہ بۆ تەئكىد كردن، واتە: ھەر لە سەرەتای ميوەكانەوہ بگرە، تا كۆتايان كە لە كیف و بەرگەكانى خۇيان دېتە دەرى، (مِنْ) ى دووہم: ﴿مِنْ أَكْمَامِهَا﴾، (مِنْ) ى دەستپێكردن (إِبْدَائِيَّة) ه، كە سەرەتا لە كیفەكەى دېتە دەرى.

(۵) - ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ﴾، ھەر وہا ھېچ مېنەيەك تۆلدار نابى، ئاوس نابى، و، تۆلەكەى دانانى، مەگەر بە زانىارىي ۋى.

واتە: خوا ئاگای لە ھەر ميوەيەك ھەيە كە لە كیفەكەى دېتە دەرى، ھەر وہا ئاگای لە ھەر مېنەيەك ھەيە، چ ھى مرؤفان، ئافرەتان، چ ھى ئاژەلان، پەرەوران، زیدەوهران و، ھەموو ئەوانەى تۆلدار دەبن و، دوايى تۆلەكەيان دادەنن، سەكەكەيان دەدانن، خواى زانا بە ھەموويان ئاگادارە، وشەى: ﴿وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى﴾، ئەم (مِنْ) ەش زیاد كراوہ بۆ جەختكردنەوہ، واتە: ھېچ مېنەيەك نە ھەر لە سەرەتاوہ بگرە تاكو كۆتايى.

(۶) - ﴿وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِيَ﴾، ئەو پۆژەش كە بانگيان دەكات، كوان ھاوبەشەكانم؟ وشەى (يَوْم) ەك زۆرجار گوتوومانە پەيوەستە بە شتىكى قرتتێراوہوہ، ەك (اَذْكُرْ يَوْم)، ياد بكەوہ ئەو پۆژە كە: ﴿يُنَادِيهِمْ﴾، بانگيان دەكات، كى بانگيان دەكات؟ رەوتەكە باسى خواى بەرزى مەزنە، واتە: خوا بانگى ھاوبەش بۆ خوادانەرەكان.

(۷) - ﴿قَالُوا أَأَتَتْكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ﴾، گوتيان: ئاگادارمان كردوويوہ پىشتەر ھېچ كام لە تيمە شايدە نە، يانى: ھېچ شايدەيك لە نىو تيمەدا نە لەسەر ئەوہ كە تۆ ھاوبەشت ھەبن.

که ده فهرموی: **﴿ اِنَّ شُرَکَّاءِیَ ﴾**، کوان هاوبه شه کانم؟ نهم پرسیار کردنه روونکه ره وهیه بو وشه ی: **﴿ یُنَادِیْهِمْ ﴾**، بانگیان ده کات، بو چیان بانگ ده کات؟ نهمه روونی ده کاته وه: **﴿ اِنَّ شُرَکَّاءِیَ ﴾**، بانگیان ده کات ده فهرموی: هاوبه شه کانم له کوین؟ یاخود: **﴿ اِنَّ شُرَکَّاءِیَ ﴾**، گوتراوی قسه به کی قرتیراوه (مقول قول محذوف)، وهک له سووره تی (القصص) دا هاتوه، که خوا ده فهرموی: **﴿ وَیَوْمَ یُنَادِیْهِمْ فِیْ قَوْلٍ اِنَّ شُرَکَّاءَیَ الَّذِیْنَ کُنتُمْ تَزْعُمُونَ ۝۶۴ ﴾**، واته: نهو روزه که بانگیان ده کات، ده فهرموی: کوان نهو هاوبه شانم تیهو پیتان وایوو هاوبه شمن؟

که واته: **﴿ اِنَّ شُرَکَّاءِیَ ﴾**، یان هر روونکه ره وهیه بو: **﴿ یُنَادِیْهِمْ ﴾**، یاخود وشه ی (ده فهرموی): **﴿ یَقُولُ ﴾** ی بو ی (تقدیر) ده کری که قرتیراوه، له بهر نهو ی سیاق ده بگه به نی، واته: نهو روزه که بانگیان ده کات، ده فهرموی: کوان هاوبه شه کانم؟ **﴿ قَالُواْ ءَاذَنَّاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِیدٍ ﴾**، **﴿ ءَاذَنَّاكَ ﴾**، یانی: هه والمان پیدای و ناگادارمان کردوویه وه، نهمه هی قوناغیکی دواتره، واته: پیشر نهی په روه ردگارمان! ناگادارمان کردوویه وه: **﴿ مَا مِنَّا مِنْ شَهِیدٍ ﴾**، تیمه هیچ بینه ریکمان له نیتودا نیه، یاخود هیچ گه واهییدهریک و شایه دیکمان له نیتودا نیه، شایه دی بادت تو هاوبه به شت هه بی.

۸- **﴿ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا کَانُواْ یَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ ﴾**، نهو ی پیشر بانگیان ده کردو، لئی ده پارانه وه لیان ونبوو، **﴿ صَلَّ اٰی غَابَ، وَضَاعَ ﴾**، ونبوو، زا به بوو، لیان په نهان بوو، چونکه بوونیک ی راسته قینه ی نه بوو، بوونیک ی وهیمی هه بوو له میشکی نه واند.

۹- **﴿ وَظَنُّواْ مَا لَهُمْ مِنْ نَّجِیٍّ ﴾**، زانیان و، دلنیا بوون که هیچ په ناگه به کیان نیه، وهک پیشریش باسما ن کرد، **﴿ ظَنَ ﴾** به پیی نهو سیاقانه ی تییاندا دی، مانایه که ی دیاری ده کری، که نایا مه به ست پیی گومانه، یان دلنیا به، له روژی دوا پیدا هاوبه ش بو خوا دانه رو بیروایه کان دلنیا ده بن و، زانیاری ته وایان ده بی که تازه گرفتار بوون و شوینی

دەربازبوونیان نیه، که واته: لێره دا (هه‌تا) به مانای (گومان ده‌به‌ن) نیه، یانی: دُنیا بوون
که هیچ په‌ناگه‌یه‌کیان نیه.

(الْمَحِيصُ: مَصْدَرٌ مِمِّهِ، أَوْ سَمٌ مَّكَانٍ مِنْ: حَاصٍ يَحِيصُ: إِذَا هَرَبَ أَيُّ مَا لَهْم
مَقَرٌّ مِنَ النَّارِ وَمَلَجَأٌ، وَشَيْءٌ مَحِيصٌ): یان چاوگیکی میمییه، یاخود ناوی
شوینه، یانی: هیچ دەربازبوونیان نیه، یاخود شوینی دەربازبوونیان نیه، که واته:
(مَحِيصٌ): ئەگەر چاوگ بێ، یانی: دەربازبوون و قوتاربوون، به‌لام ئەگەر ناوی
شوین بێ، واته: په‌ناگه، شوینی لێ دەربازبوون و، شوینی په‌نا پێ گرتیان نیه،
له‌و رۆژه‌دا دُنیا ده‌بن و به‌و شیوه‌یه‌ ده‌که‌ونه‌ گۆڕی، بێ پشت و په‌نا.

مەسەلە ی دووهم:

مرۆف بۆ وه دەست خستنی چاکه زۆر خواز یارهو، داواکاره له خواو، له کاتی تووش بوونی زیان و ناڕه‌حه‌تیشدا زۆر بێ هیوایهو، له کاتی پێ چێژرانی به‌زه‌یی خواشدا، پاش خراپه‌و زیان، خۆه‌لکیش و له‌خۆرا دیتویه، بۆیه شایسته‌ی سزایه‌کی بێ‌ره‌زایه، که بێگومان لێره‌دا مه‌به‌ست پێی مرۆفی بێ‌روایه:

خو ده‌فه‌رموی: ﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَنْوُسْ قَنُوطًا ۖ وَلَئِنْ أَدْنَيْتَهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْبَىٰ فَلْيُنَبِّئِ الْذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ۝٥٠ وَإِذَا أُنْمِتْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنُنَاجِيهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ۝٥١﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له یازده بڕگه‌دا:

١- ﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾، ئینسان له پارانه‌وه‌ی چاکه بێزار نابێ، یانی: (لا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ اللَّهِ بِالْخَيْرِ)، مرۆف له له‌خوا پارانه‌وه‌ بۆ چاکه بێزار نابێ، ماندوو و شه‌که‌ت نابێ، (السَّامَةُ الْمَلَأَتْ) به‌ کوردیی ده‌بیته‌وه‌ بێزاری و، شه‌که‌ت بوون و، وه‌ر‌ه‌ز بوون، وشه‌ی: (الإنسان)، هه‌ر‌چه‌نده‌ (أل) ی ناساندنی له‌سه‌ره، به‌لام مه‌به‌ست پێی جینسی ئینسان نیه، تێکرای مرۆفان، چونکه هه‌موویان وانین، به‌لکو مه‌به‌ست پێی مرۆفی بێ‌روایه، که‌واته: (أل) که‌ه‌که‌ر بۆ جینسیش بێ، واته: جینسی ئینسانی کافر، یاخود ناساندنه‌که‌ بۆ (عه‌ده)، واته: مرۆفه‌که، یانی: مرۆفی بێ‌روایه.

٢- ﴿وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَنْوُسْ قَنُوطًا﴾، نه‌که‌ر زیان و خراپه‌یه‌کی تووشبوو، زۆر ناو‌میدو بێ هیوایه، بۆچی خوا ﷻ هه‌ردووکیانی به‌کاره‌یتان، هه‌م: (يُنُسْ)، هه‌م (قَنُوطًا) ی به‌کاره‌یتانوه؟ ده‌لێین: (يَأْس) بڕیتیه له‌وه که ئینسان بێ هیوا بێ و ته‌ما

بىراۋى، بەلام (فُتُوْط) ئەۋەدەيە كە لە خىرو چاكە تەما بىراۋ بى، حىكمەتى بەكارھىتەننى ئەۋ دوو وشەبەش ئەۋەدەيە: (الْيَاسُ: فَعَلَ قَلْبِي وَالْقُتُوْطُ: اِنْفَعَالَ يَدَيَّ مِنْ اَثْرِ الْيَاسِ)، (يَاس): بىرىتەيە لە كىرەدەۋەيەكى دىلى، بەلام (فُتُوْط) دەرەكەۋتەننى ئەۋ ھالەتە دەرۋونىيەيە لەسەر دەم و چاۋ، ئەمە تەبىرىكى جوانە.

(۳) - ﴿وَلَيْنَ اَذَقْنَهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْ بَعْدِ صَرَآءٍ مَّسَّتْهُ﴾، ئەگەر نىمە بەزەبەيەكى لە خۇمانەۋە پى بىجىزىن، دۋاى نازارو زىان و نارەھەتتەيەك كە تۈۋشۈۋە.

(۴) - ﴿لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي﴾، زۆر بە دىنبايەۋە، دەلى: ئەۋە ھى مەۋە من شايستەمى، ئەۋ رەھمەت و بەزەبى و خىرو خۇشەيە كە ھاتۇتە رىم، شايستەي مە.

(۵) - ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾، پىشم وانىە كاتەكە (السَّاعَةُ)، بىت و، بەرپا بىت، (السَّاعَةُ)، واتە: تاخىر زەمان، يان رۆژى دۋاى، يان قىامەت و ھەلسانەۋە.

(۶) - ﴿وَلَيْنَ رُجِعْتُ اِلَى رَقِي﴾، ئەگەر بگىرەدريمەۋە بۇ لاي پەرۋەردگاررىشم.

(۷) - ﴿اِنْ اِلَى عِندِهِ لَلْحُسْنَى﴾، بە دىنبايى بۇ من لە لاي خوا ھەرە باشتەر، ھەيە، واتە: پاداشتى ھەرە باشتەر، ھالەتى ھەرە باشتەر، چونكە (حُسْنَى: صِفَةُ مَوْصُوفٍ مَحْذُوفٍ)، (حُسْنَى) سىفەتى ۋەسفىراۋىكى قىرتىتراۋە، واتە: (لِلْحُسْنَى: لِحَالَةِ الْحُسْنَى)، يان (لِلْمُتَوَبَةِ الْحُسْنَى)، ھالەتى باشتەر، يان سىفەتى باشتەر، ياخۇد پاداشتى ھەرە باشتەر بۇ من ھەيە لە لاي خوا.

(۸) - ﴿فَلَنَنبِئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا﴾، بە دىنبايى و بە جەختكرەدەۋەدە ئەۋانەي بىبرۋان، ھەۋالىان پى دەدەين بەۋەي كىرەۋىانە.

(۹) - ﴿وَلَنَذِيقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾، لە نازارو سزايەكى ئەستۈۋورۇ زەبەلاح و بىرەزاشيان پى دەجىزىن، (الْغَلِيْظُ: الصُّلْبُ)، وشەي (غَلِيْظُ) يانى: پتەۋو رەق، كە دەگونجى بلىين: بىرەزا، يان زىر، يان زەبەلاح، ھەمۋى دەگرىتەۋە.

لېرەدا پېۋىستە چەند سەرنجىكى رەوانىيىزى بىدەين:

أ- كە دەفەرمۇي: ﴿لَا يَسْتَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾، ﴿لَا يَسْتَمُ﴾، ئەمە تەبىئىيەتتە ئەو كە مەۋفۇق بىر دەۋام داۋاي چا كە دەكات، ﴿مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ﴾، مەۋفۇق بىيىرۋا چى چا كە زىيائىر خەۋابارى ئەۋەدە، بەلام: ﴿وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ﴾، (مەن) ئەۋەدە كە شەتەك بىگاتە شەتەك بە ئاستەم، واتە: ئەگەر تۈزۈق ناپەھەتتى و ئازارى تۈۋش بىيى، ﴿فَيَتُوسُ قَنُوطٌ﴾، ئاتۇمىد دەپتى و، ئاتۇمىدەيە كەش لەسەر دەم و چاۋو رۋالەتتى دەرەدە كەۋى، ﴿وَلَكِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّاهُ﴾، ئەگەر تېمە بەزەيەيەكى لەخۇمانەۋە پىيى بىيىزىن، لە داۋاي ئازارو زىيائەك كە تۈۋشى بوۋە، واتە: ھەر كە بە ئاستەم ئازارو زىيائى تۈۋش بوۋ، داۋاي ئەۋەدە بەزەيەيەم پىيى چىيىت - بەزەيەيە خەۋاش ﷺ بەر جەستە دەپتەۋە لە نازو نىعمەت و خەۋشەيە كاندە، لە و شتەندە كە مەۋفۇق پىيىخەۋش - ئەۋە لە و خەلەتەدە لە جىيائى ئەۋەدە ئەۋ نىعمەتە بىگىيىتەۋە بۇ لاي خەۋ، دەلتى: ﴿هَذَا لِي﴾، بۇيە ئەۋەم ھەۋتە دەست، چۈنكە شايستەم، ئىنجا بەۋ نىعمەتەي خەۋ، كە خەۋا پىيى چىيىتەۋە، ھىندە لە خەۋى بايى دەپتى، يەكسەر نىكۈلىيىش دەكات لە رەۋزى دۋايى، كە رەۋزى سزاۋ پاداشتە، بۇيە دەلتى: ﴿وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً﴾، پىيىشۋا ئىيە قىيەمەتەش بەرپا بىيى، كە دەلتى: ﴿وَلَكِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي﴾، (إِنَّ الشَّرْطِيَّةَ الَّتِي يَغْلِبُ وَقُوعُهَا فِي شَرْطِ الْمُسْكُوكِ وَقُوعُهَا)، واتە: (إِنَّ الشَّرْطِيَّةَ)، بە زۆرىي دەپتە سەر مەرجەك كە دۋو دىيى ھەبى ئەۋەدە كە پەيدادەپتى، يان نا؟ ﴿وَلَكِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي﴾، ئەگەر گرىمان گىيىدرا مەۋە، واتە: زۆر دۋو دىيىش ئەۋەدە كە بىگىيىد رىتمەۋە بۇ لاي پەروەردىگارم، بەلام ئەگەر گرىمان گىيىدرا مەۋەش، ﴿إِنَّ لِي عِنْدَهُمُ الْحُسْنَىٰ﴾، ھەم بە: (إِنَّ)، كە بۇ جەختەردەۋە داكۋىيەردە، ﴿عِنْدَهُمُ الْحُسْنَىٰ﴾، دىسان (ل) يىش بۇ دىيىا كەردەۋەدە، زۆر بە دىيىيەۋە چى چا كە بۇ مەن لە لاي خەۋا ھەيە.

ب- كە خەۋا دەفەرمۇي: ﴿فَلْيَتَنَّبَّ الْاٰزِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا﴾، ئەمە: (إِظْهَارُ فِي مَقَامِ الْاِضْمَارِ)، دەر خەستە لە شۈبھى پەنھان كەردن، خەۋا ﷺ دەپتۈنى بىفەرمۇي: ﴿فَلْيَتَنَبَّهْنَهُمْ﴾،

بیکومان هه والیان پێ ده دهین، به لām ده فهرموێ: ﴿فَلْتَنَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا﴾ هه وال ده دهینه تهوانه ی بپیروا بوون به وه ی کردوو یانه، که ده فهرموێ: هه والیان پێ ده دهین، یانی: ده فهرموێ: ته وه کرده وه کانتانن، که واته: شایسته ی نهو سزایه شن، نه که شایسته ی تهو پاداشته بن که خه یالپاوتان پتوه ده کرد، ﴿وَلَنُذِيقَهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ﴾، وشه ی (غَلِيظٌ): زیاتر بو شتی جهسته یی به کار ده هیتێ، شتی ماددی و به رههست، به لām لێرده دا خوازاوده ته وه بو تهو سزایه ی خوا، ده شگونجی سزایه که ههر وشه ی (غَلِيظٌ)، بو مانا پوا له تیه که ی بو به کار بهیتێ، واته: سزایه کی زه به لاهی پتیه زه.

ج- که ده فهرموێ: ﴿وَإِن مَّسَّهُ الشَّرُّ﴾، وشه ی (مَسَّ): (أَصَابَهُ إِصَابَةٌ خَفِيفَةٌ)، واته: به سووکی تووش بوو، چونکه (مَسَّ) ته وه به به ئاسته م دهست بکه به نه شتیک، ته گهر به ئاسته م تازاریکی تووش بوو، ته وه هه م له پیتیش دا هاتوه، هه م له دوا یشدا هاتوه.

دوا ی ده فهرموێ:

۱۰- ﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَسَا بِنِعْمَتِنَا﴾، کاتیک ئیمه چاکه له گه ل مرو فدا بکه بن، پشت هه لده کات و ته نیشتی خو ی دوور ده گری.

مرو ف لێرده دا به گشتی هاتوه، به لām ته وه ی پیتیش به دلنایای مه به ست پتی مرو ف ی بپیروا بوو، چونکه نکو و لیکردن له روژی قیامهت و، هه موو شتیک گیرانه وه بو خو و، نادیده گرتنی خوا، ته وه تینسانی بپیروا عاده تی وایه، به لām نه مه یان ده گونجی ههر مه به ست پتی تینسانی بپیروابی و ده شگونجی مرو ف بی به گشتی، چونکه له گه ل مرو ف اندا به گشتی ده گونجی، ﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَسَا بِنِعْمَتِنَا﴾، ته گهر چاکه مان له گه ل مرو ف دا کرد، پشت هه ل ده کات و، ته نیشتی خو ی دوور ده گری.

(۱۱) - وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ. ئەگەر ناردەحەتییەکیشى تووشبوو، دوایەکی پان و بەرین دەکات، ئەمە لەگەڵ ئینسانی مسوڵمانیشدا دەگونجی، مسوڵمانێک کە تیمانەکەى مەحکەم و دامەزراو نەبێ، کە لە کاتى نازو نەیمەتدا بوغرا دەبێ و، لە کاتى نەهات و ناردەحەتییانیشدا زۆر و دەهەلپە دەکەوێ و، دەست دەکات بە پارانەوێ دوورو درێژ لە خزمەت خوا، ئەو دەگونجی مەبەست پێى ئینسانی مسوڵمانیش بێ، بەلام بە تەئکید کە خوا ﷻ لێردا ئەم حالەتە باس دەکات، حالەتى سەرزنەشتکردنە، واتە: تۆ کە خوا چاکەبەکت لەگەڵدا دەکات، نابێ پێى بوغرابى و، خۆت دوور بگرى و، فیزو کەشخەى پێوە بکەى، چونکە ﴿أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ﴾، پرووی وەرگێراو تەنیشتى خۆى دوورخستەو، ئەمە مەبەست پێى بوغرابوون و، لە خۆبايى بوون و، فیزو کەشخەو دەمار پێکردنە، بە تاییەتى وشەى (الإِعْرَاضُ: الإِنْصِرَافُ عَنْ شَيْءٍ، وَهُوَ مُسْتَعَارٌ هُنَا لِلْعَفْلَةِ عَنْ شُكْرِ الْمُتَعَمِّمِ، أَوْ التَّعَمُّدِ لِتَرْكِ الشُّكْرِ)، (إِعْرَاضُ: بە مانای وازهێنانە لە شتی، بەلام لێرە خوازراو دەتەوێ بۆ بێ ناگایی لە سوپاسکردنى خاوەن چاکە، کە خوا، یاخود هەر بە ئانقەست سوپاسگوزاریی نەکردن، دوایش کە دەفەرموێ: ﴿وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ﴾، تەنیشتى خۆى دوورخستەو، ئەمە تەعبیریکی بۆ فیزو کەشخە نواندن بەسەر مرووفەکاندا، واتە: تەنیشتى خۆى، کە لەکەى خۆى دوورخستەو، (وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنْ إِبْعَادِ نَفْسِهِ)، ئەمە کناردیە لە خۆ دوور خستەو.

بەلام بە بۆ چوونی من کناردیە بۆ فیزو کەشخەو دەمارکردن.

﴿وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ﴾، ئەگەر بە ئاستەم ناردەحەتییەکی تووش بوو، دوایەکی پان و بەرین دەکات، کە دەفەرموێ: ﴿فَذُو دُعَاءٍ﴾، خاوەنى پارانەوێەکی فراوانە، نەیفەرموود: (يَذْعُ دُعَاءَ عَرِيضًا)، پارانەوێەکی فراوان دەکات، بەلکو دەفەرموێ: ﴿فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ﴾، واتە: زۆر دەپارێتەو دەوای دوورو درێژ دەکات لە کاتى ناردەحەتییاندا، وەك پارانەوێ داوا لە خوا کردن لەو حالەتەدا، ئەو مرووفە بۆتە خاوەنى، چونکە (ذُو)، (يَانِى: (صَاحِبِ)، (عَرِيضِ)یش، یانى: بەرین، کە پێچەوانەى درێژییە، ئنجاشتی کە پان و بەرین بێ، مانای

وايە پانتاييەكەي زۆرە، پارانەوويەك كە خاوەنەكەي لەسەري بەردەوام بێ و، زۆر
 داوا بکات، لێرەدا چوینراوە بە شوێنێکی پان و بەرین و فەراخەو، ئنج شتێك
 ئەگەر پاناييەكەي زۆر بێ، مانای وایە درێژاييەكەشی هەر زۆرە.

مه سه لهی سییه م و کوتایی:

فه رمانکردن به پیغه مبه ری خوا ۱ که لیان بپرسی: نایا نه گهر قورئان له لایهن خواوه هاتبی و، نه وانیش پی بیروابن، چ زیانکی مه زن ده کهن به هوی دوو بهر کیی و دووریانه وه له دژی قورئان، پاشان راگه یاندنی نه و راستیه که خوی زاناو توانا بهرده وام نیشانه کانی خوی، که به لگهی راستی قورئانن، پیشانی خه لک ده دات له گهر دوون داو، له خودی خوشیاند، بیروایانیش له دیداری خوا دا دوو دلن، ههر چه نده خوا دوره ده ری هه موو شتیکه:

خوا ده فهرموئ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مِنْ أَضَلِّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ۝۴۱ سَرُّهُمْ ءَاتَيْنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝۴۲ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرَبِّهِمْ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ أَلاَ إِنَّهُمْ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطُونَ ۝۴۳﴾

شیگردنه وهی ئەم ئایه تانه، له ههشت بر گه دا:

۱- ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ﴾، نایا ده بینن (به چاوی عه قل و دل؟) نایا ده زانن؟ نه گهر له لایهن خواوه بوو، بیگومان (کان) راناو ده کی ده چیته وه بو قورئان، چونکه باس باسی قورئانه، واته: هه وائم پی بدن، یا خود تایا ده زانن؟ نه گهر قورئان له لایهن خواوه بوو.

۲- ﴿ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ﴾، ننجایه وهش پی بیروا بوون، (ثم): (للتراحي الرئيبي؛ لأن الكفر بما هو من عند الله، أخطر من كون القرآن من عند الله) واته: (ثم)، لیزه دا بو ریزه بندی پله پله ییه و، بو ریزه بندی به کاوه خوو به داوا هاتیشه، چونکه بیروایی به وهی له لایهن خواوه به مه ترسیدارتره، یا خود شتیکی گه وره تره له وه که قورئان له لایهن خواوه بی، قورئان له لایهن خواوه بی، شتیکی گه وره به، به لام له وه گه وره تر نه وه به که مروف پی بیروابن، بویه به: (ثم)، هیناویه تی.

(۳) - ﴿مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، کت گومراتره له که سیک له دووبه ره کییه کی دووردایه، (شِقَاق) به مانای (خلاف) دی، واته: دووبه ره کی و راجایی، هه روه ها به مانای سه پیچیش دی، که ده فهرموئ: ﴿بَعِيدٍ﴾، واته: له دووبه ره کی و دزایه تیه که دا زور دوور که وتوته و ده، زور پویشته، که واته: ﴿مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، یانی: (مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ)، کت له تیه گومراتره؟! که به قورنان بیروایه دواي نه وهی ده زانن له لایه ن خواو ده، کت له تیه گومراتره؟! که له حاله تی دووبه ره کی و دزایه تیه کی دووردان له دزی قورنان؟ ﴿مَنْ أَضَلُّ﴾، (مَنْ الْأُولَى لِلِاسْتِفْهَامِ وَهُوَ مُسْتَعْمَلٌ فِي مَعْنَى النُّفْيِ، أَي: لَا أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ)، (مَنْ) یه که م بۆ پسار کردنه و له مانای (لابردن) دا به کاره تیراوه، واته: هیچکس گومراتر نه لهو که سه ی له دووبه ره کییه کی دووردایه، به لام (مَنْ) ی دووهم ﴿مِمَّنْ﴾ که (مَنْ) ی چوته سه ری، (مَنْ) ی (مَوْضُوعٌ) یه، یانی: (مَنْ أَضَلُّ مِنَ الَّذِي هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ)، واته: کت گومراتره له که سیک که له دووبه ره کییه کی دووردایه.

لیره دا خوا ﴿﴾ ده یخاته به رچاویان که هیچکس له تیه گومراتر نه، نه ی بیروایه کان! دواي نه وهی به رده وام خوا ﴿﴾ نیشانه کانی خو ی له ناسویه کان و، له خودی مرو فیشدا پیشان ده دات، له سه ره هه قانیه تی قورنان، نجا هیچکس له تیه گومراتر نه که تیه به قورنان بیروابن و، تیدا له حاله تی دووبه ره کی و دزایه تیدابن، چونکه نه وان هه ره به نه و نده یان واز نه هیتناوه که پی پی بیروابن، به لکو دزایه تیشیان کردوه، بویه خوا ده فهرموئ: ﴿مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، نه یقه رمووه: (مَنْ أَضَلُّ مِنْكُمْ)، چونکه پی پی فهرموویه تی: پی بیروابوون، خواي قسه له جی نه م ته عبیره ی به کاره تیناوه، تاکو بزانی، و تیرای پی بیروابوون، دزایه تی و، دووبه ره کییشیان کردوه بۆ قورنان.

له کو تایددا خوا ده فهرموئ:

(۴) - ﴿سَرُّهُمْ ءَايَتُنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾، له مه و دوا نیشانه کانی خو مانیان له ناسویه کان و، له خودی خو شیاندا پیشان ده دین.

(٥) - ﴿حَتَّىٰ يَبَيِّنَ لَهُمُ أَنَّهُ الْحَقُّ﴾، تاكو نهو كاتهى بويان دهرده كهوئى، كه نهو ههفهو چهسپاوه، (أَنَّهُ) پاناوهكهى بؤ قورنان دهچيتهوه، دهشگونجى بؤ خواى بهرزى مهزن بچيتهوه، واته: كه خوا ههفه، دهشگونجى بؤ پيغه مبه ر ﷺ بچيتهوه، كه پيغه مبه رى خوا ههفهو راسته، رهوانه كراوى خوايه، به لام له هه موويان ويچووئر، نهويه كه بؤ قورنان بچيتهوه، چونكه رهوته كه باسى قورنان دهكات.

(٦) - ﴿أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، تايا بهس نيه بؤ پهروه ردگارت كه بهسهر هه موو شتيكه وه چاوديره؟! نه م ته عبيره دهگونجى به چهند شيويه كه مانا بكري:

أ- (أَوَلَمْ تَكُفَّكَ شَهَادَةُ رَبِّكَ)، واته: تايا بؤ تو بهس نيه كه پهروه ردگارت شايد بن لهسهر راستى قورنان؟!

ب- (أَوَلَمْ تَحْضِلْ الْكِفَايَةَ بِرَبِّكَ)، واته: تايا كيفايهت بهيدا نه بووه به پهروه ردگارت، به شايد دى داني پهروه ردگارت؟!

ج- تايا بؤ نهوان بهس نيه بؤ سهلماندى نهوه كه قورنان ههفهو، تو راستى (نهى موحه ممه د!)، كه پهروه ردگارت بهسهر هه موو شتيكه وه چاوديره؟!

(٧) - ﴿إِلَّا أَنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِنْ لِقَاءِ رَبِّهِمْ﴾، ناگاداربن، نهها! نهوان له دوو دلييدان له ديدارى پهروه ردگاريان، (الْمِرْيَةُ: الشُّكُّ الْمُرْعَجُ)، (مِرْيَةٌ): به ماناى دوو دلييه كى بيزاركه ر دى.

(٨) - ﴿إِلَّا أَنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ﴾، نهها، ناگاداربن! نهو دهوره ده رى هه موو شتيكه، واته: خوا ﷻ به زانبارى و به دده سلاتى و، به هه موو نهو واتايناهى بؤ خوا شايسته، دهوره هه موو شتيكى داوهو، بهسهر هه موو شتيكدا بالادهسته، چونكه هه موو شتيك بريته له دروستكراوى خوئى.

كۈرتە باسېك لہ بارہی

دەرکەوتنى بەردەوامى نېشانەکانى خواھ

لہ ناسۋیہ کان و لہ خودى مروۋانېشدا:

خوّا ﷺ كە رايگە ياندوھو ددەفرموى: ﴿سُرَيْهَمَ ءَايِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي
أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۖ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾

لە راستیدا ئەم ئایەتە موبارەكە ئیعجازىكى زانستىي زۆر گشتگىرى تىدايە،
واتە: ھەندىك ئایەت ھەن، ئیعجازىكى زانستىي بەشىي (جزئي)یان تىدايە،
دەربارەي سوورپانەوھي زەوي و، دەربارەي خريەتیی زەوي و، دەربارەي ھاتنى
شەوو پۆژو پېچرانیان بە دەوري زەويدا، ھەروھە دەربارەي سەرەتای دروست
بوونی گەردوون و، كۆتایی گەردوون و، دەربارەي سەرەتای دروستبوونی ژيان و،
زۆر شتى دیکە، بەلام ئەم ئایەتە موبارەكە ئیعجازىكى زانستىي گشتگىرى تىدايە،
چونكە خوّا زۆر بە جەختکردنەوھو ددەفرموى: بېگومان لەمەودا نېشانەکانى
خۆمانیان پېشان دەدەين لە ناسۋیەکان (لە گەردوون و)، لە خودى خۆشیاندا،
تاكو بۆيان دەرکەوي كە قورپان ھەقە، واتە: ئەو قورپانە كە باسى مروۋ
دەكات، واتە: جەستەي مروۋ و، پرووحى مروۋ، ھەروھە باسى گەردوون
دەكات، تاكو زانست زياتر بەرەو پېشەوھە بچى، ئەو ئاماژانەي قورپان کردوونی
بە گەردوون و، بە مروۋ، زياتر، راستیان دەسەلمېترى، ئەوانەش نېشانەي خان
ﷺ لەسەر راستىي قورپان.

لە چوار كۈرتە بركەدا، ئەم باسە دەخەينە پروو:

۱- نایینی راست و نه گۆږدرای خوا ﷺ فرمایشتی خواجه، ناگونجی له گه‌ل وه‌سفی راست و دروستی دروستکراوه‌کانیدا تیکبگیری:

وه‌حیی خوا نه‌گه‌ر نه‌گۆږدرایی و، ده‌ستکاری نه‌کرا‌بی، دیاره‌ فرمایشتی خواجه، فرمایشتی خواش ناگونجی له‌گه‌ل زانست دا تیکبگیری، زانست بریتیه له چی؟ زانست بریتیه له وه‌سفکردنی دروستکراوه‌کانی خوا، ئنجا فرمایشتی خوا له‌گه‌ل کرده‌وه‌که‌یدا، له‌گه‌ل دروستکراوه‌که‌یدا چۆن تیکده‌گیری؟! نایین نه‌گه‌ر نه‌گۆږدرایی و، ده‌ستکاری نه‌کرا‌بی، وه‌حیی خواو فرمایشتی خواجه، زانستیش باسی دروستکراوی خواجه، نایینی خواش به‌نسبت ئیستای مرو‌فایه‌تییه‌وه‌ نایینک لیتی دلتیا بی هی خواجه، ده‌ستکاری نه‌کراوه، ته‌نیا ئیسلامه که له‌ قورئاندا به‌رجه‌سته‌یه، قورئانیش فرمایشتی خواجه، خوا ﷺ له‌ سووره‌تی (التوبه) له‌ نایه‌تی ژماره (۶) دا ده‌فرموی: ﴿وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلِمَ اللَّهِ﴾، واته: نه‌گه‌ر یه‌کیک له‌ هاوبه‌ش بو‌ خوا دانه‌ران داوای په‌نا پێ‌بردنی لیکردی، په‌نا‌ی بده، بو‌ته‌ودی گوئی له‌ فرمایشتی خوا‌بی، واته: قورئان فرمایشتی خواجه، بی‌ژراوی خواجه.

هه‌روه‌ها له‌ سووره‌تی (الأنعام) له‌ نایه‌تی ژماره (۱۱۵) دا، ده‌فرموی: ﴿وَمَتَّ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا﴾، فرمایشتی په‌روه‌ردگارت ته‌واوی کردوه له‌ راستیی و دادگه‌رییدا.

به‌نسبت گه‌ردوونیشه‌وه، که نه‌ویش دروستکراوی خواجه، به‌دیهن‌زاوی خواجه، نایه‌ت زۆرن له‌و باره‌وه، بو‌وینه: خوا ﷺ له‌ سووره‌تی (لقمان) دا ده‌فرموی: ﴿خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَالْأَرْضَ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَيَبَرَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ﴾ ۱۰ هه‌ذا خلق الله فأروني ماذا خلق الذين من دونه، بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۱۱، واته: خوا ئاسمانه‌کانی هیتاونه‌ دی، به‌بی کۆله‌کانیک که

بیانبینن، (یاخود به چەند کۆڵەکە یەك که نه بیزاون و، نایانبینن، که مه بهستی هێزی کێشنده یه)، ههروهها چیا قورسه کانی خستوونه نێو زهوی، بۆ نهوهی له ژێرتاندا نه جوولێ و، له ههموو زیندهوه رێکی تیدا بلۆکردهوهوه، له سه رتوه ئاومان دابه زاندهوه، هه ر جوړه پروه کێکی به ره همدارمان پتی رواندوه، نهوه دروستکراوی خوا به، پێشانم بدن، نهوانی دیکه ی جگه له و (که ده یان په رستن)، چیان دروستکردوه؟! (ده نکه ملیک، په ره مریشکێک، لقه دارێک) ﴿بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، به لکو سته مکاران له گومراییه کی ئاشکرا دان.

کهواته: دوو کتێبه که ی خوا: کتێبه بیستراوه که ی که قورئانه وه، کتێبه بیزاوه که ی که هردوونه (کِتَابِ اللّٰهِ الْمَسْمُوعِ، وَ کِتَابِ اللّٰهِ الْمَنْظُورِ)، ناگونجی پێکه وه دژ بوه ستن، کهواته: تا کو زانست به ره و پێشه وه به جی، راستی و هه قانیه تی نایین و به رنامه ی خوا که له قورئاندا به رجه سته یه، زیاتر دهرده که وێ، هه لبه ته پێازی پێغه مبه ری خواش ﷺ، نهویش هه ر به رجه سته کردنی قورئانه له سه ر ته رزی واقع و، چۆنیه تی کارپێکردنی قورئانه.

٢- نهوانه ی تێکده گیرین: نایینی گۆر دراو، زانیاری تهواو، یاخود نایینی تهواوو، به ناو زانیاری به زانیاری دانراون:

تێکگیران و دژیه کیی (تناقص) کاتێک پرو دهدات که یان نایینه که گۆر درا بی، به لām زانیاریه که تهواو بی، یاخود نایینه که تهواو بی، به لām نهوه ی به زانیاری دانراوه، زانیاری نه بی و ناتهواو بی، هه ر بۆیه کاتی خۆ ی له سه ده کانی نێوه راستدا وه که له مه وسووعه ی: (دروشاوه یی ئیمان و پووچه لیی ئیله حد) دا به درژی سهرگوزشته ی سه ره له دانی ئیله حد له نه ور و پوا و پۆژئاوامان دا باس کردوه، که چۆن دژایه تی و ناکوکی و دووبه ره کیی له ئیوان په وتی زانست و نایینی کلێسادا، نه ک نایینی مه سیح، که له دوا ی مه سیح ﷺ ده ستکاری کرا بوو، گۆر درا بوو، نه و دژایه تی و ناکوکی و دووبه ره کییه چۆن په یدا بوو؟ که نه وه به سه ره ها تکی دوورو درێژه، چونکه نایینه که گۆر درا بوو، به لām زانیاریه که به زۆری تهواو بوو، نهویش نه ک هه مووی،

۳- به پی نایه تی: سَرِيهْمَ اَيْنَتَا فِي الْاَفَاقِ وَفِي اَنْفُسِهْمَ حَتَّى يَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ۚ، بهره وام و به بن پسانوه، زانست هر بهره و پیش ده چن و، هتا زانباریش بهره و پیشتر یچن، راستی قورن ناشرکاتر ده بی:

که‌واته: نه‌مه‌ش موژده‌یه‌کی خوشه بو هه‌موو نه‌وانه‌ی عه‌ودالی زانست و، شه‌یدای دره‌که‌وتنی راستیه‌کانن، شه‌یدای نه‌وه‌ن که له نه‌تییه‌کانی خویان و ده‌وروبه‌ریان و، گه‌ردوون زیاتر به‌هرمه‌ندبن، با دل‌نابن، به‌پی نه‌م نایه‌ته موباره‌که، به‌رده‌وام نه‌تییه‌کانی گه‌ردوون و، نه‌تییه‌کانی خودی مروّش، زیاتر ده‌رده‌که‌ون، که دواجاریش دهن به نیشانه‌ی راستیه‌تی قورئان و، نیشانه‌ی راستیه‌تی خوا عز و جل و، راستیه‌تی یغه‌مه‌ری خاتم علیه‌السلام.

چونکه وهك پيشتر گوتمان (س)ى سهر: ﴿سَرِيهَ﴾، له مهودوا نيشانه كانيامان پيشان دهدين، سهردهمى پيغمبر ﷺ گوتووiane: له مهودوا، چونكه نايه ته كه ده فهرموئ: له مهودوا، بو ئيستاش كه ده بخوئينه وه ههر به ماناي له مهودوا دئ، كه واته: به پيئي نهو نايه ته بهردهوام راستيه زانستيه كان كه شف دهين و درده كه ون و، دهنه به لنگهش له سهر راستيه تي قورنان.

۴- زاناىانى پيشووش ئامازەيان بهو راستيه مهزنه كردوه:

بو ويته: (فخر الدين الرازي) له تهفسيره كهى خويدا^(۱) له تهفسيري نهم رسته قورئانييه دا كه دهفه رموى: ﴿سَرُّهُمْ ءَايَتُنَا فِي الْآفَاقِ﴾، چهند قسه هيك دهكات، من پوختهى قسه كانى دىتم:

دهلئ: دوو قسه ههن له بارهى تهفسيري نهو رسته قورئانييه وه:

يه كه م: مه بهست له نيشانه كانى ناسويه كان بريتين له نيشانه گهر دوو نيه كان و، نيشانهى نه ستيره و خرۆكه كان و، نيشانه كانى شهوگارو پۆزگارو، نيشانه كانى پرووناكى و، تاريكيه كان، ههروه ها نيشانه كانى جيهانى چوار توخمه كان، (مه ستیان پيان: ئاو و گل و ههواو ناگر بووه)، ههروه ها كه دهفه رموى: ﴿وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾، مه بهست پتي نهو به لگانهن كه وهرده گيرين له چۆنيه تبي دروستبوونى كۆرپه له كان له تاريكاييه كانى مندا لانه كانداو، پهيدا بوونى نه ندامه كان و، نهو پتكهاته سه رسوپهينه رانهى كه خوا مروفان لئ دروست دهكات، وهك خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ له سوورتهى (الذاريات) دا، دهفه رموى: ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾، واته: له خودى خوشتاندا نيشانه زۆرن، بوچى سه رنج نادهن؟! تنجا دوايى فه خره ددينى پازيى دهلئ: (يعني نريهم من هذه الدلائل مرة بعد أخرى إلى أن تزول الشبهات عن قلوبهم، ويحصل فيها الجزم، والقطع بوجود الإله القادر الحكيم العليم المنزه عن المثل وال ضد)، واته: خوا مه بهستى ته وهيه بفه رموى: نيشانه كانى خويمانان له پتي نهو به لگانه وه پيشان دهدهين، جار له دواى جار، تاكو گومانه كان له دلياندا دهرونه وهو، دليانيى له دلياندا پهيدا دهبن، به بوونى په رستراويكى تواناى كارزاني زاناى پاك، له ويتهو له دژ.

دوايى بو خووى پرسياريك دهكات، دهلئ: (فَلَمَّا قِيلَ: هَذَا الْوَجْهُ ضَعِيفٌ؛ لِأَنَّ قَوْلَهُ تَعَالَى: ﴿سَرُّهُمْ﴾، يَتَضَعِي أَنَّهُ تَعَالَى مَا أَطْلَعَهُمْ عَلَى تِلْكَ الْآيَاتِ إِلَى الْآنِ، وَسَيُطْلِعُهُمْ عَلَيْهَا بَعْدَ ذَلِكَ، وَالْآيَاتُ الْمُجُودَةُ فِي الْعَالَمِ الْأَعْلَى وَالْأَسْفَلِ، قَدْ كَانَتْ

اللَّهُ أَطْلَعَهُمْ عَلَيْهَا قَبْلَ ذَلِكَ، فَتَبَيَّنَتْ أَنَّهُ تَعَذَّرَ حَمْلُ هَذَا اللَّفْظِ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ،
واته: نه که هر بگوئید: نه مه نه وه ده که یه نن که خوا جاری نهو خه لکه ی ناگادار
نه کرد و ته وه لهو نیشانانو، له مه و دوا ناگاداریان ده کاته وه، له حالیکه ده له
جیهانی سهری و، جیهانی خواریدا، خوا نهو شتانه ی پیتسانی خه لک هه ر داو،
که واته: ناگونجی نهو نایه ته بهو جوړه ته فسیر بکړی!

فه خره ددینی رازی وده لمیکی باش ده داته وه، له قه دهر خو ی له سه ده ی
شه شه می کوچی و سهره تای سه ده ی هه و ته مده، ده لن: (قُلْنَا: إِنَّ الْقَوْمَ وَإِنْ كَانُوا
قَدْ رَأَوْا هَذِهِ الْأَشْيَاءَ، إِلَّا أَنَّ الْعَجَائِبَ الَّتِي أَوْدَعَهَا اللَّهُ تَعَالَى فِي هَذِهِ الْأَشْيَاءِ، مِمَّا لَا
نَهَايَةَ لَهَا، فَهُوَ تَعَالَى يُطْلِعُهُمْ عَلَى تِلْكَ الْعَجَائِبِ زَمَانًا زَمَانًا، وَمِثَالَهُ كُلِّ أَحَدٍ رَأَى
بَعِينَهُ بَنِيَّةَ الْإِنْسَانِ وَشَاهَدَهَا، إِلَّا أَنَّ الْعَجَائِبَ الَّتِي أَبْدَعَهَا اللَّهُ فِي تَرْكِيبِ هَذَا الْبَدَنِ
كَثِيرَةٌ، وَأَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْرِفُونَهَا، وَالَّذِي وَقَفَ عَلَى شَيْءٍ مِنْهَا، فَكَلَّمَا أَزْدَادَ وَقُوفًا عَلَى
تِلْكَ الْعَجَائِبِ وَالْغَرَائِبِ، أَزْدَادَ مَعْرِفَةٍ بِهَا، فَصَحَّ بِهَذَا الطَّرِيقِ قَوْلُهُ: ﴿سَرَّيْهِمْ
ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾، واته: به لن نهو شتانه یان بینون، به لام نهو
شته سه رسو په ینه رانه ی خوا لهو شتانه دا دایناون، کو تایان نیه، خوی به رز نهو
شته سه رسو په ینه رانه، کات له دوی کات بو خه لک دهر ده خات، وینه که شی نهو یه
هه موو که سیک جه سته ی مروقی بینوه، چهند سه رسو په ینه ره! به لام نهو شته
سه رسو په ینه رانه ی له جه سته ی مروقدا هه ن، زور زور و، زور به ی خه لکی نایانزان،
(که واته: به رده وام دهر ده که ون)، که سیکش که شتیکیان له باره وه ده زانی، هه تا
زیاتریان له باره وه بزانی، زانیاری له باره یانه وه پتر ده بی، بهو جوړه ش فهرما یشتی
خوا: ﴿سَرَّيْهِمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ﴾، راست دیته دی.

دووه م: (وَالْقَوْلُ الثَّانِي: أَنَّ الْمُرَادَ بِآيَاتِ الْأَفَاقِ: فَتْحُ الْبِلَادِ الْمُحِيطَةِ بِمَكَّةَ، وَبِآيَاتِ أَنْفُسِهِمْ
فَتْحُ مَكَّةَ)، واته: مه به ست له ناسویه کان بریتیه له نازادکردنی نهو ولاتانه ی که ده وری
مه که که یانداوه (که نیسلام نازادیان ده کات)، مه به ستیش له: ﴿أَنْفُسِهِمْ﴾، نازادکرانی
شاری مه که که یه!

بەلەم بە دۇنيایى ئەم واتايەى دووھم - كە بەداخەوہ زۆربەى تەفسیرە
پیشینەکان ئەمەیان زیاتر ھەلباردوہ - لەگەڵ نێوہرۆكى نایەتەکاندا ناگونجی،
بەلەم ئەوہى فەخرەددینی رازی لە قسەى یەكەمى دا دەریخستوہ، زۆر جوانە،
كە لە پۆژگارى ئەوان دا وەك ئیستا زانست بەرہو پیشەوہ نەچووہ، تاكو ئەو
ھەموو نەتییانە دەرکەون: گەردوون چۆن دروست بووہو، سوورائەوہى زەوى و،
خرپەتیی زەوى و، بەرگە ھەواو، بەرگە ئاوی و، چیاہەکان و.... ھتد، دەرئەكەوتوون،
ھیچ گومانى تێدانى كە مەبەستى خواى بەرزیش ھەر ئەوہیە، ھەلبەتە وێرای
فەخرەددینی رازی^(۱)، زۆربەیان ئەو راپەشیان ھێناوہو ئاماژەشیان بەوہ کردوہ
كە دەگونجی مەبەست پێى دەرکەوتنى نیشانەکانى خوا بێ لە گەردوون و، لە
مەزھەدا، لەئەنجامى بەرہو پیش چوونى زانستدا.

خوا بە لوتف و كەرمى خۆى لە قورئاندا زیاتر سەر راستمان بکات، و
شارەزیمان بکات و دلمان زیاتر پربکات لە ئیمان و ھىدايەت، چونكە تاكو
لە خوا نىزىكتر بىن، بە دۇنيایى بە فەرمایشتەكەشى ئاشناتر دەبىن، خوا
یارمەتیمان بدات كە ھەرچى دەیزانىن بىشتوانىن، حالى بوونەكە لە خۆماندا
بکەنە حالى، چونكە بىگومان ئامانجى زانست بریتىە لە کارپیکردن و خۆپى
چاککردن و دەوربەر پى چاککردن.

لێرەشدا كۆتایى بە تەفسیرکردنى نایەتەکانى سوۋرەتى (فصلت) دىنین و
دەلێن:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

(۱) الطبري في (جامع البيان): ج ۲۵، ۶، (القرطبي) في (الجامع لأحكام القرآن) ج ۱۵، ص: ۲۹۹،
(ابن عجيبة) في (البحر المديد في تفسير كتاب المجيد) ج ۲۵، ۳۵۵، (الشوكاني) في (فتح القدير)
ج: ۲۴۴، ص: ۶۳۷.

تہ فیسری سوورہ تی

الشوریٰ

دەستبېك

بەرپۇزان!

ئەمىرۇ كە (۲۹/ ربيع الثاني/ سالى ۱۴۴۱) كۆچىيە، بەرانبەر (۲۰۱۹/۱۲/۲۶) زايىنى، خوا پشتىوان بىت دەستدەكەين بە تەفسىرکردنى سوورەتى (الشورى).

نېوهرۇكى سوورەتى (الشورى) و بابەتەكانى

يەكەم: ناوى ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە، بە دوو ناوان ناسراوہ:

۱- (حم عسق)، يان (عسق).

۲- (سورة الشورى)، يان (سورة شورى)، واتە: بەبى (أل)، وەك (البخاري) لە (كتاب التفسير) و (الترمذي) لە (جامع السنن)دا، ھىتاويانە، بەلام ديارە ئەوہى زياتر باوہ، بريتە لە (سورة الشورى) يان (سورة شورى).

دووەم: شويىنى دابەزىنى:

ئەم سوورەتە موبارەكە، لەلای زۆربەى زانايان يەكئىكە لە سوورەتە مەككەيەكان، ھەرچەندە لە قەتادەو ئىبنو عەبباسيەو ھاتوہ كە چوار ئايەت، ئايەتەكانى: (۲۳ - ۲۶)، كە ئەمە دەقەكەيانە: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي

الْقُرْبَىٰ وَمَنْ يَقْرَبْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَبَشِّرِ الْكَافِرِينَ إِنَّهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٢٥﴾ وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۚ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾

مه دینه یین، به لَام وای پیناچی نهو رایه راست بی، ده گونجی عه بدوللای کوری عه بیاس (خوا لیان رازی بی)، شتی وای هه ر لی نه گیردرا بیته وه، هه روه ها قه تادهش لی نه گیردرا بیته وه، ده شو گونجی لی شیان گیردرا بیته وه وای تیگه یین، به لَام وه ک دوا بی له کاتی ته فسیر کردنی نایه ته کاندای بومان دهرده که وی، نایه ته کانی ثم سووره ته موباره که وه کالقه کانی زنجیر یه کدی په یوه ست ده که ن و، هیچ نیشانه و به لگه یه کیش نیه له سه ره نه وه ی نهو چوار نایه ته یا خود هه ر نایه تیکی دیکه، که هه ندیکیان با سی هه ندی نایه تی دیکه شیان کردوه، له گه ل که ش و بارودوخی قوناغی مه که که ده نه گونجی و ناچار یین بلینین: له مه دینه هاتوته خوار، هه روه ها هیچ نه قلیک و ریوایه تیکی راست - له پرووی سه نه ده وه - له بهر ده ستدا نیه، ناچارمان بکات بلینین: نهو نایه ته له فلان بونه داو، له فلان کاته ده له مه دینه هاتوته خوار، دوا بی خراوه ته نیو ریزی نهو نایه تانه ی سووره تی (الشوری) که له مه که که ده دابه زیوه.

سینیم: ریزبه ندیی له موصحف و دابه زینی دا:

له (مصحف) دا ژماره (۴۲) یه، واته: له سووره تی (الفاحشة) وه که دینن نه م سووره ته موباره که ژماره که ی (۴۲) یه، به لَام له ریزبه ندیی دابه زیندا، ژماره (۶۹) یه، واش پینده چی له ده وری سالی هه شته می پیغه مبه رایه تی، تا کو سالی نو یه می شی خیاند بی، دابه زینی، واته: له گه ل که ش و بارودوخی هه ردوو سالی: ۸ و ۹ دا زیاتر ده گونجی و، نایه تی: وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ

سُورَى يَنْتَهُم وَمَا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٢٨﴾، لەبارەوێ ناماژەییە بە ھەلۆستى ھەردوو ھۆزى ئەوس و خەزەرەج، کە ھەندىك دەلێن: لە سالى نۆیەمداو ھەندىك دەلێن: لە سالى دەیەمى پێغەمبەرایەتییدا، بۆ یەكەمجار دیداریان لەگەڵ پێغەمبەرى خاتەمدا ﷺ کردوو، دواتر پەیمانى یەكەم و دووھمى عەقەبەیان لەگەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ بەستوون، ھەندىكیش دەلێن: یەكەم دیدار لە سالى یازدەھەمى پێغەمبەرایەتییى دابوو، پەیمانى یەكەم و دووھمى لە سالى دوازدەو سێزدەدا بوون.

چوارەم: ژمارەى ئایەتەکانى:

ژمارەى ئایەتەکانى سوورەتى (الشورى)، لە لای خەلقى مەدینەو مەككەو شام، ھەروەھا بەسەدەش، بە پەنجا (۵۰) دانراو، بەلام لە لای خەلقى کووفە بە پەنجاو سێ (۵۳) دانراو، زیاترى ژمارەى (۵۳) زیاتر تەبەنىیى کراو، پێشتریش گوتوو مانە: کە جیاوازیی لە ژماردى ئایەتەکاندا، دەگەریتەووە بۆ کورتى و درێژى پستەکانى قوڕنان، زانایەك پستەى كى کردۆتە دوو كوت، بۆیە بۆتە دوو ئایەت، یەكى دیکە ھەمووى بە سەریەكەووە کردوو بە یەك پستە، بۆیە ھەمووى بۆتە یەك ئایەت.

پنجەم: نۆوەرۆكى:

ئەم سوورەتە پانتایەكى زۆرى تیدا تەرخانکراو بە بۆ باسى وەحى، شەش جارێ وشەى وەحى بە چەند ریزگەىەك لەم سوورەتە موبارەكەدا دووبارە بۆتەو، لە ئایەتەکانى: (۵۲، ۵۱، ۱۳، ۷، ۳)دا، ھەروەھا لەم سوورەتەدا سێ شێوەزەکانى وەحى کردنى خوا، ھاتوون، تەنیا لەم سوورەتەشدا خوا ﷻ ھەرسێك شێوازەکانى سروشکردنى خۆى بۆ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خستوونە ڕوو، بەلام

وئىراي باسى ۋەھىيى كە پانتايەكى زۆرى داگرتوۋ، چەند بابەتتىكى دىكەش ھاتوون، ۋەك:

۱- خستەنە پرووى ژمارەيك لە سىفەت ۋە كەردەۋەكانى خوا.

۲- باسى پۇژى دوايى، بە ھەردوو قۇناغى ئاخىر زەمان ۋە قىامەت ۋە، باسى بەھەشت ۋە دۆزەخ.

۳- باسى پىغەمبەرانى خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ۋە خاۋەنى يەك ئايىن ۋە بەرنامە بوونيان لە ھىلە گشتىيەكاندا، كە بە تايبەت ناۋى نووح ۋە ئىبراھىم ۋە مووسا ۋە عيسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ۋە، ناۋى پىغەمبەرى خۇشمان موھەممەد ﷺ بە شىۋەي دواندن ھاتوۋە.

۴- باسى سىفەتە بنەپرەتتەيكانى كۆمەللى مسولمان، كە دەۋرى دە (۱۰) سىفەتن.

۵- باسى گەرانەۋە بۆ لاي خوا، تەۋبە ۋەرگرتنى خوا لە بەندەكانى.

۶- باسى خستەنە پرووى ژمارەيك لە چاكەۋ نىعمەتەكانى خوا لە ژيانى مەۋقدا.

۷- فرمانكردنى خوا بە پىغەمبەرەكەي ﷺ كە پىنچ نەركان جىيەجى بىكات ۋە، پىنچ راستىيانىش رابگەيەنن، لە ئايەتق ژمارە (۱۵) دا، ھاتوۋە.

شەشەم: تايبەتمەندىيەكانى:

ئىمە لەم سوۋرەتەدا (۱۰) تايبەتمەندىيمان دىارىسى كەردوون، كە دەگونجى زىاترىشبن، يان دەشگونجى ئەم (۱۰) يە، ھەندىكيان بخرىنە نىۋ ھەندىكيان:

(۱) يەكەمىن تايبەتمەندىيى ئەم سوۋرەتە، ئەۋەبە كە دەستىكى بە پىنچ (۵) پىتى پچر پچرە، بەلام لە (۲) ئايەت دا، (حَمْدٌ ۱) ۋە (عَسَىٰ ۲)، چونكە دەستىكىكى دىكەي پىنچ پىتى ھەيە، لە سوۋرەتق (مەرىم) دا، بەلام لەۋى ھەر پىنچ (۵) پىتەكان بەسەر يەكەۋەن ۋە يەك ئايەتن (گەيەص) بەلام لىرەدا: (حَمْدٌ)، (عَسَىٰ).

(۲) - له ئایەتی (۱۱) دا، ئەم تەعبیرە لە ھەموو قورئاندا تەنیا لێرەدا ھاتووە: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشُّرَى، واتە: ھیچ شتێک وەک خوا نیو، خوا وەک ھیچ شتێک نیو.

(۳) - باسی ئەو راستییە کە شەریعەتی موحەممەد ﷺ ھەمان شەریعەتی نووح و ئیبراھیم و مووسا و عیسا، دیارە لە ھێلە گشتییەکانیدا، ئەویش لە ئایەتی (۱۳) دا ھاتووە.

(۴) - ھاتنی پێنج نەری گەورە و پێنج ھەوآلی مەزن لە یەک ئایەتدا، یانی: خوا ﷻ پێنج نەری بە پێغمبەر ﷺ سەپاردوون، پێشێفەر موو و پێنج راستیان ڕابگەیەنن لە یەک تاکە ئایەتدا، ئایەتی ژمارە (۱۵).

(۵) - باسی ئەوە کە خوا ﷻ کتییی بە ھەق دابەزاندووە، تەرازووشی دابەزاندووە، لە ئایەتی ژمارە (۱۷) دا، کە تەنیا لەم سوورەتەدا بەم شێوەیە ھاتووە.

(۶) - باسی ئەوە کە پێغمبەر ﷺ جگە لە: ﴿الْمُودَّةَ فِي الْقُرْآنِ﴾، ھیچ پاداشتیکی دیکە لە خەڵک ناخوای. کاتێک بانگیان دەکات بۆ لای خوا، لە ئایەتی ژمارە (۲۳) دا، کە دەفەر موی: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْآنِ﴾ الشُّرَى، واتە: بۆن: ھیچ پاداشتیکتان لێ داوا ناکەم جگە لە ﴿الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْآنِ﴾ کە راستترین و گونجاوترین مانای ئەوەیە: تەنیا خۆشەویستیی ھەبە کە ئێوە زیاتر لە خوا نزیك ببێتووە، واتە: تەنیا شتێک کە لێتان داوا بکەم لە بەرانبەر گەیاندنی بەبامی خوا، ئەوەیە: ھەز دەکەم زیاتر لە خوا نزیك بن، کەواتە: پاداشتە کەش ھەر بۆ خۆیان دەگەرێتەووە.

(۷) - باسی ئەوە کە کاروباری مسوڵمانان دەبێ بەراویژ بێ، لە ئایەتی ژمارە (۲۸) دا: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾ الشُّرَى.

(۸) - باسی ئەوە کە خوا، بە ویستی خۆی، کچان و کوران، یان ھەردووکیان بە مەرفەئەکان دەدات و، ھەندێکیان نەزۆک دەکات و ھیچیان پێنادات، ئەویش لە ئایەتەکانی: (۴۹) و (۵۰) دا ھاتووە، لە ھەموو قورئان دا تەنیا لێرەدا ئەوە ھاتووە.

(۹) - باسی سى شىوازەكانى ناردنى وه حىيى خوا بو پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ). له نايەق ژمارە (۵۱) دا هاتو: ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآيَ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ...﴾.

(۱۰) - باسی ئەوە که پيش ناردنى وه حىيى، پىغەمبەرى كۆتايى موحه مەهد ﷺ نه يزانپوه نه كتيب چييه، نه نيمان چييه؟ وهك ده فەرموى: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ﴾ (۵۲)، واتە: پرووختيمان له لايان خو مانه وه بو تو ناردوه، كه پيش ئەو نه تەدەزاني نه كتيب چييه؟ (واتە: بەرنامەى ژيان)، نه نيمانيش چييه؟.

كه به داخه وه، زۆرىك له تويزه رهوان له تىگه يشتنى ئەو رسته قورئانييه دا نه يانپىكاوه، له بهر ئەوهى كارتىكراو بوون به پىناسەى نيمان، بهو پىتەى له سه رده مى خو ياندا باو بووه، كه برىتى بووه له ناسىنى خوا، ئنجا كه خوا ده فەرموى: تو پيش قورئان نه تەدەزاني كتيب چييه و نيمان چييه؟ گوتويانه: چۆن ده بى پىغەمبەر ﷺ خواى نه ناسىن؟! كه له راستييدا پىغەمبەرى خوا (محمد) ﷺ و هه موو پىغەمبەران خوايان هه ر ناسيوه، پيش هاتنى وه حىيش، به لام نيمان جيايه له خواناسىي، وهك دوايى باسى ده كه ين.

حهوتەم: دابه شكردنى ئايەتەكان بو چەند دەرسيك:

خوا پشتيوان بى ئيمه كوئى په نجاو سى (۵۳) ئايەتەكهى ئەم سوورەتە موبارەكه، بو (۶) دەرسان دابه ش ده كه ين:

دەرسى يەكەم: دوازدە ئايەتى سه رەتا ده گرێتە خوئى، ئايەتەكانى: (۱ - ۱۲)، كه نيوه رۆكه كانى برىتیه له ناساندنى خوا، به كوومه لىكى زۆر له سيفهت و كرده وه كانى، دهورى بىست و ههوت (۲۷) و، باسى قورئان و باسى پىغەمبەرە ﷺ پىغەمبەرى خاتەم و، باسى وه حىيى ناردنى خوايه بو پىغەمبەرى خاتەم و بو پىغەمبەرانى پيشووش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ).

دەرسی دووھەم: شەش ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۱۲ - ۱۸)، کە تێیان دا باسی ئاینی خوا بە گشتی کراوە، باسی ھەر پێنج پێغەمبەرە مەزنەکان کراوە: نووح و ئیبراھیم و مووسا و عیسا و موحەممەد (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، باسی ئەرکی پێغەمبەری خاتەم ﷺ کراوە، ھەرۆھە باسی ئەوە کە قورئان بە ھەق دابەزێنراوە، تەرازووشی لە گەڵدا دابەزێنراوە.

دەرسی سێھەم: شەش ئایەت دەگرێتە خۆی، ئەویش ئایەتەکانی: (۱۹ - ۲۴)، باسی لوتفی خوا، باسی ھەوڵدانی مرووف چ بۆ دنیا، چ بۆ ڕۆژی دواوی و، سەرەنجامی مرووفەکان لە قیامەتدا، بە ھەر دوو باری ئەرێنی و نەرێنییدا، کراوە.

دەرسی چوارەم: یازدە ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۲۵ - ۳۵)، باسی ژمارەیک لە چاکەو نیعمەتەکانی خوا کراوە، کە ھاوکات نیشانەو بەلگەشن لە سەر بەدیھێنەراییەتی و، پەرۆردگاریتی و، خواوەنداریتی و، تەنیا پەرستراویتی خوا.

دەرسی پێنجەم: ئەویش یازدە ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۳۶ - ۴۶)، باسی سیفەتە بنەڕەتیەکانی کۆمەڵی برۆادار کراوە، کە دەوری دە (۱۰) سیفەتن، ئەم سوورەتە بەکێکە لە شوێنە دەگمەن و کەمەکان، کە خوا ﷻ ژمارەیک زۆر لە سیفەتەکانی برۆاداران و دەک کۆمەڵ، خستوونەڕوو، لە نێواندا ئەوە کە کاروباریان بە ڕاویژ بەڕێوە دەبەن و، ئایەتی ژماری (۲۸) تاکە شوێنیکە کە ئەوەی تیدا ھاتبێ: **﴿وَأْمُرْهُمْ شُرَكَائِهِمْ﴾** الشوری، کاروباریان بە ڕاویژە.

دەرسی شەشەم: کە ھەوت ئایەتی کۆتایی دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۴۷ - ۵۳) فەرمانکردنی خوا، بە وەڵمەدانەوی مرووفان، کە بە دەم بانگی پەيامی خواوە یێن و باسی ھەر سێ شۆازەکەی وەحیی و، باسی ئەوە کە خوا ﷻ وەک چۆن وەحیی بۆ پێغەمبەران ناردووە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بەھەمان شیوەش

وہ جیسی بُو پیغمبرِی خاتمِ ناردوہ، کہ پرووچیکہ لہ لاین خویہ وہو بہ ہوی
 نہ و پرووہ وہ ئنجا لئی ناشرابووہ، ئیم ن چییہ و بہرنامہ چییہ و دەبی چى
 بکات و چوُن بہ ندایہ ئیی بُو خوا بکات و، چوُن کۆمە لگو دەوروپەرە کە ی خوی
 چاک بکات؟

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پیناسہی نهم دہرسہ

نهم دہرسہ لہ دوازده (۱۲) نایہتی سہرہتای سوورہتی (الشوری) پیکدی: (۱) - (۱۲)، کہ لہو (۱۲) نایہتہدا خوا باسی وہحیی ناردنی غوی بو موحممہد ﷺ ہرودہا بو تیکرای پیغہمبہرانی دیکہش، (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دہکات.

شایانی باسہ: لہ دوو توئی نہو دوازده (۱۲) نایہتہدا، دہوری بیست و حہوت (۲۷) لہ سیفت و کردہوہ بن وینہکانی خوا خراونہ پروو، کہ کہم وایہ لہ پایانتاییہکی نہونندہدا، ہیندہ لہ سیفت و کردہوہکانی خوای تاک و بن وینہ خرابنہ پروو لہ فورٹاندا، تنجا لہمیانی نہوہشدا زیاتر لہ بیست (۲۰) بابہتی گہرہو گرنکی جوراو جور لہ بواری بوونناسیی و تیمان و عہقیدہدا خراونہ پروو.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿حَمْدٌ ۱﴾ عَسَى ۲﴾ كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۳﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۴﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۵﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۶﴾ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَبَّ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ۷﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالْظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۸﴾ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَى

وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝ ۱ وَمَا اخْلَقْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۝ ۲ فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُوكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝ ۳ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝ ۴

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

۱- به ناوی خوای به به زهیی به خشنده، حامیم ۱- عهین سین قاف ۲- بهو شیوهیه (که ههر شایستهی خواجه) خوای زالی کارزان، سروش بو لای توو بو لای نهوانهیی پیش تووش (له پیغه مبه ران) دهکات ۳- ههرچی له ناسمانه کان و، ههرچی له زهویی دایه، هی ویهو نهو به رزی مه زنه ۴- نیزیکه ناسمانه کان له سه ره و دیان پا هه لبقلیشین (له سام و هه بیه قی خوا) و فریشته کانیش پهروه ردگاریان به پاک ده گرن و، به ستایش کردنیه وه داوای لیبوردن (له خوا) ده کهن بو نهو که سانهی له زه ویدان، نهها (ناگاداربنا!) به راستیی ههر خوا لیبوردی به به زه ییه ۵- نهوانهش که جگه لهوی دۆست و سه ره رشتیاران تکیان گرتوون، خوا به سه ریانه وه پارت زهرو (چاودیره) و، تو کار پیتسپیراوو (پارتیزه) فی به سه ریانه وه، (که ریتی لادانیان لیگیری) ۶- ههروه ها بهو شیوهیهی (که شایستهی تیمه یه) قورباتیکی عه ره بیی (زمان) امان بو لات سروش کردوه، تاکو (خه لکی) دایکی ناوه دانیه کان (شاری مه ککه) و خه لکی ده و روبه ری پی وریا بکه یه وه و بترستی و، (خه لک) له پوژی کوکرنه وه که دوو دلیسی تیدانیه، بترستی، (که لهو پوژدها) کو مه لیک (که خه لکی برواداری چاکه کارن) له نیو به هه شتدا ده بن و، کو مه لیک (که خه لکی بیبروای خراپه کارن) له نیو کله

ی دۆزهخ) دا دەبن ﴿٧﴾ ئەگەر خواش ویستبای (زۆریان لئ بکات) دەیکردنە
یەك کۆمەڵ (و لەسەر ئیمان، یان لەسەر کوفر کۆی دەکردنەو) بەلام (ئازادی
کردوون و سەرەنجام) هەر کەسێکی بیهوێ (بە هۆی ئیمان هێنانیەو) دەپخاتە
ئێو بەزەیی خۆیەو، سەمکارانیش (کە هیدایەت و بەیامی خوا وەرناگرن)
هیچ سەرپەرشتیارو پشتیوانێکیان نیە ﴿٨﴾ یان ئایا (بێبروایان) جگە لەو (خوا)
سەرپەرشتیارانیکیان گرتوون؟ بەلکو (لە راستییدا) تەنیا خوا سەرپەرشتیارەو،
بەس ئەو مردوووان دەژیننیتەو، هەر ئەویش لەسەر هەموو شتێک بە توانایە
﴿٩﴾ هەر شتێکیش ئێیدا کەوتتە پراجاییەو، حوکم و پڕیارەکی تەنیا بۆ لای
خوایە، (بلی): ئا ئەو خوایەتان پەرورەدگارمە، پشتم تەنیا بەو بەستەو، بەس
بۆ لای ویش لە ناخەو دەگەرێمەو ﴿١٠﴾ داھێنەری ئاسمانەکان و زەویە، لە
خۆتان هاوسەران بۆ پەخساندوون و، لە ئاژەلانیشت جووتە (ئێرو مێ) پەکانی
پەخساندوون کە لەویدا (لەو جووتییە دا) زۆرتان دەکات (خۆتان و ئاژەلەکانتان،
و چەتان بەردەوام دەبێ) هیچ شتێک وەک وی (خوا) نیە، ئەو بیسەری یینەرە
﴿١١﴾ کلێلەکانی ئاسمانەکان و زەوی هێ وین، بۆ هەر کەس بیهوێ بژیو زۆرو
فراوان دەکات و، کەم و تەنگ دەکات، بە دلایاتی ئەو بە هەموو شتێک زانایە
. ﴿١٢﴾

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(تَقَطَّرَ): واته: هه لده قلیشین، (الْفَطْرُ: الشَّقُ طُولاً) (فَطْر): بریتیه له شتیک که به باری درێژیدا بشکێ، به کوردیی هه لقیشانی پێ ده لێن، ده گوتری: داره که قلیشا، دیواره که قلیشا، (مِنْ فُطُورِ آي: اَخْتِلَالٍ وَوَهْنٍ) (فُطُور): به مانای نارێکی و بیهیزی دی.

(أُمُّ الْقُرَى): مه به ست شاری مه ککه یه، دایکی ناوه دانیه کان، هه ر وه که به مه جه پرده گوتراوه: (أُمُّ النُّجُوم) دایکی نه ستیړه کان (که هکه شان)، هه روه ها به (الْوَحْ الْمَحْفُوظ) گوتراوه: (أُمُّ الْكِتَاب) دایکی نووسینه کان.

(فَاطِر): واته: داهینه ر، په یدا که ر، (فَطَرَ اللّٰهُ الْخَلْقَ: هُوَ إِبْدَاعُهُ الشَّيْءَ، وَإِبْدَاعُهُ عَلَى هَيْئَةٍ مُّتَرَشِّحَةٍ لِّفَعْلٍ مِنَ الْأَفْعَالِ)، خوا دروستکراوه کانی (فَطَرَ) کردوون، (فَطَرَ) بریتیه له په یدا کرنی شتیک و، داهینانی به شیوه یه که لێی بوه شیتته وه کارێک نه نجام بدات، که واته: (فَاطِر) یانی: (مُبْدِع) داهینه رو په یدا که ر.

(يَذَرُوكُمْ فِيهِ): واته: له ویدا زۆرتان ده کات، (الذَّرْءُ: إِطْهَارُ اللّٰهِ تَعَالَى مَا أَبْدَاهُ، يُقَالُ: ذَرَأَ اللّٰهُ الْخَلْقَ، آي: أَوْجَدَ أَشْخَاصَهُمْ) (ذَرَأَ): هه م به مانای ده رخستن دی، هه م به مانای زۆر کردن و بلّاو کردنه وهش دی.

(مَقَالِدُ): به مانای (مَقَاتِیح) دی، واته: کلێله کان، (مَقَالِدُ: جَمْعُ إِقْلِيدٍ مَأْخُوذٍ مِنْ (كَلِيدٍ) الْفَارْسِيَّةِ عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ، أَوْ جَمْعُ مَقْلَادٍ، آي: مِفْتَاحُ)، (مقالید) نه ویش یان کۆی (إِقْلِيد) ه، که له (کَلِيد) ی، فارسییه وه هاتوه، به لām به شیوه یه کی قیاسیی وه رنه گیراوه، یا خود کۆی (مَقْلَاد) ه، نه گه ر کۆی (مَقْلَاد) بی، به شیوه یه کی قیاسیی وه رگیراوه، (مِفْتَاحُ، مَقَاتِیح) (مَقْلَادُ، مَقَالِدُ) (مَعْرَاجُ، مَعَارِجُ) تا کۆتابی، هه ندیکیش (مَقَالِدُ) یان، به مانای: (خَزَائِنُ) لێکدا وه ته وه، عه مباره کان، به لām زیاتر وا پێده چن مانای (مَقَاتِیح) بی، واته: کلێله کان.

(بَسْطُ الرِّزْقِ): (بَسَطَ الشَّيْءُ: نَشَرُهُ وَتَوَسَّعُهُ) شَتِيك كە (بَسَطَ) بىرى، واتە: بۆلۈپ بىرىش ۋە فرىلان بىرى، مەبەست پىتى زۆر كىرنە.

(يَقْدِرُ): (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيْءَ: صَيَّقْتُهُ، كَأَنَّمَا جَعَلْتَهُ يَقْدِرُ، بِخِلَافِ مَا وُصِفَ بِغَيْرِ حِسَابٍ)، (قَدَرَ يَقْدِرُ) بە ماناى (صَيَّقَ يُصَيِّقُ) (قَدَرْتُ عَلَيْهِ الشَّيْءَ) واتە: شتەكەم لى تەنگ كىردەۋە، يانى: كىردۈم مە بە ئەندازە بە كى دىبارى كىراۋ، پىتچەۋانەى ئەۋە كە بەبى ژماردن پىتى بىرى.

ماناى گىشتىي نايەتەكان

نەم دوازە (۱۲) نايەتە موبارەكە، ۋەك پىشتىرىش نامازەم پىندا، بىست و ھەوت (۲۷) لە سىفەت و كىردەۋە ناۋازەكانى خۋاى پەروەردگارىيان تىدا خراۋنەپۈۋ، كە تىمە لە ميانى ماناى گىشتىي ئەۋ دوازە (۱۲) نايەتەدا نامازەيان پىدەكەين:

سەرھەتا خوا ﷻ دەفەرمىۋى: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، واتە: ئەۋ كارە دەست پىدەكەم بە ناۋى خۋاى بە بەزەيى بەخشنە، زۆر جار گوتۇومانە و لىرەش دووبارەى دەكەينەۋە: كاتىك مروۋف ئەۋ رىستە موبارەكە دەلى، دەبى چۈار واتاى بنەپەتتى بە عەقل و ھۈشى خۇيدا بھىتى:

- ۱- بە ناۋى خوا دەست پىدەكەم، نەك بە ناۋى خۇم، يان ھەر شتىكى دىكە.
  - ۲- ئەۋ كارە بۆ پازىي كىردنى خوا ئەنجام دەدەم.
  - ۳- ئەۋ كارە بە پىتى بەرنامەى خوا ئەنجام دەدەم.
  - ۴- ئەۋ كارە بە يارمەتتى و ھاۋكارىي خوا ئەنجام دەدەم، نەك بە شان و شەۋكەتى خۇم.
- سەرھەتا دەلىين: نەم سوۋپەتە يەككە لە ھەوت سوۋپەتان لە قۇرئاندا، كە پىيان دەگوتىرى: (ذوات حم) يان (آل حم) كە يەكەميان سوۋپەتى (غافر) بوۋ،

دووه میان (فصلت) بوو، سییه میشیان ئەم سوورەتی (الشوری)یە، چوارە میشیان سوورەتی (الزخرف) ە، پێنجە میشیان سوورەتی (الدخان) ە، شەشە میشیان سوورەتی (الجمعة)یە، حەوتە میشیان سوورەتی (الأحقاف) ە، ئنجا لە نێو هەر حەوت (۷) سوورەتە کەدا، کە بە (حم) دەست پێدە کەن، تەنیا ئەم سوورەتی (الشوری)، وێرای (حم) کە ئەو دوو پیتە لە سەرەتاوە هاتوون، سێ پیتی دیکەش هاتوون: (عسق)، کە دیارە (حم) کراوە بە ئایەتیک و، (عسق)یش کراوە بە ئایەتیک دیکە، لە هەموو قورئانیشدا ئەمە تاکە حالەتیکە کە بەم شیوەیە بێ، کە چەند پیتیک پێچەر پێچەر بکرین بە دوو ئایەت، لە هەموو قورئان هەمیشە پیتە پێچەر پێچەرەکان، هەر بە ئەک ئایەت یان بەبەشیک لە ئایەتیک هاتوون، ئەگەر تەنیا ئەک پیت بن، وەک: ص و ق و ن، بەلام ئەوانی دیکە: ئەگەر دووانن، ئەگەر سیانن، ئەگەر چوارن، ئەگەر پێنجن، وەک: سوورەتی (مریم)، کە دەفەرموێ: (کهیصص)، کراون بە ئایەتیک^(۱).

کاتی خۆی ئیمە لە سەرەتای تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، باسیکی خەست و خۆلمان لە بارەى ئەو پیتە پێچەر پێچرانەووە کردووە، هەر وەها لە سەرەتای سوورەتی (الشعراء)یشدا، جاریکی دیکە لەو بارەووە قسەمان کردووە هەندیک وردە کاریی دیکەمان باس کردووە، بۆیە لێرەدا هەروا بەسەریدا دەروژین و ئەوەندە دەلێین: خوا ﷻ لە ڕێی ئەو پیتە پێچەر پێچرانەووە، کە لە سەرەتای بیست و نۆ (۲۹) لە سوورەتەکانی قورئاندا هاتوون، دەیهوێ ئەو پەیامە بە مەزھەکان بگەیەنێ: ئەو قورئانە بەووە بزانن فەرماشتی منە، کە هەر لەو پیتانە پێک دێ ئێوە قسەیان پێدە کەن و پێیان دەنووسن، ئنجا ئەو کەرەستەییە لەبەر دەستی ئێوەشدا هەیە، من ئەو قورئانەم لێ پێکھێناوە، بەلام ئێوە قسەى ئاسایی پێدە کەن و، ناتوانن ئەک وێنەى ئەو قورئانە بێنن، بەلکو وێنەى سوورەتیکیش بێنن، سوورەتیکى سێ ئایەتیى.

(۱) جگە لە: (طس تلك آیات القرآن و کتاب مبین).

کهواته: بزانی ئەم فەرمايشته تێوه ناتوانن، وەك بەشیکی کەمی بێنن، ئەوه فەرمايشتی خوايه.

خو دهفەرموی: **حَا مِیْم. عَیْن سَیْن قَاف، ﴿كَذٰلِكَ یُوحٰی اِلَیْكَ وَ اِلٰی الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِکَ اَللّٰهُ الْعَزِیْزُ الْحَکِیْمُ﴾**، ئاوا بەو شیوهیه - سەرسۆرەیتەرە - سەرش بۆ لای تۆ دەکات و، بۆ لای ئەوانە ی پێش تۆش دەکات، خۆی زالی کارزان.

سەرشکردن و پەیامی پەنھان ناردنی خوا **﴿﴾** چ بۆ لای پێغەمبەری خاتم **﴿﴾** چ بۆ لای پێغەمبەرانێ دیکە، شتیکی یەكجار گەورەو گەرنگ و تایبەت و سەرسۆرەیتەرە و، خوا بەهۆی ئەوهوه ئەو پێغەمبەرانە ی جیا کردوونەوه لە خەڵکی دیکە، وەك خوا لە سوورەتی (النمل) دا، دەفەرموی: **﴿قُلْ لِّلْحَمْدِ لِلّٰهِ وَمَلَمَّ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی﴾** ۸، واتە: بۆی: ستایش بۆ خواو سەلام لەسەر ئەو بەندەنە ی هەڵبژاردوون، هەرۆهەا لە سوورەتی (الحج) دا، دەفەرموی: **﴿اَللّٰهُ یَصْطَفِیْ مِنْ اَلْمَلٰئِکَةِ رُسُلًا مِنْ النَّاسِ﴾** ۷۵، واتە: خوا لە فریشتەکانیش نوێنەرەن هەڵدەبژێری و، لە خەڵکیش پەوانە کراوانی خۆی هەڵدەبژێری، کە پێغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کەواتە: لێرەدا سێ لە سیفەتەکانی خوا، خراونەرۆو:

یەكەم: پەیامی پەنھان ناردنی، سەرش کردنی (یوحی).

دووهم: بالادەستی خوا (العزیز).

سێهەم: کاربەجێی خوا (الحکیم).

﴿لَهُ مَا فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَلِیُّ الْعَظِیْمُ﴾، ئەوهوش سیفەتی چوارەمی خوايه **چوارەم:** هەرچی لە ناسمانەکان و هەرچی لە زەویدا ههیه، هی ویه، خوا خاوەن و حوکمرانی پەهاو بێ سنوری هەر شتیكە کە لە ناسمانەکان و لە زەوی دا ههیه، خوا هەم حوکمران و بالادەسته، هەم خاوەنیشە بۆ هەرچی لە ناسمانەکان و لە زەویدا ههیه.

يَتَنَجَّمُ وَ شَهْهَم: ﴿وَهُوَ أَعْلَى الْعَظِيمِ﴾، ئەو يەكجار بەرزە، بى سَنوور بەرزەو، يەكجار و بى سَنووريش مەزە.

حەوتەم: ﴿تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْفَطَرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾، نيزىكە ئاسمانەكان لە سەريانەوہ داقليشێن، واتە: داقليشان و ھەلقليشانەكە لەسەردوہ دەست پى بكات، بۆچى؟ لەبەر سام ھەيھەتى خوا ﴿يَكُونُ﴾ چونكە ئەوہ ھەمووى پەيوەندىي بە خواوہ ھەيھە، ھەندىك گوتووianە: بۆيە ئاسمانەكان خەريكە ھەلقليشێن و بشكىن، پارچە پارچە ببن، لەبەر قورسىي فرىشتەكان كە لەسەريانن، وەك دوايى باسى دەكەين، بەلام ئەو مانايەي ئيمە كردمان، بەھيترتە.

ھەشتەم: ﴿وَالْمَلِكُ يُسَبِّحُ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾، ئەوہش سيفەتيكى ديكەي خوايە، فرىشتەكانيش بەستايشكردنەوہ پەروەردگاريان بە پاك دەگرن، ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾، داواي ئى بوردنيش دەكەن بۆ ھەموو ئەوانەي لە زەوييدان، فرىشتەكان ھەموو خەلكەي لە زەوييدان، داواي لىبوردنيان بۆ لە خوا دەكەن.

نۆيەم و دەيەم: ﴿إِنَّا اللَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾، ئەھا ئاگاداربىن! بە دانيايى خوا زۆر لىبوردەيە، زۆريش بەبەزەيى و ميھەربانە.

يازدەيەم: ﴿وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِظٌ عَلَيْهِمْ﴾، ئەوانەش كە جگە لە خوا دۆستانىك پشتيوانان و سەرپەريشتياريانىك بۆ خويان دەگرن، ﴿اللَّهُ حَفِظٌ عَلَيْهِمْ﴾، خوا بەسەريانەوہ پارتزەرە، خوا پارتزەريانە، واتە: پارتزەري كەردوہەكانيانە، پارتزەري قسەكانيانە، پارتزەري ھەلسوكەوتەكانيانە، ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾، تۆش بەسەريانەوہ كار پيسپەردراوى ئەي موھەممەد ﷺ! واتە: تۆ لىت ناپرسرئەوہ بۆچى كوفريان كەردو، بېروابوون، بۆچى تاوانيان كەردو لادانيان كەرد، دواي ئەوہي پەيامى خوايان پى دەگەيەتى، بەرپرسياريەتيي لە ئەستۆي خويان دايە.

دوازدەيەم: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾، ھەر بەم شىوہيەي سەروشان كەردوہ بۆ پيغەمبەرائى پيش تۆ، قورئانكيشمان بە زمانى عەرەبيي بۆ تۆ ناردوہ، ﴿لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا﴾، تاكو داىكى ئاوہەدانييەكان بترسيئى (كە مەككەيە)، واتە:

خەلكى دايكى ئاۋەدانىيەكان ﴿وَمَنْ حَوَّلَا﴾ ھەرۈھە ئەو خەلگەي لە دەۋرى مەككەبە، كە ھەموو گۆي زەۋى دەگىرتتەۋە، ئەوانەي پى بىرسىنى، وريايان بكەبەۋە ﴿وَنُذِرْ يَوْمَ الْجَمْعِ﴾، ھەرۈھە بۇ ئەۋدى خەلك ئاگادىر بكەبەۋە بىرسىنى لە رۆژى كۆكردنەۋە ﴿لَا رَبَّ فِيهِ﴾، كە ھىچ دوو دلىي تىدانىە، ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾، كە سەرەنجام كۆمەلىك لە بەھەشتدا سەقامگىر دەبن، و، كۆمەلىكىش لە نىۋو كىلپى دۆزەخدان، واتە: ۋەك سەرەنجامى كۆتايى بەو شىۋەيەي لى دى، كە ئەۋە رېگىر نىە لەۋدى، پىش ئەۋدى خەلك ھەموۋى لە بەھەشتدا، ياخود لە دۆزەخدا نىشتەجن بى، كۆمەلىك بسوۋتتيرىن لە پرواداران و سزا بدرىن، ھەرۈھە كە كۆمەلىكىش لە سەر ئەعراف دەبن، ۋەك لە سوۋرەتى (الأعراف)دا ھاتە، ئەۋە لەگەل ئەۋەدا تىكناگىرى، چونكە تىرە باسې دەرەنجامى كۆتايى دەكات.

﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، ئەگەر خواش ويستباي ھەموۋى دەگىران بە يەك كۆمەل، واتە: ھەموۋى لەسەر ئيمان كۆدەكردنەۋە، كە خوا ھەزى لە ئيمانە، ھەرۈھە خوا دەيتۋانى ھەموۋيان لەسەر كوفىر كۆبكاتەۋە، ﴿وَلَكِنْ يَدْخُلُ مِنْ نِسَاءٍ فِي رَحْمَتِهِ﴾، بەلام ھەر كەسىك بىھۋى دەيخاتە نىۋو بەزەيى خۆيەۋە، واتە: بەلام ئازادى كردوون و، ھەر كەسىك كە بىھۋى بە ھۆي ۋەرگرتنى ھىدايەتى خواۋە، دەيخاتە نىۋو بەزەيى خۆيەۋە، ﴿وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، ستمەكارانىش ھىچ سەرپەرشتىارو ھاۋكارو يارمەتيدەر ئىكيان نىە.

﴿أَرَأَيْتُمْ أَتَّخَذُوا مِنْ دُونِ أُولَئِهِ﴾، يان نايە جگە لەو سەرپەرشتىارانىكيان پەيداكردوون، ﴿فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ﴾، ئەمەش سىفەتى سىزدەيەم: بە دلىيى ھەر خوا سەرپەرشتىارى راستەقىنەيە ﴿وَهُوَ يَحْيى الْمَوْتِ﴾، ئەمەش سىفەتى چواردەيەم: ھەر ئەۋە مردوۋان دەژىيىتتەۋە ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، ئەمەش سىفەتى بازەدەيەم: ئەۋە لەسەر ھەموو شىتلىكىش بە توانايە.

﴿وَمَا اخْلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾، سيفەتى شازدەيەم: ھەر شتېكىش تېتىدا دەكونە راجىيەيە، بىر يارو ھۆكمەكەي بۆ لاي خوايە، ﴿ذَلِكَمُ اللَّهُ رَحْمَةً﴾، سيفەتى ھەقدەيەم: (تۆ بلىن!) نا ئەو ەتان پەرودە رەگارىمە، نا ئەو خوايە ەتان پەرودە رەگارى منە، ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ﴾، پىشتم ھەر بەو دەبەستم و ھەر بۆ لاي ئەويش دەگەریمەو.

﴿فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، سيفەتى ھەژدەيەم: داھىنەرى ئاسمانەكان و زەوييە ﴿جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾، سيفەتى نۆزدەيەم: لە خوۋان ھاوسە رانتانى بۆ ھىتانو ە دى، جووتەكانى بۆ ھىتانو ە دى، ئەي مەروۋقەكان! ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا﴾، سيفەتى بىستەم: ھەرودە ھا لە ئاژەلانىش جووتى خولقاندوون، واتە: ھەم ئىو ە بە جووت (ئىرو مىن) و ھەم ئاژەلەكانىشى بە جووت، خولقاندوون، ﴿يَذَرُوكُم فِيهِ﴾، سيفەتى بىست و يەكەم: لەو جووتىيەدا زۆرتان دەكات، وەچەتان بەردەوام دەكات، ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، سيفەتى بىست و دوو ەم: ھىچ شتېك وەك وى نيە، زەينتان بەلای ئەوودەا نەچىن، خوا پەرگەزى ھەبى، پەرگەزو جووتىيەتى و، ئىرو مئىيەتى بۆ ئىو ە داناو ە، وەك ياسايەك تاكو وەچەتان پىن بەردەوام بى.

گوتراو ە: (كُلُّ مَا جَرَى بِبَالِكَ، قَالَ لَهُ بِخَلْفٍ ذَلِكَ) واتە: ھەرچى بە زەينى تۆ دابى، خوا جىايە لەو ە، چونكە ھەرچى بە زەينى تۆ دادى، ھەر وىنەي دروستكراو ەكانە، بەلام خوا بەدېيىنە رە، ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، بىست و سى و بىست و چوارەم: خوا بىسەرى بىنە رە، بەلام بىستەكەي و دىتتەكەي، وەك ھى ئىمە نيە، وەك چۆن زاتى خوا لە زاتى شتەكان جىايە، ھەموو سيفەتەكانى و ھەموو ھالەكانى و ھەموو كەردەو ەكانىشى، جىان لە ھى دروستكراو ەكان.

كەواتە: چوونە سەر ەرشى خوا، لە سەرودەي دروستكراو ەكان بوونى خوا، دىتنى خوا، بىستى خوا، فەرمائىشت فەرموونى خوا، دەستەلانى خوا، بەزەيى

خو، ھەموو سیفەتەکانی خو، دەبى بَلَّيْن: وەك بۆ خوا شايستەن، وان، نەك بەو چەمك و واتايانەى دىتە زەينى ئىمەو، چونكە ئەو چەمك و واتايانەى دىتە زەينى ئىمەو، ھەمووياھان لە دروستكراوەكانى دارنيون، بەلام خوا ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، ئەمە بناغەو بنچينەى بە پاككرتنى خوايە ﴿يَعْلَمُ﴾، لەو كە لە ھىچ ڕوونكەووەو لە ھىچ شتتاكيدا، وەك دروستكراوەكانى بچى.

لە كۆتايى دا دەفەرموى: ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ سيفەتى بيست و پىنجەم: كليلەكانى ئاسمانەكان و زەوى ھەر ھى ئەون، بەدەست وين، ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾ سيفەتى بيست و شەشەم: بۆ ھەر كەسك كە بىھوى بژيو فراوان دەكات و، وەتەنگ دىنى، واتە: لە ھەندى ھالدا بۆى فراوان دەكات و لە ھەندى ھالدا بۆى وەتەنگ دىنى، ياخود: بۆ ھەر كەسك بىھوى بژيو فراوان دەكات و، بۆ ھەر كەسكى دىكەش بىھوى، بژيو تەنگ دەكات، كەمى دەكاتەو، ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ سيفەتى بيست و ھوتەم: بە دنيایى ئەو بە ھەموو شتتاك زانايە، كە بە ھەموو شتتاك زانايە، واتە: زۆر كردن و كەم كردن بژيويش بۆ تاك تاكى مەرفەھەكان، لە ھالەتە جياجياكاندا، ياخود زۆر كردن بژيو بۆ ھەندىكيان و كەمكرنەو، بۆ ھەندىكيان، بىگومان ھەمووى لە ڕوى زانبارى بى سنوورى خۆيەو، لە ھەندىكيان، بىگومان ھەمووى لە ڕوى زانبارى بى سنوورى خۆيەو، بە پى ئەو سىستەم ناوازيەى كە لە ژيانى بەشەردا دابناو، ئىمە دوایى لە مەسەلە گرنگەكاندا لە بارەى فراوانكردن و تەسككردن، ياخود: زۆر كردن و كەمكردن خوا بۆ بژيوى مەرفەھەكانەو، باسكى تايبەت دەكەين.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

سروشکردنی خوا بۆ پێغەمبەری کۆتایی و سەرچەم پێغەمبەرانى دیکەو،
وەسفرکەنى خواى بەرزو مەزن بە یازدە لە سیفەتە بەرزو بى وێنەکانى:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿حَمْدٌ ۙ عَسَىٰ ۚ أَن يَبْعَثَ إِلَيْكَ ۖ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ
اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۚ ۲﴾ لَمَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۚ ۱﴾ نَكَادُ
السَّمَوَاتِ يَنْقَطِرْنَ مِنْ قَوْقِحٍ ۖ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِمَنْ فِي الْأَرْضِ ۚ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۚ ۵﴾ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ
اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ۚ ۶﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە سیزدە بەرگەدا:

۱) - خوا عزوجل دواى دەست پێکردن بە ناوی خواى بە بەزەبى بەخشنده، دەفەرموێ:
﴿حَمْدٌ ۙ عَسَىٰ ۚ أَن يَبْعَثَ إِلَيْكَ ۖ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ ۲﴾ ئەمانە پێنج پیت، دوویان پێکەوه: حا میم (حم)، سبشیان
پێکەوه: عەین سین قاف (عسق)، بەلام هەموویان پێچ پێچ دەخۆژێنەوه، بە عەرەبى
پێیان دەگوێرێ: (الْعُرُوفُ الْمَقْطَعَةُ) پێتە لێک درابڕێراوەکان، کە ئیمە لە سەرەتای
تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، باسیکی وردمان لە بارەى ئەو پێتە پێچ پێچراوە کرد،
کە لە سەرەتای بیست و نۆ (۲۹) لە سوورەتە موبارەکانى قورئاندا هاتوون، هەرۆهە
لە سەرەتای سوورەتی (الشعراء)یشدا، جارىکی دیکە هەندێک شتمان لەو بارەوه باسکرد،
شایانى باسە: ئەو پێتانە کە لە سەرەتای بیست و نۆ سوورەتەوه هاتوون، ئەو پێتە پێچ
پێچراوە، هەیانە یەك پێتە، کە لە سەرەتای سێ سوورەتەوه هاتوون: (ص، ق، ن)، هەیانە

دوو پیتن، که دوو پیتەکان زۆرن وەك: (یس، طه) و هەموو (حم) دکان، هەیانە سێ پیتن، وەك: (الم) دکان، ئەوانیش زۆرن هەروەها (الر) دکان و (طسم) دکان، هەیانە چوار پیتن وەك: (الم، المص) دوو سوورەتیشیان پێنج پیتین که سەرەتای سوورەتی (مریم) ۵: (کهیعص)و، سەرەتای ئەم سوورەتی، (الشوری)یە: (حم، عسق) تێمە لە شوێنی ناماژە پێکراودا باسکی تێرو تەسەلمان لە بارەووە کردووە، لێرە هەلناپرووزینین و بەو ناماژە کورتە، واز دیتین و دەلێین: خۆی بەرزى مەزن، لە سەرەتای بیست و نۆ لە سوورەتە موبارەکەکانی قورئان، که دووانیان مەدینەیین و ئەوانی دیکە مەککەیین، ئەم پیتە پچر پچرانە دیتن، گرنگترینی ئەو نامانجانەى دەیانپێکن، ئەوەیە، که ئەم قورئانە بەرزو مەزنە، هەر لەو پیتانەو لەو دەنگانە پێکەاتووە که مەزفەکانی بەکاریان دەهێتین، بۆ ناخاوتن و نووسین، ئنجا که ناتوانن ئەک وێنەى قورئان، بەئکو دە (۱۰) سوورەت، بگرە وێنەى سوورەتیکیش بێنن، کەواتە: با دلنابن ئەو زاتەى لەو پیت و دەنگانە، ئەو فەرمايشتە بێ وێنەى پێکەاتاو، خۆی بەرزى مەزنە، ئەگەرنا مەزفەکان کەم و زۆر دەتوانن لاسایی یەکدی بکەنەو.

۲- ﴿كَذَٰلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ هەر بەو شێوەیە خۆی زالی کارزان سەروش بۆ لای تۆ دەکات، (پەيامی پەنھانت بۆ دەنێری) و بۆ لای ئەوانەى لە پێش تۆش دابوون (لە پێغەمبەران). وەحیی لە زمانى عەرەبیبیدا (الْكَلَامُ الْخَفِيُّ) قسەبەى پەنھان، واتە: وەك ئەو سەروشکردن و پەيامی پەنھان ناردن، که مەگەر هەر بە خۆی بچوێری، ئەگەرنا وێنەى دیکەى نە و هیچ شێكى دیکە نە، پیتی بچوێری، (كَذَٰلِكَ) واتە: وەك ئەو شێوە سەر سوپەنەرە لە سەروشکردن، که مەگەر هەر بە خۆی بچوێری، سەروشت بۆ لا دەکات، هەروەها بۆ لای ئەوانەش که لە پێش تۆ دابوون، سەروشی بۆ کردوون، پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کى ئەو سەروشی کردو؟

﴿اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ خۆی بالادەستى کاربەجى، خۆیەك ﷻ که خاوەنى ئەوپەڕى عیززەت و بالادەستییه، خاوەنى ئەوپەڕى زالبوونە، خاوەنى ئەوپەڕى کارزانى و کاربەجییشه، وشەى (يُوحِي) بە زۆرى و خۆیندووینەتەو، بەلام

هەندێك له قوربان خوێتەكانیش خۆتندوو یانەتەوه: (كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِيَّاكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ) ئەو شیوەیه بۆ لای تۆ سروش دەکری و بۆ لای ئەوانەى پێش تۆش لەلایەن خواى زالى کارزانەوه.

کهواته: ئەوانه سى له سیفهتهکانى خوان:

یه کهم: ئەوێه که خوا سروش دهکات، بۆ پێغه مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و په‌يامى په‌نهانیان بۆ ده‌نێری.

دووهم: خاوه‌نى ئەوپه‌رى عیززەت و بالاده‌ستیی بوون.

سیه‌م: خاوه‌نى ئەوپه‌رى کارزانیی بوون.

(٣) - ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ هه‌رچی له ئاسمانه‌کان و هه‌رچی له زه‌ویدا هه‌یه، ه‌ی ئەوه، زانا‌یان وا ته‌عبیری ده‌کەن ده‌لێن: (لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِلْكًا وَمِلْكًا) واته: چ وه‌ك خاوه‌نداریتی، چ وه‌ك هوكمه‌رانیته‌ی هه‌ر خوا ﷻ هه‌مه‌كاره‌ی ئاسمانه‌كان و زه‌وییه، (مِلْك): شتیكه كه خاوه‌نیکی هه‌بن، (مِلْك)یش، به مانای هوكمه‌رانیی و ده‌سته‌لاتداریتی دی.

کهواته: ئەم گه‌ردوونه به‌سه‌رو خواره‌وه، وه‌ك زانا‌یان ده‌لێن: (عُلُوِّيَّهٖ وَسَفْلِيَّهٖ) سه‌ری و خواره‌یی، هه‌مووی هه‌م خاوه‌ن تێیدا، ته‌نیا خوایه، هه‌م هوكمه‌ران و بالاده‌ست تێیدا، ته‌نیا خوایه ﷻ.

ئهمه‌ش سیفه‌تی چواره‌م.

(٤) - ﴿وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ﴾ هه‌ر ئه‌ویش زۆر به‌رزه، زۆریش مه‌زنه، ئهمه‌ش سیفه‌ته‌کانی: پێنج و شه‌ش، دیاره به‌رزیی خوا ﷻ به‌ په‌های و، مه‌زنیی خوا به‌ په‌های، مه‌به‌ست پێیان وه‌ك هه‌موو سیفه‌ته‌کانی دیكه‌ی خوا، ده‌بن بگوتری: به‌رزیی و مه‌زنییه‌ك كه بۆ خوا شایسته‌ن، خوا به‌رزه، ئەوپه‌ری به‌رزیی هه‌یه‌و، ئەوپه‌ری مه‌زنیی هه‌یه، به‌لام به‌رزیه‌ك و مه‌زنییه‌ك كه بۆ خوا ﷻ شایسته‌ن، نه‌ك مرۆف شتیکی بێته‌ زه‌ینه‌وه، وه‌ك به‌رزیی

دروستكراوه كان، هەندىكىيان بەسەر هەندىكىياندا، ياخود مەزنىي دروستكراوه كان، كە بە دلتىايى ماناى ھەموو سىفەتەكانى خواو، ھەموو كەردەوھەكانى خواو، ھەموو ناوھەكانى خوا، جىيان لەو مانا و مەبەستانەى كە تىمە بۆ دروستكراوه كانى بەكارىيان دىنىن، مانايان ھەيە، ماناى راستەقىنەيان ھەيە، بەلام ئەو مانا و راستەقىنەيە بۆ تىمە نەزانراو، ھەلبەتە جارى واش ھەيە خوا ﷻ و شەيەك بە ماناى مەجازىيەكەى بەكاردىنى، بەلام سىفەتەكانى خواو كەردەوھەكانى خوا، ھەموويان ماناى راستەقىنەيان ھەيە، بەلام بۆ تىمە زانراو نىە.

كەواتە: سەرچاودى ئەو سەروشە كە بۆ لای تۆ دەكرى و بۆ پىش تۆش كراو، خوايە كە ﷻ خواوئى ھەموو ئەو سىفەتە بەرزو ناوازانەيە.

(۵) - ﴿تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْقَطِرْنَ مِنْ قَوْقِحٍ﴾، نىزىكە ئاسمانەكان لە بارى سەرتىانەو ھەلقلىشىن، وشەى (يَنْقَطِرْنَ) خويىراويشەتەو: (يَنْقَطِرْنَ)، (تَكَادُ)ش، خويىراوئەتەو: (يَكَادُ)، ھەم بە (تَكَادُ)، ھەم بە (يَكَادُ) خويىراوئەتەو، ئەگەر (يَكَادُ)بى، ئاسمانەكان، بە ماناى (سَمَاء)ن، يان لەبەر ئەوئى (السَّمَوَاتِ) (المُؤْتَتِ الْمَجَازِي)ن، (يَنْقَطِرْنَ)ش، لەگەل (يَنْقَطِرْنَ) ھەردووكيان يەك و اتايان ھەيە: (أَيُّ يَتَشَقَّقْنَ) (وَيَتَصَدَّغْنَ) شەق و پەق دەبن، لەت و پەت دەبن، ياخود ھەلدەقلىشىن، (الْفَطْرُ: هُوَ الشَّقُّ طَوَلًا) شتىك بە بارى درىزىيدا شەق بى، ھەلبقىشى.

كە دەفەرمىوى: ﴿مِنْ قَوْقِحٍ﴾، ئەم راناو دەگەرپتەو بۆ ئاسمانەكان، واتە: ھەلقلىشانەكە لە بارى سەرتىانەو دەست پىدەكات، دەشگونجى ﴿مِنْ قَوْقِحٍ﴾، بگەرپتەو بۆ زەوييەكان، واتە: لەسەرەوئى زەوييەكانەو، بەلام ماناى يەكەميان زياتر پىدەچى و، (من) لە: ﴿مِنْ قَوْقِحٍ﴾ دا زىاد كراو بۆ تەكىد كەردنەوئى لەسەرەوئى ھەلقلىشانى ئاسمانەكان، واتە: لە سەرى سەرتىو ھەلىكە سەرتى سەرتىيە، لەوئە ئەو ھەلقلىشانە خەرىكە دەست پىدەكات.

ھەلبەتە زانايان لەوبارەو: نايابوچى خوا ﷻ باسى ئاسمانەكان دەكات، كە لە سەرتىانەو خەرىكە ھەلبقىشىن، بشكىن، پارچەپارچە بن؟ قسەيان كەردە، دوايى تىمە لە كورە باسيتك، لە چوار سەرنجدا، لەوبارەو قسە دەكەين.

گرنگ ئەو دەیه لێرەدا خوا ﷻ باسی ئەو دەکات کە نزیکی ئاسمانەکان لە باری سەریانەو بەشکێن، هەلبۆلێشێن، پارچە پارچە بێن، کە ئەو هەش سیفەتییکی دیکە ی هەوتەمی خوا ی پەرورەدگارە، چونکە ئەو هەلبۆلێشەکانی ئاسمانەکان لە لای سەریانەو، بە تەنکید پەيوەندیی بە خوا ی پەرورەدگارەو هەیه، واتە: لە سام هەیهەتی خوا، کە ئەو یەکیکە لە دوو مانایەکانی و، دوایی زیاتر باسی دەکەین، ئنجا ئەو شەق بوون و هەلبۆلێشانی ئاسمان لە سوورەتی (الرحمن) ییش دا خوا نامازە ی پێداو: ﴿إِذَا أَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾ (۳۷) واتە: کاتیک ئاسمان شەق بوو، وەک گۆلێکی سووری لێ هات، یاخود سوور بوو، وەک چۆن پۆن داغ دەکری، یاخود وەک مسی قالدراوی لێ هات.

(۶) - ﴿وَالْمَلٰٓئِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ﴾، فریشتەکانیش بە ستایشکردنەو پەرورەدگاریان بە پاك دەگرن، واتە: هەم بە پاكی دەگرن و بە دووری دەگرن لە هەلهو پەلهو کەم و کوپی، هەم ستایشی دەکەن بە سیفەتە بەرزو مەزنەکانی.

ئەمەش سیفەتی هەشتەم لەم چەند ئایەتەدا.

(۷) - ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾، داوا ی لێبوردنیش دەکەن بۆ هەموو ئەوانە ی کە لە زەویدان، ئنجا نایا ئەو تەنیا بڕواداران دەگرێتەو، یاخود هەموو دانیشتوانی زەوی دەگرێتەو، مەرووف و جند بە چاک و خراپانەو، بە بڕوادارو بێبڕوایانەو؟ ئەو هەش دیسان دوایی قسە ی زیاتری لەسەر دەکەین.

(۸) - ﴿إِلَّا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾، ئەمانەش سیفەتی نۆیەم و دەیەم، کە لەم شەش ئایەتەدا باسکراون: ئاگادارین! هەر خوا ئەوپەری لێبوردەو ئەوپەری میهرەبانە، وشە ی (آلَا) واتە: ئاگادارین، بە کوردیی دەلێین: (ئەها)، (بزانن)، ﴿إِلَّا إِنَّ اللَّهَ﴾، بە دنیایی خوا، ئنجا بە (هو) پاناوی جیاکردنەو. {صَمِيرُ الْقُصْلِ (هُوَ)} واتە: بە سێ ئامراز خوا ﷻ زۆر لێبوردەوی و، زۆر بەزەیی نواندن و میهرەبانیی خۆی تەنکید کردۆتەو: ۱- (آلَا)، ۲- (إِنَّ)، ۳- (هُوَ).

﴿وَالَّذِينَ أَخَذُوا مِنَ دُونِهِ أَلِهَةً حَفِیْظٌ عَلَيْهِمْ﴾ ئەوانەش كە جگە لەو،
یان لە جیاتی وی، یان لە خوار ئەووە، دوستانێکیان سەرپەرشتیار نێکیان بۆ خۆیان
بەیدا کردوون، خوا پارێزەرە بە سەریانەو.

ئەوێش سیفەتی یازدەبەمە كە لەم شەش ئایەتەدا باسكراون، واتە: خو
كردهوێكانیان، هاندەریان بۆ كردهوێكان، پەنهان و ئاشكریان دەپارێزێ، ئاگای
لە هەمووی هەبە، ئەمەش هەبەشەبەکی شیراوەبە، واتە: سزایان دەدا لە سەر
ئەوێ جگە لە خوایان كردهوێ بە سەرپەرشتیاری خۆیان.

﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ تۆش بە سەر ئەوانەو چاودێر نی، یاخود كار
بێسیێردراونی، كە ئەهێلی لابەدن، ئەهێلی بەملاولادا بچن، لێردە (وكیل) لەسەر كێشێ
(فَعِيل) ه، بەلەم بە مانای (مَفْعُول) ه، یانی: (وَمَا أَنْتَ بِمَوْكُولٍ عَلَيْهِمْ) تۆ بە سەر ئەوانەو
نەكراوی بە كار بێسیێردراویان كە ئەهێلی بەملاولادا بچن.

كۈرتە باسنىڭ: چوار سەرنج لە بارەى

خاۋا پەيۋەندىيەۋە لەگەل دروستكراۋەكانى دا

سەرنجى يەكەم: **﴿يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾**، يان **﴿يَنْفَطِرْنَ﴾** زانايان لەو بارەۋە زۆر مشت و مريان كرده، كە ئايا ئاسمانەكان بۆچى خوا **ﷻ** بەۋە ۋەسفیان دەكات، كە نيزىكە ھەلقلىشىن لەسەرىيانەۋە، نيزىكە لەت و پەت بىن، لەت و پەت بوونەكەۋ، ھەلقلىشانەكەش لەسەرەۋە دەست پىدەكات؟ بەلام ئەۋەى زياتر بە دلەۋە دەنووسىن، دوو واتان:

يەكەم: **﴿يَنْفَطِرْنَ مِنْ هَيْبَتِهِ وَ خَشْيَتِهِ﴾** لەبەر سام ھەيبەت و، بە مەزن گرتن و ترسان لە خوا **ﷻ**، ئاسمانەكان خەرىكن ھەلقلىشىن، بۆيەش ھەلقلىشانەكە لە سەرەۋە دەست پىدەكات، چونكە خوا **ﷻ** بەۋ شىۋەيە كە بۆ ئەۋ شايستەيە، لە سەرەۋى دروستكراۋەكانى خۆيەتى، ديارە لە سەرەۋى ئاسمانەكانەۋە عەرەش ھەيە، خواى پەرۋەردگار لەسەرۋى عەرەشەۋەيە، بەلام بەۋ شىۋەيە كە بۆ خوا شايستەيە، نابى ماناى بەرز بوونەۋە، لەسەر بوون، لە سەرەۋە بوون، **﴿إِسْتِواءَ وَعُلُوِّ وَارْتِفاعَ﴾** بەۋ شىۋەيە بى كە ئىمە بۆ شتەكان بۆ دروستكراۋەكان بە كارى دىنين، نابى ئەۋ چەمك و واتايانە بىنە زەينمانەۋە، چونكە خوا: **﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾**، ھىچ شتىك ۋەك خوا نيە، ۋەك دوايى پىتى دەگەين.

ئىنجا ئەگەر لىرەدا مەبەست ئەۋە بىن: لەبەر سام و ھەيبەتى خوا خەرىكن ئاسمانەكان ھەلقلىشىن، لە سوۋرەتى (مريم) دا، خوا **ﷻ** ئەۋەى رۋون كردۆتەۋە، دەفەرەمۆى: **﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا ۱﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتِ يَنْفَطِرْنَ مِنْهُ ۲﴾** **﴿وَنَسُفُ الْأَرْضِ وَخِزْ الْجِبَالِ هَذَا ۳﴾** **﴿أَنْ دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ۴﴾**، پىشى باسى ئەۋە دەكات، كە رۆلە پالەدەدەنە لای خوا، (بەشىك لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان)، خوا دەفەرەمۆى: بەراستى شىتىكى زۆر قورس و مەزتان گوت، شىتىكى

زۆر بێرەزاتان گوت، (هەڵەیه کی زۆر بێرەزاتان کرد)، تاسمانەکان خەریکن بە ھۆی ئەو قسەیەو بەقڵیشین، زەویش خەریکە لەت بێ، پارچە پارچە بێ، چیاکانیش خەریکن بە کەوتنیک، کە دەنگێکی گەورە یێو بێ، بکەون، کەوتنە کە دەنگێکی زەبەلاحی لێی، وەك چۆن خانووێک دەرووخی، ﴿أَنْ دَعَا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا﴾، بە ھۆی ئەووە کە پۆلەیان پالدا یە لای خوا ی خاوەن بەزەیی.

ھەلبەتە تێمە لە تەفسیری سوورەتی (الإسراء) دا، کورتە باسیکمان لەو بارەو کردو، کە ھەرچی دروستکراوی خوا یە، بە خوا ناشرنا یەو خوا دەناسی، ھەر بۆیە کاتێک ھەندێ لە مرۆفەکان پۆلە پال دەدەنە لای خواو ھاوبەش بۆ خوا دادەنن، تاسمانەکان و زەوی و چیا یەکان و تیکرای دروستکراو ەکان، زۆر ناپەھەت و قەڵسن، خەریکن لە داخان بپچڕن، لێکبەنەو و بقلیشین، ئەمە مانای یە کەم، کە ئەم مانایە زیاتر دەچیتە دڵ و عەقلەو، ئەو سێ ئایەتە ی سوورەتی (مریم) یش، زیاتر پشتگیری ئەو رایە دەکەن، کە خوا دەفەرموی: بە ھۆی ئەووە کە ھاوبەش بۆ خوادانەرەکان پۆلە دەدەن پال خوا ی خاوەن بەبەزەیی، تاسمانەکان خەریکن ھەبقلیشین، زەوی خەریکە پارچە پارچە بێ، چیا یەکانیش خەریکن بکەون، بە کەوتنیک کە دەنگێکی گەورە ی لێو یێت.

کەواتە: کە دەفەرموی: ﴿تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ﴾، واتە: بە ھۆی شیرک و کوفری مرۆفەکانەو، گەردوون خەریک بەسەر یە کدا ھەبقلیشی و تیکبچن، ھێندە ناپەھەتە.

دووھەم: واتای دووھەمی کە توێژەرەوانی قورئان باسیان کردو: (مَنْ ثَقُلَ مَا عَلَيْهِمْ مِنَ الْمَلَائِكَةِ) بە ھۆی ئەو قورسییەو کە لە سەر تاسمانەکانە، یان لە نیو تاسمانەکاندا ھە یە لە فریشتەکان، چونکە لە تەفسیری سوورەتی (فاطر) و سوورەتی (الصافات) دا، کورتە باسمان کردوون لە بارە ی فریشتەکانەو کە چەندە زۆرن!!

لیرەش ئەو فەرمايشتەي پېغەمبەر ﷺ دووبارە دەكەينەۋە كە پېغەمبەر ﷺ:
 دەفەرمۇي: (أَطَبْتُ السَّمَاءَ وَحَقٌّ لَهَا أَنْ تَبْطَأَ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ شَيْءٍ، إِلَّا وَفِيهِ مَلَكٌ
 قَالِمٌ أَوْ رَاكِعٌ أَوْ سَاجِدٌ) (أخرجه الترمذي: ۲۳۱۲، وابن ماجه: ۴۱۰۹، والحاكم: ۸۶۲۳،
 وَحَسَنُهُ الْأَبْيَانِي)، واتە: ئاسمان جېرەي لېھات، نەقەي لېھات، ھەقى خۇشېھتى كە
 جېرەو نەقەي لى بى، (ۋەك چۆن بارىكى قورس كە لە ۋلاخىك دەنرى جېرەي
 لى دى، يان ۋلاخەكە نەقەي لى دى لە بنىدا)، چونكە شوئىنى ھېچ بىستىك نىە،
 مەگەر فرىشتەيەك تىيدا ۋەستاۋە، ياخود پكوۋى بردوۋە، ياخود كړنوۋشى بردوۋە
 (بۇ خوا ﷻ).

واتە: ئەو ئاسمانە پېرە لە فرىشتەكان، ۋەك چۆن ۋلاخىك بارىكى قورسى لى
 دەئىن، نەقەو جېرەي دى، ئاۋا ئاسمانىش نەقەو جېرەي دى.

كەۋاتە: كە دەفەرمۇي: (تَكَادُ السَّمَوَاتُ بِقَطَرٍ مِنْ قَوْحِهِنَّ) ، واتە: بە
 ھۆى ئەو بارە قورسەۋەي لەسەر بىشتانە، كە برىتىن لە فرىشتەكان، ئاسمانەكان
 خەرىكن بقلېشىن، بەلام ماناى يەكەمىيان زياتر بە دلەۋە دەنوۋسى.

سەرنجى دوۋەم: لەوبارەۋە كە ئايا خوا ﷻ پەيوەندىي لە گەل گەردوۋندا،
 لەگەل ئاسمانەكان و زەۋىدا، لەگەل دروستكراۋەكانىدا، چۆنە؟ ديارە خوا بە
 دېھنەرى ھەموو شىتېكەو، ھەرچى ھەيە ھەموۋى دروستكراۋى خوايە، ھېچى
 بوۋنى نەبوۋەو خوا بوۋنى پىداۋە، لە نىۋ دروستكراۋەكاندا ئاسمانەكان و زەۋى،
 لە سەروۋى ئەۋانەۋە ەرش و كورسىي، بەپاى ھەندىك لە زانايان كە دەئىن:
 كورسىي جىسىمىكە، دروستكراۋى خوايە، بەلام كورسىي مشى مېر لەسەرە، بەلام
 ەرش ئەۋە ديارە خوا لە ھەوت شوئىنان لە قورئاندا دەفەرمۇي: (ثُمَّ أَسَوْنِي
 عَلَى الْعَرْشِ) ، ھەروەھا خوا ﷻ، ھەم بۇ ھالەق تىستا دەفەرمۇي: (الَّذِينَ
 يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ) ، غافر، ھەروەھا بە نىسبەت پۆژى دوايىشەۋە
 دەفەرمۇي: (وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَّةٌ) ، ھالاقە.

کهواته: عه‌پش دروستکراوێکه هه‌لگیراوه، خوا‌ی په‌روه‌ردگار‌یش له‌ سه‌رووی عه‌پشه‌وه‌یه، به‌و شێوه‌یه‌ی بۆ خوا‌ شایسته‌یه، چونکه‌ کاتی‌ک نه‌ عه‌پش هه‌بووه‌، نه‌ ناسمانه‌کان و هه‌یج شتی‌ک نه‌بووه‌، خوا‌ نه‌وکاته‌ چو‌ن بووه‌، ئیستاش هه‌ر وایه‌.

له‌باره‌وه‌ش به‌ بۆ‌چوونی من هه‌م کورته‌پێ‌نان (تفریط)و، هه‌م زیاده‌پۆ‌یی (إفراط) هه‌بووه‌، له‌ نێوان دوو کۆمه‌ڵ له‌ مسو‌لماناندا، که‌ له‌ می‌ژوو دابوون و ئیستاش شو‌ینه‌واری بی‌ڕۆکه‌کانیان هه‌یه‌، نه‌وانیش بریتین له‌ که‌سانێک که‌ زی‌ده‌ پۆ‌ییان کردوه‌ له‌ به‌ پاک‌گرتنی خوا‌دا، هه‌لبه‌ته‌ خوا‌ هه‌تا به‌پاک‌ بگیرێ‌ که‌مه‌، به‌لام‌ نابێ‌ به‌ بیانووی به‌ پاک‌ گرتنی خوا‌وه‌، سی‌فه‌ته‌کان له‌ خوا‌ په‌ک‌ بخرێ‌ن و، سی‌فه‌ته‌کان له‌ خوا‌ دابر‌نێ‌ن و تووشی (تعطیل) ببین، نه‌وه‌ لایه‌ک، لایه‌که‌ی دی‌که‌ش زیاده‌ پۆ‌ییان کردوه‌ له‌ چه‌سپاندنی سی‌فه‌ته‌کان دا بۆ‌ خوا‌، به‌ شێوه‌یه‌ک که‌ سه‌ریان به‌ وێ‌چواندن و جه‌ستاندن (تشبیه و تجسیم) که‌یشته‌وه‌، نه‌وانی دی‌که‌ش سه‌ریان به‌ (تعطیل و تجرید) که‌یشته‌وه‌، که‌ سی‌فه‌ته‌کان له‌ خوا‌ په‌ک‌ بخه‌ن و لێ‌ی دابر‌ن.

به‌لام‌ هه‌ق و راستی‌ی له‌ نێوان نه‌و دووانه‌ دایه‌، له‌و باره‌وه‌ قسه‌یه‌کی (فخر الدین الرازی) دێ‌نین، که‌ نه‌و یه‌کی‌که‌ له‌وانه‌ی زی‌ده‌پۆ‌یی کردوه‌ له‌ دوور‌خستنه‌وه‌ی خوا‌ له‌ وێ‌چوونی دروستکراوه‌کانیدا، که‌ به‌ ته‌کی‌د خوا‌ دووره‌ له‌وه‌ی به‌ دروستکراوه‌کانی بچێ‌، به‌لام‌ نابێ‌ به‌ بیانووی نه‌وه‌ سی‌فه‌ته‌کان له‌ خوا‌ دابر‌ن، (الرازی) له‌ باره‌ی نه‌و ئایه‌ته‌وه‌: ﴿إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا آتَى الرَّحْمَنِ عَبْدًا﴾ ١٣. مریم، واته‌: هه‌رچی له‌ ناسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه‌، هه‌مووی به‌به‌ندایه‌تی دێ‌ت بۆ‌ لای خوا‌ی خوا‌وه‌ن به‌به‌زه‌یی، له‌ باره‌ی نه‌و ئایه‌ته‌وه‌و له‌ ته‌فسیری دا‌ نووسیویه‌تی:

(وَكَلِمَةُ «مَنْ» لَا شَكَّ أَنَّهَا وَارِدَةٌ فِي حَقِّ اللَّهِ تَعَالَى، فَذَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ عَلَى أَنَّ كُلَّ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَهُوَ عَبْدٌ لِلَّهِ، فَلَوْ كَانَ اللَّهُ مُوجُودًا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَفِي الْعَرْشِ، لَكَانَ هُوَ مِنْ جُمْلَةِ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ، فَوَجِبَ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ، وَلَمَّا ثَبَتَ

بِهَذِهِ الْآيَةِ أَنَّ كُلَّ مَنْ كَانَ مَوْجُودًا فِي السَّمَوَاتِ وَالْعَرِشِ فَهُوَ عَبْدٌ لِلَّهِ، وَجَبَ فِيمَنْ تَقَدَّسَتْ كِبَرِيَاؤُهُ عَنْ ثَمَمَةِ الْعُبُودِيَّةِ، أَنْ يَكُونَ مَرْهُمَا عَنِ الْكُنُونِ فِي الْمَكَانِ وَالْجَهَةِ وَالْعَرِشِ وَالْكَرْبِيِّ^(۱).

لیره‌دا (فخرالدین الرازی) به‌لکه هیتانه‌وه‌یه‌کی سه‌رسوپه‌یتنه‌ر ده‌کات! خوا ده‌فه‌رموئ: {هه‌ر که‌س که له ناسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه، هه‌مووی به‌بهنده‌یی دئ بۆ لای خوای خاوه‌ن به‌زه‌یی! له ته‌فسیریدا ده‌لئ: وشه‌ی (مَنْ) به‌ دلنیا‌یی له باره‌ی خوای به‌رزوه‌هه‌توه، نه‌م نایه‌ته‌ش به‌لکه‌یه له سه‌ر نه‌وه که هه‌ر که‌سێک له ناسمانه‌کان و زه‌ویدا هه‌یه، نه‌وه به‌نده‌ی خوا‌یه، بۆیه نه‌گه‌ر خوا له ناسمانه‌کان و زه‌ویدا (ئنجاهه‌و عه‌رشیشی بۆ زیاد ده‌کات) و له عه‌رشدا بووا‌یه، نه‌ویش ده‌چوو ده‌نیو ریزی نه‌وانه‌ی له نیتو ناسمانه‌کان دان، نه‌و کاته‌ش خوا ده‌بوو به‌ بنده‌ی خوا، ئنجا که به‌و نایه‌ته‌چه‌سپا که هه‌که‌سێک له ناسمانه‌کان و له عه‌رش دایه، به‌نده‌ی خوا‌یه، که‌واته: که‌سێک که گه‌وره‌یی نه‌و زۆر پا‌که، نابێ تۆمه‌تی به‌نده‌یه‌تیی پال بدریته‌لاو، ده‌بێ به‌ پاک بگیری له‌وه‌ی که له شوئینیک دابێ، له لایه‌ک بێ و، له‌سه‌ر عه‌رش و له‌سه‌ر کورسی بیت.

پوخته‌ی قسه‌که‌ی (فخرالدین الرازی) ته‌وه‌یه که: ته‌وانه‌ی ده‌لئین: خوا له‌سه‌ر عه‌رشه، یان له ناسمانه (واته: له سه‌ره‌وه‌یه) مانای وا‌یه به‌ پێی نه‌و نایه‌ته که خوا ده‌فه‌رموئ: هه‌ر که‌سێک که له ناسمانه‌کان و زه‌ویدا‌یه، هه‌مووی به‌نده‌ی خوا‌یه، که‌واته: ده‌بێ خواش به‌نده‌ی خوا بێ!!

به‌لام ئیمه وه‌لامی نه‌و قسانه، تاوا ده‌ده‌ینه‌وه:

ته‌وانه‌ی ده‌لئین: خوا له سه‌رتیه، مه‌به‌ستیان نه‌وه نیه له نیتو ناسماندا‌یه و ناسمان بیتته زه‌رفیتک و خوای تیدا‌بێ، به‌لئ: هه‌ندیک وشکه حه‌نبه‌لیی و وشکه ظاهیری، په‌نگه وایان ته‌سه‌وو‌ر کردبێ، به‌لام نه‌و ته‌سه‌وو‌ره‌هه‌له‌یه‌و، خوا

لە نَبُو دروستکراوی خۆیدا نیه، ئەوانە ی که دەلّین: خوا لە سەرئیه، دەلّین: (أَلَلَهُ مُسْتَوْ عَلَى عَرْشِهِ، بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ كَمَا يَلِيقُ بِهِ) خوا لەسەر عەرشی خۆیهتی و، لە دەرودە ی دروست کراوەکانی خۆیهتی، بەو شێوەیە ی بۆی شایستە یه.

بەلّی بەداخه وه کاتی خۆی هەندیک لە حەنبەلییه کان و ظاهیرییه کان پێیان وابوو، وهك چۆن مروّف لە سەر تهختك، كورسیهك دادەنیشی، خواش ناوا لەسەر عەرش دانیشتوه، چوار مەشقی، هەروەها پێیان وابوو خوا لە نَبُو ناسمان دایه! یانی: ئەگەر (الرازي) بەولادا تێپه راندوه، بە بیانووی بە پاکگرتنی خوا، لەوه دا که وهك دروستکراوهکانی بچیت، ئەوانی دیکهش بە بیانووی ئەوه که سیفته کان بۆ خوا ده چه سپێتن، زیاده پۆیان کردوه و تێپه راندوه که سیفته ته کان ی خوا یان، وهك ه ی دروستکراوه کان ته ماشا کردوون، ته گه رنا چوونه سەر عەرشی خوا، به رزبوونه وه ی خوا بۆ سەر عەرش، سه قامگیربوونی خوا لەسەر عەرش، ده بێ بلّین: وهك بۆ خوا شایستە یه، نهك بهو چه مەك و واتایانه ی دێنه زهینی تێمه وه، که ه ی دروستکراوه کان.

لێره دا چه ند قسه یهك دێمه وه، له هەندیک له زانایانه وه، که لهو باره وه، چیان گوتوه؟

(۱) - (القرطبي) دهلّی: زانایان گوتوو یانه: (التَّوْحِيدُ: إِبْثَاتُ ذَاتِ غَيْرِ مُشَبَّهَةٍ بِالذَّوَاتِ، وَلَا مَعْطَلَةٍ مِنَ الصِّفَاتِ)^(۱)، واته: خوا به یه ککرتن ئەوه یه تێمه زاتیک به چه سپێتن که وهك زاته کان دیکه ناچن و، سیفته ته کانیشی لێ په خراوین، سیفته ته کانیشی هەن، وهك خوا ده فەرمویت: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾^(۲) الشوری، هیچ شتیک وهك ئەو نیه، ئەمه بۆ به پاکگرتنی خوا، بۆ چه سپاندنی سیفته ته کانیش: ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، ئەو بیسه ری بینە ریشه، واته: سیفته ی بیست و دیتنی هەن، به لأم به ته نکید سیفته ته کانیشی وهك زاته که ینی و، وهك سیفته ته کان ی دروستکراوه کان نین.

دوایی (القرطبی) ده‌لن: (صَدْرُ الْآيَةِ فِيهِ رَدٌّ عَلَى الْمُسْتَبَةِ، وَتَمْتُّهَا رَدٌّ عَلَى الْمُعْطَلَةِ^(۱))، سهره‌تای نابه‌ته‌که: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، به‌رپه‌رچده‌ره‌وه‌ی وِچوینه‌ره‌کان (و جه‌ستینه‌ره‌کان) هو، ته‌واوکارده‌که‌یشی: ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، به‌رپه‌رچده‌ره‌وه‌ی په‌کخه‌ره‌کانه، نه‌وانه‌ی خوا له سیفه‌ته‌کانی په‌ک ده‌خه‌ن و داده‌پرنن.

(۲) - (الحافظ ابن عبد البر)، وه‌ک (جمال الدین القاسمی) له ته‌فسیره‌که‌ی خو‌ی دا^(۳)، لَیْی وهرده‌گری، ده‌لن: (أَهْلُ السُّنَّةِ مُجْمَعُونَ عَلَى الْإِفْرَارِ بِالصَّقَاتِ الْوَارِدَةِ كُلِّهَا فِي الْفُرْآنِ وَالسُّنَّةِ، وَالْإِيمَانِ بِهَا، وَحَمْلِهَا عَلَى الْحَقِيقَةِ لَا عَلَى الْمَجَازِ، إِلَّا أَنَّهُمْ لَمْ يُكَيِّفُوا شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ). واته: نه‌هلی سونه‌ت (واته: نه‌وانه‌ی که به‌دوای رِیازی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ که‌وتوون) به‌کده‌نگن له‌سهر نه‌وه: سیفه‌ته‌کان که له قورن‌ان و سونه‌ت دا هاتوون بو خوا بچه‌سپترین و، بشگو‌تری مانای راسته‌قینه‌یان هه‌یه نه‌ک مانای مه‌جازی، به‌لام هیچ کام له سیفه‌ته‌کانی خوا، چۆنیه‌تییه‌که‌یان دیاری نه‌کردوون و نه‌یانگو‌توه به‌و شیوه‌یه‌ن.

که‌واته: ته‌و چه‌مک و واتایانه‌ی دینه‌ می‌شکی تیمه‌وه له کاتی‌کدا بو وینه: که وشه‌ی (وَجْه) به‌کار‌دینین، یان وشه‌ی (يَد) به‌کار‌دینن، یان وشه‌ی به‌رزبوونه‌وه (علو) به‌کار‌دینین، ته‌و چه‌مک و واتایانه‌ نابو بو خوا‌ی موته‌عال به‌کار‌دین.

(۳) - (جمال الدین القاسمی) ده‌لن: که‌واته: ته‌و که‌سه‌ی که ده‌لن: (أَللهُ لَا فِي زَمَانٍ، وَلَا فِي مَكَانٍ، وَلَا يُرَى وَلَا يَسْمَعُ، وَلَا يُبْصَرُ، وَلَا يَتَكَلَّمُ، وَلَا يَرْضَى، وَلَا يُرِيدُ، وَلَا وَلَا^(۳))، واته: خوا له هیچ شو‌نیکدا نه‌یه، له هیچ کاتی‌ک دانیه‌و، نابیزنی و نابیستی و نابینن، قسه‌ ناکات و رازی نابو و نایه‌وی، نا و نا، هه‌تا هه‌ندی‌کیان گو‌توویانه: خوا ﷻ نه له تئو گه‌ردوون‌دایه، نه له دهره‌وه‌ی گه‌ردوونه!!

(۱) الجامع لأحكام القرآن: ج ۲۵.

(۲) معاسن التأویل: ج ۱۴، ص ۲۹۵.

(۳) معاسن التأویل: ج ۸، ص ۲۵۶.

له راستییدا نهوه تپه‌راندنیکی زوره له به پاکگرتنی خواداو به بیانوی به پاکگرتنی خواوه، دارنینی سیفه‌ته‌کانه له خوا.

(۴) - هه ره لهو باره‌وه له: (محاسن التأویل) ده‌کی دا^(۱) هیناویه تی له (الذهبی) یه‌وه: (وَقَالَ الذَّهَبِيُّ رَحِمَهُ اللَّهُ: مَقَالَ مُتَأَخَّرِي الْمُتَكَلِّمِينَ، أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيْسَ فِي السَّمَاءِ، وَلَا عَلَى الْعَرْشِ، وَلَا عَلَى السَّمَوَاتِ، وَلَا فِي الْأَرْضِ، وَلَا دَاخِلَ الْعَالَمِ وَلَا خَارِجَ الْعَالَمِ، وَلَا هُوَ بَائِنٌ عَنْ خَلْقِهِ، وَلَا مُتَمَصِّلٌ بِهِمْ. وَقَالُوا: جَمِيعُ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ صِفَاتُ الْأَجْسَامِ، وَاللَّهُ تَعَالَى مُنْزَعٌ عَنِ الْجِسْمِ، هَذِهِ السُّلُوبُ نَعُوتٌ لِلْمَعْدُومِ، بَلْ هُوَ مَوْجُودٌ مُنْزَعٌ عَنْ خَلْقِهِ، مُوصُوفٌ بِمَا وَصَفَ بِهِ نَفْسَهُ، وَهُوَ فَوْقَ الْعَرْشِ بِلَا كَيْفٍ)

زه‌ه‌ب‌یی ده‌لی: قسه‌ی زانایانی که‌لام، هی دوا‌بینه‌کانیان، (واته: نه‌وانه‌ی قسه‌یان له باره‌ی عه‌قیده‌و ته‌وحیده‌وه کردوه)، که‌ گو‌توو‌یانه: خ‌وای به‌رز نه له ناسمانه‌و نه له سه‌ر عه‌ر‌شه‌و، نه له‌سه‌ر تاسمانه‌کانه‌و، نه له ن‌ت‌یو زه‌وییه‌و، نه له ن‌ت‌یو که‌ردوون دایه‌و، نه له ده‌ره‌وه‌ی که‌ردوونه، هه‌روه‌ها خ‌وا جیا‌نیه له دروست‌کراوه‌کان و پ‌ت‌یشیان‌ه‌وه په‌یوه‌ست نیه، گو‌توو‌یانه: چ‌ون‌که هه‌موو نه‌وانه سیفه‌تی جیسم و ماد‌ده‌ن، خ‌وای په‌روه‌د‌گاریش له جیسم و ماد‌ده‌ پاکه، (زه‌ه‌ب‌یی ده‌لی): تا ته‌و لا‌برد‌نی ته‌و سیفه‌تانه، وه‌س‌فه بو‌شت‌یک که نه‌بی، (له ن‌ت‌یو دروست‌کراوه‌کانیدا نیه به‌لی به‌دل‌ن‌یایی، به‌لام بل‌تی: له دره‌وه‌شیاندا نیه له‌سه‌ر عه‌ر‌ش نیه، نه‌وه پ‌ت‌چه‌وانه‌ی قور‌نان و ز‌گ‌ماک و عه‌ق‌ل‌یشه‌و د‌وایی (الذهبی) ده‌لی: قسه‌ی راست نه‌وه‌یه که‌ ب‌گو‌تر‌ی: خ‌وا پاکه له‌وه‌ی وه‌ک دروست‌کراوه‌کانی ب‌چ‌ن، به‌لام وه‌س‌ف‌کرا‌و‌یشه به‌وه‌ی خ‌وی پ‌ت‌یوه وه‌س‌ف‌کرد‌وهو خ‌وا له‌سه‌ر عه‌ر‌شه‌و، له سه‌ره‌وه‌یه، به‌لام ب‌ی نه‌وه‌ی ن‌یمه‌ چ‌ون‌یه‌ت‌یه‌که‌ی بزانی‌ن {به‌و چ‌ون‌یه‌ت‌یه‌ نیه، که‌ دروست‌کراوه‌کان له‌سه‌ر ش‌ت‌یک ده‌بن، یا‌خ‌ود له‌سه‌ری ده‌بن، یان له‌کات و شو‌ت‌ندا ده‌بن}.

سەرئەجى سىيەم: كە خوا دەفەرمۇي: ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ﴾
 واتە: فرىشتەكان داۋاي لىيوردن دەكەن بۇ ئەوانەي لە زەۋى دان، زانايان
 گوتوويانە: ئەمە سى واتاي ھەن: يەكەم: مەبەست پىيى بىرۋادارانىكە كە لەسەر
 زەۋىيىن، ئەۋە لە ئايەتى (۷) سوورەتى (غافر) دا دەفەرمۇي: ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ
 ءَامَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا
 سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾. واتە: فرىشتەكان داۋاي لىيوردن دەكەن بۇ بىرۋاداران
 (دەلىتىن): پەرۋەردگارمان! بەزەيى و زانىارىيى تۆ ھەموو شىئى گىرتۆتەۋە، لەۋانە
 بىيورە كە گەراۋنەۋە بۇ لاي تۆ و شوئىن رىيازەكەت كەۋتوۋون و، لە سزاي دۆزەخ
 چەپالەيان بدە.

ئىنجا ئەگەر مەبەست لە: ﴿وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ﴾، بىرۋاداران بىي،
 ئەۋە ئايەتى ژمارە (۷)ى، سوورەتى (غافر) پىشتراستى دەكاتەۋە.

دوۋەم: دەشگونچى مەبەست پىيى مەۋق و جىند ھەموۋيان بىي، ھەموو ئەۋانەي لەسەر
 زەۋىيىن، بەلام بەۋ واتايە نا، كە فرىشتەكان داۋاي لىيوردن لە خوا بۇ كافران بىكەن، بەلكى
 بەۋاتايەكى دىكە: (ئى: لَا يُعَاجِلُهُمُ الْعِقَابُ) فرىشتەكان داۋا دەكەن لە پەرۋەردگار كە پەلە
 نەكات لە سزادانى خەلىكى سەر زەۋى، ۋەك لە سوورەتى (فاطر) دا دەفەرمۇي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِّنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا﴾
 ۱۱. واتە: بە دۇنيايى خوا ئاسمانەكان زەۋى دەگرى كە لىيىچن و ئەگەر لىيىچن، جگە لە خوا
 ھىچ كەس نايانگرى، بە دۇنيايى خوا زۆر ھىيدىي و مەندەۋ زۆرىش لىيوردەيە.

۱۲. واتە: لىيوردەيە بۇ خەلىكى ئىۋو ئاسمانەكان و زەۋى، بەۋ واتايە كە لە ھەئەۋ
 كەم و كوپىيەكانىيان دەگەرئى، تاكو كاتى خۇي دىي و يەكسەر سزايان نادات،
 ۋەك لە كۆتايى سوورەتى (فاطر) دا دەفەرمۇي: ﴿وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا
 كَسَبُوا مَا تَرَكُوا عَلَى ظُهُرِهِمَا مِنْ ذَاتِكُمْ﴾^{۱۰}، واتە: ئەگەر خوا خەلىكى
 گىرتبايە بە ھۇي ئەۋەۋە كە دەيانكرى، پىرۆي لەسەر پىشتى (زەۋى) نەدەھىشت.

سَيِّئِهِم: واتايەکی دیکەى سَيِّئەمیشی ھەبە، کە من ئەو واتایەم بەدڵە، ئەویش ئەو ھەبە: فریشتەکان داواى لیبوردن بۆ ھەمووان لە خوا دەکەن، بەلام داواى لیبوردن بۆ ئیمانداران دەکەن، کە خوا لێیان ببووړی و، داواى لیبوردنیش بۆ ئەھلى کوفر دەکەن، کە خوا ھیدایەتیانداو، بیانخاتە سەر راستە ړی.

سەرئەنجى چوارەم: کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ۶ الشورى، تۆ بەسەریانەو ھەکیل نى، (التوكيل: أَنْ تَعْتَمِدَ عَلَى غَيْرِكَ، وَتَجْعَلَ نَائِبًا عَنْكَ، وَالْوَكِيلُ فَعِيلٌ مِمَّا مَعْنَى الْمَفْعُول. قَالَ تَعَالَى: ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ۸۱ النساء، ائْتَفَ بِهِ، أَنْ يَتَوَلَّى أَمْرَكَ، وَيَتَوَكَّلَ لَكَ، ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ۸۱، أي: مُوَكَّلٌ عَلَيْهِمْ وَحَافِظٌ لَهُمْ) ۸۱، واتە: (توكيل): بریتى ھەو ھە تۆ پشت بە جگە لە خۆت بەستى و، بیکەى بە نۆتەر و جیگرى خۆت، (وکيل) لەسەر کیشى (فَعِيل) ھ، بەلام بە مانای (مَفْعُول) ھ، کە دەفەرموێ: ﴿وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا﴾ ۸۱ النساء، واتە: خوات بەسە، کارى تۆى عاید بى، ھەکیلى تۆ بى، ﴿وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ﴾ ۸۱، واتە: تۆ نەکراویە ھەکیل بەسەریانەو ھو، تۆ پارێزەریان نیت.

کە ئەمە بێگومان دلدانەو ھى پێغەمبەرى خوايە ﷺ، ھەروەھا دلدانەو ھى شۆنکەوتووانى پێغەمبەرى خوايە ﷺ، کە ئەگەر ئەوانە بپروابوون و پروویان لە شیرک و کوفر کرد، خوا سازای ئیو ھە نادات و لیتان ناپرسیتەو ھ: بۆچى نەتانھیتشت؟ چونکە ئیو ھەکیل نین بەسەریانەو ھ، بەلام وێرای ئەو ھش، ناگادارکردنەو ھى بپروایانیشە کە: خۆتان بەرپرسیارن لە کردەو ھو ھەفتارى خۆتان و ھیچکەس لە جیاتی ئیو ھى ناپرسیتەو ھ، خۆتان بەرپرسیارى کارو کردەو ھکانى خۆتانن.

مەسەلەى دووھەم:

خو! ﷻ ۋەك سۈشكردنى بۆ يىغەمبەرانى پىشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، قورئاننىكى بە زمانى عەرەبىيى بۆ لای تۆش (ئەى موخەممەد! ﷺ) سۈشكردو، تاكو خەلكى شارى مەككەو دەوروبەرى، {تېكراى دنيا} ھۆشيار بگەيەو، لە پوژنىك كە دوو دلىى ھەلناگرى و خەلك تىيدا دەبنە دوو كۆمەلى جىاواز لە دۈزەخ و، لە بەھەشتە، خواش نەيويستو ھەلك ناچار بكات، ئەگەرنا دەيكرنە يەك كۆمەل و لە سەر ئيمان كۆى دەكرنەو، جگە لە خواش بە دۆست و سەرپەرشتىار گرتن شىكى يىجىيە، چونكە بەس خوا سەرپەرشتىارەو، مردووان دەژىنئىتەو ھەل سەر ھەموو شىكىش توانايە:

خو! ﷻ دەفەرموى: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِّنُنْذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَنُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَبَّ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ ۝۷ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلْنَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۝۸ أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَإِنَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۹﴾

شىكردنەوى ئەم ئايەتەنە، لە چوارە بىرگەدا:

(۱) - ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾، ھەر بەو شىو ھەر سۈرپەيتنەرە كە ھەر دەبى بە خۇى بچوئىرى، ياخود: بەو شىو بە كە خو! ﷻ سۈشكىردو ھەيامى پەنھانى ناردو بۆ يىغەمبەرانى پىشوو بۆ لای تۆش قورئاننىكىمان بە زمانى عەرەبىيى سۈشكردو، لىرەدا (أَطْلِقِ الْقُرْآنَ: وَهُوَ مُضَدَّرٌ مِّثْلُ غُفْرَانَ، أَطْلِقَ عَلَى الْمَقْرُوءِ) واتە: خوئىراو بەكى عەرەبىيمان بۆ لای تۆ ناردو، كەواتە: ھىچ جىاوازي نىە لە نىوان ئەودا كە بۆ لای تۆ سۈشكراو، ئەودى بۆ لای يىغەمبەرانى پىش تۆ (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، سۈشكراو، جگە لە جىاوازي ئەو زمانەى كە فەرمايشتەكانى خوايان پى سۈشكراو و، كىتبەكانى

خوایان پى دابەزىتاون، بەس زمانەکان جىابوون، ئەگەرنا نىۋەپۇکیان ھەمان نىۋەپۇك بوۋە، چۆنەتتىى سروشکرانەكەش ھەمان چۆنەتتىى بوۋە.

ئىنجا ئايا بۇچى خوا ﷻ قورئانى بەزمانى عەرەبىسى بۇ لای موحەممەد ﷺ پىغەمبەرى كۇتایى سروشکردو؟

(۲) - ﴿لَنْبُذَرَأُمَ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا﴾، تاكو (خەلكى) دايكى ئاۋەدانىيەكان (مەككە)و ئەو خەلکەي لە دەورینی وریا بکەیهوۋە بترستینی. ﴿أُمَ الْقُرَىٰ﴾ شۆرەت و کونییهی شاری مەككەیه، بۆیش بە مەككە گوتراو: ﴿أُمَ الْقُرَىٰ﴾، چونکە لە ھەموو شارە عەرەبییەکان دیرینتر بوۋە، ئىنجا ئەگەر شاری مەككە وەك چەقێك دابترى، مانای وایە ھەموو شارەکانى دیکەي دنیا، دەكەونە دەوری مەككە، بەلکو ھەندیک لە زانایان، زانایان جوگرافىاسیى ھاوچەرخ دەلێن: ئەو شوێنە جوگرافىیەي شاری مەككەي کەوتۆتى، وەك نىۋەپاستى گەياندى ھەموو کیشوەرەکان وایە.

کەواتە: ئامانج لە سروشکرانى قورئانئىكى عەرەبىسى بۇ پىغەمبەرى كۇتایى موحەممەد ﷺ بریتى بوۋە لە وریاکردنەوۋە ترساندى خەلکی شاری مەككە.

﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾، ئەو خەلکانەش لە دەوری ئەو شارەن، کە ئەمە ئەگەر بازنە تەسكەكە پەچاۋ بکرى، کە شاری مەككە لە نىۋە دورگەي عەرەبىسى دایە، ھەموو ئەو شارو ئاۋەدانىيانەي لە نىۋە دورگەي عەرەبییدان، لە دەورینی، بەلام ئەگەر بازنە فراوانەكە پەچاۋ بکرى، ھەموو شارەکان و ئاۋەدانىیەکانى دنیا، دەكەونە دەوری مەككە.

خوا ﷻ لە چەندان شوین لە قورئانى مەككەيدا رايگەياندوۋە کە نەم قورئانەو، پىغەمبەرى خاتەم ﷺ کە ئەو قورئانەي بۇ نیردراو، ھەردوکیان بۇ ھەموو مرقایەتیین، بۇ وینە:

۱- له سوورەتى (الفرقان) دا خوا ﷻ دەفەر موۋى: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾ ۱، واته: بەرزو بە پىزە ئەو كەسەي كە فۇرقانى دابەزاندودە، (ئىك جياكەرەودى دابەزاندودە) تاكو بۇ ھەموو جىھانىيان بىتتە ترستىنەرو ورياكەرەودە.

۲- ھەرودەھا لە سوورەتى (سبا) دا، خوا ﷻ دەفەر موۋى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا﴾ ۲۸، واته: تۆمان نەناردودە مەگەر بۇ تىكرای خەلكى موژدەدەر و ترستىنەرى.

۳- ھەرودەھا لە سوورەتى (الانبیاء) دا، خوا ﷻ دەفەر موۋى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ ۱۷، واته: تۆمان نەناردودە مەگەر بەزەبى خوا بى بۇ ھەموو جىھانىيان.

كە دەفەر موۋى: ﴿لِّنُذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ﴾ ۱، ﴿أُمَّ الْقُرَىٰ﴾ ۱، دەبىتتە بەركارى يەكەم بۇ وشەي (تُنْذِر) بەلام لە جى بىانتىستىنى و بۇجى ورييان بكا تەوھ؟ بەركارى دووھم (مَفْعُول بِهِ الثَّانِي) قرتىنراو، چونكە سىياقەكە دەلالەق لەسەر دەكات: ﴿لِّنُذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ عَذَابَ اللَّهِ﴾ تاكو خەلكى شارى ﴿أُمَّ الْقُرَىٰ﴾ ۱، بترستىنى و وريابكەيەوھ لە سزای خوا، ﴿وَمَنْ حَوْلَهَا﴾ ۱، ھەرودەھا ئەو خەلكەش كە لە دەورى ئەو شارەن، ئەوانەش بترستىنى لە سزای خوا.

۳- ﴿وَنُذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ ۱، ھەرودەھا بىانتىستىنى لە پۇژى كۆبۈونەوھ، كە دوولىي تىدانيە. لىرەدا: ﴿يَوْمَ الْجَمْعِ﴾ ۱، دەبىتتە بەركارى دووھم، بە پىچەوانەي پستەي يەكەمەوھ، پستەي يەكەم بەركارى يەكەمى باسكراو، بەركارى دووھمى قرتىندراو، لەبەر ئەوھى سىياق دەيگەيەن، تاكو لە پۇژى كۆبۈونەوھ بترستىنى، كى بترستىن؟ بەركارى يەكەم قرتىنراو (أَيُّ: تُنْذِرُ أَهْلَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا يَوْمَ الْجَمْعِ) واته: خەلكى ﴿أُمَّ الْقُرَىٰ﴾ ۱، و خەلكەكانى دەوروبەريان بترستىنى و وريابكەيەوھ، لە پۇژى كۆبۈونەوھ.

بىگومان پۇژى خېبۈونەوھ، كۆبۈونەوھ پۇژى قىامەتە، وشەي: (الجمع) لە (يَوْمَ الْجَمْعِ) دا: (الْجَمْعُ مُضَدَّرٌ أَوْ اسْمٌ لِلْمُجْتَمِعِينَ) (الجمع) چاوگە، ياخود ناوھ بۇ ئەوانەي لەویدا كۆدەبنەوھ، يانى پۇژى كۆمەل، ئەو خەلكەي كە لەویدا كۆمەل دەبىتتەوھ خېدەبىتتەوھ، كۆمەل بووان، كە مەبەست پىي پۇژى دوايە.

﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ هیچ دوو دلّی تیدانیه، که دهفه رموی: ﴿لَا رَيْبَ فِيهِ﴾ (آی: دلّانله تنفی الشک فی أنّه سیقع، فنزل ریب المرتابین فی منزلة العدم، لأنّ موجبات یقین بوقوعه یبینه) واته: به لگه کافی هانتی پوژی کوپوونه وهی خه لک له پوژی قیامه تد، لابه ری دوو دلّیه، که نهو پوژه هه دهفه رموی، بویه دوو دلّی دوو دلّان و، گومانداران له باره ری پوژی کوپوونه وهوه، وهک نه بوو تهماشا کراوه، چونکه نهو به لگانه دلّیایی پتویست ده کهن، که نهو پوژه ده بی هه ربی.

(۴) ﴿فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ﴾، کومه لیک له به هه شتدان و کومه لیک له کلپه (ی دوزهخ) دان. وشه (فریق.. وفریق) هه ردوویان گوزاره (خبری نیهاد (مبتدا) یکی قرتیراون، وهک (هُم فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ) نهو خه لکه که کوده بنه وه، ده بنه کومه لیک له به هه شتدا، هه روه ها: (وَهُمْ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ) ده بنه کومه لیکیش له کلپه ی دوزهخ دا، که مه به ست دهر نه جامی کوتاییه، یانی: (الْمُحْصَلَةُ النّهائیة)، دهر نه جامی کوتایی خه لک دابهش ده بن بو نه م دوو شوینه، بو به هه شت و بو دوزهخ، به لک نه مه تیکناگیری له گه ل نه وه دا که چهندان فره میشتی پیغه مبه ر ﷻ هه ن و، نه وه یه کیکه لهو شتانه ی که له لای زوربه ی هه ره زوری مسولمانان به شیکه له عقیده یان، که خاوه ی گونا هه گه وره کان، بایی گونا هه گه وره کانیا ن نه گه ر پاک نه بووینه وه، به سزای قوناغی به رزهخ، یان نه که وتبته بهر ویستی ره های خوا، یان وه بهر شه فاعه تی پیغه مبه ر ﷻ نه که وتبن، ده بی به قه دهر تاوانه کانیا ن بسووتیرین، تنجا دوا ی نه وه ی پاک ده کرینه وه، سزا ده درین، دینه به هه شت، چهندان فره میشتی پیغه مبه ر ﷻ لهو باره وه هه ن، له کتیه کافی سوننه ت دا هاتوون.

تنجا که دهفه رموی: کومه لیک له به هه شت دان و، کومه لیک له دوزهخ دان، له گه ل نه وه دا که باسکرا تیکناگیری، چونکه لی ردها باسی دهر نه جامی کوتایی ده کات، بویه نه وه ی کاتی خو ی موعته زیله و خه وار یچ گوتوو یانه^(۱): نه وه نیه که خه لکینک بچینه دوزهخ و، دوا یی بچینه به هه شت دوا ی پاکبوونه وه، شتی وانیه،

(۱) هه روه ها هه ندیک له زانایان هاوچه رخیش.

یهک پټیه، یان بۆ بههشت یان بۆ دۆزه خه، تنجا نایه تیکی تاوایان به به لگه هیناوه ته وه، له راستیدا نه یان پیکاهه، چونکه نه نایه ته باسی دهره نجامی کو تایی ده کات، ته گهرنا له سوږه تی (الأعراف) دا، خوا **لَهُ** باسی نه وه ده کات که کومه لیک هه ن له نیاوان بههشت و دۆزه خاند، له سه ر دیوار و نیاوینکن که ده که وینته نیاوان بههشت و دۆزه خه وه و، هه ردووک لایان ده بینن: **وَبَيْنَمَا حَبَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلًّا ۖ يَسْمِنُ** ۱۶!

که واته: نه نایه ته باسی نه وه ش ناکات و هاوه لانی نه عرافیش ناگریته وه! به لām نه نایه ته باسی دهره نجامی کو تایی ده کات، چونکه دوایی نه وانه ش که له سه ر (أعراف) ن، واته: له سه ر نه و نیاوه ن که ده که وینته به ینی بههشت و دۆزه خه وه، سه ره نجام به رای زۆربه ی زانایان، وهک له تهفسیری سوږه تی (الأعراف) دا، باسما ن کردوه، نه وانیش سه ره نجام ده چن بۆ بههشت، چونکه خوا ده فهرمووی: **لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ** ۱۷، واته: ئومیده وار بوون به بههشت، به لām جارێ نه چو بوونه تیی.

له سوږه تی (النساء) دا، باسی کما ن له و باره وه کردوه که خوا **لَهُ** باسی نه وه ده کات: ته و به له دوو جوړه که سان وه رناگری، که ده فهرمووی: **إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهْلَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا** ۱۷ **وَلَيْسَ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْفَنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا** ۱۸، واته: وه رگرتنی ته و به له سه ر خوا ته نها بۆ که سانیکه به نه زانیی خراپه ده که ن، دوایی به نیزیکی ده که پښه وه، نه وانه خوا که پانه وه یان لی وه رده گرتی و خواش زانای کارزانه، به لām که پانه وه (واته: تۆ به لیوه رگیران) بۆ که سانیک نه که هه ر خراپه ده که ن، هه تا کاتیک به کیان مردنی ده گاته سه ر، ده لَن: ئیستا ته و به م کرد، (که نه وه مسو لمانه و

لەسەر خراپە بەردەوامە، تاكو مردنی لى وەدەردەكەوى!، ھەروەھا تەوبە بۆ كەسانىڭكىش نىيە كە كاتىك دەمرن بە كافرىيەتتى دەمرن، ئەوانە نازارىكى بە ئىشمان بۆ داناون.

كەواتە: ئەوانەى پىشى بە كافرىيەتتى نامرن، بەلام بە گوناھبارى دەمرن، بەلام خوا تەوبەشيان لى وەرنالگى، چونكە كاتىك دەگەرىنەو و تەوبە دەكەن، كە ئومىدىان بە ژيان نەماو.

كەواتە: كەسىك كە كافرە تەوبەى لى وەرنالگىرى و شايستەى سزايە، ھەروەھا كەسىكىش كە برودارە بەلام لەسەر تاوان و خراپان بەردەوام دەبى تاكو دەمرى، ئەويش تەوبەى لى وەرنالگىرى و دەبى ھەر ئەھلى سزابتى و، نابى وەك ئەوى دىكە كە يەك پى دەچتە بەھەشت، ئەويش يەك پى بچتە بەھەشت!

كەواتە: بەلگە ھىتەنەو بەم رستە قورئاننىيە بۆ لاپردنى سزاي قۇناغى بەرزەخ، لە جىيى خۇيدا نىيە، چونكە ئەمە باسى دەرەنجامى كۆتايى دەكات، چونكە ھەندىك لە زانايانى ھارچەرخ، كە بە چاكى نازانم ئاويان بىنم، خوا پاداشتيان بداتەو، بۆچوونىكى وايان ھەبوو، گوتوويانە: راست نىيە كەسانىك تووشى سزابتى و دوايى دەر بازىن! لەگەل ئەوئەش دا كە ئەو ھەموو فەرمايشتانەى پىغەمبەر ﷺ ھەن، كە بىگومان يەك فەرمايشتى پىغەمبەر ﷺ بە سەنەدەكى راست (صحيح) بە ئىمە گەيشتى، ئىمە پابەند دەكات، بەو ئىپودەو كەو كە دەيگەيەننى، كە فەرمايشتەكان لەو بارەو زۆر زۆرن.

۵- ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلْنَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالْغَافِلُونَ مَا هُمْ مِنْ وَلِيِّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، ئەگەر خواش ويستباي ئەو خەلەكى ھەموو دەرەدە يەك كۆمەل، بەلام ھەر كەسىك بىھوى دەخاتە ئىو بەزەيى خۇيەو، سەمكارانىش ھىچ دۆست و سەرپرەشتيارىك و ھىچ يارىدەدەرىكيان نىيە. ئەمە مەبەست پىي دلدانەو دى پىغەمبەر ﷺ و دلدانەو دى برودارانە، واتە: خەفەتيان لى مەخۇن، كە ئەوانە ھەر

بروا ناهیتن، وەنەبێ ئەوان شتێکیان کردبێ خوايان ﷻ دەستە وستان کردبێ، خوا ئەگەر ویستبای هەمووی دەکردنە یەک کۆمەڵ، هەمووی لەسەر ئیمان کۆدەکردنەو، یاخود لەسەر کوفر کۆی دەکردنەو، بەلام زیاتر وا پێدەچێ مەبەست ئەوە بێ کە لەسەر ئیمان کۆیان بکاتەو، چونکە خوا ﷻ هەزێ لە ئیمانەو رقی لە کوفر، بەلام نەویستو، واتە: خوا نەویستو زۆریان لێ بکات لەسەر ئیمان کۆیان بکاتەو، بەلکو ویستوو یەقێ سەرپشکیان بکات و کە سەر پشکی کردوون، هەندێکیان ئیمانیا ن هەلبژاردو، هەندێکیان کوفریان هەلبژاردو، یانی: خوا شتێکی دیکە ویست، ئەویش ئەوە بوو کە سەر پشکیان بکات، تواناداریان بکات بۆ هەلبژاردنی هەر کام لە پێتمایی، یاخود گومرای، تاکو سەرەنجام ئەوانە ی پێتمایی هەلدەبژێرن، خوا بیانخاتە ئێو بەزەیی خۆیەو، سەمکارانیکیش کە گومرای هەلدەبژێرن، هیچ سەرپەرشتیارو یارمەتییدەریان نیە.

﴿وَلَنْ يَدْخُلَ مِنْ بَنَاءٍ فِي رَحْمَتِهِ﴾، بەلام خوا هەر کەسیک بیهوێ، دەیخاتە ئێو بەزەیی خۆیەو.

﴿وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، سەمکارانیش واتە: ئەوانە ی سەتم لە غۆیان دەکەن بە هەلبژاردنی کوفرو، شیرک و، گومرای، ئەوانیش هیچ سەرپەرشتیاران و، هیچ یارمەتییدەریان نیە.

لێرەدا خوا ﷻ لە جیاق ئەوە ی بفرمو: (وَلَكِنْ خَيْرُهُمْ فَمَنْهُمْ مَنِ اخْتَارَ الْإِيمَانَ، لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ، وَمَنْهُمْ مَنِ اخْتَارَ الضَّلَاةَ، فَأَصْبَحَ ظَالِمًا لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي النَّارِ) کورتی کردۆتەو، چونکە ئەوە ی دیکە، هەمووی عەقڵ و سەلیقە پە ی پێ دەبات، یە کسەر دەفرمو: ﴿وَلَنْ يَدْخُلَ مِنْ بَنَاءٍ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، واتە: بەلام خوا هەرکەسیکی بیهوێ دەیخاتە ئێو بەزەیی خۆیەو، لەبەر ئەوە ی هیدایەت و، پێتمایی خۆای پێشوازی لێکردو، هەلبژاردو وەرگرتو، ئەوە ی دیکەش کە گومرای هەلدەبژێرت، مانای وایە

سته مکاره به نسیهت خۆیهوه، ستهمی له خۆی کردوهو، ستهمی له په یامی خواش کردوه، بۆیه ئهوهش سه ره نجامی دۆزه خهوه، ههچ یارمه تیی دهره هاوکار ئیکشیان نیه، یانی: (لَکِن الظَّالِمُونَ لَأَنْفُسِهِمْ سَيِّذُونَ النَّارَ وَمَنْ لَمْ يَلْحَظْ يَلْحَظْ لِنَفْسِهِ) به لام سته مکاران له خۆیان، ده چنه ناگرهوهو، له ویش نه سه ره رشتیاریان ههیهوه، نه یارمه تیی دهریشیان ههیه، واته: نه که سیکیان ههیه سه ره رشتیاریان بکات به گشتی له هه موو حالانداو، نه که سیکیان ههیه به شیوهیه کی به شی و له حاله تیکی دیاریکراودا، هاوکارو ده ستبارگرو یارمه تیی دهریان بێت.

(٦) - ﴿أَرَأَيْتُمْ أَفْعَالُكُمْ﴾ یان ئایا جکه لهو سه ره پهرشتیاریان بۆ خۆیان کرتوون و، په یدا کردوون؟

(٧) - ﴿قَالَ هُوَ الَّذِي﴾ به دنیایی بهس خوا سه ره پهرشتیاره.

(٨) - ﴿وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتِ﴾ ههر ئه ویش مردوووان ده ژینیتتهوه.

(٩) - ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ته نیا ئه ویش له سه ره هه موو شتیک به توانایه.

لیره دا وشه ی (أَمْ): (لِلْإِضْرَابِ الْإِنْتِقَالِ) بۆ گواسته وهیه له مه به ستیک بۆ مه به ستیکی دی، (أَمْ: دَعِ الْإِهْتِمَامَ بِشَأْنِهِمْ وَلْتَعُدَّ إِلَى قَضَاءِ حَالِهِمْ فِي اتِّعَادِهِمْ أَوْلِيَاءَ) واته: واز بینه له گرنگی دان به حال ی وان و، با بکه رینتهوه بۆ حالی قیزه و نیان، له وه دا که دۆستان و سه ره پهرشتیاریان بۆ جیاتی خوا بۆ خۆیان په یدا کردوون.

﴿قَالَ هُوَ الَّذِي﴾ (أَمْ: إِنْ أَرَادُوا وَلِيًّا بِحَقِّ، قَالَ هُوَ الَّذِي بِحَقِّ فَحَسْبُ) ته گهر به راستی سه ره پهرشتیاریان ده و ی، بهس خوا سه ره پهرشتیاری به هه قه، به به لکه ی ئه وه ی: ﴿وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتِ﴾ ههر ئه ویشه مردوووان ده ژینیتتهوه ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ههر وه ها بهس ئه ویش له سه ره هه موو شتیک به توانایه، واته: نه م دوو رسته ی دوا یی: ﴿وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتِ﴾ و ﴿وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ به لکه ن،

لەسەر ئەوێ که هەر خوا سەرپەرشتیارەو، شایستەیی ئەوێه بە سەرپەرشتیارو،
 پەرستارو، مشوورخۆر بگیری، ئەمە وەك ئەو ئایەتەیی سوورەتی (النحل) وایە،
 که دەفەرمویی: ﴿أَفَمِنْ خَلْقِي كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ (١٧)، ئایا زاتێك
 که وەدیڤینێ و شت دروست دەکات، وەك کەسێك وایە که هیچ دروست
 ناکات؟ بۆچی پەند وەرنەگرن.

لێره شدا خوا دەفەرمویی: ئایا ئەوانە سەرپەرشتیارانیکیان جگە لە خوا، لە
 جیاتی خوا، بۆ خۆیان پەیدا کردوون؟ هەر کەسێك سەرپەرشتیاری دەوێ، بەس
 خوا سەرپەرشتیارە، بە پەلگەیی ئەوێ که ئەو مردوون دەژینێتەو، بەس
 ئەویش لەسەر هەموو شتێك بە توانایە.

مه سه له ی سیه م:

حوکم و بریار له باره ی راجیایه کانه وه تاییه ته به خواوه، که ههر نه و بهروه ردگاری پشت پی به سترای تهوبه بو لاکراوه، داهینه ری گهردوون و دانه ری سیستمی جووتیه تییه له مرووف و ناژه لاندو، هیچ شتیک وینه ی وی نه، کلپله کانی گهردوونی به ده ستق و، به ویستی چه کیمانه ی خو ی بژیو زورو که م ده کات بو مروقه کان، به هه موو شتیک زانیه و، له سر هه موو شتیک توانایه:

خو الله ده فهرموئ: ﴿وَمَا أَخْلَقْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۝ فَاطْرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذُرُوكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ۝ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ۝﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له چواره برگه دا:

۱- ﴿وَمَا أَخْلَقْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾، ههر شتیک ئیوه تئیدا کهوتنه راجیایی، بریار له باره یه وه بۆلای خوایه.

﴿فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ﴾، (مقول قول مخدوف) یانی: (قُلْ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ) پێیان بلن: بریارو حوکم له باره یه وه بۆ لای خوایه، ته نیا خوا بۆی هه یه لهو شتانه دا که تئیان دا ده که ونه راجیایه وه بریار بدات.

۲- ﴿ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي﴾، نا نه و خوایه تان بهروه ردگاری منه، واته: بهس خوا نه و بهروه رگاره به که بۆی هه به بهرنامه دابنن، بۆی هه به چه لال و چه رام دیاری بکات.

۳- ﴿عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ﴾، پشتم بهس به و به ستوه و ته نیا ئه وم کردۆته، کار پێسیردراوی خو م.

۴- ﴿وَإِلَآئِئِئِبُّ﴾، لە ناخ و، دەروونیشەو بەس بۆ لای وی دەگە پێمەو، لە باردی ئەم تايەتە موبارەكەو، زانایان زۆر قسەیان كردو، زۆربەى هەرە زۆریان گوتوویانە: ئەو دەگەيەنئى كە مسوڵمانان لەهەر شتێكدا كەوتنە راجیایی، دەبێ حوكمەكەى بۆ لای خوا بگێرنەو، چ پەيوندی بە بوونناسیەو هەبێ، چ بە تیمان عەقیدەو هەبێ، چ بە حەلāl و حەرامەو هەبێ، واتە: چ پەيوەندی بە بنجینە كانی دینەو هەبێ، چ بە لق و پۆپەكانی دینەو، (أُصُولُ الدِّينِ وَفُرُوعُ الدِّينِ)، زۆربەى هەرە زۆرى زانایانوايانگوتو، لە نێویان دا: (الطبري، ابن كثير، القرطبي، فخرالدين الرازي، عبدالرحمن بن ناصر السعدي، الشنقيطي) بۆ وێنە:

أ- (الشنقيطي) باسێكى دوورو درێژ دەكات، سەرەتايەكەى ئاوا دەست پێدەكات: (فَعَلَيْكُمْ أَهْلُ الْمُسْلِمُونَ أَنْ تَتَفَهَّمُوا صِفَاتِ مَنْ يَسْتَحِقُّ أَنْ يُسْرَعَ وَيُعَلَّلَ وَيَحْرَمَ)^(۱)، واتە: ئەي مسوڵمانينە! پێويستە بزانی كۆ دەتوانی، ياسا دابنێ و، حەلāl و حەرام دیاری بكات.

ب- (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) لە تەفسیرەكەى خۆیدا، دەلێ: (اتَّفَاقُ الْأُمَّةِ حُجَّةٌ قَاطِعَةٌ، لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَرُدَّ إِلَيْهِ إِلَّا مَا اخْتَلَفْنَا فِيهِ، فَمَا اتَّفَقْنَا عَلَيْهِ، يَكْفِي اتَّفَاقُ الْأُمَّةِ عَلَيْهِ)^(۲)، واتە: يەك دەنگی نۆمەت بە لکە یەکی هەلبەر، چونکە خوا فەرمانی پێنەکردوون هیچ شتێکی بۆلا بگێرنەو، جگە لەوێ تێیدا دەکەوینە راجیایی، کەواتە: ئەوێ لەسەری پێك دێن، ئەو بە لکە یە.

واتە: ئەوێ کە کۆدەنگی زانایانی نۆمەتی لەسەر دەبێ، پابەندکەرە بۆ هەموو مسوڵمانان.

ج- بە لām (محمد الطاهر بن عاشور) لەو بارەو رايەکی دیکەى هەبە، دەلێ: (وَلَا عَاقِبَةَ لِهَذِهِ الْآيَةِ بِاخْتِلَافِ عُلَمَاءِ الْأُمَّةِ فِي أُصُولِ الدِّينِ وَفُرُوعِهِ، لِأَنَّ ذَلِكَ الْإِخْتِلَافَ حُكْمُهُ مَنْوُطٌ

(۱) أضواء البيان في إيضاح القرآن بالقرآن: ج ۷، ص ۴۹.

(۲) تيسير الكريم الرحمن في تفسير كلام المنان: ص ۷۵۳.

بِالنَّظَرِ فِي الْأَدْلَةِ وَالْأَقْيَسَةِ صَحَّةً وَفَسَادًا، إِنَّهُ لَا يُنَاسِبُ سِيَاقَ الْآيَاتِ سَابِقَهَا وَتَالِيَهَا، وَلَا اغْتِرَاضَ السُّورِ الْمَكِّيَّةِ، وَقَدْ اخْتَجَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ نَفَاةُ الْقِيَاسِ، وَهُوَ اخْتِجَاجٌ لَا يَرْتَضِيهِ نَظَاسٌ^(۱).

واته: نهم نایه ته هیچ په یوه نندبى نیه به راجیایى نؤممه ته وه، له باره ی بنچینه کان و لق و پویه کانی ثابینه وه، چونکه نه و راجیاییه حوکمه که ی به ستر او ته وه به ته ما شاکردنى به لکه کان و قیاسه کان، که نایا راستن، یا خود نات ه واون؟ تنجا نه گهر نهم نایه ته بکړیته به لکه له سهر نه وه (که دهبى راجیایى زانایان بکړدړیته وه بو لای خوا) له گهل سیاقى نایه ته کان دا ناگونجى و، له گهل نامانجى سووړه ته مه ککه یه کانیشدا ناگونجى، هه نندیک له زانایانیش نهم نایه ته یان به به لکه هینا وه ته وه له سهر نه وه که قیاس شتیکى ناروایه، به لآم هیچ زانایه کى ورد به و قسه یه رازى نیه.

شایانې باسه: (فخرالدین الرازى) یش، له تفسیره که یدا^(۲)، ناماژه به وه دهکات که نه وانه ی پروایان به قیاس نیه، نهم نایه ته یان به به لکه هینا وه ته وه، به س قسه که یان دینى، بى نه وه ی به رپه رچى بداته وه، که له چهند شویتیکى دیکه ش هه روا دهکات، شوبه یه که دینى، یا خود به لکه یه کى راي به رانه ر دینى، که پیشى رازى نیه به حیساب، به لآم دواى به رپه رچى ناداته وه! تنجا به بوچوونى من نه وه نوقسانیه، دهبى که نیشکال و شوبه که دینى، به رپه رچدانه وه که شى بښى.

منیش پتم وایه راي زور به ی زانایان زیاتر پښه چى، نه وه ش که له گهل مه به ستى نامانجى سووړه ته مه ککه یه کاندا ناگونجى، راست نیه و له سووړه ته مه ککه یه کاندا، خوا ^{﴿۱۱﴾} مه سه له ی حه لآل و حه رام که دهبى ته نیا به ده ست خوابى، هه ر له سووړه ته مه ککه یه کاندا زور باسکراوه، بو وینه: ^{﴿۱۲﴾} اَمْ لَمْ تُهْمَرْ شُرَكَاءُ سَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ ^{﴿۱۳﴾} الشورى.

(۱) التحرير والتنوير: ج ۲۵، ص ۴۲.

(۲) ج ۱۴، ص ۱۲۲.

كەواتە: ئەو ھەر شتێك راجایی تېدا بوو، چ لە قوناغی مەككە دايت، چ لە قوناغی مەدینەدا، دەبێ بگێردرێتەو بۆ لای خوا ﷻ، چ پەيوەندیی بە بنچینەکان دیندارییەو ھەبێ، چ پەيوەندیی بە لق و پۆپەکانەو ھەبێ، پێم وایە كە ئایەتەكە زۆر بە ڕوونیی دەيگەيەنێ، بۆیە ڕایەكەي (محمد الطاهر بن عاشور)م لێرەدا پێ پەسند نیه.

(۵) - ﴿فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (خوا) داھتینەری ئاسمانەکان و زەویە.

(۶) - ﴿جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا﴾، لە خۆتان ھاوسەران بۆ گێران، جووتی بۆ دروست کردوون، كە ئەمە ئەگەر دوێتەرەو ھەبێ، واتە: خوا ئافرەتان بۆ دروست کردوون و، ئەگەر دوێتەرەو ھەبێ، واتە: خوا پیاوان بۆ دروستکردوون، چونكە ھەم پیاوو، ھەم ژن، بە جووتی یەكدی داھەنرێن.

(۷) - ﴿وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا﴾، ھەر ھەھا لە ئازەلانیشتدا خوا جووتی دروست کردوون، (أَزْوَاج: جَمْعُ زَوْجٍ، وَهُوَ الَّذِي يَنْضَمُّ إِلَى قَرْدٍ قَبِيضٍ كِلَاهِمَا زَوْجًا لِلْآخَرِ، أَي: الذَّكَورُ وَالْإُنَاثُ) (أَزْوَاج: كۆی (زوج) ھەو ئەو یەكە پال دەدرێتە لای تاكێك و، ھەردووکیان دەبێ بە جووت بۆ یەكدی، كەواتە: لێرەدا ﴿أَزْوَاجًا﴾، (أَي: ذُكُورًا وَ إِنَاثًا) واتە: نێرو مێیەكان.

(۸) - ﴿يَذَرُوكُم فِيهِ﴾، ئێو ھەویدا زۆر دەكات، ﴿يَذَرُوكُم﴾، (أَي: يَكْثُرْكُمْ، يَكْثُرُكُمْ) زۆرتان دەكات، یاخود ﴿يَذَرُوكُم﴾، (أَي: يَخْلُقْكُمْ) دروستتان دەكات، ﴿فِيهِ﴾، واتە: لە: ﴿جَعَلَ لَكُمْ﴾دا، لەو گێرانەي بە ھالەق جووتییدا، چ بۆ ئێو، چ بۆ ئازەلانتان، لەو ھەدا خوا زۆرتان دەكات، یاخود لە یاسای جووتییەتیییدا، بە ھۆی ئەو یاسایەو خوا زۆرتان دەكات، یاخود دروستتان دەكات، یاخود بڵاوتان دەكاتەو.

ھەلبەتە دیاردەي جووتییەتی و جیایی، ھەر کام لە نێرو مێ لە یەكدی، چ لە ئینسان، چ لە ئازەل و، چ لە كۆی ژیاندان داو دا بەشکردنی توانایەكان و، جۆراو جۆرکردنی توانایەكانی نێرو مێ، ئەمە ھەم بە نەسبەت مەوقیشەو،

ھەم بە نەسبەت ئاژەل و ژياندارانی دیکەشەو، بەدئنیایی مروؤف تاكو سەرئنجی لییدات، حیکمەت و لیژانیی و وردەکاریی خوای پەرورەدگاری تیدا دەبینی، ھەرچەندە بەداخەو زۆرجاران کە خەلک لە زگماک و خواپسکی خوا لادەدەن، واتە: نەك تەنیا لە شەریعەت لادەدەن، بەلکو لە زگماکیش لادەدەن و، نەم مەسەلە ی نێرو مێ، ژن و پیاو، چۆن پێکەو مامەلە بکەن؟ دەیکەن بە کێشەو گرفتیی گەورە: ژنسالاریی، نەخێر پیاو سالاریی! لەحالیك دا تەماشای دەکەین لە جیهانی ئاژەلان، بەلکو دزدان و، پەرورە ژيانداراندا بەگشتیی، ئەو کێشە یە نیە، مێینە کاری خوێ دەکات و نێرینەش کاری خوێ دەکات، بۆ وینە:

لە نێو شیرەکاندا، ئەو دی پراووشکار دەکات، تەنیا مێنە، دێلە شیرە، بەلام گۆلە شیر، نێرە کە، تەنھا کاری ئەو یە پارێزگاریی لەو شوێنە بکات کە تێدان! نەجا مەسەلە ی ژنسالاریی و پیاو سالاریی ھەمووی بە ھۆی لادانەو یە، لە زگماکی کە خوا مروؤفی لەسەری خولقاندو، بەھۆی گوێ نەدانەو یە بە شەریعەت، تەگەرنا لە راستیییدا نێرو مێ وەك یەك نین، پێکھاتەو توانایەکانیان جیا جیان، لە پرووی جەستەییەو، لە پرووی دەروونییەو، لە پرووی ئەو یە کە جێی بایەخیانە، بەلام لەو پروو یە کە ھەردووکیان مروؤفن، ھەردووکیان بەرێژن و ھەردووکیان بەرپرسیارن و، ھەردووکیان تەرکدارن و، ھەردووکیان یەکسانن، بەلام ئەو کە نێرو مێ لە ھەموو شتێك دا وەك یەكین، نەخێر، ئەو ئاشکراو دیارە وەك یەك نین، نەجا خوێنلکەردن لەو و نکوولییکردن لەو راستییە، ئەو ھەموو گرفت و کێشانە پەیدا دەکات، پاشان نەنێرایەتیی فەزیلەتە، نە مێیایەتیی نوقسانییە، تاكو ئافرەتەکان نکوولیی بکەن لە مێینە بوونی خوێان، لە ئافرەت بوونی خوێان و، لاسایی پیاو یەکان بکەن ئەو لە نێرایەتیی و لەو سیفەتەدا کە ھی پیاوانن، تاكو بچنە ئاستی ئەوانەو! چونکە مێینە بوون و ئافرەت بوون نوقسانیی نیە، تاكو ئافرەت نکوولیی بکات لە مێینە بوون و ئافرەت بوونی خوێ و لاسایی پیاو بکاتەو، ھەر بۆیەش لە فەرماشتی پێغەمبەر دا ﷺ ھاتووە کە نەفرین کراوە

لهو پیاوانه‌ی لاسایی ژنان ده‌که‌نه‌وه‌و، لهو ژنانه‌ی لاسایی پیاوان ده‌که‌نه‌وه: {لَعَنَ اللَّهُ الْمُتَشَبِهِينَ مِنَ الرِّجَالِ بِالنِّسَاءِ، وَالْمُتَشَبِهَاتِ مِنَ النِّسَاءِ بِالرِّجَالِ} (آخرجه أبو داود: ۴۰۹۷، وابن ماجه: ۱۹۰۴، والترمذی: ۲۷۸۴، قال: حسن صحیح)، واته: خوا نه‌فرینی کردوه لهو پیاوانه‌ی چاو له ژنان ده‌که‌ن و، لهو ژنانه‌ی چاو له پیاوان ده‌که‌ن و لاسایان ده‌که‌نه‌وه، به‌لکو پیوسته هه‌رکام له ژن و پیاو، نه‌رکی زگمک و خواړسکی خوږیان جیبه‌جی بکه‌ن و، هیچ کامیان خوږی پی له‌وی دیکه که‌متر نه‌بن، بو نه‌وه‌ی پالنه‌ریک و هانده‌ریکی نه‌بن، لاسایی نه‌وی دیکه بکاته‌وه‌و خوږی وه‌ک نه‌وی دیکه لیبکات که واشی هه‌ر لټنیه‌ت!

(۹) - {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}، واته: هیچ شتیک وه‌ک خوا نیه‌و نه‌و بیسه‌ری بینه‌ره. (ک) ی (کمثله) یانی: وه‌ک (مثله)، که‌واته: لټرده‌دا مانابه‌که‌ی ناوای لی دټته‌وه: (لَیْسَ مِثْلُ مِثْلِهِ شَيْءٌ)، هه‌لټه‌ته تټمه دواپی کورته باسټک له باره‌ی به پاکگرتنی خواوه ده‌که‌ین، له ویچووونی دروستکراوه‌کان، بو‌یه به خیرایی به‌سه‌ر ته‌فسیری ته‌م رسته به‌پټزه‌دا ده‌رو‌ین، که ده‌فه‌رموی: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}، ننجا هه‌ندی له زانایان گوتوو‌یانه: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}، یانی: (لَیْسَ مِثْلُ مِثْلِهِ شَيْءٌ، فَكَيْفَ بِمِثْلِهِ هُوَ) وه‌ک وټنه‌ی وټنه‌ی وټنه‌ی خوا نیه، چ جای وټنه‌ی خوږی، واته: ته‌مه بو جه‌ختکردنه‌وه‌ی ته‌وه‌یه، که هیچ شتیک وه‌ک خوا نیه‌و گوتوو‌یانه: (ک) ده‌که، زیاد کراوه بو جه‌ختکردنه‌وه‌و.

که‌واته: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}، واته: (لَیْسَ مِثْلُهُ شَيْءٌ) هیچ شتیک وه‌ک خوا نیه نه‌ه زاتی و نه‌ه له سیفه‌ته‌کافی و نه‌ه له کرده‌وه‌کافی دا.

که‌واته: رسته‌ی به‌که‌میان: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}، ته‌مه بو به پاکگرتنی خوا‌یه‌و رسته‌ی دووه‌میان: {وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}، نه‌مه‌ش بو چه‌سپاندنی سیفه‌ته‌کافی خوا‌یه.

﴿لَیْسَ كَمِثْلِهِ شَیْءٌ﴾. لە ڕووی وێجھونی بە دروستکراوە کانهوه، بەلام لە ڕووی ئەوهوه که خاوهنی سیفه تەکانه: ﴿وَهُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ﴾، ئەو (خوا) بێسەری بێنەرە، هەرۆه ها سیفه تەکانی دیکەشی هەن.

۱۰- ﴿لَهُ مَقَالِیدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، کلێله کانی ئاسمان زهوی هی وین، (مَقَالِید) کۆی (إِفْلِید)، یاخود کۆی (مِقْلَاد)، ئەگەر کۆی (إِفْلِید) بێ، هەر لە (کلید)ی، فارسییه وه هاتوه، ئەو کاته، کۆکردنه وه که به شیوهی نا قیاسییه، بەلام تەگەر کۆی (مِقْلَاد) بێ، وهك (مِفْتَاح، مَقَالِید، مِقْلَاد، مَقَالِید)، ئەو کاته به شیوهیهکی قیاسی کۆکراوه تەوه، گرنگ ئەوهیه (مَقَالِید)، به مانای کلێله کانی دێ، بەلام هەندێک گوتووین: به مانای خەزێنه کانی دێ، واته: خەزێنه کانی ئاسمانه کانی و زهوی هی خوان، یاخود کلێله کانی ئاسمانه کانی و زهوی، واته: ئەو کلێلانهی که خەزێنه کانیان پێ دەکرێنه وه، به دەست خوان.

۱۱- ﴿يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ﴾، بۆ هەر کهسێک بیهوێ بژیو فراوان دهکات و تەنگ دهکاته وه، واته: زۆر دهکات و کهم دهکات.

۱۲- ﴿إِنَّهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِیْمٌ﴾، واته: به دنیایی خوا به هه موو شتی که زانیه.

تێمه دوايي باسیکی تایبه تیش له باره ی فراوانکردن و، تەنگکردنه وه ی بژیو له لایه ن خوای پهروه دهگاره وه بۆ مرۆفه کانی، دهکهین، بۆیه لێرده ها ههروا به خێرای به سه رایاندا ره تبهوین، ته نیا ئەوهنده ده لێین: لهو باره وه که خوا ده فهرموی: ﴿لَیْسَ كَمِثْلِهِ شَیْءٌ وَهُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ﴾، زانیان ده لێن: ﴿وَكُلُّ مَا جَزَىٰ بِئَابِکَ، فَالِلَهُ بِخِلَافِ ذَٰلِکَ﴾ هه رچی به عه قل و خه یال و ئەندیشه ی تۆ دادی، خوا له وه جیایه، بۆچی؟ چونکه ئەوه ی که مرۆف ده توانی به عه قل و، ئەندیشه و، خه یالی خۆیدا بیهێتی، وێنه ی دروستکراوه کانه، چ وێنه راسته قینه کانیان، چ وێنه ی لیک دراو، یاخود دروستکراو، که خه یال خوێ دروستی دهکات، بۆ وێنه: ده ربایه ک له جیوه، جیایه ک له زێ، مرۆف ده توانی به خه یال دروستی بکات، به لام له دنیای واقعه دا نیه، به لام مرۆف ده توانی به خه یال

دروستی بکات، دهریا ته وهه هیه، جیوهش ههیه، جیوه که به خه یالی خوی زور دهکت، هیندهی دهریا بهک، یاخود زیر ههیه و چیاش ههیه، به خه یال مروف دهتوانی زیره که زور بکات، به قه دهر چیا بهکی لیکات، با له دنیای واقعیشدا نه بئ، ئیجا ته وشتانهی له دنیای واقعیدا هه، عهقل وینه کانیاں کۆده کانه وه، یاں دهنکه کانیاں یاں بونه کانیاں، یاں تامه کانیاں، یاں قه باره کانیاں، له ریی پینچ ههسته کانه وه، یاخود ته وهی که عهقل و، خه یال و ته ندیشه خویان دروستیاں دهکن، که مروف ته و توانایه شی ههیه، یاخی وینهی راسته قینهی شته کان، که له عهقل هه، چ وینهی خه یالییاں که خه یال دروستیاں دهکات و، هه رهی دروست کراوه کانن، خوا له هه موو ته وانه جیا به.

کورتە باسیک لە بارەی

بە پاکگرتنی خواوە، لە وێجۆونی بە دروستکراوەکان

بە پێزان!

نەم کورتە باسە لە چوار برگەدا دەخەینە ڕوو:

برگەی یەکەم: ئەو ڕستە قوڕناییە کە دەفەرموێ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ الشوری، واتە: هیچ شتێک وەک خۆی نەو، ئەو بێسەری بێنەرە.

نەمە بناغەیەکی یەكجار گەورەو گرنگە، لە بەپاکگرتنی خوادا ﷻ، کە وەک دروستکراوەکانی بچن، هەلبەتە نەم راستییە کە زۆربەی هەرە زۆری زانیان دەلێن: نەمە بنچینەیکەو بناغەیەیکە بۆ ئەودەی بیکەینە بەلگە لەسەر وێنەچوونی خوا بە هیچ کام لە دروستکراوەکانی و، هەرچی وشەو تەعبیریەک بۆ خوا ﷻ بەکارهێنراوە، هەمووی دەبێ لەبەر ڕۆشنایی نەم ڕستە موبارەکەدا: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، تەماشای بکەین و نەم راستییە مەزنە، دەبێتە بناغەیەیک بۆ بەپاکگرتنی خوا، بە دوورگرتنی لەوێ بە دروستکراوەکانی بچن چ لە زاتی دا، چ لە سیفەتەکانی دا، چ لە کردەوێکی دا، چ لە ناوەکانی دا.

نەم راستییەش لە چەند شوێنێکی دیکە قوڕنەن دا ناماژە پێکراوە، بەلام بە تەعبیری دی، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتی (طه) دا خوا دەفەرموێ: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ عِندَهُ﴾، واتە: خوا ﷻ ئەوەی لە پیش دەستیانە دەزانێ و، ئەوەی لە دواشیانەو دەزانێ، یاخود: داهاتوویان دەزانێ و ڕابردوویان دەزانێ، یان مەبەست ئەوەیە: هەموو شتێک لە بارەی دروستکراوەکانیەو دەزانێ، ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ عِندَهُ﴾، بەلام زانیاری ئەوان دەوری خۆ نادات، یانی: زانیاری ئەوان بەس بایی ئەوەندەیه خوا بناسن، بەلام کە وەک پێویست بزانی چیهت (ماهية) ی خوا چۆنە؟ زانیاری مەزۆفەکان لەو کەمترە.

ب- له سوورەتی (الأنعام) یشدا، دەفەرموێ: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾ ١٠٣. چاوه‌كان خوا نابین، بە‌لام خوا چاوه‌كان دەبینێ و، ئەو زۆر پەنهانکاری شارەزایە.

مەبەست ئەوەیە: له دنیادا چاوه‌كان خوا نابین، بە‌چاوی سەر‌خوای پەرۆدگار نابینێ، بە‌لام خوا بە‌چاوی عەقل و دڵ دەرك دەکێ، بە‌لام له پۆژی دوایدا له‌لایەن ئیماندارانەوه له‌بەه‌شتدا، دەبینێ، ئیمانداران خوا پەرۆدگار دەبین، وەك له‌تەفسیری سوورەتی (الأنعام) دا، كه بە‌رگی پێنجی ئەم تەفسیرە کوردییە ئیمەیه، زۆر بە‌تەفصیل باسێکمان لەو بارەوه کردو: [ببینی خوا بە‌رزی مەزن له‌ دنیاو دوا‌پۆژدا، له‌ حالەتی خەو و بیداریدا].

ج- تايەتییکی دیکه لهو بارهوه، كه هەر ئەو چەمك و واتایە دەگەینێ، ئەوەیە كه له سوورەتی (الحديد) دایە، كه دەفەرموێ: ﴿هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ﴾ ٢. واتە: خوا یەكەمینەو دوامینەو، ناشكرایەو پەنهانەو، بە‌هەموو شتێك زانایە.

یەكەمه واتە: خوا یەكەمه بئ سەر‌ه‌تا، بە‌بێ ئەوەی دەست‌پێكێکی هەبووبێ، هەموو شتەكان دروست‌کراوی‌خوێ، بە‌لام خوا ﷻ بوونە‌کە‌ی سەر‌ه‌تایەکی نیە، هەموو شتێك بوونە‌کە‌ی سەر‌ه‌تایەکی هەیه، وەك زۆرجار باس‌مان کردو، ئیستا نوێترین بێردۆزه، بێردۆزە (بیگ بانگ) (big bang) ه، كه دە‌لێ: «ئەم گەردوونه پێش‌سێزده‌ ملیارو‌حه‌وسەت‌ ملیۆن، س‌ال‌ بوونی‌ نە‌بووه»، ئیستا ئەوانە‌ی‌ كه‌ خوێنا‌س‌ن و ئەوانە‌ش‌ كه‌ خوێنا‌س‌ن، هەموویان لە‌سەر ئەوه یە‌ک‌دە‌نگ‌ن، هەموویان دە‌لێن: ئەم گەردوونه پێش‌سێزده‌ ملیارو‌حه‌وسەت‌ ملیۆن س‌ال‌، بوونی‌ نە‌بووه، بە‌لام له‌ ئەنجامی‌ تەقینە‌وه‌یه‌کی گە‌وره‌دا، ئەویش‌ له‌ ت‌ا‌کی گەردوونی، بان‌ ت‌وی گەردوونی و هێلکە‌ی گەردوونی‌ه‌و بووه (سین‌گولاری‌تی - singularity) ی‌پێدە‌لێن و كه‌ زۆر زۆر گەرم‌ بووه‌و، یە‌ک‌جار ب‌چ‌و‌و‌ك و له‌

ماوہیہ کی زور زور کہمدا تہ قیوہ تہ وہ و، تہم گہردوونہ دروست بووہ، ہہ لّہ تہ نہوان دہ لّین: تہ قینہ وہ! بہ لّام لہ مہ وسووعی: (نیمان نیلحاد) دا باسَم کردوہ، کہ لہ راستیدا تہم گہردوونہ زور بہ سیستم و ریک و پیکیی دروستکراوہ، بہ لّام نہوان تہو تہ عبیرہ یان بہ کارہیناوہ: (بیگ بانگ) تہ قینہ وہی گہورہ (الإنفجار الکبیر)، تہ گہرنا لہ راستیدا پرؤسہ یہ کی تہوپہری سیستماتیک و پروردہ کاری بووہ.

کہواتہ: کہ خوا دہ فہرموی: خوا یہ کہ مہو دواہ مہ، واتہ: یہ کہ مہ بن سہرہ تاو، دوا یہ مینہ بن کوتایی، وَالْظَّٰلِمُ وَالْبَاطِنُ، خوا ناشکرایہ و پنهانیشہ، ناشکرایہ بہو واتاہ کہ تہ گہر بہ عہ قَل و دَل تہ ماشا خوا بکہی، ناشکرایہ، بہ لّام شیراووہ پنهانہ، تہ گہر بہ چاوی سہر بوی بگہری، خوا نابینی، بہ پیئچ ہستہ کان خوا دہ رک ناکری، بہ لّام بہ چاوی عہ قَل و دَل خوا دہ رک دہ کری و، خوا بہ ہموو شتیک زانایہ.

نجا بہ پتی تہم ثایہ تانہو، رستہی: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الشوری، ہموو تہو تہ عبیرو وشانہی بہ کاردہ ہتیرین و، مانای نہندامہ کان دہ گہ یہ نن، یان مانای ہستہ و دہرہ کان دہ گہ یہ نن، یان مانای جموجولان دہ گہ یہ نن، تہوانہ ہیچ کامیان مانا روا لہ تہ کہ یان مہ بہ ست نیہ، کاتیک بو خوا بہ کار دین، بہ لّکو مانایہ کی دیکہ یان مہ بہ ستہ، کہ تیمہ نایزانین و، دہ لّین: وہ کہ شایستہی خوا یہ، بو وینہ:

کہ خوا ۱۰ اَللّٰهُ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ اَيْدِيهِمْ ۝۱۰ الفتح.

یان خوا ۲۷ وَالْاِکْرَامُ الرحمن. ۲۷

یان خوا ۳۱ وَالصَّٰنِعَ عَلٰی عَیْنٍ طہ، یان، دہ فہرموی: ۴۸ فَلَاَنکَ بِاَعْيُنِنَا الطور، یان خوا ۳۱ باسی (قُبْضَہ) ی، خوی دہ کات: ۴۸ وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِہٖ وَالْاَرْضُ جَمِیْعًا قَبْضَتُہٗ یَوْمَ الْقِیَمَۃِ

وَالسَّمَوَاتِ مَطْوِيَّتٍ بِيَمِينِهِ ۚ (٦٧) الزمر، واتە: وەك پتۆیست قەدری خوایان نەگرت، کە خوا زەوی هەمووی لە چنگ دەگری و، ناسمانەکانیش دەپێچیتەووە دەیانخاتە بن دەستی راستی، ئەو تەعبیرانە هەموویان، دەبێ بَلَّيْن: مانا پۆلەتە کە یەکان بۆ خوا مەبەست نیه، چونکە خوا دەفەرمووی: لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ ۚ، واتە: هیچ شتێک لە زاتیدا، وەك خوا نیه، هەر وەها لە سیفەتەکانیشداو لە ناوەکانیشداو لە هەڵسوکەوتەکانیشدا، وەك خوا نیه ۚ.

(محمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسیرە کە ی خۆیدا^(١)، قسە یەکی جوان دەکات دەلێ:

(وَإِذْ قَدْ اتَّفَقْنَا عَلَىٰ هَذَا الْأَصْلِ، لَمْ يَنْقُ خِلَافٌ فِي تَأْوِيلِ النُّصُوصِ الْمُؤَمَّهِةِ التَّشْبِيهِ، إِلَّا أَنَّ تَأْوِيلَ سَلَفِنَا كَانَ تَأْوِيلًا جَمْلِيًّا، وَتَأْوِيلَ خَلْفِهِمْ كَانَ تَأْوِيلًا تَفْصِيلِيًّا كَتَأْوِيلِهِمُ الْيَدَ بِالْقُدْرَةِ، وَالْعَيْنَ بِالْعِلْمِ، وَبَسْطَ الْيَدَيْنِ بِالْجُودِ، وَالْوَجْهَ بِالذَّاتِ...).

واتە: نەگەر لەسەر ئەو بنەمایە پێککەوتین، (کە خوا وەك هیچ شتێک نیه)، کە واتە: هیچ راجیاییەکی و نامۆیی لە مانا لێکدانەووەی دەقەکان دا کە وێچواندن دەگەیهنن، (چونکە قسە یەکی مەشهوورە دەلێن: زانایانی پێشین تەئویلیان نەکردووە، زانایانی پاشین تەئویلیان کردووە، تەئویلیش، ئەو یە کە وشە یە کە مانا پۆلەتییە کە ی مەبەست نەبێ و، مانایەکی دیکی هەبێ، وەك تێستا کە لێرە دانیشتووین ئەگەر یەکیەک بَلَّيْن: (جَاءَ الْأَسَدُ) شێرە کە هات، کەس بیرێ بۆ ئەو ناچێ مەبەست مانای راستە قینەو پۆلەتیی بێ کە شێرێ درێندە یە، بە لکو یانی: پیاویک هات لە ئازایەتیی دا وەك شێر، یان ئەگەر بَلَّيْن: (جَاءَ الثُّغْلَبُ) پتۆیە کە هات، هەموو کەس دەزانێ کە (پتۆی) مانا پۆلەتیی راستە قینە کە ی مەبەست نیه، بە لکو مانا مەجازییە کە ی مەبەستە، چونکە وەك چۆن وشە ی: (پتۆی) بۆ درێندە یە کە بە کار دێ، بە هەمان شێوە بۆ مروۆفی فێلبازیش بە کار دێ، (أَسَد) یش،

وہك چۆن بۆ دېندەيەك بە كاردى، كە دەزانين شىرە، بە مانا مە جازيە كەشى بە كاردى، واتە: پياويكى ئازا! (۱).

دوايى دەلى: تەنيا ئەوئەندەيە تەئويلكردى زانايانى پىشيمان، تەئويلكى كورت بوو، كەميان تەئويل كىردو، زۆر نەچوونە ئىو قوولايى، بەلام تەئويلكردى زانايانى پاشين، بە درىزى و پوون بوو، بۆ وئە:

۱- وشەي (يَذُ) كە بە ماناي دەستەو، ديارە دەست چۆنە؟ بەلام ئەوان بۆ خوا بە دەستەلات مانايان كىردو، (كە دەفەرموى: ﴿اللَّهُ يَذُ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ ۱۰، الفتح، واتە: دەستەلاتى خوا بەسەر دەستەلاتى ئەوانەو،

۲- وشەي (عَيْنُ): بۆ ئىمە يانى: چاۋو دەزانين يانى: چى؟ بەلام كە بۆ خوا كە بەكار يان ھىناو، بە زانايى لىكيان داوئەتو.

۳- ھەروھە (بَسَطُ الْإِذِينَ) بۆلوكردنەو، ھەردو دەستەكان، ھەك دەفەرموى: ﴿بَلْ يَذُ مَبْسُوطَتَانِ يُفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ ۶۱، المائدة، بەبەخشندەيى لىكيان داوئەتو، (چونكە كەستەك بىھوى بىبەخشى دەست بۆلوكاتەو، بەلام تەگەر نەبەخشى دەست وئەك دىنئەتو).

۴- وشەي (وَجْهَ): بۆ ئىمە يانى: پو، دەم و چاۋ، بەلام بۆ خواي پەروەردگار بە خود (ذات)، لىكيان داوئەتو.

بەلام زانايانى پىشيمان ھەر گوتوويانە: بە تەئكىد نە مەبەست لە (يَذُ) دەست، ھەك دەستى ئىمەيە، نە مەبەست لە (عَيْنُ) چاۋ، ھەك چاۋى ئىمەيە، نە مەبەست لە: ﴿بَلْ يَذُ مَبْسُوطَتَانِ﴾، دەست بۆلوكردنەو، ھەك ھى ئىمەيە بەلكو مەبەست پىنى مانايەكە بۆ خوا شايستەيە، زانايانى پىشيمان ھەر ئەوئەندەيان گوتو، بەلام تەوانەي دوايى، وئەي ئەو كە ئەوئەيان گوتو، گوتووشيانە: مەبەست لە (يَذُ) يانى: دەستەلات و ... ھتە.

برگەى دووھەم: پێیوێستە لە بوارى چەسپاندنى سىفەتەکانى خوا و بەپاکگرتنى دا ناگادارى تێپەڕاندن بىن لە ھەردووک لاوھ:

بەك: كاتێك كە سىفەتەكان بۆ خوا ﷻ دادەنێتىن و دەسەلمێنىن، كە زانایان پێى دەلێن: (إِثْبَاتٌ) واتە: چەسپاندنى سىفەتەكان بۆ خوا، وریابىن ئەوھ سەر نەكێشێ بۆ وێچواندن (تَشْبِيه) وێچواندننى خوا بە دروستكراوھكان (تَشْبِيهٌ اللّٰهِ بِالْمَخْلُوقَاتِ).

دوو: كاتێك خواش بە پاك دەگرىن، لە وێچواندننى دروستكراوھكان، ئەوھ سەر نەكێشێ بۆ دارىنى سىفەتەكان لە خوا، بۆیە زانایان بنچینهیەکیان داناوھ دەلێن: (إِثْبَاتٌ بِلا تَشْبِيهٍ وَتَنْزِيهٌ بِلا تَعْطِيلٍ) چەسپاندنى سىفەتەكان بۆ خوا، بەبێ وێچواندانى خوا بە دروستكراوھكان و، بە پاكگرتنى خوا لە وێچوونى دروستكراوھكان، بەبێ پەكخستنى لە سىفەتەكان، ھەرۆھا ھەندێکیان گوتوویانە: (إِثْبَاتٌ مَعَ تَنْزِيهٍ) چەسپاندن لەگەڵ بە پاكگرتن دا، سىفەتەكان بۆ خوا بچەسپێنىن، ھەر سىفەتێك بۆ خۆى بەكارى ھێناوھ، بەلام خوا بە پاك بگرىن لەوھ كە سىفەتەكانى خوا وەك ھى ئێمە بن.

برگەى سێھەم: ئەوھ راست نىھ كە زانایانى پێشىن ھىچ تەئویلیان نەکردبى و، پێك ئەو وشانەى كە خوا بەكارى ھێناون لەو تەعبىرانەدا، پێك مانا پۆلەتیەكەیان لى گرتبى، وانى، بەلكو زانایانى پێشنىش تەئویلیان كردوھ، بۆ وێنە:

أ- لە سوورەتى (الحديد) دا، خوا دەفەرموى: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، واتە: خوا لەگەڵتانە لە ھەر شوێنێك بن و، خوا بینەرى ئەوھى كە دەیکەن.

تیمام ئەحمەد پەحمەتى خۆى لى بى، كە زۆر سوور بووھ لەسەر تەئویل نەكردن و مانا لێكدانەوھى دەقەكان بەبێ بەملاولادا چوون، گوتوویەتى: (وَهُوَ مَعَكُمْ، أَيُّ: يَعْلَمُهُ وَقُدْرَتِهِ) واتە: بە زانیارى خۆى و بە دەسەلاتى خۆى لەگەڵتانە.

نهك خوا به زاتی خوئی له گه لمان بن.

(عبدالرحمن بن ناصر السعدي) يش له تهفسيره كهى خویدا، گو تو ویه تی: (وَهَذِهِ الْمَعِيَّةُ، مَعِيَّةُ الْعِلْمِ وَالْإِطْلَافِ، وَلِهَذَا تَوَعَّدَ، وَوَعَدَ عَلَى الْمُجَازَاةِ بِالْأَعْمَالِ بِقَوْلِهِ: ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾^(١)، واته: نهو له گه ل دابوونهى خوا كه ده فهرموئى: ﴿وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ﴾، (لههر جیهك بن خوا له گه لمانه، ئایا خوا له گه لمانه، ئیستا لیرهیه، یان لههر شوئیتك بین، خوا له گه لمانه؟ ده لئى: مه به ست نهو دیه كه له گه لمانه به زانیاریی و به ناگاداربوون، ههر بویهش دواى خوا هه ره شهى كردهو گفتى داوه به سزاو پاداشت، له سهر كردهو دهكان، كه ده فهرموئى: ﴿وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، واته: نهو به كردهو دهكانتان ناگاداره، بینهرى كردهو دهكانتانه، كردهو دهكانتان ده بینى و ده زانئ، ئنجا كه سئك له گه ل كه سئك بن، نالئ: كردهو دهكانت و ده بینم و ده زانم، چونكه نهو له گه لیه تی و تهواو.

ئنجا كه ده فهرموئى: خوا بینهرى كردهو دهكانتانه، كه واته: خودى خوئی له گه لمان نیه، نهو ده شتئكى به لگه نهو یستیشه، چونكه خوا ﷻ له سهر عه رشی خویه تی و له سهره و دى دروستكراوه كانى خویه تی، بهو شئو دیه ی بو خوا شایسته یه.

ب- (عبدالرحمن بن ناصر السعدي) له تهفسیری نهو ئایه ته موباره كه دا كه ده فهرموئى: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مَنِ فِي السَّمَاءِ أَنْ يَخِفَّ بِكُمْ الْأَرْضُ فَإِذَا هِيَ تَمُورُ﴾^(٢)، الملك، واته: ئایا دئنیان لهو ی كه له ئاسمانه، له سهر ئیه، كه زه ویتان له بندا رۆبه رى و لهو حاله ته دا زه وى بئت و بچئ و، بخولیتته وهو تیهو ش پئیدا رۆبچن، ده لئى: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مَنِ فِي السَّمَاءِ﴾، ﴿وَهُوَ اللَّهُ تَعَالَى، (الْعَالِي عَلَى خَلْقِهِ)﴾^(٣)، كه ده فهرموئى: ﴿ءَأَمِنْتُمْ مَنِ فِي السَّمَاءِ﴾، واته: نهو خوا به رزى كه له سهر ووى دروستكراوه كانیه و دیه تی.

(١) تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان: ص ٨٣٧.

(٢) تیسیر الکریم الرحمن فی تفسیر کلام المنان: ص ٨٧٧.

کهواته: کهس نالت: خوا له نێو ئاسماندايه، چونکه له سه‌ره‌وه‌ بوونی خوا، ده‌بێ بگووتری: وه‌ك بۆ خوا شایسته‌یه، نه‌ك وه‌ك دێته‌ زه‌ینی ئیمه‌وه‌، که شتیکی دروستکراو له‌سه‌ر شتێك داده‌نری.

برگه‌ی چاره‌م: کهواته: داڕینی سیفه‌ته‌كان و په‌كخستن (الشُّجْرِيَّةُ وَالتَّغْطِيلُ) که‌مه‌ره‌خمیه، کاتێك که به‌و شیوه‌یه مامه‌له‌ له‌گه‌ڵ سیفه‌ته‌كانی خوادا بکه‌ین، به‌لام وێچواندن و جه‌ستاندن (التَّشْبِيهَ وَالتَّجْسِيمَ) یش زیاده‌پۆیه.

موعه‌ته‌زیله‌و جه‌همیه‌كان له‌ لایه‌ك نكووڵیان كردوه‌ له‌ سیفه‌ته‌كانی خواو، زۆریش زیاده‌پۆییان كردوه‌ له‌ ته‌ئویل داو، که‌سی وایان هه‌بووه‌ گوتویه‌تی: خوا هیچ سیفه‌تێکی نه‌یه، خوا نه‌ له‌ نێو دروستکراوه‌کانیه‌تی و، نه‌ له‌ ده‌ره‌وی دروستکراوه‌کانیه‌تی، نه‌ له‌سه‌ریه‌و، نه‌ له‌ خواریه‌، ته‌نانه‌ت که‌سی وایان هه‌بووه‌ گوتویه‌تی: له‌به‌ر ته‌وه‌ی دروستکراوه‌كان بوونیان هه‌یه، نابێ بوونیش بۆ خوا به‌کاربهێنری، که‌ ئه‌مه‌ به‌ راستی زیده‌پۆیه‌کی بێ ماناو مه‌ترسیداره.

له‌ به‌رانه‌ر نه‌وانیشدا هه‌ندێك له‌ هه‌نبه‌لییه‌كان، که‌ هه‌شه‌ویه‌كان و جه‌ستینه‌ره‌كان (المُجَسِّمَة) شیان پێده‌لێن، نه‌ك نیمام ته‌حمه‌د په‌حمه‌تی خوای لی بێ، چونکه‌ نه‌و خۆی وانه‌بووه‌، به‌لام هه‌ندێك له‌ شوێنکه‌وتووای مه‌زه‌به‌ی هه‌نبه‌لیی و، هه‌ندێکی خه‌لكی دیکه‌ی غه‌یری مه‌زه‌به‌ی هه‌نبه‌لییش، نه‌وانه‌ش سه‌ریان به‌ جه‌ستاندن و وێچواندن (تجسیم و تشبیه) گه‌یشته‌، نه‌وانیش هه‌لساون له‌ به‌رانه‌ر جه‌همیه‌و موعه‌ته‌زیله‌دا، که‌ سیفه‌ته‌کانیان له‌ خوا دوورخستوونه‌وه‌، نه‌وانیش هه‌لساون زیده‌پۆییان كردوه‌ له‌ چه‌سپاندنی سیفه‌ته‌كان بۆ خواو، هه‌یانبووه‌ له‌ زانیانی هه‌نبه‌لیی مه‌زه‌به‌ی له‌ به‌غداد و تاری داوه‌، له‌سه‌ر مینه‌ره‌ دانیشته‌، چوار مه‌شقی، گوتویه‌تی: وه‌ك چۆن من ئیستا له‌سه‌ر ئه‌م مینه‌ره‌ دانیشتوم، خواش ئاوا له‌سه‌ر عه‌رش دانیشته‌، که‌ ئه‌وه‌ جه‌ستاندن و وێچواندن خوايه‌ به‌ دروستکراوه‌كان، چونکه‌ که‌ خوا ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ أَسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ﴾

واتە: خوا بەرز بۆۋە بۆ سەر عەرپش، چوۋە سەر عەرپش، دەبىي بلىتى: ۋەك بۆ خوا شايسىتە، ئەگەر بگوتىرى: ۋەك چۆن من، يان كەسىك لە سەر تەخت و كورسىيەك دادەنىشى، ئەۋە تەشەببەھو خواش ﷺ دەفەرمۇي: **لَيْسَ كَمَثَلِهِ** **مَنْ** **الشورى**، واتە: ھىچ شىتەك ۋەك خوانىيە.

كەۋاتە: دەبىي بگوتىرى: خوا لەسەر عەرپشە، بەۋ شىۋەيەي بۆ خوا شايسىتە، ھەرۋەھا خوا (يَدِ)، ھەيە، (يَدِ) بۆ تىمە ئەندامە، بەلام بۆ خوا سيفەتە، ديسان خوا (عَيْنِ)، ھەيە، (عَيْنِ) بۆ تىمە ئەندامە، بەلام بۆ خوا سيفەتە، ئاپا چۆنە؟ نازانين، بەلى خوا لە سەرۋەي دروستكراۋەكانى خۇيەت، بەلام ئەۋە بۆ خوا ﷺ سيفەتتەكە كە ۋەك ھى دروستكراۋەكان نىيە، ھەرۋەھا ھەموو سيفەتەكانى دىكەش، بۆ ۋىنە: كە لە ھەندىك فەرمائىشتى پىغەمبەردا ﷺ ھاتوۋە دەفەرمۇي: ئەگەر سىيەكى شەۋى پۇيشت، خۋاي پەرۋەردگار دىتە ئاسمانى نيزىك لە تىمە^(۱)، دابەزىنى خوا بۆ ئاسمانى نيزىك لە تىمە، ئاسمانى دىيا، يانى چى؟ بىگومان ئەۋە سيفەتتەكى خۋايەو تىمە نازانين چۆنە؟ بەلام بە تەكىد مەبەست پىتى ئەۋە نىيە كە خوا سەرۋەي دروستكراۋەكان بە جىي بھىلى و بىتە نىۋ دروستكراۋەكان! چۈنكە خوا لە نىۋ دروستكراۋەكانىدا جىيى نابىتەۋە، لىرەدا بەس ئەۋەندەي لە بارەۋە دەلىين، ئەگەرنا ئەۋە باسە، تىمە لە كىتتىى دوۋەمى مەۋسۋوعەي: (ئيمان و عەقىدەي ئىسلامى)دا، لەۋىدا بە تەفصىل باسى سيفەتەكانى خۋاي بەرزى مەزمان كىردوۋە، ھەرۋەھا لەۋ مەۋسۋوعەي: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) لە كىتتىى سىيەمدا، ديسان بە تەفصىل لە بارەي ناۋو سيفەتەكانى خۋاي پەرۋەردگارەۋە دۋاۋىن، لەۋ بارەۋە نوختەمان خستۆتە سەر پىت.

(۱) - (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: يُنْزَلُ رُئُوسُ كُلِّ نَبِيٍّ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، حِينَ يَنْقُضُ ثَلَاثُ اللَّيْلِ الْآخِرِ، يَقُولُ مَنْ يَدْعُونِي فَأَسْتَجِيبَ لَهُ، مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ، مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأَغْفِرَ لَهُ! أَخْرَجَهُ مَالِكٌ: ۴۹۸، وَابْنُ خَرِيزٍ: ۱۰۹۴، وَمُسْلِمٌ: ۷۵۸.

كورتە باسنىڭ لە بارەى بژيودانى خواو زۆرو كەمكردنىهوه

خوا پشتيوان بېت لە نۆ (۹) بېگەدا، ئەم كورتە باسە دەكەين:

۱- واتای وشەى (الرَّزْقُ): (راغب الأصفهاني) دەلى: (الرَّزْقُ: يُقَالُ لِلْعَطَاءِ الْجَارِي تَارَةً، دُنْيَوِيًّا كَانَ أَمْ أُخْرَوِيًّا، وَلِلنَّصِيبِ تَارَةً، وَلَمَّا يَصِلْ إِلَى الْجَوْفِ وَيَتَعَدَّوْنَ بِهِ تَارَةً، يُقَالُ: أَعْطَى السُّلْطَانُ رِزْقَ الْجُنْدِ، وَرَزَقْتُ عِلْمًا، قَالَ تَعَالَى: ﴿وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾، المنافقون، أي: مِنَ الْمَالِ وَالْجَاهِ وَالْعِلْمِ، وَهِيَ أَنْ يُخْمَلَ عَلَى الْعُمُومِ، فِيمَا يُؤْكَلُ وَيَلْبَسُ وَيُسْتَعْمَلُ^(۱)).

واتە: وشەى (رزق) جارى وا ھەيە بۆ مووچەيەكە كە بەردەوامە، بە كاردەھيتى، نىجا ئەو مووچەو بژيە، چ دىيائى بى، چ دواپۆژىي بى و، جارى وايە بۆ پشك و بەشك بە كاردى، جارى وايە بۆ ئەو دەچتە نىو ھەناوى مروڤەو و پى دەژى بە كاردى، (واتە: بۆ خواردن و خواردنەو) دەگوتى: ھوكمران بژيوى سەربازەكانىدا، (واتە: مەعاشى پىدان)، تۆ دەلىتى: (رَزَقْتُ عِلْمًا) زانبارىم بۆ كرا بە بژيو، (كەواتە: بۆ شتى ماددىش بە كاردى و، بۆ شتى مەعنەويش بە كاردى)، خوا **﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ﴾**، (۱)، واتە: لەو دە پىمان داو، بىەخشن، بەر لەو دەيە كىكتان مردنى بكاتى، لەو دە پىمان داو لە مالى و سامان لە پىگە (جەا) ((جەا) يانى: قسە روڤشتن، ئەو كە مروڤ پىگە بەي كۆمەلەبەتەي ھەبى و قسەي بكىرپتەو، لەو بەخشە، صولج بكە، چاكە بكە لە خەلك و لەو زانبارىيە پىتدراو، (كەواتە: وەك چۆن مالى و سامان رزقە، جاھو پىگەي كۆمەلەبەتەي رزقەو زانبارىش رزقە) دەشگونجى وشەى (رزق) بەكاربەيتى بە گشتى، بۆ

شَتِیْكَ كە بخورئ و بۆ شَتِیْكَ كە بپۆشرئ (بەرگ و پۆشاك) و بۆ ھەر شَتِیْكَ كە بەكاربھێنرئ [یانی: خانوو، بەرە، سەیارە، كەلوپەلئ كە مەرۆف بەكارئ دیتئ].

كەواتە: وشەئ (رزق) واتە: ھەر شَتِیْكَ كە خوا بۆ مەرۆفەكانی ڕەخساندو، پیتی بژین، ئنجا خواردن و خواردنەو، بەرگ و پۆشاكە، مأل و سامانە، كەل و پەلە، ماددیە، یاخود شتی مەعنەویە.

۲- بژیو (رزق)، تەنیا لە لایەن خواوەیە: تیمە لە كوردیدا جاری وایە (رزق) بە ڕۆزی تەرەجەمە دەكەین، جاری واشە بە بژیو، ئەو شتەئ كە مەرۆف پیتی دەژی، كە لە راستیدا مەرۆف ھەر بە خواردن و خواردنەو ناژی، بەرگ و پۆشاکی پتییستە، خانوو بەردی پتییستە، كەل و پەلشی پتییستە، ژانیش ھەر ژبانی ماددی و جەستەیی نیە، ئینسان ژبانی مەعنەویی شەھە، لەبەر ئەوە دەگونجی بە تەقواش بگوترئ ڕزق و، بە عیلمیش بگوترئ ڕزق و، بە عیبادەتیش بگوترئ، بۆ وێنە: بە حج دەگوترئ، یەكێك دەلئ: (رَزَقْنِي اللّٰه حَجًّا) خوا حەجی پت بەخشیم، واتە: كردی بە ڕزقم، یان دەلئ: (رَزَقْنِي اللّٰه صِيَامَ رَمَضَانَ) خوا گرتنی ڕۆژی مانگی ڕەمەزانی كردە بژیوی من، ئنجا ڕزق بە ھەموو ئەو چەمكەئەئ گومان، بە ھەموو واتاكانیەو، تەنیا لە لایەن خواوەیە.

خوا لە سوورەتی (فاطر) دا، دەفەرموئ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَانْفَكُوا﴾

۳- واتە: ئەئ خەلكینە! یادئ چاكەئ خوا بکەنەو بەسەر تانەو، ئایا بێجگە لە خوا بەدیهینەریكی دیکە ھەئە، بژیوتان بدات لە سەرئ و لە خوارئو، بێجگە لەو ھێچ پەرستراو نین، بۆ كوئ لادەدرئ؟! یانی: بەس خوا بژیو دەرئانەو بەس خوا ھەموو شتێكی بۆ ڕەخساندوون، كەواتە: ھەر ئەویش پەرست.

لە سوورەتی (العنكبوت) دا، خوا دەفەرموئ: ﴿فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ۚ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾

۱۷- واتە: بژیو ھەر لە لای خوا بخوازن، بپەرستن و سوپاسگوزاری بۆ بکەن، بۆ لای وی دەگیرنەو.

کهواته: بژیو تهنها به دهست خوی بهرزی مهزنه، نهو شتانهی مروؤف مه‌داری ژبیانی دنیایان پی ساز ده‌کات.

۳- مروؤف پتویسته بۆ دابین کردنی رزق و بژیو هه‌ولبدات: بژیو که تهنیا له‌لای خوایه، مانای وانیه مروؤف تهنه‌ل تهنه‌ل پالبداته‌وه‌و، هیچ کارێک نه‌کات، به بیانوی نه‌وه که رزق له‌سه‌ر خوایه، رزق له‌سه‌ر خوایه، به‌لام خوا ﷻ به هوی هه‌ولدان مروؤفه‌کانه‌وه نه‌و رزق و بژیوه ده‌دات، که‌سیک زۆر هه‌ولبدات، خوا رزقی زۆری ده‌دات، که‌سیک که‌م هه‌ولبدات، خوا که‌می ده‌دات، زۆر خوی ماندوو بکات، به زۆری وایه زۆرتی دیته ده‌ست، که‌متر خوی ماندوو بکات، که‌متری دیته ده‌ست، به زۆری وایه.

به‌لام جاری واش هه‌یه نه‌و بنچینه‌یه هه‌ل‌اوردنی تیدا‌به، که‌سیک زۆریش هه‌ولده‌دات و که‌می به ده‌سته‌وه دێ، که‌سی واش هه‌یه که‌م هه‌ولده‌دات و زۆری به ده‌سته‌وه دێ، ته‌وه‌ش هه‌ل‌اوردنه، له‌و بنچینه‌یه، به‌لام به گشتی ته‌وانه‌ی زیاتر خویان ماندوو ده‌کهن، زیاتریان دیته ده‌ست، وه‌ک گوتمان رزق به‌س مأل و سامان نیه، به‌س خواردن و خواردنه‌وه نیه، که‌سیک بۆ عیلم هه‌ولده‌دات و زۆر خوی ماندوو ده‌کات، زانیاری زۆر ده‌بی، که‌سیک له‌ پرووی عه‌ق‌لییه‌وه، زیاتر عه‌ق‌لی خوی به‌کار‌دینێ و بیر ده‌کاته‌وه، عه‌ق‌لی به‌هێ‌تر ده‌بی، که‌سیک له‌ پرووی جه‌سته‌یه‌وه هه‌ولده‌دات، جه‌سته‌ی به‌هێ‌تر ده‌بی، که‌سیک بۆ مأل و سامان هه‌ولده‌دات، مأل و سامانی زیاتر ده‌بی، که‌سیک بۆ تاعه‌ت زیاتر هه‌ولده‌دات، تاعه‌تی چاک‌تر نه‌جام ده‌دات، نه‌وی دیکه که‌متر، که‌متر، بۆیه مروؤف ده‌بی، هه‌ولبدات، خوا ﷻ له‌ سووره‌تی (الملک) دا، ده‌فه‌رموی: **هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِن رِّزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ** ١٥، واته: خوا زه‌وی بۆ ده‌سته‌مۆ کردوون^(١)، به‌ قه‌د پاله‌کانیدا برۆن و له‌ بژیوی خوا بخۆن (به‌لام له‌بیری‌شان نه‌چن) ده‌چنه‌وه خزمه‌تی وی.

(١) (ذلول) به‌ وشترێک ده‌گوترێ که به‌ ناسانی یه‌خ ده‌بی، مندالێکی گچکه به‌ وشتر بلێ: یه‌خ، یه‌خ ده‌بی، بلێ هه‌له‌سه، هه‌له‌سته.

دواى ئه وهى فهرمووى: ﴿فَأَمْسُوا فِي مَنَاجِبِ﴾، به قه پاله كانيدا برؤن، ئنجا دهفه رموى: له بزيوى خوا بخؤن، يانى زهوى هه لکيلن، کاربکهن، که سابهت بکهن، بازراگانيى بکهن، کشتوکال بکهن، نازده لداريى بکهن، به لاشان و قه د پاله کاني زهويدا برؤن، به که ناره کاني دا برؤن، ئنجا له بزيوى خوا بخؤن، نه گهر نه روى و کار نه کهى، بزيوت دهست ناکه وى!

ههروه ها له سوورده ق (الجمعة) دا، دهفه رموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ١﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ٢﴾، واته: نهى نهوانه ي پرواتان هيناوه! نه گهر بانگدا له روى جومعه دا، به خيرى به ره و يادى خوا برؤن و وا له کرين و فروشت بئين، نه وه باشتره بو تيوه نه گهر بزنان. هه رکاتيش نويز تهواو بوو، (نويزى جومعه)، به زهويدا بلاوينه وه له به خشى خوا داوا بکهن، زوريش يادى خوا بکهن (له ميانه ي کارو که سابه تيشدا) بو نه وهى سه رفرازين. يانى: خواتان له بير نه چن، که له کرين و فروشتنداو له کارو که سابه تدا، غهش و خيانهت بکهن، نه وکاته رزقه که له خوتان چه رام دهکن.

که واته: خوا فه رماني کردوه ته نانهت له روى جومعه شدا که روى پشودانى مسولمانانه، هه تا بانگ ده رى، بو ت هه به خه ريکي کرين و فروشت بى، ﴿إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ﴾، به لام که بانگى دا له کرين و فروشتن گه رين، مادام بانگدا، دوايش که نويز کرا، دوو باره تيهه لېچنه وه له کارو کاسبى: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ﴾، هه رکات نويز تهواو بوو به زهويدا بلاوينه وه جار يکي ديه که به خشى خوا داوا بکهن، ماناي وايه خواى په روه ردگار زور به جيديى فه رماني به مسولمانان کردوه، که ده بى بو په يدا کردنى بزيو هه ولېدهن.

پېغەمبەرىش ﷺ: لہ فەرمايشيتکدا ددە فرموى: (لَوْ تَوَكَّلُونَ عَلَى اللَّهِ حَقَّ تَوَكُّلِهِ، لَرَزَقْنَاكُمْ كَمَا يُرْزَقُ الطَّيْرُ تَغْدُو خِمَاصًا وَتَرُوحُ بِطَانًا) (أخرجه الترمذي: ۲۳۴۴، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ۴۱۶۴، وأبو يعلى: ۲۴۷، وابن حبان: ۷۳۰، والحاكم: ۷۸۹۴، وقال: صحيح الإسناد)، واتە: ئەگەر ۋەك پىۋىست پىشت بە خوا بەستى، بىۋىتان دەدرى، ۋەك چۆن بىۋى بىلەندە دەدرى، بىلەندەكان بەيانىان دەرەدە چەن بە سىكى برسىه ۋەو، تىۋاران دەگە پىتە ۋە، بە سىكى پىرە ۋە.

واتە: خوا بىۋىيان دەدات، بەلام دەبى دەرىچەن، بىچوۋلىن، نىچىر بىگىن، ئەگەر بىلەندە بىچوۋك بىن، مېش و مەگەز دەخۆن، ھەموۋىيان بە سىكى خالىسى دەرەدە چەن بەيانىان، بەلام تىۋاران بەسىكى پىر دەگە پىتە ۋە.

كەواتە: دەبى دەرىچوۋنەكە ھەبى، گەپان و سوۋرانەكە ھەبى، نىجا تىرىۋونەكە دەبى.

۴- فراۋانىي و تەنگىي رىزى و پىۋىزى، بۇ تاقىكرەنە ۋە، ئەك نىشانەى رازىي بوۋن، يان رازى نەبوۋنى خوا: بە داخە ۋە زۆر كەس لە ۋەدا بە ھەلەدا چوۋن: پىيان ۋايە ئەگەر خوا بىۋى بۇ كەستىك فراۋان كىر، ئەۋە زۆرى خۆش دەۋى و لىي رازىيە، بەلام ئەگەر كەستىكى ھەزارو نەدار كىر، ديارە خوا لىي توۋرە! بەلام ئەۋە رىك پىچەۋانەى ئەۋە ۋە كە خوا ﷻ لہ فۇرئاندا فەرموۋىت:

أ- لہ سورەتى (الفجر) دا، ددە فرموى: ﴿فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْلَلَهُ رُبَّهُ، فَأَكْرَمَهُ، وَنَعَّمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ۝۱۵ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْلَلَهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ۝۱۶﴾ كَلَّا ۚ ، واتە: مەۋى (ى نامسولمان، يان مەۋىكىك كە بىركىرەنە ۋە چەۋتە) كاتىك پەرۋەردگارى تاقىكرەدە، پىزى لىگىرت و نىعمەتى پىدا، دەلئ: خوا پىزى لہ مەن گىرە، (واتە: كە خوا لہ پەۋى مادىيە ۋە دەۋلەمەندى كىر، ۋادەزانتى خوا لہ پەۋى مەنەۋىيە ۋە خۆشىدەۋى و پىزى لىدەگىرى! بەلام ئەگەر تاقىكرەدە (بەبارىكى دىكەدا) بىۋى لى تەنگىكرەدە، دەلئ: خوا مەن بە كەم تەماشىا كىرەدە، خوا مەن پىسۋا كىرەدە، مەن سوۋك كىرەدە، خواش ددە فرموى: ﴿كَلَّا ۚ، ئەۋە ۋانىيە، ۋاز لە ۋە قسانە پىتە!

ب- له سوورهی (المؤمنون) دا، دهفه رموی: ﴿أَحْسِبُونَ أَنَّآ نُنْذِرُهُمْ بِهٖ مِنْ مَّآلٍ وَبَيْنَ شَارِعُكُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ۸، واته: نایا پیان وایه نهودی که تیمه هاوکاری پیده کهین له سامان و له کوران، خیرایی ده کهین له چاکه ی نهواندا، (واته: پیان وایه که بویه وایان بۆ ده کهین، خوشمان دهوین)، به لکو ههست ناکهن، شعوریان نیه.

تهگه رنا مروف! تو کاتیک خوا مال و سامانی پنداوی، کوران و قهله بالغی و خزم و قهومی پنداوی، به لام پرووت له خوا نیه، ههر بزانه که ماله کهت به غه زه به و قهله بالغیه کهی دهو ریشته به غه زه به، چونکه بۆ خراپه به کاریان دینی! به لام شعوریان نیه.

۵- زۆر جارن فراوانی بۆ بۆ که سیک، یان بۆ کومه لیک مایه ی توو به یی خواجه:

ا- خوا له سوورهی (التوبة) دا، زۆر به پروونی نهوه دهفه رموی: ﴿فَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ﴾ ۵۵، (پوو له پیغه مبهری خاته م ده کات و دهفه رموی: سه رسام مبه به سامانه کاریان و منداله کاریان (که سامان و کوپو کچیان زۆره) خوا ته نیا مبه به سته نهوه به و مال و سامانه و به و قهله بالغیه ی دهو روبه ریان له ژیا نی دنیا دا سزایان بدات (پتوه ی ماندوو دهن و خری ده که نهوه، به مشوور لئ خواردنی منداله کان ماندوو و ناره حهت دهن) دوا یی هرن و گیانیان ده ریچی، له حاله تیکدا که بیروان.

که واته: خوا ﷻ هه ندی کهس مال و سامانی ده داتی، قهله بالغی به دهو ره وه په یدا ده کات، بۆ ته وه ی بیته مایه ی مهینه تی و ناره حه تی و، دوا ییش به کافری ده مرئ.

ب- له سوورهی (سبا) دا خوا ی په ره ردگار پرووتر نهو مه به سته ده خاته پوو، دهفه رموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرِكُهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾ ۳۱، وَقَالُوا نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذِّبِينَ﴾ ۳۵، قُلْ إِن رَّبِّي بِسَطْرِ الرَّزَقِ

لِمَنْ يَنْتَهِ وَيَقْدِرُ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَمْرُكُمْ إِلَّا أَنْتُمْ أُولَئِكَ بِأَلْفِ
 تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ أَضْعَافٍ بِمَا عَمِلُوا
 وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ ؕ ﴿٣١﴾ واتە: ھېچ ۋىياكەرەدە ترسىنەرىكمەن، لە ھېچ
 شارو ئاۋەدانىيەك دا نەئاردە، مەگەر خۇشگوزەرانەكانى گوتتويانە: تيمە بىپرواين
 بەۋەى تىۋە پىي رەۋانكران، [ھەمىشە خۇشگوزەرانەكان دژى پىغەمبەران بوون،
 خۇشگوزەرانەكان كى بوون؟ ئەوانە بوون كە دەستەلاتيان ھەبوۋە، خۇيان سەپاندە
 بەسەر خەلكداد، دەستيشيان بەسەر مال و سامانى ولات داگرتە، ئىستاش ھەر واىە
 . ئەو خۇشگوزەرانەكان بە پىغەمبەرانىان گوت: تيمە لە تىۋە مال و سامانىشان زياترە
 پۇلەشمان زياترە (خزم و كەسىشمان زياترە) تيمە لە سزا دراۋان نابىن، (ياق: خوا تيمەى
 خۇشدەۋى تەگەر خۇشى نەۋىستباين، ئەو ھەموو سامان و كوپانەى نەدەداينى!! بلى:
 پەرۋەردگارم بژىو بۇ ھەر كەسىك كە بىھۋى فراۋان و تەنگ دەكات، (واتە: لە ھەندىك
 لە حالان دا بژىۋى بۇ زۆر دەكات و، لە ھەندىك حالاندا لىي كەم دەكاتەۋە، ياخود:
 بۇ ھەندىكىان زۆر دەكات و بۇ ھەندىكىان كەم دەكات) بەلام زۆربەى خەلكى نازانن
 (كە تەۋە ماناى پەزنامەندىيى خوا نى، بەلكو ماناى تاقىكردنەۋەى بۇ مروفەكان) مال
 و سامانتان و پۇلەكانىشتان نابنە ھۆكارى ئەۋەى لە تيمەتان ۋە نىزىك بخەن، مەگەر
 كەسىك بپرواينى و كردهۋى باش بكات، ئەوانە پاداشتى چەند بەرانەريان، چەند
 قاتيان ھەيە، بەۋەى كە كر دوويانە، ئەوانە لە كۆشكە بەرزەكانى بەھەشتدا، بە دلئايىي
 بى ترس و بىم نىشتەجىن.

كەۋاتە: ئەمە ھەر زۆر پرونە، ۋەك پىشيناى خۇشمان دەلىين: (فلانكەس
 مال و سامانى ھەيە، بەلام مالەكەى بە غەزەبە)، بوچى؟ چونكە نويزى لەسەر
 دەچوئىنى، پۇژۋوى لەسەر دەچوئىنى، خۋاى تىدا ناناىسى، خراپەى پى دەكات،
 ماناى واىە مالەكەى نىعمەتە بەلام بۇ خۇى كر دوويەتى بە نىقمەت و بەلا،
 بەھۋى بى ئيمانىي و خراپ بەكارھىنانىيەۋە.

٦- بژیو زۆرو کەمکردن بە دەستی خوا بوون، لەگەڵ هەولێندان، تیکناگیرین: بەکتێک بۆی هەیه، بۆ: مادام خوا دەفەرموێ: بۆ هەر کەسێک بیهوێ، بژیوی بۆ فراوان دەکات و، هەر کەسێک بیهوێ بۆی کەم دەکات، کەواتە: مەرۆف بۆچی هەولێدات؟ دەلێین: ئەو دووانە تیکناگیرین، چونکە خوا وەک یاسایەکی خۆی دەفەرموێ: ﴿وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ﴾ ١٣٩ النجم، واتە: بۆ مەرۆف نیه مەگەر هەولێدات، مەرۆف دەبێ هەولێدات و بەبێ هەولێدان هیچی نایەتە دەست، مەرۆف مسوولمان بێ، یان نا مسوولمان بێ، هەر وەها لە سوورەتی (التوبة) دا، دەفەرموێ: ﴿وَقُلْ أَعْمَلُوا فِی سَبِيلِ اللَّهِ عَمَلَكُمْ﴾ ١١٠، واتە: بۆ: کار بکەن، خوا کردووە کە تان دەبێت، مانای وایە مەرۆف دەبێ هەولێدات و هەولێدانه کە ی مەرۆف لەگەڵ ئەو هەدا کە بژیو بە دەستی خوایەو، فراوانی دەکات و وەتەنگی دێت، یان زۆری دەکات و کەمی دەکات، ئەو دووانە تیکناگیرین و نابێ هیچکەس ئەو کە پزق و بژیو بە دەست خوایە، بیکاتە پاساوی تەنبەلی و کارنەکردن و، خۆمانوو نەکردن، چونکە بەلێ پزق بە دەست خوایە، بەلām خوا لە پێی هۆکارەکان پزقە کە دەدات، وەک ژيان و مردن بە دەست خوان، بەلām کەسێک بۆ خۆی بچێ لە شوێنێکی بەرز وەو خۆی هەولێدێ، دەمرێ، یان کەسێک نەخۆش بێت و خۆی چارەسەر نەکات، نەخۆشییە کە خراپتر دەبێت، بەقەدەری خوایەو، ئەگەر خۆشی چارەسەر بکات، هەر بە قەدەری خواو، بە ویستی خوا چاک دەبێ، هەر وەها مەسەلە ی پزقی بە هەمان شێوە، زۆری ئەو خەلکە ی تەنبەل تەنبەل دادەنیش، دوا ی ناچار دەبێ دەست لەبەر خەلکی پان بکەنەوه، ئەو ی دیکەش دەچێ کارو کەسابەت دەکات، نازەقە ی نێو چاوانی خۆی دەپزێنێ و خۆی پێ دەژێنێ، بۆیە کوردەواریی خۆمان دەلێ: (گۆشتی بەلەکی خۆت بخۆ، چاکترە لە منەق قەساب)، یان دەلێن: (دەستی ماندوو لەسەر سکی تێرە).

٧- ئیمان و تەقوا مایە ی پیت و پێژن لە ژيانی خەلکداو، ئەگەر خەلک برادارو پارێزگار بن خوا بژیویان بۆ فراوان دەکات:

أ- لە سوورەتی (الأعراف) دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَأَتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾

۹۹. **وَإِذَا** **وَاتَه** **ثُمَّ** **خَلَّى** **لَوْ** **وَدَانِيَهُ** **كَانَ** **يُمَانِيَانِ** **هَيْتَابَايَهُ** **وَ** **پَارِزِيَانِ** **بَكْرَدَبَايَهُ**،
(نه‌هلی نیمان و ته‌قوابان) دروازه‌کافی ناسمان و زهویمان به‌سهردا ده‌کردنوه، واته:
خیرو خوشیی و بهره‌کافی ناسمان و زهویمان به‌سهردا ده‌پشتن. **وَلَكِنْ** **كَذَّبُوا** **وَ**
به‌لام بی‌پروا‌بون، **فَأَخَذَتْهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ**، بویه به‌هوی نه‌دوه که
ده‌یانکرد، گرهمانن، سزامان دان.

كهواته: له نه نجامي نيمان و ته قوادا، بڙيو بو مروڦ فراوان دهې، بڙيو ماددي و بڙيو مه غنه وي.

ب- له سوورهتی (الطلاق) پشدا، خوا دهغه رموی: ﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ۖ﴾^{۱۰} و یرزقه من حیث لا یحسب. واته: ههر که سیک پاریز له خوا بکات، خوا دهرووی خیری لې دهکاته وو، بې تهووی خوې فیکری پییشکې و حسابی بې بکات، خوا بژبوی ددها.

ج- ههروهه له سوورهی (ابراھیم) دا، دهقه رموی: **لَیْنٌ شَکْرٌ لَّازِیْدٌ نِّکَمٌ** ۷، واته: نه گهر سوپاسگوزاری بکهه بۆتان زیاد ده کهم، ههر نیعمه تیک سوپاسگوزاری خوا ی له سهر بکری، خوا نهو نیعمه ته زیاد ده کات، تنجا مال و سامانه، عه قلله، زانسته، ههرچی ههیه، شوکری نیعمه قی خواش نهوهیه که نهو نیعمه ته له پهزامه نیدی خوادا به کار بهیتری، که سیک مال و سامانی ههیه، مال و سامانه که ی ده جوئینی و کاسبیی پێ ده کات، چوار که سیش سوودی لیوه ده گرن و مال و سامانه که ش زۆر ده بی، به لام نه گهر دایینی له وێ و ورده ورده لپی سهر ف بکات، کو تایی پتیدی، شوکری نیعمه قی مال نهوهیه، نهو مال به کار بینی و بیجووئینی و، سوودیشی پێ به خه لک بکهیه نی و، به کاری بینی، نه ک دایینی به کاری نه هینی، ههروهه ک شوکری نیعمه قی عیلم نهوهیه، که نهو عیلمه له خو ت دا به کار بینی، ههروهه با لوی بکه بهوه، تیس تا که سیک مه سه له به ک فیر ده بی، نه گهر بچی بو دوو که سی باس بکات، زیاتر له می شکیدا ده چه سه پ، به لام نه گهر به کاری نه هینی و به س له لای خو ی بی و بلای نه کاتهوه، په نگه له بیری بهی تهوه، عه قلیش به کاری بیته، عه قلیت زیاد ده کات، جه سته ت به کار بیته بهتوه به هترو پتر ده بی.

۸- گەلىك جاران فراوانکردى بڑيو مايهى ياخىي بوونى خەلكە: زۆر جاران خەلكە كه رزق و بڑيوى بۆ فراوان دەبى، لە خوا ياخىي دەبى، ئەگەر تەماشای مىللەتى خۆمان بکەين، ئەم ھەرمى کوردستانە، لە سەرەتای راپەرینە جەماوەرییەكەى نەو دەو یەك (۱۹۹۱ ز) دا، كه خەلك ئاردى بە كیلۆ دەكړى و پۇنى بە كیلۆ دەكړى و، زۆر بە ھەزارو نەدار بوون، زیاتر حیسابى لای خوا و قیامەتیان دەکرد، ئیستا كه زۆریان چوونە بالەخانە و کۆشكى بەرز بەرزەدو، خۆشگوزەرانىی لە ژياناندا پەیدابوو، چەقى گرنىگى و بايەخ پێندانان بۆتە خۇيان و، خزمەتى جەستەیان و تێرکردنى غەریزە و ئارەزووەکانیان، تەماشای پێكلامى راگەیانندنەکان دەكەى ھەمووى ھەر باسى برنج و خواردن و خواردنەو و پۆشاك و ئەو شانەبە كه لە خزمەتى جەستەدان، تەماشای ژيان و گوزەرانیان دەكەى. ھەمووى ھەر پێشپىكى لەو دەدا دەكات كه خانووەكەى چاكت بى، سەیارەكەى چاكت بى، پاشان لە پووى ھاوکاری پەكدیشەو، ئەو كاتە خەلك پێكەو بە پەحمت بوو، ئیستا كەسى وا ھەيە ملیارێكى ھەيە، يان چەندان ملیارى ھەن، بەلام بەزەبى بە كەسێكدا نایەتەو كه لە خانووى بە كرىدايەو كرى خانووەكەشى بۆ نادى! ئەو چەند ملیاردو لێرەى حیزب و خزمیش ھەر پارەى ئەو خەلكە پەش و پروتەبە دزیوانەو بردوویانە! بەلێ زۆر جاران فراوانکردنى بڑيو، دەبیتە ھۆى ياخىي بوونى خەلك، بەلام خەلكێك كه خوا نەناسى و دنیای خۆشتە بوى لە دواپۆژ، خەلكێك خورماى خۆشتە بوى لە خوا، خەلكێك كه زیاتر بۆ جەستەو تێرکردنى ئارەزوو و غەریزە جەستەییەكان ھەولێدات، خوا نەبىنى و تەماشای ئاسمان نەكات و سەر بەرز نەكاتەو، وابزانى ژيان ھەر ئەو پێنج و دوو پۆژەى دنیایە، ئەو جوړە كەسانە بە ھۆى فراوان بوونى بڑيوو رزقەو، لە خوا غافل و ياخىي دەبن، ئنجا ئایا بەلگەمان چىيە بۆ ئەو؟

أ- خوا ﷻ لە سوورەتى (الشورى) دا، دەفەرموى: ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَعَثُوا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾ ۲۷، ئەگەر خوا بڑيوى فراوان بکردبايە بۆ بەندەكانى، ياخىي دەبوون لە زەويدا، بەلام بە ئەندازە بۆ ھەر كەسێك بىھوى دادەبەزىنى، بە دنیايى خوا شارەزاو بىنەرى بەندەكانى، ھەر كەسە

هێندە دەداتێ که پێی له خوا یاخی نه‌بێ، هێ واش هه‌یه، خوا زۆری ده‌داتێ، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خوا ده‌زانێ ناخێکی پیسی هه‌یه، ده‌فه‌رموێ: با زۆری بده‌م، تا‌کو زیاتر له‌ خوا یاخی بێ و زیاتر شایسته‌ی سزا بێ، هه‌م له‌ دنیا‌دا عه‌یباربێ، هه‌م له‌ دوا رۆژیش‌دا گونا‌ه‌بار و سزا باربێ.

ب- هه‌روه‌ها له‌ سوورەتی (الزحرف) دا، ده‌فه‌رموێ: ﴿وَلَوْلَا اَنْ يَكُونَ النَّاسُ اُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرْ بِالرَّحْمَنِ لِبُشُوْنِهِمْ سُقْفًا مِّنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَیْهَا يَظْهَرُوْنَ ۚ وَلِبُشُوْنِهِمْ اَنْوَابًا مُّسْرَرًا عَلَیْهَا يَتَكُوْبُ ۚ ۝٢٤ وَزُخْرُفًا وَاِنْ كُلُّ ذٰلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَیْوةَ الدُّنْیَا وَالْآخِرَةَ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِیْنَ ۚ ۝٢٥﴾ واته: نه‌گه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌ نه‌بووا‌یه خه‌لك هه‌مووی بینه‌ یه‌ك كۆمه‌ل، (و له‌سه‌ر كو‌فر كۆبینه‌وه‌) نه‌وانه‌ی بێ‌پروا ده‌بن به‌ خ‌وای خ‌اوه‌ن به‌زه‌یی، و‌امان ده‌کرد ما‌له‌كانیان سه‌قفه‌كانیان له‌ زیو بووا‌یه، هه‌روه‌ها نه‌و په‌یژانه‌ی پێیان دا ده‌چنه‌ سه‌رێ، دیسان خ‌انووه‌كانیان ده‌رگا‌كانیان زێ‌رو زیو بووا‌یه، قه‌نه‌فه‌كانیش كه‌ له‌سه‌ریان پا‌لده‌ده‌نه‌وه‌ له‌ زێ‌رو زیو چن‌درا‌بوونا‌یه، هه‌روه‌ها زێ‌رێکی زۆریش‌مان پێ‌ده‌دان، به‌لام هه‌موو نه‌وه‌ را‌بواردنی ژیا‌نی دنیا‌یه، دوا‌رۆژی‌ش له‌لای په‌روه‌ر‌دگار‌ت بۆ پارێز‌گارا‌نه‌.

ئ‌نجا خ‌ستنه‌پ‌رووی نه‌وه‌ هه‌مووی بۆ نه‌وه‌یه، كه‌ مس‌و‌ل‌مانان كا‌تێك ده‌بینن، نه‌ه‌لی كو‌فر - به‌ تا‌یبه‌تی تێستا ته‌م‌ریكاو ر‌ووسیا و چین و زه‌له‌ی‌زانی دێكه‌ - سه‌روه‌ت و ساما‌نێکی زۆریان له‌به‌ر ده‌ست دا‌یه، كه‌ زۆربه‌ی خ‌ێ‌رو بێ‌ری و‌لا‌تی مس‌و‌ل‌مانانه‌ دزی‌وانه‌، كه‌ره‌سه‌ی خ‌اوو نه‌وته‌كه‌یان به‌ تا‌ل‌ان ده‌بن، چون‌كه‌ هه‌ر ح‌وك‌مه‌را‌نه‌كانیش داشی د‌امه‌ن به‌ ده‌ست نه‌وانه‌وه‌، خ‌ێ‌رو بێ‌ره‌كه‌یان به‌تا‌ل‌ان ده‌بن، ته‌گه‌ر ئ‌اسن و مسه‌، زێ‌ره‌، زیوه‌، ته‌گه‌ر نه‌وت و گاز، به‌هه‌رزانیی لێیان ده‌ستێنن، چون‌كه‌ خ‌ۆشیا‌ن گو‌ییا‌ن به‌ده‌ستی نه‌وانه‌وده‌یه، ئ‌نجا نه‌و غ‌ازو نه‌وت كا‌نزا‌یا‌نه‌ كه‌ به‌ هه‌رزانیی لێیان ده‌ك‌رن، دوا‌یی له‌وه‌ر‌گیراوه‌كان (م‌شت‌قا‌ت) یان، كه‌ل و په‌لی وا در‌وست ده‌ك‌ن، به‌ سه‌دان به‌را‌ن‌به‌ر پێیان ده‌ف‌رۆشه‌وه‌،

ھەرۈھە چەكىشى لى دروست دەكەن و بەو چەكانەش ھەر خۇيانیان پى بە
كوشت دەدەن و پىيان دەفرۇشنەوہ!!

ننجا كاتى مسؤلەمانان واقعەكە ناوا دەبىنن، كە ئەھلى كوفەر ھىندە خاوەن
نیمكانیەتن، بۆ ئەوھى زۆر بەسەھوو دانەچن و پىيان وابى خوا ئەوانى زۆر
خۆشدەوئ، بۆیە ناواى بۆ كرددوون!! ئەوھتا خوا دەفەرموئ: ئەگەر لەبەر ئەوہ
نەبووايە خەلك ھەمووى بىتتە كۆمەلنىكى كافەر، ناوامان دەكرد بۆ بىپروايەكان،
مەبەستىش ئەوہیە خوا دىناى پى ھىچ نىە و ژيانى دىناى پى شتىكى كەم
بايەخە، دەبدات بە دوژمنەكانىشى، لە فەرموودەى پىغەمبەردا ھاتوہ ﷺ
دەفەرموئ: خوا جارى وا ھەيە بەندەى خۆى لە مالى و سامانى دىنا دەپارزى،
وہك چۆن يەكلىك لە تىوہ نەخۆشەكەى لە خواردن دەپارزى^(۱).

كەسىك كە نەخۆش دەبى پى دەگوترى: ئەو شتەى مەخو، نەخۆشییەكەت
زىاد دەكات، خواش جارى وایە ناوا بەندەى خۆى دە پارزى لە مالى و سامانى
دىنا، دەزانى ئەگەر زۆرى بداتى، پى مەشغول دەبى، يان پى لە خۇبايى
دەبى، بۆيەش پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئ: ^(۲) ھەر كەسىك خوا ئەوئەندەى بژىو
بداتى بەشى بكات و، پىشى قەناعەت بكات، بەختەوہر و سەرفرازە، مروئ ئەگەر
ھىندەى بژىو ھەبى، پى بژى و چاوى لە دەستى خەلك نەبى، بەلام قەناعەتى
پى ھەبى، سەرفراز و بەختیارە، چونكە ئەگەر قەناعەتى پى نەبوو، زۆرىش بى
ھەر كەمە، بەلام كە قەناعەتى ھەبوو كەمىش ھەر زۆرە.

(۱) {عَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ : إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا حَمَلَهُ الدُّنْيَا كَمَا يَحْمِي أَحَدُكُمْ مَرِيضَةً الْمَاءَ لِيَشْفِيَهُ} أخرجه أبو يعلى: ٦٨٦٥، قال الهيثمي (٢٨٥/١٠): إسناده حسن.

(۲) {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ أَسْلَمَ: وَزُقِيَ كَفَافًا، وَفُتِعَهُ اللَّهُ بِمَا آتَاهُ» أخرجه أحمد: ٦٥٧٢، ومسلم: ١٠٥٤، والترمذي: ٢٢٤٨، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٤١٢٨.

گێڕاوه تهوه: جارێك كابرایهك دهچیت بۆ لای عومهری كورێ عهبدو لهعزیز (پهحههقی خوای لێ بێ)، داوای هاوکاریی لێ دهكات، دیاره هوكمپانه كانی پێش عومهری كورێ عهبدو لهعزیز ههروا تهخشان و پهخشانیان كردوه به پارهێ دهوڵهت، كابرایهك هاتوه شیعرێكی پێدا ههڵگوتوون، ههزار درهمیان داوه تی، یهكێكی دیکه شیعرێكی گوتوه، سه دیناری زێریان داوه تی، ئهویش لهوان غهلهت بوو، یان شاعیرێك بووه، یان كابرایهك بووه لهوانه ی كه دین روو به روو مه دهی هوكمپانهكان دهكهن، {ئیسئاش دهبینن، دههۆڵ كوت و، زورنا ژهن زۆرن، بۆ ئهوه هوكمپانانه ی خۆیان دهسه پێن به سه ره خه لك دا، بۆ چه واشه كردنی خه لك، ده بێ زورنا ژهن و دههۆڵ كوتان به دهوړی خۆیان هوه پهیدا بكهن، ئهوه نووسه رو شایه رو پاگه یاندنكارانه، كه قسه ی نا هه ق دهكهن} ده چێ بۆ لای داوای هاوکاریی لێ دهكات، ئهویش ده (١٠) درهمی زیوی ده داتن، ده لێ: فه رموو! ئهویش ده لێ: ئهوه زۆر زۆر كه مه، هه یچ كه لێ نێكم بۆ ناگرێ، مه گه ره هه ر بۆ به ره كه ت هه لێ بگرم، جه نابت پیاوێكی موباره كی، عومهریش ده لێ: له ه ی خۆم هه ره ئه وه ندهم له توانا دایه، ه ی به ی ت و مالا یشت پێ نا شی، [ده زانی هه یه قی به س هاتوه سوآلی بكات]، كابرآش ده پروات، عومهر بانگی دهكات و ده لێ: وه ره وه ره بگه رێوه، پێی ده لێ: ئه گه ر پاره ت كه م بوو و ییستت زۆر بێ، یادی مردن بكه، [بلی: ئنجا چ به مه علومه سه به نی نامرم و، تهو ده دره مه ش بپێته میرات} هه روه ها ئه گه ر مالا یشت زۆر بوو، و یستت له به ر چاوت كه م بێ، هه ره یادی مردن بكه! [ده لێ: مادام به جیتی دێلم، هه ره ه یچ نیه] ئهویش ده لێ: فه رمانده ی بڕواداران! نامۆژگاری به كه تم زۆر له پاره و سامانه كه پێ چا كتر بوو، ده لێ: ده بړۆ كاری پێ بكه و خێری لێ ببینی.

٩- هاندانی خه لك بۆ به خشین له پێناوی خوا دا، گه و ره ترین به لگه ی كاسیی كردن و، بژیو ده سه به ره كردنه: خوا ﷻ له زۆر شوێنی قورئاندا هانی مسولمانان ده دات كه به خشن و هاوکاری خه لك بكهن، بۆ وێنه:

ا- ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُبْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ (۷۰) واته: وینهی نهوانه‌ی مال و سامانی خویشان له ږی خواډا دده‌بخشن، وهك دهنكه ټوؤيكه، كهوت گولان دهر بكات، ههر گولهي سه‌د دهنكي ټيډايښ، خواش بو ههر كه‌سيكي بيه‌وي بو چهنه به‌رانبه‌ريش ده‌كاته‌وه، كه‌واته: پاداشتي خيرو چاكه، هه‌تا يه‌ك به‌ كهوت سه‌د (۷۰) ده‌ړوات.

ب- هه‌روده‌ها ههر له سووړه‌تي (البقرة) دا، ده‌فه‌رموي: ﴿إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِنْ سَيِّئَاتِكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ﴾ (۷۱) واته: نه‌گه‌ر خيرو به‌خشينه‌كانتان ناشكرا بكه‌ن، شتيكي زور زور باشه (بو نه‌وه‌ي خه‌لكيش چاوتان لي بكه‌ن) به‌لام نه‌گه‌ر په‌نهاني بكه‌ن (و به‌ په‌نهاني بيده‌ن به‌ هه‌ژاران) نه‌وه بو ټيوه‌ باشره (خواش) خراپه‌كانتان لي ده‌سرپته‌وه‌و، خوا به‌وه‌ي ده‌يكه‌ن شاره‌زايه، واته: هه‌ندي جارن وا باشه مال و سامان به‌خشينه‌كانت ناشكرا بكه‌ي، بو نه‌وه‌ي خه‌لك چاوت لي بكه‌ن، هه‌ندي جاريش وا باشه په‌نهاني بكه‌ي، تاكو نه‌و كه‌سه‌ي كه‌ هاوكاري ده‌كه‌ي دلي نه‌شكي.

كه‌واته: هانداني خوي پهره‌ردگار بو مسولمانان كه‌ به‌بخشن و هاوكاري خه‌لك بكه‌ن، نه‌وه هاندانيانه بو كاسبي كردن و بو بزيو په‌يداكردن، نه‌گه‌رنا كه‌سيك نه‌يي، چي به‌خشي؟!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھم

پىناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسە مان لە شەش (۶) ئايەت پىكھاتود، ئايەتەكانى: (۱۲ - ۱۸)، تىياندا خوا باسى ئايىنى خۆى دەكات بە گشتى، كە بۆ ھەموو پىغەمبەرانى ناردود (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، تاكو سەرەنجام لەسەر دەستى پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ تەواو كراود.

ھەروەھا باسى ھۆكارى سەرەكى پەرتەوازەدى شۆيىكەوتوانى بەرنامە پىشوو دەكان كراود، شۆيىكەوتوانى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، كە برىتى بوو لە سەتم و سنوورشكىنى و، ھەسوودى بە يەكدى بردن.

پاشان پىنج نەركى گەورەو گرنگ كە بە موھەممەد ﷺ سىپىرداون، لەگەڵ راگەياندى پىنج راستى مەزن، خراونەپوو، ھەروەھا بى بەلگەى ناھەزانى نىسلامىش خراوتەپوو، دوايىش باسى قورئان كراود.

لە كۆتايىشدا باسى ئاخىر زەمان (ساعة)و، نىزىكىيەكەى و گوپراى و دوورى پىپروايان كراود.

﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِى إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِى إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ۝۱۳ وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّى بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكُتُبَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مِرْيَبٍ ۝۱۴ فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ ءَامَنْتُ

بِمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمُ لَنَا أَعْمَلُنَا
وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾
وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُمْ جَحُوشٌ دَائِحَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ
غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا
يُذْرِكُ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ
آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَمُنَافِئِينَ
صَلِّ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه تهکان

{(خوا) نه وهی له نایین بۆی کردوونه بهرنامه (نهی موحه ممه ده!) هه مان شته
(له ئیوه پۆکی دا) که نووخی پتی پاسپاردبوو و، نه وهیه که بۆ لای تۆمان سروش
کردوو، نه وهیه که ئیبراهیم و مووسا و عیسا مان پتی پاسپاردبوون، (پوخته که ی
نه وهیه) که نایین و بهرنامه (ی خوا) بهرپا بکه ن و، تیییدا په رته وازه مه بن،
هاو به شدانه رهکانیش نه وهی نه وانی بۆلا بانگ ده که ی (که په رستنی خوا به به
ته نیا)، له سه ر (دل) یان گه و ره قورسه، خواش هه ر که س بیه وێ به ره و لای
خوی هه ئیده بژێری و، هه ر که س (له ناخه وه) بۆ لای خوا بگه رته وه، بۆ لای
خوی راسته پتی ده کات ﴿١٢﴾ (شوینکه وتوو له ده ره کان) په رته وازه ش نه بوون (له
ده وری نه وه هه قه ی به پیغه مبه راندا ئیبرابوو)، مه گه ر دوا یی نه وهی زانیاریان
بۆ هات، به هۆی ئیژه یی و سته مه وه (له ئیو خویاندا) و، ته گه ر له به ر نه وه
نه بووا به که وشه (برپار) ێک، له په ره و ردگارته وه تیپه ریوه، تاکو کاتیکی ناو براو،
دادوه رییان له ئیواندا ده کراو، بیگومان نه وانه ی دوا ی نه وان (دوا ی پیغه مبه ران)

كىتەب رۇ بەرئەمەي (خۇا) يان كرايە مىرات، لە بارە يەوہ لە دوو دئىيە كى خەستى
 پىزار كەردان ﴿۱۶﴾ دەجا (ئەي موحەممەد!) بۆلەي ئەوہ (كە باسكرا: پىيى راستى
 خوا گرتن و پەرتەوازە نەبوون) بانگەواز بکەو، وەك فەرمانت پىكراوہ پىك
 وەستاو دامەزراو بەو، بە دواي ئارەزووہ كىن مەكەوہو، بئى: بىروام بە ھەر
 كىتەبك ھەيە كە خوا دايبە زاندوہو، فەرمانم پىكراوہ لە ئىوانتايدا دادگەرىم،
 خوا پەرورەدگارى ئىمەو ئىوہ شە، كىردەوہ كانى ئىمە ھى خۆمنن و، كىردەوہ كنى
 ئىوہ ش ھى خۆتانن، (پاساوى) مشتومر لە ئىوان ئىمەو ئىوہ دا نى، خوا
 پىكەوہ كۆمان دەكاتەوہ (لە قىامەتدا) و، سەرەنجام بەس بۆلەي وىہ ﴿۱۷﴾
 ئەوانەش كە لە بارەي خوا (و كۆتا بەرنامە كە بە) وە، شەرە قسە دەكەن (لە كەل
 بىرواداراندا)، دواي ئەوہي (پەيامى خوا لەلايەن بىروادارانەوہ) وەلەمدراوہ تەوہ
 (و بىرواي پىھىنراوہ)، بەلگە (و پساوہ) كەيان لەلەي پەرورەدگارىيان پوچەلەو،
 نوورەيى (خۇا) يان لەسەرەو، ئازارنى سەختيان ھەيە (لە رۆژى دواييدا) ﴿۱۸﴾
 خوا ئەو كەسە يە كە كىتەبە (كۆتايە) كەي بە ھەق دابە زاندوہو تەرازووش (ي
 دابە زاندوہ)، ئۆ چووزانى (چ شىك واىكردوہ بزاني!) كە كانى ديارىيىكراو (ي رۆژى
 دوايى) نىزىكە! ﴿۱۹﴾ ئەوانەي بىروايان پىيى نى، پەلەي لىدەكەن و، ئەو نەي
 بىروادارىشن تىرس و بىميان لىي ھەيەو، دەزانن كە چەسپاوە (و ھەر دى)، ئەھا
 (ئاگدارىن!) ئەوانەي لە بارەي كانى ديارىيىكراو (ي رۆژى دوايى) وە شەرە قسە
 دەكەن، لە گومرايىيە كى دوور دان ﴿۲۰﴾

شىكردنه وهى هه ندىك له وشهكان

(شَرْعَ): (الشَّرْعُ: نَهْجُ الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ، يُقَالُ: شَرَعْتُ لَهُ طَرِيقًا، وَالشَّرْعُ: مَصْدَرٌ، ثُمَّ جُعِلَ اسْمًا لِلطَّرِيقِ النَّهْجِ، فَقِيلَ لَهُ: شَرْعٌ، وَشَرْعٌ، وَشَرْعَةٌ)، (شَرْعَ): بریتیه له ڕێیه کی ڕۆشن و ڕوون، ده گوتری: (شَرَعْتُ لَهُ طَرِيقًا) ڕێیه کهم پێشاندا، (شَرْعَ) یش چاوه، دواى کراوه به ناو بو ڕێیه کی ڕوون، که ههه ده گوتری: (شَرْعَ) و ههه ده گوتری: (شَرْعَ) و ههه ده گوتری: (شَرْعَ).

(مَا وَصَّى بِهِ): (الْوَصِيَّةُ: التَّقْدِيمُ إِلَى الْغَيْرِ بِمَا يَعْمَلُ بِهِ مُقْتَرِنًا بِوَعْدٍ)، وشه ى (وَصِيَّةٌ): بریتیه له وه که شتیک ئاراسته ى که سیک بکه ى کارى پێشکات، به لām ئاراسته کردنه که ت له گه ل تاموژگاریدا بى، قسه به کی وا که دلێ پێى نه رم بى. (أَقِمُوا الدِّينَ): واته: دین به رپا بکهن، (يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) ۵۵ المائدة، اى: يُدِيمُونَ فِعْلَهَا، وَيَحَافِظُونَ عَلَيْهَا)، ده گوتری: (يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) نوێز به رپا ده کهن، واته: نوێزه که چۆنه، ناوا ده به پێننه دى، که واته: (أَقِمُوا الدِّينَ) واته: ئایینه که راست بکه نه وه، بهو شێوه سروه شتییه ى خوا دایه زانده، بهو شێوه ى جێبه جێی بکهن.

(بَغْيًا بَيْنَهُمْ): (الْبَغْيُ: طَلَبُ تَجَاوُزِ الْإِقْتِصَادِ فِيمَا يَتَحَرَّى) (بَغْيَ): بریتیه له خواستنى به زاندى سنوورى میانجی، له وه دا که خه فانی تیدا ده کرى، که واته: وشه ى (بَغْيَ) به مانای زولم و ده ستریزى و سنوور شکستى دى، به لām (الْإِبْغَاءُ: الْإِجْتِهَادُ فِي الطَّلَبِ) وشه ى (إِبْغَاءُ): به مانای کوژشکردنه له داواکردنى شتیکدا.

(لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ): (أَي: لَا احْتِجَاجَ لظُهُورِ الْبَيَانِ): پێویست به موناقه شه ناکات، له نىوان تيمه و تيوه دا، پێویست به شه ره قسه ناکات، له بهر ڕوونى ڕوونکردنه وه که، (الْحُجَّةُ: الدَّلَالَةُ الْمُتَبَيِّنَةُ لِلْمَحْجَةِ)، (حُجَّةٌ): بریتیه له به لکه ى به کی ڕۆشن

کە ڕێهە که ڕۆشن بکاتوه، بە لَام دوابی کە دەفه رموی: **(لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ)** یانی: (لَا جِدَالَ، لَا نِقَاش) مشت و مرو شەڕە قسە نیە، چونکە کەسێک کە شەڕە قسە دەکات لە گەڵ ئەوی دیکەدا، دوو کەس هەر کامێکیان بە لگە دینیتەوه، کەواتە: بە لگەمان لە بەیندا، نیە واتە پتووست ناکات بە لگە بۆ یە کدی بێنینهوه.

(يَحَاجُّونَ): (المُحَاجَّةُ: أَنْ يَطْلُبَ كُلُّ أَحَدٍ أَنْ يَرُدَّ الْآخَرَ عَنْ حُجَّتِهِ وَمَحْجَّتِهِ، مُعَاجَاةً): ئەو هیه کە دوو کەس، یان چەند کەسێک، هەر کامێکیان بیهوێ ئەوی دیکە لە بە لگە کە ی خۆی لابداو لە ڕێهە کە ی خۆی لابدا، بە کوردیی پێی دەلێن: شەڕە قسە، دمه دمه.

(دَاحِضَةٌ): (أَي: بَاطِلَةٌ زَائِلَةٌ، وَأَصْلُهُ مِنْ دَخَضَ الرَّجُلُ، وَهُوَ الزَّلْتُ)، (دَاحِضَةٌ) یانی: پووچ، (حُجَّتُهُمْ دَاحِضَةٌ) واتە: بە لگە کە یان پووچ و بێ بنه مایه، ڕوشتوو یه، نهم وشه ی (دَخَضَ): له نه صَدا له پێ خلیسکانه وه هاتوه، کە سێک لە شوێنێک کە خزە، پێی دەخزێ و دەخلیسکێ، پێی دەگوترێ: (دَخَضْتُ رِجْلَهُ) واتە: پێی خلیسکا، تنجا ئەو کە سە ی بە لگە یه ک دینیتەوه و بە لگە کە ی پووچە، وه ک ئەوه وایه پێی خلیسکابێ و هه لدرابێ.

(وَالْمِيزَانُ): (الْوَزْنُ: مَعْرِفَةُ قَدْرِ الشَّيْءِ، وَالْمِيزَانُ، الْجَمْعُ مَوَازِينٍ، مَا يُوزَنُ بِهِ)، وشه ی (وَزْنٌ): بریتیه له زانینی ئەندازه ی شتی، (مِيزَان) یش، کە به (مَوَازِين) کۆده کرتیه وه، هەر شتی که شتی پێ هه لسه نکتری و پێ بکیشری.

(مُشْفِقُونَ مِنْهَا): واتە: په رووشیانه و لێی ده ترسین، په رووشی خوایانه و ترسیان به رانه ری هه یه، ده لێ: (الْمُشْفِقُ: اخْتِلَاطُ ضَوْءِ النَّهَارِ بِضَوَادِ اللَّيْلِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ)، (شَفَقَ): بریتیه له تیکه لپوونی ڕووناکیی ڕۆژ، له گەڵ تاریکیی شه و له کاتی خۆر ناو بووندا، (الْإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ، لِأَنَّ الْمُشْفِقَ يُجِبُ الْمُشْفَقَ عَلَيْهِ وَيَخَافُ مَا يُلْحَقُهُ)، (إِشْفَاقُ): بریتیه له گرنگی پێدانیکی تیکه ل، له گەڵ ترس دا، چونکە (مُشْفِقٌ) واتە: کە سێک شه فه قه تی هه بێ به رانه ر به کە سێک،

هەم بەتەنگیەوه یەو هەم ترسیشی لای هەیه تووشی زەرەر ببی، (أَشْفَقَ مِنْهُ) واتە: ترسا، لای ترسا (أَشْفَقَ عَلَيْهِ) واتە: بەزەیی پێدا هات، ئنجا (أَشْفَقْتُ عَلَيْهِ)، یان (أَشْفَقَ مِنْهُ) واتە: گرنکیی پێداو خەمی لى خوارد.

(يُمَارُونَ): (الْمِزْيَةُ: التَّرَدُّدُ فِي الْأَمْرِ، وَهُوَ أَخْصُ مِنَ الشَّكِّ، وَالْمُمَارَاةُ: الْمُحَاجَاةُ فِيمَا فِيهِ مِزْيَةٌ)، (مِزْيَةٌ): بریتیە لە دَلْ لە دَلْدا ن لە شتێکدا، کە تایبەتەرە لە دوو دلی، (مُمَارَاة) یش، بریتیە لە شەرە قسە لە شتێکدا کە جێی دوو دلییە.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوا ﷻ دوای ئەوەی لە نایەتەکانی پێشیدا، ژمارەیهکی زۆر لە سیفەتەکانی خۆی و، کردەوهوکانی خۆی خستەپوو، بۆ خوێنا ناندنی بە تێمەو، باسی وهحیی و په یام ناردنی خۆی کرد بۆ پیغەمبەرەن بە گشتی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و پیغەمبەری خاتەم موحمەد ﷺ بە تایبەتی، هەروەها دوای ئەوەی باسی بێ وینەیی خۆی کردو، باسی ئەوەی کرد کە کلێلەکانی ناسمانەکان و زەوی بەدەست ئەوهوون، دیسان باسی ئەوەی کرد: هەر کە سێکی بیهوی، بژیوی بۆ فراوان دەکات، یاخود لای وەتەنگ دینی و بە هەموو شتێک زانیە.

ئنجا هەر لە درێژی ڕاگەیانندی ئەو راستییە مەزنانەدا، دەفرموی: ﴿لَكُمْ مِنَ الدِّينِ﴾، واتە: لە نایینی خۆی بەرنامەیهکی بۆ داناون، کە چیه؟ ﴿مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾، هەمان شتە کە کاتی خۆی نووحی پێ ڕاسپاردو، ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾، هەروەها ئەوەی بۆ تۆمان سڕوشکردو (تەو موحمەد!) ﴿وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى﴾، دیسان ئەوەی کە هەرکام لە ئیبراھیم و مووسا و عیسا مان پێ ڕاسپارد بوون.

که واته: نهی موحه ممه د ﷺ! هه رو ده ها نهی بر واداران شوی نکه و تووی موحه ممه د! نهو بهر نامه بهی ئی وهی له سهرن، له هیله گشتیه کانیدا، هه هه مان نایین و بهر نامه به، که نوو و نیبراهیم و مووسا و عیسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، له سهری بوون.

لیره دا خوا باسی نهو پینج پیغه مبه ره ده کات و، له سووږه تی (الأحزاب) یشدا، دیسان باسی نهو پینج پیغه مبه ره ده کات، ده ره رموی: ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَفُوحَ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ﴾. واته: کاتیک په یماغان وه رگرت له پیغه مبه ران و له توو، له نوو و نیبراهیم و مووسا له عیسی کوری مه ریه م.

زانایان هه ندیکیان گوتوو یانه: نهو پینج پیغه مبه رانه که هم له سووږه تی (الشوری) دا، هم له سووږه تی (الأحزاب) یشدا، پیکه وه هاتوون، واته: نوو و نیبراهیم و مووسا و عیسا موحه ممه د (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، له بهر نه و دیه که تایبه تمه ندیه کی جیا یان هه به لهو پیغه مبه رانه دیکه، نجا هه ندیکیان گوتوو یانه، که ده ره رموی: ﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ﴾. واته: خو ت رابگره وه ک چو ن خاوه ن عه زمه کان له پیغه مبه ران خو یان راگرت، گوتوو یانه: نهو پینجه پیغه مبه ره خاوه ن عه زمه کانن.

به لام وه له چهن د شو تیک له کتیه کانی خو مدا با سم کردوه، نهو بو چوونه راست نیه، که ته نیا نهو پینج پیغه مبه ره به نولولعه زم خاوه ن عه زم ناسرابن، چونکه هه موو پیغه مبه ران خاوه ن عه زم بوون، (عزم) واته: ویستی مه حکم، پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، له هه موو په ورسته بهر زه کاند له لووتکه دابوون، به لئ له نیوان لووتکه کانیشدا، بهر زو بهر زتر هه به، نه گه رنا نا گونجی بلئی: هه نهو پینجه خاوه ن عه زم بوون، نه دی پیغه مبه ره کانی دیکه خاوه ن عه زم نه بوون؟!

که واته: ئەو بۆچوونه هەلەیه بەلام دەتوانین بڵێن: ئەو پێنج پێغه مبه ره (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەوانى دیکه به عزمتر بوون، ئەوه دهگونجى، ئەو پێنجه خاوهن عهزيمه تر بوون و ئيرادهيان مه حکه متر بووه.

بەلام من پێم وایه که جیاکردنه وهى ئەم پێنج پێغه مبه ره (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، له دوو شوێنى قورئاندا، له بهر تايبه ته ندييه کى دیکه یه، ئەویش نه وه یه که ئەو پێنج پێغه مبه رانه، تێستاش شوینکه وتوو یان هەن، تێستاش ته نیا تۆمه قى ئەو پێنج پێغه مبه رانه هه یه:

١- صابنه کان که خۆیان به شوین که وتوى نووح ده زانن، ههروه ها هه ندیک له نایینه کانى رۆژهه لاقى ناسیا، خۆیان به شوینکه وتوو ی نووح ده زانن و، باسى تۆفانى نووح له نێو هه موو تۆمه تاندا هه یه.

٢- ئیبراهیم عليه السلام که هه رکام له مسو لمانان و جووله که وه نه صرانییه کان، خۆیان به شوینکه وتوو ی ده زانن، ههروه ها صابنه ش.

٣- مووساش جووله که کان خۆیان به شوینکه وتوو ی مووسا ده زانن.

٤- عیسا ش که نه صرانییه کان خۆیان به شوینکه وتوو ی ده زانن.

٥- موحه ممه دیش عليه السلام که مسو لمانان خۆیان به شوینکه وتوو ی تايبه قى ده زانن.

که واته: ئەو پێنج پێغه مبه ره بۆیه خوا پێکه وه وه له دوو شوین دا ناوی هیناون، چونکه ئەو پێنج پێغه مبه ره له هه موو پێغه مبه ران ناسراوتر بوون و شوینکه وتوو یان تێستاش که م و زۆر هەن.

خوا ده فه رموئ: ئەو بهرنامه یه ی که بۆ ئیوه مان داناو، هه مان شته که نوو حمان پێ راسپارد بوو و، ئەوه یه که بۆ تۆمان سروش کردوه ئیبراهیم و مووسا و عیسا مان پێ راسپاردوون، ﴿أَنۡ أَقۡمُوا الدِّینَ وَلَا تَفۡرُقُوا فِیہٗ﴾، که نایین به رپا بکه ن و تیی دا په رته وازه مه بن، واته: تاینه که خوا چۆنى ناردوه، ئاوا جى

بەجىيى بىكەن و تىيدا پەرتەوازه مەبن، ھەر كۆمەلە بەشىكى لى بگرن، و ھەر كەسەو بە دۆلىكىدا بىروات، وەك دەلىن: (كەس بە پىەى كەس نە پىوئ) و (كەس لە مەرى كەس نەخىوئ) و (ھەر كەسە بە يارى خوى ھەلابلى)! بەلكو ھەمووتان ھەموو ئايىن جى بەجى بىكەن.

نەم دەردى بەش بەش بوونە لە دىندارىيدا، تابىەت نىە بە ئۆممەتانى پىشووودە و لە ئىو ئۆممەتى پىغەمبەرىش ﷺ دا ھەيە، يەكىك لايەنى تەزكىەكەى دەگرئ، يەكىك لايەنى فېكرىيەكەى دەگرئ، يەكىك لايەنى سىياسىيەكەى دەگرئ، يەكىك لايەنى جىھادىيەكەى دەگرئ، يەكىك لايەنە پەرۋەردەيىەكەى دەگرئ، يەكىك لايەنە عىلمىيەكەى دەگرئ، بەلام دىندارىى راست ئەوئە، تۆ لە يەك كاتدا ھەولبەدى لايەنە عىلمىيەكەى و فېكرىيەكەى و پەرۋەردەيىەكەى و پىروحيەكەى، ئەخلاقيەكەى و سىياسىيەكەى و جىھادىيەكەى، ھەمويان پىكەود بگرئ، چۈنكە دىن ھەموو پىكەود ھاتوودە دەبى بەش بەش نەكرئ، وەك لە سوورەتى (الروم) دا، خوا دەفەرموئ: ﴿مِنَ الَّذِينَ قَرَأُوا كِتَابَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا كُلَّ حَرْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَيَرْحُونَ﴾ ۳۲، واتە: وەك ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان مەبن، ئەوانەى دىنەكەيان بەش بەش كردو، تىيدا بوونە تاقم تاقم.

ھەركات ھەر كۆمەلە بەشىكى لە دىن گرت، دوايى وا دەزانئ دىن بەس ئەوئەندەيە، كە بە داخەو زۆرجار دەردى ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، دەردى خاودن كىتەكان: جوولەكەو نەصرانىيەكان، لە ئىو مەسۇلماناندا، پەيدا دەبن و تەشەنە دەكەن، لە كاتىكىدا مەسۇلمانان باش لە قورئان و سوننەت تىناگەن و، باش پىئانەو پابەند ئابن.

دوايى دەفەرموئ: ﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا نَدَعُوهُمْ إِلَٰهَهُ﴾، لەسەر ھاوبەش بۆ خاودانەرەكان گەورەيە، واتە: لەسەر دلىان زۆر گەورەو قورسە، ﴿مَا نَدَعُوهُمْ إِلَٰهَهُ﴾، نەوئەى تۆ ئەوانى بۆ بانگ دەكەى، پىغەمبەر ﷺ ئەوانى بۆچى بانگ

ده کرد؟ بُوَ خوا به به ککرتن و ته نیا خوا په رستن، نه وانیش پټیان ناخوښ بوو، چونکه ده دینویست هاو ده لآن بُوَ خوا په دباکهن و هاو به شانی بُوَ دابتن، ﴿اللَّهُ يَجْعِلُ لَهُ مِنْ يَشَاءٍ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾، خواش به ره و لای خوئی هه که سیک بیهوئی هه لیده بژیړی و، هه که سیکیش بیهوئی راسته ړئی ده کات، بنگومان نه و که سهی به ره و لای خوا ده که ږته وه، راسته ړئی ده کات.

که واته: نه وانه ی خوا هیدایه تیان ددهات و راسته ړتیا دده کات، با زور دلیان به خوین خوښ بیت، که خوا گوښیړی کردوون، هاو بهش بُوَ خوا دانه ره کانیش که بروا ناهین، با بزائن: شایسته ی نه وه نه بوون، خوا هه لیان بژیړی و به ره و خوئی دلیان وه چهره خینتی و ږنمایان بکات، با شانازی به کوفرو شیرکی و خوینا نه که، ﴿وَمَا نَقْرُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ﴾، نه وانه په رته وازه ش نه بوون، واته: شوینکه وتووایی پیغه مبه ران (عليهم الصلاة والسلام)، له دوی وان په رته وازه نه بوون، مه گهر دوی نه وه ی زانیا ریا بُوَ هات، به هوئی زولم و سته میان وه له نیو خوین دا، به هوئی نه وه ده که هه کامیکیان چاوی له وه بووه، خوئی به خاوه ی دین بزائی و، خوئی فیه رز بکات به سه ر نه وی دیکه دا به ناوی دینه وه، له نه نجامی نه وه دا بهش بهش بوون.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ﴾، نه گهر وشه یه کیش له په روه ردگار ته وه پیش نه که وتایه، واته: خوا بریارنکی پیشتری داوه، ﴿إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، هه تا کاتی دیارییکراو، واته: خوا بریاری داوه تا کو کاتی دیارییکراو، دادوه ریی له نیوان خه لکدا ناکات، دوايان ده خات تا کو قیامت و، له قیامت دا ته سفیه ی حیساب و لیک جیا کردنه وه، دپته گوړی، له بهر نه و بریاره نه بوایه: ﴿لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ﴾، به دلتیایی دادوه ریا بیا له نیواندا ده کرا، له سه ر نه وه که دینی خوايان بهش بهش کردوه، خوا دادوه ریی له نیودا ده کردن و سزای لاده رانی ددها، به لأم هه لیا نه ده گری بُوَ روژی دوايي، چونکه دنیا شوینی تا قیکردنه وه یه و روژی دوايي شوینی حیساب و کیتاب و لپرسینه وه و سزاو پادشته.

﴿وَالَّذِينَ أُورِثُوا الْكُتُبَ مِنْ بَعْدِهِمْ﴾، بە دنیایی ئەوانەش کە دواى ئەوان کتیبیان کرایە میرات، کتیبیان پێدارا، لە دواى پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کتیبەکیان ھاتە دەست، ﴿لَقَىٰ شَاكٍ مِنْهُ رَبٌّ﴾، لەبارەییەو لە دوو دلییەکی خەست دان، لەبارەى کتیبەکیانەو لە گومانێکی بێزارکەر دان، بۆچی؟ چونکە ھێندەیان بەزم و بازاری جیاواز داھێناون و ھێندەیان شتی خراب پەیدا کردووە، ئیستا کە کتیبی خوا دەبینن، لەگەڵ ئەو واقعەدا کە خۆیان لە سەربەندی لە دینداریی، زۆر جیاوە، بۆیە لە کتیبەکی خوادا کەوتووونە دوو دلیی و گومانەووە.

سبحان الله! ئەو ئیستا بەسەر حاڵی مسوڵمانان دا زۆر چەسپاوە! ئەگەر تۆ تەماشای دینداریی مسوڵمانان بکە، چ لە نێو گەلی کورددا، چ لە نێو گەلەکانی دیکەدا، دەبینی زۆر شتیان پەیدا کردووە، ھیچ پەویەندی بە دینەو نیە! بۆ وێنە: لە ھەندێ وڵاتدا، ئافرەتان دەبێ ھەموویان پەچەدار (مُتَّقَبَة) بن، بەلام لەبەر ئەوە نیە زۆر بە دینن، چونکە لە شتی دیکەدا ھیچ گوێ نادەنە دین، ئیستا لەو دەولەتانەى کەندا داو، ھەموو ئافرەتێک دەبێ پێچەى ھەبێ، زۆر چاکە، ئنجا ئایا ئەو لەبەر بە دینیە؟ ئەگەر لەبەر بە دینیە، بۆچی گوێتان بە دەستی ئەمریکاوەیە، بۆچی ئەمریکا نەوتە کەتان لێ دەستێتی، ئەو بۆچی پێگە بە خەڵک نادەن خۆپێشاندا بکەن! مان بگرن! بۆچی پێ بە خەڵک نادەن پەخنە بگرێ لە دەستەلاتدار، دەستەلاتدارێک کە ھەموو شتێکی بۆ خۆی و بنەمالەکی خۆی قورخ کردووە! ئایا ئەو لە کوێی دینداریی دایە، ئەو حوکمی میراتی و بنەمالەییە، ئەو لە کوێی دینداریی دایە، کوێرە مەلیک و ئەمیرۆ بەرپرسەکان دەچن لە پۆژناوا چەندان ملیار دۆلار دادەنێن لەوێ، پۆژناواییەکان و ئەمریکااییەکان سوودی لێدەبینن و، ئەگەر لێشیان توورەبوون، لێیان زەوت دەکەن، لەوێ دەچن کەشتیی و مۆلک و دوورگە دەکرن، بە پارەى ئەو پەش و پووتە، کە ئەگەر کەسێکیان دزی کرد لە برسان، دەستی دەبرن، ئاكو بۆ ریکلام بڵێن: ئێمە شەریعەت جێ بەجێ

ده که یکن، نه ها دهستی دزمان بری! نه دی بوچی دهستی نه وه که سه نابری، که چندان میلیاری دزیون، ده بی نه وه هر سهری بپردی، که دهستی به سهر مولک و مالی نهو میلله ته داگرتوه! نجا نه وه له پرووی سیاسیه وه، ههروه ها له پرووی کومه لایه تییه وه، له پرووی فیکرییه وه، له پرووی رهوشتی و ناکارییه وه، ئیستا له ئیو مسولماناندا زۆر شتی واپهیدا بووه، که له مهحه کی قورن و سونهتی ده دهی، ده زانی شتی داهیندراو و پهیدا کراو و بی جیه.

نجا نه وه هه مو واده کات، که به هوئی نهو شتانه وه که خه لک عاده تیان پیوه ده گری، شته داهینراوه کان، دواپی که پرووی گهش و راسته قینهی کتیبی خویان پشان بدری، به گومانه وه ته ماشای ده کهن و ده لێن: نه وهی قورن ده یلی، زۆر جیا به له وهی تیمه، هه ره وه ک چون کاتی خوئی هاو بهش بو خوا ده نه ره کان، که پیغه مبه ره ﴿بَانْکِی ده کردن، ده یانگوت: ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ﴾﴾ الزخرف، تیمه باب و باپیرانی خویمان له سه ره پێکه بینیه، هه ره له سه ره پێی نهوانیش ده پۆین، ئیستا خه لکیکی زۆر ههیه نه گه ره پێی بگوتری: نه وه پیچه وانیه شه ره، پیچه وانیه سونه ته و نابی وابی و نه وه داهینراو و پهیدا کراوه! ده لی: نه دی بوچی نهوانیه پێشی نه وه یان نه گوتوه؟ نه خیر، وانیه، ئیه دینیکی تازه تان هیناوه! به لام ئیسلام بهس بریتیه له قورن و سونهت و، غهیری قورن سونهت هه مووی تیگه یشتنه له باره ی دینه وه، که ده گونجی نه وه که سه، پیکابی و، ده شگونجی نه پیکابی، یان ده گونجی بو کاتیک پیکابی و، بو کاتیک دوا ی نه وه، نه پیکابی.

دواپی خوا ده فه رموی: ﴿فَإِنَّ لَكَ فَأْدُ﴾، نجا بو نه وهی باسکرا، بانگه واز بکه (نه ی موحه ممه د!) به ریزان! ته مه تاکه ئایه ته له قورن اندا، که خوا ده (١٠) رسته ی تیدا فه رموون، پینجیان نه رکن بو پیغه مبه ره ﴿و، پینجیشان راستی گه و ره مه زنن، که پیغه مبه ره ﴿رَابَانِیْکَ یَهْنٰی، جگه له م ئایه ته ته نیا (آیه الکرسی) له ده (١٠) رسته پیکه اتوه، که ده رباره ی خوا به ﴿و، نه م ئایه ته ش

دەربارەی نایینی خواو نەری پیغەمبەرەو ﷺ لە دە (١٠) رسته پێکھاتو، پێنجیان نەری پیغەمبەرن ﷺ که جی به جیان بکات و، پێنجیشیان پێنج راستیی گەورەو مەزن که دەبێ رایان بگەیهنێ:

بەکەم: ﴿فَلْيَذْكِفْ فَأَدْعُ﴾، بۆ ئەوێ باسکرا، خەلک بانگەواز بکە یانی: (بۆ بەرپاکردنی نایین، بەو شیوەیە خوا داڕبەزێندو، بۆ ئەوێ تێیدا پەرته‌وازه نەبن و، تاکو تەنیا خواش بپەرستێ).

دووهم: ﴿وَأَسْتَقِمَّ كَمَا أَمَرْتُ﴾، وهك فەرمانت پێکراوه رێک وەستاوبه (ئەو موحمەد ﷺ!) (استقامە) بریتیه له رێک وەستان، بەبێ لادان و ئەملاولا کردن.

سیهه: ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ﴾، به دواى ئاره‌زووه‌كانى ئەوان مەكەوه.

چوارهم: ﴿وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَّاهُ مِنْ كِتَابٍ﴾، بلى: بپروام هه‌یه به هه‌ر كَتِيبَك كه خوا داڕبەزاندو.

یانی: له‌گه‌ڵیان مەچووێ ئێو شەرەقسەوێ بلى: هه‌موو ئەو كَتِيبانه‌ی خوا داڕبەزاندوون، بپروام پێیان هه‌یه، چونكه جووله‌كه‌و نه‌صراڤیه‌كان، ده‌هاتن به‌ پیغەمبەریان ﷺ ده‌گوت: ئایا ته‌ورات و ئینجیلیش كَتِيبی خوا نین؟ قسه‌یان له‌گه‌ڵدا ده‌کرد، بۆیه فەرموویه‌تی: بلى: بپروام به‌ هه‌ر كَتِيبكه‌ كه خوا داڕبەزاندو، به‌لام وه‌ك نه‌صله‌كه‌ی، نه‌ك وه‌ك واقعی ئیستای كه‌ پر كراوه‌ له‌ ته‌فسانه‌و، به‌ پێی هه‌واو ئاره‌زووی ئەوانه‌ی كه‌ كَتِيبه‌كه‌یان به‌ده‌سته‌وه‌ بوو، گو‌ریویانه‌و شتیان تێخستوه‌.

پێنجهم: ﴿وَأَمَرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾، واته‌: فەرمانم پێکراوه كه دادگه‌ریتان له‌ ئێواندا بکەم.

ئەمە که له‌ مه‌ککه‌ هاوتۆته‌ خوارێ، ئاماژه‌یه‌ به‌وه‌ كه پیغەمبەر ﷺ کاتێک دێ نایینه‌که‌ی هوکمران ده‌بێ و ده‌سته‌لاقى ده‌بێ، واته‌: بزانی نه‌گه‌ر ده‌سته‌لاتم هه‌بوو دادگه‌ریتان له‌ ئێواندا ده‌کەم، ئەمە پێنج نەره‌که‌که‌ی پیغەمبەر ﷺ.

ئىنجى خوا فەرمانى پىدەكات، پىنج هەوالىش رابگەيەنئى، پىنج راستى مەزن:

يەكەم: ﴿اللّٰهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾، خوا پەرورەدگارى ئىمەش و ئىوەشە، كەواتە: خوا سبحانە وتعالى خالى ھاوبەشمانە، وەك چۆن ئىوە خوا بە پەرورەدگارى خۆتان دەزانن، ئىمەش بە پەرورەدگارى خۆمانى دەزانن، ئىنجى وەرن با هەموومان تەنيا خوا بپەرستين و ھاوبەشى بۆ دانەئىن، من بروام بەو كىتیبە هەيە كە خوا دايبەزاندوون، ئىوەش ئەو كىتیبەى دىكە، كە كىتیبى كۆتايى خوايە، برواتان پىي هەبن، ئەو كاتە مشت و مپ نامىنئى. **دووهم:** ﴿لَا أَعْمَلُنَا وَلَكُنْ أَعْمَلُكُمْ﴾، ئىمە كردهوى خۆمان بۆ خۆمان، ئىوەش كردهوى خۆتان بۆ خۆتان.

ئاي ئىوە نالىن: ئىمە زۆر چاكامان كردهو؟ باشە كردهوى خۆتان بۆ خۆتان، ئىمەش كردهوى خۆمان بۆ خۆمان، ئىمە ئەو بەراست دەزانن كە بە پىي قورئان و سوننەت بى، ئىوەش ئەو بەراست دەزانن كە بە پىي كىتیبى خۆتان بى، با لەسەر ئەوە مشت و مپ نەكەين.

سىيەم: ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ﴾، هىچ بەلگە هىئانەووە مشت و مپ نىە لە ئىوان ئىمەو ئىوەدا، من بروام بە سەرجهم كىتیبەكانى خوا هەيە، كە دايبەزاندوون: ئىنجى صوحوفى ئىبراهيمە، تەوراقى مووسايە، زەبوورى داوودە، ئىنجىلى عىسايە، هەر كىتیبىكى دىكەى خوا هەيە، ئەگەر بچەسپئى كە كىتیبى خوايەو دايبەزاندووە، بروام پىيەق، بەلام وەك نەسلەكەى كە دايبەزاندووە، نەك بەو واقعەى ئىستاي ئەگەر گوڤدرابئى، ئىوەش بروا بە كىتیبى خوا بىنن كە دايبەزاندووە، ئەوكاتە مشت و مرو شەپە قسە، لە ئىوان ئىمەو ئىوەدا نامىنئى.

چوارەم: ﴿اللّٰهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا﴾، خوا ئىمەو ئىوە كۆدەكاتەو، واتە: كاتىك دى خوا كۆمان دەكاتەو و دادگايىمان دەكات.

كەواتە: با لە مشت و مپەكەمان بگەپىن و هەلىگرين بۆ ئەوئى.

يَنْجِيهِمْ: ﴿وَالَّذِي الْمَصِيرُ﴾، سهره نجاميش هه مووی بۆ لای خوايه، ده چينه وه خزمه ئی.

که واته: با هه ر کاميکمان خوی ناماده بکات، به چ چاوو پوویکه وه ده چيته وه خزمه ت خوا **﴿﴾** و چي له گه لّ خوی ده باته وه بۆ لای؟!

تنجا خوا **﴿﴾** ده فهرموى: **﴿وَالَّذِينَ يَحْمِلُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا آمَنَ﴾** **لَهُ، ﴿﴾** واته: نه وانه ش که شه ره قسه ده که ن له باره ی خواوه، له باره ی تايين و بهرنامه ی کۆتايی خواوه، دواى نه وه ی وه لّامی دراوده ته وه، واته: دواى نه وه ی بروادارانتيک پروايان پييه ناوه، به دوا بهرنامه ی خوا، به دوا کيتيی خوا، به دوا پيغمبه ري خوا **﴿﴾** که چي نه وانه شه ره قسه و مشت و مړ ده که ن له حالتيک دا نه و نيمانداره پاک و چاکانه ش هه ن، **﴿مَنْهُمْ دَاحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾**، ئا نه وانه به لکه که يان له لای خوا پووچه، يانی له هه ر له بهر نه وه ی خويان به به لکه يان زانيوه، ناويان ليتاوه به لکه، نه گه رنا له راستيدا به لکه نيه، شتيکی پووچه، رويشته وه خليسکاوه، **﴿وَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ﴾**، هه روه ها توره ييان له سه ره، **﴿وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾**، سزايه کی سه ختيشيان بۆ هه يه، چونکه دواى نه وه ی کۆمه ليک بروايان به ئيسلام هيتاوه، پيغمبه ري خاته ميش **﴿﴾** هه ر که سيک ته ماشای کردبايه، ده يزانی که راستگۆيه، له ژيانی دا درۆی نه کردوه و هه رگيز شتيکی خراپی نه کردوه، له پيش پيغمبه رايه تيشی دا عه ييه و له که يه کی نه هاتۆته سه ر، تنجا شوينکه وتوه کانيشی هه موويان له عه قله وه پيچراون، له حیکمه ته وه پيچراون، له ئاکارو ره وشتي جوانه وه پيچراون، خواپه رستق، پاکن، چاکن، هه ر که سيک ته ماشايان بکات، ده زانی نه وانه که سانيکن: تايين و بهرنامه يه که هه ی نه و پيغمبه ريه **﴿﴾** ناوا چاک و پاک و جوانی کردوون، شوينکه وتنی نه و پيغمبه ريه ناواي چاک و پاک و جوان و ريک کردوون، که واته: دياره تايين بهرنامه يه کی راسته، بۆيه که سانيک که له وباره وه شه ره قسه ده که ن و بهرگريی ده که ن، له تايينه شيويزاوه کانيان و، له کتيب و بهرنامه تيکدراوه کانی، تنجا نه و قورپانه شيان له بهر ده سته، که وه ک رۆژ ده دره وشيته وه، نه وانه له راستيدا

به لکه که یان پوچاوه په له لای په روه ردگاریان و توورپه یی خوابان له سهره، له بهر نه وهی به هوی بهر ژه وه ندیه دنیا په کانیانه وه به دهم بانگی خواوه ناچن، ناخر چ قوربه بشیه کان که پروایان به پیغمبر نه ده هیتا ﷺ چ جووله که کان له مه دینه، چ نه صرانییه کان، له بهر نه وه بوو، ده ترسان به زم و بازاری خویانیان لی تیکبچی، نه وه خه لکه یان به ناوی دینه وه گه وچاندبوو، نه و نایینه به ناوی نیبراهیمه وه له سهری بوون، دینی شیرک و بته رستی بوو، هه روه ها نایینی تیکدراوی جووله که، یا خود نه صرانیی، به زم و بازاریکیان بو خویان دروستکردبوو، نه گهر پروایان به پیغمبر خاتم ﷺ هیتا بایه، ده بوو ده سته برداری نه و نیمتیازه ناشه رعیه نه بن، بویه وازیان له نایینه کانیان نه ده هیتا، خواش ده فهرموئ: توورپه بیان له سهره وه، سزای سه ختیشیان بو هه یه.

له کوټایی دا خوا ده فهرموئ: ﴿اللّٰهُ الَّذِیْ اَنْزَلَ الْکِتٰبَ بِالْحَقِّ وَالْمِزٰنَ﴾ خوا که سیکه کتیبی به هق دابه زاندوه و تهرارزووش واته: که کتیبی دابه زاندوه هه قی له نیودایه، یا خود: کتیبی دابه زاندوه هه ر نایه تیکی و، هه ر پسته یه کی هه ق ده پیکتی، یان: به شیوه یه کی هه ق دا دایه زاندوه، له کاتیکي هه ق دایه زاندوه، به شیوازیکی هه ق و راست، ﴿وَالْمِزٰنَ﴾ هه روه ها تهرارزووشی دابه زاندوه، (میزان) یانی: تهرارزوو، نه و نامیره یی شتی پی هه لده سه نکیتری، به لام کوا خوا له ناسمانه وه هیچ تهرارزوویکی وه ک بو نیمه زانراوه، دانه به زاندوه! که واته: مه به ست پی عه دله، یانی دادگه ریشی دابه زاندوه، هه ر له نیو قورناند، قورنان به هه قیش هاتوه، دادگه ریشی تیدایه، نه گهر قورنان کاری پیکری، هه ق ده چه سپی و باتیل لاده چی، هه روه ها دادگه ریشی ده چه سپی و زولم و سته م لاده چی، نه گهر قورنان کاری پیکری، سته می نه ته وه یی نامینی، هیچ نه ته وه یه که نه ته وه یه کی دیکه ناچه وسیتیتته وه، سته می سیاسی نامینی، هیچ که سیک هیچ حیزیک، هیچ لایه نیک خوی ناسه پیتی به سهر خه لکدا، به بی ویستی نازادانه ی خویان، هه روه ها سته می تابووری نامینی، قری و پری

چىنايەتتى، نابى زۆرۈبە قېرىن و لەبەريان بېرى و، كەمىك پېرىن و لەسەريانەوہ
 بېرى، ھەرودھا ستمى كۆمەلایەتتى نامىنى، ھەندىك لە خۇرا خۇيان پى لە
 خەلك بەرزىتى و، وابزان لە تاسمانى ھاتونە خوارى و، خەلكى دىكەيان پى
 كەم بى!! ھەموو جۆرە ستمەكان لادەچىن و دادگەرى پەھا دەچەسپى، ﴿وَمَا
 يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾، تۆ چووزانى دەبىنى (ساعة) نىزىكە، (الساعة)
 واتە: ئەو كاتە دىارىيىكرادى دانراو، بۆ تەودى پۇژى دوايى تىدا بى، جا جارى
 واپە (ساعة) بۆ ناخىر زەمان بەكاردى، واتە: كۆتايى ھاتنى ئەم ژيانە دنيايە،
 جارى واش ھەيە بۆ ھاتنى قىامەت بەكاردى، جارى واشە بۆ ھەردو قۇناغى
 ناخىر زەمان و قىامەت بەكاردى، كە لىرەدا ھەمووى دەگرىتەوہ، كەواتە: باش
 خۇق بۆ نامادە بكە.

﴿يَسْتَعِجِلُّ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا﴾، ئەوانە پەلەى لى دەكەن، كە
 برواى پىناھىتىن، ئەوانەى بېپروان، پەلەى لى دەكەن، دەلىن: كوا دەبا قىامەت
 بى، كوا ئەدى بۇچى نەھات؟! ئەوانە لەبەر تەودى پروايان پى نى، بۆيە
 پەلەى لى دەكەن، ئەگەر پروايان پى بوواپە و زانىيان چ پۇژىكە، پەلەيان لى
 نەدەكرد، ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا﴾، بەلام ئەوانەى پروايان ھىناوہ،
 ترس و بىميان بەزانبەرى ھەيە، چ مەبەست پى ناخىر زەمان، يان قىامەت بى،
 چ پۇژى دوايى بى، بە گشتى، ﴿وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ﴾، دەشزان كە چەسپاوە،
 دىت و ھىچ جىتى دوو دلى تىدانيە، ﴿أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ﴾،
 ناگاداربىن! ئەوانەى شەرە قسە دەكەن لە بارەى (ساعة)وہ، ياخود: دوو دلى
 لە بارەى (ساعة)وہ، بە ھەرسى واتاى: ناخىر زەمان، قىامەت، پۇژى دوايى بە
 گشتى، ئەوانەى دوو دلى، ياخود شەرە قسە دەكەن، ﴿لَيْ صَکَلٍ بَعِيدٍ﴾،
 لە گومرايىەكى دووردان.

جارى واپە تىنسان لە پى لادەدات، بەلام زۆر دوورناكەوتتەوہ، بە ئاسانى
 دەتوانى بىتەوہ سەر پى، بەلام ئەگەر لە پى لابىدات و زۆر دووربكەوتتەوہ،

دەلتىن: ھەيھوو زۆر دوور پۇشتىتوۋى، ئىنجا خوا ﷺ ددقەرمىۋى: ئىوانە لە گومرايىھە كى دووردان.

لىرەدا لە كۆتايى ماناي گشتىي نەم شەش ئايەتە موبارەكەدا، دەلتىن: خواي بەرزى مەزن، ئەگەر سەرنج بەدىن لە ھەموو دەلاقانەودە بۆ دلى ئىنسان دەچى و، لە ھەموو پىيەكانەودە بۆ ئىنسان دەچى، كە ئەو ھىدايەتەي خۆي بخاتە نىو دى، جارى وايە لە پووي بەلگە ھىتانەودەي عەقلىيەودە، جارى وايە لە پىي جوولاندنى دى و دەروونەودە، جارى وايە سەرنجيان پادەكىشتىتەودە بۆ مېژوو، جارى وايە دەيانباتەودە بۆ سەرنجدانى گەردوون، جارى وايە باسى تاخىر زەمان دەكات، جارى وايە باسى زىندوو كەردنەودە ھەلسىزانەودە سزاو پاداشت دەكات، جارى وايە باسى بەھەشت و ئەو نىعمەتانەي تىيدان، دەكات، جارى وايە باسى دۆزەخ و ئەو سزاو جەزەبەيەي تىيدايە، دەكات، جارى وايە باسى ئەو بەلاو دەردو موصىبەتانە دەكات، كە بەسەر خەلك دىن، بە ھۆي كەردەودە خراپەكانيانەودە، يانى: خوا ﷻ لەم قورپانە مەزنەدا لە ھەموو پىيانەودە لە ھەموو دەلاقەكانەودە بۆ مروۋ دى، تاكو ئەو ھىدايەتەي خوا، ئەو نوورو بەرەكەتەي خوا، بخاتە نىو عەقل و نىو دلى و، پىي ھۆشيارو بىدار بىتەودە.

خوا لەو كەسانەمان بگىرپى بە لوتف و كەرەمى خۆي، كە باش گوۋ دەگرن بۆ فەرمايشتى خوا، باش لىي ورد دەبنەودە تىوہى پادەمىتن و لىي تىدەگەن، پاشان باش پىيەودە پابەند دەبن، خوا بە بەزەيى خۆي تىمە لەو كەسانە بگىرپى كە زۆرتىن بەھرە لە قورپان وەردەگرن، ھەم لە دنىادا پىي پاك و چاك دەبن، ھەم لە دواپۇژدا پىي سەرفرازو سەر بلند دەبن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

به رنامه ی نو مەقی ئیسلام، هه مان به رنامه ی نوح و ئیبراهیم و مووسا و عیسا یه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، تیه وړۆکه که ی برتیه له خوا به یه ککرتن و بهر پا کردنی تاین له سه ره پزی واقع و تیدا په رته وازه نه بوونی، شوینکه و تووانی پیغه مبه رانیش پاش زانیاری و بهر چا وروونی، به هوی سته م و نا کوکی تیه و خویانه وه، لایانداو، سه ره نجام نه وانه ی دوا ی وان کتیی خویان گرایه میرات و پیناندر، له باره یه وه که و تنه دوو دلییه کی خه ست و خۆله وه، له بهر نه وه ی شتیان زۆر داهیتا بوو، کتیی خویان له بهر چا و نامۆ بوو بووه وه:

خو ا ده فه رموی: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَهُ اللَّهِ يَجْتَنِي إِلَهُ مِنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَهُ مَنْ يُنِيبُ ۚ﴾ وَمَا نَفَرُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيَا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفَقَضَ بَيْنَهُمْ وَلَئِنْ لَدَيْنَ أُرْتُوَا أَلْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَنَنْفَرَنَّ مِنْهُ مُرْسِ ۚ ﴿١١﴾

شیکردنه وه ی ئەم دوو ئایه ته، له سیزده بر که دا:

١- ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ﴾ (خوا) له تاینی فراوان و گشتی خوی به رنامه یه کی بو داناون، (شَرَعَ: جَعَلَ طَرِيقًا وَاسِعَةً) یتیه کی فراوانی دانا، ده گوتری: (شَرَعَ) به مانای (أَوْضَحَ وَبَيَّنَّ) ږوونی کرده وه و نا شکرای کرد، لیره دا که ده فه رموی: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ

الدِّينِ ﴿۱﴾ یانی: (بَيْنَ لَكُمْ مَسَالِكُ مَا كَلَفَكُمْ بِهِ) ئەو کارانەى پێى سپاردوون و ئێوەى پێى نەركردار كردوون، خوا بۆى ڕوونكردوونەوه، لێرهدا وشەى (شَرَعَ): خوازاوہتەوہ بۆ ڕوونكردنەوہ.

(شَرَعَ فِي الْأَمْرِ) دەستى بەكارەكە كرد، ئنجا (شَرَعَ) ھاتوہو (شَرَعَ)ش، ھاتوہ، كە ئەوہ بۆ زێدەڕۆيیکردنە، (شَرَعَ) و (شَرَعَ) ھەردووکیان یانی: بەرنامەى دانا، یاخود: بەرنامەكەى ڕوونكردوہو، دویتراو (مخاطب) لێرهدا ئۆمەھى پێغەمبەرە ﷺ، كە دەفەرمۆى: ﴿شَرَعَ لَكُمْ﴾ بۆ ئێوہ، ئەو ئێوہە كێن؟ پێغەمبەرە ﷺ ئۆمەتەكەى، دەفەرمۆى: ئەوہى لە ئایین بۆ ئێوہى كردۆتە بەرنامە، ئنجا بۆ بزائین چى؟!

٢- ﴿مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا﴾، ئەوہى بۆ ئێوہى كردۆتە بەرنامە: ھەمان شتە كە نووحى ﷺ پێى ڕاسپارد بوو.

٣- ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾، ھەروەھا ئەوہى بۆ لای تۆمان سڕوشكردوہ.

٤- ﴿وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى﴾، دیسان ھەمان شتە كە ئیبراھیم و مووسا و عیسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، پێى ڕاسپاردبوون، یانی: ئەو بەرنامەى ئێوہ لە ھێلە گشتییەكانیدا، ھەمان بەرنامە و ئایینە كە نووح و ئیبراھیم و مووسا و عیسا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەسەرى بوون.

ھەلبەتە لێرهدا مەبەست وێچووێى بەرنامەى پێغەمبەرى خاتەم ﷺ ئیسلامە، لە ھێلە گشتییەكانیدا، لە بنچینەكانى ئاییندا، لە بواری ئیمان كردوہى باشد، یاخود: لە بواری عەقیدەو شەریعەدا، نەك لە ھەموو وردەكارییەكاندا، چونكە لە ھەندىك لە وردەكارییەكاندا، بۆ وێنە: ئەوہى خوا ﷻ كاتى خۆى جوولەكەكانى پێى سزاداوہو ھەندى شتى لى قەدەغە كردوون، یان ئەوہى كە كاتى خۆى ڕەوا بووہ لە ھەندى لە بەرنامەكانى خوادا، كە بۆ گەلانى دیکەى ناردوون، كە گونجاو بووہ لەگەڵ ئەو ژینگەو ھەل و مەرجەدا كە تێیدا بوون، مەرج نە

ئۆممەق پىغەمبەر ﷺ پابەند كرابىن بە ھەموو ئەو شتانەو، بۆيە لەوبارەو ھە
راچايى ھەيە لە نيوان زانايندا، كە تايا: (شَرُوعٌ مِّن قَبْلُنَا شَرُوعٌ لَّنَا، أَوْ لَيْسَ شَرُوعاً
لَّنَا) بەرنامەى ئۆممەتانى پىشوو، پىغەمبەرانى پىشوو، بەرنامەيە بۆ ئىتمەش،
ياخود بەرنامە نيە بۆ ئىتمە؟ كە راى راستر ئەو ھەيە بەرنامەى پىغەمبەرانى
پىشوو (عَلَيْهِمُ الضَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بەرنامەيە بۆ ئىتمەش، بەلام بە مەرجىك: يان لە
بەرنامەى خۇمان دا بەلگەى ھەبى، يان لەگەل بەرنامەى ئىسلامدا تىكنەگىرى،
لەگەل قورئان و سونەتدا دژ ئەو ھەستى.

ئىرەدا سەرەتا وشەى (وَصَى): بەكارھاتو: ﴿مَا وَصَّى بِهِ نُوْحًا﴾، دوايى
دەفەرموى: ﴿وَالَّذِى أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾، دوايى ديسان فەرمويەق: ﴿وَمَا
وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى﴾، (التَّوْصِيَةُ: الأَمْرُ بِشَيْءٍ مَّعَ التَّحْرِيزِ عَلَى
إِقْفَاعِهِ وَالْعَمَلِ بِهِ) (تَوْصِيَةٌ): برىتيە لە فەرمانكردن بە شتێك وىراى ھاندان بۆ
ئەنجامدانى ئەو شتەو جىبەجىكردنى و كارپىكردنى.

ئىنجا ئايا بۆچى خوا ﷻ بۆ شەرىعەق پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ
وشەى (أَوْحَيْنَا)، بەكارھەتو، بەلام ھى چوار پىغەمبەرەكانى دىكە: نووح و
ئىبراھىم و مووسا و عىسا، (وَصَى)، بەكارھەتو، ھىكمەق چىيە؟

ھىكمەتەكەى وەك زانايان گوتوويانە: (أَوْحَيْنَا) كە بۆ شەرىعەق پىغەمبەرى
كۆتايى بەكارھاتو، لەبەر ئەو ھەيە كە شەرىعەق پىغەمبەرى كۆتايى بەردەوامە
تاكو قىامەت، پەيامىكى كۆتايى خوايەو ھاتو، بەلام بۆيە وشەى (وَصَى) و
(وَصَّيْنَا) بۆ شەرىعەق پىغەمبەرانى دىكە بەكارھاتو، چونكە ھى ئەوان بۆ
كاتىكى ديارىيكرائو بۆ كۆمەلگايەكى ديارىيكرائو، بوون، دەلى: (أُسْتُعْمِلَتْ كَلِمَةٌ
وَصَّيْنَا لِلشَّرَائِعِ السَّابِقَةِ لِأَنَّهَا كَانَتْ مُؤَقَّتَةً مُّقَدَّرًا وَرُودَ شَرِيعَةٍ بَعْدَهَا، فَكَانَ الْعَمَلُ
بِهَا كَالْعَمَلِ الَّذِى يَقُومُ بِهِ الْمُؤْتَمَنُ حَتَّى يَأْتِيَهُ صَاحِبُهُ)، واتە: بۆيە وشەى (وَصَّيْنَا)
بۆ شەرىعەتەكانى دىكە بەكارھاتو، چونكە بۆ كاتىكى ديارىيكرائو بوون و ئەو ھەش

لەبەر چاۋ گىراۋە كە لە دواى ھەر كامىكىيان شەرىعەتتىكى دىكە دى، الە دواى شەرىعەتى ئىبراھىم، ھى مووسا ھاتو، لە دواى ھى مووسا، ھى داۋود ھاتو، لە دواى ھى داۋود ھى عىسا ھاتو، لە دواى ھى عىسا، ھى موھەممەد ﷺ ھاتو، بۇيە كاركردن بە ھەر كام لەو شەرىعەتە كە بۇ پىغەمبەرانى پىشوو ھاتو، ۋەك كاركردنى كەسىك بوو كە سپاردەيەكى پىن دەسپىردى، دەبى ناگای لەو سپاردەيە بى و چاۋدىرى بىكات، تاكو خاۋدەنەكەى دىتەو، كە خاۋدەنەكەى ھاتو، دەبى بىدىتەو.

بەلئى ئەو بەرنامانەى كە بۇ پىغەمبەرەنەى پىشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھاتو، بۇ كۆمەلگايەكى دىارىيىكراۋ بوون، لە كاتتىكى دىارىيىكراۋدا لە شوئىتىكى دىارىيىكراۋدا، واتە: ھەم لە ۋوۋى خەلگەكەو دىارىيىكراۋ بوون، ھەم لە كاتەكەو، ھەم لە ۋوۋى شوئىنە جوگرافىيەكەو، بەلام ھى پىغەمبەرى كۆتايى موھەممەد ﷺ لە ۋوۋى خەلگەو، بۇ ھەموو مەۋقايەتتە: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ سَبًّا﴾ ﴿قُلْ يَتَّخِذُهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾ ﴿١٥٨﴾ ۋە ۋوۋى كاتەو، لەو كاتەو كە پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ ھاتو، دەرگای ۋەحىي و پەيامى خوا گالە دراۋو داخراۋ، ھىچ ۋەحىي دىكە نايەت، تاكو دىنا بە كۆتا دى، لە ۋوۋى شوئىنى جوگرافىيەشەو، بە پانايى زەمىن، تەنبا نايىن و بەرنامەى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ ئەو نايىن و بەرنامەيە، كە خوا بۇ مەۋقايەتتە ھەلىيىزاردەو، ۋەك دەفەرەمۆى: ﴿وَمَنْ يَتَّبِعْ عِزَّ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَيْرِينَ﴾ ﴿٨٥﴾ ۋە ۋوۋى، ۋاتە: ھەر كەسىك جگە لە ئىسلام، بە دوايى بەرنامەيەكى دىكە بىكەو، لىتى قىبوۋل ناكى و لە ۋوۋى دوايىدا لە زىانبارانە.

لىتى قىبوۋل ناكى، بەو ۋاتايە نا كە زۆرى لى بىكى ھەر دەبى مەسۇلمان بى، نا، لە قىامەتدا لىتى قىبوۋل ناكى، بەلام لە دىنادا خواى پەرۋەردگار رىكاي داۋە: ﴿لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ﴾ ﴿٦﴾ ۋە الكافرون، ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا الْإِسْلَامُ﴾ ﴿١٥٩﴾ ۋە البقرة،

هەر کەسێک بە دواى چ بەرنامەیهك دهکەوێ، بکهوێ، بهلام با بزانی بۆ قیامهتی لێی قبوول ناکرێ و لهسه‌ری سزا ده‌درێ، چونکه تاکه به‌رنامەیهك که شایسته‌ی هه‌موو مرقا‌یه‌تیی بێ و، چاره‌سه‌ری کیشه‌کانی هه‌موو مرقا‌یه‌تیی له گه‌ردا هه‌بێ، ته‌نیا ئیسلامه، هه‌روه‌ها تاکه نایینیک دادگه‌ریی په‌های تێدابی، ته‌نیا ئیسلامه، به‌رنامه‌کانی دیکه هه‌موویان: یان چینی بۆرجوازیی دا‌یده‌نی، به‌زیانی چینی پڕۆلیتاره، یان پڕۆلیتار دا‌یده‌نی و به‌زه‌ری چینی بۆرجوازییه، یان عه‌جم دا‌یده‌نی به‌زه‌ری عه‌ربه، یان عه‌ربه دا‌یده‌نی به‌زه‌ری عه‌جمه، یان ئێر دا‌یده‌نی به‌زه‌ری مێ، یان مێ دا‌یده‌نی به‌زه‌ری ئێر، یان پۆژه‌لات دا‌یده‌نی به‌زه‌ری پۆژتاوا‌یه، ... هتد، به‌لام به‌رنامه‌ی خوا ﷻ نه‌ نینتیمای په‌گه‌زیی هه‌یه، نه‌ نینتیمای نه‌ته‌وه‌یی هه‌یه، نه‌ نینتیمای جوگرافی هه‌یه، خوا ﷻ، خوای هه‌موو لایه‌که، هی فه‌قیرو ده‌وله‌مه‌ند، هی په‌ش و سپیی، هی عه‌ربه و عه‌جم، هی ئێر ومێ، هی هه‌موو خه‌لکه‌کان و، لایه‌نگیری به‌لای که‌سدا نه‌یه، دادگه‌ریی په‌ها ته‌نیا له‌به‌رنامه‌ی خوادا‌یه، ته‌مه نوکته‌یه‌کی په‌وانبێژی بوو، بۆچی له‌وێ (أَوْحَيْنَا) به‌کارهاتوه بۆ پێغه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ و، بۆ نایینی پێغه‌مبه‌رانی دیکه (وَصَيْنَا) به‌کارهاتوه؟

نوکته‌یه‌کی دیکه‌ی په‌وانبێژی نه‌وه‌یه، که خوا ﷻ بۆ هی پێغه‌مبه‌ران وشه‌ی (ما)ی، به‌کارهێناوه، ﴿شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا ؕ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ ؕ﴾ به‌لام بۆ هی پێغه‌مبه‌ر موحه‌مه‌د ده‌فرموی: ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ؕ﴾ وشه‌ی: (الَّذِي) به‌کارهێناوه، بێگومانیش فو‌ر‌ن‌ان نه‌وپه‌ری ورده‌کاریی تێدا‌یه، ئنجا نایا له‌به‌رچی: پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، چ که باسی په‌یامی نووح ده‌کات، چ که دوا‌یی باسی په‌یامی هه‌رکام له: ئیبراهیم و مووسا و عیسا ده‌کات، وشه‌ی (مَا)ی، به‌کارهێناوه، به‌لام بۆ هی پێغه‌مبه‌ری خاتم ﷺ وشه‌ی (الَّذِي) به‌کارهێناوه؟!

وه‌لام:

لهبەر ئەوەی وشەى (ما) لە زمانى عەرەبیدا بۆ شتێك بەكارى، نەزانراو (مبهم) بى، بەلام ئەو كاتەى خوا وەحىى بۆ پێغەمبەرى خاتەم ﷺ ناردووە، وەحىيەكى ئاشكرا بوو، بۆيە (الَّذِي) بۆ بەكارهێناو، ﴿وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ﴾ چونكە (الَّذِي) ناوی مەوصوولە، بەلام (ما) دەلالەت لەسەر شتێكى نەزانراو (مبهم) دەكات، ئەو كاتەش چ شەریعەتى نووح ﷺ، چ شەریعەتەكانى ئیبراھیم و مووسا و عیسا بۆ موخەممەد ﷺ و بۆ گەلى عەرەب و بۆ مسوولمانانىش ئیستاش، مەیلەو نامۆن و شتێكى نەزانراو و تەم و مژى زۆریان لەسەر، بۆيە وشەى (ما)ى، بەكارهێناو: (أَسْتَعْمَلْتُ كَلِمَةً مَا لِلشَّرَاحِ السَّابِقَةِ، لِأَنَّهَا كَانَتْ مُبْهَمَةً وَلَمْ تَكُنْ مَعْرُوفَةً إِلَّا إِجْمَالًا، فَكَانَتْ نَكَرَاتٍ لَا تَتَمَيَّزُ إِلَّا بِصِفَاتِهَا) ئەو بەرنامانەى پێشى نەزانراو بوون، مەگەر دواى وەسف بكرى و باس كرى، ئەگەرنا نەزانراو چى و چۆن؟ بەلام هى پێغەمبەرى خاتەم ﷺ (الَّذِي) بۆ بەكارهێناو، چونكە شتێكى زانراو ئاشكرا بوو.

شایانى باسە: نووح ﷺ یەكەم پێغەمبەرى پەوانەكراو بوو، بە بەرنامەووە بۆ مەروفايەتى، لە پێش نووحدا بە تەنكید پێغەمبەرانى دیکە هەبوون، بە مسوگەرى ئادەم ﷺ پێغەمبەر بوو، ئیدریس ﷺ پێغەمبەر بوو، لە هەندىك سەرچاواندا باس (شيث)یش دەكرى و ڕەنگە هى دیکەش بووبن، بەلام ئەوەى بە مسوگەرى باسیان كراو، ئادەم و ئیدریس، كە لە پێش نووحەو بوون، بەلام نووح یەكەم پەوانەكراو (رسول) بوو، بەرنامەى پێدا بنێردى، ئادەم بەس (نبى) بوو، چونكە بەرنامە بۆ كى بێت، خۆى و خێزانى بوون؟ هەرەها ئیدریس بەس (نبى) بوو، ﴿وَأَذْكُرُوا الْكُتُبَ إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ٥٩ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ٦٠﴾ (مریم، صدیق) بوو، زۆر بەراستدانەرى خوا بوو، (نبى)یش بوو، (نبى) بە مانای هەوال پێدراو، یان: مانای هەوالدەر، چونكە یان (فعل)ى، بە مانای (مفعول)ە، واتە: (مُنْبَأً) هەوال پێدراو، یان (فعل)ى، بە مانای (فاعل)ە، واتە: (مُنْبِئاً)، هەوالدەر، بەلام نووح ﷺ پەوانەكراو (رسول) بوو، ئەك هەر (نبى)

بووبی، به لکو خاودن به رنامه ش بوود، به لکه شمان لهوباره ده ئهم فهرمايشته ی
 پیغمبهره ﷺ که له پۆزی قیامه تدا، دوی نه وه ی مروّقایه تی کۆده کرێته وه،
 ماوه یه ک خه لک راده گیرئ، خه لکه که ش ده چن بو لای ئاده م ده ئین: تکامان بو
 بکه خوای په روه ردار لپرسینه وه ده ست پیکات، هه موومان سه غله ت بووین،
 ده ئن: من کاتی خوی سه ریچییه کم کرد له فه رمانی خوا، له دره خته قه دهغه
 کراوه که م خوارد، بچن بو لای نووح عليه السلام، ئاده م پێیان ده ئی: **اُولَکِنْ اَنْتُمْ اَوْخَا**،
فَاِنَّهُ اَوَّلُ رَسُوْلٍ بَعَثَ اللّٰهُ اِلٰی اَهْلِ الْاَرْضِ (أُخْرَجَ الْبَخَارِي: ٤٢٠٦، ومسلم: ١٩٣).
 واته: به لام بچنه لای نووح به که مین رهوانه کراو خوا بو خه لکی زه ی ناردوه.

دیاره پیغهمبه رانی پیش نوح (عليه السلام)، خه لکه که یان هیئده زور نه بووه خوا بهرنامه یه کیان بو بنیری، پیغهمبه ریکی بو ناردوون و هه وائی پیداون، به لأم به پتویست نه زانراوه کتیب و بهرنامه یه کی پتی بی، رهنگه عه شیره تیک بووبن، خه لک لکی کهم بوون، نه وه نده بهس بووه په یامی خویان پتی رابگه یه نتی، جاری هیئدهش دوور نه که وتوونه وه بکه ونه گومانه وه، نادم و حه ووا نیزیک بوون که خوی پهروه ردگار به تایبه ق خولقاندوونی، تنجا هه تا گه یشتو ته سه رده می نووج، وه که له (صحيح البخاری) دا هاتوه، ئینو عه عباس (خوا لئیان رازی بی)، ده لئی: له نیوان نادم و نووج دا ده (۱۰) سه ده هه بوون، پیشن خه لکه که، نه وه که سانه یان که زانو پیشه وایان بوون و خوا په رست بوون، وینه یان کیشاون له په رستگا کان دا، بو نه وه ی به هوی نه وانه وه خوا په رستیان بته وه یادو، چاک خوا به رستی، دواپی وینه کانیان کردوون به په بکه ر، دواپی وای لته اتوه هه ره په بکه ره کانیان په رستوون، تنجا نوح (عليه السلام) که هاتوه نه وه خه لکه ماوه یه ک بووه داویه ته به ته رستی، بویه پتویست بووه خوی پهروه ردگار بهرنامه یه کیان بو بنیری.

هه‌لێته‌ دوایی هه‌ر کام له‌ ئیبراهیم و موسا و عیسا (علیهم‌الصلوة و‌السلام)، ره‌وانه‌کراو (رسول) و خاوه‌ن به‌رنامه‌ بوون، به‌لام به‌که‌مین یتغه‌مه‌ری

خاوهن بهرنامه، نووح ﷺ بووه، ئیمه له جیی دیکه دا باسمان کردوه که جیاوازی نیوان (رسول) و (نبی) چیه؟ هه موو ره سوولیک نه بییه، به لام مهرج نیه هه موو نه بییه که ره سوول بی:

(نبی) نهو که سهیه خوا هه ولی تایه تی پی ددهات و وه جیی بو ده تیری، سروشی بو ده کات.

به لام (رسول) و یرای نهو، خوا ره وانیشی ده کات و بهرنامه یه کی تایه تی شی پیده دات، که بیگه به نئ به خه لکی دی.

هه له ته هه موو (نبی) یه که خوا موکه لله فی کردوه په یامی خوا به خه لک بکه به نئ، به لام مهرج نیه په یامی کی سه ره خوی بووی، بو وینه: پیغه مبه رانی به نئ ئیسرا ئیل به زوری خوا به وشه ی (نبی) باسیان ده کات، له بهر نه وه ی هه موویان شوینکه وتووی شه ریعه ته که ی مووسا بوون، مووسا ره سوول بووه، به لام پیغه مبه رانی به نوو ئیسرا ئیل به زوری (نبی) بوون، چونکه هه ره به پتی ته ورات، به پتی شه ریعه ته که ی مووسا به ړیوه چوون، نه که بهرنامه یه کی تایه تیسیان بو هاتی، داوود و سوله یمان خوا هه ره به (نبی) ناوی هتیاون، به لام عیسی ﷺ، به ره سوولیش ناوی هتیاوه، چونکه عیسا خوا ئینجیلی پیداه، به لئ، به پتی ته وراتیش هه ره به ړیوه چووه، به لام خوا ئینجیلیشی پیداه، به لام هه ندی لادان و هه له و په له که خراوته نئو ته وراته وه، نئو شه ریعه ی مووساوه، عیسا راستی کردۆته وه به هوی ئینجیله وه.

۵- ﴿أَنْ أَمِئُوا إِلَيْنَ﴾ که ئایین و بهرنامه که بهرپا بکه ن نهو بهرنامه یه ی خوا بو ی دانان له ئایینی گشتی خوی، که هه مان شته نوو حیی پی راسپاردبوو کاتی خوی و ئیبرا هیم و مووسا و عیسا، نهو ئایینه ی خوا بهرپا بکه ن، بهرپای بکه ن، واته: له سه ره نه رزی واقع بهرجه سته ی بکه ن.

۶- ﴿وَلَا تَنفَرُوا فِيهِ﴾، تیدا بهرته وازه مه بن، واته: له بهرپا کردنی ئاییندا په رته وازه مه بن، هه ره یه که ی لایه کی بگری و، هه ره یه که ی به لایه که دا بروات، بویه ش وشه ی

(أَقِمْوا) بەکارھاتوۋە چونکە شتیک کہ رادەودەستیندری، لە تەواوترین ھالەتیدا دەبێ، بۆیە دەفەرمووی: ﴿أَنْ أَقِمْوا الدِّینَ﴾، ھەرودەھا بۆ نوێژیش بە زۆری دەفەرمووی: (أَقِمْوا الصَّلَاةَ)، (يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) واتە: نوێژە کہ بەو شیوہیە کہ ھەیە، دەبھیئەندە و ئەنجامی دەدەن.

کہ دەفەرمووی: ﴿أَنْ أَقِمْوا الدِّینَ وَلَا تَنفَرُوا فِيهِ﴾، ئەو نایینە ی خوا بۆی ناردوون، بۆی سروشکردوون ئا ئەو نایین و بەرنامەییە بەرپا بکەن و تیییدا پەرتەواژە مەبن، دەشگونجی: ﴿أَنْ أَقِمْوا الدِّینَ﴾، راناو دەکی بھێتەو دە بۆ ھەموو ئۆمەتانی پێغەمبەرەکان، با ناویشیان نەھاتبی، بەلام بە سیاق دەزانری، واتە: ئەی ھەموو ئەوانە ی شوێنکەوتووانی پێغەمبەرانی پێشوو! ھەمووتان ئەو نایینە کہ خوا بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردو، شوێنی بکەون و بەرپا بکەن و جیہ جیی بکەن، ھەمووتان پابەندکراون بەو دوا پەیام و بەرنامە ی خوا ی پەرودەدگارەو.

کہ واتە: ﴿أَنْ أَقِمْوا الدِّینَ﴾، دەگونجی بۆ ئۆمەتی پێغەمبەر ﷺ بھێتەو، شوێنکەوتووانی موھەممەد ﷺ، دەشگونجی وێرای ئەوان، بۆ شوێنکەوتووانی ھەموو پێغەمبەرانی ش بھێتەو، ئەو دوو واتا بەش تیکناگیرین، چونکە لە راستییدا پێغەمبەر موھەممەد ﷺ ھەموو مەرقابەتیی بوو بە ئۆمەتی وی ﷺ، چ شوێنی بکەوی، چ شوێنی نەکەوی، بەلام لە ھیچ کۆمەڵگایە ک دا، لە ھیچ کۆمەڵە خەڵکێک قبوڵ ناکری بە دوا ی پێغەمبەریکی دیکە بکەوی، لە دوا ی ھاتنی موھەممەد ﷺ بۆچی؟ چونکە پێنازو بەرنامە ی پێغەمبەرانی پێشو، ھەموویان تیکداران، پاشان ئەوان ھەموویان بۆ کات و شوێنیکی دیاریکراو ھاتوون.

کہ واتە: ئەگەر لەو بەرنامانە دا چارەسەری گرفت و کێشەکانی مەرقابەتیی نەبێ، ئەو نوقصانیی نیە بۆ ئەو بەرنامە، چونکە خوا ی پەرودەدگار بۆ ئەو ی نەناردوون، بۆ دیکە ی ناردوون، بۆ ھەشیرەتیک ناردوون، بۆ شوێنیک

ناردوون، بەلەم ئەو بەرنامەییە ی بۆ پێغەمبەری خاتەمی ﷺ ناردووە، خۆی بەرزى مەزن و زاناو توانا، چارەسەرکردنی گرفت و کێشەکانی هەموو مرقایەتیی تیدا ڕەچاو کردووە.

(۷) - ﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا نَدَعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾، خوا ڕوو دەکاتە پێغەمبەر ﷺ، ئۆممەتەکەى و دەفەرمۆی: گەورەو قورسە لەسەر ھاوبەش بۆ خوادانەرەکان، ئەوە بانگی بۆ دەکەن، ئەوێ پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان، ھاوبەشدانەرەکان و خەڵکی بۆ بانگ دەکەن، بریتى لە چی؟ بریتى لە خوا بەیەکگرتن، (توحید الله) بۆیەش ئەوان ئەوەیان لەسەر دڵ قورسە، چونکە بە شیرکەو ڕاهاتوون، بە پەرستنى مرقفەکانەو بە پەرستنى دارو بەردەو، بە پەرستنى پەیکەرەکانەو، بە پەرستنى ئەستێرەو خرۆکەکانەو، بە پەرستنى چەندەها شتەو ڕاهاتوون، تێستا لەسەر دلیان قورسە بلی: دەستبەردارى ئەو شتانەبن و تەنیا خوا بەرستن، (كَبُرَ: أَي ثَقُلَ وَضَعَبٌ) یانی: قورسو زەحمەتە لەسەر ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، لەسەر دلیان، ﴿مَا نَدَعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾، ئەوێ تۆ ئەوانى بۆ بانگ دەکەى.

(۸) - ﴿اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ﴾، بێگومان خوا هەرکەسێکی بۆی بەرەو لای خۆی هەڵبەدەبژێرى.

(۹) - ﴿وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ﴾، هەرۆهە هەر کەسێک لە ناخەو بەرەو لای خوا بگەریتەو، خوا بەرەو لای خۆی ڕاستە ڕێی دەکات.

لێرەدا بۆیە خوا (ما) ی لە: ﴿كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا نَدَعُوهُمْ إِلَيْهِ﴾ دا بەکارهێناو، چونکە (ما) یانی: ئەو شتە نەزانراوێ تۆ ئەوانى بۆ بانگ دەکەى، بۆچی وشەى (ما) بەکارهاتو؟ (عَبْرَ بـ «مَا» اَعْتِبَارًا بِنِكَرَانِ الْمُشْرِكِينَ لِهُدَاهِ الدَّعْوَةِ) بۆیە وشەى (ما) بەکارهاتو، کە بۆ شتی نامۆ نەزانراو بەکاردا، چونکە ھاوبەش بۆ خوادانەرەکان ئەوێان بە نامۆ تەماشایان دەکردو بە شتێکی خراپ و نەزانراویان دەزانی.

کهواته: شانازی به کوفرو شیرکی خوتانه وه مه کهن، بلین: تیمه دهستان له شیرک و کوفری خومان بهرنه داوه هه ره له سه ری ماوینه وه، خوتان پی نازا نه بی، تبوه له خیرکی زور بی به ش بو و، نهوانه ی خوا به ره لای خویان هه لده بژیری و دلیان وه رده چهر خیتی بو به ندایه تیی خو، که ته نیا نه و به رستن و ته نیا شوین پیغهمبه ری نه و بکهون: نهوانه زور خوا پیداون، نهوانه خوا مه لیزاردوون و گولبژیری کردوون، نهوانه له ناخه وه به ره لای خوا گهراونه وه.

(١٠) وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْوَيْلُ، په‌رته‌وازه‌ش نه‌بوون، مه‌گه‌ر دواى نه‌وى زانباريان بو هات، مه‌گه‌ر دواى نه‌وى به‌رچاو پروونكرانه‌ووو شاره‌زا كران، واته: په‌رته‌وازه‌ش بوون و هيچ بيانووشيان نه‌بوو.

١١- ﴿بِقِيَابِهِمْ﴾، به هۆی سنوورشکاندن ئیوخۆیانەهۆ، پەرتەواژەو داپەر بوون، (البغی) به مانای سنووربەزاندن و سنوور شکاندن، واتە: پەرتەواژەبوون و بەشەشبوونیان لە سۆنگەیی سەتەم و سنوورشکێتی ئیوخۆیانەهۆ بوو، کە تێستاش زۆر جار وایە، بۆ وێنە: رێبازەکانی تەزکیەو تەصەووف، ئەهۆ ناوی رێبازتکەو، ئەهۆش ناوی رێبازتکی دیکەیهو...هتد، لە ئیو خۆیاندا ناکۆکن، کە لە ئەصدا ئەو رێبازانە هەموویان دەبی خەلک بگێرنەهۆ بۆ راستە شەقامی قورتان و سوننەت، ئەو پێشەوایانە ئیو رێبازانەیان داناون، ئەگەر شیخ جەنەبەدی بەغدادی بوو، ئەگەر ئەبوو حامیدی غەزالی بوو، ئەگەر عەبدولقادی

گەيلانىي بووه، ئەگەر بەھائەددینی نەقشەبەندیی بووه، سەید ئەحمەدی ریفاعیی بووه، سەید ئەحمەدی بەدەویی بووه، ھەموو ئەوانە تەنیا شۆنکەوتووی قورئان و سوننەت بوون، بەلام دوايى بەھۆی ناوێکەیانەو، ئەو قادییە، ئەو نەقشییە، ئەو بەدەوییە، ئەو ریفاعییە، ئەو چییە، لە بەینی خوێان دا ناکوکن!

ھەرودھا ئەو حالەتە لە نێو سەلەفیی ناوێکان دا، ھەر زۆر زەقە.

ھەرودھا ئەو بەسەر لایەنە ئیسلامییەکانیشدا دەچەسپن، ئەگەر دەمارگیریان ھەبێ بۆ ناوێکەیان، ھەر لەبەر ئەوەی ئەو ناوی وایەو، ئەو ناوی وایە، ... ھتد.

ھەرودھا بەسەر مەزھەبەکانیشدا دەچەسپن، کە کاتی خوێ لە بەغداد دا، حەنبەلییەکان و شافعییەکانیان، ھەرودھا حەنبەلییەکانیان و حەنەفییەکان سەدو یەک بەزەم و پەزەم و، کیشەو بێشەیان بووه، یان مالیکییەکان و کئی لە میسردا، کە ئەو ھەمووی دەمارگیرییەو ھەمووی سنووربەزاندنە لەگەڵ یەکدی، تەگەرنا مادام ھەموو پێیواری یەک پێگان، ئەو بەویدا بۆی دەچن، ئەو بەویدا بۆی دەچن، وەك جاری وا ھەییە ھاوکیشەبەکی ماتماتیکیی و، ھاوکیشەبەکی جەبریی بە چەند شیوازێك چارەسەر دەکری، یان جاری وایە شارێك چەند پێی دەچنەو تێ، ھەر کەسێك ھەر پێیەك بگری ئاساییە، گرنگ ئەوێە بچیتەو بۆ وێ، وەك دەئێن: ھەموو پێیەکان دەچنەو بانن، یان: ھەموو ئاو لە کەنداو کۆدەبنەو.

بۆیە خوا دەفرموی: پەرتەوازە نەبوون لە بەینی خوێاندا، مەگەر دوايى ئەوەی زانیارییان بۆ ھات، بە ھۆی سنووربەزاندنەو، بە ھۆی ھەسەدو ستم و دەستدریژی کردنەو بۆ سەر یەکدی.

﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَّفُضِيَٰ بَيْنَهُمْ﴾، ئەگەر فەرھموودەیک لە پەرورەدگارتەو تێنەپەری بووایە، کە تاكو کاتی دیارییکراو ھەلێان بگری و، دادوهرییان لە بەیندا نەکات، دادوهرییان لە ئێواندا دەکرا، بەلام خوا پێشتر

بەریاریکی داوه، که ئەم دنیایە شۆینی تەصفیەیی حساب نیه، ئەم دنیایە جیی دادوهری نیه، داخۆ کێ لەسەر هەقەو کێ لەسەر ناهەقە؟ بەلکو پۆژی دواپی، ئەوێ (یوم الفصل)ه، پۆژی لێک هەلاواردن ئەوێ، تنجا لەبەر ئەوێ خوا پێشتر ئەو بەریاری داوه، ئەگەرنا ئەگەر خوا پێشتر ئەو بەریاری نەدابایە، کارەکیان هێندە خراپە، ئەو ئەهلی دینە که لەبەر دەستدریژی و سنوور شکینیی له ئیوان غۆیاندا پەرتەوازه بوون، دواي ئەوێ خوا بەرچاوی پوون کردوونەوهو، پێی پێشاندان، ئەگەر لەبەر ئەو نەبووایە خوا پێشتر بەریاری داوه، هەر لێره دادوهرییان له ئیواندا دەرکا.

١٣- ﴿وَلِئِنَّ الَّذِينَ أُوْرُواْ اَلْكِتٰبَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِیْ شَكٍّ مِّنْهُ مُرِیْبٍ﴾، به دنیایی ئەوانه‌ی له دواي وان، (له دواي پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)) کتیبیان پێدراوه، کتیبیان کراوه‌ته میرات، له باره‌یه‌وه له دوو دلبییه‌کی خه‌ستدان، له دوو دلبییه‌کی بێزارک‌کردان، واته: شۆینکه‌وتووای پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که کتیبه‌کیان که‌وتۆته ده‌سته، که جووله‌که‌کان ته‌وراتیان له‌بەر ده‌ستهو، نه‌صرانییه‌کان ئینجیلیان له‌بەر ده‌ستهو، صابینه‌کانن کتیبی: (کنزاً ربّاً) و کتیبی: (موعظ یحیی بن زکریا)، بان هه‌یه‌و، مه‌جووسییه‌کان کتیبی: (ناقِیستا) یان هه‌یه، ئەوانه‌ش ئەگەر ئەه‌لیکی ئاسمانییان بوو، شۆینکه‌وتوووه‌کانیان له باره‌ی کتیبه‌کانیان‌ه‌وه که‌وتوووه دوو دلبی و گومانیک زۆره‌وه، که به دنیایی ئیستا وایه، ئیستا نه‌صرانییه‌کان سه‌دو یه‌ک په‌خنه‌یان هه‌یه له ئینجیل، جووله‌که‌کان له‌سەر ته‌ورات مشت و مریانه، هه‌روه‌ها صابینه‌کان له‌سەر (کنزاً ربّاً) و، مه‌جووسییه‌کان له‌سەر ناقِیستا، که من ئەو کتیبانه‌م هه‌موویان به وردبێ ته‌ماشاکردوون و، سه‌دو یه‌ک ئیشکال و کێشه‌یان تێدا‌یه، چونکه‌ گۆ‌پ‌دراون و ده‌ستکاری کراون، ئەگەر پێشتر کتیبی خوایش بوو، شتی وایان تێدا‌یه که له قوتووی هه‌یج عه‌تارێک‌دانیه‌و، هی عه‌قْلێک قبوولی ناکات.

ده‌فه‌رمووی: له باره‌ی کتیبه‌که‌ی خۆیان‌ه‌وه که‌وتوووه دوو‌دلبی و گومانیک خه‌سته‌وه، منیش به‌نسبه‌ت مسو‌لمانانه‌وه ده‌لیم: (أَخْلَفَهُمُ الَّذِیْنَ وَفَّعَ الْكِتَابَ

يَبْدِهِمْ كَالْمِيثَاقِ عَقَوْا صَفْوًا، أَصْبَعُوا فِي شَيْءٍ وَتَرَدَّدَ فِيهِ، بِسَبَبِ كَوْنِهِ مُتَبَدِّلًا لَهُمْ، فَصَارَتْ حَاجَةً لَهُمْ عَنِ الْحَقِّ، وَهَذَا هُوَ حَالُ الْمُسْلِمِينَ الْآنَ .

ياني: ئەونەي كىتپىيان كەوتۇتە بەردەست وەك مىراتىك، وەك چۆن كەسەك مىراتىكى پى دەبىرى پىئوۋى ماندوو نابى، ئەوانىش ئەو كىتپەيان كەوتۇتە بەردەست بە ئاسىنى و ساغىي بەلام تىيدا كەوتۇنە دوۋدىلى و گومەن، چونكە خويان ھىندەيان شتى داھىزاۋ پەيدا كىردو، كە ئىستە ئەو شتە دھىزاۋانە، بوۋنە بەردەكەك و كىتپى خويان لى شارۋونەۋە.

مسئولان نایش هم له پرووی قوتابخانه کانی عه قیده وه (علم الکلام)، هم له پرووی مه زه به بیه فقهیه کانه وه، هم له پرووی قوتابخانه کانی ته زکییه وه، هم له پرووی قوتابخانه سیاسیه کانه وه، له ئه نجامی ئه وه دا که شتی زور په پدا کرا وه، په پید، ده کری و، داد مه یتری، که ئه صلیکی نیه له ئیسلام دا، وای لیه توه شته داهینزاو و په پدا کرا وه کان، پرووی گه شی قورئان، پرووی گه شی وه حییان شار دۆتوه له مسئولانان.

بۆيە لە ئەصلى كىتپە كەي خۆياندا دەكەونە دوودلىي و گومانەوه، هەلبەت
خوایى ئەو نەعیرى بۆ شوێنكەوتووای پیغەمبەرای پێشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ)، بەكارهێناوه، بەلام بە بۆجووێ من، حالى مسولمانانىش دەگرێتهوه.

مه سه له ی دووهم:

فرمانکردنی خوا به پیغمبر ﷺ که پینج نه رکان جیه جی بکات و، پینج راستیانش رابگه یه نن:

خو ده فره رموی: ﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أُنْزِلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ﴾ (۱۰)

شیکردنه وهی ئهم ئایه ته، له ده (۱۰) برگه دا:

۱- ﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ﴾، بۆ نه وهی باسکرا بانگه واز بکه، ئهم ئایه ته موباره که جگه له ئایه تی قهرز (آیه الدین)، له دواى (آیه الكرسي) یه که مین ئایه ته، که له ده (۱۰) رسته پینکها توه، پینجیان پینج نه رکن، که ده بن پیغمبرى خاتهم ﷺ جیه جیان بکات و، پینجیشیان پینج راستی مه زنن، که ده بن به خه لکیان رابگه یه نن (آیه الكرسي) یش، ده (۱۰) رسته یه، ده رباردی پیناسه ی خوا ﷺ، خوا به یه ککرتن و سیفه ته کانی خوا، که ده فره رموی: ﴿فَلِذَلِكَ فَادْعُ﴾، بۆ نه وهی باسکرا بانگه واز بکه بریتیه له چی؟

۱- ئایینی خوا به ر پابکری.

۲- پتی بگیری له په رته وازه یی.

۳- نه وه که خوا به یه ککرتن و ته نیا خوا په رستن، له سه ر دلی هاو به ش بۆ خوادانه ردکان قورسه.

۴- نه وه که خوا ﷺ چاکه ی کردوه له گه ل پرواداراندا، که به رده و لای خو ی هه لیبژاردن و پینمایى کردوون.

۵- ئەوھ كە بە ھۆى سنوورشكاندن و دەستدرژىي نَبُو خۇيانەوھ، شوئىنكەوتوووانى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لە نَبُو خۇياندا پەرتەوازە بوون.

۶- ئەوھ كە شوئىنكەوتوووانى پىغەمبەران، دوايى كەوتوونە دوودلىي و گومانىكى خەستەوھ، لە بارەى ئەو كىتیبەوھ كە پىياندراووھ وەك مىراتىك كەوتۆتە بەردەستيان، لە ئەنجامى ئەوھدا كە شتيان زۆر داھىئاوھو پەيداكردوھ.

تۆ بانگ بكە بۆ ھەموو ئەوھ، واتە: چاكەكان جىي بەجى بكن و، خۇتان لە خراپەكان بپارژن.

(۲) - ﴿وَأَسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ﴾ وەك فەرمانىشت پىكراوھ رىك وەستاوبە، ئەركى يەكەمى پىغەمبەر ﷺ ئەوھى، كە بانگەواز بكات بۆ ھەموو ئەوھى كە رابرد، پىغەمبەرى خاتەم ﷺ تەواوكەرى بەرنامەى پىغەمبەرانى پىش خۆيەق و، ئەو پەيام و بەرنامەى خا بۆ پىغەمبەرى خاتەمى ﷺ ناردوھ، لە ھىلە گشتىيەكاندا، ھەمان پەيام و بەرنامەى پىغەمبەرانى پىشوويە، بەلام تەواوكەرىشەق، تۆ بۆ ئەوھ خەلك بانگ بكە، ھەروھەا بانگيشيان بكە كە لە ئايندا پەرتەوازە نەبن و لە كىتیبەكەى خۇياندا، لە دوو دلىيدا نەبن، واز بىئن لە شتى داھىتراوو پەيداكرائو، بىنەوھ سەر راستەپىي وەحىي و شەرىعەت، ھەروھەا وەك فەرمانت پىكراوھ، رىك وەستاوبە، ئەوھ فەرمانى دووھەم، ئەركى دووھەمى پىغەمبەر ﷺ ئەوھ بووھ كە رىك بوەستى، وەك فەرمانى پىكراوھ، ﴿كَمَا أَمَرْتُ﴾، (الكاف للمْبَالِغَةِ، أي مثل الذي أَمَرْتُ بِهِ) وەك چۆن فەرمانت پىكراوھ، ئاوا رىك بوەستە، ئەى موھەممەد ﷺ! چونكە تۆ دەبى ئايين و بەرنامەى راستى خوا، لە خۇتدا بەرجەستە بكەى.

ئىستا تىمە نەگەر تەماشای قورئان بكەين، بە شىوھى تىوړىي، ئىسلام دەبينىن و، نەگەر تەماشای پىغەمبەرى خاتەم ﷺ بكەين، بە شىوھى پراكتىكىي و جىبە جىي كراويى ئىسلام دەبينىن، بۆيەش خوا ﷻ دەفرموي: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ﴾ ۱۱. الأحزاب، واتە: بەراستىي لە پىغەمبەرى خوادا

باشترین سەر مەشق ھەيە، بۆ ئىو، تەماشای پێغەمبەر ﷺ بکەن، ئىسلامى تېدا دەبينن، بە ھەموو پەھەندەکانىو، ئىسلام چۆن، پێغەمبەر ﷺ لە ژياندا تاکى و، خزانى و، کۆمەلەيەتى و، سياسى خۆيدا، بەرجەستەى کردو.

۳- ﴿وَلَا تَنْفَعُ آفَؤُهُمْ﴾، به دواى تاردزووه کانیان مه کهوه، (افهواء) کۆی (هوى) به (الهوى): المحبة، وعلبت على محبة ما لا تنفع فيه (هوى): به مانای خووشیسته، به لأم زالبووه له به که رهیتاندا، به سه ره شتیکیدا که خووشیوستری و، سوودی نه بی، واته: به دواى تاردزوو و بۆ جوونه یوجهه کانی تهوان مه کهوه.

ئەمەش دوو واتاي ھەن:

یه که م: به دواى ناره زووه کانیان مه که وه وه که نهوان مه که، جارى وابوو، داویان لى ده کرد: بته کانی نهوان بهرستى، یاخود: لهو کارو نه ریته دا خاتریان بگرى! به دواى ناره زوویان مه که وه.

دوهم: کاتیک که نهوان به تاییهقی خاوهن کتیهکان، تانه ددهدن له بهرنامهی تۆ، با نهوده پالت پیوه نهنی تۆش تانه بدهی له بهرنامهی پیغهمبهرانی پپش خۆت (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، چونکه جاری وایه نهگهر مروؤف له خۆی وریا نهبی، کهسیک که تانه ددهدا له تۆ، تۆش تانهی لئی ددهدهیهوه، وهک جاری وا ههبووه شیعه که بهنهزانیی قسه دهلێن بهستی خهلیفه راشیدهکان خوا لێیان رازی بێ: نهبوو بهکرو عومهر و عوسمان، خهلیکی نهزانیش ههبووه له بهرانبهردا قسهی گوتوه به عهلی! که له راستیدا کهورهی جهماوهری مسوڵمانان - که وهک ناویکی میژوویی پێیان گوتراوه: (أهل السنة والجماعة) که من پیم وایه نهوه ناویکی میژوویییهو ههر بگوتری: زۆرینهی مسوڵمانان، باشته - لهوهدابووه، که جیاوازیان نهکردوه له ئێوان چوار خهلیفهکانداو پێریان له ههر چواریان گرتوه، ههروده جیاوازیان نهکردوه له ئێوان هاوهلاندواو پێریان له ههموویان گرتوه، مهگهر کهسیک ههلهیهکی بووبی، ههله ههلهیه، ههروده جیاوازیان نهکردوه له ئێوان زانایانداو، ههموویان به زاناو پێشهواي غویان داناون.

به لأم شیعه جیاوازی ده کهن له نیتوان چوار خه لیفه کاند، ته نیا په کیکیان
قبووله، هه روه ها جیاوازی ده کهن له نیتوان هاوه لاند، زور به یان په تده که نه وه و،
تانه یان لیده ده، که میکیان نه بی، دیسان جیاوازی ده کهن له نیتوان زانایانیشدا،
ته نیا دوازدده یان به نیمای خویان داده نینن و، نه وانیش به پاریزراو له هه له
(معصوم) داده نینن، نیمای دوازدده میشیان هه ر بوونی نیه، موحه ممه دی کوری
حه سه نی عه سکه ری، چونکه حه سه نی عه سکه ری نه زوک بووه، نه کوپ، نه کچی
نه بووه! بویه نینسان ده بی وریا بی، که سیک په خنه یه که له تو ده گری، تانه یه که
له تو ده دات، زولمیک له تو ده کات، تو له به رانه ردا زولم له و نه که یه وه،
به س زولمه که ی خوی رتیکه یه وه، نه که توش زولم له و بکه ی، بویه زانایان
﴿وَلَا تَنْبَغْ أَهْوَاهُمْ﴾، یان: ناوا لیک داوه ته وه: تو له مامه له دا وه که نه وان
مه که، با تانه دانی نه وان له بانگه وازی تو، وات لی نه کات تو سیفه ته به رزه کانی
پیغه مبه رانی نه وان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، باس نه که ی و، نه و رتیماییه ی که له
کتیبه کانیاندا هیه نه نادیده ی بگری.

که بیکومان پیغه مبه ر ﴿وَأَيُّ نَهْكَرُوهُ﴾، به لأم خویا په روه ردار له پیش دا
ناگاداری کردو ته وه.

۴- ﴿وَقُلْ ءَامَنْتُ بِمَا أُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ﴾، هه روه ها بلن: بروام هیناوه،
به هه ر کتیبیک که خوا دایه زاندوه، وشه ی (من) پی ده گوتری: (من الإبتدائیة) واته:
هه ر له سه رداوه، خوا هه ر کتیبیک دایه زاندوه، (کتاب) یش به (نکرة) هاتوه، یانی:
هه ر کتیبیک که خوا دایه زاندوه بروام پیته ی، نه مه ش بو نه وه یه رتی مشت و مرو
شه رده قسه بگری، هه ر کومه لیک راست ببنه وه بلن: تیمه ش کتیبیک ناسمانیمان
هه به، خوا ده فهرمو ی: بیان بلن: هه رچی کتیبی خوا به و دایه زاندوه بروام پیته ی،
به لأم وه که نه صله که ی، نه دی وه که واقعی نیتسای؟ ده بی نه م قورثانه بکریته ته رازوو،
هه رچی تیدایه و له گه ل قورثاندا دژ ده وه ستی، مانای وایه فهرمایشتی خوا نیه، وه که
خوا ﴿لَا﴾ له سوورده ی (النمل) دا، ده فهرمو ی: ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَفْضُ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾

أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٦٦﴾ واته: نهم قورپانه به سهر به نوو ئیسرا ئیلدا ده خوینتیه وه، زۆربه ی نه وه ی تیتیدا که وتوونه ته راجایی، خوی زانا وشاره زاناوی له م قورپانه ناوه: (مهیمن) ﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ﴾ ﴿٦٧﴾ المائدة، واته: کتیبمان بو توش دابه زانده، کتیبه کانی پیش خوی به راست ده زانی و به سه ریشانه وه چاودیره.

یانی: له ههر شتیک دا لادانیان کردبی، قورپان ده فهرموئ: نه خیر نه وه یان وانیه.

که وه ک من لهم تهفسیره ی خوئدا له زۆر شوین دا، نمو شتانه ی لادانیان تیدا هه به وه، قسه کانی په یمانی کوئم هیناوه، (په یمانی کوئ)، واته: ته وپات و کتیبه کانی که له گه لیدان، که سی و نو (۳۹) کتیب و، به سه رژمیریک چل و نو (۴۹) کتیب، هه روه ها له (په یمانی نوئ) ش دا له ههر شوینتیک لادان بووبی، نه وه ی به پتو یستم زانیوه به راوردم کردوون، به تایبته له به سه ره ها ی پیغه مبه راندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که له (په یمانی کوئ) دا، شتی وا بو پیغه مبه ران گوتراوه، زۆر بیجیه!

(۵) ﴿وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾ واته: فرمانیشم پیکراوه که له نیوانتندا دادگه ربم، دادگه ربی بچه سپیتم، لیره دا که ده فهرموئ: ﴿وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ﴾ دوو واتایان هه لده گری:

واتای یه که م: نه ی خاوه ن کتیبه کان! فه رمانم پیکراوه که له هه لسوکه وتدا، له گه لئاندا دادگه ربم و بانگتان بکه م بو نه وه هه قه ی پتیمدا نیردراوه، به هو ی دژایه تی کردنی ئیوه وه بو من، سته متان لینه که م، شتی بیجی نه لیم و کاردانه وه یه کی خراپم نه بی، دادگه رانه له گه لئان دا په فتار بکه م.

واتای دووهم: ناما ژیه بو ته وه که له داها توودا، خوا پیغه مبه ری خاته م ﷺ بالاده ست و ده سترویشتوو ده کات، ده سه لاتی پیده دات و قهواره یه کی سیاسیی

دهې، نهو خاوهن کتیبانهش جووله کهن، نه صرانیین، هرچی هه ن، هروده ها بپیراو هاوبهش بو خوادانه ره کانیش، ده کهنه ژیر سایه ی نهو قهواره سیاسیه ی موحه ممه د ﷻ ده پته دامه زرینه ری، که نه مهش ئیعجازیک هه والیه، چونکه نهو کاته ی نه م سووپه ته هانوته خواره ده، مسولمانان له شاری مه ککه چهوسیتراوه بوون، له ژیر هه ژموون و سته می هاوبهش بو خوادانه ره کاندایوون، تنجا نه گهر لهو ی پیغمه بهری خاتهم ﷺ بفرموی: نه گهر دهسته لاتم کهوته دهست، که دهشکهو پته دهستم، دادگهر ده ب م له نیوانتاندای، نهوه به راستی بهس خوا ده توانی موژده یه کی ناوا بدات، نه گهرنا پیغمه بهر ﷺ نهو کاته به تهمای سه ری غوی و هاوه لانی نه بووه (خوا لیان بازی بی).

نه مه نهو پینج نه رکه ی پیغمه بهر ﷺ فه رمای پیکراوه جیه جیان بکات:

بانگهواز بکات بو تهوه ی فه رمای پیکراوه، ریک وهستاو بی له سه ری، به دوا ی ناره زوویان نه کهو ی، بلن: بروام هینا به هه ر کتیبیک که خوا دایه زاننده، فه رمانیشم پیکراوه که دادگهر ب م له نیوانتاندای.

نهو پینج هه والهش که فه رمای پیکراوه رایان بگه یه ن، پینج راستین:

(۶) - ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ﴾، خوا پهروه ردگاری ئیمه و ئیوده شه، واته: ئیمه یه کده نگین له سه ر نهوه که پهروه ردگارو خاوهن و به دیه ئنه رمان خوا به، که واته: با یه کده نگیش بین له سه ر په رستنی و، هه ر نهویش به رستین و به ندایه تی ته نیا بو نهویش بکه ی ن.

(۷) - ﴿لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ﴾، کرده و ده کانی ئیمه بو ئیمه و کرده و ده کانی خو تان بو خو تان، واته: کهس له جیاق کهس سزا نادر ی، کهس له جیاقی کهس پاداشت نادر یته وه، واته: ئیوهش هه ولبدن کاری چاک بکه ن، ئیمهش هه ولده دین کاری چاک بکه ی ن.

(۸) - ﴿لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ﴾، هیچ شه ره قسه ومشت و پرمان له نیوان دا نه. (حُجَّة) یانی: به لکه، به لام لیره دا مه بهست پی مونا قه شه و شه ره قسه یه، له بهر نهوه ی

كهسيك كه شهرو موناغه شهی دهبی له گهڵ كهسيك دا، به لگه دینیتهوه، واته: ئیمه و
ئیه بواری شهه قسه نه ماده له نیاواندا، نه گهر بروابین نهوه قوربان و نیسلام پروو
و ناشکرایه، نه گهر برواش ناهیتن و له سهه تایین و به نامه ی خوتان ده میننهوه، نیسلام
زورتان لی ناکات.

(٩) - ﴿اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا﴾، خوا پیکهوه کۆمانده کاتهوه، واته: ئیره شوینی نهوه نیه
تیمه ته صفیه حساب پیکهوه بکهین، شوینی لیکده رکردن نیه، به لکو خوا له قیامهت
دا پیکهوه کۆمانده کاتهوه، لهوێ خوا ی پهروه دگار پیمان ده فهرموێ: کێ ههق بووهو
کێ ناههق بووه؟ کێ له سهه رپست بووه، کێ له سهه رپی چهوت بووه؟

(١٠) - ﴿وَالِيهِ الْمَصِيرُ﴾، واته: سههه نجام ته نیا بۆ لای خوايه، واته: سههه نجامی هه موو
لایه ک بۆ لای خوايه، چونکه وهی (المَصِيرُ)، (أل) ی ناساندنی له سههه، که مه به ست
پتی هه موو گیري (استغراق) ه، واته: تیکرای خه لکی، بۆ لای خوا ﴿كُودَه كَرِينَه وَهوَ
هه موویان لهوێ خوا دادوه رییان له نیاواندا ده کات.

که واته: پتویست ناکات ئیره ده مه قالی و شههه قسه پیکهوه بکهین و
دوو به ره کێ بکهین، نه گهر بروابین، نهوه نیسلامه و دیاره، نه گهر برواش
ناهیتن، تایینی خوا زۆر لهوه بی باکتره و بی منه تره، زۆر و فشار له خه لک
بکات و دینداری به زهخت و زۆر نا کرێ! ته مه وه ک تهو تابه ته ی سوو رده ق
(البقرة) وایه که ده فهرموێ: ﴿لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾
(٢٥٦)، واته: تۆ بزی کردن نیه له دیندا، سههه راستی له بيمرادی جیا بۆ ته وه،
لیک جیا بۆ نه وه و کێ به دوا ی سههه راستی (رشد) ده کهوێ، نهوه له نیسلامدا
به ره سه ته یه و، کیش ده یه وێ له سههه تایین و به نامه ی خو ی و له سههه رپچکه ی
خو ی ده مینیته وه، نیسلام زۆری لی ناکات.

مه سه له ی سینه م:

شهره قسه کردنی بیبروایان له گه‌ل مسوڵمانان، له باره‌ی خواوه ﷻ، پاش به ده‌نگه‌وه هاتنی مسوڵمانان بۆ په‌یامی خوا، پووچه‌ئیی به‌لگه‌و بیانوه‌کانیان پێشان ده‌دات، خواش لێیان تووره‌یه‌و سزای سه‌ختشیان ده‌بی:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُمْ جَحَنَّمُ دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ ۱۱

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌ته، له سێ برگه‌دا:

۱- ﴿وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتُجِيبَ لَهُمْ جَحَنَّمُ دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾، ته‌وانه‌ی مشتومر ده‌که‌ن له‌باره‌ی خواوه، شهره قسه ده‌که‌ن، دوا‌ی ته‌وه‌ی وه‌لامی (خوا) دراوه‌ته‌وه، له‌لای په‌روه‌ردگاریان به‌لگه‌که‌یان پووچه‌له‌. یانی: (الَّذِينَ يُجَادِلُونَ الْمُؤْمِنِينَ حَوْلَ تَوْحِيدِ اللَّهِ تَعَالَى) ته‌وانه‌ی شهره قسه ده‌که‌ن له‌که‌ل برواداراندا، له باره‌ی خوا به‌یه‌ک‌گرتنه‌وه، چونکه له‌باره‌ی ته‌نیا به‌ده‌یه‌ته‌را به‌تبی خوا، ته‌نیا په‌روه‌ردگاریتبی خوا، ته‌نیا خواوه‌نداریتبی خواوه، کێشه‌یان نه‌بووه، وه‌ک له‌چ‌ند شوێنان دا‌خوا‌ی به‌رزی مه‌زن ته‌وه‌ی را‌گه‌یانده‌وه:

أ- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ﴾ ۱۱... ﴿العنكبوت﴾، واته: ته‌گه‌ر لێیان به‌رسی: کێ ئاسمانه‌کان و زه‌وی هێناونه‌دی و خو‌رو مانگی پام کردوون؟ به‌جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه ده‌لێن: خوا...

ب- ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ﴾ ۱۱ ﴿الرعد﴾، واته: بلی: کێ په‌روه‌ردگاری ئاسمانه‌کان و زه‌ویه‌؟ بلی: خوا، یانی: له‌سه‌ر ته‌وه‌که ته‌نیا خوا به‌ده‌یه‌ته‌ره، ته‌نیا خوا په‌روه‌ردگاره، ته‌نیا خوا‌خواه‌نه، ته‌نیا خوا هه‌مه‌کاره‌یه، هاوبه‌ش بۆ خوا‌دانه‌رکان و بیبروایه‌کان له‌پو‌ژگاری پی‌غه‌مبه‌ردا ﷺ، ه‌ی ئەم پو‌ژگاره‌ش زۆربه‌یان له‌سه‌ر ته‌وه

کیشه یان نه بووه، به لکو کیشه له سهر نه وه بووه: نایا نه و تاکه به دیپینه رو په روهر دگارو خاوه نه، ده بی ته نیا نه و بهرستر و به ندایه تی بو بکری، به مانای فراوانی به ندایه تی، یاخود ده بی هاوبه شی بو دابتری؟ لیږه دا مش و مړ په یاد بووه.

که واته: **وَالَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ**، یانی: نه وانه ی شپږه قسه ده کهن له باره ی خواوه، شپږه قسه ده کهن له گهل پرواداران خوا به په ککړدا، له باره ی به کتایی خواوه، که ده بی ته نیا خوا بهرستر.

مِنْ بَعْدِ مَا أَسْجَبَ لَهُ، دوی نه و دی وه لای دراوه ته وه، یانی: دوی نه و دی پرواداران وه لای بانگه وازی خویان داوه ته ووه، به دم بانگه وازی خواوه هاتوون و پریاری به ندایه تی کردنیان داوه بو خوا، به بی خلته ی شیرک، نه وانه ی شپږه قسه ده کهن له گهل پرواداران، بی به لگهن و نه و دی به به لگه ی دینه وه، پوچ و بی بڼه مایه.

جَنَّتُمْ دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّكُمْ، به لگه که یان پوچاوه به له لای په روهر دگاریان، پوچه له، (دَاحِضَةٌ: أي: بَاطِلَةٌ زَائِلَةٌ)، یانی: پوچه و روښتوویه، وشه ی (دَاحِضٌ) له (دَحَضٌ) دوه، هاتوه، (دَحَضٌ وَدَحِضٌ) یانی: خلیسکا، هه لزه لی، که سیک که له شویتیک لووس پی ده خلیسک و سهره نگر دهبی، (دَحَضٌ)، یانی: خلیسکان، (دَحِضٌ: مَزَلَةٌ زَلَقٌ) یانی: شویتیک خه لکی لی بغلیسک، به لای بوچی خوا ناوی لیناوه: به لگه (حجة)؟ **جَنَّتُمْ دَاحِضَةً**، زانایان گوتوویانه: (سَمَاهَا حُجَّةٌ حَسَبَ اغْتِقَادِهِمْ وَمَجَازَةً لَّهُمْ) بویه به به لگه ی ناو برده چونکه قه ناعه تیان و ابووه، که نه و قسانه ی ده لیکن، به لگهن و وه که له گهلدا روښتن و چاوپوښی لیکردن.

(۲) **وَعَلَيْكُمْ عَذَابٌ**، تووړه ییشیان له سهره، خه شم و تووړه یی خویان له سهر پیوست بووه.

(۳) **وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ**، نازاریکی سه خیشیان هیه، (له رژی دوایدا) نایا نه مه به ست پی چیه؟ په کیک له روونکه ره وانی قورن ته عبیریکی جوانی هیناوه، ده لی:

(مَفَادُ هَذِهِ الْآيَةِ: أَنَّ بَعْدَ إِيمَانِ النَّاسِ بِالْقُرْآنِ وَاسْتِقَادَتِهِمْ مِنْهُ أَفْرَاداً وَمُجْتَمَعاً، لَمْ يَبْقَ مُبَرِّزٌ لِلْجِدَالِ وَالنَّقَاشِ حَوْلَهُ، إِذَ الْقُرْآنُ بَعْدَ اسْتِجَابَةِ أَهْلِ الْإِسْلَامِ، أَصْبَحَ وَاقِعاً مِلاً السَّمْعِ وَالْبَصَرِ، فَالْقُرْآنُ الْمُؤْمِنَ أَعْظَمَ بُرْهَانٍ عَلَى حَقَانِيَةِ دِينِهِ وَكَذَلِكَ الْمُجْتَمَعِ (المُسْلِمِ)، نَهْمُهُ هَهْنَدِيكِي لَه پووئكه رهوان وهرمگرتوهو ههئديكيشي داپشتني خۆمه.

واته: ئێوه پۆکی ئەم ئایەتە موبارەکەو ماناو مەبەستەکی ئەوەیە: دواى ئەوەى خەلك پڕوايان بە قورئان هێناوهو لێى بەهرەمەند بوون، چ وەك تاکەکان، چ وەك کۆمەڵگا، هیچ بیانوو و پاساوێك نەماوەتەوه بۆ شەرەقسەو دەمبەدمە لە بارەى قورئانەوه، چونکە قورئان دواى ئەوەى ئەهلى ئیسلام بە دەنگیەوه چوون و، وهلامیان داوەتەوه، بۆتە واقعێك كه گوێ و چاوى خەلك پڕ دەكات و، تاكى پڕوادارو کۆمەڵگای مسوڵمان، باشتەین بەلگەن لەسەر راستی ئایین و بەرنامەکەیان.

واته: تۆ تەماشای کۆمەڵگای مسوڵمان بکه! ئەگەر پێشتر گومانەت بووبێ ئە بارەى قورئان و ئیسلامەوه، ئیستاکە تەماشای مسوڵمانان دەکەى، چ کۆمەلێ مسوڵمان، چ تاک تاکى مسوڵمانان:

١- كه له پرووی زانیارییهوه، قسهیهك ناکەن پشت ئەستووڕ نهبن به زانیاریی.

٢- له پرووی فیکریی و عهقلییهوه، عهقل و هۆشیکى تێرو تهواویان ههیه.

٣- له پرووی پهڕستنهوه، تهنیا نهو زاته دهپهڕستن، که بهس خۆی شایستهی پهڕستنه، نهك شتێك بهپهڕستى له خوار خۆیانوه بن.

٤- له پرووی خێزانییهوه، تۆکمهو توندو تۆل، پێزو حورمهت له بهیندا، له نێوان ژن و مێرددا، له نێوانی دایک و باب و پۆلهدا.

٥- له پرووی کۆمه‌لایه‌تییهوه، په‌یوه‌ندییه کۆمه‌لایه‌تییه‌کانیان وه‌ك خزمایه‌تی، دراوسێیه‌تی، هه‌موو په‌یوه‌ندییه‌کانی دیکه ده‌گه‌یه‌نن.

٦- له پرووی رهوشت و ئاکارهوه، له رهوشت و ئاکاری جوانهوه پېچراون، راستکو، په بهم، دادگهر، به ئینصاف، خوبه که مگر، ئنجا هاوکاری خه لک و له یتو خودا به بهم و شهفه قهت، نههر پرویکه وه ته ماشایان بکهی، به باشتین که سیان ده بین.

که واته: ئه مه به لگه یه له سه ره وه ی ئایین و به رنامه که شیان، باشتین ئایین و به رنامه یه، چونکه گۆزه چی تیدابی، ئه وه ی لی دهرژی، پېشیمان گوتوویانه: {به باغیان گوت: که لیک جوانی! گوئی: باخه وانه که م مه رده} له راستیدا ئه و کۆمه لگا مسولمنه، ئه و تا که مسولمانانه ی که ئاوا به و شیوه یه له یتو کۆمه لگادا دیارن، به رهوشت و ئه ده ب و ئاکاری په سندیان، به لگه یه له سه ره وه که ئایین و به رنامه که یان تیروته واو و راسته.

بۆیه خوا ده فهرموئی: ئه وانه بیانوه کانیان پوچن، هه لبه ته قسه کانیان بیانوون، به لام ناوی لیتاون به لگه (حجة) له بهر ئه وه ی خوین به به لگه یان داناون، ئه گهرنا له راستید به لگه نه بوون، به لگو بیانوو و پاساو بوون.

مسئله ی چواره م:

خوا کتبی کۆتایی خو ی به هق دابه زاندوه، ههروه ها تهرارزوش و، پۆزی
دوایش نیزیکه تنیا بیرویان په له ی لیده کهن، به لام برواداران ترس و بیمیان
لی هی ههیه، ده زانن پۆزی دوایی ههقه، مشت و مکه رانیس له باره ی پۆزی
دوایه وه، له گومرایه کی دووردان:

خوا دهفه رموی: ﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ
السَّاعَةَ قَرِيبٌ ۝١٧ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَالَّذِينَ آمَنُوا مُسْفِهُونَ
مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ۝١٨﴾

شیکردنه وی ئەم دوو ئایه ته، له جهوت برکه دا:

١- ﴿اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾، خوا نه و کهسه یه که کتبی به هق
دابه زاندوه، واته:

أ- که دابه زاندوه، ههقی له ئیو خۆیدا هه لگرتوه.

ب- یاخود: بۆ نه وه ی ههقی پیچه سپیتی دابه زاندوه.

ج- یاخود: له کاتیکی ههق دا و له شوینیکی ههقداو به شیوه یه کی ههق دابه زاندوه،
(العق: الشیء الثابت الراسخ)، (حق): شتیکه چه سپاو بی و، نه جوو لآو بی، به پیچه وانهی
(باطل) هوه، که شتیکی بۆش و بی بناغه یه.

وشه ی (حق) یش به پتی نه و سیاقانه ی که تیاندا دی، مانایه که ی ده گۆری،
وه که له سه ره تایی تهفسیری سوو پدی (الزمر) دا باس مان کردوه:

أ- جاری وایه به مانای راستیی دی.

ب- جاری وایه به مانای دادگهری دئی.

ج- جاری وایه به مانای حکمهت دئی.

د- جاری وایه به مانا زمانه‌وانییه‌که‌ی خۆی دئی، که بریتیه له شتیکی چه‌سپاوو نه‌گۆر.

ننجا که خوا ده‌فه‌رموئ: خوا نه‌و که‌سه‌یه کتیبی به هه‌ق دابه‌زاندوه، واته: نه‌و کتیبه هه‌م هه‌قی له ئیودایه، هه‌م بۆ نه‌وه‌یه هه‌ق بچه‌سپینن، هه‌م له کات و شوئنی هه‌قیشداو، هه‌م به شتوازی هه‌قیش دابه‌زیوه.

(۲) - ﴿وَالْمِيزَانَ﴾ هه‌روه‌ها خوا ته‌رازوویه‌کیشی دابه‌زاندوه، (الْمِيزَانُ: آلَةُ الْوُزْنِ، وَهَذَا مُسْتَعَارٌ لِلْعَدْلِ)، (میزان: ئامرازی دادگهریه، شَتِیک که بکیشری و بته‌وی بزانی کیشی چه‌نده؟ ددیخه‌یه ته‌رازووه‌وه، به‌لām لی‌ره‌دا خوا‌زراوه‌ته‌وه بۆ دادگهری، نه‌که‌رنا خوا ئامیری ته‌رازووی له تاسمانه‌وه دانه‌به‌زاندوه، به‌لām دادگهری دابه‌زاندوه، که دادگهریه‌که‌ش هه‌ر له ئیو قورئاندایه، واته: نه‌و کتیبه‌ی خوا دایه‌زاندوه، هه‌م هه‌قی له ئیودایه‌و، هه‌م دادگهریشی له ئیودایه.

(الطبري) ره‌حمه‌ق خوا‌ی لَی بَی، له ته‌فسیره‌که‌ی خۆیدا^(۱) ده‌لن: (وَأَنْزَلَ الْمِيزَانَ وَهُوَ الْعَدْلُ، لِيَقْضِيَ بَيْنَ النَّاسِ بِالْإِنصَافِ، وَيَخْجُمَ فِيهِمْ بِحُكْمِ اللَّهِ الَّذِي أَمَرَ بِهِ فِي كِتَابِهِ) واته: خوا ته‌رازووی دابه‌زاندوه که بریتیه له دادگهری، تا‌کو له ئیوان خه‌ل‌کدا به دادگهری حوکم بکات، به‌پیتی حوکمی خوا که فه‌رمانی پیکردوه له کتیبه‌که‌یدا.

یه‌کی دیکه له زانایان گوتوویه‌تی: (الْمِيزَانُ: آلَةُ الْوُزْنِ، وَالْوُزْنُ: تَقْدِيرٌ ثَقُلَ جِسْمٌ) (میزان: بریتیه له ئامیری کیشان، کیشانیش، {ده‌گوتری: نه‌و شته‌ی وه‌زن کردا} نه‌وه‌یه که نه‌ندازه‌ی قورسایي نه‌و شته‌ بزانی.

یه‌کی‌کیشیان ئاوا پیتاسه‌ی (میزان) ده‌کات:

(وَالْمِيزَانُ: آلە ذات كَفَّتَيْنِ مُعْتَدِلَتَيْنِ مُعَلَّقَتَيْنِ فِي طَرَفِي قَضِيبٍ مُسْتَوٍ مُعْتَدِلٍ، لَهُ عُرْوَةٌ فِي وَسْطِهِ، بِحَيْثُ لَا تَتَدَلَّى إِحْدَى الْكَفَّتَيْنِ عَلَى الْأُخْرَى إِذَا أَمْسَكَ الْقَضِيبُ مِنْ عُرْوَتِهِ، وَاتَه: تەرازوو (میزان): ئامىرىكە لە دوو تا پىتك ھاتو، دوو ئاي تەرازوو، ھىندى يەكن، ھەلواسراون بە دارىكەو (ياخود بە ئاسنىكەو) بە يەكسانىي كە قوئفەيەكى ھەيە لە نيوەپراستەكەيدا، بە شىوہەيەك كە ئەگەر دووتاي تەرازوو كە بەربردرىن، ھىچان بەسەر ھىچاندا زالنبن.

ياني: تەرازوو ڤادەوھست، پيشيناني خومان دەلین: فلان شتە تەرازوو وھستاو، دووتايەكەي تەرازوو بە يەكسانىي دەوھست، بەلام كاتيك شتيك دەخريته يەكتيكيانەوھ ئەويان دادەكەوي، ئەو ي ديكەيان بەرز دەيتەوھ.

(۳) - ﴿وَمَا يَذُرِّكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾، تۆ چوو زاني ڤەنگە (ساعة) نيزيك بئ: (وَأَيُّ شَيْءٍ يُذَرِّكَ وَيَعْلَمُكَ، لَعَلَّ السَّاعَةَ الَّتِي تَقُومُ فِيهَا الْقِيَامَةُ قَرِيبٌ) چ شتيك تۆي ڤير كردهو شارهزا كردهو، ڤەنگە ئەو كاتەي ڤوژي قيامەتي تيدا دئ، نيزيك بئ.

وشەي (الساعة) ليرەدا دەگونجئ بە ماناي كاتي ديارىيكرائى تاخير زەمان بئ و، دەشگونجئ بە ماناي كاتي ديارىيكرائى ھاتنى قيامەت و ھەسيرانەوھ بئ و، دەشگونجئ بە ماناي كاتي ديارىيكرائى ڤوژي دوايي بئ بە ھەردوو قوناغى، تاخير زەمان و زيندوو كرانهوھو ليرسينەوھو.

كە دەفەرموي: ﴿لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾، وشەي (قريب) بە نيزينه (مُدَّكِر) ھاتو، ھەرچەند سيفەتي (ساعة) يەو، ئەويش ميينە (مؤنث) يە، بەلام ميينەي مەجازيي (المؤنث المجازي) يەو بە ماناي كات (وقت) ھ، ياني: (لَعَلَّ الْوَقْتَ الْمُحْدَدَ قَرِيبٌ)، ڤەنگە كاتي دانراو نيزيك بئ، (المؤنث المجازي) يش، دروستە بە (مذكر) يش باس بكرئ، وەك لە سوورەتي (الأعراف) دا، خوا دەفەرموي: ﴿إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ﴾ ۸، واتە: بەزەيي خوا نيزيكە لە چاكەكارانەوھ، لەويش بو (رحمة) نەيفەرمووھ: (قريبة)، چونكە (رَحْمَةً) ميينەي مەجازييە نەك راستەقينە (حقيقي).

۴- ﴿يَسْعَجِلْ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا﴾، ئەوانە پەلە لە هاتنی کاتەکه (السّاعَة) دەکەن، که بروایان پێی نیە، دەلێن: بازوو بێ.

۵- ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا﴾، بەلام ئەوانە ی بروایان هێناو، ترس و بیمیان لێی هەیه، (أَشْفَقَ مِنْهَا، أَي: خَافَ، وَالْإِشْفَاقُ: رَجَاءٌ وَقُوعٌ مَكْرُوهٌ)، (إِشْفَاقٌ): بریتیه لەوێ نومیڤدەواری خراپەیه ک بێ، یانی: بە تەماپی خراپەیه ک بێ و ترست لێی هەبێ.

۶- ﴿وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ﴾، (ئەوانە ی بروادان) دەزانن که کاتەکه (السّاعَة) (ئەو کاتە ی دیاریکراوە بۆ ئاخەر زەمان، یاخود بۆ قیامەت، یان بۆ هەردووکیان) چەسپاوو دیت.

(الحَقُّ) که (أل)ی، ناساندنی لەسەرە (تَغْرِيفُ الْجَنَسِ، أَي: هِيَ حَقٌّ كُلُّ الْحَقِّ) چەسپاوو، هەموو حەڵەقی چەسپاوی تێدا یە.

۷- ﴿أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ﴾، ئەها (ناگادارین!) بە دلتیایی ئەوانە ی مشت و مێ دەکەن لە بارە ی کاتەکه (ساعة) وە، لە گومراییە کی دووردان، (المُماراةُ: مُقَاعَلَةٌ مِنَ الْمِرْيَةِ وَهِيَ الشُّكُّ، وَالْمُماراةُ: الْمُجَادَلَةُ لِإِدْخَالِ الشُّكِّ عَلَى الْمُجَادِلِ) (مُماراةُ): لەسەر کیشی (مُقَاعَلَة) یەو لە (مِرْيَة) یەو هاتو، (مِرْيَة) ش یانی: دوودلێ، ئنجا (مُماراة) واتە: شەرە قسەکردن بۆ ئەوێ دوودلێ بخەیه نێو دلی بەرانبەرە کەتەو و بیخەیه گومانەو، دوو دلی بکە ی، لەبارە ی ئەو قەناعەتە یەو که هەیه تی.

که دەفەر موی: ﴿وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ﴾، دەلێ: (ما: اسْتِفْهَامِيَّةٌ وَالْإِسْتِفْهَامُ مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّنْبِيهِ وَالتَّهْيِئَةِ) (ما) بۆ پرسیار کردنەو ئەویش لێرە دا لە ناگادارکردنەو و نامادەکردن دا بەکارهاتو. ﴿وَمَا يُدْرِيكَ﴾، تۆ چووزانی، (يُدْرِيكَ: مِنَ الدَّرَاطَةِ بِمَعْنَى الْعِلْمِ)، (یدریک) لە (دِرَاطَة) یە، بە مانای زانیاری، یانی: چ شتێک وایکردو تۆ بزانی که هاتنی کاتەکه (السّاعَة)، ئەو کاتە ی که دنیا بە کوژتا دی، یاخود ئەو کاتە ی که خەلکی تێدا هەلەدەستێرتەتو، نزیکە؟!

مہذبہ ستیش لہو تمغیرہ گہ وروہو گرنگ پیشاندانی بابہ تہ کہ یہ، کہ ہیندہ
مہزنہ، مہگہر خواہی زانا و شارہ ز پیت بزاتینی تہ کہرنا نایزانی و دہری ناکہ ی!

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأُتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی سییه‌م ❖

بېناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسى سىيەمەش لە شەش (۶) ئايەت يېڭىدى، ئايەتەكانى: (۱۹ - ۲۴)،
لەم شەش ئايەتەدا، خوا باسى چەند بابەتتىكى جۇراو جۆرى كىردو:

۱- لوتف و چاكەكارى خوا بەرانبەر بە بەندەكانى.

۲- دواپۇژ وستان و دنيا وستان، سەرەنجامى جۇراو جۆرى ھەر كاميان.

۳- پەخنە لى گرتتى ئايىن و بەرنامەدانان بەن مۆلەتى خواو، بە شىرك دانانى.

۴- سەرەنجامى دژوارو سامناكى ھاوبەشدانەرانى ستمكارو، شادمانىي و بەختەوهرىي
پروادارانى چاكەكار لە پۇژى دوايىدا.

۵- ئەو كە پىغەمبەرى خوا موخەممەد ﷺ جگە لە خۇشويستنى لە خوا نىزىك
خستەنەويان، ھىچ پاداشتىكى دىكەى لە خەلك چاودەپى نەكردودو ناكات.

۶- پووچەلكردنەوھى تۆمەتى ھەلبەسترانى قورنان لە لايەن موخەممەدەوھ ﷺ.

﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ. يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ (۱۹) مَنْ كَانَتْ
يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ. وَمَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا
لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (۲۰) أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا
لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُصِّ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ (۲۱) تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُمْ وَقَعُ بِهِمْ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ
عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ (۲۲) ذَلِكَ الَّذِي يُبَيِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْرِفْ حَسَنَةً نَّرِدْ لَهُ فِيهَا حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿١٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفَنُفِئ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِن يَشَاءِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَتَمَسَّحَ اللَّهُ الْأَبْطُلَ وَجْهُ الْحَقِّ بِكَلِمَتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٤﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{خوا لوتفی هیه بۆ بندهکان (په نهانکارو میهره بانه له گه لیان)، بژیو به ههر کس دهدا که بیهوی و، بهس نهو بههیزی زاله} ﴿١٣﴾ ههر کس کشتوکال (و بهرهمی) مهزنگای کوتایی بوی، له بهرهمه کهیدا بوی زیده ده کهین و، ههر که سیش کشتوکال (و بهرهمی) دنیای بوی، بهشی ددهدین لئی و، له مهزنگای کوتایی دا پشک و بهشی نابی ﴿١٤﴾ یان نایا هاوبه شانیکیان ههن بهرنامه په کیان له تایین بۆ داناون، که خوا پئی پینه داوه؟ ته گهر له بهر وشه (بریار) لیك جیا کردنه وه نه بوایه (که خوا بۆ پۆزی دواپی هه لیکرتوه)، دادوه رییان له نیتواندا ده کراو، بیگومان سته مکارانی (هاوبهش دانهر) یش نازاریکی به تیش و ژانیان هیه (له پۆزی دواپییدا) ﴿١٥﴾ (له پۆزی قیامه تدا) سته مکارانی بیپروا ده بینی ترس و بیمیان له سزای نه وه هیه که ودهد ستيان هیناوه (به دلنیاپی) تهو سزایه ههر ده شکو یته سهریان، نهوانهش که پروایان هیناوه و کرده وه چاکه کانیان کردوون، له نیو میړگ و گولزاری بهه شته کان دان، ههرچی بیانه هوئی له لای په روه ردگاریان هه یانه، نا نهویه چاکه و بهخششی گه وره ﴿١٦﴾ (تهو پا داشته) نهویه که خوا موژده ی پی ددهاته نهو که سانه ی پروایان هیناوه و، کرده وه باشه کانیان کردوون، (نه ی موحه ممه دا) بلئی: (نهم په یام گه یاندنه) هیچ کرته کتان له سهری لی ناخوازم، بیجگه له خو شویستن و، چه زکردن له نیزی که و ته وه تان (له خوا)، ههر که سیکیش چاکه یه ک بکات،

چاکیى بۆی تیتدا زنده دهکەین، به دنیاییهوه خوا لیبوردهی سوپاسگوزاره ﴿٢٢﴾
یان ئایا دهئین: (موحهمهده) درۆی به خواوه ههلبهستهوه! نهگهر خوا بیهوی
مۆر بهسهه دلتسهوه دهئى، (هیچ قورئانت له دَل و سینهدا ناهیلئى)، خواش
به وشهکانی ناههق دهسپرتسهوه، ههق دهچهسپینئى، مسۆگهر ئهو به نهئینى
سینهکان زانایه ﴿٢٣﴾.

شیکردنهوهی هه ندیک له وشهکان

(لَطِيفٌ): (رَفِیقٌ بَعَادَه فِی هَذَآئِهِمْ، يَعْرِفُ الْأُمُورَ الدَّقِيقَةَ، وَيَعْبُرُ بِالْتَّحَفِ
الْمُتَوَصِّلِ بِهَا إِلَى الْمَوْدَةِ بِاللُّطْفِ)، وشهى (لَطِيف): به پێی زانیاریی من له زمان
کوریدیدا ئیمه واتابه کمان نیه پر به پێستی بئى، بۆیه ههر وشهى (لَطِف)م
به کارهیناوه، (لَطِيفٌ بَعَادَه) یان: لهگه لێاندا نه رم و بیان و هیدیی و مهنده له
هیدایه تدانیاندا، ههروهها (لَطِيف) ئهو کهسهیه که ئیش و کاره وردو په نهانهکان
دهزانئى، دیسان ئهو دیاریانهی ده به خشرین له نێو خه لکدا بهیه کدى، بۆ ئهوهی
خۆشه و یستیان پێ و ده دهست بئى، نهوانیش وشهى (لَطِف)یان، بۆ به کاردئى.

فلانکەس لوتفی لهگه لدا کردم، واته: دیارییهکی پێدام، یان لهگه لَم دا هیدیی و
نه رم بوو، وهک گوتم: وشهى (لَطِيف): نهگهر بۆ مانای کوردیی بگوتئى: خواهن
لوتف، باشتره، لهوهی وشهیهکی بۆ داتاشین، یاخود ناچاربین دوو سَن رسته
به کاربێنین، نهو جار ماناکه ی به دهستهوه بدات، یاخود لَی نزیك بێتسهوه.

(حَرَثٌ): (الْحَرَثُ: إِلقاء البذر في الأرض وَهَيْئَتُهَا لِلزَّرْع، وَيُسَمَّى الْمَحْرُوثُ حَرَثًا)
(حَرَثٌ): له نه سلدا بریتیه لهوه که تۆو بوه شترۆ و زهویه که ناماده بکری، بۆ
ئهوهی دانهوئله، یاخود کشتوکال، یاخود نه مام لهو شوئنه دا بچێئى و بنێژئى،
(مَحْرُوثٌ) یش یان: کێل دراو، به لَام به (حَرَثٌ) تهعبیر دهکری.

(شَرَعُوا): (الشُّرْعُ: نَهْجُ الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ) (شرع): بىرىتە لە ڤىتەكى ڤۆشن، (وَشَرَعْتُ لَهُ طَرِيقًا) واتە: ڤىتەكەم بۆ دىارىيەكرد، بۆم ڤوونكردهوه، (الشُّرْعُ: مَصْدَرٌ، ثُمَّ جُعِلَ اسْمًا لِلطَّرِيقِ النَّهْجِ) (شُرْع): چاوكە لە ئەسڵدا، دوايى كراوه بە ناو بۆ ڤىتەكى ڤۆشن، كەواتە: وشەى (شُرْع): يانى: ڤىتەكى ڤۆشن، لە ئەسڵدا وشەى (شُرْع) يان بەكارهێناوه بۆ كەسێك بە ڤىتەك دا دە ڤوات كە لەو ڤىتەوه بچى ناو بىنى، لە كانى و سەرچاوه ناو بىنى، شەرىعت و بەرنامەى خواش وەك كانى و سەرچاوهى كى زوڵال تەماشى كراوه، كە خەلك ئاوى حەياتى لىوه دىنى، ئاوىكى لىوه دىنى كە هىدايهى خوايهو مايهى ڤىانى ڤووحە.

(كَلِمَةُ الْفَصْلِ): وشەى لىك جىاكردهوه (كَلِمَةً): وشە، بەماناى بىراره (فَصْل) يانى: لىك جىاكردهوه، (الفصل: إِبَانَةٌ أَحَدِ الشَّبَتَيْنِ مِنَ الْآخَرِ: حَتَّى يَكُونَ بَيْنَهُمَا فُرْجَةٌ)، (فَصْل): بىرىتە لەوهى دوو شتان لىك جىابكهيهوهو كە لىنكىيان بكهوتى، ئىنجا لەبەر ئەوهى شت ئەگەر لىك جىاكرابهوه، ڤوونترە، بۆيه وشەى (فَصْل) بە ماناى ڤوونكردهوش هاتوه.

(مُشْفِقِينَ): بە ترس و لەرزە، (الإشفاق: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ) (إشفاق): بىرىتە لە ناگا لىوونىكى ئاوتە لەگەڵ ترسدا.

(وَأَفْعٌ بِهِمْ): دەكهوتە سەريان، (الْوُقُوعُ: ثُبُوتُ الشَّيْءِ وَسُقُوطُهُ) (وقوع): چەسپانى شتىك و كەوتنى شتىكە (وَأَفْعٌ بِهِمْ)، يانى: ئەو سزايە هەر دەكهوتە سەريان و بە ملان دادى.

(رَوْضَاتٍ): كۆى (رَوْضَةٍ)، (الرَّوْضَةُ وَالرَّوْضُ: مُسْتَنْقَعُ الْمَاءِ، وَالْخَضْرَاءُ): بىرىتە لە شوڤىنىك كە ئاو و سەوزايى لى بى، بە كوردى پى دەلین: مېرگ و مېرگوزار، يان گول و گولزار.

(الْفَضْلُ): (الفصل: الرِّيَادَةُ عَنِ الْإِفْتِصَادِ، وَكُلُّ عَطِيَّةٍ لَا يُلْزَمُ مَنْ يُعْطِي)، (فَصْل): بە دوو واتابان هاتوه:

۱- بە مانای زیاده لە میانجیی، که له حاله‌تی میانجیی تێبه‌ری.

۲- بە مانای هەر به‌خششیکیش هاتوه که ئهو که‌سه‌ی ده‌یه‌خشی، پابه‌ند نه‌بن بیه‌خشی، ده‌گوتری: له‌ فەزڵ و له‌ چاکه‌ی خۆیه‌وه‌یه‌و ده‌یتوانی نه‌یدات.

(الْمُودَّةَ فِي الْقُرْبَى): خۆشویستن له‌ نزیکیدا، خۆشویستنی نزیکیی (الْوُدَّ: مَحَبَّةُ الشَّيْءِ، وَمَقْنَى كُونِهِ، الْقُرْبَةُ وَالْقَرَابَةُ: مَا يَتَقَرَّبُ بِهِ إِلَى اللَّهِ)، (وُدَّ) به‌ مانای خۆشویستنی شتی که له‌ گه‌ڵ خۆزگه‌ پێخواستنی، (قُرْبَى) به‌ مانای (قُرْبَةُ وَقَرَابَةُ) ش، دیت، هەر شتیک که پێی له‌ خوا نزیك ده‌یه‌وه‌، وه‌ك (المعجم الوسيط) له‌ وشه‌ی (قربة) دا، هیناویه‌تی، که‌واته‌: (الْمُودَّةَ فِي الْقُرْبَى): یانی: خۆشویستم بۆ نزیك خستنه‌وه‌تان له‌ خوای بێ وینه‌.

(يَقَرِّفَ): (أَصْلُ الْقَرْفِ وَالْإِفْرَافِ: قَشْرُ اللَّحَاءِ عَنِ الشَّجَرِ، وَاسْتَعْبَارُ الْإِكْتِسَابِ)، وشه‌ی (قَرْفٌ وَإِفْرَافٌ) له‌ نه‌صلدا به‌ مانای توێکڵ لێکردنه‌وه‌ی دره‌خته‌ (توێکڵه‌ که‌ی لێکه‌یه‌وه‌) دوایی خوازاوه‌ته‌وه‌ بۆ هەر کرده‌وه‌یه‌ك که مرووف وه‌ده‌ستی بینێ.

(يَخْتِمَ): (يَخْتِمُ عَلَى قَلْبِكَ)، واته‌: مۆر به‌سه‌ر دله‌وه‌بنی، (يَخْتِمُ: يَطْبَعُ، وَهُوَ تَأْيِيزُ الشَّيْءِ كَنَقْشِ الْخَاتَمِ وَالطَّابَعِ)، کاریکه‌ری شتیک له‌سه‌ر شتیک، شوێنکه‌ی شتیک له‌سه‌ر شتیک، وه‌ك: نه‌گوستیله‌یه‌ك و مۆرێك که به‌سه‌ر شتیکه‌وه‌ ده‌نری، شوێنکه‌ی لێ به‌جێده‌هێلن.

(وَمَسَحَ): (الْمَسَحُ: إِزَالَةُ الْأَثَرِ)، (مَسَحَ): لا‌بردنی شوێنه‌واری شتیکه‌، سڕینه‌وه‌.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوای پەرودەگار لەم شەشە نایه تەدا، وەك لە پێناسەكەیدا گوتمان، كۆمەڵی بابەتی جوړاو جوړ دەخاتە روو، كە هەموویان لە سیاقی وتوێژکردنن لەگەڵ بێپروایاندا، بانگکردنیانە بۆ تەنیا خوا پەرستیی و، بۆ شوێنكەوتنی دوا پەيامی خوا، شوێن پێ هەلگرتنی دوا پەوانەكراو و پێغەمبەری خوا كە موحەممەد ﷺ.

سەرەتا خوا دەفەرموی: ﴿اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ﴾ خوا خاوەن لوتفە بەرانبەر بە بەندەكانی، واتە: لەگەڵیان مەهیرەبانە، چاكەكاری پەنەنكارە، بێ ئەوەی خوێان هەست پێكەن، خوا مشووریان لێ دەخوا، ناگای لێیانە، بژیویان دەدا، بە شێوەیەك كە خوێان فیکری پێناکەن، ﴿يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ﴾ هەر كە سێکی بیهوێ بژیوی دەدات، تنجا كەم یان زۆر، بێگومان خوا بژیوی هەموو كەس بگرە هەموو ژياندارێك دەدات، چونكە خوا دەفەرموی: ﴿وَمِنْ دَابَّتٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رَرْقَهَا﴾ هود، هیچ پێرۆیەك، هیچ ژياندارێك لەسەر زەوی نیە مەگەر بژیوی لەسەر خوايە، خوا بژیوی هەموویان دەدات، بەلام هەیه كەمی پێ دەدات و، هەیه زۆری دەدات، هەروەها هی وایە لە كاتێكدا بۆی فراوان دەكات و لە كاتێكدا لێی تەنگ دەكات، تاقییان دەكات، هەوێ بزانێ كاتێك بژیویان بۆ زۆر و فراوان دەكات هەلوێستیان چۆنە؟ شوكرانە بژیون، یاخود پێی بوغراو لەخۆبایی دەبن؟ هەروەها كاتێك بژیویان لێ تەنگ دەكات، ئایا خۆراگرن، یاخود ناشوكریی دەكەن و سكالاً دەردەپن؟ ﴿وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ خوا زۆر بەهێزەو، زۆریش زالەو بالادەستە.

﴿مَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ﴾ هەر كە سێك (بەرهم و) كشتوكاڵی پۆژی دوایی بوی، ئێمە لەو (بەرهم و) كشتوكاڵە بۆی زیاد دەكەین، وشە (حَرْث) بە مانای كشتوكاڵ دی، لە تەسلدا (حَرْث) یانی: زەوی

كَيْلَانَ، بۇ ئەو مەرۇف دانەوئىلەي لى بىكات، كىشتوكالى لىيكات، ياخود نەمامى لى بىئىزئى، بەلام لىرەدا مەبەست پىتى بەرھەمە، واتە: ھەر كەستىك بەرھەمى رۆزى دوايى بوى، تىمە لەو بەرھەمەيدا بۆى زىاد دەكەين، چونكە بەرھەمەكەي بوى، ماناى وايە ھەولئىشى بۇ دەدا، ﴿نَزَّلَهُ فِي حَرْثِهِ﴾ لە بەرھەمەكەيدا بۆى زىاد دەكەين، يەك بە دە (۱۰)، ۋەك دەفەرموئى: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ أَمْثَلِهَا﴾ ۱۰، ۋاتە: ھەر كەستىك چاكە پىتتى، دە (۱۰) بەرانبەرى بۇ ھەبە، بەلكو لە سوورەتى (البقرة) دا، خواي بەخشەر يەك بە ھەوتسەد (۷۰۰) و زياتریش باس دەكات: ﴿مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِائَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ﴾ ۳۷، ۋاتە: وئىنەي ئەوانەي لە پىتى خوادا مالى خويان دەبەخشىن، ۋەك دەنكە گەغىك وايە، ھەوت دەنكە گولان دەرەدەكات، ھەر گولەي سەد (۱۰۰) دەنكى تىدايە، خوا چەند بەرانبەر دەكات، بۇ ھەر كەستىك بىھەوى (يەك بە ھەوتسەدیش زياتر) خوا فراوانى زانايە.

خوا ھەموو سىفەتەكانى فراوانى، بى سنوورن و زاناىشە، دەزانى ھەر كەسە، چەندەي پاداشت دەداتەو، بە پىتى ئەو نىتە ساغ و ئەو پالئەرو ھاندەرە چاكەي واى لىكردو، ئەو كىردو ھە باشە بىكات، ئىنجا مال بەخشىنە، يان ھەر شىتىكى دىكەيە.

﴿وَمَنْ كَانَتْ تُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا﴾ ھەر كەستىك (بەرھەم و) كىشتوكالى دىناي بوى، دەستكەوتى دىناي بوى، ﴿تُؤْتِيهِ مِنْهَا﴾ لەو ھەي دەبەوى، پىتى دەدەين، بەشىكى پىندەدەين (ئەوئەندەي ھانەوى)، ﴿وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾، بەلام لە مەنزىلگاي كۆتايىدا ھىچ پىشك و بەشى نىە.

خوا دەفەرموئى: ئەو ھەي تەنيا مەبەستى دىنايى، لە دىنادا بەشى دەدەين، بەلام لە دواپۇژدا بى بەشە، بەلام ئەو ھەي مەبەستى رۆزى دوايى بى، بۆى زىاد

ده که یکن، پاداشته که ی بۆ زیاده که یکن، باسی دنیا ی نه کرده، بَلَى: دنیا شی پیده ده یکن، وهك دوا یی فره ما یشتی پیغمبر ﷺ دینین له و باره وه، له مه سه له گرنگه کاند، نه وانه ی دوا بۆ و یستن، نه وانه ی خوا به رست و، مه نزلگای دوا ی بۆ زیان کرده به نامانج، شتیک نه که خوا له په نای بۆ ی دوا یی، له په نای به هه شت دا باسی دنیا یان بۆ بکات، بۆ به باسی نه کرده، نه گه رنا به ته نکید که سیک بۆ ی دوا یی بوی، خوا له دنیا شدا بۆ به شی ناکات و، دنیا شی دیت به رده ست.

نجا دیت به سه ر باب هتیک دی، که نه م باب هتانه وهك نالقه کانی زنجیر پیکه وه په یوه ستن، چونکه نه وانه ی دنیا یان ده وی، کین؟ نه وانه که له سه ر پیا یی کوفرو شیریک ده بۆن، نه دی نه وانه ی بۆ ی دوا یی ده که نه نامانج، کین؟ نه وانه که خوا به رست و ده زانن خوا ئیره ی دانا وه بۆ تاقیر دونه وه، شویتیک دیکه هه به بۆ وه رگرتنه وه ی نه نجامی کرده وه کان، ده فره موی: **لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ**، یان نایا نه وانه ها وه شانتیکان هه ن، شتیکان بۆ له دین دا دانا ون، که خوا مؤلّه ق له سه ر نه، ئایینتیکان بۆ دانا ون و پیشاندان و بۆ پروون کرده و نه وه، **مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ**، شتیک واکه خوا مؤلّه ق له سه ر نه، **وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضَّ بَيْنَهُمْ**، نه گه ر وشه ی هه لا وار د نیش نه بو وایه، واته: بریاری هه لا وار دن، که خوا خستوو به ته بۆ ی دوا ییه وه، **لَفُضَّ بَيْنَهُمْ** دادوه دریان له نیوان دا ده کرا، واته: چونکه که سانتیکان دانا وه، ئایینان بۆ دابنن و حه لال و حه رامیان بۆ دابنن و به رنامه ی ژیا نیان بۆ دابنن، خوا له سه ر نه وه دادوه ری له به یندا ده کردن، به لام بریاری دا وه، لپرسینه وه سزا و پاداشت هه لده گری بۆ قو نا غیک دیکه، که بۆ ی دوا ییه، له به ر نه وه، نه گه رنا خوا په له ی ده کرد، نه وه نده رقی لئیان هه لسا وه، له سه ر نه وه ی که سانیك ده که نه په رستراوی خو یان و به رنامه یان بۆ داده تینن، حه لال و حه رامیان بۆ دیاری ده که ن و، شیوه ی ژیا نیان بۆ دیاری ده که ن، **وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ**، به دلنایی سته مکارانیش نازاریکی به تیشیان هه به، نه و سته مکارانه ی

جگە لە خوا دەكەنە پەرستراوی خۆیان و دەيكەنە ھاوبەشی خوا، لە دانانی
 حەلāl و حەرەمدا، ئەوانە سزاو نازاریکی بە ئیشیان ھەبە.

لە راستیدا دانانی بەزنامە بۆ خەلك، کاری خوايە، ھەر خوا مافی ھەبە
 بفرموی: خەلكینە! ناوا بکەن و ناوا مەكەن، ئەو حەلāl و ئەو حەرەمە، ئەو
 چاکە و ئەو خراپە، ئەو راستە و ئەو چەوتە، بەلام کەسێکی دیکە ئەو کارە
 بکات و بلی: خەلكینە! فلان شتەم قەدەغە کرد و، فلان شتەشم پێگە پێدا،
 بۆ وینە: زینا پەوايە، مادام بە ئارەزوومەندیی ئیرو مێهەبێ، لێرسینەووی
 لەسەر نیە، لە پۆژئاوا وایە، ھەندیک لە عەلمانییەکانی ئیرەش دەیانەووی لێرەش
 وای لێی، ئێرەزایی پەوايە، پیاو سوود پەوايە، شەرابخۆری پەوايە، قوماکردن
 پەوايە، بێگومان ھەر کەسێک ئەو شتانە پەوا بکات، کە خوا قەدەغە کردوون،
 خۆی لە خەلك کردۆتە پەرستراو، ئا ئەو ھاوبەش دانانە بۆ خوا.

کەواتە: دەبێ خەلك بزانی، ھەر پەرلەمانیک، حکومەتیک، دەستەلاتیک،
 دەستکاری حەلāl و حەرەمەکانی خوا بکات، لە نێو میللەتیک مسوڵمان دا،
 مانای وایە خۆی لەو خەلكە مسوڵمانە کردۆتە پەرستراو، ئەگەر ئەو خەلكەش
 بێدەنگ بێ لە بەرانبەریدا، پشتگیری بکات و، دەنگی پێداو لەگەڵی دا،
 ئەو بۆی بە ھاوبەش بۆ خوادانان لە قەلەم دەدری، ئنجا خۆی دادگەر
 لەوبارەو قەرموویەتی:

﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾ نایا
 ھاوبەشانیکیان ھەن، شتیکیان بۆ لە دین داناون، کە خوا مۆلەتی لەسەر نیە.

بۆ وینە: خوا مۆلەتی لەسەر نیە زینا پەوا بکری، با ناویشی لێبزی:
 لەشفرۆشی، دەلێن: ئەو ئافەرەتە لەشی خۆی فرۆشتو، یانی: تەگەر نەبفرۆشی
 و پارە وەرەگرتی، قەیدی ناکات!! ھەرۆھە ئەو شتانە خوا پێویستی کردوون،
 ئەو بێ قەدەغەیان بکات، ئافەرەت پێویستە خۆی پۆشتە بکات، بلی: نەخێر،

یان بیتی توانج و پلاری لیدات، بۆ نهوهی بهرگ و پۆشای شه‌ری دابنی، یان پیاو بۆی هه‌یه زیاتر له‌ هاوسه‌ریکی هه‌بی، بۆ نهوهی ئافره‌تان زیاتر نه‌مینه‌وه، به‌ قه‌یره‌ کچی و به‌ بیوه‌ژی و دوا‌یی خراپه‌ بڵاوبیته‌وه، که‌چی نه‌و بلی: نه‌خیر نابئی ببی، پتی زینا ده‌ده‌ن، به‌لام پتی هاوسه‌رگیری هه‌لال ناده‌ن، هه‌روه‌ها هه‌موو نه‌و شتانه‌ی دیکه‌ که‌ خوا **عَلَّاهُ** هه‌لالی کردوون، که‌س بۆی نه‌یه قه‌ده‌غه‌یان بکات و، هه‌موو نه‌و شتانه‌ش که‌ خوا قه‌غه‌ی کردوون، که‌س بۆی نه‌یه په‌وایان بکات.

ئجنا خوا باسی سه‌ره‌نجامی نه‌و هاوبه‌ش بۆ خوادانه‌ره‌ سته‌مکارانه‌ ده‌کات، ده‌قه‌رموی: **﴿ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا ﴾**، سته‌مکاران ده‌بینی ترس و له‌زیان هه‌یه له‌ (سزای) نه‌وه‌ی کردوویانه‌و وه‌ده‌ستیان هه‌ناوه، **﴿ وَهُوَ وَاَقْعُ بِهِمْ ﴾**، نه‌و (سزای) هه‌ره‌ ده‌شکه‌ویته‌ سه‌ریان، **﴿ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾**، به‌لام نه‌وانه‌ی پروایان هه‌ناوه‌و، کرده‌وه چاکه‌کانیان نه‌نجامداون، **﴿ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ ﴾**، له‌ نێو میترگ و میترگوزارو گۆل و گۆلزاره‌کانی به‌هه‌شته‌کاندان، **﴿ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ﴾**، هه‌رچی بیانه‌وی له‌لای په‌روه‌ردگاریان هه‌یانه، هه‌رچی داوای بکه‌ن، هه‌رچی دل‌یان بخوازی، بۆیان ده‌سته‌به‌ر کراوه، **﴿ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴾**، نا نه‌وه‌یه به‌خششی گه‌وره.

﴿ ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ﴾، نه‌وه‌ش نه‌وه‌یه که‌ خوا موژده‌ ده‌دات به‌ نه‌و به‌ندانه‌ی پروایان هه‌ناوه‌و کرده‌وه باشه‌کانیان ته‌نجامداون، موژده‌ی نه‌و نه‌و پاداشته‌ یان پتی ده‌دات. **﴿ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴾**، بییان بلی: من هه‌یج کرێ و پاداشتنان لی داوا ناکه‌م، **﴿ إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى ﴾**، مه‌گه‌ر هه‌ز کردنم بێ که‌ له‌ خوا نزیك بینه‌وه، یانی: ته‌گه‌ر شتیکنان لی چاوه‌روان بکه‌م، هه‌ر نه‌وه‌یه که‌ هه‌زده‌که‌م له‌ خوا نزیك بینه‌وه، پێم خۆشه‌ له‌ خوا نزیك بن و به‌نده‌ی خوا‌بن، بۆ نه‌وه‌ی کۆیله‌ی شته‌کان و شه‌یتانه‌کان و مروّفه‌کان نه‌بن، **﴿ وَمَنْ يَقْرَفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا ﴾**، هه‌ر که‌ سێک چاکه‌

بىكەت، ئىمە چاكىيى لە چاكەكەيدا بۇ زىاد دەكەين، پاداشتى چاكترى دەدەينەو،
﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ شَكُورٌ﴾ بە دۇنيایى خوا لیئوردەى سوپاسگوزارە.

لە كۇتایى دا دەفەرموی: **﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾** بىان ئایا دەئىن:
 (موحهممەد) درۆى بە ناوى خواوۋە ھەلبەستو؟ **﴿فَإِنْ بَشَىٰ اللَّهُ بِمَحْتَمَلٍ عَلَىٰكَ﴾**
 (ئەو قسەيان درۆیە) چونكە ئەگەر خوا بىھوئ مۆر بەسەر دلتەو دەئى،
 دلت مۆر دەكات (كە ھىچ زانىارىي تىدا نەمىئى، چ جاي درۆ بە ناوى خواوۋە
 بلىئى) **﴿وَمَعَ اللَّهُ الْبَاطِلُ﴾** خواش باتىل و شتى پوۋچ دەسرىتەوۋە لای دەبات،
 ئەو قسەيەى ئەوانىش پوۋچەو، خوا بەو بەلگەيە لای دەبات، **﴿وَبِحُجَّتِ الْخَوِّ
 يَكْتُمِيهِ﴾** (خوا) ھەقىش دەچەسپىئى بە وشەكانى خۆى، **﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ
 الصُّدُورِ﴾** بە دۇنيایى ئەو بەنھىئى سىنەكان ئاگادارە، ئەو نھىئىيانەى كە لە
 دل و سىنەكاندا ھىندە نىشتەجىن، وەك بوۋىنە ھاوۋل و خاۋدنى ئەو سىنەنە، خوا
 بەو نھىئىيانە ئاگادارەو، دەزانئى دلئى توۋ چى تىدایە، ئىنجا ئەگەر شتىكى خراپت
 لە دلدا ھەبئى، خوا دلت مۆر دەكات، و لىت قىوۋل ناكات، وەك لە سوۋرەق
 (الحاقە) دا، دەفەرموی: **﴿وَلَوْ نَقُولَ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَاوِيلِ ۝ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ۝ ثُمَّ
 لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ ۝ فَمَا يَنْكُرُ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَمِيزٌ ۝﴾** ۱۷ واتە: ئەگەر ھەندىك
 قسەى بە ناوى ئىمەوۋە كەردبانايە، دەستى پاستىمان دەگرت، دوايى لە پەگى
 ملىمان دەداو، ھىچ كام لە ئىوۋەش نەتاندەتوانى بەرگرىي لىيەكن!

خوا ئاۋا ھەپدەشە دەكات، كە پىغەمبەر ﷺ چۆن دەتوانئى بە ناوى خواوۋە
 شتىك بھەرموی، خوا مۆلەق لەسەر نەبئى، نە پىغەمبەرى خوا ﷺ لە خۆى
 دەوۋەشىئىتەوۋە، نە خوا ﷻ كە سىك دەكاتە پىغەمبەر ﷺ كە بەو شىۋەيە مامەلە
 لەگەل خواي بەرزى مەزىندا بىكات.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

خوایێ عز و جلال خواوەن لوتف و مەرەبانە بە بەندەکانی و، بژیو دەریانەو، بەهێزو زālە، هەر کەسێکیش بۆ دوا پۆژ کردو کۆش بکات، خوا بۆی زیده دەکات، بەلام ئەوەی تەنیا بۆ دنیا هەوڵبەت، پشکی خۆی لە دنیا دا پێده بێ، بەلام لە دوا پۆژدا بێ بەشە:

خوایێ عز و جلال دەفەرموی: **اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ، يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ** ١١ **مَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَتْ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ**

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە ھەوت بڕگەدا:

١- **اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ**، خوا بەرانبەر بە بەندەکانی بە لوتف (لَطِيف)ە. وشە (لَطِيف)م، ھەر بە: بە لوتف، خواوەن لوتف، مانا کردو، چونکە وشە (لَطِيف) یان بە چەند واتایەکی لێکداووتەو، بۆ وێنە:

بە: (لَطِيفٌ بِهِمْ، أَي: بَالِغُ الرَّأْفَةِ بِهِمْ) زۆر بە پەرۆشە بەرانبەر یان.

دوو: (بَارٌّ بِهِمْ) زۆر چاکەکارە لەگەڵیان.

س: (زَفِيقٌ بِهِمْ) زۆر نەرم و نیاھە لەگەڵیان.

چوار: (خَفِيٌّ بِهِمْ) زۆر گرنگیدەرە پێیان.

که واته: وشه‌ی (لَطِیف) هەر له زمانی عه‌رده‌بیشدا وشه‌یه‌کمان نیه ته‌عبیر بکات له واته‌یه‌که‌ی، چ جای له زمانی کوردید، که زمانی عه‌ده‌بیهی زۆر له زمانی کوردیهی ده‌وله‌مه‌ندتره.

که واته: (لَطِیف) واته: خاوه‌ن لوتف، (لَطْف) یش، ده‌چێته‌وه نێو ماناکانی میهره‌بانیهی، به‌به‌زه‌یهی، چاکه‌کاری، په‌نه‌انکاری خوا ﷻ خاوه‌نی لوتفه‌ به‌رانبه‌ر به‌به‌نده‌کان.

(۲) - ﴿رَزُقْ مَنْ يَشَاءُ﴾ هەر که‌سیک بیه‌وی بژیوی ده‌دا، وشه‌ی (رِزْق) پێشتر مانامان کرد، بژیو، هه‌رشتیکه‌ مروّف پێویستی پێیه‌تی بۆ ژیا‌نی دنیای.

که واته: (رزق) ته‌نیا خواردن و خواردنه‌وه ناگرێته‌وه، به‌لکو به‌رگ و پۆشاک ده‌گرێته‌وه، مāl و سامان ده‌گرێته‌وه، که‌ل و په‌له‌کانی دیکه‌ ده‌گرێته‌وه، جێگه‌و رێگه‌ ده‌گرێته‌وه، نه‌وه له‌ پوو‌ه ماددیه‌یه‌که‌یه‌وه، له‌ پوو‌ه مه‌عنه‌ویه‌یه‌که‌شیه‌وه دیسان تاعه‌ت و، زانیاری و، ته‌قواو، ره‌وشتی به‌رزو، نه‌جامدانی نه‌رکه‌ شه‌رعییه‌کان، هه‌موو ئه‌وانه‌ ده‌گرێته‌وه، یه‌ک به‌ یه‌کیک ده‌لی: ﴿رَزَقْنِي اللّٰهُ هَذَا الْعَامَ الْعَاجِ﴾ خوا ئه‌مسالّ هه‌جی پێدام، هه‌جی کرده‌ بژیوم، واته: بژیوی مه‌عنه‌ویه‌ی، یان ده‌گوتری: ﴿رَزَقَهُ اللّٰهُ الْعِلْمَ﴾ خوا زانیاری به‌ فلانکس دا، یان ده‌گوتری: ﴿رَزَقَهُ اللّٰهُ الْحِكْمَةَ﴾ خوا حکمه‌تی پێدا، یان: ﴿رَزَقَهُ اللّٰهُ خُلُقًا حَسَنًا﴾ خوا ره‌وشتیکی جوانی کردۆته‌ بژیوی، پێداوه.

که واته: که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿رَزُقْ مَنْ يَشَاءُ﴾ بژیو به‌هه‌ر که‌سیک ده‌دا، بیه‌وی، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ خوا به‌ ویستی په‌های خۆی، له‌ به‌واری بژیو پێدان دا، مامه‌له‌ له‌ گه‌ل به‌نده‌کانیدا ده‌کات، له‌ پاستیدا به‌س خوایه‌ بژیوی هه‌موو که‌س ده‌دا، به‌لام هه‌ر که‌سه‌ به‌ نه‌ندازه‌ی خۆی، وه‌ک له‌ سووره‌تی (هود) دا، خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَنْ دَانَتْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا﴾ هود، واته: هیچ پێڕۆیه‌ک نیه له‌سه‌ر زه‌وی، هیچ ژیا‌نداریک له‌سه‌ر زه‌وی نیه، مه‌گه‌ر بژیوی

لەسەر خۋايە، نەك ھەر ھى مەۋقەكان، بە ھى ژياندارانىش، بە تېكىرا، بە لام ھەر كەسە و ھەر ژياندارە بە پىتى خۆى، بە گوئەرى سىستىمىك خوا بۇيوى دەدا، ھەر زىندەۋەرە ھەر ژياندارە، بە جۆرىك، لەو بارەۋەش پىشتەر كورتە باسىكىمان كرد، ئەۋەش بە و اتايە نىە كە مادام بۇيو لەسەر خۋايە، كەۋاتە ئىنسان پالداۋەۋە ھەلغزى، كردو كۆش و ھەۋلدان بە خەرچ نەدات، بە لكو خوا لە ميانى ھەۋلدانى مەۋقەكاندا، لە ميانى كارو كاسىبى و گەران و سوۋرانانىان دا بۇيويان دەدا، ئەگەر كەم ئەگەر زۆر.

(۳) - ﴿وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ﴾ ھەر ئەۋىش (خوا عزيم) بە ھىزەو زال و بالادەستە، كەۋاتە: خوا لوتفەكەى لە شۈئى خۇيدا بەكاردىتى، ھىزو بالادەستىيەكەشى لە جىي خۇيدا بەكاردىتى، بە دىلىيىش خوا عزيم خاۋەنى ھەموو سىفەتە بەرزو پەسندەكانە، چ ئەۋانەى كە تىمە دەيانزانىن، چ ئەۋانەى تىمە نايانزانىن، ئەۋانەى تىمە دەيانزانىن، ئەۋانەن زياتر پەيۋەستى بە ژيانى تىمەۋە، بە گرنگى پىدانى تىمەۋە ھەيە، بە لام بىگومان سىفەتەكانى خوا، بەس ئەۋەندە نىن كە تىمە دەيانزانىن، ۋەك لە فەرمايشى پىغەمبەر شىدا ﷺ ھاتو: ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمِيَتْ بِهِ نَفْسُكَ، أَوْ أُنْزِلَتْ فِي كِتَابِكَ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِكَ، أَوْ اسْتَأْذَنْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ﴾ (آخرجه ابن حبان: ۹۷۲، قال شعيب الأرناؤوط: إسناده صحيح).

ۋاتە: ئەى خۋايە! داۋات لىدەكەم، بە ھەر ناۋىكت كە كرەۋتە ناۋى خۆت، يان لە كىتەبەكەتدا داتەبەزاندە، ياخود فىرى يەكىك لە دروستكراۋەكانى خۆت كرەۋە، ياخود لە لای خۆت ھىستۋتەۋە لە زانىارىي پەنھاتىدا (بەس خۆت دەيزانى).

بە لام بىگومان خوا عزيم ھەر كەسە بە پىتى ئەۋە كە شايستەى بى، بە سىفەتەكانى لە گەلىدا مامەلە دەكات.

(۴) - ﴿مَنْ كَانَتْ رُبْدُ حَرِّ الْأَخْرَرِ﴾ ھەر كەسىك بەرھەم و كشتوكالى كۆتابى بوى، (الْعَرْتُ: إلقاء البذر في الأرض): (حرث): برىتە لە تۆۋ ۋە شاندىن، لە زەۋىيدا. (حَرَثَ

الْأَرْضَ، يَغْرِثُهَا) واتە: زەویيەكەى كىلا، دەيكىلىن يان تۆۋى تىدا ۋەشانى، دەيۈەشىتى، بەلام لىرەدا: (احْتَرَتْ يَخْرُثُ أَي: يَكْتَسِبُ، وَأَطْلَقَ الْحَرْثُ هُنَا عَلَى فِعْرَاتِ الْأَعْمَالِ وَقَوَائِدِهِ، أَي: مَنْ يُرِيدُ ثَوَابَ الْآخِرَةِ،) (يَحْتَرِثُ): (يَكْتَسِبُ)، شت بەدەست دىتى، لىرەدا ۋەشى (حَرْثُ) بە كارەيتراۋە بۆ بەرھەمى كىرەدەۋەكان و، سوۋدى كىرەدەۋەكان، واتە: ھەركەس پاداشتى پۇژى دۋابى دەۋى.

كەۋاتە: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ﴾، يانى: (مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا) ھەر كەسنى پاداشتى پۇژى دۋابى بوى، يان ھەر كەسنىك بەرھەمى پۇژى دۋابى بوى.

۵- ﴿تَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ﴾، ئىمە لەۋ بەرھەم و دەستكەۋتەيدا (كە بۆ پۇژى دۋابى مەبەستەنى پەيدى بىكات) بۆى زىاد دەكەين، چونكە خوا لە سوۋەتى (الأنعام) دا، دەفەرەمۆى: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ مِثَالِهَا﴾، واتە: ھەر كەسنىك چاكەيەك بىنىت، دە (۱۰) بەرانبەرى، دە ھىندە پاداشت دەدرىتەۋە، بەلكو پىشتەر گۇمان لە سوۋەتى (البقرة) دا، خوا ﷻ ۋىنەيەك دىنىتەۋە، كە ئەۋە دەگەينەن، خوا يەك بە ھەۋسەدەش پاداشت دەداتەۋەۋە زىاترىش.

۶- ﴿وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤَيِّهِ مِنْهَا﴾، ھەر كەسنىكىش كشت وكال و بەرھەمى دىنای بوى، لەۋە پىتى دەدەين، بە ئەندازەى ئەۋەى خۆى مەندوۋىرەدەۋە ھۆكارەكانى رەچاۋ كىرەۋەن، يانى: ھەر كەسنىك بە كىرەدەۋەكانى و بە ھەۋلەدەكەى، بەرھەمى دىنای بوى، دەستكەۋى دىنای بوى، كە بىرىتە لە گوزەرانى دىنای، ئىمە بەۋە ئەندازەيە بۆى دىارىيەكرەۋە، پىتى دەدەين، ۋەك لە سوۋەتى (الإسراء) دا، دەفەرەمۆى: ﴿مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْمَالِجَةَ عَجَلًا لَهُ، فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ يُرِيدُ﴾، واتە: ھەر كەسنىك دىنای پەلەى (دىنای) بوى، بە پەلە بۆى پىش دەخەين، ئەۋەندەى كە مەنەۋى، بۆ ھەر كەسنىك كە مەبەستەمان بى.

۷- ﴿وَمَا لَهُ، فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾، لە پۇژى دۋابىدا، ھىچ پىشك و بەشى نىە.

بۆيەش لە پۆژی دوايیدا بى بەش دەبى، چونکە مەبەستى لە کۆشش و کردەوه کانى، بە دەستەهتانی پاداشتی خواو، بەرھەمى پۆژی دوايى نەبووه، يانی: ھەر کەسێک بۆ دواپۆژ کار نەکات و، لە کردەوه کانى دا مەبەستى نەبى پاداشتی پۆژی دوايى وەدەست بێنى، بەش و پشكى لەوى نابى، وەك شاعیرێک لەو بارەوه دەلى:

يَا مُؤْتِرَ الدُّنْيَا عَلَى دِينِهِ   وَمُشْتَرِ دُنْيَاهُ بِالْآخِرَةِ
بِغَثِ الَّذِي يَبْقَى مَا يَنْقُضِي   ثَبًا لَهَا مِنْ صَفْقَةٍ خَاسِرَةٍ

ئەو ئەو کەسەى دنیای بەسەر دینیدا ھەلبژاردو، دنیای کڕیو دواپۆژی پێداو!
شتیکت فروشتو کە دەمیتتەو، بە شتیک کە دەبڕتەو، ھەر لەبەن
بچى، چ سەودایەکی زیانبارە!

با لەو بارەوه سى فەرمايشتى پێغەمبەریش بێنين ﷺ:

یەكەمیان: (عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «بَشِّرْ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِالسَّاءِ وَالرَّفْعَةِ، وَالنَّصْرِ، وَالتَّمَكُّنِ فِي الْأَرْضِ، فَمَنْ عَمِلَ مِنْهُمْ عَمَلَ الْآخِرَةِ لِلدُّنْيَا، لَمْ يَكُنْ لَهُ فِي الْآخِرَةِ نَصِيبٌ» {
(أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ٢١٢٥٨، وَقَالَ الْهَيْثَمِيُّ (١٠/٢٢٠): رَجَالَهُ رِجَالُ الصَّحِيحِ، وَأَخْرَجَهُ ابْنُ حَبَانَ: ٤٠٥، وَالْحَاكِمُ: ٧٨٦٢، وَقَالَ: صَحِيحُ الْإِسْنَادِ).

واتە: ئوبەى كۆرى كەعب رەزى، دەلى: پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: موژدە
بدە بەم ئۆمەتە بەپۆشینی و بەرزى و یارمەتیدران و پى چەسپێران لە زەویدا
(دەستەلات) [بە مەرجێك کردەوێك كە بۆ پۆژی دوايى دەیکەن، مەبەستیان
پى دنیا نەبى]، بەلام ھەر كەسێکیان کردەوێك كە پۆژی دوايى بكات، بۆ
وێدەستەتانی دنیا، لە پۆژی دوايیدا ھىچ پشك و بەشى نیە.

دووهمیان: (عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا
لِكُلِّ امْرِئٍ مَّا نَوَى» { (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ١، وَمُسْلِمٌ: ١٩٠٧، وَأَبُو دَاوُدَ: ٢٢٠١).

واتە: عومەری کوری خەتاب ﷺ، دەلێ: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ، فەرمووی: بێگومان کردووەکان (کردووە چاکەکان) بە پێی نیازو مەبەستەکان، بۆ هەر کەسێکیش بە گۆڕەری نیازو مەبەستەکی پاداشتی هەیە.

سَبِّهِمَان: اَعَنْ اَبِي هُرَيْرَةَ ﷺ، قَالَ: تَلَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ﴿مَنْ كَانَتْ رِيْدُ حَرْثِ الْآخِرَةِ نَزِدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَتْ رِيْدُ حَرْثِ الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَقُولُ اللَّهُ ﷻ: ابْنُ آدَمَ! تَفْرُغْ لِعِبَادِي مَلَأْتُ صَدْرَكَ غِنًى، وَأَسَدُ فُقْرِكَ، وَإِلَّا تَفْعَلْ، مَلَأْتُ صَدْرَكَ شُغْلًا، وَلَمْ أَشُدْ فُقْرَكَ (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ٢٦٦٦، وَالْحَاكِمُ: ج ٢، ص ٤٤٣، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ: ج ٧، ص ٢٨٩، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي «الصَّحِيحَةِ»: ٣٥٩).

واتە: ئەبوو ھورەیرە ﷺ، دەلێ: پۆژێک پێغه مبه‌ر ﷺ، ئەم ئایەتە موبارەکی خۆیندەو: ﴿مَنْ كَانَتْ رِيْدُ حَرْثِ الْآخِرَةِ نَزِدَ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَتْ رِيْدُ حَرْثِ الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ﴾، دوایی فەرمووی: خوا ﷺ، دەفەرمووی: ئەو پۆلەی ئادەم! بۆ بەندایەتیی من خۆت بە کلابکەو، سێنەت پڕ دەکەم لە بێ نیازیی و، کەلێنی ھەزاریشت بۆ دەگرم، بەلام ئەگەر وانەکی، سێنەت دەکەم پرده‌کەم لە سەر قالی و، کەلێنی ھەزاریشت بۆ ناگرم.

واتە: ئەگەر ئێنسان بە راستیی نیه‌تی لێ بێت، بەندایەتیی بۆ خوا بکات و بە پێی تواناش دەست بجووڵێت و ڕەچاوی ھۆکارەکان بکات، خوا ﷻ مشووری لێ دەخوات و سەرپەرشتیی دەکات، ھیچ گومانێک لەو دانیه، بە ئەندازەی ئەو کە خۆت بۆ خوا یەکلای دەکەیه‌و، خوا سەرپەرشتیی دەکات، بە ئەندازەی ئەو کە پشت بە خوا دەبەستی، خوا پشت دەگری، بە ئەندازەی ئەو کە لە خوا چاوەڕوانیی دەکەیت، خوا پێت دەدا، بەلام چاوەڕوانییەکی شیوەی خۆزگە خواست، نا، بەلکو ئومێدەوار بوون.

(رجاء) ئومێد، ئەو یە کە مەرووف ئومێدەوار بێ بە ڕەحمەتی خوا، دەستیش بجووڵێت، ھۆکارەکانیش دەستەبەر بکات بە پێی توانا، بەلام (أُمْنِيَّة) خۆزگە، ئەو یە کە ئێنسان ھەر خۆزگە بخوازی، بەلام ھۆکارەکان نەگریتە بەر.

مه سه له ی دووهم:

هەر کەس بەرنامەی ژيان بۆ خەڵك دابنئ، خۆی کردووە بە هاوبەشی خواو، کەسانیکیش بەوە ڕازیبین، بە ستمکار دادەنرێن، لە ڕۆژی دوايشدا ترس و لەرزیان دەبێ لە کردەووەکانیان، سزاشیان هەر بە سەردێ، بەلام برواداران کردار باش، لە بەهەشتدا لە یتو باخ و گولزاردان، پتغەمبەرش ﷺ هیچ چاوەروانییەکی لە خەڵك نیە، لە بەرانبەر گەياندی پەيامی خوادا پێیان، تاکە کرێک، پاداشتیک لێیان بخوازی، بریتیه لە حەزکردنی بە نزیکییان لە خوا ﷻ:

خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿أَمْ لَّهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ١١ تَرَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُمْ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ١٢ ذَلِكَ الَّذِي يُبَيِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْرَفْ حَسَنَةً نَّرَدَّ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ شَكُورٌ ١٣﴾

شیکردنەوێ ئەم سنی ئایەتە، لە سیزدە برگەدا:

(١) - ﴿أَمْ لَّهُمْ شُرَكَاءُ﴾، یان ئایا هاوبەشانیکیان هەن، وشە (أم): هەندێک دەلێن: بە مانای: بەلام (بَلْ)، یان: (بَلْ لَّهْ شُرَكَاء) هەندیکیش دەلێن: بە مانای (بَلْ) و، هەمەزی نیستفهامیشه، یان: (بَلْ أَلَهُمْ شُرَكَاء) بەلکو ئایا هاوبەشیان هەن؟ تنجا (الِاسْتِفْهَامَ لِلتَّوْبِيخِ وَالْإِنْكَارِ) پرسیارکردنە کە لێردا بۆ سەر زەشتکردن و نکوولییکردنە، یان: نەدەبوو هاوبەشیان هەبن و هاوبەشان بۆ خوا دابنن، ئەوانە لە خەیاڵی هەندێک لە مڕۆفەکاندا دەیانھێتتە ڕیزی خواو، وەک خوا مامەلەیان لەگەڵدا دەکەن، لە شتیک لە شتەکاندا، تایبەتەندییەک لە تایبەتەندییەکانی خوادا، وەک:

۱- به شیک له وه دیهتانیان پالده ده نه لا.

۲- به شیک له پهروه درگارتیی و به شیک له خاوه ندرارتییان، پالده نه لا.

۳- به کیک له سیفه ته کانی خواو به کیک له ناوه کانی خوایان بو به کاربتن.

۴- به شیک له په ستر او تیی که تایه ته به خواوه، بویان به کاربتن، نه وانه به هاوبه ش بو خوا له قه له مدرون له خه یالی نهو هاوبه ش بو خوا دانه رانه دا، نه گه رنا له واقعدا خوا هاوبه شی نین.

خوا ده فهرموئ: نایا هاوبه شیان هه ن:

۲- ﴿شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾، له نابین شتیکیان بو داناون، رتیه کیان پیشانداون که خوا مؤله تی پینه داوه؟ (شَرَعُ الدِّينِ وَشَرَعُهُ، أَي: سَنَهُ وَبَيَّنَّتْ) و شهی (شَرَعُ) به سیانی (ثلاثي)، و (شَرَعُ) به چواری (رُباعي) هه ردوکیان به مانای (سَنَهُ وَبَيَّنَّتْ) رتیه که ی دانو روونی کرده وه (شَرَعُ الدِّينِ) یان (شَرَعُ الدِّينِ) هه ردوکیان یانی: به رنامه و، نایینی دانا.

﴿مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ﴾، یانی: (مَا لَمْ يَأْذَنْ بِشَرَعِهِ وَتَشْرِيعِهِ) شتیک که خوا ریی نه داوه، پیشان بدری و دابری، (الطبري) ده لئ: (مَا لَمْ يُحِجِ اللَّهُ لَهُمْ ابْتِدَاعَهُ) نایا به رنامه به کیان داناوه که خوا بو ی په و نه کردوون، رتی پینه داون دایه یین؟!

۳- ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضَّ بَيْنَهُمْ﴾، نه گه ر وشه ی لیک جیا کردنه وه نه بووایه، دادوه ریان له نیواناندا ده کرا، وشه ی لیک جیا کردنه وه (كَلِمَةُ الْفَصْلِ) چیه؟ ﴿هِيَ مَا قَدَرَهُ اللَّهُ وَأَزَادَهُ مِنْ إِمْلَاهِهِمْ. وَالْفَصْلُ: الْفَاصِلُ الَّذِي لَا تَرْدُدُ فِيهِ﴾ (كَلِمَةُ الْفَصْلِ): نه ویه که خوا ویستوویه تی مؤله تیان بدات، له دنیا دا سزایان نه دا له سهر کرده وه خراپه کانیان، وشه ی (فصل) یش، بریتیه له هه لبرینی شتیک و بریار له سهر دانی که دل له دل دانی تیدا نه بی.

(الطبري) ده‌لئ: (وَلَوْلَا السَّابِقُ مِنَ اللَّهِ فِي أَنَّهُ لَا يُعَجَّلُ لَهُمُ الْعَذَابُ فِي الدُّنْيَا، وَأَنَّهُ مَضَىٰ مِنْ قَبْلِهِ إِنَّهُمْ مُؤَخَّرُونَ بِالْعُقُوبَةِ إِلَىٰ قِيَامِ السَّاعَةِ، لَفَرَّغَ مِنَ الْحُكْمِ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ، بِتَعْجِيلِهِ الْعَذَابَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا) ^(١)، واته: نه‌گه‌ر له‌به‌ر نه‌وه نه‌بووايه خوا پيشتر برياري داوه، كه له دنيا‌دا سزايان نادات و پيشتر برياري داوه كه سزادانيان دواخراوه هه‌تا به‌رپابوونی قيامه‌ت، له دادوه‌ريی كردن له نيوان تيوه‌و نه‌وان دا، ته‌واو ده‌بوو، كه سزايان بو پيشبخت له دنيا‌دا.

به‌لام به پتي سسيتمی كه خوا ديناوه له ژباني به‌شه‌ردا، دنيا جتي هه‌ولدان و كردو كوشه‌و، خوا ^(٢) ده‌رفه‌تي داوه به مروقه‌كان چي ده‌كه‌ن و چو‌ن ده‌كه‌ن؟ هيچ له مپه‌رو كو‌سپي له به‌رده‌م دا دانه‌نان، مه‌گه‌ر عه‌قلی خو‌يان و شه‌ري خواي په‌روه‌ردگار، نه‌گه‌رنا هيچ كو‌سپ و له‌مپه‌ريكيان له به‌رده‌مدا نيه، چاكه ده‌كه‌ن، ياخود خراپه ده‌كه‌ن، به‌لام له قوناغيتكي ديكه‌ي ژياندا، كه پو‌ژي دوايه، له‌وي له‌سه‌ر نه‌وه كه له دنيا‌دا كر‌دوويانه، نه‌گه‌ر خراپ بوو بـي، سزاو، نه‌گه‌ر چاك بووبـي، پاداشت ده‌درينه‌وه.

(٤) - ﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، به دنيايي سته‌مكارانیش نازارو سزايه‌كي به تيشيان هه‌يه، (ظَالِمِينَ) ياني: نه‌و كافرو هاوبه‌ش بو خوادانه‌را‌نه‌ي سته‌ميان له خو‌يان كر‌دوه. نه‌مه ليره‌دا: (إِظْهَارٌ فِي مَقَامِ الإِضْمَارِ) ده‌رخستنه له جتي په‌نه‌ان‌كردن، خوا ده‌يتواني بفه‌رموي: (وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) چونكه قسه له‌سه‌ر نه‌وانه‌يه كه هاوبه‌شيان بو خوا داناوه، به‌لام به (ظالم) يش ناوزه‌نديان ده‌كات، تاكو ده‌ركه‌وي كه نه‌وانه‌ي ويزاي هاوبه‌شدانان، سته‌مكاريشن.

(٥) - ﴿رَأَى الظَّالِمِينَ مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا﴾، تو سته‌مكاران ده‌بينی ترس و بيميان هه‌يه له به‌ر نه‌وه‌ي كر‌دوويانه.

لي‌ره‌دا مه‌به‌ست پتي پو‌ژي دوايه.

(۶) - ﴿وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾، نهودش که لیتی ده ترسین، هر ده که ویته سه ریان، یانی: (تَرَى يَا مُحَمَّدُ! الْكَافِرِينَ بِاللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَجَلِيلٌ خَالِفِينَ مِنْ عِقَابِ اللَّهِ عَلَى مَا كَسَبُوا فِي الدُّنْيَا مِنْ أَعْمَالِهِمُ الْخَبِيثَةِ)، نهی موحه ممهده! (یان: نهی هر که سیک که قوربان ده خویتی!) تو بیروایان به خوا له روژی هه لسانه وهدا ده بینی، دل به ترس و له رزن، زور هه ست به ترس ده کهن، له سزای خوا، له سه ره تهو کرده وه پیس و خراپانه ی کردوو یان، تنجا نایا ترسه که یان ده بیته هو ی نه وهی ده ربازبن؟ نه خیر، ﴿وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ﴾، نهو سزایه ش هر ده که ویته سه ریان. (وَقَعَ عَلَيْهِ: سَقَطَ عَلَيْهِ) که وته سه ری، نهو سزایه هر پینانه وه ده نووس، پینانه وه ده چه سپ، (وَهُمْ ذَاقُوهُ لَا مَحَالَةَ) نهوان هر ده شپچیزن، هیچ ده ره تانیان نه.

نه وه به نسبت هاوبه ش بو خوا دانه رانه وه که خوا به سته مکارانیش نازوه دی کردوون، تنجا بابزاین برواداران سه رنجامیان چونه؟

(۷) - ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ﴾، نهوانه ی بروایان هیناوه (به هه موو تهو شتانه ی پیویسته بروایان پی بهتری) او کرده وه چاکه کانیان نه نجامداون، به عه قل و دلیان، به زمانیان، به نه ندانه کانیان.

(۸) - ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾، هه رچی بیان هو ی له لای په روه ردگاریان هه یانه، هه رچی ناره زووی بکهن و بیخوازن هه یانه.

نهم ته عبیره له شویتی دیکه ش دا زور هاتوه له قورنادا: ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ﴾ چونکه وهک عه رهب گوتوو یانه: (كُلُّ الصُّيْبِ فِي جَوْفِ الْقَرَى) هه موو نیچیره کان له تپو (قری) دان، (قری): جوړه ناژه لیکه زور قه له وو گوشته، پیم وایه به کوردیی (چوالوو) و (کوړه به شه) ی پتد لیتن، که نه گهر بگیری، راوچی نیکیفای پی ده کات، تنجا نهو ته عبیره ش وایه، بهو ته عبیره ش هاتوه:

أ- ﴿وَلَهُمْ مَا يَدْعُونَ﴾، هه رچی بیخوازن و بیان هو ی، هه یانه، نه مه هه موو شتیک ده گریته تپو خوی.

ب- له سوورەتی (الزخرف) دا، دەفه رمۆی: ﴿وَفِيهَا مَا شَتَّهِهِ الْأَنْفُسُ وَكَذَّ الْأَعْيُنُ﴾ ٧١، واتە: تێیدا بەهەشت (له بههەشت دا) هەرچی نەفسەکان ئارەزووی بکەن و، هەرچی چاوه کانیشت له زەهەتی لێ بکەن.

ج- له سوورتی (فصلت) یشتا، دەفه رمۆی: ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَا شَتَّهِ أَنْفُسُكُمْ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدْعُونَ﴾ ٢١، واتە: هەرچی نەفستان ئارەزووی بکات بۆ ئێوه هەیه لهویدا، هەرچی بشیخوازن بۆ ئێوه لهویدا هەیه.

(٩)- ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ﴾، نا ئەوەیه بەخششی گەوره، وشە (فضل)، هەم بە مانای بەرزایی و پێگەی بەرز دێ، وَهَكَذَا (فَلَانٌ ذُو فَضْلٍ) واتە: خاوەن پێگەی بەرزە، خاوەن شەرفە، خاوەن بەرزیه، هەروەها بە مانای زێدەیی له بەخشینیشدا دێ، دەگوترێ: (هُوَ صَاحِبُ فَضْلٍ عَظِيمٍ) یانی: ئەو زێدەیی به من داوه.

(١٠)- ﴿ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، نا ئەوەیه خوا موژدەیی پێدەدات بە بنەدەکانی، که بڕوایان هێناوهو کردەوه باشەکانیان کردوون، ﴿ذَلِكَ الَّذِي﴾ یانی: (ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ) وشە (بە) ئەهاتوه، لەبەر ئەوەی به سیاق و سەلیقه دەزانرێ، نا ئەوەیه که خوا موژدەیی پێ دەدات، بەو بنەدەکانی ئیمانیا هێناوهو کردەوه باشەکانیان کردوون، وهك پێشتریش گوتمان: بڕوایان هێناوه، واتە: به هەموو ئەو شتەکانی پێویستە بڕوایان پێبهێترێ، ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ کردەوه باشەکانیان ئەنجامداون، چ پەيوەندییان به دَل و عەقڵیانەوه هەبێ، چ پەيوەندییان به دەربڕینهکانی زمانەوه بێ، چ پەيوەندییان به ئەندامەکانەوه هەبێ، له خودی خۆیاندا، له گەڵ مَال و خێزان دا، له گەڵ کۆمەلگا دا، له گەڵ گەورهو گچکەدا، هەمووی هەمووی دەگرێتەوه.

وشە (رُؤُوسَات) کۆی (رُؤُوسَة) یه، (الرُّؤُوسَةُ: الْأَرْضُ ذَاتُ الْخَمِيرَةِ: وَالْبُشَاتَانِ الْحَسَنُ: يُقَالُ مَجْلِسُهُ كَأَنَّهُ رُؤُوسَةٌ) (رُؤُوسَة) به زەوییهکی سهوزایی دهگوترێ، به کوردیی میترگ و میترگوزار، گۆل و گۆلزار، دهگوترێ: کۆری فلانکەس ده ئێتی رهوزهیه، وهك باخچهو، گۆل و گۆلزار.

دوایی خوا ﷻ ڕوو لە پیڤه‌مبه‌ری خاتهم ﷺ دەکات، چونکه ئه‌وان هه‌ندی جار پیڤه‌مبه‌ری خاتهمیان به‌وه تۆمه‌تبار ده‌کرد، که مه‌به‌ستی هوکمرانییه، یان مه‌به‌ستی خۆ به‌سه‌ردا فه‌زکردنیان هه‌یه، یان مه‌به‌ستی به‌ده‌سته‌تانی سه‌روهت و سامان، یان گه‌وره‌یی کردنه به‌سه‌ریاندا.

(١١) - ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ﴾، بئێ: به‌دلنایی {له‌سه‌ر گه‌یاندنی ئهم په‌یامه‌ی خوا} هیچ کرێ و پاداشتی‌کتان ئێ داوا ناکهم، له‌ به‌رانبه‌ریدا، جگه‌ له‌ خوشویستنی نیزیکی، خوشویستن له‌ نیزیکی‌دا، واته: چاوه‌ڕوانییم ته‌نیا ئه‌وه‌یه: هه‌ز ده‌که‌م و پێم خوشه، تێوه‌ له‌ خوا نزیك بن، شتێك چاوه‌ڕوان بکه‌م له‌ تێوه‌ له‌ به‌رانبه‌ر گه‌یاندنی په‌یامی خوادا پێتان، هه‌ر ئه‌وه‌یه که له‌ خواتان نزیك بخرمه‌وه، ئه‌مه‌ ئه‌و مانایه‌یه که له‌گه‌ڵ سیاقی تابه‌ته‌کان و، له‌گه‌ڵ تابه‌ته‌کانی دیکه‌شدا گونجاوه، بۆیه‌ش وا ده‌لێم: چونکه ئهم پسته‌ قورئانییه، زانایانی ڕوونکه‌ره‌وانی قورئان، چوار مانایان بۆ داناون!

(١٢) - ﴿وَمَنْ يَفْقَرْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا﴾، هه‌ر که‌شێك چاکه‌ بکات، چاکیه‌ بۆی تێدا زیاد ده‌که‌ین. (يَفْقَرْ) یانی: (يَكْتَسِب) وده‌ده‌ست بێت.

واته: پاداشتی چاکتری دده‌ده‌ینه‌وه له‌ کرده‌وه چاکه‌که‌ی خۆی.

(١٣) - ﴿إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ شَكُورٌ﴾، به‌ دلنایی خوا لێبوردی سوپاسگوزاره، واته: بۆ چاکه‌کاران له‌ هه‌له‌و که‌م و کوریه‌کانیان ده‌بووری، بۆ چاکه‌کانیشیان به‌ چاکتر پاداشتیان ده‌داته‌وه‌و، خۆی به‌رزیش سوپاسگوزاره سه‌باردت به‌ به‌نده‌کانی.

کورتە باسێک لە بارەی مانای

﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ﴾ دە: ٥٥

بەرێزان!

هەرچەندە ئەم پرستە قورئانییە، روونکەرەوانی قورئان زۆریان قسە لە بارەووە کردووە - وەك پێشتر گومان - سێ مانایان بوو کردوون، بەلام مانایەك كه له ههمووان پتر به عهقل و دڵهوه دهنووست، له بهر چهند به لگهیهك كه ناماژهیه کیان پێ دهکەین، ئهوهیه:

١- ئەو خهڵکینه! من هیچ کرێ و پاداشتیکم لێتان ناوی جگه له حهزو خوشه و یشتیم بوو نزیکیستان له خوای بهرزی مهزن. پێم وایه ئەم مانایهیان له ههموویان ڕیکتره، له ههموویان له گهڵ سیاقی نایه تهکانیش دا گونجاوتره، له گهڵ که سایه تی پێغه مبه ریش دا ﷺ ته بایه، له گهڵ نایه تهکانی دیکه ی قورئانیشدا دێتهوه، که له چهند شوێنان خوا ﷺ نهوه ی جهخت کردوتهوه که پێغه مبه ری خاتهم ﷺ هیچ چاوه ڕوانیه کی له خه لک نیه، بوو ئینه:

أ- له سوورەتی (ص) دا، دهفه رموی: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾، واته: بلی من هیچ کرێ و پاداشتیکتان لێ چاوه ڕێ ناکهم و من له باری شان گرانکه رانیشت نیم، یاخود من له که ساتیک نیم شتیک بلێم وانه بێ، له لاف لێده ران نیم، لاف لێ بدهم و ده عوایه ک بکه م، وانه بێ.

ب- له سوورەتی (الطور) دا، دهفه رموی: ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾،

ج- ههروهها له سوورەتی (القلم) یشتا، هاتوه له نایه کی (٤٦)، دهفه رموی: ﴿أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ﴾، واته: نایا تو پاداشت و کرێیه کیان لێ داوا دهکە ی،

بۆیه باری شانیان قورس بووه، له بهر ئهو داوايهی دهكه وێته سهريان، ئهو غه پامهيهی ده يانكهی، ئايا وایه! نه خێر.

ئنجبا ته ماشایه کی قسهی توێژه رهوانی قورئان بکهین:

٢- لهوباره وه ئهم دهقه دینین، که مانایه کی دیکهی دوامی تێدایه:

(عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فِي قَوْلِهِ: إِلَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا، إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ) قَالَ: لَمْ يَكُنْ بَطْنٌ مِنْ بَطْنِ قُرَيْشٍ إِلَّا وَبَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَبَيْنَهُمْ قَرَابَةٌ، فَقَالَ: قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا، أَنْ تَوَدُّوْنِي فِي الْقَرَابَةِ الَّتِي بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٣٤٩٧، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٣٦٢، وَأَحْمَدُ: ٢٠٢٥، ٢٥٩٤).

واته: عهبدوڵڵای کوپی عه عباس (خوا له خۆی و بابی رازی بێ)، له بارهی فهرمایشتی خواوه که دهفهرموو: **لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ** ده لێ: هیچ به ره بابێک له به ره بابیه کانی قوریش نه بوو، هیچ تیردیه که له تیره کانی قوریش نه بوو، مه گهر له تێوان پیغه مبه ری خوا ﷺ و نهواندا نیزیکی هه بووه، (قوریش له نه سه بی دوور یاندا، هه موویان ده چنه وه سه ره عه دنان و، عه دنان ده چێته سه ره ئیسماعیل)، بۆیه پیغه مبه ره ﷺ، خوا پێی فهرموو: بَلَى: له به رانه ره گه یاندنی په یامی خوا دا، هیچ کرێ و پاداشتێکتان لێ داوانا کهم، جگه له وهی له به ره ئهو خزماتییهی له به یماندا هه یه، منتان خوشبوێ.

واته: په چاوی خزمایه تیمم له گه ل دا بکهین، که ئه وهش له راستیدا کرێ و پاداشت نیه، به لکو له خۆدا هێتانه دی سیفه تێکی به رزو په سنده، که له قازانجی خۆتانه، له سه رده می نه فامی شدا قوریشییه کان، زۆر باسی خزمایه تی و، گه یاندنی په یوه ندیه کانی خزمایه تی یان ده کرد.

هه لبه ته ئهو واتایه عهبدوڵڵای کوپی عه عباس ده یهێنێ، له گه ل ئه وه دا که ئێمه ش گوتمان، تێکنا گهری، چونکه ئه وهش کرێ و پاداشت نیه واته: شتێک نیه

پیغمبر ﷺ لیتی به هر دمه ندبتي، نه گهر نه وان ره چاوی په یوه نندی خزمایه تیی له گه لدا بکهن، به قازانجی خویان ته واو ده بتي، سیفه یتکی باش له خویان دیننه دی، پیغمبر ﷺ هیچ سوودیکي ماددیی پیناگات، تاکو به کرې و پاداشت بوی له قه لثم بدرې، هه روه ها سوودیکي مه عنه ویی به تایهت، پتي ناگات.

نه و مانایه ی له عه بدوللای کوړی عه عباسه وه هینامان، (الطبري) نه و مانایه زیاتر هه لده بډیري، وه که له تفسیره که ی خو ی دا^(۱)، ده لتي: (وَأَوَّلُ الْأَقْوَالِ فِي ذَلِكَ بِالْصَّوَابِ، وَأَشْبَهَهَا بِظَاهِرِ التَّنْزِيلِ: قَوْلُ مَنْ قَالَ: مَعْنَاهُ: قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ! إِلَّا أَنْ تَوَدُّوُنِي فِي قَرَابَتِي مِنْكُمْ، وَتَصِلُوا الرَّحِمَ الَّتِي بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ).

ده لتي: نیزیکترینی قسه کان له و بار دوه له راستیه وه و، وپچوو پتیرینان به رواله تي تابه ته کان، قسه ی که سیکه که گو توویه تي مانایه که ی نه وه به: من له به رانبهر نه و په یامه ی خوا دا، هیچ پاداشت و کرښه کتان لي داوا ناکه م، نه ی کومه لي قوریش! مه گهر نه وه که له بهر خزمایه تیمم له گه لتاندا خوشتان بویم و، نه و په یوه نندیه خزمایه تیمیه ی له یتوان من و یتوه دا هیه، بیگه نه ن.

نجا هر (الطبري) مانای ی که میس هر دینن و ده لتي: (قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ أَثَرًا النَّاسِ! عَلَى مَا جِئْتُكُمْ بِهِ أَجْرًا، إِلَّا أَنْ تَوَدُّوْا إِلَى اللَّهِ، وَتَقْرُبُوا بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ وَالطَّاعَةِ)^(۲)، واته: بلتي: نه ی خه لکینه! له سر نه وه ی بوم هینان، هیچ کرې و پاداشتیکتان لي داوا ناکه م، مه گهر نه وه که خو تان له لای خوا خو شه ویست بکهن، به کرده وه ی چاک و به فرمان به ری خو تان له خوا نیزیک بخه نه وه، به س نه و چاوه روانیه م لیتان هیه، (الطبري) نه و ده قه ی هیناوه^(۳)، به چه ند ریوایه یتکی جیاو له چه ند که سیکی جیاوه.

(۱) جامع البيان: ج ۲۵، ص ۷.

(۲) جامع البيان: ج ۲۵، ص ۲۶.

(۳) به ژماره کانی: ۲۰۷۲۲ و ۲۰۷۲۳ و ۲۰۷۲۴ و ۲۰۷۲۵ و ۲۰۷۲۶.

بە لَام وێرای ئەم دوو مانایە، مانایەکی دیکەشیان هێناوه:

٣- ئەویش ئەوهیە: (إِلَّا الْمَوَدَّةُ فِي الْقُرْبَى) یانی: (إِلَّا أَنْ تُحِبُّوا قُرَابَتِي)، واتە: هیچ کرێهەکتان لێ داوا ناکەم، مەگەر ئەوه که خزمەکانی منتان خوشبوین.

ئنجانەوانە - بەتایبەتی شیعە - خزمەکانیشتیان خولاصە کردوون لە: عەلی و فاتیمە و حەسەن و حوسەین و مندالەکانی ئەوان دا (خوا لێیان پازی بێ)!

کە لە راستیییدا ئەم قسەیه، هەم لە گەڵ سیاقی ئایەتەکان دا ناگونجێ، هەم لە گەڵ ئەو ئایەتانەیهی دیکەدا که خوای پەرورەدگار هەمیشە پێغه مبه‌ری ﷺ بەهه پێناسه کردوه، هیچ چاوه‌روانییه‌کی له خه‌ڵک نیه، به‌لام نه‌گهر ب‌ل‌ئ: وهرن خزمه‌کانی منتان خوشبوین و چاکه‌یان له‌گه‌ڵدا بکه‌ن، ئەوه جورێکه له کرێ و پاداشت و، له‌گه‌ڵ ئەو ئایەتانەیهی دیکەدا، که ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ٨٦﴾ ص، تێکده‌گیرێ، به‌لام ئەو مانایه‌یه‌ که (الطبري) هه‌لب‌ێژاردوه، که ده‌ل‌ئ: ئەوه که په‌یوه‌ندی خزمایه‌تییم له‌گه‌ڵ بکه‌یه‌نن، پێغه‌مبه‌ر ﷺ مەبه‌ستی پێ ئەوه نه‌بووه، سوودێکی ماددیی پێ بکه‌یه‌نن، به‌لام که ب‌ل‌ئ: خزمه‌کانی منتان خوشبوین و جیا‌یان بکه‌نه‌وه له‌ خه‌ڵکی دی، به‌ ته‌نکید ئەوه جورێکه له پاداشت، چ پاداشتی ماددیی ب‌ئ، چ مه‌عنه‌ویی ب‌ئ، که به‌ داخه‌وه ته‌فسیرکانی شیعەکان به‌س ئەو مانایه‌ دێنن، ب‌ۆ وێنه:

ته‌فسیری (المیزان)^(١) له‌و باره‌وه ته‌فاصیلی زۆری هێناوه، هه‌روه‌ها ته‌فسیری (مونه) که ته‌فسیریکی فارسیی شیعەکانه‌و له ژێر چاوه‌دێری (ناصر مکارم شیرازی) و، کۆمه‌ڵێک له زانایانی شیعەدا نووسراوه^(٢)، بیست و دوو (٢٢) لاپه‌ره له‌و باره‌وه دواوه‌و ده‌مارگیریه‌کی زۆر ب‌ئ ماناو ب‌ئ سوود، له‌و ته‌فسیره‌دا له‌و بابه‌تانەدا هه‌یه، وه‌ک جاری دیکه‌ش هه‌ر ئاماژه‌م پێداوه، به‌لام هیچ به‌لگه‌یه‌ک

(١) ج ١٨، ص ٤٨٢ تا ٤٨٤.

(٢) ج ٣٠، ص ٤٠٢ - ٤٢٤.

ئەو قسانەى ئەوان پشتراست ناکاتەو، کە مەبەست لە: (إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى) یانی: (إِلَّا أَنْ تُحِبُّوا قَرَابَتِي) پۆلەق ئایەتەکش ئەو هەر ناگەینى.

(ابن کثیر) لەوبارەو لە تەفسیرەکەى خۆیدا^(١) نەم دەقەى هیناوە: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةُ: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَمَرَ اللَّهُ بِمَوَدَّتِهِمْ؟ قَالَ: فَاطِمَةُ وَوَلَدُهَا، عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) (أخرجه الطبراني في المعجم الكبير (٤٤٤/١١) وترتيب الأمالي للشجري برقم: ٧٠٦)، شیعە نەم دەقە، بە بەلگە دیننەو.

واتە: عەبدوللای کورى عەبیاس (خوا لێیان رازی بى) گوتووینە: کاتێک نەم ئایەتە هاتە خوار: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾، گوتووینە: ئەى پێغەمبەرێ خوا ﷺ! ئەوانە کێن کە نێمە فەرمانمان پێکراوێ خوێشان بوین؟ ئەویش ﷺ فەرمووینە: فاتیمە و منداڵەکانی.

بەلام (ابن کثیر) دەلێ: (وَهَذَا إِسْنَادٌ ضَعِيفٌ، فِيهِ مُبْتَهَمٌ لَا يُعْرَفُ، عَنْ شَيْخٍ شَيْعِيٍّ مُتَحَرِّقٍ، وَهُوَ حُسَيْنُ الْأَشْقَرِ، وَلَا يَقْبَلُ خَبْرُهُ فِي هَذَا الْمَحَلِّ. وَذِكْرُ نَزُولِ هَذِهِ آيَةِ فِي الْمَدِينَةِ بَعِيدٌ؛ فَإِنَّهَا مَكِّيَّةٌ وَلَمْ يَكُنْ إِذْ ذَاكَ لِفاطمةَ أَوْلَادٌ بِالْكُتَيْبَةِ، فَإِنَّهَا لَمْ تَزَوْجْ بَعْلِي إِلَّا بَعْدَ بَذْرِ مِنَ السَّنَةِ الثَّانِيَةِ مِنَ الْهَجْرَةِ).

واتە: ئەمە سەنەدێکی بێتەرەو، پەویەکی نەناسراو هەیه، نازانێ کێیه، ئەویش لە شێخێکی سوونتاوی شیعییەو کە پێی دەگوترێ: (حُسَيْنُ الْأَشْقَرِ) کە پیاوی وەک ئەو لەو بارەو، ئەو هەوالەى لى وەرناگیرى، (یانى: جێى متمانە نیە)، نجا ئەو کە باس دەکرى: ئەم ئایەتە لە مەدینە هاتۆتە خوار، ئەو دوورە، چونکە ئەم ئایەتە مەککەییەو فاتیمەش (خوا لێی رازی بى)، ئەو کاتە هیچ منداڵى نەبوون (کە ئەم ئایەتە هاتۆتە خوارى، کە سوورەتێکی مەککەییە) چونکە فاتیمە هاوسەرگیرى لەگەڵ عەلى دا نەکرد، مەگەر دواى جەنگى بەدر، لە سالى دووهمى کۆچى دا.

وااته: به لای که موه پینچ، شهش سال دواي هاتنه خواریی ئەم سوورده ته،
که ئەگەر ئەم سوورده ته له سالی ههشت و نۆی پینچه مبه رایه تیش دا هاتین ته
خواریی، ههتا سالی سیزده، ههه لهووی بوون، دوايی دوو سالیس دواي ئەوه،
یانی: به لای کهم پینچ سالی پینچوون، ئەوجار فاتیمه و عهلی (خوا لیتن رازی
بئی) ههوسه رگریان کردوه، دوايی سالیك، دوو سالیسی پینچوون، تاكو حهسهن
و حوسهین هاتوونه دنیا!

کهواته: ئەوهی که ئەو ن گوتوو یانه، هیچ ریی تیناچی، بۆیه وهك گوتمان: ئەو
مانایه ی بئی گری و کۆله ههه ئەوهیه: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾، بئی: هیچ
کری و پاداشستان لئ داوا ناکهم، ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾، مه گەر خوشویستنی
من بۆ نیزیکیستان له خوا، شتیک که له ئیوهی چاره ریی بکهه ههه ئەوهیه،
که ئیوه زیاتر له خوا نزیك بن، خۆتانی ئیوه نزیك بخهن، به هۆی کردهوهی
باش و فره مانبه ریه وه بۆ خوا، خۆتان له خوا وه نزیك بخهن، بهس ئەو
چاوه روانیهه لیتان ههیه.

مه سه له ی سیه م:

بیر وایه کان ده لاین: موحه ممه د ﷻ قورئانی به ناوی خواوه هه لبه ستوه، به لام راست نیه، چونکه نه گهر شتیکی وا بکهی (ئه ی موحه ممه د!) خوا دلت مۆر ده کاو، خوا ناهه ق لاده بات و هه ق ده چه سپینی به وشه کانی و، خوا به نه یینی سینه کانیش زانایه:

خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَحْمِلْ عَلَىٰ قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُخَوِّدُ الْغَافِقِينَ﴾ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢١﴾

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه ته، له پینچ برگه دا:

(١) - ﴿أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، یان ئایا ده لاین: درۆی به خواوه هه لبه ستوه، یانی: (أَيَقَعُ فِي قُلُوبِهِمْ وَيَجْرِي فِي أَلْسِنِهِمْ أَنْ يَنْشِئُوا مِثْلَهُ إِلَى الْإِفْتِرَاءِ عَلَى اللَّهِ) ئایا نه وه ده چینه زه نیا نه وه و به سهر زمانیان دادی، که موحه ممه د پالده نه لای نه وه درۆی به ناوی خواوه هه لبه ستب؟! بیکومان ئه مه پرسیار کردنیکی نکو و لیلیکیه رانه و سه ره زه نشکه رانه یه، واته: چۆن شتی وایان به دلدا دی؟ چۆن شتی وایان به عه قلدا دی؟ چۆن شتی وایان به سهر زماندا دی؟ که موحه ممه د ﷻ نه و پیاوه راست و ساغه که به هه یاتی درۆی له گه ل مروقه کاندانه کردوه، ئیستا به ناوی خواوه درۆ هه لبه ستی، چۆن ریکا به خو یان ده ده ن شتی وایان به چینه عه قل و دلایانه وه؟!

(٢) - ﴿إِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَحْمِلْ عَلَىٰ قَلْبِكَ﴾، ئنجا نه گهر خوا بیهو ی مۆر به سهر دلته وه ده ئی.

ئه مه دوو واتیان بو لیكدانه وه:

أ/ (يَحْمِلْ عَلَىٰ قَلْبِكَ، وَحِينَذَاكَ تَقْفِرُ عَلَى اللَّهِ) نه گهر خوا بیهو ی، مۆرت به سهر دلته وه ده ئی، ئنجا که مۆری به سهر دلته وه نای، درۆ به ناوی خواوه هه لبه ستی.

ب/ (يَطْبَعُ عَلَى قَلْبِكَ، فَلَا يَبْقَى فِيهِ شَيْءٌ مِنَ الْعِلْمِ وَالْعَقْلِ) خوا مۆر بەسەر دلتەوہ دەنت، هیچ زانباری و فام و هوۋی تیدا نامیت، بەلام خوا ﷺ که تۆی کردوہ بە پیغەمبەری خوۋی، کەواتە: تۆ باشتەین بەندەدی خوای و مۆری بەسەر دلی تۆوہ نەناوہ، تاکو تۆ بە ناوی خواوہ درۆ هەلبەستی، پاشان تۆ لەو پەری عیلم و عەقڵ و هوۋش و کۆشدا، کەواتە: بەو واتایە دیشیان دیسان مۆر بەسەر دلی تۆوہ نەنراوہ.

(۳) - ﴿وَمَعَ اللَّهُ الْبَطِلَ﴾ خواش پووچ و ناھەق دەسپیتەوہ، لایدەبات، یانی: عادەتی خوا وایەو یاسای خوا وایە، ناھەقێک کە بە ناوی ئەوہوہ بگوتری، لایدەبات.

(۴) - ﴿وَمَعَ الْحَقِّ يَكْلَمْتَهُ﴾ (خوا) بە وشەکانی ھەق دەچەسپیتی، و، ناھەقیشت لادەبات، کەواتە: تۆ تەگەر بە ناوی خواوہ درۆت هەلبەستیایە، خوا لە دلتدا دەیسپەرەوہ، ھەقی دەچەسپاند، ئیستاک تۆ بەردەوامی لە سەر گەیاوندی پەيامی خوا، کەواتە: ئەوہ درۆ هەلبەستن نیه بە ناوی خواوہ، بەلکو پەيامی خوایە دەینگەیهی.

(۵) - ﴿إِنَّهُ، عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾، بە دلتیای تەو بە نەیتنیەکانی سینەکان ئاگادارە، (أي: عَلِيمٌ بِمَا فِي صَدْرِكَ، وَصُدُورُهُمْ فَيَجْرِي الْأَمْرُ عَلَى حَسَبِ ذَلِكَ) خوا زانایە بەوہ کە لە سینە ی تۆ، سینەکانی بەرانبەرەکانیشتدا ھەیه، بە پیتی ئەوہش خوا ﷺ مامەلەتان لەگەڵدا دەکات.

وشە (ذَاتُ الصُّدُور) واتە: (صَاحِبَةُ الصُّدُور) خواوہی سینەکان، (الْأَسْرَارُ الْمُتَمَكِّنَةُ فِي الصُّدُورِ فَكُنْهَا هِيَ أَصْحَابُهَا الْمَلَائِكَةُ لَهَا) ئەو نەیتنیانە کە لە سینەکاندا چەسپاون، وەک ئەو نەیتنیانە بووبن بە خواوہی سینەکان، یان ھاوہلی سینەکان.

لە سوورەتی (الحاقة) شدا، خوای پەرورەدگار باسی ئەو بابەتە دەکات، کە دەفەر مۆی: ﴿وَلَوْ نَقُولُ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقَابِلِ﴾ ۱۱. ﴿لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ﴾ ۱۵. ﴿ثُمَّ لَنَقْطَعَنَّ مِنْهُ أَلْوِينَ﴾ ۱۶. ﴿فَمَا يَمْكُرُ مِنْ أَمْرٍ عَنَّا حَزِينٍ﴾ ۱۷، واتە: تەگەر ھەندیک قسە ی بە ناوی تێمە کردبانایە. قۆلی راستییمان دەگرت. دوا یی دەمار ی ملیمان دەپیری

هه‌یچ کەم لە ئێوەش نەتاندەتوانی بەرگری لێکەن و بێنە پەردەو ئێوانێک لە
ئێوان ئێمە و سزادانیدا.

کەواتە: ئەوەی موحەممەد ﷺ دەیفەرموێ، پەیامی خواپە پێتان ڕادەگە بە ئێ،
هەر بۆیەش خوا ئەو پەیامە ی خۆی دەچەسپێنێ، وەك ئیستا دەبینین، ئەو
پەیامە ی خوا بە هەموو دنیا دا ڤلاو ڤۆتەو، بێ ئەوە ی ئەك وشە یەك، بە ئكو
پیتیکیشی کەم و زیاد کرابێ، کەواتە: خوا بۆ خۆی خاوەنی ئەو پەیامە یە،
موحەممەد ﷺ تەنیا گەیانندی لەسەرەو لە خۆیەو نە یگوتو، نە بە ناوی
خووە، نە بە ناوی خۆیەو، نە هه‌یچ کەسیش فیری کردو، بە ئكو خوا چۆنی
بێ فەرموو، ئەویش گە ڤندوو یەتی بە خەك.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی چواره‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان یازدە (١١) نایەت دەگرتە خۆی، نایەتەکانی: (٢٥ - ٣٥)، کە تێیاندا چەند بابەتییکی جوړاو جوړ خراونه پروو:

(١) - تەوبە قبوڵکردنی خوا لە بەندەکانی و لێبوردنی، وەلامدانەوهی بۆیان و، زیادکردنی لە بەخششی بۆ ئەوانەکانی کە داوای لێدەکەن و، بەندایەتیی بۆ دەکەن و چاوەڕوانیی لێدەکەن.

(٢) - بژیودانی خوا ﷻ بۆ بەندەکانی بە ئەندازە، تاکو یاخیی و بوغرا نەبن و لە کەوڵی خۆیان دەرنەچن.

(٣) - ناردنی خوا ﷻ بۆ ئاوی ئاسمان، پاش نائومێد بوونی مەروڤان لەوێ لە سەرێوە ئاویان بۆ دابەزێتێ.

(٤) - دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی و، ژياندارانی نیویان و، کۆکردنەوهیان لە پرۆژی دوایی دا.

(٥) - بەلاو گرفتارییهکان دەرھاوێشتە کێدەوهی خراپی دەستی خەڵکن، ئەوانیش دەستەوسانکەری خوا نین لە زەویدا، واتە: ناتوانن لە ژێر ڕکێفی خوا دەرچن و دەرپاز نابن، ئەگەر بیهوێ سزایان بدات، یاخود بیهوێ ئەم سەر زەوییه لایانبەرێ و، ژبانی دنیایان کۆتایی پێ بێت.

(٦) - کەشتییەکانیش لە دەریادا لە نیشانەکانی خوان، کە ئەگەر بیهوێ نەرویان دەکات و، مەروڤەکانیش پێی قوتار بوونیان نابێ.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْمَلُ عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ٣٥﴾
 ﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ٣٦﴾ وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يَبْدُلْ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ

بِعَادِهِ. خَيْرٌ بَصِيرٌ ﴿٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُزِلُّ الْفَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ. وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٨﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَابَّةٍ. وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ ﴿٩﴾ وَمَا أَصْبَحْكُمْ مِنْ مُمْسِكَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ. أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴿١٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿١٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٣﴾ أَوْ يُوقِفَهُنَّ بِمَا كَسَبْنَ وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿١٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ يُحَدِّثُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ حِجَابٍ ﴿١٥﴾

مانای دهقاو دهقی ئایه تهکان

(ههروه‌ها) (خوا) ئەو کەسە یە کە پانەو (تەوێ) لە بەندەکانی وەرده‌گرتی و، لە خراپان خوشدەبێ و، دەشزانێ (مرۆڤه‌کان) چى دەکەن (٢٥) ههروه‌ها وەلامى ئەوانەش دەداتەو، کە پڕوایان هێناو و کردو و چاکەکانیان کردوون و، لە چاکەى خوێشى بۆیان زیاد دەکات، ئەوانەش کە بێپروابوون، نازارێکی توندیان هەیه (لە پۆزى دواى دا) (٢٦) ئەگەر خوا بژوێشى بۆ بەندەکانی بڵاوکردبایەو، دەستدریژیان لە زەویدا دەکرد، بەلام ئەو ی بیه‌وێ بە ئەندازە دايدەبەزێت، بە دلتیایى ئەو شارەزاو بینه‌رى بەندەکانیەتى (٢٧) ههروه‌ها (خوا) ئەو کەسە یە دواى ئەو ی (مرۆڤه‌کان) بێهيوابوون، ناو (باران و بەفرو تەرەز) دادەبەزێت و، بەزەیی خوێ بڵاو دەکاتەو، هەر ئەو سەرپەرشتیاری ستایشکراو (٢٨) دیسان لە نیشانه‌کانی (په‌روه‌ردگارتیى) وى، دروستکردنی ئاسمانه‌کان و زەوى و، ئەو پێرۆیانەن کە تێاندا بڵاوى کردوونەو، هەرکاتیش بیه‌وێ لەسەر کۆکردنەویان توانایە (٢٩) هەر بەلایه‌کیشتان تووش بێ، لە سۆنگەى ئەو وەیه، کە وەدەستتان هێناو (لە خراپه‌) و لە زۆریش خوشدەبێ

٣٠) تێوهش دهستهوسانکهه (ی خوا) نین له زهویداو، جگه له خواش هیچ سه رهپرشتیار و سه رهخهه (و پشتیوان) یکتان نیه ٣١) هه رووها له نیشانهکانی (پهروهردگاریتی) وی (کهشتیه) به دهريادا رۆیشتووهکانن، وهك چيا به کانن (له بهرزیی دا) ٣٢) نه گهر (خوا) بیهوی بابه کان دهووستین، ئیدی (کهشتیه کان) له سهه پرشتی (دهریا) به چه سپاوی و نه جوولایی ده میننهوه، به راستی له وهدا نیشانه هه، بۆ ههه زۆر خۆراگریکی زۆر سوپاسگوزار (بۆ خوا) ٣٣) یان به هووی تهوهوه (که سه رنشینه کانیان) کردوویانه (له خراپه و تاوان) کهشتیه کان له نیو دهبات و، له زۆر (کردهوی خراپ) یش خۆشده بن ٣٤) لهو کاته شدا نهو کهسانه ی له دژی نیشانه کاهاان شه په قسه ده کهن، ده زانن هیچ په ناگه یه کیان نیه ٣٥)

شیکردنهوی هه ندیک له وشه کان

(بَعْرًا فِي الْأَرْضِ): واته: له زهویدا ده سترژیی ده کهن، سنوورشکینیی ده کهن، (الْبَغْيُ: طَلَبٌ تَجَاوَزَ الْإِقْتِصَادَ فِيمَا يُتَحَرَّى، تَجَاوَزَهُ، أَمْ لَمْ يَتَجَاوَزَهُ) (بَغْيِي): بریتیه له داواکردنی تێپه راندن له حاله ق میانجیی، له شتیکدا که خه فتانی تێدا ده کری، نه چا نهو سنوورشکاندنه بووبی، چ نه بووبی.

(الْعَيْثُ): (أَي: الْمَطَرُ)، (عَيْثُ): به مانای باران دی، هه ندیکیش گوتوویانه: بارانی که له دوا ی وشکه سالیی، ده گوتری: (اسْتَعْتُهُ أَي: طَلَبْتُ الْعَوْتَ، أَو الْعَيْثُ مِنْهُ) (اسْتَعْتْتُ): به مانای داوام لیکرد، داوا ی هاوکارییم لیکرد، که له فریام بی، یا خود داوا ی بارانم لیکرد.

(فَقَطَرُوا): (الْقُطُوطُ: الْيَأْسُ مِنَ الْخَيْرِ)، (قُطُوطُ): بریتیه له ته ما برا بوون، بی نومیذبوون له خیرو چاکه.

(بَتْ): (نشر) بلای کردووتهوه، (أَصْلُ الْبَتِّ: التَّفْرِيقُ وَإِقَارَةُ الشَّيْءِ، كَبِتُّ الرَّجُلَ الشُّرْبَ) وشەى (بَتْ): له ریشه دا به مانای لێک جیاکردنه وه و بلاوکردنه وه یه، ههروهها بریتیه له وه شتێک بلابکریتته وه، یانی: له شوێنی خۆی ههلبستینێ، وهك چۆن با خۆل راده مالتی و، له شوێنی خۆی لابده بات.

(دَابَّةٌ): (يَمْشِي، الدَّبُّ وَالدَّيْبُ: الْمَشْيُ الْخَفِيفُ، وَالْدَّابَّةُ، يُسْتَعْمَلُ فِي كُلِّ حَيَوَانٍ، وشەى (دَبُّ وَدَيْبٍ): به رۆیشتنی هێواش دهگوتری، وشەى (دَابَّةٌ): به کاردههێنری بو هه موو ژياندارێک، که نه گهر بو هه موو ژياندارێک به کاربهێنری، کهواته: فریشتانیش دهگریتته وه، نهوانیش خاوهنی ژيانن.

(مُصِيبَةٍ): (الْمُصِيبَةُ: الرُّمِيَّةُ، ثُمَّ اخْتَصَّتْ بِالنَّائِبَةِ) (مُصِيبَةٍ): بریتیه له تیرێک که له نیشان ده دات، (أَصَابَةُ مُصِيبَةٍ، فَهُوَ مُصِيبٌ) یانی: لێدا لێده دا، نهو لێده رو پێکه ره، به لام دوا یی بو به لا به کارهێنراوه، به لایه که به سه ره مرووف دیت.

(الْجَوَارِ): (الْجَبْرِي: الْمَرُّ السَّرِيعُ) (جَبْرِي): به مانای رۆیشتنی خیرا دی، (جَوَارِي) کۆی (جَارِيَة) یه، (الْجَارِيَةُ: السُّفِينَةُ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ)، (جَارِيَة): به وه که شتییه دهگوتری که به ده ریا دا ده روا، هه م به (جَوَارِي) به (ی)، هه م به (جَوَارِ) به ژێر (گسری) خوینراوه ته وه.

(كَأَلَاغَلٍ): (الْعَلَمُ: الْأَثَرُ الَّذِي يُعْلَمُ بِهِ الشَّيْءُ، كَعَلَمِ الطَّرِيقِ وَعَلَمِ الْخَيْشِ، وَسُمِّيَ الْجَبَلُ عَلَمًا) (أَعْلَامُ) کۆی (عَلَم) ه، (عَلَم): نهو شوێنه واره یه که شتیکی پی ده زانری، وهك نیشانه و قووچکه ی ری، نیشانه که داده نری بو نه وه ی بزانی ری ئیه که به کوئی دایه! ههروهها به یداغی سوپا، بو نه وه ی بزانی ری نهو سوپایه کوئی سه ره، کوئی راسته و، کوئی چه په؟ چیا ش ناوی لێنرا وه (عَلَم)، له به ره نه وه ی نهویش به ره زه و، به هوئی چیاکانیشه وه ری و بانه کانیش ده زانری ن.

(رَوَاكِدَ): کۆی (رَاكِدَة) یه، یانی: (ثَابِتَة، جَامِدَة) (رَكَدَ الْمَاءُ وَالرَّيْحُ، أَي: سَكَنَ) ئاوه که، یان بایه که وه ستا، (رَكَدَ) یانی: بێ دهنگ بوو، وه ستا، دیا ره نه وه

وہ سنی کہ شتیہ کانه، ئەو کہ شتیانہ ی لە ئەنجامی ئەوہدا بانامینی و ناجوولین، لە شوینی خویان دەوہست.

(يُؤَيِّقُ): نغرويان دهكات، (وَبَقِيَ): إِذَا تَبَيَّنَ فَهَلْكَ، يَبْقَى وَبَقِيَ وَمُوبِقًا، وَأُوبِقُهُ (وَبَقِيَ): شتێك كه تاخیری و دوایی له بهین بچێ، (يَبْقَى وَبَقِيَ وَمُوبِقًا) یانی: فەوتا، فەوتان، شوینی لی فەوتان، (وَأُوبِقُهُ)، واتە: فەوتاندی.

(مَحِيصٌ): پەناگە، (حَاصٌ عَنِ الْحَقِّ): حَادَ عَنْهُ إِلَى شِدَّةٍ وَمَكْرُوهٍ، الْمَحِيصُ: الْمَلَجَا (حَاصٌ عَنِ الْحَقِّ) یانی: لە هەق لایدا، بەرەو ناردەهتیی و سەختییەك، (مَحِيصٌ) یانی: پەناگە، ئەو شوینیە مرۆف لی دەرباز دەبێ، چونکە (حَاصٌ) بە مانای (خَلَصَ) ش، دی، ئنجا (مَحِيصٌ) یانی: شوینی قوتار بوون و لی دەرباز بوون.

مانای گشتیی ئایەتەکان

وەك لە پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان، شەش بابەق گرتگ و جۆراو جۆر لەم یازدە ئایەتەدا باسکراون، کە هەموویان هەر پەيوەستن بە ئایەتەکانی پێش خویان و دواي خویانەو هەمووی باسی بەندایەتیی کردنە بۆ خوا بە تەنیا، ئنجا لە میانی ئەوہدا خوا باسی نیعمەت و نیشانەکانی دەکات بەسەر بەندەکانیەو، کە ئەو خوايە، خاوەنی ئەو هەموو فەزڵ و بەخششە بەسەرتانەو، بەس ئەو شایستەي پەرستراوان و بەندایەتیی بۆ کرانە. سەردتا خوا ﷻ دەفەرموێ: **وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ** (و) هەکە، ئەم مەبەستە دەگێرێتەو هەو بادەداتەو سەر ئەوانەي پێشێ، کە باس باسی خواي بەرزی مەزنە، واتە: خوا ئەو کە سەيە گەرانەو لە بەندەکانی وەر دەگرێ، کاتی دەگێرێتەو بۆ لای وەر یاندە گرێ و قبوولیان دەکات، پەشتیمان بوونەو هەو گەرانەو کە یان لیوەر دەگرێ، **وَتَعْمَلُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ**، لە خراپەکانیش دەبوورێ ددیانبە خشی، چاوپۆشیان

تیده کات، **وَعَلِمَ مَا فَعَلُوا**، ده‌شزائی ئیوه (ئهی خه‌لکینه!) چی ده‌که‌ن! هه‌روه‌ها خوی‌تراویشه‌توه: (وَعَلِمَ مَا يَفْعَلُونَ) ده‌شزائی نه‌وان چی ده‌که‌ن، مروّقه‌کان.

وَسَجِّبِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَزَيِّدْهُمْ مِّنْ فَضْلِهِ ﴿١٠٠﴾ وهلامی نهوانهش دهدهاتهوه که برویان هیناوه کردهوه باشه کانیان کردوون و له بهخششی خووشی بؤیان زیاد دهکات، له چاکهی خووی بؤیان زیاد دهکات، واته: تهنیا به نهندازهی کردهوهکانیان پاداشتیان ناداتهوه، بهلکو یهک به ده، تاکو یهک به ههوتسه دو زیاتریش دهرهوا، وهک بیشتَر باسَمان کرد.

وَشَهِی (یَسْتَجِیْبُ) وَهَلَامْ دَه دَاتَه وَه، (الذین) ش:

أ- ددگوڼچي له شويڼي بهرکار (مفعول به) بڼ، واته: خوا وهلامی نهو که سانه ددهاته وه، که ټيښان هه يه و، کرده وي باشيان نه نجام داوه.

ب- ده‌شگونجی (الذین) له شوێنی بکه‌ر (فاعل) بێ، یانی: (ویستجیب الذین) نه‌وانه‌ی
 بپروایان هه‌تاوه‌و کرده‌وه‌ی چاکیان کردوون، وه‌لام ده‌ده‌نه‌وه‌، وه‌لامی خوا تَعَالَى به‌لام
 مانای یه‌که‌میان له‌گه‌ڵ سیافه‌که‌دا گونجاوتره‌، چونکه‌ پسته‌که‌ی دیکه‌ش: ﴿وَزَيْدُهُمْ
 مِنْ فَضْلِهِ﴾ هه‌ر له‌ هه‌مان له‌ سیاقدا به‌، خوا وه‌لامی نه‌وانه‌ ده‌داته‌وه‌ که‌ بپروایان
 هه‌تاوه‌ و کرده‌وه‌ باشه‌کانیان کردوون و، له‌ به‌خششی خۆشی بۆیان زیاد ده‌کات، نه‌ک
 هه‌ر وه‌لامیان ده‌داته‌وه‌، به‌لکو له‌ چاکه‌ی خۆی بۆشیان زیاد ده‌کات، ﴿وَالْكَافِرُونَ
 هُمْ عَذَابٌ سَدِيدٌ﴾ نه‌وانه‌ش که‌ بپيروان هه‌ق ده‌پوشن، سزایه‌کی سه‌ختیان هه‌یه‌،
 واته‌: له‌ پوژی دواییدا، به‌لکو وه‌ک زۆرجاران باسمان کردوه‌: که‌سانی بپيرواو هاوبه‌ش بۆ
 خوادانه‌ر، هه‌ر له‌ دنیا دا، له‌ سزادان، له‌ تازار و مه‌ینه‌تییان، چونکه‌ ژیا‌نی دوور له‌ خوا به‌ی،
 ژیا‌نیه‌کی زۆر قورس و زه‌حمه‌ته‌، ژیا‌نی له‌ خوا بێ خه‌به‌ر بوون، ژیا‌نیه‌کی پر مه‌ینه‌تیه‌ی و
 ئازاره‌، تیه‌مه‌ کاتی خۆی له‌ ته‌فسیری سوو‌رته‌ی (الشعراء) دا، له‌به‌ر رو‌شانی ئه‌و تابه‌ته‌دا
 که‌ ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونُ مِنَ الْمَعْذِينَ﴾ له‌گه‌ڵ

خودا له په رستراوی دیکه مه پاریتوه، ته گهرنا له سزا دراوان دهبی، له وی کورته باسیکمان لهو بارهوه کرده، که ده فهرمووی: ﴿فَتَكُونُ مِنَ الْمُعَذِّبِينَ﴾، به لئی، به پله یه کهم سزای پوژی دواپی ده گریتهوه، چونکه ژبانی دنیا هیچ نهو زوو ده پریتهوه، خوښ بئ، یان ناخوښ بئ، به لآم به ته نکید ههر سزای پوژی دواپی ناگریتهوه، ههر له دنیا شدا بابای هاوبه ش دانه رو دوور له خواو بیپروا، له نازارو مهینه تیه کی سهخت و بیپره زادیه.

﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ﴾، ته گهر خوا بژیوی بو به ننده کانی فراوان کردبایه، بو ی زور کردبان، ﴿لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ﴾، له زه ویدا زیده پوژیان ده کرد، سنوورشکینیان ده کرد، ده ستر پوژیان ده کرد، ﴿وَلَكِنْ يُزِيلُ بَقْدَرٍ مَا يَشَاءُ﴾، به لآم نهو ننده ی بیه وی به نه نازده یه کی دیاریکرو دایده به زنتی، ﴿إِنَّهُمْ بِمِصَادٍ خَيْرٍ بِصِيرٍ﴾، به دلنایبی خوا شاره زاو بینهری به ننده کانیه تی، ته م ثایه ته موباره که که بیگومان پتویستی به شیکردنه وی زیاتر ده کات و، تیمه له مه سه له گرنگه کاندازیاتر تیشکی ده خهینه سر، به لآم لیره ش نهو ننده ده لئین: خوا ﴿لَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ﴾، مه به ست نهو نه یه که خوا ته گهر بژیوی به ننده کانی دابایه، به لکو یانی:

أ- ته گهر بژیوی بو زور کردبان، به شیوه که که له پتویستی خویان، زیاد بئ، تهو کاته: ﴿لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ﴾، سنوورشکینیان ده کرد له زه ویدا، به هو ی نهو بژیو زور بیهو، نهو نازو نیعمه ته زورانه وه که له خویان زیاده.

ب- یاخود: ته گهر خوا بژیوی همموو به ننده کانی زور کردبایه، جیاوازی نه خستبایه نیوانیان، نهو کاته سنوورشکینی و سنوور به زنتی له نیوانیاندا ده بوو، چونکه هیچ کامیان پتویستیان به وی دیکه نه ده بوو، نه نهو ی سامنداره، پتویستی به نهو ی دیکه ده بوو، نه نهو ی بئ سامانه، پتویستی به سامنداره که ده بوو، پاره ی لئ وه برگری و کاریکی بو بکات، نهویش که سی نه ده بوو هه ندیک کاری بو بکات.

ج- یاخود: مەبەست ئەوەیە: ئەگەر خوا ﷻ ئەو بەندانەى دوور لە خوان، بژویى بۆ زۆر بکردباناىە، زیاد لەوہى کە ھەیانە، پێى لە خۆبایى دەبوون، وەك دەفەرموی: ﴿كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَافٍ ۚ﴾ (٦) ﴿أَن رَّاهُ أَتَعْتَبُ﴾ (٧) ﴿الْعَلَقُ﴾، كەواتە: مەرچ نىە وشەى (لەبادە) بۆ مەدح بێ، بەلكو مەبەست مانای گشتى (عبادە)، ئەوانەى بەندەى خوان، ملکہ چن بۆ خوا، بەپێى سیستى خوا کە دایناو لە گەردوون دا، بەرتوہ دەچن، ئەك ملکہ چن بۆ شەریعەتى خوا کە بە پێغەمبەران دا ناردووہى قى صەلات و سەلامى خوايان لەسەربى.

﴿وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا﴾، ھەروەھا خوا ئەو زاتەىە (ئەو کەسەىە) کە ناو دادەبەزێنى، ناویك کە دەفریای خەلك دى و خەلك داواى کردوہ، چاوہ پروانیان کردوہ، بۆیان دادەبەزێنى، ﴿مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا﴾، دواى ئەوہى ناوئەمێد بوون، ﴿وَيَنْشُرْ رَحْمَتَهُ﴾، بەزەبى خۆیشى بڵاودەکاتوہ، کە بەزەبىە کەى ناوہ کەىە، یاخود شوئەوارى ناوہ کەىە، کە کشتوکال و دەغل و دان و، دارو درەخت و میوہو سەوزوہو گیاو پاوان و لەوہرگاو ... ھتدە، ئەوانە ھەمووی شوئەوارى بەزەبى خوان، وەك لە سوورەتى (الروم) دا، خوا دەفەرموی: ﴿فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخْرِجُ الْأَرْضَ بِعَدِّ مَوْتِهَا﴾ (٥٠)، تەماشای شوئەوارى بەزەبى خوا بکە، وشەى (رَحْمَت) یانى: بەزەبى، بەلام لێرەدا خوازاوہ تەوہ بۆ باران، یاخود: بۆ ئەو ناوہى لە ئاسمانوہ دادەبەزى، وەك لە سوورەتى (الأعراف) یشدا خوا دەفەرموی: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۚ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا بِقَالًا سُقْنَهُ لِلْعِلْمِ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنَاهُ مَاءً فَآخَرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ يُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ (٥٧)، لە چەند شوئەوان خوا ﷻ باس ناو دەکات و بە رەحمەت ناوی دێنى: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ﴾، خوا ئەو کەسەىە کە بايەکان دەنێرى، وەك موژدەدان، لە پێش دەستى بەزەبىە کەىەوہ، ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا بِقَالًا﴾، ھەتا کاتێک ئەو بايە ھەورە قورسەکانى ھەلگرتن، ﴿سُقْنَهُ لِلْعِلْمِ مَيِّتٍ﴾، ئەو ھەورە قورسانەمان لى خوێن، پال پتوہنان بۆ سەرزەمینیکی

مردوو، فَأَنْزَلْنَاهُ لِمَاءٍ، نجا ناومان لی دابه زاند (له شیوهی باران و به فرو ته رزه دا) فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ، له هه ر میو دیه ک پیمان دهرهینا، كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ، هه ر ناواش مردووان زیندوو ده کهینه وه، بۆ نه وهی په ند وه ربگرن.

ههروه ها له سوور هق (فاطر) یشدا، هه ر هه مان مه به ست دینتی، ده فهرموئی: وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثَبِيرٌ سَحَابًا فُسْفَنَهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ، خوا نه و که سه یه که بایه کان ده نیری و، هه وره کان هه لده گیرسینتی و دروست ده کات، نجا لئی ده خوړین به ره و سه رزه مینیکي مردوو، دواي ته وهی مردوه، پیی زیندوو ده کهینه وه، دووباره بلاو بوونه وهی مروقه کانیش هه ر به و شیوه یه.

له چه ند شوینان دا، خوا ناوی له ناو (باران و به فرو ته رزه) ناوه: په حمه ت، بۆ وینه: له سوور تی (الروم) دا، خوا ده فهرموئی: فَأَنْظُرْ إِلَى ءَاثَرِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتَى وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ته ماشای شوینه واری به زه یی خوا بکه ن، چوڼ زه وی دواي ته وهی مردوه، زیندوو ده کاته وه، هه ر نه و (په روه ردگار) اکه ناو باس ده کری (ژیننه روه وهی مردووانه و له سه ر هه موو شتیکیش به توانایه.

پیشتریش باسی ناردنی بایه کان و دروستیوونی هه وره کان و، پاشان ناو دابارین له و هه ورانه ده کات، ده فهرموئی: اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَثَبِيرٌ سَحَابًا فَيَسْطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَنَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مِنْ يَسَاءٍ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ أَنْ يَنْزَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لُمُبْشِرِينَ فَأَنْظُرْ إِلَى ءَاثَرِ رَحْمَتِ اللَّهِ، لیره ش خواي به رزی مه زن که ده فهرموئی: وَيَنْشُرْ رَحْمَتَهُ، به زه ییه که ی خو ی بلاو ده کاته وه،

واته: نهو ئاوه که له ئاسمان دایه زانده، بـلـاوی ده کاتهوه: ﴿وَهُوَ أَلَوُّ الْحَمِيدِ﴾ بهس نهویش سه ره رشتیاری ستایشکراوه.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ ههروهه له نیشانه کانی وی (له نیشانه کانی به دیهینه رابه تیی و، پهروه دگاری تیی و، خاوه نداری تیی و، مشوور خوړیه تیی خوا ﴿﴾ دروستکردنی ناسمانه کان و زهوییه، ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ ههروهه هه چری تییـدا بـلـا وکردوونهوه له پپړویان، (الدَّابَّةُ: كُلُّ مَا يَدْبُ عَلَى الْأَرْضِ) (دَّابَّة): ههرشتیکه که له سهـر زهوی بـروا، هه ندی له زانایانیش گوتوو یانه: (دابة) وشهیه که ههر ژیانداریک ده گریتهوه، واته: مروّف و ناژه لّان و ژیانداران به گشتی، ههروهه جندو، فریشته کانیش، ئەمه دواوی پتوئیستیمان پتی ده بی، بهو جوړه مانا لیکدانه وهیه، چونکه باسی (دَّابَّة) ده کات و باسی بلاو کردنه وهی (دَّابَّة) ده کات له ناسمانه کان و زهویدا، که نایا ته نیا مه بهست پتی یه کیکانه، که زهوییه و پپړوی تیدان، که مروّف و ناژه لّان و درندان و ژیانداران به گشتی، یاخود (دَّابَّة) مه بهست پتی ژیاندارانه که له سهـر زهوی ده ژین و، ژیانداران تیکشه که له ناسمان، که مه بهست پتی فریشته کان و، جندیش ههر له سهـر زهویین، یاخود مه بهست پتی ژیانداران، چ له زهویدا بن، چ له شوینه کانی دیکه دابن له ناسماندا، نجا نهوه ناماژهیه ک بی، بو نهوه که ژیا نی وهک هی تيمه له له جهـند خړۆکه یه کی دیکه شدا له گهردووندا هه بی؟ دواوی نهوه زیاتر باس ده که یـن.

﴿وَهُوَ عَلَى جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾ خواش له سهـر کوکردنهوهو خپرکردنهوه یان ههر کاتیک بیهوی، توانایه، واته: به لّی بلاوی کردوونهوه به ناسمانه کان و زهوییدا، به لّام ههر کاتیک بیهوی کو یان بکاتهوه، خریان بکاتهوه، به توانایه ﴿﴾.

نجا دیته سهـر بابیه تیکی دیکه، ههر له هه مان سیاقدا، که خوا باسی سیستمی خو ی ده کات، له ژیا نی به شهردا، ده فـهـرمو ی: ﴿وَمَا أَصْبَحُكُمْ مِنْ مَّصِيكَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ آيَاتِكُمْ﴾ ههر به لایه کتان به سهـر بی، کردهوهی دهستی خو تانه،

﴿وَيَعْقُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾، لە زۆریش چاوپۆشیی دەكات و دەبووری، بەلام هەر بەلایەكتان بەسەردی. هەمووی دەرھاوێشتەي كردهو خراپەكانی خۆتانە، وەك لە سوورەتی (الروم) دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ ۱۱، واتە: خراپەو ناشووب لە وشكایی و دەریدا دەرکەوت بە هۆی كردهی دەستی خەلكەوه، تاكو (سزای) بەشتێك لەوهی كردهویانە، پێیان بچێژی، بەلكو بگەڕێنەوه.

هەروەها لە سوورەتی (آل عمران) دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿أَوَلَمَّْا أَصْبَحْتُمْ مُمْسِيبَةً قَدْ أَصَبْتُمْ مَثَلَهَا قُلْتُمْ أَنِّي هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ ۱۲، واتە: نایا كە بەلایەكتان بەسەر هات، كە ئێوه پێشتر دووقاتی ئەوەتان بەسەر دوژمنتان هێنابوو، گوتتان: ئەوه لە كوێوه بوو؟ بلی: لە خۆتانەوهیە، بێگومان خوا لەسەر هەموو شتێك توانایە، واتە: دەرھاوێشتەي كردهو خراپەكانی خۆتانە.

هەروەك دیسان لە سوورەتی (آل عمران) دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ ۱۳، واتە: بە دڵنیایی ئەوانەي لە پوژی پێكگەیشتنی دوو كۆمەلەكەدا، پشتیان لە دوژمن كرد (چ ئەوانەي شوینی خۆیان بەجێهێشت، چ ئەوانەي كاتێ جەنگەكە گەرم بوو پشتیان لە دوژمن كرد) ئەوانە شەیتان خلیسكاندن بە هۆی هەندێك لە كردهوكانیانەوه (كە پێشتر كردهویانن) خواش چاوپۆشیی لێكردن، بەدڵنیایی خوا لێبوردەي هێدیە.

بەلێ گوناھو تاوانێك كە ئێستا دەیکەي، دوایی لێت وەدەردەدا، وەك كەسێك كە خۆی ناچارێژی لە هەندێ جۆرە خواردن، بۆ وێنە: لە چەوری و شیرینی، دوایی باجەكەي دەدات، هەروەها كەسێك كە ئێستا كەمتەرخەمیەك دەكات، دوایی باجەكەي دەدات.

كەواتە: كە خوا دەفەرموۋى: ھەر بەلایەكتان بەسەر دى، كردهى دەستى خۇتانه، واتە: دەرھايىشتەى كردهو ھەراپەكانى خۇتانه، ﴿وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾، لە زۆرىش دەبوورى، واتە: مەرجىش نىھ ھەر ھەلەبەكتان كىرد، خوا بە ھۆبەو ھە سزاتان بدات و بەلایەكتان بەسەر بىننى، زۆرجار چاوپۆشيشستان لى دەكات.

﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾، تىوھش دەستەوسانكەر نىن لە زەويدا، واتە: دەستەوسانكەرى خوا نىن، يانى: تىوھ ناتوانن خوا بىن توانو دەستەپاچەو بىن دەستەلەت بكەن، ھەر كاتىك بىھوۋ سزاتان بدات، سزاتان دەدات و لە دەستى قوتارو دەرەز نابن، ياخود: ھەركاتى خوا بىھوۋ بىتەمىرنى، دەتەمىرنى، ﴿وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، جگە لە خواش ھىچ سەرپەرشتىياو ھىچ يارمەتيدەر و ھاوکارىشتان نابن.

كەواتە: لە خوا عاسى مەبن و لى ياخى مەبن، پىشتى تىمەكەن، پابەندىن بە بەرنامەو شەرىعەتەكەبەو، بۆ نەوھى دووچارى باجدانى ھەلەو كەم و كۆپىيەكانى خۇتەن نەبن.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾، ھەروھە لە نىشانەكانى (بەدھىيەنەرايەتى، پەرۋەردگارپىتى و، خواھندارپىتى) وى، كەشتىيە پۆشستوۋەكانى لە دەريادا، ھەك چىا بەرزەكانى، (جوار) بە دوو شىو خۆپىراوھتەوھ: ۱- بە زىر (جوار).

ب- بە (پىش (الجوارى)، لە ھەردوو حالەندا، (الجوار) كۆى (جارية) يە، يانى: پۆشستو، بە ئاودا پۆشستو كە ئاودەلناوى وەسفكر اوپكى قىرتىراو، يانى: (السُّفُنُ الْجَوَارِ) يان (الْفُلُكُ الْجَوَارِ) كەشتىيە پۆشستوۋەكان بە دەريادا، ﴿كَالْأَعْلَامِ﴾، كۆى (عَلَم) ە، (عَلَم) بە ماناى چىا دى، ھەروھك (عَلَم) بە ماناى ھەر نىشانەبەك دى، كە شىتىكى پى دەناسرى، يان پى پى دەزانرى، ياخود خەلىكىكى پى دەناسرى.

﴿إِنْ يَأْتِ سَكِينُ الرِّيحِ﴾، ئەگەر خوا بىھۇى با دەۋەستىنى، خۇيتر اۋىشە تەۋە: (الرِّيح) بايەكان دەۋەستىنى، ئەگەر با نەھات، بۇ كەشتى چارۋىكەدار، كاتى خۇى و ئىستاشى لەگەلدابى، ئەگەر بەرەو ئەو ئاراستە يەدا بى كە فرۇكەكە بۇى دەچى، كەشتىيەكە بۇى دەچى، خىراتر دەپوا بەلام ئەگەر با پىچەوانەى ئەو ئاراستە يە بى، كە كەشتى، يان فرۇكە بۇى دەچى، دوا دەكەۋى.

تېمە لە كۇتايى سالى: (۲۰۱۰ز) دا، سەفەرىكى^(۱) كەمبۇيامان كرد، لە (مَنَامَة) ي بەرەينەۋە چووين بۇ (كالالامپوور) پايتەختى (ماليزيا) بە (۱۰) سەعات چووين، بەلام بە (۱۲) سەعات گەراينەۋە، واتە: دوو سەعات زياتر، لەبەر ئەۋەى با بە پىچەوانەى ئاراستەى فرۇكەكەمان دەھات.

ئىنجا دەفەرمۇى: ﴿فَيَظْلَنَنَّ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ﴾، كەشتىيەكان لەسەر پىشتى دەرياكە بە چەسپاۋى و راۋەستاۋى و نەجوۋلاۋى دەمىننەۋە، (رَوَاكِد) كۇى (زَاكِدَة) يە، يانى: (ثَابِتَة) ۋەستاۋ، نەجوۋلاۋ، لەسەرپىشتى دەريا، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾، بە دۇنيايى لەۋەدا نىشانە ھەن، بۇ ھەر زۆر خۇراگىرىكى زۆر سوپاسگوزار، واتە: بۇ ھەر پروادارىك، چونكە پروادار لە بەرانبەر بەلاكانى خوادا خۇراگرە، لە بەرانبەر ناپەھەتى و نەھامەت يىيەكاندا، خۇراگرە بە چۆك دانايەت و، تەسلىم نابى، بىن ھىواۋ، نانومىد نابى، لە بەرانبەر چاكەو نىعمەتەكانى خواش دا سوپاسگوزارە، چاكەكانى خوا نادىدە ناگرى و بە ئەمەگ و بە ۋەفايە.

كەۋاتە: نىشانەكانى خوا ﴿لَكَ﴾ كى زياتر دەركيان دەكاۋ ھەستيان بى دەكات؟ بەدۇنيايى كەسك ئىمان و تەقۋا لە دۇل و دەرونىدا ھەبى، چونكە كەسك ئىمان تەقۋا لە دۇل و دەرونىدا ھەبى، دەپازىتەۋە بە ھەموو سىفەتە بەرەزەكان، بە تاييەت ھەردوۋ سىفەتى صەبرو شوكر، كە دوو سىفەتى زۆر كۆكەرەۋەن، (صبر):

(۱) بەۋنە بەشدارى لە كۇبۇنەۋەى خولىي پەرلەمانتارە ئاسىيايەكان لە شارى (پنومەنە) پايتەختى كەمبۇدىا.

واته: خوږاگریی له بهرانبهر هر شتیک دا که ناخوښه، (شکر) یش، واته: سوپاسگوزاریی و به کارهیتانی چاکه کانی خوا له په زامه نندی خوا دا.

﴿أَوْ يُوقِنُ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾، یا خود (نه گهر بایه که ش نهو ستنی، بایه که زور به هیږ ده کات و) به هوۍ ته ووهه که سهرنشینه کانی ته و که شتیانه کردو یانه، له کرده و هوۍ خراب و تاوان، که شتیانه کان نغرو ده کات: ﴿يُوقِنُ﴾، یانی: (پهلکهن)، (یغرقهن)، که شتیانه کان له بهین ددهات، ﴿بِمَا كَسَبُوا﴾، به هوۍ کرده و هوۍ سهرنشینه کانی که شتیانه کانه وه، ﴿وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾، له زوریش ددهووری، واته: مهرج نیه به هوۍ تاوان و خراپه ی مرؤفه کانه وه، خوا هم میسه سزایان بدات له دنیا دا، به لام جار جار سزایان ددهات: ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، الروم - ۴۱، به لکو بگه پرتنه وه، یا خود بزنانن که لایانداوه له سیستم، به لام هه موو جاری سزایان نادات، چونکه دنیا شوینی ته صفیه حساب نیه، جی سزاو پاداشت نیه.

﴿وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجْدِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ حِصَصٍ﴾، (وَيَعْلَمُ) ههم به سهر (فتحه) خوینزروه ته وه، واته: بویه خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ که شتیانه کان نه گهر بیهوۍ ددهووتینی و نغزو یان ده کات، تاکو نهوانه ی له دژۍ نایه ته کانی تیمه شه په قسه و مش و مړ ده کهن، بزنانن هیچ پری دهر باز بوونیان نیه، هه روه ها خوینزرو اویشه ته وه: ﴿وَيَعْلَمُ﴾ نه و کاته ش ددهیته رسته یه کی ددهستیکردوو (جملة مستأنفة) واته: نهوانه ی شه په قسه ده کهن له دژۍ نایه ته کانی تیمه، دهرانن که هیچ پری دهر باز بوونیان نیه و، قوتار نابن له چنگی تیمه.

ته وه ی له کوۍ ته و یازده (۱۱) نایه ت موباره که وهرده گیری، هر له سهره تاوه که خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ باسی نه وه ده کات: که رانه وه ی بهنده کانی وهرده گرتی و له خراپه کانیا ن ددهووری و ددهزانی چی ده کهن؟

دواپیش که ددهفرموۍ: ودهلامی نهوانه ددهداته وه که بروایان هیتاوه و کرده وه باشه کان ده کهن و له به خششی خوۍ بو یان زیاد ده کات، به لام بیروایان سزایه کی سه ختیان هه یه.

دوایی باسی ئەو دەكات، كە ئەگەر خوا بژیو فراوان بكات، بۆ مەروۇفەكان، لە ئەندازەى پتووستیان زیاتر بۆیان فراوان بكات، یاخود بۆ ھەموویان فراوان بكات، یان بۆ كەسانىكان كە ئەھلى تیمان و تەقوانین و بە بژیوى زۆر بوغرا دەبن و لە خۆیان باسی دەبن، ئەگەر بژیویان بۆ زۆر بكات، ئەوانە لە زەویدا سنوور شكینى و سنوور بەزینى دەكەن، بۆیە خوا بە ئەندازە، ئەوەندەى بیهوى دەینىرتە خوار، چونكە بەبەندەكانى ناشنايه و دەشیانبینى.

دوایی باسی دابەزاندنى ئاو دەكات، لە ئاسمانەو، دواى چاوەروانىی خەلك، چونكە (الْعَيْش): ئاویكە بەفرو باران و تەرزەبەكە دەبارىت، دواى ئەوھى خەلك چاوەروانىی كردو، چونكە دەفەرموى: ﴿مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرْ رَحْمَتَهُ﴾، دواى ئەوھى ئائۆمىد بوون و، بەزەبى خۆى بڵاودەكاتەو.

دوایی باسی ئەو دەكات كە دروستكرانى ئاسمانەكان و زەوى و، ئەو ژياندارانەى، یاخود ئەو پتروپیانەى تیاندان، دیسان نیشانەى خۆان و، خوا دەتوانى كۆیان بكاتەو. دوایی باسی ئەو دەكات كە ھەر بەلایەكتان بەسەر بى، بە ھوى كردەى دەستى خۆتانەو، زۆرجارىش دەتانبوورى.

نجا دەفەرموى: تێو دەستەوسانكەرى خوا نین لە زەویدا، بێجگە لە خواش ھىچ سەرپەرشتیارو یارمەتیدەركتان نیه.

پاشان باسی نیشانە بوونى كەشتیەكان دەكات، كە ئەگەر خوا بیهوى، بايەكان دەووستیتى و، كەشتیەكان لەسەر پشتى دەریا رادەووستى، یاخود نغریان دەكات، بەو كە بايەكە توندتر بكات و، ئەوانە شەپە قسە دەكەن لە دژى ئایەتەكانى خوا، دەزانن ھىچ رێى دەربازبوونیان نیه.

ھەموو ئەوانە، ئەگەر تەماشایان بكەین دەزانن: خوا ﷻ لە ھەموو دەروازانەو بۆ دلى مەروۇف دىت، لە ھەموو دەلاقانەو ئایەتەكانى خوا دەیانەوى ھىدايەت

بخەنە نېو دَل و عەقلى مَرُوقَّه، كە ئەگەر بگەرپنەو، خوا تەوبەتان لېتو، دەگىرى و، خوا لە بەخشى خۆى بۆتان زىاد دەكات، خوايە كە بۆپوتان دەدات، بەلام كە جارى وايە زۆرى ناكات، بۆ ئەو، يە لە زەوييدا سنوور شىكىنىي نەكەن، خوايەك كە ئاوتان بۆ دادەبەزىنى، ھەروەھا بەلاتان كە بەسەردى، خەتاي خۆتانە، كەشتىيەكانىش كە دەبينن بەو شىئە، نىشانەى گەورەيى و پەروەردگارىتىي خوان ... ھتە، ئەمانە ھەموويان جوولتەرن بۆ ئىنسان بەرەو خوا، بەرەو خوا بە يەكگرتن، بەرەو تەنيا خواپەرستى و واز ھېتان لە پەركردنە جگە لە خوا، واز ھېتان لە ھاوبەش بۆ خوا دانان، وازھېتان لە گرتنى كوئەردى و پەچكەكان كە شەيتانەكان دەيانرازننەو، بەلام سەرەنجام سەرى مَرُوقَّهكان بە قوردا دەكەن، ھەم لە دنيادا كارىكيان پىدەكەن، بىنە كۆيلەى كەسكى وەك خويان، يان شىكى لە خوار خويانەو، لەو مەقامى بەرزىي بەندايەتتىي بۆ خوا، كە ئازادىي و ئازايەتتىي مَرُوقَّ و بەرزىي و گەورەيى مَرُوقَّ لە بەندايەتتىي بۆ خوا دايە، كە مَرُوقَّهكان وەك خۆى تەماشادەكات، شەكەنى دىكەش لە خوار خويەو دەبينى، تەنيا خوا لەسەرووى خويەو دەبينى.

بۆيە ئەگەر تەماشاي ئەم يازدە (۱۱) ئايەتەو، كۆى ئايەتەكانى ئەم سوورەتەو، كۆى ئايەتەكانى قورئان ھەموويان بگەين، دەبينن ھاندەرى مَرُوقَّ بۆ بەندايەتتىي كردن بۆ خوا، تاكو ئەو مَرُوقَّ بە ھۆى ئەو بەندايەتتىيەو بۆ خوا، بەرزىي، ئەو پەچكە بەرزەى خوا پىتى داو، لىتى نەيەتە خوار، ئەو پەرزو حورمەتەى خوا لىيناو، لە دەستى نەدات بە ھۆى كوفرو شىركەو.

خوا بە لوتف كەپەمى خۆى ئىمە لەو كەسانە بگىرى، كە بە ھۆى بەندايەتتىمانەو بۆ خوا، ئەويش لەميانى شوئىكەوتنى قورئان، پەپەويى كردن لە پەچەمبەر كۆتابى موحەممەد ﷺ، بەو شىئە مامەلە كردن لەگەل خواد، كە بۆ خوا شايسە، بە ھۆى ئەو، ھەم لە دنيادا بەختەو، سەربەرزىين، ھەم لە دوا پۆژدا سەرفرازو شادمان بين.

مەسەلە گىرنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

خوانىو كەسەيە گەرانەو و تەوبە لە بەندەكانى وەر دەگرتى و، لە خرابەكانيان دەبوورى و، دەشزانى چى دەكەن، ھەروەھا خوا وەلامى داواكارىي بىر واداران چاكەكار دەداتەو و، لە بەخششى خۆى بۆيان زياد دەكات، بىر وايانىش لە پۆزى دوايى دا، سزاي سەختيان ھەيە:

خو دەفەرموى: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾ (۵۰) ﴿وَسَجَّيْتُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَبَزَّيْتُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۚ وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ (۵۱)

شىكردنەوى ئەم دوو ئايەتە، لە شەش بىرگەدا:

(۱) ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾، ئەو (خوا) ئەو كەسەيە كە گەرانەو لە بەندەكانى وەردەگرتى. خوا ﷻ لەو ئايەتەدا لەسەر ناساندنى خۆى لەميانى سيفەت و كەردەو كەنيداو، لەميانى چاكەو نىعمەتەكانيدا، بەردەوام دەبى، ھەروەھا لەسەر خستەنەرووى ھەموو ئەو بەلگەو ھۆكارانەى كە مەروفەكان دەبى تەنيا خوا بە تاكە پەستراوى خۆيان بزەن، بە ماناي وشەى فراوان و گشتگىرى پەستەن، ئەو ئايەتە، ھەموويان لەو پەوتەدان: ﴿وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ﴾، خوا ئەو كەسەيە كە گەرانەو لە بەندەكانى وەردەگرتى، لىرەدا ئەم پەستە موبارەكە، چوار زىدەپۆيى تىدان، لە رووى پەوانبىزىيەو، بۆ جەختكردنەو لە سەر ماناو مەبەستەكەى:

يەكەم: كە دەفەرموى: (وَهُوَ) بە پەستەى ناويى (الجملة الإسمية) دەست پىدەكات، ئەمە يەكەكە لە جەختكەرەو دەكان، چونكە (هُوَ) پانادو بەو پانادو، ئەم پەستەيە دەست پىدەكات.

دووم: که دهفه رموی: (الَّذِي) که (الإِسْمُ الْمُؤْصُول) ه، (خوا) ثهو که سهیه.

سیهم: که دهفه رموی: (يَقْبَلُ التَّوْبَةَ) (يَقْبَلُ: فَعْلُ الْمُضَارَع) ه، کرداری ئیستاو دهلالهت لهسه ر تازه بوونهوه دهکات، یانی: بهردهوام خوا گهپانهوهی بهندهکانی بو لای خوئی قبول دهکات و لیان وهردهگری.

چوارهم: که دهفه رموی: (عَنْ عِبَادِهِ) نهیفه رموو: (مِنْ عِبَادِهِ) ننجا (تَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْهُ) واته: له گوناوه کهی بوردو، گهپانهوه کهشی لی قبول کرد، ههروه ها خوا ﷻ به سیفه تی (عِبَادِهِ) مروقه کانی باسکردوه، که بهندهی خوینی.

(۲) - ﴿وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ﴾، چاوپوشی دهکات له خراپه کان، (العَفْوُ: عَدَمُ مُوَاحَدَةِ الْجَانِي بِجَنَائِيهِ) (عَفُو): بریتیه لهوهی بابای تاوانبار به تاوانه کهی نهگیری و سزا نهدری.

وشه ی (السَّيِّئَاتِ) یش، (أَل) ناساندنی لهسه ره و ناساندنه کهش بو یتکرا (جنس) ه، یتکرای خراپه کان خوا ﷻ چاوپوشیان لیده کات.

(۳) - ﴿وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ﴾، ده زانی چی ده کهن، نهی دوئراوه کان! خوئراویشه تهوه: (يَفْعَلُونَ) واته: ده زانی خراپه کاران و تاوانباران، یان مروقه کان به گشتی، چی ده کهن؟

نجا که دهفه رموی: ده زانی چی ده کهن؟ واته: له گه ل تهوه شدا که ده زانی چی ده کهن، نهو جار نه گهر بگه پینهوه، گهپانهوه کهیان قبول دهکات و، له یتکرای خراپه کانیشیان چاوپوشی دهکات و دهیان به خشق، له گه ل تهوه شدا که ده زانی چیتان کردوه، یان ده زانی چیان کردوه، به ههردوو خوئندهوه که.

(۴) - ﴿وَيَسْجِبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، ههروه ها وهلامی نهوانه ی پروایان هیناوهو، کردهوه باشه کانیان کردوون، ده داتهوه.

(۵) - ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾، له به خششی خویشی بویان زیاد دهکات، واته: (يُعْطِيهِمْ أَفْضَلُ مِمَّا عَمِلُوا وَآثَرُ) باشترو زیاتر لهوهی که کردوویانه پاداشتیان ده داتهوه، له سوورده تی (الأنعام) دا، خوا دهفه رموی: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ

بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٠﴾ هەر کەسێک چاکەیه ک بیتی، ده رانبه‌ری نه‌وه پاداشتی ده‌درێته‌وه‌و، هەر کەسێک خراپه‌یه ک بکات، ته‌نیا به نه‌ندازه‌ی نه‌و خراپه‌یه سزاده‌دری و، نه‌وان سته‌میان لێناکری، پێشتریش باسما‌ن کرد، که تابه‌ته‌که‌ی سوورده‌ی (البقرة) ناما‌ژه به‌وه ده‌کات، که چاکه‌یه‌ک به‌حه‌وتسه‌دیش پاداشت ده‌درێته‌وه، به‌لکو زیاتریش.

نجا که ده‌فه‌رموی: ﴿وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ (يَسْتَجِيبُ) (س و ت) خراونه‌ سه‌ر (يُجِيبُ) یانی: وه‌لامده‌داته‌وه، به‌لام (يَسْتَجِيبُ) واته: زۆر وه‌لامده‌داته‌وه، به‌جه‌ختکردنه‌وه‌وه وه‌لامده‌داته‌وه.

(الَّذِينَ) ش ده‌گونجی به‌رکار (مفعول به) بی، واته: خوا وه‌لامی نه‌وانه ده‌داته‌وه که بروایان هیناوه‌و کرده‌وه‌ی باشیان کردوه.

ده‌شگونجی (الَّذِينَ) بکه‌ر (فاعل) بی، واته: نه‌وانه‌ی بروایان هیناوه‌و کرده‌وه باشه‌کان ده‌که‌ن، وه‌لامده‌دنه‌وه، به‌ده‌م بانگه‌وازی خواوه‌ ده‌چن، که‌واته: (يَسْتَجِيبُ) ده‌گونجی بلئی: (الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَسْتَجِيبُونَ) یانی: نه‌وان وه‌لامده‌دنه‌وه، یاخود: (أَلَلَّهْ يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ) خوا وه‌لامی نه‌وانه ده‌داته‌وه که بروایان هیناوه‌و کرده‌وه باشه‌کانیان کردوون،

٦- ﴿وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾، نه‌وانه‌ش که بیروان سزایه‌کی سه‌ختیان هه‌یه، وشه‌ی (کافرون) کو‌ی (کافر) ه، له‌سه‌ر کتشی (فَاعِل)، یانی: کەسێک که هه‌قی داپۆشیی و هه‌قی ر‌ه‌فر کردبی، که‌واته: نه‌وانه‌ی سزای سه‌ختیان هه‌یه، نه‌وانه‌ن که هه‌قیان بۆ دی و ده‌یناسن و پێی ئاشنا ده‌کری‌ن، به‌لام وه‌ری ناگرن و ر‌ه‌قی ده‌که‌نه‌وه.

حه‌وت موژده‌ له‌و دوو تابه‌ته‌دا:

له‌ راستیدا نه‌م دوو تابه‌ته‌ موباره‌که، بۆ خۆم هەر جار که ده‌یانخوینم، هیواو نو‌می‌دی‌کی به‌کجار گه‌وره‌یان تیدا ده‌بینم بۆ گونا‌ه‌باران به‌تایبه‌ت و، بۆ

مروڤه كان به گشتیی، ئەم دوو ئایەت موبارەكە زۆر زۆر دڵخۆشكەرن، چونكە
 حەوت موژدەیان تێدان، توێژەرەوان قسەیان زۆر لەسەر كردوون، بەلام نەمیینە
 بەم شیوەیە ئەم حەوت موژدەییە، دەر بهێنن، ئەگەر هەشبی نەكەوتۆتە بەرچاوم:

موژدەییەكەم: كە دەفەر موی: ﴿وَمَا أَلَذَىٰ﴾، خوا ئەو كەسەییە ﴿﴾،
 لێرەدا خوا خۆی بە ئیمە دەناسیت: ئەو خوا پەرورەدگارە ئێوە، كە پەيامی
 بە پیغەمبەری كۆتایی موحەممەددا ﴿﴾ بۆ ناردوون، هەرودەها بە هەموو
 پیغەمبەرائی دیکەدا بۆ گەلانی دیکە، بۆ كۆمەلگایەكانی دیکە، پەيامەكانی خۆی
 ناردوون، ئەو كەسەییە چاکی بناسن و زۆر پیتی ئومیدەوار بن.

موژدەیی دووهم: كە دەفەر موی: ﴿يَقْبَلُ التَّوْبَةَ﴾، گەرانیوە وەر دەگری، (التَّوْبَةُ)
 ش، دیارە (ال)، ناساندنی لە سەرە واتە: هەموو گەرانیوەكان وەر دەگری، هەر
 كەسێ بگەرێتەو بۆ لای، چ لە كوفرەو بۆ ئیمان بگەرێتەو، چ لە شیركەو
 بۆ خوا بەیككەرتن (توحید الله) بگەرێتەو، چ لە نیفاقەو بۆ دینداریی ساغ
 و بێ خلتە بگەرێتەو، چ لە گوناھو تاوانەو بگەرێتەو بۆ فرمانبەری و
 گوێراپەلێ، چ لە كەمتەر خەمیەو بگەرێتەو بۆ گورج و گۆلی، هەرچۆنێك
 مروڤه كان بگەرێتەو بۆ خزمەتی خوا، گەرانیوەكەیان لێ وەر دەگری، وەك لە
 كیتیی: (گەرانیوە بۆ لای خوا) - كە تاكو ئێستا شەش جار چاپ كراوە - لەویدا
 بە تەفصیل باسی گەرانیوە بۆ لای خوا مان كردووە.

موژدەیی سێیەم: دەفەر موی: ﴿عَنِ عِبَادِهِ﴾، لە بەندەكانی، مروڤه كان
 هەرچەندە ئەهلی كوفر بن، ئەهلی شیرك بن، ئەهلی نیفاق بن، ئەهلی گوناھو
 تاوان بن، هەرچۆنێ، هەر بەندەیی خۆینی، ئەمەش دیسان موژدەو دڵخۆشكەرێكی
 دیکەییە، كە خوا مروڤه كان هەر بە بەندەیی خۆی دەزانێ، وەك چۆن بابێك
 دایكێك، پۆلەكەیی خۆی ئەگەر لاساریش بێ، ئەگەر كورە، ئەگەر كچە، هەر
 بە هی خۆی دەزانێ، دەلێ: تۆ هەر پۆلەو جگەر گۆشەیی منی، خواش ﴿﴾

مروڧقەكان ھەر بە بەندەى خوۋى ناو دىنىن، ئەگەر سەرەپۇيىشان كىردىن و
لاساىىشان كىردىن.

موژدەى چوارەم: ﴿وَيَقُولُوا عَنِ النَّبَاتِ﴾، لە ھەرچى خراپەو كەم و كۆرپە
دەبوورى، وشەى (سَيِّئَات) كۆى (سَيِّئَة) يە، (سَيِّئَة) ش بۆيە واى پىندەگوتىرى، چونكە
بۇ خاوەنەكەى خراپە، ھالى خاوەنەكەى خراپ دەكات، واتە: خوا لە تىكراى
ئەو تاوانانەى، ئەو غەلەت و پەلەتانەى بۇ خاوەنەكانيان خراپن، چاوپۇشيان
لئ دەكات، ئەگەر خاوەنەكەيان دانيان پىدايىنئ و، بگەرپتەو بۇ لاى خواو لئيان
پەشيمان بئ و دەستبەردارىان بئ.

موژدەى پىنجەم: ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُفْعَلُونَ﴾، يان (وَيَعْلَمُ مَا يُفْعَلُونَ)
دەشزانئ چى دەكەن، واتە: لەگەل ئەوئەشدا كە خوا دەزانئ چى دەكەن،
ئەوجارىش خوا ئەل دەركاى بۇلا گەرانەوئەو بۇلا پەشيمان بوونەوئەى خستوتە
سەرپشت، بۇ ھەموو مروڧقەكان.

موژدەى شەشەم: ﴿وَيَسْجِبُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، وەلامى
ئەوانەى پروايان ھىناوئەو كىردەوئەى باشيان كىردو، دەداتەو، بە دەنگيانەو دئ
و، لئيان وەردەگىرى، بۇ گوناھباران گەرانەوئەيان لئوئەردەگىرى، بەلام بۇ بىروادارانى
كىردارى باش، ھەمىشە وەلامگۆيەو بە دەنگەو ھاتوويە، خواى بەخشەرى
بەخشندە.

موژدەى ھەوتەم: ﴿وَيَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ﴾، ھەروەھا لە بەخشش و چاكەى
خوئىشى بۇيان زىاد دەكات، واتە: بۇ بىروادارانى كىردارى باش، ھەمىشە خوا
ھەتا داواى لئ بگەن، ياخود تاكو ئەوان شايستەبن، ئەگەر بە زمانى وتارىش
داواى لئ نەكەن، بەلكو بە زمانى ھال و كىردار، خوا بە دەنگيانەو دئ و
وئەلاميان دەداتەو، لە بەخشش خوۋى بۇيان زىاد دەكات، بەخشش خواش بئ
سنورە.

مەسەلە ی دووهم:

خوا بۆیە بژیو بۆ هەموو بەندەکانی زۆر ناکات، تاكو ياخيى نهين، بۆیە به نەندازە بۆیان دادەبەزێنى و، هەر ئەویش دواى بى هيوأ بوونيان له دابه‌زینی ئاو، بەزەیی خۆی که له ئاوی ئاسماندا بەرجەستەیه، بۆیان بلأوده‌کاته‌وه‌و، هەر ئەویش سەرپەرشتیاری ستایشکراوه:

خوا دەفه‌رموی: ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنْزِلُ بِقَدَرِ مَا يَسَاءُ لَهُمْ بِعِبَادِهِ خَيْرٌ بَصِيرٌ﴾ (٢٧) وَهُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ (٢٨)

شیکردنه‌وه‌ی ئەم دوو ئایه‌ته، له شه‌شه‌ برگه‌دا:

(١)- ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ﴾ ته‌گەر خوا بژیوی بۆ بەندەکانی زۆر کردبایه، بۆی فراوان کردبان، له زه‌ویدا یاخیی ده‌بوون، لێره‌دا زانایان زۆریان له‌وباره‌وه‌ قسه‌ کردوه، که ئایا مه‌به‌ست له‌م زۆر کردن و فراوان کردنی بژیو بۆ بەندەکانی، که ده‌بیته‌ هۆی یاخییوون و سنوورشکێتییان له‌ زه‌ویدا، چیه‌؟

أ- هه‌ندێکیان گوتووایه: ته‌گەر خوا هەموو مرۆفه‌کانی له‌ حاله‌تی سامان و بژیو فراوانیدا، دانابایه، ئەوه‌ سستی می ژانیان تێکده‌چوو.

ب- هه‌ندێکیان گوتووایه: هه‌رچه‌نده‌ لێره‌دا خوا بەندەکانی به‌ گشتی فەرموون، به‌لام به‌پێی سیاق ده‌زانین که مه‌به‌ست ئەو به‌ندنه‌ن، ئەو مرۆفانه‌ن که هه‌لناگرن و شایسته‌ن، وه‌ک کورده‌واریی خۆمان ده‌لێن: (فلانکەس به‌ مسته‌ ئاوێک ده‌که‌وێته‌ مه‌له‌)، یان ده‌لێن: (هه‌ر که‌سیک چوار عانه‌ی له‌ گیرفانی خۆیدا بینین، به‌ هه‌ق له‌گه‌ڵ که‌سدا ناکات و بوغرا ده‌بن).

ج- دەشگونجى ئاوا مانا بىرى: ئەگەر خوا بۇيۇ بۇ بەندەكانى زۆر بىكەت، لەو ئەندازەيەي كە پىئوستىيانە زياتر بەسەرياندا پىرژى، دەبىتە ھۆي سنوورشكىتييان و ستم و خراپەيان لە زەويدا.

۲- ﴿وَلَكِنْ يُزَلُّ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ﴾، بەلام بە ئەندازە دەنېرېتە خوار، ئەوئەدى بېھوى، (يُزَلُّ) بە: (يُزَلُّ) ش، خويندراوئەتەو، يانى: بە ئەندازەيەي ديارىيىكراو، ئەوئەي بېھوى دايدەبەزىنى، (بِقَدَرٍ: الْمِقْدَارُ وَالْتَّعْيِينُ) ئەندازەو ديارىيىكردن، كە دەفەرموى: (مَا يَشَاءُ)، (ما: يَعْنِي الَّذِي يَشَاءُ إِنْزَالَهُ) ئەوئەي كە بېھوى دايدەبەزىنى، بە ئەندازەيەي ديارىيىكراو، دايدەبەزىنى.

۳- ﴿إِنَّهُ يَعْبَادُ خَيْرٌ بَصِيرٌ﴾، واتە: بەراستىي ئەو بەبەندەكانى شارەزايەو بېنەريانە، يانى: شارەزايە بە حال و بايان، پېش ئەوئەي ھالەت و كەردەوكان لىيان دەرېكەون، ھەرۋەھا بېنەري حال و كەردەوكانىانىشە، دواي ئەوئە كەردەوكانىيان لى تاشكرا دەبن. لېرەدا سى دەقى سوننەت دىنين:

يەكەم: پېغەمبەر ﷺ دەفەرموى: {أَخَوْفُ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي زَهْرَةُ الدُّنْيَا وَكُرَّتُهَا} (أُخْرِجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٦٤٢٧، ومسلم: ١٠٥٢، وغيرهما).

واتە: ئەوئەي كە لە ھەموو شىتەك زياتر مەترسىيم لىي ھەيە لە تۆممەتەكەم، بىرىتە لە جوانىي ژيانى دىناو، زۆرىي (مال و سامانى) دىنا.

واتە: كە زۆر بە سەرياندا پىرژى و، پىي بوغراو ياخىي بىن، ئەوئەي پېغەمبەريش ﷺ لىي ترساو، زۆر جوان مىصداقەكەي لە سەر ئەرزي واقع دەبىنين، دەولەتانى كەنداو تەماشا بىكەن، وەختى خوى وشت لەوئەزىن بوون، تىستاش چۆن پىشېرەكە دەكەن لە بەرزكردنەوئەي بىناياندا، ئىستا چۆن عىبادو بىلادىيان خستۆتە ژېردەستى دوژمنانى خوا، بە فەرمانى جوولەكەو ئەمرىكاو رۆژئاوا، دەرەست لە خزمەت ھەر كەسەك دان، كە لە بەرژەوئەندىياندا بى،

لە بەرژەوهندیی مانەوەیان لەسەر ئەو کورسیی حوکمی میراتی و بنەمالەییە،
چ لە کەنداو، چ لە میسر، چ لە ولاتانی دیکەى مەسولمانشین دا، بە تایبەت
دواى ئەوێ نەوت و گاز دۆزرایەووە ئەو ولاتانە دەولەمەند بوون، لە جیاى
ئەوێ ئەو دەولەمەندی و سەروەت و سامانە لە پەزەمەندیی خوادا بەکاربێتن،
لە خەزەق خەلک و ولاتیان دا بەکارى بێتن، لە خەزەتکردن و یارمەتییەکانى
مەسولمانانى برسی و پەش و رووت و چەوسیتراوێ ئەملاولادا بەکارى بێتن،
بەکاریان هێنا لە خەزەتکردنى زەیتزان دا، لە زیاتر چەسپاندن و، زیاتر پۆبردنە
خواری کورسی حوکم پانیان دا، هەروەها زیاتر سەرکوتکردن و دەمکوت کردنى
خەلک و کۆمەڵگاکانى خۆیاندا.

هەروەها لە هەژمەکەى خۆشان دا، وێنەى ئەوێ دەولەتانی کەنداو بەزەقی دەبینن.

دووهم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموی: **إِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا حَمَاهُ الدُّنْيَا، كَمَا يَطْلُ أَعْدَاكُمْ يَحْمِي سَقِيمَةَ الْمَاءِ** (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۳۰۳۶، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي صَحِيحِ التَّرْغِيبِ وَالْتَّرْهيبِ: ۳۱۸۰).

واتە: ئەگەر خوا بەندەیهکی خۆشویست، لە دنیا دەپاریزی، وەک چۆن یەکتێ لە
تێوە نەخۆشەکەى لە ئاوی دەپاریزی. (کە ئاوی ئەداتى، بۆ ئەوێ زیاتر نەخۆش
نەبێ، یان کەسێک کە بریندار دەبێ، ئاوی نادەنێ چونکە لێی تووشی زیان دەبێ).

سێهەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموی: **إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ كَمَا يَحْمِي الرَّاعِيَ الشَّفِيقَ غَنَمَهُ عَنْ مَرَاغِعِ الْهَلَكَةِ** (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۳۶۲۷، وَابِيهَقِي فِي شُعَبِ الْإِيمَانِ: ۹۹۶۷، اللَّفْظُ لَهُ).

واتە: بێگومان خوای زالى پايەدار بەندەى بروادارى خوێ دەپاریزی، وەک
چۆن شوانی داسۆزو خاوەن پەرۆش، پانە مەرەکەى خوێ دەپاریزی، لەوێ کە
لە شوێنى خراپ بڵەوێن و، لە ئەنجام دا سەریان بە فەتارەت بچن، (چ بە
هۆی لەوێرەکەوێ کە خراپیی، چ بە هۆی شوێنەکەوێ، کە تووشی هەلگیران و،
لە بەین چوون بێ).

۴- ﴿وَهُوَ الَّذِي يُنْزِلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا﴾، خوا ئەو كەسەيە كە ئاو دەنیرتە خوار، دواى ئەوئى ئانومید بوون، یانی: دواى ئەوئى مروّفەكان ئانومید بوون، وشەى (يُنْزِلُ) خوتراویشە تەوہ: (يُنْزِلُ).

(الْغَيْثُ: الْمَطَرُ الَّذِي بَعْدَ الْجَفَافِ، سُمِّيَ غَيْثًا بِالمُضْدَرِّ، لِأَنَّ بِهِ غَيْثَ النَّاسِ الْمُضْطَرِّينَ) (غَيْثُ): ئەو بارانەيە كە لە دواى وشكە سالىى دى، دواى بىبارانىى، بۆيە ناوى لىتراوہ (غَيْثُ)، چونكە ئەوانەى بى دەره تان و ناچارن، هاواريان كردهو دەفريايان هاتوہ.

وشەى (غَيْثُ): مەرج نىە تەنيا باران بى، واتە: باران و بەفرو تەرزە، ئەو ناوئى لە سەرى دادەبەزى، گوتراویشە: (الْغَيْثُ: مَا كَانَ نَافِعًا وَفِي وَقْتِهِ)، (غَيْثُ): ئەوئەيە كە بە سوود بى، لە كاتى خۆيدا بى، چونكە جارى واش ھەيە باران و بەفرو تەرزە دى، مەرج نىە ھەر سوودى ھەبى، بەلكو جارى وايە دەبىتە لافاو لىزماو، جارى وايە دەبىتە ھۆى زيانكەيان دە كشتوكال، بەلام ناكرى لەبەر ئەوئى كەمىك خەلك كشتوكالەكەيان، ياخود خانووەكانيان، كە ئەوئى پەنگە بە زۆرىى بە ھۆى كەمتەرخەمىى حوكمەتەكانەوہ بى، زىراب و شوئى ئاو پيدا رۆيشتنيان چاك نەكرد بى، ھەندىك لە گەپەكەكان زيانيان پىيگات، ناگونجى لەبەر ئەو زيانە كەمە، ئەو سوودە زۆرانەى كە لە ناوى ئاسمان دەبىرتىن، خواى بەخشەرخەلكيان لى بىبەش بكات.

۵- ﴿وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾، ھەروەھا (خوا) بەزەبى خۆى بلاودەكاتەوہ، (النُّشْرُ: ضِدُّ الطُّبِّ وَاسْتَعِيرَ هُنَا لِلتَّوَسُّيعِ وَالْإِمْتِدَادِ)، (نُشْر) پىچەوانەوہو دژى پىچانەوہيە، (نُشْر) واتە: بلاوكردنەوہ، (طُبِّ) واتە: پىچانەوہ، لىردەا (نُشْر) خوازراوہ تەوہ بۆ فراوانكردن و درىزە پيدان، كە دەفەرموئى: ﴿وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ﴾، وەك پىشتريش باسما كرى، لە چەند شوئى لە قوباندا، خوا ناوى لە باران و ئاوىك كە دادەبەزىرتى لە ئاسمان، ناوہ، پەحمەت، بۆ وئە:

له سوورق (الأعراف) دا، ده فەرموئ: ﴿وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتْ سَحَابًا يَقَالَا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيْتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾﴾ (واتە: ئەو (خوا) كەسكە بايەكان وەك موژدە دەنیری له پیش دەستی بەزەبیەكەى خۆیەو، (واتە: باران، یان ئەو ئاودى كە دادەبەزینى)، هەتا كاتىك كە ئەو بايانە هەورە قورسەكانیان هەلگرتن، تێمە لێى دەخوړین (هەورەكە) بەرەو سەرزه مینىكى مردوو، ناوى لى دادەبەزینى و له هەموو میوئەى كى پى دەردینىن، هەر بەو شیوئەى ش (له كاتى خۆیدا) مردووان دەردیننەو، بۆ ئەوئەى تێو پەند وەربگرن.

یانى: وەك چۆن خوا بە هۆى ئاویكەو كە دايدەبەزینى، سەر زهوى زیندوو دەكاتەو، بە هەمان شیوئەى، كاتى خۆى فەرمانى لەسەرە، له پۆژى دواى دا مردووئەكانیش زیندوو دەكاتەو.

﴿وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾﴾، هەر ئەوئیش سەرپەرشتیاری ستایشكراو، سەرپەرشتیكردهكەى دیارە: سەرپەرشتیى مروؤفەكان دەكات، تیشكى خۆریان بۆ دەنیری له پۆژدا، تیشكى مانگیان بۆ دەنیری له شهودا، تیشكى ئەستێرەكانیان بۆ دەنیری، بۆ ئەوئەى دنیا نەبیته تارىكستان، پاشان ئاویان بۆ دادەبەزینى، بە هەر سى شیوئەى بەفرو باران و تەرزه، كە هەر كام لەم سى شیوئەى حىكمەتى خۆى هەیه، بەفرو تەرزهكە له شوئە بەرزەكان دەبارن و لەوئەى دەمیننەو، ئەگەر هەموو ئاودەكان باران بووا، یەكسەر هەمووى دەهاته خوار، بەلام ئەو بەفرو تەرزهیه، له شوئە بەرزەكان و چیاكان دەمیننەو، بۆ ئەوئەى وردە وردە بەو چیايانەدا بچیتە خوارو، له عەمبارە ئاودەكاندا دابكرى و كۆبیتهو.

ئەنجا ئەگەر ئاوى ئاسمان هەمووى لێكرا باران باو هاتبايە خوار، دنیا دەبوو لافاو، ئەو هەموو پێژەى بەفرە كە له كوێستانەكان و له شوئە بەرزەكان دەبارى، ئەو پێژە زۆرەى تەرزه، كە یەكسەر ناتوێتەو ماوئەى كى پێدەچى،

ئەگەر ھەممۇ باران بولسا، زۆر لەۋلەتتان كۈل دەپسۇن، سەرپە رەشتىيىكىدىن خۇ
 بۇ مەۋقە كان لە زۆر شتدا بەرجەستەيە، ئەو ھەممۇ نازو نىعمەتەي لەسەر
 زەۋى بۇرەخساندوون، ئەو ھەممۇ ھۆكۈمرانەي ژيان و گوزەرانى بۇرەخساندوون،
 ئەم زەۋىيەي ئىمە بەرگىكى گىلى ھەيە، دوايى بەرگىكى ئاۋىي ھەيە، كە سى
 لەسەر چواری پانتايى زەۋى دادەپۇش، دوايى بەرگىكى ھەۋايى ھەيە، كە بەرزی
 ھەزار (۱۰۰۰) كىلۇمەتر زىاتەر، شجا پىكھانە كانى ئەو بەرگە ھەۋايىە، پىژەكەيان
 لەگەل ژيانى مەۋقدا گونجاۋە: (۷۸٪) ئايتۇجىنە، (۲۱٪) ئۆكسجىنە، (۳٪) ئۆكسجىنە،
 دوۋەم ئۆكسىدى كاربۇن و ھەندىك لە پىكھىنە رەكانى دىكەيە، ئەو پىژانەي ئەو
 توخمانە، ئەگەر كەمتر بايە يان زىاتەر بايە، ژيان لەسەر زەۋى دروست نەدەپسۇ.
 بۇيە خوا ستايىشكراۋە، بە مۇتەقىي، ھەرچى سىنەقى بەرزو چاكە ھى
 خوايە، خوا لە ھەممۇ لە كەم و كۆپىيەك دوۋرە.

مهسه له ی سیه م:

ههروه ها له نیشانه کانی خوا به هینانه دی ناسمانه کان و زهوی و، نهوهی له ژیانداران تیییدا بلاوکردوونه وه، که هه ر کات ویستی له سه ر کۆکردنه ویهان توانایه:

خو ا دهفه رموی: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِنْ دَائِرَةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾.

شیکردنه وهی ئەم ئایه ته، له چوار برگه دا:

(۱)- ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، ههروه ها له نیشانه کانی، وی دروستکردنی ناسمانه کان و زهوییه.

(الآية: هِيَ الْعَلَامَةُ وَالذِّلِيلُ عَلَى شَيْءٍ، وَالسِّيَاقُ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْمُرَادَ بِهَا ظَوَاهِرُ الْخَلْقِ). (آية): به مانای نیشانه و به لگه یه له سه ر شتیک، به لام ئەم سیاقه ی تیره نه وه دهگه یه نی، که مه به ست له (آیات) لیره دا دیارده و دیمه نه کانی دروستکراوه کانی خو ان.

نه گه رنا (آية) به مانای پسته ی قورنایش دی و، به مانای موعجیزه ی پیغه مبه رانیش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دی و، به پتی سیاق ده زانری که کام له مانایه کانی مه به سته، جاری واش هه یه له یه ک رهوت (سیاق) دا زیاتر له مانایه ک هه لده گری، که دهفه رموی: له نیشانه کانی خوا، واته: نیشانه کانی به دیهینه راهه یی و په ره و دگار یی و، خاوه ندار یی و بالاده ستیی خوا.

﴿خَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، دروستکردنی ناسمانه کان و زهوی، (السَّمَاوَاتِ) واته: دروستکراوه به رزه کان، یاخود جیهانه به رزه کان، جیهانه بالایه کان (العَالَمِ الْعُلَیَا)، (الأرض) یش، ئەم گو ی زهوییه که ئیمه له سه ری ده ژین و جیهانی خواره وه (العالم الأسفل) یه.

(۲) - ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ هەرودھا نەوہی بِلّای کردۆنەوہ تییاندا لە پێرۆیان، (البَّتُّ: الثَّفْرِیقُ وَالتَّوَزِیْعُ، بَثَّتِ الرِّیْحُ العَرَابُ: فَرَّقَتْهُ) (بَثَّ): بریتیه لە لێک بَلّاوکردنەوہو دابەشکردن، دەگوتری: (بَثَّتِ الرِّیْحُ العَرَابُ) بابەکە گڵەکی بَلّاوکردو، پەرش و بَلّای کردو، وشە (دَابَّةٌ) واتە: پێرۆ، (كُلُّ مَا يَذُبُّ عَلَى الْأَرْضِ) هەر شتێک کە لەسەر زەوی پروات.

بەلام (الطیري) دەلی: (الدَّابَّةُ: النَّاسُ وَالْمَلَائِكَةُ)^(۱)، (دَابَّةٌ): بریتیه لە خەلک و فریشتەکان.

هەلبەتە جینیش هەر دەگریتهو، واتە: هەموو ئەوانە لەسەر زەویین، نجا ئەگەر مەبەست بەس سەر زەوی بێ، مرقۆه کان و جندو فریشتەکانیش، دەگریتهو، بەلام کە دەفەرموی: ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ هەرچی پێرۆیه کە تیییدا بَلّاوکردوونەو، کەواتە: (دَابَّةٌ): دەبی لە ناسمانیش هەبی.

(۴) - ﴿وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ إِذَا يَشَاءُ قَدِيرٌ﴾، ئەویش لەسەر کۆکردنەویان هەر کاتی بیهوی، بە توانایە، هەرکاتی بیهوی دەتوانی کۆیان بکاتەو، خپران بکاتەو، کە مەبەست پێی پۆژی دوایه و پۆژی کۆکردنەو و لێرسینەو یە.

پوونکردنەوێهک لەسەر ھەبوونی پێرۆ (دابە) لە ئاسمان دا:

شایانی باسە: ئەم ئایەت موبارەکە کە دەفەرموی: ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ ھەرچی پێرۆیە کە لە ئاسمانەکان و زەویدا بلأوی کردۆتەو، تاکە ئایەتیکە لە قورئاندا لەو بارەو، (النابلسی) لە تەفسیرەکی خۆیدا^(۱) دەلێ: (هَذِهِ الْآيَةُ هِيَ الْآيَةُ الْوَحِيدَةُ الَّتِي فِيهَا إِشَارَةٌ إِلَى مَا سَيُكْتَشَفُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ مِنْ حَيَاةٍ حَيَوَانِيَّةٍ فِي الْكَوَاكِبِ الْبَعِيدَةِ وَكَائِنَاتٍ حَيَّةٍ، فَالْدَابَّةُ هِيَ الْمَخْلُوقُ الَّذِي يَتَحَرَّكُ وَالْمَخْلُوقَاتُ الَّتِي تَدْبُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ هِيَ الدَّوَابُ).

واتە: ئەم ئایەتە تاکە ئایەتیکە کە ئاماژەی تێدایە، بەو کە پەنگە لە داھاتوودا بدۆزێتەو کە ژیا ئایانداران لە خڕۆکە دوورەکانیشدا ھەن، پەنگە کائیناتی دیکە ئایانداری وەک ئەوێ سەر زەوی ھەبن، چونکە (دَابَّة) بریتێ لەو دروستکراوێ کە دەجووڵێ، ئەو کائینانە لەسەر زەوی دەجووڵێن، پێیان دەگوێری: (دَوَاب).

زانایان زۆریان قسە کردووە لەو بارەو، تەماشای زۆربەی تەفسیرەکانم کردووە: بۆ وێنە: ۱- (فخرالدین الرازی)^(۲)، کە زۆر سەری دەخوێ بۆ چارەسەری ئەو ئیشکالانە بە پووالەت لەسەر ھەندیک ئایەتان پەیدا دەبن، دەلێ:

کە خوا دەفەرموی: ﴿وَمَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾، نایا ئەمە چۆنە؟ ئەگەر بەس لەسەر زەوی مڕۆف ھەبن و جند ھەبن، ئەدی چۆن خوا (دابە) پێرۆی پالداوێتە لای ئاسمانەکانیش؟ (الرازی) سێ جۆرە وەلامی داوێتەو:

وہ لامی یەکەم: دەلێ: (يُضَافُ الْفِعْلُ إِلَى جَمَاعَةٍ، وَإِنْ كَانَ قَاعِلُهُ وَاحِدًا مِنْهُمْ، مِثْلُ: ﴿يُخْرِجُ مِنْهَا الذُّلُومَ وَالْمَرْجَاتِ﴾ (الرحمن) واتە: جاری وایە کردووەیەک پالەدرێتە لای کۆمەڵەیەک، ھەرچەندە ئەنجام دەرەکی یەکیەک بێ، لەوان، وەک خوا لەبارە دەرھێنێتی گەوھەر و مرواریدیەو لە دەریا لە سوورەتی (الرحمن)

(۱) تفسیر النابلسی: ج ۸، ص ۳۱۰.

(۲) ج ۱۴، ص ۱۵۲.

دا، ده فہرموی: ﴿يَخْرُجُ مِنْهَا الذُّلُّوُ وَالْمَرَجَاتُ﴾، واتہ: لہ دہریای سوڀرو شیرین گہوہرو مرواریی دہردہ ہیتین، لہ حالیکدا کہ گہوہرو مرواریہ کان تہنیا لہ ناوی سوڀردان و، لہ ناوی شیریندا پہرودہ دہ نابن.

وہ لآمی دووہم: دہ لئ: (أَنَّ الدُّيْبَ هُوَ الْحَرْكَةُ، وَالْمَلَانِكَةُ لَهَا حَرْكَةٌ) (دیب): بہ مانای جوو لہ یہو فریشتہش جوو لہ یان ہہیہ، (ہہروہا جندیش جوو لہ یان ہہیہ). پتیشتریش قسہ کہی (الطبری) مان، ہینا کہ گوئی: (الدَّابَّةُ: النَّاسُ وَالْمَلَانِكَةُ)، (دابۃ) بریتیہ لہ خہ لک و فریشتہ کان.

وہ لآمی سیئہم: دہ لئ: (لَا يَبْعُدُ أَنْ يُقَالَ: إِنَّهُ تَعَالَى خَلَقَ فِي السَّمَوَاتِ أَنْوَاعًا مِنَ الْحَيَوَانَاتِ يَمْشُونَ مَشْيَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَى الْأَرْضِ) دوورنیہ بگوتری: خوا لہ ناسمانہ کاندہ چہندان جوڙ ژیاننداری دروست کردوون، کہ وہک مروڙان لہ سہر زہوی دہ پڙن، تہوانیش لہ شوینی خویان دہ پڙن، تہوہ سی وہ لآمہ کہی (فخر الدین الرازی).

۲- (محمد الطاهر بن عاشور)، دہ لئ: (وَالْعُلَمَاءُ يَتَرَدَّدُونَ فِي إِبْطَابِ سُكَّانٍ فِي الْكَوَاكِبِ، وَجَوَّزَ بَعْضُ الْعُلَمَاءِ الْمُتَأَخِّرِينَ أَنَّ فِي كَوَاكِبِ الْمَرِيخِ سُكَّانًا) واتہ: زانایان لہوہدا دل لہ دل دہدہن لہ چہساندن دانیشتووان لہ خرڅو کہ کانی دیکہ داو، ہہندیک لہ زانایانی دوایین بہ گونجاویان زانیوہ، بہ پتتیچوویان زانیوہ کہ لہ سہر خرڅو کہی مہرریخ دانیشتووان ہہ بن.

بیگومان جاری من بہس قسہی تہوان دینم، دوایش قسہی خوم دہ کہم!

۳- یہ کیکی دیکہ کہ لہو بارانہوہ قسہی زوږی کردوون، (طنطاوي الجوهري) یہ، لہ تہفسیرہ کہی خویدا بہ ناوی (الجواهر)، لہ جتیہک دا دہ لئ:

(أَخْضَرَ رَوْحٌ كَالْيَلْوِ وَتَحَدَّثَ حَوْلَ الْجُجُومِ وَالْكَوَاكِبِ، وَأَفَادَنَا أَنَّ مِنَ السَّيَّارَاتِ مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ أَرْضِنَا، كَمَا أَنَّ شَمْسَهُ أَحْسَنُ مِنْ شَمْسِنَا، وَمِنْ الشُّمُوسِ مَا لَا سَيَّارَاتٍ لَهَا إِذَا أَحْوَالُ سُكَّنَاهَا خَيْرُ الْأَحْوَالِ) (۱).

(۱) التحریر والتنویر: ج ۲۵، ص ۹۷.

(۲) تفسیر الجواهر: ج ۲۰، ص ۱۲.

واتە: ۛرووحی گالیویان نامادە کرد، ۛزانستیک ھەیە پیتی دەگوتری: نامادە کردنی ۛرووحەکان ۛ (تَحْضِیرُ الْأَرْوَاحِ) ۛ نجا لە بارە ئەستێرەکان و خڕۆکەکانەو قسە ی کردو پتیاراگەیانندین کە خڕۆکە ی وا ھەیە زۆر باشتەر لە زەویە کە ی تێمەو، خۆرە کە ش ی لە خۆری تێمە باشتەر، خۆری واش ھەیە ھێچ خڕۆکە ی لەگەڵدانین ۛو ەک چۆن خۆر کۆمەلە یەکی ھەیە نۆ خڕۆکەن ۛ بەلکو دانیشتووای نەو خڕۆکانە لە باشتەرین حالەتدان، ۛنەمە بە ھیساب قسە ی گالیویە کە ۛرووحەکیان نامادە کردو ۛ!

ھەروەھا (طنطاوي) دەلن: خوا دەفەرموی: ﴿يَخْرُجُ مِنْهُمَا النَّوْلُ وَالْمَرْجَاتُ الرَّحْمَنُ﴾ راست نیە کە گەوھەر و مرواریی تەنیا لە ناوی سویردا دروست ببن و، خواش پالیدابنە لای ناوی شیرین، بەلکو لە ناوی شیرینیش دا گەوھەر و مرواری دروست دەبن.

ۛ- ئەو ی منیش تتی دەگم ئەو یە، کە لە راستیدا نامادە کردنی ۛرووحەکان، چ ۛرووحی گالیو بێ، یان ھەر کە سێکی دیکە بێ، ئەو بە ئەفسانە ی دەزانم و، پتیم وایە ۛرووحەکان لەبەر دەستی خۆ ی ۛرووھەدگار دان و، ھێچ کەس ناتوانی ۛرووحەکان نامادە بکات و بەس لەبەردەستی خۆ ی ۛرووھەدگاردان، مەگەر خوا ﷻ مۆلەت بدات بێنە خەوی کە سێک، بۆیە ئەو ی لەو بارەو دەگوتری: پتیم وایە ھەمووی فیل و ھەلخەلەتاندنی جندە شەیتانەکانە لە مڕۆفەکانیان کردو، ۛرەنگە نامادەکراو کە ھەر قەرینی ئەو کەسە بووبی، ئەگەر زۆر زانیاری ورد بدات لە بارە ئەو کەسەو، دەبی ھەر قەرینە کە ی بێ، وەک ھەلخەلەتاندنی ئەو خەلکە کە گومرایان بکەن، جار جار شەیتانەکان ئەو دەکەن، ئەو ئەفسانە یەو لە راستیدا ھێچ ۛروویکی عیلمی نیە، ھەرچەندە مشت و مړو قسە ی زۆری لەسەر دەکری.

نایەتە کەش کە دەفەرموی: ﴿وَمَا بَتْ فِيْهِمَا مِنْ دَابَّةٍ﴾ پتیم وایە ئەو ی کە (الطبري) گوتوویەتی و ئەو ی (الرازي) یش لە پای دوو دەمی دا گوتوویەتی: (أَنَّ الدُّبَّيْبَ هُوَ الْحَرَكَةُ، وَالْمَلَايِكَةُ لَهُمْ حَرَكَةٌ) یانی: (دبیب) یانی: جوولە و فریشتەش جوولە یان ھە یە، نجا بەمشێو لیکدانەو یە، ھێچ پتووست بەو ناکات، بلتین: جگە لەسەر زەوی، شوێنیکی دیکەش ھە یە ژیا نیکی دیکە ی لێیە، وەک

ژىيانى سەر زەۋى! چۈنكى ئەگەر مەبەست لە (دابة) ھەر دروستكراۋىك بىن
 ھەرەكەتو جموجۆلى ھەبى، بىگومان فرىشتەكانىش جموجۆلىان ھەيەو، جندىش
 جموجۆلىان ھەيە، ۋەك چۆن مرقۇش جموجۆلى ھەيە، نازدەلەن و زىندەۋەران
 و پەرەورانىش جموجۆلىان ھەيە.

بەلام ئەگەر گرىمان لە داھاتوۋدا دەرکەۋت، كە لە جگە لە زەۋى تىمەشدا
 ژيان ھەيە، ئەۋە نايەتەكە دەيگرتەۋەو ھىچ ناكۆكى لەگەلى دا نىە، بەلام
 ئەم نايەتە تىمە ناچار ناكات بلىين: لە گەردوۋندا شوپىنكى دىكەش ھەيە،
 ۋەك زەۋى، ژيانىكى ۋەك ژيانى تىمەى لىيە، نايەتەكە تىمە ناچار ناكات، وابلىين،
 چۈنكى ھەر دەفەرمۇ: ھەموو ئەو (دابة)انى خۋا لە ئاسمانەكان و زەۋىدا
 بلاۋى كىردوۋنەۋە، (دابة)ش ھەرشتىكە بچوۋلى و فرىشتەكانىش ديارە زۆر زۆر.

ئەۋەى مەررىخىش كە (محمد الطاهر بن عاشور) گوتۇۋىەق: ئىستا دەرکەۋتو!
 دەلىين: بە پىچەۋانەۋە ئىستا سەلمىراۋەكە مەررىخ و ھەر نۆ خۇرۇكەكەش ژيانىان
 تىدانىە، ئەك ھەر ژيانىان تىدانىە، بەلكو ھۆكارەكانى بوۋى ژيانىشان تىداتىن، ئە
 بەرگە ھەۋايان ھەيە، ئە بەرگە ئاۋىيان ھەيە، ئەگەر بەرگە ھەۋاشيان ھەبى،
 حالەتتىكى زۆر سادەى ھەيە، بە شۆۋەيەكى وايە كە ھىندە ئۆكسجىنى لى نىە، بۆيە
 ئەۋانەى كە چۈنە سەر مانگىش ئۆكسجىنىان لەگەل خۇيان بىردوۋە بە پەلەش
 گەۋانەۋە، بۆ ئەۋەى ئەم ئۆكسجىنەى پىيانە تەۋاۋە نەبى.

بۆيە تاكو ئىستا زانست ئەۋەى بۆى دەرکەۋتو، ئەۋەيە كە جگە لەو
 زەۋىيەى تىمەدا، ژيان نىە ژيانىكى ۋەك ھى تىمە، بەلام ديارە ژيانى جندو
 فرىشتانىش و ژيانى دروستكراۋانكى دىكەش كە خۋا باسى نەكردوۋن بۆمان،
 ئەۋە شتىكى دىكەيە، بەلام ژيانى ۋەك ھى تىمە، تاكو ئىستا ئەۋەى زانست
 پىيگەبىشتو ھەر لەم سەر زەۋىيەى تىمە، ھەيە، ئەو بارودۇخەى خۋا
 ھەلىخستو، بەجۆرىكە كە ژيانى مرقۇف تەنبا لەم سەر زەۋىيەى تىمە ھەبى.

مەسەلەى چوارەم:

ھىچ بەلأو گرفتارىيەك بەسەر خەلك نايەت، مەگەر بە ھۆى ھەلەو كردهوى خراپى خويانەو، زۆرجارىش خوا چاوپۆشىي دەكات، مرقۇقەكانىش دەستەوسانكەرى خوانىن، لەسەر زەوى، جگە لەویش ھىچ سەرپەرشتيارو پشتيوانتيكيان نيە:

خوا دەفەرموى: ﴿وَمَا أَصْبَحَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ۖ﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾

شىكردنەوى ئەم دوو ئايەتە، لە چوار برگەدا:

۱- ﴿وَمَا أَصْبَحَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ﴾ {خوا دەفەرموى} ھەر بەلایەكتان بەسەر دى، بەھۆى ئەووەھىە كە دەستەكانى خۆتان تەنجاميان داو، ﴿فِيمَا كَسَبَتْ﴾، خويئندراويشەتەو: ﴿فَمَا كَسَبَتْ﴾ واتە: بەبى (ف) ەكە، وشەى (المصيبة: إسم للمصيبة التي تُصيب بضرٍّ ومكرٍ) (مُصِيبَةٌ) يانى: تووشكەر، ناوہ بۆ ئەو بەلایەى كە كەسێك تووشى زيان و ناڕەھەتیی دەكات، كە دەفەرموى: ﴿وَمَا أَصْبَحَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ﴾، واتە: ھەر بەلایەكتان بەسەردى دەرھاويشتەى كردهو خراپەكانى خۆتانە، خۆتان پيشەكییەكانى پەيدا بوونى ئەو دەرەنجامە دەپەخستین، بەلایەكان كە بەسەرتان دین، دەرەنجام و پيشەكییەكانیان خۆتان دەيانرەخستین، بۆ وینە: كەسێك تووشى نەخۆشى شەكرە دى، تووشى نەخۆشى فشارى خوين دى، تووشى سەرتان دى، بە ھۆى جگەرە كێشانەو، بە ھۆى خواردنى ناتەندروستەو، بە ھۆى دەرمانى ئيكسپايرەو، كە بە داخەو لەم ولاتی تيمەدا، ئەو زۆر بوو، ئەو كردهى دەستى خۆتانە، كە تووشى ئەو بەلایانە دین، يان كەسێك دەچیت كەمتەرخەمى دەكات لە خۆپارستندا، لە ڕووى تەندروستییەو، ياخود لە كاتى ناڕەھەتییەكاندا، لە كاتى سەرماو گەرمادا، ئەو مانای واىە بە ھۆى كەمتەرخەمى خۆبەھەتتى، تووشى ئەو

به لایانه دی، هندی به لاش به سر مروّف دین، له نه نجامی نه وه دا که مروّف گونا هو
تاوانی کردوه، خراپه ی کردوه، بۆ وینه: خوا ﷺ له باره ی جهنگی ئو حوده وه ده فهرمو ی:
﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا
كَسَبُوا﴾^{۱۰۵۰} آل عمران، واته: نه وانه ی که له پژوی پیکه گه یشتنی دوو کو مه له که دا،
پشتیان له دوژمن کرد، شهبتان خلیسکاندن، به هو ی هه ندیک له و گونا هانه وه که
پیشتر کرد بو یانن.

(۲) ﴿وَيَعْقُوا عَنْ كَثِيرٍ﴾ له زۆریش ده بوو ی (کثیر صفة لمحدو ف، أي: عَنْ خَلْقٍ
أَوْ نَاسٍ كَثِيرٍ)، (کثیر) سیفه ی وه سفکراو یکی قرتتاروه، له خه لکیکی زۆریش ده بوو ی،
هه موویان سزا نادات، له نه نجامی نه وه دا که خراپه یان کردوه، (أي: لَا يُصِيبُ كَثِيرًا مِنْ
عِبَادِهِ الَّذِينَ اسْتَحَقُّوا جَزَاءَ السُّوءِ، بِعُقُوبَاتٍ دُنْيَوِيَّةٍ) زۆر ی که له بنده کانی که شایسته ن
سزابد رتن، به سزا دنیاییه کان سزایان نادات له دنیا دا.

(۳) ﴿وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ﴾، تیهوش دهسته وسانکه رنن له زه ویدا، واته:
دهسته وسانکه ری خوا نین، (المُعْجِزُ: الْغَالِبُ غَيْرُهُ مِنْ فُلَاتِهِ مِنْ قَبْضَتِهِ) (مُعْجِز): نه وه یه که
به سر به رانه ره که یدا زال بۆ و له چنگی قوتار بۆ و، نه و دهسته وسان بکات.

(۴) ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ﴾، تیهوش جکه له خوا هیچ
سه ره رشتیارو هیچ یارمه تییده ریکیشان نیه، له باره ی نه وه وه که له نه نجامی گونا هو
تاواناندا مروّف تووشی به لۆو گرفتاریان دی، فه رمایشتیکی پیغه مبه ره یه ﷺ که ده فهرمو ی:

﴿مَا اخْتَلَجَ عِرْقٌ وَلَا عَيْنٌ إِلَّا بِذَنْبٍ، وَمَا يَذْفَعُ اللَّهُ عَنْهُ أَكْثَرًا﴾ (آخره الطبرانی فی
المعجم الصغير: ۱۰۵۳، وعنه أبو نعيم في «أخبار أصبهان» (۲/ ۲۴۷) وَصَحَّحَهُ الْأَبَانِي
في «الصحيحة»: ۲۲۱۵).

واته: هیچ ده ماریک و هیچ چاویک تووشی که م و کوپی نه بووه، مه گه ره
هو ی گونا هیکه وه، نه وه ی خواش لایده بات زیاتریشه.

واته: مه رج نیه هه ر کاتیک مروّف هه له و گونا ه ی کرد، خوا ﷺ سزای
بدات، یاخود ده راو یشته که ی له دنیا دا بینن.

مهسه له ی پینجه م و کو تای:

که شتییه کانیش که له ده ریادا وینه ی چیاکانن، له نیشانه کانی خوان، نه گهر خوا بیه وی بایه کان راده گرتی و که شتییه کان له سهر پستی ده ریادا ده وه ستن، له وه دا نیشانه ی زور هه ن بۆ زور خوراگرانی زور سو پاسگوزار بۆ خوا، ههروه ها ده گونجی خوا که شتییه کان نغرو بکات، بپروایانی مش و مرکه ریش بزنان، که شوینی قوتار بوونیان نیه:

خوا ده فهرمو: ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾ (۳۲) ﴿إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾ (۳۳) ﴿أَوْ يُوقِفَهُنَّ مِمَّا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾ (۳۴) ﴿وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُحَدِّثُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ حِجْبٍ﴾ (۳۵)

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له جهوت برگه دا:

(۱) - ﴿وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ﴾، که شتییه رۆیشتوو ده ک چیا به کانیش له نیشانه کانی وین، (له نیشانه کانی خوان، نیشانه کانی پهروه دگاریتیی خواو به دیه پنه رایه تیی خواو خاوه نداریتیی خوا) ﴿الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ﴾، (جوار) به دوو جوړ خوێنراوه ته وه:

أ- به ژیر (کسر) (جوار)، ب- به (ب) اش، (الجواری)، کو ی (جاریه) یه، واته: رۆیشتوو له سهر ناو، که نه مه ناوه لئاوی وه سفکراویکی قرتیتره وه، یانی: (وَمِنْ آيَاتِهِ السُّفُنُ الْجَوَارِ) که شتییه رۆیشتوو ده کانن، ﴿فِي الْبَحْرِ﴾، له ده ریادا، (کالا غلام)، (أغلام) کو ی (عَلَم) ه، (عَلَم)، واته: چیا، له نه سل دا (عَلَم)، نیشانه یه که پئی پئی بزانی، یا خود نیشانه یه بۆ شتیک، نجا له بهر ته وه ی چیا به کان به رزن، به (أغلام) ناوده برین، واته: که شتییه کان له ده ریادا وه ک چیا به رزه کان وان.

(۲) - ﴿إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ﴾، نه گهر خوا بیه وی با ده وه ستین، (ریح) یش، به دوو شیوه خوێنراوه ته وه: أ- (الريح). ب- (الرياح)، (إِنْ يَشَأْ) نه گهر خوا بیه وی (يُسْكِنِ الرِّيح)

بايەكە دەۋەستىتىن، (يُسْكِنُ الرِّيحَ) بايەكان پادەگرى، (إِنْ يَشَأْ) يش، ديسان: أ- خويندراۋەتەۋە: (إِنْ يَشَأْ) بەھەمزە، ب- خويندراۋىشتەۋە: (إِنْ يَشَأْ)، بەبى ھەمزە (أ).

۳- ﴿فَيَطْلَنَنَّ رَوَاكِدَ عَلَى ظَهْرِهِ﴾، ئەۋكاتەش كەشتىيەكان لەسەر پشتى دەريا پادەۋەستىن، (رَوَاكِدَ) كۆي (زَاكِدَة) يە، (زَاكِدَة) ش ۋاتە: نىشتوو، لەنگەر گرتوو، ۋەستاو، (الرُّكُودُ: الإِسْتِقْرَارُ وَالثَّبُوتُ)، (رُكُودُ): بىرىتپە لە چەسپان و نەجوۋلان، ئەگەر بايەكان بوەستىن - بە تايىبەق كاتى خۆي كە كەشتىيەكان چارۋەدار بوون - كەشتىيەكان لەسەر پشتى دەريا پادەۋەستىن، ناجوۋلىن.

كە دەفەرەمۆي: (ظَهْرِهِ) ۋاتە: پشتى دەريا، (ظَهْر) بە پشتى مروۋف و ئازەلىش دەگوتىرى، بەئەم بەسەرەۋەي ھەر شىتەكىش دەگوتىرى، (وَيُطْلَقُ عَلَى أَعْلَى الشَّيْءِ إِطْلَاقًا شَائِعًا) ۋاتە: لەسەر پروۋى دەريا دەۋەستىن.

۴- ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ﴾، بەپاستىي لەۋەدا، نىشانە زۆر ھەن، بۆ ھەر زۆر خۆپاگريكى زۆر سوپاسگوزار، ۋاتە: بۆ ھەر كەسكى بېروادار، چونكە باباي بېروادار، ھەم خاۋەنى خۆپاگرييەو ھەم خاۋەنى سوپاسگوزارييە، ھەم لە بەرانبەر بەلادا خۆي پادەگرى، ھەم لە بەرانبەر نىعمەتدا سوپاسگوزار دەبى، لە پاستىيدا ئەوانەي لە دياردەو ديمەنەكانى گەردوون بەھەرمەند دەبن، بېروادارانن، بە چاۋى دَل تەماشە دەكەن، دەستى خاۋايان لە پشتدا دەبينن.

(محمد الطاهر بن عاشور) دەلى: (وَجَعَلَ ذَلِكَ آيَةً لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ لِأَنَّ فِي الْحَالَتَيْنِ خَوْفًا وَنَجَاةً، وَالْخَوْفُ يَدْعُو إِلَى الصَّبْرِ، وَالنَّجَاةُ تَدْعُو إِلَى الشُّكْرِ، أَي: مُؤْمِنٍ مُتَخَلِّقٍ بِخُلُقِ الصَّبْرِ عَلَى الصَّرَاءِ وَالشُّكْرِ لِلصَّرَاءِ)^(۱) ۋاتە: بۆيە خوا ﷻ فەرەمۆيەق: لەۋەدا نىشانە ھەن بۆ ھەر زۆر خۆپاگريكى زۆر سوپاسگوزار، چونكە لە ھەردوو حالەتەكاندا ترس ھەيەو قوتار بوونىش ھەيە، ترسەكە خاۋايارى ئەۋەيە مروۋف خۆپاگريى و، دەربازبوونەكەش خاۋايارى ئەۋەيە مروۋف سوپاسگوزار بى، ئنجە تەمەش سيفەق

بروادرێکە که خۆی بە صەبرو شوکر پازاندۆتەوه، صەبر لە گرفتاریانداو، شوکر لە بەرانبەر نەعمەت و چاکەکانی خوادا.

(۵) - ﴿أَوْ يُوقِنَنَّ بِمَا كَسَبُوا﴾، یان (خوێنهەر بایه کانیشت پانه گری و کهشتیه کان میننهوه له سه ر پشتی ده ریا) کهشتیه کان نغرو بکات، به هۆی نه وه وه که کردوویانه، واته: بایه که توند بکات، گه رده لوه ل بێ و کهشتیه کان نغرو بکات، (بِمَا كَسَبُوا) واته: به هۆی نه وه وه که سه رنشینان و کهشتیه کان سو رابووانی کهشتیه کان کردوویانه له تاوان و خرابه.

(۶) - ﴿وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ﴾، له زۆریش ده بووری، (وَيَعْفُ) هه م به پۆر (ضمة) خوێنراوه ته وه، هه م به واویش (وَيَعْفُو)، یانی: خوا زۆر جاریش ده بووری، یان: له زۆر که سیش ده بووری، شایسته ی نه وه نه که کهشتیه که یان نغرو بکات، به لām نغرو ی ناکات.

(۷) - ﴿وَعَلَّمَ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ حِجْبٍ﴾، نه وانه ش که له باردی ئایه ته کا مه انه وه شه ره قسه ده که نه، ده زانن هه یچ په نا که یه کیان نیه. ته مه به: (يَعْلَمُ) خوێنراوه ته وه، به (يَعْلَمُ) ش، خوێنراوه ته وه، نه وانه ش که له دژی ئایه ته کا نی ته مه مشت و م ده که نه، ده زانن شوینی ده رباز بوونیان نیه، (مَحْجُوسٌ، أَي: مَخْلُوسٌ وَمَلْجَأٌ) په نا که، شوینی ده رباز بوون، شوینی په نا پێردن، نه که ر بفرمو ی: (وَيَعْلَمُ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا) واته: خوا نه وه ده کات تا کو نه وانه ی مشتوم له دژی ئایه ته کا نی ته مه ده که نه، برانن، که شوینی ده رباز بوونیان نیه، به لām نه که ر (يَعْلَمُ) بێ، واته: نه وانه ده زانن که له دژی ئایه ته کا نی ته مه مشتوم ده که نه، هه یچ شوینی ده رباز بوونیان نیه، کاتیک خوا بیهو ی سزایان بدات و به لایان بو بنێری.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی پۈتتۈرۈش ❖

پێناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە یازدە (۱۱) نایەت پێکدێ، کە بریتین لە نایەتەکانی: (۳۶ - ۴۶)، لە هەشت نایەتی سەرەتایاندا، خوا ﷻ پێناسەى کۆمەڵى مسوڵمانان بۆ دەکات، لە میانى خستنه‌پرووی دە (۱۰) لە خەسلەتە بەرزو پەسندەکانیدا، کە بریتین لە:

- (۱) - ئیمان.
  - (۲) - پشت بە خوا بەستن.
  - (۳) - خۆدوورگرتن لە گوناھە گەورەکان و، دزی و قیزەونەکان.
  - (۴) - لیبوردن لە کاتی توپەبووندا.
  - (۵) - بە دەم بانگی خواوە چوون.
  - (۶) - نوێژ بەرپاکردن.
  - (۷) - کاروبار بە پراویژ بەرپۆه‌بردن لە نێو خۆدا.
  - (۸) - بەخشین لە بژوی خوا پێداودا.
  - (۹) - بەرگری لە خۆکردن لە کاتی ستم لێکراندا.
  - (۱۰) - چاوپۆشی و چاکسازی لە هەلەکاران، لە کات و شوێنی خۆیدا.
- لە سێ نایەتی دوايشدا، نایەتەکانی: (۴۴ - ۴۶) خۆی دادگەر باسی سەرەنجامی شووم و دژواری ستمکارانی گومرا دەکات، کە زۆر بەزەبوونی و بەترس و لەرزەو، لەسەر دۆزەخ رادەنوێژین، هیچ کەسیش نابێتە سەرپەرشتیارو یاریبەدەریان.

﴿ مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَخُذُوهُ أَلَدُّنَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴾ ۳۸ وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كَثِيرَ ٱلْإِثْمِ ٱلْفَوَحِشِ وَإِذَا مَا عَصَبُوا ٱلَّهُمْ يَغْفِرُونَ

۳۷) وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۳۸) وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ ۳۹) وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۴۰) وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ۴۱) إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۴۲) وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۴۳) وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَبِئٍ مِّنْ بَعْدِهِ ۴۴) وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلَى اللَّهِ مَرَجٌ مِّنْ سَبِيلٍ ۴۵) وَتَرْتَهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعَاتٍ مِّنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِّنْ طَرْفٍ خَفِيفٍ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَشِيرَتِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ۴۶) وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ۴۷)

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

((ئەه ی مروڤه کان!)) هەر شتیکتان پیدراوه، پارادنیکی که می ژبانی دنیا به، نه وهی له لای خوا به (له پوژی دوا ییدا) چاکتر و بهرده و امتره، بۆ که سانیکی پروایان هینابی و، پشت به پهروه دگاریان به ستن ۳۶) ههروه ها نه وانه ی خو یان له گونا هه گه وه ره کان و دزیو و ناقو لایه کان ده پار یزن و، هه ره کاتیش توو په بوون، نه وان (له و که سانه ی توو په یان کردوون) ده بوورن ۳۷) ههروه ها نه وانه ی وه لأمی پهروه دگاریان دا وه ته وه و، نوژیان به رپا کردوه و، کاروباریان له نیو خو یان به راویژه و، له وهی کردو ومانه ته بژیوان ده به خشن ۳۸) دیسان نه وانه ی هه ره کات ده ستر یژی و سته میان تووش بو و، به رگری له خو یان ده که ن و،

تۆلە دەستىننەۋە ﴿۲۹﴾ سزاي خراپە بەكېش، خراپە بەكى ۋەك خۆيەتى ۋ، ھەر كەسېش چاۋپۇشىيى كىردو چكسازىي كىرە، پاداشتى لەسەر خوايە، بە دۇنيايى ئەو ستەمكارانى خۇشناۋىن ﴿۳۰﴾ ھەر كەسېكېش دۋاي ستەمىكرانى تۆلە بكاكەۋە، ھېچ پىيى گلەيىان لەسەر نىيە، ﴿۳۱﴾ بەلكوپىي گەيىي ۋ پەخنە لەسەر ئەۋانەيە كە ستەم لە خەلك دەكەن ۋ، بە ناھەقى سنوورەكېتىي لەسەر زەۋىدا دەكەن، ئەۋنە ئازارپىي بە ئىش ۋ ژانىان ھەيە (لە پۇژى دۋايدا) ﴿۳۲﴾ ھەر كەسېكېش خۇپ گىرىي بكاك ۋ ئىبۋورپى، يىگومان ئەۋە لە كارە گەۋرە ۋ گىرەكەكەنە (كە پىۋىستىيان بە ۋىستىيى قايىم ۋ مەككەم ھەيە) ﴿۳۳﴾ ھەر كەسېكېش خوا گومپراي بكاك، دۋاي ۋى ھېچ دۋست ۋ سەرپەرشتىيارى نىن ۋ، ستەمكارانىش دەيىنى كاتىك ئازار (ي دۆزەخ) دەيىن، دەلئىن: ئايا ھېچ پىيى گەرانەۋە ھەيە؟ ﴿۳۴﴾ ھەرۋەھا دەيانىيى بە زەۋىۋىي لەسەر (ئاگر) رادەنۋىزىن ۋ، لەبەر شەرەمەزارىي بە سىلەي چاۋ تەماشادەكەن ۋ، ئەۋنەي پىرايان ھىناۋە دەلئىن: بە دۇنيايى زىانباران ئەۋنەن كە لە پۇژى ھەلسانەۋەدا، خۇيان ۋ كەس ۋ كارىان دەۋىزىن، (لە دەست دەدەن) ئەھا (بزانن!) ستەمكاران لە ئازارپىي بەردەۋام ۋ نەبراۋە دان ﴿۳۵﴾ ھېچ دۋست ۋ سەرپەرشتىيارانىان نەۋىۋن لە بەرانبەر (سزاي) خودا سەريان بىخەن ۋ، ھەر كەسېش خوا سەرگەردانى بكاك، ھېچ پىيەكى نىيە (لەيەۋە قوتار پى) ﴿۳۶﴾.

شېكردنەھى ھەندىك لە وشەكان

(وَالْفَوَاحِشُ): (الْفَحْشُ وَالْفَحْشَاءُ وَالْفَاحِشَةُ: مَا عَظُمَ قُبْحُهُ مِنَ الْأَفْعَالِ وَالْأَقْوَالِ) مانای ھەر سى وشەى: (فُحْشٌ، فَحْشَاءٌ، فَاحِشَةٌ): بریتىھ لە ھەر کردەوھىك و، ھەر قسەھىك، كە زۆر دزیوو ناشیرین و ناقولاًو قیزیھون بى.

(شُورَى): واتە: ھاوێژ، (الشُّورَى: الْأَمْرُ الَّذِي يَتَشَاوَرُ فِيهِ)، (شورى): بریتىھ لە كارىك كە ھاوێژى تیدا بكړى، (التَّشَاوُرُ وَالْمُشَاوَرَةُ وَالْمَشُورَةُ: اسْتِخْرَاجُ الرَّأْيِ مُرَاجَعَةُ الْبَعْضِ إِلَى الْبَعْضِ) مانای ھەر سى وشەى: (تَشَاوُرٌ، مُشَاوَرَةٌ، مَشُورَةٌ): بریتىھ لە دەرھینانى ږای راست، بە ھوى ئەوھوھ كە ھەندىکیان قسە لەگەڵ ھەندىك دەكەن و، پێكەوھ دىالوگ و وتووێژ دەكەن.

(نَتَصَرُّونَ): واتە: بەرگرى لەخۆیان دەكەن، (الْإِنْتِصَارُ وَالْإِسْتِصَارُ: طَلَبُ النُّصْرَةِ، وَالْإِنْتِصَامُ، وَالْإِمْتِنَاعُ مِنَ الظُّلْمِ)، (إِنْتَصَارٌ وَإِسْتِصَارٌ): ھەردووکیان بە سى واتایان دین: داواکردن یارمەتیی، تۆلەستاندنەوھ، ملنەدان بۆ ستم و زولم، (بەرگرى لەخۆکردن).

(سَبِيلٍ): (أَي: طَرِيقٍ)، ږى، لێرەدا كە دەفەرموى: (مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ)، ھیچ بیانووھىك نیه، یاخود ھیچ ږیھك نیه كە پەخنەیان لێبکړى.

(عَزَمِ الْأُمُورِ): ئەو کارانەى كە پتوبستییان بە وېستىكى پتەو و مەحكەم دەكات، (الْعَزْمُ وَالْعَزِمَةُ: عَقْدُ الْقَلْبِ عَلَى إِمْضَاءِ الْأَمْرِ) (عَزَمٌ وَعَزِمَةٌ): بریتىھ لە دڵ دامەزراندن لەسەر جیبه جى كردن كارىك، (عَزَمِ الْأُمُورِ): (الْأُمُورُ الْعَازِمَةُ، الْعَازِمَةُ أَضْعَافُهَا) ئەو کارانەى خاوەنەکانیان، ئەنجامدەرەکانى ئەو کارانە، خاوەنە عەزم و بریارى پتەون، ھەندىكیش گوتووایانە: (عَزَمِ الْأُمُورِ) واتە: (الْأُمُورُ الْمَعْزُومَةُ) واتە: ئەو کارانەى عەزیمیان لەسەر جەزم کراو، بە وېستىكى پتەوھو، ئەنجامدراون.

(مَرَرٌ): (الْمَرَدُّ: الرَّجُوعُ وَالْمَرْجِعُ)، (مَرَدٌ): یان چاوگی میمییه، به مانای (رُجُوع) ه، که‌رانه‌وه، یاخود ناوی شوینه (الْمَرْجِع) شوینی بۆلا که‌رانه‌وه.

(يُعْرَضُونَ): واته: راده‌نوێژین، عه‌رز ده‌کړین، (عَرَضْتُ الشَّيْءَ عَلَى الْبَيْعِ، وَعَلَى فُلَانٍ وَلِفُلَانٍ) نه‌و شتەم بۆ فرۆشتن رانواند، یان نه‌و شتەم بۆ فلانکەس رانواند، که ده‌گونجی بلی: (عَرَضْتُ عَلَى فُلَانٍ، أَوْ لِفُلَانٍ) له‌سه‌ریم رانواند، یاخود بۆیم رانواند.

(الذَّلُّ): (الذَّلُّ: مَا كَانَ عَنْ قَهْرٍ، يُقَالُ: ذَلَّ يَذِلُّ ذُلًّا) (ذُلٌّ): بریتیه له زه‌بوونییه‌ک، ملکه‌چییه‌ک به هۆی ته‌وه‌وه به‌رانبه‌ره‌که‌ی ده‌سته‌لانی به‌سه‌ردا راناه، تووشی مرووف ببی، ده‌گوترێ: (ذَلَّ يَذِلُّ، ذُلًّا)، به‌لام (الذَّلُّ: مَا كَانَ بَعْدَ تَصَعُّبٍ، وَشَمَاسٍ) (ذُلٌّ): بریتیه له‌وه‌ی و لاخیک دوای نه‌وه‌ی جه‌نه‌ی گرتوه‌و یاخیی بووه، ده‌سته‌مو بێ.

(طَرَفٌ): (طَرَفُ الشَّيْءِ: جَانِبُهُ)، ته‌ر‌د‌فی شتیک بریتیه له لایه‌کی نه‌و شته، (وَطَرَفُ الْعَيْنِ: جَفَنُهُ) ته‌ر‌فی چاو، واته: پێل‌ووی چاو، (وَالطَّرْفُ: تَحْرِيكُ الْجَفَنِ، وَعَبَّرَ بِهِ عَنِ النَّظَرِ) (طَرَفٌ): بریتیه له جوولاندنی پێل‌ووی چاو، که ته‌عبیری پێک‌راوه له روانین، که‌واته: (طَرَفٌ): به مانای روانینه‌و، به مانای جوولاندنی پێل‌ووی چاوه، که ده‌فه‌رموێ: (مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ) واته: به سیله چاو، یاخود (مُسَارَقَةُ النَّظَرِ) واته: ته‌ماشاکردنیک په‌نه‌ان و به‌دزیی.

(مُقِيمٌ): (أَيُّ: مُسْتَمِرٌّ وَدَائِمٌ)، به‌رده‌وام، شتیک به‌رده‌وام بێ و درێژه‌ی هه‌بێ.

مانای گشتیی نایه‌تەکان

وہك له پێناسەی ئەم دەرەسەدا گوتمان: خوا ﷻ لەم یازدە نایه‌تەدا، لە هەشت نایه‌تی یەكەمیاندا بە دە (۱۰) سیفەتیان بای کۆمەڵی مسوڵمان، کۆمەڵی برۆاداران دەكات، كاتیکیش ئەو نایه‌تە موبارەکانە لە وەسف و پێناسەی کۆمەڵی برۆاداران هاتووێتە خوار، کە ئەوان لە مەككە بوون، چونکە وەك پێشتر گوتمان: ئەم سوورپەتە موبارە کە ئەگەر لە سالی هەشتەمی پێغەمبەراییەتی دا یان نۆیەمدا دابەزیی، واتە: چوار پێنج سال بەر لەوەی مسوڵمانان لەمەككەوێ کۆچ بکەن بۆ مەدینەو، بێنە خاوەنی قەواری سیاسی و دەولەتی خۆیان.

کەواتە: ئەو دە (۱۰) سیفەتەي خوا ﷻ لێرەدا پێناسەی ئەو کۆمەڵە مسوڵمانەیان پێدەكات، یانی: مسوڵمانینە! تێو هەر کاتێك بێن بە شێوەی کۆمەڵێك و کۆمەڵگایەك، خەڵکی مسوڵمان، پێویستە رازاوەبێن بەو دە (۱۰) سیفەتانە، رازاوەبێن بە هەموو سیفەتێکی بەرزو جوان، کە ئەم دەیه، دە (۱۰) سیفەتی سەرەکیین، لە بەر ئەوەی هەموو بوارەکان، یان زۆربەي هەرە زۆری بوارو لایەنەکانی ژيان و، دینداری و دنیاداری دەگرێت، هەشت نایه‌تی یەكەم بۆ خستنه‌پرووی ئەو دە سیفەتە تەرخانکراون و، سێ نایه‌تی دواییش بۆ خستنه‌پرووی سەرەنجامی شووم و دژوارو سەختی بێبرواییان لە پوژی دوایدا تەرخانکراون.

سەرەتا خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَخَبَرُوا بِهِ الدُّنْيَا﴾، ئەمە وەك توێژەرەوانی فوڕتان و شارەزاییانی رێزمانی عەرەبیی دەتین: لق لێکردنەو (تفریع) یەو شیکردنەو یە لەسەر رێستەیه‌کی پێشوو، واش پێدەچێ ئەم نایه‌تە موبارە کە بێ، کە دەفەرموی: ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾، دوایی دەفەرموی: ﴿مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ

شَوْرَى، ھەر شىتېك كە پىتان دراو، يانى: ھەرچەندە زۆربى، ھەرچى پىتاندرارو، ﴿فَتَنَعَ الْحَيَوُ الدُّنْيَا﴾، بەھرە وەرگرتى ژيانى دىيائە، رابواردى كەمى ژيانى دىيائە، (متاع): بريتە لە ھەر شىتېك بەھرەيەكى كەم و كاتىي لىوەرېگىرى، (مَا يَتَمَتُّعُ بِهِ مُؤْتَا) ھەر شىتېك بە شىوھى كاتىي بەھرەي لى وەرېگىرى، پىي دەگورتى: (متاع)، يانى: ھەرچى كەپىتان دراو با زۆرىش بى، ھەر رابواردىي كەمە، چونكە (مِنْ) كە دەچىتە سەر (شَيْء) واتە: ھەر لە سەرەتاي ھەر شىتېكى كەمەو، تاكو ھەر شىتېكى زۆر، ھەرچى پىتاندرارو لە ژيانى دىيادا، ھەمووى رابواردىي كەمى دىيائە، ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ﴾، بەلام ئەوھى لە لاي خوايە، كە بەھەشتە، ﴿خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾، باشترە و بەردەوامترىشە، بەلام بۆ كىيە؟ ﴿لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾، بۆ ئەوانەي پروايان ھىناو و پىششيان بەس بە پەرورەدگاربان دەبەستى، يانى: پروايان ھىناو بە سەرچەم ئەو شتانەي پىويستە پروايان پى بھىترى:

۱- پروايان بە خوا ﷻ ھىناو، وەك تاكە بەدېھىنەر و پەرورەدگار و خواو و پەرستراوى خويان.

۲- پروايان بە فرىشتەكانى خوا ھىناو.

۳- پروايان بە كىتبەكانى خوا ھىناو.

۴- پروايان بە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھىناو.

۵- پروايان بە پۆزى دوايى ھىناو.

۶- پروايان بە نەخشەو ئەندازەگىرىي خوا ﷻ ھىناو بۆ ھەموو شىتېك.

﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾، ئەوانەي كە تەنيا پشت بە پەرورەدگاربان دەبەستى، پەرورەدگاربان دەكەنە وەكىل و كارپىسپىردراوى خويان، پشتيان بە پەرورەدگاربان قايەمە، كەواتە: بەھەشت لە گرەوى كەسانىكدايە خواوھى ئەو سىفەتانەن، كە ئىستە باس دەكرىن:

سېفەتی يەكەم: (آمنوا) كۆمەلېك كە بە ھەشتى خوا شاىستەيانەو، خوا بەھەشت دەكاتە شاىستەيان، ئەو بەھەشتەي كە زۆر باشتە لە ژيانى دنياو، لەگەللى دا بەراورد ناكړي و بەردەوامتريشەو نابريتهو، لە گرهوى كەسانىكدايەو بو كەسانىك تەرخانكراو، كە: ئيمانىان هيناو، پروايان هيناو بە ھەموو ئەو شتانەي پتيويستە پروايان پتيوتري، بروا (إيمان) يش وەك پيشتر زورجار گوتوومانە: چوار پيگهينەرى ھەن:

ا- زانىنى عەقل.

ب- پەسندكردن و قبولكردنى دل.

ج- دانپتداهينانى زمان.

د- جيبە جى كردنى ئەندامەكان، چونكە ئينسان ئەو چوار ھيزەي ھەن:

۱- ھيزىكى ھەيە، شتى پى دەزانى، كە عەقلە.

۲- ھيزىكى ھەيە، شتى پى دەوى، يان خۆشدەوى، يان قبول دەكات، يان پەز دەكات، كە دلە، ئيرادەيە.

۳- ھيزىكى ھەيە، ئەو دەيەوى پى دەردەبرى، كە زمانىەقى.

۴- ھيزىكىشى ھەيە، ئەو دەيەوى، پى جيبە جى دەكات، كە ئەندامەكانى و ھيزى جەستەيەقى، نجا ئيمان پەيوەندىي بە ھەر كام لەو چوار ھيزەي مروفەوھەيە ھەيە: ھيزى ئيدراكىي، ھيزى ئيرادىي، ھيزى تەعبىريي، ھيزى تەنفيزىي.

بەللى ئيمان لە كوى ھەر چوار پيگھاتە كە پيكدى، ئيمان واتە: تۆ خوا ﷻ و فرىشتەكانى خواو كتيبەكانى خواو پيغەمبەرانى خواو پۆزى دوايى و، ھەر شتىك كە پيغەمبەرى خوا ﷻ لەلايەن خواو ھەواللى پيداو، بە عەقل دەركى بكەي و بيزانى، بە دل قبوللى بكەي و پەسندى بكەي، بە زمان دانى پيدايتى و، بە ئەندامەكانيش بە پتى توانا، بە گوتەرى ئەو بەرتووبچى و پەفتارى پتى بكەي.

سيفه ق دووهم: ﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ تەنيا پىشت بە پەرۋەردگارىان دەبەستى، نە پىشت بە خۇيان دەبەستى، نە بە خزميان، نە پارەو سامانيان، نە بە فلان دەولەت، نە بە فلانكەس، بەلكو پىشتيان تەنيا بە خوا قايمە، بەلام نايا پىشت بە خوا بەستى، ماناي وايە ھۆكارەكان پەچاۋ نەكەين؟ نەخىر، ۋەك زۆر جار گوتوۋمانە: پىشت بە خوا بەستى، لەگەل بەستەۋەو دەست بۇ ھۆكار بىردن دا، ناكۆك نىن، چونكە ئەو خوايەى پىت دەفەرموى: پىشت پىتم بەستە، ھەر ئەۋىش دەفەرموى: دەست بۇ ھۆكارەكان بەرە، ھۆكارەكان دەستەبەر بىكە، خوا ﷺ لە مەدەحى (ذو القرنين) دا، دەفەرموى: ﴿إِنَّا مَكْنَأُكُمْ فِي الْأَرْضِ وَآلَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَسَيِّئًا﴾ الكهف، واتە: تىمە لە زەۋيدا دەست رۇيشتوۋمان كىرېۋو و بۇ ھەرشتىك ھۆكارمان پىداۋو، شوين ھۆكارەكە دەكەوت و بە ھۆى ھۆكارەكانەۋە دەگەيشتە ئامانجەكانى.

ئەو عەرەبە خىلەككەي ھاتە خزمەت پىغەمبەر ﷺ حوشترىكى پى بوو، گوتى: ئەى پىغەمبەرى خوا! حوشترىكم پىيە، بىيەستەۋەو پىشت بە خوا بىيەستىم، يان بەرھەلداى بىكەم و پىشت بە خوا بىيەستىم؟ فەرموى: {اغْلِقْهَا وَتَوَكَّلْ} (أخرجه الترمذي: ۲۵۱۷، وابن حبان: ۷۳۱، وصححه الألباني في «صحيح الجامع»: ۱۰۶۸)، واتە: بىيەستەۋەو پىشت بە خوا بىيەستە، چونكە بەستەۋەو لەگەل پىشت بە خوا بەستىن دا تىكناكىرى، بەستەۋەو، ئىشى دەستانە، ئىشى جەستەيە، پىشت بە خوا بەستىش، ئىشى دل و دەرۋونە.

سيفه ق سىيەم: ﴿وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كَيْتَرَ الْأَلَمِ وَالْفَوَاحِشِ﴾، ھەرۋەھا ئەۋانەى دوورىى دەگىرن لە گوناھە گەۋرەكان و، لە گوناھە ناقلۆلۇ ناشىرىنەكان، ﴿كَيْتَرَ الْأَلَمِ﴾ (گىنار) كۆى (گىرە) يە، كە پال دراۋوتە لاي (ئىم) واتە: گوناھە گەۋرەكان، (فواحش) بىش كۆى (فاحشة) يە، يانى: ئەو گوناھانەى گەۋرەن و، دزىۋو ناشىرىن و ناقلۆلان، خۇيانيان لى دوور دەگىرن، كە دوايى تىمە لە مەسەلە گىرنەكاندا، پىناسەى گوناھە گەۋرەكان و، گوناھە دزىۋو ناقلۆلەكان دەكەين،

كۈرتەكەي ئەۋەدە: گوناھى گەرە ناۋۇلا، ھەر گوناھىكە: يان سزاي دىيائى
لەسەربى، ياخود ھەرەشەي قىامەتى لەسەربى، كە بەۋ پىتە بى، ھەر كام
لە: شىرك و، كوفرو، نىفاق و، خىانەت و، دزىي و، زىناو، كوشت و، زىگرىي و،
قومارو، مەيخۇرىي و، غەيبەت و، درۆكردن و، قسەھىتان و بىردن و، بوختانكردن
و، جاسووسىي كردن و، ھەموو ئەوانە گوناھى گەرەن، چونكە ھەموويان، يان
سزاي دىيائىان لەسەرە، ياخود ھەرەشەي قىامەتى.

سيفه قى چۈرەم: ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ (ھەرۋەھا ئەۋانەي) كاتىك
توۋرە بوون، چاۋپۇشىي دەكەن، لىدەبوورن، نافەرمۇي: توۋرەنابىن، چونكە خوا
مرۇقى وا خۇلقانودە سيفە قى توۋرەبوونى ھەبى، بۇ ئەۋەي بەرگرىي لە خۇي
بكات، بەرگرىي لە حورمەتەكە كاني خۇي بكات، بەرگرىي لە پىرۋزىيەكاني خۇي
بكات، بەرگرىي لە بوونى خۇي بكات و لە شتەكاني خۇي بكات و لە دەۋرۋبەرى
خۇي بكات، واتە: توۋرە نەبوون سيفەتتىكى باش نىە، بەلكو مرۇف دەبى سيفە قى
توۋرەيى ھەبى، بەلام توۋرەيى لە ھەقى ئەباتە دەرى، لە سنوورى شەرىعە قى
دەرنەچۈيتى، ھەرۋەھا لە شوئى خۇيدا توۋرەبى و بە ئەندازەي خۇي توۋرەبى،
ھەركات پىۋىستىشى كرد، ئەو كەسەي لىي توۋرە بوو، چاۋپۇشىي لى بكات و
لىي بىوورى، بۇيە لىرە دەفەرمۇي: ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ﴾ (بەھەشتى
خوا بۇ كەسانىك دانراۋە) نەگەر توۋرە بوون، لىدەبوورن و چاۋپۇشىي دەكەن،
مادام بزائىن چاۋپۇشىيەكە باشە بۇ باباي چاۋپۇشىي لىكراو.

سيفه قى پىنجەم: ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ﴾ ھەرۋەھا ئەۋانەي وەلامى
پەرۋەردگارىان داۋەتەۋە، بەدەم بانكى پەرۋەردگارىانەۋە چوون، كە ئەمە گشتىيە،
واتە: بۇ ھەر شىتەك پەرۋەردگارىان فەرمانى پىكردىن، دەست لەسەر سىنگ
بوون و، بە بەلى و ئامادەم و لە خزمەتەم، وەلامى فەرمانەكاني پەرۋەردگارىان
دەدەنەۋە، چ بۇ ئەنجامدان بى، چ بۇ نەكردن بى، چ بۇ ئەنجامداني تەركەكان
بى، چ بۇ خۇ دوۋرگرتن لە قەدەغەكان بى.

سِيفَهُ شَهْشَمٌ: ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾، ھەرودھا ئەوانەى نوڤژيان بەرپاکردو، نوڤژ بەرپاکردنیش واتە: نوڤژ بەو شەوھە بەکەى کە خوا فەرمانى پێکردو، چونکە بەرپاکردنى شتێک و راوستاندن، باشتەرى و سرووشتىتەرىن حالەتى پێدەدات.

سِيفَهُ حَوْتَمٌ: ﴿وَأَمَرَهُمْ سُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾، کاروبارىيان لە ئێو خۆياندا بە راوێژ، واتە: کاروبارىک کە پەيوەندى بە ھەموویانەو ھەبى، بە راوێژ لە بەینى خۆياندا ئەنجامى دەدەن، نەک يەکیان خۆى بەسەپتێ بەسەر ئەوى دیکەدا، ياخود ھەندىکیان بەبى گەرانبەو بۆ ئەوانى دیکە، شتێک بکەن بەناوى ھەمووانەو، مادام کارەکە پەيوەندى بە ھەموویانەو ھەبى، دەبى لەبەینى خۆيان دا راوێژى تێدا بکەن.

سِيفَهُ هَشْتَمٌ: ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾، لەووش کە پێمان داوون و کردوومانەتە بژويان، دەبەخشن، تەنجا سەرودت و سامانە، شارەزایى و زانستە، تێگەشتن و عەقلە، چاکەو تاعەتە ..ھتد، دەبەخشن، واتە: وا دەکەن خەلکى دیکەش بەھرمەندبى و سوودمەند بى لە ھەموو ئەو شتەنەى ژيانيان پێیانەو ھەبەندە، شتى ماددى و مەعنەوى، کە پێمان داوون و بەھرمەندمان کردوون، ھەولەدەدەن ئەوشتانە بەھردیان پى بەخەلکى دیکە بگەيەن.

سِيفَهُ نَوِيْمٌ: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْصُرُونَ﴾، (ھەرودھا بەھەشتى خوا کە لە دنیا باشتەرە بەردەوامتریشە، لە رابواردنى خوشیەکانى دنیا، بۆ کەسانێک دانراو) کە ھەركاتێک دەستدریژيان تووش بوو، تۆلە دەکەنەو ھەو دەستەوگەر دەکەن، ﴿هُمْ يَنْصُرُونَ﴾ ئەوان تۆلە دەکەنەو ھەقى خۆيان دەستپێنەو ھەو مل نادەن بۆ سەم و سەر ئەوى ناکەن، چونکە: ﴿يَنْصُرُونَ﴾ واتە: مل نەدان بۆ سەم (الإمْتِنَاعُ عَنِ الظُّلْمِ)، ھەرودھا بە مانای تۆلە کردنەو (الإِنْتِقَامَ) یش دى، دیسان يانى: داواکردنى یارمەتیی، تاكو ئەو دەستدریژیە لە خۆيان دووربخەنەو، ﴿وَحَرَّأُ سَيْتَرٍ سَيْتَرٌ مِّثْلُهَا﴾، سزای خراپەيەك، خراپەيەكى ھەك خۆيەتى، کە دیارە ھەر لەبەر ئەوێ لە ناودا لەگەلى يەكە، پێى دەگوترى

خراپە، ئەگەرنا لە راستیدا كەسێك كە خراپە پال پتووە دەنت و بەرپەرچ دەداتەو، پال پتووە نەكەى ئەو بە خراپە دانانرى.

سِيفَهُ دِهِم و كُوتَايى: ﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾، ھەر كەسێك چاوپۆشیى بكات و، چاكسازى بكات، پاداشتى لەسەر خوايە، واتە: لە بەرانبەر ھەر خراپەيەكدا، بۆت ھەيە خراپەيەك بكەى، بەلام ئەگەر چاوپۆشیى بكەى و چاكسازى بكەى، ئەوە باشتەرەو پاداشتى لەسەر خوايە، ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾، بە دُنْيايى خوا ستەمكارانى خۆشناوین.

﴿وَلَمَنِ أَنْصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ﴾، كەسێك دواى ئەوھى ستەمى لێكراو، تۆلە بكاتەو و ھەقى خۆى بكاتەو، يان: ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ مَظْلُومِيَّتِهِ﴾ كەسێك دواى ستەملێكراوى خۆى، تۆلە بستیئنتەو، بەرگرى لە خۆى بكات، ﴿فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾، ئەوانە رێى رەخنەو گلەيسان نایەتە سەر.

﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، رێى گلەيى و رەخنە تەنیا لەسەر ئەوانەيە كە ستەم لە خەلك دەكەن و، بە ناھەق دەستدریژی دەكەن لەزەویدا، ئنجا بێگومان دەستدریژی ھەر بە ناھەقە، بەلام ئەوە بۆ زیاتر قێزەون پێشانداى دەستدریژی و سنوور شكێنیەكەیانە، ﴿أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، نا ئەوانە نازاریكى بە ئێشيان ھەيە.

﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَنَ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾، بە دُنْيايى كەسێك خۆراگرى و لێبوردن بكات، ئەوە لەو كارانەيە كە پتووستى بە وىستىكى پتەو دەكات، كارەكەى لەو كارانەيە كە ئەنجامدەرەكەيان، خاوەن نیرادەو عەزمىكە قایم و مەحكەمە، یاخود: كارەكەى لەو كارانەيە كە خوا ﷻ جەختى لەسەر كردۆتەو و فەرمانى پێكردو.

بەلام با لێمان تێكەنجى: خوا دەفەرموى: ﴿فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ﴾، ئنجا ھەر كەس لێبورو و چاكسازى بكات، كەواتە: دەبێ چاوپۆشیى كردنەكە،

بېتتە ھۆي چاكسازىي، ئەگەرنا چاوپۇشىيەك لە كەسك كە دەستدېزىي كىردوھ و خراپەي كىردوھ، بېتتە ھۆي ئەوھى زياتر شوولى لى ھەلكىشى، زياتر سووربى ئەسەر خراپەكارىي، بۇ وئىنە: ستەمكى كىردوھ، بىكاتە دوو، بىكاتە سى، بىكاتە چوار، لەبەر ئەوھى خەلك چاوپۇشىي لىدەكات، ئەوھ ئەو چاوپۇشىيە ئىصلاھى بە دواڧا ئەھات، بۇيە بە پەسند دانانرى، وەك دوايى لە مەسەلە گىنگەكاندا زياتر لەوبارەوھ قسە دەكەين، كە چاوپۇشىي كىردن لە خراپەي خراپەكارىك، كاتىك باشە كە بېتتە ھۆي بە خۇ داچوونەوھى و، دەستەلگىرتن لەو خراپەي و تەرىق بوونەوھى، بەلام ئەگەر بېتتە زياتر بى شەرم بوونى و شوول لىھەلكىشاني، ئەو چاوپۇشىي و لىيوردنە لەگەل تەودا، شتىكى خراپە، بۇيە خوا دەفەرموئى: **فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ**، ھەر كەسك چاوپۇشىي بىكات و چاكسازىي بىكات، يانى: لىيوردنەكە بېتتە ھۆي چاكىي، ئەگەر بېتتە ھۆي خراپىي و دەرھاويشتەي خراپى ھەبى، ئەو لىيوردنە لە شوئنى خۇيدا نىھ.

ئىنجا ئەمە ئەو ھەشت ئايەتە، دەرپارەي ئەو دە (۱۰) سىفەتە بنەپەتسى و بنىچىنەيىانەي كۆمەلى مسولمان لەھەر شوئىنك و لە ھەر كاتىكدابن، دەبى ئەو سىفەتەنەيان ھەبن، كە وەك ئامازەمان پىدا، زۆربەي ھەرە زۆرى بوارو رەھەندەكانى دىندارىي و دىنادارىي دەگىرنەوھ.

ئىنجا خوا ﷻ دېتە سەر باسى سەرەنجامى ئەوانەي خوا گومرايان دەكات، ھەلبەتە خوا كەس گومرا ناكات، بەو واتايە برىارى بۇ بدات دەبى گومرايى و، بەدەست خۇي نەبى، بەلكو مروؤف بەپىيى سىستىمى خوا گومرايى بە مل دادى، ھىدايەتق خۇاي بۇ دى، ھىدايەتەكە رەفز دەكات، بە پىيى سىستىمى خواش ھەر كەسنى ھىدايەت و رېئىمىيى خوا رەفز بىكات، گومرا دەبى، ھەرودەك بە پىيى سىستىمى خوا، ھەر كەسك ژەھر بخوات، دەمرى و، بە پىيى سىستىمى خوا، ھەر كەس خراپە بىكات، پىيى ناشىرىن دەبى، پىيى گوناھبار دەبى، سىستىمى خوا واىە، كە دەفەرموئى: خوا گومرايى بىكات، واتە: بە پىيى ياساى خوا، بە پىيى سىستىمى

كە خوا دايناۋە، ئەۋەي بەسەر دى، نەك خۋاى كارزان ئەۋەي بەسەر بىتتى، خوا
گومراي بكات! چونكە خوا ﷻ لى ئەسلىدا ھەموو پىغەمبەرانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَام) ناردون و، ھەموو كىتىب و بەزنامەكانى خۋى دابەزاندون، بۆ رىتمايى
کردنى خەلك و، بۆ ئەۋەي خەلك راستە رى بى، كەۋاتە: خوا پىتى خۆشە رىتى
راست بگرن، پىتى خۆشە خەلك چاك بن و چاكەكارىن، ۋەك دەفەر موى: ﴿مَنْ
عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ، وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ﴾ (۱۶) فصلت،
ۋاتە: ھەر كەسىك چاكە بكات خۋى لىتى بەھرەمەندەد، ھەر كەسىك خراپە
بكات، خۋى لىتى زىيانبارەد، پەرۋەردگارت ستەمكارىنە بۆ بەندەكانى.

بەللىن خوا ﷻ رقى لە كوفرە، بەلام نىمانى خۆشەدەۋى، رقى لە سېلەيىھو
سوپاسگوزارىي خۆشەدەۋى، ﴿وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ
الزمر﴾ (۱۷) ۋاتە: خوا رازى نىيە بەندەكانى سېلەو ناسوپاس بن، ياخود بى
برۋابىن، بەلام ئەگەر سوپاسگوزارو برۋاداربىن، پىتى خۆشەو پىتى پەسندو چاكە.

ھەر بۆيەش خوا ئەۋ ھەموو پىغەمبەرانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردون و،
ھىندە ھۆشدارىي پىداۋىن: ناگاتان لىتى! شەيتان فرىوتان نەدات، ﴿وَلَا يَغُرَّنَّكُم
بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ ھەرۋەھا ھەرۋەشە لىتى كىردوۋىن، ئەگەر بەقسەي شەيتان بگەن،
دوایى سزاتان دەدەم! ماناى ۋاتە: خوا رقى لە زولمە، رقى لە كوفرە، رقى لە شىركە،
رقى لە خراپەيەو، پىتى خۆشە خەلك نىمان بىتتى و سوپاسگوزارىي و چاكەكارىن.

كەۋاتە: ھەموو ئەۋ ئايەتەنەي باسى ئەۋە دەكەن، خوا خەلك گومرا دەكات،
ۋاتە: بەپىي ياساى خوا گومرا دەبن، چونكە ھەر چۆن بىن گومرا بۈنەكە ھەر
بەپىي ۋىستى خۋاى پەرۋەردگارە، بەپىي سىستىمىكە خۋاى دادگەر دايناۋە،
بەلام ئەۋە مرقەكانن خۋيان رىتى گومرايى دەگرن، ۋەك لە سوۋورنى (فصلت)
دا، خوا ﷻ دەفەر موى: ﴿وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ﴾ (۱۷) فصلت،
ۋاتە: گەلى سەموود رىتمايىمان كردن، رىمان پىشاندان، بەلام ئەۋان كۆيرىيان

بەسەر پىتىمىدا ھەلبۇزارد، ھەر ۋەھا لە سوۋرەتى (ئىبراھىم)دا، خوا دەفەرمۇي: **وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ** ۱۲۷، واتە: خوا ستەمكاران گومرا دەكات، ئەدى خوا كىن ھىدايەت دەدا، كىن راستەرى دەكات؟ **وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ** ۱۲۸، الشورى، خوا ئەوانەى كە بۇلای دەگەپنەۋە، راستەپىيان دەكات، **وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ** ۱۲۷، الرعد، واتە: ئەۋكەسەى لە ناخەۋە بۇلای خوا كەراۋەتەۋە، خوا راستەرى دەكات.

ئىنجا دەفەرمۇي: **وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ**، ھەركەسىك خوا گومراى بكات، لە دۋاى ۋى، ھىچ سەرپەرشتىارى نىن، دۋاى خوا كىن سەرپەرشتى دەكات؟ ھەر خوا سەرپەرشتى بەندەكانى دەكات و، ئاگاي لىيانەۋ، خۇشى دەۋىن و مشوورىان دەخواۋ، پىتىمىيان دەكات، ئىنجا ئەگەر مەروۇف ھىدايەتى خۋاى پەفز كىردو گومراى بەملدا ھات، لە دۋاى خوا، كىن سەرپەرشتى بكات و بەتەنگىەۋە بى و مشوورى لىن بخوات؟

وَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ، ستەمكارانىش دەبىنى كاتىك ئازار دەبىنن، ستەمكاران، (ظالم) كە بە (ظالمون وظالمين) كۆدەكرىتەۋە، كە ناۋى بىكەر (اسم فاعل)ە، واتە: خۇيان ستەمىيان كىردو، ستەمەكەش برىتە لەۋەى ھىدايەتى خۋاىان پەفز كىردوۋە گومراىيان ھەلبۇزاردو، نا ئەۋ ستەمكارانە دەبىنى، كاتىك سزاۋ ئازار دەبىنن لە پۇژى دۋاىى دا، **يَقُولُونَ هَلْ إِلَهِ إِلَّا مَرْرٌ مِنْ سَبِيلِ**، دەلەن: ئايا ھىچ پىتى گەپانەۋە نىە، ياخود: ئايا ھىچ شۈبىتىك نىە پەناى پىتى بەرىن؟ چۈنكە (مَرْد) دەگونجى چاۋگى (مىمى) بى، بە ماناى گەپانەۋە (رَد)، (الرجوع)، دەشگونجى بەماناى پەناگە (ملجأ) و (محيص) بى، ئايا ھىچ شۈبىتىكى پەناگە ھەيە خۇمانى تىن بگىرىن؟ كەۋاتە: لەۋى كە بە ئاۋات دەخۋازن بگەپنەۋە بۇ دىنيا، ئىستا كە لە دىنيادان، كارىك بىكەن، كە چۈۋنە قىامەت خۇزگە نەخۋازن بىتەۋە دىنيا، بۇ كارى چاك، ئىستا تەۋ كارە چاكانەى تەۋ كاتە خۇزگەپان پىدەخۋازى، ئىستا ئەنجامىيان بدە، ئىستا لەبەر دەستەۋ لە دەست نەچۈۋە.

﴿وَرَنَّهُمْ يَمْرُضُونَ عَلَيْهَا حَسِيبًا﴾، تو نه‌وان ده‌بینی اهاوبه‌ش بو خوا دانهره‌کان، گومراپووه‌کان! زه‌بوونانه راده‌نوئیرین له‌سهری، (ها)ی سهر (عَلَيْهَا) بو ناگری دۆزه‌خ ده‌چیته‌وه‌و نه‌وه به‌ره‌وت (سیاق) دیاره، چونکه پیئشی ههر باسی نازاری کردوه (عذاب) یش، ئیرینه‌ی مه‌جازیی (مذکر مجازی) به، به‌لام نافه‌رموئ: (وتراهم يعرضون عليه) واته: له‌سهر نه‌وه نازارو سزایه، به‌لکو ده‌فه‌رموئ: (عَلَيْهَا) که نه‌و رانلوه بو دۆزه‌خ ده‌چیته‌وه، چونکه نه‌و نازارده‌ش نازاری دۆزه‌خه، یان بو ناگر ده‌چیته‌وه‌و سزای ناگره، چۆن له‌سهری راده‌نوئیرین؟ **﴿حَسِيبًا﴾** حاله، یانی: له‌حالتکدا زۆر زه‌بوون و ملکه‌چن. **﴿مِنَ الدَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ﴾** به‌هۆی زه‌بوونیانه‌وه، به‌هۆی بئ ده‌سته‌لاتیانه‌وه، به‌سیله‌ی چاو ته‌ماشاده‌کهن، به‌ناسته‌م پیتلوی چاویان ده‌جوولتینن، (مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ) (طَرَفٍ) به‌مانای پیتلوی چاو، دئ و، به‌مانای روانینی چاویش دئ، (خَفِيٍّ) په‌نهان، واته: به‌سیله‌ی چاو ته‌ماشاده‌کهن، مرۆف نه‌گهر تینیکی بو بئ، مه‌ترسیه‌ک پروبه‌رووی بئ، چاوی تپوه زه‌ق ناکات، به‌لکو به‌ناسته‌م تپله‌ چاویکی ده‌داتئ و به‌سیله‌ی چاو ته‌ماشای ده‌کات، ناویرئ پری چاوی ته‌ماشای بکات، یه‌ک به‌یه‌کک ده‌لتئ: به‌پری چاوی ته‌ماشای کرد، به‌لام وه‌ختیک که ترسه‌که زۆر گهره‌بئ، به‌ناسته‌م چاوی لئ ده‌کات، بو نه‌وه‌ی وینه‌ی ته‌واوی نه‌و دیمه‌نه سامناکه، نه‌یه‌ته پیتش چاوی.

﴿وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه‌وانه‌ی پروایان هتیاوه‌گوئیان، واته: له‌پۆژی دواییدا، **﴿إِنَّ الْخَسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾**، به‌دنیایی زیانباران، یانی: زیانبارانئ که ته‌واوی زیانباری له‌واندا هاتۆته‌دی، (الْخَسِرِينَ) (أل)ه‌که‌ی، که بو ناساندنه، ده‌گونجی بلتین: بو ناساندنی (عهد) ه، واته: زیانباره‌کانی راسته‌قینه، یاخود بو تیکرا (جنس)ه، واته: تیکرای زیانباران، **﴿الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾**، نه‌وانه‌ن که خویان و که‌س و کاریان له‌پۆژی قیامه‌تدا، له‌ده‌ست داوه‌و دۆرانده‌و، **﴿أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ﴾**، ناگاداربنا! سته‌مکاران له‌نازاریکی به‌رده‌وامدان، له‌نازاریکی نه‌براه‌وه‌دان، که کوئایی نایه‌ت.

له كۆتاييدا دەفەرمۇي: ﴿وَمَا كَانَتْ لَمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ نَبْرُونُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ جگە له خوا هيچ سەرپەرشتىاريان نەبوون سەريان بخەن، خواشيان له خويان تووڤرە كوردبوو، سەرپەرشتىاري خويان له دەست دابوو، جگە له خواش سەرپەرشتىاري ديكەيان نەبوو، تاكو سەريان بخەن و پشتيان بگرن، ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ﴾، كەس يكيش خوا گومراي بكات، هيچ رېي دەر بازبووني نيه، واتە: كەس يك بە پتي سيستم (نظام) يك كە خوا له ژيانى بە شەردا دايانوه، گومرايى بە مەلدا ھاتبى و تووشى گومرايى بووبى، هيچ رېي دەر بازبووني نيه، كە واتە: رېي دەر باز بوون بەس ئەو دەيه، ھيدايەتى خوا ھەل بژىرى، بۆ ئەو دى تووشى گومرايى نەبى، ھەر كەس يك بە دواي ھوداي خوا نەكەوئ، له چاللى ھەوا دەكەوئ و گومرا دەبى، ئەگەر مەرؤف بيهوئ گومرايى بە سەر نەيەت، دەبى رېنمايى خوا ھەل بژىرى و، له باوھشى بگري، ھەر كات مەرؤف رېنمايى خواي قبوول كرددو ھەل بژارد، خوا ھەل پاداشتى ئەو دەواو له بەرانبەر ئەو دەواو له چاكەي ئەو دەدا، مشوورى لى دەخوات و سەرپەرشتىاريى دەكات، وەك دەفەرمۇي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآثَنَهُمْ تَقْوَاهُمْ﴾ محمد، واتە: ئەوانەي رېنمايى خويان وەرگرتو، خوا زياتر راستە رېيان دەكات، زياتر رېنمايان دەكات و، پاريزكاريشيان {پاريزكارىيەك كە شايسەي ئەوانە} پتيان دەبەخشى.

خوا بە لوتف و كەڤەمى خۆي تيمە لەو كەسانە بگيرى، كە تەواوي ھيدايەتى خوا بە دل و گيان قبوول دەكەن و، سەرەنجام شايسەي ئەو دەبن، كە خوا سەرپەرشتىاريان بكات و مشووريان لى بخوات، يارمەتيدەريان بىت و ھاوگاريان بىت، بە دنيايى بە ئەندازەي ئەو كە تيمە بەردو خوا دەچين و بۆ خوا صولحاو دەبين، شايسەي ئەو دەبين كە خوا ھاكاى ليمان بى و، سەرپەرشتىارمان بى، مشوورخۆرمان بى و، دلمان دامەزراوتر بكات، لەسەر پابەنديى بە شەرىعەتەكەيەو.

مه‌سه‌له گرنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ی یه‌که‌م:

که‌م و کورتیی نازو نیعه‌مه‌تی ژبانی دنیاو، چاکتر بوون و بهره‌ده‌وامیی پاداشتی خوا، که بهره‌سته‌یه له به‌هه‌شتدا، بۆ پروادارانکی پشت به خوا قایمی، خو دوورگرتوو له گوناھو خراپه‌ زل و دزیوه‌کان و، لیبوره له کاتی توو‌په‌یی دا، که وه‌لامگۆی په‌روه‌ردگاربان و، به‌رپاکه‌ری نوێژن و، کاروباریان له تیوخۆیاندا به‌ راویژ به‌رتوه‌ده‌به‌ن و، به‌خسه‌رو هاوکارن، له به‌رانبه‌ر سته‌م و ده‌ستدرژی‌شدا بۆ ده‌نگ نابن و، له شوینی خویشیدا، که مایه‌ی خێرو چاکسازی بۆ، لیبوره‌یی ده‌نوێژن، له به‌رانبه‌ر که‌ساتیک دا که خراپه‌یان له‌گه‌ندا ده‌که‌ن:

خوا ده‌فه‌رموی: ﴿مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَنتَحِ الْحَيَوةَ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْغَىٰ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۚ وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كِبْرًا ۚ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ۚ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ۚ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْصُرُونَ ۚ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ۚ﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له پازده برگه‌دا:

(۱) - ﴿مَا أُوْتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَنتَحِ الْحَيَوةَ الدُّنْيَا﴾، هه‌ر شتی که پێتان‌دراوه، رابواردنکی که‌می ژبانی دنیا، نه‌و (ف)، که که‌وتۆته سه‌ر (فما) بانی: ئەمه له‌قیه، یان لق ده‌رکردنیکه له‌و ئایه‌ته‌ی پێشی، که خوا ﷻ فه‌رموی: ﴿وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنْزِلُ بِقَدْرِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ﴾ (الشوری، ۲۷).

ئىنجا لىرەدا خوا دەفەرمۇي: ھەرچى پىتاندىراوھ: ﴿فَمَنْعَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا﴾. ئەو ھەممۇي بەھرە ۋەرگرتىك و رابواردىكى كاتىي ژىيانى دىيايە، چونكە (مَناع): ھەر شىئەكە كە بۇ ماۋەيەكى كاتىي و كەم، بەھرى لى ۋەربىگىرى.

لىرەدا خوا ﷻ ھەممۇ نازو نىعمەتەكانى ژىيانى دىيا، ھەممۇ خۇشەيكانى دىيا، بەگۈزەرانىكى كەم، بە بەھرە ۋەرگرتىن و رابواردىكى كەم، كە لە ژىيانى دىيادا ھەن، وىنا دەكات، چونكە (مِنْ) كە خراۋەتە سەر (شەي): ﴿فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾. يانى: ھەر شىئەك لە سەرەتاۋە تاكۇتايى شتەكان، (شەي) ىش وشەيەكى گىشتىيەو ماناى گىشتىي ھەيە، دوايى دەردەكەۋى داخۇ مەبەستى پىتى چىيە؟ ۋەك خوا ﷻ دەفەرمۇي: ﴿قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ﴾ ۱۹. ﴿الْأَنْعَام﴾، كەواتە: (شەي) ھەر شىئەكە بوۋى ھەبى، ئىنجا بوۋنەكەي ھەرچۆرە بوۋنىك بى، لىرەدا كە (مِنْ) خراۋەتە سەر (شەي) يانى: ھەر شىئەك لە ھەرە بچوۋكەۋە، لەو سەرەتايەۋە كە دەست پىدەكات، تاكو ھەر شىئەكى دىكە، كە لە چاۋى ئىۋەدا گەۋرەيە، ھەر ھەممۇي، رابواردن و بەھرە ۋەرگرتىكى كەمى ژىيانى دىيايە.

(۲) - ﴿وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾، بەلام ئەۋدى لە لاي خوايە باشترە، بەردەوامترىشە، ۋاتە: لە خودى خۇيدا باشترە، لە روۋى كاتىشەۋە بەردەوامترە، لە خودى خۇيدا باشترە، باشتر بوۋنىك كە لەگەل ھى دىيادا ناچىتەۋە نىۋ تەرازوۋيەكەۋە، بەردەوامتر بوۋنەكەشى بە شىۋەيەكە، كە وىنا ناكىرى، چونكە نەبراۋەيە، چاكتر بوۋى نىعمەتەكانى بەھەشتىش، ۋەك يەككە لە زانايان دەلى: بۇ ھالىي بوۋن، دەتۋانين بەراۋرد بىكەين لە نىۋان گەۋھەرنىكا، كە گەۋھەرى ۋا ھەيە نىرخەكەي يەكجار زۆرە، گەۋھەرنىك لەگەل ئەتكە سۈالەتتىك، يان لەتكە گۈزەيەك دا بەراۋرد بىكىرى، گەۋھەردەكە لە خودى خۇيدا بە نىرخترە، كەس لەتكە سۈالەتنى ناۋى و شىئەكى بى بەھايە، يانى: پارچەۋ گۈزەۋ دىزەۋ شەربەۋ كوۋپە شكاۋىك، ھىچ سوۋدىكى نىە، ئىنجا گەۋھەردەكە دەشمىتتەۋە، بەلام لەتكە سۈالەتەكە ناشمىتتەۋە، دەبىتتەۋە بە خۇل و گل، بە تىيەبوۋنى كات، چونكە ھەر لە گل دروست بوۋە.

۳- ﴿لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، بۇ ئەوانەى بىرۋايان ھېناۋە، لېرەدا خوا ﴿﴾ ئەوانەى كە ئەۋەى لە خزمەت خۋادايە، لە گرەۋى ئەۋاندا دەبى و دەبىتە خەللات و پاداشتيان لە لايەن خواۋە، كە بەھەشتە، ئەو جۈرە كەسانە بە دە (۱۰) خەسلەت پېناسە دەكات، كە سيفەقى يەكەميان: بىرىتە لە نېمان: ﴿لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئەوانەى بىرۋايان ھېناۋە، نېمانىش چۋار پېكەينەرى سەرەكىي ھەن:

۱- تېگەبىشتى عەقل.

۲- قەناعەت پېكردن و، خۇشۋىستىن و پەسند كردن بە دل.

۳- دانپېداھېنانى بە زمان.

۴- جېبەجى كردن بە ئەندامەكان، چونكە ئىنسان ئىنسان چۋار ھېزى ھەن: ھېزىكى دەرەككەر، ھېزىكى ويستەرەو نەويستەر، ھېزىكى دەرپرەر، ھېزىكى جېبەجېكەر.

ئىنجا (نېمان): پەيوەندىي بە ھەر چۋارىانەۋە ھەيە، ئىنجا نېمان بۇ خۇي شەش پاىەى ھەن:

۱- بىرۋا بە خوا،

۲- بە فرىشتەكانى خوا،

۳- بە كىتەبەكانى خوا.

۴- بە پېغەمبەرانى خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

۵- بە پۇژى دۋايى، بە ھەردوۋ قۇئاغى ئاخىر زەمان و ھەلسانەۋەو زىندوۋ بوۋنەۋە،

۶- نېمان بە نەخشەدانان و ئەندازەگىرىي و، جېبەجى كردن خوا.

۴- ﴿وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾، ھەرۋەھا تەنيا پىشت بە پەرۋەردگارىان دەبەستن، واتە: تەنيا پەرۋەردگار بە كارسپىزدرۋاى خۇيان دادەنن، لە دل و دەرۋونەۋە تەنيا بە خواۋە پەيوەستن، ئەگەرنا دەستيان بە ھۆكارەكانەۋەيە، بە لام دلپان بە خواۋە پەيوەستە.

ئەمىش سىفەتى دوۋەميانە.

۵- ﴿وَالَّذِينَ يَحْنَبُونَ كَثِيرَ الْإِنَّمِ وَالْفَوَاحِشِ﴾، ئەوانەى خۇيان دوۋردەگرن لە گوناھە گەورەكان و لە گوناھە دزىوۋ ناشىرىن و ناقۇلايەكان، ئەمىش سىفەتى سىيەميانە. ﴿كَثِيرَ الْإِنَّمِ﴾، خۇيىراۋىشەتەۋە: (كثير الإنم) گوناھى گەورە، (فَوَاحِش) كۆى (فَاحِشَة) يە، (وَهِيَ الْفِعْلَةُ الْمُؤْصُوفَةُ بِالشَّاعَةِ)، (فَاحِشَة): بىرىتپە لەو كىردەۋەيەى ۋە سىفكراۋە بە دزىۋىيى ناقۇلايى، بە قىزەۋىيى، زانايان زۆريان قىسەكردۋە لە بارەى گوناھە گەورەكانەۋە، لە چەند فەرمامىشتىكى پىغەمبەردا ﷺ ھاتۇە، كە گوناھە گەورەكانى بە ھەوت داناون:

«عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: «اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ» قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَا هُنَّ؟ قَالَ: «الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالسَّخَرُ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَأَكْلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالنَّوْءُ يَوْمَ الرِّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ الْغَافِلَاتِ» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۶۸۵۷، وَمُسْلِمٌ: ۸۹).

ۋاتە: ئەبو ھورەيرە رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەگىرتتەۋە: پىغەمبەر ﷺ فەرمۇيەتى: لە ھەوت فەۋتتەنەرەكان دوۋربكەۋنەۋە، گوتيان: ئەوان چى و چىن ئەى پىغەمبەرى خوا؟ فەرمۇۋى: ھابۇشەدانان بۇ خوا و، جادوۋكردن و، كۈشتنى ئەو نەفسەى خوا قەدغەى كىردە مەگەر بەھەقى خۇى و، خواردنى سوۋدو، خواردنى مالى ھەتىۋو، پىشت كىردنە دوژمن لە پوژى ھىرش و پەلامارىيان داۋ، بوختانكردنى داۋىتپىسىي بە ئافەرەتانى پاكى بىروادارى بى ئاگا.

لە ھەندى فەرمامىشتان دا پىنج باسكراۋن، لە ھەندىكى دىكەدا ژمارەيەكى زياتر باسكراۋن، بەلام بە تەكىد مەبەستى فەرمامىشتى پىغەمبەر ﷺ ئەۋە نەبوۋە بۇمان سىنۋوردار بىكات، كە گوناھە گەورەكان تەنيا ئەو ھەۋتەن، يان تەنيا ئەو پىنجەن، يان تەنيا ئەو دەيەن، بەلكو مەبەستى ئەۋە بوۋە، كە ئەۋانە لە گوناھە گەورەكانن، يان لە گوناھە گەورە سەرەكىيەكانن.

بُؤیه زانایان لهو بارهوه زور قسهو باسیان کردوه، به لَام وا پیته جتی باشتَرین پیتاسه‌ی گوناھی گه‌وره نه‌وه‌بی که بگوتری: (الْكِبْرَى: هِيَ مَا عَلَيْهِ عُقُوبَةُ ذُنُوبِهِ، أَوْ وَعِيدٌ أُخْرَوِي)، واته: گوناھی گه‌وره نه‌وه‌یه، سزایه‌ی دنیایی له‌سه‌ر بی، یان هه‌ره‌شه‌یه‌ی دواپوژی.

(أبو جعفر النَّحَّاس)، له کتیه‌که‌ی خو‌ی دا^(۱)، دوو شوته‌واران دینی دهرباردی پیتاسه‌ی گونا‌هه گه‌وره‌کان:

یه‌که‌میان: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: الْكَبَائِرُ كُلُّ مَا خَتَمَهُ اللَّهُ جَلَّ وَعَزَّ بِئَارٍ، أَوْ غَضَبٍ، أَوْ لَعْنَةٍ، أَوْ عَذَابٍ)، واته: عه‌بدوللای کوری عه‌بیاس، (خوا له خو‌ی و بابی پازی بی)، گوتوو‌یه‌تی: گونا‌هه گه‌وره‌کان، بریتین له هه‌ر گونا‌هتیک که له کو‌تایه‌که‌بییدا خو‌ای شکو‌داری بالاده‌ست، نه‌و گونا‌هه گه‌وره‌یه‌ی به باسی ناگری دۆزه‌خ، یان توو‌ره‌یی، یان نه‌فرین، یاخود نازارو سزا، کو‌تایی پته‌ینابی.

دووهمیان: (عَنِ الصَّحَّاحِ، قَالَ: الْكَبَائِرُ: كُلُّ مُوجِبَةٍ، أَوْجَبَ اللَّهُ لِأَهْلِهَا النَّارَ، وَكُلُّ عَمَلٍ يَقَامُ بِهِ الْحَدُّ فَهُوَ مِنَ الْكَبَائِرِ)، زه‌ححاک گوتوو‌یه‌تی: هه‌ر پی‌ویسته‌که‌رئیک که خو‌ای به‌رز بو نه‌نجامد‌ری نه‌و گونا‌هه باسی سزاو نازاری کرد‌بی، نه‌وه گونا‌هی گه‌وره‌یه، هه‌ر گونا‌هتیک سزای بو دانراب، نه‌وه گونا‌هی گه‌وره‌یه.

هه‌لبه‌ته که ده‌فه‌رموی: ﴿وَالَّذِينَ يَخْنِئُونَ كِبْرًا إِلَٰهًا وَالْفَوْحِشَ﴾، نه‌وانه‌ی خو‌یان دوور ده‌گرن له گونا‌هه گه‌وره‌کان و، له گونا‌هه نا‌قول‌او قیزه‌ونه‌کان، خو‌ دوورگرتن جیایه له نه‌کردن، چونکه جاری وا هه‌یه ئینسان کاریک نا‌کات، به‌لَام لیتی نزیک ده‌که‌ویتته‌وه، به‌لَام خوا ﴿لَا تَهْوُ كَوْمَهُ لَهْ مَسْؤُلَمَانَهْ﴾، نه‌و کومه‌له‌ پرواداره، به‌وه پیتاسه ده‌کات که نه‌سلنه هه‌ر توخنی نه‌و گونا‌هانه نا‌که‌ون و، دووره‌په‌ریزییان لی‌ده‌که‌ن.

(۶) ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ﴾، لە کاتیکدا توورەبوون، ئەوان لیبوردەن و چاوپۆشیی دەکەن.

ئەمیش سیفەتی چوارەمیانە.

کە دەفەرموی: ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا﴾، (إذا) مانای مەرج دەگەین، کەواتە: ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا﴾، یانی: ھەر کات توورەبوون، لیبوردن لەوانەو دەبن، واتە: لیبوردن دووبارە دەبێتەو، لەگەڵ دووبارە بوونەوێ توورەبوونیاندا.

(إِذَا: مُضْمَنَةٌ مَعْنَى الشَّرْطِ، وَدَالَةٌ عَلَى تَحَقُّقِ الشَّرْطِ، لِأَنَّ الْغَضَبَ حَالَةً نَفْسِيَّةً لَا تَكَاذُ تَغْلُو مِنْهَا نَفْسٌ)، (إذا): مانای مەرجی خراوەتە ئێو و، ئەوێش دەگەین، کە مەرجە کە دێتە دی، چونکە توورەبوون، حالەتێکی دەروونی، مەگەر چۆن، دەنا هیچ کەس لێی خالی نیە، کەم و زۆر، مەژووەکان ھەر توورە دەبن، ھەلبەتە توورە نەبوون، سیفەتێکی پەسەند نیە، کە مەژووە ھەرچی پێی بگوترێ و ھەرچی لێی بکری، ھەر توورە نەبن، بۆیە خوا ﷻ ئەو بەندە ھەڵبەاردانە ی خۆی بە توورەبوون وەسف دەکات، ﴿وَإِذَا مَا عَصَبُوا﴾، کاتیک کە توورە بوون، نافەرموی توورەنابن، توورەدەبن، بەلام لە دواى توورەبوون، لیبوردن و چاوپۆشیی بەکاردێن.

ئەمانە چوار سیفەتیان، دواى بەرزو مەزن چوار سیفەتی دیکەیان بەسەر یەکەو بەسەر دەکات:

(۷) ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ﴾، ﴿وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾، ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾، ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾، واتە: ئەوانەى بەدەم بانگی پەرورەدگار یانەو دەچن، وەلامی پەرورەدگاریان داوەتەو، نوێژیان بەرپاکردو، کاروباریان لە نێوان خۆیان دا بە راویژەو، لەوێ پێمان داو و کردوومانەتە بژیویان، دەبەخشن، ئنجا خواردن و خۆراک بێ، بەرگ و پۆشاک بێ، کەلوپەل بێ، شتی ماددی بێ، یان مەعەوێ بێ، لەوێ تێمە ئەوانمان لێ بەھرەوەر کردو، ئەوانیش بەھرەى پێ بە غەیری خۆیان دەگەین.

وشہی (استَجَابُوا): له نه صلدا (أَجَابُوا) به، به لام (اسْتَجَابَ)، (سوت) ی، لی زیاد کراوه، (أَجَابَ): (اسْتَجَابَ) نهو دس مانابه که ی به هیتر دهکات، وهک بنچینه یه کی زمانه عره یبی هه یه ده لی: (زِيَادَةُ الْمُبْنَى تَذُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى) وشه یه ک، پسته کانی زیاتربن، مانابه که ی به هیتره، ههروه ها که (ل) ی به کار هیناوه: **وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ** که واته: نه مه وه لامدانه وه یه کی تایه ته، **وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ** لامه که بو به هیترکردنی مانابه که یه کی.

(۸) - **وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ** ههروه ها نو یزبان بهر پاکردوه، (إِقَامَةُ الشَّيْءِ: جَعَلَهُ قَائِمًا مُسْتَوِيًا) (إقامة) نهو به شتیک راست بکه یه وه، رتک و پتکی بکه ی، واته: بهو شیوه یه ی خوا فهرمانی کردوه، نو یزه کانیان بهر یا دهکهن.

(۹) - **وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ** کاروباریشان له نپو خو یان دا به راویژه. (الأمر: اسمٌ مِنْ أَسْمَاءِ الْأَجْنَاسِ الْعَامَةِ مِثْلُ: شَيْءٍ وَحَادٍ. وَإِضَافَةُ اسْمِ الْجِنْسِ قَدْ تُفِيدُ الْعُمُومَ بِمَعْنَى الْمَقَامِ، أَيْ جَمِيعِ أُمُورِهِمْ مَتَشَاوِرٍ فِيهَا بَيْنَهُمْ)، (وَأَمْرُهُمْ): وشه ی (أمر): ناویکه له ناوه گشتیه کان، وهک (شَيْءٍ، وَحَادٍ) نه وانه ناوی گشتین، پالذانی ناوی جینس، بو لای راناوی کو (هم) (أَمْرُهُمْ) نهو دهگه به نپ که هه موو کاروبار کانیان، راویژ تیدا کراون له نپوان خو یاندا.

که ده فهرمو ی: (بَيْنَهُمْ) یانی: راویژه که له نپو خو یاندا یه و بو ههر کارتکی نپو خو یان، پتکه وه راویژ دهکهن، هپج کامیان به شیوه ی خو سه پاندن و، گوینه دان به وانی دیکه، نهو کاره بو خو ی قورخ ناکات و به رپوه ی نابات.

(۱۰) - **وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ** لهو دس که کردو ومانه ته بژیویان و پیمان داون، ده به خشن، وشه ی (رِزْق) که پشتریش باس مان کرد، له کورته باسیکدا: (الرُّزْقُ: الْعَطَاءُ مِنْ كُلِّ نَوْعٍ)، (رِزْق) بریتیه له به خشن له ههر جور تک، زوره ی خه لکی واده زانن، (رِزْق) ته نیا خواردن و خوراکه، به لام له به کاره یانی قور تانداو له به کاره یانی زمانیشدا، (رِزْق) ههر شتیکه که به مرو ف ده به خشری، ننجا چ خواردن و خوراک بپ، چ بهرگ و پو شاک،

چ كەل و پەل، چ شتى ماددىي، چ شتى مەعنەۋىي، يەككە دەلن: (رَزَقْنِي اللّٰهُ حَاجَّ بَيْتِهِ الْخَرَامَ) خوا ھەجى مالى خۇي كىرە بۇيوى من، پىيى بەخشىم.

۱۱- ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْصُرُونَ﴾ (ئەو بەھەشتەي لەلای خوايە، كە چاكتە لە بابواردنى ژيانى دىناو، بەردەوامترىشە، لە گرەۋى كەسانىكىدايەو بۇ كەسانىكە كە) ھەركات دەستدرىژيان توۋش بوو، ئەوان ۋەدەنگ دىن، بەرھەلستىي دەكەن و تۆلە دەكەنەۋە.

۱- وشەي (بَغْيِي): بىرىتەيە لە سنوورشكاندىنى ھەق، يان ھەق پىشلىكردن و دەستدرىژي كىرەنە سەر ھەق.

كە دەفەرمۇ: ﴿أَصَابَهُمُ﴾، واتە: ئەو دەستدرىژيە خراۋەتە سەر ئەوان و ئاراستەي ئەوان كراۋە، لايەن بەرانبەرەكەيان سەتمەي لىكردوون، ﴿هُمْ يَنْصُرُونَ﴾، ئەوان تۆلە دەكەنەۋە، (إِنْتِصَار) سى واتايان بۇ لىكەندەۋە: (الْإِنْتِصَارُ: الدَّفَاعُ وَالْإِنْتِقَامُ وَطَلَبُ الْعَوْنِ)

۱- بەرگرىي لە خۇكردن.

۲- تۆلە كىرەنەۋە.

۳- داۋا كىردنى يارمەتتى، ھەروەھا ھەندىكىش بە (الْإِمْتِنَاعُ مِنَ الظُّلْمِ) مانايان كىردە، واتە: خۇنەدانە بەربارى زولم، ياخود بەرھەلستىي كىردنى سەتم.

ئەمىش سىفەتى نۇبەميانە.

۱۲- ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾، سزاي خراپەيەك خراپەيەكى ۋەك خۇيەتى، بەلام كەستىك چاۋپۇشىي و چاكسازيى بكات، ئەۋە پاداشتى لەسەر خوايە، كەۋاتە: سىفەتى دەيەميان ئەۋەيە كە لە بەرانبەرى خراپەدا، خراپە دەكەن، بەلام ھەر كەستىك چاۋپۇشىي بكات، چاكسازيى بكات، پاداشتى لەسەر خوايە.

﴿فَمَنْ عَفَا وَأَمْلَحَ﴾ يان: چاوپۇشىي و ليبورديتيك كه بيتته هوى چاكسازيى و چاكىيى بۇ ئەو كه سەي كه چاوپۇشىي لى دەكەي، پەسندە، بەلام ئەگەر بۇي خراپ بى، ئەو بە تەكيد ئەو چاوپۇشيه شىتيكى پەسند نيه.

وشەي (سَيِّئَةً) كه دەفەرموى: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا﴾، دياره كه سىيىك كه خراپە دەكات بەرانبەر بە كه سىيىك، بۇ ويئە: جىئويىكى پىدەلى، ياخود مالىكى لى زەوت دەكات، يان زلەيەكى لىدەدات، بىگومان كردهو كهى خراپە، مادام لە خۇراو بە بەلاش و بەبى پاساو بەلگە بى، بەلام ئەوئى كه بەرپەرچى خراپە كه دەداتەو، بەرپەرچدانەوئى خراپە بە خراپە، لە قەلەم نادى، ئەدى بۇچى خوا دەفەرموى: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا﴾ سزاي خراپەيەك خراپەيەكى وەك خويەتى؟ (فَعِلَةٌ سَيِّئَةٌ، أَيْ فَعِلَةٌ تَسُوهُ مِنْ عَوْمِلَ بِهَا)، يان: كردهوئەك كه بۇ ئەو كه سەي مامەلى پى لەگەلدا دەكرى، خراپە، يان: بۇ ئەو خراپە، ئەگەرنا لە خودى خۇيدا خراپ نيه، ئەمە وەك ئەو ئايەتەي سوورەتى (البقرة) يە، كه دەفەرموى: ﴿فَمَنْ أَعَدَّ عَلَيْكُمْ فَأَعِدُّوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّ عَلَيْكُمْ﴾، ھەر كه سىيىك دەستدرىژيى لى كردن، وەك دەستدرىژيى كردنەكەي وى، دەستدرىژيى بگەنەو سەرى.

ھەلبەتتە ئەوئى لە بەرانبەر دەستدرىژيىدا، بەرپەرچى دەستدرىژيى دەداتەو، كردهوئەكەي ئەو بە دەستدرىژيى لە قەلەم نادى، بەلام بە نىسبەت باباي دەستدرىژكارەو بۇ وى سنوورى بەلادا دەشكىنى و، بارى بەلادا دەخرى و بۇ وى خراپە.

كه دەفەرموى: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَةً سَيِّئَةً مِّثْلَهَا﴾، (مِثْلَهَا: إِنَّهَا تَكُونُ بِمِثْلِهَا فِي مُتَعَارِفِ النَّاسِ) واتە: لە باوى خەلكدائ ئەوئى خەلك بە پەسندى دەزانى، بە ئەندازەي خۇي بىت.

زانايان لەو بارەوہ زۆر قسەيان کردوہ، کە بەرپەرچدانەوہ بى مەرج و بەرەھايى نىہ، بۆ وئىنە: کە سىک درۆت لەگەل دەکات، تۆش درۆى لەگەل بکەى، کە سىک پەيمانەت لەگەل دەشکىنئ، تۆش پەيمانى لەگەل بشکىنئ، يان کە سىک دزىيت لى دەکات، تۆش دزىى لى بکەى، چونکە ئەو جۆرە گوناھانە لە خودى خۆياندا قەدەغەن، بە بەرانبەرەو بەبى بەرانبەر، بەلکو مەبەست ئەو شتانەيە لە خودى خۆياندا قەدەغە نەبن، بۆ وئىنە: کە سىک زللەبەکت لى دەدا، تۆش بۆت ھەيە زللەيەكى لى بدەيەوہ، قسەيەکەت پئدەلئ، قسەکەى پئ بليوہ، بەلام ئەگەر قسەکەى ئەو، بۆ وئىنە: بوختانى داوئىن پيسى بى، تۆ بۆت نىہ بوختانى داوئىنپيسى پئ بکەيەوہ، چونکە ئەوہ لە خودى خۆيدا قەدەغەيە، بە بەرانبەرەو بى بەرانبەر، کەواتە: ئەوہ وردەکارى دەوئ.

زانايان دەلئىن: کە سىک دزىيت لى دەکات، تۆ نابى دزىى لى بکەيەوہ، بەلکو دەبى ھەقى خۆق لى وەربرگريەوہ، يان کە سىک مالى داگير کردووئ، ناچى مالى داگير بکەيەوہ، تۆش ھەقى خۆق لى وەردەگريەوہ، مەرج نىہ خودى ئەو شتە، بەلام بە ئەندازەى ئەو شتە.

﴿فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾، پاداشتى لەسەر خوايە، پاداشتى لىبوردن و چاوپۆشايەکەى کە مايەى چاکسازيە.

۱۳- ﴿إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾، بە دئنيابى خوا ستەمکارانى خوشناوئىن، واتە: ھەر کە سىک خراپە لەگەل خەلک دا بکات و زيانيان پئ بکەيەنئ، ئەوہ ستەمکارە، خواش ﷻ ستەمکارانى خوش ناوئىن.

(القرطبي) لە تەفسىرەکەى دا^(۱)، لە (ابن العربي) دەخوازئتەوہ، دەلئ:

(قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ: ذَكَرَ اللَّهُ الْإِنْتِصَارَ فِي الْبَغْيِ فِي مَعْرِضِ الْمَذْحِ، وَذَكَرَ الْعَفْوَ عَنِ الْجُزْمِ فِي مَوْضِعٍ آخَرَ فِي مَعْرِضِ الْمَذْحِ، فَأَحْتَمَلَ أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمَا زَائِعًا لِلْآخَرِ،

وَاحْتَمَلَ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ رَاجِعًا إِلَى حَالَتَيْنِ، إِحْدَاهُمَا أَنْ يَكُونَ الْبَاغِي مُغْلَبًا بِالْفُجُورِ، وَقَعًا فِي الْجُمْهُورِ، مُؤْذِنًا لِلصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَيَكُونُ الْإِنْتِقَامُ مِنْهُ أَفْضَلَ، وَفِي مِثْلِهِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ النَّخَعِيُّ: كَانُوا يَكْرَهُونَ أَنْ يَذْلُوا أَنْفُسَهُمْ فَتَجَرَّتْ عَلَيْهِمُ الْفَسَاقُ. الثَّانِيَةُ: أَنْ تَكُونَ الْقَلْتَةُ، أَوْ يَقَعُ ذَلِكَ مِنْ يَتَرَفَّ بِالزُّلَّةِ وَيَسْأَلُ الْمَغْفِرَةَ، فَالْعَفْوُ هَا هُنَا أَفْضَلُ، وَفِي مِثْلِهِ نَزَلَتْ: ﴿وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ (البقرة).

واتە: خوا ﷺ لىرەدا، لەم ئايەتە موبارەكەدا باسى تۆلساندەنەوى لە سىياقى ستايش كردندا باسكردو، لە شوئىنى دىكەش دا لىبوردى لە تاوان، دىسان لە سىياقى ستايشكردندا باسكردو، جا ئەمە دوو ئەگەرى ھەيە:

أ- دەگونجى يەككىيان لابر بى بۆ ئەوى دىكە،

ب- بەدەشگونجى ئەو بەگەرپتەو بۆ دوو حالەتى جيا، (كە بە تەنكىد وایەو ھىچان لابرەن بۆ ئەوى دىكە، بە ئەم لىبوردى لە جىتى خۆى، تۆلەسەندەنەو ش لە جىتى خۆى، كوردەوارى خۆمان دەلت: «گەنگرو ماست بەوەختى خۆى»، يان (لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَال) بۆ ھەر شوئىتىك قسەيەكى تايەت ھەيە، نىجا ئەو دوو حالەتەكان ڕوون دەكاتەو):

حالەتى يەكەميان: ئەو يە باباى دەستدرىژكار گوناھو تاوانەكەى خۆى ئاشكرا بكاو، بەبى ئابرووى لە نىو خەلكدا كارەكەى بكات و، نازار گەنەر بى بۆ گچكەو گەورە، ئەو تۆلەسەندەنەو لە باباى وا باشترە، لەو بارەو شەيە كە ئىبراھىمى نەخەيى گوتوويەتى: پيشين پتيان ناخوشبوو خويان زەبوون بكەن و، لاړتيەكان بەسەرياندا زالبىن و ستەميان لى بكەن.

حالەتى دووهم: ئەو يە ئەو كەسەى ستەمەكەى كردو و دەستدرىژتيەكەى كردو، لە دەستى چوو، يان كەسيك بى، دان بىنى بە ھەلەكەى خويدا، بە خلىسكانەكەى خويدا، داواى لىبوردى بكات، لەو حالەتدا لىبوردى باشترە، لەو بارەشەو يە كە خوا دەفرموى: ﴿وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى﴾ ئەگەر لىبوردى و چاوپۆشى بكەن (باشترە) لە پارىزكارىيەو نزيكتە.

با ئەم دوو دەقەش لەوبارەوہ بێنین:

۱- پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: {مَا يَجِلُّ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يُذِلَّ نَفْسَهُ، قَالُوا: وَكَيْفَ يُذِلُّ نَفْسَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «يَتَحَمَّلُ مِنَ الْبَلَاءِ مَا لَا يُطِيقُ» (أخرجه الترمذي: ۱۱۱، ۱۱۲، وابن ماجه: ۴۰۱۶، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِي).

واتە: مسوڵمان بۆی ڕەوا نیە خۆی زەبوون بکات، گوێیان: ئەی پێغەمبەرێ! خوا! چۆن خۆی زەبوون دەکات؟ فەرمووی: خۆی دەداتە بەر بەلایەک کە لە توانایدا نەبێت.

ئەمە ئەوەش دەگرتەوہ کە، تۆ نابێ بلی: قەیناکات بە لەبەر خوا لێم بدەن! نا، دوایی ئەو لێدانە دەبینی سەردەکیشتی بۆ کوشتنیشت، بڕوادار ئەوەندە ی بۆی بکری نابێ خۆی زەبوون بکات، بە تایبەت بۆ کەسانێک کە بە هۆی چاوپۆشی کردن و بێ دەنگیەوہت، زیاتر لە ئاست دا شوولی لێ هەلبکێشن و، زیاتر سامەرەستوو و مکور بن لەسەر ستم و خراپەکیان.

۲- {قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ: «بَلَعْنَا أَنْ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَأْمُرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُنَادِيًا فَيُنَادِي: مَنْ كَانَ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ شَيْءٌ فَلْيَقُمْ، فَيَقُومُ أَهْلُ الْعَفْوِ، فَيُكَافِئُهُمُ اللَّهُ عَلَى مَا كَانَ مِنْ عَفْوِهِمْ»^(۱).

واتە: ئەبوو بەکری صیددیق ﷺ گوتوویەتی: پێمان گەیشتوہ کە لە ڕۆژ قیامەتدا خوا (عز و جل) فەرماندە کات بانگ کەریک بانگ بکات: کێ شتێکی لەلای خوا هەیە، بەهەڵسێ! ئنجا خاوەنانی لێبوردن هەڵدەستی و، خواش پاداشتی لێبوردنەکیان دەداتەوہ.

كۈرتە باسنىك لە بارەى راۋىژەۋە:^(۱)

برگەى يەكەم^(۲): راۋىژ: بىرىتتە لە بناغەى بەرپۈەبىردنى تىكراى
كاروبارەكانى كۆمەلگاۋ دەۋلەتتى ئىسلامىيى:

ئىمە ئەم برگەى يەكەمە لە ھەوت خالدا دىنن، كە چۆن راۋىژ بناغەى
بەرپۈەبىردنى تىكراى كاروبارەكانى كۆمەلگاۋ دەۋلەتتى ئىسلامىيە؟ دەقە عەرەبىيەكە
يەكسەر دەيكەم بە كوردىي.

(۱) - رىشەدار بوونى راۋىژ و رەسەن بوونى لە پىكەتتەنى كۆمەل و كۆمەلگاۋ
دەۋلەتتى ئىسلامىيە:

ئەمە زۆر بەرپۈۋىسى دەفامىرئەۋە، لە قەرمایشى خۋا: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾
الشورى، واتە: كاروبارىان لە نىو خۇياندا بە راۋىژە، ئەم رستە موبارەكە
لە سىياقى ئەو ئايەتەندا ھاتۆتە خۋار، كە پىئاسەى كۆمەللى مەسۈلمان دەكەن.

كەۋاتە: ئەو سىفەتتى كاروبار لە نىو خۇدا بەراۋىژ بەرپۈەبىردنە، كە خوا لە
دۋاى ئىمان و پىشت بە خوا بەستى و، لە دۋاى دوۋرە پەرىزىيى كىردن لە گوناھە
گەۋرەو ناقلۆلاۋ دىژىۋەكان، دۋاى لىبوردنى پاش توۋرەبوون و، دۋاى ۋەلامدانەۋەى
پەرۋەردگارو، دۋاى بەرپاكردىنى نوئىژ، يەكسەر باسى كاروبار بەراۋىژ بەرپۈەبىردن

(۱) ئىمە لە: (الكتاب الحادي عشر) (تطبيق المجتمع للشریعة في جميع الجوانب الحیة) ەۋە،
كە كىتیبى يازدەيەمە لە مەۋسۈۋەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، كۈرتەۋ خۇلاصەى
مەتلەبى چۈرەم و پىئجەم لە بارەى شوۋراۋە دىنن و، لە دوو برگەدا ئەم كۈرتە باسە
لەبەر رۆشنايى ئەو كىتیبەدا، پۈختەى ئەۋەى لەو كىتیبەدا باسما كىردۈ، دەخەينە رۈۋ.

(۲) (المطلب الرابع: الشورى هي أساس إدارة، جميع شؤون المجتمع والدولة الإسلاميين).

دەكات، كەواتە: ئەوئش بەكەكە لە خەسلەتە بئەپەتتەبە كانی تاك و، كۆمەل و، كۆمەلگاو دەولەتی ئیسلامی.

(۲) - پینگە ی راویژ لە ئیسلامدا:

پینگە ی راویژ ئەویدە، كە هاونااستە لەگەل نوێژو زەكاتدا، بەلگەشمان لەوبارەود ئەویدە كە خوا ﷻ كاروبار بە راویژ بەرپۆدەبردنی، خستۆتە ئیوان بەرپاكردنی نوێژو، بەخشینهود، ئنجا ئەو بەخشینه چ لە مال و سامان بێ، كە زەكات زەقترینەتی، چ لە هەرشەتیکی دیکە بێ، وەك پشتر باسمان كرد. كەواتە: مادام خوا خستوویدەتە ئیوان نوێژ بەرپاكردن و بەخشین و، هاوکاری كردنەود، یانی: كاروبار بە راویژ بەرپۆدەبردنیش، هاوتاو هاونااستی ئەوانە.

(۳) - چەمك و واتای راویژ:

راویژ بریتیه لە هەلگیر و هەرگیرکردنی بیروپایەكان و، تێوەپامانیان بە مەبەستی گەشتن بە پای راست، یاخود راستترین، چونكە زانیانی زمان، گوتووینە: وشە (شوری): لە پشەدا لە (سَارَ النَّخْلَ الْعَسَلَ، يَشُورُهُ إِذَا جَنَاهُ مِنَ الْأَزْهَارِ، أَوْ مِنْ شِرْثِ الذَّائِبَةِ أَشُورَهَا إِذَا أَرْكَضَتْهَا، وَأَجْرَيْتَهَا لَتَجْرِبَهَا وَتَتَغَرَّفَ عَلَى مِشْيَتِهَا وَطَبِيعَتِهَا)، (شوری) لە یەكەك لەو دووانەود هاتو:

أ- یان لەو هاتو: هەنگەكە هەنگوینی كۆكردەود، شیلە ی گۆلانی كۆكردەود و كریە هەنگوین. ب- یاخود لەو هاتو: وڵاخەكە غاردانم پێكردو، رۆیاندم تاكو تاقي بكەمەود، داخۆ رۆیشن و سرووشتی چۆنە.

كەواتە: راویژكارانیش لە ئیوان خۆیاندا، بیروپایەكان لە تەتەلەو بێژینگ دەدەن و دەیانپشكنن و لێیان وردەبەنەود، تاكو سەرەنجام بگەنە ئەویدی كام پایە راستە؟ یاخود: كام پایە راسترو چاكترە؟!

۴- راویژ گشتگیره، بۆ هەر کارنیک که ینگهیه کی هه بی و گرنگیه کی هه بی، پتویستی به قسه له سه رکردن هه بی:

به لگه شمان نه وهیه که خوا ده فهرموئ: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾ ۳۸ الشوری، که پتستر گوتمان (امر): برتیه له حال و کار، هه شتیک که بهیئتی، قسه ی له باره وه بکری و راویژی له باره وه بکری، واته: هه رچی کاروباری بروداران ه ده بی، به راویژی، هه لبه ته نهو کاروباران ه په کیان له سه ره نه وه که وتوه، لیان وردبیه وه، تیانه وه پامیئتی و راویژیان له باره وه بکه ی.

۵- بینه له سه ره نه وه ی باسکرا پتویستبوونی راویژ له سه ره بروداران، زۆر پوون و ناشکراه:

چونکه خوا ﷻ له دوایی به رپاکردنی نوئژ، یه کسه ره باسی کاروبار به راویژ به رتوه بردن ده کات، که واته: وه ک چۆن نوئژو مال به خشین له سه ره مسوولمانان فه رزن، به هه مان شیوه کاروبار به راویژ بردنیشان له سه ره فه رزه.

۶- پابه ندیی به نهجامیکه وه که له راویژ په یداده بی پتویسته، نه گه رنا راویژکردن ده بیتنه خافلاندنی خه لک و، شتیکی بیجی:

کارنیک که راویژی له باره وه ده کری، پتویسته ده ره نهجامه که ی، نه نهجامه که ی پابه ندیی پتوه بکری، واته: راویژ پابه ندکه ره (الشوری مُلْزَمَة)، ته نیا فیژکه ره و، تاگادارکه ره وه نیه (أَيْسَرَتْ مُغْلِمَةً) له نیتوان زانایاندا لهو باره وه زۆر قسه کراوه، چونکه وه ختیک له کارنیک ده کوژدرتیه وه، راویژی تیدا ده کری، ده ریش ده که وئ کام رایه راستره وه لگه دارتره، نه گه ره ته به ننی نه کری، مانای وایه بهس خو خافلاندن و، خافلاندنی خه لک بووه، به تایبته له لایه نه که سیکه وه که راویژه که ده کات، به تایبته له لایه نه که سیکه وه که هومکرانه و راویژ به خه لک ده کات، نه گه ره هوکمران دوایی پابه ند نه بی، به رای زۆرینه وه، یان بهو رایه وه که ده ره که وتوه راستره وه لگه دارتره، مانای وایه هه ره خافلاندوونی!

(۷) - له نیتوان راویژی نیسلامی و دیموکراسیدا، دوو جیاوازی گهوره هه:

یهك: نهوهیه كه راویژ له نیسلامدا گشتگیره، بۆ هه موو ره هه ندو لایه نه كانی ژبان و، ته نیا له بواری سیاسیدا كورت هه لئه هاتوه، كه خوا ده فهرموی: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾. كاروباریان به راویژه، ئه مه لێره دا خوا ﴿كَارِئِكَ﴾ جیا له كارێكی تایبهت نه كرده به راویژهوه، به لكو به گشتی و، به ره هایه فهرموویهتی، كه واته: هه موو كارێكی مسولمانان كه به ئیتی و بایه خیی هه بێ، پێویسته راویژی تیدا بكری، ههر بۆیه خوا ﴿كَارِئِكَ﴾ له قورئاندا، له مه سه له ی مامه له ی باب و دایكان له قه زیه ی شیر پێدانی كۆره كه باند، باسی راویژی كرده، له سووره ی (البقره) تایه ق (۲۲۳) دا ده فهرموی: ﴿فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَشَاوَرَ فَلَ جُنَاحَ عَلَيْهِمَا﴾. هه روه ها راویژ كړنی مێرد، كه ژنه كه ی ته لاقداره، به لآم ژنه كه ی دوو گیانه، چۆن مندا له كه یان شیر پێ بدن، له دوا ی ته لاقدان؟ له ویش باسی راویژی كرده وه ده فهرموی: ﴿وَإِنْ كُنْ أُولَتْ حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ وَاتَمَرُوا بَيْنَكُمْ بِمَعْرُوفٍ﴾ (الطلاق، و اتامروا) واته: راویژ بكه ن هه روه ها پێشه وای مسولمانان و حوكمرانیان، دیسان پێویسته راویژ به برواداران بكات، وهك ده فهرموی: ﴿وَشَاوَرَهُمْ فِي الْأَمْرِ﴾ آل عمران.

دوو: راویژ له نیسلامدا پابه ند به شه ریه ته وه، به حوكمه هه لپه ره كانی وه، چونكه وهك بنجینه یهك كۆتاره: (لا اجتهاد فی معرض النص)، له كانی هه بوونی دهق دا كۆششكردن نیه. به لآم دیاره دیموکراسی، به ربه ره لایه و، پابه ندنیه به هیج شتیكه وه، ههر بۆیه ش له سایه ی نه و كۆمه لگایه دا، كه به حیساب میكانیزمی دیموکراسی، بۆ حوكمرانی به كاردیتن، به بێ پابه ندی به شه ریه ته وه، ده گه نه بریاری ژۆر سه قهت، كه له رووی كۆمه لایه تییه وه، له رووی دینییه وه، له رووی نه خلاقییه وه، له رووی خێزانییه وه، یان له رووی سته مكردن له گه لان و نه ته و دكانی دیکه وه، له سنوور ده رچوونیكی گه وری تیدابه، به لآم له نیسلامدا راویژی مسولمانان پابه ند به شه ریه ته وه، نابێ له و چوارچێوه یه ده رچێ، نه گه ر مسولمانانی هه موو دنیا نهك هی په رله مانێك، نهك هی

ئەنجۈمەنى نوپىنەرائىك، كۆپىنەھە ناتوانن بَلَيِّن: سوود (ربا) ھەلآلە، يان زىنا ھەلآلە، يان ھاورەگەز بازى رەوايە، يان دزىي ھەلآلە، يان داگىر كردن، ياخود بەكارھىتانى مادە شەرخۆشكەرەكان رەوايە، چونكە ئەمانە ھەموويان لە دەقەكانى قورئان و سۈننەتدا ھەلبىراون، زانايان وەك بنچىنەيەك گوتوويانە: (حَرَامٌ مُّحَمَّدٍ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَحَلَالُهُ حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ) ئەوھى كە موحەممەد ﷺ بە قەدەغەي دانائو، ھەر قەدەغەيە تاكو قىامت، ئەوھش كە ئەو بە رەواي دانائو، رەوايە تاكو قىامت، ھىچ كەس بۆي نىھ نە ھەرامەكان، رەوا بكات، نە رەوايەكانىش قەدەغە بكات.

برگەي دووھەم^(۱): سەرپەرشتىارى كردنى كاربەدەستان، رەوايەتتېي نىھ، مەگەر لەسەر بناغەي راوئىژ، ئەو بەرپرسىارىيەتتېيان پېسىپىردرابى:

لەوبارەش چوار بەلگان دەخىنە روو:

يەكەم: ئەم بنەمايەش ھەر لە بنەماي يەكەمەھە وەردەگىرى و ھەلئەھىنجىرى، بنەماي يەكەم: برىتى بوو لە: راوئىژ بناغەي بەرپوھەردنى تىكراي كاروبارەكانى كۆمەل و كۆمەلگا، دەولەتى تىسلامىيە، چونكە مادام خوا ﷻ راوئىژى كردو بە ئەو بناغەيەي كە تىكراي كاروبارى مەسئۇلمانانى لەسەر بنىات دەنرى و فەرموويەي: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾، بېگومانىش كارى ديارىيەردنى كاربەدەستان، لە ھەموو كارەكانى مەسئۇلمانان گىرنگىرو مەزنىرە، بۆيە پتويستە راوئىژى تېدا بگەن، خوا دەفەرموى: ﴿وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ﴾، كاروبارىيان لە نىوان خوياندا بەراوئىژ، كارى ئەرك پىن سپاردنى كاربەدەستانىش، لە ھەموو كارەكان مەزنىرە، بايەخدارترە.

كەواتە: لە ھەموو كارەكان زياتر دەبى ئەوھى تېدا رەچاوبەرى، كە دەبى ئەو كارە بناغەكەي راوئىژ كردن بى، بۆيە مەسئۇلمانان ھىچ بوارو دەرەفتيان

(۱) (المطلب الخامس: إستاند ولاية ولاة الأمور لا شرعية لها، إلا إذا أسندت إليهم على أساس الشورى).

نیه، ھەر کاتیک ویستیان کاریک له کاره کافی به پێوه بردنی کۆمه لگا به که سیک بسپێرن و به پرپسیک بۆ نهو کاره بدۆزنهوه، ده بێ پاوێژی تیدا بکهن، چونکه نهو کهسهی کاروباریکی مسوڵمانان به پێوه ده بات، له راستیدا وهک جێگرایه تی پێغه مبه ر ﷺ نهو کاره ده کات، دیسان وهک کاری سپی دراو یه تی مسوڵمانان، یانی: (نَبَاةٌ عَنِ الرَّسُولِ، وَوَكَّالَةٌ عَنِ الْمُجْتَمَعِ) خوا ﷺ له هه موو قورئاندا، دواندنه کافی هه موویان ناراسته ی نیماندارن کردوون: (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا) که واته: له ته سلدا کۆمه لگای برودار، کۆمه لگای مسوڵمان، خاوه نی شه رعیی ده سه لاته، نهو کهسه ی هه لیده بژێرن بۆ نهو ده ی کاروباریان بۆ به پێوه به ری و مشووریان بخوات، چ له رووی یاسادانانه وه، چ له رووی جێبه جێ کردنه وه، چ له رووی دادوهریه وه، چ له ھەر روویکی دیکه وه، نه وه وه کیلانه و، نه وان خو یان نه و کاره یان پێسپاردوه.

پێشه وا زه هه بی هیناویه تی: (دَخَلَ أَبُو مُسْلِمٍ عَلَى مُعَاوِيَةَ، فَقَامَ بَيْنَ السَّمَاطَيْنِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا الْأَجِيرُ، فَقَالُوا: مَهْ، قَالَ: دَعَوُهُ فَهُوَ أَعْرَفُ بِمَا يَقُولُ، وَعَلَيْكَ السَّلَامُ يَا أَبَا مُسْلِمٍ)^(۱).

واته: نه بوو موسلیمی خه وه لانی چوو بۆ لای موعاویه ی کوری نه بوو سوفیان (که هوکمران بوو)، پێیگوت: سلاوت لێ بیت نه ی کرێکار، (بان نه ی نهو کهسه ی به کرێمان گرتووی)، خه لکه که ی کۆرو مه جلیس گو تیان: بێ ده نگبه، (یانی: نهو قسه یه چییه ده یکه ی؟!، موعاویه گو تی: لێکه پێرن، نهو بۆ خو ی چاکتر ده زانی چی ده لێ، (وعلیکم السلام) نه ی نه بوو موسلیم!

دووهم: به لگه یه کی دیکه له و باره وه که سه ره پهرشتیاری مسوڵمانان په وایه تی نیه، ته گهر پالنه درێته لای پاوێزو، له ویستی نازادی مسوڵمانانه وه، له قه ناعت و په زامه ندیانه وه هه لته قولابن، فه رمووده ی خوای به رزه، که ده فه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ﴾

إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿۵۸﴾ النساء، واته: بیگومان خوا فەرمانتان پێدهکات، (تهی کۆمه لگای مسولمان) که سپاردهکان به خه لکی شایستهی خویان بپیژن و، ههر کاتیک دادوه رییتان کرد له نێوان خه لکدا، (تهی هوکمرانهکان)، به دادگه رانه دادوه ری بکهن، تهوهی خوا نامۆزگاریتانی پێدهکات، باشرین شته، بیگومان خوا بیسه ری بینه ره.

لێره دا خوا ﷻ له م نایه ته موباره که دا {وهك له: مهو سووعه ی: {تیسلام و دهوله تداریی} دا که چوار کتیبه و له کتیبی دووه میاندا به درژی یی له باره ی نه م نایه ته وه دواوین} خوا ﷻ فەرمان دهکات به کۆمه لگا، کۆمه لگای مسولمان و له سهریان پتویست دهکات، که سپاردهکان ته سلیمی خه لکی شایستهی خویان بکهن و، له دادوه ری کردنیشدا دادگه ربین، دوایش بۆیان روونده کاته وه که تهوهی خوا نامۆزگاریان پێدهکات، باشرین نامۆزگارییه و خوا قسه کانیشیان ده بیستی، کرده وه کانیشیان ده بینی.

سپاردهکان (أَمَانَات) که لێره دا خوا فەرمانی به برواداران کردوه، بیانگه یه ننه دهستی خه لکی شایستهی خویان، گشتگیره بۆ هه موو جوړه کانی سپاردهکان، چ سپاردهی ماددی بن، چ سپاردهی مهعنه ویی بن، به لام تهوهی له سیاق ده رده کهوێ، له بهر تهوهش که خوا (أَذَاءُ الْأَمَانَاتِ) له گه ل (حُكْمٌ بِالْعَدْلِ) دا، پێکه وه هێناون، تهوهیه که مه به ست له سپاردهکان (أَمَانَات) لێره دا کاروبار به رتو ده بردنی کۆمه لگایه، که له راستیدا مه زترین سپارده و نه مانه تیشه، پێغه مبه ری خواش ﷺ وشه ی نه مانه تی و تهفسیر کردوه، وهك له م فەرماشته دا دیاره:

{عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ؓ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا ضُيِّعَتِ الْأَمَانَةُ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: «إِذَا وُسِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۵۹). نهوه له درێژدهی فەرماشته تیکدا هاته وه، که پیاویک له پێغه مبه ر ده پرسنی ﷺ {مَتَى السَّاعَةُ} ناخیر زه مان که ی دی؟ یاخود قیامه ت که یه؟

واته: نه بوو هو ره یه ر ﷺ، ده لێ: پێغه مبه ری خوا ﷻ فەرمووی: ههر کاتیک سپارده زایه کرا، چاوه رتی ناخیر زه مان، (یان چاوه رتی قیامه ت) بکه، تهویش

گۈق: زايە كىردى سىپاردە چۆنە؟ فەرموۋى: ھەركات كاروبار بە كەسى ناشايست سىپىردا، چاۋە پىتى قىامەت، (يان چاۋە پىتى تاخىر زەمان) بىكە.

ھەلبەتە ئەو ھاۋەلە (خوالىتى بازى بى)، لە (الْقِيَامَةُ الْكُبْرَى، أَوِ السَّاعَةِ الْكُبْرَى) ى، پىرسىار كىردە، واتە: تاخىر زەمان، ياخود زىندوو كرانه ۋە ھەلسىترانە ۋە، بەلام پىغەمبەرى خاتەم ﷺ بۆى باسى كۆتايى ھاتن و تاخىر زەمانى ھەر كارىك كىردە، كە بە كەسىكى ناشايست دەسىپىردى، كە ئەو كارە سەرى بەفەتارە دەچىت و كۆتايى پىتى دى، و، تاخىر زەمانى ئەو كارە دى.

كەواتە: كاتىك سىپاردە ھى ھوكمرانىى زايە نەبۋە، كە بە خەلىكى شايستە سىپىرداۋە، كەسانىك كە شايستەبن، بۆ ئىدارەدان و بەپىۋىردى كاروبارى كۆمەلگاي مەسۇلمان.

دوو پىۋونكىردنە ھى گرنگ:

۱- وشەى: ﴿وَأُولَى الْأَمْرِ﴾ النساء، وشەيەكە، ناگونجى بلىتىن: مەبەست پىتى كەسىكە، ئەو كەسەى كە كاروبارى كۆمەلگا بەپىۋە دەبات، ئەگەر ناۋى لىتىرى: خەلىفە، نىمام، ئەمىر، سەرۆك، سولتان، بۆچى؟ چۈنكە (أولى) بە ماناى خاۋەدان (أصحاب)، دەلى: (أُولَى: جَمْعٌ لَا وَاحِدَ لَهُ مِنْ لَفْظِهِ، وَاحِدَهُ ذُو، وَأُولَاتٌ لِلْإِنْثَاءِ، وَاحِدَتُهَا ذَاتٌ) واتە: (أولى): وشەيەكە بە ماناى خاۋەدان دى، كە لە بىژەى خۆى تاكى نىە، بەلكو تاكەكەى برىتىە لە (ذو) خاۋەن، بۆ يەك كەس، بۆ مېنىان، دەگوتى: (أولات) تاكى (أولات) ىش، برىتىە لە (ذات).

كەواتە: ھەر لە ئەسلىدا ئەوانەى خاۋەن دەستەلات دەبن، لە كۆمەلگاۋ دەۋلەتق نىسلامىيدا، دەپى كۆبن، (أولى الأمر) كە دەفەرموۋى: ﴿يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ النساء، تىمە لە نىسلامدا (ولى الأمر) مان نىە، (أولى الأمر) مان ھەيە، كەواتە: ئەۋە لادانىكى زەق و خراپە، كە بە ناۋى نىسلامەۋە كەسىك ناۋى لىتىرى: (أولى الأمر)، تىمە (أولى الأمر) مان ھەيە،

دەستەلات و ھۆكۈمرانىيى لە ئىسلامدا بە ستافە، بە كۆيە، تاكىك نىيە، بەلىق: كەسىك دەبى ناۋى سەرۇك بى، ناۋى ئەمىر بى، ناۋى ھەرچى بى، بەلام بە تەنيا ھۆكۈمرانىيى ناكات، بەلكو راپوئىژ دەكات لەگەل ئەوانەى لەگەلى دان، يانى: ھاۋكارەكانى.

لە ھەموو قورئاندا وشەى (ولي الأمر) نەھاتو، بەلام (أولي الأمر) ھاتو، دوو جار ان ھاتو لە سوورەتى (النساء) دا.

ئىجا ئەو خاۋەنانەى قەرمانە، ئەو كاربەدەستانە، چ لە كۆرى راپوئىژ (پەرلەمان) دا خۇيان بىننەو، ياخود لە: كۆرى كردنەو ھو گرئىدان (أهل الحل والعقد) كە لەم رۆژگارەدا بە دەستەلاقى ياسادانان ناۋەد دەكرى، چ لە ھۆكۈمەتدا، يان لە دەستەلاقى جىبەجى كردندا، چ لە دەستەلاقى دادوهرىيدا، ھەر سىك دەستەلاتەكان، (أولي الأمر) ئەوانەى ئەو سى دەستەلاتانە بەرپۆدەدەبەن، ئەو وشەيان بۆ بەكاردەھىئى.

(۲) - چۆنەتتى و شىۋازى راپوئىژ كردن لە نىو كۆمەلگادا، بۆ دىارىيىكردى ئەوانەى كارىان پىدەسپىردى، لە ھەر سى دەسەلاقى ياسادانان و جىبەجى كردن و دادوهرىيدا، شەرىعت شىۋازىكى دىارىيىكراۋى بۆ دانەناۋە، بەلكو بەجىبەشتو، لە بازىنەى رەۋاد، لە بازىنەى دەستكراۋەى دا، تاكو كۆمەلگا لە ھەر قۇناغىك لە قۇناغەكانى گەشەكردى ژيانى بەشەردا، بە پىي پىتويست مىكانىزىمى بۆ دابىنى، كەۋاتە: مەسۇلمانان نازادن و دەستكراۋەن، لە ھەلبۇزدى ئەو شىۋازو مىكانىزىمانەى كە پىيان باشتە لە رۋوى نىدارىي و ھونەرىيەو، بۆ ئەۋدى ئەم نايەتە موبارەكە: ﴿وَأْمُرْهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ﴾، لە ژيانى خۇياندا بەرجەستە بكەن، مەسۇلمانان ھىچ قەيدو بەندىكىيان لەسەر نىيە، جگە لەۋە كە نابى پىچەۋانەى دەقىكى شەرىعت بى و، دەبى ھىئانەدى بەرژەۋەندىي مەسۇلمانانى لىيكەۋىتەۋە، چۈنكە كاروبارە ھەلسوكەۋىتەيەكان، ئەسلى تىياندا ھىئانەدى بەرژەۋەندىي و چەسپاندنى دادگەرىيە، ئەگەرنا ھىچ قەيدو مەرجىكى دىكەيان لەسەر نىيە، بە پىچەۋانەى خواپەرستىيەكانەۋە، كە ئەسلى تىياندا پابەندىيە بە دەقەكانەۋە،

بەبى سەرنجدانى حىكمەتەكەيان، چۈنكى مامەلە لەگەل خوادا ﷻ لەسەرۋى عەقلى بەشەرەودى، بەلام مامەلەي كۆمەلگا لە نىو خۇيدا، لە مەوداي عەقلى بەشەر دايە، بۆيە دەبى حىكمەت و سوودەكە لەبەرچاۋ بگىرى.

۳- ديارىيكردى نوڭنەرانى كۆمەلگا، ياخود ئەندامانى راۋىژ، يان ئەندامانى پەرلەمان، بە زاراۋى ئەمرو، گرنگترين ئەو بابەتانەيە، كە دەبى كۆمەلگاي مەسۇلمان قەسەي خۇي تىدا بىكات و راۋىژى تىدا بىكات، نىجا چۈنەيتىي ھەلپاردن و ديارىيكردى نوڭنەرانى كۆمەلگا، تەمىش دىسان شەرىعەت بە بۆشى بەجىيەشتە، تەنيا يەك چۈرچىۋەي فراۋانى بۆ داناۋە، كە دەبى بە راۋىژى مەسۇلمانان لە بەينى خۇياندا بى و، ھىچ كەس بە لاف لىدانى تاكىي بلى: مەن شايستەترم، يان بىنەمالەيى، يان عەشیرەتىي، يان حىزىبىي، يان پەگەزىي، بۆي نىە خۇي بەسەر كۆمەلگادا بىسەپىنى، بەلكو دەبى بە راۋىژ بى، بە پرس و راى كۆمەلگابى.

۴- زۆرىك لە زانايان لەبارەي رەۋابوون و رەۋانەبوونى ھۆكمپرانىي ئەۋانەي خۇيان بەسەر كاروبارى مەسۇلماناندا سەپاندە، لە دۋاي چۈر خەلىفە راشىدەكان، ھەر لە موعاۋىيەي كۆرى ئەبوو سۇفیانەۋە، ھەتا دۋايى، لەو بارەۋە زۆر قەسەيان كەردە، كە بەبى راۋىژ بە مەسۇلمانان خۇيان بەسەر كۆرسىي ھۆكمپرانىيدا سەپاندە، كە ئەۋەي موعاۋىيە ھەتاراددەيەك شۈبھەيەكى بە دەستەۋە ھەبوو، كە ھەسەنى كۆرى عەلى (خۇا لىيان رازى بى)، تەنازولى بۆ كەرد، بەلام لە دۋاي ئەۋەۋە يەزىدى كۆرى و، ئەۋانى دىكە، جگە لە عومەرى كۆرى عەبدولعەزىز، رەھمەتى خۇاي لىيى و، ھەندىكى دىكەيان كە كارەكەيان تەسلىمى مەسۇلمانان كەردۆتەۋە، بەلام مەسۇلمانان ھەلىيانىزاردوون، ئەۋانى دىكە ھەموۋيان بە مىراتىي بوون.

زانايان لەوبارەۋە زۆر قەسەيان كەردە، بەلام ئەۋ فەرمايشتەي پىغەمبەر ﷺ كە دەفەرەمۋى: (أَوَّلُ مَنْ يَغَيِّرُ سُنَّتِي رَجُلٌ مِنْ بَنِي أُمَيَّةَ) (آخرجه ابن أبي عاصم في الأوائىل: ج ۷، ص ۲، ورواه ابن كثر في البداية والنهاية: ج ۸، ص ۲۳۴، وكذلك رواه السيوطي في الجامع الصغير: ۲۸۴۱، وأورده الألباني في السلسلة الصحيحة رقم: ۱۷۴۹)، واتە: يەكەم كەس كە رىيازى مەن دەگۆرى، پىاۋىكە لەبەنى تومەيە.

نه‌لانیی په‌حمه‌ق خوای لی بئ، ده‌لئ: ډنگه‌ مه‌به‌ست له‌ فه‌رمایشته‌که
گوړینی سیستمی هه‌لېژاردنی خه‌لیفه‌ بئ و، کردنی به‌ میراتیی بئ، [که‌ له‌سهر
ده‌ستی مو‌عاویه‌ نه‌وه‌ روویدا، خوا لئی بیووری].

له‌و باره‌وه‌ زانایان زوړ قسه‌یان کرده‌، به‌لام پټم وایه‌ نه‌م فه‌رمایشته‌ی
پټغه‌مبه‌ر ﴿۱۱۴﴾ نه‌و بابه‌ته‌ یه‌کلایی ده‌کاته‌وه‌، هه‌روه‌ها ده‌شگونجی نه‌و نایه‌ته‌
مو‌باره‌که‌ی سووره‌ق (البقرة) له‌وباره‌وه‌ به‌ به‌لگه‌به‌تیرتیه‌وه‌، که‌ ده‌فه‌رموئ:
﴿قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾ ۱۱۴، واته‌: په‌یمانی من سته‌مکاران
ناگرتیه‌وه‌، که‌ له‌ وه‌لامی تیپراهیم دایه‌ (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، وه‌ک خوا
ده‌فه‌رموئ: ﴿وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ
وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ﴾ ۱۱۴، البقرة، واته‌: یادبکه‌وه‌! کاتیک
په‌روه‌ردگاری تیپراهیم، تیپراهیمی تاقیکرده‌وه‌ به‌ چهند وشه‌یه‌ک [واته‌: به‌
چهند نه‌رکتیک] نه‌ویش هه‌مووی ته‌واو کردن، دواپی (خوا) فه‌رمووی: من
ده‌تکه‌مه‌ پټشه‌وا بو‌ خه‌لک، گوئ: نه‌دی له‌ وه‌چه‌که‌م؟ (خوا) فه‌رمووی:
سته‌مکاران په‌یمانی من نایانگرتیه‌وه‌، واته‌: سته‌مکاران په‌وایه‌تیان نیه‌، بو‌
پټشه‌وایه‌تی و هوکمرانیی.

که‌واته‌: هه‌ر کارپی سپاردتیک له‌ سه‌ربناغی خو‌سه‌پاندن و، سته‌م له‌ خه‌لک
کردن بنیات نرابئ، له‌ راستییدا په‌وایه‌تی نیه‌و، به‌ ناشه‌رعیی له‌ قه‌لهم ده‌درئ.

سټیه‌م: به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ له‌وباره‌وه‌، نه‌وه‌یه‌ که‌ خوا ﴿۱۱۵﴾ له‌سهر کاربه‌ده‌ستانی فه‌ر
کرده‌ هوکم به‌ دادگه‌ریی بکه‌ن، وه‌ک خوا ﴿۱۱۶﴾ ده‌فه‌رموئ: ﴿وَإِذَا حُكِمَ بَيْنَ النَّاسِ
أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ﴾ ۱۱۵، النساء، نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌یه‌، چونکه‌ بابای سته‌مکار،
که‌ خو‌ی به‌سهر خه‌لکدا سه‌پاندوه‌ و بو‌خو‌ی دادگه‌رنیه‌، چو‌ن ده‌توانئ له‌ هوکمرانییدا
دادگه‌رانه‌ په‌فتار بکات؟ وه‌ک گوته‌راوه‌: (كَيْفَ يَسْتَقِيمُ الظَّل وَالْعُودُ أَعُوجُ) سټیه‌ر چو‌ن
راست ده‌بئ، نه‌گه‌ر داره‌که‌ خوار بئ؟!

چۈرەم: ھەلبەتتە دەگونجى زۆر بەلگەي دىكەش بېيىزىتەو، بۇ وىنە: خوا لە سوورەتى (ھود) ئايەتى (۱۸)دە، دەفەرمۇي: ﴿أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ﴾ ۱۸، واتە: ئاگادارېن! نەفرىنى خوا لە سەمكاران.

ئىجا چۆن باباى نەفرىن لىكراو، دەبىتە سەرپەرشتىارى مۇسولمانان، مۇسولماننىڭ كە خوا بەزەيى پىدادىن، كەسىك كە خوا لە بەزەيى و پەحمەتى خۇي دوورى خستۇتەو نەفرىنى لىكردو، چۆن بىرئىتە سەرپەرشتىارو، سەرۆكىان؟ دەگونجى زۆر بەلگەي دىكەش لەو بارەو بېيىزىتەو.

مەسەلەى دووھە:

ھەقى خۆکردنەوھو تۆلەستاندەوھ، دواى ستەملېكران، گلەيى لەسەر نىھ، بەلكو گلەيى و سەرزەنشت لەسەر ستەم كارو دەستدریژكارانەو، ئەوانە ئازارى بە ژانىشیان ھەيە لە قیامەتدا، كەسكىش خۆراگرى و لىبوردنى ھەبى، ئەو خەسلەتە لەو كارانەيە كە بەبى ئىرادەى پتەوو قايم نایەتەدى:

خو دەفەرموى: ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ۚ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١٣ وَلَمَنِ سَبَرَ وَعَفَرَ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ۝١٤﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانه، لە پىنج بىرگەدا:

(١)- ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾، بە دۇنيایى ھەر كەسك دواى ئەوھى ستەمى لىكراو، تۆلەى خۆى بىستىتتەوھو و ملنەدات بۆ ستەم، ئەوانە پىي گلەيان لەسەر نىھ، كەس ناتوانى گلەيان لى بكات و سەرزەنشتیان بكات.

كە دەفەرموى: (وَلَمَنِ) ئەم (ل)ە، (مُوطِنَةٌ لِّلْقِسْمِ)، پىخۆشكەرە بۆ سویند، ﴿وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ﴾ واتە: بە دۇنيایى كەسك تۆلە بىستىتتەوھو لە دواى ئەوھى ستەمى لىكراو، (انْتَصَرَ) پىشتەر گومان: آ-يان بە مانای بەرھەلستىي ستەمكارى كرد، ب-يان بە مانای تۆلەى ستاند، ج-ياخود مانای داواى يارمەتىي كرد تاكو زولمى لى نەكرى.

(بَعْدَ ظُلْمِهِ: إِضَافَةٌ الْمُضَدِّ إِلَى الْمُغُولِبِ، أَي: بَعْدَ غُوبِهِ مَظْلُومًا)، (بَعْدَ ظُلْمِهِ) ئەمە پالدىنى چاوكە بۆ لای بەركار، (بَعْدَ ظُلْمِهِ) (ظلم): چاوكە و ئانواكە (ه) بەركارەكەيەق، كە ئەمە پالدىنى چاوكە بۆ لای بەركار، واتە: دواى ئەوھى ستەمى لىكراو، تۆلە بىستىتتەوھو، گلەيى لەسەر نىھ، چونكە (مَنْ: شَرْطِيَّةٌ) يانى: ھەر كەسك بە مەرجك ستەمى لىكراوتى تۆلە بىستىتتەوھو، گلەيى لەسەر نىھ.

﴿فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾، نا ئەوانە هیچ پێیان لەسەر نیە، یانی: (موجب المؤاخَذة) هیچ پێیەکی پێویستکەر بۆ سزادان و گلهیی لێکرانیان لەسەر نیە، ﴿فَأُولَٰئِكَ﴾، دەبێتە وەتەمە مەرجه کە، هەر کەسێک بە مەرچیک ستمی لێکرای و تۆلەبستێنێتەو، یاخود بەرپەرچی ستمە کە بداتەو، وەلامە کە ی ئەو دەیه: ئەوانە هیچ پێی گلهیی کردنیان لەسەر نیە.

(۲) - ﴿إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ﴾، پێی گلهیی کردن تەنیا لەسەر ئەوانەیه، کە ستم لە خەڵک دەکەن، هەر ئەوانە گلهییان دێتە سەر، پێی پەخەنەگرتیان بۆ لادەچێ، وشە (إِنَّمَا): زۆرجار باسما کردو، نامرازی کورتەلێنان و چەسپاندن، (أَذَاؤُ الْحَصْرِ وَالْإِثْبَاتِ) یانی: پێی گلهیی تەنیا لەسەر ئەو کەسانەیه کە ستم لە خەڵک دەکەن.

(۳) - ﴿وَيَعْمُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾، هەروەها بە ناهەق دەستدرێژی دەکەن لە زەویدا، سنوور بەزێتی دەکەن، وشە (بَغْيٍ): بریتیه لە سنوور بەزاندن پوووە ئەو شتەنە خۆ لەسەر زەویدا داینان، وەک مافیکی گشتی و سوود بەخش بۆ هەموو لایە، کە خۆا بۆ تێکرای خەڵکی خۆلقاندوونی، ئەو بێنی دەستدرێژی بکاتە سەر ئەو هەق و مافانە، یاخود ئەو نێعمەتانەو بۆ خۆی قورخیان بکات و دەستیان بەسەر دابگرێ، ئانەو (بَغْيٍ) ه.

کە دەفەر موی: ﴿بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾ دەستدرێژی کردن هەر بە ناهەقە، بەلام ئەمە: (لِكَشْفِ فَظَاغَةِ الْبَغْيِ) ئەمە بۆ دەرگشتنی ناقولایی و، ناشیرینی ئەو دەستدرێژیە، ئەگەرنا دەستدرێژی و سنوور شکێنی هەر خراپە.

ئەجا کەسانێک واین:

(۴) - ﴿أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾، ئەوانە تازاریکی بە تیشیان بۆ هەیه، تازاریکی بە ژان کە بە دنیایی مەبەست پێی سزای پۆژی دوايه.

(۵) - ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَصَمَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾، بە دنیایی هەرکەس خۆی رابگرێ و لیبووری، ئەو لە کارە گرنگ و جەخت لەسەر کراوەکانە. ئەم (ل) ی (وَلَمَنْ) لامی

دەستپێکردنە (لام الإبتداء)، یانی: مسۆگەر کە سێک خۆراگری بکات و لیبوردن بکات، ئەو خۆراگری و لیبوردنە، ﴿لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾، واتە: لەو کارانەیە کە پێویستی بە عەزیمەت دەکات، یاخود لەو کارانەیە کە بەکەسانێکی خاوەن نیرادەو عەزیمی پتەو ئەنجام دەدرێن، یاخود لەو کارانەیە کە خوا ﷻ زۆر جەختی لەسەر کردوونەوه.

لێرهەدا کە دەفەرموێ: ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَعَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ چوار جەختکەرەوه هاتوون:

۱- (ل): ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَعَفَرَ﴾.

۲- (إن): (إِنَّ ذَلِكَ).

۳- (ل)ی دەستپێکردن (لام الإبتداء): ﴿وَلَمَنْ صَبَرَ وَعَفَرَ﴾.

۴- وەسفکردن بە چاوگ: ﴿لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ ئەو کارانەی عەزیمان لەسەر کراوه، نیرادەیهکی پتەویشیان لە پشتهوهیه.

وشەی (عَزَمَ) یانی: (عَقْدُ الثَّيِّةِ عَلَى الْعَمَلِ وَالثَّبَاتِ عَلَى ذَلِكَ) (عَزَمَ)، بریتییە لە گرێدانی نیازو مەبەست لەسەر کاریک و، چەسپاویی لەسەر ئەو کارە، وشەی (عَزَمَ) کە پالێراوەتە لای (الأمور)، (مِنْ إِصَافَةِ الصِّفَةِ إِلَى الْمَوْصُوفِ) لێرهەدا سیفەت پالێراوەتە لای وەسفکراو، (أَي: الْأُمُورِ الْمَعْرُومَةِ، أَوِ الْأُمُورِ الْعَازِمَةِ أَصْحَابُهَا)، واتە: لەو کارانەیە کە عەزیمان لە سەر کراوه، یان: کە خاوەنەکانیان، خاوەن دڵی پتەون لەسەر ئەنجامدانی کاران، یاخود: (مِنْ عَزَائِمِ اللَّهِ الَّتِي أَمَرَ اللَّهُ بِهَا) لەو کارە گرنگانە کە خوا مەبەستی بوون، مەژۆنەکان بیاڵێننەدی.

بۆ روونکردنەوهی ئەو نایەتە موبارەکە دەفەرموێ: ﴿وَلَمَنْ أَنْصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَاعَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ﴾، واتە: هەر کە سێک لە دواي ئەوهی ستمی لێکراوه، تۆلە بستییتێهوه، ئەوانە هیچ رێی گلهیان لەسەر نیه، ئەم دەقه لەوبارەوه، دێنین:

يُنْفِغُهُمْ رَبُّكَ دَهْرًا مَّوِيًّا: {الْمُسْتَبَاقِينَ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَاقِي، مَا لَمْ يَحْتَدِ الْمَطْلُومُ} (أُخْرِجَهُ مَسْلُومًا: ٢٥٨٧، والبخاري في الأدب المفرد: ٤٤٢٣، وأبو داود: ١٨٩، والترمذي: ٥٨١) واته: ئەو دوو كەسەى قسە بە يەكەى دەتەن، (جێئە بە يەكەى دەتەن)، ئەو كەسەى دەستپێشخەر بوو، گوناھەكە لە ئەستۆى ئەو، تاكو باباى سەمەلىكراو سنوور شكێتەى دەكات و تێدەپەژنێ. {ئەو كاتە ئەویش گوناھبار دەبێ} وەك بىجىنەيەكى شەرىعى هاتو: (الباقى بالشر اظلم) دەستپێشخەر بوو خراپە سەمەلكارترە، واتە: گوناھەكە لە ئەستۆى ئەو، ئەوى دیکە كە وەلام دەداتەو و بەرگریى لە خۆى دەكات، گوناھبار نابێ، چونكە خوا ﷻ پێداو بەرگریى لە خۆى بكات: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ﴾ (فَمَنْ أَعَدَّيْ عَلَيْكُمْ فَأَعِدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا أَعَدَّيْ عَلَيْكُمْ) (البقرة: ١٩٤) ئەويان پێى پێدراو، بۆيە گوناھبار نەو ئەركێكى شەرىعى ئەنجام دەدات، بەلام هەى يەكەم كە دەستپێشخەر دەبێ بوو دەسەدرێژبێ، كەرك دەكات، كە خوا قەدەغەى كردو، بۆيە گوناھبارە.

مهسه له ی سیه:

هه ره که سیک خوا گومرای بکات، هیچ سه ره رشتیاری نابن و، له کاتی دیتنی سزای خواشد، داوای گه رانه وه ده که ن بو دنیاو، کاتیکش له سه ره ناگر راده نویتری ن به ملکه چیی و زه بوونی به سیله ی چاوان، ته ماشا ده که ن و، پروادارانیش ده تین: نه وانه ی خو یان و که س و کاریان دۆراندوه، زیانبارن و، هیچ که شیش نه بوو له سزای خوا ده ربا زیان بکات، نه وه ی خواش سه ره گردانی بکات، هیچ ری نی ن:

خوا ده فهرمو: ﴿وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُوا هَلْ إِلَى مَرَدٍّ مِنْ سَبِيلٍ ۝۱۱ وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعَاتٍ مِنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّ الْخَسِرَاتِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ ۝۱۲ وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ ۝۱۳﴾

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه تانه، له ده (۱۰) برکه دا:

(۱) - ﴿وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ﴾، هه ره که سیک خوا گومرای بکات، هیچ سه ره رشتیاری نین، له داوای وی.

(مِنْ) ی ﴿فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ﴾، (مِنْ: زَالِدَةٌ لِلتَّوَكُّيدِ)، نه م (مِنْ) ه، زیادکراوه بو جه خه تکرده وه، واته: هه ره له سه ره دای سه ره رشتیاری به وه تا کو کو تایی، هیچ که سیک نیه، له داوای خوا سه ره رشتیاری بی، مادام خوا گومرای کردبی.

که ده فهرمو: ﴿مِنْ بَعْدِهِ﴾، یانی: (مِنْ دُونِهِ، مِنْ غَيْرِهِ) جگه له خوا هیچ سه ره رشتیاری دیکه ی نین، که خوا گومرای کردبی، کت ده توانی سه ره رشتیاری بی و بیخاته وه سه ری؟!

(۲) - **وَرَرَى الظَّالِمِينَ لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ** ﴿﴾، ستمەكارانىش دەبىنى، كاتىك كە تازار دەبىنى، سزا دەبىنى، واتە: دۆزەخ دەبىنى، وشەي (العذاب)، (ال) ەكە بۇ ناساندە، بەلام بۇ (عهد)، واتە: سزاو تازارەكە دەبىنى، كە مەبەست پىتى دۆزەخە، چى دەكەن؟

(۳) - **يَقُولُونَ هَلْ إِيَّائِنَا مَرَجْرٌ مِّن سَبِيلٍ** ﴿﴾، دەلەن: ئايا ھىچ رېئەك نىە بۇ گەرەنەو، (هَلْ: إِنْكَارِي فِي مَعْنَى النِّفْيِ، وَ«مِنْ» زَائِدَةٌ لِلتَّكْنِيدِ) **هَلْ إِيَّائِنَا مَرَجْرٌ مِّن سَبِيلٍ** ﴿﴾ يانى: ئايا ھىچ رى نىن بۇ گەرەنەو بۇ دنيا؟ (هَلْ) بۇ پرسىارکردى نكوولېيلىكىردنەو مەبەست پىتى لابردنە، (مِنْ) ىش كە چۆتە سەر (سبيل) زياد كراوہ بۇ تەنكىد كىردنەو، واتە: ھىچ جۆرە رېئەك نىە، كە بگەرېتنەو.

وشەي (مَرَجْرٌ) ەك پېشترىش باسما كىرد، ھەم بە ماناى گەرەنەو (وَجُوع) دى و چاۋگى (مىمى) يە، واتە: گەرەنەو، ھەم بە ماناى شوپنى بۇلا گەرەنەو، يانى (مَرَجِع) واتە: ھىچ شونىنك نىە بۇ لاي بگەرېتنەو؟

(۴) - **وَرَبُّهُمْ يُعْرِضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعَاتٍ مِّنَ الذَّلِيلِ** ﴿﴾، تۆ ئەو تاوانبارە بېپىروايانە دەبىنى، ملەكە چانە بەھۆى زەبوونىيەو رادەنوئىزىن لەسەرى، پاناۋى (هاى) (عَلَيْهَا) بۇ ناگرى دۆزەخ دەچىتەو، لەسەر ناگرى دۆزەخ رادەنوئىزىن، **خَشِيعَاتٍ مِّنَ الذَّلِيلِ** ﴿﴾ زۆر ملەكە چانەو زەبوونانە، لەبەر ئەو بى دەستەلاتىي و داماۋىيە بەسەريان ھاتو، زۆر ملەكە چەن، ياخود بەوشەي (خَشِيعَاتٍ) رستەكە كۇتايى دى و، (مِنَ الذَّلِيلِ) پەيوەستە بەرستەى دوايىيەو:

(۵) - **مِنَ الذَّلِيلِ يَنْظُرُونَ مِّن طَرَفٍ خَفِيٍّ** ﴿﴾، لەبەر زەبوونىي و بى دەستەلاتىي، بە سىلەى چاۋ تەماشىا دەكەن، (الطَّرْفُ: تَحْرِيكُ جَفْنِ الْعَيْنِ)، (طَرَفٍ) جوۋلاندى پىلۋوى چاۋە. (طَرَفٍ): لەسەر كىشى (ضَرْبٍ)، واتە: (حَرَكٌ جَفْنُهُ) پىلۋوى چاۋى جوۋلاندى، واتە: پىر بە چاۋ تەماشىا ئەو سزاو تازارە ناكەن، بەلكو بە سىلەى چاۋو لە زىر چاۋەو، تەماشىا دەكەن، لە ئەنجامى ئەو زەبوون و زەلىلىيەدا كە بە مىلاندا ھاتو.

(۶) - ﴿وَقَالَ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئەوانەى بىرۋايان ھىناۋە گوتيان، ئەمە ۋەك جوړىك له خوشحالىي دەرېپىنە، بەۋە كە ئەو تاوانبارو ستمكارو خراپەكارانە، توۋشى پۇژى خۇيان بوون، دوو چارى سزاي خۇيان بوون، ئەوانەى بىرۋايان ھىناۋە گوتيان:

(۷) - ﴿إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بە دۇنيايى زىيانباران، ھەر ئەوانەن كە خۇيان و كەس و كاريان لە پۇژى قىامەتدا دۇراندوۋە لە دەستداۋە، ۋاتە: زىيانبارى راستەقىنە ئەوانەن، كە ھەم خۇيان لە دەستداۋە ھەم كەس و كاريشيان.

كەۋاتە: وشەى (الخاصرين) كە (أل)ى ناساندنى لەسەرە، بۆ (جنس)ە، يانى: گەرەتەرىن زىيانبارو، ئەو كەسەى ماناي تەۋاۋى زىيانبارىي تېدا ھاتۇتە دى، ئەو جۆرە كەسانەن.

(۸) - ﴿أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ﴾، (أَلَا: لِلتَّنْبِيهِ وَالْإِعْلَام) ناگاداربىن! ئەھا! ستمكاران لە تازارو سزايەكى بەردەوامدان، (المقيم: الذي لا يَرْتَجِلُ) بەردەوام و نەپساۋە نەبىراۋە.

(۹) - ﴿وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ أُولِيَاءَ يُنصِرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، ھىچ سەرپەرشتيارانتيكيشيان نەبوون، جگە لە خوا سەريان بخەن، ديسان (مَنْ) لىرەدا: (وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ أُولِيَاءَ) زىادكراۋە بۆ جەختكردەنەۋەى ئەۋە، كە ھىچ جۆرە سەرپەرشتيارانتيكيان نى، ھەر لە سەرەتاۋ دەستپەكەۋە تاكو كۇتايى.

﴿يُنصِرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، جگە لە خوا، سەريان بخەن، يان لە بەرانبەر سزاي خوادا سەريان بخەن، ياخود: ھىچ سەرپەرشتيارانتيكيان نەبوون، جگە لە خوا، سەريان بخەن و لە فريايان بىن.

(۱۰) - ﴿وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ سَبِيلٍ﴾، ھەر كەس يىكيش خوا گومراي بكات، ھىچ پىي نين.

(سَبِيلُ: نَكْرَةٌ فِي سَبَاقِ التَّفْيِ، فَيَعْمُ كُلُّ سَبِيلٍ مُخْلِصٍ مِنَ الضَّلَالِ وَمِنْ أَثَارِهِ. (سَبِيلُ): كە بە نەزانراو (نكره) ھاتوھ، لە سباقكدا كە لا بردنە، ھەموو جوړە پێھەكانی پێدەربازكەرەكان دەكرێتەوھ، لە گومراپی و لە شوێنەوارەكانی گومراپی. لێرەدا مەبەست ئەوھ نێھ كە خو گومراپی كردوون، بەلكو مەبەست ئەوھ یەساو سیستمی خوا بەسەریاندا چەسپێوھ، كە ھیدایەتی خویان بو ھاتوھ، پەفزیان كردوھ و گومراپیان تووش بووھ، وەك چۆن كە سێك ژەھر دەخواتەوھ دوایی ژاراوی دەبێ، ئەوانەش كە ھیدایەتی خویان پەفز كردوھ، یەكسەر تووشی گومراپی بوون.

خوا بە لوتف و كەرەمە خۆی ئێمە لەو كەسانە بگێڕێ، كە ھەمیشە ھیدایەتی خوا بە ڕووح و گین قبوول دەكەن و تێدەگەن و پتوھە پابەند دەبن، بو ٲەوھ لە دنیادا بەختەوھەبن و، لە دواڕۆژیشد سەر بەرزو سەرفرازبن.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی شه‌شهم ❖

پیناسه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان جهوت (۷) نایه تی کوّای سی سووړه تی (الشوری) ده گریته خو ی، نایه ته کانی: (۴۷ - ۵۲) لهو جهوت نایه ته موباره کده دا، کوّمه لیک بابۀ تی گهوره و گرنکی جوړاو جوړ خراونه ږوو، ده توانین له جهوت بابۀ ته پوخته یان بکه ینه وه:

۱- فهرمان کړدی خوا به مروّقه کان، که به دهم بانگه وازی خواوه بچن، بهر له وهی قیامت و روژی دواپی بن، که گیرانه وهی نیه، هیچ که سیش هیچ په ناگه یه کی نیه خو ی ټیگر ی له سزای خوا.

۲- ږاگه یان دنی نۀو راستییه که ﷺ پیغهمبه ری کوّای موحه ممد ﷺ ته نیا وه ک گیاهه نهری په یامی خوا نیرواوه، نه ک وه ک پاریزه ری مروّقه کان، که نه هیلنی به ملاولادا بچن و گومرابین، نۀو ته نیا گه یان دنی په یامی خوی له سره.

۳- زوړ دلخو شپوونی مروّقی بیروا به خوشی و نیعمه ت و، سپله یی نواندنی له کانی گرفتاری دا.

۴- ده سترکراوه یی خوا ﷺ له ږووی پیدانی ږوله وه به مروّقه کان، که ته نیا کچانیان پیدات، یان ته نیا کورنیا پیدات، یان هردووکانیان پیدات، هم کوران و هم کچان، یاخو هیچیان پینه دات، به هر چوار حاله ته که، خوا ﷺ مامه له له که ل مروّقه کاندا ده کات.

۵- سی شیوه سره کییه کانی سروش کړدی خوا بو پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خوا ﷺ به سی شیوه ی سره کیی وهی و په یامی خو ی بو پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردوه:

یه که م: له پشت په رده وه دواندن، دووهم: خسته نیو دل، سیهم: ناردنی نوینه رکی فریشته.

۶- راکه یاندنی نه و راستیه که موحهمده ﷺ پیش سرش بو کرانی، نه یزانیوه کتیب جیه و ئیمان جیه؟

۷- قورئان رووح و پرووناکیه کی خوابه و، مایه ی راسته ریکردن و به مراد که یاندنی بهنده کانه، به هو ی ناشنا بو نیانه وه، به راسته شه قامی خوا.

﴿اَسْتَجِیْبُوا لِرَبِّکُمْ مِنْ قَبْلِ اَنْ یَاْقَ یَوْمَ لَا مَرَدَّ لَکُمْ مِنْ اللّٰهِ مَا لَکُمْ مِنْ مُّلَاجٍ یَوْمَیْذٍ وَمَا لَکُمْ مِنْ نّٰسِیْرِ ۝۷﴾ فَاِنْ اَعْرَضُوْا فَمَا اَرْسَلْنَاکَ عَلَیْهِمْ حَفِیْظًا اِنْ عَلَیْکَ اِلَّا الْبَلٰغُ وَاِنَّا اِذَا اَذَقْنَا الْاِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرَحَ بِهَا وَانْ نُّصِیْبَهُمْ سَیِّئَةً بِمَا قَدَّمْتَ اَیْدِیْهِمْ فَاِنْ الْاِنْسَانُ کَفُوْرٌ ﴿۷۸﴾ اِنَّهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ یَخْلُقْ مَا یَشَآءُ یَهْبِ لِمَنْ یَشَآءُ اِنْسًا وَنَهْبَ لِمَنْ یَشَآءُ الذَّکُوْرَ ﴿۷۹﴾ اَوْ یُزَوِّجُهُمْ ذُکْرَانًا وَاُنْثٰی وَیَجْعَلْ مِنْ نِّسَآءٍ عَقیْمًا اِنَّهُ عَلِیْمٌ قَدِیْرٌ ﴿۸۰﴾ وَمَا کَانَ لِیَنْسِیْ اَنْ یُکَلِّمَهُ اللّٰهُ اِلَّا رَحِیْمًا اَوْ مِنْ وِزَآئِیْ جَهَنَّمَ اَوْ یُرْسِلْ رَسُوْلًا فِیْوَحِیْ بِاِذْنِیْ مَا یَشَآءُ اِنَّهُ عَلٰی حَکِیْمٍ ﴿۸۱﴾ وَکَذٰلِکَ اَوْحٰیْنَ اِلَیْکَ رُحٰنًا مِّنْ اَمْرًا مَا کُنْتَ تَدْرِیْ مَا الْکِتٰبُ وَلَا الْاٰیْمٰنُ وَلٰکِنْ جَعَلْنٰهُ نُوْرًا نَّهْدِیْ بِهٖ مَنْ نَّشَآءُ مِنْ عِبَادِنَا وَاِنَّکَ لَتَهْدِیْ اِلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ ﴿۸۲﴾ صِرَاطٌ الَّذِیْ لَکَ فِی السَّمٰوٰتِ وَمَا فِی الْاَرْضِ اِلَّا اِلٰی اللّٰهِ تُصِیْرُ الْاُمُوْرَ ﴿۸۳﴾

ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان

{ئەي خەلىقنە!} ۋەلامى (پەيامى) پەرۋەردگار تان بدەنەۋە، بەر لەۋەى رۇژىك بى (كە رۇژى دۋايىيە)، لەلايەن خواۋە بەر پەرچەدانەۋەى نىۋە لەو رۇژەدا ھىچ پەناگەيەكتان نىۋە، ھىچ نكوۋلىيى كىردنىستان نىۋە ^{۴۷} ئىنجا ئەگەر پىشتان ھەلكرى (لە پەيامى خوا، ھەر خۇيان زىانبارن) چۈنكە تىمە تۆمان بە پارىزەر نەناردۆتە سەريان، تۆ تەنيا گەياندن (ى پەيامى خوا) ت لەسەرە، ھەر كاتىكىش تىمە بەزەيەكمان بە مەرۋف (ى بىپروا) چىژت، زۆر پىتى دلخۇش دەبى و، ئەگەر خراپەيەكىشان بەسەر بى، (ناخۇشەيەكمان بەسەر بى)، بە ھۆى ئەۋەدە كە دەستىان پىشېخستۋە (ناشۈكرى دەكات)، چۈنكە مەرۋف (ى بىپروا!) زۆر سېلھو پىنەزانە ^{۴۸} ھوكمپانىيى و خواۋەندارىتىيى زەۋى، بەس ھى خوايە، ھەرچى بىۋەى دەپھىتتەدى، ھەر كەسكى بوى، مېنىان (كچان)ى، پىدەبەخشى و، ھەر كەسكىش بوى ئىرىنان (كوپان)ى، دەداتى ^{۴۹} يان ئىرىنان و مېنىانىان بۆ جووت دەكات (كوپان و كچانىان وىكرا دەداتى) و، ھەر كەسكىش بوى نەزۋى دەكات، بىگومان ئەو زاناي توانايە ^{۵۰} ھىچ مەرۋفكىش بوى نىۋە خوا بىدوئىتى: مەگەر بە سىروشكرىن، يان (خستەنە ئىو دل) لە پشت پەردەۋە (بىدوئىتى)، يان ئىردراۋىك بىنېرى، كە بە مۆلەتى ۋى ھەرچى بوى، سىروشى دەكات، بە دلئايى ئەو (خوا) زاناي كارزانە ^{۵۱} ھەر بەو شىۋەپەش (كە باسكرا)، پوۋوچىكمان لە لايەن خۇمانەۋە بۇلا سىروشكرى، (پىشتەر) نەتدەزانى نە كىتب چىيەو نە تىمان (چىيەو چۆنە)؟ بەلام گىرامان، (قورئامان كىردە) پوۋوناكىيەك ھەر كەس بمانەۋى، لە بەندەكاهمان پىتى راستەرى دەكەين و، بە دلئايى تۆ (خەلك) بەرەو راستە شەقام بەرچاۋ پوۋن دەكەى ^{۵۲} پىتى ئەو خوايەى ھەرچى لە ئاسمانەكان و زەۋى دايە، ھى ۋىيە، نەھا (بزانن!) كاروبارەكان تەنيا بەرەو لاي خوا دەچن ^{۵۳}

شیگردنه‌وی وشه‌کان

(اَسْتَجِیْبُوْا): (ای: اَجِیْبُوا)، واته: وه‌لام بده‌نه‌وه، (اِِسْتَجَابَ: التَّحَرَّیْ لِلْجَوَابِ وَالتَّهَيُّوْهُ لَهُ) وشه‌ی (اِِسْتَجَابَ): واته خه‌فتان، مشوور خواردن و، خو‌ثاماده‌کردن بو وه‌لامدانه‌وه، به‌لام دوا‌یی هه‌ر به مانای خودی وه‌لامدانه‌وه‌ش هاتوه، واته: به دهم په‌یامی خواوه بچن، به دهم بانگه‌وازی خواوه بچن.

(مَرَدَّ): (المَرْدُ: الرَّدُّ، الرَّدُّ کَالرَّجْعِ، وَالمَرْدُ مَصْدَرٌ مِّمَّیْ بِمَعْنَى الرَّدِّ، وَالرَّدُّ: الدَّفْعُ، وشه‌ی (رَدَّ) واته: (رَجَع) به مانای گپ‌رانه‌وه‌یه، (مَرَدَّ) یان چاو‌گیکی (مِیمِ)‌یه، به مانای (رَدَّ)، واته: به‌ریه‌رچدانه‌وه، یاخود ناوی شوینه (مَرَجَع) په‌ناگه‌و شوینی په‌نا بو بردن، وشه‌ی (رَدَّ)‌یش، به مانای (رَجَع) گپ‌رانه‌وه‌و به‌ریه‌رچدانه‌وه‌یه.

(مَلَجًا): (المَكَانُ الَّذِي يَصِيرُ اِلَيْهِ الْاِنْسَانُ لِلتَّوْقِي فِيْهِ، الْمَلَجًا: مَكَانُ اللَّجْلِ) (مَلَجًا): ته‌و شوینه‌یه که مروّف بو‌ی ده‌چن، تاکو له‌ویدا پار‌یزراو بئ، خو‌ی په‌نا بدات، خو‌ی چه‌پاله بدات، (مَلَجًا) شوینی (لَجًا)‌ه، (لَجًا)‌یش، شوینی په‌نا پت‌بردن و سه‌رپن بردنه.

(نَكِيْر): (اِسْمٌ مَّصْدَرٌ اَنْكَرَ) (اَنْكَرَ) واته: نکوو‌لیلی‌کرد، (نَكِيْر) ناوی چاو‌گه‌که‌یه‌تی، یانی: (مَا لَكُمْ اِنْكَارٌ، لِمَا جُوْزِیْتُمْ بِهِ، وَلَا يَسْعَاكُمْ اِلَّا الْاِغْتِرَافُ) واته: نه‌وه‌ی پیتی سزا ده‌درین، ناتوانن نکوو‌لیی لی‌بکه‌ن و، هیچ ده‌رفه‌تتان نیه، مه‌گه‌ر دانان‌پیدا‌هیتان، به تاوانی خو‌تان دا که سزایه‌کی دیاری‌یکراو بو‌ئو خراپانه‌ی تپوه دانراوه، تپوه ناتوانن نکوو‌لیی له خراپه‌کافی خو‌تان بکه‌ن، که به چه‌ندان شپوه له‌سه‌رتان تۆمار کراون.

(کُفُوْرٌ): (الْکُفُوْرُ: الْمُبَالِغُ فِيْ کُفْرَانِ النُّعْمَةِ)، (کفور): که‌سی‌ک که زی‌ده‌بو‌یی ده‌کات له نادیده‌گرتن و سه‌له‌یی کردن به‌ران‌به‌ر به چاکه، (الْکُفُوْرُ فِي الدِّیْنِ اَکْثَرُ،

وَالْكَفْرَانَ فِي الثُّغْمَةِ أَكْثَرُ،) وشەي (كُفُور): دەشكۈنچى بە ماناي بېيروايى بى، بە لَام وشەي (كُفِر) زياتر بۇ بېيروايى بە كاردەھىنزى، بە لَام (كُفْرَانَ) زياتر بۇ سېلەيى بە كاردەھىنزى بە رانبەر بە چاكە و نىعمەتەكان.

(يَهَبُ): (الْهَبَةُ) أَنْ تَجْعَلَ الْمَلِكَ لِلْغَيْرِ بِغَيْرِ عَوَضٍ،) (هَبَةُ): ئەوئەيە كە تۆ شىتىك بىكەي بە مولكى كە سىك بە بى قەردىبوو و بە رانبەر، واتە: پىتى بە غىشى، بە كوردىي دەلەين: بە غىشىن، پىدان.

(عَقِيمًا): (أَصْلُ الْعَقِيمِ: الْيَسُ الْمَانِعُ مِنْ قُبُولِ الْأَكْرِ)، (عَقِيمٌ): لە ئەصلدا بە ماناي وشكىي دى، وشكىيەك وا بكات شوئىنكە لەسەر ئەو شوئىنە دروست نەبى، بۇ وئىنە: بەردىكى وشك شوئىنكە لەسەر پەيدانابى، بە لَام (عَقِيمٌ): لە ئافردەتان بەو ئافردە دەگوترى: كە تۆوى ئىرىنە وەرناگرى، ياخود تىيدا ناپىتىنزى و، نەزۆكە و مندالى نابى.

(يُرْزَوْنَهُمْ): (يَجْعَلُهُمْ زَوْجًا، ذَكَرًا وَأُنْثَى) واتە: دەيانكاتە جووت، ئىرو مى، كە واتە: (يُرْزَوْنَهُمْ) لەو سىياقەدا بە ماناي ئەوئە نىە ھاسەرگىرييان بۇ دەكات، بە لكو مەبەست ئەوئەيە (يُفَرِّقُ الذُّكُورَ وَالْإِنَاثَ بَعْضُهُمْ مَعَ بَعْضٍ) ئىرىنە و مېنيان پىكەوئە جووت دەكات، كوران و كچان پىكەوئە دەدات بە كە سىك كە بىەوئى، جارى وا ھەيە پىشى چەند كورپكى دەداتى، دوايى چەند كچىك، يان پىشى كچانيان دەداتى، دوايى كوران، جارى واش ھەيە دووانەيان دەبن، جارى واش ھەيە كورپك و كچىك بەو شىئەيە، گرنگ ئەوئەيە (يُرْزَوْنَهُمْ ذُكْرًا وَإِنَاثًا) واتە: مېينەو ئىرىنيان بۇ جووت دەكات، ھەردووكيان پىدەدات.

(رُوحًا): (سَمِيَ الْقُرْآنُ رُوحًا لِكُونِهِ سَبَبًا لِلْحَيَاةِ الْآخِرِيَّةِ)، قورئان بۇيە ئاونراوھ پرووح، لەبەر ئەوئەي ھۆكارە بۇ ژيانى پۇژى دوايى، بە لكو لە راستىيدا ھۆكارە بۇ ژيانى دىناش، مرقى بىروادارو شوئىنكە و توى قورئان ھەر لە دىيادا، قورئان بۇي دەبىتە پرووح و گيان، جىاي دەكاتەوئە لە مردووان.

(صِرَاطُ): (الصِّرَاطُ: الطَّرِيقُ الْمُسْتَقِيمُ) (صِرَاطُ): بۆ خۆی یقین: ږنښ راست،
 نښا ته گهر وشه ی (مستقیم) یشی، بخړننه سهر، یانی: ږنښه کی زوړ راست، وشه ی
 (صِرَاطُ) به (س) یش، هاتوه (صِرَاطُ).

(تَصْبِرُ): (صَارَ إِلَى كَذَا: انْتَهَى إِلَيْهِ، وَصَارَ يَصِيرُ صَيْرُورَةً: عِبْرَةٌ عَنِ التَّقَلُّبِ مِنْ
 حَالٍ إِلَى حَالٍ)، (صَارَ إِلَى كَذَا) واته: چوو بۆ لای ته وه، (صَارَ): بوو (یصیر) ده یی
 چا وگه که ی (صَيْرُورَةً) به، (بوون) (صَارَ يَصِيرُ صَيْرُورَةً وَصَيْرًا): (صیرورة) گواستنه وده
 له حالیکه وه بۆ حالیکه دیکه.

(الْأُمُورُ): (الْأُمُورُ: جَمْعُ أَمْرٍ، وَالْأَمْرُ: الشَّأْنُ وَمَصْدَرُ أَمْرْتُهُ: إِذَا كَلَّفْتَ أَنْ يَفْعَلَ
 شَيْئًا، وَهُوَ لَفْظٌ عَامٌّ لِلْأَفْعَالِ وَالْأَقْوَالِ)، (أُمُور) کو ی (أَمْر) ه، (أَمْر) یش، به مانای
 حال ته (شأن) به کور د یی ههر یی ده گو تر ی حال، یان حاله تیک که مړو ی
 تیبدا یه، هه روه ها وشه ی (أَمْر) چا وگه بۆ (أَمْرْتُهُ) ته گهر کار ټکت به که سیک
 سپارد بیکات، (أُمُور)، کو یه، (أَمْر) وشه یه کی گشتی به بۆ کرده وه بۆ قسان به
 گشتی به کار ده ی تر ی.

مانای گشتیی نایه تەکان

خو! ﴿لَهُمْ جَهَنَّمُ الَّتِي يُصْعِقُونَ﴾ لەم جەهەت نایەتەدا، جەهەت راستیی گەرەو گەرنەگ دەخاتەپروو، دەیانکاتە کۆتایی ئەم سوورەتە موبارەکە، سەرەتا خو! دەفەرموو: ﴿أَسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُم مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُم يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِّنَ اللَّهِ﴾، واتە: ئەی خەلکینە! وەلامی پەرورەدگارتان بدەنەو بەر لەوێ رۆژێک بێ لەلایەن خواوە گێرانەوێ بۆ نە. دەگونجێ بانگکردنەکە بۆ خەلکی بێ بە گشتیی، دەشگونجێ مەبەست پێی بیروایان و هاوبەش بۆ خوا دانەرەان بێ، چونکە دوایی دەفەرموو: ﴿مَا لَكُم مِّن مَّلَاجٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُم مِّن نَّصِيرٍ﴾، تێوە لە سزای خوا هیچ پەناگەیه کتان نە لەو رۆژەداو، ناشتوانن نکوولیی بکەن لە خراپە کانتان، دەشتوانن بڵیین: بانگکراوان و فەرمان پێکراوان بەو کە بگەرێنەو بۆ لای خوا، یان بە دەم بانگی خواوە بچن، مەوڵە کانتان بە گشتیی، کە بە تەنکێد نەو کاتە مەوڵە کانتان، چ نەوێ چاکە کار بێ، چ نەوێ خراپە کار بێ، برۆدارو بیروا، هیچ کامیان هیچ پەنایان نە، جگە لە پەناي خوا، هیچ کەسێش ناتوانن نکوولیی بکات لەوێ کردووبەق، ﴿أَسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُم﴾، بە دەم بانگی پەرورەدگارتانەو بچن، ﴿مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُم يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِّنَ اللَّهِ﴾، بەر لەوێ رۆژێک بێ کە گێرانەوێ بۆ نە، لە لایەن خواوە، واتە: خوا نایگێرێتەو، یاخود: پێش نەوێ رۆژێک بێ، لە لایەن خواوە، گێرانەوێ بۆ نە.

وشە (مَرَدَّ) دەگونجێ بە مانای گێرانەو (رَدَّ) بێ، (الرَّدُّ: الرَّجْع) بەرپەرچدانەو، گێرانەو دەشگونجێ (مَرَدَّ) ناوی شوێن بێ، شوێنی بۆلا گەرانەو، شوێنی سەرپێ بردن و پەنا بۆ بردن، بەلام زیاتر وایێدەچێ مەبەست پێی بەرپەرچدانەو بێ، چونکە دوایی دەفەرموو: ﴿مَا لَكُم مِّن مَّلَاجٍ يَوْمَئِذٍ﴾،

لەو پۇژەدا هیچ پەناگەيەكتان نیه، **﴿ مَا لَكُمْ مِنْ مَلْجَأٍ بِیَوْمِذٍ ﴾**، ئەم (مَنْ) ه، زیاد کراوه بۆ تۆخکردنەوهی بى پەناىى و بى پەناگەىى، واتە: هیچ جۆره پەناگەيەکتان نیه، هەر لە سەرەتای پەناگانەوه بگره تاکو کۆتایان، **﴿ یَوْمِذٍ ﴾** واتە: لەو پۇژەدا، ئەم تەنوینە لە شوێنى رستەيەکە، واتە: لەو پۇژەدا ئەوه پروودەدا، کە پروو دەدات، **﴿ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَّكِيرٍ ﴾**، ئیوه لەو پۇژەدا هیچ نکوولییکردنتان نیه.

دیسان (مَنْ)، سەر (نَكِيرٍ)، (زَالِذَةً لِلتَّائِيدِ) بۆ جەختکردنەوه زیاد کراوه، هیچ جۆره نکوولییکردنیکتان بۆ نیه، چونکە هەموو شتیکتان لەسەر تۆمار کراوه، شایەدتان لەسەر رادەگیرێن و، هیچ کەس ناتوانی نکوولی لە هیچ کردەوهیەکی خۆی بکات.

﴿ فَإِنْ أَعْرَضُوا ﴾، نجا ئەگەر پشتیان هەلکرد، یان لاملیان تیکردی، **﴿ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا ﴾**، ئیمە تۆمان بە پارێزەر نەناردۆتە سەریان، واتە: تۆمان نەناردوه بیانپاریزی لە لادان و خراپەو، ناچاریان بکەى بروابێتن، **﴿ إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَعُ ﴾**، (إِنْ) لێردەدا بۆ لابردن (نَفِي) ه، یانی (مَا عَلَيْكَ) تۆ هیچ شتیکت لەسەر نیه جگە لە گەباندن، تۆ تەنیا ئەووت لەسەر پەيامی خوايان پێیکەبەنى، **﴿ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَحِ بِهَا ﴾**، ئیمە کاتیک بەزەییەک لە لایەن خۆمانەوه بە مروڤ دەچێزین، زۆر پێى شادمان و دلخۆش دەبى، بە پێى سیاق دەزانری کە لێردەدا مەبەست لە ئینسان، مروڤى بېروایە، چونکە مروڤى بېروایە کە بەهات و خۆشیی و نیعمەتی دنیا، زۆر دلخۆش دەبى، **﴿ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ ﴾**، بەلام ئەو مروڤە بېروایانە ئەگەر خراپەيەکیان بەسەربى، بە هۆى ئەوهوه کە دەستەکانیان پێشیان خستوه، واتە: ئەگەر دەرھاویشتەى خراپەو تاوانەکانى خویان بێتە رێیان و ملیان بگرى، **﴿ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴾**، ئەوکاتە ئینسان، زۆر سېلەو پى نەزانە، واتە: ئینسانی بېیروا، ئەو (أَل) ه، کە بۆ ناساندنە، دەبى بۆ (عهد) بى، واتە: مروڤەکە، مروڤە

بېيىۋايەكە، زۆر سېلەۋ پېتەزانە، كاتىك بەلەيەكى بەسەردى، ناشوكرى دەكات و سېلەي دەنۆنى، ۋەك ھەرگىز غۆشى نەدىي.

ئىنجا دېتە سەر باسى بابەتتىكى دىكە: ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾
 ھۆكۈمرانىي ئاسمانەكان و زەۋى ھى خوايە، ۋشەي (مُلْك) بە ماناي ھۆكۈمرانىي
 دى و، بە ماناي خاۋەندارىتىي دى و، بە ماناي بالادەستىش دى، بەلەم لىرەدا
 زياتر مەبەست پىي بالادەستىي و ھۆكۈمرانىيە، واتە: دەسلەت و ھۆكۈمرانىي
 ئاسمانەكان و زەۋى ھى خوايە، ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾، ھەرچى بىھوى دروستى
 دەكات، خوا ھەر شىئى بوى، دروستى كىرەدە و دروستى دەكات، ھىچ شىئى
 لە وىستى خوا ﷻ عاسى نابى، ﴿يَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنشَاءً﴾، (ۋىتەيەك دىتەتەۋە
 لەو شتەنەي دروستيان دەكات) دەفەرموى: بە ھەر كەسك كە بىھوى مېنانيان
 پىدەبەخشى، (كچان) ﴿وَيَهْبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكُورُ﴾، ھەر كەسكىش بىھوى
 تىرنيانيان پىدەبەخشى، (كوپان).

﴿أَوْ يُرْجَهُمْ ذُرِّيَّتًا وَإِنشَاءً﴾، ياخود بۇيان جووت دەكات، تىرنيان و مېنانيان،
 واتە: كوپان و كچانيان ۋىكرا دەداتى، ﴿وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا﴾، ھەر كەسكىش
 بوى، نەزۆكى دەكات، نە كوپى دەداتى نە كچى، ﴿إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ﴾، بە دلئايى
 خوا زۆر زانايە و زۆرىش توانايە، دەزانى بۇچى ئەو چوار جۆرە مامەلەيە دەكات و،
 ھىكمەتى چىيە لەو چوار جۆرە مامەلەيە لەگەل مەۋقەكاندا! ھەيانە تەنبا كچانى
 پىدەداۋ، ھەيانە تەنبا كوپانى پىدەداۋ، ھەيانە كچان و كوپانى پىدەدات و ھەشيانە
 ھىچيانى پىنادا، خوا بە تواناشە، ئەۋپەرى تواناي ھەيە، ۋەك چۆن ئەۋپەرى زانبارى
 و ھىكمەت و لىزانى ھەيە، ئەۋپەرى تواناۋ دەستەلاتىشى ھەيە.

ئىنجا دېتە سەر بابەتتىكى دى: ﴿وَمَا كَانَ لِشَيْءٍ أَنْ يُلْكَمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا﴾
 ھىچ مەۋقەتلىك بوى نىيە خوا بىدوئىتى، مەگەر سىروشى بۇ بىكات، ﴿أَوْ مِنْ
 وَرَآئِ حِجَابٍ﴾، يان لە پشت پەردەۋە قەسە لەگەل بىكات و بىدوئىتى، ﴿أَوْ
 يُرْسِلُ رُسُلًا﴾، ياخود نۆتەنەرىك بىئىرى، رەۋانەكراۋىك بىئىرى، مەبەست پىي

فرىشته كانن، ﴿فَبُوحَىٰ بِأَذْنِهِ مَآبِئَهُ﴾، ئەو كاتە بە مۆلەتى ۋى ھەرچى بىھەۋى ۋەك پەيامىكى پەنھان دەيگەيەننى، واتە: بەو پىغەمبەرە (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، كە خوا ويستوۋىھەتى پەيامى خۇى بۇ بىتىرى، ﴿إِنَّهُمْ عَلَىٰ حَكِيمٍ﴾، بە دۇنيايى خوا زاناي كارزانە.

ھەلبەت تېمە دوايى كورته باسك لەبارەى چۇنيەتى فەرمايشتكردنى خواوہ، لەگەل مروفەكاندا دەكەين، واتە: لەگەل پىغەمبەراندە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، بۇيە لىرە ھەروا بە كورتىي بەسەريدا دەپۇين.

ئىنجا خوا ﷻ باسى بابەتتىكى دىكە دەكات: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا﴾، ھەر بەو شىۋەيە لەلايەن خۇمانەوہ، رووحيكىمان بۇ تۆ ناردوہ، ديارە دويتراو پىغەمبەرى خاتەمە، ئەى موخەممەد! ﷺ، لەلايەن خۇمانەوہ رووحيكىمان بۇ تۆ سروشكردوہ، كە مەبەست پىي قورتانە، ﴿مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا أَلْكَتُبُ وَلَا الْإِيمَنُ﴾، پىشتەر نەتدەزاني نە كىتب چىيەو نە ئيمانيش چىيە؟ (كتاب): دەگونجى ھەر مەبەست پىي كىتب بى، دەشگونجى مەبەست پىي بەرنامە بى، چونكە كىتبەكەش بەرنامەكەى لە نىودايە، واتە: تۆ نەتدەزاني نە بەرنامە چىيە، چۇن دەبى ئەو كۆمەلگايە پاك و چاك بكرى و بەرپوہبىرى، ھەروہا نەتدەزاني ئيمانيش چىيە؟ ئيمان بە زاراوہ شەرعىيەكەى، نەك بەو واتايەى كە ھەندىك لە زانايان ئيمانيان بە خواناسي لىكداوہتەوہ، لە ئەنجامى زالبوونى بىرۆكەى ئىلحدادو، كىشەو مشتومر ھەبوون لەبارەى بەدبەيتنەرايەتىي و، پەرورەدگاريتىي خواوہ، رۆزگارنىك بەسەر مسولماناندا ھاتوہ كە ئيمانيان لەوہدا كورت ھەلپىناوہ، ئايا ئيعتىقادت بەوہ كە خوا ھەيە ﷻ يان نا؟ پىيان وا بووہ ھەر كەسنىك ئيعتىقادى بەبوونى خوا ھەبى، ماناي وايە ئيمانى ھەيە! كە لە راستيدا وانيە، ئەگەرنا پىغەمبەر ﷺ بەرلەوہى خواش نىعمەتى پىغەمبەرايەتىي و، ۋە حىيشى پىي بىبەخشى، بە تەكيد پىغەمبەرى خاتەم ﷺ، ۋە ھەموو پىغەمبەرەن، ھەر خواناس بوون، بەلكو پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفەرموى: ﴿أَمَّا مِنْ مَّا نُؤَدِّ إِلَٰ

يُؤْتِد عَلَى الْفِطْرَةِ: فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ مَجَسَّانِهِ، (أخرجه البخاري: ۱۲۹۲، ومسلم: ۳۶۵۸، وأبو داود: ۴۷۱۴)، واته: هه موو مندائیک له سهر خواړسک له دایک ده بڼی، (له سهر زگمای خواناسیی)، به لآم دواویی باب و دایکی دهیکه نه جووله که، یان دهیکه نه نه صرانیی، یان دهیکه نه مه جووسی.

چ جای پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که خاوه دی پاکترین ږووح و، چاکترین مه عدن و، ته ووترین زگماک بوون، که واته: که ده فرموئ: پیشت نه تده زانی نه کتیب چیه و نه نیما چیه؟ مه به ست نه وه نیه که پیغه مبه ر خوا ی نه ناسیی، وک به داخه وه زور له تو زدره وان وای لی تیکه یشتون، که دواویی لهو باره وه له مه سه له گرنگه کاند اړوونکړنه وه ی زیتر دده ین، **وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نَوْراً**، به لآم تیمه گیرمان به ږووناکیه ک، چیمان گیرا به ږووناکیه ک؟ واته: ته وه ی که بو تومان کردو ته په یام، تهو په یامه و تهو قورنانه مان گیرا به ږووناکیه ک، (جَعَلْنَاهُ) ږاناوه که ی بو قورن ده چته وه، واته: تیمه تهو کتیه مان، تهو قورنانه مان کرده ږووناکیه ک **لَتَهْدِي بِمَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا**، هه که سیک بهانه وئ له به نده کامان پئی راس ته پئ ده که ین، لیره دا (نه دی) به مانای رئی پیشان دده ین، نیه، چونکه خوا ویستوویه تی و رئی پشانی هه موو خه لک داوه، (نه دی) لیره دا به مانای: راس ته پئ ده که ین، ده یخه ینه سهر راس ته پئ، **وَأَنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ**، به دلنیا یی توش خه لک رنمای یی ده که ی به ره و راس ته شه قام، لیره دا هیدایه ت به مانای رپیشاندانه، نه ک به مانای خسته سهر راس ته پئ، چونکه راس ته پئ کردن، ته نیا به ده ست خوا به، به لکو نه ری پیغه مبه ر **لَتَهْدِي** ته نیا رئی راس ت نیشاندانه.

که واته: هه له لم نایه ته موباره که دا وشه ی هیدایه ت، به دو واتیان هاتوه، به مانای راس ته پئ کردن، چونکه هه ر خوا ده توانئ خه لک راس ته پئ بکات و، به نامانج بکه یه نئ، به مانا مانای رپیشاندان، که نه وه نه ری پیغه مبه ر **لَتَهْدِي** رپیشانی خه لک بدات.

ئىنا پىئاسەي ﴿صِرْطُ مُسْتَقِيمٍ﴾، دەكات، دەفەرمىوي: ﴿صِرْطُ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، راستەي، كام راستەي؟ پىي ئەو خوابەي كە ھەرچى لە ئاسمانەكان و زەویدا ھەيە ھى ئەو، ﴿إِلَّا إِلَى اللَّهِ تُصِيرُ الْأُمُورُ﴾، بزانن! تەنيا كاروبەرەكان بەرەو لای خو دەچن، سەرەنجامى ھەموو كاروبەرەكان دەگەرێتەو بە لای خوا.

كەواتە: ئىوھش ئەي مەرفەكان! خۆتان ئامادە بكەن، بۆ دیداری خوا ﷻ بزانن چۆن و بە چ ھێوھەك دەچنەو خەزەق؟ خوا لەو كەسانەمان پگىرپى كە بەسەرى بەرزو، بەرووی سوورو، بەدەستى پىرو، تویشووی باشەو، دەگەرێتەو بۆ خەزەت خواى پەرورەدگارى جیھانیان.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

فەرمانکردنی خوا بە وەلامدانەوهی پەيامەكەي و، ترس و بیم هەبوون لە پۆژی دوايی، كە خوا بەرپەرچی نادانەوهو، بېروایانیش هیچ پەنايەکیان نیە و نكوولیش ناکەن لە خراپەکانیان، پاشان فەرمانکردن بە پتغەمبەر ﷺ كە ئەو پارێزەر نیە بەسەریانەوه، بەس گەیانندی پەيامی خۆی لەسەرە، ڕاگەیانندی ئەو راستیەش كە مەوۆقی بېروا، بە هات و خۆشیی زۆر دلخۆش و بوغرا دەبێ و، بە ئەهات و زیان و نارەحەتیانیش، زۆر سەپلەو ناشوگر دەبێ:

خوادەفرموی: ﴿اَسْتَجِبُوا لِرَبِّكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنْ اَشْءٍ مَا لَكُمْ مِّنْ مَّلَاحٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِّنْ نَّكِيرٍ ۝٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِظًا إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَجَهِلَ وَلِنْ نُّصِيبَهُمْ سَيِّئَةً يَمَا فَدَمَتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ۝٤٨﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە نو بڕگەدا:

(١) ﴿اَسْتَجِبُوا لِرَبِّكُمْ﴾، وەلامی پەروردگارتان بدەنەوه، (إِسْتَجَابَةً) لە گەڵ (إِجَابَةً) یەك و اتایان هەبە، (أَجَابَ) یانی وەلامی داوەوه، كەواتە: (أَجِبُوا) وەلامبدەنەوه، (اَسْتَجِبُوا) یانی: وەلام بدەنەوه، بەلام جیاوازیان چیه؟ جیاوازیان ئەوهیە كە (أَجِبُوا) (س) و (ت)ی، خراونە سەر، بۆ جەختکردنەوهی، واتە: زۆر بە جیددیی و زۆر بە چاکیی بە دەم بانگەوازی پەروردگارتانەوه بچن، ئەم (ل)ش كە دەفرموی: ﴿اَسْتَجِبُوا لِرَبِّكُمْ﴾ دیسان بۆ جەختکردنەوهی، وەك (حَمَدْتُهُ)، (حَمَدْتُ لَهُ)، (حَمَدْتُهُ) واتە:

ستايشم کرد، بە لأم (حَمَدْتُ لَه) واتە: ستايشم کرد، بە تايەتی بۆ ۆی، لیره ش که دە فەر موی:
﴿ اَسْتَجِیْبُوا لِرَبِّکُمْ ﴾ دە شیتوانی بفەر موی: (اَسْتَجِیْبُوا رَبَّکُمْ)، بە لأم ئەمە یانی: وە لأمیک
 بدەنەو شایستە ی پەر وەردگارتان بێ و، بە دەم پەر وەردگارتانەو بەچن، بە شێوە یە کە
 شایستە ی ئەو بێ، بە دلتیاییش مەبەست لە بە دەم پە یامی پەر وەردگارهو و چوون و،
 وە لأمی پەر وەردگارتانەو، ئەو یە کە ئەو پە یامە ی پتغە مە بەرە کە ی **﴿ پَیْئَانَ دَہْ گە یە نئ،
 بە دَل و گیان لَی ی وەر بگرن و، ئەو ی تێیدا یە، جێبە جێی بکەن.**

(۲) - **﴿ مِّنْ قَبْلِ اَنْ يَّاتِيَ یَوْمَ لَا مَرَدَّ لَّهٗ مِنْ اَللّٰهِ ﴾**، بەر لەو ی رۆژێک بێ کە لە لایەن
 خواوە گێرانیوە ی بۆ نیە، یان: بەر لەو ی رۆژێک بێ لە لایەن خواوە، کە گێرانیوە و
 بەر پەر چدانەو ی بۆ نیە. **﴿ لَا مَرَدَّ لَّهٗ مِنْ اَللّٰهِ ﴾** یانی:

ا/ (لَا رَدُّ لَهٗ مِّنَ اللّٰهِ) خوا بەر پەر چی ناداتەو.

ب/ (لَا رَدَّ لِّلْیَوْمِ الَّذِیْ یَاتِیْ مِّنَ اللّٰهِ) ئەو رۆژ ی لە لایەن خواوە، دێ، بەر پەر چدانەو ی بۆ نیە.
 وشە ی (مَرَدَّ: مَصْدَرٌ مِّمَّیْ مَعْنٰی الرَّدَّ) (مَرَدَّ): چاو گێکی میمیە بە مانای (رَدَّ)،
 (رَدَّ) بێش، هەم بە مانای گێرانیوە (رجع) دێ، هەم بە مانای بەر پەر چدانەو و
 لابردن و پالپێوە نان (دفع) دێ، واتە: ئەو رۆژە کە هات لە لایەن خواوە،
 بەر پەر چدانەو ی بۆ نیە، چونکە (لا) بۆ (نَفِی الْجَنَسِ) ه، یانی: هیچ جۆرە
 بەر پەر چدانەو یە کە بۆ نیە، یاخود: خوا ئەو رۆژ ی کە هێنا، خۆ ی بەر پەر چی
 ناداتەو، سیستمی خوا یە، ئیستا دنیا یە و دوا یی رۆژی دوا ییە، هەر کام لە
 شتە کان لە کاتی خۆ یاندا دێن.

(۳) - **﴿ مَا لَکُمْ مِّنْ مَّلَاجٍ یَّوْمَئِذٍ ﴾**، لەو رۆژە دا هیچ پە ناگە یە کتان بۆ نیە، هیچ
 نکو و لیکردن یش تان نیە، (مِّنْ) لە: **﴿ مَا لَکُمْ مِّنْ مَّلَاجٍ ﴾** کە زیاد کراو بۆ تۆخ
 کردنەو ی ئەو یە کە هیچ جۆرە پە ناگە یە ک نیە، واتە: هەر لە سەرە تایی پە ناگانەو بەر
 تا کو کۆتایی، هەر وە ها (مِنَ) ی **﴿ مِّنْ نَّکِیْرٍ ﴾**، دیسان ئەو یش بۆ جەختکردنەو
 زیاد کراو (زائدة للتأكيد) واتە: هیچ جۆرە نکو و لیکردن یش تان بۆ نیە، ئە کەم نەزۆر،

(مَلَجًا): شۆئى (لجاً) ه، (لجاً) يش، برىتیه لهوڧى مرؤف بهرهو شۆئىنك بچن، كهواته: (مَلَجًا) په ناكه، نهو شۆئىنه په كه مرؤف بۆى ده چن تاكو لهوڧدا خۆى بهارىزى و خۆى په نا بدات.

(۴) - ﴿وَمَا لَكُمْ مِنْ نَكِيرٍ﴾، هېچ جۆره نكوولىيكردن ئىكتان بۆ نيه، بۆ نهوڧى پى سزا ده درىن، هېچ بوارتان نيه، مه گهر دان پىداهيتان به بنى لاملى، وشى (انكار) به ماناى بهرپه رچدان وهش دى، ده گوتى: (أَنْكَرْتُ: إِذَا فَعَلْتُ بِهِ فِعْلًا يَرْدَعُهُ)، (أَنْكَرْتُ عَلَيْهِ) واته: بهرپه رچم دايه وه، شتىكم كرد نهو بهرپه رچ بدرىته وهو بگه رىته وه، واته: ئىوه هېچ جۆره نكوولىيكردن ئىكتان بۆ نيه، ناچارن دان پىدا بىن، ياخود هېچ جۆره بهرپه رچدان وه په كتان بۆ نيه، چونكه (أَنْكَرْتُ عَلَيْهِ) واته: نه مه ئىشت بىكات، يان: ره خنهم لىگرت، به ماناى ره خنهلگرتن دى و، به ماناى ده سگرتن و نه هئىشتنىش دى، فه رمان به چاكه و رىگرى له خراپه، رىگرى به كه جارى وايه به قسه يه و، جارى وايه به دهسته، وهك لهم فه رمايشته دا ها توه: (مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيَعْبِرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ)، (أخرجه مسلم: ۴۹، وأبو داود: ۱۱۴۰، والترمذي: ۲۱۷۲، والنسائي: ۵۰۰۸، وابن ماجه: ۴۰۱۳) واته: ههر كامىك له ئىوه خراپه به كى بىنى با به دهست نه يه ئىلى، نه گهر نه ي توانى به زمانى، نه گهر نه ي توانى به دلن و، نهو ههش بىه ئىزىنى به روايه.

(۵) - ﴿فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا﴾، ئنجا نه گهر ههر پشتيان هه لكر دو پرويان وه رگىرا، ئىمه تۆمان نه نارد وه به سه ريان وه به رىزه ر بى، واته: تۆ كه مته ر خه م نى له به رانه ر نهواندا، تۆ په يامى خوات پىگه ياندوون، ئنجا كه نهوان ر پى راست ناگرن، بهرپر سيارى به كه له نه ستۆى تۆدا نيه، نه مه دلدان وهڧى پىغه مبه ر ﷺ و ههر كه سىكه كه له ر پى پىغه مبه ر وهڧى ده چن و، په يامى خوا به روونى به خه لك ده گه يه نى.

(۶) - ﴿إِنْ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلْعُ﴾، تۆ جكه له گه ياندن هېچى دىكه ت له سه ر نيه. (إِنْ) لىزه دا به ماناى (مَا) يه و بۆ لا بردن (نفي) ه، واته: تۆ هېچت له سه ر نيه: (مَا عَلَيْكَ) هېچ شتىك له سه ر نيه، ﴿إِلَّا الْبَلْعُ﴾ جكه له گه ياندن، (الْبَلْعُ: التَّبْلِيعُ) پىراگه ياندن.

(۷) - **وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَحَرَبْنَا**، تیمه هر کاتیک به زهیه کمان له خومانهوه به مرووف چیت، زور پتی دلخوش دهی، (إِذَا) لیره دا: (تَذُلْ عَلَى تَحْقُقِ كَثْرَةِ وَقُوعِ شَرْطِهَا، بِخِلَافِ «إِنْ» فِيهِ تَذُلْ عَلَى نَذْرَةِ وَقُوعِهِ) وشه (إِذَا) کاتیک ده چیتته سهر شتیک، مانای وایه مهرجه که ی زور دیتته دی، **وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً**، تیمه ههرکات به زهیه خو مان به مرووف چیت، یانی: زور جار پتی ده چیت، به لأم (إِنْ) به ده گمه ن مهرجه که ی دیتته وی، **وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ** نه گهر خرابه و ناخوشییه کیان به سهرهات...

فَرِحَ بِهَا، زور پتی دلخوش ده بی، (الْفَرَحُ: السُّرُورُ الشَّدِيدُ، لِذَا لَمْ يَأْتِ فِي الْقُرْآنِ إِلَّا مُقْتَرِنًا بِالذَّمِّ) وشه (فَرَح) واته: دلخوشی زور، زور شادمان بوون، ههر بویه له قورناند به زوری له حاله ق زه مدا هاتوه: **لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ** (۷۶) القصص، له زور شویندا خوا زه می کافره کانی کردوه که به دنیاو نیعمهت و خوشییه کانی زور دلخوش ده بن، ته نیا له حالیکدا، زور دلخوشبوون باشه، که په یوه ندیی به پاداشتی خواوه، یان شتی مه عنه وییه وه هه بی، وده خوا ده فهرموئ: **قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ** (۵۸) یونس، ههر وه ها ده فهرموئ: **وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ** (۱) یَصْرِي اللَّهُ (۵) الروم، نه و شتانه ی که په یوه ندیان به خواوه هه به، به لایه ن مه عنه وه ییه وه، پاداشتی پوژی دواپی، شایسته ی نه وه ن مرووف زور دلی پیخوشین.

لیره دا که ده فهرموئ: تیمه ههرکات به زه ییمان له خو مانه وه به مرووف چیت، لیره دا مه به ست مرووفی بیبروایه، که له کاتی هات و نیعمه تدا، زور دلخوش ده بی و پتی بوغراو له خوبایی ده بی.

(۸) - **وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ**، به لأم نه گهر خرابه یه کیان به هو ی کرده ی ده ستیان ه وه تووش بوو، (إِنْ) نه وه ده گه یه ننی نه و شته که متر بیتته دی، به لأم (إِذَا) بو شتیکه که زیاتر بیتته دی، بویه بو پیشخستنی خوشی و په حمهت (إِذَا) ی،

بەكارهيتپاوه، بەلەم بۆ تووشېوونى ناخۆشىي و بەلا (ىن) بەكارهيتپاوه: ﴿وَإِنْ تُصِيبَهُمْ
سَكَنَةٌ ۖ يَأْتِ: تەگەر جارېك لەجاران خراپەيەکیان بەسەرھات، ﴿يَمَّا قَدَّمْتُ
أَيْدِيَهُمْ ۖ تەویش بەھۆی ئەودەو کە دەستەکانین پېشيانخستەو.

۹. ﴿فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ﴾، ئەو مەروڤ (واتە: مەروڤى يېپروا) زۆر سېلەيەو بى
نەزانە، لېرەدا بە تەئکيد ناتوانين بلتين: (أل) سەر (الإنسان) بۆ (جنس) ەو مەبەست يى
مەموو مەروڤەکانن، چونکە مەروڤى پرواد ر کاتېک خوا بەزەببەکی خویان يىدەچېزى
و، چاکەيەکیان بۆ دىئىتە پېش، ستايشى خوی لەسەر دەکەن و دلخۆش دەبن، بە
بەزەبى خوا، ئەک بە خودى نىعمەتەکە، تەگەر بەلەو ناپەھەتتەبەکیان بەسەر بى،
ئەوان لە جىائى ئەودى سېلەبى بکەن بەرانبەر بە خوا، بە خۆياندا دەچنەو، چاو
بە خۆدادەگېرنەو ەو دەزانن ئەو سزای خراپەيەک لە خراپەکانیانەو، دەرھاویشتەى
کردهو ەو خراپەکانى خۆيانە، بۆيە (أل) سەر (الإنسان) ىن دەبى بلتين: (أل) ى (عهد)
ە، واتە: مەروڤە يېپروايەکان، ياخود تەگەر بلتين: بۆ سەرجهم (جنس) ە، واتە: سەرجهم
مەروڤە يېپروايەکان، بەو شېوہەن.

مەسەلەى دووھم:

راگە ياندىنى ھۆكمرانىيى و دەستەلاتدارىي رەھاي خوا بۇ ئاسمانە كان زەوى (گەردوون) گە ھەرچى بىھوئى، دەيخولقېنى، كچان يان كوپان بە تەنيا، يان و تېكرا بە ھەر گەس بىھوئى دەبەخشى و، ھەندىك كەشيش نەزۇك دەكات و ھېچى پېنادات، خواش خاوەنى ئەوپەرى زانايى و توانايىه:

خوا دەفەرموئى: ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنثًا وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكَرَ ۚ أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذَكَرًا وَإُنْثًا وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ۝﴾

شىكردنەھوى ئەم، دوو ئايەتە، لە ھەوت بېرگەدا:

(۱) - ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (الملک: السُّلْطَانُ وَالْحُكْمُ): (ملک) بىرىتیه لە دەستەلات و ھۆكمرانىي، خاوەنى (إِعْرَابُ الْقُرْآن) ئاوا پېتاسەى (مُلْك) دەكات: (الملک بِالضَّم: الْإِشْتِيَاءُ عَلَى الشَّيْءِ وَالتَّصَرُّفُ بِهِ حَسَبُ الْحَاشِيئَةِ) ، وشەى (مُلْك) بە بۆر، بىرىتیه لە دەستەلات رانواندن بەسەر شتىكداو، دەستتوھەردانى بە پېتى ويست و خواست، بەلام (ملک) بە ژىرى مېمەكە، يانى: شت ھەبوون، (ملک)يش يانى: دەستروېشتوويى و ھۆكمرانىي، ﴿لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾، واتە: ھۆكمرانىي و بالادەستىي لە ئاسمانە كان و زەويدا ھى خوايە ۛ.

(۲) - ﴿يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ﴾، ھەرچى بىھوئى دروستى دەكات، يانى: ھەرچى بىھوئى دروستى بکات، دروستى دەكات، ھېچ شتىك لە بەر ويستى بى سنوورى خوا ۛ عاسى نابى، ئنجا خوا ۛ نىشانەيەك لە بىسنوورى دەستەلاتى خوئى، ھەروەھا دەستروېشتوويەتتى خوئى، دەخاتەروو، دەفەرموئى:

(۳) - **يَهَبْ لِمَنْ يَشَاءُ إِنشَاءً**، ھەر كەستىك بىھۆي، مېينانى پىدەبەخشى.

(۴) - **وَيَهَبْ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكُورَ**، ھەر كەستىكىش بىھۆي، تىرىنانى پىدەبەخشى.

زانايان لەو بارەوھە قسەيان كىردوھ، بۆجى خوا ﷻ مېينە (كچان)ى
پىشخستوون؟ دەلەين: (قَدْ أُمَّ الْإِنثَاءَ لِإثْنَابِ طَلَاقَةِ الْقُدْرَةِ الْحَكِيمَةِ، أَوْ تَكْرِفًا
لَهُنَّ)، دەكونجى لەبەر دوو ھۆكاران مېينەى پىشخستىن،

يەكەم: بۆ ئىسپات و سەلماندى ئەوھ كە دەستەلاقى كاربەجىيانەى خوا، ھىچ كۆت
بەندىكى لەسەر نىھ، تىجا لەبەر ئەوھى عورفى كۆمەلگاكان بە زۆرىي واىھ بوونى كورپان
پىخۆشترە، خوا كچى پىشخستوون، واتە: ئەوھى كە ئىوھ پىتان خۆش نىھ، بەھەلەلەشدا
چوون، ئەوھتان پى دەدا!!!

دووھم: ئەوھ وەك ریزگرتنە لە ئافرەتان، بۆيە ئافرەتانى پىشخستوون، لەبەر ئەوھى لە
زۆربەى كۆمەلگاكاندا وەك پىتويست ریز لە ئافرەتان ناگىرى، بە تايبەت ئەوانەى زۆر
باسى ئافرەت دەكەن، (فېمىنىستەكان) ئەوانە زياتر سووكايەتتى بە ئافرەت دەكەن،
وەك كالاىەكى بازىرگانىي، وەك نامىراىكى پىرابواردن، تەماشاي دەكەن، لە راستىدا
پىھەلداگوتنەكەيان، زياتر سابوون لە بنى پىدانىيانەو كلاًو لەسەر نانىانە، كىت بىنى زۆر
بە ئافرەتاندا ھەلدەلن، دوايى تەماشاي بکەو لىي وردبەوھ، زۆر بە سووكىي تەماشاي
ئافرەت دەكات، وەك نامىراىك كە پىي رابوئىرى، تەماشاي دەكات، بۆيە پىي خۆشە
رووى بکاتەوھ، پىي خۆشە ئەو ئافرەتە مېينايەتتى خۆي زياتر دەرېخات، ئەك وەك
مرؤفك بىتە بەرچاو!!

بەلام ئىسلام دەيەوئى ئافرەت وەك مرؤف بىتە بەرچاو، بۆيە دەلەي: دەبىي فلان
پۆشاكە لەبەر بکەى و، بەو شىئەدەيە ھەل سوکەوت بکەى، ئەو سنوورانەى شەرىعەت
داياندەننى بۆ ئافرەت، بۆ ریزلگرتنى ئافرەتە، بۆ دەرکەوتنى ئافرەتە وەك مرؤفك،
ئەك وەك مېينەيەك، بەلام ئەوانەى بە ئافرەت ھەلدەلەين، بە تايبەت لە پۆزگارى
تىستاماندا، دەيانەوئى ھەياو ھىشمەت لى داپرن و لە بەرگ و پۆشاك داپرن

و پروق بكنهوه، لهبەر ئەوەی تەنیا وەك مێینهیهك تەماشای دەكەن، وەك چۆن دڕندە تەماشای ئیچیر دەكات، ئەوانیش ئاوا تەماشای ئافرەت دەكەن!!

(۵) ﴿أَوْ زَوْجُهُمْ ذَكَرْنَا وَإِنَّا﴾، یاخود بۆیان جووت دەكات، نیرینان و مینان، واتە: بە جووتە دەیاندا، هەم کوڕان و هەم كچان، (التَّزْوِيجُ: هَا هُنَا هُوَ الْجَمْعُ بَيْنَ الْبَيْنِ وَالْبَنَاتِ، تَقُولُ الْعَرَبُ: زَوْجْتُ بَيْنَ إِبْلِي، إِذَا جَمَعَ بَيْنَ الْكِبَارِ وَالصَّغَارِ) (تَزْوِيجُ): لێرهەدا كۆکردنەوی کوڕان و كچان پێكەوهو جووتکردنانه، عەرەب دەلێن: (زَوْجْتُ بَيْنَ إِبْلِي) حوشرەكانم جووت كردن، ئەگەر حوشرە گەرەو بە تەمەنەكان و بێچوو و كەم تەمەنەكانی پێكەوه هێنان.

(التَّزْوِيجُ: قَرْنُ الشَّيْءِ بَشْيْءٍ آخَرَ فَيَصِيرَانِ زَوْجًا) (تَزْوِيجُ): بریتیه له جووتکردنی شتێك لەگەڵ شتێکی دیکەدا، هەردووکیان پێیان دەگوێرێ: زەوج، بۆ وێنە: جووتە پێلاد پێیان دەگوێرێ: (جووت) (زَوْجُ الثَّغْلَيْنِ) بە هەر کامێکیان دەگوێرێ: زەوج، نەك بە هەردووکیان ئنجا پێیان بگوێرێ: زەوج، ژن و مێردیش بە هەردووکیان دەگوێرێ: زەوج، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿وَقُلْنَا يَتَادِمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ﴾ (البقرة، ۲۵) هەم ئافرەت پێی دەگوێرێ زەوج، هەم پیاویش پێی دەگوێرێ زەوج، كەواتە: ﴿أَوْ زَوْجُهُمْ ذَكَرْنَا وَإِنَّا﴾، بۆیان جووت دەكات، نیرینان و مینان پێكەوه دەیاندا.

(۶) ﴿وَجَعَلُ مِنْ بَشَرَةٍ عَاقِمًا﴾، هەر كەسێكیش بیهوی نەزۆکی دەكات، (الْعَقِيمُ: الَّذِي لَا يُؤَلِّدُ، رَجُلًا كَانَ أَوْ امْرَأَةً) (عَقِيمُ) واتە: نەزۆك، ئەوەیە كە مندالی نەبێ، ئنجا چ پیاو بێ چ ئافرەت، بە ئام هەندێکیان دەلێن: بە تايهت بۆ ئافرت بەكاردی، ﴿قَالَتْ يَوْنِي مَالِدٌ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَطْلٌ سَیِّئٌ﴾ ٧١ هود، گوێ: ئەی هاوار بۆ من! ئایا منداڵم دەبێ كە ئافرەتێكم بوموه پیرەژن و، ئەمەش مێردەكەمە پیرە؟! بە ئام وشە (عَقِيمُ) كە لێره خوای بەرز هێناوێتی واتە: نەزۆك و بێ وەجە، بێ وەجە، ئەوكاتە هەردووکیان دەگرتەوه، بە ئام كە بلێ: نەزۆك هەر ئافرەت دەگرتەوه، چونكە بەس ئافرەتە تۆی دەبێ و حەملی دەبێ.

(۷) - إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿۷﴾ به دنیایى خوا زانای توانایه.

ئیرەدا زاناىان قسەیان کردوہ لەو بارەوہ کە بوچی خوا ﷺ باسی جوړیکى دیکە لە مرووفانى نەکردوہ؟ چونکە مرووف ئیری ھەيەو مئی ھەيە، بەلام جوړیکى دیکەشی ھەيە پئی دەگوترى: ئیرەمووک (خُنْثَى) نە ئیرەو نە مئی، ئیرەمووک، ھەندىک لە زاناىان دەلین: بۆیە خوا لە قورئاندا باسی نەکردوہ، چونکە دەگمەنە، یانى: لە سەدان مرووف و لە ھەزاران، یەکیکیان وا دەردەچن کە بەو شیوەیە پئی و ئەوانیش جوړاو جوړن.

(القرطبي) له (ابن العربي) دەپهینى کە گوئویەتی: (وَقَدْ أَنْكَرَ قَوْمٌ مِنْ رُءُوسِ الْعَوَامِّ وَجُودَ الْخُنْثَى بِذَلِيلِ عَدَمِ ذِكْرِهِ) ^(۱)، واتە: خەلکىک لە عەوامان، بوونی ئیرەمووک (خُنْثَى)یان، نکوولیلێکردوہ، لەبەر ئەوہی باس نەکراو!

بەلام لە راستییدا ئەو قسەيە ھیچ نیەو لە واقعیدا ھەيە، کەسانیک ھەن وان، ئنجا پەنگە ھەبى بە لای ئافرەتایەتییدا بشکیتەوہو، ھەيە بە لای پیاوہتییدا بشکیتەوہو، ھەيە ھەردووک لای وەک یەک و یەکسان.

لەو بارەشەوہ ئەمە دەقە ھاتوہ، {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَسْرِ قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ مَعْقِلٍ وَأَشْيَاخَهُمْ يَذْكُرُونَ: أَنَّ عَلِيًّا ؓ، سُئِلَ عَنِ الْمَوْلُودِ: لَا يَذُرِي أَرْجُلَ أُمِّ امْرَأَةٍ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ: يُورَثُ مِنْ حَيْثُ يُمُولُ } (أخرجه: البيهقي: ۱۲۳۹۴، وابن أبي شيبة: ۳۱۳۶، والدارمي: ۳۰۱۲، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ فِي الْإِرَوَاءِ تَحْتَ حَدِيثٍ: ۱۷۱۰).

واتە: علی ؓ پرسیاری لیکرالە بارەى مندالیکەوہ، کە ھەم ئەندامى ئیرینەى ھەيە، ھەم ھى مینەى ھەيە؟ (ئابا چۆن میراتى دەدریتى؟) گوتى: لە کوێوہ میز دەکات؟ (واتە: لە ھەر کامیانی میزی کرد حوکمى ئەوہیان ھەيە).

تېرە مووك (خۇتتى) ئەوۋىيە كە ھەردوۋ ئەندامى تېرىنە ۋە مېنى ھەپن،
 بە لام خو. ﷺ باسى نە كىردۈە لە بەر ئەوۋىيە ھالە تېكى دەگمەنە، بە لام زانايان
 لە كىتپە فىقھىيە كاندا زۆر قسەيان كىردۈە، چۈنكە تېرە مووك (خۇتتى): چەند
 ھالە تېكى ھەن، ھەيە ھالە تى مېنى كەي بە ھىزىرە ۋە ھەيە ھالە تى تېرىنە كەي
 بە ھىزىرە، ھەشە ھەردوۋىيە ۋە كە يە كەن ۋە پىنى دە كوتىرى: (خۇتتى مُشْكِل) لە كىتپە
 فىقھىيە كاندا لە ۋە بارە ۋە زۆر قسە كراۋە.

مهسه له ی سینه م:

خوایا ته نیا به ستی شیوازان په یامی تایه تیی خوئی بو مرقفه هه لېزارده کان،
بو پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ده نیرئ: دواندنی پشت پهرده و، خستنه
نیو دل و، نیردراوویی فریشته ناردن:

خوایا ده قهرموی: ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآيَ حِجَابٍ أَوْ
رُسُلًا رُسُلًا فَيُوحِي بِأُذُنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ

شیگردنه وهی ثم ثایه ته، له سنی برگه دا:

۱- ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآيَ حِجَابٍ أَوْ رُسُلًا رُسُلًا﴾
هیچ مروفیک بویه نیه خوا بیدوئنی، مه گهر به په نامه کی (بیخاته نیو دل). مه به ست
له دواندنی خوا ﴿وَقَدْ رَمَيْنَاكَ﴾ و قهرمایشتکردنی، گه یشتنی مه به ستی خوا به پیغه مبه ر ﴿نَجَّا
نَهُوْهُ﴾ گه یشتنه، چ به هوئی قسه یه که وه بی که نهو پیغه مبه ر ده بیستی، وه ک موسا ﴿وَقَدْ
رَمَيْنَاكَ﴾ قهرمایشتی خوا بیستی: ﴿وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا﴾ النساء، یا خود به هوئی
قسه یه که وه بی که فریشته له لایه ن خوا وه ددیگه یه نن به پیغه مبه ر ﴿يَا خُذْ زَانِيَارِيهَ﴾
بی بخریته دلی نهو پیغه مبه ر وه ﴿يَا خُذْ زَانِيَارِيهَ﴾ نهویش دلنایبی (یقینی) بو په یداده بی، که نهو
زانیاریه خوا بوئی ناردوه. ته نیا لهو ستی رتیه وه یه، خوا په یامی خوئی بو پیغه مبه ران ناردوه:

أ- ﴿إِلَّا وَحْيًا﴾، مه گهر سروشی بو بکات، یانی: بیخاته نیو دل.

ب- ﴿أَوْ مِنْ وَرَآيَ حِجَابٍ﴾، یان له پشت پهرده وه، واته: راسته خو خوا بیدوئنی،
به لآم له پشت پهرده وه خوا نایینن.

ج- ﴿أَوْ رُسُلًا رُسُلًا﴾، یا خود په وانه کراوئیک بنیرئ، نیردراوئیک بنیرئ، که فریشته یه.

۲- ﴿فَيُوحِي بِأُذُنِهِ مَا يَشَاءُ﴾، (فَيُوحِي: يُبَلِّغُ وَيُوصِلُ بِأُذُنِ اللَّهِ) نجا به مؤله تی خوا
پیرابگه نی و بگه یه نن.

(۳) ﴿ اِنَّهُ عَلٰى حَكِيْمٍ ﴾ به دنیایی خوا زور به رزهو، زوریش کارزانه، به رزی خوا بیسنورهو، کار به جیی خواش ﴿ عَسِيْرِي ﴾ بیسنوره.

وهحی له پروی زمانه وانیه وه: (الْوَحْي: الْإِشَارَةُ الْحَقِيقَةُ، وَيُطْلَقُ عَلَى مَا يَحْدُثُ الْمَرْءُ فِي نَفْسِهِ دَفْعَةً كَحُصُولِ مَعْنَى الْكَلَامِ فِي نَفْسِ السَّامِعِ) (وَحْي): به مانای ئاماره به کی په نهان دیت، هه روه ها بو ئه وهش به کار ده میتړی که مروفی زانیا ریبه که له دلی خویدا هه ست پنده کات، وه که چوَن که سین کهسه یه که ده بیستی، یه کهسه مانا په کهی دیته نیو دلیه وه، ئه ویش ئاوا مانا یه کی دیته نیو دله وه، ئه وه پتی ده گوئړی وهحی، و ته: پیگه باند نیکی په نهان.

هایانی باسه: ټیمه له مه ووسوعه ی: (الإسلام كما يعجل في كتاب الله) له: (الكتاب الخامس) د له ژر دوو نیشانی: (بَحْثٌ حَوْلَ الْوَحْي) دا، باسیکی دورود ریژمان له و باره وه کردوهو، له ته فسیری سووړدی (یونس) یشدا، کورته باسیکمن له باره ی وه حیه وه هیناوه، که بریتیه له گوئړا و خو لاسه ی ئه و باسه ی له مه ووسوعه ی: (الإسلام كما يعجل في كتاب الله) دا هاتوه.

ټیستاش به چاکی ده زانم، کورته باسیک له باره ی {فه رما یشتکر دی خوا وه ﴿ عَسِيْرِي ﴾} بخهینه پروو، به رله وهی ټیمه سه ر مه سه له ی چواره م و کوټایی، ئه م کورته باسه ده خهینه پروو، که فه رما یشتکر دی خوا و کهسه فه رموونی خوا ﴿ عَسِيْرِي ﴾ چو نه؟

كورتە باسیك له باره‌ی فه‌رمایشترکردنی خواوه

به‌رێزان!

ئهم كورتە باسه له چوار برگه‌دا ده‌خه‌ینه روو:

برگه‌ی یه‌ك: فه‌رمایشترکردنی خواوه گه‌یاندنی په‌یامه‌كه‌ی به‌ پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، سَن شێوازی سه‌ره‌كیی هه‌ن، وه‌ك ئهو ئایه‌ته‌ موباره‌كه ده‌یكه‌یه‌نئ: ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَآيَ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُمْ عَلَىٰ حَكِيمٍ﴾، واته: هه‌چ مرۆفێك بو‌ی نیه‌ خوا بیدوێنئ، مه‌گه‌ر به‌ سه‌روشکردن، یان له‌ پشت په‌رده‌وه، یان نوێنه‌رتك ده‌نیرئ به‌ مۆله‌تی وی ئه‌وه‌ی بیه‌وئ سه‌روشی ده‌كات، بێگومان ئهو به‌رزێ كارزانه.

شێوازی یه‌كه‌م: كه‌ ده‌فه‌رموئ: (إِلَّا وَحْيًا) (أَي: كَلَامًا وَحْيًا، أَي: مُوحًى بِهِ) یانی: قسه‌یه‌كی وه‌حیی، به‌ وه‌حیی ئیبراو، یه‌كێك ده‌لئ: (لَا أُكَلِّمُهُ إِلَّا جَهْرًا، أَوْ إِخْفَاتًا) قسه‌ی له‌گه‌ڵ ناكه‌م مه‌گه‌ر به‌ده‌نگی به‌رز یان به‌ ده‌نگی نزم، ده‌لئ: (لَأَنَّ الْجَهْرَ وَالْإِخْفَاتَ صَفَتَانِ لِلْكَلَامِ)، چونكه‌ هه‌ر كام له‌ ده‌نگ هه‌لێنان و ده‌نگ كێكردن، سیفه‌تی قسه‌کردن، كه‌واته: كه‌ ده‌فه‌رموئ: ﴿وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْلِمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا﴾، (أَي: كَلَامًا وَحْيًا) مه‌گه‌ر دواندنیکی سه‌روش، یاخود دواندنیك كه‌ سه‌روش بكه‌رئ.

فه‌رمایشترکردنی پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌وباره‌وه هه‌یه‌ كه‌ ده‌فه‌رموئ: (إِنَّ رُوحَ الْقُدُسِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنْ نَفْسًا لَنْ مَوْتَ حَتَّى تَسْتَكْمَلَ أَجَلُهَا وَتَسْتَوْعِبَ رِزْقَهَا، فَأَجْمِلُوا فِي الطَّلَبِ، وَلَا يَحْمِلُنَّ أَحَدَكُمُ اسْتِنَاءَ الرُّزْقِ أَنْ يَطْلُبَهُ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَنْالُ مَا عِنْدَهُ إِلَّا بِطَاعَتِهِ) (حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء ج ۱۰، ص ۲۸، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ ؓ، وَحَسَنَةُ الْأَبْيَانِي فِي صَحِيحِ الْجَامِعِ: ۲۰۸۵).

واتە (روح القدس) خستیه نىو عەقْل دلمهوه، كه هېچ نهفسىك نامرى تاكو بزيوهكهى تهواو نهكات و كاتى مردنىشى نهيهت، بۆيه پارىز له خوا بكهن و، جوان داواى بزيو له خوا بكهن و، با يه كىكتان وه خرانى نهو بزيوهى داواى دهكات، واى لىنهكات كه به سه رپىچى داواى بكات (بزيوى هه رام)، چونكه نهوهى له لاي خوايه (له بزيوى هه لال) ته نيا به فه رمانبه رى بۆ كراني وه ده ده ست ده هپنرى. پىغه مبه ر ﷺ ده فه رموى: (رُوحُ الْقُدُس) كه جبريله، نهوهى خسته نىو دلم، واته: نهوه وه حيه.

وه حى واته: قسه يه كى په نهان بچته نىو دلم، ئنجا نه گهر بۆ پىغه مبه ران بى، پىى ده گوترى: وه حى، به لام نه گهر بۆ جگه له پىغه مبه ران بى، پىى ده گوترى ئىلها م، خورپه، خرا نه نىو دلم.

نهوهى باسكرا شىوازى يه كه مى نىرراني وه حى خوا بوو.

شىوازى دووه م: ﴿أَوْ مِنْ رَأْيِ حَاجِبٍ﴾، شىوازى دووه مى گه ياندنى په يامى خوا، فه رمايشكرنى خوا، بۆ پىغه مبه ران له پشت په رده وه يه: (يَسْمَعُهُ سَامِعُهُ وَلَا يَرَى مُصَدَّرَةً) تهو كه سهى ده يبيستى، تىى ده گات، به لام سه رچاوه كهى نابىنى، به لكو چۆنىشى ده يبيستى، ته وه ش هه ر ديارنیه، ئايا مووسا چۆن فه رمايشتى خواى بيستوه؟ تيمه نازانىن.

شىوازى سىيه م: ﴿أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾، ياخود نوينه رىك، په وانه كراوىك ده نىرى، (يُرْسِلُ مَلَكًا إِلَى النَّبِيِّ فَيُبَلِّغُ إِلَيْهِ كَلَامًا يَسْمَعُهُ النَّبِيُّ وَيَعْنِيهِ) خوا فره شته به ك ده نىرى بۆ لاي نهو پىغه مبه ره (عليه الصلاة والسلام) قسه يه كى پىرا ده گه ينى، پىغه مبه ره كه ده يبيستى و تيشى ده گ، ﴿فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ﴾، به مؤله قى خوا هه رچى بيه وى پىى را ده گه يه نى، ﴿إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ﴾، به دلىايى خوا به رزهو كارزانه.

برگهى دوو: مشتومرى يه كجار زۆرى زانايان له بارهى فه رمايشكردى خواوه، واى كردوه بكرته ناوونيشانى كۆى: {ئيمان و عه قىدهى ئىسلامى} زۆرىك له

کتیبه کان پٿيان ده گوتري: (علم الکلام) زانستی که لام، نهمه له بهر نهوه بووه زور مشتومر کراوه له باره ی فرمايشتی خواوه ع، چ قورټان، چ کتیبه کانی دیکه ی خوا، چ فرمايشتکردنی خوا به گشتی، لهو باره وه زور قسه کراوه و مشتومر زور بووه، نهو بابه ته زال بووه به سهر کوؤ بابه ته کانی نيمان و عه قیده دا، بویه ناو له زانیاری نيمان و عه قیده ی نيسلامی نراوه، (علم الکلام)، که له راستیدا ناو ده که له جتی غویدا نیه، چونکه که لام یه کیکه له بابه ته کانی نيمان عه قیده، نهو ناوانه ی دیکه راستن، وه: (أصول الدين)، (الإيمان)، (العقيدة الإسلامية)، (الفقه الأكبر)، به لام (علم الکلام) بکریته ناوونیشان بو کوؤ نيمان و عه قیده، نهوه زیده پوییکردنه له گوره کردنی به ش (جزء) ټک له سهر حیسابی هه موو (کل)!

هه روده ها له باره ی قورټانه وه و چونیته ی په یوه ندیه وه به خواوه، مشتومر زور بووه، هه ندیک له حهنبه لییه کان و نه یاره کانیان، تووشی ټپه راندن و به زایه دان بوون، له حهنبه لییه کان هه بووه گوتوویه تی: نه ک هه ر بیژه (لفظ) ده کانی فرمايشتی خوا، بگره مه ره که ب و تیانوو سه که ش، تهوانیش هه ر دروستکراونین و تهوانیش هه ر له میژینه و بی سهره تان، (فخرالدين الرازي)، له تهفسیره که ی خوؤ دا^(۱) ده لئ: (الْحَتَابِلَةُ الَّذِينَ قَالُوا: بِقَدَمِ هَذِهِ الْحُرُوفِ، وَهَؤُلَاءِ أَحْسُ مِنْ أَنْ يُذَكَّرُوا فِي زُمَرَةِ الْعُقَلَاءِ) نهو به گشتی گوتوویه تی: حهنبه لییه کان | به لام به شیک له حهنبه لییه کان بوون | تهوانه ی گوتوویانه: نهو پیتانه ی قورټان | که ټیمه ده یانخوټین و ده یاننووسین | تهوانه ش هه ر بی سهره تان، تهوانه که مترن له وه ی له ریزی عاقلاندا بزمیردرین! | تهویش جوړیک له زیده پوی کردوه لهو قسه یه یدا.

به هه ر حال به شیک له حهنبه لییه کان و ابوون، له به رانه ریشیاندا، هه ندیک له نه یاره کانیان له موخته زیلهو، جه همیه کان گوتوویانه: نه ک هه ر بیژه کان (ألفاظ) ی فرمايشتی خوا، به لکو مانایه کانیشیان هه ر په یدا بوون (حادث) ن!

(أَبُو بَكْرٍ الْبَاقِلَانِي) كه يه كتيكه له زانايانی بهرجهستهی ئیسلام، ههولیداوه خهقی ئیوه پاست بگری، كه گوتوویهتی: (إِنَّ كَلَامَ اللَّهِ الْأَزَلِيَّ مَقْرُوءٌ بِالْإِسْتِثْنَاءِ، مَحْفُوظٌ فِي قُلُوبِنَا، مَسْمُوعٌ بِأَذَانِنَا، مَكْتُوبٌ فِي مَصَاحِفِنَا، غَيْرُ حَالٍ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، كَمَا أَنَّ اللَّهَ مَعْلُومٌ بِقُلُوبِنَا مَذْكُورٌ بِالْإِسْتِثْنَاءِ، مَعْبُودٌ فِي مَحَارِبِنَا، وَهُوَ غَيْرُ حَالٍ فِي شَيْءٍ مِنْ ذَلِكَ، وَالْقِرَاءَةُ وَالْقَارِئُ مَخْلُوقَانِ، كَمَا أَنَّ الْعِلْمَ وَالْمَعْرِفَةَ مَخْلُوقَانِ، وَالْمَعْلُومُ وَالْمَعْرُوفُ قَدِيمَانِ)، باقلانیی به بۆجوونی من، قسه به کی زۆر میانجیی و باشی گوتوه لیره دا، ده لئ:

فهرمایشتی له میژینهی خوا، كه به زمانه كاهمان دهیخوئینه وه، له دله كان و عهقله كاهمان دا له بهری دهكهین و، به گوئییه كاهمان دهیبیستین و، له موصحه فه كاهماندا دهینوو سین، ئهو فهرمایشته بئ سهره تایهی خوا كه سیفه تی خوایه، له هیچكام له و شتانه دا نیه، (نه له ئیو موصحه فدایه، نهو سیفه تهی خوا، نه له سهر زمانی ئیمهیه، نه له عهقل و دلی ئیمه دایه، نه به گوئشمان نهو سیفه تهی خوا دهیبیستین) ههروهك چۆن خوا ﷻ به عهقل و دلمان زانراوه به زمانه باسكراوه یادی دهكهین و، له میحرابه كاهماندا په رستراوه، به لام خوا ﷻ له هیچ كام لهوانه دا نیه (نه له دلی ئیمه دایه، بهس زانینه كهی و ناسینه كهی له دلی ئیمه دایه، نه له سهر زمانی ئیمهیه، به لكو باسكردنه كهی له سهر زمانی ئیمهیه، نه له میحرابه كهی ئیمهش دایه، به لكو به ندایه تیه كهی ئیمه له میحرابه كاندا بهرجهسته ده بئ) خوئنده وه كه و خوئنه ره كه ههردووکیان دروستكراون، ههروهك چۆن زانباریی و ناسینه كه ههردووکیان دروستكراون (زانباریی ئیمه به خوا و ناشنایی ئیمه به خوا، ههردووکیان دروستكراون) به لام زانراوه كه و ناسراوه كه، كه خوایه ﷻ ئه وه له میژینهیه و بئ سهره تایه.

(محمد الطاهر بن عاشور) یش له تفسیره كهی خویدا^(۱)، ده لئ:

(وَقَدْ اضْلَحَّ الْأَشْعَرِيُّ عَلَى تَسْمِيَةِ ذَلِكَ الْمَذْلُولِ، كَلَامًا نَفْسِيًّا، وَهُوَ إِزَادَةُ الْمَعَانِي الَّتِي دَلَّ عَلَيْهَا الْكَلَامُ اللَّفْظِيُّ، وَقَدْ اسْتَأْنَسَ لِذَلِكَ بِقَوْلِ الْأَخْطَلِ:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا ... جُعِلَ الْإِنْسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ ذَلِيلًا).

واته: نه‌بوو چه‌سه‌نی نه‌شعهریی، ناوی له‌و فه‌رمایشته‌ی خوا ناوه، که‌لامی نه‌فسیی (سیفه‌ته‌که‌ی خوا‌ی ناو ناوه فه‌رمایشتی زاتی خوا) که‌ بریتیه له‌ ویستنی نه‌و واتاو مه‌به‌ستانه‌ی بیژه‌که‌ ده‌یانگه‌یه‌نی، له‌وه‌شدا قسه‌ی (أخطل‌ی، به‌به‌لگه‌ هیناوه‌ته‌وه، که‌ شاعیریکه‌ ده‌لی:

إِنَّ الْكَلَامَ لَفِي الْفُؤَادِ وَإِنَّمَا ... جُعِلَ الْإِنْسَانُ عَلَى الْفُؤَادِ ذَلِيلًا

قسه‌کردن له‌ نینو عه‌قل و دل‌دایه، به‌لکو زمان ته‌نیا نیشانه‌یه، بو‌ته‌وه‌ی له‌ عه‌قل و دل‌دایه.

تییستا ههر که‌سیک که‌ قسه‌یه‌ک ده‌کات، مانایه‌که‌ی و مه‌به‌سته‌که‌ی له‌ عه‌قل و دل‌یدا هه‌یه، دوا‌یی له‌پرتی زمانه‌وه، له‌پرتی وشه‌کانه‌وه، یاخود له‌پرتی نووسینه‌وه، ده‌ری ده‌پرتی، یان له‌رووی ئاماژه‌یه‌که‌وه ده‌رده‌پرتی، به‌لام مانایه‌که‌ی له‌ عه‌قل و دل‌دایه.

فه‌رمایشتکردنی خوا‌ی په‌روه‌ردگاریش وه‌ک سیفه‌تیک، سیفه‌تیک نه‌زه‌لی، وه‌ک زاتی خوا بی‌سه‌ره‌تایه، سیفه‌ته‌که‌ دیاره وه‌ک خوا‌ی په‌روه‌ردگاره، به‌لام دوا‌یی که‌ خوا ﷺ نه‌و فه‌رمایشته‌ی خو‌ی بو‌تیمه به‌رجه‌سته ده‌کاته‌وه له‌و وشه‌و بیژنه‌دا، که‌ دوا‌یی تیمه ده‌یاننووسین و ده‌یانلین، به‌ دل‌نایایی مه‌ره‌که‌به‌که‌و گوتنه‌که‌ی تیمه‌و، شته‌که که‌ تیدا ده‌نووسرتی، نه‌وانه هه‌موویان دروستکراون، هه‌یچ گومان له‌وه‌دا نیه.

برگه‌ی سن: پای راست و میانجیی له‌ باره‌ی نه‌وه‌وه که‌ خوا ﷺ سیفه‌قی فه‌رمایشتکردنی تیدا ته‌زه‌لییه، به‌لام فه‌رمایشتکردنه‌که‌ی له‌ حال و کاتیکی

دیاریبکراودا، پیدابوویه، سیفہتی فہرماشتکردن له خوادا، سیفہتییکی نەزەلییہ، بەلام خودی فہرماشتکردنەکە لەو کاتەدا کە فہرماشتەکە ی فہرمووە، شتیکی پیدابوویه، بۆ وێنە: خوا لە نەزەلەوہ سیفہتی فہرماشتکردنی ھەبوو، بەلام لەو کاتەدا کە فہرماشتی لەگەڵ مووسادا کردو، فہرماشتکردنەکە شتیکی پیدابوو، چونکە لە کاتیکی دا و لە شوێنیکدا، (محمد الطاهر بن عاشور) لەو بارەوہ وردەکارییەکی ھیناوە، من دەفەکە ھەمووی بە ەرەبیی دینم، لەبەر ئەمانەتی عیلمیی، چونکە مەسەلەبەکی زۆر ھەستیارو وردە، دەلتی:

(وَتَحْقِيقُ هَذَا الْمَقَامِ يُوَجِّهُ وَاضِحٌ قَرِيبٌ أَنْ تَقُولَ: إِنَّ ثُبُوتَ صِفَةِ الْكَلَامِ لِلَّهِ هُوَ مِثْلُ ثُبُوتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ وَصِفَةِ الْقُدْرَةِ لَهُ تَعَالَى، فِي الْأَوَّلِ، وَهُوَ أَشْبَهُ بِإِثْبَاتِهِ بِالْإِرَادَةِ، فَكَمَا أَنَّ مَعْنَى ثُبُوتِ صِفَةِ الْإِرَادَةِ لِلَّهِ، أَنَّهُ تَعَالَى مَتَى تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِبْجَادِ شَيْءٍ لَمْ يَكُنْ مَوْجُودًا، أَوْ بِإِعْدَامِ شَيْءٍ كَانَ مَوْجُودًا، أَنَّهُ لَا يَحْصُلُ دُونَ تَنْفِيزِ مَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِبْجَادِهِ، أَوْ إِعْدَامِهِ حَائِلٌ، وَلَا يَمْتَنِعُ مِنْهُ مَانِعٌ، وَمَتَى تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِإِقْبَاءِ الْمَعْدُومِ فِي حَالَةِ الْعَدَمِ، أَوْ الْمَوْجُودِ فِي حَالَةِ الْوُجُودِ، لَا يُكْرِهُهُ عَلَى ضِدِّ ذَلِكَ مُكْرِهٌ. فَكَذَلِكَ ثُبُوتُ الْكَلَامِ لِلَّهِ مَعْنَاهُ أَنَّهُ كُلَّمَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِأَنَّهُ يَأْمُرُ أَوْ يَنْهَى أَحَدًا، لَمْ يَحُلْ حَائِلٌ دُونَ إِبْجَادِ مَا يَتْلُغُ مُرَادَهُ إِلَى الْمَأْمُورِينَ أَوْ الْمَنْهِيِّينَ، وَكُلَّمَا تَعَلَّقَ عِلْمُهُ بِأَنْ يَتَوَكَّنَ تَوَجُّعٌ أَمْرٍ أَوْ نَهْيٍ إِلَى النَّاسِ، لَمْ يُكْرِهُهُ مُكْرِهٌ عَلَى أَنْ يَأْمُرَهُمْ أَوْ يَنْهَاهُمْ.

وَكَمَا أَنَّ لِلْإِرَادَةِ تَعَلُّقًا صَلَاحِيًّا أَزَلِيًّا، وَتَعَلُّقًا تَنْجِيزِيًّا حَادِثًا، حِينَ تَتَوَجَّعُ الْإِرَادَةُ إِلَى إِبْجَادِ بِوَاسِطَةِ الْقُدْرَةِ. كَذَلِكَ نَجِدُ الْكَلَامَ لِلَّهِ تَعَلُّقًا صَلَاحِيًّا أَزَلِيًّا، وَتَعَلُّقًا تَنْجِيزِيًّا حِينَ اقْتِبْضَاءِ عِلْمِ اللَّهِ تَوَجُّعٌ أَمْرِهِ أَوْ نَهْيِهِ أَوْ تَخَوُّعِهِمَا إِلَى بَعْضِ عِبَادِهِ. فَالْكَلَامُ الَّذِي يَنْطَبِقُ بِهِ الرُّسُولُ وَيُنَسَّبُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى هُوَ حَادِثٌ، وَهُوَ أَثَرُ التَّعَلُّقِ التَّجْزِئِيِّ الْحَادِثِ، وَالْكَلَامُ الَّذِي نَعْتَقِدُ أَنَّ اللَّهَ أَرَادَهُ وَأَرَادَ مِنَ النَّاسِ الْعَمَلَ بِهِ، هُوَ الصِّفَةُ الْأَزَلِيَّةُ الْقَدِيمَةُ وَلَهَا التَّعَلُّقُ الصَّلَاحِيُّ الْقَدِيمُ^(۱).

دەلّی: ساغکردنەوه لەم شوێنەداو، بە شیوەیەکی ڕوونی نیزیک ئەوێهە کە بڵێن: چەسپانی سیفەقی فەرمایشتکردن بۆ خوا، وەك چەسپانی سیفەقی وێست و سیفەقی دەستەلاتە بۆ خۆی بەرز لە ئەزەلدا، بەلکو سیفەقی فەرمایشتکردنی خوا زیاتر دەشووبێتە سیفەقی وێستی خواوە، ئنجا هەرودەك چۆن چەسپاوی سیفەقی وێست بۆ خۆی بەرز ئەوێهە: کە خوا هەر کاتێك زانیارییەکی پەيوەست بوو بە پەیداکردنی شتێکەو کە نەبووبی، یان بە لەبەین بردنی شتێکەو کە بووبی، هیچ شتێك پێناگرێ لەو کە زانیاریی خوا پێوە پەيوەست بوو کە پەیدا بکات، یاخود لە بەینی بەرێ، هیچ پێگریک پێی لێناگرێ، هەرودەها هەر کاتێك زانیاریی خوا پەيوەست بوو بە هێشتنەوێ نەبوویەك لەحالی نەبووندا، یاخود پەیدا بوویەك لە حالەتی بووندا، ئەو هیچ ناچارکەرێك لەسەر پێچهوانەی ئەو ناچارێ ناکات، بەهەمان شیوەش:

چەسپانی فەرمایشتکردن بۆ خوا، واتایەکی ئەوێهە هەر کاتێك زانیاریی خوا پەيوەست بوو بەوێهە کە فەرمان بکات بە کەسێك، یاخود پێی لێبگرێ، هیچ پەرچێك نایەتەبەری، کە پێی لەو بگرێ ئەوێ مەبەستییەکی بێگەیهنێ، بۆ فەرمان پێکراوان، یان بۆ قەدەغەکراوان، هەرودەها هەر کاتێك زانیاریی خوا پەيوەست بوو بەوێهە فەرمانی خۆی، یاخود قەدەغەیی خۆی ئاراستەیی خەلک نەکات، هیچ ناچارکەرێك ناچارێ فەرمانیان پێبکات، یاخود پێیان لێ بگرێ، هەرودەك چۆن وێستی خوا ﷻ پەيوەست بوونێکی ئەزەلیی شایستەیی هەیه، پەيوەست بوونێکی پەیداکردنیشی هەیه، کاتێك وێستی خوا بە هۆی دەستەلاتەکیەو ئەزەلیی شتێك دەبن، لە ئەزەلدا خوا وێستەکی هەیه، بەلام لە کاتێکی دیاریکراودا، بە هۆی دەستەلاتی خواوە، ئەو شتە پەیدا دەکات، بەهەمان شیوە فەرمایشتی خواش لە ئەزەلدا، شایستەیی ئەوێ هەیه ئەو فەرمایشتە بفەرموێ، ئنجا ئەو پەيوەندییە هەیهو، پەيوەندییەکی جێهەجێ کردنیشی هەیه، لە کاتێکدا خوا دەیهوێ فەرمانی خۆی، یاخود نەهێ خۆی

ناراسته‌ی که سیّک بکات، باخود جیا له‌وانه‌ش (جگه له فرمان و نه‌هی) هه‌ر شتیکی دیکه خووی بیهوئی ناراسته‌ی به‌نده‌کانی بکات.

که‌واته: نه‌و قسه‌یه‌ی که پی‌تغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌یفه‌رمووی و پالئی ده‌داته لای خوای به‌رز، فه‌رمایسته‌که‌ی خوا، نه‌و په‌یدا بووه‌یه، که له‌سه‌ر زمانی پی‌تغه‌مبه‌ر ﷺ په‌یدا ده‌بن، نه‌وه شوینه‌واری نه‌و په‌یوه‌ست بوون په‌یدا کردنه تازه‌یه که سیفه‌تی فه‌رمایستی خواجه، به‌لام نه‌و فه‌رمایسته‌ی ده‌زانی‌ر خوا ویستوو‌یه‌تی، له‌خه‌لکی ویستوه کاری پێبکهن، نه‌وه سیفه‌ته نه‌زه‌لییه له‌میژینه‌یه‌که‌ی خواجه، نه‌و په‌یوه‌ست بوونه گونجاویه‌ی هه‌یه، که له‌کاتیکی دیارییکراو و له‌شوینیکی دیارییکراودا به‌رجه‌سته بیی.

واته: سیفه‌تی فه‌رمایشتکردنی خوا ﷺ، وه‌ک سه‌رجه‌م سیفه‌ته‌کانی خواجه، که وه‌ک زاتی خوا، بن سه‌ره‌تان، وه‌ک چوون خوا له‌نه‌زهل دا زانیاری هه‌بووه، توانای هه‌بووه، ویستی هه‌بووه، ده‌سته‌لّاتی هه‌بووه، حیکمه‌تی هه‌بووه، به‌زه‌یی هه‌بووه، به‌هه‌مان شیوه‌ش خوای به‌رز سیفه‌تی فه‌رمایشتکردنی هه‌بووه، به‌لام کاتیکی که فه‌رمایسته‌که‌ی کردوه نه‌و فه‌رمایسته به‌رجه‌سته بووه، له‌و کاته‌دا که فه‌رمایسته‌که‌ی کردوه، نه‌و فه‌رمایشتکردنه به‌ په‌یدا بوو له‌قه‌له‌م ده‌دری، به‌لام سیفه‌ته‌که نه‌زه‌لییه و له‌میژینه‌یه.

به‌ته‌نکید دوا‌یش که مرۆقه‌کان نه‌و فه‌رمایشته‌ی خوا ده‌خوینه‌وه و به‌عه‌قلیان تپیده‌گه‌ن و، به‌زمانیان ده‌یلین و، له‌میح‌را به‌کاندا ده‌خوینه‌وه و، له‌په‌رستشدا به‌رجه‌سته‌ی ده‌کهن، هه‌موو نه‌وانه به‌په‌یدا بوو له‌قه‌له‌م ده‌درین، به‌لام نه‌سلّی فه‌رمایسته‌که‌ی خوا، زانیارییه‌که‌ی خوا، وه‌ک سیفه‌ته‌کانی نه‌زه‌لیین، به‌دنیایی نه‌وه مه‌سه‌له‌یه‌کی زۆر وردو، نه‌وه‌نده‌ی به‌گشتی خوینه‌ران لیی تپیکهن، باسم کرد.

برگەى چوار: نىجا لىڧەدا قسەى خۆم دىنم، وەك گوشراوى ئەوەى گوترا لەو بارەوہ:

خوا عزوجل سيفه‌تەكانى و كارەكانى زۆر لەوہ مەزىترن و، بەرزترن كە ئىمەى مروؤف ھەموو شىتەكان لەبارەوہ بزائىن و وەك پىويست تىيان بگەين، خوا لە سوپەتى (طە)دا، پىى فرموين: ﴿وَلَا يُحِطُّونَ بِهِ عِلْمًا﴾ ۱۱، واتە: زانبارى ئەوان دەورى خوا نادات.

كەواتە: ھەر كەسێك تەماعى ئەوەى ھەبى، كە لە بارەى فرمايشتى خواوہ، دەستەلاقى خوا، زانبارى خوا، بەزەبى خوا، حىكمەتى خوا، ھەموو شىتەى لە بارەوہ بزائى، ئەوہ دەيەوئ شىتەى بىسنوور لە شىتەى سنوورداردا جىيكتاھوہ، نىجا با وەك وىتەيەك بىننەوہ، تەنبا بۆ لى حالىى بوون:

ئايا ئاوى دەريايەك، ئاوى ئوقيانووسىك لە بەرداخىكدا جىي دەيتەوہ؟ نەخىر، نىجا زانبارى خوا زۆر زۆر فراوانترىشەو بىسنوور فراوانە، ھەروەھا حىكمەتى خوا، پەحمەتى خوا، ھەموو سيفەتەكانى خوا بىسنوورن و لە چاو عەقلى مروؤف وەك ئوقيانووس و پەرداخىش نىن، ئوقيانووسەكە ھەر چۆبى سنووردارە، بەلام سيفەتەكانى خوا بىسنوورن، بۆيە خواى پەروەردگارىش ئەوەندە توانايەى داوہ بەئىمە، بايى ئەوەندە كە خوا بناسىن و لە سيفەتەكانى تىيگەين و لە كردەوہكانى تىيگەين، بەلام ھەموو شىتەك لەبارەى خواوہ بزائىن، بە تەئكىد ئىمە بەو توانايەى خوا پىداوين لەو زيانە دنيايەدا بۆ تاقىكرەنەوہ، توانامان بايى ئەوەندە نيە، ھەموو شىتەك لە بارەى خواوہ ﴿بِزَانِ﴾ بزائىن، بەلكو بايى ئەوەندە دەزانىن كە خوا بناسىن و، بزائىن خاوەنى ئىمە، پەروەردگارى ئىمە، بەدەيھنەرى ئىمەيەو، دەبى ھەر ئەو بپەرستىن و بەندايەتسى بۆ بگەين، زاتى خواى پەروەردگار بەو شۆبەيە كە دەفرموى: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ ۱۱، الشورى، ھىچ شىتەك وەك وىنەى وى نيە، ھەروەھا سيفەتەكانى بىسنوورن و كردەوہكانى

وہك كىردوہى ھىچ شىئەك و كەسىكى دىكە نىن: بە كورتىيى: ھەرچى پەيۋەندىيى
بە خووہ ھەيە، ئايەتە بە خواۋە، بايى ئەۋەندە خوا عەقۇ و ھەستى داۋە بە
ئىمە، كە ئەۋ شتائە بزائىن، بەلەم پانەۋى ئەۋبەرى شتەكان بزائىن، بىگومان
ئەنيا خوا ﷻ وەك پىۋىست خۆۋى دەناسى، بەلەم ئىمە بايى ئەۋەندە كە پىتى
ئاقىبىكرىنەۋە، تواناي پىداۋىن، بىناسىن.

سروشکردنی خوا بۆ موحه‌مه‌د ﷺ به‌هه‌مان شیوه‌ی سروشکردنیه‌ی بۆ پیغه‌مه‌رانی پێشووی و، پێش سروش بۆ کرانی، به‌ کتیب و ئیمان ئاشانه‌بووه، به‌لام خوا قورئانی کردۆته‌ رووناکیه‌ک که موحه‌مه‌د ﷺ به‌نده‌کانی خوای به‌ره‌و راسته‌ شه‌قامی خوا، که خاوه‌نی ئاسانه‌کان و زه‌ویه، بێ رێنمایی بکات:

خُوا دده رموی: ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ صِرَاطَ اللَّهِ الَّذِي لَهُ، مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ
الْأُمُورُ ﴿٥٥﴾﴾

(۱) ﴿وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحَانَنَا أَمْرًا﴾، ههروههها بهو شیویهه روو حییکمان له لایهن خۆمانهوه، له فه رمانی خۆمان بۆ تۆ سروشکرد، لێره که ده فه رموتی: ﴿مِّنْ أَمْرَانَا﴾، (الأمرُ المضاف إلى الله بمعنى الشأن العظيم) له شکۆ و یتکهی خۆمانهوه، روو حییکمان بۆ تۆ نارد، ﴿وَكَذَلِكَ﴾، واته: بهو شیویهه سه رسو په یته نه ره که ده بی هه ره به خۆی به جو تری، یاخود بهو شیویهه که له تایهقی پێشوودا باسکرا، ئیتمه له لایهن خۆمانهوه روو حییکمان بۆ په وانکردی، یاخود بهو شیویهه که له گه ل پێغمه به رانی پێشوودا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، مامه له مان کردوه، که سروشمان بۆ کردوون، (أَيُّ: كَانَ وَحِينَا إِلَيْكَ مِثْلَ كَلَامِنَا الَّذِي كَلَّمْنَا بِهِ مِنْ قَبْلَكَ) سروشکردنه که ی ئیتمه بۆ لای تۆ، هه ره وه که فه رمایسته تکردن و سروشکردنمان بهووه، بۆ لای پێغمه به رانی پێش تۆ.

(۲) - مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ. بیشتر نه تده زانی نه کتیب چیه و نه ایمان چیه؟ (المقصود نفی درانته لکل من الکتاب والایمان) مه بهست نه وهیه که

پيغمبر ﷺ هيچ كام له كتيب و نيماني نه زانيون، ياني: زانينى پيغمبر ﷺ لاده بات، له باره كتيبه وهو له باره نيمانه وه.

(٣) - وَلَٰكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا ۖ بِهِ لَامُ تُيمه كردمان به رووناكييهك، رانوى سهر (جَعَلْنَاهُ) بۆ قورئان ده چيته وه، واته: نهم قورئانه مان كه بۆ ناردووى و بۆمان سروشكردووى، كردوومان به رووناكييهك.

(٤) - تَهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِن عِبَادِنَا ۖ هه ركام له بهنده كامان، كه بمانه وى پي راسته رى ده كين، پي به مراد ده گيه نين.

(٥) - وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ۖ به دنيايي توش رينمايى ده كه ي به ره و رى راست، به ركار (مفعول به) رينمايى ده كه ي (تَهْدِي) قريندراوه، (إِنَّكَ لَتَهْدِي) ياني: (وَإِنَّكَ لَتَهْدِي النَّاسَ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ) خه لك به ره و رى راست رينمايان ده كه ي وريان پيشان ده ده ي.

ئيجا دوايى پيناسه ي ريه راسته كه ده كات و ده فهرموى:

(٦) - صِرَاطُ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ رى نهو خوايه ي كه هه رچى له ناسمانه كان و زهوى دايه، هى ويه.

(٧) - أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ۚ (ئه ها) بزائن! كاروباره كان ته نيا به ره و لاي خوا ده چن. (أَلَا: أَدَاةُ التَّنْثِيهِ) (أَلَا) نامرازي و ريكردنه وه يه، ياني ئه ها كاروباره كان به ره و لاي خوا ده چن، هه موو شتيك ده چيته وه بۆ لاي خوا (صَارَ إِلَى كَذَا: انْتَقَلَ، وَصَارَ لِلْإِنْتِهَاءِ إِلَى غَايَةٍ) (صَارَ): به كاردده تيرى بۆ گه يشتن به نامانجيك، به كوئاييهك.

کورتە باسیک دەربارەی فەرماشتی خوا

﴿ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ ﴾

لێرەدا مشتومڕێکی زۆر لە بارەی ئەم تەعبیرەووە هەیە، کە خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ ﴾، تۆ پێشتر نەتەدەزانی نە کتێب چییەو، نە ئیمان چییە؟

لەو بارەووە مشتومڕی زۆر کراوە، کە بە بۆچوونی بەندە، مانای پرستە قورئانییە کە زۆر ڕوونە، خوا بە پێغەمبەر موحەممەد ﷺ ددەفەرموی: تۆ پێش ئەوێ وەحییەت بۆ بنێرم و بتکەمە پێغەمبەر ﷺ، نەزانیووە نە کتێب چییە و نە ئیمان چییە؟ کتێب ئەگەر مەبەست قورئان بێ، پێش ئەوێ خوا قورئان بۆ پێغەمبەر بنێری، پێغەمبەر ﷺ نەزانیووە قورئان چییە، ئەگەر مەبەست لە کتێب بەرنامە بێ، چونکە (کتاب) لە قورئاندا بە مانای بەرنامەش هاتووە، بێگومان پێغەمبەر ﷺ نەزانیووە بەرنامە چییە؟ هەر وەها نەشیزانیووە ئیمانیشت چییە؟ هۆی ئەو مشتومڕەش بە بۆچوونی من، دەگەرێتەووە بۆ دوو شتان:

یەكەم: بە داخەووە هەندێك لەزانایان، کاتێک کە قسە دیتەسەر پێغەمبەری خاتەم ﷺ عاتیفەیان بەسەر عەقلدا زāl دەکەن، بۆ وێنە: لێرەدا دەلێن: چۆن پێغەمبەر ﷺ نەزانیووە ئیمان چییە؟ خوا کاتێک بفرموی: نەزانیووە ئیمان چییە! نەزانیووە، یاخود لە سوورەتی (الضحی) دا، کە دەفەرموی: ﴿ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴾ ٧، خوا تۆی بە گومرا بینی، بەلām پێنمایی کردی، یان خستیتە سەر راستەری، هەندێك لەزانایان پێنەو پەرۆی دنیایان کردووە، دەلێن: ﴿ وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴾ ٧، پۆزێک پێغەمبەر ﷺ مندāl بوو، پێی لێ ونبوو، دوایی خوا جبریلی ناردووە، هێناویەتەووە بۆ مآلئ!! بەلām پێویست بەو ناکات، چونکە خوا ﷻ دەفەرموی: تۆ بەرپێت نەدەزانی، (ضال) یانی: کەسیک کە بەرپێت نازانی و

ون بووه، ئنجا دەپرسین: ئایا چاکەو ئازایەتیەکیە وەحیی خوا چییە، ئەگەر پێغەمبەری خاتەم ﷺ پێش ھاتنی وەحیی و بوونە پێغەمبەریش کتیبی ھەر زانیی و نیمانیشی ھەر زانیی، ئایا دواى بۆ ھاتنی وەحیی چى لى زیاد بووه؟

دووھەم: ئەوجۆرە زانایانە وەك خۆی لە ماناو چەمکی ئیمان حالیی نەبوون و، ئیمانیان ھەر بە مانای خواناسیی، (معرفة الله) بەکارھێناو، كەمن كەتیبەكەم ھەبە بە ناوی: (خواناسیی، تاین، ئیمان) خواناسیی جیایە لە ئیمان، خواناسیی ئەوھەبە كە تۆ بزانی خوا ﷻ بەدیهێنەر و پرورەدگار و خواوەنى ئەم گەردوون و كەون و كائىناتەبە، ئەوھە خواناسیەو، ئەمە خالێ ھاوبەشی پرۆاداران و بێپرۆایانە، بێپرۆایان مەبەستم ئەوانە نەبە كە مولحیدن، واتە: ھەموو ئەو بێپرۆایانەى وەك: جوولەكە، نەصرانی، صابیتە، ھاوبەش بۆخوا دانەرەن، بەلكو ئەوھە خالێ ھاوبەشی بەینى پرۆاداران و تیبلیسیشە، تیبلیسیش خۆی ناسیو، بەلام ئایا تیبلیس كە خۆی ناسیو بە پرۆادار لە قەلەم دراو؟ بەتەنكید نەخێر، ئنجا ئیشكالەكە لەوھەدایە، كە ئەوان پێیان وابوو، ئیمان یان: خواناسیی، ئنجا گوتویانە: پێغەمبەر ﷺ ئەدى ئەوھە نەبە لە ئەشكەوتى (حراء) دا خواپەرستیی كردو، كەواتە چۆن خۆی نەناسیو؟!

وەلامەكەى ئەوھەبە: كە ئیمان جیایە لە خواناسیی، ئەگەر ئیمان خواناسیی بووایە، پێغەمبەر ﷺ زۆرباش خۆی ناسیو، نەك ھەر پێغەمبەر ﷺ بەلكو پێغەمبەرى خاتەم دەفەرموى: **أَمَّا مِنْ مَوْلِدٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ: فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ، أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يَمَجِّسَانِهِ،** (أخرجه البخاري: ١٢٩٢، ومسلم: ٢٦٥٨، وأبو داود: ٤٧١٤)، واتە: ھەموو مندالێك لەسەر خواپەرسك لە دایك دەبێ، (لەسەر زگمكى خواناسیی)، بەلام دواى باب و دایكى دەیکەنە جوولەكە، یان دەیکەنە نەصرانی، یان دەیکەنە مەجوسیی.

چ جایی پێغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، كە خواوەنى پاكترین سرووشت و زگمك و خواپەرسك و چاكترین مەعدەن بوون، بەلام ئیمان جیایە لە خواناسیی.

ئنجبا تەماشایەکی تەئویل و مانا لێکدانەوهی هەندێک لە زانیان بکەین، تەماشای زۆر لە تەفسیرەکانم کرد، بۆ وێنە: (القرطبي)^(١) ھەوت جوۆرە تەئویلان دەکات بۆ ئەوە کە دەفەرموێ: ﴿مَا كُنْتُ مَدْرِي مَا أَلَكْتُبُ وَلَا أَلِئْمُنُ﴾، کە ئایا مەبەست پێی چییەو، مەبەست لە (ئیمان) کە پێغەمبەر نەیزانیوە چییە؟!

یەك: (شَرَائِعُ الْإِيمَانِ وَمَعَالِمُهُ) مەبەست: بەرنامەکانی ئیمان و نیشانەکانی ئیمانە.

دوو: (الْإِيمَانُ: تَفَاصِيلُ الشَّرْعِ) ئیمان مەبەست پێی وردەکارییەکانی شەریعەتە، کە نەیزانیون.

سێ: (قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ وَدَعْوَةُ النَّاسِ إِلَى الْإِيمَانِ) مەبەست: قورئان خوێندن و بانگکردن خەڵک بەرەو ئیمانە.

چوار: (الْإِيمَانُ: الْفَرَائِضُ وَالْأَحْكَامُ) مەبەست لە ئیمان: فەرزەکان و ھۆکمە شەریعیەکانە، کە نەیزانیون.

پنج: (الْإِيمَانُ: الصَّلَاةُ) مەبەست لە ئیمان نوێژە، ئنجبا ئەو ئایەتەیان بە بەلگە ھێناوە تەوہ: ﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ﴾ البقرة.

شەش: (الْإِيمَانُ: أَهْلُ الْإِيمَانِ) یانی: تۆ ئەھلی ئیمان تەناسیون، پێش ئەوہی خوا وەحییەت بۆ بنێری!

ھەوت: (فِي الْمَهْدِ وَقَبْلَ الْبُلُوغِ) تۆ کاتێک لە بێشکەدابوووی و، پێش ئەوہی بەلڤ بێ، نەتزانێوە ئیمان چییە!

تەئویلیکی دیکەشیان ھێناوە دەلی: (كُنْتُ مِنْ قَوْمٍ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ، وَالْإِيمَانُ كَيْ تَأْخُذُهُمَا مِنْهُمْ) تۆ لە نێو خەڵکیک دا بووی کە ئەوان نەیان دەزانێ کتیب چییە و ئیمان چییە، تا کۆ لەوانی وەر بگری.

به لَام له راستییدا پتویست بهو ته نویلانه هیچیان ناکات، مانایه که ی هه ر نهو یه که مه به ست له نیمان: (الْحَقَائِقُ الَّتِي جَاءَ بِهَا الشَّرْعُ، وَفَهَمَهَا الْعَقْلُ، وَاعْتَقَدَهَا الْقَلْبُ، وَأَقْرَبُ بِهَا اللِّسَانُ، وَنَفَذَتْهَا الْأَرْكَانُ).

واته: نیمان نهو راستییانهن که شه ریعت هتیاو و، مرووف به عقل تیان دهگات و، به دل قبولیان دهگات و په سندیان دهگات و، به زمان دانیان پیدادتی و تهعیریان لیدهگات و، به نهدامه کانیسی جیه جیان دهگات.

پتغمبه ر ﷺ، نهو راستییانه ی که له باره ی خواوه، له باره ی فریشته کانه وه، له باره ی کتیه کانه وه، له باره ی پتغمبه رانه، له باره ی روژی دواییه وه، له باره ی قه زاو قه دهره وه، هاتوون، که به بی هاتی شه ریعت، مرووف نابانزانی، نهوانه که ده بی دوایی به عقل دهرک بکرتن و به دل قبول بکرتن و به زمان یعتیرافیان پیکرتی و به نهدامه کان جیه جی بکرتن، نا نه وه بووه پتغمبه ر ﷺ نه یزانیوه، نه گهرنا پتغمبه ری خوا، خواناس بووه، پتغمبه ری خوا ﷺ زانیویشیه تی روژیک دی مرووف لیتی ده پرسریتیه وه، که م زور دنگوباسی پتغمبه رانیسی بیستوه، به لَام نهو راستییانه بهو شیویه که دوایی خوا ناردوونی، له لای پتغمبه ری خاتم نه بوون ﷺ.

به نسبت کتیبشه وه، دیاره پتغمبه ر ﷺ بهر له وهی خوا کتیبی بو بئیری، نه یزانیوه کتیب چیه، چوون بزانی؟ هه روه ها بهر له وهی بهرنامه ی بو بی، نه یزانیوه بهرنامه چیه؟ له سووهرتی (الضحی) ش دا، خوا ده فره مو: ﴿وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ﴾ ۷، واته: خوا تو ی سرگهردان بینی، به لَام پتمایی کردی، راسته پتی کردی، نه گهر پتغمبه ری خوا زانیای، بوچی له تمه نی چل سالییه وه، له دوی چل و یه ک سالییه وه دهستی پیده کرد؟ هه ر له سه ره تاوه دهستی پیده کرد، به لَام دیاره نه یزانیوه و بیگومان نه گهر زانیای، له گه ل کومه لگایه که ی خویدا خهریک ده بوو، به لَام پتغمبه ر ﷺ پیش تمه نی چل سالی، هه رگیز لیتی

خوا به لوتف و کهږمې خوږ هیدایه‌شان بدات، زیاتر له قوږنان پښکېن
و زیاتر تېوه ږامنین و لټی وردبڼه‌وه، هیدایه‌تیشمان بدات هرچې زانیمان
بیټوانین و، حالې بوونه‌که له ځوماندا بکه‌ڼه حال.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

تہ فیسیری سوورہ تی

الزخرف

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (١٤٤١/٥/١٤) کۆچییه، بەرانبەر (١/٩/٢٠٢٠)ی زاینی، بە پشتیوانی خوا، دەست دەکەین بە تەفسیر کردنی سوورەتی (الزخرف).

پێناسەی سوورەتی (الزخرف) و بابەتەکانی

(١)- ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە لە موصحفەکاندا هەر بە (سورة الزخرف) ناسراوە، بەلام پیشەوا بوخاریی ڕەحمەتی خوای لی بێ، لە صەحیحە کە ی خۆی لە (کتاب التفسیر)دا، بە (سورة حم الزخرف) ناوزەدی کردووە، لەبەر ئەوەی ئەمیش یەکیکە لە حەوت سوورەتەکان، کە هەردوو پیتی (حم)یان لە پیشەوهەن، وەک پیشتر باسمان کرد.

(٢)- شوێنی دابەزینی:

ئەم سوورەتە مەککەییەو، لە (قَتَادَةَ) و (عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ) هەهاتووە، کە هەردووکیان لە زانایانی جیلی دواي ھاوولانن، واتە: جیلی شوێنکەوتوووان (التابعين)، کە نایەتی: ﴿وَسَّأَلْ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ﴾ ١٥ الزخرف، واتە: لەوانە بپرسە کە لە پیش تۆدا ناردوویمان، لە پیغەمبەرەکان، نایا جگە لە (خوای) خاوەن بەزەیی، پەرستراوانیکی دیکەمان داناون، بپەرستێن؟ ئەمەش پرسیارکردنی نکوولیلێکەرانهیە، واتە: شتی وانیه، ئەو دوو زانابه گوتووایانە: ئەم نایەتە موبارەکە لە (المَسْجِدُ الْأَقْصَى) دابەزیووە، واتە: ئەو کاتە ی پیغەمبەری خاتەم

موحه مەھد ﷺ، سەفەری شەوڕۆ بەرزبوونەوه (الإسراء والمعراج) ی کردوه، ئنجا ئەگەر ئەوه راست بێ، هیچ گرفت نیە، گرنگ ئەوەیە ئەم ئایەتەش، لە نێو سوورەتی (الزخرف) دا، بە کێکە لە (٨٩) ئایەتە کە ی پێش کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ، هاوێڵانی لە شاری مەککەوه بۆ شاری مەدینە دا بەزیو.

کەواتە: بە لە دەرهەوی مەککەش هاتبێتە خوار، وەک شۆینی جوگرافی، بەلام لە پووی کاتەوه، هەر دەچێتە پێناسەی سوورەتە مەککەییەکان و ئایەتە مەککەییەکانەوه.

٣- ریزبەندیی لە موصحف و هاتنە خواردا:

لە ریزبەندیی دا بەزین (ترتیب النزول) دا، ژمارە (٦٢) ی هەیە، واتە: شەست و دوو هەمین سوورەتە دا بەزیو، پێش سوورەتی (الأنعام) و لە دوا سوورەتی (فصلت)، لە ریزبەندیی (المصحف) یشتا ژمارە (٤٣) یە.

٤- ژمارە ی ئایەتەکانی:

لە لای زۆربە ی هەرە زۆر لە زانایان، ئەوانە ی سەرژمێری ئایەتەکانی قورئانیان کردوه، هەشتا و نۆ (٨٩) ئایەتە، بەلام هەندێک لە زانایانی شام بە هەشتا و هەشت (٨٨) یان داناه، پێشتریش باسمان کردوه، کە جیاوازیی ژمارە ی ئایەتەکان، پەیوەندیی هەیە بە کورتیی و درێژی هەندێک لە پستهکانەوه.

٥- نێوەڕۆکی:

ئەمیش هەمان نێوەڕۆکی قورئانی مەککەییە، بە هەر سێ تەوهره گشتییه کە یهوه، باسی خواناسیی و، بەدییهته رایه تیی و، پهروه دگاری تیی و، خاوه ندری تیی و، ته نیا په رستراوی تیی خوا ﷻ، باسی پێغه مبه رایه تیی و، وه حیی

و، باسی پۆژی دواپی و بهههشت و دۆزهخ. بهلام نهم سوورەته پانتایهکی زۆری تیدا تهرخانکراوه، بۆ خستهپووی شیرک و پووچه لکردنهوهی، به ههر سێ جوژه کهیهوه:

١- شیرکی هاوهدل و هاوبهش بۆ خوا دانان (باوترین جوژی هاوبهش بۆ خوا دانان بووه).

٢- شیرکی طاغوت په‌رستی.

٣- شیرکی پۆله بۆ خوا دانان.

که به زۆریش وابوووه فریشته‌کانیان به پۆلهی خوا داناون و، پتیشتریش خه‌بالیان وابوو، که فریشته‌کان مینهن، بۆیه فریشته‌کانیان به کچانی خوا داناون. هه‌لبه‌ته هه‌ندیک له هاوبهش بۆ خوا دانهره‌کان، (شایطین)یشیان به کورانی خوا داناون، وه‌ک له سوورەتی (الانعام)دا به درژژی لهو باره‌وه دواين.

شایانی باسیشه: ناوی ههر کام له (ابراهیم، موسی، عیسی ابن مریم)، (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لهم سوورەته‌دا هینزاه، ناماژه‌یه‌ک به به‌سه‌رهاته‌کانیان کراوه، له سیاقی به‌ره‌چدانه‌وهی شیرکدا:

١- ئیبراهیم عليه السلام: له ههر سێ نایه‌ته‌کانی ژماره: (٢٦، ٢٧، ٢٨).

٢- مووسا عليه السلام: له نایه‌ته‌کانی ژماره: (٤٦ - ٥٦)، واته: (١١) نایه‌ت.

٣- عیسا عليه السلام: له نایه‌ته‌کانی ژماره: (٥٧ - ٦٥)، واته: (٩) نایه‌ت.

واته: سه‌ره‌هم بیست و سێ (٢٣) نایه‌ت، بۆ ناماژه‌یه‌ک به به‌سه‌رهات و هه‌لۆیستی نهم سێ پیغه‌مبه‌ره پایه به‌رزه تهرخان کراون، له بواری به‌ره‌چدانه‌وه‌یان بۆ شیرک دا، تنجا له دواي به‌ره‌چدانه‌وهی شیرک، به ههر سێ جوژه کهیهوه، پانتایه‌کی باشیش بۆ خستهپووی نیشانه‌کانی خوا، که له هه‌مان کاتدا چاکه‌و نیعمه‌ته‌کانیشنی له ژیا‌نی مرۆفدا، تهرخان کراوه، هه‌روه‌ها باسی پۆژی دواپی و نیعمه‌ته‌کانی به‌ههشت و، نازارو مه‌ینه‌تییه‌کانی دۆزه‌خیش

کراوهو، چەند جاریکیش باسی قورئان کراوه بە ناوەکانی: (الْكِتَابُ الْمُبِينُ)، (قُرْآنًا عَرَبِيًّا)، (جَاءَهُمُ الْحَقُّ)، (هَذَا الْقُرْآنُ)، (الَّذِي أَحْيَا إِلَيْكَ)، بەم پێنج تەعبیرە لە چەند شوێنیکدا باسی قورئانیش کراوه.

شەشەم: تاییەتمەندییەکانی:

۱- لەم سوورەتەدا لە قەدەر قەبارەی خۆی، پانتاییەکی زۆر بۆ بەرپەرچدانەوهی هەر سێک جووری شیرک: هاوبەش دانان، پۆلە بۆ لا پالدان، طاغوت پەرستی، تەرخانکراوه.

۲- لەم سوورەتەدا لە دوو تاییەتدا، قسەی پووچی کافرەکان، شوێن باب و باپیرانمان دەکەوین، بە هەردوو تەعبیری:

أ- ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٣٢﴾﴾ و

ب- ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ﴿٣٣﴾﴾. هاتوه، کە تەنیا لەم سوورەتەدا، بەو شیوەیە بە دوو تەعبیری جیاواز ئەم مەسەلەیە، لە دوو تاییەتی بە دوا یە کدا هاتوه.

۳- تەنیا لەم سوورەتەدا، ئەو راستییە، بەو پووینیە خراوەتە پوو، کە ئەگەر لەبەر تێکڕا کافر بوونی خەڵک نەبووایە، لەبەر ئەوە نەبووایە، خەڵک وەسەر کوفر بگهڕێ و، وەسەر شیرک بگهڕێ و هەمووی لە خوا هەلبکەرێتەوهو، سامان و نیعمەتێکی یە کجار زۆری بەسەر کافراندا دادەپەشت، کە لە تاییەتەکانی: (۳۲، ۳۴، ۳۵)دا، ئەو راستییە خراوەتە پوو:

﴿وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِيُوشِيَهُمْ سُفْهًا ﴿٣٢﴾ مِّنْ فَضْلِهِ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٣﴾ وَلِيُوشِيَهُمْ آثَابًا وَسُورًا عَلَيْهِمْ يَتَكَوَّنُ ﴿٣٤﴾ وَزُخْرَفًا وَإِنَّ كُلَّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾﴾ الزَّحْرَفُ.

۴- تەنیا لەم سوورەتەدا باسی پێکەنینی فیرعهونییەکان بە موعجیزەکانی موسا عليه السلام کراوە: ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَعْصِفُونَ ۝۱۷﴾ الزخرف، واتە: کاتیک نیشانەکانی تیمەى بۆ ھێنان، کتوپر پێیان پێکەنین، کە بە زۆری وایە، بابای کالقام و، بابای نەزان بە شت پێدەکەن، لە جیاتی ئەوەی تێوەی رامیتى، پێی پێدەکەن، نینسانی عاقل لە شت ورد دەبێتەووە و تێی ڕادەمیتى، شتیک کە نامۆ بى و سەیر بى، یەكسەر پێی پى ناکەن، بەلکو لێی ورد دەبێتەووە.

۵- تەنیا لەم سوورەتەدا فیرعهونییەکان، موسایان عليه السلام بە: ﴿يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ﴾ دواندووە، لە نایەتى ژمارە: (۴۹)دا، بەلێ لە شوێنەکانی دیکەدا باسی ئەوەیان کردووە، کە ئەمە جادووگەرەو، ئەمە جادووی ھێناو، بەلام ئەو کە ڕووبەرۆ پێی بلین: ﴿يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ﴾ تەنیا لەم سوورەتەدا لە نایەتى ژمارە: (۴۹)دا ھاتووە.

۶- تەنیا لەم سوورەتەدا، ئەو قسەو بیانووەی فیرعهون لە بارەى موساوە عليه السلام ھاتووە: ﴿فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آيَةُ رَبِّهِ فَيَذَرُهَا بَانًا سَهْرًا﴾ واتە: دەبوایە بازنەى زێرى فریدرابانە سەرى، یاخود فریشتەکان بە جووت لەگەڵی دابانایەو ھاوڕابان لەگەڵی و، پێکەو ھاتبانایە.

۷- تەنیا لەم سوورەتەدا، تەعبیری: ﴿فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ، فَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾ ۵۴ ھاتووە، واتە: فیرعهون خەلکەکەى خۆى سووک کردو، کیشى کەم کردن، کە بە تەئکید مەبەست ئەو نە کیشى دابەزاند بن، مەبەست ئەو یە کە لە زمانەکاندا ھەبە، دەلێ: فلان کەس پیاویکی گرانەو، مروۆفیکى گرانەو، قورسە، واتە: سووکەلە نەبەو، عەقل سووک نەبەو، پیاویکی دامەزراو، مروۆفیکى دامەزراو، بەلام فیرعهون بە چەواشەکردن و، بە ھەردەشو گوێرەشە کردن، یاخود بە ترساندن و برسێی کردن، وای لیکردن کە ئەو عەقل و ھوش و گۆشەیان، وەك پتویست لێی بەھرمەند نەبن، یاخود: ﴿فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ﴾ واتە: خەلکەکەى خۆى سووک بینی و، سووکەلەى بینین لە ڕووی عەقل و تێگەشتنەووە، بۆیەش بەقسەیان نەکرد.

۸- تەنیا لەم سوورەتەدا، ھاوبەش دانەرەکان بۆ پاسا و ھێنانەو ھى شېرکەکان، و یتەیان بە عيسا ﷺ ھېناو ەتەو: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ وَقَالُوا أَلَهْتَنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝۷۹﴾. واتە: کاتیک (عيسای) کورى مەريەم بە ویتە ھىترایەو، خەلکە کەت بە ھوى ئەو ەو ە کردیان بە گالەو، گوتیان: ئایا پەرستراو ەکانى ئیمە باشترن یان عيسا ﷺ؟ تەنیا بۆ شەرە قسە، ئەو ویتەیان ھینایەو، ئەوانە کۆمەلێکی زۆر مشتومرکەرن، یانى: سەریان بۆ شەرە قسەو موجدەلە دەخوړی، ویتە ھینانەو ە کەش ئەو ە بوو، کە خوا ﷻ لە سوورەتى (الأنبياء) دا، دەفەرموی: ﴿إِنَّا نَكُفُّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ ۝۸﴾. واتە: تێو ەو ەتان و ئەوانەى دەیانپەرستى، جگە لە خوا، دەبنە سووتەمەنپى دۆزەخ، تێو ە چنە نپوى.

ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکانى مەککە، گوتیان: ئنجا ئایا پەرستراو ەکانى ئیمە باشترن یان عيسا، واتە: ئەگەر بەپێى ئەو ئایەتە بى، ھەر کەس لە گەل پەرستراو ە کەى دا بچیتە دۆزەخ، کەواتە: دەبى نەصرانیەکانیش، عيسا ﷺ لە گەلێاندا بچیتە دۆزەخ، چونکە نەصرانیەکانیش عيسا ﷺ دەپەرستى، بەلەم خوا ﷻ لیرەدا بەو جوړە وەلەمدەدانەو ەو دەفەرموی: ﴿مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا﴾. ھەر تەنیا بۆ شەرە قسە بە ویتەیان ھینایەو، ئەگەرنا وەك زانایانى وتووێژ (مُطَافِرَةٌ) دەلین: (هَذَا قِيَاسٌ مَعَ الْفَارِقِ)، واتە: ئەو پتوانەبە کە لە گەل جیاوازییدا، شتەکان دەبى چۆنە کە بن، ئنجا پتوانە بکرتنە سەر یەك، یەكێک لەوى دیکە جیاپى، پەوا نیە قیاس بکرتنە سەر یەك، وەك دوایی باسى دەکەین.

۹- تەنیا لەم سوورەتەدا، عيسا ﷺ بە نیشانەى کاتە کە (ساعة)، ناخیر زەمان، یاخود قیامت، یان ھەردوو قوتاغى تاخیر زەمان و قیامت، واتە: پوژى دوایی، دانراو، وەك لە ئایەتى ژمارە: (۶۱) دا، دەفەرموی: ﴿وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝۱۱﴾. واتە: بە دلنایى عيسا ﷺ زانارییە بۆ کاتە کە (ساعة)، واتە: بە ھوى عيساو ە دەزانرى (ساعة) دى، کە لە کوٹایى پوژگاردای عيسا ﷺ داوى ئەو ەى لە

ئاسمان دادەبەزى، ئىنجا دەزانرى دواى دابەزىنى عيسا عليه السلام، تەمەنى دىنا زۆرى بە بەر نەماوە، چونكە دواى ئەویش، كە دەجەل دەكوژى، دواىى يەتجووج و مەتجووج دىن، دواى ئەویش نىشانە گەوردەكانى دىكە دىن و، ژيانى مروّف لەسەر زەوى دەپچەرتەوہ.

١٠- تەنيا لەم سوورەتەدا، تەعبىرى: ﴿الْأَخْلَاءَ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ ١٧، ھاتوہ، واتە: ئەوانەى زۆر يەكدىيان خۆشويستوہ، گيانى بە گيانى بوون لە دىيادا، لەو پۆژەدا، [لە پۆژى دواييدا] ھەموويان پىكەوہ، دەبنە دوژمن و ناحەز، جگە لە پارىزكاران، پارىزكارانىك كە لەبەر خوا يەكدىيان خۆشويستوہ، لەویش ئەو خۆشەويستى و مەحەببەت و، دۆستايەتتى و، بەزەبى و پەرۆشەيان، بۆ يەكدى بەردەوام دەبى، چونكە لە دىيادا لە دۆستايەتتى يەكدىي بەھرەمەند بوون، شتىك كە لە دىيادا، بەھرەى پىكەيانندوون، لە قىامەتیش لە سەرى بەردەوام دەبن، بەلەم ئەوانى دىكە، ئەو خۆشەويستى و دۆستايەتتىەى نىوانيان، لەبەر ئەودى لەسەر بناغەيەكى پووج بوو، ياخود لەسەر شتىكى ناھەق بووہو، بۆ ستەمكارى بووہ، بۆ زولم لەوانى دىكەو خراپەكارى بووہ، بۆيە لە دواپۆژدا تەماشە دەكەن، بەرھەمى ئەو دۆستايەتتى و نيزىكيە، بۆيان بۆتە ژەقنەبووت و مايەى مەينەتتى و نازارى دۆزەخ، بۆيە لەوى لىك دەبنە دوژمن.

١١- تەنيا لەم سوورەتەدا، تەعبىرى: ﴿أَمْ أَلْمَزُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرَمُونَ﴾ ٧٩، ھاتوہ، واتە: يان ئەوان بپارىگيان داوہ، تىمە بپاردەرىن، واتە: يان ئەوان شتىگيان ھەلپريوہو، تىمە ھەلپريەن، بۆ ھەر كارو فەرمانىك كە مەناھوى ئەنجامى بددين.

ھەوتەم: دابەش كردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:

تىمە سەرچەم ئەو (٨٩) ئايەتەمان بۆ ھەوت دەرسان دابەش کردوون:

دەرسى يەكەم: ئايەتەكانى: (١ - ١٤)، واتە: چوار دە ئايەتى سەرەتاي ئەم سوورەتە دەگرىتە خۆى، كە باسى قوربان و نىشانەكانى خوا ﷻ، نىعمەتەكانى خوا لە ژيانى بەشەردا، دەكەن.

دەرسی دووهم: ئایەتەکانی: (۱۵ - ۲۵)، واتە: یازدە ئایەت دەگریتە خوئی، لەو یازدە ئایەتەدا، بەرپەرچدانەوێ شیریکی رۆڵە بێراردان بۆ خواو، لاساییکردنەوێ کوێرانە ی پێشینان، پووچەلکراونەوێ.

دەرسی سێهەم: ئایەتەکانی: (۳۱ - ۴۵)، واتە: بیست ئایەت دەگریتە خوئی، کە باسی ئیبراھیم علیه السلام لە سێ ئایەتی سەرەتای داو، هەلۆیستی بەرانبەر بە بابی و بە گەلە بێرپروایە کە و، کە چۆن حاشای لیکردوون لە پەرستراوەکانیان و، ئیعلانی ئەنیا خواپەرستی کردو، پاشان هەلۆیستی کافرەکانی مەککە خراوەتەرپوو، دلدانەوێ پیغەمبەری خوا صلی الله علیه و آله و رێنمایی کردنی و، خستە رووی ئەو راستییە کە ژیانی دنیا کەم بایەخە، ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە، خەڵک هەمووی یەک پارچە بێتە بێرپروا، ئەوانە ی بێرپروان، نازو نێعمەتی زیاتر لەوێ کە هەیانە، بەسەریدا دەرشتن.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (۴۶ - ۵۶)، واتە: لە یازدە ئایەت پێک دێ، باسی گۆشەییەک لە بەسەرھاتی مووسا علیه السلام لەگەڵ فیرعەون، کە چۆن مووسا بە بەلگە رۆشنەکانی خواو، بە نیشانەکانەوێ چوو بە لای فیرعەون و کۆمەلگایە کە ی، بەلەم ئەوان کالتەیان پێکردو، بە جادووگەر نازوێدیان کردو، سەرەنجام فیرعەون بوغرا بوو، بە مەل و سەرھوت و ساماناکە ی، خوێ هەلکێشاو بەسەر مووسادا علیه السلام، بەلەم سەرەنجام ئەو گەلە ی کە فیرعەون گەو جاندبوونی و، چەواشە ی کردبوون و، نەفام و نەزانی کردبوون، ئنجا چەوساندبوونیەو، بە هۆی نەزانی و نەفامیانەو، خوا صلی الله علیه و آله بە تووندترین شیوە سزای داو.

دەرسی پێنجەم: ئایەتەکانی: (۵۷ - ۶۵)، نو ئایەت دەگریتە خوئی، باسی وێنە هێنانەوێ کافرەکانی مەککە ی بە عیسا علیه السلام، لەسەر راستی شیری و، ئەگەر وابێت هەر کە سێک، هەر شتێک بێرستری، لەگەڵ پەرستراوە کە ی دەچێتە دۆزەخ، کەواتە: نەصرا نیەکان کە عیسا علیه السلام دەپەرستن، دەبێ عیسا لەگەڵ ئەواندا بچێتە دۆزەخ! خوا صلی الله علیه و آله بەرپەرچی ئەو قسەیانێ داوئەو، کە ئەو قیاسە لە

جئى خويدا نيهو، جوړيکه له چه واشه کاريى و سه فسه طه.

دهرسى شه شهم: ثايته کاني: (٦٦ - ٧٣)، واته: هه شت ئيهت ده گريته خوي، باسى هه نديک له نازو نيمه ته کاني به هه شت بو هه نديک له پاريز کاران کراوه و له تيو نازو نيمه ته کاند باسى نه وه کراوه: ﴿وَفِيهَا مَا خَشَّهِ الْاَنفُسُ وَتَلَأَ الْاَعْيُنُ﴾ (٧١) الزخرف، بو ئه وان له به هه شتدا هه يه، هه ر شتيک نه فسيان بيخوژي و، ناره زووي بکات، هه ر شتيک که چاوو له ديتنى و ته ماشا کړدى چيژ وه ريکړي.

دهرسى هه وته م: ثايته کاني: (٧٤ - ٨٩)، که شازده ثايته تي کوټايى ده گريته خوي، باسى سه ره نجامى شوومي تاوانباران له دوزه خداو، دوو باره بهر بهر چدانه وهى شيرک به هه ردوو جوړه که يه وه، واته: شيرکى هاو بهش بو خوا دانان و، پوله پالدان بو لاي خوا، سه ره نجام فرمان کړدى خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنَ﴾ به پيغه مېهر ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنَ﴾ که ب چاوپوښيان ليکات و وازيان لى پيښى، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنَ﴾ هه ره شه يان ليده کات، که دهفه رموي: ﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ (٨٩) الزخرف، له مه وودا ده زانن چيان به سه ر دى، نه گهر له سه ر نه وهى له سه رينى به رده وام بن.

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە چوار دە (١٤) نایەتی سەرەتای ئەم سووپرەتە موبارەکە پێک دێ، کە بریتین لە نایەتەکانی: (١ - ١٤)، کە لە پێنج نایەتی سەرەتادا، باسی قوربان و، پێناسەی قوربان و، پێگەی قوربان کراوە.

لە سێ نایەتی دوواتر، باسی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکری.

لە شەش نایەتی کۆتاییشدا، باسی بەدیھێنەراییەتی خوا، ژمارەیک لە نیشانە و بەلگەکانی کراوە، کە ھاوکات ئەو نیشانە و بەلگانه، چاکە و نیعمەتی خواشن، بۆ مەروڤەکان، کە سەرچەم ئەگەر بلیین: شەش بەلگە و نیشانە، ھاوکات، شەش چاکە و نیعمەتی خواشن:

١- ھێنانەدی ئاسمانەکان و زەمین.

٢- زەوی کردن بە لانکە، یاخود راخستن و نامادە کردن، کە بە ھۆیەو یتوانی، ژانیکی ئاسایی لەسەر بگوزەرێن.

٣- پێ و بان تێدا دانانی زەوی، واتە: خوا ﷻ زەوی وا ھەڵخستو، کە مەروڤەکان یتوان پێ و بانی تێدا دروست بکەن، بۆ وێنە: ئەگەر تۆیکلی زەوی وەک ئاسن و پۆلا بووایە، چۆن دەیانتوانی پێی تێدا دروست بکەن و بیکۆلن؟

٤- دابەزاندنی ئاوێکی بە ئەندازە، لەسەر تۆو پێ ژياندنەو دی زەوی، زەویەکی رەق ھەلاتووی مردوو، ئەو ئاوەش کە دادەبەزێری، بە ھەر سێ شێوی باران و بەفرو تەرەز، دادەبارێ.

٥- دروستکردنی سەرچەم جووتەکان، کەوا پێدەچن مەبەست پێی ڕووەکەکان بێ، ھەلبەتە وشە (أزواج) بە جووتی ئازەل و مەروڤ و ڕووەک و، بەلکو ماددە بێ ژيانیش، بەلکو

همو دروستکراوه کانی گه ردوون ده گوتری، چونکه هه موو دروستکراوه کان جووتن و ته نیا خوا تاکه، به لأم به پیتی سیاق لیژده ده ده که وی، که مه به ست له جووته کان، جووتی رووه که کانهو، ناوی تاسمان، جووته رووه که کان و شیناورده کان، ده پوتنی.

۶- په خساندنی که شتی و ناژده لآن بو بار و سواری مروفه کان.

له کو تاییشدا باسی یاد کردنی چاکه ی خواو، به پاکگرنتی کراوه، له کاتی به هره لیوه رگرنتی نامرازه کانی بارو سواردا.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿حَمْدٌ ۱﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ۲﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۳﴾ وَإِنَّهُ فِي أُولَى الْأَنْبَاءِ لَدِينًا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ۴﴾ أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ۵﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ۶﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۷﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأَوَّلِينَ ۸﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۹﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۱۰﴾ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدِرُ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ نُخْرِجُوكَ ۱۱﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَنْزَجَ كُلُّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَلْفَاكٍ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ۱۲﴾ لَيْسَتُوا عَلَىٰ ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُّقْرِنِينَ ۱۳﴾ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ

ماناي دەقاو دەقى ئايەتەكان

(بە ناوى خىواي بە بەزەيى بە خىشىندە، ھا مىم ^۱ سۈيىند بە كىتبىي
 رۆشنىكەرەو ^۲ تىمە گىراومانە بە قورئانكىي عەپەبىيى، بە لىكو (مانا)
 مەبەستەكانى) بىقامن ^۳ بە دىئايىش ئەو (قورئان)ە، لە داىكى (ئەسلى)
 كىتىدا، لە لىمان يەكجار بەرزو كارزانە ^۴ ئىجا ئايا (ئەي بىپرواينە!) بە ھۆي
 ئەو ھو، كە تىو ھە كۆمە ئىكىي زىدە پۆن، (قورئان) بىرخەرەو (دائىبە زىتىن و) لىتان
 دوور بىخەينەو؟ ^۵ گەلىك پىغەمبەرىشمان لە (گەل و كۆمەلگا) پىشوو ھەكاندا
 ناردوون ^۶ ھىچ پىغەمبەرىكىشان بۆ نەھاتو، مەگەر گالئەيان پىكردو
 كەسانى وامان لە نىو بىردن كە زۆر لەوان (بىپرواينە)، بە زەبىرتر بوون
 و، ھال و بەسەرھاتى پىشووئانىش رابىرد، (لە نىو چوون و تەنبا باس و خواسان
 مايەو) ^۷ ئەگەر لىشان بىرسى: كى ئاسمانەكان و زەوى ھەدەپىئان؟ بە
 جەختكردنەو دەلىن: (خىواي) زالى زانا ھىئانويە دى ^۸ ئەو كەسەي كە زەوى
 بۆ گىراون بە شوئىنى تىدا پشودان و، رىيەكانى بۆ تىو تىدا داناون، بە لىكو بە
 رىيە بزانن (و پىئاندا بگەنە ئامانجەكانتان) ^۹ ھەروەھا ئەو (بە دىھىنەرى
 گەردوون) ئەو كەسەيە، ئاوىكى بە ئەندازەي لەسەرئو دابەزانىدو، ئىدى سەر
 زەمىنكىي مردوومان پى ژياندىتەو، (لە پۆژى دوايىدا ئىودەش) بەو شىوئەيە
 دەردەھىتەنەو ^{۱۰} ھەروەھا (خىواي) ئەو كەسەيە، كە ھەموو جووتەكانى
 دوستكردوون و، لە كەشتىيان و ئازەلانىش ئەوئەي بۆ پەخساندوون كە (بۆ بارو
 ھاتوچۆ) سوارى بن ^{۱۱} (خىواي ئەو ھۆكارانەي بۆ پەخساندن) تاكو لەسەر
 پىشتان سەقامگىر بن و، ھەر كاتىش چوونە سەر (پىشت)يان يادى چاكەي
 پەروەدگار تان بگەنەو، بلىن: پاكىي بۆ ئەو كەسەي ئەوئەي بۆ رام و دەستەمۆ

کردووین و، ئیمە بۆیان ملیکەچکەر نەبووین (١٣) ئیمەش (دوای مردمان) هەر
 بۆ لای پەرودەگارمان دەگەڕێنەوه (١٤).

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(صَفْحًا): (صَفَحَ الشَّيْءُ: عَرَضَهُ وَجَانِبَهُ، وَالصَّفْحُ: تَرَكُ الثَّرِيبِ وَهُوَ أَلْبَغُ مِنَ
 الْعَفْوِ، وَضَرَبْتُ عَنْهُ صَفْحًا، أَي: أَعْرَضْتُ عَنْهُ)، بە پانایی شتێک و لاتەنێشتی
 شتێک دەگوترێ: (صَفْحَةُ الْعُنُقِ)، واتە: لامل، هەروەها وشەی (صَفْحُ): بریتییە
 لە وازلێهێنانی سەرکۆنەکردن، کە ئەمە لە (عَفْو) مانایەکی بەهێزترە، (عَفْو):
 ئەوەیە چاوپۆشیی لێ بکە، بەلام (صَفْحُ): ئەوەیە وێرای چاوپۆشیی لۆمەشی
 نەکە، چاوپۆشیی کردن، ڕەنگە نەرمە گلەییەکی تێدابی، بەلام (صَفْحُ) ئەوەیە
 هەر لاملێ تێ بکە، وەک ئەوەی ئەو کەسە، خراپەی هەر نەکردبێ، (ضَرَبْتُ
 عَنْهُ صَفْحًا، أَي: أَعْرَضْتُ عَنْهُ)، واتە: ڕووم لێ وەرگیرا، لێی دوورکەوئەوه، کە
 دەفەرموێ: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾، نایا (ذِکْر) کە قورئانە، لە
 تێوهی دووربخەینەوه؟ بە هۆی ئەوهوه کە تێوه زیندەپۆییکارن، واتە: واناکیەن.

(مُسْرِيفًا): (السَّرْفُ: تَجَاوَزُ الْحَدِّ فِي كُلِّ فِعْلٍ يَفْعَلُهُ الْإِنْسَانُ، وَإِنْ كَانَ فِي
 الْإِنْفَاقِ أَشْهَرًا، وَشَيْءٌ (سَرَفٌ): بریتییە لە سنوور بەزاندن لە هەر کاریکدا مەرووف
 دەیکات، هەرچەندە لە خەرجکردن دا باوترە، بەلام بۆ شتی دیکەش هەر
 بەکاری.

(بَطْشًا): (الْبَطْشُ: تَنَاوُلُ الشَّيْءِ بِمَوْلَةٍ)، (بَطْشُ): بریتییە لەوه بە توندیی
 پەلاماری شتێک بدرێ، بە کوردیی (بَطْش) زەبرو پەلاماردان و هەلکوتانە سەری
 پێ دەگوترێ.

(مَثَلٌ): (مَعْنَى مَثَل، نَحْوُ شَيْءٍ وَشِبْهِهِ، تَقْضُ وَتَقْضُ، الْمَثَلُ: الْوُصْفُ وَالْخَبَرُ، أَوْ الْمِثَابَةُ لِغَيْرِهِ فِي مَعْنَى مِنَ الْمَعْنَى، أَوْ الصِّفَةُ وَالْوُصْفُ)، وَشَيْءٌ (مَثَلٌ): بِهِ يَتَّبِعُ سِيَاقَهُ كَانَ مَانِيَةً كَمَا دِيَارِي دَهَكْرِي، زُور مَانِي هَن، بِهِ مَانِي (مَثَلٌ) دِي، وَاتَه: وَهَكَذَا وَيَنْهَى ثَمَّ شَتَه، وَهَكَذَا (شَبْهٌ، شِبْهُهُ)، (مَثَلٌ وَمَثَلٌ)، (تَقْضُ وَتَقْضُ)، وَاتَه: هَهُلَوَه شَانَهَوَه، (مَثَلٌ) بِهِ مَانِي وَهَسْفِي شَدِيَت، وَهَكَذَا دَهَفَه رَمَوِي: ﴿وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى﴾ ٦٠، ﴿النُّحْلُ﴾، وَاتَه: وَهَصْفِي هَهَرَه بِهِ رَز تَهْنِيَا بُو خَوَايَه، (مَثَلٌ) بِهِ مَانِي خَه بَه رِي ش دِي، ﴿وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ﴾ ٨٠، ﴿الزُّخْرَفُ﴾، وَاتَه: هَهُوَالِي يَتَّبِعُونَ تَتَبَهَرِي، يَانِي: (سَبَقَ خَيْرُ الْأَوَّلِينَ)، (مَثَلٌ): بَرِيَتَه لَهَوَه، كَه شَتِيك بِهِ شَتِيك بَحِي، لَه وَاتَاهِ كَه لَه وَاتَاكَانَدَا، يَان لَه سِيَفَه تَتِيك لَه سِيَفَه تَه كَانِيدَا.

(مَهْدًا): (الْمَهْدُ: مَا يُهَيَّأُ لِلصَّبِيِّ، الْمَهْدُ وَالْمَهَادُ: الْمَكَانُ الْمُهْدُ الْمَوْطَأُ) (مَهْدٌ) بُو تَهو شَوِيَنَه بِهِ كَارْدِي، كَه بُو مَنَدَال سَاز دَهَكْرِي، تَنَجَا جَوْلَانَه يَه، لَانَكَهو يَتَّبِعُ كَه يَه جِيَه كِي بُو رَادَه خَرِي كَه تَتِيدَا پَشُوو بَدَات، بِهِ لَام وَشَهِي (الْمَهْدُ وَالْمَهَادُ) بِهِ هَهَر شَوِيَنِيكِي ش دَهَكْوتَرِي كَه نَامَادَه وَ سَاز بَكْرِي وَ مَرَوْف تَتِيدَا پَشُوو بَدَات، يَاخُود زِيَانِي تَتِيدَا بَكُوزَه رِيَنِي، ﴿أَلَمْ تَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا﴾ ٦١، ﴿النَّبَأُ﴾، وَاتَه: زَهَوِيَمَان پَان رَاخُسْتَهَوَه، نَامَادَهو سَازْمَان كَرْدَهو، كَه تَتِيَهو زِيَانِي تَتِيدَا بَكُوزَه رِيَنِي، وَهَكَذَا جَوْلَانَهو يَتَّبِعُ كَه لَانَكَه، بُو مَنَدَالِي سَاوَا سَاز دَهَكْرِي، كَه تَتِيدَا پَشُوو بَدَات.

(فَأَنْشَرْنَا): (النُّشْرُ: التَّوْزِيْعُ)، (نَشْرُ): بَرِيَتَه لَه بَلَاوَكْرَدَنَهَوَه، (نَشْرُ الثُّوبِ وَالصُّحُفَةِ وَالسَّحَابِ)، وَاتَه: پُوشَاكَه كَه ي بَلَاوَكْرَدَهَوَهو، پَهَرَه كَه ي پَان رَاخُسْت، هَهُوَرَه كَه ي بَلَاوَكْرَدَهَوَه، (نَشْرُ الْمَيِّتِ: أَخْيَاةُ)، ﴿فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلَدَهُ مَيِّتًا﴾ ٦٢، وَاتَه: سَهَر زَهَمِيَنِيكِي مَرْدُوو مَان پِيَن زِيَانَدَهَوَه.

(بَلَدَهُ): (الْبَلَدَةُ: الْمَكَانُ الْمُحِيطُ الْمَحْدُودُ الْمَتَّائِرُ بِاجْتِمَاعِ قُطَانِهِ، وَإِقَامَتِهِمْ فِيهِ)، (بَلَدَةً): بِهِ شَوِيَنِيك دَهَكْوتَرِي دَهَوَرَه دَرَابِي وَ، سَنُورَدَارَبِي وَ كَارَتِيكَرَاو بِي بِهِ دَانِيَشْتُووَه كَانِي، كَه لَه سَهَرِي كُوبُوونَه تَهَوَهو، زِيَان دَهَكُوزَه رِيَنِي.

(لِئَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ): تاكو بچنه سهر پشتیان، (تَعْتَدِلُوا وَتَسْتَقِيمُوا)، یانی: ڕێك بن و، سه قامگیر بن له سهر پشتی نهو ناژه لانهی كه بو بارو سوار به کاریان دێن، یاخود پشتی نهو كهشتیانه، كه بو بارو سوار به کاریان دێن، خوا بو ی پام و دهسته مۆ کردوون.

(مُقَرَّنَ): (المُقَرَّنُ: الْمُطِيقُ)، واته: ملپیکه چکه، توانا به سهر داشکاو، (أَقْرَنَ، أَي: أَطَاقَ)، واته: توانای به سهریدا شکا، (مُقَرَّنَ): ههم به مانای توانا به سهردا شکاوان دێ، ههم به مانای (مُطَوِّعِنَ)، واته: ملپیکه چکه ران و، به مانای کۆنترپۆلکه ران (ضَابِطِينَ) یش لیکدراوه تهوه، ﴿وَمَا كُنَّا لَهُ مُقَرَّنِينَ﴾ الزخرف، واته: تێمه کۆنترپۆلکه رنین بو نهو ناژه لانه، تهی خواجه! نه گهر تۆ نه بووای و، بو ت دهسته مۆ نه کردباين، ههروهها بو كهشتیه كان، یاخود (مُقَرَّنَ أَي: مُمَاطِلِينَ فِي الْقُوَّةِ)، تێمه به قهدهر نهو ناژه له، یاخود به قهدهر نهو كهشتی و هوکاری هاتوچۆپانه، توانامان نه بوو، نه گهر تۆ بو ت ملکه چ و دهسته مۆ نه کردباين.

(الْمُنْقَلِبُونَ): (الْإِنْقِلَابُ: الرُّجُوعُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي يُقَارِفُهُ)، (الْإِنْقِلَابُ): بریتیه له گه رانهوه بو شوئینیک، كه لێ جیاده بیتهوه، كه واته: ﴿وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾، واته: تێمه بو لای پهروهردگارمان ده گه رینهوه، واته: تیره واز لێ دێن، نه م سهر زهویه، جهسته کهمان تیکه له به خاک ده بیتهوه، رووچه کهشمان ده چیتهوه بو نهو شوئینهی، خوا دیاریی کردوه، له پۆژی دوايشدا جهسته و رووچ، ده چینهوه بو نهو شوئینهی، خوا ﴿بُؤَى دِيَارِيكَ﴾ کردووين، له پۆژی کۆکردنهوهو لێرسینهوهو، پاشان سزاو پاداشتا.

خوایه! لهم سووږه تەدا، وەك له خستنه ږووی ښوۀ ږوك و پښاسه كه یدا، باسماڼ كړد، هەر سټ ته وەرۀ گه وەرۀ گرنگ و سه رۀ كښه كۀ قورناني مه ككښي:

۱- باسی خوا ځو، به ديهينه رايه تېي و، په روږدگار تېي و، خاوه ندرار تېي خوا، نجا ته نيا په رستراو تېي و، ناوو سيغه ته کاني خواو، نه وه که دېنې ته نيا خوا به نډايه تېي بو بکرې و، به رستري، به ماناي فراواني به رستن.

پ- هر روه ها باسی قوربان و، كتيبه گانی خواو، باسی وه حیو، پیغمه مبرایه تی پیغمه مبران
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به گشتی کراود، به تابهت پیغمه مبری خاتمه موحه ممد علیه السلام.

ج- ههروهها باسی پۆژی دوايي، به ههردوو قوناغي ئاخير زهمان و، قيامهت و
ههلسانهوه، پاشان نيشتهجي بووني پرواداران له بهههشدا، كه ههرچي دلپاي بيخوازتي
تييدايهو، گرفتار بووني ببيروايران به دۆزهخهوه، كه تييدا تووشي ههموو جوړه سزاو
نازارو مهنهتبهك دهين، كه ههر پويان وتبا (تصور) نهكراره له ژباني دنياياندا.

خوای ده قهرموی: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، به ناوی خَوای به بهزه‌یی به‌خشنده، زۆرجاران دووباره‌مان کردۆته‌وهو لێره‌ش دووباره‌ی ده‌که‌ینه‌وه، که ده‌گوتری: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**، واته: نهم کاره ده‌ست پێده‌که‌م، یان ده‌ست پێکردنی نه‌و کاره‌م، به ناوی خَوای به بهزه‌یی به‌خشنده‌یه، له کاتی‌ک دا مَرۆڤ نه‌و وشه موباره‌که ده‌لی: ده‌بی به‌لای که‌مه‌وه چوار واتایان به‌عه‌قل و دلی غۆیدا یێتی:

١- ئەو كارد بە ناوی خوا ددكەم، نەك بە ناوی خۆم، يان بە ناوی كەسێك، يان ناوی هەر شتێكی ديكە.

۲- تەم كارە بۇ رازىيەردنى خوا تەنجام دەدەم.

۳- نهم کاره به پئی شهرع و بهرنامه ی خوا نه نجام ده دهم.

۴- نهم کاره به تواناو ناسانکاری خوا نه نجام ده دهم، نهك به شان و شهوكت و توانای خوم.

﴿حَمِّ﴾، حامیم، دوو پیتن، وهك له سهره تاي سووره تی (غافر) دا باسماں کرد، سووره ته كانی: (غافر، فُصِّلَتْ، الشورى، الزخرف، الدُّخان، الجاثية، والأحقاف)، پیمان ده گوتری: غاونانی حامیم (ذوات حمیم)، یان (آل حمیم)، نهو ههوت سووره ته به (حم) دهست پی دهكهن، بهو دوو پیته، كه تیمه له سهره تاي سووره تی (یونس) دا باسیكى دوورو درژیمان، له باره ی نهو پیته پچر پچرانه وه کرد، كه له سهره تاي (۲۹) له سووره ته كانی قورنندا هاتوون، باشرین مانا كه تاكو ئیستا پئی گه یشتیم، نهو هیه كه خوا ﷻ له پیی باسکردنی نهو پیته پچر پچرانه وه، تیمان ده گه یهنن، نهی مرؤفه كان! نهو قورنانه ی له بهر دهستانه فهرمایشتی خوایهو، ههر لهو پیتانه ی كه تیوه قسه یان پی دهكهن و، پیمان ده نووسن، پیکهاتوه، به لام كه تیوه ناتوانن، نهك ویته ی قورشان، به لكو ده سوورته، بگره سووره تیکی بیئن، سووره تیکی سی نایه تی وهك (العصر) یان (الکوثر) یان (النصر)، كه واته: بزائن و دلنیا بن، بهس خوا نهو فهرمایشته ی فهرمووه، ههر لهو پیت و دهنگانه ی كه له بهر دهستی تیوه شدا ههن، وهك كه رهسته ی خوا، به لام كه تیوه ناتوانن وهك نهو بیئن، بزائن ته نیا خوا ﷻ نهو فهرمایشته ی فهرمووه، نهو فهرمایشته نه هی موحه ممه ده ﷻ، نه هی جگه له نهوه، وهك زه ینتان، نهی بی پروایه كان! خلیسكه تان پی ده بات و، شه ی تان فریوتان ده بات، لهو باره وه دوو دل بیتان ده خاته عه قل و دل وهوه.

﴿وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ﴾، سویند به کتیبی رۆشنگه ره وه، یان: کتیبی رۆشن.

﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، تیمه نهو کتیبه رۆشنگه ره وه یه مان گپراوه، به قورناتیک به زمانی عه ره ییی به لكو بفامن!، یاخود گپراو مانه به

قورناتیکی روشن، و پرای نهووی به زمانی عه‌ره‌بان ده‌گوتری: (اللغة العریة)، به هه‌مان شیوه‌ش، عه‌ره‌ببی واته: زمانیکی روشن، بوچی؟ تاكو تیبگه‌ن و بفامن، خوا ﷺ له قه‌دەر عه‌قلی تیمه، تیمه‌ی دواندوه، نه‌گه‌رنا خوا ﷺ له قه‌دەر زانیاری بی سنووری خو‌ی تیمه‌ی دواندایه، لی‌ی حالیی نه‌ده‌بووین، به‌لام خوا ﷺ له قه‌دەر عه‌قلی تیمه، تیمه‌ی دواندوه، نه‌و ماناو مه‌به‌ستانه‌ی ویستوو‌یه‌تی به تیمه‌ بگه‌ن، بو‌ی خستووینه‌ی قالب و ته‌عیری واوه، که لی‌یان تیبگه‌ین.

﴿وَأَنذَرْتُ أُمَّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلَّ حَكِيمٌ﴾، به دنیایی نه‌م کتیبه، نه‌م قورنانه، له نه‌سلی کتیبا، له لمان زور به‌رزوه، زوریش پر حیکمه‌ته، یاخود زوریش کارزانه، ننجاً: ﴿أُمَّ الْكِتَابِ﴾، وه‌ک له دوا‌یدا باسی ده‌که‌ین، هه‌ندیک ده‌لین مه‌به‌ست پی: (اللوح المحفوظ)، که به (الكتاب المبين) یش هاتوه و به (كتاب مکنون) یش هاتوه، به (إمام مبين) یش، هه‌ندیکش ده‌لین، مه‌به‌ست له (اللوح المحفوظ) و (الكتاب المبين) و (كتاب مکنون) و (إمام مبين) هه‌موو نه‌مانه، مه‌به‌ست پی‌یان زانیاری خوی به‌رزو بی وینه‌یه، گرنه‌گ نه‌ویه خوا ﷺ ده‌فه‌رموی: نه‌م قورنانه له زانیاری منداو، له لای تیمه زور به‌رزوه، زوریش کارزان و کاره‌جییه.

﴿أَمْضَرْبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَن كُنتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ﴾، نه‌مه پرسیارکردنیکی نکوولییلیکه‌رانه‌یه، خوا ږوو له بی‌پرواییه‌کان ده‌کات: نایا به‌هوی نه‌وه‌وه تیهو کو‌مه‌لیکی زنده‌ږوییکارن، تیمه نه‌م زی‌کرو نه‌م یادخه‌ره‌ویه‌تان لی دووربخه‌ینه‌وهو بو‌تان دانه‌به‌زیتین؟ له‌به‌ر نه‌وه‌ی په‌خنه‌ی لی ده‌گرن، پی‌ی بازی نین، یان تو‌مه‌تی جادوو بوون، یاخود شیعر بوون، پالبدنه‌ی لای قورنانه، یاخود تو‌مه‌تی کاهین بوون و، جادوو‌گه‌ر بوون و، پالبدنه‌ی لای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، نایا وازتان لی بیتین؟ واته: وازتان لی‌ناهی‌نین و، نه‌م قورنانه داد‌به‌زیتین، ته‌گه‌ر تیهو به‌روای پی نه‌هینن، خه‌لکیکی دیکه به‌روای پی‌ده‌هینن، ﴿إِن يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ

فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ الْأَنْعَامَ، ئەگەر ئەوانە پێی بێیروا بن، کەسانێکی دیکەمان پێی راسپاردوون، کە پێی بێیروا نابن، بەلکو بە دڵ و گیان قبوولی دەکەن.

﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾، ننجای ئە دواى باسى قورئان، دێتە سەر باسى پێغەمبەرایەتیی موحەممەد ﷺ، پێغەمبەرایەتیی موحەممەدیش ﷺ، شتیکی داهێنراو نیە، شتێک نیە کە پێشینەى نەبووبێ، (گم) لێرەدا (گم العَبْرِيَّة) ی پێ دەگوترێ و بۆ زۆرییە، واتە: (كَثِيرًا أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي الْأَوَّلِينَ)، زۆر پێغەمبەرمان لە گەلە پێشوووەکاندا ڕەوانە کردن.

﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، هیچ پێغەمبەرێکیشیان بۆ نەهات، مەگەر گالتهیان پێدەکردن، واتە: ئیستاش گالته بە تۆ دەکەن و، بپروات پێ ناکەن، تۆمەتت دەدەنە پال، لە دڵی خۆتی مەگرە، عەدەتی گەلان و کۆمەڵەگاكان لە ڕابردووشدا هەر وابوو.

﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَنْ مِثْلُ الْأَوَّلِينَ﴾، ننجای کەسانێک کە زۆر لەوانە زەبریان توندتر بوو و، بەهێزتر بوون و، بە توانا تر بوون، لە ئیومان بردن و هەوایی ڕابردووانیش تێپەڕی، واتە: بوونە پەندی زەمانەو، تەنیا ناویان لە کتیبەکانی میژوویدا ماو، دەک گەلی عادو سەموود لووط و گەلەکانی دیکە.

﴿وَلَيْنِ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾، ننجای دواى باسى قورئان و، باسى پێغەمبەرایەتیی، دێتە سەر باسى بەدیھێنەرایەتیی و، پەرورەدگاریتیی و، خواوەنداریتیی خواو، نازو نێعمەتەکانی خواو، نیشانەکانی خوا، دەفەرموێ: ئەگەر لێیان بپرسی: کێ تاسمانەکان و زەوی هێناونە دی، لە نەبوونەو پەیدای کردوون؟ ﴿لَيَقُولَنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾، بە جەختکردنەو دەوێ: خواى زالى زانا هێناونیه دى.

﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾، بىگومان ئەمە فەرمايىشتى خواپە،
تېواخنى ۋە ئەمە كەي ئەۋالى كردوۋە:

ئەو كەسەي زەۋى بۇ تامادە كردوون، ياخود زەۋى ۋەك بېشكە، چۇن مندال
تېيدا دەرەۋى ئاۋاي لىكردوۋە، ﴿وَجَعَلَ لَكُم فِيهَا سُبُلًا﴾، ھەرۋەھا رېنى
بۇ تېدا كىراۋن، واتە: واىكردوۋە بتوانن، پىئانى تېدا دروستبىكەن، ﴿لَعَلَّكُمْ
تَهْتَدُونَ﴾، بەلكو رې بگرىنە بەر، بەرەو تامانجەكانى خۇتان و، بە ھۆى
رېيەكانەۋە بگەنە ئەو تامانجانەي دەتانەۋى.

﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾، ھەرۋەھا خوا ۋە ھاۋەنى ئىۋەو،
پەرۋەردگارو بەدېھىنەرى گەردوۋنەو، ئەو كەسەيە كە لە سەرئوۋە، ئاۋى
بۇ دابەزاندوون، ﴿يَقْدِرُ﴾، بە ئەندازە، نە كەمتر لە پىۋىستىي خۇتان، نە
زىاترىش ۋەك تۇفانەكەي نوۋج، ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْمَنًا﴾، ئىمە سەرزەمىنىكى
مردوۋمان پى ئىئاندەۋە، ﴿كَذَلِكَ نُخْرِجُكَ﴾، ھەر بەو شىۋەيەش، ئىۋە
دەردەھىترېنەۋە.

﴿وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا﴾، ھەرۋەھا خوا ۋە ھاۋەنى ئىۋەو، پەرۋەردگارو
ھاۋەنى ئىۋە: ئەو كەسەيە ھەموو جوۋتەكانى دروستكردوون، جوۋتەكان
دەگونجى مەبەست پىي تىكراي جوۋتى دروستكراۋەكان بى، چونكە ھەموو
دروستكراۋەكان جوۋتن: ئاسمان و زەۋىي، ساردو گەرم، دىئاۋ دۈرۈز، بەھەشت و
دۆزەخ، ئىرو مى، ھەموۋى جوۋتە، دەرەۋىي مەبەست پىي جوۋتى رۋەكەكان
بى، ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ﴾، ھەرۋەھا لە كەشتىيەكان و لە
ئازەلانىش، ھۆكارى واى بۇ رەخساندوون، كە سۈاريان بىن و، بۇ بارو سۈار
بەكارىان بىئىن.

﴿لِيَسْأَلُوا عَلَى ظُهُورِهِ﴾، بۇ ئەۋەي بېچنە سەر پىشتيان، پىشتى ئازەلەكان
و، پىشتى كەشتىيەكان، پىشتى ئەو ھۆكارانەي بۆي رەخساندوون، ﴿ثُمَّ تَذَكَّرُوا﴾

نِعْمَةً رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَىٰ سَافِرٍ فَحَسْبُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا ۝
 بۈسەر خۇتانهو، ھەر كاتىك چوونە سەر پىشتيان و سەقامگىر بوون، ﴿وَقُولُوا
 سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ﴾ ھەرۈھە بىن: پاكىي بۆ
 ئەو كەسەي ئەۋەي بۆ رام و دەستەمۇ كىرۈۋىن و. ئىمە توانامان بەسەرىد،
 نەدەشكا، ئىمە نەماندەتۈنى كۆنترۇلىان بىكەين، لەبەر ئەۋەي زۆر بەھىزىن،
 خوشترىك، گاپەك، كەرىك، گامىشىك، فېلىك، لە مەروۇق عاسى بىن، بەسە
 كەس پىن ناۋىرن، بەلام خوا واىكردە، دەستەمۇ بىن.

﴿وَإِنَّا لَنَرُوهُ لَمُتًّا﴾ بە دۇنيايى ئىمە بۆ لى پەرۋەردگارمان دەگەرىنەۋە،
 واتە: بەو سەفەرلەي دەيكەن لە ژيانى دىياتالدا، سەفەرى ژيانى خۇتان بىتەۋە
 ياد، كە ئىۋەش سەرەنجام و مەنزىلگى كۆتايىتان بۆ لى خواي پەرۋەردگارە،
 كەۋاتە: خۇتان ئامادە بىكەن، بۆ دىدارى خوا، لە مەنزىلگى كۆتايىدا.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

پێناسە ی قورئان بە کتییکی ڕۆشنکەرەوه، بە زمانێ عەرەبیی کە بۆ تیگەیاندن نیرراوه، لە ئەسلی کتیب (زانایری خوا)دا، بەرزو کارزانەو، ناگونجی بە هۆی زیدەرۆیی و سەرەرۆیی بێپروایانەوه، لە کوفرو شیرکدا، خوا ئەو قورئانە بیرخەرەوه یان لێ دووربخاتەوهو، بۆیان دانەبەزێنی، واتە: خوا ﷻ نابێ بە ئەفامیی ئەوان بکات، بەلکو دەبێ هەر لە قەدەر کەرەم و بەزەیی و بەخشندهیی و، بەرزو بێ وێنەیی خۆی، لەگەڵ بەندەکاندا مامەلە بکات:

خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿حَمَّ ۱﴾ وَالْكِتَابِ الْأَمِينِ ﴿۲﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۳﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدِينًا عَلِيٌّ حَكِيمٌ ﴿۴﴾ أَفَضْرِبَ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ ﴿۵﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانه، لە شەش بەرگەدا:

(۱)- ﴿حَمَّ﴾، ئەمانە دوو پیت: پیتی (ح) و پیتی (م)، یانی: ئەم قورئانە هەر لەو پیتانە پێک دێ، کە دەیاننوسن و پێیان دەدوێن، کۆی ئەو پیتانەش کە بەکارهێنراون، لە سەرەتای (۲۹) لە سوورەتەکانی قورئاندا، کۆی هەموویان چواردە (۱۴) پیت، کە هەموو جۆرەکانی پیتەکانیان تێدان، وەک لە سەرەتای تەفسیری (الشّعراء)دا، لەو بارەوه چەند ڕوونکردنەوه بەکمان داون.

(۲)- ﴿وَالْكِتَابِ الْأَمِينِ﴾، سۆیند بە کتیبی ڕوونکەرەوه، یان ڕۆشن، (و) لێرەدا، دەگونجێ بۆ بادانەوهو گیرانەوه بێ، کە ئەگەر وابێ، مانای وایە: ﴿حَمَّ﴾، سۆیند، دوایش

خوای **وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ**، واته: ههروهه ها کتیبی رۆشنکه ره وهیه، ده شگونجی (و) لیره دا بۆ سویند پی خواردن بی، واته: سویند به کتیبی رۆشنکه ره وهیه، واته: (الْكِتَابِ الْمُبِينِ)، ده بیته سویند پیخوارو (مُقَسَّم بِهِ)، نایا سویند له سه ر خواروه که چییه؟ **إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا**، نیمه گپراومانه به قورئانیکی عه ره بی، وشه: (مُبِين) ته گهر له (أَبَانَ الْمُتَعَدِّي) دوه هاتبی، به مانای روونکه ره وه دی، (أَبَانَ) لهو کاته دا بهرکار (مفعول به) ده خوازی، (أَبَانَ الْمُتَدَرِّسَ الدَّرْسَ)، وانه بیژه که درسه که ی روون کرده وه، ده شگونجی بلّین: **وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ**، واته: سویند به و کتیبه رۆشنه، یانی: فامکراوه، ئالۆز نیه، نه و کاته ش (مُبِين)، له (أَبَانَ) ی (لازم) دوه هاتوه، وهك (أَبَانَ الْقَمَرِ)، واته: مانگه که ده رکوت، واته: **وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ**، واته: کتیبیکی رۆشن، له رابردووشدا چهند جاریک له باری وشه: (مُبِين) دوه، قسه مان کرده، که به پی سیاقه کان، جاری وا ههیه ده گونجی به ههردوو مانای (الْأَزِمَ وَالْمُتَعَدِّي) بی، جاری واش ههیه ته نیا ده گونجی به مانای (لازم) بی، جاری واش ههیه بهس ده گونجی به مانای (مُتَعَدِّي) بی.

۳- **إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا**، نیمه گپراومانه به قورئانیکی عه ره بی، وشه: **جَعَلْنَاهُ**، (أي: قُلْنَا، أَوْ أَنْزَلْنَاهُ، أَوْ كَوْنَاهُ)، واته: بیژتووومانوه، یان دامانبه زاندوه، یان پیکمان هیناوه، نه م کتیبه رۆشنه، یان رۆشنکه ره وهیه، له شیوهی قورئانیکی عه ره بییدا، نه مه ته گهر (جَعَلَ)، به مانای گوئن یان دابه زاندن، یان پیکهنتان بی، واته: یهك بهرکار (مفعول به) بخوازی، به لام ته گهر دوو بهرکاران بخوازی، نه و کاته به مانای: (سَمِيئًا وَوَصْفَنَاهُ، قُرْآنًا عَرَبِيًّا)، نیمه نه و قورئانه مان ناو ناوه، یاخود وه سفان کرده به قورئانیکی عه ره بی.

وشه ی (عَرَبِيٍّ): پیشتیش باسمان کرده، که وهك چۆن به مانای زمانیک دی، که هی نه ته وهیه کی دیارییکراوه، که نه ته وهیه عه ره به، هاوکات به مانای زمانیکی رۆشنیش دی، (أَعْرَبَ عَنْ رَأْيِهِ)، رایه که ی خووی روونکرده وه، وهك پیغمه بهر ﷺ ده فرمووی: (الَّتِي تُعَرِّبُ عَنْ نَفْسِهَا بِلِسَانِهَا، وَالْبِكْرَ رَضَاهَا صَمْتُهَا) (أخرجه أحمد: ۱۷۲۷۱، تعليق شعيب الأرناؤوط: صحيح لغيره)، واته: (له کاتی

مارەکراندا)، بێوەژن رای خۆی دەر دەخات، کچیش دەبێ مۆلەتی لێوە بگيری، بەلام ئەگەر قسەش نەکات، بێ دەنگییەکە ی نیشانە ی رازیی بوونیەتی.

هەر (اغراب) واتە: پوونکردنەوێ پستەیک، کە پێکھاتەکانی ئەو پستەیک چۆن، وەک هەر سێ پێکھاتە سەرەکیەکە ی کامیان ناوێ، کامیان کردارێ، کامیان پیتە؟ چۆنیەتی پەيوەندیان پێکەوێ، (اغراب) واتە: پوونکردنەوێ.

کەواتە: (عَرَبِيٌّ): ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا﴾، دەگونجێ مەبەست پێی، قورئانیکی پۆشن، مانا پۆشن بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی قورئانیک بێ بە زمانی نەتەوێ عەرەب، عەرەبیش بۆ نەتەوێ عەرەب زمانیکی پۆشن بوو.

(٤)- ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، بەلکو بفام، هەندێک لە توێژەرەوان وایان لێکداوێتەو، کە (لَعَلَّكُمْ تَفْهَمُونَ أَيُّهَا الْعَرَبُ)، یان: بۆیە بە زمانی عەرەبیە تاکو تێبگەن، ئەو کەلی عەرەب! بەلام ئەگەر (عَرَبِيٌّ) بە مانای پۆشن بێ، یان: قورئانیک خوێنراوێکی پۆشن، تاکو تێی بگەن، ئەو مرووفەکان! ئنجا ئەگەر هەر بە مانای زمانی عەرەبیش بێ، یان: بۆ نەوێ تێی بگەن و، بفام، ئەو مرووفەکان، بە عەرەب و جگە لە عەرەبەو، واتە: ئەگەر مەبەست لە (عَرَبِيٌّ) زمانی عەرەبیش بێ، تێمە مولزەم نین، بلێن: دوێنراوەکان تەنیا کەلی عەرەبن، چونکە خوا ﷻ بەلێ بە زمانی عەرەبی ناردوویەتی و، هەر دەبوو بە زمانیک بێ.

ئنجا خوا لە ئێو هەموو زمانەکاندا زمانی عەرەبیی هەلبژاردو، لەبەر کۆمەلێک تاییەتەندیی کە لە زمانی عەرەبییدا هەن، بەلام بۆ هەموو مروفایەتیە، ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، بەلکو تێبگەن و، بفام و، بیرێ لێکەنەو.

(٥)- ﴿وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ﴾، بە دنیایی ئەم کتیب، ئەم قورئانە، لە دایکی کتیب دا لە لای تێمە بەرزی کارزانە.

﴿أُمُّ الْكِتَابِ﴾، خوێنراوێشەتەو: (إِمُّ الْكِتَابِ)، کە هەر بە مانای نەسلی کتیب، (أُم) بە مانای دایک دێ، دایک بۆیە پێی دەگوترێ (أُم) چونکە نەسلە بۆ هەموو رۆلەکانی و، ئەوان لەو جیا دەبنەو، کەواتە: هەر شتیکیش نەسل بوو

بئ، بۆ شته کانی دیکه، پئی ده گوتری: (أُم)، وهك ده گوتری: (أُمُ الْقُرَى)، كه ناوی شاری مهككه یه، به سوورهتی (الْفَاتِحَة) ده گوتری: (أُمُ الْكِتَابِ)، چونكه ماناو مه بهسته کانی كه له سوورهتی (الْفَاتِحَة) دا هه، گشتگیرن، وهك چوارچیوهیهك وان، بۆ هه موو ماناو مه بهسته کانی سووره ته کانی دیکه ی قورنان.

مه بهست له: ﴿أُمُّ الْكِتَابِ﴾، له شوینی دیکه شدا هاتوه، وهك خوا ﷻ له سوورهتی (البروج) دا، ده فهرموئ: ﴿بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ ﴿٦١﴾ فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٦٢﴾﴾، به لكو ئه مه قورناتیکی پایه داره، پایه به رزه، شکۆ به رزه، له تهختیکی پارێزراودا، (لَوْح) واته: تهخت، شتێك كه له سهری بنووسری، له سوورهتی (الْوَاقِعَة) شدا، ده فهرموئ: ﴿إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٦﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾﴾، ئه مه قورناتیکی به خشندهیه، یان به روزه، له نووسراویکی په نهان و شیردراوه دا، له سوورهتی (یس) یشدا ده فهرموئ: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ نجا لیترهش ده فهرموئ: ﴿أُمُّ الْكِتَابِ﴾، كه واته: مه بهست له (أُمُ الْكِتَابِ) و (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) و (كِتَابٌ مَكْنُونٌ)، (إِمَامٌ مَبِينٌ) یه كه شته، یانی: ئه م قورنانه، بهر له وهی بێته بهردهستی ئیمه، له (أُمُ الْكِتَابِ) و (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) و (كِتَابٌ مَكْنُونٌ) و (إِمَامٌ مَبِينٌ) دا هه بووه، قورناتیکی مه جید بووه، قورناتیکی که ریم بووه، به رزو کارزان (عَلِيٌّ حَكِيمٌ) یش بووه.

نجا نایا مه بهست له (أُمُ الْكِتَابِ) و (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) و (كِتَابٌ مَكْنُونٌ)، (إِمَامٌ مَبِينٌ)، دروستکراوێکه له دروستکراوه کانی خوا، كه هه موو زانیاریه کانی خوای تیدا تۆمار کرابن؟.

ده لێین: ئه مه پایه کی زانیانه، به لām هیچ ده قیکی سوننه هان نیه، پشتراستی نه وه بکاته وه، یاخود ناچارمان بکات، كه: (أُمُ الْكِتَابِ) و، (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) و، (كِتَابٌ مَكْنُونٌ)، دروستکراویکی خوا بئ و، هه موو زانیاریه کانی خۆی تیدا تۆمار کردبن.

یاخود مه بهست پێیان زانیاری خوایه، به لām خوا ﷻ لیتره دا به پئی عه قلی ئیمه، ده ماندوئینی، كه ئیمه ئه گهر زانیاریه کمان هه بی، هانه وی لیمان

تيکنه چي، دهينوسين و، تۆماری ده که بن، وهك گوتراوه: (قَدْئُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابَةِ)، چونکه زانياريهك نه گهر له کيتيیکدا نووسيمان، يان له سهر ته ختيک يان له سهر بهرديک هه لمان که ندي، له بيرمان ناچي و ده پارتيزي، بويه خوا ﷻ نهو ته عييره ي به کارهيتاوه.

به ههر حال له لای خواي پهروه دگار ئاسانه، دروستکراوينکي هه بن، هه موو زانياريه کاني له باره ي دروستکراوه کاني خوي تيدا تۆمار کردبن، ده شگونجي مه به ست پتي زانياريسي خوا ﷻ بن، به لام خوا ﷻ به پتي عه قلى ئيمه، ئيمه ي دواندوه، ههر بويه ش جارتيک ده فهرموي: (أُمُّ الْكِتَابِ) و جاري ده فهرموي: (لَوْحٌ مَحْفُوظٌ) و جاري ده فهرموي: (كِتَابٌ مَكْنُونٌ) و جاريك (إمام مبین).

٦- ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ﴾ (ليره دا خوا روو له بئيروايه كان دهكات، بئيروايه کاني رۆژگاري پيغه مبهه ﷻ، ده شگونجي هه موو بئيروايان به دريژاي زهمان و، به پانايي زهمين، هه موويان بگريتهود)، ناي بيرخهروه تان لي دووربخهينه وهو بوتان دانه به زئين، به هو ي نه وهوه، که تيوه کومه ليکي زيده روييکارن؟ وشه ي (أَنْ) خويناويشه تهوه: (إِنْ)، (إِنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُّسْرِفِينَ)، ناي له حاليکدا تيوه کومه ليکي زيده روييکار بوون، ئيمه بيرخهروه تان، (قورتاني بيرخهروه تان) لي دووربخهينه وه؟!

نهم ته عييره، که ده فهرموي: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾ (الْمُخْشَرِي) ده لي: (الْفَاءُ فِي قَوْلِهِ: ﴿أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾، لِلْعَطْفِ، عَلَى مَخْذُوفٍ تَقْدِيرُهُ، أَتَهْمِلُكُمْ وَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا) واته: (ف) بو بادانه وهيه له سهر شتيکي قرتيزاو، که بهو شيويه ده گونجي دابنزي: ناي پشتگويتان بخهين و، بيرخهروه تان لي دووربخهينه وه، به هو ي نه وهوه که تيوه زيده روييکارن، يان له حاليکدا که تيوه زيده روييکارن؟ نه گهر بلي: (أَنْ)، ياني: (الْأَجَلِ)، به هو ي زيده رويي تيوه وهوه، ئيمه بيرخهروه تان لي دووربخهينه وه، به لام نه گهر (إِنْ)، بن، واته: له حاليکدا که تيوه زيده روييکارن، ئيمه قورتانتان لي دووربخهينه وهوه، بيرخهروه تان لي دووربخهينه وه؟

(الضُّرْبُ: الْقَرْعُ، وَهَذَا اسْتِعْرَابٌ لِلْقَطْعِ وَالصُّرْفِ)، (قَرَعَ): به مانای لیدانی شتیکه، به لأم لیره‌دا خواز راوه ته‌وه بو برینی شتیک و لادانی شتیک، وشه‌ی (صَفَح) پَشتَر باسمان کرد، به مانای لاتنه‌نِشت و رووپه‌ری شتیک دئی، لیره‌دا ده‌لئی: (مَصْدَرٌ، صَفَحَ عَنْ كَذَا أَيْ: أَعْرَضَ، مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ، ﴿أَفَنَضِرْبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾، یعنی: أَفَنَضْفَحُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا)، یانی: آیا لاملتان تیبکه‌ین و، پشتگویتان بخه‌ین، به پشتگوئی خستَن، یاخود (صَفْحًا: مَنصُوبٌ عَلَى النَّيَابَةِ عَنِ الظَّرْفِ، أَيْ: فِي مَكَانٍ صَفْحٍ مِثْلُ: صَعُهُ جَانِبًا)، ﴿أَفَنَضِرْبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾، نه‌مه (صَفْحًا) مه‌نصوبه، حاله‌تی ئیعرابییه‌که شی نه‌وه‌یه، که نانیه بو (ظَرْفٌ) یک، وه‌ک گوتراوه: (صَعُهُ جَانِبًا)، له‌ولا دایینئی، (ضَرَبَ عَنْهُ صَفْحًا)، واته: پشتگوئی خست و، نه‌و شته‌ی لئی دوورخسته‌وهو پیی نه‌دا.

بیگومان که ده‌فه‌رموئی: ﴿أَفَنَضِرْبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا﴾، هه‌مزه (أ) ده‌که بو پرسیارکردنی نکوولیبیکه‌رانه‌یه، که ته‌ویش دوو واتایان ده‌گریته‌وه:

۱- (هَلْ تُزَكِّمُكُمْ وَتُهْمِلُكُمْ؟)، آیا وارزان لئی بئین و پشتگویتان بخه‌ین؟

۲- (هَلْ تَعْرِفُ تَذَكِّيرُكُمْ؟)، آیا بیرخسته‌وه‌ی تیهو پشتگوئی بخه‌ین، واته: لیتان بگه‌پیین و، بیرتان نه‌خه‌ینه‌وهو ئاموژگاریتان نه‌که‌ین؟

که ده‌فه‌رموئی: ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾، نه‌مه دوو واتایان ده‌گریته‌خوئی:

أ- ده‌رخستنی پتیکه‌ی به‌رزی قوربان و، ستایشکردنیه‌تی، به‌وه که نه‌م قوربان، به زمانیکی زور پوون و پاراو و روشن دابه‌زیتراوه.

ب- په‌خنه‌گرتنه له‌بیرروایه‌کان، گه‌لی عه‌په‌ب به‌تایبه‌ت، که یه‌که‌م دوتیراو بوون، دوا‌ی نه‌وانیش هه‌ر که‌سیکی دیکه که بیپروا دهن، نه‌م قوربان له‌که‌ل نه‌وه‌شدا به‌زمانیکی زور روشن نیردراوه، که‌چی نه‌وان گوئی بو ناگرن و پیی کارتیکراو نابن و، وه‌ری ناگرن، که‌واته: له‌یه‌ک کاتدا، هه‌م ستایشکردنه بو قوربان، هه‌م په‌خنه‌گرتنه له‌ناحه‌زانی قوربان و، له‌وانه‌ی قوربان په‌فز ده‌که‌ن.

کورته باسینک

له باره‌ی عه‌ده‌یی بوونی قورئانه‌وه

له پینج برگه‌دا، ئهم کورته باسه ده‌خه‌ینه‌روو:

(١) - به زمانی عه‌ده‌یی بوونی قورئان، له چه‌ندان نایه‌تدا باسکراوه:

ئه‌وه که قورئان به زمانی عه‌ده‌یی نێردراوه، واته: به زمانی ئهو نه‌ته‌وه‌یه‌ی پێیان ده‌گوترێ: عه‌ده‌ب، زمانه‌که‌شیان پێی ده‌گوترێ: زمانی عه‌ده‌یی (اللسان العزبي) یاخود (اللغة العزبية)، ئه‌مه له زۆر شوێنی قورئاندا باسکراوه و جێی مشتومڕ نیه، که قورئان به زمانی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ده‌ب هاته‌وه. بۆ وێنه:

١- ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ الزخرف، ئیمه گێراومانه به قورئانیکی عه‌ده‌یی به‌لکو بفامن.

٢- ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ يوسف، واته: ئیمه به قورئانیکی عه‌ده‌یی دامانه‌زاندوه، بۆ ئه‌وه‌ی تێبیکه‌ن.

٣- ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا﴾ الرعد، واته: ئیمه گێراومانه به حیکمه‌تیک، به زمانی عه‌ده‌یی، بیکومان حوکم لێرده‌دا به مانای حیکمه‌ته.

٤- ﴿وَلَنَزِيلُ رَبِّ الْأَنْبِيَاءِ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ﴾ ﴿٣٣﴾ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿٣٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿٣٥﴾ وَلَنُزِّلُ الذُّبُرَ الْأُولَىٰ ﴿٣٦﴾ الشُّعْرَاءَ، له سووره‌تی (الشُّعْرَاء) دا له هه‌موو شوێنه‌کان، خوا ﷻ رووتی، ئهو راستییه به‌یان ده‌کات، که بریتیه له عه‌ده‌یی بوونی قورئان:

واته: به دنیایی ئەم قورئانه دابه‌زێناوی پەرۆردگاری جیهانیانه، (روح الامین) دابه‌زاندوه بۆسەر دۆی تو، تاكو تو له وریاکه‌ره‌وان و ترسینه‌ره‌وان بی، به زمانیکی عه‌ره‌بیی پۆشن، له کتێبه‌ پێشووه‌کانیشدا، ئەو باس و خواستی هه‌یه.

(٢) - به عه‌ره‌بیی بوونی قورئان، له یه‌ك کاتدا دوو واتای هه‌ن:

یه‌که‌م: قورئان به زمانی عه‌ره‌بییه، که نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب به زمانی عه‌ره‌بیی قسه‌ ده‌که‌ن، پێش‌تریش گوتمان، گه‌لی عه‌ره‌ب زمانی خوێان پێ پۆشن بووه، له‌به‌ر ئەوه‌ی باش لێی تێگه‌یش‌توون و، باش یه‌ک‌دییان پێ تێگه‌یان‌دوه، به‌لام زمانی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌یان به (أعجمي) ناوناوه، له‌به‌ر ئەوه‌ بوێان نا‌پۆشن بوون، هه‌لبه‌ته ئەوه‌ بۆ نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ش هه‌ر وایه، بابابه‌کی ئینگلیز، ئیسپانیی، پرووسی، یابانی، کورد، فارس، تورک، هه‌موو ئەوانه‌ زمانی خوێان پێ پۆشنه، پێی لێک تێک‌ده‌که‌ن و، پێی حاڵیی ده‌بن، زمانی غه‌یری خوێان، تنجا عه‌ره‌بیی بێ یان هه‌ر زمانیکی دیکه، پێیان نا‌پۆشنه، ئەمه‌ شتیکی رێژه‌یه، به‌لام گرنگ ئەوه‌یه، عه‌ره‌بیی بوونی قورئان، ئەوه‌ ده‌گه‌یه‌نتی که به زمانی عه‌ره‌بییه، به زمانی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب.

دووه‌م: هاو کات ئەوه‌ش ده‌گه‌یه‌نتی، که قورئان به شیوه‌یه‌کی پۆشنه، که ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا ٢﴾ الزخرف، وه‌ك چۆن ئەوه‌ ده‌گه‌یه‌نتی که به زمانی عه‌ره‌بییه، ئەوه‌ش ده‌گه‌یه‌نتی، که به زمانیکی پۆشنه، یاخود پۆش‌نکه‌ره‌وه‌یه، یانی: شیوازی دابه‌زینی ئەم قورئانه، شیوازیکی پۆشنه، بۆ هه‌ر که‌سی‌ك که شاره‌زای زمانی عه‌ره‌بیی بێ، بۆی پۆشنه، به‌لام که‌سی‌ك که عه‌ره‌بیی نه‌زانێ، بۆ وی نا‌پۆشنه.

(٣) - ئایا وشه‌ی غه‌یره عه‌ره‌بیی له قورئاندا هه‌ن یان نا؟

له‌و باره‌وه زانا‌یان سن پرایان هه‌ن:

یه‌که‌م: هه‌یج وشه‌یه‌کی جگه‌ له عه‌ره‌بیی له قورئاندا نه‌یه، ئەم رایه ژماره‌یه‌ك له زانا‌یان ته‌به‌ننیا‌ن کردوه، له نیویاندا: (الشَّافِعِي، أَبُو عُبَيْدَةَ، ابْنُ فَارِس، الطَّبْرِي، الْبَاقِلَانِي، الرَّازِي ... هتد).

دووهم: وشە ی جگە لە عەرەبیی لە قورئاندا هەن، ئەم رایە گێردراوەتەو لە عەبدوللای کورێ عەباس و عەبدوللای کورێ مەسعوودەو (خوایان پازێ بێ)، هەرودها لە (وَهَبْ بِنِ مُنْتَه وَ سَعِيد بِنِ جُبَيْر وَ عِكْرَمَةَ وَمُجَاهِد وَ عَطَاء وَ ضَحَّاك) کە هەموویان زانیانی شونیکەوتوو، هەرودها هەر کام لە (الزُّمَخْشَرِي، ابْنُ عَجِيبة، السُّيُوطِي...) هێ دیکەش، رایان وایە وشە ی جگە لە عەرەبیی لە قورئاندا هەن.

منیش رام وایە، کە ئەووە جێی مشتومڕ هەر نیە، کە وشە ی نا عەرەبیی لە قورئان دا هەن.

سییەم: وشە ی نا عەرەبیی تێدان، بەلام عەرەب ئەو وشانەیان بە زمانی خوێان گۆ کردوون و، عەرەبانددوویان، واتە: وەك چۆن هەندێك وشە هەن، عەرەبیی بوون، بەلام کوردتێراون، بۆ وێنە، (کتاب) کورد کردووێت بە کتێب، (قَلَم) کورد کردووێت بە قەلەم، هەرودها گەلێ وشە ی دیکە هەن، کە کورد کورداندوونی و، فارس فارساندوونی و، زمانەکانی دیکەش، بە شیوەی خوێان گۆیان دەکەن، سەر و گۆیان شکاندوون، بە شیوەیەك کە لەگەڵ زمانەکە ی واندای بگونجێت، ئەگەر پێتیکیان تێدا هەبێ، کە لە زمانی واندای نەبێ، ئەو پێتانهی لە زمانی خوێاندا هەن، لە جیاتی ئەوان دایانناون.

هەلبەتە ئەم رایە ی سییەم ئەووە دووهمیش دەگرێتە خۆی.

(السُّيُوطِي) دوو کتێبی هەن لەو بارەو:

أ- الْمُتَوَكَّلُ فِيمَا فِي الْقُرْآنِ مِنَ الْمُعْرَبِ.

ب- (المُهَذَّبُ فِيمَا وَقَعَ فِي الْقُرْآنِ مِنَ الْمُعْرَبِ).

لەو دوو کتێبیدا، بە چەند سەنەدێك دەبیاتەو سەر هاوێلان و، دەبیاتەو سەر شونیکەوتوو، کە وشە ی نا عەرەبیی لە قورئاندا هەن، ئەو دەلێ: وشە ی دە (١٠) زمانی جیاواز لە قورئان دا هەن: (الْحَبَشِيَّة، وَالْفَارَسِيَّة، وَالرُّومِيَّة، وَالْهِنْدِيَّة، وَالسَّرْيَانِيَّة، وَالْعَبْرِيَّة، وَالنَّبَطِيَّة، وَالْتُرْكِيَّة، وَالزَّنْجِيَّة، وَالْبَرْبَرِيَّة)، واتە: ئەو

وشانه‌ی که له قورئاندا هه‌ن، هه‌ندیکیان ده‌گه‌رینه‌وه‌و بۆ زمانی حه‌به‌شه‌و،
یاخود بۆ فارسی، یاخود بۆ پۆمی، یان بۆ هیندی، یان بۆ سوره‌ییانی، یان
بۆ عیبرانی، یان بۆ نه‌به‌طی، یان بۆ قیبطی، یان بۆ زمانی تورکی، یان
زه‌نجی، یان به‌ره‌ری.

به‌لکو نه‌گه‌ر وردتر سه‌رنج بدرۆ، وشه‌ی کوردیش هه‌ن: که کوردی و
فارسی پشه‌یان به‌که‌و په‌نگه‌ زمانی دیکه‌ش په‌یدا ببن.

٤- هه‌شت وشه‌ی نا عه‌ره‌یی به‌هه‌وونه:

١- سَجِل. ٢- المَشَاة. ٣- الیم. ٤- الطور. ٥- أباریق. ٦- إستَبْرَق. ٧- سُندس.
٨- زُرَّالِي.

هه‌موو ته‌و وشانه، نا عه‌ره‌یین، بۆ وینه: (سَجِل) ته‌وانه‌ی شاره‌زای زمانی
فارسیین، وَهَكَ (الطَّبْرِي) و (فَخْر الدِّين الرَّازِي)، که هه‌ر فارس بوون، ده‌لێن:
(سَجِل) له سه‌نگی گله‌وه‌ هاته‌و، سه‌نگی گل، واته‌: به‌ردی قو، به‌لام پیتی
(گ) له عه‌ره‌بییدا نیه، بۆیه (ج) یان به‌کاره‌یتناوه، (سَنَج جَل)، دوایش تیکیاندا
ده‌غم کردوون و بۆته (سَجِل).

وشه‌ی (زُرَّالِي) کۆی (زُرِّي)، که له راستیدا ژێر پتیه، به‌لام پیتی (ژ) و پیتی
(پ) له عه‌ره‌بییدا نین، بۆیه له جیاتى (ژ)، (ز) یان به‌کاره‌یتناوه، له جیاتى
(پ)، (ب) یان به‌کاره‌یتناوه، که‌واته: ژێر پتیه‌که بۆته: (زُرِّي) به (زُرَّالِي) کۆیان
کردۆته‌وه‌و عه‌ره‌باندوو یانه.

هه‌روه‌ها وشه‌کانی دیکه: (المَشَاة، الیم، الطور، أباریق، إستَبْرَق، سُندوس)
ته‌وانیش پشه‌ی عه‌ره‌بییان نیه، تنجا نه‌ک ته‌وه‌نده، به‌لکو ناوی پتیه‌مه‌ران
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به‌بێ هه‌لاواردن، جگه‌ له (هه‌ود و صالح)، که وا پتیه‌چی
عه‌ره‌ب بووبن، نه‌گه‌رنا هه‌ر کام له وشه‌کانی (إبراهيم، إسماعيل، إسحاق، يَعْقُوب،

نُصَيْب، يُوسُفَ، مُوسَى، عِيسَى، نُوحَ، إِدْرِيسَ، آدَمَ، لُوطَ) و گەلەك ناوى دىكەش، لە قورئاندا ھەن، ھىي پىغەمبەرن و جگە لە پىغەمبەران، بۆ وىتە: (ئَقِمَان) گەوالە ھىيچ پەيوەندىيان بە زمانى غەزەبىيەوہ نيە.

٥- غەزەبىي بوونى قورئان، لە گەل ھەبوونى وشە نەزەزەبىيە كاندا، نكۆك نيە:

چونكە ھىيچ زمانىك لە دنيا د نيە، زمانىك بى، پاك بى لە وشەى بيانى، لە وشەى جگە لە خو، ھىيچ زمانىك نيە، لە بەر ئەوھى ھىيچ نەتەوہىەك نەبووہ، زمانىك بۆ خو دابى و، ھىيچ پەيوەندىي نەبى بە زمانەكانى دىكەوہ، لە ئەسلىدا مرقاىە تىي پىشتەر بە يەك زمان قسەى كردوہو، دوايى وردە وردە، لىك دووركەوتوونەوہو، لە ھەر شوئىتىكى جوگرافىي وردە وردە لەھجە بووہو، دوايى بۆتە زمانىكى سەزەخو، ئىستا چوار ھەزار زمان لە جىھاندا ھەن، بۆيە غەزەبىي بوونى قورئان، بە ھەردوو واتايەكەى، كە بە زمانى نەتەوہى غەزەبەو، بە ماناى شىوازىكى پۆشنە، لە گەل ھەبوونى وشەى زمانەكانى دىكەدا كە بيانىين، ئاكۆك نيە^(١).

(١) بۆ نووسىنى ئەم باسە، ئاوادەيەك لە تەفسىرى (إعراب القرآن)ى (محمى الدين درويش) پەرگى (٩) لاپەرە (٦٤ و ٦٥)، سوووم وەرگرتوہ.

مەسەلەى دووهم:

خوایى زۆر لە پىغەمبەرانى لە گەلە پىشوووەکاندا ناردوون و، ئەو گەل و کۆمەلگایانە، هەر پىغەمبەرىکیان بۆ ھاتبى گالتەیان پىکردوون و، خواش ھەرچەندە ئەو گەل و کۆمەلگایە پىروایانە، لەو خەلکەى رۆژگارى پىغەمبەر ﷺ، بە زەبتر بوون و، بە تواناتر بوون، بەلام فەوتاندوونى و، بوونە بەسەرھاتى مێژوویى، مەگەر لە گۆشە و کەنارى کتیبەکانى مێژوودا بۆیان بگەریى، ئەگەرنا بوونیان نەماوێ:

خوایى دەفەرموى: ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى الْأَوَّلِينَ ﴿٨﴾﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانە، لە چوار بڕگەدا:

(١) ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾، زۆر پىغەمبەرىشمان لە پىشوووەکاندا ناردوون، (کەم) وەك پىشتر گوتمان: (كَمْ الْخَبْرِيَّةُ مَعْنَى الْكَثِيرِ، وَهُوَ مَنْصُوبٌ عَلَى الْمَفْعُولِيَّةِ لـ «أَرْسَلْنَا»)، ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾، واتە: (كثيراً أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ)، زۆر لە پىغەمبەرامان لە گەلە پىشوووەکاندا، ڕەوانە کردوون، (الأولين) (الأول) ه، واتە: سەرەتا، پىشوو.

(٢) ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، واتە: ھیچ پىغەمبەرىکیان بۆ نەھاتو، ئەو گەلە پىشوووانە، مەگەر گالتەیان پىکردو، گالتە پىکردن بەوانى دیکە، نیشانەى نەقامی و کەودەنییە، بە تايبەت خەلکى دواکەوتوو، خەلکى کەودەن، گالتە بە شتىکى تازه ددکات، شتىکى نامۆ کە نەیدیى و، نەیبیستى، کە مەرج نیه شتىک نەتیدیى و نەتبیستى، خراپ بى، ھەروەك مەرج نیه، ھەر شتىک لە گەلێ ڕاھاتبووی و خووت پێووی گرتبوو، پێى ناشنا بووی، شتىکى باش بى، زۆر شتى ھەلەو پەلە ھەیه، خەلک لەگەلێ

پادی و خووی پتوھ دەگری، زۆر شتی نامۆش ھەبە، زۆر باشە بەلام خەلک جاری پێی ناشنا نەبوو،و، تێی نەگەبوو، بە زۆری وایە، گالته کردن نیشانی نەزانی و نەفامیە.

کە دەفەرموی: ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ﴾، ھێچ پتەمبەریکیان بۆ نەھاتو، مەگەر گالتهیان پێکردو، واتە: ھێچ پتەمبەریکیان لێ ھێچ حالیکدا لێ ھالەکانیان بۆ نەھاتو، مەگەر گالته پێکردنیان بەراورد بوو، لەگەڵ ھاتنی ئەو پتەمبەرەدا بۆیان، واتە: ھەرکە بۆیان ھاتو، ئەوانیش گالتهیان پێکردو.

٣- ﴿فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا﴾، کەسانیک و کۆمەلانیکیان فەوتاندن لەوان بە زەبرتر بوون، راناوی ﴿مِنْهُمْ﴾، دەچیتەو بۆ بێپروایەکانی قوردیشی ھاوچەرخێ پتەمبەر، واتە: کەسانیکمان کە لەوان بە زەبرتر بە توانا تر بوون، فەوتاندوون. (البطش: الإضرار القوي، الأخذ بشدة)، زیانگە یاندنیک بەھێزو، توند گرتن.

پێم وایە وشە (بطش) لێ کوردییە یانی: زەبرو پەلاماردان، واتە: پەلامارو زەریان توندتر بوو، لەگەڵ ئەو ھەشدا نەیان توانی لێ سزای خوا دەر باز بن.

٤- ﴿وَمَضَىٰ مَثَلُ الْأُولَىٰ﴾، بەسەرھاتی پێشووانیش را برد، واتە: تێپەڕین و بوونە بەسەرھات، وشە (مَضَىٰ)، بە مانای شێوە و سیفەت و ھەوال دێ، واتە: (مَضَىٰ مَثَلُهُمُ الْعَجِيبَةُ)، ھالە سەر سۆرھینەرەکیان تێپەری، (وَمَضَىٰ الْمَثَلُ كِنَايَةً عَنِ اسْتِغْصَالِهِمْ لِأَنَّ مَضَى الْأَحْوَالِ يَكُونُ مُضَيًّا أَصْحَابَهَا، فَهُوَ فِي مَعْنَى قَوْلِهِ تَعَالَى: ﴿فَقُطِعَ دَائِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ١٥، کە دەفەرموی: ھەواییان یاخود ویتەیان، یان سیفەتیان تێپەری، ئەمە کینایە بە بۆ کۆتایی ھاتنیان، چونکە کاتیک ھالیک کۆتایی دێ، کە ھاوێن ھالە کە کۆتایی ھاتبێ، ئەمە وەک ئەو نایەتە موبارەکە بە کە لە سوورەتی (الأنعام) دا خوای پەروردگار دەفەرموی: ﴿فَقُطِعَ دَائِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ ١٥، واتە: ئەو کۆمەلەی ستمیان کردبوو، دوایان برا، [ئەجە نەگەر دوایان ببری، واتە: پێشیان پێشتر تەواو بوو] و ستایش بۆ خوای پەروردگارێ جیھانیان.

که واته: وشهٰی (مَضٰی اٰی: سَلَفٌ وَتَقَدَّمَ)، واته: تپه‌ری و رابرد، ده‌گونجی
لیرده‌ا مه‌به‌ست نه‌وه بی: (حٰکِی خَبَرَهُمْ سَابِقًا)، پیشت‌ر هه‌واله‌که‌یان گپ‌ردایه‌وه،
یاخود مه‌به‌ست نه‌وه بی که تپه‌رین و، بوونه په‌ندی زه‌مانه.

لیرده‌ا پئویسته نه‌وه بلّین: که نه‌مه هه‌مووی دل‌دانه‌وه بووه، بۆ پیغه‌مبه‌ری
خاتهم ﷺ، هه‌روه‌ها بۆ شوینکه‌وتووانی و بۆ هه‌موو نه‌وانه‌ی له‌ری پیغه‌مبه‌ری
کو‌تاییه‌وه ده‌پۆن و، خه‌لکی پۆژگاری خو‌یان، بی‌ریزیان به‌رانبه‌ر ده‌نو‌ئین،
ئنج‌ا به‌ شی‌وه‌ی گالته‌ پیکردن بی، به‌ شی‌وه‌ی تۆمه‌ت بۆ هه‌لبه‌ست بی، به
شی‌وه‌ی له‌ پشت په‌رده‌ی ره‌شه‌وه ته‌ماشا‌کردن بی، واته: واه‌زانه‌ که تۆ نه‌ی
پیغه‌مبه‌ر! ﷺ یه‌که‌م پیغه‌مبه‌ریکی که گالته‌ت پیکرابی، له‌ لایه‌ن که‌له‌که‌ته‌وه،
یان تۆمه‌ت‌بار کرابی، یان تازار درابی، به‌لکو پیغه‌مبه‌رانی پت‌شوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَام) هه‌موویان وابوون.

نهم نایه‌ته موباره‌که که ده‌فه‌رموی: ﴿وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيٍّ فِي الْأَوَّلِينَ﴾
واته: زۆرمان پیغه‌مبه‌ر ناردوون، له‌ که‌له پت‌شووه‌کاندا، یانی: پیغه‌مبه‌ران زۆر
بوون و هه‌ر نه‌وه‌نده‌ نین، که خوا ﷻ ناوی هینا‌ون له‌ قور‌ئان دا، که ته‌نیا
(٢٥) پیغه‌مبه‌ر ناویان هاتوه، وه‌ک خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ
عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾ النساء: ١٣١ ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا
مِّن قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ﴾ غافر: ٧٨
هه‌یان به‌سه‌ره‌اتیان به‌سه‌رت‌دا خو‌یندۆته‌وه، هه‌یان به‌سه‌ره‌اتیان به‌سه‌رت‌دا
نه‌خو‌یندۆته‌وه، واته: هه‌یان ناویان هینا‌وه هه‌شایه‌ ناویان نه‌هینا‌وه.

نایه‌ته‌که‌ی دیکه ده‌فه‌رموی: ﴿وَمَا يَأْتِيهِمْ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾
هیچ پیغه‌مبه‌ریکیان بۆ نه‌هاتوه، نه‌و که‌له پت‌شووانه، مه‌گه‌ر گالته‌یان پیکردوه،
نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، که گالته‌پیکرانی پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)،
هه‌ل‌واردنی تیدا نه‌بووه، هیچ پیغه‌مبه‌ریک نه‌هاتوه، که‌له‌که‌ی گالته‌ی پی

نەكات، ئنجا لێره باسی گالته پێکردن دەكات، له شوێنی دیکه باسی به درۆ دانان دەكات، له شوێنی دیکه دا باسی تۆمهتبار کردن دەكات، بهوه که به جادووگەر، یان به کاهین، یان به شاعیر، یان بهوه که دهیانەوێ خۆیان بهسەردا فەرز بکەن.

کهواته: نهی پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ! هەروەها نهی ئەوانەى له پێی پێغه‌مبەری خاتەمهوه دەپۆن! کاتیک تێوش له‌گەڵ خەڵک و کۆمە‌لگای خۆتاندا، پووبه‌پرووی گالته‌پێکران و تۆمهت بوو کران و، ئەزیهت و نازار دران و، به درۆ داندان ده‌بنه‌وه، وامه‌زانن که به‌س تێوه‌ن، به‌لکو نه‌وه عاده‌تى هه‌موو گه‌لان بووه، که دژ به پێغه‌مبهران بوون، که زانیویانه په‌یامی پێغه‌مبهران به‌زم و بازاڕی وان تیکه‌ده‌دات، عاده‌تیان وابوو که گالته‌یان پێکردوون، هه‌لبه‌ته گالته‌پێکرده‌که، به زۆری له‌لایه‌ن سه‌رکرده‌کانه‌وه و ئەوانه‌وه بووه، که بالا ده‌ست و هوکمران بوون، چونکه خەڵکی دیکه‌ی بێ ده‌سه‌لات، توانای نه‌بووه گالته به پێغه‌مبهران بکات و، به درۆیان دابنن، به‌لام خوا ﷻ پالێ ده‌داته لای هه‌م‌ه‌و‌ان، له‌به‌ر نه‌وه‌ی خەڵکه‌که‌ش شوێن هوکمران و ده‌سه‌لاتداره‌کانی خۆیان که‌وتوون، له‌و گالته‌پێکردن و به درۆ دانان و، تۆمهت بوو کردانه‌ی پێغه‌مبهراندا، ئنجا نه‌مه‌ دلدانه‌وه‌به‌ بوو پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ، بوو هەر که‌سێک له پێی پێغه‌مبەری خاتەمه‌وه‌ ده‌پوا، که نه‌وه شتیکی ناسایی و سروشتیه، شتیکی چاوه‌پوان کراوه، تۆش له پێغه‌مبهرانی خوا (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ) زیاتر نی، که نه‌وان گالته‌یان پێکراوه، با به تۆش بکری، بێگومان نه‌وه دلدانه‌وه‌یه‌کی گه‌وره‌و، به‌رچاو پرونیه‌کی باشیشی تێدايه، که م‌رو‌ف باشتر بزانی له‌ می‌زوودا چی گوزه‌راوه؟ له واقیعی ئیستاشدا که نه‌وه ده‌بیترێ، له جیاتی دڵ پێ نا‌په‌هت بوون، ئینسان ده‌بێ دلی به‌ خوێ خو‌ش بێ و، بلی: هه‌مان شتی که به‌سه‌ر پێغه‌مبهران هاتوه، به‌سه‌ر ئیمه‌و مانانیش دی، کهواته: دياره ئیمه‌ش له‌پێی پێغه‌مبهرانه‌وه ده‌پۆین!.

مەسەلەى سېيەم:

كافىرەكان دان دىنن بە بەدىھىننەرايەتىيى و خاۋەندارتىيى خوادا بۆ گەرەدوون، ئەو كەسەى زەمىنى بۆ راخستوون و، بۆى ئامادە كىردوون، پىنى بۆ تىيدا داناون و، ئاۋىشى بە ئەندازە بۆ دابەزاندوون و، زەۋى پىن ژياندۆتەۋە، تىكپراى جوۋتەكانىشى دروستكىردوون، ھەروەھا كەشتىيەكان و ئازەلەكانىشى بۆ بارو سوار دروستكىردوون، تاكو بەھرىيان لى ۋەرىگىرن و، لە كاتى سواربوونياندا خوا بە پاك بگىرن و، يادى چاكەكانى خوا بەسەرغۆتانەۋە بگەنەۋە:

دۋاى ئەۋەى لە ئابەتەكانى پىشۋودا، خوا ﷺ باسى ھەر كام لە قورئان و، پاشان باسى رەۋانە كرانى پىغەمبەرانى كرد، بە تايەت پىغەمبەرى خاتەم موخەممەد ﷺ، كە سەرقاقلەى پىغەمبەران و كۆتايانە، باسى لامىلى بىپروايەكانىشى كرد، ھەم لە شۈيىنكەۋوتى پىغەمبەر ﷺ ھەم لە پەپرەۋىيى كردن لە قورئان.

ئىنجا خوا ﷻ باسى بەدىھىننەرايەتىيى و پەرۋەردگارنىيى خۆى دەكات، كە لە لاي بىپروايەكان شىتكى سەلمىتراۋە، ھەندىك كەس ۋادەزانى، كە خواناسىي لەگەل بىپروايى دا، دژ ناۋەستى و، ماناى ۋابە ھەر كەس خۋاى ناسى، بىپروا نىە!! بەلام ئەۋە خالىي نەبوۋنە، لە چەمك و ۋاتاي ئىمان، ئىمان بىرتى نىە لەۋەى خوا بناسى، يان پىغەمبەر ﷺ بناسى، يان قورئان بزانى، يان بزانى كە پۆۋى دۋاىيى ھەيە، بەلكو ئىمان بىرتىيە لە دەرەككىردنى ئەۋ راستىيانەۋ، راستىي بەدىھىننەرايەتىيى و پەرۋەردگارنىيى و خاۋەندارتىيى خوا، پاشان كىتىب و بەرنامە بوۋنى قورئان و، راستىي رەۋانەكرانى موخەممەد ﷺ، راستىي ھەبوۋنى پۆۋى دۋاىيى، دەبى ئەۋ راستىيانە بە عەقل دەرەك بگەى، بەلام بە دلىش ۋەرىيان بگىرى و، پەسندىان بگەى، ھەروەھا بە زمانىش دانيان پىدا بىنى، بە كىردەۋەش بەۋ پىيە بەرپۆە بچى و رەفتار بگەى، كەۋاتە: ئىمان تەنبا دەرەككىردنى ئەۋ راستىيانە نىە، تاكو ھەر كەسك ئەۋانەى، يان ھەندىك ئەۋانەى دەرەككىرد، بە برۋادار لە

قەلەم بدەر.

خوایا ۱۰ دەفه رموی: ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ۝۹﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝۱۰ وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدِرُ فَأَنْشَرَنَا بِهِ بَلَدَهُ مَيْتًا كَذَلِكَ نُخْرِجُوكَ ۝۱۱ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَنْزَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفَالِكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ۝۱۲ لِيَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَنَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ۝۱۳ وَإِنَّا إِلَىٰ رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ ﴿۱۴﴾

شیکردنەوی ئەم ئایەتانه، له سیزده برگەدا:

۱- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾ ئەگەر لیان بپرسی: کێ ئاسمانەکان و زەوی هێناونە دی (و،) له نەبوونەوه پەیدای کردوون، به جه ختکردنەوه دەلێن: (خوای) زالی زانا هێناونیه دی.

واته: خوای بالادەستی زانا پەیدای کردوون، له حالیکدا دان به پەروەردگاریتی و، بەدیھێنەرایی خوادا دێنن، کەچی له پەرستیدا هاوبەش پەیدا دەکەن و، هاوبەشی بوو دادەنێن، یاخود له بنەڕەتەوه ئەو هەر ناپەرست و جگە لەو دەپەرست، کە ئەوێش دژ یەکیی (تَنَاقُض) ه، لەواندا، چونکە ئەو مەرۆف! مادام خوا خاوەن و بەدیھێنەر و پەروەردگاری کەون و کانیاتە، به خۆشتەوه، عەقڵ و مەنتیق خوازیاری ئەوێن، کە بەس ئەو خواپەش خۆتی تەسلیم بکە ی، بەندایەتی بوو بکە ی و ئەوپەڕی ملکەچی و، بەندایەتی و خۆشیست و، به هەرزو مەزن گرتن و، پێژلێگرتن و، پشت پێ بەستنی بوو ئەنجام بەدی.

شایانی باسە: ئەو راستیە کە بێروایەکانی پوژگاری پێغەمبەر ﷺ، هاوبەش بوو خوا دانەرەکانی کۆمەڵگای پێغەمبەری خوا ﷺ، دانیان به بەدیھێنەرایی

خوادا هیناوه، به لام جگه لهویان په رستوه، به لای که مه وه له چوار شوینی
قورنندا هاتوه:

۱- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾
الزخرف.

۲- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ (٦١)
العنكبوت.

۳- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (٦٢)
لقمان.

۴- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ أَوْ أَرَادَنِي بِرَحْمَةٍ هَلْ هِيَ
مُمْسِكَةٌ بِرَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ (٦٣)
الزمر.

له ههړ شونډه دا، به ته عیرو شتوازیکی جیواوړ لهوانی دیکه هاتوه، به لام
له نیوهر وکیاندا، هه مووی ههړ نهو دیه که دانیان هیناوه، به دیه ینه رایه تی و
په روه ردگار تیسی و خاوه داری تیسی خوادا ﷻ، نه مه ش سنی راستیان ده گریته خوځی:

أ- خوا ناسی شتیکی زگماک و خواړسکه، له دهروونی ههړ مروځیکدا.

ب- هاو بهش بو خوا دانه رده کان، که به هاو بهش بو خوا دانه ر ناو زده کړاون، خوا نه ناس
(ملجد) نه بوون.

ج- هاو بهش بو خوا دانان، یاخود په رستنی جگه له خوا، چ وړای خوا، چ به ته نیا،
به دنیایی شتیکی دژ په که (مُتَنَاقِض) ه، ههړ بو بهش له سووړه تی (العنكبوت) دا، خوا
ﷻ دهه رموی: ﴿فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾ (٦١)، یانی: که واته به ره و کوځی لاده درتین؟ مادام دان

به به دیهتته رایه تی خوادا دتین، ده بی ههر تهویش به رستن، ئیدی بوچی لاده درتین و ویستی خوتان له ده ست داوه؟.

دوایی خوا ﷺ که ده فهرموئ: ﴿خَلَقْنَاهُ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ﴾، ده گونجی ئەمه قسه ی هاوبهش بو خوا دانه ره کان بن، ده شگونجی فهرمایشتی خوای موته عال بن، که خوی بهو دوو وه سغه پێناسه ده کات، تهو په ری عیززه ت و بالاده ستیی و زالیی و، تهو په ری زانایی، به لام تهوه ی دیکه که دی و باسی نهوه ده کات: زهوی بو ناماده کردوون و، پری بو تیدا داناون، تاکو به پتیه کاندای بگه نه ئامانجه کان و، ئاوی به نه ندازه له سه ری را بو دابه زاندوون و، زهوی مردووی پتی ژیانده تهوه، جووته کانی هه موو هیناونه دی و، که شتییه کان و نازده لکانی بو ره خساندوون، تاکو بو بارو سوار به کاریان بێن، بێگومان تهوه فهرمایشتی خواجه ﷺ، نیاوخی کردوه له گه ل قسه کانی نه واندا، تاکو دژیه کیی نه وان و، ناکوک بوونی هه لویتسه که ی نه وان، له گه ل عه قل و لوژیکدا، زیاتر ده ربخات.

(٢) - ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾، تهو کهس (خوا)ی زهوی بو تیهو گتپاوه، به رایه خ، خوینراویشه تهوه: (مهاد) و ههردووکیان به مانای (فراش و بساط)ن، شتیک که راده خرئ، رایه خ، ههروهها (مهده) به مانای بێشکهو لانکهو جۆلانه دی، که مندالی گچکه تیدا ده خه ویتری و پشوو ده دات، واته: خوا ﷺ زهوی بو تیهو، والیکردوه: بێشکهو لانکهی مندال، چون تیدا راده ژیتری و پشوو ده دات، بن تهوه ی منداله بخات، زهویش بو تیهو به هه مان شیهیه، زهویش به لای که مهوه پینج جوړه خولانهوه ی هه ن:

١- خولانهوه ی به دهوری خویدا، که ده بیته هوی په یدابوونی شهوو پوژ.

٢- خولانهوه ی به دهوری خویدا له ماوه ی سالتیکدا، که ده بیته هوی په یدابوونی چوار که شه کانی سال.

٣- خولانهوه ی که له گه ل خوړو کوومه له ی خوړدا، به دهوری دالی پاوه ستاودا.

۴- پاشان سوورانهوهیهکی دیکه، به دهوری چهقی کههکهشاندا.

۵- دوابی سوورانهویهکی دیکه لهگهڵ کههکهشاندا، بهلای کهمهوه زهوی نهم پینج سوورانهویهی ههن، کهچی ئیمه ههستیان پێ ناکهین، له حالیکدا خولانهوهی زهوی به دهوری خۆیدا، به خیرایی (۳۰) کم له خولهکتیک دایه، سوورانهوهی به دهوری خۆیدا به خیرایی (۳۰) کم له چرکهیهک دایه، واته: شهست هینده خیراتر لهوهی به دهوری خۆیدا دهخولیتهوه، به دهوری خۆیدا دهخولیتهوه، بۆیهش خوا ﷻ زهوی بۆ چواندووین به بېشکهو، لانکهو، جۆلانه، لهبهر ئهوهی ئهو جیوانهوانه ههن، وهک چۆن بېشکهو لانکه، پارژاندن و جیوانی ههیه، بێ ئهوهی ئهو کۆریهیهی، یاخود ئهو منداڵهی تێدایه بېخاته خوارێ، یاخود: وهک چۆن فەرشتیک یان بهرهبهک رادهخهی و خهڵک لهسهری دادهنیشتی، تاوا خوا ﷻ زهوی بۆ ئیمه راخستوه.

(۳) - ﴿وَجَعَلْ لَكُم فِيهَا سُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، ڕێههکانی بۆ ئیوه لهویدا داناون، بهلكو بهو ڕێیانهدا ڕێی راست بگرن و بگهنه نامانج.

(سُبُل) كۆی (سبیل)ه، واته: خوا وایکردوه ئهو توێكلی زهوییه، ئیمه بتوانین ڕێیانی تیدا دابینین، بۆ وێنه با بیهێنینه بهرچاوی خۆمان: تهگهر توێكلی زهوی، كه ئیمه لهسهرینی، پۆلا بووایه، ئاسن بووایه، كانزابهك له كانزاییهكان بووایه، یان بهرد بووایه، بێگومان ئهو كاته ڕێ تیدا دانانی، مهحاله دهبوو، یان زۆر زۆر زهحمهت دهبوو.

﴿لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، بهلكو بهو ڕێیانهدا ڕێی راست بگرن و، بگهنه نامانج، (الْهُدَايَةُ حَقِيقَتُهَا: الدَّلَالَةُ عَلَى الْمَكَانِ الْمَقْصُودِ، وَتَطْلُقُ عَلَى تَعْرِيفِ الْحَقَائِقِ الْمَطْلُوبَةِ)، چیهی هیدایهت ڕێ پێشاندانه بهرهو شوێنی مهبهست و، بهکاریش دههێنێ بۆ ناساندنی راستیهی كان، بهلام لێرهدا وایدهچێ، زیاتر مهبهست ئهوه بێ، بهو ڕێیانهدا بگهنه نامانج، ئهو ڕێهه راستانه بگرن و، لێیانوهه بگهنه ئهو نامانج و مهبهستانهی دهتانهوێن.

(٤) - ﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدِرُ﴾، ههروه ها ئه و که سه ی به ئەندازه ئاوی له سه رتۆه دابه زاندوه، (الَّذِي) ههم ئەمه یان، ههم ئەوه ی پێشیمان و، ئەوه ی دواییان که دێ و سێ جار دووباره بۆته وه: (إِسْمُ الْمُوصُولِ)، دووباره کراوته وه له بهر گرنگیی پێدان، پێشێ ده فه رموێ: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾، دياره ئەگه ر خوا ﷻ (الَّذِي) یشی به کارنه هێنا بایه، هه ر فه رمووبای: (وَجَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا)، یاخود فه رمووبای: (وَنَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ)، هه روه ها هی دواتریش له ڕووی ڕێزمانیی هه، هه ر دروست بوو، به ئام سێ جار ان ئه و ئاوی مه و صو له ی دووباره کردۆته وه، له بهر گرنگیی پێدان.

﴿وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً يَقْدِرُ﴾، {ئهو که سه تاسمانه کان و زهوی هێناونه دی و، خاوه نی گه ردوونه، به سه رو خوا ریه وه}، که له سه رتۆه ئاوی به ئەندازه دابه زاندوه، (يَقْدِرُ) واته: (يَمْقَدَارُ)، به ئەندازه، به و ئەندازه یی بۆ ژایانی ئیوه پێویسته، نه ک په کتان له سه ری بکه وێ، هێنده که م بێ، یاخود هێنده زۆر بێ، ژیان و گوزه رانتان تال بکات، وه ک له هه ندێ شوێن که له ئەندازه زیاتر، ناو داده به زێ، به شیوه ی باران و به فرو ته زه ر، ده بیته هۆی لێزما و لافاو، تۆفانه که ی نوو حیث ناوداره.

(٥) - ﴿فَأَنشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا﴾، {به و ئاوه که له سه رتۆه دامانه زاندوه}، سه ر زه مینیکی مردوومان پێ ژيانده وه، (أَنشَرْنَا: الإِنشَارُ: الإِحْيَاءُ)، واته: زیندوو کردنه وه، ژيانده وه، له بهر ئەوه ی مردو و له شوێنی خۆی چه سپاوه، به ئام زیندو و ده جوو لێ و بڵاوده بیته وه، (أَنشَرْنَا) له (نَشَر) وه هاتوه، یانی: بڵاو کردنه وه، چونکه له ئەنجامی نه وه دا، که ژيانداران هه ر له ڕووه که وه بگه ر، هه تا زیندو و هه ران و په له وه رو ئازده لāن و، ...هه ند، له ئەنجامی نه وه دا که ژایانی تێدا یه، جموجۆل و گه شه کردن و هات و چۆیان ده بێ، وشه ی (مَيِّتًا) خوێندراویشه ته وه: (بَلْدَةً مَّيِّتًا)، که له زۆر شوێنی قورئاندا، ههم به زه نه ش هاتوه، ههم به گیره ش هاتوه، هه ر یه ک واتاشیان هه یه.

(٦) - **كَذَلِكَ نُخْرِجُكَ** هەر بهو شیوههش دهردههیترنهوه، (أَي: مِثْلَ ذَلِكَ الْإِنْتِشَارِ، نُخْرِجُونَ مِنَ الْأَرْضِ بَعْدَ فَنَائِكُمْ)، واته: وهك چۆن تییستا له نهجامی دابهزیترا نی ئاو له سه ریوه، سه ر زهوی دهژیتهوه، نهو سه ر زهوییه مردوه، جاریکی دیکه دهکهوتیهوه جموجۆل، به هه مان شیوه تیهوش ههر بهو شیوهیه دهردههیترنهوه، واته: زیندوو دهکرنهوه، جهسته کانتان له زهوی دههیترنهوه دهر، وشهی (نُخْرِجُونَ) واته: دهردههیترنهوه، خو تراویشه تهوه: (نُخْرِجُونَ)، بهو شیوهیه دینهوه دهر، واته: ههم بکه ر نادیار (مَجْهُوْلُ الْفَاعِلِ)، ههم بکه ر دیار (مَعْلُومُ الْفَاعِلِ)، هاتوه.

(٧) - **وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا** ههروه ها (خو) که به دیهیتنه ری ئاسمانه کان و زهوییه، نهو زاتهیه که هه موو جووته کانی هیتاونه دی، (فَيَطْلُقُ عَلَى كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَنَّهُ زَوْجٌ لِأَخَرٍ مِثْلَ الشَّفْعِ)، وشهی (أَزْوَاجٍ) کۆی (زَوْج) ه، (زَوْج) یش نهوهیه شتیک له گه ل شتیکی دیکه دا، که له به رانه ریته تی، پیکه وه دهین، به ههر کامیان دهگوتری: (زَوْج)، نهو (زَوْج) ی نهوه، نهو یش (زَوْج) ی نهوه، ئنجا نهوه له مرؤفان داو، له ئاژه لاندان، ته نانه ت له شته کانی دیکه ش دا، وهک پیلآو و، نهعل، گۆرهوی و نهو شتانهی دووان، به ههر کامیکیان دهگوتری: (زَوْج) نهک هه تا پیکه وه نه بن وشهی (زَوْج) یان بۆ به کار نه یه ت، به لکو (زَوْج) بۆ ههر کامیکیان به کار دی، ئنجا ئایا لیره دا مه به ست له (أَزْوَاجٍ)، ته نیا جووته کانی ژیانداران، واته: رووهک به هه موو جوړه کانیه وه، ژیانداران به هه موو جوړه کانیانه وه، ههر له زینده وهره گچکه کانه وه بکه ر، هه تا درشته کان، دوا یی په روه رده کان، دوا یی خشوکه کان، ئاژه لآن و، دپنده کان، تاکو ده گاته مرؤف، ئایا مه به ست پیتی نهوهیه، یاخود مه به ست پیتی هه موو دروستکراوه کانه؟! له راستیی دا ههر دووکیان دهگریته وه، وهک له شوینی دیکه دا، ههم له سووره تی (یس) داو ههم له سووره تی (الذاریات) دا، خو (وَ) باسی نهوهی کردوه، که دده رموی: **وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا رَوْحَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ**، واته: له ههر شتیک جووتمان دروست کردوه، (زَوْج) واته: جووت، له هه موو شتیک، کاتی خو ی وایانزانیه، ته نیا له ژیانداراندا جووت ههیه، به لآم تییستا ده رکه ووتوه که هیچ رووه کتیک نیه، نیرو مئی نه بی، ئنجا ههیه نیرو

مێیه‌که‌ی به‌ جیان، وه‌ک دارخورماو، هه‌یه‌ نێرو مێیه‌که‌ی له‌ نێو خۆی دایه‌، وه‌ک گه‌لێک له‌ گۆل و ڕووه‌که‌کان، به‌ لکو نیتستا ده‌رکه‌وتوه‌، که‌ مادده‌ی بێ ژیانیش، جوړێک له‌ جووتیتی تێدایه‌، که‌ له‌ سێ به‌ش پێک دێ: نێوک، که‌ له‌ پڕۆتۆن و نیوترونی پێک دێ، پڕۆتۆن (proton) بارگه‌یه‌کی موجیبی هه‌یه‌، به‌ لām نیوترونی (Neutron) بێ بارگه‌یه‌و، نه‌لیکترونی (Electron) یش بارگه‌یه‌کی سالیبی تێدایه‌، واته‌: نه‌وانیش هه‌ر ساردو گه‌رم و جوړێک له‌ جووتیتییان تێدایه‌، له‌ گه‌ردیله‌وه‌ بگره‌ تاكو هه‌ر شتیکی دیکه‌، دوا‌ی ناسمان و زه‌وی، دنیاو دوا‌ڕۆژ، چاک و خراپ، راست و چه‌وت، ساردو گه‌رم، به‌ هه‌شت و دۆزه‌خ، نه‌وانه‌ش هه‌موویان هه‌ر جووتن و دوو دوو پێکه‌وه‌، له‌ به‌رانبه‌ر یه‌کدی‌دان.

(٨- ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْغَبُونَ﴾، له‌ که‌شته‌یه‌کان و له‌ ناژه‌لان، هۆکاری وای بۆ ڕه‌خساندوون، سواریان بێن، (مَا تَرْغَبُونَ)، صیله‌که‌ی قرتێزاوه‌، که‌ به‌ زۆری له‌ قوڕاندا وایه‌، واته‌: (مَا تَرْغَبُونَه‌)، نه‌وه‌ی سواری ده‌بن، له‌ باره‌ی (الأنعام) یشه‌وه‌ دوو ڕا هه‌ن:

أ- وشتره‌ ڕه‌شه‌ولāخ و مه‌رو بزن.

ب- ڕایه‌کی دیکه‌ش هه‌یه‌، که‌ (الأنعام) هه‌موو ناژه‌له‌کانی دیکه‌ش بگرێته‌وه‌، به‌ فیه‌له‌وه‌، به‌ ولāخه‌ به‌رزه‌وه‌وه‌، به‌ گوێدرێژو هێستره‌وه‌، هه‌موویان، ئنجا هی نه‌وان دیا‌ره‌، مرو‌ف سواری پشتیان ده‌بن، (مَا تَرْغَبُونَ) نه‌وانه‌ی سواریان ده‌بن، به‌ لām هی که‌شته‌یی، تێیدا سوار ده‌بین، که‌ چی لێره‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: (مَا تَرْغَبُونَ)، بۆیه‌ش خوا ﷻ نه‌یفه‌رمو‌وه‌: (مَا تَرْغَبُونَه‌)، یان (مَا تَرْغَبُونَ فِيهِ)، لێره‌دا به‌رکارخواستنی راسته‌وخۆ، واته‌: بێ نه‌وه‌ی پێویستی به‌ پێتێک بێ، زاکراوه‌ به‌ به‌رکارخواستن به‌ هۆی پێته‌وه‌، چونکه‌ مه‌به‌سته‌که‌ دیا‌ره‌ و صیله‌که‌ش، قرتێزاوه‌ له‌به‌ر نه‌و زاکردنه‌، بۆیه‌ خوا ﷻ فه‌رمو‌ویه‌تی: (مَا تَرْغَبُونَ).

هه‌له‌به‌ته‌ خوا ﷻ که‌ سێ جاران (الذي) دووباره‌ کردۆته‌وه‌، له‌به‌ر ئه‌وه‌یه‌ که‌ هه‌ر کام له‌و نیعمه‌ت و چا‌كانه‌ی خوا ﷻ سه‌ره‌خۆن، واته‌: هه‌ر کامیان له‌ خودی خۆیدا، نیعمه‌ت و چا‌که‌ی خۆی به‌خشه‌ره‌، له‌ سوپه‌ته‌ی (یس) یش دا، خوا

﴿۱۳﴾ ناماژهی به کهشتیه کان و، به وُلّاحی سواری کردوه، ئنجا نه گهر حوشر بن به ته نیا، یاخود نهوانی دیکه ش بن، که دهفه رموی: ﴿وَأَيُّهُمْ أَنَا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِي الْفَلَكِ الْمَشْحُونِ﴾ ﴿۱۴﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿۱۵﴾ واته: نیشانه به کی دیکه بۆ نهوان نهوویه، که ئیمه وهچهی نهوانان له کهشتی پردا هه لکرتوه.

وا پێده چن مه به ست پنی کهشتیه کهی نووح بن، واته: وهچهی نووح ﴿۱۳﴾ لهو کهشتیه پهدا هه لمانگرتن، چونکه نهوانه ی ئیستاش هه ر له وهچهی نهوانن، که لهو کهشتیه دا هه لگیرون، ﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ﴾ ﴿۱۴﴾ له شیوهی نهو کهشتیه ش شتیکمان بۆ دروست کردوون، که سواری بن، واته: کهشتی له دهریاداو، تهووی له شیوهی کهشتیه شه، له وشکانی دا، هه ندیک له زانیان به حوشریان گوتوه: (سَفِينَةُ الصُّحْرَاءِ)، کهشتی بیابان، به لام پیم وایه نهووه ته نیا حوشر ناگرتهوه، به لکو هه موو تهو تاژهل و ولاخانه ی بۆ بارو سوار به کارده هیترن، دهیگرتهوه، لیره دا که دهفه رموی: ﴿وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ﴾ ﴿۱۵﴾ له شیوهی کهشتی دا، ئیمه ناچار ناکات بلین: ته نیا مه به ست پنی حوشره و شه ی (الأنعام) یش له شوینی خویدا باسمان کردوه، که جگه له حوشره، ره شه ولاخ و مه رو بزن، پیم وایه تاژهلکانی دیکه ش ده گرتهوه، فیلش ده گرتهوه، که له هه ندی ولتان فیل زیاتر به کاردی بۆ بارو سوار ههروه ها گویدرئ ده گرتهوهو، هیستر ده گرتهوهو، ولاخه به رزه ش ده گرتهوه، به هه ر دووک جووق نه سپ و مایینه وهو، نه گهر حوشر له هه ندیک شوئان ههیه، کهرو هیسترو نه سپ و مایین، له هه ندی شوئان زیاتر هه ن و، فیل له هه ندی شوئان زیاتر ههیهو، بۆ تهو مه بهسته به کارده هیترن.

خواش ﴿۱۶﴾ وهختن وشهیه که به کاردینن، چون چه مک و واتایه کهی فراوانترو گشتگیرتر بن، تهووه زیاتر شایسته ی کتییی خویه، وهک (الطَّيْرِ) پێشه وای توێژه رهوان عاده تی وایه، له تهفسیره کهیدا.

٩- ﴿لِئَسْتَوَا عَلَى ظُهُورِهِ﴾ بۆ ئەوەی بچنە سەر پشتی، واتە: پشتی ئەو شتە ی خوا
 ڕەخساندوویتی بۆ سوار بوون، ﴿وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْفَلَکِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ﴾ ئەم
 (ما) یە، واتە: (الذی تَرْکَبُونَهُ) ئەوەی ساری دەبن، ئنجا کە دەفەرموی: ﴿لِئَسْتَوَا عَلَى
 ظُهُورِهِ﴾ ئەگەر بۆ کەشتیی و بۆ ئاژەلەکان چووبایەوه، دەبوو فەرمووبای: ﴿لِئَسْتَوَا
 عَلَى ظُهُورِهَا﴾ بەلام لەبەر ئەوەی بۆ (ما) یە کە دەگەرێتەوه، ئەوەی ساری دەبن، کە
 دیارە کاتی خۆی تەنیا کەشتیی و حوشترو ئاژەلەکان هەبوون، بەلام ئیستا چەندان جوړە
 ھۆکاری بارو سوارو ھاتووچۆ ھەن، سەیارو شەمەندەفەر، بە ھەموو جوړەکانیانەوهو،
 فرۆکە لە ئاسمان و لە نیو ھەوادا، (ما) ھەمووی دەگرێتەوه.

(الْإِسْتَوَاءُ: الْإِعْتِلَاءُ) چوونە سەر، بچنە سەر پشتی، یاخود سەقامگیر بن
 لەسەر پشتی، (ظُھور) یش کۆی (ظہر)، واتە: پشەکانیان، (ظہر) یش زیاتر
 پشتی ئاژەلەکان دەگرێتەوه، نە کە کەشتیی، بەلام ئەمە زاکردنی ئاژەلانە بەسەر
 کەشتیی دا، ھەرچەندە دەشگونجی بلێن: کەشتییش ھەر دەچیە سەر پشتی،
 با بچیە ئیویشی، یان چەند قاتیش بێ، ناچیە ژیری، ھەر دەچیە سەری.

١٠- ﴿ثُمَّ تَذَكَّرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ﴾ ((ثُمَّ): لێردا بۆ ڕیزبەندی
 کاتی و پلەبیشە، واتە: دوا ئەوەی دەچنە سەر پشتی، یادێ چاکە ی پەرورەدگارتان
 بکەنەوه، ﴿إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ﴾ دوا ئەوەی سەقامگیر بوون و چوونە سەر پشتی
 ئەو ھۆکاری خوا ﷻ بۆی ڕەخساندوون، ئنجا کە کەشتییە، یان ئاژەلەکان، یان ھۆکاری
 دیکەن، کە خوا ﷻ توانای داناو بە مرووف، بیانەرخسیتی، وە ک فرۆکەو شەمەندەفەر
 جوړەکانی سەیارە.

١١- ﴿وَقُلُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا﴾ اچاکە ی پەرورەدگارتان یاد
 بکەنەوه، ئنجا بلێن: پاکیی بۆ ئەو کە سە ی ئەمە ی بۆ ڕەخساندووین، ﴿سَخَّرَ لَنَا
 هَذَا﴾ واتە: (هَذَا الْمَرْكُوبُ)، ئەم ھۆکارە کە ساری دەبین، بۆی ڕەخساندووین، بۆی
 ملکەچ کردووین.

(١٢) ﴿وَمَا كُنَّا لَهُ، مُقْرِنِينَ﴾، ئیمە بۆ ئەو ھۆکارەش، ملیپکەچکەر نەبووین و توانامان بەسەریدا نەدەشکا، ﴿مُقْرِنِينَ أَي: مُطِيقِينَ، أَقْرَنَ، أَي: أَطَاقَ﴾ واتە: توانای بەسەریدا شکا، یاخود ﴿مُقْرِنِينَ، أَي: مُطَوِّعِينَ﴾، واتە: توانای ئەو ھەمان نەبوو، دەستەمۆی بکەین و ملکەچی بکەین، ئەگەر خوا ﷻ بۆی ملکەچ نەکردبا، ھەندیکیش ﴿مُقْرِنِينَ﴾ یان بە ﴿صَاطِئِينَ﴾، واتە: کۆنترۆڵکەرەن، کە ئیمە مەرزەمیان بکەین، ئیمە توانامان بەسەردا نەدەشکان مەرزەمیان بکەین، ئەگەر خوا بە تاییەت ئاژەلەکانی وا نەپەرساندبایە، کە حوشتێکی گەورە، مندالێکی گچکە دەتوانی یەخى بدات، فیلێکی گەورە، مندالێک دەتوانی باری لێ بێت، چونکە خوا ﷻ دەستەمۆی کردووە، ھەر ھەروەھا ئاژەلەکانی دیکە، لە ئەسپ و مایین و ھێسترو کەر، ھەر کامێک لەوانە، ئەگەر خوا ﷻ دەستەمۆو ملکەچی نەکردبایە و پامی نەکردبایە، مرۆڤ توانای بەسەریدا نەدەشکا.

(١٣) ﴿وَأَنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾، بە دۆنیایی ئیمە بۆ لای پەرورەدگارمان دەگەڕێننەو، (الْإِنْقِلَابُ: الرَّجُوعُ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي يُفَارِقُهُ)، وشە (إِنْقِلَاب)، واتە: گەڕانەووە بۆ ئەو شوێنە، لێ جیا دەبێتەو، کەواتە: ئیمە کاتی خۆی لە لای پەرورەدگارمانەو ھاتووین و بۆ لای ئەویش دەگەڕێننەو، واتە: مرۆڤ دەبێت بە سەفەرە جووژنییەکانی خۆی و، ئەو سەفەرانی کە لە ژبانی دنیا دا دەیانکات، لەوێ بوووە لەوێ بوو، سەفەری ژبانی خۆی بێتەو بیر، لەو بارەووش ئەو فەرماشتە دێنین:

إِعْنِ ابْنَ عَمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، كَانَ إِذَا سَافَرَ رَكِبَ رَاجِلَتَهُ ثُمَّ كَبَّرَ ثَلَاثَةً فَقَالَ: ﴿سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ، مُقْرِنِينَ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ﴾، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ٢٧٨، وَأَبُو دَاوُدَ ٢٥٩٩، وَالتِّرْمِذِيُّ ٣٤٤٧).

واتە: عەبدوللای کوری عومەر (خوا لێیان پازێ بێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷻ، کاتێک بە سەفەر دەچوو، سواری حوشتەرکە دەبوو، دوایی سێ جار (أَللَّهُ أَكْبَرُ) دەکرد، دواى دەیفەرموو: (سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا، وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ، وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا لَمُنْقَلِبُونَ)، پاکیی بۆ ئەو کەسە ئیمە بۆ دەستەمۆ کردووین

و، ئېمە تۈزۈلۈشكەن بەسەردا نەدەشكە، تۈزۈلۈشكەن نەبۈۋىن بەسەردا، ئەگەر خۇ
 ۋە مەكەچ ۋە دەستەمۇي نەدەشكە، بە دۇنيانى ئېمە بۇلۇي پەرۋەردگارمان
 دەگەرىنەۋە.

ۋانە: ۋەك چۈن ئىستەسەفەر دەكەين، لە شوئىپكەۋە بۇ شوئىنك، دۈيىش
 لەم سەر زەۋىيەۋە سەفەر دەكەين ۋ، پۈۋەكەن دەچنەۋە بۇ خەزەت خۇ
 ۋە.

سُبْحَنَ اللَّهِمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

دەرسى دووھم

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان له یازده (۱۱) نایهت پێك دێ: (۱۵ - ۲۵)، كه تهوه‌ری سه‌ره‌کیان خسته‌وه‌ی پووچه‌لیی شیرکی پال‌دانی پۆله‌یه‌ بۆ لای خوا، به‌ تایبه‌ت به‌نده‌ی مێینه، كه مه‌به‌ستیان فریشته‌كان بووه، گوايه‌ مێینه!

نجا خوا ﷻ پوو‌نی كردۆته‌وه‌، كه لاف لێده‌رانی نه‌و ته‌فسانه‌یه‌، نه‌ به‌لگه‌ی عه‌قلیی و نه‌ زموونیان هه‌یه‌، نه‌ هی نه‌قلیی و، سه‌رچاوه‌ گرتوو له‌ وه‌حیی خوا، ته‌نیا پاساویشیان له‌و باره‌وه‌، لاسایكردنه‌وه‌و شوێنكه‌وتی پێشینه‌یه‌وه‌، خوای زاناو شاره‌زاش، نه‌و بیانوو و پاساو‌ه‌شی لێ هه‌لوه‌شاندوونه‌وه‌، به‌وه‌ كه له‌ دوا‌ی پانۆترانی پێی راست و دروست، لاسایكردنه‌وه‌ی پێشینه‌یان هه‌یچ مانای نه‌ه‌و، نیشانه‌ی نه‌زانی و كه‌وه‌نبیه‌.

﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ۝۱۵﴾ أَمِ اتَّخَذَ
مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَحَكُمْ بِالْبَنِينَ ۝۱۶ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ
مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ۝۱۷ أَوَمِنْ يُنْسَوْنَ فِي الْحَيَاةِ وَهُوَ فِي
الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ۝۱۸ وَجَعَلُوا أَلَمَ الْيَكَّةَ الَّذِينَ هُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ إِنِثًا أَشْهَدُوا
خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهَادَتُهُمْ وَيُسْأَلُونَ ۝۱۹ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ
بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ۝۲۰ أَمْ أَنُؤْتِكُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ
مُتَسَمِّكُونَ ۝۲۱ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ
۝۲۲ وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا
عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ ۝۲۳ قُلْ أُولَئِكَ جِئْتُكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ

عَلَيْهِ ءَايَاتُكَ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿١٦﴾ فَانْقَمْنَا مِنْهُمْ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١٧﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

ههروه‌ها (بێ‌پروایه‌کان)، له‌ نێو به‌نده‌کانی (خوا)دا، به‌ش (پۆله) بێکیان بو‌ دانا، به‌پاستیی مرۆف (ی بێپروا)، سێله‌یه‌کی زۆر ناشکرایه ^{١٥} (چۆن خوا پۆله‌ی ده‌بی!). یان ئایا له‌وانه‌ی هێناونیه‌ دی، کچانی بو‌ خو‌ی په‌سند کردوون و، کوپانیشی تابه‌ت کردوون به‌ تێوه‌وه‌؟ (ئه‌ی بێپروایه‌کان!) ^{١٦} هه‌ر کاتی‌ش یه‌کتی‌یان موژده‌ی به‌وه‌ پێدرا، که‌ بو‌ (خوا‌ی) به‌ به‌زه‌یی به‌ وینه‌ی هێناوه‌ته‌وه‌ (که‌ مێینه‌یه‌)، پرووی ره‌ش داده‌گه‌ڕێ و له‌به‌ر خو‌یه‌وه‌ پیشخۆره‌وه‌یه‌ (په‌ست و بێزاره‌) ^{١٧} ئایا که‌سیک (پالده‌ده‌نه‌ لای خوا، وه‌ک پۆله‌)، که‌ له‌ پازاوه‌یی دا پێده‌گات و، له‌ دمه‌دمه‌شدا ناروونکه‌ره‌وه‌یه‌ (بو‌ مه‌به‌سته‌کانی)؟ ^{١٨} هه‌روه‌ها (بێپروایه‌کان)، نه‌و فریشتانه‌یان به‌ مێینه‌ دانان، که‌ به‌نده‌ی (خوا‌ی) به‌ به‌زه‌یین! ئایا تاماده‌ی دروستکرانیان بوون، (تا‌کو په‌گه‌زیان بزائن، له‌ حالیکدا که‌ بێ په‌گه‌زن)؟ شایه‌دیدانه‌که‌یان ده‌نووسری و، لێشیان ده‌پرسریته‌وه‌، (له‌سه‌ر چ بنه‌مایه‌ک قسه‌ی وایانکردوه‌؟! ^{١٩} (بێپروایه‌کان) گو‌تیشیان: ئه‌گه‌ر (خوا‌ی) به‌ به‌زه‌یی ویستبای (پنمان لێبگرێ)، نه‌مانده‌په‌رستن، هه‌یج زانیارییه‌کیان به‌وه‌ نیه‌، (ئه‌وان به‌س له‌ گو‌تره‌ ده‌دوین و، قسه‌ی بێ بناغه‌ ده‌که‌ن) ^{٢٠} یان ئایا پێش وی (به‌ر له‌ قورئان)، کتیییکمان پێداون، ئنجا ئه‌وان توند ده‌ستپێوه‌ گرتوونی؟ ^{٢١} (نه‌خێر) به‌ لکو‌ گو‌تیان: ئیمه‌ باب و با‌یپرا‌نمان، له‌سه‌ر رێبه‌ک لێ هه‌لکه‌وتوه‌و، ئیمه‌ش به‌ شو‌ینه‌واره‌کانیاندا پاسته‌ ری بووین ^{٢٢} هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ له‌ پێش تو‌شدا (ئه‌ی مو‌حه‌ممه‌د!)، هه‌یج ترسێنه‌ریکمان (وریاکه‌ره‌وه‌یه‌کمان)، له‌ هه‌یج ناوه‌دانییه‌کدا، نه‌ناردوه‌، مه‌گه‌ر خو‌شگوزا‌نه‌کانی

گوتووایانە: ئیمە باب و باپیرانی خۆمانان لەسەر پێتەك لێ هەلکەوتووە، بە
 دوای شۆیتە واره کانیاندا پەڕەوویکارین (٢٢) (پێغەمبەرە کە یان) گوتی: نایا ئەگەر
 (بەرنامە بەکی) پێنماییکارترم بۆ هێتاین، لەوێ باب و باپیرانتان لەسەری دیوە
 (هەر شوننی ناکهون)؟ گوتیان: بێگومان ئیمە، بەوێ پێی نێردراون بێرواین
 (٢٣) ئیدی سەرەنجام تۆ لەمان لێکردنەو، ئنجا سەرنج بدە! سەرەنجامی بە
 درۆدانەرانی (پەیام و پێغەمبەرانی خوا) چۆن بوو! (٢٤)

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(جُزْءًا): واتە: بەشێک، (جُزْءُ الشَّيْءِ: مَا يَتَقَوَّمُ بِهِ جُمْلَتُهُ، ﴿لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ
 جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ ١١) أَي: نَصِيب)، بەشی هەر شتێک، ئەو دیە کە تێکڕای شتەکە
 لە چەند بەشێک پێک دێ، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الحجر) دا فەرموویەتی:
 ﴿لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ﴾ ١٤ لە هەر دەروازەیەک لە دەروازەکانی
 دۆزەخەو، بەشێکی دیاریکراو لە بێروایەکان دەچنە ژووری.

(وَأَصْفَكُمْ): واتە: نێوێ هەلبژاردوو تایبەت کردوو، (أَصْلُ الصَّفَاءِ خُلُوصُ
 الشَّيْءِ مِنَ الشُّوبِ)، وشە (صَفَاء): لە بناغەدا بریتێە لەوێ شتێک لە خێتە
 پاک بێتەو، (الصَّفَا: الْحِجَارَةُ الصَّافِيَّةُ، وَالْإِصْطِفَاءُ تَنَاوُلُ صَفْوِ الشَّيْءِ)، (صف) بە
 بەردێکی سپی لووسی ساف دەگوترێ، (اصطفاء) یش ئەو دیە کە هەلبژاردە
 شتێک وەر بگری.

(ظَلَّ): (ظَلَّتْ، وَظَلَّتْ، بَعَذْفٍ إِحْدَى اللَّامَتَيْنِ، وَعَبَّرَ بِهِ عَمَّا يُعْمَلُ فِي النَّهَارِ،
 وَيَجْرِي مَجْرَى صُرْتُ)، (ظَلَّتْ وَظَلَّتْ): بە لابردنی یەکیەک لە دوو لامەکانی، کە
 لە ئەسڵ دا (ظَلَّتْ) یان (ظَلِلَتْ) یە، تەعبیری پێ دەکری لەو شتێ بە رۆژ
 دەکری، وەک چۆن (بَات) تەعبیری پێدەکری بەوێ بە شەو دەکری.

(مُسَوَّدًا): واتە: پەش ھەلگەپراۋ، پەش داگەپراۋ، (إِسْوَدَّ، وَاسْوَادَ فَهُوَ مُسَوَّدٌ)، پىۋى پەش داگەپراۋە لە خەفەتان، بە يەكك دەگوتى: شىن و مۆر بۆتەۋە، يان پەش ھەلگەپراۋە.

(كُظِمَ): (الْكُظْمُ: مَخْرَجُ النَّفْسِ)، (كُظِمَ): ئەو شۆتەنە يە كە ھەناسەى لىۋە دى، واتە: قورقۇراگە، (الْكُظُومُ: احْتِباسُ النَّفْسِ وَيَعْبُرُ بِهِ عَنِ السُّكُوتِ، وَكُظِمَ الْغَيْظُ: خَبَسُهُ)، (كُظُومَ): بىرىتە لە ھەپسەردى ھەناسەۋ، تەبىرى پى دەكرى لە بى دەنگى، بى دەنگىك لە توۋرەى و پەستى، (كُظِمَ الْغَيْظُ)، ئەۋە يە رىق و توۋرەى ھەپسە بىرى و نەھىلىرى بىتە دەرى.

(يُنْشَأُ): (النَّشْأُ وَالنَّشَاءُ: إِحْدَاثُ الشَّيْءِ وَتَرْبِيئُهُ، يُنْشَأُ فِي الْجَلِيَّةِ: يُرَبَّى كَتَرَبَةِ النِّسَاءِ)، (نُشَأُ وَنَشَأَ): بىرىتە لەۋەى شىك پەيدا بىرى و پەروەردە بىرى، (يُنْشَأُ فِي الْجَلِيَّةِ)، واتە: پەروەردە دەكرى، ۋەك پەروەردە بوۋى نافرەتان، لە خىل و جوانىدا.

(الْحَلِيَّةِ): (الْحَلِيُّ جَمْعُ الْحَلِيِّ، نَحْوُ الثُّبِيِّ وَالْثُّبِيِّ، وَقِيلَ: الْحَلِيَّةُ جَمْعُهَا حَلِيٌّ، حَلِيٌّ: كَوَى حَلِيٌّ ه، ۋەك (الثُّبِي، وَالثُّبِي)، (ثُبِي كۆيە كەيەتى، (ثُبِي) تاكە كەيەتى، واتە: مەمك، ھەروەھا گوتراۋە: (حَلِيَّة) كۆيە كەى (حَلِيٌّ) ھ، خەشلەكان.

(الْخَصَامِ): واتە: مشتوم، ياخود شەرە قسە، (الْغَضْمُ: مَضَرَّ خَصَمْتُهُ، أَي: نَارَعْتُهُ)، شەرە قسەم لەگەلى كرد، يان ناكۆك بووم لەگەلى، (مُخَاصَمَةٌ وَخَصَامٌ، ھەردوۋىكىان چاۋگن، (وَالْخَصِمُ: الْمُخْتَصِمُ بِالْغَضْمَةِ)، (خَصِمَ): كە سىكە تايەت بى بە شەرە قسەۋ موناۋە شەۋە.

(خَرَصُونَ): (الْخَرَصُ: خَرَزُ الثَّمَرَةِ، وَالْخَرَصُ الْمَخْرُورُ، وَقِيلَ: الْخَرَصُ الْكَذِبُ)، (خَرَصَ): بىرىتە لە قىرساندى ميوە بە درەختە كەيەۋە، بىقىرىنى چەندى پىۋە دەبى، (خَرَصَ): بىرىتە لەۋەى قىرستىراۋە، ھەندىكىش گوتتۋىانە: (خَرَصَ)، واتە: درۋ، (حَقِيقَةُ ذَلِكَ أَنَّ كُلَّ قَوْلٍ مَقُولٍ عَنْ ظَنِّ تَخْمِينٍ: خَرَصَ)، ئەۋىش بەھۋى

ئەو دە، کە ھەر قسە بە ک لەسەر بناغە ی گۆترەو گومان گوترا بێ، جۆرێکە لە قەسەکان.

(أَثَرُهُمْ): (أَثَرُ الشَّيْءِ: خُصُولُ مَا يَدُلُّ عَلَى وُجُودِهِ، أَثَرٌ وَإِثْرٌ)، (أَثَرٌ) کۆی (أَثَرٌ)، کە بریتییە لە پەیدا بوونی شوێنەوار لەسەر شتێک، کە بە لێکە بێ لەسەر ئەو دە، ئەو شتە ھەیە، کە ھەم (أَثَرٌ) ی پێ دەگوترێ، ھەم (إِثْرٌ) ی پێ دەگوترێ، ھەردووکیان بە مانای شوێنەوارن.

(مُتْرُوهًا): (خُوشْکُوزەرانەکانی، (الْثَّرْفَةُ: التَّوَسُّعُ فِي النِّعْمَةِ، وَأَثَرُ فَهُوَ مُتْرَفٌ)، (ثَّرْفَةٌ): بریتییە لە فراوانیی لە نازو نێعمەتدا، دەگوترێ: (أَثَرُ)، واتە: خُوشْکُوزەران بوو، (فَهُوَ مُتْرَفٌ)، ئەو خُوشْکُوزەرانە.

(مُقْتَدِرٌ): (قَدَا يَقْدُو قَدْوًا، قَرِبَ، يَقْرُبُ، قُرْبًا)، واتە: نزیک بوونەو، ھەرودەھا بە مانای خێراییی کرد، دێ، (أَسْرَعَ)، (قَدَا الطَّعَامُ أَي: طَابَ طَعْمُهُ وَرَائِحَتُهُ)، واتە: تامەکە ی و بۆنەکە ی خۆش بوو، (إِقْتَدَى بِهِ)، واتە: کاریکی کرد، وەک کارەکە ی وی، خۆی وەک ئەو لێکرد، وەک لە سوورەتی (الأنعام)، ئایەتی ژمارە: (٩٠) دا، دەفەر موی: ﴿فِيهِدْنَهُمْ أَقْتَدَ﴾، واتە: بە دوا ی پێنمایی ئەوان بکەو^(١).

(فَأَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ): (تَوَلَّاهُ لِيَكْرَهُنَّ)، (إِنْتَقَمَ مِنْهُ: عَاقَبَهُ، النَّقْمَةُ: الْعُقُوبَةُ، نَقِمَ، يَنْقِمُ، نَقْمًا، وَنَقَمًا: عَاقَبَهُ، نَقِمَ الشَّيْءُ: أَنْكَرَهُ وَعَابَهُ)، (إِنْتَقَمَ مِنْهُ)، واتە: سزایدا، چونکە (نَقْمَةٌ) بە مانای سزایە، (نَقِمَ، يَنْقِمُ، نَقْمًا، وَنَقَمًا)، بە مانای سزایدا، دێ، (نَقِمَ الشَّيْءُ)، پەخنە ی لێگرت و عەیبی لێگرت.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوای بەرزومەزن لەم یازدە (١١) نایەتەدا، وەك پێشتریش گومان: پووچەڵیی جوړنك لە هاوبەش بۆ خوا دانان، كە بریتیه لە هاوبەش بۆ خوا دانان، بە پالەانی پۆلە بۆ لای خوا، (نِسْبَةُ الْوَلَدِ إِلَى اللَّهِ ﷻ)، لەم چەند نایەتە موبارەكەدا، ئەو بیروكەیه پووچەڵ دەكاتەو، ئەو بیروكەیهش كاتی خۆی، بەڵێ لەو ژینگەو كۆمەلگایەدا، كە پێغەمبەری خاتەمی ﷺ تێدا هاتو، كە كۆمەلگای نەفامیی، عەرەب بوو و لەسەردەمی نەفامیان دا، ئەو كاتە ئەو بیروكەیه زۆر زەق بوو، كاتی خۆی لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام) دا باسمان كرد، بەلام ئەو تەنیا لە كۆمەلگای عەرەبیی، پێش ئیسلامدا نەبوو، بەلكو لە زۆربەیی كۆمەلگایەكاندا ئەو بیروكەیه هەبوو، ئیستاش لەگەڵدا بێ ئەو بیروكەیه هەر هەیه، نەصرانییهكان ئیستاش لەگەڵ دابن، عیسا ﷺ بە پۆلەیی خوا ﷻ دەزانن، هەروەها لە پۆزەلاتی ناسیادا ئەو بیروكەیه هەیه، لە نێوگەلیك لە كۆمەلگایەكاندا، كەم و زۆر، ئەو بیروكەیه هەر هەیه، بە تایبەت كە فریشتەكان پالەدەنە لای خوا، وەك مێنەو، شەیتانەكانیش پالەدەنە لای خوا، وەك كوڕ، وەك لە سوورەتی (الأنعام) دا، خوا ﷻ دەفرموی: ﴿وَحَرِّقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۖ﴾، واتە: كوڕان و كچانیان بۆ هەلتاشین بەبێ زانیاری، كە كاتی خۆی لە بەرگی پێنجەمی تەفسیری قورئانی بەرزو بەپێژدا باسمان كردوو، لەو بارەو دواین.

ننجا لێردە دەفرموی: ﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادٍ جُزْءًا﴾، هاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، بێروایەكان، بەشیکیان بۆ خوا برباردان لە بەندەكانی، واتە: بەندەكانیان كردنە بەشیك لە خوا، چونكە پۆلەیی هەر كەسێك، بەشیكە لەو كەسە، وەك كوردەواریی خۆمان بە منداڵ دەلێن: (جگەرگۆشە)، واتە: پارچەیی جگەر، یانی

گوشه‌ی جگه‌ری مروّفه، که ته‌عبیره‌که‌یان وا هاتوه، نه‌گه‌رنا وه‌چه‌ی مروّف له نوتفه‌ی مروّف، باب و دایک په‌یداده‌بئی، که دیاره نه‌و نوتفه‌یش له خوین په‌یداده‌بئی، نه‌و خوینه‌ش به‌دنیایی له‌و خوارنده هه‌رسکراوه، که مروّف ده‌یخوات، ده‌ره‌خسن، ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ﴾، به‌دنیایی مروّف زور سپله‌یه‌کی ناشکرایه، سپله‌یه‌کی روون و زه‌قه، گومانی تیدانیه که نینسان لی‌رده‌ا، که (أل‌)ی ناساندنی له‌سه‌ره، مه‌به‌ست پیتی (جنس‌)ی مروّف نیه‌و هه‌موو مروّفیک وانیه، به‌لکو مه‌به‌ست مروّفیک‌کی تاییه‌ته، واته: مروّفی بی‌یروا، زور سپله‌یه، سپله‌یه‌کی ناشکرا، هیچ په‌رده‌ی به‌سه‌رده‌و نیه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی نه‌و هه‌موو نازو نیعمه‌تانه‌ی له‌تایه‌ته‌کانی پی‌شودا باسکران، خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ بو‌ی په‌خساندوون، که چی واما مه‌له‌له‌گه‌ل خوا ده‌کات، که هه‌ندی‌ک له‌دورستکراوه‌کانی خوا به‌رۆله‌ی خوا دابنئی و، نه‌وه‌ش سپله‌یه‌یه به‌رانبه‌ر به‌خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ نه‌ناسینی قه‌درو پایه‌ی به‌رزو بئی وینه‌ی خواجه.

﴿أَمْ أَمَّا أَتَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَنَكُم بِالْبَنِينَ﴾، (چون رۆله‌ی پالده‌ده‌نه لا!!) یان نایا له‌وانه‌ی دروستیکردوون، کچانی بو‌خوی هه‌لبژاردوون و، تیوه‌شی تاییه‌ت کردوه به‌کورانه‌وه! لی‌رده‌ا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ به‌پیتی عه‌قلی دواکه‌وتووانه‌و پووچی بی‌یروایه‌کان قسه ده‌فه‌رموئی، که نه‌وان کور‌یان پی‌چاکتر بووه له‌کچ و، به‌کور زور دلخۆش ده‌بوون و، به‌کچان دلته‌نگ ده‌بوون، نه‌گه‌ر کچیان بووبایه، به‌لکو جاری وابوو کچیان زینده به‌چال ده‌کردن، هه‌ندی له‌تیره‌دکانی عه‌ڤه‌ب، کچیان زینده به‌چال ده‌کردن، بویه خوا ده‌فه‌رموئی: چون له‌وانه‌دا که دروستیکردوون، کچان - که به‌لای تیوه‌وه نه‌ویستراون - بو‌خوی هه‌لده‌بژیری، که چی کوران، ده‌دا به‌تیوه‌و تیوه‌ی تاییه‌ت کردوون به‌کورانه‌وه؟ دیاره کچیشی هه‌ر داوونتی، به‌لام نه‌گه‌ر به‌و پی‌یه بئی، یانی: خوا خوی به‌س کچی هه‌ن، به‌لام تیوه‌و ویری کچان، کوریشی داوونتی، (أَصْفَنَكُم أَيُّ: ءَاثَرَكُم)، واته: تیوه‌ی هه‌لبژاردوه‌و، تاییه‌ت کردوه، (حَصَنَكُم بِالْبَنِينَ)، که نه‌وه‌ش شتیکی نامه‌تیقییه.

﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا﴾، کاتیک به کیکیان موژدهی نهوهی پتی بدری، که بو (خوای) خاوهن به زدهی بهوینتهی هیناوه تهوه، (کهه بریتیه له مینیه)، ﴿ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾، پوو ی رهش داده گه پتی، دهه و چاوی رهش و تلخ ده پتی و، زۆریش له بهر خۆیه وه پیش ده خواته وه، (کَظِيمٌ): بریتیه له قورقوراهه، که شوینی هه ناسه یه، (كَاطِمٌ): که سیکه هه ناسه ی خۆی بگرێ، یاخود توو په یی خۆی بگرێ، (كَاطِمٌ): که سیکه دلی پر بوو پتی له پهستی و توو په یی، به لām خۆی بگرێ و، پیش بخواته وه له بهر خۆیه وه.

﴿أَوْ مَن يُنْسُوا فِي الْحَيَاةِ﴾، ئەمه ده گونجی فه رمایشتی خوا بی، واته: خوای به رزو مه زن، وه که فه رمایشتی خۆی بیخاته روو، یانی: چۆن که سی که له جوانیی و رازاوه یی دا پتی ده گه به نرێ، له کاتی مشتومرو شه ره قسه شدا، روونکه ره وه نیه بو مه به سه ته کانی، چۆن ته وه پال ده دهنه لای خوا، ده شگونجی ئەمه له سه ر زمانی موژده پندراوان به کچ، له کافره کان، فه رموو بیتن، واته: چۆن ده پتی موژده ی که سی که پتی بدن، که له جوانیی و رازاوه یی دا پتده گه به نرێ، نه که له زبیری دا وه که پیاوان؟ ﴿وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾، هه ره وه ها له کاتی شه ره قسه و مونا فه شه شدا، ناروونکه ره وه یه بو مه به سه ته کانی خۆی، ئافره ت له نه نجامی نه وه دا، که هه ست و سوژی زیاتره، له پوو ی دبالوگ و وتو ژه وه، به گشتیی ئافره تان له و پوه وه له پیاوان به جی ده مینن، هه ر بۆیه ش نه و هه موو فه یله سووف و بیرمه ندانه ی که بوون له میژوو ی به شه ردا، به ده گمه ن فه یله سووفیکی ئافره ت ده ست ده که وێ، خوا ﷻ توانای عه قلی زیاتری داوه به پیاوان، هه ره وه چۆن توانای هه ست و سوژی زیاتری داوه به ئافره تان، له بهر نه وه ی هه ر کامیان نه رکه که ی نه و توانایه ده خواژی، هه ره وه که ده نگ ی پیاوانی گرو زبیر کردوه، جه سه ته یانی ماسوولکه دارو به هیتر کروده، دیسان ده نگ ی ئافره تان و جه سه ته ی ئافره تانی نه رم و ناسک کردوه، له بهر نه وه ی نه رکه کانی هه ر کامیکیان، نه رکه خوا رسک و زگما که کانیا ن، نه و سیفه تانه ده خوازن.

﴿وَجَعَلُوا أَمَلَكِيَّةَ الَّذِينَ هُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ إِنِثًا﴾، ئەو فریشتانەی کە بەندهی (خوای) خاوەن بەزهیین، کردیاننە مێینە، ئەمە خوێژاویشە تەهوە: ﴿وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ﴾، ئەوانەی کە لەلای (خوای) خاوەن بەزهیین، واتە: لێوێ نیزیکن، بە مێینەیان لە قەلەم دان، ﴿أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ﴾، نایا تامادەیی دروستکرانیان بوون، (تاكو بزانیان ههیهو، رهگهزه کهشیان مێیه؟) لە حالیکدا کە فریشتە رهگهزیان نیه، نه تێرن، نه مێ، ﴿سَتَكُتِبُ لَهُمْ سَنَدُهُمْ وَتُسْتَلَوْنَ﴾، ئەو شایه دیدانهیان دهنووسری و، لێشیان دهنوسریتهوه، واتە: ئەو شایه دیدانه، کە لە گۆتره فریشتەکان بە مێینە لە قەلەم ددهن، لهسهریان دهنووسری و، دوایش لێیان دهنوسریتهوه.

﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾، ئنجا بیانوو و پاساوی هاوبهش بو خوا دانه رهکان دهخاته روو، کە ئەمە بیانوو و پاساویکی دێرینیان بووه، کە گومرایی و سه رهگردانی و سه لێشێواوی خۆیان، لە ملی قهدهرو و یستی خواوه پێچاوه، ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ﴾، گوئیان: ئەگەر (خوای) خاوەن بەزهیی و یستبای ڕێمان لێ بگری، ﴿مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾، ئێمه ئەو په رستراوانه ی جگه له خوامان نه ده په رستن، ئەگەر فریشتەن، ئەگەر خرۆکەن، ئەگەر داروبه ردن، مرقۆن، هه رچی هەن، یاخود: ﴿لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ﴾، ئەگەر (خوای) خاوەن بەزهیی و یستبای نه یان په رستین (عَدَمَ عِبَادَتِهِمْ)، ﴿مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾، ئێمه نه مانده په رستن، ﴿مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾، خوا لێرهدا هه ر نه و نه ده، وه لآمده داته وه، ده قه رمویی: له و باره وه هه یج جوړه زانیاریه کیان نیه، ﴿مِنْ عِلْمٍ﴾، (من) بو به شێک (تَبْعِيض)، واتە: هه یج نه ندازه که له زانیاریان له و باره وه نیه، ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾، ئەوان ته نیا قسه ی گۆتره ده کهن، قسه یه که هه روا به قه رساندن و، به گومان ده یکهن، نه که له رووی زانیاریه وه.

هه لبه ته دوایی خوا ﷻ له شوێنی دیکه، به ره رچی ئەو قسه یانی داوه ته وه، له سوورەتی (الأنعام) دا، هه روه ها له سوورەتی (التَّحَلُّل) دا، کاتی خۆی له به رگی

پێنجەمی ئەم تەفسیرە، ھەر وەھا لە بەرگی سێزدەھەمی ئەم تەفسیرەدا، لەوبارەووە قسەمان کردووە، دوای ئەوەی لە مەسەلە گرنگەکان جاریکی دیکە، قسەی لێ دەکەینەووە.

کە لە راستیدا بیانووگرتن بە ویستی خوا، لەبەر ئەوەی خوا **وَيَسْتَوِيهِ** ویستووێتی، شتێکی بێجێی، بێگومان هیچ شتێک بە بێ ویستی خوا نابێ، بەلام ئەوان مەبەستیان ئەوە بوو: مادام بە ویستی خوا، کەواتە: بە ڕەزامەندی خواشە، لێرەدا ویست و ڕەزامەندی خۆیان تێکەڵ کردوون، بەلام لەوێدا نەیانپێکاو، نەگەرنا بێگومان ھەموو شتێک بە ویستی خوا، چونکە هیچ شتێک ناگونجێ، لە دروستکراوانی خۆدا بێتە دی، بەبێ ویست و زانیاری و دەستەلاتی خوا، بەلام نایا مەرجە ھەر شتێک بە ویستی خوا و زانیاری خوا بێ، خوا لێی ڕازی بێ؟ بە ئەنکێد نەخێر، ھەلەکیان لێرەدا.

﴿ أَمْ أَمِنتُمْ مِّن قَبْلِ هَٰذَا ۖ هُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴾، یان نایا پێش ئەوە، واتە: پێش وی، ڕاناوەکە بۆ قورئان دەچێتەو، بەپێی سیاق، نایا پێش وی، پێش قورئان، کتییەکمان پێداون، ئەوان پێوەی دەستگرتوون، توند دەستیان پێوە گرتبێ؟ واتە: ئەو قسانە دیکەن، کە بناغەبەکی عەقڵیان نیە، نایا بناغەبەکی نەقڵیان ھەیە؟

﴿ بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِم مُّهُتَدُونَ ﴾، واتە: (لێس ئەم نەقڵ یەمەسکون بە)، هیچ وەحییکیان لەبەر دەستیان نیە، دەستیان پێوە گرتبێ، بەلکو گوێیان: ئیمە باب و باپیرانمان لەسەر ڕێیەکی لێکەوتووە، ئیمە بە شوێنەواری ئەواندا، ڕێی راستگرتوون، واتە: بە دوا ئەوان دەکەوین و، دواکەوتنی ئەوانیش ڕێیەکی راست و گرتوومانەتە بەر، وشە (أُمَّة) بە مانای میلەت و تەریقەت دی، واتە: ئیمە باب و باپیرانمان لێکەوتووە، بینومان، پێشینانمان لەسەر ڕێیەکی بوون، ئیمەش بە شوێنەواری ئەواندا، ڕێی راستمان گرتووە.

﴿وَكَذَلِكَ﴾ خوا ڊەفەرموو: ھەر بەو شیۆدیە، یانی: ئەو ھە دنیا کافرەکانی پۆزگاری تۆنن، ئەو موھەممەد ﷺ! پاساوی بێبەرستی بەو ھەدەنەو، کە چاویان لە باب و باپیرانیان و پێشینانیان کردووە، لاسایی ئەوانیان کردۆتەو، بەلکو عادیەتی ھەموو گەلە پێشووەکان وابوو، ﴿مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ﴾، لە پێش تۆدا، لە ھیچ ئاوەدانییە کدا، ھیچ وریاکەرەو ھە ترسێنەرێکمان نەناردو، ھیچ پیغەمبەرێکمان نەناردو، ﴿إِلَّا قَالْ مَرْفُوعًا﴾، مەگەر خوشگوزەرەکانی گوتووین، خوشگوزەرەکانی، واتە: ئەوانە ی خوێان سەپاندو بەسەر خەلک و ولادتو، ھەموو شتیکیان لە دەستی خوێاند، چر کردۆتەو کورت ھەڵتیاو، قورخ کردو، ﴿إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ فِتْنَةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ عَٰثِرِهِم مُّقْتَدُونَ﴾، (ئەوانە بە ھەر کام لە پیغەمبەرانیان گوتو: تێمە باب و باپیرانیان لێ ھەلکەوتو، لەسەر رێیە و بە شوێنەوارەکانی ئەواندا، چاو لیکەرین پەپرەویی لەوان دیکەین و، شوێن ھەنگاوەکانی ئەوان دیکەین.

پێشی فەرموو: ﴿عَلَىٰ عَٰثِرِهِم مُّقْتَدُونَ﴾، تێمە بە شوێنەواری ئەواندا، رێی راستمان گرتو، واتە: شوێنەوارەکانی ئەوان، رێیەکی راستن.

لێرەش دا ڊەفەرموو: ﴿عَلَىٰ عَٰثِرِهِم مُّقْتَدُونَ﴾، بە شوێنەوارەکانی ئەواندا، چاومان لەوان کردو، واتە: لە ئایەتی پێشیدا ڊەفەرموو: رێیەکیان راستە، لەمەشدا ڊەفەرموو: ئەو باب و باپیرانیان پێکایانەو، تێگەشتو بوون، رێ راستگرتو بوون، بۆیە تێمەش بە شوێن پێی ئەواندا دەچین، وەك ئەوان چیان کردو، تێمەش وا دیکەین، (الْإِقْتِدَاءُ هُوَ أَنْ تَفْعَلَ كَمَا فَعَلَهُ مُقْتَدًا)، (إِقْتِدَاء) یانی پەپرەویی لیکراوە کە چی کردو، تۆش وەك ئەو بکە ی و خۆت بشوێتی بەو ھەو.

﴿قُلْ أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهِدْيَ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ﴾، (ئەو پیغەمبەرە ﷺ، کە بۆ ھەر کام لەو کۆمەڵگایانە نێردراو، فەرموو: ئەو ئەگەر بەرنامەییەکی

رێنماییکارتر لهوهی تێوه، باب و باپیرانتان لهسهر بینیوهو، لێهه لکهوتوه، بۆتان بێنم، واته: نهگهر بهرنامهیهکتان بۆ بێنم، باشتەر رێنماییتان بکات، لهوهی که باب و باپیرانتان لهسهری بوون، ههلبهته لێردها مه بهست له: (مُقَاضَلَةٌ) نهوه نیه که رێی وانیش راست بێ، بهلام نهوهی پیغه مبه ران هێناوایانه، راستر بێ، به لکو مه بهست لێردها، لهگهڵدا رۆیشتن و دلزاکرتنی به رانه رهکانه، ناکرێ یه کسه ر بلێی: ئێوه له گومراییی دان، نهو کاته گویت بۆ ناگرن! دهفه رموی: گریمان رێی باب و باپیری ئێوهش راست بووه، بهلام نایا نهگهر رێیه کی باشترو چاکترو راستر هه بێ؟! نه مه پێی دهگوتری: (مُجَارَاةُ الْحَصَمِ)، لهگهڵ که سیك دا برۆی که لهگهڵیدا ناکوژی، یانی: یه کسه ر له ده ماری نه دهی، بۆ نهوهی گویت بۆ بگری، ﴿قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾، خوشگوزهرانه کان، گوتیان: تێمه بهوهی ئێوهی پێی پهوانه کراون، بپرواین، ههلبهته که گوتووایانه: نهوهی پێی پهوانه کراون، واته: نهوهی که پێتان وایه و لاف لێ دهدهن پێی پهوانه کراون.

یاخود: به توانج و تهوسهوه بووه، واته: راست ناکهن و نهوهی گوايه تێوهی پێی پهوانه کراون، تێمه پێی بپرواین، نهگهرنا، نهگهر قه ناعه تیان وابووایه، خوا ﷻ پهوانی کردوون، نهو کاته نهگهر دانیان بهوه دا نه هێنا بایه، هه لۆسته که یان نا لۆژیکی ده بوو، به لای خوشیان هوه، واته: به مه نتیقی خوشیان نا لۆژیکی ده بوو.

﴿فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ﴾، تۆ له مان لێ ستاندن، هه قمان لێکردنه وهو، سزaman دان، ﴿فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ﴾، تنجا سه رنج بده! سه ره نجامی به درۆ دانه ران چۆن بوو! سه ره نجامی کی زۆر خراپیان هه بوو، خوا دادگهر، سزایه کی سه ختی دان، چونکه دواي نهوهی خوا ﷻ پیغه مبه رانی بۆ ناردوون و په یامی خوی پێدا ناردوون، تهوان به بیانووی نهوهی به دواي باب و باپیرانی خویان کهوتوون، ناماده نه بوون، گوێ بۆ په یام و بانکه وازی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ السَّلَاةُ وَالسَّلَام) بکرن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه که م:

ره خه گرتنی خوای تاك و پاك، له هاویه شاده رانی پۆله ی مینه بو خوا دانهره، پووچه لکردنه وه ی نهو بیرۆکه نه فسانه ییه که فریشته کان به پۆله ی خوا داده نی و، گوایه مینه ن و گچانی خوان، پاکیی و بنگه ردیی بو خوا:

خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ﴾ (١٥) ﴿أَمْ أَخَذَ مِمَّا بَخَلُّوا وَأَصْفَحَكُمْ يَالْتَبِينَ﴾ (١٦) ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾ (١٧) ﴿أَوْ مِنْ يُنْتَوَىٰ فِي الْحَنِيَّةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾ (١٨) ﴿وَجَعَلُوا أَلَمَتَكُمْ الَّذِينَ هُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ إِنشَاءً أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ سَتَكُنَّ شُهَدَائِهِمْ وَتُسْتَلُونَ﴾ (١٩) ﷻ

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له ده برگه دا:

(١)- ﴿وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا﴾ ﷻ، به شیکیان بو خوا دانا له بنده کانی، واته: به بنده کانیان کردنه به شیک له خوا، (الجزء: بضع من کل، وقطعة منه، والولد کجزء من الولد، لأنه منفصل عنه)، (جزء: بریتیه له به شیک له هه موو، پارچه یه که له شتیک، تنجا پۆله ش وه که به شیک وایه له باب و دایکی، چونکه له وان جیا بوته وه، ته گهر فریشته کان پۆله ی خواین، مانای وایه به شیکن له خواو، لهو جیا بوته وه.

(٢)- ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ مُبِينٌ﴾ ﷻ، خوا ﷻ لێره دا ههر نه وه بنده، وه لām ده دا ته وه ده فهرموی: به دنیایی مرووف سپله یه کی زور ناشکرایه، وشه ی (الإنسان) که (أل) ی ناساندنی له سه ره، بو ناساندنی (عهد) ه، واته: مروفه که، مروفه بیروایه که، زور سپله و

پێنەزانە، (كُفُور) یەش، واتە: (جَاهِدُ النُّعْمَةَ)، نادەدەگری چاکەیی خوا، (مُبِين) یەش، واتە: رۆشن یان: رۆشنکەرەوە بۆ سەڵەبە کەیی، چونکە وشەیی (مُبِين) بە پێی سیاق، مانایە کەیی دیاریی دەکری، ئەگەرنا (مُبِين)، دەگونجی لە (أَبَانِی) (لازم) دەوێتی، و، دەگونجی لە (أَبَانِی) (مُتَعَذِّی) دەوێتی، واتە: مەزۆف سەڵەبە، سەڵەبە کەشی زۆر رۆشنە، یاخود: مەزۆف سەڵەبە، و، زۆریش رۆشنکەرەوەیە بۆ سەڵەبە کەیی، و، بێ ئەمەگەییە کەیی، لە بەرانبەر خوای بەرزێ مەزندان.

لە سوورەتی: (الأنعام) دا هەر وەك سەرنجدانیکی خێرا، خوا ﷻ باسی ئەو رۆڵە پالێدانه بۆ لای خوا ﷻ دەکات، کە دەفەرموی: **وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَنَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ** **بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَاحِبَةً وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ** ^(١٠١)، واتە: هاوێشێ جندیان بۆ خوا دانان، لە حالیکدا خوا ﷻ جندەکانی دروستکردوون، و، بێ زانیاری کوران و کچانیان بۆ هەڵتاشین، پاک و بەرزە خوا، لەوێ ئەوان پێی وەسف دەکەن، (دوایی خوای زانا بەرپەرچیان دەداتەوێ دەفەرموی: ^(١٠٢) خوا بە دیهێنەر و داهێنەرێ ناسمانەکان و زەویە، رۆڵەیی چۆن دەبێ، هاوسەری نەبێ ^(١)، هەموو شتێکی هێناوێتە دی و بە هەموو شتێکی زانایە.

خوا ﷻ کە لە شوێنیکدا بیرۆکەیکە پووجەڵ دەکاتەوێ، جاری وایە بە پێوستی نازانی، لە شوێنەکانی دیكە بیهێنێتەوێ، نەجا کە پێشتر لە سوورەتی (الأنعام) دا، کە پێش ئەم سوورەتە دابەزیوێ، خوا ﷻ بەرپەرچی ئەو بیرۆکەیکە داوێتەوێ، بە پێوستیی نەزانیوێ لێرەدا دووبارە بەرپەرچی بداتەوێ.

(١) دیارە: (صاحبة) بە مانای (زوجة) دی، بەلام لەبەر ئەوەی خوا ﷻ جووتی نیە، وشەیی: (صاحبة) ی بەکارهێناوێ، واتە: هاوێ، هاوێکی مێینە، ئەگەر هاوسەری نەبێ، چۆن رۆڵەیی دەبێ؟!.

(۳) ﴿أَرَأَيْتَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ﴾، به لکو نایا لهوهدا که دروستیکردوون، کچانی هه لَبْزاردوون بۆ خۆی، (أَمْ يَأْنِي) بَلْ أَمْ، به لکو نایا، (إِنِّتَخَذَ) إِنِّتَخَذَ، بریتیه له گرتنی شتیک، به گرنگی پێدانهوه و مانای هه لَبْزاردنی تێدایه، واته: نایا خوا ﷻ به گرنگی پێدانهوه کچانی بۆ خۆی هه لَبْزاردوون، له ئێو دروستکراوه کانیدا؟ ئهم پرسیارکردنه (إِسْتَفْهَامٌ تَفْرِيعٌ وَتَوْبِيخٌ)، پرسیارکردنی سه رزه نشتکردن و ره خه لیکرتنه.

(۴) ﴿وَأَصْفَنَكُمْ بِالْبَنِينَ﴾، چۆن له وانهدا که دروستیکردوون، کچانی بۆ خۆی داناوان، که چی ئێوهی تایبهت کردوه به کوپانهوه؟ (أَتَرْكُمُ وَفَضَلَكُمْ بِالْبَنِينَ)، ئێوهی هه لَبْزاردوه به پێدانی کوپان په سندی کردوون، ده گوتری: (أَصْفَيْتُهُ الْوُدَّ: أَخْلَصْتُهُ لَهُ)، خۆشه ویستی خۆم بۆ ساگردهوه، خه له م پێوه نه هیشت، واته: نایا خوا ئێوهی هه لَبْزاردوه به سه ر خۆیداو ئێوهی تایبهت کردوه به کوپانهوه، له حالیکدا ئێوه کوپتان پێ چاکن و، کچتان پێ خراپن، نایا خوا ﷻ بۆچی ئێوهی ئێوه پێتان خراپه، بۆ خۆی هه لَبْزاردوه و ئێوهی ئێوه پێتان چاکه، که کوپان داوونی به ئێوه؟!

هه لَبْته ته ئه وه م نه بینیه له ته فسیره کاندا باس بکری، به لَام بێگومان خوا ﷻ به س کوپی نه داوون به بێ پروایه کان، کچیشی داوونی، به لَام واته: له حالیکدا که وه ک ئێوه گومان ده بن، خۆی ته نیا کچی هه لَبْزاردوون، که چی کوپو کچی داوون به ئێوه، به لَام باسی کهه کانی نه کردوه، ته نیا باسی کوپه کانی کردوه، له بهر ئه وهی نه وان کچیان نادیده گرتوون، یاخود پێیان که م و بێ بایه خ بوون، بۆیه که ده فه رموی: کوپانی به ئێوه ده تایبهت کردوون، بۆ ئێوهی هه لَبْزاردوون، بۆیه ته نیا باسی کوپانی کردوه، چونکه کچانیان به وه زانیون پشک و به شیک و ابن، که خوا ﷻ تایبه تیان بکات به وانه وه، ئه وانیان بۆ هه لَبْزیری و، بۆ ئه وانیان هه لَبْزیری!

(۵) ﴿وَإِذَا بُرِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا﴾، هه ر کاتیک یه کێکیان موژدهی به وه پێ بدری، که بۆ (خوای) خاوهن به زه یی به هه مونه هیتاوه ته وه، که به ته نکید کچیان به هه مونه هیتاوه ته وه، واته: (إِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْبَيْتِ)، وه ک له سووهرتی (النحل)

دا دەفه رمۆی: ﴿وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ۖ﴾ بەلام لێرەدا دەفه رمۆی: ﴿يَمَّا صَرََبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا﴾، ئەگەر یەکیکیان موژدە ی ئەوێ پێ بدێ، کە بۆ (خوای) خاوەن بەزەیی بە غوونە هێناوەتەو، (کە کچان)، چی لێ دێ؟

(٦)- ﴿ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ﴾، ڕووی ڕەش دادەگەڕێ و، زۆر پیشخۆرەووەشە، (اعْتَمَ لِدَٰلِكَ، فَاسْوَدَّ وَجْهَهُ، وَاسْتَدَّ حَزْنُهُ، وَامْتَلَأَ مِنَ الْكَرْبِ)، بە هۆی ئەو موژدە پێدرانەو، ڕووی ڕەش دادەگەڕێ و، زۆر پەست و توورەو نیکەران دەبێ و، دلی پر دەبێ لە ڕق و خەفەت.

پێشتر گومان: کە (مَثَل، یانی: شەییە)، وێنە، (ظَلَّ): (صَارَ) بوو، بەکارێک دەگوترێ، بە ڕۆژی بکری، واتە: ڕووی ڕەش دادەگەڕێ، (صَارَ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا، (كَظِيم): (الْمَسْكُ عَنِ الْكَلَامِ غَضَبًا وَكَرْبًا وَحَزْنًا)، (كَظِيم) کەسێکە بێدەنگ بێ، بەهۆی زۆر توورەیی و زۆر دڵخەفەتی و خەمبارییەو، بە کوردیی پێی دەلێن: پیشخواردنەو، لەبەر خۆی هەر پیش دەخواتەو، هەر مشەمشەتی و پیش دەخواتەو، توورەییەکی لە دلی دایەو دەری نابێ.

(٧)- ﴿أَوْ مَن يُنْسَوُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ﴾، پێشتریش گومان: ئەمە دوو ئەگەری هەن:

أ- فەرماشتی خوا بە: نایا کەسێک بۆ خوا دادەنێن، کە لە ڕازاوەیی و لە نێو خشل و جوانیییدا پێ دەگەنرێ و، ئەو لە کاتی مشتومڕیدا ناروونکە رەوێه بۆ مەبەستەکانی خۆی، باش ناتوانێ مەبەستی خۆی بگەنرێ و ڕوون بکاتەو.

ب- یان قسە ی ئەو کەسە، کە موژدە ی مێنە ی پێدراو، دەلێ: نایا کەسێک کە لە نێو جوانیی و ڕازاوەیی دا، پێ دەگەنرێ (کە کچە) و لە کاتی شەڕدەقسە و موناڵەشەدا ڕوونکە رەوێ نیه بۆ مەبەستی خۆی، موژدە ی ئەوێ پێدەدەن؟ ﴿يُنْسَوُ﴾، خۆتارویشەتەو: (يَنْسَأُ)، پێ دەگات.

﴿الْحَلِیَّةُ﴾: (اسْمٌ لِمَا یَتَعَلَى بِهِ) خَشَل و جوانیی و، نهوهی خۆی پـن ده‌پازنرتنهوهو جوان ده‌کړی.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿أَوْ مَن بُنِیَ فِی الْحَلِیَّةِ﴾: (نَشَأَ الشَّیْءُ فِی حَالِهِ، هُوَ أَن یَكُونَ ابْتِدَاءً وَجُودَهُ مُقَارِنًا لِتِلْكَ الْحَالَةِ، فَتَكُونُ لَهُ مَمْرَلَةُ الظَّرْفِ)، نهو جوانیی و رازاوه‌یهه، وهك زه‌ږنك دبی، كه نهو نافرته‌ی تیدا په‌روه‌رده ده‌کړی و پیده‌گات و، گه‌شه ده‌کات، لیره‌دا خوا ﷺ به‌پتی نهو بنچینه‌یه كه ده‌لئ: (أَدِیْنُكَ مِنْ فِیْكَ)، به‌زاری خۆت ده‌تگرم و به‌قسه‌ی خۆت، بهو لوژیکه، نهو بی‌پروایانه ده‌دوینئ، نه‌گهر نا بڼگومان، نافرته‌ی كه‌حه‌زی به‌جوانیی دئ، بۆوی نوقسانیی نییه.

نهوه‌ی خواش ﷺ ده‌یفه‌رموئ، سه‌دا سه‌د وایه، چونكه نهوه سروشتی نافرته‌تانهو نافرته‌ زیاتر كه‌یفی به‌جوانیی و رازانه‌وهو خۆ جوان كردن دئ، هه‌روه‌ها له‌ ږووی وتو‌یزو قسه‌و، له‌ ږووی فیکریشه‌وه، نافرته‌ له‌ چاو پیاو، وهك پتویست ناتوانئ مه‌به‌سته‌کانی خۆی چاك ږوون بکاته‌وه، له‌به‌ر نهوه‌ی سۆزو هه‌ست و نه‌ستی، به‌هیزتره‌ له‌ عه‌قل و بیرکړدنه‌وه‌ی، نه‌ویش له‌به‌ر نهوه‌ی نهو نه‌رکه سرووشتیه‌ی بۆ نافرته‌ دانراوه، كه‌ بریتیه‌ له‌ نه‌رکی دایکایه‌تیی و، کابانیه‌تیی و، منداًل به‌خپو كردن و، په‌روه‌رده‌کړدن، زیاتر پتویستی به‌سۆزو به‌زه‌یهه، هه‌روه‌ك هه‌وچیی ده‌نگی به‌سۆزو ناسکه‌و جه‌سته‌ی ناسکه، نه‌ك جه‌سته‌یه‌کی ماسوولکه‌داری به‌هیزو، ده‌نگی‌کی گړ، كه‌ له‌ پیاواندا هه‌یه.

هه‌روه‌ك پیاویش، كه‌ نه‌رکه‌كه‌ی زیاتر له‌ ده‌روه‌ی مال‌ه، به‌ سرووشت و خواړسك، پتیش نهوه‌ی شه‌ریعه‌تیش وا بلئ، هه‌ر زگماك و خواړسك واده‌لئ، له‌ هه‌موو گه‌ل و نه‌ته‌وه‌كانیش دا هه‌ر وایه، مه‌گهر ته‌وانه‌ی كه‌ له‌ خواړسك و زگماك لایان دابئ، نه‌گهرنا زیاتر، سوپابه‌كان له‌ پیاوان پتیک دین و، تیشه‌ فورسه‌كان زیاتر پیاوان ده‌یانكهن، ږووبه‌ږوو بوونه‌وه له‌گه‌ل گهرماو سه‌رمادا پیاوان ده‌یکهن، له‌ ده‌روه‌ی مال، به‌لام نافرته‌تان زیاتر، له‌ تپو مال‌دا ږؤلئ خویان ده‌بینن، نه‌گهر پیاوان خانووبه‌ره‌و شار دروست ده‌كهن، نافرته‌تانیش

مرؤف دروست ده‌کهن، ته‌نیا ئافره‌ت توانای مرؤف دروستکردنی هه‌یه، یه‌که‌م له‌نیو هه‌ناوی خۆیدا، دوا‌یش له‌کۆش و باوه‌شی پر سۆزو گه‌رمی دا، نه‌وه‌ش حاله‌تیکى سرووشتییه، پێش نه‌وه‌ی شه‌رع و باه‌رمووی، زگماکی مرؤفه‌کان و سرووشتی مرؤفه‌کان و به‌رزه‌وه‌ندیی مرؤفه‌کان، نه‌وه ده‌خوازی.

﴿وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرَ مُبِينٍ﴾، (هُوَ) پاناوه‌که‌ی ده‌چته‌وه بو (مَنْ) بۆیه ده‌فه‌رمووی: ﴿وَهُوَ﴾، نه‌که‌رنا ده‌بوو فه‌رمووبای: (وَهِيَ)، به‌لام: ﴿أَمِنْ﴾، ده‌گه‌رته‌وه بو (مَنْ) ه‌که، (مَنْ) یش (مُذْكَرٌ مَجَازِي) ه، نه‌و که‌سه‌ی پالی ده‌ده‌نه لای خوا، وه‌ک پۆله، له‌نیو خشل و جوانیی و پازاوه‌یی دا پیده‌گات، له‌کاتی مشتومرو شه‌ره‌قه‌شدا، ناروونکه‌ره‌وه‌یه بو مه‌به‌سته‌کانی خۆی، (الْخِصَامُ: الْجِدَالُ وَالنِّزَاعُ بِالْكَلامِ)، (خِصَام) بریتیه له‌شه‌ره‌قه‌سو مشتومر.

٨- ﴿وَجَعَلُوا أَلَمَلِكَةً الَّذِينَ هُمْ عِنْدَ الرَّحْمَنِ إِنِ شَاءَ﴾، نه‌و فریشتانه‌ی که به‌نده‌ی (خوا‌ی) به‌به‌زه‌یین، به‌مینه‌یان دانان، ﴿عِنْدَ الرَّحْمَنِ﴾، خۆبندراویشه‌ته‌وه: (عِنْدَ الرَّحْمَنِ)، نه‌وانه‌ی که له‌لای (خوا‌ی) به‌به‌زه‌یین، که فریشته‌کانن، له‌لای خوا، واته: پێکه‌یان له‌خوا نزیکه، به‌و واتایه که نه‌وان دروستکراوی مه‌عنه‌ویین، چی خوا ﴿يَعْلَمُ﴾ به‌فرمووی: نه‌وان بـ فه‌رمانیی خوا ناکهن، له‌و رووه‌وه له‌خوا نزیکن، نه‌و فریشتانه‌ی که به‌نده‌ی خوا، یان له‌خوا نیزیکن، به‌مینه‌یان دانان.

٩- ﴿أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ﴾، ئایا دروستکردنیان بینیوه؟ نه‌م پرسیارکردنه، پرسیارکردنی نکوولیلیکه‌رانه‌یه، واته: ﴿مَا شَهِدُوا خَلَقَهُمْ﴾، تاماده نه‌بوون له‌کاتی دروستکرانیاندا، (أَحْضَرُوا)، ئایا ئاماده بوون؟ کاتی دروستکراون، تاكو بزائن داخۆ مین یان نین؟ له‌راستییدا فریشته‌کان په‌گه‌زیان هه‌ر نه‌یه، چونکه په‌گه‌ز بو نه‌و دروستکراوانه‌یه، که ده‌بن پێکه‌وه جووت بن، تاكو وه‌چه‌یان هه‌بن، به‌لام فریشته‌کان وه‌چه‌یان نه‌یه.

﴿أَشْهَدُوا خَلَقَهُمْ﴾، خۆبندراویشه‌ته‌وه: (أَشْهَدُوا)، ئنجا نه‌گه‌ر به‌فرمووی: (أَشْهَدُوا)، واته: (أَحْضَرُوا)، ئایا ئاماده بوون له‌کاتی دروستکرانیان دا؟ نه‌گه‌ر

(أَشْهَدُوا) بى، واتە: ئايا ئامادە كراون، لە كاتى دروستكرانيان دا، تاكو بزانون چۈن؟!

(۱۰) سَتَكُنَّ شَهِدَتُهُمْ وَسُئِلُونَ ﴿﴾ بە دۇنيايى شاھەدەيدانەكەيان دەنۈسرى و، لىشيان دەپرسرىتەو، (الْمَرَادُ بِشَهِادَتِهِمْ، إِدْعَاءُهُمْ أَنَّ الْمَلَائِكَةَ إِنَّا، وَأُطْلِقَ عَلَيْهَا الشَّهَادَةُ تَهْكُمًا بِهِمْ)، ئەوان لىرەدا شاھەدەيەكەيان نەداو، بەلام ئەو لاف لىدانەي، گوتتويانە: فرىشتەكان مېنەن، خوا ﷻ بە شاھەدەيدانى داناو، وەك گالتە پىكردىيان، ياخود: ھەر كەسك لافىك لى بدات، ئىدىيەكەك بكات، وەك ئەو ۋايە شاھەدىي بدات، خواش ﷻ دەفەرمۇي: ئەو شاھەدەيدان و لاف لىدانەيان دەنۈسرى، لىشيان دەپرسرىتەو.

﴿وَسُئِلُونَ﴾ يانى: پرسىاركردى ھەرەشە لىكردى و، سەرزەنشتكردى، وەك خوا ﷻ لە سۈرەتى (التَّكَاثُرُ) دا، دەفەرمۇي: ﴿ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ﴾ ۸ دۋايى لەو رۆژەدا، لە نىعمەت و چاكەكان لىتان دەپرسرىتەو، واتە: لىپرسىنەۋى سەر زەنشتكردى، كە ئايا خوا ﷻ فلان شتەي نەدانى، فلان شتەي نەدانى... كۈا چىتان پىكرىد؟

لىرەدا خوا ﷻ لەم ئايەتانەدا، ھەوت شتى باسكردوون:

۱- ھاۋەش بۇ خوا دانەرەكان، ھەندىك لە بىندەكانى خويان كرددوون، بە بەشيك لە خواو، رۆلەي خوا، وايانداناۋە فرىشتەكان كچانى خوان!!

۲- گۈايە خوا ﷻ، كچانى ھەلپزاردوون و، پەسندى كرددوون بەسەر كوراند بۇ خۇي، لە ھالىكدا كە ئەوان، كچانيان بە كەم بايەخ داناون و، كورپان پى چاكتر بوون، خواش ﷻ ھەر بە ەقلى خۇيان دەيانكرى: تىۋە مادام خۇتان كورتان پى چاكە، ئايا خوا ﷻ بە ئەندازەي تىۋەش لىي نازانى، كە مادام تىۋە كورانتان پى چاك، ئەۋىش ھەر كورانى بۇ خۇي كىرەنە رۆلە، بە پىي ەقەلەكەي تىۋە؟ واتە: بە لۆزىكى خۇستان، ئەۋە شتىكى رەۋا نى، جگە لەۋەي لە واقىعدا خوا ﷻ رۆلەي نى.

۳- بێپروایان له کاتیکدا هه‌وایی له دایک بوونی کچیان پێدراوه، پرویان ڕه‌ش داگه‌پاوه و زۆر په‌ست و تووڤه‌ بوون، پیشیان خواردۆته‌وه، ئه‌مه‌ش خوا ﷻ وه‌ک به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ بای ده‌کات، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی شتیکی ناره‌وايه، مێینه‌ پال بدڕیته‌ لای خوا، که‌ خۆتان نه‌گه‌ر هه‌وایی و موژده‌تان پێدیری، له‌ خه‌فه‌تان ڕووتان ڕه‌ش هه‌ڵده‌گه‌ڕی و، ده‌ست ده‌که‌ن به‌ پیش خواردنه‌وه‌و په‌ستی و تووڤه‌یی داتانده‌گه‌ری.

۴- هه‌روه‌ها خوا به‌لگه‌یه‌کی دیکه‌ش هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه‌ دیتێته‌وه، که‌ ده‌فه‌رموی: ئایا کچانیک که‌ له‌ رازاوه‌یی و خه‌ش و جوانیدا، پێ ده‌گه‌یه‌نرێن، چۆن ده‌بن پالبدریته‌ لای خوا! یانی: سرووشتی ئافره‌دان وایه‌.

ده‌شگونجی ئه‌مه‌ قسه‌ی ئه‌و بێپروایه‌ موژده‌ پێدراوه‌ بێ و به‌هۆی ئه‌وه‌وه‌ که‌ کچی بووه، بێ: چۆن ده‌بی کچیک که‌ له‌ جوانیی و رازاوه‌یی دا پێده‌گات، موژده‌و هه‌وایی پێ بده‌ن؟ که‌ ئه‌وه‌ش هه‌واییکی خۆش نیه، یانی: ئه‌گه‌ر وایه، چۆن ئه‌وه‌ پالده‌دنه‌ لای خوا، که‌ بۆ خۆتان به‌ هه‌واییکی ناخۆشی داده‌نێن؟!

۵- کچان ناوا پێناسه‌ کران: ﴿وَهُوَ فِي الْفِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ أَمِنْ يُنْسَوُ فِي الْحِلْيَةِ﴾، ئایا که‌سیک له‌ جوانیی دا پێده‌گه‌یه‌نری و له‌ کاتی وتووێژدا ناروونکه‌ره‌وه‌یه، بۆ مه‌به‌ستی خۆی، واته‌: ئافره‌تان مه‌به‌ستی خۆیان چاک ده‌رنابرن و ڕوونی ناکه‌نه‌وه‌ له‌ چاو پیاوان، بێگومان ئه‌مه‌ش شتیکی ڕژێیه، به‌لام به‌ گشتیی، هه‌م ئافره‌تان زیاتر که‌ بفيان به‌ جوانیی دی، ته‌ماشای هه‌موو ئافره‌تان بکه‌ی، هه‌ر وایه، ئافره‌ت ده‌که‌وێته‌ ته‌مه‌نیشه‌وه، هه‌ر پێی خۆشه‌ خۆی برازینێته‌وه، به‌ هه‌موو شیوه‌کانی خۆپازاندنه‌وه، هه‌ڵبه‌ته‌ وه‌نه‌بن، پیاویش که‌یفی لی نه‌بن، به‌لام ئه‌وه‌ زیاتر کاری ئافره‌تانه، دیسان له‌ ڕووی وتووێژو شه‌ره‌ قسه‌وه‌ش، پیاوان زیاتر توانای ئه‌وه‌یان هه‌یه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی توانای هۆشیی پیاوان زیاتره‌ له‌ هی ئافره‌تان، هه‌روه‌ک چۆن ئافره‌تان ڕه‌حم و به‌زه‌یی و سۆزیان زیاتره‌ له‌ پیاوان.

٦- بئیرۆیه‌کان فریشتەکانیان بە مێینه داناون، لە حالێکدا کە ئەوان لە خزمەت خودان و لە خواوە سُبْحَانَكَ بەندهی زۆر نزیکن!! کە ئەوە شتێکی بێ جێیه.

٧- بئیرۆایان بێ ئەوەی ئامادهی دروستکرانی فریشتەکان بن، پەگەزیان بۆ دیاریی کردوون، گوايه مێینهن، بە دنیاییه‌وه‌ش به‌ی ئاگادار بوون لە شتێک، دروست نیه‌و، شتێکی ره‌وا نیه‌، لە باره‌یه‌وه‌ قسه‌ بکری.

که‌واته‌: لێره‌دا خوا سُبْحَانَكَ هه‌وت پەخنه‌ی گرتوون، له‌وانه‌ی گیرۆده‌ بوو، به‌ شیرکی پۆله‌ پالەن، بۆ لای خوای به‌رزی مه‌زن.

مەسەلەى دووهم:

پاسا و دانەوێ کافرەکان و بیانوو هێنانەوێیان، بۆ پەرستنی فریشتان، بەوێ کە خوا ئەوێ وێستو، کەواتە: لێشێ رازیبە! بەرپەرچدانەوێ خواش بۆیان، کە لە گۆترە قسە دەکەن، چونکە هیچ کتیبیان لەو بارەوێ پێش قورئان پێنەدراون، بەئکو تاکە بەلگەیان بۆ ئەو، شوێنکەوتنی پێشینان و لاساییکردنەوێ کوێرانەى رابردووایانە، کە هەر ئەوێش پاسا و بیانووی بێپروایانی پێشووشیان بوو، بۆ گرتنی رێی بێپەرستی و، هاوبەش بۆ خوا دانان و، وەلامنەدانەوێ پەيامی یەکتا بەرستانەى بێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام):

خو! ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ ١٠ ﴿أَمْ أَلَيْسَتْ لَهُمْ كِتَابٌ مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ﴾ ١١ ﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُهُتَدُونَ﴾ ١٢ ﴿وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُقْتَدُونَ﴾ ١٣ ﴿

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە نۆ بەرگەدا:

(١) - ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ﴾، هەر وەها (هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان)، گوتیان: ئەگەر (خوا) بە بەزەیی وێستای، تێمە نەمان دەپەرستێ.

لێرەو لە زۆر شوێنی دیکەى قورئانیش، چەند وشە بەک قرتێراون، لەبەر ئەوێ بە سیاق و سەلیقە دەزانرێن، ﴿وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ﴾، واتە: (لو شاء الرّحمن عَدَمَ عِبَادَتِنَا يَا هُمْ)، ئەگەر خواى بە بەزەیی وێستای نەیانپەرستێن، نەماندەپەرستێ، یاخود: (لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ أَنْ يَمْنَعَنَا عَنْ عِبَادَتِهِمْ، مَا عَبَدْنَاهُمْ)، ئەگەر خوا وێستای رێگریی پەرسترا نیا مان لى بکات، نەماندەپەرستێ، پراناوی

سەر (مَا عَبَدْنَاهُمْ). بۆ پەرستراوه کانیان دەچێتەوه، ئنجا ئەگەر فریشتەکانن، ئەگەر پەیکەرەکانن، هەر شتێک هەن.

لێرهەدا هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، دوو شتیان تێکەڵ کردوون، کە بریتین لە: ویستی خوا، پەزنامەندیی خوا، پێیان وابوو هەر شتێک خوا لە بەنده کانی بوو، مانای وایە لێشی پازییە! ئەوەش هەڵەکی کوشندە ی هاوبەش بۆ خوا دانەر و بێروایە کانه، بەلکو جاری وایە هەندیک لە مسوڵمانانیش، گرفتار دەبن بەو تێگەیشتە هەڵەیهوه.

بێگومان هیچ شتێک نیە بە ویستی خوا نەبێ، هەر وهک هیچ شتێک نیە بە زانیاریی خوا نەبێ، هەر شتێک نیە دەسەلاتی خوا ی لە پشتەوه نەبێ، بەلام مەرج نیە هەموو شتێک، پەزنامەندیی خوا ی له گەڵ دابی، هەر شتێک خوا نەیهوێ نابی، هەر شتێک خوا نەیهیشتیتە دی، نایەتە دی، هەر شتێک خوا ﷻ زانیاریی پێی نەبێ، بوونی نیە، هەموو شتێک پەکی کەتووه لەسەر ئەوه، کە خوا بیزانی، بیهوێ، بیتوانی، واتە: دەسەلاتی خوا، زانیاریی خوا، ویستی خوا، پێوهی پەیهوست بن، بەلام مەرج نیە پەزنامەندیی خوا له گەڵ هەموو شتێک دابی، وهک لە سوورەتی (الزُّمَر) دا، خوا ﷻ دەفەر مویی: **إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ عَنِّي عَنَكُمْ وَلَا يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ** ٧، واتە: ئەگەر بێروابن خوا لێتان بێنێازەو، ئەو (خوا) کوfer بۆ بەنده کانی (یاخود سێلەیی بۆ بەنده کانی) پەسند ناکات، بەلام ئەگەر سوپاسگوزاریی بکەن، بۆ ئێوهی پێخۆشەو بۆتان پەسند دەکات.

دیاره سێلەیی و سوپاسگوزاریی، یاخود بێروایی و برواداریی، هەردووکیان بە ویستی خوان، بەلام هەردووکیان بەپێی پەزنامەندیی خوا نین، بەلکو پەزنامەندیی خوا له گەڵ سوپاسگوزاریی و برواداریی دایە، بەلام له گەڵ ناسوپاسیی و بێروایی دا نیە.

(٢) - ﴿مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ﴾ (بۆیە خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿لَهُو بَارَهُوهُ هِیچ زانیارییەکیان نیە، (مِنْ) بۆ (تَبْعِیض)ە، واتە: هِیچ ئەندازەیک زانیاری هەرچەندە کەمیشیان لەو بَارەوہ نیە، تێمە کاتی خۆی لە تەفسیری هەردوو ئایەتەکانی: (١٤٨) و (١٤٩)ی سوورەتی (الأنعام) دا، هەرۆهە دواتریش لە تەفسیری ئایەتی ژمارە: (٢٥)ی سوورەتی (النحل) دا، کە هەر باسی ئەو مەسەلەیک دەکەن، کورتە باسیکمان کردو، بۆیە لێرەدا ناچینە ئێو وردەکارییەکانو.

ئەو شوێنەي خوا ﷻ لە سوورەتی (النحل) دا: دەفەرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آَبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ﴾، لە دوو ئایەتەکەي سوورەتی (الأنعام) ییش، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آَبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَوْلَا أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ﴾ (١٤٨) ﴿قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَلِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ (١٤٩)، تێمە کاتی خۆی، لەبەر رۆشنایی ئەم دوو ئایەتە موبارەکە دا، کورتە باسیکمان لەو بَارەوہ کردو، لە سوورەتی (الأنعام) دا، دەفەرموی: ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾، لە مەودوا ئەوانەي بۆ خوا هاوبەش دانەرن، دەلێن، واتە: خوا هەواییادو کاتیکی دی، کە ئەو دەلێن، ئنجا لە سوورەتی (النحل) لە ئایەتی ژمارە (٢٥) دا دەفەرموی: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾، لە سوورەتی (الأنعام) دا، کە پێش (النحل) دا بەزیو، خوا ﷻ فەرموویەتی: لە مەودوا هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەلێن، ئنجا ئەو ی پێشتر هەوایی پێداو، لە سوورەتی (النحل) دا، هێناوێتی کە گوتوویانە: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آَبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ﴾، خواش ﷻ هەر بەو نەندە ئیکتیفا دەکات، بۆ بەر پەرچەندانو: ﴿كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلْغُ النَّاسِ﴾ (٢٥).

کورتە ی بەرپرچدانەو دەکەش هەر ئەو دیە کە گوتمان: ئەوان پێیان وابوو، هەر شتێک خوا ویستبێتی و، ویستی خوا ی لەسەر بووبی، دیارە پەزامەندیی خواشی لەسەر، بەلام لە راستیدا ئەو ئەنیا لەسەر گومان هەلچراوەو، هیچ بەلگە یەکی لە پشتهو نە، چونکە هیچ شتێک بەبی ویستی خوا نابێ و، ویستی خوا وەک ئاسمان وایە، مەرووف هەرچی بیکات، لە ژێر سیبەری ئاسمان دایە، بەلام پەزامەندیی خوا لەگەڵ ئەو شتەنە دایە، کە باشن و بە سوودن، لەگەڵ ئەو شتەنە دایە کە زیان بەخشن، وەک لە سوورەتی (الزمر) دا دەفرموی: **يَرْضَىٰ لِعِبَادِهِ الْكَفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ لَكُمْ** ۝۷

ئەجا ئایا ئیمە بەچی دەزانین: خوا لە چی پازییەو، لە چی پازیی نە؟ دەبی لە ئاوی ئەو شەریعەدا تەماشای شتەکان بکەین و، هەر شتێک شەریعەتی خوا پەسندی کردبێ، دیارە خوا لێی پازییەو هەر شتێک شەریعەتی خوا پەفزی کردبێ، دیارە خوا لێی ناپازییە، با هەردوو لاشیان بە ویستی خوا بن، واتە: ویستنی خوا بۆ شتێک، نیشانە ی پازیی بوونی خوا نە لەو شتە، بەلکو بۆ ئەو ی بزائین خوا لێی پازییە یان پازیی نە؟ دەبی تەماشای شەریعەتەکی بکەین، بۆیە هەندێک لە زانیان گوتویانە: خوا ویستنی و دەیهێنان (تکوین) ی هەیه، ویستنی تەرك پێ سپاردنیشی هەیه، (المشيتة التكوينية والمشيئة التشريعية)، ئەجا ئیمە دەبی هەوڵبەدەین، بەپێی ویستی یاسادانەرانی خوا بەرپۆە بچین، نەك ویستی بەدیهێنەرانی خوا ﷻ، کە لەگەڵ هەموو شتێک دایە.

﴿۳﴾ - **إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ** ۝ (بۆ ئەو قسە یەیان)، ئەوان ئەنیا لە گۆترە قسە دەکەن، (الخرص: التَّوَهُّمُ وَالظَّنُّ الَّذِي لَا حُجَّةَ فِيهِ، وَالْغَرَضُ: حَرْزُ الثَّمَرَةِ)، (خَرَصَ) بریتیه لە گومان بردن و، وەهم کردن و بەکارهێنانی خەیاڵ، شتێک کە هیچ بەلگە یەکی لەسەر نەبی، وشە ی (خَرَصَ) لە ئەصلاً قەسەداننی میویدە، بۆ وێنە:

کە سێک دەلێ: من ئەو باخی خورمایان و پەزەت پێی دەفرۆشم، وەرە تەماشای بکە، چەند کە سێکی شارەزا بێنەو بیخەملێنە، داخۆ چەندیان میو

پێوهیه؟ به کوردیی فرساندنیشی پێ دهلێن و به گۆترهشی پێ دهلێن، یاخود دهلێن: ئهو شته له گۆتره به چهند؟ بێ تهوهی بیهیوۆ چهند ربه یان چهند تهنه کهیه؟ یاخود بێ تهوهی بیکیشی، چهند کیلویه؟ واته: تهوانه ههر له گۆتره قسه دهکهن، نهک به وردیی و به به لگهوه، نهوه له پرووی عهقلیهوه، هیچ به لگهیهکیان نیه.

ئجنا بابزانیان ئایا له پرووی نهقلیهوه، هیچ به لگهیان هیه، بۆ نهوه که رهزامهندیی خوا له پهرستی ئهو شتانه دایه، که به هاوبهشی خایان داده نین و دهیان په رستن؟!.

(٤) - ﴿أَمْ أَلَمَ أَنْ يَنْزِلَ فِي الْقُرْآنِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ قَبْلِهِمْ فَمِنْ هُنَا يُسَمِّسُونَ﴾؛ واته: یان ئایا پێش ئهو (پێش قورئان)، کتیبیکمان پێداون، که نهوان توند دهست پێوه گرتووینی؟ (أَمْ: (لِلإِسْتِفْهَامِ الْإِنْكَارِيِّ)، واته: (بَلْ أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ)، به لکو ئایا، ئیمه پێش قورئان کتیبمان پێداون، که نهوان دهست پێوه گرتووینی؟ که ئهمه بۆ نکوولیکردنه و اتایه که ی ناوایه: (مَا أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ)، چۆن دهزانین ئهو راناوه بۆ قورئان دهچیتهوه؟ (مِنْ قَبْلِهِ)، (یه که، له بهر تهوهی له سه رهتای ئهم سووپه تهوه باسی قورئان کراوه، بۆ وی دهگه ریته وه، ههر شتیک به سیاق و سه لیه بزانی، راناوه که بۆ تهوی دهچیته وه، بێ تهوهی باس بکری، واته: وانیهو هیچ کتیبیکمان پێنه داون، چونکه وهک زۆر جار گوتومانه: پرسیار لیکردنی نکوولیلیکه رانه، به مانای لابردنه، واته: (مَا أَتَيْنَاهُمْ كِتَابًا مِنْ قَبْلِهِ)، پێش قورئان هیچ کتیبیکمان پێنه داون.

که واته: له پرووی عهقلیهوه ههر له گۆتره قسه دهکهن و، به فرساندن و به گومان و، له پرووی نهقلیهوه قسهکانیان پشت نهستوو نین، به هیچ به لگهیهکی نهقلیی و شه رعیی.

﴿فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ﴾؛ دهلی: (أَمْسَكَ بِالشَّيْءِ: شَدِيدَةً عَلَيْهِ، مَجَازٌ فِي مَعْنَى الثَّبَاتِ عَلَى الشَّيْءِ)، (أَمْسَكَ بِالشَّيْءِ)، واته: توند دهستی پێوه گرت،

(إِسْتَمْسَكَ بِهِ)، ئەمە زێدەپۆییە، (که (س)و، (ت)ی تیدا زیاد کراون، (زِيَادَةُ الْمَبْنِيِّ تَذُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى أَوْ قُوَّةُ الْمَعْنَى)، زۆر بە توندیی دەستیان پێوە گرتو، که ئەمە لە ئەصدا بە مانای دەست پێوە گرتن، بەلام بە (مَجَاز) بە مانای چەسپاویی و مانەواییە لەسەر شتێک.

٥- ﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَاهَا عَلَىٰ أُمَّةٍ﴾، ئنجا لە وهلامی ئەو پرسیارە نکوولییێکەرانیەدا، خوا ﷻ دەفرموی: واتە: نە بەلگەی عەقڵیان هەیەو، نە بەلگەی نەقلی، بەلکو بیانوو و پاساویان بۆ پەرستنی پەرستراوەکانیان، هەر ئەوە بوو، که گوتیان: ئیمە باب و باپیرانی خۆمان لەسەر ڕێیەک لێ هەلکەوتو، (الْأُمَّةُ: الْمِلَّةُ وَالَّذِينَ، أُمَّةٌ): وهك چۆن بە مانای کۆمەڵە خەلکیک هاتو، بە مانای ڕیازیکیش هاتو، که کۆمەڵە خەلکیکی لەسەری، واتە: ئایین و بەرنامەییەک.

٦- ﴿وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ﴾، ئیمە لەسەر شوێنەواری ئەوان دەڕۆین، ئنجا که دەشروین بە ڕێی راستدا دەڕۆین، چونکه (مُهْتَدِي) کهسێک ڕێی راستی گرتب، هیدایەتی وەرگرتب، هیدایەتیش واتە: پیشاندانی ڕێی راست، کهواتە: (مُهْتَدِي) کهسێک، ئەو ڕێیە راستی پیشانی دراو، گرتوویەتی، وشە (أَثَار) کۆی (أَثَر)، واتە: شوێنەوار، کهسێک بە شوێنێکدا دەڕوا، شوێن پێیەکی پێی دەگوێرێ: (أَثَر)، ئنجا که لێردا که دەفرموی: ﴿وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ﴾، بە شوێنەواری ئەواندا ڕێی راستگرتوین، مەبەستیان ئەوەیە که بە شوێنەوارەکانی ئەواندا دەڕۆین، بەلام لێردا: (عَبَّرَ عَنِ الْإِتِّبَاعِ بِالْإِهْتِدَاءِ، لِشِدَّةِ غُرُوبِهِمْ بِأَحْوَالِ آبَائِهِمْ)، لە جیاتی (إِتِّبَاع)، لە جیاتی ئەودی بلێن: (وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّتَّبِعُونَ)، شوێن شوێنەوارەکانیان کهوتوین، فەرموویەتی: ﴿عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ﴾، تەعبیریان لە شوێنکەوتن کردو، بە (إِهْتِدَاء)، واتە: ئیمە بە شوێنەواری ئەواندا ڕێی راستمان گرتوو، گومانی تێدانیە ڕێی ئەوان راستە، مانای ئەوەیە زۆر لە خۆیان بایی بوون، بەوە که باب و باپیرانیان لەسەر ڕێیەکی راست بوون.

ئەم تەعبیرەش دوو واتای هەن:

ا- که دهفه رموی: ﴿وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّهْتَدُونَ﴾ (إِنَّا) ده بیته نیهاد (مُهْتَدُونَ)، (آثَرِهِمْ) ده بیته گوزاری یه کهم و (مُهْتَدُونَ) ده بیته گوزاری دووهم.

یانی: تیمهش له سهر شوینه واری تهوانین، ری راستگرتووین.

ب- دهه گونجی: ﴿عَلَىٰ آثَرِهِمْ﴾، په یوه ست بیته وه به (مُهْتَدُونَ) و وشه ی (مُهْتَدُونَ)، مانای رۆیشتووان، (سائرون) ی بحرته نئو، واته: تیمه به شوینه واری نهواندا ده پۆین، به لām بۆیه وشه ی (مُهْتَدُونَ) یان به کارهتیاوه، واته: به شوینه واری نهواندا، تیمه پئی راستمان گرتوه.

(۷) - ﴿وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ﴾ (خو) له وه لāmیاندا دهفه رموی: ههر بهو شیویه له پیش تۆدا له هیچ ناوه دانییه کدا هیچ وریا که ره وه یه کهمان نه ناردوه، ﴿وَكَذَٰلِكَ﴾، نهو (ك)، په یوه سته به رسته ی دوابی که دهفه رموی: ﴿قَالَ مُّرْهُمَا﴾، واته: کاتی خویشی ههر بهو شیویه بووه، وامه زانه بهس بیروایه کانی رۆژکاری تۆ وان، به لکو بیروا خوشگوزهران و خو سه پینه کانی هه موو کۆمه لگاکان، ههر نهوه عاده تیان بووهو، ههر نهوه قسه یان بووه، ﴿وَكَذَٰلِكَ﴾، ههر بهو شیویه، ﴿مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ﴾، له پیش تۆدا، له هیچ ناوه دانییه کدا، هیچ وریا که ره وهو ترسینه ریکمان نه ناردوه:

(۸) - ﴿إِلَّا قَالَ مُّرْهُمَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أَمَةٍ﴾، مه گهر خوشگوزهرانه کانی نهو ناوه دانییه گوتوو یانه: تیمه باب و بابیراهمان له سهر ریه که، له سهر تاینیک لی هه لکه هوتوه.

(۹) - ﴿وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ﴾، تیمهش به شوین شوینه واره کانی نهوان ده کهوین، نهوان چیمان کردوه، تیمهش وا ده کهین، پتشتیش گوتراوه: (قَرِيَّةٍ)، له به کارهتیانی قوربان دا و، له زمانی عه ره بییدا، یانی: ناوه دانییه کی گه وره به شاری قه له بالغ و گه وره گوتراوه: (قَرِيَّةٍ)، بۆیه به مه کهه گوتراوه: (أُمُّ الْقُرَاءِ)، دایکی ناوه دانی و شاره قه له بالغه کان.

﴿بَذِيرٍ﴾ یش مەبەست یش یتەمبەرێکە، خەڵک وریا دەکاتەوێو هۆشداریان
پێدەدات، ﴿مَرْفُوعًا﴾، کۆی (مُتْرَف) ه، (المُتْرَف: مَنْ أُعْطِيَ الْمَرْفَ أَي: التَّعْمَلُ)،
(مُتْرَف) کەسێک کە نازو نەعمەتی پێدرایی، خوشگوزەرانکراو.

کە گوتوو یانە: ﴿وَرِنَّا عَلَىٰ أَعْنَاقِهِمْ مُّقْتَدِرٌ﴾ یتەمبە بە شوێنەواری ئەواندا
چاوتیکەری، لە شیکردنەوەی وەهەکاندا گوتمان: (قَدَى يَقْدُو قَدْوًا أَي: قَرِبَ)،
وانە: نزیك بۆوه، (اِقْتَدَى بِهِ: فَعَلَ مِثْلَ فَعْلِهِ تَشْبِيْهًا)، ئەو چیکردووە ئەویش
واپکرد، خۆی وەک ئەو چوند، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الأنعام) دا، دەفەرمووی:
﴿فِيْهِدْنَهُمْ أَقْتَدَ﴾ تۆش پێنمی ئەوان پەچاو بکە، وەک پێنمایەکی
ئەوان بکە، ئەمە فەرمانە بە یتەمبەری خوا ﷻ کە چاوا لە یتەمبەرانە
پیشووی خۆی بکات.

کەواتە: ئەوان هەم (مُقْتَدُونَ) یان بەکارهێناوه، هەم (مُقْتَدُونَ)، ئەمەش یانی:

ا- یتەمبە بە پیتی پێنازو ئایینەکی ئەوان بەرپۆوە دەچس و، پێنازو ئایینی ئەوان راستە.

ب- یتەمبە بە شوێن پێی ئەواندا هەنگاو دەنێن، هەم پێنازەکیان بەپێوی ئێدەکەین
و هەم شوێن خوشیان دەکەوین، هەم (اِهْتَدَى) دەکەین بە بەرنامەکیان، هەم (اِقْتَدَى)
دەکەین بە خوشیان، بەرنامەکیان دەکەین بەپێوی لیکراو و، خوشیان دەکەین
چاوتیکراو، شوێن پێ هەنگراو.

مەسەلە ی سێهە:

پرسیارکردنی ئەو پێغەمبەرە، یان هەر کام لە پێغەمبەرانى کە بۆ ئەو گەل و ئەو کۆمەڵگایانە نێردراون، کە نایا هەرچەندە ڕێی راست و دروستیشى بۆ هێنابن، هەر لەسەر لاسایکردنەوێ پێشینانیان سوور دەبن؟ وەلامدانەوێ وانیش بەو، کە پێیان بێ پروان و، سەرەنجام سزادانیان لە لایەن خوای دادگەرەو:

خوای دەفەرموێ: ﴿قُلْ أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءُكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ١١﴾ فَأَنْقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عِقَابُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿١٢﴾

شیکردنەوێ ئەم دوو نایەتە، لە چوار بڕگەدا:

١- ﴿قُلْ أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءُكُمْ﴾، (پێغەمبەرەکیان) گوتی: نایا ئەگەر بەرنامەیه کەم بۆ هێنابن ڕێنماییکارتر لەوێ باب و باپیرانتان لەسەری دیو؟ واتە: ئەو (نەزیر)، گوتی: کە پێشتر باسی کراو: ﴿وَكَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ ١٣﴾، کە مەبەست پێی پێغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، هەر پێغەمبەرێک کە بۆ هەر کۆمەڵگایەکی نێردراو، بە کۆمەڵگاکەى خۆی فەرموو: ﴿أُولُو حِجَّتِكُمْ بَاهْدَى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءُكُمْ﴾، نایا ئەگەر بەرنامەیه کەم بۆ هێنابن، ڕێنماییکارتر لەوێ باب و باپیرانتان لەسەری بینیو، لەسەری ڕۆشتوون و تیودش ئەوانتان لێ هەڵکەوتووە لەسەری، واتە: ئەگەر شتیکی باشتريشتان بۆ بێنم، هەر بە دواى شتە خراپەکەى باب و باپیرانتان دەکەون؟

وشەى (قَالَ)، خوێنراویشە تەو: (قُلْ)، واتە: بە فەرمانیش خوێنراو تەو: (قُلْ أُولُو حِجَّتِكُمْ)، (ئەى موحەممەد ﷺ!) پێیان بفرمەو: نایا ئەگەر بەرنامەیه کیشم

بۆ هێتابن، ڕێنماییكارترو، ڕۆ پێشاندەرت، لەوێ باب و باپیرانتان لەسەری
لێهەڵكەوتو، هەر لەسەر حاڵی خۆتان بەردەوام دەبن، (جِئْتُمْ) یەش،
خوێندنەوێهەکی دیکە هەبە: (جِئْتَاکُمْ)، (قَالَ أَوْلُو جِئْتَاکُمْ)، گوتیان: ئەگەر
بۆشمان هێتابن، بەرنامەبەك و ڕێنماییكارت لەوێ باپیرانتان لەسەری لێهەڵكەوتوون،
كە لێردا نەم پرسیارکردنە، پرسیارکردنی دەگونجێ نكوولیلێكەرانی، واتە:
ئەگەر ڕێبازو بەرنامەبەكی ڕێنماییكارترو، ڕۆ پێشاندەرت، لەوێ باب و باپیرانتان
لەسەری بوون، بۆتان بێنم، نابێ هەر لەسەر ئەوێ پێشوو بڕۆن.

دەشگونجێ پرسیارکردنێکی دان پێیداھێنەر (إِسْتِفْهَام تَقْرِيرِي)، بۆ ئەوێ
بانگیان بکات، تاكو بێر بکەنەو، واتە: تەماشای بکەن، ئایا ئەگەر بەرنامەبەك و
تایینیکی باشتر لەوێ باب و باپیرانتان لەسەری بوون، بۆم هێتابن، هەر ئەو
هەڵۆستان دەبێ؟!

لێردا كە ئەو پێغەمبەرە ﷺ، گوتوویەتی: ﴿يَاهْدَى﴾، یانی: ئەوێ
لەسەریشنی، هەر ڕێنمایی تێدا، بەلام بەرنامەبەك بۆ هێتان كە زیاتر
ڕێنماییان دەكات، بێگومان ئەمە جوړێك بوو لە بەدەمەوێدان، كە بە عەرەبی
پێی دەگوترێ: (إِرْخَاءُ الْعِنَانِ)، جێهەو بۆشل کردن، تاكو لایەنی بەرانبەر گۆیت
بۆ بگرێ، ئەگەر تۆ بەكسەر بلی: ئەوێ تۆ هەر هێچەو پووجە، گۆیت بۆ
ناگرێ، بەلام ئەگەر بلی: گریمان ئەوێ تۆش ڕێهەکی راستە، بەلام ئەگەر
ڕێهەکی باشتر و چاکتر هەبێ، ئایا بەپێی عەقڵ و لوژیک هەمیشە مرووف لە
نیوان چاك و چاكتردا، چاكەكە هەڵنابژێرێ و، لە نیوان راست و راستتردا،
راستەكە هەڵنابژێرێ؟ ئەگەرنا بە تەنكید ئەوێ ئەوان لەسەری بوون، گومرایی
و سەرگەردانی بوو.

(٢) - ﴿قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ﴾، خەلكەكە (یاخود: بێزار بە دەستانی
كۆمەڵگایەكان، گوتیان: تێمە بەوێ تێو پێ دەوانەكراون، بێبەواين.

﴿۳﴾ فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ ﴿﴾ (لە ئەنجامى ئەوەدا) ئىتمەش تۆلەمان ئىكردىنەو، (لَا يَنْقِمُ: إِفْتَعَالَ مِنَ النَّقْمِ، وَهُوَ الْمَكْفَاةُ بِالسُّوءِ)، (نَقَمَ وَنَقِمَ كَعَلِمَ وَضَرَبَ)، واتە: ھەم بە (نَقَمَ) ھاتو، ھەم بە (نَقِمَ) ھاتو، (نَقِمَ) وەك (عَلِمَ)، (نَقَمَ)ش وەك (ضَرَبَ)، (نَقِمَ وَنَقَمَ أَي: كَافًا بِالسُّوءِ عَلَى السُّوءِ)، واتە: لەسەر خراپە سزای خراپە دا.

كەواتە: ﴿فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ﴾ واتە: سزایەكى خراپەمان دان، خراپە بۆ ئەوان، لەسەر ئەو كارە خراپەى كردبوویان، تۆلەمان ئىستەندىنەو.

﴿۴﴾ فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ﴿﴾ سەرئەنجامى بە درۆدانەران چۆن بوو؟! لە زمانى عەرەبىدا ئەم پەندە ھاتو، (هُوَ كَالَّذِينَ إِنْ يَكُذِّبُوا يَلْقَوْنَ يُقْتَلُونَ)، واتە: فلانكەس وەك (الَّذِينَ)، (ماری بەلەك، ماری جىجى)، ئەگەر وازى ئىق بھێنۆ، پتوھ دەدات و، ئەگەر بشكوژۆ، تۆلە دەستېنېتەو، يانی: بە برىندارى.

﴿كَيْفَ﴾ (الْإِسْفَهَامُ مِنَ الْحَالَةِ)، (كَيْفَ) بۆ پرسىارکردنە لە حال و پال، واتە: سەرئەنجام لە ھالىيان بەد، ھالىيان چۆن بوو، ھالى بەدرۆدانەران و چۆن سزاداران؟!

کورته باسیک له باره‌ی

ناڕه‌وایی شوینکه‌وتنی کوێرانه‌ی پێشینه‌وه:

زۆر به کورتیی و گوێراویی نهم باسه، له چوار برگه‌دا، ده‌خه‌ینه‌ روو:

برگه‌ی یه‌که‌م: چه‌مک و واتای شوینکه‌وتنی کوێرانه:

که ده‌لێن: شوینکه‌وتنی کوێرانه، به‌عه‌ره‌بیی: (التَّغْلِيذُ الْأَعْمَى)، ئایا مه‌به‌ستمان پێی چیه؟ ده‌لێن: ئه‌وه‌ چه‌ند نیشانه‌یه‌کی هه‌یه:

١- ئه‌وه‌یه که ئه‌و شوینکه‌وتن و چاولیکردنه‌ی پێشینه‌، له‌سه‌ر بناغه‌ی زانست و عه‌قڵ نه‌بێ، له‌به‌ر روڤشایی زانست و عه‌قڵدا نه‌بێ، هه‌روا له‌ گۆتره، که‌سیک به‌ دوا‌ی پێشینه‌ان بکه‌وێ، ئه‌وه‌شم له‌وه‌ وه‌رگرتوه که دوا‌یی باسی ده‌که‌ین و خوا‌ی به‌رزی مه‌زن ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿أَلَوْ كَانُوا رَبَّهُمْ لَا يَعْقِلُونَ سَيِّئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ (البَقَرَة، ١٧٠) واته: ئه‌دی ته‌گه‌ر باب و با‌پیرانیان نه‌یانفامیی بێ، به‌پێیان نه‌زانیی بێ؟ له‌ ئایه‌تیکه‌ی دیکه‌دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿أَلَوْ كَانُوا رَبَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ سَيِّئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ (البَقَرَة، ١٧٠) واته: ئه‌دی ته‌گه‌ر باب و با‌پیرانیان نه‌یانزانینیی و، پێکاش شاره‌زا نه‌بووین؟ هه‌ر ده‌بێ شوینیان بکه‌ون؟!

که‌واته: لاساییکردنه‌وه‌ی کوێرانه ئه‌وه‌یه، ئه‌و شوینکه‌وتن و چاولیکردنه، پشت نه‌ستوو نه‌بێ، نه‌ به‌ به‌لگه‌ی عه‌قڵیی و، نه‌ به‌ به‌لگه‌ی زانستی.

٢- ئه‌وه‌یه که ته‌و چاولیکردنه له‌سه‌ر بناغه‌ی به‌پرو‌ژگرتن و، ده‌مارگیریی و داخراویی بێ، بۆ وێنه: باب و با‌پیرانه‌مان وایان نه‌گوتوه، با ئیمه‌ش وا نه‌لێن، یان: ئه‌وان وایان نه‌کردوه، با، ئه‌مه‌ش وا نه‌که‌ین!.

۳- نهوډه که نهو شتهی چاوی لټ دهکړې، یان په پړه ویی لټ دهکړې و له باب و بایران ودرده گیرې، پشت نه ستور نه بې، نه به به لگه یه کی عه قلی و، نه به به لگه یه کی نه قلی، سه رجاوه گرتوو له وه حی خوی په روه ردگار.

چونکه فہرہنگہ کانی زمان، ناوا باسی (تقلید) دہ کهن، بُو وِتنہ: (المُعْجَمُ الوَسیطُ)^(۱)، دہ لئی: (قُلْدُ فُلَانًا: اتَّبَعَهُ فِيمَا يَقُولُ، أَوْ يَفْعَلُ مِنْ غَيْرِ حُجَّةٍ وَلَا دَلِيلٍ، وَقُلْدُهُ: حَاكَاهُ يُقَالُ: قُلْدُ الْقِرْدِ الْإِنْسَانَ، وَقُلْدُ الْقِلَادَةِ: لِبْسَهَا)، (قُلْدُ فُلَانًا، واتہ: شویتیکہوت لہو دہا کہ دہ بِلئی، یان دہ یکات، بہ بئی بہ لَگہو بہ رچاو پوونیی (ہر لہ خووہ کہ ٹہو وادہ لئی و وادہ کات، ٹہویش وابلئی و وابکات)، دہ گوتری: (وَقُلْدُهُ: حَاكَاة)، واتہ: وہ ک ٹہوی کرد، ہرودہا دہ گوتری: (قُلْدُ الْقِرْدِ الْإِنْسَانَ)، واتہ: مہیموونہ کہ چاوی لہ مروؤف کرد، شتیکی باوہ، دہ لَین: مہیموون لاسایی مروؤف دہ کاتہوہ، (وَقُلْدُ الْقِلَادَةِ)، واتہ: گہردن بہندہ کہی، یان ملوانکہ کہی بہ ملدا کرد، بہ لَکو (مقلاد) یان (قِلادَة)، بہوہ دہ گوتری: کہ لہ ملی و لاخیش دہ کری و رادہ کیشری، ٹہو سارو ریشمہ.

برگهی دووم: چه مک و واتای کوششکردن (اجتهاد) و شوینکه و تن (اتباع) و لاساییکردنه وه (تقلید)^(۱۶)

۱- (الإجتهاد): کوشش کردن و به کارهینانی عه قلی خوٲ.

۲- (الإتباع): شونیکهوتن، نهوویه خوت به پتیه نهزانی، به لام به دواى که سیک بکهوی، که به پتیه دهزانی، له بهر نهووی له به لگه که ی تیکه یشتووی، یانی: به بهر چاو پرونییه وه شوونی بکهوی.

(1) 304.

(۲) له کښتیی دووهمی مه و سوووعه ی: | بیرکړنه وه ی نیسلامی له یتوان وه حی ی و واقیعا | به درتښی له و باره وه دواوین.

٣- (التقليد): ثوهدیه که شوین که سیک بکهوی، بهبی ثوهدی بزانی له سهر چ بناغهیه که نهو شتهی گوتوهو، یان کردوهو، توش له خوتهوه شوینی بکهوی.

(١)- (الإجتهد): له ږووی زاراوهدیهوه، ناوا پتناسه کراوه، بو وینه: (الغزالي)، له: (المستصفی من علم الأصول) دا^(١)، دهلی: (الإجتهد هو بذل المجتهد وسعته في طلب العلم بأحكام الشريعة، والإجتهد التام: أن يبذل الوسع في الطلب بحيث يحس من نفسه بالعجز عن مزيد طلب)، (الإجتهد): بریتیه لهوه که بابای کووششکه، توانای خوئی له پهیداگردنی زانیاری به حوکمه شرعیه کاند، سهرف بکات و، کووششگردنی تهواویش ثوهدیه، که نهوپهړی توانای خوئی له داواگردنی زانست به حوکمه شرعیه کاند سهرف بکات، به شیوه که ههست بکات، چی دیکه له توانادا نیه، واته: نهوپهړی توانای خوئی به کاربیتن.

یه کی دیکه له زانیان گوتوویه تی^(٢): (الإجتهد: استِغْرَافُ الجُهدِ وبَذْلُ غَايَةِ الوسعِ إِمَّا فِي ذِكِّ أَحْكَامِ الشَّرِيعَةِ، وَإِمَّا فِي تَطْبِيقِهَا)، (الإجتهد): بریتیه له به کارهینانی نهوپهړی توانا کووششکردن، له زانیی حوکمه شرعیه کان یاخود بو جتیه جن کردنیاندا له سهر ټهرزی واقع.

(٢)- (الإتباع): ثوهدیه که نینسان شوین زانیان بکهوی، له شتیکدا که گوتووانه، له بهر نهوهی به به لکه شرعیه کانیان ناشنایه، لهو بارهوه له کتیبی: (التجديد الأصولي، نحو صياغة تجديدية لعلم الأصول)، (إشراف الدكتور: أحمد الیسوني) دا^(٣)، هاتوه: (إِعْقَادُ الإِجْمَاعِ مِنْ عَهْدِ الصَّحَابَةِ وَالتَّابِعِينَ، عَلَى أَنَّ الْعَامَّةَ يَسْتَفْتُونَ الْعُلَمَاءَ وَيَتَّبِعُونَهُمْ فِي الْأَحْكَامِ الشَّرْعِيَّةِ، وَلَا يُنْكِرُونَ عَلَيْهِمْ هَذَا السَّلُوكَ وَهَذَا مَعْلُومٌ مِنْ تَوَاتُرِ عُلَمَائِهِمْ وَعَامَّتِهِمْ)، واته: یه کدهنگی دامه زراوه له سهردهمی هاوولان و شوینکه وتووایاندا، که خه لک به گشتی پرسیار له زانیان ده کهن و، له یاسا شرعیه کاند شوینان ده کهون و ثوهدشیان لی به ږه خنه ناگرن، ثوهدش به تهواتوور له زانیان و له خه لک به گشتیهوه، (واته: خه لکی مسولمان) زانراوه.

(١) ج ٢، ص ٣٨٢.

(٢) الموافقات للشاطبي، تعليق: عبدالله دراز، ج ٤، ص ٨٩.

(٣) ص ٧٦.

۳) - (التقليد): (الباجي) له كتيبي: (إحكام الفصول في الأصول)^(۱) دەلى: (هو التزام حكم المقلد من غير دليل)، واته: تهقليد بریتیه له پابهندی به قسهی كهسیكهوه، كه تهقلیدی لی دهكری، بئ نهوهی بهلگهی ههبن، (داخۆ پێكاویهتی یان نهپێكاوه). ههروهها له سهراوهی پێشوویدا هاتوه، (الرجوع في الحكم إلى قول المقلد من غير علم بالصواب ولا خطئه)، واته: تهقليد گهراوهیه له هوكمدا بۆ قسهی بابای لاساییکراوه، بهبئ زانیاری ههبوون بهوه، ئایا پێكاویهتی یان نهپێكاوه!

(جلال الدين المحلي)، له ههمان سهراوهی پێشوویدا دهلى: (التقليد: قبول قول القائل بلا حجة يذكرها)، تهقليد بریتیه له شوێنكهوتنی قسهی كهسیك، بئ نهوهی بهلگهیهك باس بكات، (ياخود: نهگهر بهلگهشی ههبن، بئ نهوهی بابای لاساییکهرهوه، له بهلگهكه تێگهیی).

كهواته: نهوهی له ئیسلامدا پهوايه، بێگومان بریتیه (اجتهاد) كردن، كه مڕۆف بۆ خوێ ههولبدات شتهكه بزانی، یاخود شوێنكهوتن، واته: شوێنكهوتنی بابایهك كه شارهزایه، لهبهر نهوهی تۆ دهزانی بهلگهكهی چیهو، بهلگهكهی قهناعت هاتوو، بهلام نهوهی له ئیسلامدا پهوا نیه، بریتیه له لاساییکردنهوهی کوێرانه.

برگهی سییهم: شوێنكهوتنی کویرانهی پیشینان، عادهتی کافر و هاوبهش بۆ خوا دانهرهكانه:

به لای كهمهوه، له پێنج سوڤهتی قورئاندا، خوا ﷻ سهرزهنشتی كافرهكانی كردوه، له سۆنگهی نهوهوه كه پاساوی شیرك و كوفرو پێیه چهوتهكانی خوێان، بهوه داوتهوه گوتووایانه: باب و باپیرانمان لهسهری لێههلهوتوهو، باب و باپیرانمان و پیشینانیشمان ههر وایان كردوهو وایان گوتوه!

هەلۆیستی هاوبەشدا نەرو بێیروایەکان (بە شوێنکەوتنی کوێرانەهی پێشوو)ان
بەلای کەمەووە لە پێنج سوورەتانددا هاتووە:

۱- لە سوورەتی (البقرة)، ئایەتی ژمارە: (۱۷۰)دا، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: (واتە: بە بێیروایەکان)، شوێن ئەو بەکەون کە خوا داوایە زانندووە، دەڵێن: بەلکو شوێن ئەو دەکەوین، کە باب و باپیرانمان لەسەری لێهەلکەوتووە، ئایا ئەگەر باب و باپیرانیان هیچ شتیکیان نەفامیبێ و بەرێی راستیان نەزانیبێ؟.

۲- لە سوورەتی (المائدة)، ئایەتی ژمارە: (۱۰۴)دا، دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَىٰ الرَّسُولِ قَالُوا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ﴾ واتە: ئەگەر پێیان بگوترێ: وەرن بۆ ئەوێ خوا داوایە زانندووە بۆ لای پێغەمبەر، دەڵێن: ئەوێمان بەسە کە باب و باپیرانمان لەسەری لێ هەلکەوتووە بێنێو، ئایا ئەگەر باب و باپیرانیان شتیکیان نەزانیبێ، بەرێی راستدا نەڕۆیشتن (هەر شوێنیان دەکەون؟).

۳- لە سوورەتی (الأعراف)، ئایەتی ژمارە: (۲۸)دا، دەفەرموێ: ﴿وَإِذَا قُلُوبُهُمْ مُّخِيضَةٌ وَقَدْ آتَوْا جَدَّاهُمَا أَبَاهُمَا وَابْنَهُمَا قَالُوا إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا إِنَّ اللَّهَ لَهُ الْحُكْمُ وَأَلَّهُ أَمْرًا يُهْتَدَىٰ بِهِ قُلُوبُ الْبَاطِلِ فَتُفْسَدُ بِهَا قُلُوبُ النَّاسِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ واتە: ئەگەر (بێیروایان) خرابەییەکیان کرد، دەڵێن: باب و باپیرانمان لەسەری بێنێو و خوا فەرمانی پێکردووین، بێ: خوا فەرمان بە شتی خراب ناکات، چۆن شتێک بە ناوی خواوە دەڵێن کە زانیاریتان لە بارەبەووە نیە.

۴- لە سوورەتی (الأحزاب)، دیسان خوا ﷻ لە کافرەکان نەقل دەکات: ﴿قَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّنَا السَّبِيلَ رَبَّنَا إِنَّهُمْ ضَعُفٌ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنْهُمْ لَعْنًا كَبِيرًا﴾ واتە: (کافرەکان) گوتیان: ئەو پەرودەرگارمان! ئێمە

فرمانبهری سه‌رؤکه کاغان و، به‌سالد اچووه کاغان کرد، تنجا نه‌وانیش له ری گومپریان کردین، په‌روه‌ردگارمان! سزای چه‌ند قاتیان بدهو، نه‌فرینتکی گه‌وره‌یان لی بکه.

۵- له سووره‌تی (الزخرف) یش نه‌و سووره‌ته‌ی ده‌یتوژی‌نه‌وه، له نایه‌تی ژماره (۲۲) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ﴾ له نایه‌تی دوی نه‌ویش نایه‌تی ژماره (۲۳) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿وَكَذَٰلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُّقْتَدُونَ﴾

که‌واته، شوینکه‌وتنی پیشینان و، لاسایکردنه‌وه‌یان و، شوینکه‌وتنی کویرانه، بی‌ته‌وه‌ی به‌رچاو روونی هه‌بی، که نه‌وانه له شته‌دا پتکاویانه، واته: بی‌ته‌وه‌ی شته‌که هه‌لقولای عه‌قل بوو بی، یان هه‌لقولای زانیاری بوو بی، یان هه‌لقولای وه‌حیی خوا ښووی، ته‌وه له راستی دا عاده‌تی بی‌پروایانه‌و مسولمانان ده‌بی خویان له‌وه دوور بگرن.

برگه‌ی چواره‌م: شوینکه‌وتنی پیشینی چاک (إِتْبَاعَ السَّلَفِ الصَّالِحِ)، به به‌رچاو روونی‌ه‌وه، نه‌ک هه‌ر ره‌وا، فه‌رزیشه:

به به‌لگه‌ی نایه‌تی ژماره (۹۰) له سووره‌تی (الأنعام) دا، که خوا ښووی، دوی ته‌وه‌ی باسی هه‌ژده له پیغه‌مبه‌ران ده‌کات و ناوی هه‌ژده له پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) دینی، به‌پتی ریزه‌بندی که له نایه‌ته‌کاندا هاتوون: (نبی‌پراهم و نیسحاق و یه‌عقوب و نوح و داوود و سوله‌یمان و نه‌یووب و یوسف و موسا و هارون و زه‌که‌ریا و یحیا و عیسا و تیلاس و نیسماعیل و ته‌لیه‌سه‌ع و یونس و لوط) ان، دوا‌بی خوا ښووی: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فِيمَهُمْ أَمْرًا﴾ واته: ته‌وانه که‌ساتیکن خوا راسته‌ری کردوون، توش به دوا‌بی ریتمایی نه‌وان بکه‌وه‌و، ریتمایی نه‌وان چاو لی بکه.

كەواتە: رېئىمىي پېشىنان چاولىكردن، مادام ئەوان لەسەر ھەق بووبن، شىتېكى زەمكراو نىيە، بەلكو شىتېكى پەسندەو، تەنانت خوا ﷻ فەرمانى بە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ كىردەو، كە چاۋ لە پىغەمبەرانى پېش خۆى بىكات، دەفەرمۆى: ﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ ﷻ﴾، ئەوانە كەسائىكن خوا ﷻ راستە رېئى كىردوون، ﴿فِيهِدْنَهُمْ أَقْتَدَ ﷻ﴾، تۆش ئەو رېئىمىي و ھىدايەتەى ئەوان لەسەرى بوون، چاۋى لى بىكە.

كەواتە: دەتوانىن بلىين: پوختەى ئەم كورته باسە و ئەنجامگىرىيەك كە لەم كورته باسەى دەكەين، ئەوئە:

رەفز كىردنى شوئىن كەوتنى كوئىرانەى پېشىنان و، لە بەرانبەرىدا: عەقلى خۆ بەكارھىتان و، رېزگرتن لە بەرھەم و رېيازى بەلگەدارىي پېشىنانان، دەبى عەقلى خۆشت بەكاربىئى و رېزىش لە بەرھەمى بەلگەدارى پېشىنان بگرى، لەوئەدا كە ئەوان بەرھەمىيان ھىئاو، لەبەر رۆشنايى وەھىيى خوادا، ھەلەتە ھى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، بەبى مەرج، مادام لە پووى سەنەدەو ھى جىيى متمانە و دىئايى بى، بەلام ھى جگە لە پىغەمبەران، ھى زانايانى دىكە، لە بەرھەم و كەلەپوورىان بەرھەمەند بىن، بەلام بە بەرچاۋ پوونىيەو، بە ھەلەسەنگاندنى و لە مەھەكى وەھىيى و عەقلى دانى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسى سىيەم ❖

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسە لە بیست (۲۰) ئایەت پێک دێ، ئایەتەکانی: (۲۶ - ۴۵)، لە سێ ئایەتی سەرەتایاندا، واتە: (۲۶ - ۲۸)، ئاماژەیەکی بە ھەلۆستى ئیبراھیم (خَلیلُ اللہ) ﷺ کراوە، کە چۆن حاشای لە پەرستراوەکانی بابی و گەلەکەى کردووە، خۆی بۆ پەرستنى خوا ﷻ یەکلاکردۆتەو، پاشان ئەو خوا بە یەکگرتەى کردۆتە میرات و، وشەىەکی بەردەوام لە وەچەکەیدا.

دوایی خوا ﷻ باسی ھەلۆستى نەرتنیانەى گەل و کۆمەڵگای پێغەمبەرى خاتم (موحەممەد) ﷺ کردو، لە بەرانبەر پێغەمبەر و قورئاندا، کە قورئانیان بە جادوو داناو، خۆزگەشیان خواستو قورئان بۆ پیاویکی مەزن، لە یەکیک لە دوو شارە ناودارەکاندا، مەککە و طائف دابەزبایە، لە جیاتی موحەممەد ﷺ، ننجای خوا ﷻ بەو بۆنەو، باسی ئەو دەکات، کە ژبانی دنیا لە لای زۆر کەم بایەخە - لە ڕوو ماددیەکەىو - تەگەر لەبەر ئەو نەبوایە، خەڵک تیکرا بێروابن و ھەموویان وەسەر کوفر بگەڕێن، بێروایانى یەکجار ساماندارو، ھەبووتر لەوێ کە ھەن، دەکرد.

پاشان باسی ئەو دەکات، کە ھەر کەس لە ئاست یادی خوا، کوێرو کوتربێ و خۆی گێل بکات، خوا شەیتانیکی گومراکەرى بۆ دەپەخسێنێ، کە ھەمیشە لەگەڵیدا دەبێ و، دندەنەى دەدا بۆ خراپە.

دوایی چەند ڕێنماییەکی گەورەو گرنگ، بە پێغەمبەرى خاتم موحەممەد ﷺ ڕادەگەینێ، وێرای خستەن ڕووی چەند راستییەکی مەزن.

لە کۆتاییشدا پێی ڕادەگەینێ، کە لە پێغەمبەرانی پێشوو بپرسێ: ئایا خوا ﷻ پێشتر پەرستراوانیکی داناون، لە جیاتی وی بپەرستێن؟ کە وەڵامەکە

ديارہو خوا ﷺ لہ سہر زمانی ہیچ کام لہ پیغہمبہران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)،
نہبفہرموودو، نہیناردوہ، جگہ لہ خوا ﷺ بہرستری و بہندایہتیی بو بکری.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ ﴿٣٦﴾ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي
فَإِنَّهُ سَيَهْدِينِ ﴿٣٧﴾ وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِيهِ. لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٣٨﴾ بَلْ مَتَّعْتُ
هَؤُلَاءَ وَآبَاءَهُمْ حَقًّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ ﴿٣٩﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا
سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ﴿٤٠﴾ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْفَرِيقَيْنِ عَظِيمِ
﴿٤١﴾ أَهَرُ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَّعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا
بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا
يَجْمَعُونَ ﴿٤٢﴾ وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَّجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ
لِيُصِيبَهُمُ سُقُوطٌ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٤٣﴾ وَلِيُصِيبَهُمُ آتُوبًا وَسُرْرًا
عَلَيْهَا يَتَّكِفُونَ ﴿٤٤﴾ وَزُخْرُفًا وَإِن كُُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعُ لِلْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَن يَعِشْ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيضٌ لَّهُ، شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ
﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّوهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٤٧﴾ حَقًّا إِذَا جَاءَنَا قَالَ
يَبْلَيْتُ بَنِيَّ وَيَبِيدُكَ بَعْدَ الْمَسْرِقِينَ فَيَتَسَّ الْقَرِينُ ﴿٤٨﴾ وَلَن يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ
ظَلَمْتُمْ أَتْكَرُّ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْأَعْمَى وَمَن
كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٠﴾ فَإِنَّمَا نَذْهَبُ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٥١﴾ أَوْ لَرَبِّكَ
الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿٥٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى
صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٥٤﴾ وَسَلِّ مَنْ أَرْسَلْنَا
مِن قَبْلِكَ مِن رُّسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِن دُونِ الرَّحْمَنِ آلِهَةً يُعْبَدُونَ ﴿٥٥﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

﴿نه‌ی موحه‌ممه‌د﴾ یادیش بکه‌وه کاتیک نیبراهیم به بابی و گه‌له‌که‌ی گوت:
 بیگومان من له‌وه‌ی ده‌پیه‌رستی، بیزارو دوورم ﴿۳۶﴾ (هیچ شتیک ناپه‌رستم)، جگه
 له‌و که‌سه‌ی وه‌دیه‌ینام، به‌دنیایی نه‌و راسته‌ ریم ده‌کات ﴿۳۷﴾ نه‌و قسه‌به‌شی
 کرده‌ وشه‌یه‌کی به‌رده‌وام له‌ وه‌چه‌که‌یدا، به‌لکو (له‌ ریتی چه‌وت) بگه‌رته‌وه
 (و له‌سه‌ر راسته‌ شه‌قام به‌رده‌وام بن) ﴿۳۸﴾ (منیش لاده‌رانی وه‌چه‌که‌یم
 له‌ نیتو نه‌برد)، به‌لکو ته‌وانه‌و باب و باپیرانیشیانم (له‌ ژياندا) به‌هرده‌مند
 کردن، هه‌تا هه‌ق و پیغه‌مبه‌ریکی رۆشنیان بۆ هات ﴿۳۹﴾ (که‌چی) کاتیک
 هه‌ق (قورئان) یان بۆ هات، گوئیان: ئه‌مه‌ جادوویه‌و ئیمه‌ پیی بیرواین ﴿۴۰﴾
 هه‌روه‌ها گوئیان: ده‌بوویه‌ ئه‌م قورئانه، دابه‌زیبایه‌ سه‌ر پیایوکی مه‌زن له‌ دوو
 ناوه‌دانیه‌کان (مه‌ککه‌و تاتیف) دا ﴿۴۱﴾ ئایا ته‌وان به‌زه‌یی په‌روه‌ردگارت دابه‌ش
 ده‌که‌ن؟ ئیمه‌ له‌ ژيانی دنیا‌دا بژیوو گوزه‌رانیا‌مان، له‌ نیتواندا دابه‌ش‌کردوه‌و،
 هه‌ندیکیان به‌ چه‌ندان پله‌ به‌سه‌ر هه‌ندیکیاندا به‌رز کردوه، تاکو هه‌ندیکیان
 هه‌ندیکیان به‌کاریتن (و بیانکه‌نه‌ کارپتکراو)، به‌زه‌یی په‌روه‌ردگاریشت له‌وه‌ی
 کو‌ی ده‌که‌نه‌وه (له‌ مال و سامان) باشته‌ ﴿۴۲﴾ نه‌گه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش نه‌بوویه‌،
 خه‌لک بینه‌ یه‌ک کۆمه‌ڵ (ی خپر بووه‌وه له‌سه‌ر کوفرو هه‌موویان وه‌سه‌ر کوفر
 بگه‌رین)، ته‌وانه‌ی بیروان به‌ (خوا‌ی) به‌ به‌زه‌یی، سه‌ربانی خانووه‌کانیا‌مان بۆ
 ده‌کردنه‌ زیو، هه‌روه‌ها ته‌و په‌یژانه‌ش که‌ پێیاندا سه‌رده‌که‌ون، (بۆمان ده‌کردنه
 زیو) ﴿۴۳﴾ دیسان بۆ مال‌ه‌کانیان و ده‌رگا‌کانیان و ته‌ختاتیک که‌ له‌سه‌ریان
 پالده‌ده‌نه‌وه (له‌ زیو) بۆمان ده‌په‌خساندن ﴿۴۴﴾ هه‌روه‌ها زیرو رازاوه‌یی (مان
 بۆ ده‌سته‌به‌ر ده‌کردن) و، هه‌موو نه‌وه‌ش ته‌نیا به‌هره‌و راپاردنی ژيانی دنیا‌یه‌و،
 (مه‌نزگای) کۆتایی له‌لای په‌روه‌ردگارت بۆ پارێزکارانه‌ ﴿۴۵﴾ هه‌ر که‌شیش له‌

ئاست (قورئانى) بىرخەرەۋەي (خوای) بە بەزەيى دا، غۆى کوپرو گیل بکات، شەبەتېكى بۆ دەپەخسېنېن، بۆى دەپتە ھاودەم ﴿۳۶﴾ ئنجا ئەۋان (شەپتەکان) لە رى (خو) لایان دەدەن، کەچى پىيان وایە، رى راستکرتوون ﴿۳۷﴾ ھەتا کاتیک (پەکیکیان) ھەتە لامان (لە پۇژى دوایی دا) گوتى: غۆزگە نىوان مەن و نىوان تۆ (ئەھى شەپتان)، دوورپى غۆرەلەت و غۆرئالا بوایە، چونکە (ئۆى) غراپترىن ھاۋەل ﴿۳۸﴾ (پىيان دەگوتى: چونکە ستەمتان کردو، ئەمرو ھاۋە شەپتان لە سزو ئازاردا، ھەرگىز سوودتان پىناگەيەئى ﴿۳۹﴾ (ئەھى موعەممەد!) ئایا تۆ بەکەرەن دەپىستېنى؟ يان رېنمایى کوپران دەکەي؟ ھەرەھا کەسک کە لە گومراپە کى ئاشکرادا بى (بۆت دەھىزىتە دەر)؟ ﴿۴۰﴾ ئنجا ئەگەر نەتھېلېن، پىگومان ئىمە تۆلەستېن پىيان ﴿۴۱﴾ يان ئەگەر ئەۋەي بەلېنمان پىيان داۋە، (ھەرەشەمان پىي لىيان کردو، پىشانەت بەدەين، بە دلىايى ئىمە توانادارىن بەسەرياندا (لە ھەردوۋو حالن دا سزادانىان مسۆگەرە) ﴿۴۲﴾ کەۋاقە: توند دەست بەو (پەيام)دوۋە بگرە، کە بۆلات سروشکراۋە، مسۆگەر تۆ لەسەر رېيەكى راستى ﴿۴۳﴾ بەراستېش ئەۋ (قورئانە) بىرخەرەۋەيە بۆ تۆۋ خەلکەكەت و، لەمەدۋاش لىتان دەپىرېتەۋە (چۆنتان مامەلە لەگەلدا کردو)؟ ﴿۴۴﴾ لەۋ پىغەمبەرەنە شمان بېرسە کە بەر لە تۆ ناردوۋمان: ئایا ھېچ پەرستراۋانېکمان داناون، کە جگە لە (خوای) بە بەزەيى پەرستىن؟ ﴿۴۵﴾.

شېكىردنەۋەى ھەندىك لى وشەكان

(بَرَاءٌ): (أَصْلُ الزُّجُرِ، وَالْبَرَاءَةُ وَالْتَرِي: التَّقْصِي مِمَّا يُكْرَهُ مُجَاوِزُهُ، وَالْبَرَاءُ مَصْدَرُ: الْبَرَاءَةُ)، واتە: (بُرء) و (بَرَاءَةُ) و (تَبَرَّى)، ھەرسىيان واتە: دوورى لى شىتىك، كە نىزىكى لىتى، شىتىكى نەۋىستراۋ بىتى، وشەى: (بَرء) چاۋگە بە ماناى (بَرَاءَةُ)، دوورى، حاشا لىكردن.

(عَقِيبٌ): (العَقِبُ مُؤَخَّرُ الرُّجُلِ، وَاسْتَعِيرَ لِلْوَلَدِ، وَوَلَدَ الْوَلَدِ، (عَقِبَ) بە ماناى پاژنە پىتى دى، بەلام خوازادەتەۋە بۇ رۆلەۋ، رۆلەى رۆلە، ئىنجا كوپ بىتى، يان كىچ، (يُقَالُ جَاءَ فِي عَقِبِ الشَّهْرِ أَي: آخِرِهِ)، ئەگەر بىگوترى: لى عەقىبى مانگەكەدا ھات، واتە: لى كۆتايى مانگدا ھات.

(قَسَمًا): دابەشمان كردە، (القَسَمُ إِفْرَازُ النُّصَيْبِ، قَسَمْتُ كَذَا قَسَمًا وَقِسْمَةً: وَزَعْنُهُ، (قَسَمَ): بىرىتە لى دىارىيىكردنى پىشك و بەش، دەگوترى: (قَسَمْتُ كَذَا)، ئەۋ شەتم دابەش كرد، ئىنجا (قَسَمًا وَقِسْمَةً)، ھەردووكيان چاۋگىن، واتە: دابەشكردن.

(مَعِيشَتُهُمْ): (الْمَعِيشَةُ: مَا يُتَعَيَّشُ بِهِ، وَالْعَيْشُ: الْحَيَاةُ الْمُخْتَصِمَةُ بِالْحَيَوَانِ، (مَعِيشَةٌ) بىرىتە لەۋە كە مروڧ، پىتى دەژى، (عَيْش): بىرىتە لەۋ ژيانەى تايەتە بە ژياندارانەۋە، بۇيە وشەى (مَعِيشَةُ)، دەگونجى بلىتى: بژىو، دەشكونجى بلىتى: گوزەران، واتە: شىتىك كە ژيانى مروڧ پىتى دەگوزەرى.

(سُخْرِيًّا): (السُّخْرِيُّ: الَّذِي يُفْهَرُ فَيَتَسَخَّرُ بِإِزَادَتِهِ)، كەسىك كە لايەنىكى دىكە، دەىخاتە ژىر رىكىفى خۇيەۋەۋە، ئەۋىش بەكاردەھىنزى بە ۋىستى خۇى، (التَّسْخِيرُ: سَيَاقَةً إِلَى الْغَرَضِ الْمُخْتَصِّ بِهِ قَهْرًا)، (تَسْخِيرُ): بىرىتە لى لىخورىنى شىتىك، بەرەۋ

ئەو مەبەستە تاپىتەي، كە لىي وىستراو، بەلام بە شىۋەيەك كە وىستى خۇي
 لە ئارادا نەبى، (تەسخىر) واتە: رامكردن و، دەستەمۇ كردن و، مل پىكەچ كردن.
 (البُرُتْهُمْ): (أَصْلُ الْبُرْتِ: مَاؤَى الْإِنْسَانِ بِاللَّيْلِ، بَاتَ أَي: أَقَامَ بِاللَّيْلِ، وَالْبُرْتُ:
 الْمَسْكَنُ)، (بُرْتُ) لە ئەسلىدا ئەو شوئەيە كە مەروۇف بە شەوئى، تىيدا دەھەوتەو،
 دەگوتى: (بَاتَ أَي: أَقَامَ بِاللَّيْلِ)، بە شەوئى مايەو، (ظَلَّ) بە پۇژى لەو شوئە
 بوو، ياخود ئەو كارەي كرد، كەواتە: (بُرْتُ) واتە: مەسكەن، شوئى سوكن،
 شوئى تىدا نىشتەجى بوون.

(سُقْفًا): (جَمَعَ السَّقْفُ)، (سَقْف) بە (سُقْف) كۆ دەكرتەو، (السَّمَاءُ: الْبُرْتُ)،
 (سما) سەربانى خانوو، نەك ھەر دىوى دەرئى، دىوى ئىوھو دىوى دەرەو،
 پىي دەگوتى: سەقف.

(وَمَعَارِجَ): (أَي: مَصَاعِدَ، عَرَجَ: مَشَى مَشْيَةَ الْعَارِجِ، وَعَرَجَ: صَارَ ذَلِكَ خِلْقَةً
 لَهُ)، (مَعَارِجَ) كۆي (مِعْرَاجَ) ە، واتە: (مَصْعَدَ) كە بە (مَصَاعِدَ) كۆ دەكرتەو،
 بە پەيزەو قادىرە دەگوتى، ھەر شتەك مەروۇف پىيدا سەردەكەوئى، بۆ سەربان،
 ياخود بۆ شوئى بەرز، دەگوتى: (عَرَجَ) واتە: ەك پۇشتى شەل، پۇيى،
 بەلام (عَرَجَ) واتە: پۇشت بە شىۋەيەك، ئەو جۆرە پۇشتە كە شەلىيە، تىيدا
 بۆتە خەسلەتتىكى بىنەپەتتى، يانى: (عَرَجَ) خۇي شەلاند، (عَرَجَ) بەشەلىي پۇيى،
 شەلىيەكى بەردەوام.

(يُظْهَرُونَ): (أَي: يَضْعُدُونَ، ظَهَرَ عَلَيْهِ: غَلَبَهُ)، (يُظْهَرُونَ) لىردەدا بە ماناى
 (يَضْعُدُونَ) يانى: سەردەكەون، ئەگەرنا (ظَهَرَ عَلَيْهِ)، واتە: بەسەرىدا زال بوو.

(وَسُرُّرًا): (جَمَعَ أُسْرَةٌ وَهِيَ جَمْعُ سَرِيرٍ)، (سُرُرَ) كۆي (أُسْرَةٌ) يە، (أُسْرَةٌ) ش كۆي
 (سَرِيرَ) ە، واتە: تەخت، تەختىك كە مەروۇف لەسەرى پادەكشتى، يان ئىسراحت
 دەكات، دەگونجى تىستا بەو قەنەفەو شتەنە بگوتى، كە خەلك لەسەريان پال
 دەداتەو.

(نَكُونُ): (الْإِتِّكَاءُ وَالْتَوَكُّلُ: التَّحَامُلُ عَلَى الشَّيْءِ)، (إِتِّكَاءٌ وَتَوَكُّلٌ) بریتیه لهو، که نینسان سەنگی خۆی بداتە سەر شتیک، بە کوردیی: شان دادان، یاخود پالداڤهوه.

(وَزُحْرُفًا): (الزُّحْرَفُ: الذَّهَبُ وَالزَّيْنَةُ وَالْأَمْتَعَةُ وَالْأَثَاثُ، وَالنَّقْشُ)، وشەى (زُحْرُفٌ): بە مانای زێر ھاتووه، بە مانای جوانیی ھاتووه، بە مانای کەلوپەلی مآل ھاتووه، بە مانای نەخس و نیکار ھاتووه، دەگوتری: (زُحْرَفْتُ الدَّارَ أَي: زَيَّنْتُهَا)، مآلەکم رازاندەووه، نەخس و نیکارم تیدا دروست کرد.

(يَعِشُ): واتە: خۆی کوێر بکات، دەگوتری: (عَشَوْتُ إِلَى النَّارِ أَي: قَصَدْتُهَا، وَعَشَيْتُ عَنْهَا: أَعْرَضْتُ، وَالْعِشَاءُ: ظُلْمَةٌ تَعْتَرِضُ فِي الْعَيْنِ، يُقَالُ: رَجُلٌ أَعَشَى وَامْرَأَةٌ عَشَوَتْ، يَغْبِطُ غَبْطَ عَشَوَةٍ)، واتە: (عَشَوْتُ إِلَى النَّارِ)، رووم لە ناگرە کە کرد، (عَشَيْتُ عَنْهَا) رووم لى وەرگیرا، ﴿وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ﴾، ھەر کە سێک روو وەرگیرێ لە یادخەرەوێ خۆی بە زەیی، یاخود لە ناستیدا خۆی کوێر بکات، خۆی لى گیل بکات، (العِشَاءُ)، بریتیه لە تاریکیهك کە دیتە بەرچاو و پێی دیت دەگری، (رَجُلٌ أَعَشَى وَامْرَأَةٌ عَشَوَتْ)، پیاوێک کە بە تايهت بە شەو نەبینی، پێی دەگوتری: شەو کوێر، پێی دەگوتری: (أَعَشَى)، کتیبیک ھەیه (صُبْحُ الْأَعَشَى)، بەرەبەیانى بابای شەو کوێر، کە بەشەو نابینی، (إِمْرَأَةٌ عَشَوَتْ)، بۆ ئافەرەتە، ئافەرەتى شەو کوێر، ھەر بۆیە لە پەندى عەبیدە ھاتو، دەلى: (فُلَانٌ يَغْبِطُ غَبْطَ عَشَوَةٍ)، فلانکەس قسە دەکات، یان کارێک دەکات، بى ئەوێ بەرپى خۆی بینی، وەك چۆن ئافەرەتى شەو کوێر، دەروا و بەدەر و دیواران دەکەوێ.

(نَقِصَ): (نَهِيَ) بۆی نامادەو ساز دەکەین، بۆی دەپەخسین.

(قَرِينٌ): (أَي: مُلَازِمٌ، وَصَاحِبٌ)، کە سێک کە بەردەوام لەگەڵیەتیی و ھاوێیەتیی، ھاوڕاز، ھاو دەم.

(لَذِكْرُكَ): (ذکر): هم به مانای ناو و ناوبانگ، هم به مانای بیرخه رهوه دی، (أَيَّ شَرَفٍ وَمَذْكُورٍ)، واته: ناوو ناوبانگه، بیرخه رهوه شه، مه به ست پیتی قورئانی به رزی به پیزه.

هوی هاتنه خواره و هی نایه ته کان

هوی هاتنه خواره و هی نهم نایه ته موباره که ی که ده فهرموی: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبَيْنِ عَظِيمٍ﴾ (٣١) لهو باره وه چند ریوایه تیک هاتوون، تیمه نهو ریوایه ته بیان دینین، که له پروی سه نه ده وه له هه موویان باشته: (عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: الرَّجُلُ: الْوَلِيدُ ابْنُ الْمُخِيزَةِ، قَالَ لَوْ كَانَ مَا يَقُولُ مُحَمَّدٌ حَقًّا، أُنْزِلَ عَلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ، أَوْ عَلَىٰ أَبِي مَسْعُودٍ الثَّقَفِيِّ، وَالْقَرِيبَانِ الطَّائِفُ وَمَكَّةُ، وَأَبُو مَسْعُودٍ الثَّقَفِيُّ مِنَ الطَّائِفِ وَأَسْمُهُ: عُرْوَةُ ابْنُ مَسْعُودٍ، (أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزَّاقِ فِي تَفْسِيرِهِ، ج ٢، ص ١٩٦، وَالطَّبْرِيُّ فِي جَامِعِ الْبَيَّانِ بِرَقْم: ٣٠٨٨١، وَعَبْدُ بْنُ حَمِيدٍ فِي تَفْسِيرِهِ كَمَا فِي فَتْحِ الْبَارِي، ج ٦، ص ٣١٥، قَالَ مَوْلَانَا الْإِسْتِيعَابُ فِي بَيَّانِ الْأَسْبَابِ، قُلْنَا: وَهُوَ مُرْسَلٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ، وَذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدُّرِّ الْمُنْتَوَرِ، ج ٧، ص ٣٧٥، وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ الْمُنْذِرِ وَابْنِ أَبِي حَاتِمٍ)^(١).

واته: قه تاده (که به کیکه له زانایانی شوینکه وتووان، دواى هاوه لان خوا لیتان رازی بئی) گوتوویه تی: نهو پیاه که نهو قسه به ی کرد: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبَيْنِ عَظِيمٍ﴾ (٣١) وه لیدی کوری موغیره بوو، که به کیکه بووه له زله زله بیرویه کانی مه که وه، گوتی: نه گهر نه وه ی موحه ممه ده یلئ هه ق بوویه، نهم قورئانه بو سهر من داد به زی، یا خود بو سهر نه بوو مه سهوودی سه قه فی، دوو شاره کانیش تانیف و مه که بوون، نه بوو مه سهوودی سه قه فییش، له تانیف بووه ناوی عوروه ی کوری مه سهوود بووه.

(١) (الاستيعاب في بيان الأسباب: ج ٢، ص ١٩٦ و ١٩٧).

مانای گشتیی نایەتەکان

خوای زاناو کارزان لەم سوورەتە موبارەکەدا، وەك پێشتر گوتمان: ناماژە دەکات بە سێ لە پێغه مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، هە ئۆستیان لە بەرانبەر خوا بە یە کگرتندا، کە بریتی بوو لە تەبەننی کردنی خوا بە یە کگرتن، باشان بەرپەرچدانەو دیان بۆ شیرک و هاوبەش بۆ خوا دانان، کە یە کە میان ئیبراهیمە (عَلَيْهِمُ) دوو میان موسایه (عَلَيْهِمُ)، سێیه میشیان عیسا یه (عَلَيْهِمُ).

باسکردنی ئەم سێ پێغه مبه‌ره (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کە باسی ئیبراهیم سێ نایەتی بۆ تەرخانکراو و، باسی موسا یازدە (۱۱) نایەت و، هی عیاش نو (۹) نایەت و بە هەر سێکیان: بیست و سێ (۲۳) نایەتیان بۆ تەرخانکراو، لە کۆی ئەو (۸۹) نایەتە ی ئەم سوورەتیان لێ پێک دێ، حیکمەتە کە ی ئەو دیه کە خوا ﷻ بە پێغه مبه‌ری خاتەم ﷺ دەفەرموی: ئەو حالەتە ی تۆ تێیدای کە لە گەڵ ئەهلی کوفرو شیرکدا، بەرەنگار بوویە و ئەوانە بە شێوی ناشایستە و بێ ئەزا کەت لە گەڵ تۆدا دەدوێن، بە شێوە یه کە شایستە ی پایە ی بەرزی تۆ نیه، مامە لێت لە گەڵ دا دەکەن، تەنیا تۆ وانی، بە لکو ئیبراهیمی باپەرشت هەر وابوو، موساش هەر وابوو، لە گەڵ فیرع و نییه کاند، هەر و هە عیاش (عَلَيْهِمُ) هەر وابوو، ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾ واتە: یاد بکەو ئە ی موحەممەد! ﷺ کاتێک ئیبراهیم (عَلَيْهِمُ) بە بابی و بە گە لە کە ی فەرمو: بە دلنایای من دوور و بێزارم لە وە ی تێو دەپەرستن، واتە: ئە وە ی جگە لە خوا ﷻ دەپەرستن، من دوورو بێزارم و حاشای لێ دەکەم.

﴿إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَمِيعٌ﴾، هیچ شتێک ناپەرستم جگە لە و زاتە ی، منی هێناو تە دی، منی دا هێناو، بۆ یەش بەس ئەو دەپەرستم، چونکە راستە پریم دەکات، هەم پریم پێشان دەدات و، هەم راستە پریم دەکات، پریم پێشان دەدات،

که چۆن بەندایەتیی بو ئهو بکهەم، راستە پێشم دەکات و یارمەتییەم دەدات، چۆن ئهو پێیە راستە بکرم.

﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، نېیراھیم (علیە السلام) ئهو وشە یە ی خوا بە یە کگرتن و رە فزکردنی شیرک (کرده شتیکی بە رده وام له وه چه که یدا، بە لکو بگه پێنەو، واتە: ئەوانەیان که لایانداو بگه پێنەو، یاخود: بە لکو هەمیشە عادیان وابێ، بو لای خوا بگه پێنەو، چونکە گه پێنەو بو لای خوا، مەرج نیە تەنیا له کوفرو شیرکەو بێ، بە لکو جاری وا هەیه، ئینسان له تاعەتیی که مەترەو، بە رەو تاعەتیی زیاتر، له پابەندییەکی که مەتر، بە رەو پابەندییەکی باشتەر، بو لای خوا ددگه پێنەو، بۆیه گه پێنەو بو لای خوا، خالی هاوبەشی هەموو ئەهلی ئیمانە.

تەم سێ ئایەتە موبارکە، هەروا بە کورتیی ئاماژەیان کرد، بە هە ئۆستی نېیراھیم (علیە السلام) له بەرانبەر بابی و گە لە کەیدا، کەواتە: ئەی موحەممەد! (صلی الله علیه و آله) هەروەها ئەی شوێنکە و تەوانی موحەممەد تاکو پوژی دوایی! تێوێش تەگەر باب و باپیرانتان، نیزیکی ترین کەستان کە بابەو، دایکە، هەروەها خۆشەویستترین کەستان، کە خەلک و قەومتان، لە گەلێاندا سازگار نەبوون، بو تەنیا بەندایەتیی کردن بو خواو، پێی راستی خوا گرتن، تێوێ دەستبەرداری تەنیا خوا پەرستی خۆتان مەبن و، بو هیچ شتێک سازش مەکەن و، دامەبەزن لەو پێیە راستە ی کە خۆتان گرتووتانە.

لەو پووەوەش نېیراھیم (علیە السلام) بکەنە سەر مەشقی خۆتان، کە ئاوا زۆر بە زەقیی و بە روونی و راشکاویی، بە بێ منجە منج، بە بابیشی گوتووە، بە گە لە کەیشی گوتووە: من بەر ییم و بێزارم لەو دی تێوێ دەپەرست، جگە لەو زاتە ی منی هێناوێتە دی، هیچی دیکە ناپەرستم و، بەس ئەویش پێم پێشان دەدات، هەم پێی بەندایەتیی کردن بو خوا، له ژیا نی تاکیم، له ژیا نی خێزانییم، له ژیا نی

كۆمەلایەتتىم، لە ژيانى سياسىيىمدا، بە گشتى لە ھەموو ڕوويەكەو ھە ڕۆيى راستم پيشان دەدات و دەمخاتە سەر راستە ڕۆيى، ھەك چۆن ئىبراھىم (عليه السلام) ھە ڕىبازە راستە ھىندە بەلاو ڤىرنگ بوو، كە كرىبە مىراتىش و، كرىبە وشەبەكى بەردەوام لە ھەچەكەيدا، ئىوھش ھەر واپىن، ئىوھش ھە ڕىبە، ھەم خۆتان تەبەنىيى بکەن و، ھەم ھەول بەدن دەوروبەرتان و ھەچەو ڕۆلەكانىشتان تەبەنىيى بکەن.

﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَقًّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ﴾ (بَل): (للاضراب الإنشائي)، (بَل) بۆ گواستەو ھەلکشی، واتە: تەوانەى لە ھەچەى ئىبراھىم (عليه السلام) كە ئاوا نامۆزگارىي كرىبوون و ڤايسپارد بوون، كاتىك لايناندا، بەھۆى لادان و تاوانیانەو ھەمفەوتاندىن، بەلکەو ھەوان و باب و باپىرانىشيانمان بەھرمەند كرىد، لە ژياندا ھىشماننەو، نازو نىعمەتى دنيمان بۆ ڤەخساندىن، ﴿جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُبِينٌ﴾، تاكو ھەقيان بۆ ھات، كە لە قورئاندا بەرجەستە، ﴿وَرَسُولٌ مُبِينٌ﴾، ھەروھە ڤىغەمبەرىكى ڤوونكەرەو ھەيان بۆ ھات، ڤوونكەرەو بۆ ھالى خۆى و بۆ ڤەيامى خۆى، ياخود: ڤىغەمبەرىكى ڤوون و ڤۆشن، كە ھەر كەسك تەماشای بکات، دەزانى ڤىغەمبەر ڤەوانەكراوى خوايە.

﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾، كاتى ھەقيان بۆ ھات، (ئەو ھەقەى خوا ﷻ بە ڤىغەمبەرى خاتەمدا ﷺ ناردوويەتى، كە لە قورئاندا بەرجەستە،) گوتيان: ئەمە جادوويەو ئىمە پىي بىرواين.

﴿وَقَالُوا لَوْلَا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْفَرِيقَيْنِ عَظِيمٍ﴾، بە نىسبەت قورئانەو، تۆمەتباريان كرىد، كە ئەو جادوويەو، ھەوان پىي بىروان، بە نىسبەت ڤىغەمبەرىشەو ﷺ گوتيان: دەبوايە ئەم قورئانە دابەزىبايە سەر ڤاويكى مەزن، لە دوو ئاوەدانىيە گەورەكەدا، ئنجا مەرج نى، تەنيا دوو ڤاويان مەبەست بووبن، لە ھەر كام لەم دوو شارەدا، بەلکە ڤاويكى مەزن، لە يەكك لەم دوو

شارەدا، چونكە زۆرىەى تۆپەرەوان، ھەر باسى دووان دەكەن، بۆ وئە: ۋەلىدى كۆرى موغپەرەو مەسعودى كۆرى عورەى سەقەفى، يەكەمیان لە مەككەو، ئەوى دىكە لە تائىف، بەلام ئابەتەكە ئەو ناگەيەنئ، كە ئامازە بئ بە دوو پیاوان، بەلكو ئامازەىە بە پیاویكى مەزن، لە يەكئە لەو دوو شارانەدا، كە دیارە جگە لەو دووانەش، خەلكى دىكەشى لئ ھەبوو، كە بە پتوھرى ئەوان مەزن بوو، پیاوی مەزنىش لە لای ئەوان ئەو ھەبوو، سامانى زۆر بئ و، قەلەبالبغى بە دەورەو ھەبئ و، دەسەلاتى ھەبئ، پتوھرى ئەوان بەو شتوھىە بوو، واتە: ئەو موھەممەد ﷺ كە لە ڕووى سەرودەت و سامانەو زۆر دەستى پەر نەو، لە ڕووى خەزم و كەس و قەومەو، یاخود شۆنكەوتووانەو، دەورى زۆر قەلەبالخ نە، خەلكى زۆر بە دەورى خۆیەو كۆنەكردۆتەو، شایستەى ئەو نەبوو، كە ئەو قورئانەى دابەزتە سەرى!!

خوایش ﷺ ۋەلامىكى زۆر ددان شكىنيان دەداتەو، دەفەرموى: ﴿أَمْرٌ يَقْسُمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾، ئایا ئەوان بەزەى پەرورەدگارت دابەش دەكەن، پلەى پتەمبەراپەتتى، پلەىكى زۆر بەرزو ئاوازەىە، بەرجەستەكەرى بەزەىى خواپە، ئایا ئەوان ئەو بەزەىەى خوا دابەش دەكەن! تاكو بە كەبفى خۆيان بیدەن و بەو و نەیدەن بەو؟! ﴿ثُمَّ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، (نەك ھەر بەزەىى خوا بەدەست ئەوان نە)، بەلكو بژیوو ژيان و گوزەرانى دنیاىان، ئیمە لە ئیوانیاندا بەشمان كردو، ئیمە بژیوى خۆشیاغان لە ئیواندا دابەش كردو، لە ژيانى دنیا، ﴿وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾، ھەندىكیاغان چەندان پلە، بەسەر ھەندىكیاندا بەرگرددۆتەو، ﴿لَتَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾، تاكو ھەندىكیان ھەندىكیان بەكاربێنن، یاخود ھەندىكیان ھەندىكیان بەكاربێكراو بگرن.

(سُخْرِيًّا): (مَنْ يُسْتَعْدَم)، كەسێك بەكاربێنئ، تەعبیرەكەش ئەو دەگەيەنئ، كە ھەموویان بەكدیى بەكاردێنن، دەولەمەندیش ھەژار بەكاردێنئ، ھەژاریش دەولەمەند بەكاردێنئ، دەسەلاتداریش بئ دەسەلات بەكاردێنئ، بئ دەسەلاتیش

دهسه لاتدار به کاردینتی، هه لئه ته له حالیکدا، که حاله تیکی تاسایی و شه عیی بی له کومه لگاداو، نهو حوکمرانه خه لک هه لیبار دین، حوکمرانه که خزمه تی خه لک ده کات، خه لکیش خزمه تی ده کات و به قسه ی ده کات، دهوله مه نده که که به شیوه ی شه عیی دهوله مند بووین، نهو پتویستی به که سانی که هه یه، هاوکاری بن، نهو خه لکه که به کاردینتی، نهوانه ی که هینده ی وی ساماندارین، به لام خه لکه که ش نهو به کاردینتن، واته: شته که په یوه ندیه کی دوو سه ره یه، هه ر کامیکیان نهو ی دیکه به کاردینتی، چونکه خوا ﷻ له په یوه ندی نیوان ئافره تان و پیاوایشدا ده فهرمو: **﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ﴾** **يَمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ** ۳۱ **النِّسَاءِ**، واته: پیاوان سه ره پر رشتیارن به سه ر ئافره تانه وه، به هو ی نه وه وه که خوا هه ندیکیانی به سه ر هه ندیکیاندا به رز کردو ته وه وه، زیده یی پداهه، ئنجا ئه گه ر زیده یی به س به پیاوان دابایه، به سه ر ئافره تاندا، ده یفه رموو: **﴿يَا فَضَّلَ الرَّجَالُ عَلَى النِّسَاءِ﴾**، به لام نا، ئه گه ر پیاو جه سه ته به کی ماسو لکه دارو به هیزی هه یه، ئه گه ر پیاو ده نکیکی گرو به هیزی هه یه، ئه گه ر پیاو عه قل و هو شیکی به هیزتری هه یه، له به رانه ردا ئافره تیش عه تف و سو زو به زه ییه کی زیاتری هه یه له پیاو، جه سه ته ی نه رم و ناسکتره، ده نگی به سو زو جو شتره، که واته: هه ر کامیکیان خالی به هیزی خو ی هه یه، بویه هه ر کامیکیان زیده یی هه یه، به سه ر نهو ی دیکه دا.

بویه لیره ش که ده فهرمو: **﴿لَتَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًا﴾**، هه ندیکیان هه ندیکیان به کاریتنن، واته: له هه ر پویه که وه ته ماشای بکه ی، وایه، بو وینه، به رپر سی فه رمانگه یه، کارمه نده کان به کاردینتی، نهوانیش نهو به کاردینتن، هه روه ها وه سه تابه ک کریکاره کان به کاردینتی، کریکاره کانیش وه سه تا به کاردینتن، نه ندازیاریک چهنده سه تابه ک به کاردینتی، وه سه تابه کانیش نه ندازیار به کاردینتن، حوکمرانان خه لک و کومه لگا به کاردینتن، خه لک و کومه لگاش حوکمرانان

بەكار دېتى، ئەو ھەلە ھالىكىدا كە ھالەتتىكى ئاسايى و رەوا بى، نەك دەستەلاتە كە بە خۆسەپاندىن بى و، سەرودەت و سامان وەسەرىك ئانى قەدەغەو ھەرەم بى.
وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ بەزەيى پەرورەدگار شىت، باشترە لەو ھى كۆى دەكەنەو ھەلە مال و سامان، كە بەزەيى پەرورەدگار، لە دنيا دا لە پىغەمبەرەيەتتى دا بەرجەستەيە، لە نىمانداو لە ھىدايەت دا بەرجەستەيە، لە رۆزى دوايشدا لە بەھەشتدا بەرجەستەيە.

وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً، خواى پەرورەدگار بى بايەخسى ژيانى دنيا لە پروو ماددىيەكەيەو دەخاتە پروو و دەفەرموى: ئەگەر لەبەر ئەو ھەبوو، خەلك ھەمووى بىنە يەك كۆمەل، **لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرْ بِالرَّحْمَنِ** تەو ھى بىپروا دەبى، بە خواى خاوەن بەزەيى، بۆمان دەپەخساندىن، **سُقْفًا مِّنْ فَضْلِهِ** بۆ مالاكانيان، بۆ خانووەكانيان، سەربانى خانووەكامان بۆ دەكردىن بە زىو، **وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ**، ھەرورەھا چەند پەيژەيەك كە پىياندا سەركەون، ئەوانىشمان بۆ دەكردىن بە زىو.

وَالْيُسُوفُ ئۆنبا **وَسُرًّا عَلَيْهَا يَكُونُ**، ھەرورەھا بۆ مالاكانيان، دەرگاكانى مالاكانيان و، چەند تەخت و قەنەفەيەك كە لەسەريان شان دادەن و، پال دەدەنەو، ئەوانىشمان بۆ دەكردىن بە زىو.

وَزُخْرُفًا، ھەرورەھا زىرى زۆرىشمان بى دەبەخشىن، ياخود: زرق و برق و پازاوەيى زۆرىشمان بى دەبەخشىن، ياخود: كەل و پەلى جوړاو جوړىشمان بى دەبەخشىن، واتە: زياتر لەو ھى كە لە ئىستادا ھەيە، ئەگەرنا ئەھلى كوفر بە زۆرى وايە لەوانەيان ھەيە، بەلام واتە: زياتر لەو ھى ئىستا ھەيانە، پىمان دەدان، بەلام خوا **وَأَيُّهَا** وای نەكردو، تاكو خەلك ھەمووى وەسەر كوفر نەگەرئى، ھەك دوايى لە مەسەلە گزنگەگان دا باسى دەكەين، ھەسەنى بەصرایى (خوا

﴿وَإِنْ كُنْ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، هیچ کام لهو و دوش نیه، مه گهر
تهنیا رابواردنیکى که می ژیاى دنیاىیه، ﴿مَتَّعَ﴾: (مَا يُتَمَتَّعُ بِهِ، مَدَّةً قَصِيرَةً)،
شتیک که ماوه یه کی کهم بههره ی لى وه رده گیرى، ژیاى دنیاى هه ر بو خوئ
ماوه یه کی کهمه، ﴿وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾، ﴿وَالْآخِرَةُ﴾، سیفه ی
وه سفرکراوینکى قرئتیزاوه، واته: (وَالدَّارُ الْآخِرَةُ)، (وَالْمُتَوَبُّهُ الْآخِرَةُ)، مه نزلگای کوئایى،
پاداشتی کوئایى له لای پهروه ر دگارت بو پاریزکاران داندراوه، تهنیا له گره وى
نهوان دابه.

﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾. هەر که سێك له بهرانهر یادی (خوای) به بهزیی دا، یاخود له بهرانهر کتییی بیرخه روهی (خوای) به بهزییدا، خووی کوتر بکات، پشتی تی بکات و خووی لی گیل بکات، ﴿نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا﴾. شهیتانیکى بو ئاماده ساز دهکەین، ﴿فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ﴾. که نهو شهیتانه بووی، دهبیته هاوهدانیکى بهردهوام، ههیشه لهگه لیدا دهبی، هاووازی دهبی، تاكو بهردهوام دنهى بدات به رهو خراپه، ههروهك به پچه وانهوه: نه گهر هیدایه تی خوا وه بگرێ به دڵ و گیان، خوا ﴿فَرِيشَتَانِی﴾ فریشتانی بو ده په خستیت، ههیشه نیلهامی بو بکهن و، خورپه و نه تهی چاك بخه نه دلی، به لام هەر که سێك له بهرانهر بهرنامه ی خواو، کتییی خواو یادی خواو، خووی کوپرو کوتر بکات، شهیتانیکى بو ئاماده دهکری، ههیشه لهگه لیدا دهبی.

﴿وَأَنتُمْ﴾، یانی: ئەو شەیتانانە، پێشی باسی شەیتانیکی کردووە، بەلام بۆ
 ھەر کەسێک شەیتانیەک، کەواتە: دەبن بە کو، ﴿وَأَنتُمْ﴾، واتە: شەیتانەکان،
 ﴿لَيَصْدُوْنَهُم عَنِ السَّبِيْلِ﴾، ئەو مەزھە بێپرەوانە، لە راستە شەقام لادەدەن،
 ﴿وَيَحْسَبُوْنَ أَنَّهُم مُّهْتَدُوْنَ﴾، بەلام ئەو مەزھە، پێیان وایە پرێ راستیان

گرتوھو، ياخود ئەو مەروۋانە پېيانووايە، شەيتانەكان پىرى راستيان گرتوھ، بۆيە وا چاك بە قسەيان دەكەن.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا ۖ هَتَّاهِ بِكَتِيكِيان هَات، بۆ لامان، واتە: لە پۇزى دوايى دا، قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بَعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَيَنْسُ الْقَرْيُنُ ۖ﴾ لەو پۇژەدا، لە پۇزى دوايى دا دەلى: ھەي خۆزگە لە نىوان مەن و تۇدا، دوورى ھەردوو پۇژەلەتەكان بېووايە، زانايان لىرەدا دەلىن: پۇژەلەت زالىكراو بەسەر پۇژاوادا، واتە: بريا ھىندەي پۇژەلەت و پۇژاوا، مەن و تۆ لىك دووربايەن، ﴿فَيَنْسُ الْقَرْيُنُ ۖ﴾ تۆ خراپىرىن ھاودەم و ھاوارزو، خراپىرىن دۆست و نىزىكى.

﴿وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ أَلْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنْتُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْرَكُونَ ۖ﴾ خوا ﷻ دەفەرمۇي: كە كاتى خۆى سەتەمان كەردە، ئەمرو ئەو ھەرگىز سوودتان پى ناگەيەن، كە تىو لە سزادان و نازارداندا ھاوبەشەن، ھەر كەسە سزاي پى بە پىستى خۆى ھەيەو، سزادانى ھىچ كەس، نابىتە ھۆى لە كۆلكرانەو ھى سزاي يە كىكى دىكە. خوا ﷻ لە كۆتايى ئەم ئايەتانەدا، پوو دەكاتە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ و چەند رېئىمايە كى دەكات، چەند راستىيە كى مەزنى دەخاتە بەرچاو، دەفەرمۇي:

﴿أَفَأَنْتَ تَسْمَعُ الصَّمَرَ ۖ﴾ ئايا تۆ دەتوانى بە كەران بېسىتىنى، (صم) كۆى (أصم) ە، واتە: كەپ، (صم) واتە: كەران، ئايا دەتوانى بە كەران بېسىتىنى؟ ﴿أَوْ تَهْدِي أَعْمَى ۖ﴾ يان دەتوانى كۆنران رېئىمايى بىكەى، (عمى) كۆى (أعمى) يە، ﴿وَمَنْ كَانَتْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ۖ﴾ ھەروەھا ئايا تۆ دەتوانى كەسىك لە گومرايە كى پوون و ئاشكرادا بى، دەرى بىنى و رېئىمايى بىكەى، واتە: بە تەئكىد ناتوانى ئەو بىكەى، كەواتە: ئەوانەى لە ئاست بېسىتنى ھەقدا، خۆيان كەپ كەردوھ، لە ئاست دىتنى ھەقدا، خۆيان كۆپ كەردوھ، لە ئاست وەرگرتنى رېئىمايى خوادا، پى گومرايىان گرتوھ، سووچ و خەتاي تۆ نى، كە ئەوانە ناگەپنەوھو پى راست ناگرن، تۆ ئەركى خۆت بەرانبەريان جىبە جى كەردوھ.

﴿فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْقِمُونَ﴾، ئىنجا ئەگەر تۆ لابەرىن، بە دۇنيايى
ئىمە تۆلە ستىتىن لەوان، تۆلەيان لى دەكەينەو.

﴿أَوْ نُرِيَنَّكَ آلَئِى وَعَذَابُهُمْ﴾، يان ئەگەر ئەوئى گىفتمان پىيان داو،
پىشانىت بەدىن، واتە: ئەو سزايەى گىفتمان پىيان داو، ﴿فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ﴾،
بە دۇنيايى ئىمە بەسەر ئەواندا تۈنادارىن، واتە: چ ئەتھىلىن و، چ ئەتھىلىن،
سزادرانى ئەوان ھەر مسۆگەرە.

﴿فَاسْتَمِيعَ بِالْأُذُنِ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ﴾، ئىنجا تۈند دەست بگرە بەوئەو، كە
بۆ لای تۆ سروسكرارە، سزادرانى ئەوان مسۆگەرە، لە ھەردوۋو ھالەتى مانى
پىغەمبەرۈ نەمانىدا، واتە: ئەگەر ئەوان لەسەر كوفر پىننەو، بەلەم ئەگەر
بگرەنەو، پەشيمان بىنەو، بە تەكىد لە جىاتى سزا، پاداشت چاۋەرپىيان
دەكات، بۆيە دەفەرئەوئى: ﴿فَاسْتَمِيعَ بِالْأُذُنِ أَوْحَىٰ إِلَيْكَ﴾، ئىنجا زۆر بە تۈندى
دەست بەوئەو بگرە، كە بۆ لای تۆ سروسكرارە (كە قورئانە)، ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ
مُسْتَقِيمٍ﴾، بە دۇنيايى تۆ لەسەر پىيەكى راستى، لەسەر راستە شەقامىكى،
گرى و گۆلى تىدانىيە، چال و چۆلى تىدانىيە، پىك و پوونە.

﴿وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ﴾، بە دۇنيايى ئەو، (پاناۋەكەى بۆ قورئان دەچىتەو،
ئەم قورئانە)، بىرخەرەوئەيە، بۆ تۆش و بۆ خەلكەكەشت، باخود مايەى رىزو
ھورمەتە بۆ خۆشت و بۆ خەلكەكەشت، ئەگەر دەستى پىو بگرىن، ﴿وَسَوْفَ
نُسْأَلُنَّ﴾، لەمەودواش لىتان دەپرسرىتەو، چونكە كەسىك قورئان بە زمانى
خۆى بۆى ھاتىن، ئاسانتر دەتۈانى لىتى تىبگات، بۆيە ئەركى لە بەرانبەرىدا
فورستردە، بەرپرسىارىيەكەى زىاتەر، زىاترىش واپىندەچى (ذىكر) لە ھەموو قورئاندا
بە ماناى (بىرخەرەوئە) بى، واتە: بىرخەرەوئەى راستىيەكان، ئەو راستىيانەى كە
لە زگماك و ناغى مروڧدا، خوا ﷻ دىناۋن، قورئان ھاتو، ئەو راستىيانەمان
بىر بىغاثەو.

﴿وَسَأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا﴾، لە ئەو پىغەمبەرەرانەى لە پېش
ئۆدە ناردووومانن، پرسیار بکە، لێیان پېرسە: ﴿أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا
يُعْبَدُونَ﴾، ئایا ئێمە جگە لە (خوای) بە بەزەیی، پەرستراوانێکی دیکەمان
داناون، بپەرستێن؟ لێیان پېرسە لە پىغەمبەرەران (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ)، وەك
لە مەسەلە گەزگەكاندا باسی دەكەین، دەگونجى ئەو پەرویدایی و پىغەمبەر ﷺ
لە پىغەمبەرانی پرسییی، لە شەوی مەعراجدا، شەوی شەوڕۆ بەرزبوونەودا،
بەشێك لە زانیان وادەئێن و، هەندێك پیاوێت لەو بارەو هەن، دەشگونجى
مەبەست ئەو بێ، كە تۆ مادام ناتوانی لێیان پېرسی، كەواتە: بە عەقڵ و
هۆشی خۆت تێبفكرە: ناگونجى خو ﷻ بە هېچ كام لە پىغەمبەرانی فەرمووبێ:
جگە لەو پەرستەن و بەندایەتیی بۆ جگە لە خو بکەن!

مه‌سه‌له گرنگه‌کان

مه‌سه‌له‌ی به‌که‌م:

ئیه‌راهییم ﷺ به بابی و گه‌له‌که‌ی فه‌رموو: من له به‌رستراوه‌کانتان بیزارو به‌ریم و، جگه له په‌یدا‌که‌ری خوُم ناپه‌رستم، ته‌نیا ئه‌ویش راسته پَیم ده‌کات، ئیه‌راهییم ﷺ ئه‌و قسه‌یه‌شی له نِیو وه‌چه‌که‌یدا، کردوه به په‌یام‌یکی به‌رده‌وام:

خو! ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ إِنَّنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ (۱۶) إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي فَإِنَّهُ سَيَهْدِينُ (۱۷) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ (۱۸) لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ (۱۹)﴾

شیک‌ردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له شەش بڕگەدا:

(۱) - ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾ یاد بکه‌وه! (ئه‌ی موچه‌ممه‌دا! ﷺ) کاتیک ئیه‌راهییم ﷺ به بابی و به گه‌له‌که‌ی فه‌رموو، بابی ئیه‌راهییم ﷺ ناوی تازه‌ر بووه، وه‌ک له سووره‌تی (الانعام) دا هاتوه، ته‌نیا له‌و‌یشدا ناوی بابی ئیه‌راهییم ﷺ هاتوه: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَارَ اتَّخَذُ صَنَامًا مِثْلَ اللَّهِ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَمْلَأَ صَدْرَكَ بِالْحِجَابِ (۱۶)﴾ گه‌ل ئیه‌راهییمیش ئه‌و خه‌لکه‌ بوو که له نِیویاندا ژیاوه، که وه‌ک له ته‌فسیری سووره‌تی (إبراهيم) دا، به‌سه‌ره‌اتی ئیه‌راهییم (خلیل الله) مان به درژی‌ی هێناو، باس‌مان کرد، ئیه‌راهییم ﷺ له ئووری کلدانییه‌کان بووه، له باشوری عێراق، به‌لام دوا‌یی له‌وی به‌و شێوه‌یه، له‌گه‌ل بابی و گه‌له‌که‌یدا رووبه‌روو بو‌ته‌وه، په‌یکه‌ره‌کانی شکاندوون و، ئه‌وانیش ویستوو‌یانه بیسووتین و، فریانی داوه‌ته نِیو مه‌نجه‌نیق و، به مه‌نجه‌نیق هه‌لیان داوه بو نِیو ئه‌و ناگره نێل‌دراو و بلێسه‌دار کراوه‌ی که زۆر به‌رز بووه،

به لَامِ خوا ^{نَهَد} سه لامه تی کردوهو، لهوێوه کوچی کردوه بو شام، به سه رهاته که مان له سوورده تی (ابراهیم) دا به ته فصیل هیناو، لیره باسی ناکهین، گرنه که نهوێه ئیبراهیم ^{الکَلْبَی} پیتشی له گه ل بابی و، تنجا له گه ل خه لکه که ی دا، که له نیویاندا ژیاوه، پووبه پروو بوتهوه.

(۲) - ﴿إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ﴾ (پیتی گوتهوون): به دلنایبی من بیزارم له وهی دهپهرستن، وشه ی (برآء) چاوکه، به لَامِ به مانای (بریء) ه، پیتشر گوتمان: (البریء) واته: دوور، که سیک که له شتیک دوور بی، دووری لی بگری و حاشای لی بکات، به لَامِ لیره دا ده ل: (البرآء: مَصْدَرٌ بوزن فَعَال، مِثْلُ ظَمَاءٍ وَسَمَاعٍ، يُخْبَرُ بِهِ، وَيُوصَفُ بِهِ)، چاوکه له سه ر کیشی: (فَعَال) وه ک (ظَمَاء) واته: تینووی، ههروه ها (سَمَاع) واته: گوئیست بوون، هه وه لیشی پێ دده رێ و شتیشی پێ وه سف ده کری، که ده فهرموێ: ﴿مِمَّا تَعْبُدُونَ﴾ (مِمَّا) (مِنْ) بو هه ندیکه و (مَا) ش (مَوْصُولَةٌ) یه، واته: (مِنْ الَّذِي تَعْبُدُونَ)، له وهی ئیوه دهپهرستن، هه رچی بووێ.

نه وهی لیره دا جیی سه رنجه، نهوێه که ئیبراهیم ^{الکَلْبَی} زۆر به روون و راشکاوایی و بێ پیچ و په نا، بیزاری و دووری خوێ، ده رپروه له په رستراوی بابی و گه له که شی، یان له په رستراوه کانیان.

(۳) - ﴿إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي﴾ جکه له وهی دایهیناوم، نه مه شتیک له پیتشه وه مه زه نده کراوه به سیاق ده زانری، واته: (لَا أَعْبُدُ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي)، نا په رستم جکه له وه که سه ی، منی دایهیناوه، نه مه: (إِسْتِثْنَاءٌ مِنْ ﴿مِمَّا تَعْبُدُونَ﴾، أَيِ مِنَ الَّذِينَ تَعْبُدُونَهُمْ). نه مه هه لاواردنه له وهی که ده فهرموێ: ﴿مِمَّا تَعْبُدُونَ﴾، لهوانه ی ده یانه رستن، واته: من بیزارم لهوانه ی ده یانه رستن، جکه له که سیک که منی به دیهیناوه، نه وه نه گه ر هانه وێ هه لاواردنیکه په یوه ست (إِسْتِثْنَاءٌ مُتَّصِلٌ بِبَيْتٍ، دَهْشَكُونَجِي بَلَّتَيْنِ: هه لاواردنیکه دابراو (إِسْتِثْنَاءٌ مُنْقَطِعٌ) ه، که بگوتری: که س نا په رستم جکه له وهی منی به دیهیناوه (لَا أَعْبُدُ إِلَّا الَّذِي فَطَرَنِي)، ده بن (لَا أَعْبُدُ) مه زه نده بگری، له پیتشه وه، نه وه کاته ده بیته هه لاواردنیکه

دابراو، به لأم به پئی مانای پیشی بی: یانی: نهوانهی دهیانپهرستن، که له یتویاندا خوا ی پهره‌ردگاریش هه‌بووه، هه‌موو نهوانهی یتوه دهیانپهرستن، من بیتزاریان لی ده‌که‌م، جگه لهو زاته‌ی منی وه‌دیپیتاوه‌و، که نه‌ویش هه‌ر له یتو پهرستراوه‌کانیاندا بووه، که‌واته: به پئی نهو مانایه بی، هه‌لاواردنه‌که ده‌بیته هه‌لاواردتیکی په‌یوه‌ست، چونکه نه‌وه‌ی که جیاکراوه‌ته‌وه‌و جیاکراوه (مُسْتَنی)یه‌که، به‌شیک ده‌بیت له لیجیاکراو (مُسْتَنی مِنْهُ) ه‌که، به‌لأم نه‌گه‌ر جیاکراوه (مُسْتَنی) به‌شیک نه‌بیت له لی جیاکراو (مُسْتَنی مِنْهُ)ه‌که، نهو کاته ده‌بیته هه‌لاواردتیکی دابراو.

(۴) - ﴿فَإِنَّهُ سَيَدِينُ﴾ به دنیایی نهو من رینمایی ده‌کات، یاخود: من راسته ری ده‌کات، هیدایه‌ت هه‌م مانای گشتی هه‌یه، واته: رینمایی کردن و ری پیشاندان، هه‌م مانای تایه‌تی هه‌یه، واته: خسته‌سهر راسته ری، لیره‌شدا هه‌ردووکیان گونجاو، خوا یتو هه‌م ری پیشانی به‌نده‌کانی خوی ده‌دات، هه‌م ده‌شیانخاته‌سهر راسته ری و، وایان لیده‌کات نهو رییه‌بگرن، دوا ی نه‌وه‌ی رینمایی خوا قبول ده‌که‌ن، له‌به‌ره‌که‌تی قبول کردن رینمایی خواوه، خوا ده‌ستیشیان ده‌گری و راسته رینان ده‌کات.

(۵) - ﴿وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ﴾ (نیبراهیم) نهو (وشه‌ی)ه‌ی کرده وشه‌یه‌کی به‌رده‌وام، له وه‌چه‌که‌یدا، راناوی (ها) له: ﴿وَجَعَلَهَا﴾ دا، ده‌گونج بگه‌ریته‌وه بو وشه‌ی خوا به‌یه‌که‌رتن (كَلِمَةً التَّوْحِيدِ)، که له رسته‌کانی پیشی ده‌فامریته‌وه، کردی به وشه‌یه‌کی به‌رده‌وام له وه‌چه‌که‌یدا، له یتو رۆله‌کانیدا، یاخود (ها) ده‌گه‌ریته‌وه بو ره‌تکردنه‌وه‌ی شیرک، یان ده‌گه‌ریته‌وه بو نیسلام، واته: په‌یامی نیسلامی کرده وشه‌یه‌کی به‌رده‌وام له وه‌چه‌که‌یدا.

﴿وَجَعَلَهَا﴾ بکه‌ر (فاعل)ه‌که‌ی، ده‌گونج بگه‌ریته‌وه بو خوا یتو، وه‌که هه‌ر کام له: (الزُّمَحْشَرِي، وَإِنَّ الْعَرَبِيَّ وَالْقُرْطَبِيَّ)، گوتووایانه: واته: (وَجَعَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْكَلِمَةَ، كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقِبِهِ)، خوا یتو نهو وشه‌یه‌ی نیبراهیم گوتی: که یه‌کتایی خوا‌بوو له په‌رستراندا، یاخود ره‌فزی شیرک بوو، یاخود په‌یام و به‌رنامه‌ی خوا بوو، کردی به وشه‌یه‌کی به‌رده‌وام له وه‌چه‌که‌یدا، رایسپاردن ته‌وانیش له‌سهر نهو رییه‌برۆن،

ده شگونجی بکەر (فاعل) ده که ی نبیراهیم علیه السلام بی، ههروهه هه کام له: (فَخَرَّ الدِّينُ الرَّازِي، وَالشُّوْكَانِي، وَمُحَمَّدُ الطَّاهِرُ بْنُ عَاشُورٍ) و هی دبکهش، وایان گوتوه.

هه لتهته مانای دووه میان گونجواتره له گه ل سیاقه که دا، چونکه نزیکترین شت که راناوه که بۆی بگه رتهوه، نبیراهیمه علیه السلام، هه لتهته هه موو شتیک به ویستی خواجه، به لام رهوته که هه مووی مه دح و ستایشه بۆ نبیراهیم، واته: نبیراهیم وه چه که ی خۆی پاسپارد، که نه وانیش خوا به یه گهر (موحد) بن.

وه که خوا علیه السلام له سووره تی (البقرة) دا ده فه رموی: ﴿وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ۱۱۳ واته: ﴿وَوَصَّى بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ﴾ هه م نبیراهیم ره لته کانی خۆی پاسپارد، هه م یه عقوو بیش، چیان گوت؟ ﴿يَبْنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ۱۱۳ واته: نه ی ره لته کانم! خوا نایین و به رنامه ی بۆ هه لته ژاردوون، تنجا به ملکه چیی بۆ خوا نه بی، مه مرن، واته: به پتی ئیسلام بژین، تا کو له سه ر نه و به رنامه یه ش گیان بسپیرن، وشه ی (عقب) به مانای (دُرّیة) و به مانای (أولاد) دی، واته: وه چه و، ره لته کان.

که واته: نبیراهیم علیه السلام له لایه که وه بیزاری و دووری خۆی له بابی و له گه له که ی راگه یاندوه، ههروهه ها له په رستراوه کانیان و ته نیا په رستنی خوا ی، ته به نیی کردوه و راگه یاندوه، له لایه کی دیکه وه: کاریکشی کردوه، نه وه به رده وام بی له نیتو ره لته کانیدا، له نیتو وه چه که شیدا، بۆ نه وه ی بگه رته وه بۆ لای خوا، واز له ره یچکه کان و له په رستراوه کانی دیکه بێنن، ته نیا راسته شه قامی خوا بگرن و ته نیا به ندایه تیی بۆ خوا بکه ن.

(٦) - ﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾ به لکو بگه رته وه، واته: نه وانیه ی لایاندوه، له شیرکه وه و له کوفروه وه، بگه رته وه بۆ ته وحیدو بۆ ئیمان، یا خود بگه رته وه بۆ به ندایه تیی کردن بۆ خوا و بۆ خوا په رستیی.

وہك له سەرەتاوہش گوتمان: ئەمە ھەمووی دلدانەوہیە بۆ پێغەمبەری خاتم
 ﷺ، كە لەم سوورەتەدا ئەم سى ئایەتە بۆ ئىبراھىم عليه السلام تەرخانكران، دواتر
 يەزدە (۱۱) ئایەت بۆ بەسەرھاتى موسا عليه السلام لەگەڵ فیرعەونددا، دواتریش
 نۆ (۹) ئایەت بۆ باس و خواستىك دەربارەى عیسا عليه السلام، ئەو سى پێغەمبەرە:
 ئىبراھىم و موسا و عیسا، ھەمان ئەو پەيام و بەرنامەیان ھىناو، كە پێغەمبەرى
 خاتم ھىناویەتى.

كەواتە: ئەى موحەممەد! ئەو پێغەمبەرانە، سەرەشتى تۆن، ئەوانیش ئەو
 لەگەڵ نزیكترین كەسانى خۆیاندا، لەگەڵ كۆمەلگای گەلەكەى خۆیاندا پروپەروو
 بوونەو، ئىبراھىم لەگەڵ باپى و گەلەكەیدا، موساش بەرەنگارى فیرعەون و دارو
 دەستەو شۆنكەوتوانى پۆتەو، ھەروەھا عیسا ھەمان ئەو خوا بەیەكگرتەى
 بەبەنو و ئىسرائیل ھاگەیاندا، كە تۆ فرمانت پێكراو، كە پێشنى بە گەلەكەى
 خۆت و، كۆمەلگایەكەى خۆت، دواتریش ھەموو مەزھابەتە پەسەندەى.

مهسه له ی دووهم:

بئیروایانی رۆژگاری یتغه مبه ر ۱۰، باب و باپیرانیان خوا ۱۱ له نازو نیعمه ت و ژیا نی دنیا به هره مه ندی کردوون، که چی کاتیک قورئانی راست و، یتغه مبه ری رۆشنیان بۆ نیردراون، قورئانیان به جادوو داناوه و، خۆزگه شیان خواستوه، قورئان دابه زیایه سه ر پیاوکی مه زن، له یه کیک له دوو شاره کان! (واته: نه و پله ی یتغه مبه رایه تیه نه درابایه موحه ممه د ۱۲ و به حیساب به شایسته ی ویان نه زانیوه)، به لام بیتگومان نه ک هه ر نه وان به زه یی خویان به ده ست نه، که له یتغه مبه رایه تییدا به رجسته یه، بگه ر ژیا نی دنیا و بژیویشیان به ده ست نه، به لکو به یتی وستی حه کیمانه ی خوا، پله ی پله یی تیدا کراوه تاکو مه داری یه کدی ساز بکه ن:

خوا ۱۳ ده فهرمو ی: ﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ حَقًّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ وَرَسُولٌ مُّیْنٌ ۝۱۱ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ ۝۱۲ وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْفَرِیْقَیْنِ عَظِیْمِ ۝۱۳ أَهَلْ یَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ إِنَّهُمْ قَسَمًا لِّبَنَحْمِ ۝۱۴ مُّعِشَتِهِمْ فِی الْحَیْوةِ الدُّنْیَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّیَسْخَذَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ سَعْرًا وَرَحْمَتَ رَبِّكَ حَیْرٌ مِّمَّا یَجْمَعُونَ ۝۱۵﴾

شیکردنه و ی ئهم ئایه تانه، له یازده برکه دا:

(۱) - ﴿بَلْ مَتَّعْتُ هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ﴾، به لکو من نه وانه و باب و باپیرانیانم به هره مه ندی کرد، (الطبری) ده لێ: ﴿قَلَمٌ أَعْجَلُهُمْ بِالْعُقُوبَةِ عَلٰی كُفْرِهِمْ﴾، په له م نه کرد، له ودا که سزایان بده م له سه ر کوفره که یان، یانی: به سزادان نه وانم نه فیه وتاند، تاکو کتیییکم بۆ سه ر دابه زاندن و په وانه کراوکی رۆشنم له نێودا ناردن، که به و به لگانه ی به به لگه یان دیتته وه، بویان روون ده کاته وه، که یتغه مبه ری خوا به و، له ودا که ده یلی: له سه ر هه که،

﴿هُتَوَاءٌ﴾، بە تەنكىد مەبەست پىتى كۆمەلگەي پېغەمبەرە ﷺ، **﴿وَأَبَاءَهُمْ﴾**

واتە: خۇيان و پېشىنانيان، باب و باپىرانىشيامان ژياندو بەهرەمەندمان كردن.

۲- **﴿حَقَّ جَاءَهُمُ الْحَقُّ﴾**، تاكو ھەقيان بۆ ھات، واتە: باب و باپىرانىيامان لە بەين

نەبرد، چونكە ئەگەر ئەوان لە بەين چووبان، ئەوانەي تېستاش پەيدا نەدەبوون لەوان،

نەوامان ژياندو بەهرەمەندمان كردن، لە ژيانى دنيا، ھەرودھا ئەمانەش تاكو ھەقيان

بۆ ھات، كە ئەو ھەقەش لە قورئاندا بەرجەستەيە.

۳- **﴿وَرَسُولٌ مِّنْهُمْ﴾**، پېغەمبەرىكى پۆشنیش، واتە: ھەر كەسك تەماشاي بىكات،

دەزانى ئەو پېغەمبەرى خوايە.

ياخود: **﴿مِّنْهُمْ﴾**، واتە: پۆشنكەرەودەيە، واتە: مەبەستەكانى خۆي و،

پەيامەكەي خۆي پۆشن دەكاتەوہ.

۴- **﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ﴾**، ئنجا كاتيك ھەقيان بۆ ھات، گوتيان: ئەمە

جادوويە.

واتە: كاتيك ھەق و پېغەمبەرىكى پۆشن و پۆشنكەرەودەيان بۆ ھات،

بېيروابوون، كاتيك ھەقيان بۆ ھات گوتيان: ئەوہ جادوويە، (الطَّيْرِي) ^(۱) كە

نەوہي پېشېشمان لى نەقل كرد، زۆرجاران روونكردەوہو دارشتەكەي لە ھي

ھەموويان روونترو ئاسانترو پىكتەرە، بە خۆرايش پىتى نەگوتراوہ: (إِمَامُ الْمُقْسَرِينَ)،

پېشەواي روونكەرەوانى قورئان، لە تەفسىرى ئەم رستەيەدا: **﴿وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ**

قَالُوا هَذَا سِحْرٌ وَإِنَّا بِهِ كَافِرُونَ﴾، دەلىن: (أَي: هَذَا سِحْرٌ يَسْحَرُنَا بِهِ، وَلَيْسَ وَجِياً مِنْ

الله، وَإِنَّا بِهِ جَا حِدُونَ، نُنْكِرُ أَنْ يَكُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ)، گوتيان: ئەمە جادوويە،

دەيەوئ تېمەي پىن جادوو بىكات و، سروش نىە لە خواوہ، بۆيە تېمە نكوولئى

دەكەين لەوہ، كە لە لاينەن خواوہ نئردرايئ.

(۵) - ﴿وَأَنَّا بِهٖ كَافِرُونَ﴾، ئىمەش پىي بېيرواين، ھەلبەتە ھەموو بېيروايەكان ھە گوتتوويانە: ئىمە بەھو بېيرواين، واتە: بىروامان وانى، ئەو ھە خوا ناردىيتى، ئەك بلىن: خوا ناردوويەتە و بىرواشى پى ناكەين، بەلكو گوتتوويانە: پىمان وانى ھە خوا ناردىي.

(۶) - ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبَيْنِ عَظِيمٍ﴾، گوتيان: دەبووايە ئەم قورئانە، بۇ سەر پىاويكى مەزن لە دوو شارەكەدا دابەزىيايە، لە ھۆى ھاتنە خوارەو ھەكەشى دا باسماڭ کرد، بۆيە خوا ﷻ بە صىغەى كۆ فەرموويەتە: ﴿وَقَالُوا﴾، لەبەر ئەو ھى ئەگەر وەلىدى كۆرى موغىرەش واىگوتبى، بەلام تەعبىرى كۆدە، لە كۆى دەورەبەرەكەى و قەومەكەى.

﴿لَوْلَا﴾: (حَرْفٌ تَخْفِيزٌ، اسْتَعْمِلَ هُنَا فِي مَعْنَى إِبْطَالِ كَوْنِهِ رَسُولًا، لِأَنَّ التَّخْفِيزَ عَلَى تَحْصِيلِ مَا هُوَ مَقْطُوعٌ بِاتِّفَاقِ حُضُولِهِ، يَسْتَلْزِمُ الْجَرَمَ بِاتِّفَاقِهِ)، ﴿لَوْلَا﴾، لىرەدا پىتى ھاندانە، بەلام بەكارھىنراو، لە ماناى ھەلەشەنەو ھى ئەو ھەدا، كە ئەو (موحەممەد) رەوانەكراو بى لە خواو، چونكە ھاندان بۇ پەيداكرەنى شىك، كە دۇنيای پەيدا نابى، ئەو دەخوازى كە دۇنيای ئەو شتە نى، يەكەك بە يەكەك دەلى: گىزەرەكەم لىرە بۇ ھەلقەنە، يان ناوم بۇ لەو بەردە پەيدا بکە، يان: دەبووايە گىزەرەكەت لىرە ھەلقەندابە، يان دەبووايە وابكەى، كە دەزانى وانى، ئەو يانى: نكوولى لەو دەكەم، ئەو ھەبى، يان بىتوانى وابكەى.

كە لىرەدا دەلىن: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيبَيْنِ عَظِيمٍ﴾، كە دەشرانن بەو جوړە لەسەر بابايەكى وا دانەبەزىو، مەبەستيان ئەو ھى كە راست نى ئەو قورئانە، لە خواو دەبەزىرايى و ھاتبى، ئەگەر لەلايەن خواو بووايە، دەبووايە دابەزىتە سەر پىاويكى مەزن، لە يەكەك لە دوو شارەكان، ئنجا كە دانەبەزىو ھە سەر وان، كەواتە: دانەبەزىو بۇ سەر تۆش ئەى موحەممەد! ﷺ مەبەستيان ئەو بوو.

پېشتەر باسماڭ كىرد، كە ئەو دوو پىاوانە كىي بوون، ياخود ئەو پىاوه كىي بووه،
 لە دوو شارەكاندا، بە نىسبەت دوو شارەكانەو: (التَّعْرِيفُ فِي الْقَرِيْنَيْنِ لِلْعَهْدِ)،
 ناساندن لە (القَرِيْنَيْنِ) دا، دوو شارە گەورەكان، بۆ عەھدە، واتە: دوو شارەكە كە
 زانراون، زۆربەى توپىژرەھوان دەلێن: مەبەست پىيان مەككەو تائىف بووه، كە
 پىاوهكەيانىيان بە مەزن داناو، ﴿عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرِيْنَيْنِ عَظِيمٍ﴾، پىاوئىكى مەزن
 لە يەكئىك لە دوو شارەكاندا، ديارە ئەو كاتە پىاوه مەزنى مەككە، بەپاى ھەندى
 لە توپىژەرەن، (الْوَلِيدُ بْنُ الْمُخَبِرَةِ) بووه، ھەندىكەش گوتوويانە: نەخىر بەلكو (عُتْبَةُ
 بْنُ رَبِيعَةَ) بووه، ھەرودەھا پىاوه مەزنەكەى تائىف كە ئەوان مەبەستيان بووه،
 (كِنَانَةُ بْنُ عَبْدِ يَالِيلٍ) بووه، ھەندىكەش گوتوويانە: (عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ الثَّقَفِي)
 بووه.

پاھەكى دىكەش ئەوھى، كە مەبەستيان پىاوئىكى ديارىكراو، يان دوو پىاوى
 ديارىكراو نەبوون، بەلكو بە گشتى گوتوويانە: دەبووايە قورئان داھەزىتە سەر
 پىاوئىكى مەزن لە نىو تائىف دا، ياخود لە نىو مەككەدا، كە بەو پىوھەرى ئەوان،
 ھەم مەككە و ھەم تائىفەش، پىبوون لەو جۆرە پىاوانەى ئەوان بە مەزىيان
 داناون!

ئەوان پىيان وابووه، ئەوھى شايستەى لە مەزىندا دىنیتە دى، بۆ
 پىغەمبەرپاھەتى ئەوھى كە مەزن بى، ئەو مەزنىيەى تەوانىش مەبەستيان بووه،
 ھەبوونى سەرودەت و سامان بووه، دەستپۆشتوووى و دەور قەللەبالغ بوون بووه،
 بە خەزم و كەس و قەوم، خاوەنى (مَحَاسِنُ التَّأْوِيلِ)، (جَمَالُ الدِّينِ الْقَاسِمِي)^(۱)، لە
 تەفسىرەكەیدا دەلێ:

(وَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهَا رُبُّنَةٌ رُّوحَانِيَّةٌ، تَسْتَدْعِي عَظَمَ النَّفْسِ بِالتَّحَلِّي بِالْفَضَائِلِ
 وَالْكَمَالَاتِ الْقُدْسِيَّةِ، لَا التَّزَخُّرُفَ بِالزُّخَارِفِ الدُّنْيَوِيَّةِ)، واتە: ئەوانە نەيانزانىوھ كە

پىغەمبەرلەپەيى پەلەكە پەروھانىيە و مەنەھوييە و ئەھدە خەزەنە ئەھدە پەروھە، ئەھدە نەفسە مەزەن و پەزەنە ئەھدە پەي بە سەفەتە بەرەزەكان و ئەھدە پەكەيەكان، ئەھدە خەزەنە ئەھدە بە زەپق و بىرەقە دىنەيە.

بەرگ و پەشەكەي وەپە، وەپە سەھەكەي - ئەھدە كەتە - وەپە، وەپە بەرەقەي وەپە، سەھەتە و سەھەنە وەپە، خەزەنە وەپە، ئەھدە شەقە پەكەيەكەي و پەلەكەي، دىنەيەن و زەپقە پەن، ئەھدە دەپەنە، سەفەتە مەنەھوييەكانە. خەزەنە ئەھدە ئەھدە ئەھدە:

(۷) - **أَمْرٌ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ**، ئەھدە ئەھدە بەزەپقە پەروھەردەگەتە دابەشە دەكەن؟ ھەھە (أ) سەھ: **أَمْرٌ**، (لەسەھەم الإنكاري)، پەسەركەردەنە نەھەپەكەرەنە، وەتە: پەكەمەن ئەھدە پەروھەردەگەتە دابەشە نەكەن، مەھەسە ئەھدە پەروھەردەگەتە پەلە پىغەمبەرلەپەيى بوو، چەنكە بەزەپقە خەزەنە ئەھدە بەشەردە، وەك ئەھدە پىغەمبەرلەپەيى بەرەھەستە بوو، ئەھدە شەقەكە دىكەدە بەرەھەستە نەھە، لەبەر ئەھدە بەپە پىغەمبەرلەپەيى، مەھەپەكەي لەسەھە ھەھە نەھەتەكانە دىكە، كە خەزەنە دابەشە، قەزەزە دەپەنە، بە شەھەكە مەھە ئەھدە نەھەتەكانە خەزەنە دەكەتە، كە ئەھدە لىيەن بەھەھەنە پەن، لىيەن زەھەھەنە دەپە، ئەھدە دەھەلە، ئەھدە سەھەتە و سەھەنە، ئەھدە زەھەپە، ئەھدە ئەھدە، ئەھدە لەشەھە، ھەھە ھەھە، ئەھدە پەسەپە پىغەمبەرلەپەيى و وەھە، پەھەكە بەھە زەھەنە مەھەپە دەكەتە، وەك خەزەنە ئەھدە (الشورى) دەھەرمەقە: **وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا**.

(۸) - **إِنَّمَا نَسْنَأْ بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا**، (ئەھدە ھەھە دابەشەردەنە بەزەپقە خەزەنە دەھەتە ئەھدە)، بەھەكە تەھە پەھەپەنە ئەھدە (ئەھدە دابەشەردە، **مَعِيشَتَهُمْ**، خەھەپەھەتەھە: (مەھەپەھە)، (مەھەپەھە، مەھەپەھە، مەھەپەھە) شەھە مەھەپە پەھە، وەتە: پەھە، تەھە ئەھدە ھەھە دابەشەردەنە بەزەپقە خەھەپەنە، ئەھدە

دەست وان، بەلکو دابەشکردنی بژیوی، کە پیتی دەژین لە ژبانی دنیا، ئەوێش بە دەست تێمەیه، بەپیتی سیستمی تێمەو، بە ویستی تێمەیه، زانیان گوتووین: ئەمە ھۆکار دۆزییە بۆ نکوویی و ئەو لابردنە کە لە نکووییە کە وەر دەگیرێ، بەلگە هێنانەوێە لەسەر، واتە: تێمە وەک چۆن بژیویانمان دابەشکردووە، بۆیە ئەوان لە کاروباریاندا، بەو شیوەیە کە تێمە سیستممان داناو، بەپێوە دەچن، لە بواری ژبان و گوزەرانیدا، بە ھەمان شیوە لە دابەشکردنی بەزەیی خۆشمان و سپاردنی ئەرکی پیغەمبەرایەتیشدا، بە ھەمان شیوە، ئەوێش ھەر بە دەستی تێمەیه، بە دەست ئەوانەوێە.

کەواتە: ھەر بەو کە تەماشای دەکەن، ھۆکارەکانی دابەش کرانی بژیو، لە ژبانی دنیا، بە دەست خوا، دەبوایە بزائن ئەو پلە ی پیغەمبەرایەتییەش، بەپیتی بۆچوونی ئەوان و بەپیتی خۆزگە ئەوان نیە، بەپیتی پێوەرەکانی ئەوان نیە، بەلکو بەپیتی پێوەری خوا ﷻ کە جیا یە لە پێوەری وان، پێوەری ئەوان بریتییە لە سەرودت و سامان، دەستپۆشیشتوو یەتی و دەور قەلەبالغ بوون و، ھەموو ئەو شتە کە بە زۆری وایە، مەژووەکان لەسەر ئەو شتە قەرزدار دەبنەو، ئەگەر بە شیوەیە کە مامەلەیان پێ نەکەن، کە جێگای پەزنامەندیی خوا بێ، مەژووە لەسەر قەلەبالغیی دەوربەری و، لەسەر سەرودت و سامانە کە ی و، لەسەر ئەو نازو نایمە تانە ی دیکە، کە خوا ﷻ پیتی داو، مادام ئیمان یان لەگەڵدا نەبێ، لەسەریان قەرزدار دەبێتەو دەبنە مایە ی شەرمەزاری ی.

بەلام پێوەری خوا ﷻ ئەو یە، کە ئەو مەژووە عەقڵی چەندە، مەدەنە کە ی چەند پاکەو، پەوشتە کە ی چەند بەرزەو، ناکارەکانی و، دیوی مەعنەوی ی و رووحی، چۆنە؟ کە مەژووە بە رووح مەژووە، نە ک بە جەستەو بە سەرودت و سامان و بەو قەلەبالغییە ی لە دەوریەتی.

۹- ﴿وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ﴾، تێمە ھەندیکیانمان بەسەر ھەندیکیان دا بە چەند پلە بەرز کردۆتەو.

۱۰- ﴿لَتَتَّخِذَ بَعْضُهُم بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾، تاكو ھەندىكىيان ھەندىكىيان بە ئىشپىكەر بىر، (سُخْرِيًّا أَي: مُسَخَّرًا، وَاللَّامُ لِلتَّغْلِيلِ، فَالْكُلُّ مُسْتَعْمَلٌ لِغَيْرِهِ)، بۇ ئەۋەى ھەندىكىيان ھەندىكىيان بە كارپىكراۋ بىر، (سُخْرِيًّا): (مُسَخَّر)، كارپىكراۋ، بەكارھىتراۋ، لە راستىدا، لە كۆمەلگای مروفايەتتىدا، ھەموو چىن و توۋىژەكان بە كدى بەكاردەھىتن.

﴿سُخْرِيًّا﴾، خويندراۋىشەتەۋە: (سُخْرِيًّا)، ھەردوۋىيان ھەر بەماناي كارپىكراۋ دىن، ھەندىكىش گوتوۋىانە: (سُخْرِيًّا) بە ماناي گالتەپىكراۋ، نەك كارپىكراۋ، بەلام ئەو مانايە بېھىزەۋ، لەگەل سىياقى ئايەتەكانىشدا ناگونجى.

۱۱- ﴿وَرَحِمْتُ رَيْكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ﴾، بەزەى پەرۋەردگار شىت باشترە لەۋەى، پەزەندەى دەكەن و، كۆى دەكەنەۋە.

بەزەى پەرۋەردگار، دەگونجى مەبەست پىى پىغەمبەرايەتى بى و، دەگونجى مەبەست پىى بەھەشت بى و، دەگونجى مەبەست پىى ئىمان و تاعەت بى، ئەۋە باشترە لەۋەى كۆى دەكەنەۋە سەر يەك.

ئەم ئايەتە موبارەكە باسى حىكمەتى ئەۋ بەرزى و نزمىيە دەكات كە لە كۆمەلگای بەشەردا ھەيە، ھەر كۆمەلگابەك ئەۋ بەرزى و نزمىيە تىدايە، بەرزى و نزمىيەكەش مەرج نىە، تەنھا لە پوۋى سەرۋەت و سامانەۋە بى، بەلكو لە پوۋى عەقل و ھۆشەۋەيە، لە پوۋى ھىزى جەستەۋەيە، لە پوۋى رەۋش و ئاكارەۋەيە، خوا ﷻ وايدانادە، ھەندى كەس ھەر بە زگماك، بە جەۋسەلەرە لەۋى دىكەۋ، يەكەك ھىدى و مەندىرەۋ، يەكەك زوۋ توۋرە دەبى، يەكەك درەنگ توۋرە دەبى، ھەر بە فەترەت ھەندىكىيان ھۆشيان تىژترەۋ، ھەندىكىيان ھۆشيان كۈلە، ھەندىكىيان زمان پاراۋىترن و، رەۋانىيۇترن، ھەندىكىيان ھىزى جەستەيان زياترە، ھەندىكىيان لە پوۋى كۆمەلايەتتەۋە توانايى تىكەلى و گونجاۋىيان لەگەل خەلگدا زياترە، ھەندىكىيان رەۋش و ئاكارىان جۋانترەۋ زياتر توانايان ھەيە، راستىيۇ بن و، ئەمىن بن و، دادگەر بن و، بە رەحم بن، ھەندىكىيان كەمتر ئەۋ توانايەيان ھەيە.

ھەلبەتە مەرۇف ھەمووی خۇای پەرودەردگار، وای خولقاندوھ، بتوانی شتە چاکەکان وەدەست بیتی، بەلام ھەرچۆن بئی، بەرزى و نزمىی ھەر ھەیە، نجا لە ئەنجامی ئەو بەرزى و نزمیەدا، چ لە سیفەتە مەعنەویەکان، چ لە سیفەتە جەستەییەکاندا، لە ئەنجامی ئەو دەدا، کاروبارەکان جۆراوجۆر دەبن، ئەو کاروبارانەى کۆمەلگا دابەش دەبن بەسەر خەلکداو، دابەش بوونی کارەکانیش بەسەر خەلکدا، دەبیتە ھۆی ئەو ھەر کام لە توێژەکانی کۆمەلگا، بەلکو تاکەکانی کۆمەلگا، ئەو ى دیکە بەکاربیتی، بۆ ویتە: پزىشك خزمەتى نەخۆشەکان دەکات، بەلام نەخۆشەکانیش خزمەتى پزىشك دەکەن، ھەروەھا وەستاو کرێکار پیکەو خزمەتى بەکدی دەکەن، ھەروەھا کاربەدەستان لەگەڵ ھاوولاتیان، کاربەدەستان خزمەتى ھاوولاتیان دەکەن، کاروباریان بۆ رادەپەرتن، ھاوولاتیانیش خزمەتى کاربەدەستان دەکەن، بەقسەیان دەکەن و، فەرمانبەریان دەکەن، ھەروەھا دەولەمەندو نەدار، دەولەمەند خزمەتى نەدار دەکات، یان فرۆشیار خزمەتى کرێار دەکات، ھەروەھا ھەموو توێژەکانی کۆمەلگا بەو شیوەیەن، ئەگەر ورد لێکی بدینەو، ھەر کامیکیان لە خزمەت ئەو ى دیکەدایە.

ھەلبەتە ئەو لە ھالەتیکى تاسایى و سروشتى کۆمەلگادا، بەلام کاتیک کە ھەندیک لە کۆمەلگا خۇیان بەسەر خەلکدا دەسەپتین و، ستم لەوانى دیکە دەکەن، ئەو ى ھالەتیکى ناسرووشتى و نااسایى، شەریعتى خواو پیغەمبەران ھاتوون، ئەم ھالەتە ناسرووشتى و نااسایى کۆمەلگا بگۆرن، کە ھەندیک خۇیان بسەپتین بەسەر کۆمەلگادا، لە ڕوى سیاسییەو، کە بە شیوەى میزاجى و، بە شیوەى بنەمالەى و، بە شیوەى میراتى و، بە شیوەى خۆسەپاندن ھوکمرانىی بکەن، ھەروەھا سەرۆت و سامان قۆرخ بکەن، بۆ خۇیان و خزم و دەورووبەریان، ئەو ى ھالەتیکى نااسایىو، دەبى بگۆردى، ئەگەرنا لە راستیدا کە دەفەرموى: ﴿لَتَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا﴾، بۆ ئەو ى ھەندیکیان ھەندیکیان

بە کاربێن، ئەیفەرمووه: ھەندێک ن ئەوانی دیکە، بە لکو فەرموویەتی: ھەندێکیان ھەندێکیان، وەك چۆن لە مەسەلەى پوو ئافرەتدا، خوا **يَا فەرموویەتی: ﴿يَا فَصْلَ اللَّهِ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۝٣١﴾ التَّاء،** چونکە وەك پێشتریش باسمان کرد، پیاو ھەندى سيفهتى تيدان، لە ئافرەتدا نین و، ئافرەت ھەندى سيفهتى تيدان، لە پیاودا نین.

کەواتە: ھەر کامێکیان فەزڵ و زێدەییەکی ھەیە، بە سەر ئەوی دیکەدا، ئەك بە پەھایى پیاو زێدەى ھەبى بە سەر ئافرەتدا، یان ئافرەت زێدەى ھەبى بە سەر پیاودا، بە لکو پیاو ھەندى سيفهتى ھەن:

ھێزی جەستەو، ھۆشیکى بە ھێزتر، غیرەت و جووتەتیکى زیاتر، جەستە یەکی ماسوولکەبى و، دەنگیکى گە، ئافرەتیش لە بەرانبەردا، پەحم و سۆزیکى زیاتر، جەستە یەکی نەرمتر، دەنگیکى بە سۆزو ناسکتر، ھەر کامێکیان خالى بە ھێزی خۆی ھەیە، ھەر کامێکیان زێدەى ھەیە بە سەر ئەوی دیکەدا، ھەر کامێکیان شتێکی ھەیە، ئەوی دیکە نیەتی، یاخود بەو شتێوە یەو بەو ئەندازە یە نیەتی، ئنجا لێرەش بە ھەمان شتێوە کە دەفەرموی: **﴿لَيَسْخَرَكُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سَخِرَ بَا﴾** بۆیە ھەندێکیان بە چەندان پلە، بە سەر ھەندێکیاندا بەرز کردوونەو، تاکو ھەندێکیان ھەندێکیان بە کاربێن.

مهسه لهی سیه م:

خستنه پرووی کهم بایه خیی ژیا نی دنیا له پروه ماددیه که یه وه، به وه که نه گهر له بهر یه کده نگ نه بوونی خه لک نه بووایه له سهر کوفر، خوا ﷻ سهر بان و ده رگا و په یژو ته خه کانی بیروایانی شی ده کردنه زیوو زیر، چونکه ژیا نی دنیا به هره یه کی که مه و، مه نزلگای دواړو ژیش له گره وی پاریز کاران دایه:

خوا ﷻ ده فرموئ: ﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابًا وَسُرَرًا عَلَيْهَا يَتَكَبَّرُونَ ﴿٣٣﴾ وَزُخْرَفًا وَإِنْ كُلٌّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾﴾

شیکردنه وهی ثم، ثایه تانه، له هه شت بر گه دا:

(١) ﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، نه گهر له بهر نه وه نه بووایه، خه لک بڼه یه کومه ل، (الطَّيْرِي) له تفسیره که ی خویدا، ده لئ: ﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً عَلَى الْكُفْرِ، فَيَصِيرَ جَمِيعُهُمْ كُفَّارًا، لَجَعَلْتُ لِلْكَفَّارِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ﴾، نه گهر له بهر نه وه نه بووایه، خه لک بڼه یه کومه ل له کوفرداو، هه موویان بڼه بیروا، نه وانه ی بیروان بو خانووه کانیان، سهر بان زیومان بو دهره خساندن.

(٢) ﴿لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ﴾، بو نه وانه ی بیروان به (خوا ی) به به زهی سهر بانه زیویه کا مان بو دهره خساندن.

(سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ)، (سُقْف) کویه، (سُقْف) تاکه که یه تی، هه روه ک به (سُقْف) یش خویندراو ته وه: ﴿لِبُيُوتِهِمْ سُقْفًا مِنْ فِضَّةٍ﴾، (سُقْف) یان (سُقْف) (اعالی

يُوتِيهِمْ وَهِيَ السُّطُوحُ، سەرۋەدى خانوۋەكانيان، بە كوردىيى دەلتىن: سەربان، ئەۋەمان بۇ دەكردن بە زىو.

(۳) - ﴿وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾، پەيژەدى زىويشمان بۇ دەپەخساندن، كە پىياندا سەربەكەون، پەيژەو قادىمەكانىشيامان بۇ دەكردن بە زىو، (مَعَارِجَ) كۆى (مِعْرَاج) يان (مَعْرَاج)ە، واتە: پەيژە، (مَعَارِجَ أَي: مَرَاقِي جَمْعُ مِرْقَاةٍ)، پەيژەكان، پەيژە، ھەرۋەھا (دَرَج)ىشى پىن دەلتىن، ﴿عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾، (عَلَيْهَا يَغْلُونَ، يَصْعَدُونَ)، بەو پەيژانەدا سەردەكەۋتن بۇ سەرۋەدى خانوۋەكانيان، ياخود بە قاتەكاندا.

(۴) - ﴿وَلِئِيَّتِهِمُ آبُؤَانَا﴾، ھەرۋەھا بۇ مائەكانيان دەرگامان بۇ دەپەخساندن، (دىسان لە زىو) چۈنكە يىشى فەرموۋىتەتى: (مِنْ فِضَّةٍ)، كەۋاتە: يانى دەرگاۋىيەكانىشمان بۇ دەكردن بە زىو.

(۵) - ﴿وَسُرُّرًا عَلَيْهَا يَتَكُونَ﴾، ھەرۋەھا تەختانىك (لە زىو) كە لەسەريان پالەدەدەئەۋە، (وَسُرُّرًا مِنْ فِضَّةٍ عَلَيْهَا يَتَكُونُ)، (سُرُر) كۆى (سَرِير)ە، (سَرِير) بە ماناى تەخت دى، كە مەۋق لەسەرى پادەكشى، يان لەسەرى دەخەۋى و، يان لەسەرى شاندا دەدات، ﴿يَتَكُونُ﴾، (التَّوَكُّؤُ وَالْإِتِّكَاءُ: التَّحَامُلُ عَلَى الشَّيْءِ)، ئەۋەدە نىنسان پال بە شىتەكەۋە بدات، سەنگ بداتە سەر شىتەك، واتە: شانى لەسەردا بدات.

(۶) - ﴿وَرُحُفًا﴾، ھەرۋەھا زىريشمان بۇ دەپەخساندن، كەل و پەلەكانىيامان ھەموو بۇ دەكردن بە زىو، سەربان و دەرگاۋ پەيژەو تەخت و قەنەفەكانان وادەكرد، كە بتوانن لە زىو دروستيان بىكەن، ئەو كاتە زىرو زىو، دوو كانزاي زۆر بە نرخ بوون و، تىستاش زۆر بە نرخن، بەلام ئەو كاتە نرخ و بەھايەكەيان لىك نىزىك بوو، ھەرۋەھا زىرى زۆريشمان بۇ دەپەخساندن، ۋەك لە سوۋرەتى (الإِسْرَاءِ) لە ئايەتى ژمارە (۹۳)دا، دەفەرمۇى: ﴿أَوْ يَكُونُ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ رُّحُفٍ﴾، يان مائىكت ھەبى، خانوۋىكت ھەبى، لە زىر (رُحُف)، بەلام ئەۋە لەو سىياقەدا، ئەگەرنا ۋەشى (رُحُف)، بە ماناى زىريش ھاتوۋە، بە ماناى پازاۋەيىش ھاتوۋە، بە ماناى نەخش و نىگارىش ھاتوۋە، بە ماناى كەل و پەلى نايابىش ھاتوۋە.

(۷) - ﴿وَإِنْ كُنْ مِنْكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، ئەمەش ھەمووی تەنیا رابواردىڭىكى كەمى ژيانى دىنبايە، ﴿مَتَّعَ﴾، واتە: بەھرە وەرگرتىڭىكى كەم، ھەرودھا خويندراۋىشەتەو: ﴿وَإِنْ كُنْ مِنْكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، ئىنجا ئەگەر (لَمَّا) بى، ئەو كاتە (ل) بۇ جەختكردنەو، (مَا) يەكە بە ماناى (إِنْ)، (إِنْ) ي (مُخَفَّفَةً) لە (مُثْقَلَةً) بۇ تەنكىدەو (ل) كە ئەو (إِنْ)، كە بۇ جەختكردنەو، (إِنْ) ي (شَرْطِيَّةً) جيا دەكاتەو، يانى: ھەر كامىك لەمانە بە تەنكىد تەنیا رابواردنى كەمى ژيانى دىنبايە، بەلام ئەگەر بە (إِنْ) بخوئىرەتەو: ﴿وَإِنْ كُنْ مِنْكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، يانى: بە دىنبايى تەو ھەمووی تەنیا رابواردىڭىكى كەمى ژيانى دىنبايە، واتە: ئەگەر (لَمَّا) بى، ئەو كاتە زىاد كراو بۇ تەنكىد، واتە: ﴿وَإِنْ كُنْ مِنْكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾.

(۸) - ﴿وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾، دۈرۈژىش لە لای پەرودىگارت بۇ پارىزكارانە، يانى: مەنزىلگای دۈرۈژ، چونكە (الْآخِرَةُ) سىفەتى مەوصوفىكى قىرتىتراو، واتە: مەنزىلگای دۈرۈژ لە لای پەرودىگارت، تەنیا بۇ پارىزكارانە، واتە: ئەو بەھەشتە تەنیا لە گرەوى ئىمانداران دايە.

خوَّا باسى ھەلوئىستى بىپروايان دەكات، كە چۈن پىشنىارىيان كىردو، يان خۇزگەيان خواستو، قوپان بۇ سەر پياۋىكى مەزن، لەسەر يەكك لە دوو شارەكان دابەزىبايە، پياۋى مەزنىش مەبەستيان پىي پياۋىكى ساماندارو دەستروئىشتوو و دەور قەلەبالغ بوو، ئىنجا خوَّا بەو بۇنەيەو ئەو راستىيەى پاگەيان، كە ئەگەر لەبەر ئەو نەبووايە خەلك ھەمووی لەسەر كوفىر كۆبىنەو، ئەوانەى بىپروان بە خىۋاى بە بەزەيى، واى بۇ دەكرىن، كە سەربانى خانوۋەكانيان زىو بى، ھەرودھا پەيزەكان كە پىياندا سەردەكەون بۇ سەر بان، زىو بن، ھەرودھا دەرگاكانيان زىو بن، ئەو تەخت و قەنەفانەى لەسەريان پشوو ددەن و، شان داددەن و پال ددەنەو زىو بن، ھەرودھا زىرو زەمبەرىكى زۇر، ياخود رازاۋەيەكى زۇريان ھەبى.

كەواتە:

﴿وَإِنْ كُلُّ ذَلِكْ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، واتە: (مَا كُلُّ ذَلِكَ إِلَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، (إِنْ) لَئِذَا دَاخِلَ فِيهَا مَتَاعُهَا) (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا)، (مَا) يَهْدِيكُمْ فِيهَا لَبَوْدُنْ (نَفْسِي) ه، (لَمَّا) ش، به مانای (إِلَّا) به، واتە: هیچ کام لەو هەڵە، مەگەر رابواردنی کەمى ژيانى دنيا بى، بەلام ئەمە بەجوړى دیکەش خوێندراوەتەو: (وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا، (إِنْ) بۆ تەنکید، یانی: بە دلتایى هەموو ئەوێ باسکرا، (لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا)، (ل) لَئِذَا دَاخِلَ بۆ تەنکید، (مَا) یەكەش زیاد کراو، بۆ جەختکردنەو، واتە: (وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا)، کەواتە: هەم (إِنْ)، هەم (ل) هەكەش و، هەم (مَا) یەكەش هەر سێکیان بۆ جەختکردنەو.

﴿وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾، مەنزەگای کۆتایی لە لای پەرودەردگارت بۆ پارێزکارانە، وشەى (آخِرَةُ)، واتە: کۆتایی، بەلام ئەمە بە سیاق ددزانی و، لە هەندى شوێنى دیکەشدا خوا ﷻ وەصف کراوەکەى هێناو، ﴿وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ﴾، (الْعَنَكُوت، (الدار الآخرة: المَثْوَى الْآخِرَةُ)، پاداشتی پۆژى دواى، یان مەنزەگای پۆژى دواى، لە لای پەرودەردگارتە، بەلام بۆ پارێزکاران تەرخانکراو.

شەش کورتە سەرئەجەبى دنیای و دواوژەو:

۱- لەو بارەو قسەیهك له حەسەنى بەصراییهوه هاتو، له باسى ئەم ئایەتە موبارەكەدا، كه خوا ﷻ دەفەرئەو: ئەگەر خەلك هەموویان لەسەر كوفر كۆ نەبووبانەو، ئەوانەى بێبڕوا دەبوون بەرانبەر خۆى بە بەزەبى، هەموو دەرو دیوارو خانووبەرەو دەرگاوپەنجەرەمان بۆ دەکردن بە زێرو زىو، حەسەنى بەصرایی گوتووێت: (لَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ كَقَارِأَ أَجْمَعُونَ، يَمِيلُونَ إِلَى الدُّنْيَا، لَجَعَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى الَّذِي قَالَ، ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَقَدْ مَالَتِ الدُّنْيَا بِأَكْثَرِ أَهْلِهَا، وَمَا فَعَلَ ذَلِكَ، فَكَيْفَ لَوْ فَعَلَهُ!)^(۱)، واتە: ئەگەر لەبەر ئەوە نەبووایە، خەلك هەموو بێبڕوا دەبن، تێكرايان، بە لای دنیاى بەشکێنەو، خوا (تَبَارَكَ وَتَعَالَى) ئەوێ فەرمووێت، ئەنجامى

دەدات، (ھەموو شتى بۆ دەکردن بە زیوو زېر)، دوايى ھەسەنى بەصرایى گوتوویەتی: بە خوا ژيانى دنیا زۆربەى خەلکى لار کردۆتەوودو پەلکیش کردود بەلای خۆیدا، لە ھالیکدا خوا ﷻ واشى بۆ نەکردوون، ئەدى تەگەر وای کردبايە!

واتە: زۆربەى خەلکى دنیا، بە لای دنیادا پەلکیش بوون، بە لای پابواردنى نىدادو، بە لای نازو نىعمەتى دنیادا، لە پوود ماددىيەکیەوودو، پوود مەعنەویيەکیەیان فەرامۆش کردود، پۆژى دوايان فەرامۆش کردودو، خواو خەلکيان لەبەر چوود، ھەر لە سوڤگەى خۆياندا دەخولینەوودو، ناگايان لە خواو خەلک نەماوودو، لە ھالیک دا خوا ﷻ واشى بۆ نەکردوون، کە فەرموویەتی، ئەدى تەگەر وای بۆ کردبايە!!

۲- يەکتى دیکە لە زانايان، (إِبْنُ زَيْدٍ) ديسان (الطَّبْرِي) ^(۱) نەم دەقەى لىوہ دىتى، لە بارەى تەفسیری ئەو نايەتەوودو دەت: (وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً عَلَى طَلَبِ الدُّنْيَا وَرَفْضِ الْآخِرَةِ)، ئەگەر لەبەر ئەو نەبووايە، خەلک ھەموويان بىنە يەك کۆمەل، لەسەر داواکردنى دنیاو پەتکردنەوودى پۆژى دوايى [خوا عز وجل ناوای بۆ دەکردن].

۳- تەنیا يەك جار خوا ﷻ باسى زيو (فُضَّة)ى کردود. کە باسى (سُقْف) يان (سَقْف) دەکات، سەقفى خانووەکان، يان سەربانەکانيان، بەلام دوايى کە باسى پەيزان (مَعَارِج) دەکات و، باسى دەرگايان (أَبْوَاب) دەکات و، باسى تەختان (شُرر) دەکات، وشەى (فُضَّة) ى بەکارنەھيئاو، ھۆکارەکەى ئەوہیە: (حُذِفَ الْوُضْفُ مِنَ الْمَعْطُوفَاتِ لِذِلَالَةٍ مَا وَصَفَ الْمَعْطُوفُ عَلَيْهِ)، بۆيە وەصفى زيو قرتيتراو لەوانى دیکە، کە بادراونەوودو، گێردراونەوودو بۆ سەر (سُقْف)، چونکە لەوێ کە باسکراو، مانای وایە ھەمان تەو زيو، بۆ پەيزەکانیش و بۆ دەرگاكانیش و بۆ تەخت و قەنەفەکانیش ھەر ھەيە.

۴- لەو بارەوودەش فەرمایشتى پێغەمبەرە خوا ﷺ زۆرن، بەلام دوو فەرمایشتان بە ھەموونە دىتين:

۱- [الدّٰنِیَا سَجُنٌ لِّلْمُؤْمِنِیْنَ وَجَنَّةٌ لِّلْكَافِرِیْنَ]، (أُخْرِجْهُ مُسْلِمٌ: ۲۹۵۶، وَالتِّرْمِذِی: ۲۳۲۴، وَابْنُ مَآجَه: ۴۳۱۳)، واته: دنیا ھەپسخانەى بڕوادارو بەھەشتى بێبڕوايانە.

يانى: مەروۇقى بڕوادار ھەك چۆن كەسێك لە ھەپسخانەدا دەبێ، لە سجن و زینداندا دەبێ، بە چوار دیوارێك پێى لێگیراوەو، لە ژوورێك و چوار دیوارێكدا قەتیس كراوە، مەروۇقىش لە ژيانى دنیادا، لەبەر ئەوەى پابەندە بە سنوورەكانى شەرىعەتەو، بە كەیفى خۆى پەفتار ناكات و، بە كەیفى خۆى قسە ناكات، بەلكو ئاگادارى خولیاو نەتەكانى نێو دلباشى دەبێ، لەو پەروەو خۆى بە كۆتكراوو بەندكراو دەبینى، واته: كۆت و بەندى شەرىعەت، كە دەزانى ئەو لە قازانجى دنیاو دواڕۆژىەتى، بەلام باباى بێبڕوا، خۆى بەرھەلدا دەبینى، ھىچ سنوورو لەمەپەرىك لەبەردەمى خۆیدا نابینى، ھەر بۆیەش یەكێك لە عاریفە گەورەكان دەلى:

(وَمَنْ أَبَاحَ النَّفْسَ مَا تَهْوَاهُ فَرِحَ مَا إِلَهَهُ هَوَاهُ)

واتە: ھەر كەسێك نەفسى چى ئارەزووى كرد، پێى بدات و، پێى پێبدات، ئەو بەرستراوى بۆتە ھەواو ئارەزووى خۆى.

۲- [لَوْ كَانَتِ الدّٰنِیَا تَغْدِلُ عِنْدَ اللّٰهِ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَىٰ مِنْهَا كَافِرًا شَرْبَةً مَّاءٍ]، (أُخْرِجْهُ التِّرْمِذِی: ۲۳۲۰، وَابْنُ مَآجَه: ۴۱۱۰، بَسْمُكُ حَسَن).

واتە: ئەگەر دنیا لە لای خوا ﷻ بە قەد ئالە مێشوو لەیەك نرخی ببوایە، قوومە ناویكى لى نەدەدا بە مەروۇقى بێبڕوا.

۵- قَوْلُهُ نَهْزِيلُهُ يَهْكَ:

پۆزێك جوولەكەىەكى تونچى، كە گەرماوى داگیرساندووە، سووتەمەنى و دارى داوونە بەر گەرماو و، لە ئارەق و تۆزو دووكەلدا، غەرق بوو، تەماشادەكات ئەبوو ھەنەفە پەحمەتى خواى لى بى، سوارى و لاخەو خەلكێك لە خزمەتى داىە، دى، چونكە ئەبوو ھەنەفە و پراى ئەوەى زانایەكى گەورە بوو، بازركانیكى

گەورەش بوو، ديارە بە بازرگانىيەكەي خزمەتى خۇشى و قوتابىەكانىشى و،
خزمەتى خەلکىشى پىکىردو، نىجا لەگەل ئەوهدا که زۆر ساماندار بوو،
بەلام يەكجار خوا پەرست و زاهيدو بۆ خوا صولحاو بوو، ساماندار بوون و
دەسترويشتن، لە پووی سەرودەت و سامانەو، يان لە پووی دەسەلاتەو، لەگەل
بۆ خوا صولحان و دیندارى و پارىزکارى دا تىکناگیرى..

نىجا جوولەکه که ئەبوو حەنەفە دەبینى، بە بەرگىكى جوان و بۆنىكى خوش و بە
سواری و لاخ، خۇشى غەرقى تۆزو ئارەق و دووگەل بوو، دەلى: ئەي نىمام! دەلى:
بەلى، دەلى: فەرمودەيەکی پىغەمبەرى تىوہەيە، که دەلى: **إِلَّا الذُّيَا سَجَنَ لِمُؤْمِنٍ**
وَجَنَّةُ الْكَافِرِ واتە: دنیا سجنى برودادرو، بەهەشتى بىپروايە، نىجا ئايا تىستا تۆ وەك
لە بەهەشتدا بى، دىيە بەرچاو، يان من، ئايا ژيانى من وەك سجن و زىندانە، يان
هەي تۆ؟ واتە: فەرمايشتەكەي پىغەمبەر ﷺ پىچەوانەي حالى من و تۆيە!!

ئەبوو حەنەفە پياويكى زۆر عاقل و بلىمەت بوو و قەد دانەماو، پىسى
دەلى: جوولەکه بە تەنكىد حالى تۆ ناخۇشەو، حالى من خۇشە، بەلام حالى
تۆ ئەودى تىستات، لە چاو ئەو سزاو دۆزەخەي چاودەرىت دەكات، تىستات وەك
بەهەشتىيە، منىش ئەو حالەي که تىيدام، لە چاو ئەو بەهەشتەي که چاودەرىم
دەكات، تىرەم وەك سجن و زىندان وايە.

وہ لایمىكى زۆر پر بە پىست و هەق و راست بوو.

۶- شاعیرىك (**الْقُرْطُبِي**) لە تەفسیرەكەي خۇیدا^(۱)، چوار دىرە شیعری لیوہ دىتى، لە
بارەي ژيانى دنیاو چۆنیەتی مامەلەکردن لەگەل ژيانى دنیادا، ئەم چوار دىرە شیعەرە
دىتى، پىم خۇشبوو بیانەینم:

مَتَّعَ مِنَ الْأَيَّامِ إِنْ كُنْتَ حَازِماً ... فَإِنَّكَ فِيهَا بَيْنَ نَاهٍ وَأَمْرٍ

إذا أُبقت الدنيا على المرء دينه ... فما فاته منها فليس بضائر

فلا تزن الدنيا جناح بعوضة ... ولا وزن رُئ من جناح لطائر

فلم يرض بالدنيا ثواباً لمحسن ... ولا رضى الدنيا عقاباً لكَافِرٍ

واتە: لە پۇژانئىكى كەمى ژيانى دنيادا، بەهرە وەربىگرە، ئەگەر تۆ خاوەن
عەقلىيىكى باشى و ورياي، (واتە: مەچوو هەموو پۇژەكانى ژيانى بکەى بە
پاىواردن و بەهرە وەرگرتنى ماددىي)، چونکە لە پۇژەكانى ژياندا، لە نىوان
ئەو دەى، كە شت قەدەغە بکەى لە خەلکىك و، پىگىرى لە خراپە بکەى،
ياخود فەرمانيان پى بکەى بە چاکە، (واتە: تۆ دەبى زياتر مشوورى تەو
بخۆى كە لە ژياندا بەو شىوئەيە بى، لە پۇژانئىكى كەمدا بەهرە وەربىگرە، بايى
ئەوئەندە كە جەستەت پىويستى پىتەتى و ژيانى پى بەرئە دەچى، بەلەم
هەول بەدە تەركى فەرمان بە چاکە و پىگىرى لە خراپە ئەنجام بەدى).

ئەگەر دنيا دىندارىيەكەى بۆ مرؤف هىشتەو، ئەوئەندەى لە دنيا، لە دەستى
دەچى، هىچ زيانى پى ناگەيەنى، مادام دىنى سەلامەت بووبى.

دنيا هەندەى كىشى بآلە مېشوولەيەك كىشى نى، هەروەها هەندەى پەرىك
لە بآلى بآلئەيەك كىشى نى (واتە: لە تەرازووى خوادا).

بۆيەش خوا ﷻ رازى نەبوو لە دنيادا پاداشتى چاکەكار بەتەو، هەروەها
پازىش نەبوو، دنيا بکاتە شوئى سزا، بۆ پىپروا.

دنيا نە شوئى پاداشتە بۆ چاکەكارو، نە شوئى سزايە بۆ پىپروا، نە جىي
سزاي تىدا دەبىتەو، نە جىي پاداشتى تىدا دەبىتەو، هەندە كەم و كورت و
كەم بايەخە لە روو ماددىيەكەيەو لە چاو قىامەت.

مەسەلەى چوارەم:

ئەوالەى لە ئاست قورئانى بىرخەرەۋەى خۋاى بە بەزەبى دا خۋيان كۆير دەكەن و، نادىدەى دەگرن و، پىشتى تىدەكەن، خوا ﷻ شەيتانىكى گومراكەريان بۆ دەپە خىستىنى و دەپتە ھاودەمىيان، كەچى ئەوان پىيان وايە رپى راستگرتوون، بەلام كە لە پۆزى قىامەتدا دىنە لای خوا، دوورىيان لىيان بە ئاۋات دەخۋازن، (۱۰۰۰: لە شەيتانەكان)، بىگومان پىكەۋە بەشاربوونىشان لە سزاۋ ئازاردا، ھىچ سوودىيان پىناگەيەنى و، ھەر كەسەو سزاۋ ئازارى خۋى:

خوا ﷻ دەفەر موى: ﴿وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ۖ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ۚ﴾ ۷۷ ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَيَلْسُ الْقَرِينُ ۚ﴾ ۷۸ ﴿وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ أَنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ۚ﴾ ۷۹

شىكردنەۋەى ئەم ئايەتانه، لە دە برگەدا:

(۱) - ﴿وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ﴾، ھەر كەسك لە قورئانى بىرخەرەۋەى (خۋاى) بە بەزەبى، پىشت ھەلكردوۋ بى، ياخود چاۋ نووقاۋ بى، خۋى كۆير كرەبى.

(۲) - ﴿نَقِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا﴾، تىمە شەيتانىكى بۆ دەپە خىستىن، بۆ نامادە دەكەين، (التَّقْنِيضُ: التَّيْمُنَةُ وَالْإِثَابَةُ)، برىتە لە نامادە كردن و ساز كردن، وشەى: (يَعِشْ) خويندراۋىشە تەۋە: (يَعِشًا)، ئىجا (عِشًا، يَعْشُو، عِشًا: لَجَقَهُ مَا يَلْحَقُ الْأَعْشَى، وَهُوَ الَّذِي لَا يُبْصِرُ بِاللَّيْلِ)، بەلام (عِشَى، يَعْشَا، عِشًا أَيْ: عَمِي)، (عِشًا، يَعْشُو، عِشًا)، ئەۋەبە كە باباى شەۋ كۆير، كە بە شەۋى نابىنى چى بەسەر ھاتو، ئەۋىش واى بەسەر بى، بەلام (عِشَى، يَعْشَا، عِشًا)، واتە: كۆير بوو، كە ھاتە: تەگەر بخويندريتەۋە: ﴿وَمَنْ يَعِشْ﴾، يانى: ھەر كەسك شەۋ كۆير بى، ياخود خۋى نابىنا بكات، بەلام تەگەر بفرەموى: (يَعِشًا)، واتە: ھەر كەسك كۆير بى، ھەرۋەھا لە

زمانى عەرەبىيىدا دەللى: (عَشِيٍّ إِلَى النَّارِ أَيْ: أَقْبَلَ)، بەلەم (عَشِيٍّ عَنِ الذِّكْرِ أَيْ: أَعْرَضَ)، لىرەدا: ﴿وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ﴾، (ضَمَّنْ مَعْنَى الْإِعْرَاضِ)، واتە: ھەر كەسك لہ ناست قورتاندا، كە بىرخەرەوہى، بىرخەرەوہى خۋاى بە بەزەبى، خۋى كۆپر بكات و، پشتى تىبكات، ئەو شەيتانىكى بۇ تامادە دەكەين.

(۳) - ﴿فَهُوَ لَرَقِيبٌ﴾، كە دەبىتە ھاودەم و ھاۋرازى، (الْقَرِيبُ: الْمُلَازِمُ وَالصَّاحِبُ)، كەسك كە ھەمىشە لەگەل كەسكە و، ھاۋەلىەتى و لىتى جيا نابىتتەو، (الطَّبْرِي) لە تەفسىرەكەى خۋى دا^(۱) دەللى: (وَأَصْلُ الْعُشْوِ: النَّظَرُ بِغَيْرِ ثَبَتٍ، لِعَلِّهِ فِي الْعَيْنِ، يُقَالُ مِنْهُ: عَشَا فَلَانٌ يَعْشُو عَشْوًا وَعُشْوًا: إِذَا ضَعُفَ بَصَرُهُ، وَأَظْلَمَتْ عَيْنُهُ، كَأَنَّ عَلَيْهِ عِشَاوَةً)، وشەى (عُشْوًا) لە ئەصلدا بە ماناى تەماشاكردنە بەبى چاۋ چەسپاندن، لەسەر شىتەك، يان بەبى چاك دىتن، بەھۆى ئەوہوہ كە نەخۇشەك لە چاۋدا ھەبە، دەگوترى: (عَشَا فَلَانٌ يَعْشُو عَشْوًا وَعُشْوًا)، ئەگەر چاۋى بىھىز بوو، چاۋى تارىك داھات، ۋەك پەردەبەكى بەسەرەوہ بى.

(۴) - ﴿وَأَنَّهُمْ لَيَصْدُوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ﴾، بە دلئىابى ئەو (شەيتانە قەرىن) انە، ئەو (بىيرواى) انە (كە لە ناست كىتى خۋادا كۆپر بوون و نادىدەيان گرتوہ)، ھەلدەخەلەتتىن و لە رى لايان دەدەن (لە راستە شەقامى خوا).

(۵) - ﴿وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ﴾، كەچى پىيان واىە، (لە رى لادراۋەكان پىيان واىە)، رى راستيان گرتوہ، ياخود: پىيان واىە: شەيتانەكان رى راستيان گرتوہ و رى راست پىشانى ئەوانىش دەدەن.

شاينى باسە: وشەى (أَعْشَى)، بە ماناى پىاۋى شەو كۆپرو، (عَشْوَى) بە ماناى ئافرەتى شەو كۆپرە، نىجا لىرەوہ ئەو پەندە عەرەبىيە ھاتوہ، كە دەللى: (فُلَانٌ يَخْبِطُ خَبْطَ عَشْوَى)، واتە: فلانكەس بە رىيەدا دەپوات و ھەلسوكەوت دەكات، ۋەك چۆن ئافرەتى شەو كۆپر ھەلسوكەوت دەكات، كە بە شەۋى نابىنى و، بەسەر دەرو دىۋاردا دەكەۋى، ئەو پەندە لەوہوہ ھاتوہ.

کهواته: که دهفهرموئ: ﴿وَأَنَّهُمْ لَيَصْدُوْنَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ﴾، پېشی باسی
 قهرینیک دهکات، ﴿فَهُوَ لَهُ قَرِيْنٌ﴾، هەر کهسیک له ئاست قورنای بیرخه رهوهی
 خواى به بهزه ییدا، کویر بئ، یاخود شهو کویر بئ، چاک چاوی نه کاته وهو
 سه رنجی نه دا، شه یانیکى بو ئاماده ده کهین، بوى ده بیته قهرین، واته: هاوړی
 و هاوړ و هاوړاز، دواى ده فهرموئ: ﴿وَأَنَّهُمْ لَيَصْدُوْنَهُمْ﴾، ﴿وَأَنَّهُمْ﴾،
 رانای کویه بو: ﴿قَرِيْنٌ﴾ ده چته وه، له بهر نه وهی هەر کامیک له مروقه کان،
 که له ئاست بهرنامهو کتیبى خوادان، کویر دهن، خوا ﴿قَرِيْنٌ﴾ قهرینکیان بو
 ده په خستى، کهواته: دهن به کو.

کهواته: قهرینه کان، ئه وان له رى لاده دن، وشه ی: ﴿السَّبِيلِ﴾، که (أل)
 ی ناساندنی له سه ره، ده گونجى بلئى: له رتیازه که، کهواته: (أل) ی ناساندنه که
 بو (عهد)، یانی: له رتیازه که، واته: رتیازه زاندراره که، که رتیازی خوايه،
 ده شگونجى ئه و ناساندنه بو جینس بئ، واته: له جینسى رتیی راست، له
 هه موو روویه که وه لایان ده دن.

﴿وَيَحْسَبُوْنَ أَنَّهُمْ مُّهِتَدُوْنَ﴾، ﴿يَحْسَبُ الْمَضْدُوْدُوْنَ أَنَّهُمْ مُّهِتَدُوْنَ﴾، له رى
 لادراوه کان پتیا وایه، رتیی راستیان گرتوه، یاخود: له رى لادراوه کان پتیا وایه
 نه و شه ی تانه قهرینه نه ی له رتیا و لاداون، رتیی راستیان گرتوه، بویه نه وانیش
 لیان به هره مه ند دهن.

(إِهْتِدَاء): بریتیه له زانیاریی هه بوون له رتیی راست و به هره وه رگرتیش
 له و زانیارییه، یانی: (إِهْتِدَاء) بریتیه له رتیی راست زانین و رتیی راست گرتن.
 (٦) - ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا﴾، هه تا کاتیک هات بو لامان، واته: به کتیک هات بو لامان، ئه مه
 خویرا ویشه ته وه: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا﴾، واته: مروقه له رى لادراوه که و، شه ی تانه هاوه له که شی
 هاتن بو لامان.

(۷) - **قَالَ بَلَيْتَ بَيْتِي وَبَيْنَكَ بَعْدَ الْمَسْرِقَيْنِ** ﴿﴾، (مروۋقە لە رێ لادراوەکە) گوتی: خۆزگە لە نێوان من و لە نێوان تۆدا، دووری دوو پۆژھەلاتەکان بووایە، کە مەبەست لە دوو پۆژھەلاتەکان، واتە: پۆژھەلات و پۆژناوا، بەلام پۆژھەلات زاکراوە بەسەر پۆژناوادا، نینجا نێوان پۆژھەلات و پۆژناوا دووری، بە ئەندازەى پانایى زەویە، واتە: بە ئەندازەى ئەمسەر و ئەوسەرى زەوى، من و تۆ لێک دوور باین.

(۸) - **فَيَسِّرَ الْفَرِيضَ** ﴿﴾، واتە: تۆ خراپترین ھاوڕازو ھاوڤۆ بووی.

(۹) - **وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ** ﴿﴾، (ئەمە کورتکردنەوێ چەند پستەبەکە: سەرەنجام ھەموویان خزانە نیو سزاو، نینجا خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ظَلَمُوا** پێی فەرموون: ھەرگیز ئەمڕۆ سوودتان پێناگەيەنێ، کە پێشتر ستمتان کردووە، ئەو کە لە سزادا ھاوبەشن، واتە: ھاوبەشیان لە سزادا، سوودتان پێناگەيەنێ، چونکە ھەر کەسە پر بە پێستی تاوان و خراپەى خوێ، سزا دەدرێ.

کەواتە: **وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ** ﴿﴾، (لن) بۆ جەختکردنەووە ھەمیشەیی کردن (تاکید و تابیید)ە، واتە: ھەرگیز سوودتان پێناگەيەنێ، **الْيَوْمَ** ﴿﴾، ئەمڕۆ، **إِذْ ظَلَمْتُمْ** ﴿﴾، (إِذْ) (ظَرَفٌ مَّبْهَمٌ لِلزَّمَانِ الْمَاضِي)، (إِذْ) بۆ (ظَرْف)ە، بۆ کاتی رابردوو، کە لێردا مەجازە بۆ ھۆکار، واتە: لە ئەنجامی ئەویدا کە ئێوە ستمتان کردووە.

(۱۰) - **أَنْتُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ** ﴿﴾، واتە: بە ھۆی ئەویدا لەسزادا ھاوبەشن، سوودتان پێ ناگەيەنێ، خوێندراویشەتەو: (إِنَّكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ)، نینجا ئەگەر (إِنَّكُمْ) بێ، ئەمە پستەبەکی دەست پێکردنە (جُمْلَةٌ إِسْتِثْنَائِيَّةٌ)، واتە: بە دلنایى ئێوە لە سزادا ھاوبەشن.

نینجا ئەگەر بە (إِنَّكُمْ) بخوێندرێتەو:

کە دەفەرموێ: **وَلَنْ يَنْفَعَكُمْ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ** ﴿﴾، ئەمە ئەوێ تەواو دەبێ، یانی: ئەمڕۆ ھیچ سوودتان پێناگەيەنێ، کە کاتی خوێ ستمتان کردووە، ھەرگیزاو ھەرگیز.

(إِنكُمْ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ)، بە دۇنيایى تېۋە لە سزادا ھاۋبەشن، بەلام تەگەر (أَنْتُمْ) بى، واتە: نەمىرۆ تېۋە، بەھۆى نەۋەۋە كە لە سزادا ھاۋبەشن، سوودتان پى ناگەيەنن.

يەككە لە تۆيۋەرەۋان تاۋا تەم ئايەتە موبارەكە مانا دەكات: (تَقَرَّرَ الْيَوْمَ انْتِفَاءً انْتِفَاعِكُمْ بِالْإِشْرَاقِ فِي الْعَذَابِ انْتِفَاءً مُؤَبِّدًا مِنَ الْآنَ)، نەمىرۆ چەسپاۋە سوود نەبىننى تېۋە، بەھۆى بەشدارىتان و، ھاۋبەشىيتانەۋە پىكەۋە لە سزادا، كە ھەرگىز سوود نابىنن و نەۋە كە لكىكتان پى ناگەيەنن، واتە: لىرەدا لەم ئايەتە موبارەكەدا، سى وشە بەكارھاتوون:

۱- (لَنْ): بەكارھاتوۋە بۆ كۆتايى پېھىنان لە داھاتوۋدا (لِلتَّائِيدِ الْمُسْتَقْبَلِي).

۲- (الْيَوْمَ): بەكارھاتوۋە بۆ ئىستا، (لِلْحَال).

۳- (إِذْ) بەكارھاتوۋە بۆ رابردوۋ، (لِلْمَاضِي).

ئىنجا تەم سىيە، يەككىان بۆ داھاتوۋ، يەككىان بۆ ئىستا، يەككىان بۆ رابردوۋ، ھاتوۋن، ھەموۋشيان پەيۋەندىيان ھەيە بە: ﴿يَنْفَعُكُمْ﴾، مانايەكەشى ئاۋايە: نەمىرۆ ھەرگىز سوودتان پىناگەيەنن، كە پىكەۋە بەشدارن لە سزادا، بەھۆى نەۋەۋە كە لە رابردوۋدا ستەمتان كىردوۋ، ستەمەكەش بىرىتە لە شىرك و كوفر.

ھەلبەتە ئىمە لە تەفسىرى (فُضِّلَتْ) دا كورتە باسىكمان لە بارەى نىزىكى فرىشتان لە برۋاداران و، ھى شەيتانان لە كافرانەۋە كىردوۋ، لىرە ناگەپىنەۋە سەرى.

مەسەلەي يېتەجەم و كۆتايى:

دلدانه وهى خوا ﷻ بۆ يېتەمبەر ﷻ كه ئەوانەي ھىدايەت وەرناگرن، سووچى خۇيانەو حەقەن دووچارى سزاش دەبن، بۆيە پتۈيىستە توند دەست بە پەيامى خواوہ بگىرى و، دۇنيابى لەسەر راستە رىيەو بەرنامەكەي بىرخەرەوہو مایەي پاىە بەرزىيە، لە پىش وىشدا ھىچ يېتەمبەرىك بە جگە لە خوا پەرسىتى نەتېردراوہ:

خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْأَعْمَى وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾ فَإِنَّمَا نَذِيرٌ لِّكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْقِمُونَ ﴿١١﴾ أَوْ نُزِيلُكَ الَّذِي وَعَدْنَاهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿١٢﴾ فَاسْتَمِعْ بِالَّذِي أَوْحَى إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَّكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿١٤﴾ وَنَسْأَلُ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿١٥﴾﴾

شىكرىدنه وهى ئەم ئايەتانه، لە سىز دە بەرگەدا:

خوا ﷻ لە كۆتايى ئەو ئايەتانهدا، ڕوو لە يېتەمبەرى خاتەم ﷻ دەكات، بە پرسىار كەردنى نكوو ئىيلەيكە رانەوہ دەفەرموى:

- (١) - ﴿أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ﴾، ئايا تۆ بە كەران دەبىستىنى؟ ﴿الصُّمَّ﴾، كۆي (أصم)، واتە: كەپ، ﴿الصُّمَّ﴾، واتە: كەپان.
- (٢) - ﴿أَوْ تَهْدِي الْأَعْمَى﴾، يان ئايا تۆ رېتەمايى كۆيران دەكەي؟ ﴿الْأَعْمَى﴾، كۆي (أعمى) يە.

- (٣) - ﴿وَمَنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، يان دەتوانى كەسەك كە لە گومرايەكە ناشكرا دايە، رېتەمايى بەكەي؟ واتە: ئەوہ بە تۆ ناكەي، ئەوانەش ھەستەوہرەكانى خۇيان لە كارخستوون، نە بە گوئيان ھەق دەبىست، نە بە چاويان ھەق دەبين، نە بە ھەقلىشان رېي پاست دەدۆزنەوہو، لە گومرايەدان.

كەواتە: ئەمە دلدانەۋدىيە بۇ پىغەمبەر ﷺ، كە كەم و كوپى و سوۋچى تۆ
نە، ئەوانە رىنى راست ناگرن، بەلكو خۇيان نايانەۋى، بېسىت و بېنىن و عەقل
و ھۇشى خۇيان بەكار بېنىن.

(۴) - ﴿فَإِنَّمَا نَذْهَبَنَّ بِكَ﴾، لە حالىكىدا كە ئىمە تۆ لابەرىن، واتە: بتمرىنىن.

(۵) - ﴿فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْقِمُونَ﴾، ئەۋە بە دلىيائى ئىمە لەۋان تۆلەستىنىن.

(۶) - ﴿أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْتَهُمْ﴾، يان ئەگەر ئەۋەدى گفتمان پىداۋن، پىشانى تۆى
بدەين.

(۷) - ﴿فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ﴾، بە دلىيائى ئىمە بەسەر ئەۋان دا تۋاندارىن، واتە: لە
ھەردوۋو حالاندا سزادارانى ئەۋان مەسۋگەرەۋ، بپراۋتەۋە، چ تۆ لابەرىن، بە تەكىد ئىمە
تۆلەستىنىن لە ئەۋان و تۆلەيان لى دەستىنىن، سزايان دەدەين، چ تۆ بېھلىنەۋە و،
پىشانىت بدەين ئەۋەدى كە بەلىنمان پىداۋن و ھەرەشەمان پى لىكرىدوۋن، ئەۋە ئىمە
بەسەر ئەۋاندا بە تۋانان و تۋاندارىن، ئەۋەدى مەنەۋى بەسەريان دىنىن.

ۋشەى (إِنَّمَا) لە ئەصلدا: (إِنْ مَا) يە، (إِنْ) بۇ مەرجه، (إِنْ الشَّرْطِيَّة) يە، (مَا) ش
زىادكرۋە بۇ جەختكرىدەۋە، (وَإِنَّمَا) (نُون) ەكەش لە (مِيم) ەكەدا (ذَغَم) كراۋە،
ئەصلى خۇى (إِنْ مَا) يە، بۆتە (إِنَّمَا)، واتە: لە حالىكىدا ئەگەر ھاتوو.

كە دەفەرەمۆى: ﴿فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْقِمُونَ﴾، ھەرۋەھا دەفەرەمۆى: ﴿فَإِنَّا عَلَيْهِمْ
مُّقْتَدِرُونَ﴾، (تَقْدِيمُ الْمُجْرُورِينَ عَلَى مُتَعَلِّقِيهِمَا، لِلإِهْتِمَامِ فِي التَّمَكُّنِ بِالْإِنْتِقَامِ
وَالْإِقْتِدَارِ عَلَيْهِمْ)، لە ھەردوۋو كيان دا كە (جَارٌ وَمَجْرُورٌ)، پىشخراۋە لە ئەصل
دا ناۋايە: ﴿فَإِنَّا مُنْتَقِمُونَ مِنْهُمْ﴾، ھەرۋەھا ئەۋەدى دىكە كە دەفەرەمۆى: ﴿فَإِنَّا
عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ﴾، لە ئەصلدا ناۋايە: ﴿فَإِنَّا مُّقْتَدِرُونَ عَلَيْهِمْ﴾، ئەمە بۇ گرنگىي
پىدانە، بەۋە كە خوا ﷻ دەستپۇشتوۋىيە بۇ تۆلە لىستاندەۋەيان، ھەرۋەھا
دەستپۇشتوۋىيە بۇ ھەر شىتەك كە بىھۆى پىشانى پىغەمبەر ﷺ بدات،
ھەرەشەيەك كە لە كافرەكانى كىردوۋە.

وشەى (وعد): **الَّذِي وَعَدْتَهُمْ**، ھەم بۆ ھەرەشەو، ھەم بۆ جگەلە ھەرەشەش بەکار دەھتەرى.

مُقْتَدِرُونَ، (الإِقْدَارُ: إِمْتِلَاكُ مَمَامِ الْقُدْرَةِ، أَوْ شِدَّةُ الْقُوَّةِ)، (اقتدار): بىرىتە لە بەدەستەو دەگرتتى تەواۋى دەسلەلات و، يان زۆر بەھتەزى، ئەم تەعبىرە كە لىرە ھاتو، لە سوورەتى (يونس) نايەتى (۴۶)دا، بەم جۆرە ھاتو: **وَإِنَّمَا تُرِيدُكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتُوفِيكَ فَإِنَّمَا مَرَجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ**، واتە: ئەگەر ھەندىك لەو ھى بەتەننىيان پى دەدەين، پىشانى تۆى بدەين، (كە سزادانىانە)، ياخود تۆ ھەرتەين و پىشانەت نەدەين، شویتى گەرەنەو ھىيان بۆ لای تەمەيە، دوايى خوا **ﷻ** چاودىرە بەسەر ئەو ھەو ھە دەيانكرد.

ياني: ئەگەر لە دنياشدا سزايان نەدەين، لە دواړوژدا سزادانىان مسۆگەرە.

يەكەك بۆى ھەيە، بلى خوا **ﷻ** بۆچى دەفەر مۆى: **فَإِنَّمَا نَذَرْنَا بِكَ**، ئنجا ئەگەر تۆ لابەرىن، دوايى دەفەر مۆى: **أَوْ تُرِيدُكَ**؟ يان پىشانەت بدەين.

من گۆلېزىر لە ھەموو تەفسىرەكان دەكەم و ئەو ھى بە دلىم بى، جارى واىە رايەك لە يەكەيانەو دەنىم و، مەرج نىە ھەموو جارەك نامازەى پىدەم، تەفسىرەكانم لە سەرەتاو ھەس كەردوون و لە كۆتايىدا ناويان دىتىن، ئنجا لىرەدا يەكيان دەلى: (فَالِدَّةُ التَّرْدِيدِ فِي هَذَا الشَّرْطِ تَعْمِيمُ الْعَالَيْنِ، خَالَ حَيَاةِ النَّبِيِّ ﷺ وَحَالَ وَفَاتِهِ، وَالْمَقْصُودُ: وَقْتُ ذَلِكَ الْعَالَيْنِ، لِأَنَّ الْمَقْصُودَ تَوْفِيقُ الْإِنْتِقَامِ مِنْهُمْ)، ئەو ھە كە خوا **ﷻ** دوو ئەگەرى ھىتاون، سوودەكەى ئەو ھەيە كە ھەردوو ھالەكان، ھالى ژيانى پىغەمبەر **ﷺ** و ھالى مردنى، يانى: چ لە ھالى ژيانەت دا، چ لە ھالى مردنتدا، لە ھەردوو ھالەكانت دا، ئەوان سزادانىان مسۆگەرەو پراو ھەتەو، لىرەدا مەبەست كات ديارىكردنە بۆ تۆلە لىستاندەو ھەو، بۆ سزادانىان، كە چ تۆ ھەرتەين، تۆلەيان لى دەستەين، چ تۆ ھەتەين، ئەو ھەندىك پىشانەت دەين، يان ئەو ھەيە ھەرەشەمان پى لىكردوون پىشانەت بدەين، لە ھەردوو ھالەندا تەمە توانامان بەسەرياندا دەشكى و لە دەستى تەمە دەرباز نابى.

۸- ﴿فَاسْتَمِمْ بِالَّذِي أَوْحَىٰ إِلَيْكَ﴾، كەواتە: دەست بگرە بەوھوہ كە بۆ لات سروشكراوہ، (المسك: أَخَذَ الشَّيْءَ)، (مَسَكَ) ئەوھوہ كە ئىنسان شتێك بگرێ، بەلام: (الِاسْتِمْسَاكُ: شِدَّةُ الْمَسْكِ)، (اسْتِمْسَاكُ) ئەوھوہ كە ئىنسان زۆر بە توندیی بىگرێ، كە لێرەدا مەبەست بەردەوام بوونە، لەسەر دەستكرتنى پىغەمبەر ﷺ بە قورئانەوہ، بە وەحى خۆى پەرۋەردگارەوہ.

۹- ﴿إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، بە دۇنيایى تۆ لەسەر رێھەكى راستى، ئەمە بەلكە هێنانەوھوہ، بۆ فەرمانكردنى بە دەست پێوھەگرتنى وەحى، واتە: توند دەست بەو وەحىيەوہ بگرە، كە بۆ لات سروشكراوہ، چونكە بىگومان تۆ لەسەر رێھەكى راستى.

۱۰- ﴿وَاتَّبَعُوا لَكَ وَلَقَوْمِكَ﴾، بە دۇنيایى ئەو بىرخەرەوھوہ بۆ خۆت و خەلكەكەت، يانى: ئەو قورئانە، پاناوھەكى بۆ قورئان دەچێتەوہ، يان بۆ وەحى دەچێتەوہ، وەحىيەكەش لە قورئان دا بەرجەستەيە، ئىنجا دەلى: (ذَكَّرَ الْعَقْلَ وَالتَّفَكِيرَ، وَذَكَرُ لِسَانِ الصِّبَةِ وَالشَّرَفِ)، (ذِكْرُ) بۆ خۆت و بۆ گەلەكەت، واتە: بىرخەرەوھوہ بۆ عەقڵ و ھۆشت، ياخود باس و خواسى زمانەو ناوبانگە، بۆ خۆشت و بۆ خەلكەكەشت.

ھەرچەندە زۆرىك لە توێژەرەوانى قورئان وەك (الطَّبَرى) و (ابن كثير) ھەموويان، (ذِكْرُ) يان بە مانای شەپەف و ناوبانگ ھىئاوہ، واتە: ناوبانگە بۆ خۆت و بۆ گەلەكەت.

ھەلبەتە ئەم رەستە قورئانييە، لە سەرەتای سوورەتى (الأنبياء) يشدا ھاتوہ، بەلام من پىم وایە، لێرەدا واباشترە بىرخەرەوہ بى، يانى: بىرخستەنەوہ، نامۆزگاريیە، بۆ خۆت و بۆ كۆمەلگاكەشت، لە قۇناغى يەكەمدا، ئەگەرنا دوايى: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾، یوسف، قورئان تەنيا بىرخەرەوھوہ بۆ ھەموو جیھانيان.

دەشگونجى مەبەست لە (ذِكْرُ) ھەم لێرە، ھەم لە شوێنەكانى دىكەش، مەبەست ناوبانگ بى و پىگە و پلەى بەرز بى، كە بىگومان ھەر كەسيك دەست بە قورئانەوہ بگرێ و پىزى قورئان بگرێ و قورئان لە باوھش بگرێ، وەك چۆن

بوی ده‌بیته په‌ندو تاموژگاری و بیرخه‌رده‌وه، به هه‌مان شیوه بۆشی ده‌بیته ناوو ناوبانگ و پایه‌داریش، به‌لام واپنده‌چی زیاتر مانای یه‌که‌م مه‌به‌ست بی، واته: بیرخه‌ره‌وه‌یه بو خۆت و گه‌له‌که‌ت.

(۱۱) ﴿وَسَوْفَ تَسْتَخْلَوْنَ﴾ له مه‌ودواش لی‌تان ده‌پرس‌یته‌وه، به تایبعت له خۆت و له گه‌له‌که‌ت، چونکه به زمانی خۆتان نه‌و وه‌حیی و په‌یامه‌ی خواتان بو هاتوه، یتوه زیاتر به‌رپرسیارن لی، لی‌تان ده‌پرس‌یته‌وه، چونکه ئاساتر ده‌ستان ده‌یگاتی، له خه‌لکیکی دیکه که یان زمانی عه‌ره‌بی نازانی و ده‌بی بۆی ته‌رجمه‌هه بکری، یان ده‌بی زۆر خۆی ماندوو بکات، تا‌کو قیری زمانی قوربان ده‌بی.

له کۆتاییدا خوا ﷻ ده‌فه‌رموی:

(۱۲) ﴿وَسَلِّ مِّنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَا﴾، بیرسه له‌وانه‌ی ناردوو‌مان، (نه‌و پیغه‌مه‌رانه‌ی ناردوو‌مان) له پیش تۆدا، لی‌یان بیرسه.

(۱۳) ﴿أَجْعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ﴾، ئایا جگه له (خوای) به به‌زه‌یی، په‌رستراوانیکی دیکه‌مان داناون په‌رست‌ین؟ له‌و باره‌وه نه‌م ریوایه‌ته هاتوه، که (الطَّيْرِي) ^(۱) هیتاویه‌تی:

(قَالَ ابْنُ زَيْدٍ، فِي قَوْلِهِ: ﴿وَسَلِّ مِّنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَا﴾ الزخرف: ۴۵، قَالَ: جُمِعُوا لَهُ لَيْلَةً أُشْرِي بِهِ بَيْنَتِ الْمُقَدِّسِ، فَأَمَّهُمْ، وَصَلَّى بِهِمْ، فَقَالَ اللَّهُ لَهُ: سَلِّمْ قَالَ: فَكَانَ أَشَدَّ إِيْمَانًا وَيَقِينًا بِاللَّهِ وَمِمَّا جَاءَ مِنَ اللَّهِ، أَنْ يَسْأَلَهُمْ).

واته: ئی‌بنو زه‌ید گو‌توویه‌تی: پیغه‌مه‌ر ﷻ نه‌و شه‌وه‌ی شه‌ورۆبی پیکرا، له (بَیْتِ الْمُقَدِّسِ) (پیغه‌مه‌ران) بۆی کۆ کرانه‌وه، ته‌ویش پیش نو‌یژی بو کردن و نو‌یژی بو کردن، خواش ﷻ پی‌ی فه‌رموو: لی‌یان بیرسه له‌و باره‌وه، به‌لام ئی‌مانه‌که‌ی به‌ه‌یزتر بوو، بر‌وا پته‌ویه‌که‌ی به‌ خوا زیاتر بوو، به‌وه‌ی بۆی تیردراوه، له‌لایه‌ن خواوه که پرسیاریان لی بکات، واته: پرسیاری لی‌یان نه‌کرد.

(الرازي) له تەفسیره کەى خوڤى دا^(۱)، سنى راي هيتان، له بارهوه که نایا
 فه رمان به پيغه مبه ر عليه السلام کراوه، له پيغه مبه رانی پيشوو بيرسى: که نایا خوا عليه السلام
 هيچ په رستراوى دیکه ی داناون به رسترين، وهک هاوبهش له گهل خوادا؟

۱- إسال مؤمني أهل الكتاب.

۲- إسال الأنبياء في ليلة المعراج.

۳- ذَكَرَ السُّؤَالُ فِي مَوْضِعٍ لَا يُمْكِنُ السُّؤَالُ فِيهِ، يَكُونُ الْمُرَادُ فِيهِ النَّظَرُ وَالْإِسْتِدْلَالُ، كَقَوْلِ مَنْ
 قَالَ: سَلِ الْأَرْضَ مَنْ شَقَّ أَثْنَارَكَ، وَغَرَسَ أَشْجَارَكَ، وَجَنَى ثِمَارَكَ، فَإِنَّهَا إِنْ لَمْ يُجِبَكَ جَوَابًا،
 أَجَابَتْكَ اعْتِبَارًا، فَهَاهُنَا سُؤَالُ النَّبِيِّ عليه السلام عَنِ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ كَانُوا قَبْلَهُ مُمْتَنِعِينَ، فَكَانَ الْمُرَادُ مِنْهُ،
 أَنْظُرْ فِي هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ بِعَقْلِكَ وَتَدَبَّرْ فِيهَا بِفَهْمِكَ.

واته: که خوا عليه السلام ده فره موڤ: پرسيار له پيغه مبه رانی دیکه، که له پيش
 تودا نار دوومانن بکه، نایا هيچ په رستراوانتيکمان داناون، به رسترين جگه له خوا،
 نه مه سنى وه لامى هه ن:

۱- له پروادارانى خاوه ن کتيبان بپرسه، (نه وانه ی هاوچه رخی خوڤن، ليتان بپرسه: نایا له
 کتيبه کانی خوادا هه یه، جگه له خوا به رستري؟).

۲- له پيغه مبه ران بپرسه، له شهوى ميعراجدا، وهک نهو ده قه ی هيتانمان له (إِبْنُ زَيْد) دهوه.

۳- باسکردنى پرسيارکردن، له شوييتيکدا که نه گونجى پرسيار بکري، مه به ست ليتي
 سه رنج دان و به لگه هيتانه وهيه، وهک قسه ی که سيک که ده لي: له زهوى بپرسه! کن
 پرويا به کانی تيدا پويشتاندوون و، کى دره خته کانی تيدا پواندوون و، کى به رو ميوه کانی
 تيدا پيگه ياندوون، نه گهر وه لامت نه داته وه به وه لام دانه وه، وه لامت ده داته وه
 به په ندو عيبرت، ليرده شدا پرسيارکردنى پيغه مبه ر عليه السلام، له پيغه مبه رانی پيشووی،
 شتيکی نه گونجاوه، به لام مه به ست پيى يانی: له م پرسه دا عه قلى خوڤت به کار بينه وه،

لە تېگە يىشتىنى خۆت پامىنە، ئەو كاتە دەزانى ناگونجى و، نەگونجاۋە خوا ﷺ بەھىچ كام لە پىغەمبەرانى فەرموو بى: جگە لە خوا ﷺ بپەرستى، پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھەموويان تەنيا بە يەكتا پەرستىي خواۋە ڤەوانە ڪراۋن، پەيامەكەيان كاڅل و جەۋھەرەكەي، ئەو ڤەيە كە مەۋقە ڪان تەنيا بەندايەتېي بۆ خوا بکەن.

خوا بە لوتف و كەڤەمى خۆي يارمەتېي ھەموو لايەكمان بدات، ئىمەش تەنيا خواپەرستىي، لە ژيانى تاكيى و خىزانىي و كۆمەلايەتېي و سياسىي خۆماندا زياتر تۆخ بکەينەۋە و، ڤەنگ پېدەينەۋە، بە شىۋەيەك بىن، كە تەنيا خواپەرست بىن و، تەنيا خوا بە پەرستراۋ بزانىن، بە واتاۋ چەمكى فراۋان و گشتگىرى پەرستى، خوا پەرستىي لە ھەموو ھەلسوگەۋتە ڪاماندا ڤەنگ بداتەۋە، بىگومان خواش ﷺ لە سوۋرەتى (الانبياء) دا، دەفەرموي: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ ۴۵، واتە: (ئەي موخەممەد ﷺ!) لە پېش تۆدا ھېچ كام لە ڤەوانە ڪراۋانمان نەناردوون، مەگەر ناگادارمان كەردوۋە، سروشمان بۆ كەردوۋە: جگە لە من ھېچ پەرستراۋىك نى، نىجا تەنيا بەندايەتېي بۆ من بکەن، خوا ﷺ يارمەتېيمان بدات، كە ئەھلى تەۋھىد بىن و بھانپاىزى لە شىرك، لە ھەموو جۆرە ڪانى شىرك، گەۋرە و گچكە و ئاشكراۋ پەنھان - چۈنكە شىرك ئەو گوناھەيە، كە قەلەمى عەفوۋى بەسەردا نايەت - ھەرۋەھا بھانكات بە ئەھلى خوا پەرستى و خوا بەيەككەرتىن، بە ماناي فراۋان و گشتگىرى پەرستى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پیناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە یازدە (۱۱) ئایەت پیک دى، ئایەتەکانى: (۴۶ - ۴۵)، تێیاندا گۆشەیهک لە بەسەرھاتی مووسا عليه السلام و فیرعەون و دەستەو دابەرەکەى باسکراوە، کە مووسا عليه السلام بە چەند بەلگەو نیشانەیهکەو، چوو بە لای فیرعەون و دارو دەستەکەى و گەلەکەى، ئەوانیش بە نیشانەکانى پێکەنیون و، دواى ئەوێ سزای خوا گرتوونى و، بەلایان بەسەرھاتو، داویان لە مووسا کردو، کە بۆیان لە خوا بپارێتەو، بەلایان لەسەر لابەرێ، ئەوانیش پێى راست دەگرن، کەچی دواى لابرانى بەلەش، پەیمانیان ھەلۆەشانداوتەو.

ھەرۆھە باسى فیرعەون کراو، کە خۆى بە ھۆکمرانىى ميسر دەو، باداو، شانازی بە کۆشک و تەلارەکەبەو کردو، کە جۆگەو پووبار بە ژیریاندا دەپۆن، تانەشى لە مووسا عليه السلام داو، و، پێشنیاری کردو، کە دەبوایە بازنەى زیرو فریشتەکان لەگەڵیدا ببوونایە، واتە: مادام بازنەى زیرو بۆ دانەبەزیناون و، فریشتەى لەگەڵ نەنێرداون، کەواتە: راست ناکات پێغەمبەر نیه، ئیدی بەو قسەو قالانە، خەلکەکەى خۆى عەقل سووک کردو، ئەوانیش شوێنى کەوتوون و سەرەنجام گیرۆدەى سزاو جەزەبەى خوا بوون.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۖ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿١٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ وَقَالُوا يَتَّبِعُهُ السَّاحِرُ أَدْعَىٰ رَبِّكَ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ﴿١٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُتُونَ ﴿٢٠﴾ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ ۖ قَالَ يَتَّبِعُوا آلِيَّ إِلَىٰ مُلْكِ مِصْرَ وَهَذِهِ

الْأَنهَرُ جَرَى مِنْ تَحْتِ أَفْلَا بُصُرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ
وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ
مُقَرَّبِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ، فَاطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَتِيزِينَ ﴿٥٤﴾ فَلَمَّا
ءَاسَفُونَا أُنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا
لِالْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

مانای ده قاول ده قی نایه تەکان

۱- به دنیایی موساشمان به نیشانه کامانهوه ناردده لای فیرعهون و، پریار به دهسته کانی، گوتی: بیگومان من نیراوی پهروهردگاری جیهانیانم (بو لاتان) ۱۶
نجا کاتیک نیشانه کامانی بو هیتان، نهوان (دارو دهستهی فیرعهون)، کتوپر پییان پیکه نین ۱۷
هیچ نیشانه یه کیشمان پیشان نه دان، مه گهر له خوشکه که ی (له هی پیشووی) گه وره تر بوو و، به نازارو سزاش گرمانن، به لکو بکه رینه وه ۱۸
گوتیشیان: هو ئه ی جادوو گهر! به هو ی په یمانیکه وه، که پهروهردگارت پیدای، بومان لئی بهار یوه، (نه گهر به لامان له سه ر لابدات)، مسو گهر ئیمه
رئ راستگرتوو ده بین ۱۹ که چی کاتیک سزاو نازارمان لئ لابردن (به لایه که مان لئ دوور خسته وه)، یه که سه ر نهوان به لئنیان شکاند ۲۰
فیرعهونیش له ئیو گه له که یدا، بانگی کرد (جا ری دا)، گوتی: نه ی گه له که م! ئایا هو کمپانی میسر
هی من نه یو، نه م روو بارانه ش به ژیر (کو شکه که مدا) ده رۆن، ئایا نابین (یان: به عه قل و دل نازانن)؟ ۲۱
یان ئایا من با شتر نیم له و که سه (موسا)، که نه و بئ بایه خه و، نیزیکه (نه توانئ قسه بکات و) مه به سستی روون بکاته وه ۲۲
(نه گهر راست ده کات پیغه مبه ره)، ده بووایه باز نه ی زیری فریدر ابا نه سه ر، یان فریسته کان ویرای هاتبا نایه ۲۳
نیدی خه لکه که ی (عه قل) سوو کردو سه ره نجام

به قسه یان کرد، چونکه تهوان کۆمه لێکی لاده ربوون ^{٥٤} تنجا کاتیک تیمه یان تووره کرد، تۆ له مان لیستاندن و تیکرایامان نغرو کرد (خنکاندمانن) ^{٥٥} له ناکامیشدا بو ئهوانی دیکه کردمانه پیشهنگ و په ند ^{٥٦} .

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(أُخْتِهَا): (أَي: مِنَ الْآيَةِ الَّتِي تَقْدَمْتُهَا، وَسَمَّاها أُخْتًا لَهَا، لِاشْتِرَاكِهَا فِي الصُّحَةِ وَالْإِبَانَةِ وَالصِّدْقِ)، که ده فهرمو: وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا (أُخْت) واته: خوشک، که ده فهرمو: (أُخْتِهَا) واته: لهو تابه تهی، لهو نیشانهی که له پیشیه وه بووه، بۆیه به خوشکی ناوی هیناوه، چونکه هه ر کام له دوو نیشانه کان، له رووی راستی و تهواوی و روونی و پووونکردنه وه و راستگۆیه وه، وهک یه ک بوون، یان هاوبه ش بوون، وهک چۆن دوو کچ که له دایکتیک ده بن، به خوشک داده نرین، لهو پوه وه که دایکیان یه که، یه کسانن، نهو نیشانه ش که خوا ^{٥٧} به موسای ^{٥٨} دابوون، لهو پوه وه، که هه موویان نیشانهی تهواو بوون و، ده رخه رو پووونکه ره وهی پیغه مبه ر بوونی موسا بوون و، راست و تیرو تهواو بوون، هه موویان وهک یه ک بوون.

که گو توویانه: (بِتَأْيِهِ السَّاحِرُ)، هۆ نهی جادووگه ر! (ساحر)، به مانای جادووگه ر دی، به لام مه رج نیه، وشه که مه به ست پنی زه م بووبی، چونکه له لای نهوان زانیاری جادوو، شتیکی په سند بووه، که واته: (ساحر)، واته: مامۆستا، زانا.

(عَهْدٌ عِنْدَكَ): واته: په یمانی به تۆ داوه، به لێنی له لای تۆ هه یه، (عَهْدٌ فَلَانٌ إِلَى فَلَانٍ، يَعْهُدُ عَهْدًا، أَلْقَى إِلَيْهِ الْعَهْدَ وَأَوْصَاهُ بِحِفْظِهِ)، ده گوتری: فلان عه هدی بۆ لای فلانکهس کرد، (يَعْهُدُ عَهْدًا)، واته: په یمانیکی بۆلا هاویشته، راشی سپارد، که تهو په یمان و به لێنه بهاریزی.

(كُشِفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ) : (أَزَلْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ، وَالْكَشْفُ: رَفْعٌ وَإِزَالَةٌ مَا يَسْتُرُ الشَّيْءَ)،
 كه دهفه رموی: (كُشِفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ)، واته: سزاكه مان لی لابر دن، به لایه كه مان لی
 لادان.

(كُشِفَ): بریتیه له بهرز کردنه وهو لادانی شتیک، که شتیک داده پووشن، بو
 وینه: سه ری مه نجه لیک که لاده درئ، یاخود په رده یه ک که له سه ر شتیک لاده درئ،
 ده گو ترئ: (كُشِفَهُ) واته: لای برد، لایدا.

(نَكُتُ): (النَّكْتُ: النُّقْضُ وَاسْتَعْيَرَ لِنَقْضِ الْعَهْدِ)، (نَكْتُ): به مانای
 هه لوه شان د نه وه دی، به تاییه ت که سیک که ریسیک ده چنن، یان ده یهو ئیتیه وه،
 دوایی هه لوه شتیریتیه وه، پیی ده گو ترئ: (نَكْتُ) که (نَقْض) یشی بو به کار ده هی ترئ،
 به لام لی رده دا خواز او ته وه بو هه لوه شان د نه وه و شکاندنی به لاین و په یمان.

(مَهِينٌ): (المَهِينُ: الضَّعِيفُ وَالذَّالِيلُ وَالْحَقِيرُ)، به مانای بیتیزو زه بوون و که م
 بایه خ دی، حاشای مووسا عليه السلام، دیا زه فیرعه ون له هه مبانیه ی خویدا گو یزی
 ژماردوون، بو یه مووسای وا هاتوته بهر چاو، نه گه رنا هیچ که س له مووسا عليه السلام،
 له پوژگاری خویدا خاوه ن عیزه تر نه بووه، وه ک هه ر کام له پیغه مبه رانی دیکه.
 (يُبِينُ): ده رده خا (يُبِينُ، يُوَضِّحُ)، وَلَا يَكَادُ يَبِينُ، خه ریکه نه زانی قسان
 بکات، یاخود مه به ستی خو ی دهر یخات.

(أَسْوَرَةٌ): (جَمْعُ سَوَارٍ مِنْ اسْتَوَارَ الْفَارِسِيِّ)، (أَسْوَرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ، وَأَسَاوَرٌ مِنْ
 فِضَّةٍ)، فَلَوْلَا أَلْقَى عَلَيْهِ أَسْوَرَةٌ، (أَسْوَرَةٌ، كَوَى (سوار) ه نهو یش له (استوار)
 ی فارس ییه وه هاتوه، واته: نه وه ی له ده ست ده کرئ، نجا نه گه ر (أَسْوَرَةٌ) بئ،
 نه وه یه که له زی تر دروست کرابن، به لام نه گه ر (أَسَاوَر) بئ، که کوی (سوار) ده،
 له زیوه، وه ک خوا عليه السلام له سووره تی (الإنسان) دا، ده فه رموی: وَحُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ
 فِضَّةٍ ۝ ٨١، راز ترانه وه به باز نه ی له زیو، زانیان وایانگوتوه، به لام ده شگونجی
 بگو ترئ: (أَسْوَرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ، وَأَسَاوَرٌ مِنْ ذَهَبٍ)، به هه ر حال هه ندیک له زانیان

وایان هاتوته بهرچاو، که نه گهر (أَسُورَة) بَن مانای وایه، نهو بازنامه له زِرپ دروستیوون، به لَام نه گهر وشه ی (أَسَاوِر) به کار بهیتری، ههردووکیان کوَن، کوَی (سواران)، مانای وایه له زیو دروست بوون.

(مُفَرِّقٌ): واته: پیکه وه، (قَرُنٌ شَيْءٍ بَشِيءٍ)، پیکه وه جووتکردنی شَتِیک له گه ل شَتِیک دا، (الْإِقْرَانُ: کَالِإِزْدَوَاجِ فِي كَوْنِهِ إِجْتِمَاعُ شَيْئَيْنِ، أَوْ أَشْيَاءٍ فِي مَعْنَى مِنَ الْمَعْنَى)، (إِقْرَان) وهک (إِزْدَوَاج) ه، له وهدا که دوو شت یاخود چهند شَتِیک له مه به سَتِیک له مه به سته کاندایه کَبَن و پیکه وه بن.

(فَأَسْتَحَفَّ قَوْمَهُ): (أَي: حَمَلَهُمْ أَنْ يَخْفُوا مَعَهُ، أَوْ وَجَدَهُمْ خِفَافًا فِي أَبْدَانِهِمْ وَغَزَائِمِهِمْ)، خه لکه که ی خوَو و لیکرد، که له گه لئ سووک بن، به ئاسانی به ده سته وه بین، واته: (أَزْغَجَهُمْ وَاسْتَفَرَّهُمْ)، یاخود خه لکه که ی سووک بین، له پرووی جه سته یانه وه سووکی دیت و، له پرووی عقل و عهزیمه تیانه وه سووکه لئ هاتنه بهرچاو.

(ءَاسْفُونَا): (الْأَسْفُ: الْحُزْنُ وَالْعَصَبُ مَعًا)، وشه ی (أَسَف): به خه مباریی و تووهریی پیکه وه ده گوتری، به لَام خه مباریی بو خوا ﷻ به کارناهیتری، له قورئاندا وشه ی خه فته خواردن به کارنه هاتوه، ههروه ها له سونه تدا، به لَام وشه ی تووهریی بو خوا ﷻ به کارهاتوه، (غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ)، (سَبَقَتْ رَحْمَتِي غَضَبِي)، (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۲۷۵۱)، بویه (ءَاسْفُونَا)، واته: (أَغْضَبُونَا) تووهریان کردین.

(سَلَفًا): (السَّلَفُ: الْمُتَقَدِّمُ)، (سلف) نهو دیه که تیه پیری و، پویشتی، پیشه نگ، که واته: (سَلَفًا وَمَثَلًا)، واته: (مُعْتَبَرًا مُتَقَدِّمًا)، په ند لیوه رگراویکی رابردوو.

(وَمَثَلًا): (سَبَهًا)، ههروه ها (مَثَل) به مانای ویتچوو دی، شَتِیک به شَتِیک بجی، (هَذَا مِثْلُ هَذَا، شَبَهًا، أَوْ شَبِيهًا)، (مَثَل وَمِثْل)، وهک (شَبَهًا وَشَبَهًا)، یانی: نهو شته وهک نهو شته، به لَام ویرای نهو هوش (مَثَل) له زمانی عه پیدایه، به مانای

پەندیش دێ، کە ئێمە بە کوردیی دەڵێین پەند، پەندی پێشینان، کە بەمجۆرە
 پێناسە کراوە: (قَوْلٌ فِي شَيْءٍ يُشَبُّهُ قَوْلًا فِي شَيْءٍ آخَرَ يَتَنَبَّهُمَا مُشَابَهَةٌ يَجْعَلُ أَحَدُهُمَا
 الْآخَرَ وَيَمَازُهُ، مَثَلٌ: الضَّيْفَ ضَيَّعَتِ اللَّيْنُ)، (مَثَلٌ): پەند، بریتییە لە قسە بە کە
 بارەیی شتێکەو، کە وەک قسە بە کە دیکە دەچێ، لە بارەیی شتێکی دیکەو،
 لە ئێوانیاندا وێکچوون هەیە، تا کۆ یەکیکیان ئەوێ دیکە روون بکات و،
 وێنای بکات، بۆ وێنە: عەرەب گوتووایانە: (الضَّيْفَ ضَيَّعَتِ اللَّيْنُ)، (لە هاونیی
 دا شیرە کەت لە دەست دا)، کە ئەو بە سەرھاتیکی هەیە: پێویژ وێستوو یەتی
 ئافەرەتێک بێت، داوای لێکردووە هاوسەرگیری لە گەڵ بکات، ئەو کاتەش کەشی
 هاوین بوو و ئافەرەتە کە پەفری کردو، ئیجا ئایا خەمی بوو، یان بێگەنە بوو،
 داوایی و بوو کە ئەو ئافەرەتە، هاوسەرگیری کردبێ، یان نەکردبێ، گرنگ
 ئەو یە هەزار کەوتوو، هەزاریی و ناچاریی سەری پێ بە مائی ئەو کابرایە،
 کردو، داوای هاوکاری لێکردو، ئەویش پێگوتو: لە هاونیی دا شیرە کەت
 زایە کرد، دیارە دەبێ چووبێ، داوای شیرێک و خۆراکیکی لێ کردبێ، ئەویش
 گوتی: لە هاونیی دا، واتە: ئەو کاتە کە هاتم داوام لێ کردی هاوسەرگیرییم
 لە گەڵدا بکە و پەفرت کردم، ئەگەر نا ئێستا شیرت دەبوو.

پەندی کوردیی بۆ وێنە: (دیزە دەرخۆنە ی دێخەو)، یان (بانیکە و دوو
 هەوا یە)، هەموو ئەوانە بە سەرھاتیان لە سەر، پەند (مَثَلٌ) یش، عادت وایە
 مانای زۆر، لە چەند وشە بە کە مەدا کۆ دەکاتو.

مانای گشتیی نایه تەکان

بەسەرھاتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَام لە سێ نایەتی پێشوودا رابرد، ئەمجارە خوا بەسەرھاتی دووھم، بۆ پیغەمبەری خاتەم ﷺ دەگێرتەو، ھەلبەتە گۆشەیکە لە بەسەرھاتی مووسا، کە وەک گومان ھەم بۆ دلدانەوێ پیغەمبەر ﷺ، ھاوێلان و شونکەوتووانی بەرێزیەتی (خوا لێیان رازی بێ)، ھەرۆھە بڕواداران تاکو پوژی دوایی، تاکو زیانی مرووف لەسەر زەوی مابێ، ھەرۆھە ھۆشدارییەتی بە نەیارەکانی پیغەمبەر ﷺ، کە: بترسین لەوێ ھەمان سەرەنجامی شووم و خراپ، کە بەسەر فیرعەون و دەستەو دایەرەکی ھات، بەسەر ئیووش بێ، ھەرۆدە کچۆن ئەوان بە مووسا عَلَيْهِ السَّلَام بپێروا بوون، بە نایەتەکانی پێکەنین و رێزیان لە مووسا نەگرت، فیرعەون خۆی بەسەردا ھەلکێشا، بەلام دوایی تووشی سزاو جەزەبەیی خوا ﷻ بوون، ئیووش بترسین کە ھەمان چارەنووس بەسەر ئیووش بێت، چونکە ئەگەر ھەر لە پێی وانەو بڕۆن، ھەمان شت کە ھاتۆتە پێی وان، دیتە پێی ئیووش.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾ بە دنیایی مووسامان بە نیشانەکانمانەو نارد بۆ لای فیرعەون و، بڕیار بە دەستەکانی، دەستەو دایەرەکی، (الملا): (أَشْرَافُ قَوْمِهِ)، ئەوانەیی لە خەلکەکی ناو بەدرۆھە بوون و، دەستپوشتوو بوون و، بڕیار بەدەست بوون، بۆیەش ناویان لێنراو: (مَلَا): (لَإِنَّهُمْ يَمَلُئُونَ الْقُلُوبَ هَيْبَةً وَالْغَيُْونَ رَوَاتًا)، لەبەر ئەوێ دلی خەلکیان پڕ دەکرد لە سام و ھەیبەت و، چاوشیان پڕ دەکردن لە جوانیی، تەماشایان دەکردن، زرق و برقی دنیایان زۆر بوو، **﴿فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾**، مووسا عَلَيْهِ السَّلَام فرەمووی: من پەوانەکراوی پەرۆردگاری جیھانییەم، واتە: خوا ﷻ منی بۆ لای ئیووش پەوانە کردو، کە پەيامی خواتان پێ بگەیەنم.

تیمە بەسەرھاتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَام، کە لە سەرەتای سوورەتی: (الْقَصَص) دا، پێنج ئالْقَهیمان باسکردوون و، لە سوورەتی: (الأعراف) یشتا هەشت ئالْقَهی، واتە: هەر سێزدە ئالْقَهکە ی بەسەرھاتی مووسا عَلَيْهِ السَّلَام مان باسکردوون، کە بە پلە ی یەکەم مووسا عَلَيْهِ السَّلَام خوا عَلَيْهِ السَّلَام ناردوو یەتی، گەلی بەنوو ئیسرا ئیل لە ژێر چنگی فیرعەون دەری یێتی، کە سۆغەر و پێگاری پێ دەکردن، ئافەرەتەکانی دەهێشتەو، نێرینەکانی سەر دەبرین، بەلام وێرای ئەو بە دنیای ی پە یامی خواشی بە فیرعەون و بە گەلەکە ی کە قیبتییە کان بوون و لە میسر نیشتەجی بوون، بەوانیش گە یاندو.

﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَصْعَكُونَ﴾، تنجا کاتیک نیشانەکانی تیمە ی بۆ هێنان، کتوپر بەو نیشانانە پێکەنین، خەلکە کە ئەو نیشانانە یان کردنە مایە ی گالتە پێکردن و، پێ پێکەنین، دیارە کە مووسا عَلَيْهِ السَّلَام کە گۆچانی فریداو بەوتە مارو، دەستی بردۆتە بن قۆلی و، بن هەنگلی، دوا یی دەری هێناو تەو، وە ک گۆچکی زۆر بە شوق تاساو، نیشانەکانی دیکە کە خوا عَلَيْهِ السَّلَام هەم لە سوورەتی (الْأَمْل) داو، هەم لە سوورەتی (الإسراء) دا، دەفەر مووی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ﴾، نو نیشانە ی رۆشمان بە مووسا دابوون، تنجا کاتیک ئەو نیشانانە یان بینوون، پێیان پێکەنیون.

﴿وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا﴾، هیچ نیشانە یە کیشمان پێشان نە داو، مە گەر گەورە تر بوو لە خوشکە کە ی، واتە: لەو ی کە لە پێشیو بوو، یاخود لە دوا یو بوو، وە ک لە کوردە واریدا دەلێن، یە ک لە یەکی گەورە تر، نیشانەکانی کە خوا عَلَيْهِ السَّلَام بە مووسا عَلَيْهِ السَّلَام داو، هەموویان گەورە بوون، تەماشای هەر کامیکانت کردبایە، دەتگوت ئەو یان لەو ی دیکە گەورە تر، ﴿وَأَخَذْتَهُمْ بِالْعَذَابِ لَأَعْلَاهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، بە سزاو تازاریش گرمان، بەلکو بگەرێنەو، واتە: بەلکو بگەرێنەو لەو سەرکەشی و یاخی بوون.

﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾، کاتیک کە خوا عَلَيْهِ السَّلَام بە سزا گرتی و بەلای بۆ ناردن، ئەوانیش گوتیان: ئە ی جادووگەر! ﴿ادْعُ لَنَا

رَبِّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ ﴿١١﴾ بۆمان لە پەرۋەردگارت بپاړتو، بەھۆی ئەوھوہ کە پەرۋەردگارت بەئێنی بە تۆ داو، پەیمانی لە لای تۆ داناو، کە داوات بگرتتو، **﴿إِنَّا لَمُهْتَدُونَ﴾** ﴿١٢﴾، بە دلناییی یتیمە ڕێ راستگرتوو دەبین، ئەگەر ئەو بەلایەمان لەسەر لایچیی، کاتی خۆی لە بەسەرھاتی مووسادا **﴿الْحَقْلُ﴾** بە درێژیی باسمان کردو، کە ھەر جارێک بەلایەکیان بەسەر ھاتو، ناپەھەت بوون، چوون بۆ لای مووسا، داوایان لێکردو، ئەو جارە ئەو بەلایەیان لێ لایەری، بپروا دین، بەلام کە بەلایەکیان لێ لاچوو، گەراونەو سەر بەزمی پیشوویان، ھەر بەو شێوەیە، لە پەیمانی کۆندا بە درێژیی باسی بەلایەکانیش کراو، لە سوورەتی: (الأعراف) دا، خوا **﴿عَلَّمَ﴾** باسی ھەوتیان دەکات، کە دەفەرموی: **﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الشَّجَرِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ﴾** ﴿١٣﴾ **﴿فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَّيَّرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ﴾** ﴿١٤﴾ **﴿وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَخَن لَكَ بِمُؤْمِنِينَ﴾** ﴿١٥﴾ **﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ﴾** **﴿آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾** ﴿١٦﴾

۱- **﴿يَا لَيْسِينَ﴾**، وشکەسالیی و، سالی گرانی.

۲- **﴿وَنَقَصْنَا مِنَ الشَّجَرِ﴾**، لە دەستدانی بەروبووم و میوہ و کشتوکال، دواپی باسی پێنجی دیکەیان دەکات:

۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷- **﴿الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ﴾**، توفان و، کوللەو، ئەسپی و، بۆق و، خوین، کە لە شوینی خۆی دا بە درێژیی باسمان کردو، چۆنیەتی ئەو بەلایانە چۆن بوون؟ ئەمانە ھەوتیان، دووانیشیان: گۆچانەکی و دەستی بوون، ئەوہ نو.

ھەندیکیش لە زانیان بە جوړیکی دیکە باسی ئەو نۆیانە دەکەن، بەلام ئەو نۆیانە گۆمانن، لە ھەموویان ناشرکارتن.

﴿ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُوتُونَ ﴾، نجا کاتیک تیمه نازارو سزامان لی لایردن، نهوان کوتوپر هه لیانوه شاندهوه، واته: نهو به لینهی دابوویان، که پتی راست دهگرن، نهو به لینهیان هه لوه شاندهوه، که نهو ههس جاریک نه بووه، به لام لیره دا خوا ﴿﴾ به کورتییی باسی دهکات، نه گهرنا هه تا نهو نیشانانه هه موویان ته واو بوون، هه موو جارێ پهیمانیان هه لوه شاندهوه، نه جاریک بووه، نه دوو و نه سی!!

﴿ وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ ﴾، دواي نهوهی خوا به گشتیی باسی گهلی فیرعهونی کرد، که چۆن له گهڵ مووسادا ﴿﴾ بن به لاین و بن پهیمان بوون، نجا باسی فیرعهون دهکات به تابهت، دهفه رموی: فیرعهون له ئیو خه لکه کهیدا بانگی کرد، هه لبه ته خوی بانگی نه کردوه، یانی: جاریداو جارچی پاسباردن، جار بدنه و بانگ بکهن، ﴿ قَالَ يَقَوْمِ اَلَيْسَ لِي مُلْكٌ مِّصْرَ ﴾، گوئی: نهی خه لکه کهم! ئایا هوکمرانیی میسر هی من نیه؟! ﴿ وَهَٰذَا الْاَنْهَرُ نَجْرِي مِنْ تَحْتِ ﴾، ئهم رووباران ههس به ژیرمدا ده پۆن، واته: به ژیر کۆشکه کهمدا، که له رووباری نیلهوه چهند جوگه یه کیان هه لبه ستوون، بو جوانیی و ئاودیری و بو هه ر مه بهستیکی دیکه ی و یستوو یانه، نجا نهو جوگه و رووباران هه، هه ندیکیان به ژیر کۆشکه که ی یان به ملالوای کۆشکی فیرعهوندا رویشتون، ﴿ اَفَلَا بُصِّرُونَ ﴾، ئایا نابینن! واته: ئایا هوکمرانییه که ی من و کۆشک و ته لاره کهم و، نهو جوگه و جو بارانه که به ژیر کۆشکه کهمدا ده پۆن، نابینن؟!.

﴿ اَمْ اَنَا خَيْرٌ مِنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مِهِنٌ ﴾، یان ئایا من چاکترم لهو که سه ی، که نهو بن بایه خه، یا خود بن هیزو بن توانایه، که مه بهستی مووسا ﴿﴾ بووه، حاشای مووسا، به لام له بن بایه خان وایه، هه موو کهس بن بایه خه، مرووف خوی چۆن بیست، ئاواش ته ماشای خه لک دهکات! ﴿ وَلَا يَكَادُ يَبِئُ ﴾، نیزیکه نه توانی روون بکاتهوه، واته: نیزیکه نه توانی مه بهسته کانی خوی روون بکاتهوه و بگه یه نئ.

ھەلبەتە ۈك دوايى باسى ددكەين، ھەموو توۋزەرەۋانى قورئان دەلئىن: ئەم قسەيە ڧىرەئون درؤ بوودو، ئەۋى دىكەشيانى تۆمەت بوود، چونكە دۋى ئەۋى بە ڤوونىي لە قورئاندا ھاتو، كە مووسا عليه السلام لە خوا ﷻ دەپارېتەۋە: **﴿وَأَحْلَلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي ٢٧ يَقْفَهُمَا قَوْلِي ٢٨﴾** طە، گزىيەك لە زمانم بکەۋە، بۆ ئەۋى لە قسەم تىگەن، سەرەنجام خوا ﷻ دەڤەرمۋى: **﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَىٰ ٢٩﴾** طە، گوڤ: داۋاكرادەكەتت پتېدرا، ئەى مووسا! كەۋاتە: خوا ﷻ زمانى كردۆتەۋە، بەلام ڧىرەئون لە مووسا ھەر لە بەھانە بوود، لەبەر ئەۋى كاتى خۆى لە مالى ڧىرەئوندا گەۋرە بوود، باۋە كە مووسا زمانى لەنگىي تيدا ھەبوود، ياخود زمانى لە ھەندى پىتاندا گرتۋويەتى، ئنجا كە ۋەختى خۆى ڧىرەئون ئەۋ سەرنجەى لەسەرى ھەبوود، بەپىي ئەۋ سەرنجەى پىشپىي ھوكمى داۋە، ئەگەرنا بىگومان خوا ﷻ پىغەمبەرىك بئىرى، ئەۋەندە زمانپاراۋىي ۋ ڤەۋابىڤىي پى دەۋات، كە مەبەستى خۆى بگەيەنى ۋ ئەۋى دەيەۋى ڤوونى بکاتەۋە، كەۋاتە: ئەۋە ھەر قسەيەك بوودو، بە ھوكمى سەرنجى پىشۋوي ڧىرەئون لە بارەى مووساۋە، گوتراۋە، نەك بە ھوكمى ئىستاي، كە تەماشاش دەكەين مووسا عليه السلام لەگەل ڧىرەئوندا وتۋىڤى كردو، بە تايبەتى ئەۋى لە سوۋرەتى (الشعراء) دا ھاتو، ھەرۋەھا لە سوۋرەتى (طە) دا، زۆر بە ڤوونىي ديارە كە قسەكانى مووسا عليه السلام بەلكەدارو ڤوون ۋ پتەۋو مەكەم بوون.

﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ ٣٠﴾، دەبوۋايە بازنەى لە زېرى بۆ ھەلدرابان، ۋاتە: لە ئاسمانەۋە لەلايەن خواۋە، دەبوۋايە بازنەى زېرى بۆ نىردرابانايە، **﴿أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقَرَّرِينَ ٣١﴾**، ياخود فرىشتەكان لەگەلى بوونايەۋ ھاۋدەم ۋ ھاۋرېتى بوونايە، يانى: وىڤاى مووسا، فرىشتەكان ھاتبانايەۋ، بە كۆمەل لەگەلى بوونايە، بەلام تىستا مادام بازنى زېرى بۆ فرىشتەدارون ۋ، فرىشتەى لەگەل نەنيردارون، كەۋاتە: راست ناكات پىغەمبەر نى، مېژوو زانان دەلئىن: ئەۋ كاتە پادشاكانى مىسرو ھەندى شوئى دىكە، عادەتيان ۋابوو، بازنەى زېريان

لە دەست بوو، واتە: مادام مووسا عليه السلام بازەهێ زیڕی لە دەست نین، وەك دنیایەتی، وەك لای خواش فریشتەهێ لەگەڵ نین، كەواتە: نە بەلگەیه‌كی دنیایی هەیه‌و، نە بەلگەیه‌كی دینی و مەعنەویشی هەیه‌، كە ئەو داوایە دەیكات راست بێ.

﴿فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ، فَأَطَاعُوهُ﴾، فیرعه‌ون خەلكەكه‌ی خۆی سووككرد، واتە: عەقڵی سووككردن و چه‌واشەهێ كردن و گەوجاندنی.

یاخود: خەلكەكه‌ی خۆی سووك بینى، (أَي: جَعَلَهُمْ خِفَافًا، أَوْ وَجَدَهُمْ خِفَافًا)، سووكی كردن، یان بە سووكی بینین، سووكی لى هەلكەوتن، ﴿فَأَطَاعُوهُ﴾، ئەوانیش بە قسەیان كرد، لەبەر ئەوەی سووكەڵە بوون، لە رووی عەقڵ و تیگە‌یشتەوه‌، وەك چۆن با كە دى، ناتوانى بەرد رامالێ، بەلام دەتوانى پووش و پەلاش و خانگەرۆشك رابادات، بۆیه‌ فیرعه‌ون توانى هەڵیانخەڵەتێنى ئەوانیش بە قسەیان كرد، ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾، بە دنیایی ئەوان كۆمە‌لیكى لادەربوون، لادەربوون لە حوكمی عەقڵ و زگماك و شەریعه‌تی خوا، بۆیه‌ كەوتنە داوی فیرعه‌ونەوه‌.

﴿فَلَمَّا عَاثَفُونَا انْقَمَمْنَا مِنْهُمْ﴾، كاتێك ئیمەیان توورە كرد، بوونە هووكاری توورە‌بە ئیمە، تۆڵەمان لیستاندن، ﴿فَاَعْرَفْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ﴾، هەموویانمان خنكاندو، نغرۆمان كردن (لە دەریای سووردا، وەك لە بەسه‌رهاته‌كه‌یدا بە تەفصیل باسمان كردوه‌).

﴿فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ﴾، گێرامان بە پیشەنگ و بە پەند، بۆ ئەوانی دویان، واتە: گێرامان بە پەندێك كە پیشكه‌وتوه‌و بۆتە پیشەنگ، بۆ ئەو گەل و نەته‌وانەهێ دوی دین، كە پەند لە فیرعه‌ون و دارو دەسته‌كه‌ی وەرگیرن، خوشیان له‌وه‌ بە دوور بگرن كە بە دەردی ئەوان بچن.

مەسەلە گىرنگەكان

مەسەلەى يەكەم:

ئېررانى مووسا ﷺ بە بەلگەو نىشانەكانەوہ بو لای فىرعەون و دارو دەستەكەى و راگەياندنى مووسا، كە پىغەمبەرى جىهانىيائە بو لای ئەوان، كەچى پىكەنىيان بە نىشانەكان، ھەرچەندە يەك لە يەكى گەورەتر بوون و، سەرەنجام سزادرانيان و، دوايى بەلئىندانىيان بە مووسا، كە ئەگەر داوايان بو لە خوا بكات، نازارو بەلايان لەسەر لابىدات، پىرى راستگرتوو دەبن، بەلام بىن بەلئىنىى و پەيمان شكاندىيان:

خو! ﷻ دەفەر مووى: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَعْصُونَ ﴿١٧﴾ وَمَا نُرِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتَيْهَا وَأَخَذْتَهُم بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ وَقَالُوا يَتَّبِعُهُ السَّاحِرُ أَدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ إِنَّا لَمُهْتَدُونَ ﴿١٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿٢٠﴾﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانه، لە دە بىرگەدا:

١- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا﴾، بە دلئىيى مووسامان بە نىشانەكانەوہ نارد، واتە: مووسامان ناردو، نىشانەكانى پىن بوون، كە بىگومان لىرەدا مەبەست لە نىشانەكان (آيات)، ئەو موعىزانە بوون، كە بەلگە بوون لەسەر راستىي پىغەمبەرايەتىيى مووسا ﷺ، وەك لە سوورەتى (الإسراء) دا، دەفەر مووى: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ سَعَةَ آيَاتِنَا يَنْتَبِهْ فَسَلَّ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا﴾

﴿۱۱﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بِصَآئِرٍ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ
يَفِرْعَوْنُ مُشَبَّهًا ﴿۱۲﴾، واته: به دنیایی نو نشانه‌ی پروغان به موسادان، له
به‌نوو نیسرائیل بیرسه (ئه‌ی موحه‌مه‌د ﷺ!) کاتیک که موسا چوو بو لایان، فیرعه‌ون
پیگوت: ئه‌ی موسا! من به جادوو لیکراوت تیده‌گه‌م، (موسا‌ش ﷺ) و دلامی
دایه‌وه‌وا، گوتی: ئه‌و نشانانه‌ ته‌نیا په‌روه‌ردگاری جیهانیان دایه‌زاندوون و، ناردوونی
و منیش به سهر به فه‌تارعت چووت تیده‌گه‌م، ئه‌ی فیرعه‌ون! که ههر واش بوو.

﴿۲﴾ - ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَأِيهِ﴾، (موسامان به نشانه‌کامانه‌وه، به به‌لگه‌و
موعجیزه‌کانه‌وه)، بو لای فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی، نارد، (الملأ: العظماء، والمتفدؤن
مِنْ قَوْمِهِ)، (ملأ) مه‌زنه‌کان و زله‌زله‌کان و، قسه‌ پویشتووه‌کان و بریار به ده‌سته‌کان له
که‌له‌که‌ی.

﴿۳﴾ - ﴿فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، (موسا ﷺ) فه‌رمووی: من په‌وانه‌ کراوی
په‌روه‌ردگاری جیهانیانم.

هه‌موو پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) تیرراوو نوینه‌ری خوا بوون بو
لای خه‌لک و، په‌یام هه‌لگرو په‌یام هینه‌ری خوا ﷺ بوون.

﴿۴﴾ - ﴿فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ﴾، نجا کاتیک به نشانه‌کامانه‌وه چوو
بو لایان، نشانه‌کامانی بو بردن و نیشانی دان، وه‌ک به‌لگه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که راست
ده‌کات، خوای په‌روه‌ردگار ناردوویه‌تی، ئه‌وان کت و پر، ده‌ستیان کرد به پیکه‌نین به
نیشانه‌کانی، پیکه‌نینی ده‌سته‌و دایه‌ره‌که‌ی فیرعه‌ون به نشانه‌کانی موسا، هه‌روه‌ک
کالته‌ پیکرده‌نه‌که‌ی هوزی بیتروای قوره‌یش بووه، له‌ پوژگاری خویدا، به پیغه‌مبه‌ر ﷺ و
شوینکه‌وتوووه‌کانی له‌ هاوه‌لانی به‌ریزی (خوا لئیان بازی بن)، وه‌ک خوا ﷺ له‌ سوورده‌تی
(المطففين) دا، ده‌فه‌رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ﴾
﴿۵﴾، واته: ئه‌وانه‌ی تاوانباریان کرد بوو، به‌وانه‌ی پروایان هیتابوو پیده‌که‌نین،
﴿وَإِذَا مَرَأُوا بِهِمْ يَتَغَمَّرُونَ﴾، هه‌رکات پرواداران به لایندا تیده‌په‌رین، چاو

و بروجان ليك هەلەدەتەكاندو تاماژەيان بۆ يەكدى دەکرد، ﴿وَإِذَا أُنْقِلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ
أُنْقِلَبُوا فِيكِهِمْ ۚ﴾ (۲۱) كاتيكيش دەگەرەنەو بۆ لای مال و خیزانان، زۆر شادمانانەو
زۆر خوشحالانە دەگەرەنەو، (كە ئەمرۆش بەرھەم و دەستكەوتىكان بوو، گالەیان
بە برواداران کردو!) ﴿وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ۚ﴾ (۲۲) كاتيك بينیایان
دەیانكوت: ئەوانە سەرگەردان و گومراو سەر لیشتیوان، ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَفِظِينَ
ۚ﴾ (۲۳) هەرچەندە وەك پارێزەریش نەناردراوونە سەریان.

بەلام لە پۆژی دواى دا: ﴿فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ۚ﴾ (۲۴)
ئەمرۆ ئەوانەى برۆیان هتیا بوو، بە بېروایەكان پێدەكەن، ﴿عَلَى الْأَرَائِكِ
يَنْظُرُونَ ۚ﴾ (۲۵) لەسەر تەختان شانیان داداوه، پالیا داوهتەوهو تەماشە دەكەن،
تەماشای بېروایان دەكەن چۆن سزا دەدرێن، ﴿هَلْ ثُوبُ الْكُفَّارِ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
ۚ﴾ (۲۶) ئایا ئەوانەى بېروان، سزای ئەوەیان درایەو، كە دەیانكرد؟ بە ئەكید
بەئێ، سزایان درایەو.

پیشتریش گوتمان: ئەو هەمووی دلدانەوێهە بۆ پیغەمبەر ﷺ، بۆ برواداران،
چونكە ئەوان ئەو كاتە لە حال و دەزەیکى وا دابوون، بېروایەكان پێیان پێكه نیون
و گالەیان پێكردوون، بەلكو لەوێش زیاتر تازاریان داو، واتە: بروادارینە! دلتان
لە خۆتان دانەمێنێ، لە پیش ئیوەشدا مووسا عليه السلام و شۆینكەوتووانی گالەیان
پێكراوه، لە لایەن فیرعەونییه ناهەزەكانیانەو.

﴿وَمَا يُرِيدُ مِنَ آيَةِ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا ۚ﴾ (۵) هیچ نیشانەكەیان
پێشان نەدەدان، (پێشانى فیرعەون و دارو دەستەكەى)، مەگەر گەورەتر بوو لە
خوشەكەكەى، لێرەدا: ﴿أُخْتِهَا ۚ﴾ خوازراوەتەو بۆ ئەو كە ئەو نیشانە، هەموویان
لە یەك سەرچاوە هاتوون، وەك چۆن چەند كچێك، لە دایكیاندا پێك دەگەنەو، ئەو
نیشانەش هەموویان لەوێدا كە گەورە بوون، جێى سەرنج بوون و، بەلگە بوون، لەسەر
راستی مووسا عليه السلام، ئەو هەموویان پێك گەشتوونەو خالى هاوبەشیان بوو، كە

دەفەرمۇ: ﴿وَمَا تُرْبِهِمْ﴾ ئەمە بۇ ئامادە كۈندى وېتەنكەيە، (لَا سَحَابَ الْوُورَةِ)، كە دەفەرمۇ: ھېچ نىشانە يەكياڭ پېشان ئادەين، مەگەر گەورە تر لە خوشكە كەي، واتە: (مِنْ أُخْتِهَا السَّابِقَةِ)، لە خوشكە پېشوو كەي، ھەر دەك لە سوورەتى (الكهف) دا، خوا ﷻ دەفەرمۇ: ﴿وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيْنَةٍ غَصْبًا﴾ ۷۹، لە پېشيانەو ھوكمراڭنىك ھەبوو، ھەر كەشتىيەكى دەست بەسەردا دەگرت، واتە: (كُلَّ سَفِيْنَةٍ صَالِحَةٍ)، ھەر كەشتىيەكى باشى دەست بەسەردا دەگرت.

۶- ﴿وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَأَعْلَمْنَ بِرَجْعَتِهِمْ﴾ تېمە بە سزا گرھانن، بە لكو بگەرنەو، كە دەفەرمۇ: بگەرنەو، ئەمە خواراۋەتەو بۇ دان پېھتېئان و ملەكە چ كۈردن بۇ پەيامە كەي، كە بە مووسادا ﷺ نېردراۋە.

۷- ﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا السَّاحِرُ﴾ گوتيان: ھۇ ئەي جادوۋگەر! وشەي (أَيُّهَا)، ھەم بە (ھا) (ھ) و (ا) خوئراۋەتەو، ھەم بە (أَيُّهُ)، واتە: تەنيا بە (ھ)، بە بى ئەليفىش خوئراۋەتەو، كە ئەمە دەگونجى ۋەك تانەدان بوۋى لە مووسا ﷺ، كە تۆ جادوۋگەرى، بە لأم ئەو پېناچى، چونكە سىاقەكە واى ناگەيەننى، ئەگەرنا فېرەھون مووسا بە جادوۋگەر تۆمەتبار كۈردە، بە لأم لېرەدا سىاقەكە تانەدان ناگەيەننى، چونكە ئەوان داۋايان لە مووسا ﷺ كۈردەو، كە سىكىش داۋا لە كەسىك بىكات، لە ھالەتى داۋا لېكۈردنە مەدھى دەكات، ئەك سەرزەشتى بىكات، پېشەي جادوۋگەرىش لە لاي ئەوان، پېشەيەكى گۈنگ و گەورە بوۋە، كەسىك كە جادوۋگەر بوۋە، مامۇستاۋ زانا بوۋە، جادوۋش زانىارىيەكە، بە لأم زانىارىيەكە بۆمەبەستى خراب بە كاردەھىترى، يەككىك لە زانايان گوتوۋيەتى: (هَذَا خُطَابٌ تَعْظِيمٌ لِّمُوسَى لَأَنَّ السَّاحِرَ هُوَ الْعَالِمُ)، ئەمە دۋاندېكى بە مەزكۈرتنەو، ستايكۈردنە بۆ مووسا ﷺ، چونكە جادوۋگەر بە ماناى زانا دى، واتە: مامۇستاۋ شاۋەزا.

۸- ﴿ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ﴾ (گوتيان: ئەي جادوۋگەر!، بۆمان لە پەرۋەردگار تېپايتە، بە ھۇي ئەوۋە كە بەلئىنى بە تۆ داۋە.

۹- ﴿إِنَّا لَمُهْتَدُونَ﴾ بە دۇنيايى تېمە پىنى راستگرتوۋ دەبېن.

(۱۰) - ﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ آلْعَذَابَ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾، بەلّام كاتيك نازارمان لى لاپردن، ئەو بەلّايەى كە بۆمان ناردېوون، بەلّايەكەمان لى دوورخستنهو، كى و پىر ئەوان پەيمانان شكاندو، بى بەلّين دەرچوون، (نەھاتنە ژىربارى وەرگرتى پەيامەكەى موسا عليه السلام).

كەوانە: كە كوتتويانە: ﴿وَقَالُوا يَأْتِيهِ السَّاحِرُ﴾، پاى راستەر ئەوۋىە، كە ئەمە دواندى موسا عليه السلام، بە رىزلىگرتن و بە مەزنگرتنەو، جورىك بوو لە ستايشكردى موسا عليه السلام، چونكە لە لاى ئەوان جادووكەر، مامۇستاو شارەزايەك بوو، رىزلىگىراو بوو، ھەموو ئەوانەى كە دىنى رىك و راست و دروستيان لەبەر دەستدا نەبى، سەرچاۋە گرتو لە وەحىى و دەستكارىي نەكراوى خوا، پەنا دەبەنە بەر چاۋ بەست و جادوۋ فرت و قىلّ و خەلّك فرىودان، ئەوانىش كە دىنىكى راست و دروست، كە لە وەحىيەو سەرچاۋەى گرتى، لەبەر دەستياندا نەبوو، بۆيە وەك قەرەبوۋىەكى ئەو، پەنايان بردۆتە بەر جادوۋ، ئەم مانايە زياتر پى دەچى.

دەشگونجى مەبەست پى تانە لىدانى موسا عليه السلام بى و، تۆمەتباركردى بى بەوۋەى جادووكەرە.

دەشگونجى ئەمە جورىك بوۋى لە گالتە پىكردى موسا عليه السلام، بەلّام ماناى يەكەمىيان لە ھەموۋيان زياتر، بە عەقّل و دلّەو دەنوۋست.

كە دەفەرەمۋى: ﴿أَنذَرْنَا رَبَّكَ بِمَا عَمِدَ عَنْدَكَ﴾، بۆمان لە پەرۋەردگار تى پارېۋە، بەھۆى ئەوۋە كە عەھدى بۆ لاى تۆ كرده، (ابْنُ عَبَّاسٍ) خاۋەنى (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْمَجِيدِ)^(۱)، كە يەكك لە عارىفە گەرەكانە، سى واتاى بۆ ئەو رستەيە ھىنانون:

۱- (لِعَهْدِهِ عِنْدَكَ بِأَنْ دَعَوْتَكَ مُسْتَجَابَةً)، بەلّينى بە تۆ داۋە، كە پارانەھوى تۆ وەرگىراۋە.

٢- ﴿يَا عَهْدَ عِنْدَكَ مِنَ التَّوْبَةِ وَالْجَاهِ﴾، به هوئی ئه وه وه که به ئینی له لای ئو هه یه و، تۆی کردوه به پیغه مبه رو شکو داری کردووی.

٣- ﴿يَا عَهْدَ عِنْدَكَ مِنْ كُشْفِ الْعَذَابِ عَمَّنِ آهَتَدَى﴾، به هوئی ئه وه وه که به ئینی به تۆ داوه، هه ر که سیک پێی راست بگرێ، سزی له سه ر لاده چێ.

٤- ﴿يَا خَصَكَ بِعِلْمِهِ دُونَ خَيْرِكَ مِمَّا اسْتَطَعْتَ بِهِ أَنْ تَأْتِيَ بِخَوَارِقِ الْعَادَاتِ﴾، ئه م لیکدانه وه یه ی چواره م هێ (محمد الطاهر بن عاشور)^(١)، واته: به هوئی ئه وه وه که زانیاریه کی به تۆ داوه، نه یداوه به جگه له تۆ، به هوئی ئه و زانیاریه وه ش تۆ ئه و شته یاسا دارانه دینی، ئه و شته سه یرو سوهرهینه رانه دینی.

ئه وان پێین وابوو موسا عليه السلام: بۆ خوێ ئه و شتانه دروست ده کات.

هه لبه ته که ده فه رموێ: ﴿يَا عَهْدَ عِنْدَكَ﴾ (ما) له (ها) دا: ﴿مَا الْمَصْدُورُ﴾ به، وه ک خاوه نی ته فسیری (الميزان)^(٢)، ده ئی: (أَي: بِعَهْدِهِ عِنْدَكَ)، واته: به هوئی په یمانه که یه وه له لای تۆ، که ئه گه ر پڕوا بێنین ئه و به لایه مان له سه ر لابه رێ، به لایم که به لایه که یان له سه ر لاجوو، وه ک له به سه ره اتی موسا عليه السلام، به ته فصیل باس مان کردوه، ئه وان په یمانه که یان هه لوه هان دۆته وه، ﴿إِذَا هُمْ يَكُونُونَ﴾: (التَّكْوُنُ: تَقْضِي الْعَبْلِ الْمُتْرَمِ)، (تَكُونُ): بریتیه له وه ی په تیک چاک چنابێ و، پێسر بێ، هه لبه وه شێرتیه وه.

(١) التمهيد والتتويص: ج ١٠، ص: ٢٢٧.

(٢) الميزان: ج ١٨، ص: ١١٠.

مه سه له ی دووه م:

چار دانی فیرعه ون به یتو گه له کهیدا، که مادام حوکمرانی میسر وه، پروبار گه له به ژیر کوشکه کهیدا دهرؤن، بنگومان له مووسا باشته، که بابایه کی بن بایه خه، قسه ناروونه، نه بازنه ی ژیری بو فریدراون و، نه فریشته ش هاوه نسی، که واته: نهو ده عوایه ی ده یکات راست نیه، له لایه ن پهروه ردگاری جیهانیانه وه، نه یتدراوه:

خو الله ده فهرموی: ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَبْقَوْمِ الْإِنْسَ إِلَىٰ مُلْكِ مِصْرَ وَهَٰذَا الْأَنْهَارُ تَجْرَىٰ مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أَلْقَىٰ عَلَيْهِ آسُورَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلٰٓئِكَةُ مُقَرَّرِينَ ﴿٥٣﴾﴾

شیگردنه وهی ئەم ئایه تانه، له ههشت بر گه دا:

(١) ﴿وَنَادَىٰ فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ﴾، فیرعه ون له یتو خه لکه که ی دا جاری دا، (النِّدَاءُ: رَفْعُ الصُّوْتِ، وَإِسْتَاذَةُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ مَجَازٌ عَقْلِيٌّ، إِذْ هُوَ الَّذِي أَمَرَ بِالنِّدَاءِ)، (نِّدَاءُ: ده نگ به زر کردنه وهیه، به لأم که پال دراوه ته لای فیرعه ون، مه جازیک ی عه قلییه، چونکه نهو بووه که فهرمانی کردوه بانگ بکرتی، نه گهرنا فیرعه ون خو ی پتی له وه گهره تر بووه، ده ست له بن گوینان بنی و بانگ بکات، وه ک چۆن که سیک بانگ ده دات، به لکو فهرمانی کردوه، جاپان داوه، له یتو کوو چهو کولان و نهو شویتانه دا که خه لکیان تیدا بووه.

(٢) ﴿قَالَ يَبْقَوْمِ الْإِنْسَ إِلَىٰ مُلْكِ مِصْرَ﴾، (فیرعه ون) گوتی: ئایا حوکمرانی میسر هی من نیه؟ کتی حوکمران و پادشایه له میسر، به س من نیم! وشه ی: ﴿مُلْكِ﴾، به مانای حوکمرانی دی، (حُكْمٌ مِصْرَ) واته: حوکمرانی و ته صه پروف کردن له میسر دا.

(۳) - **وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِ**، ئەو ۋوبارانەش كە بە ژێریدا دەپۆن، قییتییەكان جۆگەو جۆ باریان لە ۋوباری نیلەو هەلبەستوون، جۆگە گەورە گەورە، كە هەر كامێكان وەك ۋوباریك بوو، بە ژێر كۆشكەكەیدا پۆشتوون، بەلام ئەو كە دەلێ: **تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِ**، یانی: بە ژێر كۆشكەكەمدا دەپۆن، ئەگەرنا وەك پێشیان دەلێن: (ناویان لە ژێر فلانكەس كرد)، كەسێك كە ناوی بێتە ژێر، لە شوێنەكە ی هەلدەستن، مەبەستی ئەو بوو كە ناو بە ژێر كۆشك و تەلارەكەمدا دەپۆن، كە بێگومان دیمەنێكی جوانی هەبوو.

(۴) - **أَفَلَا تَبْصُرُونَ**، ئایا نابین! بۆ پرسیار كردن بۆ پێتێلتان (الْإِسْفَهَامُ لِلتَّقْرِيرِ) ه، واتە: بە دنیایی تێو دەبین، كۆشكەكانیش دەبین و، حوكمرانی منیش دەبین و، بۆلا دەستی منیش دەبین لە مێسردا.

(۵) - **أَمَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَٰذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ**، بەلكو ئایا من چاكتر نیم لەو كەسە ی ئەو بێ بايەخە، بێ هیژو بێ توانایە؟ پرسیار كردنەكە لێردا، چاودەری وەلام ناكات، چونكە پرسیار كردنی نكوولییەكەرانیە، واتە: بە دنیایی من چاكترم لەو كەسە ی بێ بايەخە، كە مەبەستی مووسایە **الْمُتَعَبِ**، بێگومان مووساش هەرگیز لەگەڵ فیرعەون و هەزارانی وەك فیرعەون، پەنجەیه كیشی نەچۆتە تەرازوو وەو، چ جای خۆی، بەلام هەمیشە ئەو حوكمرانە خۆسەپێن و بە زەبرو زۆرانە، كەم بايەخ و كەم مایە، تەماشای غەیری خۆیان دەكەن، بەو تۆزە دەسەلاتە ی هەیانەو، پێنج و دوو پۆژێك كە دەژین و، سەرود و سامانێك، یان كۆشك و تەلارێك، یان نیمكانیەتێك كە بە دەستیانەو، پتی بوغرا دەبن و پتی لە كەوڵی خۆیان دەر دەچن و، جۆرێك لە سەرخۆشی و بێ هۆشیان بەسەردا دێتی.

ئەجا دوا ی ئەو ی مووسا **الْمُتَعَبِ** تۆمەتبار دەكات بەو كە: **مَهِينٌ** ه، یانی: بێ دەسەلاتە، یان بێهێزە، یان بێ بايەخە، تۆمەتێكی دیکەشی دداتە پال:

(۶) - **وَلَا يَكَادُ يَبُيِّنُ**، نزیكە نەتوانی قسە بكات، **يُبَيِّنُ**، (أَي: ئێتێن، مەبەستەكانی ۋوون بكانتەو و دەربخات، (أَي: وَيَكَادُ أَنْ لَا يَبَيِّنَ)، نزیكە نەتوانی

مەبەستی خۆی دەربخات، لەبەر ئەوەی زمانی تەواو نیه، بەلام وەك پێشتر گومان: ئەمە تۆمەتێك بووه، فیرعهون بە مووسای كردوه، كه تۆمەتێكی بێ بنهما بووه، لەبەر ئەوەی خوا ﷻ له سوورەتی (طه)دا، بەلێنی بە مووسا عليه السلام داوه، دواي ئەوەی خوا ﷻ پێی دەفەرموی: بچۆ بۆ لای فیرعهون: ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ﴾ (٢١) طه، مووسا عليه السلام لێی دەپاڤێتەوهو دەفەرموی: ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾ (٢٥) وَبَيِّرْ لِي أَمْرِي ﴿وَأَحْلِلْ غَدَاةً مِّنْ لِّسَانِي﴾ (٢٧) يَقْفَهُمَا قَوْلِي ﴿وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي﴾ (٢٩) هَرُونَ أَخِي ﴿٢٠﴾ أَشَدُّ بِهٖ أَرْزَىٰ ﴿٢١﴾ وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ﴿٢٢﴾ كَيْ سُبْحِكَ كَثِيرًا ﴿٢٣﴾ وَنَذْرُكَ كَثِيرًا ﴿٢٤﴾ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٢٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَىٰ ﴿٢٦﴾ طه، مووسا عليه السلام دواي ئەوەی خوا ﷻ فەرمانی پێ دەكات بچۆ بۆ لای فیرعهون، كه یاخیی بووه، چەند داوايەك له خوای بەخشەر دەكات، دەفەرموی: پەرورەدگارم! سینەم گوشادو فراوان بکەو، کارم ئاسان بکەو، گریه‌ك كه له زماغدا هەیه بیکەوه، بۆ ئەوەی له قەسم تێبکەن و، له نیزیکانی خۆم وەزیرو پالێشتیکم بۆ پرەخسێنە، با هاروونی برام بێ، له کارەکه‌مدا بەشداری بکە، تاكو زۆر تۆ بە پاك بگرین و، زۆر یادی تۆ بکەین، بێگومان تۆ ئێمه دەبینی و هەر بینیتین.

خواش ﷻ بۆ هەموو ئەو داوايانەي مووسا عليه السلام، دەفەرموی: داواکارییه‌که‌ت پێدرا ئەي مووسا! ئەوەی داوات دەکرد، بۆت جێبه‌جێ کرا!

که‌واته: مووسا عليه السلام لهو پوژوه‌ه‌ گرێ له زمانیدا نه‌ماوه، به‌لام گوتراوه: کاتی خۆی که مووسا له مالى فیرعهوندا گه‌وره‌ بووه، جوړێك له زمان گیرانی هه‌بووهو یان زمانی گرتوویه‌تی، یان هه‌ندى پیت باش بۆی نه‌بێژاون، ئنجا به‌و وێنا کردنه‌ پێشووه‌وه، فیرعهون مووسای به‌وه‌ تۆمەتبار کردوه، ئەگه‌رنا وەك چۆن خوا ﷻ هاروونی له‌سەر داواي مووسا کردۆته‌ پیغه‌مبەر، وەك له‌ سوورەتی (مريم)دا، دەفەرموی: ﴿وَوَهَبْنَا لَهُٓ مِن رَّحْمٰنَا أَخَاهُ هٰرُونَ نَبِيًّا﴾ (٥٢) واته: هاروونی برایمان پێدا وەك پیغه‌مبەر، له‌ به‌زه‌یى خو‌مانه‌وه، تنجا ته‌گه‌ر براهه‌که‌ی له‌سەر

داوای مووسا کردبیته پیغمبر، به دنیایی نهو گریه‌ی له زمانیشی دا بووه، که تا که نامراری مووسا عليه السلام بووه، بو نهو‌ی په‌یامی خوای پی بگه‌یه‌نی، خوای په‌روه‌دگار نهو زمانه‌ی مووسای ریگ و راست کرده، بی گری و گولی کرده، که‌واته: نهو قسه‌یه‌ی هیچ بنه‌مایه‌کی نیه، نهو‌ی دیکه‌شیانی که ده‌لی: **﴿مِهِنْ﴾**، بی پیگه‌یه و بی بایه‌خه، نهو‌ش جنتیگ بووه قسه‌یه‌کی ناشیرین بووه به مووسای عليه السلام گوتوه، نهو قسه ناشیرینه‌ش هر له فیرعه‌ون و هاو ویتانی فیرعه‌ون ده‌وشیتوه.

(۷) - **﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ﴾**، (فیرعه‌ون بو زیاتر خه‌ک جه‌واشه کردن و، که‌وجاندنیان ده‌لی: ده‌بوایه بازنه زیره‌کانی بو فریدرآبانه، بازنه‌کانی که له زیرن، بو فریدرآبانه، **﴿أَسْوِرَةٌ﴾**، خویراویشه‌ته‌وه: (آسور)، که ه‌ردوویان کوی (سوار) ن و له (دستوار) یان (دستوار)ی فارسییه‌وه هاتوه، **﴿فَلَوْلَا﴾**، (لولا): (حرف تحضیض مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّعْجِيزِ)، (لولا) لیره‌دا پی‌تیکه بو هاندان، به‌لام به‌کاره‌یتراوه بو بی توانا پیشاندان، که مووسا عليه السلام ناتوانی و نهو‌ی بو ناکری بازنه‌ی بو فری بدرین.

(۸) - **﴿أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلِكُ مَقَرِّيْنِ﴾**، ده‌بوایه فریشته‌کان له‌گه‌لیدا بین، پیکه‌وه هاو‌دهم بن، (الإلقاء: الرمي)، وَهُوَ مُسْتَعْمَلٌ هُنَا فِي الْإِزْهَالِ، (الإلقاء) به مانای فریدانه، به‌لام لیره‌دا به‌کاره‌یتراوه بو دابه‌زیران، یانی: مادام بازنه‌ی زیری بو دانه‌به‌زیران، فریشته‌شی له‌گه‌لدا نه‌نیردراون، که‌واته: راست ناکات، پیغمبر نیه.

(آسور) کوی (سواره)، واته: بازن، که ناوا پیناسه کراوه: (حَلَقَةٌ عَرِيضَةٌ مِنْ ذَهَبٍ، أَوْ فِضَّةٍ تُحِيطُ بِالرُّسُخِ، وَهُوَ عِنْدَ مُعْظَمِ الْأَمَمِ مِنْ حَلِيَةِ النِّسَاءِ، وَكَانَ السَّوَارِ مِنْ شِعَارِ الْمَلِكِ فِي فَارَسٍ وَمِصْرَ، يَلْبَسُ الْمَلِكُ سَوَارِينَ، أَوِ اثْنَيْنِ فِي الرُّسْعَيْنِ وَاثْنَيْنِ عَلَى الْأَعْضَدَيْنِ)، سهرچاوه میژوویه‌کان ده‌لین: (سوار) واته: بازن، نالقه‌یه‌کی پانه، له زیر یاخود له زیو، ده‌وری مه‌چک ده‌دات، له ده‌ست ده‌کرین و له لای زوربه‌ی گه‌لان خشی ثافره‌تانه، خو‌یانی پی ده‌پازینه‌وه، به‌لام کاتی خو‌ی له

وَلَاتِی فَارِسَ وَ رُومَ درویشی پادشاه و حاکمرانانِ روم، که حاکمران، دوو بازنی له دهستی کردوون، هه‌ر بازنه له دهستیکی، یان جاری واهه‌بووه، دوو بازنی له مه‌جه‌کی دا بوون، دووش له قوولی، واقه: چوار بازنی له دهست کردوون.

دیاره فیرعه‌ون ویزانیوه، یتغهمبه‌رایه‌تیش هه‌ر پادشایه‌تیه، گوتوویه‌تی: بوچی بازنی پی نین، ته‌گه‌ر لافی یتغهمبه‌رایه‌تیی لی ده‌دات، ویزانیوه، ئه‌ویش هه‌ر پادشایه‌تیی و حاکمرانییتی سته‌مکارانه‌به، که به زرق و برق چاوی خه‌لک هه‌لخه‌له‌تین.

که فیرعه‌ون ده‌لی: ﴿فَلَوْلَا اُنْفِی عَلَیْهِ اَسْوَرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ اَوْ جَاءَ سَعَةُ الْمَلِیْکَةِ مُقَرَّنَیْنِ﴾ (او لێ‌زدید)، ده‌بوویه بازنه‌ی هه‌بن، یان ده‌بوویه فریشته‌ی له‌گه‌لدا بن، وشه‌ی: ﴿مُقَرَّنَیْنِ﴾ یش، (حَال مُؤَكَّدَةٌ لِمَعْنَى مَعَهُ، لِأَنَّهُ یَحْمَلُ مَعْنَى الْمَعِیَةِ عَلَى التَّأْیِیدِ الْقَوْلِ فَقَطْ)، بۆیه گوتوویه‌تی: فریشته‌کان له‌گه‌لی بین، به‌جووتیی، ئاکو واه‌زانری، که مه‌به‌ست له له‌گه‌لدا بوونی فریشته‌کان، ته‌نیا له‌گه‌لدا بوون و پشتگیرییکردنی مه‌عنه‌ویه، به‌لکو به‌جه‌سته‌ش له‌گه‌لیدا ده‌بن.

مەسەلەى سېيەم و كۆتايى:

فېرعەون خەلكەكەى گەوجاندو كەودەنى كردن و سووكەلەى كردن، ئەوانىش فەرمانبەرى بوون، چونكە لادەر بوون لە زگماك و عەقل، سەرەنجامىش خوا ﷻ لىيان تەوورە بوو و تۆلەى لى ستاندن و لە دەريادا خنكاندنى و، كردنى بە پەندو عېبەرق پېشەنگ بو خەلك:

خوا ﷻ دەفەرەموى: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ٥٤﴾ فَلَمَّا أَسْفَوْا أَنْتَفَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ٥٥ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

شىكردنەوى ئەم ئايەتانه، لە شەش بەرگەدا:

١- ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ﴾، خەلكەكەى خۆى سووك كرد، يان سووك هاتە بەرچاو، (أَخَفَهُ أَي: جَعَلَهُ خَفِيفًا)، سووكى كردن، بەلام (اسْتَخَفَّهُ: مُبَالَغَةٌ مِنْهُ)، بو زېدە پۆي تېداكردنە، زۆرى سووك كردن، تۆيزەرەوانى قوربان زۆريان قسە لەسەر ئەم وشەيە كردو، تېمەش هەول دەدەين هەقى خۆى پى بدەين.

(اسْتَخَفَّ قَوْمَهُ)، بە چوار واتاى سەرەكى لىيان داوەتەو:

١- (جَعَلَهُمْ خِفَافَ الْعُقُولِ)، خەلكەكەى وا لىكرد عەقلى سووك كردن، بە كوردى دەگوترى: كەودەنى كردن، گەوجاندنى و نەقامى كردن.

٢- (وَجَدَهُمْ خِفَافَ الْعُقُولِ)، خەلكەكەى عەقل سووك هاتە بەرچاو، عەقل سووكى لى هەلكەوتن.

٣- (اسْتَهَانَ بِعُقُولِهِمْ)، گالەى بە عەقلىان كرد.

٤- (طَلَبَ مِنْهُمْ الْخَفَّةَ وَالسَّرْعَةَ فِي مَطَاوَعَتِهِ)، لى خواست كە سووك بن، بە خېراى دەست و برد بكەن، سووكەلە بەدەستىهەو بىن، لە فەرمانبەرى كردنيدا.

ئەم جۋار ۋاتايەيان بۆ (إِسْتَحَفَّ) ھىناون و ھەر جۋارېشيان گونجاون.

بە پتويىستى دەزانم قسەبەكى (سید قطب)، (پەحمەتى خوا لىيى) بھىتىم، لە تەفسىرەكەى خۇۋى (في ظلال القرآن) دا،، ئەم قسەبەى دەربارەى: **فَأَسْتَحَفَّ قَوْمَهُ، فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ**، كىردوھ:

(واستخفاف الطغاة للجماهير أمر لا غرابة فيه؛ فهم يعزلون الجماهير أولاً عن كل سبل المعرفة، ويحجبون عنهم الحقائق حتى ينسوها، ولا يعودوا يبحثون عنها؛ ويلقون في روعهم ما يشاءون من المؤثرات حتى تنطبع نفوسهم بهذه المؤثرات المصطنعة. ومن ثم يسهل استخفافهم بعد ذلك، ويلين قيادهم، فيذهبون بهم ذات اليمين وذات الشمال مطمئنين! ولا يملك الطاغية أن يفعل بالجماهير هذه الفعلة، إلا وهم فاسقون لا يستقيمون على طريق، ولا يسكون بحبل الله).

ۋاتە: گەۋجاندنى تاغۋوتەكان بۆ خەلك و جەماوەر، يان سوۋكەلە كردنيان، كارتىكە ھىچ سەيرىيەكى تىدانيە، چونكە خەلك و جەماوەر، كەنارگىر دەكەن لە ھەموو رېئەكانى زانست و، ۋادەكەن كە خەلك ھۆشيارو زانا نەبن، راستىيەكانيان لى دەشارنەو، تاكو لە بىريان دەچنەو، ۋايان لى دى لەو راستىيانە ھەر نەكۆلنەو، ئەو تاغۋوتانە ئەو كارتىكەرانەى بيانەو، دەخەنە دلى خەلكەو، تاكو لە دلياندا جىگىر دەبن، دوايى دەروونيان بەپىي ئەو كارتىكەرانە كە تاغۋوتەكان ويستويانە، كارتىكراو دەبن، پاشان بە ئاسانىي دەتوانن بيانگەۋچىن و خەلكەكەش بە ئاسانىي دوايان دەكەون، ئەو كاتە ئەو تاغۋوت و خۆسەپىنانە، بە لاي راست و چەپدا دەيانبەن زۆر بە ئارامىي، باباي خۆسەپىن و ھۆكمرانانى لە خوا ياخىي، ناتوانن ئەو بە خەلك و جەماوەر بكەن، مەگەر لە ھالىكدا ئەو خەلك و جەماوەرە لارې بن، لە پى ھەلە كرابتن و دەستيان بە رېسمانى خواوہ نەگرتىي.

که واته: که ده فهرموئ: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ﴾. خه لکه که ی خوی سووکه له کرد، به هه موو نه و اتایانه ی که گوتمان، یان سووکه له ی بینین، یان که و جانندی و نه فامی کردن و، له نئوه پوکی خویمان خالیی کردنه وه.

(۲) - ﴿فَاطَاعُوهُ﴾، نهوانیش به قسه یان کرد، که واته: فهرمان به ریه که یان بو فیرعه ون له نهجامی بن کیشی و، سووکه له ییانه وه بووه و، له نهجامی نه وه دابووه که له نئوه پوکی خویمان خالیی کرابوونه وه.

(۳) - ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ﴾، به دلنایی نه وان کومه لئیکی لاری و لادهر بوون، به هوی لاری و لادهر ییانه وه، ناماده یی نه وه یان هه بوو که فیرعه ون بیانکه و جیتی و نه فام و که و ده نیان بکات، سه ره نهجام نهوانیش فهرمان به ریه بوون و به قسه یان کرد.

(۴) - ﴿فَلَمَّا آسَفُونَا انْتَقَمْنَا مِنْهُمْ﴾، کاتیک تیمه یان تووره کرد، تو له مان لی ستانده وه، یانی: شایسته ی نه وه بوون خوا تو له یان لی وهر بگریته وه، ﴿فَلَمَّا آسَفُونَا﴾، (أي: فَلَمَّا أَسْخَطُونَا، وَأَغَضَبُونَا، (وَالْأَسْفُ: الْحُزْنُ وَالْغَضَبُ مَعًا)، کاتیک تیمه یان تووره و په ست کرد، وشه ی (آسف)، به مانای تووره یی و دلته نگیی و خهفه تباریی دی، له یه ک کاتدا، به لام وشه ی خهفه تباریی و دلته نگیی بو خوا به کار نایهت، به پیچه وانه ی تووره یی، که خوا ﴿وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ﴾ وشه ی تووره یی به کاره یانه وه له قورئاندا، کاتیک تیمه یان تووره کرد، تو له مان لی ستانده وه، له بهر چی خوا ﴿لِيَأْمُرَهُمْ﴾ لیان تووره بوو؟ له بهر نه وه ی نهو ریزه ی خوا لی نابوون، له خو یاندا نه یانه یشت و، خوا دیناوه که مروف ریزلگیراو بن و، مروف قه در گران بن و، قه درو قیمه تی خوی بزانی.

کاتیک خه لک قیمه تی خوی له ده ست ده دات و، ده بیته پووش و په لاش، به دوا ی حوکمرانه له خوا یاخیی و خو سه پیته کانه وه، شایسته ی نه وه نامینن که به رده وام بن له ژیاندا، خوا ﴿لِيَأْمُرَهُمْ﴾ لایان ده بات، سه رزه و ییان لی پاک ده کاته وه به تاغووته که شه وه، جو مالئیکیان ده کات.

(۵) - ﴿فَاعْرِفْهُمْ جَمِيعًا﴾، تنجا تئیکر ایا مان نغو کردو، خنکاندمانن.

(۶) - ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ﴾، ئىنجا گېزىمانىن بە پېشەنگ و بە پەندە بۆ ئەوانى دېكە، وشەي (سَلَف)، خويندراوېشەتەو: (سَلَفًا)، (سَلَف) كۆي (سَلَف)ە، واتە: پېشەنگەكان، پېشىنەكان، خاودەنى تەفسىرى: (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْمَجِيدِ)^(۱)، گوتوويەتى:

۱- أَي: جَعَلْنَاهُمْ قُدْوَةً لِّمَن بَعْدَهُ، مِنَ الْكُفَّارِ يَسْلُكُونَ مَسَلَكَهُمْ، فِي اسْتِجَابٍ مِّثْلَ مَا حَلَّ بِهِمْ مِنَ الْعَذَابِ، فَكُلٌّ مِّنْ تَقَرُّعٍ وَتَجْبِرٍ، فَيُرْعَوْنَ إِمَامُهُ وَقُدْوَتُهُ.

۲- جَعَلْنَاهُمْ مُتَقَدِّمِينَ فِي الْهَلَاكِ، لِيَتَعَظَّ بِهِمْ مِّنْ بَعْدِهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ.

واتە: كردمانن بە پېشەنگ بۆ ھەموو ئەو كافرانەي لە دوايانەو دەيىن و ھەك وان دەكەن، ئەو كاتە ھەر كەسى ھەك ئەوان بىكات، پتويست دەكات ھەمان سزاش بدرى، ھەر كەسەك ھەك فيرەھون بىكات و خۆي بەپېننى، ديارە فيرەھون پېشەواو سەرھەشقيەتى، چى بەسەر فيرەھون و گەلەكەي ھاتو، ئەوھش بەسەر ئەو دى.

واتايەكى دېكەي ئەوھيە: ئەوانمان كرد بە پېشەنگ لە فەوتاندا، تاكو ئەوانەي دوايى دىن، ھەتا پۆژى دوايى پەنديان لى ھەربىگرن.

كە دەفەرەمۆي: ﴿وَمَثَلًا﴾، (مَثَل) بە ماناي پەندە دى، دەشگۈنجى بەماناي ئامۆزگارىي بى، دەشگۈنجى بە ماناي بەسەرھاتىكى سەرھەتھەن بى، كە ھەك چۆن پەندى پېشىنان بلاودەپتەو ھەدەمەو دەگىرى، ئەو بەسەرھاتەش ئاوا ھەك پەندىك بەسەر زارو زمانانەو بى.

كەواتە: ﴿وَمَثَلًا﴾، يانى: (عِبْرَةٌ وَمَثَلًا)، واتە: كردمانن بە عىبەرەت و شوپنى پەندە لىوھەرگرتن و، كردمانن بە وپنەيەك ھەك چۆن پەندى پېشىنان بەسەر زارانەو دەبى، ئەوانىش ئاوا بەسەرھاتى سەرھەتھەنرى ئەوان، بەسەر زارانەو بى.

له سوورەتی (الروم) دا، له بارەى (إِسْتِغْفَاف) هه، هاتوه، له ئایەتى (۶۰) دا:
 ﴿فَأَصْرِيفَ وَأَعِدَّ اللَّهُ حَقًّا وَلَا يَسْتَعْجِلُكُمُ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ﴾، واته: خۆراگر
 به، به ئێنى خوا راسته، با ئه وهى دلتیانین، یاخود زانیاری تهواویان نیه
 ده بارهى پڕۆژى دواى، ئه وانه تۆ هه لئه قه نن و تۆ نه جوولێتن، (ای: وَلَا يَدْعُكَ
 الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ بِأَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ إِلَى الْإِسْتِعْجَالِ وَتَرَكَ الْغَيْبَ^(۱)، ئه وانهى یه قینیان
 نیه، که زیندوو ده کرێنه وهو، با تۆ ناچار نه کهن، که په له بکهى و خۆراگری
 له دهست بدهى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی پینجه‌م ❖

پیناسه‌ی لهم دهرسه

لهم دهرسه له نو (۹) نایه‌ت پیک دئی، نایه‌ته‌کانی: (۵۷ - ۶۵)، هم‌موویان له باره‌ی عیسای کوپی مه‌ریه‌مه‌وه‌ن علیه‌السلام، خوا له مه‌ریه‌م پازی بئی، شه‌ش (۶) نایه‌تی سه‌ره‌تایان، باسی به‌موونه هیترا‌نه‌وه‌ی عیسا علیه‌السلام ده‌که‌ن، له‌لایه‌ن هاویه‌شدانه‌رانه‌وه، به‌حیساب وه‌ک به‌لگه له‌سه‌ر ته‌وه ته‌گه‌ر په‌رسته‌رو په‌رسته‌راوه‌کان - جگه له‌خوا - سزا بدرین، ده‌بئی عیسا‌ش سزا بدری، ته‌گه‌رنا نابئی به‌ته‌کانی ته‌وانیش سزا بدرین و، نابئی خو‌شیان سزا بدرین!

به‌و بۆنه‌یه‌شه‌وه باسی عیسا علیه‌السلام کراوه، وه‌ک به‌نده‌یه‌کی هه‌لبژێردراوی خوا و، زانیاری له‌باره‌ی ئاخیر زه‌مانه‌وه.

سئی نایه‌تی کو‌تاییش له‌باره‌ی هاتنی عیساوه علیه‌السلام بۆ به‌نی ئیسرائیل و نی‌وه‌پو‌کی په‌یام و به‌رنامه‌که‌ینی، که‌بریتی بو‌وه له‌یه‌کتا‌په‌رستی، به‌لام دوا‌ی خو‌ی، شو‌ینکه‌وتووانی بو‌ونه چه‌ندان حیزبی جو‌راو جو‌ری پیکه‌وه نا‌کو‌ک و نا‌ته‌با.

﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ۝۵۷﴾ وَقَالُوا
 «الْهَيْثَنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝۵۸﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا
 عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ ۝۵۹﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ لِبَنِيكَ
 فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ۝۶۰﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُ بِهَا وَاتَّبِعُونْ هَذَا صِرَاطٌ
 مُسْتَقِيمٌ ۝۶۱﴾ وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمُ عَدُوٌّ مُبِينٌ ۝۶۲﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى
 بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَلِأُبَيِّنَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَأَتَوْا اللَّهَ

وَأَطِيعُوا ١٣ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ١٤ فَاتَّخَلَفَ
الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْيَوْمِ ١٥

مانای ده قواو ده قی نایه ته کان

ههروه ها کاتیک (عیسای) کوری مه پیه م به هه وونه هیترایه وه، به کسه ر
خه لکه که ت (ئه ی موحه ممه دا) به هۆیه وه، کردیانه هه راو گاله گال ٥٧
گوتیشیان: نایا په رستراوه کا ئمان باشتن یان نهو؟ ته نیا بۆ مشت و مرو شه په قسه،
بۆیان به وینه هیترایه وه، به لکو نه وان کۆمه لیک ی زۆر شه په قسه که رن (و چه ز
له نا کوکی که رن ٥٨) نهو (عیسا علیه السلام) ته نیا به نده یه ک بوو، چا که مان له گه لیدا
کرد بوو، (کرد بوو مانه پیغه مبه ر) و گیترا بوو مان به وینه یه ک، (له سه ر بالاده ستیی و
توانایی بئ سنوورمان)، بۆ وه چه ی تیسرا ئیل ٥٩ نه گه ر ویتبا شمان به شیک له
تیه ومان له سه ر زه و، ده گیترا ن به فریسته، ده بوونه جینشینان ٦٠ به دلنیا ییش
نهو (عیسا علیه السلام)، زانیاری و نیشانه یه بۆ کاته که (ئاخیر زه مان)، نجا له باره ی
(ئاخیر زه مان) ده و، دوو دل بیتان نه بئ و شوینم بکه ون، نه وه پئی راسته ٦١
با شه ی تانیس (له پئی راست) لاتان نه دات، بیکومان نهو دوژمنیکی ناشکرایه
بۆتان ٦٢ کاتیک عیساش به لگه رۆشنه کانی هیتان، گوتی: حیکمه تم بۆ هیتا ون
و (ها تووشم)، تا کو هه ندیک له وه ی تیدا نا کوکی و را جایی ده که ن، بۆتان
روون بکه مه وه، ده جا پارێز له خوا بکه ن و فه رمان به ریم بکه ن ٦٣ به راستیی
ته نیا خوا خۆی په روه ردگاری من و په روه ردگاری تیه و شه، ده جا بی په رستن، نه مه
پئی راسته ٦٤ سه ره نجامیش حیز به (شوین ناره زوو که تو وه کان)، له ئیو
خۆیاندا را جیا و نا کوک بوون، نجا سزای سه خت له نازاری پۆژنکی به ئیش و
ژان بۆ ته وانه ی سته میان کردوه، (وه ک ها و به ش بۆ خوا دانان و له پئی خوا
لادان) ٦٥.

شیکردنهوی هه نندیک له وشهکان

(مَثَلًا): (صَفَةً وَوَضَعًا، وَالْمَثَلُ عِبَارَةٌ عَنْ قَوْلٍ فِي شَيْءٍ، يُشَبِّهُ قَوْلًا فِي شَيْءٍ آخَرَ، يَنْتَهِمَا مُشَابَهَةً يُبَيِّنُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ، وَيُضَوِّرُهُ،) [وشهێ (مَثَل) به مانای ئاوه‌لناو دی و، به مانای وه‌سفکردنی شتیکیش دی، به پێی سیاق ماناکه‌ی دیاریی ده‌کری]. (مَثَل) بریتیه له قسه‌یه‌ک له باره‌ی شتیکه‌وه، وه‌ک قسه‌یه‌کی دیکه به‌چێ له باره‌ی شتیکی دیکه‌وه، که وێکچوون هه‌بی له نێوانیاندا، تا‌کو به‌کتیکیان نه‌وی دیکه پوون بکاته‌وه، به کوردیی ده‌لێن: په‌ند.

(يَصِدُّونَ): (صَدَّ، يَصِدُّ، صَدًّا، أَي: ضَجَّ وَعَجَّ)، له (لِسَانُ الْعَرَبِ) دا، ده‌لێ: (صَدَّ، يَصِدُّ، صَدًّا)، واته: ده‌نگی به‌رز کرده‌وه‌و هه‌رای کردو گاله‌ی کرد.

(جِدَالًا): (الْجِدَالُ: الصَّرَاعُ وَإِسْقَاطُ الْإِنْسَانِ صَاحِبَهُ عَلَى الْجِدَالَةِ وَهِيَ الْأَرْضُ الصُّلْبَةُ)، (جِدَال) شه‌ره قسه‌یه، نه‌وه که مرو‌ف هه‌ولب‌دات هاوه‌له‌که‌ی بخاته سه‌ر (جِدَالَةً)، یانی: زه‌وی په‌ق.

(خَصِمُونَ): (الْخَصِمُ: الْمُخْتَصِمُ بِالْخُصُومَةِ)، (خَصِمَ) کۆیه‌که‌ی (خَصِمُونَ) ه، بریتیه له که‌سی‌ک، که پ‌سپۆر و تاییه‌ت بێ به شه‌ره‌قسه‌و دمبه‌دمه‌و مشتومره‌وه، (الْخَصِمُ: الْكَثِيرُ الْمُخَاصَمَةُ وَالْمُنَازَعَةُ)، (خَصِمَ): که‌سی‌ک زۆر شه‌ره‌قسه‌و، نا‌کوکیی و، ده‌مه‌قالێ بکات.

(عَلَفُونَ): (خَلَفَ فَلَانٌ فَلَانًا: قَامَ بِالْأَمْرِ عَنْهُ)، که ده‌گوتری: (خَلَفَ فَلَانٌ فَلَانًا)، فلان‌که‌س له شو‌یتی فلان‌که‌س دان‌یشت، واته: له جیاتی نه‌و کاره‌که‌ی جێیه‌جێ کرد.

(فَلَا تَمْرُكْ بِهَا): (تَتَيَّدَا دَوْدَ دَلَّ مَهَبَن،) (الْمِرْيَةُ: التَّرَدُّدُ فِي الْأَمْرِ، وَهُوَ أَخْصُ مِنَ الشُّكِّ)، (مِرْيَةً): بریتیه له دَل دلدان له شتی‌ک دا، دوو دَل بوون له شتی‌ک دا، که

تایبەتەرە لە (شەك)، واتە: دوو دڵیی، بەلام (میریە)، بریتیە لە دوو دڵیی لە بارەى شتیکەوه، هیچ بیانوو پاساوی نەبێ.

(فَوَيْلٌ): (وَيْل: الْقُبْحُ، الْعَذَابُ، وَإِدْفِي جَهَنَّمَ، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ فِي التَّحَسُّرِ)، (ویل) بە مانای ناڤۆلایی هاتووه، بە مانای سزا هاتووه، بە مانای شیوێك لە دۆزهخدا هاتووه، جاری واش مەیه، بەکاردههێنری بۆ خەفەت و خەم لى خواردن، (وَيْلُهُ) واتە: بێ قەزا بێ، شایستەى ئەودیه خەفەتى بۆ بخواز.

هۆی هاتنەخوارەوهی ئایەتەکان

لە بارەى هۆی هاتنە خوارەوهی ئەم ئایەتە موبارەکانەوه: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ۝٥٧﴾ وَقَالُوا أَلَهْتُمْ خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ۝٥٨﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ ۝٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ۝٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلْسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونْ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝٦١﴾، ئەم بەسەرھات و گێردراوھیه ھەیه:

اعْبَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ لِقُرَيْشٍ: إِنَّهُ لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ، قَالُوا: أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ عِيسَى كَانَ نَبِيًّا، وَعَبْدًا مِنْ عِبَادِ اللَّهِ صَالِحًا، وَقَدْ عَبَدْتَهُ النَّصَارَى؟ فَإِنْ كُنْتَ صَادِقًا، فَإِنَّهُ كَأَلْهَتِهِمْ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ ...﴾، قُلْتُ: وَمَا يَصِدُّونَ؟ قَالَ: يَضْجُونَ، «وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلْسَّاعَةِ»، قَالَ: هُوَ خُرُوجُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ (أَخْرَجَهُ: أَحْمَدُ: ٢٩٢١، تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوط: إِسْنَادُهُ حَسَنٌ، وَالطَّبْرَانِيُّ: ١٢٧٤، وَالوَاحِدِيُّ فِي أَسْبَابِ النُّزُولِ: ٧٤٠، وَقَالَ الْهَيْثَمِيُّ فِي الْمَجْمَعِ: (ج٧، ص١٠٤)، سَنَدُهُ حَسَنٌ، وَقَالَ

مَوْلَا الْإِسْتِيْعَاب: قُلْنَا إِسْنَادُ حَسَنٍ وَذَكَرَهُ السَّيُوطِيُّ فِي الدَّر الْمَشْهُور: ج ٧، ص ٣٨٥،
وَزَادَ نِسْبَتَهُ لِابْنِ مَرْدَوِيهِ^(١).

وانه: عەبدوللای کوری عەباس (خو لێیان ١ازی بێ)، گوتوویهتی: پێغه مەهری
خو ﷺ رۆژێک بە قورەیشییەکانی فەرموو: {لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبُدُ مِن دُونِ اللَّهِ فِيهِ
خَيْرٌ}، وانە: هێچ کام لە وانە ی جگە لە خوا، یان لە جیانی خوا دەپەرستێن،
خێرێن پێوە نیە، ئەوانیش گوتیان: ئەدی تۆ پێت وانە، کە عیسا ﷺ پێغه مەهر
بوو، بەندە بەک بوو، بەندەکانی خوا، ئەصرائییەکانیش عیسای پەرستو،
ئەجا ئەگەر تۆ راست بکە، ئەویش وەک پەرستراوەکانی ئێمە یە، (وانە: ئەگەر
ئێمە پەرستراوەکانمان بچینە دۆزەخ، مانای وایە عیسا و ئەوانەشی عیسا یان
پەرستو، دەچنە دۆزەخ)، خوا ﷻ بەم بۆلەو ئەم ئایەتانە ی دەبەزاندن، ﴿وَلَمَّا
ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ ...﴾.

یەکیەک لە گێڕەر مەهەکان دەلی: لە عەبدوللای کوری عەباسم پرسی، مانای:
(يَصِدُّونَ) چییە؟ گوتی: (يَضْجُونَ) دەنگە دەنگ و هەرا دەکەن، گوتم: ئەدی
کە دەفەرموی: (وَأَنَّهُ لَعَلَّمُ لِّلسَّاعَةِ)، ئەو زانیارییە پۆ ئاخیر زەمان؟ عەبدوللای
کوری عەباس گوتی: مەبەست پێی دەرچوونی عیسا کوری مەریەمە، پێش
هاتنی رۆژی قیامەت (وانە: پێش ئاخیر زەمان).

(١) الْإِسْتِيْعَاب فِي بَيَانِ الْأَسْبَاب: ج ٢، ص ١٩٦.

مانای گشتینی لایه تهکان

ئەمە بەسەرھاتی سییەمە، لەم سوورەتە موبارەکەدا، کە چەند قسە بەکە لە بارەى عیساوہ ﷺ و لە دوو سى ئایەتى کۆتاییدا، عیسا ﷺ باسی پەيامى خۆی دەکات.

خوا دەفەرموی: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا﴾، کاتیک کوری مەریەم بە وینە هیندرایەو، ﴿إِذَا قَوْلُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾، یەکسەر خەلکەکەت، بەھۆی بە وینە هیترانەوێ عیساوہ ﷺ، دەنکیان بەرز کردەوێو هەراو گالەیان کرد.

﴿وَقَالُوا أَلَهْتُمْ خَيْرٌ أَرْهُو﴾، گوتیان: پەرستراوەکانی ئیمە چاکترن، یان ئەو (عیسا)؟، واتە: مادام هەر پەرستراوێک و تیکرای پەرستەرەکان، سزا بدرێن و خێریان پێوە نەبێ، وەک لە فەرماشتەکەى پێغەمبەردا هاتوێ ﷺ، یاخود سووتەمەنى دۆزەخ بن، وەک لە سوورەتى (الانبیاء) دا هاتوێ: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾، واتە: ئێوەو ئەوانەى دەیانپەرستن، بەردى دۆزەخن، ئێوە دەچنە نێوى، کەواتە: ئەگەر ئیمەو پەرستراوەکانمان، بت و پەیکەرەکان بچینە دۆزەخەو، دەبێ عیسا و ئەوانەش کە دەپەرستن بچنە دۆزەخەو.

نجا بە هۆی ئەوێو کردیان بە هەراو گالە، گوتیان: قسە بەکە بە قوێمان کردوێ، کە وەک دواى باسى دەکەین، عەبدوللای کوری زەبەعەری بوو، بەحساب ئەو قسەبەکەى لە رووی پێغەمبەردا ﷺ کردوێ، بەلام دیارە هەر ئایەتەکانى سوورەتى (الانبیاء)، وەلامى ئەو قسەیان تێدا بەکە خوا دەفەرموی:

﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ (۱۰۱) لَا يَسْمَعُونَ

حَسِبَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٠﴾، واتە: ئەوانەى لە لای
تیمەووە بریارى ھەرە چاکیان بۆ دراو، دوورن لە دۆزەخ، گویان لە ھەستی
دۆزەخ و قرچە قرچى ناگرى دۆزەخ نابى و، ئەوان ھەرچى نەفسیان بىخوایى،
تیدان و بە ھەمیشەى تێیدا دەمێننەووە.

﴿مَاضِيُوْهُ لَكَ اِلَّا جَدَلًا﴾، لێرەش خوا ﷻ دەفەرموێ: عیساىان بە وێنە
نەھتایەو، مەگەر بۆ شەرە قسەو، دىبە دىبە، ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾،
بەلکو ئەوان کۆمەلێکن، زۆر ھەزریان لە مشت و مرو شەرە قسەى، ھەزریان لە
ناکۆکى و دەمەقالتیەو بە دواى ھەقدا ناگەڕێن.

﴿اِنْ هُوَ اِلَّا عَبْدٌ اَنْعَمَّا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مِثْلًا لِّبَنِي اِسْرَءِيْلَ﴾، عیسا ﷺ
تەنیا بەندەىەك بوو، گەورەترین چاکەمان لەگەڵیدا کردبوو، باشترین چاکە،
خوا ﷻ لەگەڵ بەکێك لە مەزۆفەکانیدا بیکات، بریتیە لە پێ بەخشینی پلەى
پێغەمبەرەبەتەى، کە بە موھەممەد ﷺ نەو پلەو پایە، ھەرگایەكەى گالە دراووە
کۆتایى ھاتو، موھەممەد کۆتایى پێغەمبەرانە ﷺ، وەك دەفەرموێ: ﴿مَا كَانَ
مُحَمَّدٌ اَبًا اَحَدٍ مِّنْ رِّجَالِكُمْ وَلٰكِنْ رَّسُوْلُ اللّٰهِ وَخَاتَمُ النَّبِيِّنَّ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلِيْمًا﴾ ﴿١٠١﴾، الاحزاب.

﴿وَجَعَلْنَاهُ مِثْلًا لِّبَنِي اِسْرَءِيْلَ﴾، کردبوومان بە نموونەىەك بۆ بەنى
ئىسرائیل، وەك وێنەىەك لەسەر بەلا دەستى و دەستکراوێى خوا، کە دەتوانى
مەزۆف بەبێ بابیش بخولقێنێ، وەك عیساو، دەشتوانى بەبێ بابى و دایك
بیانخولقێنێ، وەك ئادەم و ھەووا.

﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَّلٰٓئِكَةً فِى الْاَرْضِ يَخْلُقُوْنَ﴾، نەگەر وىستبایمان لە
ئێوە فریشتەمان دروست دەکردن، لە زەویدا کە بەدواى یەكدا دێن، یان: لە
جیاتى ئێوە فریشتەمان لەسەر زەوى دادەنەن.

بە لām یّیم وایە مانای یە کەم بە هیژترە، واتە: خۆتانمان دەکرد بە فریشتە، کە لە شوێنی تێستای تێو، لە سەر زەوی بووبان بە جێنشیتان.

﴿وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ لِّلسَّاعَةِ﴾ بە دنیایی عیسا ﷺ زانیارییە بۆ کاتەکە (ساعة)، ئەو کاتەی ئاخیر زەمانی تێدا دێ، لێرەدا (ساعة) زیاتر مەبەست پێی ئاخیر زەمانە، واتە: پێچرانەوێ ئەم ژيانە دنیاییە، لە دواى فووی یە کەم لە لایەن ئیسرافیلەو بە کەردنا (صور)، بە لām قیامت لە دواى فووی دوو مەوێ لە لایەن ئیسرافیلەو، کە بە سووردا دەکێ، پەیدادەبێ، کە کاتی هەتسانەوێ زیندوو کرانەوێ، ﴿فَلَا تَمَرُّنَّ بِهَا﴾، ئنجا دوو دڵ مەبن، لە بارەى ئاخیر زەمان (ساعة) هە، ﴿وَأَتَّبِعُونَ﴾، شوێنم بکەون، خوا ﷻ دەفەر موی: شوێنم بکەون، یاخود ئەمە لە سەر زمانى پێغەمبەر ﷺ، کە گوتوو یەتی: شوێنم بکەون، واتە: ئەى موحەممەد! بفرمۆ شوێنم بکەون، ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئەمە یە پێی راست.

﴿وَلَا يَصُدُّكُمُ الشَّيْطَانُ﴾، بە شەیتانیشت لاتان نەدات، لە خۆتان وریا بن، شەیتان لاتان نەدات لە راستە ڕێ، ﴿إِنَّهُ لَكُمُ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾، بە دنیایی ئەو دوژمنیکى ئاشکرایە بۆ تێو.

﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ﴾، کاتیک عیسا ﷺ بە لگە رووشنەکانی هێنان، ﴿قَالَ قَدْ جِئْتُكُم بِالْحِكْمَةِ﴾، بە خەلکەکەى گوت: من حیکمەتم بۆ هێنان، واتە: هەموو ئەو ڕەوشت و بەها بەرزانهی، کە دەبێ تاك و کۆمەڵ خۆیانان پێ برازێنەو، هەموو ئەو خووخەدە خراپانەى کە دەبێ خۆیانان لێزار بکەن، ئەوێم بۆ هێنان، کە ئەو بەشترین مانای حیکمەتە، ﴿وَلَأَبَيْنَ لَكُمُ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾، هەرودەها هاتووم تاكو، هەندیک لەوێ تێدا کەوتوونە راجیایی، بۆتان ڕوون بکەمەو، ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾، ئنجا پارێز لە خوا بکەن و فەرمانبەر ییم بکەن.

﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ﴾، بە دۇنيایى بەس خوا پەرۋەردگارى من و تېۋەشە،
﴿فَاعْبُدْهُ﴾، ئىجا بەندايە ئىسى بۆ بگەن، ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئەمەيە
رېسى راست و بى گرى و گۆل.

بەلەم ئاپا واپان کرد؟

﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾، حیزبەکان لە ئىو خۆياندا کەۋشە راجىيى
و ناکۆكى و دەمەقالى، واتە: شۇنىکە وتوۋالى عيسا عليه السلام لە دۋای خۆى بوۋنە
چەند پىرو تاقم و کۆمەلى يىکەۋە ناکۆک، ﴿قَوْلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَدَايِ
يَوْمِ الْاٰلِىَمِ﴾، سزى سەخت بۆ ئەۋانەى ستميان کردۋە، لە ئازارى پۇژىكى بە
ئىش، لەۋى سزای ئەۋ لادان و ستم و خراپەن وەردەگرەۋە.

خو عليه السلام بە لوتف و کەپەمى خۆى، ئىمە لەۋ کەسانە بگىرې، کە بە دۋى
هەموو پىغەمبەران دەکەۋن، ئەۋ رېياز و راستە شەقامەى خوا بە پىغەمەراند،
ناردۋۋىەتى، چاک ئىتى تېدەگەن و، باشىش پىۋەى پابەند دەبن، بە تايبەت
پىغەمبەرى کۆتىى موحەممەد عليه السلام کە سەرۋەرۋ گەرەى پىغەمبەرانە، تەۋاکەرى
کارو پرۆژە کەيالە.

مەسەلە گۈنگەکان

مەسەلە یەكەم:

ۋەئەھىنانەۋەى ھاۋىيەشەدانەران بە عىسای كوپى مەريەم عليها السلام، كە ئەگەر پەرستەرو پەرستراۋەكان (العَبْدَةُ وَالْآلِهَةُ) سزabar بن، عىساش بەردەكەۋى و، ھەراۋ گالە كەردىيان بەو بۆنەيەۋەو، بەرپەرچدانەۋەى خوا بۆيان، كە عىسا بەندەيەكى خوا پەسند بووۋەو، ئومونەيەك بووۋە بۆ بەنى ئىسرائىل و ئەگەر خوا ويستباي بەشېك لە مەرقانى دەگىران، بە فرىشتەى جىنشىنى مەرقان، لەسەر زەۋى و، عىسا ھۆى زانباريە بۆ ھاتنى ئاخىر زەمان، كە نابى تىيدا دوو دل بن و، پىويستە پەيرەۋىى لە خواۋ راستە پىيەكەى بكەن و دەبى وريا بن، شەيتانى دوژمنيان لايان نەدات:

خوا عليه السلام دەفەرموى: ﴿وَلَمَّا صُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونُ ﴿٥٧﴾ وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٨﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ ﴿٥٩﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكَ مَلَكًا فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمُوتُ بِهَا وَأَتَّبِعُونَ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾﴾

شىكردنەۋەى ئەم، ئايەتانە، لە چۈاردە بىرگەدا:

بەر لەۋەى بىرگەكان ھەموويان بىين، ئەم شەش ئايەتە، بە تايبەتى چوار ئايەتى يەكەميان، باسى ئەۋە دەكەن، كە رۆژىك ھاۋىيەش بۆ خوا دانەردەكان لە كۆرۈ مەجلىسى پىغەمبەردا عليه السلام، بوون و، ۋەك لە ھۆى ھاتنە خوارەۋەكەيدا

باسمان کردوه، پیغهمبر ﷺ فرمویه تی: {لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ} (أخرجه أحمد: ۲۹۲۱، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده حسن)، واته: هیچ کام لهوانهی جگه له خوا، یان له جیاتی خوا ده په رستړن، خبریان پیوه نیه، نهوانیش گوتوو یانه، نایا تو پیت وا نیه که عیسا پیغهمبر بووهو به ندهیه که بووه له بنده چاکه کانی خوا، له گهل ته وه شدا که نه صرانییه کان په رستوو یانه، نجا نه گهر راست بکهی، نهویش هر وک په رستراوه کانی نیمه وایه و ده بی وک په رستراوه کانی نیمه بچیته دوزه خه وه! نیدی خوا ﷺ بهو بونه وه، ثم نایه ته موباره کانه ی دابه زان دن.

(۱) - ﴿وَلَمَّا ضَرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا﴾، کاتیک کوری مه پیم به وینه هتراه وه، سه لامی خویان له سره ی.

(۲) - ﴿إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾، کت و پر خه لکه کت، به هو ی به وینه هتانه وه یوه، کردیان به دهنک دهنک و گاله، وشه ی: ﴿مِنْهُ﴾، یانی: (من هذا المثل)، به هو ی نهو وینه یوه، واته: گاله گال و دهنک به رزگردنه وه کیان لهو وینه هتانه یوه سه ری گرت، ﴿يَصِدُّونَ﴾، (أي: يَضْجُونَ)، واته: دهنکیان هه لیتناو، هه رایان کرد، وک گالته کردن، وشه ی: ﴿يَصِدُّونَ﴾، خوینراویشه ته وه: (يَصِدُّونَ)، به لام چ به: ﴿يَصِدُّونَ﴾، بی، چ به (يَصِدُّونَ) بی، هر به مانای (يَضْجُونَ، يَصِيحُونَ، وَيَرْفَعُونَ أَصْوَاتَهُمْ)، به مانای دهنکیان هه لیتناو، گاله یان کرد، هه ردووک خویندنه وه که بهو واتایه دین.

وهک (الطبري) له ته فسیره که ی خوی دا^(۱) ده تی: (وَالضَّوَابُ مِنَ الْقَوْلِ فِي ذَلِكَ أَنَّهُمَا قِرَاءَتَانِ مَعْرُوفَتَانِ، وَلِغَتَانِ مَشْهُورَتَانِ بِمَعْنَى وَاحِدٍ، وَلَمْ نَجِدْ أَهْلَ التَّأْوِيلِ فَرَّقُوا بَيْنَ مَعْنَى ذَلِكَ إِذَا فُرِئَ بِالضَّمِّ وَالْكَسْرِ، وَلَوْ كَانَ مُخْتَلِفًا مَعْنَاهُ، لَقَدْ كَانَ الْإِخْتِلَافُ فِي تَأْوِيلِهِ بَيْنَ أَهْلِهِ مَوْجُودًا وَجُودَ اخْتِلَافِ الْقِرَاءَةِ فِيهِ بِاخْتِلَافِ اللَّغَتَيْنِ، وَلَكِنْ لَمَّا

لَمْ يَكُنْ مُخْتَلِفَ الْمَعْنَى لَمْ يَخْتَلِفُوا فِي أَنَّ تَأْوِيلَهُ: يَضْجُونَ وَيَجْزَعُونَ، قِبَائِي الْقِرَاءَتَيْنِ قَرَأَ الْقَارِئُ قَمَصِيبَ، واته: قسهی راست لهو ودا تهو ویه، که نهو دووانه دوو خویندنهو و ناسراون و دوو زاری باون و یهک و اتایان هه یه، هیچ کام لهوانه ی قورنایان مانا کردوه، جیاوازیان نه خستوته نیوان مانای نهو دوو وشه بهو و، چ به بۆر (صَم) بخوینرتیهو و، چ به ژیر (کسر)، چ به (يَصْدُونَ)، چ به (يَضْدُونَ)، هه ردو وکیان به مانای (يَضْجُونَ وَيَجْزَعُونَ)، ده نگیان بهرز کردوتهو و خویمان ناره حهت کردوه و گاله یان کردوه.

(۳) ﴿وَقَالُوا أَلَهْتُمْ خَيْرَ أَمْ هُوَ﴾ ههروه ها گوئیان: نایا په رستراوه کانی تیمه باشتن یان نهو؟ ئنجا ﴿أَلَهْتُمْ﴾ خویندراوه تهو و: (أَلَهْتُمْ)، یانی: به بی (هَمَزُهُ الْإِسْتِفْهَامِ) یش: (وَقَالُوا أَلَهْتُمْ خَيْرَ أَمْ هُوَ)، په رستراوه کانی تیمه باشتن یان نهو؟ نهوان بینایان کردوه، لهسه ر فه رمایشته که ی پیغه مبه ر ﴿﴾ که فه رمو ویه تی: (لَيْسَ أَحَدٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ)، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۹۲۱، تعلیق شعيب الأرئوط: إسناد حسن)، واته: هیچ کام لهوانه ی جگه له خوا، یان له جیاتی خوا ده په رسترتن، خیر یان پیوه نیه، هه ندیک ده لین: بینا لهسه ر نهو فه رمایشته وایان گوتهو، واته: نه گه ر هه ر که سیك که له گه ل خوا داو له جیاتی خوا دا بپه رسترتی، خیری پیوه نه بی، نهو ته نیا په رستراوه کانی تیمه بت و سه نه مه کان و په رستراوه کانی تیمه ناگریتهو و، به لکو عیسای کوپی مه ر به میش ده گریتهو و.

(۴) ﴿مَا صَرَفُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا﴾، ته نیا بو شه ره قسه له دزی تو نهو یان به عوونه هتیا بهو و.

(۵) ﴿بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾، به لکو نهوان کوومه نیکی زور مشتومر که رو زور چه نه بازن هه زیان به شه ره قسه و ده مه قالی دیت، چونکه (خَصِمَ)، واته: (كثِيرُ الْخُصُومَةِ)، که سیك که زور شه ره قسه و دمه دمه بکات، ﴿خَصِمُونَ﴾ یش، کویه که به تی.

(۶) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾، نهو ته نیا به ننده یه ک بوو، تیمه چاکه مان له گه لی دا کرد بوو، چاکه که ش که خوا ﴿﴾ ده یفه رموی، مه به ست پیی به خشین پله ی پیغه مبه رایه تیبه.

(۷) - **وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ**، کړدبوو شمان به وینه به ک بۆ وه چه ی نیسرا ئیل، بۆ گه لی جووله که، وشه ی (مَثَل،) **مَثَلًا**، (أَي: أَمْرًا عَجَبِيًّا، حَقِيقًا بِأَن يَسِيرَ بِذِكْرِهِ كَالْأَمْثَالِ السَّائِرَةِ)، واته: حاله ټی کی سه رسو په ټنه ر، شایسته ی ټوه بووه، که باس بکړی، وه ک ټوه په ندانه ی ده ه ټر ټنه وه، یا خود وشه ی: (مَثَلًا: أَيْ عِبْرَةً)، کړدبوو مان به په ندیک و شو ټنی دهرس و په ند ټیوه رگرتن، چونکه عیسا **الْعَلَّامُ**، خوا **الْعَلَّامُ** به ټی باب دروستی کړدوه و ته نیا دایکی هه یه که مه ریه مه (خوا ټی رازی ټی)، بابی دیار نیه، که واته: ټوه جی هه ټوه سته و په ند ټیوه رگرتنه، که ده سه ټاتی خوا **الْعَلَّامُ** له دروست کړدن ی مرو ټه کاند ا سنووری نیه.

که ده فه رموی: **وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ**، کړدبوو مان به وینه وه ک په ندیک، یا خود وه ک عیبه رت بۆ به نی نیسرا ئیل، ټه مه نه وه ی لی وه رده کړی که عیسا **الْعَلَّامُ** ته نیا بۆ لای به نی نیسرا ئیل رده وان کړاوه، ته نیا بۆ وه چه ی په عقووب **الْعَلَّامُ**، عیسا ش جگه له به نی نیسرا ئیلی بۆ په یامه که ی خو ی بانگ نه کړدوه.

که واته: که دوا یی خه ټکی ک له ولاتانی رۆژ ناوا و ټه ورو و پای ټیستا، که کاتی خو ی رۆمیان پی گوته وه، له یونان و، له شو ټنه کانی دیکه دا، شو ټنی عیسا **الْعَلَّامُ** که وتوون، له راستیدا هه ر له خو یانه وه شو ټنی که وتوون، به لام عیسا پیغه مبه ریک بووه و، تایه ت بۆ گه لی نیسرا ئیل رده وانه کړاوه، هه م ټیره دا وا ده فه رموی، هه م له سوږه تی (الصف) دا: **وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ**، واته: یاد بکه وه که عیسا ی کوړی مه ریه م گو ټی: نه ی به نی نیسرا ئیل! من رده وانه کړاوی خوام بۆ لای ټیوه و، به راستدانه ری نه وه ته ورا ته م که له پی ش ده ستی منه وه ټیره دراوه و، موژده شتان پی ده ده م به پیغه مبه ریک له دوا ی من دی، ناوی ټه حمه ده **الْحَمْدُ**.

(۸) - **وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ**، ته گهر ویستبا شمان ټیمه له ټیوه هه ندیک فریسته مان ده گیران، واته: هه ندیک له ټیوه مان ده کړدنه فریسته، له زه ویدا ده بوونه نیشته جی و جیداری ټیوه، یا خود هه ندیکیان له دوا ی هه ندیکیان

دەهاتن، ھەردوو واتا بەکە ی ھەن. ﴿يَخْلُقُونَ﴾ (آن يَخْلُقُونَكُمْ)، دەبوونە جێنشینى
تێو، یاخود: ﴿يَخْلُقُونَ﴾، واتە: (يَخْلِفُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا)، ھەندیکیان دەبوونە جێنشینى
ھەندیکیان، بە دواى بەکدا دەهاتن.

کەواتە: ﴿وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ﴾ سى واتای ھەن:

أ- واتە: ھەندیکتەمان دەکردن بە فریشتە.

ب- دەمانتوانی لە وەجەى تێو فریشتان پەیدا بکەین.

ج- لە جێى تێو فریشتەمان دادەنان.

وہک خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ﴾
﴿التَّوْبَةِ﴾، (أَي: بَدَلًا مِنَ الْآخِرَةِ)، تايایانى دنیا تان ھەڵبازد بەسەر (مەزڵکای)
دواى دا، واتە: دەسەلاتى خوا سنوورى نیو ھەموو شتى پى دەکرى، کە
تێستاش وایکردو، تێو ش بى و، فریشتە ش بى و، جندیش بى، تێو پۆلى
خۆتان دەگیرن، فریشتە ش پۆلى خۆیان دەگیرن، ھەر وەک جندیش کە لەسەر
زەوین، ئەوانیش پۆلى خۆیان دەگیرن.

٩- ﴿وَإِنَّهُ لَعَلَّمَ لِسَاعَةٍ﴾، بە دنیایى ئەو زانیارییە بۆ تاخیر زەمان (ساعة)، ئەمە
دوو واتای ھەن:

١- عیسا ﷺ ھۆکارە بۆ زانیاریی ھەبوون بە تاخیر زەمان، کە مەبەست پێى
دابەزینیەتی، بەر لەوێ تاخیر زەمان بى، واتە: کاتى عیسا ﷺ دادەبەزى بۆ سەر
زەوى، لە ئاسمان دادەبەزى، ئەو دەزانى کە کۆتایى ھاتنى ژيانى مرووف لەسەر زەوى،
زۆر نزیک بۆتەو، ئەم پایە لە عەبدوللای کورى عەباس و موحامەد قەتادەو (خوا
لێیان پازى بى)، گێردراو تەو واتە: پاناوى: ﴿وَإِنَّهُ﴾، دەچیتەو بۆ عیسا ﷺ. (١)

٢- پایەکی دیکە ھەبە، کە پاناوى: ﴿وَإِنَّهُ﴾، دەچیتەو بۆ قورئان، (أَي: الْقُرْآنَ عِلْمَ
لِلْسَاعَةِ)، زانیارییەو ھۆکاری زانیارییە دەربارەى تاخیر زەمان، واتە: قورئان ھۆکاری
زانیاریی ھەبوونە بە پۆزى دواى بە گشتى، یاخود بە تاخیر زەمان، چونکە وشەى

(١) دواى لەو بارەو سى دەقى سونەت دێنن

(ساعة) بە كاتىكى دىيارىيىراو دەگۈرتى، كە ئاخىر زەمانى تېدا دى، ياخود قىامەتى تېدا دى، ياخود ھەردو قۇناغى ئاخىر زەمان و قىامەتى تېدا دىن، لە پۇژى دوايى دا، ئەم رابەش ھەسەن و قەتادەو ئىبنو جوبەير پەسندىان كىردە، چۈنكە لە نىو قورئان دا ئەو بەلكە جۇراو جۇرانە ھەن، بۇ نىسپاتى ئەود كە زىندوو كرانەو ھو سزاو پاداشت ھەيە.

۱۰- ﴿فَلَا تَمُرَّتْ بِهَا﴾، واتە: تېدا دوو دىل مەبن، لە بارەى (ساعة) ھو دوو دىل مەبن، (الإمراء: الشك)، دوو دىلى.

۱۱- ﴿وَأَتَّبِعُونَ﴾، ھەروەھا شوئىم بىكەون، (إِتَّبِعُوا مَا أَرْسَلْتُ إِلَيْكُمْ مِنْ كَلَامِي وَرَسُولِي)، شوئى ئەود بىكەون، كە بۇم ناردوون لە فەرمائىشتەكەم و پەوانە كراوۋكەم، ئىجا ئەگەر واپى، ئەود راستەو ھو فەرمائىشتى خوايە، ياخود: لىردەدا وشەى (قُل) كە بە سىاق و سەلىقە دەزانرى، قىتتارەو، يانى: (قُل أَتَّبِعُونَ) ئەى پىغەمبەر ﷺ ئەى موھەممەد! بلى: شوئىم بىكەون، ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئەمە پى راستە، كەواتە: دەگونجى، ﴿وَأَتَّبِعُونَ﴾، فەرمائىشتى پىغەمبەر ﷺ بى و، خوا ﷻ لەسەر زمانى ئەو فەرمووۋىتە.

۱۲- ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئا ئەمە پى راستە، واتە: قورئان پى راستە، ياخود: خوا بەيەككەرتن و تەنيا بەندايەتتى بۇ خوا كىردن، ياخود ئايىنى ئىسلام بە گىشتى، پى راستە، ھەموويان دەگىتەو.

۱۳- ﴿وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ﴾، با شەيتانىش لاتان ئەدات، لاپىتان نەكات، ھەتلەتان نەكات، ﴿وَلَا يَصُدُّكُمْ الشَّيْطَانُ﴾، وەك ئەود وايە، كە لە عەردەيىدا دەگۈرتى: (لَا أَعْرِفُكَ تَفْعَلْ كَذَا)، يان (لَا أَلْقَيْتُكَ فِي مَوْضِعٍ كَذَا)، نەزانم تۇ ئەودەت كىردىن، يان: نەتتىنم لە فلان شوئى مەبە، لىرەش واتە: لە خۇتان وريابن و با شەيتان لاتان ئەدات.

۱۴- ﴿إِنَّهُ لَكُرٌّ عَذْرٌ مُبِينٌ﴾، بە دىنيابى ئەو بۇ تىوۋ دوژمىنىكى ئاشكرايە، ئەمە ھۆكار دۆزى (تعليل)، بۇ ئەودى رابىر، واتە: چۈنكە ئەو بۇ تىوۋ دوژمىنىكى ئاشكرايە، دەبى لە خۇتان وريا بن، ئەگەرنا لە راستە شەقامى خوا لاتان ئەدات.

هەندىك وردەكارىي ماناي (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا)

(الطَّبْرِي) له تهفسيره كهى خۆى دا دەلى: (وَلَمَّا شَبَّ اللَّهُ عِيسَى فِي إِحْدَائِهِ وَإِنْشَائِهِ إِيَّاهُ مِنْ غَيْرِ فَحَلٍ بِأَدَمَ، فَمَثَلَهُ بِهِ بِاللَّهُ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ مِنْ غَيْرِ فَحَلٍ، إِذَا قَوْمُكَ يَا مُحَمَّدٌ مِنْ ذَلِكَ يَضْجُونَ وَيَقُولُونَ: مَا يُرِيدُ مُحَمَّدٌ مِنَّا إِلَّا أَنْ نَتَّخِذَهُ إِلَهًا نَعْبُدُهُ، كَمَا عَبَدَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحَ^(۱)).

واته: دواى ئەو دى خوا ﷺ، لەو دى كه عىسای هیناوتە دى و پێگەیان دوه، بەبێن هەبوونی باب، چواندوو یەتى بە ئادەمەوه، كه ئادەمیش نە بابى هەبووه و نە داىك، ﷺ (آل عمران) دا، دەفه رموى: **إِنَّ مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ** ۸، خەلكە كەت، ئەى موخەممەد! ﷺ بەهوى ئەووه كرديان بە هەراو گالەو گوتيان: موخەممەد ئەو دى لە ئیمە دەوى، كه بىكرين بە پەرستراو، هەروەك چۆن نەصرانییه كان مەسیح دەپەرستن.

هەر (الطَّبْرِي) له تهفسيره كهى خۆیدا^(۲)، رايە كى دىكه دىتى، دەلى: (بَلْ عَنَى بِذَلِكَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ **إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ** ۸ **الْأَنْبِيَاءُ، قِيلَ الْمُشْرِكِينَ عِنْدَ نُزُولِهَا: قَدْ رَضِينَا بِأَنْ تَكُونَ إِلَهَتُنَا مَعَ عِيسَى وَغَزِيرٍ وَالْمَلَائِكَةِ، لِأَنَّ كُلَّ هَؤُلَاءِ مِمَّا يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ).**

واته: بەلكو مەبەست لەم وێنە هینانەو ديه، فەرمايشتى خوايه كه فەرمووى: **إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ** ۸

(۱) جامع البيان، برفم: ۳۰۹۶۸.

(۲) جامع البيان، برفم: ۳۰۹۷۱.

﴿الأنبياء﴾، قسەى ھاوبەش بوّ خوا دانەرەکان، لە کاتى دابەزىنى ئەو نايەتەى سوورەتى (الأنبياء)، کە گوتمان: ئىمە پازىين، پەرستراوەکانى ئىمەش لەگەڵ عيساو عوزەيرو فرىشتەکاندا بن، چونکە هەموو ئەوانە لەجياتى خواو، لەگەڵ خوادا پەرستاون.

دەشگونجى بەهۆى ئەو فەرموودەى پىغەمبەرەوھ ﷺ بوو بى، کە لە هۆى ھاتنە خوارەوھەى دا باسماى کرد، کە دەفەرمۆى: (لَيْسَ أَعَدَّ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ، واتە: هىچ کامە لەوانەى جگە لە خوا، يان لە جياتى خوا دەپەرستين، خىريان پىوھ نى).

(الْقُرْطُبى)، لە تەفسىرەکەى خۆىدا^(۱) ناوا لە بارەى ئەو نايەتەوھ قسە دەکات، دەلى: (لَمَّا أُنْزِلَ اللَّهُ: ﴿وَسَلِّ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا أَجَعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ﴾ الزخرف، تَعْلَقَ الْمُشْرِكُونَ بِأَمْرِ عِيسَى، قَالُوا: مَا يُرِيدُ مُحَمَّدٌ إِلَّا أَنْ نَتَّخِذَهُ إِلَهًا كَمَا اتَّخَذَتِ النَّصَارَى ابْنَ مَرْيَمَ إِلَهًا، وَعَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: إِنَّ قُرَيْشًا قَالَتْ: أَنْ مُحَمَّدًا يُرِيدُ أَنْ نَعْبُدَهُ كَمَا عَبَدَ قَوْمُ عِيسَى، عِيسَى، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ..).

واتە: قەتادە گوتووئەتى: کاتىک خوا ﷻ ئەو نايەتەى دابەزاندى، کە هەر لە سوورەتى (الزخرف)دا ھاتوھ: (لەو پىغەمبەرەوھەى لە پىش تۆدا رەوايمان کردوون بپرسە، نایا جگە لە (خوای) بە بەزەى، پەرستراوانى دیکەمان داناون بپەرستين؟) ھاوبەش بوّ خوا دانەرەکان عيسايان ﷺ کردە بيانوو، گوتمان: موھەممەد ﷺ دەپەوئى ئىمە بە پەرستراوى بگريين، وەک چۆن ئەصراىيەکان کورى مەريەميان بە پەرستراو گرت، ھەر وەھا لە موھەيدەوھ ھاتوھ، کە گوتووئەتى: قورەيشىيەکان گوتمان: موھەممەد دەپەوئى بپەرستين، وەک چۆن گەلى عيسا عيسايان پەرست، خواش ﷻ ئەم نايەتەى ناردە خوار.

(الْقُرْطُبِي) رېوايەتتېكى دېكە: "، هەر لەو بارەوہ دېنئ: (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَرَادَ بِهِ مُنَاطِرَةَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ فِي شَأْنِ عِيسَى)، واتە: عەبدوللای کورێ عەباس (خوایێیان رازی بێ)، گوتووێت: خوا ﷻ مەبەستی لەو وێنە هێنانەوێ، ئەو وتووێژە عەبدوللای کورێ زەبەحەری بوو لەگەڵ پێغەمبەر دا ﷺ لە بارە عیساو، کە پێی گوت: ئایا تۆ پێت وا نیە عیسا ﷺ پێغەمبەری خوا بوو، بەندەیهکی چاکی خوا بوو؟ پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: با، گوێ: مادام هەموو ئەوانە ی لە جیاتى خوا ﷻ دەپەرستێن بچنە دۆزەخ، دەبێ عیسا بچێتە دۆزەخ!.

هەلبەتە ئەو ھۆکارانە ھەموویان گونجاون، چ بەھۆی فەرمايشتەکە ی پێغەمبەرەوہ ﷺ بوو بێ، چ بەھۆی ئایەتەکە ی سوورەتی (الأنبياء) دوە بوو بێ، چ بەھۆی ئایەتەکە ی سوورەتی (آل عمران) دوە بوو بێ، گرنگ ئەوێە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، ئەو کە پەرستراوەکان لەگەڵ پەرستەرەکانیاندا دەچنە دۆزەخو، کردوویانە بە بەلگەو دەستەچیلە ی ئەو: عیساو عوزەیرو فریشتەکانیش کە دەپەرستێن، دەبێ بچنە دۆزەخو، بەلام بێگومان پێوانە (قیاس) کردنەکیان لە جێی خۆیدا نیە، ئەمە لە زمانى عەرەبیدا پێی دەگوترێ: (قِيَاسٌ مَعَ الْفَارِقِ)، پێوانەکردن لەگەڵ جیاوازی دا، یان کوردەواری دەلێن: قیاسی کەشکی لە مەشکی، چونکە:

۱- خوا ﷻ لە ئایەتەکەدا دەفەرموێ: **إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ** (الأنبياء، ۲۸) تێوہ ئەو شتانە ی دەیانپەرستن، نەیفەرموہ: تێوہ ئەو کەسانە، (مَا) بۆ شتانە، ئەک بۆ شەخسان، نەیفەرموہ: (إِنَّكُمْ وَمَنْ تَعْبُدُونَ)، کەواتە: مەبەست پێی پەیکەر و بت و سەنەم و ئەو شتانە بوون کە پەرستوویانن.

۲- خۇا ﷻ لىرەدا كە وا دەفەرمۇي، ھەر لەو سىياقەشدا، دەفەرمۇي: **إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ** ﴿۸﴾ **لَوْ كَانَتْ هَذِلَاءَ أَوْ الْهَآءَ مَا وَرَدُوهُمَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ** ﴿۹﴾ **لَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ** ﴿۱۰﴾ **إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ** ﴿۱۱﴾ **لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ** ﴿۱۲﴾ **لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ وَتَتَلَقَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ** ﴿۱۳﴾ (الأنبياء)، فەرمۇيەتى: بە دۇنيایى تېۋەو تەو شتانەى دەیانپەرست لە جياتى خوا، دەبنە سوۋتەمەنىي دۆزەخ، تېۋە دەيچنە نىۋى، ئەگەر ئەوانەش پەرستراۋ بوۋنايە، نەدەچۈنە نىۋ دۆزەخ، ھەمويان تىيدا ھەمىشەيى دەبن، لەۋىدا ھەناسەدانەۋەيان ھەيە، (ھەناسەدانەۋەى زۆر بە زەحمەت)، ئەوان لەۋىدا نابىست، بە دۇنيایى ئەوانەى پىشتەر چاكەيان لە لايەن تېمەۋە بۇ بىر ياردراۋ، ئەوانە لە دۆزەخ دورخراۋەن و گۇييان لە ھەست و خوستى دۆزەخىش نابى، (گۇييان لە قرچە قرچى ئاگرەكەشى نابى)، لەۋەدا كە نەفسەكانيان ئارەزوۋى دەكەن، تىيدا دەمىننەۋەو، راجلەكىنى گەۋرە، دلتەنگيان ناكات، فرىشتەكان پىشۋازىيان لى دەكەن، پىيان دەلتىن: ئەۋە ئەو رۆژە بوو، كە بەلىنتان پىدراۋەو گىفتان پى درا، كەۋاتە: ھەر لەو سىياقەدا خۇا ﷻ ۋەلامى ئەو قسانەى داۋەتەۋە.

قورپانايىش و فەرمايىشتى پىغەمبەرىش ﷺ، ھەر قسەيەكى دىكەش، نابى لىك دابرىتىرى، بەلكو دەبن پىشكەۋتوو و پەيۋەست بوو (سابق ولاحق)، ئەۋەى پىشى ھاتوۋە ئەۋەى دوايى، ھەموۋى پىكەۋە سەرنج بىدىرى، ئەگەرنا ھەر قسەيەك قىلت و بىرى بىكەى، پىشەۋەى بىنى و دوايەكەى نەھىنى، يان: ھى دوايى بىنى و ھى پىشەۋەى نادىدە بگرى، ھەر ھەلە دەردەچى، ۋەك ئايەتەكەى سوۋرەتى: (الْمَاعُون) كە خۇا ﷻ دەفەرمۇي: **قَوْلٌ لِلْمُصَلِّينَ** ﴿۱﴾، سزاي سەخت بۇ نوپۇزكەران، بەلام دوايەكەى لەگەل نەلتى: **إِنَّ الَّذِينَ هُمْ عَنْ**

صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ﴿٥٠﴾، ئەوانەى لە نوێژەکانیان بێتاگان، بێگومان مانایە کەى
 هەلە دەرەدە چى، یان ئایەتە کەى سوورەتى (النساء) کە دەفرەمۆى: ﴿يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَءُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سَكَرَىٰ﴾ ﴿١٣﴾، ئەگەر لەسەر (لَا تَقْرَءُوا
 الصَّلَاةَ) بوەستى، هەلەیه، چونکە خوا فرەموویەتی: بە سەرخۆشیی توخنى
 نوێژى مەکەون، ئەیفەرەمۆ: توخنى نوێژى مەکەون.

ئىجا با چوار فرەمایشتیش لە بارەى ئەم ئایەتانەوه، بێنین:

۱- (عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا ضَلَّ قَوْمٌ بَعْدَ هُدًى كَانُوا عَلَيْهِ إِلَّا أَوْتُوا
 الْجَدَلَ، ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿مَاضٍ بُولُوكُ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ ﴿٥٨﴾ الزخرف)،
 (أَخْرَجَهُ ابْنُ مَاجَهَ: ٤٨، وَأَحْمَد: ٢٢٢٥٨، تَعْلِيقُ شُعَيْبِ الْأَرْنَؤُوط: حَدِيثٌ حَسَنٌ بِطَرَفِهِ
 وشواهد).

واتە: ئەبوو ئومامە رەزى اللہ عنہ، دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ فرەمووی هیچ کۆمەلىک،
 دوای ئەوێ پىتمایى و پى راست پىشاندرانیان پىدراوه، گومرا نەبوون، مەگەر
 بەهۆى شەهە قەسو، مشتومڕەوه (کە هەر کامىکیان بیهۆى قەسەى خۆى
 سەرکەوئى، بى ئەوێ تەماشای بکەن، داخۆ هەق لە کوێه).

چونکە وە لە شیکردنەوێ مانای وشەکاندا هیتامان، (جِدَال) ئەوێه دوو
 کەس، هەر کامىکیان بیهۆى ئەوێ دیکە بخات، دەگوئى: (الجدال: الأَرْضُ
 الطُّلْبَةُ) زەوییهى سەخت، کە دوو کەس زۆران دەگرن، ملانە دەگرن و هەر
 کامىکیان دیهۆى ئەوێ دیکە بخاتە سەر زەوێ، (جِدَال) یش لەوودە هاتوه،
 هەر بۆیه لە نیسلامدا (جِدَال) مەگەر بە ناچارى، ئەگەرنا بە شتىکی ناپەسند
 داندراوه، بەلام وتووێژو گفتوگۆ (حوار) پەسندە.

۲- پىغەمبەر ﷺ دەفرەمۆى: (الْأَنْبِيَاءُ إِخْوَةٌ لِعَلَّتْ، أُمَمَاتُهُمْ سَتَى وَدِينُهُمْ وَاحِدٌ، وَأَنَا أَوَّلُ
 النَّاسِ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ، لِأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنِي وَبَيْنَهُ نَبِيٌّ، وَإِنَّهُ نَازِلٌ، فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُ فَاعْرِفُوهُ: رَجُلٌ
 مَرْبُوعٌ إِلَى الْخُمُرَةِ وَالْبَيَاضِ، عَلَيْهِ ثَوْبَانِ مَمْضُرَانِ كَأَنَّ رَأْسَهُ يَقْطُرُ، وَإِنْ لَمْ يُصْبِهِ بَلَلٌ، فَيَتَّقُ

الصَّليبِ، وَيَقْتُلُ الْخَنْزِيرَ، وَيَصْعُقُ الْجَزْيَةَ، وَيَدْعُو النَّاسَ إِلَى الْإِسْلَامِ (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۹۲۷۰).
 واتە: پېغەمبەرەن بران، دايكانيان جوراوجۆرن، بەلّام يەك ئاينيان ھەيە، (وہك چۆن
 پياويك چەند ھاوسەرىكى ھەن، مندالەكانى بابيان يەكە، بەلّام دايكانيان جيان)، منيش
 نزيكترين كەسم و لە پېشتري كەسم لە عيساي كورى مەريەمەو، چونكە لە نيوان من
 و ئەودا ھيچ پېغەمبەرىك نەبوو، ئەويش دادەبەزى (لە ناسمان)، كە ديتتان بيناسن
 پياويكى دەستەيە بە لاي سوورو سېيى دا، دوو پۇشاكى (مُصْرَى) لە بەردان سەرى بەبى
 تەربوون وەك ناوى لى بىكى، خاچ دەشكىتى، (ئەو خاچەي تىستا نەصرانيەكان لە مىلى
 دەكەن و بە پىروزي دەگرن)، بەراز دەكوژى و، سەرانە لا دەبات و خەلك بۇ ئىسلام
 بانگ دەكات.

واتە: ھەر تەو شەرىعەتەي پېغەمبەر موھەممەد ﷺ ھىناويەتى، عيسا ﷺ
 ھەر ئەو تەبەئىي دەكات، لە دواي پېغەمبەرى خاتەمەو، ھيچ پېغەمبەرىك
 نايەت، عيساش پېغەمبەرىكى پېشترو لە ناسمانەو دادەبەزى و، شەرىعەتى
 پېغەمبەرى كۆتايى جىبەجى دەكات.

۳- {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَاللَّهِ لَيَنْزِلُنَّ ابْنُ مَرْيَمَ حَكَمًا عَدْلًا، فَلْيَكْسِرَنَّ
 الصَّليبَ، وَلْيَقْتُلَنَّ الْخَنْزِيرَ، وَلْيَصْعَقَنَّ الْجَزْيَةَ، وَلْيَتَرَكَنَّ الْقِلَاصَ، فَلَا يُسْعَى عَلَيْهَا، وَلْيَذْهَبَنَّ
 الشُّحْنَاءُ وَالْبَغَائِضُ وَالْتَحَاسُدُ، وَلْيَدْعُوَنَّ إِلَى الْمَالِ، فَلَا يَقْبَلَهُ أَحَدًا} (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۲۲۲۲،
 ومسلم: ۱۵۵، والترمذي: ۲۲۲۳، وابن ماجه: ۴۰۷۸ وأبي عوانة: ۳۱۳، غيرهم).

واتە: ئەبوو ھورەيرە رەزى، دەلى: پېغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرەمۆي: عيساي كورى
 مەريەم وەك ھاكىمىكى دادگەر دادەبەزى (لە ناسمان)، خاچ دەشكىتى و بەراز
 دەكوژى، (كە تىستا نەصرانيەكان، لە ئەنجامى لادان لە دىنى خواو، گۆشتى
 بەرازيان پەوا كىردو، مەييان پەوا كىردو، زىنايان پەوا كىردو،) سەرانە لادەبات،
 (واتە: كەس نامىتى وەك خاوەن كىتب سەرانیان لى وەرەگىرى، ھەموو خەلك
 دىتە ژىر سىبەرى ئىسلامەو،) خوشترى زۆرباش واز لىدەھىترىن، كەس سواريان

نابىي بۆ ئىش و كار، (مال و سامان زۆر دەپتى)، كىنە و رق لە يەكدى ھەستان و ھەسوودىي بە يەكدىي بىردىن نامىنى، عىسا عليه السلام بانگ دەكات بۆ مال و سامان، كە خەلك وەرىيگىرى، بەلام كەس ئىي وەرنەگىرى، (خەلك لەو كاتەدا دەولەمەندو بىي نىياز دەپن لەو ھى ھەدەقەو زەكات وەرىگىرن).

۴ {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ، وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ؟» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۳۴۴۹، وَمُسْلِمٌ: ۱۵۵)، وَاتَّه: ئەبوو ھورەيرە رضي الله عنه، دەلى: پىغەمبەرى خوا ﷺ دەفەرمىي: ھالتان چۆن دەپتى، كاتىك كورى مەريەم دادە بەزىتە ئىوتان و، پىشە واپەكەتان لە خۆتان دەپتى!

واتە: ئەو كەسەي پىشەنۆيىتەن بۆ دەكات، ھەر لە خۆتان دەپتى، (ئىمامەكە قامەتى نوۆز كىردى بۆ كراو، دەلى: ئەي عىساي مەسىح! پىشەكەو، دەلى: نەخىر مادام قامەت بۆ تۆ كراو، تۆ ئىمامەتپەكەكە).

مەسەلەى دووهم:

دواى ئەوەى عيسا عليه السلام بەلگە پۇشنەكانى ھىټان، بە خەلكەكەى راگە ياندوھ
كە: ھىكمەتى بۇ ھىټان و، روونكردنەوہى ھەندىك لە راجايەكانى
پىيراگە ياندوون، پىشپراگە ياندوون كە تەنبا خوا پەرودەگارى خۆيشى و
ئەوانىشە، كەچى پەپرەوانى بەرنامەكەى دواى خۆى، بوونە چەندان حىزب و
تاقمى پىكەوہ ناكۆكى جۇراو جۇرو، سەرەنجام سزاي دادگەرانەى خوا لەسەر
ستەمكارانباى پىويست بوو:

خوا عليه السلام دەفەرموى: ﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ
وَالْبَيِّنَاتِ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۖ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبُّكُمْ
فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ۝٦٤ فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ إِلِيمٍ ۝٦٥﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانه، لە نۆ برگەدا:

(١) ﴿وَلَمَّا جَاءَ عِيسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ﴾، كاتىك عيسا عليه السلام بەلگە پۇشنەكانى ھىټان،
(البَيِّنَات: الْمُعْجَزَات، أَوْ آيَاتُ الْإِنْجِيلِ، أَوِ الشَّرَائِعِ)، بەلگە پۇشنەكان، دەگونجى مەبەست
موعىزەكانى بى، وەك زىندوو كردنەوہى مردوو، چاككردنەوہى نەخۆشى گول و
بەلگە و كەرو كۆپرى زگماك و تا دواى، دەشگونجى مەبەست ئايەتەكان و پرستەكانى
ئىنجىل بى، دەشگونجى مەبەست ئەو ھوكمە شەرعىيە پۇشنانە بى كە ھىټانوى.

(٢) ﴿قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ﴾، (كاتىك عيسا عليه السلام بەلگە پۇشنەكانى ھىټان)،
فەرمووى: بە دلىباى ھىكمەتم بۇ ھىټان، ھىكمەت ئەگەر بەمانەوئى بە يەك وشە
ماناى بكەين، واتە: دانايى، كارامەيى، لىزانى، بەلام لە راستىيدا (ھىكمەت) وەك لە
ئايەتەكانى سوورەتى (الإسراء) وەردەگىرى و، لە تەفسىرى سوورەتى (الإسراء) دا باسما

کردو، بریتیه له خوڤازاندنهو به سیفته بهرزو جوانه کان و، له خوڤاریننی سیفته نزم و پهست و خراپه کان، چونکه خوا ﷺ دواى نهو دى له نایه ته کانى: (۲۲ - ۳۹) دا، بیست و چوار (۲۴) خهسلت باس دهکات، دوازهده (۱۲) یان بهرزو پهسندو چاک و، دوازهده (۱۲) شیان نزم و پهست و خراپ، دواى دهفه رموى: ﴿ذَٰلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ﴾ ۳۹، نهو نهو حکمه ته به که پهروه دگارت بوى سروش کردوى. کهواته: حکمهت بریتیه له خوڤازاندنهو به سیفته بهرزو پهسندو کان و، خوڤارکردن له سیفته نزم و خراپه کان.

بهلام زانایان و توڙه رهوان هه ندیکیان گوتوویانه: حکمهت واته: شه ریعت، هه ندیکیان گوتوویانه: نهو ئینجیله ی که حکمهت دهگریته خو، چونکه ته و پارت بریتی بووه له بهرنامه یه که هه موو پیغه مبه رانی به نوو ئیسرائیل کاریان پیکردوه، بهلام ئینجیل کومه ئیک ناموزگاریی پرووحی و په وشت و ناکاری بهرزو پهسندی تیدان.

(۳) - ﴿وَلَا يَنْ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾ (ههروه ها هاتووم) تاكو، هه ندیک لهو دى تیدا که و تونه راجیایی، بۆتان پروون بکه مه وه.

(۴) - ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا﴾، ده جا پاریز له خوا بکه و، فه رمانه ربی من بکه ن، پاریز له خوا بکه ن به شوینکه و تنی کتیه که ی و، فه رمانه ربی من بکه ن، به وه که ری بازه که م بگرن.

لیره دا هه م (طبری)، هه م هه ندیک له توڙه رهوانی دیکه، له پروونکردنه وه دى نهو قسه یه دا، که عیسا ﷺ فه رموویه تی: ﴿وَلَا يَنْ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ﴾، تاكو نهو دى تیدا که و تونه راجیایی بۆتان پروون بکه مه وه، گوتوویانه: (الأُمُورُ الدُّنْيَا لَا الدُّنْيَا)، کاروباری ئایینی نه ک کاروباری دنیایی، بهلام نهو قسه یه که هه ر له خووه کردوویانه، ننجا (طبری)، یان هه ر که سیکی دیکه یه، چونکه عیسا ﷺ نه یگوتوه: کاروباری دینیان بو پروون ده که مه وه، له

ھى دىيائى دەگەرتىم، دىنىش بۆ رېكخستى دىيا ھاتو، كەواتە: ئەو قسەيە ھەرچەندە (طېرى) و ژمارەيەك لە توژدەروان كە رەنگە لەويان وەرگرتى، ھىناويانە، بەلام لە راستىدا قسەيەكە لە جىي خۇيدا نىە.

(۵) - ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ﴾، بە دىيائى بەس خوا پەرودەگارى من و تېوۋەشە.

(۶) - ﴿فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئىنجا بەندايەتتى تەنيا بۆ خوا بگەن، ئا ئەمە رېي راستە.

كە دەفەرموى: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾، ئەم راستىيە لە سوورەتى (آل عمران)، ئايەتى (۵۱) دا ھاتو، لە سوورەتى (المائدة)، ئايەتى (۱۱۷) دا ھاتو، لە سوورەتى (مريم) ئايەتى (۳۶) دا ھاتو، لەم سوورەتى (الزخرف) ئايەتى (۶۵) ش دا ھاتو، واتە: لە چوار شوين لە قورئاندا دووبارە بۆتەو، ئەو ھەش بەرپەرچدانەو ھى ئەصرانىيەكانە، كە دەلتىن: عىسا كورې خوايەو، بەشىكە لە خوا، يان بەشيك لە پەرودەگارىتى ھەيە، ئەو ھەمووى بەرپەرچدانەو ھى ئەو قسانەي ئەوانە، خوا ﷻ زانيوبەتى ئەصرانىيەكان بەزورى ئەو دەبىتە ھوى گومرايان، بۆيە ئەو راستىيە لە چوار شوين لە قورئاندا دووبارە كرەتەو، سوورەتەكانى: (آل عمران، المائدة، مريم، الزخرف)، [بە دىيائى ھەر خوا پەرودەگارى من و تېوۋەشە، بېرەستى، ئا ئەو رېي راستە].

بەلام بگوتى: عىسا كورې خوايە، يان يەككە لە سىيەكان، ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ...﴾ ۷۲، المائدة، بە تەئكىد ئەو ھىرك و بېروايە.

(۷) - ﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ﴾، حىزبەكان و، كۆمەلەكان، لە تېو خۇياندا كەوتتە راجيايى، (الأحزاب: الفرقى النصرائية الكثيرة)، (الأحزاب) مەبەست پىي دەستەو ئاقمە زۆرەكانى ئەصرانىيەكانە.

۸- ﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، ئىنجا سزای سەخت بۆ ئەوانەى سەمیان کرد.

۹- ﴿مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْآلَمِ﴾، لە نازار پۆژێکی بە ئیش، لە سوورپەتى (مَرِیم) دا دەفەرئەمۆی: ﴿فَاخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدٍ يَوْمٍ عَظِيمٍ﴾ ۳۷، حیزبەکان، (تاقمەکانی ئێو نەصرانییەکان)، لە ئێو خۆیاندا کەوتنە پاجیایی، ئىنجا سزای سەخت بۆ ئەوانەى بێپروان، لە دیمەنى پۆژێکی مەزندا، بەلام لێرەدا دەفەرئەمۆی: ﴿مِنْ عَذَابٍ يَوْمَ الْآلَمِ﴾، ئەمەش یانی: ئەو پۆژە هەم پۆژێکی بە ئیش، هەم پۆژێکی مەزنەو، دیمەنێکی زۆر سامناکی مەزنی هەیه.

لێرەدا دەفەرئەمۆی: ﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، بەلام لەوێ دەفەرئەمۆی: ﴿قَوْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا﴾، بۆ ئەوەى بزانرێ: ئەوانە هەم بێپروا بوون و، هەم سەمکاریش بوون.

زانایان زۆریان قسە کردووە لە بارەى حیزب و دەستەو تاقمەکانى نەصرانییەکانەو، هەندێکیان گوتوویانە: ئەوانە چوار تاقم بوون:

۱- (النَّسْطُورِيَّة)، کە گوتوویانە: عیسا کوڕى خوايه.

۲- (الْبَغْدَادِيَّة)، کە گوتوویانە: عیسا هەر بۆ خۆى خوايه.

۳- (الْمَلِكَايِيَّة)، کە گوتوویانە: عیسا سییه مى سییه کانه، (ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ)، کە ئەمانە کاسۆلیکەکانن، گوتوویانە: (الْأَب، الْإِبْن، الرُّوح الْقُدُس)، باب و کوڕو گیانی پیرۆز، باب خوايه، کوڕ عیسايه، گیانی پیرۆز جیبريله، گوتوویانە: خوا لە سێ بەشان پێک دێ، کە پێیان دەلێن: (الْأَقَانِيْمُ الثَّلَاثَةُ)، سێ پێکهاته کان.

۴- (الْأَرِيْسِيَّة)، ئەم کۆمەلە تەفسیرەکان کەمتر باسیان کردوون، بەلام لە فەرماشتی پێغمبەر دا ﷺ هاتوو، خۆم لێرەدا هێنم، ئەگەرنا بە زۆری تەفسیرەکان ئەو سییهى باسم کردن، باسیان کردوون، بەلام بە دلنایى ئەوەى چوارەمیان، پێشترى زۆرینه بوون، کە گوتوویانە: عیسا بەندەى خواو پەوانەکراوى خوايه، هەر بۆیه ش پێغمبەر ﷺ، کە

نامە دەنوو سۆ بۆ ھېرەقل دەنوو سۆ: {أَسْلِمَ تَسْلَمَ وَأَسْلِمَ يُؤْتِكَ اللَّهُ أَجْرَكَ مَرَّتَيْنِ، وَإِنْ تَوَلَّيْتَ، فَإِنَّ عَلَيْكَ إِثْمَ الْأَرِيسِيِّينَ} (۱)، واتە: مەسولمان بە سەلامەت دەبی و، مەسولمان بە خوا دوو جارن پاداشتت دەداتەو، ئەگەر پشت ھەلکەى (پروا نەھتى)، بە دنیایى گوناھو ئۆبالی ئەریسیەکان لە ئەستۆی تۆیە!

واتە: ئەوانەى کە بەندایەتییان بۆ خوا کردو، عیسیان بە پێغەمبەرى خوا زانیو، گوناھى ئەوان لە ئەستۆی تۆدا دەبی، چونکە ئەگەر تۆ ئیسلام قبوڵ نەکەى، ئەوانەى لەسەر پێھەى راستى، دواى دەچەوسێتەو، بە زۆر سیانە (ئالوٹ)یان بەسەردا دەسەپتێ و، گوناھى وان لە ئەستۆی تۆدا دەبی.

لە کۆبوونەوێ (نیقیة)دا کە لە سالى (۲۲۵) زایینی دا، لەلایەن (قسطنطین) ھو بەسترا، بە ڕەسمی (ئالوٹ)ی تەبەئینی کرد، کە پەرستراو سییەو، سۆ بەشە: خواو کوپو گیانی پیرۆز، بۆەش زانیان کوتوویانە: (تَرُومَتِ النَّصْرَانِيَّةُ، وَلَمْ يَتَنَصَّرِ الرُّومُ)، ئەصرانییەت پۆمایەتیی قبوڵ کرد، ئەک پۆم ئەصرانییەت قبوڵ بکات، پۆم ئەصرانییەت و مەسیحیەتى عیساى ﷺ وەرئەگرت و تەبەئینی نەکرد، بەلکو ئەصرانییەت تەنازولى کرد بۆ فیکرەى پۆمەکان، کە ھاوبەش بۆ خوادانان (الإشراك بالله) بوو.

تیمە بەسەرھاتى چۆنەتیی لە ڕۆی لادراڤى تایینى مەسیح، لە راستە شەقامى تەوحید، بەرەو شیرک و سۆ پەرستراوی، لە مەوسووعەى: (دەرەشواویدى ئیمان و پوچەلیی ئیلحاد لەبەر تیشکی زگمەک و عەقڵ و زانست و وەحیی دا)، لە ژێر ناوونیشانى: (سەر گۆزشتەى سەرھەلدانى ئیلحاد لە پۆژئاوا)، باسماڤ کردو، ھەرودەھا لە کتییى: (چەند مەسەلەیکەى باوى سەردەم)دا، لە باسى عەلمانیەتداو لە: (دیبەتیی سأل، سیکۆلاریزم و دیموکراسی لە ھەریمى

(۱) أخرجه البخاري في: ۶۵ كتاب التفسير: ۳ سورة آل عمران: ۴ باب قل يا أهل الكتاب تعالوا إلى كلمة سواء، برقم: ۲۷۸۲.

كوردستاندا)، ئەویشدا باسماڭ كىردۈھ، چۈنكى زۆر كىركە ئەو بەسەرھاتە بىزائىرى،
 كە چۆن ئايىنى مەسىح، لە پىيى راستە شەقامى خوا بەيەككىرتن (توچىد) لايدا،
 سەرى كىشا بۆ ئەوھ كە بووھ: سى پەرىستروى.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ. أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی شه‌شه‌م ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه له ههشت (۸) نایهت پێك دێ، نایهتەکانی: (۶۶ - ۷۳)، که سه‌ره‌تا باسی کتوپڕ هاتنی ئاخیر زه‌مان (السَّاعَة) کراوه.

دوایی باسی پێکه‌وه بوونه دوژمن و، ناکۆک بوونی هه‌موو نه‌وانه‌ی له دنیا‌دا پێکه‌وه دۆست و خۆشه‌ویست بوون، جگه له پارێزکاران، باسی نه‌وه کراوه، که خ‌وای میهره‌بان به هه‌ر سێک سیفه‌تی: (عبادی، آمَنُوا بآیاتِنَا، وکانوا مُسْلِمِینَ)، پیناسه‌یان ده‌کات.

ئنجا باسی نه‌و پاداشت و نازو نیعمه‌ته کراوه، که بۆیان دانراوه و، له‌ رووی مه‌عنه‌ووییه‌وه به: ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنتُمْ تَحْزَنُونَ﴾، (نه‌ ترستان له‌سه‌ره‌و، نه‌ خه‌م و په‌ژاره‌ داده‌گرن)، نه‌و نازو نیعمه‌ته پیناسه‌کراوه‌و، له‌ رووی ماددیی‌شه‌وه به‌ کۆمه‌لیک وه‌سفی گه‌وره‌و گرنگ نه‌و نازو نیعمه‌ته پیناسه کراوه، که ده‌توانین له‌ سه‌وت خالدا بیانخه‌ینه‌ روو:

- ۱- خۆتان و هاوسه‌رانتان بچنه به‌هه‌شت: ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنتُمْ وَأَزْوَاجُكُمُ تُحْبَرُونَ﴾.
- ۲- شادمان ده‌کرین، (تُحْبَرُونَ)، یانی: گه‌ش و گۆل و جوان و به‌رچاو ده‌کرین.
- ۳- له‌ قاپ و په‌رداخ‌ی زێردا خواردن و خواردنه‌وه‌یان به‌سه‌ردا ده‌گیردری: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ﴾.
- ۴- هه‌رچی نه‌فسیان ئاره‌زووی بکات و چاویان چێژی لێ بکات، بۆیان هه‌یه: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهُیهِ الْأَنفُسُ وَلَکُلُّ الْأَعْيُنِ﴾.
- ۵- تێیدا هه‌ر ماوو هه‌میشه‌یی ده‌بن: ﴿وَأَن تَرَوْهَا خَالِدُونَ﴾.

۶- به ههشت دهكرتته میراتیان، واته: به ههشتیان وا پێدهدری، وهك چۆن میراتیك به كهسێك دهگات، كه هیچ كهسی ديكه داواى ناكات و، به ئاسانى دیته دهستیان: ﴿وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

۷- میوه جاتی زۆرو جۆراو جۆریان ههیه لهویدا: ﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾

﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ١١
 الْأَخِلَاءَ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿١٢﴾ يَتَّبِعُونَ آيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿١٣﴾ أَدْخِلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿١٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا شَتَّهِمِ الْأَنْفُسُ وَلِلَّذِينَ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٥﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٧﴾

مانای دهقاو دهقی نابه تهكان

ئايا ته نیا چاوه رێی ئاخیر زه مان ناکهن، كه كتوپر بۆیان بێ، بێ ئه وهی ههست بکهن! ﴿١١﴾ دۆستان (ی زۆر نیزیك) لهو پۆژهدا له یه کدی دهبنه دۆژمن، جگه له پارێزکاران ﴿١٢﴾ (خوا دهفه رموی): ئهی بهنده کانم! ئه مپۆ نه ترستان له سه رهو، نه خه مبار ده بن ﴿١٣﴾ ئهوانه ی برۆیان به نیشانه کانمان هینا بوو، (بۆ خواش) ملکه چ بوون ﴿١٤﴾ خۆتان و هاوسه راننان بچنه به هه شته وه، شادمان ده کرین (به چاکه و نیعمه تی بێ وینه ی خوا)، قاپه زیرینه پر (له خۆراک) ﴿١٥﴾

هكان و، پەرداخە (زېرپنە پر لە خواردنەوه) كانیان، بەسەرەوه دەگێردرێن و، هەرچی نەفسیان ناره‌زووی بکات و، چاویان چێژی لێ وەرگیری، تێدابه‌و، ئێوه تێدا هەرمایە هەمیشەیی دەبن ﴿٧١﴾ ئەو بەهەشتەش کە میرات ناسا پێتان خەلاتکراوه، لە سۆنگەیی ئەوه‌وه کە دەتانکرد ﴿٧٢﴾ بۆ ئێوه میوه‌ی (جۆراوجۆری) زۆر هەیه له‌ویدا، کە لێی دەخۆن ﴿٧٣﴾.

شیکردنەوه‌ی هەندیک لە وشەکان

(السَّاعَةُ): (جَزْءٌ مِنَ أَجْزَاءِ الزَّمَانِ، وَيُعَبَّرُ بِهِ عَنِ الْقِيَامَةِ، وَسُمِّيتَ بِذَلِكَ تَشْبِيْهًا لِّسُرْعَةِ حِسَابِهِ)، (سَاعَةٌ): بەشیکە لە بەشەکانی کات، تەبیری پێ دەکرێ لە قیامەت، (وشەیی قیامەت لە لای زانایان، زۆرجار بەکارده‌هێنێ بۆ قو‌ناغی ناخیر زەمان و، قو‌ناغی زیندوو بو‌ونه‌وه‌ش، بەلام لە قو‌رئاندا وشەیی قیامەت، بۆ قو‌ناغی دو‌وهم، واتە: قو‌ناغی زیندووکرانه‌وه‌و سزاو پاداشت بەکارده‌هێنێ و، بۆ قو‌ناغی ناخیر زەمان، (سَاعَةٌ) زیاتر بەکارده‌هێنێ و، (اليَوْمِ الْآخِرِ) و (الْآخِرَةِ) ش بۆ هەردوو قو‌ناغه‌کان بەکارده‌هێنێ، بۆیه وشەیی (سَاعَةٌ) بۆ پۆژی دوا‌یی بەکاره‌ینراوه، چونکە زۆر بەخیرایی لێرسینه‌وه‌و سزاو پاداشتی تێدا ده‌کرێ.

(بَغْتَةً): (البَغْتُ: مُفَاجَاةُ الشَّيْءِ مِنْ حَيْثُ لَا يُحْتَسَبُ)، (بَغْت): بریتیه لە شتێک کتوپر بێ، بێ ئەوه‌ی حیسابی بۆ بکری و چاوه‌روانی بکری.

(لَا يَسْعُرُونَ): (أَي: لَا يُذْرِكُونَهُ بِالْعَوَاسِ)، یانی: بەهەسته‌وه‌ره‌کانیان ده‌رکی ناکەن.

(الْأَخْلَاءُ): (جَمْعُ خَلِيلٍ، الْخُلَّةُ: الْمَوْدَّةُ، خَالَتُنْهُ: مُخَالَةٌ وَخِلَالًا فَهُوَ خَلِيلٌ، وَالْخُلَّةُ: مَنْ تَخَلَّلَ وَذَ نَفْسِهِ وَمُخَالَطَتِهِ)، (أَخْلَاءُ) کۆی (خَلِيل)ه، یانی: دۆست و نزیك، (خُلَّة) بە مانای خو‌شویستنی دی، ده‌گوتری: (خَالَتُنْهُ: مُخَالَةٌ وَخِلَالًا فَهُوَ

خَلِيلٌ) واته: خوْشمويست به خوْشويستن، نهو خوْشويستراوه، (الْخَلَّةُ: مَنْ تَخَلَّلَ وَدَّ نَفْسِهِ وَمَخَالَطَتِهِ) لهووه هاتوه، كه خوْشويستی نهو كهسه يان نهو شته، تيگهل و ناوِيته بووبی لهگهل دل و دهروونيدا.

(تَحَبُّرُونَ): واته: دلخوش دهكرين، شادمان دهكرين، يان: گهش و گوْل دهكرين، (الْجَبْرُ وَالْحَبْرُ: الْأَكْثَرُ الْمُسْتَحْسَنُ)، (جَبْرٌ وَحَبْرٌ) يانی: شوينهواريكي به پهسند دانراو، (يُحَبَّرُونَ: أَيُّ يَفْرَحُونَ وَيُظْهَرُ عَلَيْهِمْ حَبَرٌ نَعِيمِهِم)، واته: دلخوش دهبن، تاكو شوينهواری نهو نازو نيعمهته لهسر دهم و چاويان دهردهكهوي، مروفي كه دلخوش بي، دهم و چاوی زياتر دهردهوشيتهوهو، به پيچهوانهوه: نهگهر تووپرهو پهست و خهمبار بي، دهم و چاوی تاريك دادی.

(يُطَافُ عَلَيْهِمَ): بهسهریانهوه دهگيردري، (الطُّوفُ: الْمَسِيَّ عَلَى الشَّيْءِ)، (طُوفُ): رويشته به دهوری شتيكدا، (طَافَ، يَطُوفُ)، يانی: بهدهوری دا گهرا، دهگهري، (يُطَافُ عَلَيْهِمَ): واته: بهسهریانهوه دهگيردري.

(بِصِخَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ): به قاپی له زير دروستكراو، (صِخَافٍ) واته: قاپهكان، دهرهكان، كه كوی (صَحِيفَةٌ) به، (الصَّحِيفَةُ: الْمَبْسُوطُ مِنَ الشَّيْءِ)، (صَحِيفَةٌ) شتيك كه بلاوكرابيتهوه، (الصُّحُفَةُ: جَمْعُ صِخَافٍ، مِثْلُ قَضْعَةٍ عَرِيضَةٍ)، (صَحْفَةٌ)، به (صِخَافٍ) كوْ دهكرتهوه، وهك (قَضْعَةٌ)، قاپيكي فراوانه، كه خواردنی تيدهكري.

(وَأَكْوَابٍ): كوی (كوب)ه، (الْكُوبُ: قَدَحٌ لَا عُرْوَةَ لَهُ)، (كوب): فنجانه، يان پهرداختيكه، دهسكي نهبي، ههنگلی نهبي، (الْكُوبَةُ: الطَّبْلُ الَّذِي يُلْعَبُ بِهِ)، (طَبْلٍ) پيی دهگوتری: (كوبه)، نهوهی كه ليدهدري و ياریی پي دهكري.

(تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ): نهفسهكان نارهزووی بكه، (أَصْلُ الشَّهْوَةِ: نَزْوَعُ النَّفْسِ إِلَى مَا تُرِيدُهُ)، (شهوة) بريته لهوهی نهفس بهرهو شتيك بچي كه ديهوي، يانی: نارهزوو كردن، (الشَّهْوَةُ: الْمُسْتَهْيُ)، (شهوة) به مانای نارهزوو كراو دي، (وَقُوَّةُ الْإِشْتِهَاءِ)، ههروهها به هيزی نارهزوو كردنیش دهگوتری شههوت، ههم

ئەو شتەي ئارەزوو دەكرى، ھەم بەو ھىزەي مەروۇف بەھۆبەو، ئارەزووي شتان دەكات، ھەردووکیان وشەي شەھووتیان بۆ بەکار دەھێنری.

(وَلَوْلَا الْأَعْيُنُ): چاوەکان چێژی لى وەر دەگرن، (تَلَذُّ: مُضَارِعٌ لِّذٍّ، بَوَزْنٍ عَلِيمٍ، أَي لِّذٍّ)، بە لَام دوايى دوو (ذ) بەکان تێکدا دەغم دەکرین، (لِذٍّ) دەبیتە (لِذٍّ) چێژی وەرگرت، (إِذَا أَحْسَ لَذَّةً)، ئەگەر ھەستى بە چێژتیک کرد، (لِذٍّ بِهِ، وَلَذَّةً) ھەردووکیان بەکار دەھێنرین، (لِذٍّ بِهِ)، واتە: چێژی بەھۆی ئەووە وەرگرت، (وَلَذَّةً) واتە: چێژی لێوەرگرت، ئنجاً: (وَلَوْلَا الْأَعْيُنُ) ئەصلى خوێ (تَلَذُّهُ الْأَعْيُنُ) بوو، چاوەکان چێژی لى وەر دەگرن.

(أَوْرِثْتُمُوهَا): (أُعْطِيتُمَهَا، وَمَلَكَتُمُوهَا)، پێتان دراو و و کراو بە مولکی نێو.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوایى ئە پێش کۆتایی ئەم سوورەتەدا، لەم ھەشت نایەتەدا باسی ئەو نازو نەعمەتانە دەكات، کە بۆ ئەھلى ئیمان و پارێزکاران دانراون و، لە نایەتەکانی کۆتاییش دا، باسی ئەو سزاو نازارو جەزەرەبەو مەینەتیانە کراو، کە بۆ ئەھلى کوفرو شیرک و تاوان دانراون، کە لە دەرسی کۆتایی دا تەفسیریان دەکەین.

سەرھەتا خوا دەفەرموی: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، نایا جگە لە (ساعة) چاوەڕێی چی دەکەن، کە کت و پڕ بۆیان بێ، لە حاڵیکدا ئەوان ھەست ناکەن، وشەي (ساعة)، وەك پێشتریش گۆتمان، یانی: ئەو کاتەي دیاریکراو، بۆ شتێك، وشەي (ساعة) بە شێكە لە کات، کەم بێ یان زۆر بێ، دوايى بە پێی عورف و باوی خەلک دیاریی دەکری، بە کوردیی دەلێن: کاژێرو ئەوێ کاتەکەي پێ دەژمێردری، کاتژمێری بۆ بەکار دای، بە لَام پێم وایە باشترە لە جیاتی کاژێر، ھەر بگوتری: (ساعة)، یان سەعات،

كوردەوارىي خۆمان دەلین، دوو سەعاتی پێچوون، ئەم وشەي سەعاتە، كە بۆ كات بەكار دەهێنێ، هەر (ساعة)ی عەرەبییە، بەلام كوردتێدراو، زۆرجار وشەي سەعات، وەك چوون بۆ كاتەكە بەكار دەهێنێ، بۆ نامێرەكەش بەكار دەهێنێ، كە كاتی پێ دەژمێردرێ، بۆیە ئەگەر بە نامێرەكە بگوترێ: كاتژمێرو بە كاتەكە بگوترێ: سەعات باشە.

ئەجا (الساعة) لە باوو زاراوی ئێستای مەزنا، بەشێكە لە بیست و چوار بەشی شەوو پۆژێك كە بە شێوەی نێوكۆیی (مَعْدَل)، پۆژ دوازدە سەعات، شەو دوازدە سەعات، ئەوە بیست و چوار، هەر كامێك لە بەشەكان پێی دەگوترێ: (ساعة) بە عەرەبیی، بەلام لە ئەسلی زمانی عەرەبیی دا، (ساعة) یانی: بەشێك لە كات و، مەرج نیە یەك لەسەر بیست و چواری شەوو پۆژێك بێت.

دوایی لە بەكارهێنانی قورئاندا، وشەي (الساعة) بە زۆری بۆ تاخیر زەمان بەكارهێناو، جاری واش هەیە، بۆ هاتنی قیامەت بەكارهێناو، جاری واش هەیە، بۆ هاتنی پۆژی دوایی، بە هەردوو قوناغی تاخیر زەمان و پۆژی دوایی بەكارهێناو.

لێرە كە دەفەرموێ: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، ئایا چی چاوەڕێ دەكەن جگە لە (ساعة)، كە كت و پڕ بۆیان بێت، بێ ئەوەی هەستی پێ بكەن، بێگومان ئەوە مەبەست پێی تاخیر زەمانە، چونكە تاكو تاخیر زەمان نەبەت، قیامەت نایەت، ئەجا تاخیر زەمان كت و پڕ دی، وەك لێردا وا دەفەرموێ، لە سوورەتی (الأعراف)یش دا، كە كاتی خۆی تەفسیرمان كردو، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْعَتِهَا إِلَّا هُوَ ثَلُوثٌ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾.

واتە: لە بارەى (ساعة)وە ئیت دەپرسن، کەى لەنگەر دەگرێ (کەى دەگاتە جى؟)، بلى زانیارییه کەى لە لای پەرودەگارمە، بەس ئەو بۆ کاتە کەى دەرى دەخات، قورسە لەسەر ئاسمانەکان و زەوى، کتوپر نەبى، بۆتان نایەت، ئیت دەپرسن وەك تۆ زۆر پىنى شارەزا بى (یان زۆر خەمخۆرى بى)، بلى زانیارییه کەى لە لای خوايه، بەلام زۆریهى خەلکى نازانن.

هەروەها لە زۆر شوێنى دیکەشدا، خوا ﷻ باسى ناخیر زەمان دەکات و وای باس دەکات، کە کتوپر دى، بەلام قیامەت باس نەکراوە، چۆن دى، مەرج نیە کت و پر بى، ئنجا ماویدیە کیش دەکەوێتە ئیوان (ساعة) و (قیامة)، ناخیر زەمان و قیامەتەو، لە فەرمايشتى صەحیحى پیغەمبەردا ﷺ ھاتو، کە فەرموویەتى: چل، ئنجا بەکتیک لە راوییه کانی ئەبوو ھورەیرە، کە فەرمايشتە کەى پیغەمبەرى ﷺ لى گیراوەتەو، گوتوویەتى: چل پۆژ، گوتوویەتى ئامادە نیم ئەو رایە قبوڵ بکەم، هەروەها چل ھەفتە، مانگ، سأل، ئەویش ھەر گوتوویەتى (أَبِيتْ) واتە: نازانم و دیار نیە ئەو شتە چەندە^(۱).

گرنگ ئەویە لە ئیوان ناخیر زەمان و قیامەتدا، ماویدیەك ھەیهو، خواش ﷻ کە باسى ناخیر زەمان دەکات، وای باس دەکات کە کتوپر دى.

پێویستە ئەو ھوش بکوێرى، کە دەفەرموێ: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، نەم وشەى (السَّاعَةُ)، ھەرچەندە وەك زاراویدیە کى شەرعی، بۆ ناخیر زەمان یان بۆ قیامەت بەکار دى، بەلام دەشکونجین مەبەست پى ئەو کاتە بى، کە مەوۆفەکان ھەر کامیکیان تێیدا دەمرن، واتە: ئایا چاودەری پى دەکەن، جگە لەو ھى ئەو کاتە بى، کە کتوپر دى و تێیدا دەمرن، بە تایبەتى لەم پۆزگاردى ئیستاماندا، کە جەلتەى دەماغ و دەستانى

دَلَّ و، پۈۋوداۋى ھاتووچۆۋ، پۈۋوداۋى كىتۈپ، زۆر بوون^(۱)، بەبى ئەۋەدى مەرۋف ھەست پى بىكات، ۋەك دەلېن: تاكو نەخۇشېك دەمرى، سەد ساغ دەمرى، ھەتا پىرىك دەمرى، سەد گەنج دەمرى، تەمەش داچلەكاندېكە لە لایەن خواى پەرۋەردگارۋە، كەۋاتە: ئەو سەفەرە ھەر لەبەرە، چ سەفەرى مەرگى ھەر كامىك، چ سەفەرى كۆتايى ھاتنى ئەم ژيانى دنيايەو پىچرانەۋەى بە تىكرا.

﴿الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾ لەو پۆژەدا، ئەوانەى يەكدييان خۇشويستۋە، دلسۆزى يەكدى بوون، زۆر لە يەكدى نىزىك بوون، لەو پۆژەدا ھەندىكىان دەبنە دوژمنى ھەندىكىان، ۋاتە: پىكەۋە دەبنە دژو ناكوك، ﴿إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ جگە لە پارىزكاران، چونكە ئەوانەى پارىزكار بوون و، لەبەر خوا يەكدييان خۇشويستۋە، لەو يەكدىي خۇشويستەنى لەبەر خوا ﷻ بوۋە، لە دنياشدا لىي بەھرەمەند بوون، ھاۋكارى يەكدىي بوون بۆ چاكەۋ، بۆ خوا پەرستى، بۆ چاكەكارى، بۆ راستى و دروستى، لە دۈپۈژىشدا لىي بەھرەمەند دەبن، لەو دۆستايەتى و نىزىكىي و خۇشەويستىيە، بەلام ئەۋانى دىكە، لە دنياشدا لىي زەرەرمەند، بە مانا راستەقىنەكەى، بەلى پەنگە ھەندىك بەھرەى ماددىي و سوۋدى زوۋ تىبەريان ۋەرگرتى، بەلام لە دىژخايەندا، زەرەريان لىي كىردۋە، ھەموو ئەۋانەى لەبەر بەرژەۋەندىيەكى دنيايى، يان لەسەر بناغەى ستەم و خراپە، لىك كۆدەبنەۋە، بە تەنكىد ھەر لە دنياشدا، زىانەكەيان دەرەكەۋى، بەلام زەرەرى گەۋرە لە دۈپۈژدا دەرەكەۋى، بۆيە لەۋى لىك دەبنە دوژمن، جگە لە پارىزكاران.

﴿يَعْبَادِ لَا حَاقَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ ئەم دۈاندنە بۆ پارىزكارانە، ئەى بەندەكانم! ئەمپۆ نە ترستان لەسەرەۋ، نە پەژارەش دادەگرن، ترستان لەسەر نىيە بۆ داھاتوو، چونكە دەزانن ئىۋە لە خەم پەخسىون و، بەرەى خۇتان لە ئاۋى دەرھىناۋەۋ، خوا بەختەۋەرى كىردوون، ژيانى ھەمىشەيى

(۱) ئىستاش نەخۇشى فايرۋسى كۆفەيد نۆژدە (۱۹) كە بە كۆرۈنا ناسراۋە، بۆتە سەربارە! كە

و بەھەشتى نەپراوەتان بە قىسمەت بوو، خەمبارىش نىن، چونكە دەزانن بە
ھۆى ئەو ژيانە دىنایىھە، كە گوزەرانىدووتانە ئەو بەھەشتەتان دەستكەوتو،
واتە: خەم و پەژارە داناگرن بۆ دىنا، بۆ ژيانى دىنا كە تىپەپىو، بەلكو دَلْخُوشن
كە ژيانى دىنایەكەتان بە شىۋەپەك گوزەرانىدو، كە پەزەمانەندىي خواو بەھەشتى
پىن وەرەگرن.

﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾، ئەوانەي بىروايان ھىتابوو، ملكەچ
بوون، بىروايان ھىتابوو بە ھەموو ئەو شتانەي پىويست بوو بىروايان پىن بھىزى،
ملكەچپىش بوون بۆ خوا ﷻ، بۆ شەرىعتى خوا، واتە: ئەوانەي لە دىنادا، ھەم
ئەھلى ئيمان بوون، ھەم ئەھلى ئىسلام بوون، ئەھلى ئيمان بوون بە عەقْل و
دَل و دەروونيان و، ئەھلى ئىسلام بوون بە پۈالەت و جەستەيان، ھەم خويان بە
پاست دەزانى، ھەم ئەوپەرى خۆشويستى و بە بەرزگرتن و، بە مەزنگرتن و، پشت
پىن بەستى و، ملكەچ كىردىيان بۆ خوا ھەبوو، ھەروەھا ئەوپەرى پىزو خۆشەويستىي
لە دوايى خواي پەرورەدگار، بۆ پىغەمبەرى خويان ﷺ ھەبوو و، ئەوپەرى
پەسندكردىيان بۆ بەرنامەي خوا ھەبوو، كە بە پىغەمبەرى خاتەمدا ناردوويەتى،
ئەو ھەك ئيمان، ھەك ئىسلامىش ئەوپەرى پابەندىي و ملكەچپىيان ھەبوو بۆ خوا،
ھەم شونكەوتىيان بۆ پىغەمبەرى خوا ﷻ و ھەم پەپىرەويى كىردىيان لە شەرىعت
و بەرنامەي خوا، ﴿ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ﴾، بچنە بەھەشتەو، خۆتان و
ھاوسەرانتان، ھەندىكىيان گوتوويانە: (أَزْوَاجُكُمْ أَي: أَصْنَاكُمْ أَوْ أَقْرَانُكُمْ)، ھاودەم و
ھاوپازانتان، بەلام زياتر واپىدەچى مەبەستى ھاوسەران بى، خۆتان و ھاوسەرانتان
بچنە بەھەشتەو، ﴿تُحَبَّرُونَ﴾، واتە: دَلْخُوش دەكرىن، يان بەختەوەر دەكرىن،
يان گەش و گۆل و پى نازو نىعمەت دەكرىن، شادمان دەبن بە شىۋەپەك، كە
شونەوارى ئەو نازو نىعمەتەي پىتان دراو، لەسەر دەم و چاوتان دەردەكەوئ.

﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصَحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ﴾، قاپە لە زىر دروستكراوكانيان بەسەرەو
دەگىردىن، ﴿وَأَكْوَابٍ﴾، ھەروەھا كووپ و پەرداخە لە زىر دروستكراوكانيان،

به سه رهوه ده گیردرین، نجا بیگومان قاپ و ده فره کانیان که به سه رهوه ده گیردرین، هرهوها په رداخ و کووپه کانیان که به سه رهوه ده گیردرین، خالی نین، له دنیا شدا که س قاپی به تال به سه ره میوانه وه ناگیر، په رداخی به تال به سه ره میوانه وه ناگیر، چ جای له به هه شتی خوادا، که واته: قاپی زیری پر له خوارده مهنی و، په رداخی زیری پر له خوارده وه، که هره خوا سوره النجم ده زانی، نهو خواردانانو نهو خوارده وانه چین و چون؟ بیگومان نابترین و چاکترین شتن، که تیمه تیتا بومان وینا ناکرین، وهك خوا له سوورده تی (السجدة) دا، ده فره رموی: **فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ** (۱۷)، واته: هیچ نه فستیک نازانی، نه وهی بویان په نهانکراوه، له وهی پتی دلخوش و دلشاد ده بن، به هو ی نه وه وه که کردوویانه، هیچ نه فستیک نازانی، یانی: هه تا نه چیه به هه شت، نازانی چی تیدایه، نه وهی خوا سوره النجم باسی ده کات، عه قلی تیمه هره له ونده خالیی ده بن، عه بدوللای کوری عه بیاس (خوا لیان رازی بن) ده لن: نهو نازو نیعمه تانه ی خوا سوره النجم باسیان ده کات له قورنندا، له که ل نه وانه ی دنیا، ته نیا له ناودا یه کده گرنه وه، به لام له نیوه روکدا هره خوا سوره النجم ده زانی، نهو نازو نیعمه تانه ی به هه شت چون، نهو تابه ته ی سوورده تی (السجدة) ش، زورباش نهو مه به سته ده که یه نن، که ده فره رموی: **فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ** (۱۸)، واته: هیچ نه فستیک، هیچ که سیک، نازانی نه وهی بویان په نهانکراوه، له شتیک که هینده پی دلخوش ده بن، فرمیسکی شادیان بو ی دی و نهوپه پی جیتی دلخوشییه، لیره ش ده فره رموی: بچنه به هه شته وه، خوتان و هاوسه رانتان: **تُحَبَّرُونَ** (۱۹)، له ویدا شادمان و به خته وهر ده کرین.

يُطَافُ عَلَيْهِم بِصُحُفٍ مِّن ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ (۲۰)، قاپه له زیر دروستکراوه کانیان به سه ره وه ده گیردرین، یانی: خورای نیو قاپه له زیر دروستکراوه کان، **وَأَكْوَابٍ** (۲۱)، هرهوها خوارده وه له نیو کووپه زیرینه کاند، **وَفِيهَا مَا نَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ** (۲۲)، لهو به هه شته دا هیه هه رچی نه فسه کان ده یخوازن و،

﴿لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾ بۆ ئىيۈە لەۋىدا مېۋەي زۆر ھەيە
ئىيى دەخۇن، واتە: مېۋەي زۆرۈ جۇراۋ جۇر.

شایانی بښه: خوا خو بۆ نازو نيعمه تى بههه شت، زؤر باسى ميوه دهکات، چونکه ميوه به زؤرى بۆ له زهت ده خورى، بۆ لابردنى برسپه تى و تينو پتى و ميوه ناخورى، به لکو تهى بۆ له زهت و خو شى و چپوه رگرتن ده خورى، بۆيه عاده تى خه لک وايه، بان پش دن خواردن ميوه ده خوات، بان دواى ناخواردن، نهک بۆ شهوى ئازارى برسپه تى پى لابه رى، مه گه ر که سىک خواردنى ده ست نه که وى، په نا به رپته بهر ميوه، ته گه رنا که سى خواردنى له بهر ده ستدا بى، بۆ لابردنى برسپه تى، خواردن ده خوات، نهک ميوه، ئنجا خوا خو بۆيه به زؤرى باسى ميوه دهکات، چونکه خواردن و خو راکى بههه شت، بۆ لابردنى برسپه تى، به لکو تهى بۆ له زهت و چپوه رگرتنه.

مەسەلە گىرەنگەکان

مەسەلە یەكەم:

ئاخیر زەمان کت و پې دى، بى ئەوھى خەلك ھەست بکات و، لەو رۆژەشدا سەرچەم ئەوانەى لە دنیادا دۆست و خۆشەويستى يەكدى بوون، دەبن بە دوژمن و ناحەزى يەكدى، جگە لە پارىزگارەن:

خو! ۱۶ دەفەر مۆ: ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ ۱۶ ﴿الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ ۱۷

شىكردنەوھى ئەم دوو ئايەتە، لە پىنج بىرگەدا:

۱- ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ﴾ نایا جگە لە کاتەكە (ساعة)، چاوەرێتى چى دیکە دەكەن؟ ئایا تەنیا چاوەرێتى کاتەكە (ساعة) ناکەن؟ لێرەدا (هَلْ) بۆ پرسىارکردنى نكوولییلىكردنە، واتە: جگە لە ھاتنى ئاخیر زەمان، چاوەرێتى ھىچى دیکە ناکەن، وشەى: (يَنْظُرُونَ)، یانى: (يَنْتَظِرُونَ)، چاوەرێتى دەكەن، (أَي: لَا يَنْتَظِرُونَ إِلَّا خُلُوفَ السَّاعَةِ)، جگە لە ھاتنى (ساعة) ئاخیر زەمان، چاوەرێتى ھىچى دیکە ناکەن، واتە: سەرەنجام ئەم ژيانە دنیاىیە ھەر (ساعة)ى بە دوا دا دى.

ئىجا ھەم ژيانى دنیاى ھەر كام لە مەوۆقەكان، ئەو کاتەى بە دوا دا دى، كە ژيانە دنیاىیەكەى كۆتایى پى دى، وەك گوتراو: (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، ھەر كەسێك مرد، قیامەتى ئەو ھاتو، ھەم ژيانى كۆى مەوۆقەكان لەسەر زەوى، سەرەنجامەكەى ھەر ئەودى ئاخیر زەمان پى و، ئەم ژيانە دنیاىیە بپچرێتەو، قوناغىكى دیکە بپتە پىش.

پىغەمبەرى خواش ﷺ وشەي (ساعة) ى بەكارهيتناوه، بۆ مردنى جيليك له به‌شه‌ر، وه‌ك له‌ فهرمودده‌ي سه‌حيحدا هاتوه‌:

{عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ أَعْرَابِيًّا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، عَنْ قِيَامِ السَّاعَةِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: «مَا أَعْدَدْتَ لَهَا؟» قَالَ: لَا، إِلَّا أَنِّي أَحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، قَالَ: «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ» ثُمَّ قَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ؟» قَالَ: وَلَمْ غُلَامٌ فَقَالَ: «إِنْ يَعْشُ هَذَا، فَلَنْ يَبْلُغَ الْهَرَمَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ» (أخرجه أحمد: ۱۳۲۲۴، قال شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح)، واته: نه‌س ﷺ ده‌لى: نه‌عرايبه‌ك پرسياى له پىغەمبەرى خوا ﷺ كرد: ده‌رباره‌ي تاخير زه‌مان، كه‌نگى دى؟ پىغەمبەر ﷺ پىي فهرمووى: چيت بۆ ناماده‌ كردوه؟ گوئ: هيچ، ته‌نها خواو پىغەمبەرى خوام خو‌شده‌وين، فهرمووى: مروؤف له‌ قيامه‌تدا له‌گه‌ل نه‌و كه‌سه‌دايه‌ كه‌ خو‌شیده‌وى، دوايى فهرمووى: كوا پرسياى كه‌ر ده‌رباره‌ي تاخير زه‌مان؟ (كابرش هات)، پىغەمبەر ﷺ ته‌ماشاي خه‌لكه‌كه‌ي كرد، كه‌ وه‌ستابوون، يه‌كيك كه‌ له‌ هه‌موويان كه‌نجتر بوو فهرمووى: نه‌گه‌ر نه‌م كه‌نجه، ته‌مه‌ن بكات، پير نابى كه‌ تيوه (ساعة) تان دى، واته: تاكو گه‌نج پير ده‌بى، پيره‌كان ده‌مرن.

ئنجا كه‌ستك ورد نه‌بى و به‌ وردىي سه‌رنجى فهرمايسته‌كاني پىغەمبەر ﷺ نه‌دات، له‌وانه‌يه‌ وای زانيبى، كه‌ پىغەمبەر ﷺ پىي وابوو، تاخير زه‌مان زوو دى، تاكو نه‌و كه‌نجه پير ده‌بى، تاخير زه‌مان دى! به‌لام نه‌خير، فهرموويه‌تى: (حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ)، يانى: (ساعة) ى تيوه، تاخير زه‌مانى تيوه، چونكه‌ هه‌ر كه‌ستك مرد، بۆ وى تاخير زه‌مانيه‌تى و، كو‌تايى كاته‌كه‌يه‌تى.

هه‌روه‌ها له‌ فهرمايشتيكى ديكه‌دا له‌ سه‌حيحى بوخارىي دا هاتوه‌: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: بَيَّنَّمَا النَّبِيُّ ﷺ فِي مَجْلِسٍ يُحَدَّثُ الْقَوْمَ، جَاءَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: مَتَى السَّاعَةُ؟ فَمَضَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَدِّثُ، فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ: سَمِعَ مَا قَالَ، فَكِرَهُ مَا قَالَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: بَلْ لَمْ يَسْمَعْ، حَتَّى إِذَا قَضَى حَدِيثَهُ قَالَ: «أَيْنَ «أَرَاهُ» السَّائِلُ عَنِ السَّاعَةِ»

قَالَ: هَا أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: «فَإِذَا ضَيَّعَتِ الْأَمَانَةُ فَأَنْتَظِرِ السَّاعَةَ»، قَالَ: كَيْفَ إِضَاعَتُهَا؟ قَالَ: «إِذَا وَسَدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَأَنْتَظِرِ السَّاعَةَ» (أخرجه البخاري: ۵۹).

واتە: لە كاتىك دا پىغەمبەر ﷺ لە كۆرىك دا بو خەلكەكە دەدوا، ئەعراپىيەك ھاتە لای گوێ: ناخىر زەمان كەيە؟ پىغەمبەرى خواش بەردەوام بوو قسەى دەکردن، ھەندىك لە خەلكەكە گوتيان: ئەوێ گوێ بىستى، بەلام ئەوێ گوێ پىنناخۆش بوو، ھەندىكيشيان گوتيان: بەلكو نەپىيىست، ھەتا كاتىك قسەى تەواو كرد، فەرمووى -پىم وايە- كوا پرسىاركار لە بارەى ناخىر زەمانەو؟ گوێ: ئەو ەمنم ئەى پىغەمبەرى خوا! فەرمووى: ھەركات سپاردە زايەكرا چاوەرپى ناخىر زەمان بكە، گوێ: چۆن زايە دەكرى؟ فەرمووى: ھەر كات سپاردە بە كەس ناىست سىپىرا، چاوەرپى كاتى كۆتايى (ئەو كارە) بكە.

كەواتە: وشەى (ساعة) لىرەدا مەرج نىە مەبەست پىنى (الساعة الكبرى) بى، واتە: ناخىر زەمانى گەورە كە بەسەر ھەموو گوێ زەوى دادى، بەلكو دەگونجى مەبەست پىنى: (الساعة الصغرى) بى، (ساعة)ى گچكە، ناخىر زەمانى ھەر كامىك لە مەروڤەكان، ياخود ھەر جىلىك لەو مەروڤانە، كە ھەروەك لە فەرمایشتەكەى پىغەمبەردا ﷺ ھاتو، كە فەرمووى: (إِنْ يَعْشَ هَذَا فَلَنْ يَبْلُغَ الْهَرَمَ حَتَّى تَقُومَ السَّاعَةُ) (أخرجه أحمد: ۱۳۲۲۴، قال شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح)، واتە: ئەگەر ئەمە، ئەم گەنجە بژى و تەمەن بكات، ناگاتە قۆناغى پىرى، كە ناخىر زەمانى تىو ەى، واتە: تاكو گەنج پىر دەبى، پىرەكان دەمرن.

(۲) - ﴿أَنْ تَأْتِيَهُم بَغْتَةً﴾، (نایا جگە لە ناخىر زەمان چاوەرپى چى دەكەن؟)، كە كت و پر بۆيان بى، (بَغْتَةً أَي: فَجَاءَةً)، (بَغْتَةً: وَهِيَ حُصُولُ الشَّيْءِ مِنْ غَيْرِ تَوَقُّعٍ)، (بغته) پەیدا بوونى شتىكە، بى ئەوێ چاوەروانى كرابى.

(۳) - ﴿وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، لە حالىك دا ئەوان ھەست ناكەن، بەبى ئەوێ ھەست بكەن، (الشُّعُورُ: الْعِلْمُ بِحُصُولِ الشَّيْءِ الْحَاصِلِ)، (شعور): برىتە لە زانیارى ھەبوون بە

شَتِكَ كِه هەب، بەلەم تۆ ھەستی پت بکەي، ھەندیکیش گوتوووانە: (شَعُورُ) بریتتە لە: (إِذْ رَأَى النَّبِيَّ بِالْحَوَاسِ)، زانینە بە ھەستەو ھەردەکان، یان دەنگی بییستی، یان بیینی، یان تامی بکەي، یان بوونی بکەي، یان دەستی لێ بەدی.

لە سوورەتی (یس) یش دا خوای بەرزى مەزن ھەمان راستیی دەفەر مووی: ﴿مَا يَنْظُرُونَ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ﴾ ۱۹، چاوەڕێی ھیچ ناکەن، جگە لە ھارزنیکی گەورە، [چریکەو دەنگیکی گەورە]، دەیانگرتی، لە ھاتیکدا ئەوان خەریکی مشت و مڕن، واتە: خەریکی مامەلەو کڕین و فروشتن و کاری دنیایی خۆیان، وەك تێمە لەو بارەو، لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا کە پێشتر ھێنامان، کورتە باسیکمان کردووە چەند فەرماشتیکی پێغەمبەرمان ھێناون، باسی ئەو دەکەن کە تاخیر زەمان لە کاتیکدا دی، خەلک لە گەرمەي نیش و کارو، کڕین و فروشتن و، ھەلسووکەوتی دنیا دان.

۴- ﴿الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾، لەو پۆژەدا ئەوانەي پێکەووە دوستان و خوشەوستان بوون، ھەموویان لێک دەبنە دوژمن، جگە لە پارێزکاران، (الْأَخْلَاءُ: جَمْعُ خَلِيلٍ، وَهُوَ الصَّاحِبُ الْمَلَأَمِ، الَّذِي تَخَلَّلَ حُبَّهُ الْقَلْبَ)، (أَخْلَاءٌ) کۆی (خلیل)ە، کە بریتتە لە کەسیک ھەمیشە لەگەڵ مرۆڤدا بێ، یاخود کەسیک کە خوشەوستانیە کەي تیکەل بە دل و دەروونی بەرانبەرە کەي بووی.

﴿بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾، (العَدُو: الْمُبْغِضُ)، (عدو) کەسیک رقی لە کەسیک ھەلسی، (الأخْلَاءُ) (أل)ی ناساندنە کەي بۆ (جنس)ە، واتە: کۆی ئەوانەي دوستان و خوشەوستان، لەو پۆژەدا لێک دەبنە دوژمن و ناحەز.

۵- ﴿إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾، جگە لە پارێزکاران، لەبەر ئەوێ پارێزکاران لەبەر خوا ھەندیکیان خوشەوستانو، لەسەر رێتەکی راست و دروست بوون، ھەندیکیش گوتوووانە: وشەي (خلیل: مَنْ يَرْفَعُ خَلَّةَ صَاحِبِهِ وَحَاجَتَهُ)، (خلیل) کەسیکە پێوستیی و ناتاجیی ھاوئەلە کەي لایەری، واتە: ھاوکاری بێ، دیارە ھوکاری لێک بوونە دوژمنی بێتروا.

تاوانبارانش، سهره نجامی شوومبانه که له دواړوژدا ده بیین و، هی پاریزکارانش سهره نجامی خیرانه، که له ویش دوستایه تی و خوشه ویستی به کیان هه به رده وامه.

له و باره وهش هم سى ده قى سونه ت دینین:

۱- {عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «وَجَبَتْ مَحَبَّتِي لِلْمُتَعَانِينَ فِيَّ، وَالْمُتَزَاوِرِينَ فِيَّ، وَالْمُتَبَاذِلِينَ فِيَّ»} (أخرجه أحمد: ۲۲۰۳۰، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح رجاله ثقات رجال الشيخين غير إسحاق بن عيسى فمن رجال مسلم).

واته: موعاز رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ده لى: گویم له پیغمبره خوا ﷺ بوو ده یفه رموو: خواى به رز فهرموویه تی، خوشه ویستی من پیوست بووه، بو نهوانه ی له پیناوی مندا یه کدیان خوش ده وى و، بو نهوانه ی له پیناوی مندا پیکه وه داده نیشن و، بو نهوانه ی له پیناوی مندا سهردان و هاموشوى یه کدى ده کهن و، بو نهوانه ی له پیناوی مندا چاوپوشی له یه ک ده کهن.

۲- پیغمبر ﷺ ده فهرموى: {لَوْ أَنَّ رَجُلَيْنِ تَعَابَا فِي اللَّهِ، أَحَدَهُمَا فِي الْمَشْرِقِ، وَالْآخَرُ فِي الْمَغْرِبِ، لَجَمَعَ اللَّهُ تَعَالَى بَيْنَهُمَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، يَقُولُ: هَذَا الَّذِي أَحْبَبْتُهُ فِيَّ} (أخرجه ابن عساکر، وابن کثیر: ج ۴، ص ۱۳۵)!!

واته: نه گهر دوو پیاو یه کدیان خوش بوى له پیناوی خوادا، یه کیان له روزه لات بى، یه کیان له پوژئاوا بى، خواى به رز له پوژى قیامه تدا، پیکه وه کویان ده کاته وه ده فهرموى: نا نه وه بوو له پیناوی مندا خوشت ده ویست، به هه کامیکیان وا ده فهرموى.

۳- {عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: أَعْجَزُ النَّاسِ مَنْ عَجَزَ عَنِ اكْتِسَابِ الْإِخْوَانِ، وَأَعْجَزُ مِنْهُ مَنْ صَيَّعَ مَنْ كَسَبَ مِنْهُمْ} (الأساس في التفسير: ج ۹، ص ۵۱۷۳). واته: عه لى (خوا لى رازى بى) ده لى: دهسته پاچه ترین که س نهوویه، نه توانى برايان په یدا بکات، له ویش دهسته پاچه تر

ئەۋەيە، ئەۋانەي پەيداي كىردوون لە دەستىن بىت، واتە: ئەتو ئى پىرىزگارىي لە دۆست و پەفېقەكانى خۆي بىكات.

خو بە لوتف و كەپەمى خۆي ئىمە لەو كەسانە بگىرئى، كە لە پىناۋى خوادا خەلىكان خۇش دەۋى و، پىزىن لى دەگىرن و، ۋاىىن ھەق و مافەكانى براپەتەش بەدەين، كە براپەتەيان لە گەلدا دەكەين، خو ﷺ لەو كەسانەمان بگىرئى لە گەل ھىچ كەسىكدا دۆستەيەئى و نىزىكى نەكەين، كە لە پىرۋى دوايىدا لىي پەشيمان يىن و، لە دىيادا بۆمان بېئ بە مەيە مەينەتەي و دووركەۋتەۋە لە ئىسلام، بىگومان پىشىنانى خۆمان دەلەين: پارە دىندەرە و دىنبەرە، بەلام برادەرىش دىندەرە و دىنبەرە، بەھۆي پەفېقى باشەۋە، مەرۋق دەگونجى بەرەۋ راستە شەقامى خوا بچىت و، زۆر بەھەرەمەند بى، ھەرۋەك بەھۆي دۆست و ھاۋەلى غراپشەۋە دەگونجى مەرۋق، توۋشى زىان و زەرەرى گەرە بېئ، ئەۋەش فەرمايشتى پىغەمبەرە ﷺ كە دەفەرمۇي^(۱): ۋىنەي ھاۋەل و دۆست و برادەرى چاك و ھاۋەل و دۆست و برادەرى خراب، ۋەك عەتر فرۇش و كورەچىي ۋايە، دوايى لە درىژەي فەرمودەكەدا دەفەرمۇي: كابىرى عەتر فرۇش، يان لىي دەكړىي، يان دەتد تى، يان بۆنى خۇشت بۆ دى، بەلام باباى ئاسنگەرۋ كورەچىي، يان بەرگت دەسوۋتەئى، بە پىرىشكى ئاگر، يان بۆنى ناخۇشت بۆ دى و، بە دەنگى تەقە تەق جىرىس دەبىي.

مهسه له ی دووهم:

بانگکردنی خوا بو بنده پارێزگاره کانی، که لهو پوژه (پوژی دواپی) دا، ترس و خەم و پەژارەیان نیه، فەرمان پێکردنیاں به چوونه بهههشتهوه، که تێیدا شادمان دەبن و، هەرچی ئارهزووی بکهن و، چاویان چێژ له دیتنی بکات هه یانهو، نهو بهههشتهش خهلاتی خوا به لهسەر کردهوه کانیان، پێیان دهدری و هەرچی جوړی میوه به تێدایه:

خو الله دهفرموی: ﴿يَعْبَادُ لَا حَوْقَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ٧٨
الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ٧٩ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ
تُحِبُّونَ ٨٠ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهُيهِ
الْأَنْفُسُ وَلَكُلٍّ الْآلَاءُ وَأَنْتُمْ فِيهَا تَخِلَّدُونَ ٨١ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ٨٢ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ٨٣﴾

شیکردنهوی ئهم ئایهتانه، له ههشت برگه دا:

١- ﴿يَعْبَادُ لَا حَوْقَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾، ئه ی بنده کانم! نه مرو نه ترستان لهسهره و نه خه م بار ده بن.

﴿يَعْبَادُ﴾، هم به ژیر (گسڕ) خوێنراوه ته وه (یا عباد)، هم به (ی)، (یا عبادي). (الطبري) له قه تاده وه نه م گێردراوه به دینى، ده لى: (عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: ثَنَا الْمُعْتَمِرُ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَنَّ «النَّاسَ حِينَ يُعْتَشُونَ لَيْسَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا قَرَعَ، فَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا عِبَادَ اللَّهِ! لَا خَوْفَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ، فَيَرْجُوهَا النَّاسُ كُلُّهُمْ قَالَ: فَيَتَّبِعُهَا {الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ} الزخرف: ٦٩، قَالَ: فَيُنَاسُ النَّاسُ مِنْهَا غَيْرَ الْمُسْلِمِينَ»^(١).

قەتادە دەللى: موغتەمىر لە بابىهەو بۆى باس كىردووین، گوتتویهتى: گوئى
 بىست بووم خەلك كه له پۇژى دوايدا زىندوو دەكرنهوه، هىچ كاميان
 نيه دانه چلهكى و، بانگهريك بانگ دهكات، نهى بهندهكانى خوا، نه ترستان
 لهسەردو، نه خەم و پەژاره دادەگرن، نىجا هەموو خەلك به نوميدين، كه نهو
 موژدهيان بۆ بىته دى، بهلام له دواى دا: (الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ)،
 نهوانهى بىرويان هينابوو و ملكهچيش بوون، شوئى دهكهون، ئىدى بىجكه
 له مسولمانان، نهوانى دىكه بى نوميدهبن، دهزانن كه نهو موژدهدان و
 دنيا كردنهويه، به نهمانى ترس و خەم و پەژاره، تايهته به نهلى ئيمان و
 ملكهچانهوه بۆ خوا ﷻ.

(۲) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾، نهوانهى بىرويان به نايهتهكانى تيمه
 هينادوو، ملكهچيش بوون، نايهتهكان (آيات) وهك زۆر شوئى دىكهى قورئان، ليرهش
 دهگونجى مەبهست پى پستهكانى فهرايشتى خوا بى، دهشگونجى مەبهست پى
 نيشانهكانى خوا ﷻ بى، كه له بوونهوهرو دهووبهردا دياناون، دهشگونجى مەبهست
 پى موعجيزهكانى خوا ﷻ بى، كه به پىغهمبهرائى داون، هەموويان گونجاون، بهلام
 زياتر وا پندهچى، مەبهست پى پستهو برگهكانى فهرايشتى خوا بى.

﴿وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾، ههروهها نهوان ملكهچيش بوون، وشەى (مُسْلِم)
 له تهسلدا واته ملكهچ بۆ خوا، دواى وهك زاراوهيهكى عورفى، كراوه به ناو
 بۆ شوئىكهوتووانى پىغهمبهرى خاتەم موخەممەد ﷺ.

(الطَّبْرِي) له تەفسىرى نهو دوو نايهتهدا دەللى: (وَفِي هَذَا الْكَلَامِ مَحْذُوفٌ
 اسْتَغْنِي عَنْهُ بِدَلَالَةِ مَا ذُكِرَ عَلَيْهِ، وَمَعْنَى الْكَلَامِ: ﴿الْأَخْلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ
 لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾، فَإِنَّهُ يُقَالُ لَهُمْ: ﴿يَعْبَادُ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا
 أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ ۱۸) الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾).

واته: لهم فهرايشتهدا قرتيندراوئى ههيه، كه به پيوست نهزانراود باس
 بكري و، نهوهى باس كراود دهگهيهنئى، واتاي قسهكهش ناوايه: دوست و

خۆشەویستان، لەو پۆژەدا هەموویان لێک دەبنە دوژمن، (کە لە ئایەتی پێشێ دا هاتووە)، جگە لە پارێزکاران، ئەوان پێیان دەگوترێ: ئەی بەندەکانم! ئەمڕۆ نە ترستان لەسەرەو، نە خەم و پەژارەش دادەگرن، ئەوانەن کە بڕوایان بە ئایەتەکانی ئیمە هێنابوو، ملکەچیش بوون بۆ خوا.

شایانی باسە: هەم لێرەدا، هەم لە چەند شوێنێکی دیکە قورئاندا، خوا ﷻ بۆ ئیمانداران و، بۆ مسوڵمانان ئەم تەعبیری بەکارهێناوە، بۆ نموونە لە سوورەتی (یونس) دا دەفەرموێ: ﴿أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾، هەرۆهە لە سوورەتی (فصلت) دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ﴾، دیسان لە چەند شوێنێکی دیکە شدا هاتووە.

ئەجە کە دەفەرموێ: ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾ (خوف) کە بە کوردیی دەگوترێ: ترس، بریتیه لە هەراسان بوونی مرۆف، بە نەبەت داهاوووە، کە شتێکی بەسەر بێ و، شتێکی بێتە پێ، زیانی لێ بدات، واتە: (تَوَفَّعْ مَكْرُوهُ فِي الْمُسْتَقْبَل)، شتێک کە ناپەسند بێ و، نا خۆشویستراو بێ، یاخود زیان و نازەحەتیەک بێ لە داهاوودا چاوەڕێی بکات، ئەوە ترسە، یاخود لە دەستدانی بەرژەوهندییەک و، لە دەستدانی خۆشییەک و، ترس بە هۆی ئەوەوەیە، یان ناخۆشییەکت بەسەر بێ، یان خۆشییەکت لە دەست بچێ.

بەلام (حُزن): دلته‌نگی و خەمباری و، پەژارە، زیاتر پەيوەندی بە رابردوووە هەیه، ئەجە ئەهلی ئیمان و ئەهلی ئیسلام و دۆستانی خوا، نە بۆ داهاوو ترس و هەراسانیان هەیه، نە بۆ رابردوو خەم و پەژارە دلته‌نگیان هەیه.

هەر کام لە هەراسان بوون بە نەبەت داهاوووە، ئەجە چ بەهۆی ئەوەوە کە مەترسییەت هەبێ، خێرێکت لە دەست بچێ، یاخود زیان و خراپەیکت

تووش بى، ھەروھەا دلتەنگ بوون و پەژارە داربوون بە نسبەت رابردوۋە، دوو ھالەتى دەروونىي نەرتىنى زۆر خراپىن، پەكى مروڧ دەخەن، ھەر كامىكىيان بە جىاو بە تايبەت نەگەر ھەردووكيان كۆبينەۋە، خراپىرىش پەكى دەخەن.

بەلەم لاچوونى نەو دوو ھالەتە دەروونىيە نەرتىنيە لە مروڧ دا، مروڧ وا لى دەكات زياتر بتوانى، تواناكانى خۇى، لە خىرو چاكەو مەصلەھەتدا بەكاربىتنى، بىگومان بە ھۆى ئىمانەۋەش، ئىنسان ھەم بۆ رابردو، ھەست بە دل ئاسوودەيى دەكات، نەۋەى پەرتىزى پاكە، بى باكە، ھەم بە نسبەت داھاتوۋشەۋە، مروڧى بىروادار بە ھۆى پشت بە خوا بەستنى و، بە ھۆى روو لە خوا كەردنى و، بە ھۆى يەقىنى كە خوايەك و، پەروەردگارنىك و، خاۋەنىك سەرپەرىشتىي دەكات و، ئاگاي لىيەتى، ھەرچى ھەراسانىي و بىزاريى و، مەترىسي ھەيە، لە دل و دەروونىدا دەرەۋىتەۋە.

﴿۳﴾ **أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ**، بچنە بەھەشتەۋە، (خوافەرمانيان پى دەكات، لە پى فرىشتەكانەۋە)، تىۋەۋ ھاوسەرانتان، لەۋىدا شادمان دەرکرىن.

ۋشەى: ﴿**وَأَزْوَاجُكُمْ**﴾، زۆربەيان وایان لىكدادەتەۋە: ھاوسەرانتان، بەلەم ۋشەى (زۆج) ۋەك چۆن بە ماناي ھاوسەر دى، بە ماناي ھەر كەسىكى دىكەش دى، كە لەگەل مروڧدا ھاودەم و ھاۋراز بى، ۋەك لە سوۋەرتى (الصفات) دا ھاتەۋە: ﴿**أَخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ**﴾ ۲۲ ﴿**مِنْ دُونِ اللَّهِ**...﴾ ۲۳، لەۋىدا: ﴿**وَأَزْوَاجَهُمْ**﴾، (أى: وَأَصْنَافُهُمْ وَأَشْكَالُهُمْ وَأَمْثَالُهُمْ)، يانى: جۆرەكانيان و شىۋەكانيان و ۋىتەكانيان، چونكە مەرج نىە ھەر كەسىك بىپروا بوۋى، خىزانەكەشى لەگەلىدا بىپروا بوۋى، بۆ ۋىتە: فىرەۋن، ھەروەك مەرجىش نىە، ھەر كەسىك بىروادار بوۋى، ھاوسەرەكەشى لەگەلىدا بىروادار بوۋى، ۋەك: نۋوح و لۋوط **عليهما السلام**، نىجا لەۋى بە پىتى سىياق دەزانرى كە: ﴿**أَخْشَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ**﴾، (أى: وَأَمْثَالَهُمْ)، واتە: نەۋانەى كە ۋەك نەۋان بوون و شىۋەيان بوون.

بەلەم لىرەدا زىاتر وا پىدەچى، مەبەست لە: **وَأَرْوَحَهُمُ**، واتە: ھاوسەرانان، كە ھاوژىنتان بوون، ئىنجا ئەگەر دوڭىراوھەكان پىاوان بن، واتە: ژنەكانتان و، ئەگەر دوڭىراوھەكان ئافرەتان بن، واتە: مێردەكانتان.

(تَحْبِرُونَ أَي: تَتَعَمَّنُونَ)، واتە:

أ- بەھرەمەند دەكرين و دەكرين بە خاوەن نىعمەت.

ب- ياخود (تُسْرُونَ)، واتە: دڵخۆش و شادمان دەكرين.

ج- ياخود: (تَفْرَحُونَ)، واتە: شادمان و دڵخۆش دەبن، **(تَحْبِرُونَ: مَبْنِيٍّ لِلْمَجْهُولِ مُضَارِعٍ: حَبْرٍ، مِنْ حَبْرَةٍ إِذَا سَرَّهْ، وَالْحَبْرُ: مَصْدَرٌ، الإِسْمُ: الْحَبْرُ)**، واتە: شادمان و دڵخۆش دەكرين، ياخود خاوەن نىعمەت دەكرين، بەھرەمەند دەكرين، بکەر ناديار **(مَجْهُولُ الْفَاعِلِ)** ھو **(مُضَارِعٍ)** ی **(حَبْرٍ)** ھى، واتە: دڵخۆش کرا، **(حَبْرَةٍ أَي: سَرَّهْ)**، واتە: دڵخۆشى کرد، **(حَبْرٍ)** چاوگە، واتە: دڵخۆشبوون و شادمانبوون، ناوھەش برىتيە لە **(حَبْرٍ)**، واتە: دڵخۆشى و شادمانى.

زانایان بۆ شىکردنەوھى ئەم وشەى، زۆریان قسە کردو، بە زۆر تەعبیر، بۆ وینە:

(الشنقيطي) لە **(أضواء البيان)** ھەكەیدا^(۱)، دەلى: **(تُكْرَمُونَ بِأَعْظَمِ أَنْوَاعِ الْإِكْرَامِ وَأَقْمَحًا)**، واتە: پزىتان لىدەگىرى، بە مەزنىترىن جوړەكانى پزىلىكرتن و تەواوترىنى، بەلەم گومانى تىدانى، كە **(حُبْرٍ)** بە مانای دڵخۆشى و شادمانى دى، ئىنجا مەرووف ديارە بە چى شادمان و دڵخۆش دەبى؟ بە نازو نىعمەت و، بە خۆشى و چاكە، كەواتە: ئەو دووانە، دڵخۆش بوون و شادمان بوون، لەگەڵ خاوەن نىعمەت بوون، دوو شتى ناوئىتەو تىكەھەلکىشن و ھەر كەسىك خاوەن نىعمەت بى، دڵخۆش دەبى و، ھەر كەسىك دڵخۆش و شادمان بى لە پۆزى دواى دا، ديارە لە بەھەشت دایەو، خاوەن نازو نىعمەتە.

۴- ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ﴾، ئىنجا خوا ھەندىك لە نازو نىعمەتەكان باس دەكات: بەسەريانەو دەگىردى، بە قاپە زىرىنەكان و پەرداخە زىرىنەكان، (صِخَاف) كۆي (صَحْفَة) يە، كە برىتيە لە دەفرىكى بازنىي، زارەكەي فراوانە، لاي خوارەوئەي وەك شىوئەي تۆپ، ياخود شىوئەيەكى خىر كۆتايى دى، بە كوردىي دەلّين: قاپ، دەفر، بەكاردەھىترى بۆ خواردن تىكرىدن، يان بۆ بۆ ميوە تىكرىدن، (كوپ) يش كە بە (أكواب) كۆ دەبىتەو، (إِنَاءٌ لِلشَّرَابِ وَهُوَ أَصْغَرُ مِنَ الْإِبْرِيقِ)، دەفرىكە بۆ خواردنەو بەكاردەھىترى، كە لە سوراحى گچكەترە، (إبريق) واتە: مەسینە، ياخود سوراحى.

ئىنجا كە بە قاپە زىرىنەكان و پەرداخە زىرىنەكانەو، بەسەريانەو دەگەرىن، وەك پىشتىرش گوتوومانە، بىگومان قاپەكان خالىي نىن، ھەروەھا پەرداخەكانىش خالىي نىن، بەلكو قاپەكان و دەفرەكان پىر لە خواردن و خوراكى بەلەزەت، ياخود ميوە، پەرداخەكانىش پىر لە جوړە خواردنەوئەي بە لەزەت، كە شىوئەي ئەوئەي لە بەھەشت دابە، لە دنيادا نىە.

۵- ﴿وَفِيهَا مَا شَتَّهِهِ الْأَنْفُسُ وَكَذَٰلِكَ الْأَعْيُنُ﴾، لەو بەھەشتەدا ھەيە، ھەرچى نەفسەكان بىخوازن و چاوەكان چىزى لىوەرەگىر.

پىشتى باسى بەھەشت كرا: ﴿أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ﴾، ئىنجا دەفرەرموئ: ﴿وَفِيهَا﴾، واتە: لەو بەھەشتەدا ھەيە، ﴿مَا شَتَّهِهِ الْأَنْفُسُ﴾، ھەرچى نەفسەكان بىخوازن و ئارەزووى بکەن، ئەم وشەيە، ﴿مَا شَتَّهِهِ﴾، خوئندراوئىشەتەو: (مَا شَتَّهِي)، واتە: صىلەكەي لەگەل نەھىزاوئەو ھەريەك وائايان ھەيە، ھەرچى نەفسەكان بىخوازن و ئارەزووى بکەن، تىيدا ھەيە لەو بەھەشتەدا.

﴿وَكَذَٰلِكَ الْأَعْيُنُ﴾، واتە: (وَفِيهَا مَا تَلَدُ الْأَعْيُنُ)، ھەروەھا ھەرچى چاوەكان لەزەتەي لى بکەن و چىزى لى وەرەگىر، (أَي: مَا تَلَدُ بِلِ الْأَعْيُنِ، أَي: بِرَوْيَتِهِ)، چاوەكان چىز وەرەگىر لە دىتنى، وەك لە سوورەتى (البقرة) دا لە وەسفى

مانگایه که دا، خوا ﴿۶۵﴾ ده فہرموی: ﴿صَفَرَاءَ فَاَقِمْ لَوْنَهَا تَسْرُ النَّظِيرِ﴾ زہر دہ رہنگہ کہی زور توخہ، بینہ ران دلخوش دکات.

﴿۶﴾ ﴿وَأَنشُرْ فِيهَا خَلِيدُونَ﴾، ثبوتہ لہ ویدا ہہ میشہ بین، واتہ: ہہر ماون، دہ میئنہ وہ.

(محمد الطاهر بن عاشور) لہ تہ فسیردہ کہی خویدا^(۱) وشہی (تَلَذُّ) تَوَزَّيْكَ شِی دہ کاتہ وہ، لہ پروی زمانہ وانیشہ وہ، دہ لی:

(وَتَلَذُّ مُضَارِعٌ لَّدُ بَوَازِنٍ عَلِيمٍ: إِذَا أَحَسَّ لَذَّةً، وَحَقُّ فِعْلِهِ أَنْ يَكُونَ قَاصِرًا فَيَعْدِي إِلَى الشَّيْءِ الَّذِي بِهِ اللَّذَّةُ بِالنِّبَاءِ، فَيَقَالُ: لَذَّ بِهِ، وَكَثُرَ حَذْفُ النِّبَاءِ وَإِبْصَالُ الْفِعْلِ إِلَى الْمَجْرُورِ بِنَفْسِهِ، فَيَنْتَصِبُ عَلَى نَزْعِ الْخَافِضِ، وَكَثُرَ ذَلِكَ فِي الْكَلَامِ حَتَّى صَارَ الْفِعْلُ بِمَنْزِلَةِ الْمُتَعَدِّي فَقَالُوا: لَذَّ. وَمِنْهُ قَوْلُهُ هُنَا: وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ التَّقْدِيرُ، وَتَلَذُّهُ الْأَعْيُنُ وَالضَّمِيرُ الْمَحذُوفُ هُوَ رَابِطُ الصَّلَةِ بِالْمَوْصُولِ. وَتَلَذُّهُ الْأَعْيُنُ فِي رُؤْيَا الْأَشْكَالِ الْحَسَنَةِ وَالْأَلْوَانِ الَّتِي تَنْشُرُ لَهَا النَّفْسُ، فَلَذُّهُ الْأَعْيُنُ وَسِيلَةٌ لِلذَّيْنِ النَّفْسِ).

واتہ: وشہی (تَلَذُّ) (مُضَارِع) (لَذَّ) یہ، لہ سہر کیشی (عَلِيم)، کہ واتہ: (لَذَّ) لہ نہ صلدا (لَذَّ) یہ، دہ گوتری: (لَذَّ)، (إِذَا أَحَسَّ لَذَّةً)، نہ گہر ہہستی کرد، بہ چیژیک، بہ تامیک، کردارہ کہی دہ بوایہ (قَاصِر) بی و، پال بدریتہ لای تہو شتہی، کہ چیژ ییوہ ردہ گری، بہ ہوی پیتی (ب) دہ، بگوتری، (لَذَّ بہ)، چیژ ییوہ رگرت، بہ لام لہ قسہ کردنی دا، تہو (ب) یہ زور لابراوہو بہ کسہر کردارہ کہ، لکینراوہ بہو شتہ وہ، کہ بہ ہوی (ب) کہ وہ مہ جروور بووہ، کہ تہو کاتہ دہ گوتری: (يَنْتَصِبُ عَلَى نَزْعِ الْخَافِضِ)، واتہ: تہو شتہی مہ جرووری کردوہ، لابراوہ، بویہ (مَنْصُوب) بووہ، تہمہ لہ قساندا زور بووہ، ہہتا وای لیہاتوہ (فعل) ی (لَذَّ)، کہ لہ نہ صلدا (قَاصِر) ہو بہرکار ناخوازی بو خوئی، دہ بن بہ ہوی پیٹیکوہ بہرکاری بدریتن، وای لیہاتوہ وہ (مُتَعَدِّي) لیہاتوہ، کہ گوتوویانہ: (لَذَّ)، چیژ ییوہ رگرت، (نہ صلی خوئی دہ بن بگوتری: (لَذَّ بہ)، کہ لیوہ دا خوا ﴿۶۶﴾، تہو تہعیرہی بہ کارہیناوہ، بہو

ئىعتىبارە بەكارى ھىناۋە، كە (لَئِنْ فِيعَلَيْكَى (مُتَعَدِّى) يە)، كە دەۋەرمۇي: (وَلَنْتُ الْأَعْيُنَ) ئەۋەدى كە چاۋەكان چىژى لى ۋەردەگرن، واتە: (وَلَنْتُ بِهِ الْأَعْيُنَ)، واتە: چاۋەكان چىژى لى ۋەردەگرن، چىژى چاۋەكانىش بە دىتنى شىۋە جوانەكان و، ئەۋ ۋەنگانەبە كە دلى مروف كەلەنلىندا دەپشكوى، بە تەنكىد چىژ ۋەرگرتنى چاۋەكانىش، ئامرازىكە بۆ چىژ ۋەرگرتنى نەفسەكە.

(۷) - ﴿وَلَيْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، ئەۋ بەھەشتەش، كە كراۋە بە مىراتى ئىۋە، بە ھۆى ئەۋەۋەبە كە نەجامتان دەدات، بە ھۆى كەردەۋەكانتانەۋەبە. لىردەدا خوا **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا** ۋەشەي: ﴿أُورِثْتُمُوهَا﴾ ى بەكارھىناۋە، گوتراۋە: (إِنِّي أَنَا وَأُورِثْتُهَا عَلَى أُعْطِيتُمُوهَا، أَوْ أُتِيتُمُوهَا لِسَبَبَيْنِ:

۱- قُوَّةُ مُلْكِيَةِ الْإِرْثِ بِالنَّسَبَةِ لِعَبْرِهِ.

۲- الْمِيرَاثُ لِمَنْ هُوَ أَقْرَبُ، وَأَهْلُ الْجَنَّةِ يُؤْتَوْنَ عَلَى غَيْرِهِمْ لِقُرْبٍ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى).

۱- واتە: بۆيە ۋەشەي (وَأُورِثْتُهَا) بەسەر (أُعْطِيتُمُوهَا) دا ھەلبۇزىراۋە، كراۋەتە مىراتتان لە جىياتى پىتان دراۋە، پان پىتان بەخىشاۋە، بەكارھىناۋە لەبەر دوو ھۆكار:

۱- لەبەر ئەۋەدى خاۋەندارىتى مىرات، بە نىسبەت جۆرەكانى دىكەى خاۋەندارىتىيەۋە، زۆر بەھىزە.

۲- مىرات بۆ كەسكىكە نىزىكتەۋ، ئەھلى بەھەشتىش ھەلدەبۇزىرەن بەسەر خەلكى دىكەدا، لەبەر ئەۋەدى لە خاۋى بەرز نىزىكتەن.

دەلىم ھۆكارىكى دىكەشى ھەيەۋ زاناينىش باسيان كەردەۋ، ئەۋىش ئەۋەبە، كە مىرات بەبى ماندوۋ بوۋنى مروف، بە مروف دەگات، بەبى ئارەقە پىۋەكەردنى، ئەۋ بەھەشتەش بە لەبەر چاۋگرتنى، ئىۋەدۇكى بەھەشت و نازو نىعمەتەكانى و، بەردەۋام بوۋنى بۆ ھەتا ھەتايە، لە قەدەر ئەۋ كەردەۋانە نىە، كە مروف

لە ژيانىكى كەم و كورتى دنيادا نەنجامى داۋن، كەواتە: ھەر وەك بە بەلاش و، بەبى بەرانبەر درايەنەتتى، بۆيە وشەي: (وَأَرْثُمَهَا) ي بۆ بەكارھىناۋە، وەك چۆن كەستىك كە مىراتى پى دەگات، بەو پارەۋە بەو مالىھە ماندوو نەبوۋە، بەھەمان شىۋە، نەھلى بەھەشتىش كە دەچنە بەھەشتەۋە، بەللى لە دنيادا كەردەۋەي باشيان كەردە، خۋاي پەرۋەردگار دەفەرەمۆي: ﴿يَا كَثُرَ تَعْمَلُونَ﴾، بەلام لە راستىي دا، كەردەۋەكانى بىرۋاداران، تەنيا ھۆكارن بۆ چۈۋنە بەھەشت و نرخی بەھەشت نىن، بەھەشت زۆر زۆر لەۋە مەزنىترو گىرنگىرە، كە ئەو كەردەۋە چاكانە نرخی بن، بەلام ھۆكارىنى.

(۸) - ﴿لَكَرْفِهَا فَكَيْفَهُ كَثِيرَةً مِّنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، بۆ تىۋە لەۋ بەھەشتەدا زۆر ميوە ھەن، واتە: ميوەي جۆراۋجۆرو زۆر ھەن، وەك لە سوۋرەتى (الواقعة) دا دەفەرەمۆي: ﴿لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾، واتە: ئەو ميوەيەي لە بەھەشتدا ھەيە، نە دەبرى و نە قەدەغەش دەكرى.

بۆيەش زۆر باسى ميوە كراۋە، لە بەھەشتدا، وەك پىشتىش باسمان كەرد، چونكە ميوە بۆ چىژ ۋە گرگىن و لەزەت دەخورى، نەك بۆ لاپردنى نازارىي برسيەتتى، كە بىگومان لە بەھەشتدا برسيەتتى و، تىنۋەتتى و، ھىچ شىكى تىدانىيە، مايەي ناپەھەتتى مەۋۇف بىت.

لېرەدا بە چاكى دەزانم، نامازەيەك بىكەم بە قسەيەكى (فخرالدين الرازي)، ديارە ھەموو زانايان و پىشەوايان، جىي پىزو ھۈپمەتەمان، بەلام ھەر كاتىك بزانم بىرۋەكەيە ھەيە، قسەيەك ھەيە، عەقلم نەيىرى، يان پىتم ۋابى نەگۈنجاۋە، يان خاۋەنەكەي نەيىكاۋە، ئەۋەي بە پىۋىستى بزانم نامازەي پىدەكەم، زۆرجارىش بە پىۋىستى نازانم و لىي دەگەرىم.

ناز و نعيمه ته گانی به ههشت و سه رنجيك له سه ر قسه يه کی رازی:

لێردا (فخرالدین الرازی) له تهفسیری ئهم نایه تانه دا، قسه يه ك دهكات، له تهفسیره كهیدا^(۱)، كه قسه كه یم به دلوه نانووسی، پێم وایه نه یكردبایه باشت بوو، دهلی:

(وَأَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى بَعَثَ مُحَمَّدًا إِلَى الْعَرَبِ أَوَّلًا، ثُمَّ إِلَى الْعَالَمِينَ ثَانِيًا، وَالْعَرَبُ كَانُوا فِي ضَيْقٍ شَدِيدٍ بِسَبَبِ الْمَأْكُولِ وَالْمَشْرُوبِ وَالْفَاكِهَةِ، فَلِهَذَا السَّبَبِ تَفَضَّلَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بِهَذِهِ الْمَعَانِي مَرَّةً بَعْدَ أُخْرَى تَكْمِيلًا لِرِغَّتِهِمْ وَتَقْوِيَةً لِدَوَائِهِمْ)

واته: بزانه كه خوای بهرز، موحه ممه دی ﷺ سه ره تا بو گه لی عه ره ب ناردوهو، دوایی بو هه موو جیهانیان، گه لی عه ره ب تهو کاته زۆر له سه غله تیی دا بوون، به هووی كه م خۆراکی و كه م خواردنه ویدی و، كه م میوه ییه وه، له بهر تهو هویه خوا ﷺ تهو مه به ستانه ی بو روونکردوونه وه، جار له دوای جار، تاكو زیاتر ناره زوومه ندیان بكات، بو به ههشت و زیاتر پالنه رو هانده ریان به هیز بكات.

تیبینی و سه رنجه كه شم ئه وه یه:

خوا ﷺ ته وه ی كه فهرموویه تی، وێرای نه ته وه ی عه ره ب، كوردیش و فارسیش و ئینگلیزو تورك و هه موو گهلانی دنیا شی له بهر چاو گرتوون و، له راستیی دا ته وه ی خوا ﷺ به ههشتی پێ وه سف دهكات، وه لملگووی ناره زوو و په غبه تی هه موو مروقه كانه، واته: به س تهو نه، ته نیا گه لی عه ره ب، كه بیان به خواردنه وه و خواردنی خووش و، كه بیان به میوه هاتبێ و، كه بیان به کانی و سه رچاوه و ناوی سازگارو خووش هاتبێ، به لكو بو هه موو مروقه كان هه روایه.

به لگه شمان ته وه یه ته ماشای واقیع بکه، له هه موو ولاتاندا خه لک هه ولدهات، له سه ر کانی و سه رچاوه و، له سه ر که ناری رووباره کان و له سه ر

كەنارى دەريايەكان، خانووبەرە شوپنى خۇيان ساز بىكەن، وەك چۆن خوا ﷻ باسى بەھەشت دەكات دەفەرمۇي: (تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ)، ھەموو ولاتانى دىيا تەماشىا بىكەن - مەگەر ئەوانەى دەستيان نەپوا - ھەول دەدەن خانووبەرەكانيان و، دارو درەخت و سەوزايى و مېرگ و مېرگوزار بى، پاشان ھەموو گەلانى دىيا تەماشىا بىكە! كەيفيان بە ميوە دى و، كەيفيان بە خواردنەوہ خوشەكان دى و، كەيفيان بە خواردنە بە لەرزەتەكان دى.

كەواتە: ئەوانە خالى ھاوبەشى ھەموو مروۋقەكانن و، ئەوہى خوا ﷻ بەھەشتى پى وەسەف دەكات، خوا ﷻ زانىيوەتى ئەوہ، وەلەمدەرەوہى غەريزەو ئارەزووى ھەموو مروۋقەكانە، نەك تەنيا ھى گەلى عەرەب.

چاۋ پىداخشاندىكى نىعمەتەكانى بەھەشت:

لېرەدا چاۋىك دەگېرىنەوہ بەو ناز و نىعمەتانەدا، كە خوا ﷻ بۆ بەھەشتيانى داناون، كە لە سىزە (۱۳) بىرگەدا، ئەو نازو نىعمەتانەى بەھەشت دەخاتەپروو:

۱- ﴿يَعْبَادُ﴾، ئەى بەندەكانم! كەواتە: ئەوانە لە لاي خوا خوشەويستى، خوا ﷻ پالايان دەداتە لاي خۇي، چونكە بۆ خوا ملكەچ بوون و فەرمانبەرى خوا بوون.

۲- ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ﴾، ئەمرو نە ترستان لەسەرەو نە خەم و پەژارەش داتان دەگىرى، ھەلبەتە نەبوونى ترس و، نەبوونى خەم و پەژارەو دلئەنگىي، لە گەرەترىن نازو نىعمەتەكانى بەھەشتى، ھەرۋەك ھەبوونى ترس و دلئەراۋكى و ھەراسانىي و ھەبوونى خەفەت و دلئەنگىي و مەينەتتى لە دىيادا، گەرەترىن ناخوشىيەكانى ژيانن لە دىيادا.

۳- ﴿الَّذِينَ آمَنُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا مُسْلِمِينَ﴾، ئەوانەى پىروايان بە ئايەتەكانى ئىمە ھىتابوو و ملكەچىش بوون، لېرەدا خوا ﷻ دەيخاتەوہ بەرچاويان، كە ئىوہ بە ھوى ئەو ئىمانەى ھەتابوۋەو، بە ھوى ئەو ملكەچىيەوہى بۆ خوا ھەتابوۋەو، توۋشى ئەو نازو نىعمەتە بوون، بېگومان زۆرىش خوشە، مروۋق تەقدىر بىرى و ھەست بىكات پىزانين

هیه، بویه یتکه له سیفه تکانی خوا ﴿تَحْوِیُّ﴾ بریتیه له: (الشکور)، وهک فهرموویهتی: (والله غفور شکور) ههروهها فهرموویهتی: ﴿وَكَانَ اللَّهُ سَاكِرًا عَلِيمًا﴾ النساء، خوا سوپاسگوزاردو، ههول و تیکووشانی بهندهکانی له بهرچاوه.

۴- ﴿ادخلوا الجنة﴾ (خوا بییان ده فهرموئی: بچنه بههشتهوه، یانی: مولهتهو فهرمانیان پت دهکات بچنهتی.

۵- ﴿انتم وازوجکم﴾ خوتان و هاوسه رانتان، یه کجار خوشه، مرووف خوئی و نهوانه یی نزیک بوون، به تاییهتی نهگهر میرده ژنهکهی و، نهگهر ژنه میردهکهی، له شوینی دیکه دا ده فهرموئی: خویمان و هاوسه رانیان و باب و دایکیان و پولهو وهچهشیان، وهک له سوورپهتی (الرعد) دا، هاتوهو، له سه رهتای سوورپهتی (غافر) دا هاتوهو، له سوورپهتی (الطور) یشدا هاتوه، له بارهوه که تیمه له تهفسیری سوورپهتی: (غافر) دا باسمان کردوه، خوا ﴿تَحْوِیُّ﴾ له سه ره زمانی فریشتهکان ده فهرموئی: ﴿الَّذِينَ يَخْلَوْنَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ﴾ ۷ ﴿رَبَّنَا وَاَدْخُلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ ءَابَائِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّتِهِمْ اِنَّكَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾ ۸

واته: ... پهروهردگارمان بیانخه نهو بههشتهوه، که بهلینت پیداون، ههروهها نهوانه ی چاک بوون، له باب و باپیرانیان، (واته: باب و دایکیان) و له هاوسه رانیان و له وهچهو پولهکانیان.

۶- ﴿تَحْوِیُّ﴾ دهگوتری: (حَبْرَة، یَحْبَرَة، حُبُورَة، أَيْ: سَرَة وَنَعْمَة، وَحَبْرَة أَيْ: حَبْرَة، وَحَبْرَة وَحَبْرَة الشَّيْءِ: زَيْتَة وَهَقْمَة) (۱)، (حَبْرَة، یَحْبَرَة، حُبُورَة)، واته: دلخووشی کردو خاودن نیعمهتی کرد، ههروهک (حَبْرَة)، به مانای (حَبْرَة) دی، واته: چ به چواری (زُبای)، چ به سیانی (ثلاثی)، بهیهک و اتا دین، (وَحَبْر وَحَبْر الشَّيْءِ: زَيْتَة وَهَقْمَة)، شتهکهی جوانکردو رازاندیهوه.

که واته: ﴿تَحْبُرُونَ﴾، واته: ده پزیرنه وه، یا خود دلشادو دلخوش ده کریڼ، (حُبور) هم به مانای پزیرنداره وه دی، هم به مانای دلخوشران و شادمان کران.

۷- ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾، به سه ریانه وه ده گپدری، واته: بو خویان ناچن نه رک بکیشن، خواردن و خوارنده وه کان بیتن، به لکو خزمه تیان ده کری، له لایه ن کیوه؟ له سووره تی (الواقعة) دا، ده فهرموئ: ﴿يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ﴾ ۷، واته: کورائیکی هیلدراره، واته: هیلدراره لهو ته مه نه دا که تیدان، خوا ﴿تَابِعَتْ﴾ بو خزمه تی به هه شتیانی خولقاندوون، وه ک چون حورییه کان له وی ده خولقتی به تابه ت، نهو خزمه تکارانه ش کورپرگهی نهو جهوان و میتره مندالن، تابه ت خوا ﴿دُرُوسْتِيَانُ﴾ ده کات و لهو ته مه نه دا ده یانه یلته وه: ﴿يَا كُوَافِرُ﴾ وَاَبَارِقُ وَاَكْسِرُ مِّنْ مَّعِينٍ ۱۸، به پرداخه کانه وه به سوراحیه کانه وه، له خوارنده وه ی (مَعِين)، یا خود: شه ربایک که له کانی و سه رچاوه وه هیتراره.

له سووره تی (الإنسان) بشدا، خوا ﴿هَمَانُ شَتَّ﴾ هه مان شت دووباره ده کاته وه، که ده فهرموئ: ﴿وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنُورًا﴾ ۱۹، واته: به سه ریانه وه ده گپزین، کورائیکی هیلدراره، هه میشه یی، یا خود: هیلدراره له ته مه تیکی دیارییکراودا، نه گهر بیانیینی، پیت وایه گه وه هری بلاو کراوه ن.

هینده جوان و پاک و خاوین و ریکن، به سه ریانه وه ده گپزین، خواردن و خوارنده وه یان بو ده به ن.

به لأم لیتره دا ده فهرموئ: ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ﴾، به سه ریانه وه ده گپدری، چونکه له شوینه کانی دیکه، هم له سووره تی (الواقعة) و، هم له سووره تی (الإنسان) دا هاتوه، که کین به سه ریانه وه ده گپزین، نهو میتره مندالانن، که خوا ﴿دِهَانِشُوهِیْتِی﴾ به گه وه هری بلاو کراوه وه، بویه لیتره به پتویست نه زانراوه نه وه باس بکری.

۸- ﴿بِصِحَافٍ مِّنْ ذَهَبٍ وَّاَكْوَابٍ﴾، به سه ریانه وه ده گپدری، به قاپ و ده فره زیرینه کان و، به پرداخه زیرینه کانه وه، یانی: قاپه کان له زیر دروستکرون و، پرداخه کانیش هه روا، به لأم که پیشی زیر (ذَهَب) ی باسکردوه، به پتویستی نه زانیوه به فهرموئ: (وَاکْوَابٍ مِّنْ

دَهَب)، چونکه په رداخه کانش هر دياره که له زېږ دروستکراون، نهو زېږهش هر خوا ښه ده زان، چ جوړه کانه که له بهه شت دا، به دلنایي زېږه که بهه شت و، زیوه که ی و، ناوړ شمه که شی و، هم موو که ل و په له کانی دیکه ی که له بهه شت، جیان له وانه ی دنیا.

۹- ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَكْذُّ الْأَعْيُنُ﴾، له ویدا هیه (لهو بهه شته دا)، هر شت که نه فسه کان ناره زووی بکه ن و چاوه کان چيژی لی ودر بگرن، ثم ته عیبه: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَكْذُّ الْأَعْيُنُ﴾، له بهه شت دا هیه، هر چی نه فسه کان ناره زووی بکه ن و چاوه کان چيژی لئوه در بگرن، هر چی نازو نعيمه ت هیه، ده بگر نه خو یان، وه که له سووړه تی (السجدة) شدا هاتوه، که خوا ښه ده فرمو ی: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ۱۷، واته: هیچ نه فسيک، هیچ که سيک نازانی، نهو ی بویان په ناهنکراوه، لهو ی مایه ی دلخوشي و شادمانیانه، له پاداشتی نهو دا، که ده یانکرد.

فرما یشتیکی پیغه مبه ر ښه لهو باره وه هاتوه: ﴿إِنِّ سَفْهُلٌ بَنِ سَعْدِ السَّاعِدِي﴾، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: أَغْذَيْتُ لِعِبَادِي الصَّالِحِينَ، مَا لَا عَيْنٌ رَأَتْ، وَلَا أُذُنٌ سَمِعَتْ، وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ، دُخْرًا، بَلَّةٌ مَا أَطْلَعَكُمْ اللَّهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ۱۷ (السجدة)، (أخرجه البخاري: ۴۵۰۲، ومسلم: ۲۸۲۴).

نهو هر ته فسیری نهو تابه ته موباره که یه، که ده فرمو ی: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ ۱۷، ده دیسه که ده فرمو ی: له بهه شته ده هیه، نهو ی هیچ چاویک نه ی دیوهو، هیچ گوئی که نه ییستوه و، به سه ر دل ی هیچ که سيکدا نه هاتوه، پاشه که وته، واز لهو بینه که خوا ټیوه لی ناگادار کرده، دوا یی خو ټن دیوهو: ﴿فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِنْ قُرَّةِ أَعْيُنٍ﴾ ۱۷،

(۱) بَلَّة: اترک: لیکه ری، وازی لی بینه، بان: وټرای نهو که خوا باسی کرده، نه وانه ی دیکه ش له بهه شت دا همن.

چونکہ ھەر شتیک ھەبى، یان دەبى بە چاوی خۆت بینیت، ئەگەر بە چاویش نەتدیی، بۆیان باس کردووی، لە فلان ولاتەو، فلان شویتە، فلان شتە ییە، بۆیان باس کردووی و بیستووتە، یاخود دەبى بە خەیاڵدا ھاتبى، ئنجا پیغەمبەر ﷺ دەفەرموی: ئەووی لە بەھەشتدا ھەبە، نە ھیچ چاویک دیوبەتیی، نە ھیچ کوئیەک بیستوویتیی، نە بە خەیاڵی ھیچ کەشیدا ھاتو، کەواتە: تۆ تیتسا لە دەروونتدا ھەرچەندە خەیاڵ بەکی، ھەر ناگاتە ئەو ئاستەیی، کە لە بەھەشت دا خوا ﷻ ئامادەیی کردو، بۆ برۆاداران، ھەرچی خەیاڵە بیکە، دیسان وەختی بەھەشت دەبینی، دەزانی ئەووی لەو بەھەشتەدا ھەبە، نەھاتو، خەیاڵی ھیچ مروؤفیکەو، بە دەقی فەرمایشتی پیغەمبەر ﷺ، خواش ﷻ کە لە سوورەتی (السّجدة) دا، دەفەرموی: ھیچ کەسیک نازانی، ئەووی بۆی پەنھانکراو، لە شتیک کە پیتی دلخۆش دەبى و مایەیی شادمانیی و بەختەو ھەریبەتیی.

۱۰- ﴿وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، تێو لەویدا دەمێننەو، لێرەدا بەس دەفەرموی: دەمێننەو ھەمیشەیی دەبن، لە شوینی دیکەدا قەیدی تاهەتایەشی خراو ھە سەر (خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا)، واتە: بە ھەمیشەیی کە ھەرگیز لێی نایەنە دەری، لەویدا دەمێننەو.

۱۱- ﴿وَبَلَدِكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أَوْفِئْتُمُوهَا﴾، ئەو بەھەشتەیی کە کراو بە میراتتان، چۆن میراتیکتان دەدریت، ئاوا کراو بە میراتتان، بە مولکتان.

۱۲- ﴿يَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، بە ھۆی ئەو ھەو کە کردووتانە، ئەو ھەش جوړیکە لە پێزانین و تەقدیر، لە لایەن خواي کاربەجی و کارزان و مېھربانەو، بۆ بەندەکانی، کە تێو کردەووی چاکتان ھەبوو و لە بەرانبەر کردەووی چاکتاندا، ئەو بەھەشتەتان پێدراو، ھەلبەتە کردەو چاکەکانی تێمە، بەس ھۆکارن بۆ چوونە بەھەشت، بەلام بە دنیایی نرخ و تێچوووی نازو نێعمەتەکانی بەھەشت نین، وەک پیغەمبەر ﷺ لە فەرمایشتیکدا دەفەرموی: ﴿لَنْ يَنْجِيَ أَحَدًا مِنْكُمْ عَمَلُهُ﴾ قَالُوا: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «وَلَا أَنَا، إِلَّا أَنْ يَتَّعَمِدَ عَلَى اللَّهِ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ...» (أخرجه البخاري: ۶۶۶۳). واتە: ھیچ کامیک لە تێو،

کردهوه که ی دهر بازی ناکات (نایخاته بههشت)، گوتیان: تۆش نه ی پیغه مبه ری خوا!
(کردهوه که ت پرگاری ناکات و ناتخاته بههشت)؟ فهرمووی: منیش مه گهر خوا به زهی
و به خششی خوی دامپوشتی (نه گهرنا منیش به هو ی کردهوه که موه ناچمه بههشت).

بۆ نهو ی به هه له له فره مایشتی پیغه مبه ر ﴿تینه گه یین، ده لئین: واته:
کردهوه که ی منیش بایی و نرخی بههشت نیه، به لام هوکاره!

که لیره دا ده فره مو ی: ﴿جَزَاءٌ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ﴿٧﴾ یان: ﴿بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ﴾ واته: کردهوه کانی تیمه، هوکارن بۆ چوونه بههشت، به لام
نرخ و به های بههشت نین، بههشت زۆر گرانه رو، زۆر به هادار تره، له ونده
کردهوانه ی تیمه، که له ماوه به کی که می ژیا نی دنیا دا ده بانه کین.

که واته: تیکگیران نیه، له نتوان فره مایشته که ی پیغه مبه ر ﴿و نایه ته کاند،
نایه ته کان ده فره موون: کردهوه کانی تیمه هوکارن بۆ چوونه بههشت، به لام
پیغه مبه ر ﴿ده فره مو ی: کردهوه کانی تیمه، نرخی ته واوی بههشت نین،
ته نانه ت کردهوه کانی ویش!

۱۳- ﴿لَكَرْفِهَا فَتَكُمُ كَثِيرَةً مِّنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، نهو بههشته ی که کراوه به میراتان
و، پیتان خه لات کراوه به هو ی کردهوه کانتانه وه، بۆ تیمه له ویدا هه به، میوه ی زۆر
که لئیان ده خو ن، واته: میوه ی زۆر و جوار و جو ر، له بهر نهو ی نیعمه ته کانی بههشت
هه موویان ته نیا بۆ چیژو له زهت وهرگرتن، نه ک بۆ لابردنی نازاری برسیه تی و
تینوو ته تی، نهو نازو نیعمه ته ی له بههشتدا هه به، خوا ﴿زیاتر باسی میوه و باسی
خواردنه وه کان ده کات، هه رچه نده جار و بار باسی گوشتی بالنده ش ده کات و، باسی
شتی دیکه ش ده کات، چونکه هه موو نهوانه ی ده خو رین و ده خو رینه وه، ته نیا بۆ چیژ
وهرگرتن، نه ک بۆ لابردنی نازاری برسیه تی و تینوو ته تی.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دهرسی جهوتهم ❖

بَیِّنَاسِہِی لَہِم دَہِرسَہ

نہم دہرسہ شازدہ (۱۶) نایہتی کوتایی سوورہتی (الزخرف) ۵، نایہتہکانی: (۷۴ - ۸۹)، کہ چوار بابہتی سہرہکیی دہگرہہ خویان:

پینج نایہتی: (۷۴ - ۷۸): باسی سزای سہخت و دژواری بیپروایانی تاوانبار، لہ
پوژی دواپی دا دہکهن.

دو نایہتی: (۷۹ - ۸۰) باسی بالآ دہستی خوای بہرزو مہزن و، بیستی
ہہست و خوستیان و، توامرکردنی کردہوہکانیانہ، لہ لایہن فریشتہکانہوہ.

حہوت نایہتی دواي نوانیش: (۸۱ - ۸۷)، ہہموویان جاریکی دیکہ، دہباردی
خستہ پرووی یہکتایی خوان، لہ پەرستراویتی و پەرہردگاریتیداو، دووری خوا
لہ پوٹہو ہاوبہش و، تکا لہ لا کردنی پەرستراوانی ساختہیہ.

دو نایہتی کوتاییش: (۸۸ - ۸۹)، باسی سکالا کردنی پیغہمبہری خواہہ ﷺ لہ
گہلہکھی کہ ہروا ناہین و، فہرمانکردنی خواہہ پی، کہ چاوپوشیان لیبکات
و وازیان لی بیتی، و دلنابی کہ دواپی دہزان، چ کہنتیکی گہورہیان کردہ، چ
سزایہکی ہیرہزا پوہہ پرویان دہبیتہوہ!

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۖ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۖ﴾ ۷۵
وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ۖ ﴿۷۶﴾ وَنَادَا بِمَلِكٍ لِّيَقْضِيَ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ قَالَ إِنَّكُمْ
مَنْكُورُونَ ﴿۷۷﴾ لَقَدْ جِئْتُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿۷۸﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا
مُتَّبِعُونَ ﴿۷۹﴾ أَمْ يَحْسِبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿۸۰﴾
قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَّا أَوَّلَ الْعَالَمِينَ ﴿۸۱﴾ سُبْحَنَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ

الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ يَحْزَنُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوْعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَكَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَعَةَ إِلَّا مَنْ شِهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلَ لَهُمْ إِنَّا هَتَمْنَا قَوْمَ لَا يَذْكُرُونَ ﴿٨٨﴾ فَأَصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلِّمْ وَسَلِّمْ فَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْغَوَاةِ أَلَمْ يَذْكُرْ أَمْ لَا يَذْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تەکان

{بیگومان تاوانباران له نازاری دۆزه خدا، هەر ماون و هه میسه بین ٧٤} نازار له سهران خاو ناکریته وه وهوان تیدا بیهیوان ٧٥ سته میسمان لی نه کردن، به لکو خویان سته مکار بوون ٧٦ بانگیشیان کرد نهی مالیک! با په روهر دگارت تهواومان بکات (هه مرنی)، (مالیک سه ره رشتیاری دۆزه خ) گوئی: به دنیایی تیه وه هر ماوه وه ٧٧ به راستی هه قمان بو هینابوون، به لام زۆره تان ههفتان پیناخوش بوو ٧٨ یان نهوان پیلان و نه خشی کاریکیان داناه، بیگومان تیمهش نه خشی دانه رین (له دژیان) ٧٩ یان نایا پتیان وایه تیمه (قهی) په نهان و چه یان نابیستی، با، (سه رباره) نیراوانیشمان له لایانن، (هه رچی ده یلین و ده یکه ن) ده ینووسن (و تۆماری ده که ن) ٨٠ بلی: نه گهر (گریمان خوای) به به زه یی رۆله ی هه بی، نه وه من به که می په رسته رانم (بو) ٨١ پاکیی بو په روهر دگاری ناسمانه کان و زهوی، په روهر دگاری عه پش (له وهی باسی ده که ن و خوای پی وه سف ده که ن) ٨٢ ده جا لئیان گه پی (نه ی پیغه مبه ر!) با تپیرژین (بو نۆ واهه ق) و یاری بکه ن، تاکو ده گه نه نهو رۆژه یان که گفتیان پیده دری ٨٣ هه روهرها (خوا) نهو که سه یه، که له ناسمانن په رسته راوه، له

زهویشدا په ستر او هو، نهو کار به جی زانایه ^(۸۶) به رزو به پیژیشه، نهو که سهی
 حوکمرانی ناسمانه کان و زهوی و نهو دی نیوانیشیانی ههیهو، زانیاری کاته که (ی
 پوژی دواپی) له لایه، بهس بو لای ویش ده گپ درنهوه ^(۸۷) نهوانهش که جگه
 لهو (خوا) لیان ده پاپنهوه، تکا کردیان (له لای وی) به ده ست نیه، مه گهر
 که سانی که شایه دی به هه ق بدهن و بشزانن (و به هر چا و پوونیهوه نهو شایه دیه
 بدن) ^(۸۸) نه گهر لیشیان پرسی: کی دروستی کردوون؟ به جه ختکردنهوه ده لین
 خوا، ته دی چوون (له پرستی خوا) لاده درین؟ ^(۸۹) هه روه ها (خوا) قسه کهیشی
 هی پیغه مبه ده زانی که گوتی: نهی په روه دگرم! بیگومان نهوانه کومه لین
 بروا ناهینن ^(۹۰) پرویان لیوهر بکیپرو بلی: سه لام، له مهودوا ده زانن (تووشی
 چ سزایه که ده بن!) ^(۹۱)

شیکردنهوهی هندی که له وشه کان

(الْمَجْرِمِينَ): واته: تاوانباران، (الْجُرْمُ: قَطْعُ الثَّمَرَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ، وَاسْتَعْيَرَ لِكُلِّ
 اكْتِسَابٍ مَكْرُوهُ، (جُرْم): له ریشهی زماندا به مانای چینی میوه له دره خت دی،
 به لام دواپی خواراوه تهوه بو وه ده سته تانی، هه کار یکی ناپه سندو خراپ.
 (لَا يُفْتَرُّ عَنْهُمْ): له سهریان سووک ناکری، له سهریان خاوا ناکری تهوه، (الْفُتُورُ:
 سَكُونٌ بَعْدَ حِدَّةٍ، وَلَيْنٌ بَعْدَ شِدَّةٍ، وَضَعْفٌ بَعْدَ قُوَّةٍ، وَبِالتَّضْعِيفِ يَتَعَدَّى إِلَى مَفْعُولٍ:
 لَا يُفْتَرُّ أَحَدٌ، (فُتُورُ): بریتیه له وه دستان له دواپی جوولای خیرا، نه رمیی له
 دواپی توندیی و، بهیژی له دواپی بهیژی، به لام (فُتَرُ) نه گهر به (تَضْعِيفُ بَيَّ،
 (فُتَرُ) واته: خاوا بووه، سووک بوو، به لام (فُتَرُ)، پیوستی به بهرکار ههیه، نهو
 کاته: (لَا يُفْتَرُّ عَنْهُمْ) واته: (لَا يُفْتَرُّ أَحَدٌ عَنْهُمْ)، هیچکس نهو سزایه یان له سهر
 خاوا ناکاتهوه.

(مُبِلْسُونَ): (الإِبْلَاسُ: اليأس والذلُّ، وَمِنْ لَوَاظِمِهِ: السُّكُوتُ)، (أَبْلَسَ، يُبْلِسُ وَهُوَ مَبْلِسٌ)، (إِبْلَاسٌ): بریتیه له ناوَمِیدیی و زه بوونی، له نه نجامی ناوَمِیدیی و زه بوونییشدا، بیده نگی پیداده بی، بویه هه ندیکان (مُبِلْسُونَ) یان به (ساکتون) لیکداوده توه، که له راستیدا بیده نگیه که، ده راویشته ی ناوَمِیدیی و زه بوونییه که یه.

(لَقِضْ عَيْنَا رَبِّكَ): با په روه ردگارت ته واومان بکات، واته: کو تاییمان پی بیتی، بما غرینن، (القضاء: الإِمَاتَةُ، قَالَ اللهُ ﷻ: ﴿فَوَكَرَهُ مُوسَى فَقَضَى عَلَيْهِ﴾ ۱۰ ﴿الْقَصص﴾، مووسا ﷺ بۆ کسیتی لیدا، یان مستیکی لیدا ته واوی کرد، مراندی.

(مَكَثُوتٌ): (المَكْتُ: ثَبَاتٌ مَعَ الْإِنْتِظَارِ، مَكَثٌ، مَكْتًا وَمَكْتًا)، (مَآكُثُونَ) واته: ده میننه وه، (مُكَّث) واته: مانه وه له گه ل چاوه روانییکردندا، ده گوتری: (مَكْتُ مَكْتًا، وَمَكْتُ مَكْتًا)، هه ردوکیان به مانای مانه وه له گه ل چاوه روانییدا.

(أَبْرَمُوا أَمْرًا): (الإِبْرَامُ: إِبْرَامُ الْأَمْرِ، وَأَصْلُهُ إِبْرَامُ الْعَبْلِ، وَهُوَ تَرْدِيدُ قَتْلِهِ، وَالْمُبْرَمُ: الْمُحْكَمُ قَتْلًا)، (إِبْرَامُ): بریتیه له پته وکردنی کاریک، به مه حکه می بکری و پته و بی، ریشه که ی له وه وه هاتوه، له (إِبْرَامُ الْعَبْلِ)، واته: چنین و هۆنینه وه ی په تیک، ته ویش ته وه یه چینه که ی با بدری و، بچنری و بهوئریته وه، (المُبْرَمُ: الْمُحْكَمُ قَتْلًا)، ده گوتری: (عَبْلٌ مُبْرَمٌ أَيْ: مُحْكَمٌ قَتْلًا)، واته: زۆر چاک هۆندراودو چندراوه.

(سِرَّهْمُ): واته: په نهانیان، (الإِسْرَارُ: خِلَافُ الْإِعْلَانِ، السُّرُ: الْحَدِيثُ الْمُكْتَمُ فِي الْكُفْسِ)، (إِسْرَارُ): پتجه وانیه (إِعْلَانٌ ه، (إِعْلَانٌ) واته: ناشکراردن، (إِسْرَارُ) واته: په نهانکردن، (سِرٌّ) یش: بریتیه له وه قسه یه له دلدا دهشاردریته وه.

(وَيَخْلُوهُمْ): واته: چهه چپیان، (نَاجِيَتُهُ أَيْ: سَارَوْتُهُ، وَأَصْلُهُ أَنْ تَخْلُوَ بِهِ فِي نَجْوَةٍ مِنَ الْأَرْضِ)، (نَاجِيَتُهُ) واته: چهه له گه ل کرد، سرکهه له گه ل کرد، ته صله که شی له وه وه هاتوه، که تۆ که سیک به یه شوئینکی چولایی له زه ویه کدا (واته: شوئینکی په نا) و قسه ی خوتی له گه ل بکه ی.

(يَحْضُرُوا): (الْحَوْضُ: الشَّرْعُ فِي الْمَاءِ وَالْمَرْوَرُ فِيهِ، وَيُسْتَعَارُ فِي الْأُمُورِ، وَأَكْثَرُ مَا وَرَدَ فِي الْقُرْآنِ، وَرَدَ فِيْمَا يَدْمُ الشَّرْعُ فِيهِ)، (يَحْضُوا) واته: لَئِيان گه‌ری، تَییرژَین، (حَوْض) واته: تَییرژان، چوونه نیو ناو، به نیو ناودا رَویشتی، به‌لام خوازراوده‌وه بو چوونه نیو قسان، چوونه نیو کاریک، به زوری که له قورپاندا هاتوه، له باره‌ی نه‌و شتانه‌وه هاتوه، که خراپه مرووف تَیان برژی و تَیاندا ده‌سته‌کار بی، به تایه‌تی قسه‌ی به‌لاش و پووچ و خراپ.

(وَبَارَكَ): واته: به‌رزو به‌پرزو به‌رده‌وامه، (الْبَرَکَةُ: ثُبُوتُ الْخَيْرِ الْإِلَهِيِّ فِي شَيْءٍ، وَتَبَارَكَ: تَنْبِيءٌ عَلَى اخْتِصَاصِهِ تَعَالَى بِالْخَيْرَاتِ)، (بَرَکَة): به‌مانای چه‌سپاویی چاکه‌و پی‌زی خواجه ﷺ، له شتی‌کدا، (تَبَارَكَ)، ناگادار‌کردنه‌ویه، بو نه‌وه که خوا ﷻ تایه‌مه‌نده به‌خیرو پی‌زو چاکه‌کانه‌وه.

(فَأَصْحَعْنَهُمْ): واته: چا‌پو‌شییان لی‌بکه، (الصَّحْحُ: تَرَكُّ التَّوْبِ وَأَبْلَغُ مِنَ الْعَفْوِ)، (صَحَّح): بریتیه له‌وا‌زلی‌هتانی سه‌رکونه‌کردن، که نه‌مه‌زیده‌پویی زیاتری تیدا هیه، له لی‌بوردن، (عَفُو) واته: لی‌بوردن، به‌لام (صَحَّح) واته: چا‌پو‌شیی، لی‌بوردن نه‌ویه، له‌به‌ر چاوت بی، نه‌و هه‌له‌یه‌ی له‌گه‌لت دا‌کردوه، به‌لام چا‌پو‌شیی نه‌ویه، هه‌ر له‌بیری خۆتی به‌ریه‌وه، که نه‌و خراپه‌یه‌ی کردوه، چونکه (صَحَّح) له‌وه‌وه هاتوه، تو لامل بکه‌یه شتی‌ک، واته: نادیده‌ی بگری و خۆتی به‌سه‌ره‌وه نه‌به‌ی.

(سَلَامٌ): (السَّلَامُ: دُعَاءٌ بِالسَّلَامَةِ)، (سلام) له‌سیاقی خۆیدا، پارانه‌ویه بو سه‌لامه‌تی به‌رانبه‌ر، (وَالسَّلَامُ وَالسَّلَامُ وَالسَّلَامُ: الصَّلَاحُ)، (سَلِمَ وَسَلِمَ وَسَلَامٌ) هه‌ر سی‌وشه که به‌مانای صولج و پیکهاتن و ناشته‌وا‌یی دین، به‌لام لی‌رده‌ا: (فَأَصْحَعْنَهُمْ) چا‌پو‌شییان لی‌بکه، خۆتیا‌ن به‌سه‌ره‌وه مه‌به، (وَقُلْ سَلَامٌ) بشلی: سه‌لام، نه‌م سه‌لامه، دا‌وا‌ی ناشتی بو‌کردن نیه، به‌لکو یانی: خوا حافی‌زیان لی‌بکه‌و، وا‌زیان لی‌بینه، که‌واته: نه‌م سه‌لامه بو‌وا‌زلی‌هتانه، وه‌ک له‌سو‌وره‌تی:

(الفرقان) دا، ددە فرموى: ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ (۶۳)، واتە: (قَالُوا: قَوْلًا ذَا سَلَامَةٍ)، قسە يەکیان کرد، قسە يەکی سەلامەت و، ییمزە پەت و بى زيان، یاخود: (قَالُوا سَلَامًا)، واتە: سەلامیان کردو، سەلامە کەش واتە: خواتان لە گەل و خوا حافیزتان بى، ئیمە لە گەل ئیوهدا نایەینە ئیو تەرازوو هە.

مانای گشتیی نایەتەکان

وەک لە سەرەتای پێناسەى ئەم دەرسەدا گوتمان، ئەو شازدە نایەتەى کۆتایی (الزخرف) چوار بابەتیی سەرەکی دەگرە خۆیان، سەرەتا خوا ﷻ وەک چۆن لە نایەتەکانی پیشیدا، باسی ئەو نازو نەعمەت و خێرو خوشییەى کرد، کە لە بەهەشتدا بو پارێزکاران، بو پروادارانى بو خوا ملکەچ دانراو و نامادە کراو، ئنجا باسی سزاو نازارو جەزەبەو مەینەتیەک دەکات، کە بو تاوانباران، واتە: بێ پروایان و هاوبەش بو خوا دانەرانی تاوانبار، نامادە کراو لە دۆزەخدا، ددە فرموى:

﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾، بە دنیایی تاوانباران، لە تازاری دۆزەخدا هەر ماون، واتە: بەردوام دەبن، تێیدا هەمیشەیین و لێی ناچنە دەری، ﴿لَا يَفْرُغُهُمْ﴾، لێی دەرباز نابن و، تێیدا دەمیننەو، سەر بارە: لەسەریشیان سووک ناکرێ، (فَقَرًا)، واتە: (سَكَنًا)، وەستا، سووک بوو، ئنجا (فَقَرًا)، واتە: (سَكَنًا)، سووکی کرد، وەستاندى.

کەواتە: ﴿لَا يَفْرُغُهُمْ﴾، یانی: هیچ کەسێک، تۆزێک ئەو نازارو سزایەیان لەسەر خاوا ناکاتەو و سووک ناکات، ﴿وَهُمْ فِيهِ مُبْسُونَ﴾، ئەوان لە ئیو ئەو تازاری دۆزەخدا، ناو میدو بى هیوان، لە ئەنجامی بى هیوایی و ناتو میدی و

زەبۇنىيىدا، بى دىنىگ دادەنىشىن و قسان ناكەن، چۈنكە پېشىن زۇر دەپارېنەو دەلالىنەو دەكرووزېنەو، وەك لە ئايەتەكانى دىكەدا ھاتو، بۇ وېنە لە سوورەتى (غافر)دا:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَا يَوْمًا مِّنَ الْعَذَابِ﴾ ۹۹، واتە: ئەوانەي لە نېو ناگرى دۆزەخدا، بە دۆزەخەوانەكان (سەرپەرشتىارانى دۆزەخ)يان گوت: لە پەرەردىگارتان بېارېنەو، يەك پۇژ نازارمان لەسەر سووك بكات!

ئەوانىش وەلام دەدەنەو:

﴿قَالُوا أَوَلَمْ تَكُنْ تَأْتِيكُم رُسُلُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا بَلَىٰ قَالُوا فَاذْعُوا وَمَا دُعُوا الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ﴾ ۱۰۰، گوتيان: ئايا پېغەمبەرەكانتان، بەلگە رۆشەنەكانيان بۇ نەھىتان؟ گوتيان با، (قىشتەكان و سەرپەرشتىارانى دۆزەخ) گوتيان: ئىجا خۇتان بېارېنەو، پارانەو، پېروايانىش تەنيا لە ون بوون دابە. واتە: كەس گوتى ناداتى و زايە دەبى و بى ئاكام و بى بەرھەم دەبى، بۇيە لېرەدا دەفەرموتى: لەوتىدا ئاۋمىد دەبن لە دۆزەخدا.

﴿وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِن كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ﴾ ۱۰۱، تېمەش سىتەممان لى نەكردوون، بەلكو ئەوان خۇيان سىتەمكار بوون، كە ھاوبەشىيان بۇ خوا داناو، بېيروا بوون بە خوا، بە پېغەمبەرانى خوا، بە پەيامى خوا، بە ئايەتەكانى خوا، سەرپەرشتىاوانبارو خراپەكار بوون، كەواتە: كەردى دەستى خۇيانە، ئەو سەرەنجامى بۇ ھىنانە پېش، وەك پېشىنان گوتوويانە: (چ بېچىنى ئەو دەدروويەو)، ئەوانىش لە دىيادا، تۆي كوفرو شىرك و گوناھو تاوان و سىتەم و لادانيان چاندە، بۇيە لە پۇژى دوايىشدا، ئەوئى كە لە دىيادا تۆوئەكەيان پۇژاندەو، چاندە، ھەر بەرھەمى ئەو ھەلئەگرنەو.

﴿وَنَادُوا بِمَلِكٍ لِّقَضِ عَيْنَارِبِكَ﴾، بانگیان کرد ئەى مالیک! با پەرورەدگارت تەواومان بکات و، کۆتاییمان پى بىنى، مالیک ئەو فریشتەىە کە سەرپەرشتىی ھەموو دۆزەخ دەکات، بە دنیایى ئەویش کۆمەتیک فریشتەى لەبەرەدەست دان، لە سوورەتى: (المذثر) دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ﴾ (۳۰) وَمَا جَعَلْنَا أَحْسَبَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَفِيقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَرْجِدَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْجِبَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَمٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا يَ إِلَّا ذِكْرِي لِلنَّاسِ﴾ (۳۱) دۆزەخ نۆزدە فریشتەى لەسەرن، کەواتە: لێرەدا کە دەفەرموی: ﴿وَنَادُوا بِمَلِكٍ لِّقَضِ عَيْنَارِبِكَ﴾، گوتیان: ئەى مالیک! با پەرورەدگارت کۆتاییمان پى بىنى، مالیک سەرپەرشتیاری گشتی دۆزەخە، ئەویش نۆزدە فریشتەى لەبەرەدەست دان، وەك خوا ﷻ لێرەدا دەفەرموی:

دۆزەخ نۆزدە (فریشتە) سەرپەرشتی دەکەن و، تێمە ھاوەلانی دۆزەخمان بە فریشتە داناون، ژمارەکەشیان تاقیکردنەوێە بۆ ئەوانەى بیروان، تاكو ئەوانەى کتیبیان پێدراو، دنیابن، (چونکە لە کتیبەکانى ئەوانیشدا باسى ئەو نۆزدە فریشتەى کراو، کە سەرپەرشتیاری دۆزەخن) و، بۆ ئەوێ بڕوادارانیش تیمانیان زێدە بى و، بۆ ئەوێ ئەوانەى کتیبیان پێدراو و بڕواداران، نەکەونە دوو دێیەو، بۆ ئەوێ ئەوانەى دلیان نەخۆشی تێدایە و بیروایان بلین: خوا ﷻ چى وىستو و لەو وێنەى، کە ئەو وێنەى هێناو تەو؟ خوا ﷻ ھەر بەو شیوێە ھەر کەسێ بیهوێ گومرای دەکات و ھەر کەسێک بیهوێ راستە پى دەکات، (نەگەرنا ھەمووایى پێنمایى کردو و پى پێشانى ھەموویان داو، بەلام ئەوانەى ھیدایەتى خوا قبو و بکەن، ئەو خوا ﷻ راستە پیان دەکات و، ئەوانەش کە ھیدایەتى خوا پەفز بکەن و بەرپەرچ بەدەنەو، خوا ﷻ گومرایان دەکات، سەربازەکانى پەرورەدگاریشت، تەنیا خۆى ژمارەیان دەزانى، ئەوێش کە باس کراو، تەنیا بیرخەرەوێە بۆ مەوێەکان.

ئىمە لەم تەفسىرە كوردىيەماندا، ئەو مەتودەمان پەچاۋ كەردو، كە ھەمىشە ھەولەدەھەين، قورئان بە قورئان تەفسىر بگەين و، لە دواى قورئان، بە دەفەكانى سوننەتى پىغەمبەر ﷺ، چونكە بىگومان باشتىن پوونكەرەو بە قورئان، خودى قورئانە، خوا ﷻ لە شوئىتەك شىتەك بە كورتى دىنى، لە شوئىتەكى دىكە بە درىزى دەيەننى، لە شوئىتەك لايەنكى مەسەلەيكە باس دەكات و، لە شوئىتەكى دىكە لايەنەكانى دىكەى باس دەكات.

ئىنجا لىرەدا كە تاوانباران داوا لە مالىك دەكەن: ﴿وَأَدَاؤُكُمْ لِمَقْضَىٰ عَلَيْنَا رَبِّكَ﴾ بانگيان كرد: ئەى مالىك! با پەرورەردگارت تەواومان بكات، كۆتايىمان پى بىنى و، بامەرتىنى، ەك لە سوورەتى (القَصص) دا ھاتو: ﴿فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ ۱۵، واتە: موسا ﷺ مستىكى لىداو تەواوى كرد، ﴿فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ تەواوى كردو، كۆتايى پى ھىنا، بوو ھۆى مردنى.

ئايە مالىك چى وەلام دەداتەو؟ ﴿قَالَ إِنَّكُمْ مَعَكُونُ﴾ (مالىك) گوتى: ئىو ھەمىننەو، ئىنجا لە تەفسىرەكان دا ھاتو، ھەندىك لە زانايان دەلن: دواى سالتەك و، ھەندىك دەلن: دواى بىست سالت و، ھەندىك دەلن: دواى ھەزار سالت، مالىك وەلام دەداتەو دەلن: ئىو ھەمىننەو، بەلام بە ھەرحال ئەو ھەمووى قسەيو، ھەتا بە سەنەدىكى راست، نەچىتەو سەر پىغەمبەر ﷺ، ەك تەفسىرى ئايەتەكان، ناگونجى باس بكرى، سالت و مانگ و ھەفتە و رۆزىش، بە چەمكى باويان ئايەتن بە خەلى سەر خرۆكەى زەويەو! ﴿قَالَ إِنَّكُمْ مَعَكُونُ﴾، مالىك گوتى: ئىو ھەمىننەو، واتە: بەردەوام دەبن لە سزاداو خوا ناتامەرتىنى، ەك لە شوئىنى دىكەدا دەفەرموى: ﴿ثُمَّ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ﴾ ۱۲، (الأعلى)، واتە: نە تىيدا دەمرى و، نە تىشيدا دەزى، نە ژياتىك دەزى، كە بە ژيان لە قەلەم بدرى و نە مردنىشى بەسەردا دى، كە كۆتايى پى بى، لە شوئىنى دىكەدا دەفەرموى: ﴿إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ﴾ ۷۱، طە، واتە: ھەر كەسىك بە تاوانبارى بىتە لاي پەرورەردگارى، (واتە:

تاوان لەگەڵ خۆی بھێنیتەوہ بۆ لای پەرەزدگاری، دۆزەخی بۆ ھەبە، نە تێیدا دەمرێ و، نە تیشیدا دەژێ، واتە: نە کوژایى پێ دێ، وەك چۆن مردن لە دنیادا ھەبە، بەلام لە رۆژی داویدا مردن نیە، نە ژيانیکیش دەژێ، كە بە ژيان لە قەلەم بدرێ.

﴿لَقَدْ جَنَعْنَاكَ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمُ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ﴾، بە دنیایی تیمە ھەقمان بۆ ھێنابوون، بەلام زۆربەتان کە یفتان بە ھەق نایەت و، ناخۆشویست بۆ ھەق، ھەق واتە: شتی چەسپاو و راست، کە لیژەدا مەبەست پێی خوا ﷻ بە یە کگرتنەو، بەندابەتیی کردنە بۆ خواو، پەرەوویی کردنە لە بەرنامە ی خواو، شوێن پتھە لگرتنی پتھەمبەری خوا بە ﷻ، ھەقمان بۆ ھێنابوون، بەلام زۆربەتان ناخۆشویست بوون بۆ ھەق، ھەقتان نە دەوێست، بۆچی دەفەرموێ: زۆربەتان؟ چونکە داوی بە شیکیان، ئەو ھەقە ی خوا ﷻ ناردوویەتی، قبوڵیان کردو، کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿لَقَدْ جَنَعْنَاكَ بِالْحَقِّ﴾، واتە: لە ژيانی دنیادا ھەقمان بۆ ھێنابوون، بەلام زۆربەتان ھەقتان نەوێست و، رەفتان کردو، ناخۆشویستتان ھەبوو بۆ ھەق، ھەقتان دەکە ڕھاندو، ھەقتان دەدزا، بۆیە رەتتان کردو، بەلام کە میکتان ئەوانە بوون کە پروایان ھێناو، ھەقیان قبوڵ کرد.

﴿أَمْ أَمْرًا﴾، یان نایا پیلانیکیان گیراوە، (إبرام) واتە: ھۆنین و پستی ریسێک، پەتیک، مەبەست پێی ئەو یە کاریکی مەحکەمیان کردووە نە خەشە یەکی باشیان داناو، ﴿فَإِنَّا مُرِمُونَ﴾، بە دنیایی تیمەش بکەری کاریکی مەحکەمین، رۆنەری نە خەشەو پلانیک مەحکەمین لە بەرانبەریناندا.

ئنجە ھەندیک لە زانیانی پوونکە رەوہ ی قورئان گوتوویانە: ئەمە مەبەست پێی ئەوہ بوو، کە بپروایان لە (دار النُدوة) دا دانیشتن و کووونەوہ یان کرد، لە دژی پتھەمبەر ﷺ کە چۆن لە بەینی بەرن؟ بەلام پێم وایە، ئەم سوورەتە لەو سەر و حەدەدا نەھاوتۆە خواری، واتە: سالی سیزدە یەمی پتھەمبەرایەتی، کە کافرەکانی مەککە لە کاتی دەرچوونی پتھەمبەردا بۆ کوچکردن بەرەو مەدینە پیلانی

كوشتينيان دانا، له (دار التَّوْبَةِ) دا، بەلكو ئەم سوورەتە لە سالانی هەشت و نۆدا
 ھاوتە خوارى، ئنجا زلە زلەكان و بریار بە دەستانى قورەيش و ھۆزەكانى
 دىكەش، كە لە مەككە بوون و لە (دار التَّوْبَةِ) دا، كۆبوونەو، بەس ئەو جارە
 كۆنەبوونەو و جارانى دىكەش كۆبوونەو، كە نەخشە داڤىن لە دژى پىغەمبەر
 ﷺ و پەيامەكەى، ئنجا مەبەستى ئەو ئايەتانە يەكێك لەو جارانیەو، ئەو هەش
 كارى بەردەوامیان وابوو، لە (دار التَّوْبَةِ) دا دانىشتوون و نەخشەیان داناو، خوا
 ﷻ دەفەرموو: ئەگەر ئەوان نەخشە دادەنێن، لە دژى پىغەمبەرى من و پەيامى
 من و قورئانى من، ئەو تىمەش نەخشەدانەرو پلان دانەرىن لە دژيان.

﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ﴾، يان ئايا پێيان وایە، تىمە قسەى
 پەنھانیان، ئەو قسەبەى كە لە دلباندا پەنھانى دەكەن و، سركە سرك و چپە چپیان،
 لە بەینى خویان دا، نابێستين! ﴿بَلَىٰ﴾، بە، ئەو هەش دەبێستين و ئاگامان لێتەتێ،
 ﴿وَرُسُلًا لَّهِمْ يَكْفُرُونَ﴾، سەر بارە نوێنەرەكانىشمان، پەوانەكراوێكانىشمان (كە
 فریشتەكان) لەلایان و، دەنوسن و تۆمار دەكەن.

جارێكى دىكەش خوا ﷻ دیتە سەر باسى بەیەكگرتن و یەكتایى خۆى، ھەم
 لە پەروردگار یتىیداو، ھەم لە بەدیھێنەراییەتیداو، ھەم لە خواوەندار یتىیداو،
 ھەم لە پەرستراو یتىیدا.

﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾، (ئەى مەحمەد ﷺ!) بفرمەو:
 ئەگەر (خوای) بە بەزەبى پۆلەى ھەبى، ئەو هەم بەیەكەمینى خواپەرستانم،
 واتە: من یەكەمینى خواپەرستانم، ئەگەر پۆلەى ھەبى دەبى من بزەم و كە
 من نەزانم، كەواتە: نیهتێ، ئەو و اتایەكێ.

یاخود ئەگەر (خوای) بە بەزەبى پۆلەى ھەبووایە، من یەكەمین پەرستەرانم،
 یەكەمین كەس دەبووم ئێویشم دەپەرست، ئەگەر گریمان خوا ﷻ پۆلەى
 ھەبووایە، چونكە ئێویش ھەر بەشێك دەبوو لە خوا ﷻ و دەبوو ئێویش

پەرستاربابە، ئەم ئایەتە چەند مانایەکی هەن، بەلام ئەو دوو مانایە زیاتر سەرەکیین.

ئەمەش هەمووی وەك قسە ی نەرمکردن و خاتەر گرتنە لەگەڵ بەرانبەردا، کە یەكسەر لە دەماری نەدەوی و بڵێی: باشە با بزانی، کە ئێوە دەلێن: خوا پۆلە ی هەیه، ئەگەر وابێ من یەكەمینى خواپەرستانم و دەبێ بزانی، یاخود: من یەكەم کەسم دەپەرستم، دە ی فەرموون: با لێ ی بکۆلنەو، داخو خوا ﷻ دەگونجێ پۆلە ی هەبێ؟!

﴿سُبْحَنَ رَبِّ الْأَسْمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، دوورە پەرورەدگاری ئاسمانەکان و زەوی و پەرورەدگاری عەرش، (ئەو تەخت و بارەگایە کە تەنیا خۆی دەزانێ چۆنە؟)، لەوێ تەوان خۆی پێ وەسف دەکەن، لەو وەسفە ی تەوان دەلێن، خوا ﷻ دوورە لەو، پاکە لەو جوړە وێناکردنە، کە پۆلە ی هەبێ و، وەچە ی هەبێ و، هاوبەشی هەبێ.

﴿فَذَرَهُمْ يَبْغُضُوا وَيَكْرَهُوا﴾، تەنجا لێیان گەڕێ با تێبڕێن و یاریی بکەن، واتە: تێبڕێنە ئێو قسە ی پووچ و بێ کەلك، با بەشیوەیهك هەلسوکهوت بکەن، کە هەلسوکهوتهکیان دەشوبهێتە یاریی منداڵان، قسەکیان وەك پزوانە ئێو باتلاغ و چلپاوێکە، کردەو و هەلسوکهوتهکانیشیان، وەك یاریی و گەمە ی منداڵان، لێیان گەڕێ با سەرگەرمی ئەو بێ، ﴿حَقَّ يَلْعَنُوا يَوْمَئِذٍ الَّذِينَ يُوعَدُونَ﴾، تاكو پووبەرووی ئەو پزۆریان دەبنەو، کە بەلێیان پێدراو، ئەمەش هەڕەشە یکی گەورەیه بۆیان، واتە: لێیان گەڕێ با سەرگەرمی قسە و پەفتاری پووچ و بێکەلکی خۆیان بێ، تاكو گیرۆدە ی ئەو پزۆرە دێن، کە بەلێیان پێدراو.

﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾، ئەویش (خوا ﷻ) ئەو کەسەیه، کە لەسەری تەنیا ئەو پەرستراو، لەسەر زەویش بەس ئەو پەرستراو، هەر ئەو کاربەجێی زانایە، یانی: هەرچی کاربەجێی و

کارامه‌یی و لیزانیی هه‌به‌و، هه‌رجی زانیاریی و شاره‌زایی هه‌به، له لای خواى پەروەردگار، ﴿وَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾، به‌رزو به پێزهو، به‌رده‌وامه‌و، خاوه‌ن خێرو به‌رده‌کەته، نه‌و که‌سه‌ی هوکمرانیی ئاسمانه‌کان و زه‌وى هى ویه، هه‌روه‌ها هوکمرانیی، نه‌وه‌ی ده‌که‌وته نێوان ئاسمانه‌کان و زه‌ویشه‌وه، ته‌نیا هى خوایه، ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾، زانیاریی کاته‌که (ساعة) ش له لای نه‌وه، واته: زانیاریی هه‌بوون به‌و کاته دیاریکراوه‌ی که ناخیر زه‌مانی تیدا دى، یاخود قیامه‌تى تیدا دى، یان پۆزى دوایی به هه‌ردوو قوناغه‌که‌وه، تیدا دى، ته‌نیا له لای نه‌وه، ﴿وَالَّذِي تَرْجَعُونَ﴾، ته‌نیا بۆ لای ویش ده‌گێدرینه‌وه.

﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفْعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، نه‌وانه‌ش که له جیاتی وی، یان له‌گەڵ وی، یان جگه له‌وى لێیان ده‌پاړینه‌وه، هه‌چ کامیان تکا کردنیان به‌ده‌ست نیه، مه‌گه‌ر نه‌وانه‌یان که شایه‌دی به هه‌قیان داوه، واته: شایه‌دی ده‌ده‌ن به یه‌کتایی خوا، له به‌دیهنه‌رایه‌تیی و، پەروەردگار تیی و، خاوه‌ندار تیی و، په‌رستراو تیی، شایه‌دی به‌و هه‌قه ده‌ده‌ن و، ده‌شزانن، واته: به به‌رچاوپروونییه‌وه شایه‌دی ده‌ده‌ن، واته: ته‌نیا نه‌وانه‌یان که نه‌و شایه‌دی به هه‌قه ده‌ده‌ن، تکا کردنیان به‌ده‌سته، نه‌وانه‌ی له جیاتی خواو، جگه له خوا، لێیان ده‌پاړینه‌وه، ته‌نیا نه‌وانه‌یان که شایه‌دی به هه‌ق ده‌ده‌ن، تکا کردنیان به‌ده‌سته، نه‌وانیش فریسته‌کان و پێغه‌مبه‌ران و دۆستانی خوان، نه‌وانه‌ن که خه‌لک به نه‌زانیی لێیان ده‌پاړینه‌وه و ده‌بانپه‌رستن، نه‌گه‌رنا نه‌وانی دیکه، که له جیاتی خوا ده‌په‌رسترن، چ ژيانداربن، چ بن ژيان بن، نه‌وانه هه‌چیان تکا کردنیان به‌ده‌ست نیه، نه‌وه واتیه‌کی.

یاخود: نه‌وانه‌ی که له جیاتی خوا لێیان ده‌پاړینه‌وه، هه‌چیان تکا کردنیان به‌ده‌ست نیه، مه‌گه‌ر بۆ که‌سیک که شایه‌دی به هه‌ق بدات، واته: نه‌وانه‌ی لێیان ده‌پاړینه‌وه، که فریسته‌کان و پێغه‌مبه‌ران، نه‌وانه ته‌نیا تکا بۆ که‌سیک

دەكەن، كە شایەدیی بە هەقی دابی و، ئەهلی ئیمان و تەوحید بووب، هاوکات لە رووی زانیاریشەوه ئەو شایەدییە بە هەقە دابی.

﴿وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولَنَّ اللَّهُ﴾، نەگەر ئێتان بپرسی: کێ دروستیکردوون؟ زۆر بە جەختکردنەوه دەڵێن: خوا ﷻ، ﴿فَأَن يُّؤْفَكُونَ﴾، کەواتە: بۆ کوێ لادەدرێن؟ (يُؤْفَكُونَ) يُقْلَبُونَ، يُضْرَفُونَ، بۆ کوێ هەڵدەگێردرێنەوه، بۆ کوێ لادەدرێن، یاخود: ﴿فَأَن يُّؤْفَكُونَ﴾، واتە: (فَكَيْفَ)، واتە: چۆن لادەدرێن و چۆن هەڵدەگێردرێنەوه، مادام خوا بەدیتهێنەریانەو دان بەو راستییەدا دێن، ئەدی بۆچی جگە لە خوا دەپەرستن، مادام تەنیا خوا دروستیکردوون و، تەنیا خوا هەمەکارە کەون و کانیانە، کەواتە: هەر ئەویش شایستە ی پەرسترا و بەندایەتیی بۆ کرانە، کەوا بێ: بۆ کوێ لادەدرێن و چۆن لادەدرێن؟ لێرەدا کە بە بکەر نادیار (مَجْهُولُ الْفَاعِلِ)، هاتو، یانی: ئەوانە، ویست و خواستی خۆیان لە دەست داوه، پێشمە ی کارو باریان کەوتۆتە دەست کە سێکی دیکەو، بە ویستی خۆیان و، بە عەقڵی خۆیان و، بە نازادیی خۆیان بە ڕێدا ناپۆن و، بەملاو لادا دەبرێن.

﴿وَقِيلَ يَا يَرْبِ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئەمە دەگێردرێتەوه بۆ سەر ئەو رستەبە ی پێشی، کە دەفرموێ: ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، واتە: (وَعِنْدَهُ عِلْمُ قَبْلِهِ)، هەر وەها خوا ﷻ زانیاری فەرماشته کەیشی لە لایە؟ هێ پێغمەبەر ﷺ کە گوێ: ﴿يَا يَرْبِ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئەی پەرورەدگار! ئەوانە کۆمەڵێکن بڕوا ناھێن، واتە: سکاڵای کرد بۆ لای پەرورەدگار، وەك لە سوورەتی (الفرقان) دا، دەفرموێ: ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾، پێغمەبەریش ﷺ گوێ: ئەی پەرورەدگار! خەڵکە کەم ئەو قورئانەیان واز لێهێناوه، پشتیان تێکردوه، ئەمە سکاڵا کردنی پێغمەبەرە ﷺ لە دەست خەڵکە کەللەرەق و خراپەکە ی، سکاڵا دەکات بۆ لای خوا ﷻ، خۆتێراوێشتەوه: (وَقِيلَ)، نجا نەگەر (قِيلَ) بێ، دەگێردرێتەوه بۆ سەر رستەبە ی

يَنْتَبِهُوا، **﴿وَرُسُلَنَا لَهُمْ يَكْتُبُونَ﴾** ۸۰، نىرداۋەدكانى تيمە لەلايان دەنووسن، هەموو كردهوەدكانى وان دەنووسن، **﴿قِيلَ يَا رَّبِّ﴾**، ئەو فەرمايشتەى پيغەمبەريش **﴿﴾** دەنووسن، كە فەرمايو: ئەى پەرۋەردگارم! ئەوانە كۆمەلەى بىرۋا ناھيەن، واتە: ئەو سەكالاھى پيغەمبەر **﴿﴾** كە بۆ لای پەرۋەردگارى كردوويەتى، ئەويشيان نووسيو، ياخود: **﴿قِيلَ﴾**، بەركارى رەھا **﴿مَفْعُول مطلق﴾**، **﴿وَقَالَ قَوْلُهُ﴾**، پيغەمبەر **﴿﴾** قسەى خۆى كرد، كە گوئى: ئەى پەرۋەردگارم! ئەمانە كۆمەلەى بىرۋا ناھيەن، دواتر لە مەسەلە گرنگەكاندا، زياتر تيشكى دەخەينە سەر: **﴿قِيلَ﴾** و **﴿قِيلَ﴾**.

﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾، چاوپۆشيان لىبەو پتيان بلى: سەلام، لەمەودوا دەزانن، **﴿فَاصْفَحْ عَنْهُمْ﴾**، واتە: بە جورىك روويان لى وەرگىر، وەك ھەر گوئيستى قسەكانيان نەبووبى، ئەگەرنا بەو واتايە نە، كە پيغەمبەر **﴿﴾** بيانبوورى، لە كوفرو شيرك و تاوان و خراپە، چونكە ئەو كارە نە بەدەست نەو، نە لەوھش دەيانبوورى، بەلكو يانى: تۆ لە ھەقى تايەتتى خۆت، كە قسەيەكى بى نەزاكەت و شىوازىكى نارىك لەگەل تۆدا بەكاردىنن، چاوپۆشيان لى بکە، يان: وازيان لى بىنەو دووريان لى بگرەو لاملان تتيكە، **﴿وَقُلْ سَلَامٌ﴾**، بلى: سەلام، بۆ خوا حافىزى و وازلتيھيان و، دوورى گرتن و، نەك سەلام، بە ماناي: سەلام و ئاشتيتان لەسەر بى، **﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾**، لە مەودوا دەزانن، دەزانن كە چ كەتتيكى خراپيان كرده، دەزانن كە سزاھەكى بىرەزا چاوپۆشيان دەكات، لە ئەنجامى ئەو كوفرو شيرك و تاوان و خراپەياندا.

مەسەلە گىرەكەن

مەسەلە يەكەم:

تاوانباران لە نازارى دۆزەخدا دەمىننەوهو، لەسەريان سووك ناكړي و، تىيدا
بى هيوادەبن و، سووچى خوښانە، كە به و دەرەچوون، كە لە ماليكى
دۆزەخەوانىش دەپاړتەوه: يا خوا بمانرئى، پتيان دەلى: ئيوه تىيدا دەمىننەوه،
چونكە خوا ﷻ هەقى بۆ هينابوون، كە چى هەقتان دەدزاو، كە يفتان پى
نەدەهات، ئنجا ئەگەر ئەوان پيلانى مەحكەم بگيرن، لە دۆي پىغەمبەرى خواو
پەيامى خوا، خواش نەخشەى ورديان لە دژ دەكىشى و، خەيالىشان خواو، كە
پتيان وابى خوا ﷻ ئاگادارى نەتئى و چەيان نيه، بگرە وپراي ئەوه، فريشته
تيرراوهكانىشى هەموو شتەك تۆمار دەكەن:

خوا ﷻ دەفرموي: ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّهِينٍ ۖ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۚ لَا يُفَرِّغُهُمْ ۚ
وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ۚ وَمَا ظَنَنْتَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الْفَٰلِغِينَ ۖ ۷۰﴾ وَنَادَا يٰمَلِكُ لِيَقْضِ
عَلَيْنَا رَبِّكَ قَالِ إِنَّكُمْ مَكْرُوتٌ ۚ ۷۱﴾ لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنْ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ
ۚ ۷۲﴾ أَمْ أَمْرًا أَمَرًا فَإِنَّا مُّهِمُونَ ۚ ۷۳﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلُنَا
لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ۚ ۸۰﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە یازدە برگەدا:

(۱) ﴿إِنَّ الْمُجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ مُّهِينٍ ۚ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۚ﴾ بێگومان تاوانباران لە نازارى دۆزەخدا،
بە هەمیشەیی دەمىننەوه، (المجرمون: القاعلون للإجرام، وَهُوَ الدُّنْبُ الْعَظِيمُ، والمُرَادُ:
المُشْرِكُونَ الكَافِرُونَ)، (المجرم)، لەسەر كىشى (مفعِل)، ناوی بکەر (إسم فاعِل)، بە

مانای كەسك كە (جُرْم) تاوان تەنجام دەدات، (إِجْرَام) و (جُرْم) و (جرعة) ش بریتیه له گوناھیکى مەزن، كە لیژەدا مەبەست پیتی تاوانی ھاوبەش بۆ خوا دانەرە بیپروایە کانه، بەلام بۆیە خوا ﷻ بە وشەى (مُجْرِم) ناویان دیتی، تاكو بزانی كە تەوانە و پیرای ھاوبەش بۆ خوادانان و بیپروایى، تاوانباریش بوون، یاخود ھەر خودى ھاوبەش بۆ خوا دانان و بیپروایە کەیان، و پیرای ئەوہى ھاوبەش بۆ خوا دانانەو بیپروایە، تاوانیکى گەورەشە.

ھەلبەتە ھەر كەسكیش بەینى لە گەڵ خوا تیتك چوو، بەینى لە گەڵ بەندەکانى خواشدا تەواو نابن، بۆیە ھەر كەسك ئەھلى كوفرو شیرك بى، مسوگەر ئەھلى ستەم و تاوان و خراپەش دەبن.

(۲) - ﴿لَا يَفْقَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾، لەسەریان سووك ناکری (لەسەریان خاوا ناکریتەوہ) و، ئەوان تیتدا ناتومیدو بن هیوا دەبن، (فَقَرٌ أَيْ سَكَتٌ، وَصَغْفٌ وَخَفٌ)، واتە: راوہستاو، بیتیز بوو و، سووك بوو، وشەى: (فَقَرٌ)، (لازم) ھو (فَقَرٌ) (مُعْتَدِي) ھ، (فَقَرٌ) واتە: لەسەرى سووك كرد، كەواتە: (لَا يَفْقَرُ عَنْهُمْ أَيْ: لَا يَفْقَرُهُ أَحَدٌ عَنْهُمْ، بَلْ يَسْتَمِرُّ الْعَذَابُ عَلَيْهِمْ بِشِدَّةٍ)، ھیچكەس ئەو سزایەیان لەسەر سووك ناكات و لەسەریان خاوا ناكاتەوہ، بەلكو بەردەوام دەبن، بگرە لە سوورەتى (النبا) دا خواى بالا دەست دەفەرموى: ﴿فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا﴾، بیچیزن بەس سزاتان بۆ زیاد دەكەین، ھەر ھەھا لە سوورەتى (النساء) دا، دەفەرموى: ﴿كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ﴾، ھەر كاتك پێستەکانیان كولان و برژان، پێستی دیکەیان بۆ تازە دەكەینەوہ، تاكو سزای زیاتر بچیزن، چونكە دەمارە ھەستەوہرەكان زیاتر لە پێست دان.

كە دەفەرموى: ﴿وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾، دەگوترى: (أَبْلَسٌ، يُبْلِسُ، فَهُوَ مُبْلِسٌ أَيْ: يَتَسَّ، وَتَسْمِيٌّ إِبْلِيسَ إِبْلِيسًا لِأَبْسِهِ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ)، ﴿وَهُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾، ئەوان لەویدا بن هیوان و، تەما براون، ھیچ نومیديکیان نەماوہ، وشەى (أَبْلَسٌ)، واتە: (يَتَسَّ) ناتومید بوو، (إِبْلِيسَ) یش بۆیە ئەو ناوہى لێنراوہ، چونكە لە بەزەى خوا ناتومید بووہو ھیچ ھیواى پیتی نەماوہ.

ئىنجا لىرەدا پەنگە پرسىيارىڭ بىرى، ئەوانە بۆچى وايان لىھاتو؟ ئايا ئەو سىتەم نىيە لىيان دەكرى؟ خواش ﷻ بۆ لاپردنى ئەو گومان و خەيالە پوچە، دەفەرموى:

(۳) - وَمَا ظَنَنْتَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﷻ، ئىمە سىتەمان لى ئەكرىبون، ((كە ئاوا سزاىان دەدەين)، بەلكو ئەوان خۇيان سىتەمكار بوون، (الظُّلْمُ: الْإِغْتِدَاءُ، وَهُوَ الْإِصَابَةُ بِضَرْمٍ يَغْيِرُ مُوجِبٍ مَشْرُوعٍ)، بىرىتە لە دەستدرىژى و، لەودى كەسىڭ تووشى زيان بىكە، بەبى پىويستىكەرتكى رەوا، بەلام ئەوان خۇيان سىتەمىيان لە خۇيان كىردە، كە ئەو حىكمەتەي خوا ئەوانى بۆ دروستكىردە، ئەيانھىنايە دى و سەريان بەرز ئەكرەدە، كە خواو خاوندى خۇيان بناسن، بزائن خوا ﷻ بۆچى لىرەي داناون، لەسەر ئەم زەويىيو پىويستە چى بىكەن و چۆن بۆين؟ ئەو ش سىتەمىكى زەكە تۆ لە خۆت نەپرسى، لە خاوەنەكەت نەپرسى و سەرنىجى دەوروبەرت نەدەي، بۆچى لىرەي و دەبى چى بىكەي؟ سىتەمە مەرووف خۇي وەك ئازەل تەماشىا بىكات، لە خالىڭدا كە لە ئازەل جىايە!

(۴) - وَكَادُوا يَكْمُلُكَ لِقَاضٍ عَلَيْكَ ﷻ، بانگىيان كىرد: ئەي مالىك! با پەرورەدگارت تەواومان بىكات، واتە: با پەرورەدگارت كۆتايىمان پى بىنى و، بامەرىنى، مالىك ناوى ئەو فرىشتەيە، كە بەسەر دۆزەخ رادەگات و سەپەرشتىي دۆزەخ ھەمووى دەكات، وەك لە سوورەتى (المۇدثر)ىشدا دەفەرموى: عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ﷻ، ئىنجا مالىك، نۆزدە فرىشتەي دىكەي لەبەردەست دان، كە بە تەنكىد ئەوانىش فرىشتەي دىكەي زۆريان لەبەردەست دان، وَمَا يَعْلَمُ جُودُ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﷻ، خوا ﷻ ھەر لەو سىاقەدا، لە سوورەتى (المۇدثر)دا دەفەرموى: سەربازەكانى پەرورەدگارت، بەس خۇي دەزانى چەندن، بەلام مالىك سەپەرشتىياري گشتىي دۆزەخەو، نۆزدە فرىشتەشى لەبەر دەست دان، ئىنجا كە ئەوانىش لەبەردەستى ئەودان، ئەوانىش تەنيا خوا ﷻ دەزانى چەند فرىشتەيان لەبەر دەستدان، بۆ سەپەرشتىيىكرىدن و ھەلسووپاندىنى كاروبارى دۆزەخ و دۆزەخىيەكان!!

(۵) - قَالَ إِنَّكَ مُنْكُوتٌ ﷻ، گوئى: تىو ھاوودەن، كە دۆزەخىيەكان دەلتىن: ئەي مالىك! با پەرورەدگارت تەواومان بىكات، كۆتايىمان پى بىنى و، بامەرىنى، لِقَاضٍ عَلَيْكَ ﷻ

رَبُّكَ ﴿لَقَدْ﴾ نەم وشەيە لە سوورەتی: (الْقَصَص) دا، خوا ﷻ بۆ مراندنی بە کارهێناوە،
 کە دەفەرموی: ﴿فَوَكَّرَهُ مُرْسًى فَقَضَىٰ عَلَيْهِ﴾ ۱۵، واتە: مووسا ﷺ مستیکی لێدا (لە
 کابرای قیبتی) و تەواوی کرد، واتە: کۆتایی بە ژيانی هێنا.

مالیک وەلام دەداتەو: ﴿قَالَ إِنَّكُمْ مَّا تَكُونُونَ﴾، گوتی: ئێوە دەمێننەو،
 (ماکث) ناوی بکەر (إِسْم فاعِل)، واتە: ماو، ئێوە ماو دەن، لە (مَكث) وە
 هاتو، (المَكْثُ: البَقَاءُ مَعَ انْتِظَارٍ)، (مَكث وَمَكْث) هەردووکیان واتە: مانەو
 لە گەڵ چاوەڕوانییدا.

٦- ﴿لَقَدْ جِئْتُمْ بِالْحَقِّ﴾، بە دلتیایی هەقمان بۆ هێنا بوون، ئەمە یان قسە
 فریشتەکانە، کە وەحییان هێناوە، پەيامی خوايان هێناوە بۆ پیغەمبەران، ئەوانیش بە
 مرووفەکانیان ڕاگەیانداوە، یان فەرمايشتی خوايە راستەوخۆ: ئێمە هەقمان بۆ هێنا بوون،
 ئەو هەقش بریتی بوو لە خوا بە یەكگرتن، بریتی بوو لەو کە مرووف بۆ تاقیکردنەو
 دروستکراو، مرووف ژيانی هەتا هەتایی چاوەڕپێ دەکات لە ڕۆژی دوايیدا، کە ئەو
 ژيانە هەتا هەتاییە بنیات دەنرێ، لەسەر ئەوێ ئەو ژيانە دنیاییە چۆن گوزەراندووە؟!.

٧- ﴿وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ﴾، بەلام زۆربەتان هەقتان دەدزا، وشە
 کە پرهاندنیش بە کاردی، دەلێن: دەیکە پرهێنن، بە کوردیی دەلێن: دەیدزی، واتە: ڕقی
 لێی دەبێتەو، کەیفی پێی نایە، دانووی لە گەڵ ناکوێ، بۆچی دەفەرموی: ﴿وَلَكِنَّ
 أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ﴾، بەلام زۆربەتان هەقتان دەدزا، کەیفتان پێ نەدەهات؟

وەلامە کە: ئەوانە ی ڕقیان لە هەق بوو، حوکمرانە خۆبەزگرو خۆسەپنەکان
 بوون، چونکە ئەو هەقە لە گەڵ بەرژووەندیی ناشەرعی و ناردەوای ئەواندا
 تێککیراوە، بەلام زۆرینهیەکی شونکەوتووی هەلخەلەتاو هەبوون، پەنگە هەقیان
 هەر نەناسیی، یاخود ڕقیان لە هەق نەبۆتەو هەقیان نەدزاو، چونکە لە گەڵ
 هیچ بەرژووەندییەکیاندا تێک نەگیراوە، بەلکو پەنگە لە دلەو، ئەو هەقیان
 زۆریش خۆشویستیی، نەک هەر نەیاندرابیی، ڕقیان لێی نەبوو بێ، بەلام لەبەر

ئەو دەلەلەن دەسلەتدارەكانەو، لەسەریان بە مەرج گیرا بوو، كە دەبێ شۆنكەوتووین بـن و، سەر بەرەو لای خوا بەرز نەكەنەو، تەماشای پەيامی خوا نەكەن، بەلكو دەبێ كۆیلە ئەوان بـن، بۆیە گوێیان نەدەدا ئەو هەقە، هەرچەندە بە هەقیشیان دەزانی، كە ئیستاش هەر وایە، ئەوانەى شۆن حیزبە عەلمانیهكان دەكەون و، ملكەچ دەكەن بۆ پزێمە سەمكارە خۆسەپنەكان، دەزانن هەق چۆنەو ناھەق چۆنەو، دانیشى پێدا دێن، دى بۆ لات دەلتى: بلىم چى، ژيانم وا دەسووپى، واتە: ژيانەكەى ئىردى پى گرنگترە لە ژيانەكەى ئەولا و، رازيىکردنى ئەو كەسەى كەردوویەتى بە كۆیلەو ژىر دەست، پى گرنگترە، لە رازيىکردنى خوا!!!.

ئەو (ولكن أكثركم للحق كارهون) لێردەدا ئىشكالێك دروست دەكات، ئەویش ئەو دەیه كە: هەمیشە ئەوانەى خۆسەپن و، خۆشگوزەران و خۆ فەرزكەرن بەسەر خەلك و جەماوەردا، كەمىنەن و، خەلك و جەماوەرە هەلخەلەتاوو شۆنكەوتوو كەیان زۆرىنەیه!!، بەلام دەگونجى مەبەست ئەو بى، زۆرىەى خەلكە فریو خواردوو كەش، چونكە شۆنكەوتوو كەمىنە سەمكارە كە بوون، هەمان حوكمى وانیان هەبوو.

۸- ﴿أَمْ أَتَرْمُوا أَمْرًا﴾، یان ئایا ئەوان بپاریکیان داو؟ یاخود ئەوان پیلانکیان گێراو و تەگبیریکیان كردو؟ وشەى: (أَمْ) لِلْإِضْرَابِ الْإِنْتِقَالِي مِنْ حَدِيثٍ إِلَى حَدِيثٍ، (أَمْ) بمعنى (بل أ): (بَلْ أَتَرْمُوا أَمْرًا)، واتە: بەلكو ئایا ئەوان تەگبیریکیان كردو، چونكە (أَمْ) بۆ گواستنەو دەیه لە قسەیهكەو بۆ قسەیهكى دیکە، كە دیارە پرسیار كەردنەكە، پرسیار كەردنى ترساندن و هەڕەشە لێكەردن، نەك پرسیار كەردنى نكوولیی لێكەردن، واتە: هەم هەڕەشە لێكەردن، هەم چەسپاندنى ئەو كارەیه كە ئەوان كەردوویانە.

۹- ﴿فَإِنَّا مُبْرِمُونَ﴾، بە دلتیایى ئیمە، بپاردهرو نەخشەدانەرىن، (إبرام) ئە لەسڵدا بە مانای هۆننەو دەیه پتێك و چینی دیت، ئەگەر بە مەحكەمى بچنێ، بەلام لێردەدا خوازاراوەتەو، بۆ دانانى نەخشەیهكى پتەوو دڵ لەسەر چەسپاندن جییه جێكەردنى.

(۱۰) ﴿أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ﴾، یان ثایا پنیان وایه یتمه په نهان و چپه یان نازانین، (السُّرُّ: مَا يَخْفَوْنَ فِي أَنْفُسِهِمْ، وَالنَّجْوَى: مَا يَتَنَاجَوْنَ بِهِ فِيهَا بَيْنَهُمْ)، (سِرُّ): نه وده په که له دلی خویندا! په نهانیان کردوه، (نجوی) ش نهو چپه چپ و فسکه فسکه یه، که له بهینی خوین دا کردوویانه، کورده واری ده لین: چپه ی کرد، سرکه سرکی کرد، فسکه فسکی کرد.

(۱۱) ﴿بَلَىٰ وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾، با، (همه په نهانیان ده زانین و همه قسه ی چپه یان ده زانین و)، نیردراوه کانیشمان له لایانن ده نووسن، هرچی ده یکه ن و ده یلین ده نیووسن، به لکو نیه ت و نیراده کانیشیان ده نووسن، وه که له فره میشتی پیغه مبه ردا ﴿هَاتُوهُ﴾ هاتوه: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: إِذَا هَمَّ عَبْدِي بِحَسَنَةٍ، وَلَمْ يَعْمَلْهَا، كَتَبْتُهَا لَهُ حَسَنَةً، فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتُهَا عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضِعْفٍ، وَإِذَا هَمَّ بِسَيِّئَةٍ، وَلَمْ يَعْمَلْهَا لَمْ أَكْتُبْهَا عَلَيْهِ، فَإِنْ عَمِلَهَا كَتَبْتُهَا سَيِّئَةً وَاحِدَةً﴾» (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۳۴۹).

واته: نه بوو هوږه پرخوا لئی رازی بی، ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﴿هَاتُوهُ﴾ فره میووی: خوا ﴿عَزَّ وَجَلَّ﴾ فره میوویه تی: به نده که م نه گهر نیه تی چاکه یه کی هیناو بو ی نه کرا، (نه که لئی په شیمان بیتوه)، چاکه یه کی بو ده نووسم، بیگومان نه گهر کردی به ده (۱۰) چاکه بو ی ده نووسم، تا کو هو ت سه د (۷۰۰)، نه گهر نیه تی خراپه یه کیشی هاته دل و نه یکرد، له سه ری نانوسم و، نه گهر کردی خراپه یه که ده نووسم.

بیگومان که ده فره میو ی: ﴿وَرُسُلُنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ﴾، مه به ست له فریشته کانه، که ده نیرین و نیراون، تا کو کرده ده ی مرؤفه کان بنووسن و تاگیان لئ بیت و تو ماری بکه ن، وه که له سووږه تی (ق) دا ده فره میو ی: ﴿مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عِידٌ﴾، واته: هیچ قسه یه که نابیزئی، مه گهر چاودیریک ی ناماده له لایه تی، ننجا ثایا نووسینی فریشته کان، نووسینی راسته قینه یه، یاخود مه جازه، بو سه ر ژمیرو پاراستنی؟ نه وه به س خوا ی په رو ه ردگار ده یزانن، به لآم نه گهر

مروء بتوانى، به ددنگ و ويئنهو شت تۆمار بکات، به ته نکيد فريشته کاني خوا، که خوا ﷻ به تاييهت بو نهو هى داناون، ناميرو هوکاري زور پيشکه وتووتر، که کردهوى مروءه کان و هه لسوکه وتيان و قسه کانيان، به لکو نيته و نیازو مه به ستيشيان تۆمار بکات، به ده ستiane وهيهو به کاري دښن.

ليره دا دوو شوينه وار دښن:

أ- (رُوي أَن ابْنَ مَسْعُودٍ قَرَأَ (وَنَادُوا يَا مَالُ) بِحَذْفِ الْكَافِ عَلَى التَّخِيمِ، فَذَكَرَتْ قِرَاءَتُهُ لَابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ: مَا كَانَ أَشْغَلَ أَهْلَ النَّارِ عَنِ التَّخِيمِ)، واته: گيردراوه تهوه که عه بدوللای کورى مه مسعود وشه (وَنَادُوا يَا مَالُ) ي، خوښندو تهوه به: (وَنَادُوا يَا مَالُ)، که نه مه له زمانى عه په بيدا بنچينه يه که پتي ده گوترى: (ترخيم)، نهویش نهو ديه که پتي دواى وشه که لابردى، بلتي: (يا مَالُ)، له جياتى بلتي: (يا مَالُ)، نهو خوښندو تهوه بو عه بدوللای کورى عه عباس (خوا ليان رازى بن) باسکراوه، نهویش گوتوويه تى: خه لکى دوزه خ زور لهوه سه رقالتن ناگيان له (ترخيم) بن!

که نهوه بنچينه يه کى ره وانپيژيه، نايانه رږڅى بير لهو ورده شتانه بکه نهوه!

که ده فه رموى: ﴿لَيْقُضَ عَلَيْنَا رَبُّكَ﴾ (الْقَضَاءُ: الْإِمَاتَةُ)، تهواو کردن، کوتايى پيښيان، به لام (ل) ي سه ر: ﴿لَيْقُضَ﴾، (لَمْ الْأَمْرُ بِمَعْنَى الدُّعَاءِ)، لامه که بو فه رمانه، به لام به ته نکيد به مانای پارانه وهيه، نه گه رنا فه رمان به سه رچيدا ده کات؟!.

ب- له ته فسيري نه م نايه ته دا که ده فه رموى: ﴿أَمْ أَمْرُكُمْ أَمْرًا فَإِنَّا مُرْسِمُونَ﴾ (الْقُرْطَبِيُّ) له ته فسيره کهى خوى دا^(۱) نه م ده فه دښنى: (قَالَ مُقَاتِلٌ: نَزَلَتْ فِي تَذْهِيرِهِمُ الْمَكْرَ بِاللَّيْلِ ﷻ فِي دَارِ النَّدْوَةِ حِينَ اسْتَقَرَّ أَمْرُهُمْ عَلَى مَا أَشَارَ بِهِ أَبُو جَهْلٍ عَلَيْهِمُ، أَنَّ يَبْرَزَ مِنْ كُلِّ قَبِيلَةٍ رَجُلٌ لِيَشْتَرِكُوا فِي قِتْلِهِ، فَتَضَعُ الْمُطَابَقَةُ يَدَهُ، فَتَزَلَّتْ هَذِهِ الْآيَةُ، وَقَتَلَ اللَّهُ جَمِيعَهُمْ فِي بَدْرٍ).

وانه: موقائیل (که به کیکه له زانابان شونکه وتووای دواى هاوه لئن)، کوتوویه تی: ئەم ئایەتە لە بارەى نەخشە دانانیە ئە لە دژى پىغەمبەر ﷺ لە (دار التَّودَةِ)دا، کاتیک رایان لە سەر ئەوێ چەسپا، که ئەبوو جەهل ئاماژەى پێکرد بوو، ئەویش ئەوێ بوو لە هەر هۆزێک، پیاوێک بێ، تاكو هەموویان لە کوشتنى پىغەمبەردا ﷺ بەشدار بن، دواى داواکردنى غزەکانى بە خوێنى پىغەمبەر ﷺ بپهێژ بێ و، شەریان لە گەڵ ئەو هۆزانەدا پى نەکری، ئەم ئایەتە لەو بارهوه هاتۆتە خورەوهو، خوش هەموو ئەوانەى لە جەنگى بەردا فەوتاند.

ئەو وای کوتووه، بەلام من پىم وایه: هاتە خواری ئەم ئایەتانهو، ئەم سوورەتە زووتر بووه، لەو نەخشە و پیلانەى، که لە کۆتایى قوناغى مەککەدا، وانە: سالى سێزدەیهى پىغەمبەرایە تى دا، هۆزى قورەیشى بپهێرو کیشویانە لە دژى پىغەمبەر ﷺ، بەلام بىگومان ئەوان، بەس بۆ ئەو کارە تەگىریان نەکردوهو نەخشەیان نەکیشاوه، هەمیشە خەرىکی نەخشە کیشان و کوپوونەوه بوون، لەو کۆرو مەجلىسەى خۆیاندا، لە دژى پىغەمبەر ﷺ و چۆنیه تى بەرھەلستىیکردنى بە پامەکەى.

مسئله‌ی دووم:

فرمان‌کردنی خوا به پیغمبره‌ک‌ی، که بفهرموی: نه‌گەر (خوای) به به‌زه‌یی رۆل‌ی هه‌بی، من یه‌که‌مین یه‌رسته‌ران ده‌بم بۆ! به‌لام پاک‌ی بۆ به‌روه‌دگاری گه‌ردوون، له‌وه‌ی خوای پێ وه‌سف ده‌که‌ن، دوا‌یش خوا ﷻ فرمان ده‌کات به‌ پیغمبر ﷺ، که لیان گه‌رێ، له‌سه‌ر تیرزانی قسه‌ی پووچ و که‌مه به‌رده‌وام بن، هه‌تا ده‌گه‌نه‌ رۆژی دیداریان:

خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾ (۸۱) ﴿سُبْحَنَ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾ (۸۲) ﴿فَذَرَهُمْ خَوْضًا وَيُلْعَبُوا حَقًّا يُلْقَوْنَ يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾ (۸۳)

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایەتانه، له پێنج بڕگه‌دا:

(۱) ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ﴾، بۆ: نه‌گەر (خوای) به‌ به‌زه‌یی رۆل‌ی هه‌بی.

(وَلَدٌ) خۆتندراویشه‌ته‌وه: (وَلَدٌ).

(۲) ﴿فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾، من یه‌که‌مین یه‌رسته‌رانم، زانایان چه‌ند واتایه‌کیان بۆ لیکداونه‌وه:

۱- گریمان خوا ﷻ رۆل‌ی هه‌بی، من یه‌که‌مین نه‌و که‌سانه‌ ده‌بم، که نه‌و رۆل‌یه‌ی خوا ده‌پهرستن، چونکه‌ مادام رۆل‌ی خوا بێ، گریمان راست بێ، رۆل‌ی خوا بێ، شایسته‌ی نه‌وه‌یه، وه‌ک خوا ﷻ به‌هرستێ.

۲- ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ﴾، (إِنْ) لابه‌ره (الثَّابِتِ) یه، واته: (مَا كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ)، (خوای) به‌ به‌زه‌یی هه‌چ رۆل‌ی نه‌یه.

۳- ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ﴾، (إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ) فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ لِلرَّحْمَنِ، سَوَاءٌ كَانَ لَهُ وَلَدٌ أَمْ لَا، وَهَذَا إِخْرَافٌ لِلْعَبَانِ، أي: أَنْزَلَهُ اللَّهُ عَنِ الشَّرِيكِ، نه‌گەر (خوای) به‌ به‌زه‌یی

رۆلەي هەبێ، وەك ئێوە ئیددیعی دەکەن، من یەكەمین کەسم کە بەندایەتیی بۆ خوا دەکەم، رۆلەي هەبێ یان نەبێ، ئەمەش جووریکە لە بە دەمەوێدانى بەرانبەرەكەت، کە یەكسەر لە دەمازی نەدەي و بلیتی: باشە وەرن با لیتی بکۆلێنەو، داخۆ دەگونجێن خوا رۆلەي هەبێ؟!

۴- ئەگەر (خوای) بە بەزەیی رۆلەي هەبێ، من یەكەمین کەسم، کە قسەكەي ئێوە بە درۆ دادەنێم و، خوا بە تەك دەگرم و هەر کەسێك بە راستی خوا بپەرستێ، رۆلەو وەچەي پال ناداتە لا، چونکە خوا ﷻ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾ الشوری.

هەلبەتە ئەوەي کە لە هەموو مانایەکان بەهێزترە، یەكەمیانە، دوايش هێ چوارەمیان، بەلام ئەوە کە (إِنْ) لێرەدا (الشُّرُطِيَّة) نەبێت و (النافِيَّة) بێ، واتە: (مَا كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ)، ئەمە وەك زانیان گوتووین: لە شوێنی دیکەدا هاتووە، لەم سیاقەدا ئەو مانایە سوودیکي وا بە دەستەو نادات.

زانیان گوتووین: کاتی خوێ حەججای کوری یوسووفی سەقەفی، سەعیدی کوری جوبەیری گرتو، خوا ﷻ لە سەعیدی کوری جوبەیر رازی بێ و لیتی خوێش بێ، زانیەکی زۆر گەورە بوو، حەججای بە زولم کوشتووێتی، گوتووین: (هَذَا التَّغْيِيرُ مِثْلُ قَوْلِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ لِحِجَّاجٍ عِنْدَمَا قَالَ لَهُ: وَاللَّهِ لَا بُدَّ لَكَ بِالدُّنْيَا نَارًا تَلْقَى، قَالَ سَعِيدٌ: لَوْ عَرَفْتُ أَنَّ ذَلِكَ إِلَيْكَ مَا عَبَدْتُ إِلَّا هَـوَ)، ئەمە لە زۆر لە تەفسیرەکان دا هاتو، بۆ نموونە لە تەفسیری (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ كِتَابِ اللَّهِ الْمَجِيد) دا^(۱)، (إِبْنُ عَبَّاسٍ)، دەلی:

ئەم تەعبیرە وەك قسەي سەعیدی کوری جوبەیر، کە حەججای گرتی و پێیگوت، ژانی دنیات بۆ دەگوێم بە تاگریکی بلیسەدار، سەعیدیش گوتی: ئەگەر زانیام ئەوە بەدەست تۆیە، بێجگە لە تۆ هیچ پەرستراویکم نەدەپەرست، واتە: ئەوە بەدەست تۆیە، داخۆ من دواي ئەوەي دەمکوژی و دەمرم، دەچمە کوێ؟!

هه لیه ته حیکمه تی نهو ته عییره نهویه، و له هاوبه ش بو خوا دانه رده کان بکات گوئی بگرن، به هوی نهوه وه که نومیدیان وده رده نی، له که لیدا بگه نه نه نجامیک، به لأم نه گهر ههر له ریوه، له ده ماریان بدات، بیگومان گوئی بو ناگرن، ده توانین بلتین: نهو ته عییره وه که نهو نایه تانه ی سووړه تی: (سبا) وایه، که خوا ده فهرموئ: ﴿قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ قُلْ اللَّهُ وَإِنَّا أَوْ بِإِيَّاكُمْ لَعَلَّ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾ (۱۱) ﴿قُلْ لَا تَسْأَلُونَ عَمَّا أُخْرِمْنَا وَلَا تَسْأَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾ (۱۲) ﴿قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ﴾ (۱۳) که نه مه له زمانی عه پیدای پتی ده گوئری: (إِخْرَاءُ الْعَيْنِ لِلْخِصْمِ)، بواردان به ده مه قالیکه رو جلهو شلکردن بو به رانبه رکه ت، تا کو ناماده بی قسه ت له که ل بکات.

(۳) - ﴿سُبْحَنَ رَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْمَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، پاکیی بو په روه ردگاری ناسمانه کان و زهوی، په روه ردگاری عه پش، له وهی نهوان په روه ردگاری پی وه سف ده که ن،

نه مه هه ندیکیان ناویان مانا کردوه: (أَسْبَحُ اللَّهَ عَمَّا يَقُولُونَ وَيَصِفُونَ بِهِ اللَّهَ)، خوا به پاک ده گرم له وهی نهوان ده یلین و خوی پی وه سف ده که ن. (۴) - ﴿فَذَرَهُمْ مَخُوضًا وَيَلْعَبُوا﴾، لیان گه پی با تیپرژین و، یاری و گه مه بکه ن، یانی: با ههر برژینه نیو قسه ی پوچ و به تاله وه، قسه ی وا بکه ن که له گه مه و یارییه وه نیزیکه و، زیاتر له گه مه و یاری ده چیت، تا کو قسه ی هه ق و راست.

(۵) - ﴿حَقٌّ يُلْقَوْنَ يُومَعُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ﴾، تا کو ده گه نه نهو روزه، که به لینیان پیدراوه، ﴿حَقٌّ يُلْقَوْنَ﴾، خویندراویشه ته وه: (حَتَّى يُلْقُوا)، هه تا کو ده گن، نه گهر بلین: (يُلْقُوا) له سه ر کیشی (مُفَاعَلَة) یه و، بو به شدارییکردن (مَشَارَكَة) ه، به لأم نه گهر (يُلْقُوا) بی، واته: تا کو پی ده گن، دیاره نهو روزه ی به لینیان پیدراوه، یان هه رده شیان پی لیکراوه، یان سزای دنیایه، یان سزای روزه ی دواپیه، یا خود هه ردو وکیانه.

مەسەلەى سىيەم:

ناساندنى خىۋاي بەرزى مەزن، لە ميانى چەند سيفەت و كرده وەيه كيدا،
وہك حوكمرانىي رەھاي گەردوون و، ھەبوونى زانىبارى ھاتنى ئاخىر زەمان و،
بە دەست بوونى تىكاو، بەدەيتنەر بوون بۆ تىكراى مروۋفەكان:

خو ﴿۸۵﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ وَهُوَ الْحَكِيمُ
الْعَلِيمُ ﴿۸۶﴾ وَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ
وَأَلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۸۷﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَعَةَ إِلَّا مَنْ شَهِدَ
بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۸۸﴾ وَلَكِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿۸۹﴾

شىكردنەھەى ئەم ئايەتەنە، لە يازدە بىرگەدا:

(۱) - ﴿وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌُ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌُ﴾، ئەو (خو ﴿۸۵﴾) ئەو كەسەيە،
كە ھەم لە سەرى، (لە ئاسمانى) پەرستراو، ھەم لەسەر زەوىش، واتە: (ھو مەبۇدٌ فى
العالم العلويّ والعالم السفليّ)، ھەم لە جىھانى سەرى و، ھەم لە جىھانى خوارى، ھەر
ئەو پەرستراو، واتە: ھەر ئەو شايستەى پەرستراو، دەنا پەرستراوى دىكە ھەن، بەلام
پەرستەكەيان نا ھەقە.

(۲) - ﴿وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ﴾، بەس ئەوىش كارزانى زۆر زانايە، واتە: خو ﴿۸۵﴾ وەسەف
كراو بە ھىكمەتى تەواو و، بە زانىبارى تەواو، بە جۆرىك كە پىويستى بە ھىكمەت و
زانبارى ھىچ كەسى دىكەو، ھىچ شتىكى دىكە نىە.

(۳) - ﴿وَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾، بەرزو بەپىزەو بەردەوامە،
ئەو كەسەى حوكمرانىي ئاسمانەكان و زەوى و، ئەوئەى دەكەوئە ئىوانىانەو، ھى وىەو
بەدەست وىە.

(۴) - ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾، زانیاری کاتەكە (ساعة)ش تەنیا لە لای ئەو، (ساعة) ەك زۆر جار گوتوو مانە: یان مەبەست ناخیر زەمانە، یان قیامەتە، یان پۆزی دوا یی بە ھەردوو قۇناغە کە یەو، وشە (ساعة) لە ئەسڵدا بە شیکە لە کات، بە لأم ەك زاراو دە یەك بە کارھاتو، بۆ کاتی ھاتنی ناخیر زەمان، یاخود قیامەت، یاخود پۆزی دوا یی بە گشتیی.

(۵) - ﴿وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، تەنیا بۆ لای ویش دەگێردرێنەو، خوێندراویشە تەو: (وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ)، بەس بۆ لای ویش دەگەرێنەو.

لێرەدا کە دەفەر موی: ﴿وَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَالَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾، ئەمە ھەواڵدانیکە بە کارھێنراو لە ستایشکردنی خوادا ﷻ، کە مانای (تبارك) واتە: خوا خاوێن پێزو بەرز یی و بەردەوامییە، لەبەر ئەو (تبارك) لەسەر کیشی (تفاعل) بەھیزی ئەو مانایە دەگەرێنێ، کە لای داتا شراو، چونکە پێزگە (تفاعل) بۆ کارێکە، لە نێوان دوو لایەن دا دەکری، ەك (تَفَاعُلًا وَمَارًا)، پێکھو جەنگان، پێکھو دەمەقالییان بوو، بە لأم لێرەدا کە بە کار دەھێنێ بەبێ بەرانبەر پەچاوکردنیک، مانای وایە ماناکە ی بەھیزە، واتە: ئەو پەری پێزو ھیزو بەردەوام ی بۆ خوا ی بەرزو مەزنە، ئنجا مانایە کە ناوی لێدیتەو: ھوکرانیسی ئەم جیھانە، کە کۆتایی دی و، جیھانی دیکە کە دی و بەردەوام دەبێ، ھەر ھی تەو، سەرەجامیش تەنیا بۆ لای ئەو.

(۶) - ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفْعَةَ﴾، ئەوانە ی کە لە حیاتی وی (خوا)، یان جگە لە وی، لێیان دەپارێنەو، ھیچیان تکا کردیان بە دەست نیە.

(۷) - ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ﴾، مەگەر ئەوانە یان کە شاھدیی دەدەن بە ھەق، واتە: شاھدیی دەدەن بە یەکتایی خوا، شاھدیی دەدەن بە راستیی پێغەمبەری خوا ﷺ، تەنیا ئەوانە توانای تکا کردیان ھە یە لە لای خوا.

(۸) - ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، شاھدیی بە ھەق دەدەن و ئەوان دەشزانن، واتە: بە بەرچاو روونیەو شاھدیی دەدەن، ئەمە واتایەکی.

واتايەكى دىكەي، ﴿وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الشَّفَعَةَ﴾، ئەوانەي
 كە لىيان دەپارنەنە، تەكا كەردنيان بەدەست نى، ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ﴾، واتە:
 (إِلَّا لِمَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ)، مەگەر ئەوان تەكا بکەن بۆ كەسێك، كە شايدەي دەدا
 بە ھەق، يانی: مەگەر تەكا بکەن بۆ كەسێك، كە ئەھلى ئيمان بووبى و، ئەو
 ھەقەي خوا ﷻ بە پىغەمبەرەن دا ئاردوويەتى، ئەوان قېووليان كەربى، ئيمانين
 پى ھىتابى، ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، ئىجا بە بەرچا و پوونى و شارەزايىشەو،
 قېووليان كەربى، نەك ھەر بە لاسايىكەرنەوھى كۆترانە.

(الطبري) ئەم ئايەتە قورتاننە، بە دوو جۆر مانا دەكات:

۱- (لَا يَمْلِكُ عِيسَى وَغُزَيْرَ وَالْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ يَعْبُدُهُمْ هَؤُلَاءِ الْمُشْرِكُونَ وَلَا يُؤْمِنُونَ، بِالسَّاعَةِ،
 الشَّفَاعَةَ عِنْدَ اللَّهِ لِأَحَدٍ إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ، يَعْنِي بِهِ عِنْدَهُمْ إِلَّا لِمَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ، فَوَحَّدَ اللَّهَ
 وَأَطَاعَهُ عَلَى عِلْمٍ مِنْهُ وَيَقِينِ بِتَوْحِيدِ اللَّهِ)^(۱)، واتە: عيسا و عوزەيرو ئەو فريشتانەي، ئەو
 ھاوبەش بۆ خوا دانەرانە دەيانپەرست، كە پەروايان بە پۆژى دوايى نى، تەكا كەردنيان لە
 لای خوا بەدەست نى، بۆ ھىچ كەس، مەگەر كەسێك كە شايدەي بەدات بە ھەق،
 كەسێك خوا بەيەك بگري و، بپەرستى و فەرمانبەرى بۆ بکات، لە پووى زانيارى و
 بەقینەوھ.

يانی: عيسا و عوزەيرو فريشتەکان، تەنیا تەكا بۆ ئەوانە دەکەن، كە ئەھلى
 ئيمان.

۲- (وَلَا تَمْلِكُ الْآلِهَةُ الَّتِي يَدْعُوها الْمُشْرِكُونَ وَيَعْبُدُونَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ، الشَّفَاعَةَ: إِلَّا عِيسَى وَغُزَيْرَ
 وَذَوُوهُمَا، وَالْمَلَائِكَةُ الَّذِينَ شَهِدُوا بِالْحَقِّ، فَأَقْرَبُوا بِهِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ حَقِيقَةَ مَا شَهِدُوا بِهِ)، واتە:
 ئەو پەرستراوانەي ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان دەيانپەرست و لىيان دەپارنەنە، تەكا كەردنيان
 بەدەست نى، جگە لە عيسا و عوزەيرو ئەوانەي وەك ئەوان و، فريشتەکان، ئەوانەي
 شايدەيان داوھ بە ھەق و، دانيان پێدا ناوھ، زانیويشيانە، واتە: ئەوھى كە شايدەيان

پیداوه، زانیاری و دنیایان له باره‌ی چیه‌یه تیه‌وه هه‌بووه، که‌واته: په‌ستراوه‌کانی دیکه، چ په‌یکه‌رو دارو به‌رد بووین، چ شه‌تان و مروّف بووین، هه‌رچی بووین، که‌ نه‌و شایه‌دیدانه به‌هه‌قه‌یان نه‌بووه، ته‌وانه توانای تکارکردنیا نیه.

که‌ ده‌فه‌رموئ: ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ﴾ ده‌لئ: (الشَّهَادَةُ بِالْحَقِّ: الإقرار بتوحيد الله)، بریتیه له دانپیتان به‌یه‌کتایی خوادا ﷻ، که‌ ده‌شفه‌رموئ: ﴿وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾، واته: (وَيَعْلَمُونَ حَقِيقَةَ تَوْحِيدِهِ)، واته: له‌ پروی زانیاری و به‌رچاو پرونیه‌وه نه‌و شایه‌دیییه ده‌ده‌ن و، چیه‌تی نه‌و یه‌کتاییه‌ی خوا ده‌زانن.

نهمه ده‌شوبه‌یتته نه‌و نابه‌ته‌ی له‌ سووره‌تی (النجم) دا‌هاتوه: ﴿وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُغْنِي شَفَاعَتُهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَى﴾، واته: زۆر فریشته هه‌ن له‌ ناسمانه‌کاندا، تکارکردنی ته‌وان هیچ سوودیکی نیه، مه‌گه‌ر دوا‌ی ته‌وه‌ی خوا مؤلّت ده‌دا، بۆ هه‌ر که‌سێک که‌ بیه‌وئ و، رازیش بئ (شه‌فاعه‌ت و تکای بۆ بکری).

۹- ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ﴾، ته‌گه‌ر لیان بپرسی: کئ ته‌وانی هیناوه‌ته‌ دی، کئ دروستی کردوون؟ نهمه پرسیارکردنی چه‌سپاندنه، لیڤه‌دا پروی دواندن له‌ پیڤه‌مبه‌ره ﷻ یاخود له‌ که‌سێکی دیارییکراو نیه.

۱۰- ﴿لَقَوْلِ اللَّهِ﴾، (ته‌گه‌ر لیان بپرسی کئ ته‌وانی دروستکردوه؟)، زۆر به‌ جه‌خت‌کردنه‌وه‌وه ده‌لئن: خوا ﷻ.

۱۱- ﴿فَأَنْ يُوَفَّكَوْنَ﴾، که‌واته: به‌ره‌و کوئ لا ده‌درئین؟ یاخود: چۆن لا ده‌درئین؟ (أَي: اسْمُ اسْتِفْهَامٍ عَلَى الْمَكَانِ، فَمَحَلُّهُ نَصَبٌ عَلَى الظَّرْفِيَّةِ، أَي: إِلَى أَيِّ مَكَانٍ يُصْرَفُونَ؟)، به‌ره‌و چ شویتیک لا ده‌درئین؟ یاخود چۆن چۆنی لاده‌درئین، واته: له‌ په‌رستنی خوا، بۆ په‌رستنی غه‌یری خوا لاده‌درئین، له‌ حالیکدا که‌ خوا به‌ده‌یه‌تته‌ریانه‌و، خوا په‌روه‌ردگارو مشوورخویانه، ﴿يُوَفَّكَوْنَ﴾: (أَفِئَّةً عَنْ كَذَا، يَأْفِكُهُ أَي: صَرَفَهُ عَنْهُ)، واته: لایدا له‌و شته.

مەسەلەى چوارەم و كۆتایى:

خو! ﷻ ناگادارى سكالای یتغەمبەرەكەيەتى ﷻ، لە چنگ گەلەكەى كە برۋا ناهین، ئەویش فەرمانى پىدەكات، بە روو لى وەرگىرانىان و پشتگوئى خستىنان، تاكو كاتى خويان دى:

خو! ﷻ دەفەرموى: ﴿وَقِيلَ يَرْبِ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ۝۸۸﴾ قَاصَحَ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَّمَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ۝۸۹﴾

شىكردنەوى ئەم دوو ئايەتە، لە سى برگەدا:

۱- ﴿وَقِيلَ يَرْبِ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، گوتراوەكەيشى: ئەى پەرۋەردگارم! ئەوانە كۆمەلىكن برۋا ناهين، خوێنراویشەتەو: ﴿وَقِيلَ﴾، كە بىگومان راناو دەكەى بۆ یتغەمبەر ﷻ دەچىتەو، ئنجا ئەگەر ﴿وَقِيلَ﴾ بى:

أ- ئنجا ئەگەر ﴿وَقِيلَ﴾ بى: ﴿قِيلَ﴾، واتە: قسە، ﴿الْقِيلُ: مَضْرُوقٌ، وَالْأَظْهَرُ أَنَّهُ اسْمٌ مُرَدٌّ بِهِ لِلْفِعْلِ، أَيِ: الْمَقُولِ، مِثْلُ الذَّبْحِ بِمَعْنَى مَذْبُوحٍ، وَالْمَعْنَى: مَقُولُهُ، وَالضَّمِيرُ الْمُضَافُ إِلَيْهِ (قِيلَ)، ضَمِيرُ الرُّسُولِ ﷺ بِقَرِينَةِ السِّيَاقِ﴾، وشەى ﴿قِيلَ﴾ چاوكى ﴿قَالَ﴾، ئە، ناوێكە مەبەست پى: بەركار ﴿مَفْعُولٌ بِهِ﴾، واتە: گوتراوەكەى، وەك ﴿ذَبَحَ﴾ بە مانای ﴿مَذْبُوحَ﴾، واتە: سەربراو، كەواتە: كە دەفەرموى: ﴿وَقِيلَ﴾، واتە: گوتراوەكەى یتغەمبەر ﷻ، راناو دەكەش لە ﴿قِيلَ﴾ دا، دەچىتەو بۆ یتغەمبەر ﷻ، كە بە پى سىاق ديارە.

واتە: گوتراوى یتغەمبەر ﷻ، قسەكەى یتغەمبەر ﷻ، كە چى فەرموى؟ ﴿يَرْبِ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئەى پەرۋەردگارم! ئەوانە كۆمەلىكن برۋا ناهين، ئەمە سكالادىنى یتغەمبەر ﷻ بوو، لە چنگ قەومە كە للەردق و بىپروايەكەى.

ب- بەلام ئەگەر ﴿قِيلَ﴾ بى، لە حالەتى بەركار ﴿مَفْعُولٌ بِهِ﴾ دا دەبى و، ئەو كاتەش دەگىردىتەو بۆ سەر رستەى پىشى، كە دەفەرموى: ﴿أَمْ يَحْسُبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ﴾، نایا پىيان وایە كە تىمە قسەى پەنھانى ئەوان و چپە چپى ئەوان نابىستىن؟

لیترهش ده فهرمووی: (وَقِيلَ) واته: هه م چیهو قسه ی په نهانی ئهوان ده بیستین، (وَقِيلَ) هه م قسه ی پیغه مبه ریش ﷺ ده بیستین، که سکا لای کرد بو لای خوا ﷻ له ده ست قوم ه که ی، فهرمووی: نه ی په روه ردگارم! نه وانه کومه لیکن بپروا ناهیتن.

شاره زایانی پر زمانی عه رده بیی، ده لین: (قِيلَ) چاوگهو (نُصِبَ عَلَى أَنَّهُ مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ أَي: يَسْمَعُ وَيَعْلَمُ، قوله: ﴿يَرْبِّ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، یانی: (قِيلَ) مه منصوبه وه که بهرکاری ردها، یانی: خوا قسه که ی ده بیست و ده زانی: (یا رب...)، به لام نه گهر (قِيلَ) بی، ده چپته وه بو: ﴿وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ﴾، واته: (وَعِنْدَهُ عِلْمُ قِيلَ)، هه روه ها زانیاریشی هه یه، خوا ﷻ به فرمایسته که ی پیغه مبه ر ﷺ که سکا لای له ده ست گه له که ی کردوه.

هه لته پیغه مبه ران (عليهم صلاة والسلام) له چهند شویتیکی قورئاندا، لیان گپدراوه ته وه که سکا لایان کردوه بو لای خوا ﷻ، بو وینه:

۱- له سووره تی (الفرقان) دا: ﴿وَقَالَ الرَّسُولُ يَرْبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا﴾، واته: پیغه مبه ر ﷺ فهرمووی: نه ی په روه ردگارم! کومه له که م، خه لکه که م، ئه م قورئانه یان واز لی هیئا.

۲- هه روه ها له سووره تی (نوح) دا، نوح ﷺ، سکا لای بو لای خوا کردوه: ﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لِيَا إِلَهَاهُمْ فَلَمْ يَذْهَبُوا عَلَيَّ إِلَّا فِرَارًا﴾، نوح ﷺ، چهند سکا لایه که ده کات بو لای خوا ﷻ.

۳- هه روه ها له سووره تی (الذخا) دا: ﴿فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ خَاسِرُونَ﴾، موسا ﷺ، له په روه ردگاری پارایه وه، نه وانه کومه لیکی تاوانبارو خراپه کارن.

که واته: ئه مه ش سکا لای پیغه مبه ری خاته مه ﷺ، له ده ست گه له که لله ره ق و سه رکیشه که ی.

(۲) ﴿فَاصْنَعِ عَنَّهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ﴾ چاوپوښيان لى بگه، ياخود ړوويان ليوهرگيرده بلى: سه لام، خوښنډارويشه ته وه: (قَسُوفٌ تَعْلَمُونَ)، واته: به شيوې دواندن له مهودوا نيوه ده زانن، هه نديك له زانايان گوتوويانه: دواى نهوې نايه ته كانى فهران كردن، به جهنگ و جهاد هاتوونه خوارى، نهم نه سخ بوته وه، چونكه خوا ﷺ فهران به پيغمبر ﷺ ده كات: ړوويان ليوهرگيرده، ياخود چاوپوښيان لى بگه، له مافى خوت، كه به بى نه زاكهت ده تدوين و تومتهت بو هه لده به ستن، قسه ي خراپت له به رانه ردا ده كهن، له هه قى خوت چاوپوښيان لى بگه، بلى: سه لام، وه زانايان گوتوويانه: (سَلَامٌ مُّؤَادَةٍ وَمُنَارَكَةٍ)، سه لام كردنى خوا حافيزى و وازليهيان، نهك سه لام كردنى بلى: ناشتې و سه لامه تييتان له سره بى.

(۳) ﴿قَسُوفٌ يَعْلَمُونَ﴾، له مهودوا ده زانن، خوښراوه ته وه ش: (قَسُوفٌ تَعْلَمُونَ) نهوې ش شتوازي ناوردانه وه (التفات)، يان: له مهودوا ده زانن نه ي بپروايه كان! تووشى چ سزا يه ك ده بن.

گومان: هه نديك له زانايان گوتوويانه: نهم نايه ته نه سخ بوته وه، دواى نهوې نايه ته كانى فهران كردن به جهنگ هاتوونه خوارى.

به لام وانيه، هه رچهنده نهك هه ر ليره، له زور شوينى ديكه ش دا، هه موو نهو نايه تانه ي فهران ده كهن به چاوپوښيكردن و ړو ليوهرگيران و پشتگووى خستن، هه نديك له زانايان گوتوويانه: هه موو نهوانه نه سخ بوونه وه، به لام بېگومان نهو بوچوونه راست نيه، چونكه:

أ- جارى له قوربانى مه ككه يدا، نايه تى نه سخ كراوه هه راگونجى هه بن.

ب- پيغمبرى خوا ﷺ له مهدينه ش كاتى قسه ي ناشايسته ي هاوبه ش بو خوا دانه رده كان، ياخود هى جووله كه كان، به لكو جارى وا هه يه هى مسولمانانى دل نه خوښيشى ده بيس، هه ر لاملې تيده كردن و پشتگووى ده خستن.

ج- نه‌وه به‌کیکه له په‌وشته به‌رزه‌کانی پی‌غمبه‌ر ﷺ که خوا ﷻ فه‌رمانی پێ‌کردوه، خۆ‌بیان پێ‌پراز‌نیت‌ه‌وه‌و شت‌یکی چه‌سپاوه‌و، هوکمی‌کی شه‌رعیی کاتیی نه‌یه، که ب‌گونجی نه‌سخی به‌سه‌ردا بێ، هه‌رچه‌نده له هه‌موو قور‌نان دا یه‌ک هوکمی تیدانه، نه‌سخ کرابیت‌ه‌وه، به‌و واتایه که کاری پێ‌نه‌کړی.

نجا (محمد أمين الشنقيطي)، له ته‌فسیره‌که‌ی خۆی: (أضواء البيان) دا، ده‌لێ: باس‌کردنی نه‌سخ لێ‌ره‌دا، هیچ رێ‌ی تێ‌ناچێ، چونکه جه‌نگ کردن له شوئینک دایه، که پێ‌ویسته جه‌نگی تێ‌دا بکړی و، له شوئینکیش دا که پێ‌ویست بێ، به‌په‌وشتی جوان و لێ‌بورد‌ه‌یی و سینگ فراوانی و، چاوپۆشی مامه‌له‌ بکړی، نه‌ویش له شوئنی خۆی دا، وه‌ک له ته‌فسیره‌که‌یدا^(۱) گو‌توویه‌تی، زانایانی دیکه‌ش له‌و باره‌وه هه‌مان قسه‌یان کردوه.

که‌واته: له کۆتایی ئەم سووره‌ته‌دا، خوا ﷻ رایده‌گه‌یه‌نی، که ناگاداری نه‌و قسه‌یه‌ی پی‌غمبه‌ره ﷺ که سکا‌لای بو‌لای په‌روه‌ردگاری کردوه: په‌روه‌ردگارم! نه‌وانه کو‌مه‌لێکن به‌روا ناهینن، خوا‌ی په‌روه‌ردگاریش پێ‌ی ده‌فه‌رموی: ﴿فَاصْفَحْ عَنَّهُمْ﴾، به‌رویان لێ‌وه‌رگێ‌ره‌و، چاوپۆشیان لێ‌ بکه، له هه‌قی خۆت، ﴿وَقُلْ سَلَامٌ﴾، پێ‌شیان ب‌لێ: سه‌لام، خواتان له‌گه‌ل، مادام هه‌ر به‌روا ناهینن و له‌گه‌لیاندا گه‌یش‌توویه بن به‌ست، کاتی خۆ‌تیان له‌گه‌ل به‌فیرۆ مه‌ده.

﴿فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾، له مه‌هودوا ده‌زانن، یاخود پێ‌یان ب‌لێ: سه‌لامتان لێ‌ بێ، ﴿فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾، له‌مه‌هودوا تێ‌وه‌ ده‌زانن، یانی: ئە‌وه هه‌مووی فه‌رمایشتی پی‌غمبه‌ره ﷺ دياره له حال‌یکی وادا، که تینسان له‌گه‌ل که‌سانێ‌کدا که که‌له‌ره‌فن و، نه‌سه‌لم‌تین و هه‌یچیان لێ‌ هه‌ل‌ناکړی، ده‌گاته بنه‌ست، هه‌یچ چاری نه‌یه، مه‌گه‌ر ب‌لێ: خوا حافیزتان بێ و، چی دیکه کاتی خۆ‌بیان له‌گه‌ل‌دا به‌فیرۆ نه‌دات.

لېرەدا دىننە كۆتايى تەفسىرى سوورەتى (الزحرف)، لە خواى پەرۋەردگار داۋاكارىن، كە بە لوتف و كەرەمى خۆى، ئەللمان ھۆشيارترو، دلمان بىدارتر بكات، بۆ باشتى لى تىگە يشتى فەرمايشتەكەى و، چاكتى تىدا يىگە يشتى، بە ھۆى پىۋە پەندىۋون و بەرجەستە كىرەنە، چ ئەۋەى لە ژيانى تاكىيمان دا دەگرى، چ ئەۋەى لە ژيانى خىزانىسى و، چ لە ژيانى كۆمەلەيەتسى و، چ لە ژيانى سىياسىيمانداو، يارمەتىيمان بىدات، ئەم قورەنە غۇمانى پى بىزىنەنەۋە، دەۋرۋەرمانى پى بىزىنەنەۋە، غۇمانى پى پاك و چاك بىكەين، دەۋرۋەرمانى پى پاك و چاك بىكەين.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

نیوهرۆک

- پێشه‌کی ئەم تەفسیرە بە‌گشتیی..... ۵
 بە‌رچاو ڕوونییە‌کی گ‌رن‌گ..... ۱۰
 لە‌بارە‌ی ئەم تەفسیرە‌وە..... ۱۰
 پێشه‌کی ئەم بە‌رگە..... ۱۲

تەفسیری سو‌رە‌تی ف‌ص‌ل‌ت

- دە‌ست‌پێ‌ک..... ۱۷
 پێناسە‌ی سو‌و‌رە‌تی (ف‌ص‌ل‌ت) و بابە‌تە‌کانی..... ۱۷
 یە‌که‌م: ناوی..... ۱۷
 دوو‌ه‌م: شو‌ئ‌نی دا‌به‌زینی..... ۱۸
 سێ‌ه‌م: ڕیزبە‌ندیی لە‌ مو‌ص‌ح‌ف و دا‌به‌زیندا..... ۱۸
 چوارە‌م: ژمارە‌ی ئایە‌تە‌کانی..... ۱۸
 پێنجە‌م: نیو‌ه‌رۆ‌کی..... ۱۹
 شە‌شە‌م: تاییە‌تمە‌ندییە‌کانی..... ۱۹
 حە‌وتە‌م: دا‌به‌ش‌کردنی ئایە‌تە‌کان بۆ چە‌ند دە‌رس‌تێ‌ک..... ۲۱
 دە‌رسی یە‌که‌م..... ۲۳
 پێناسە‌ی ئەم دە‌رسە..... ۲۵
 مانای دە‌قاو دە‌قی ئایە‌تە‌کان..... ۲۶
 شیک‌ردنە‌وە‌ی هە‌ندێ‌ له‌ وشە‌کان..... ۲۷
 مانای گ‌شتیی ئایە‌تە‌کان..... ۳۰
 هۆ‌ی ها‌ت‌نه‌خوارە‌وە‌ی ئایە‌تە‌کان..... ۳۹
 مە‌سه‌له‌ گ‌رن‌گە‌کان..... ۴۴
 پێناسە‌ی قو‌ر‌ئ‌ان بە‌ نۆ‌ سی‌ف‌ه‌تی سە‌ر‌د‌کیی..... ۵۲

- كۈرتە باستىك لە بارەى دروستبۈۈنى گەردۈۈنەۋە..... ۷۴
- دەرسى دوۋەم**..... ۹۱
- پېئاسەى ئەم دەرسە..... ۹۳
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۹۴
- شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۹۵
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۹۷
- مەسە لە گرنگەكان..... ۱۰۴
- دەرسى سېئەم**..... ۱۲۵
- پېئاسەى ئەم دەرسە..... ۱۲۷
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۱۲۸
- شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۱۳۰
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۱۳۲
- مەسە لە گرنگەكان..... ۱۴۰
- كۈرتە باستىك لە بارەى شاىەدېي لەسەر درانى مرقۇقەۋە لە قىامەت دا..... ۱۴۷
- دەرسى چۈارەم**..... ۱۶۷
- پېئاسەى ئەم دەرسە..... ۱۶۹
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۱۷۰
- شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۱۷۱
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۱۷۳
- مەسە لە گرنگەكان..... ۱۷۹
- كۈرتە باستىك لە بارەى ھاۋەلىتىي فرىشتان بۇ پرواداران و، شەيتانەكان بۇ بېيروايان..... ۱۸۶
- كۈرتە باستىك لە بارەى خەسلەتە بنەپەتتەيكەكانى بانگەوازكارانەۋە..... ۲۰۲
- دەرسى پېئەجەم**..... ۲۴۵
- پېئاسەى ئەم دەرسە..... ۲۴۷
- ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان..... ۲۴۸
- شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان..... ۲۴۹
- ماناى گشتىي ئايەتەكان..... ۲۵۱

- ۲۵۶..... مەسەلە گىزىگەكان
- ۲۷۲..... دەرسى شەشەم
- ۲۷۵..... پېئاسەى ئەم دەرسە
- ۲۷۶..... ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
- ۲۷۷..... شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان
- ۲۸۰..... ماناى گىشتى ئايەتەكان
- ۲۹۰..... مەسەلە گىزىگەكان
- كورتە باسېك لە بارەى دەرگەۋتى بەردەۋامى نىشانەكانى خواۋە ﷺ لە ئاسۋىيەكان و
- ۳۰۶..... لە خودى مروققانىشدا:

تەفسىرى سۈرەتى الشورى

- ۳۱۵..... دەستېيك
- ۳۱۵..... نېۋەرۋى سۈرەتى (الشورى) و بابەتەكانى
- ۳۱۵..... يەكەم: ناۋى ئەم سوۋرەتە:
- ۳۱۵..... دوۋەم: شوئىنى دابەزىنى:
- ۳۱۶..... سىيەم: رىزبەندىى لە موصحف و دابەزىنى دا:
- ۳۱۷..... چۈاردەم: ژمارەى ئايەتەكانى:
- ۳۱۷..... پىنجەم: نېۋەرۋى:
- ۳۱۸..... شەشەم: تايبەتەندىيەكانى:
- ۳۲۰..... ھەۋتەم: دابەشكىردنى ئايەتەكان بۆ چەند دەرسىك:
- ۳۲۲..... **دەرسى يەكەم**
- ۳۲۵..... پېئاسەى ئەم دەرسە
- ۳۲۶..... ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
- ۳۲۸..... شىكىردنەۋەى ھەندىك لە وشەكان
- ۳۲۹..... ماناى گىشتى ئايەتەكان
- ۳۳۶..... مەسەلە گىزىگەكان

- كورتە باسېڭ لە چوار سەرنج دا لە بارەى خواو پەيوەندييەوہ لەگەڵ دروستکراوہ کانى
 ۳۴۲.....
 کورتە باسېڭ لە بارەى بە پاکگرتى خواوہ، لە ويچوونى بە دروستکراوہ کانى ۳۶۹
 کورتە باسېڭ لە بارەى بژيودانى خواو زۆرو کەمکردنيەوہ ۳۷۸
دەرسى دووہم ۳۹۳
 پېناسەى ئەم دەرسە ۳۹۵
 ماناى دەقاو دەقى ئايەتەکان ۳۹۶
 شيکردنەوہى ھەندىڭ لە وشەکان ۳۹۸
 ماناى گشتى ئايەتەکان ۴۰۰
 مەسە لە گرنگەکان ۴۱۳
دەرسى سېيەم ۴۴۳
 پېناسەى ئەم دەرسە ۴۴۵
 ماناى دەقاو دەقى ئايەتەکان ۴۴۶
 شيکردنەوہى ھەندىڭ لە وشەکان ۴۴۷
 ماناى گشتى ئايەتەکان ۴۵۰
 مەسە لە گرنگەکان ۴۵۶
 کورتە باسېڭ لە بارەى ماناى ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ﴾ ھوہ: ۴۶۸
دەرسى چوارەم ۴۷۷
 پېناسەى ئەم دەرسە ۴۷۹
 ماناى دەقاو دەقى ئايەتەکان ۴۸۰
 شيکردنەوہى ھەندىڭ لە وشەکان ۴۸۱
 ماناى گشتى ئايەتەکان ۴۸۳
 مەسە لە گرنگەکان ۴۹۵
 روونکردنەوہىک لەسەر ھەبوونى پېرۆ (دابە) لە ئاسمان دا ۵۰۸
دەرسى پېنجەم ۵۱۷
 پېناسەى ئەم دەرسە ۵۱۹
 ماناى دەقاو دەقى ئايەتەکان ۵۲۰

- ۵۲۲.....شېكىردنەۋەي ھەندىك لى ۈشەكان
- ۵۲۴.....ماناى گشتىي ئايەتەكان
- ۵۳۶.....مەسە لى گىرنگەكان
- ۵۴۸.....كورتە باسئىك لى بارەي راۋىژەۋە:
- ۵۶۹.....**دەرسى شەشەم**
- ۵۷۱.....پىئاسەي ئەم دەرسە
- ۵۷۳.....ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
- ۵۷۴.....شېكىردنەۋەي ۈشەكان
- ۵۷۷.....ماناى گشتىي ئايەتەكان
- ۵۸۳.....مەسە لى گىرنگەكان
- ۵۹۵.....كورتە باسئىك لى بارەي فەرمايشتىكردنى خواۋە
- ۶۰۷.....كورتە باسئىك لى بارەي فەرمايشتىكردنى خوا **﴿ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ ﴾**

تەفسىرى سۈرەتى الزخرف

- ۶۱۵.....پىئاسەي سوۋرەتى (الزخرف) ۈ بابەتەكانى
- ۶۱۵.....(۱)- ناۋى ئەم سوۋرەتە:
- ۶۱۵.....(۲)- شوئىي دابەزىنى:
- ۶۱۶.....(۳)- رىزبەندىي لى موصەف ۈ ھائتە خواردا:
- ۶۱۶.....(۴)- ژمارەي ئايەتەكانى:
- ۶۱۶.....(۵)- ئىۋەرۇكى:
- ۶۱۸.....ھەۋتەم: تابەتەندىيەكانى:
- ۶۲۱.....ھەشتەم: دابەش كىردنى ئايەتەكان بۇ چەند دەرسىك:
- ۶۲۵.....**دەرسى يەكەم**
- ۶۲۷.....پىئاسەي ئەم دەرسە
- ۶۲۹.....ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان
- ۶۳۰.....شېكىردنەۋەي ھەندىك لى ۈشەكان
- ۶۳۳.....ماناى گشتىي ئايەتەكان

مه‌سه‌له گرنگه‌كان ٦٣٩
 كورته باسېك له باره‌ي عه‌ره‌بېي بوونى قورئانه‌وه ٦٤٥
ده‌رسى دووهم ٦٦٧
 پېناسه‌ي ئهم ده‌رسه ٦٦٩
 ماناي ده‌قاو ده‌قى ئايه‌ته‌كان ٦٧٠
 شيكرده‌وه‌ي هه‌ندېك له وشه‌كان ٦٧١
 ماناي گشتيى ئايه‌ته‌كان ٦٧٤
 مه‌سه‌له گرنگه‌كان ٦٨١
 كورته باسېك له باره‌ي نا‌ره‌وايي شوئېنكه‌وتنى كوئراڼه‌ي پېشينانه‌وه: ٧٠١
ده‌رسى سېه‌م ٧٠٩
 پېناسه‌ي ئهم ده‌رسه ٧١١
 ماناي ده‌قاو ده‌قى ئايه‌ته‌كان ٧١٣
 شيكرده‌وه‌ي هه‌ندېك له وشه‌كان ٧١٥
 هو‌ي هاته‌نه‌ خوا‌ره‌وه‌ي ئايه‌ته‌كان ٧١٨
 ماناي گشتيى ئايه‌ته‌كان ٧١٩
 مه‌سه‌له گرنگه‌كان ٧٢٩
 شه‌ش كورته سه‌رنج له‌باره‌ي دنيا و دوا‌ر‌و‌ژه‌وه ٧٤٦
ده‌رسى چواره‌م ٧٦٣
 پېناسه‌ي ئهم ده‌رسه ٧٦٥
 ماناي ده‌قاو ده‌قى ئايه‌ته‌كان ٧٦٦
 شيكرده‌وه‌ي هه‌ندېك له وشه‌كان ٧٦٧
 ماناي گشتيى ئايه‌ته‌كان ٧٧١
 مه‌سه‌له گرنگه‌كان ٧٧٧
ده‌رسى پېنجه‌م ٧٩٣
 پېناسه‌ي ئهم ده‌رسه ٧٩٥
 ماناي ده‌قاو ده‌قى ئايه‌ته‌كان ٧٩٦
 شيكرده‌وه‌ي هه‌ندېك له وشه‌كان ٧٩٧

- ۷۹۸..... ھۆي ھاتتە خوار ھوي ئايەتە كان.
- ۸۰۰..... ماناي گشتىي ئايەتە كان.
- ۸۰۴..... مەسەلە گىرنگە كان.
- ۸۱۰..... ھەندىك وردەكاريى ماناي (وَلَمَّا ضَرِبَ إِيمُنُ مَرْيَمَ مَلَا).
- ۸۲۳..... **دەرسى شەشەم**.
- ۸۲۵..... پېئاسەي ئەم دەرسە.
- ۸۲۶..... ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتە كان.
- ۸۲۷..... شىكردنە ھوي ھەندىك لە وشە كان.
- ۸۲۹..... ماناي گشتىي ئايەتە كان.
- ۸۳۶..... مەسەلە گىرنگە كان.
- ۸۵۱..... ناز و نىعمەتە كانى بەھەشت و سەرنجىك لە سەر قسەيەكى پازىي.
- ۸۵۹..... **دەرسى ھەوتەم**.
- ۸۶۱..... پېئاسەي ئەم دەرسە.
- ۸۶۲..... ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتە كان.
- ۸۶۳..... شىكردنە ھوي ھەندىك لە وشە كان.
- ۸۶۶..... ماناي گشتىي ئايەتە كان.
- ۸۷۶..... مەسەلە گىرنگە كان.